BIBLIOTHEEK
DER
TECHNISCHE HOGESCHOOL
DELFT

BOUWKUNDIG

WEEKBLAD

DER

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4e JAARGANG.





D02 2210

AMSTERDAM,
DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.
1884.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 1.

Redacti P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8,50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11,50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — De Nederlandsche wetgeving ten opzichte van de uitbreiding van steden, door A. Mulock Houwer. — Verslag van de vergadering der afdeeling Arnhem, gehouden 19 December 1883. — Binnenlandsche berichten. — Vraagbaak. — Afloop van Aanbestedingen.

PLAAT: Ontwerp van de R. K. Parochiale kerk v. d. H. Dominicus te Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

PRIJSVRAGEN

UITGESCHREVEN IN HET JAAR

1883,

DOOR DE

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

I. De Maatschappij stelt voor als 1e Prijsvraag:

HET LEVEREN VAN PLANNEN VOOR EENE TRIBUNE, BIJ HET HOUDEN VAN WEDRENNEN.

De tribune moet ontworpen worden op een vrij terrein. Zij moet gelegenheid geven voor zitplaatsen van 1600 personen en verder bevatten:

1. Een afzonderlijk gedeelte ten behoeve van het Koninklijk Huis, met 25 zitplaatsen.

2. Een afzonderlijk gedeelte voor commissarissen, evenëens met 25 zitplaatsen.

De sub 1 en 2 genoemde zitplaatsen zijn niet in de 1600 eerstgenoemde begrepen.

Tevens moet het bovenvlak der tribune, zitplaatsen voor nog een 1000-tal toeschouwers aanbieden, welke plaatsen slechts bij gunstig weder gebruikt behoeven te worden.

De ingangen tot de tribune moeten aan de achterzijde gelegen zijn; de zitplaatsen moeten zoo hoog liggen, dat de voor de tribune staande personen het uitzicht niet belemmeren.

Zooveel mogelijk onder en overigens achter de tribune moet het gebouw bevatten:

stallen voor 30 paarden;
tien geheel afgesloten boxes;
een kleedkamer voor jockey's;
een kleedkamer voor gentleman-riders;
de noodige wasch- en gemak lokalen;
een bergplaats voor stoelen, hindernissen enz.

Ten behoeve eener ambulance zijn noodig: een vertrek waarin aan minstens 4 personen geneeskundige hulp kan verleend worden en een vertrekje met stookplaats, dienende tot berging en het gereed maken van verbanden.

Verder moet nog aanwezig zijn een buffet, met kleine aanrechtkamer en bureautje voor den buffethouder, en een kleine keuken met waschhok en bergplaats.

Het gedeelte van het gebouw, wat betreft de eigenlijke tribune, moet uit ijzer en steen ontworpen worden.

Voor de, naast de tribune gelegen, zadelplaats moet een gebouwtje ontworpen worden, bevattende een weegkamer voor jockey's.

Men verlangt de volgende teekeningen:

een plattegrond, met aangifte van het aantal zitplaatsen, op de schaal van 1 à 200,
een voorgevel. „ „ „ „ 1 à 200,
een achtergevel, „ „ „ „ 1 à 200,
een doorsnede over de diepte „ „ „ „ 1 à 100,
een travée van den voorg. „ „ „ „ 1 à 20,
een platte grond en een voorgevel van het gebouwtje, bevattende de weegkamer voor jockey's, op de schaal van 1 à 100;
een memorie van toelichting der plannen waarbij schetsjes tot verduidelijking der constructie.

De verschillende teekeningen mogen alleen met zwarte

Gedrukt 2 Januari 1884.

inkt, in lijnen, (op wit papier) opgewerkt worden, zonder gebruik te maken van vlakke tinten met het penseel aangelegd.

Aan het in de eerste plaats als het best erkende en der bekroning waardig gekeurde ontwerp wordt toegekend de verguld zilveren Medaille der Maatschappij, benevens *f* 250 in geld, ter bestrijding van kosten.

Aan het in de tweede plaats als het best erkende en der bekroning waardig gekeurde ontwerp, *f* 150 in geld.

Bij deze prijzen wordt het getuigschrift der Maatschappij uitgereikt.

Ter mededinging worden uitgenoodigd alle bouwkundigen, geboren of wonende in het Koninkrijk der Nederlanden of zijne bezittingen.

II. De Maatschappij stelt voor als 2e Prijsvraag:

EEN INGANG VAN EENE BEGRAAFPLAATS VOOR EENE HERVORMDE GEMEENTE.

De ingang moet ontworpen worden in bak- en bergsteen, het afsluithek in gesmeed ijzer.

De begraafplaats wordt van den openbaren weg gescheiden door een sloot van 6 meter breedte, gemeten op de hoogte van den weg.

Men verlangt de volgende teekeningen:

een plattegrond;

een doorsnede, en

een aanzicht, allen op de schaal van 1 á 10.

Voor het der bekroning waardig gekeurde ontwerp wordt uitgeloofd de zilveren medaille en het getuigschrift der Maatschappij, benevens *f* 150 in geld, ter bestrijding der kosten.

De teekeningen moeten bewerkt worden op dezelfde wijze als zulks gevraagd is voor de 1e prijsvraag.

Ter mededinging worden uitgenoodigd alle bouwkundigen, geboren of wonende in het Koningrijk der Nederlanden of zijne bezittingen.

III. De Maatschappij stelt voor als 3e Prijsvraag:

HET LEVEREN VAN EEN ONTWERP VOOR EEN MARQUISE OP CONSOLEN BOVEN EEN BUITENDEUR VAN EEN HEERENHUIS.

De Marquise moet ontworpen worden in gesmeed ijzer, met glazen bedekking; zij moet 4 M. lengte en 2 M. voorsprong hebben. De deur met hare omlijsting moet daarbij aangegeven worden.

De teekeningen moeten vervaardigd zijn op de schaal van 1 á 10.

Voor het der bekroning waardig gekeurde ontwerp wordt uitgeloofd de bronzen medaille en het getuigschrift der Maatschappij, benevens *f* 50 ter bestrijding van kosten.

Ter mededinging worden *uitsluitend* uitgenoodigd de Gewone-, Buitengewone- en Kunstlievende leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvragen worden vóór of op primo December 1884 vrachtvrij ingewacht aan het archief der Maatschappij, te Amsterdam, vergezeld van een adres, om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren, zonder den naambrief te openen.

Art. 2. De in te zenden stukken moeten zijn gemerkt met een spreuk of motto, en voorzien van een naambrief, waarop van buiten dat motto is herhaald, benevens een *geheim* teeken ter terugvordering, en van binnen vermeldende den naam, voornaam, de betrekking en woonplaats van den inzender.

Art. 3. De teekeningen mogen niet op houten ramen gespannen en niet opgerold worden.

Het schrift der memoriën, alsmede het letterschrift op de teekeningen, moeten door eene andere hand dan die des vervaardigers geschreven zijn.

Bij niet behoorlijke nakoming dezer bepaling, of bijaldien de vervaardiger zich vóór de uitspraak der Jury van beoordeeling op deze of gene wijze kenbaar maakt, blijft zijn ontwerp — al mocht dit ter bekroning zijn voorgedragen — buiten aanmerking voor eenige onderscheiding.

Art. 4. De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld eener commissie van beoordeeling, bestaande uit vijf deskundigen.

Art. 5. De bekroonde ontwerpen blijven ingevolge art. 32 der wet het eigendom der Maatschappij.

Het Bestuur heeft het recht, van de vervaardigers aan wie volle bekroningen zijn toegekend, de verkleining hunner ontwerpen te vorderen, op zoodanige schaal en wijze als voor de uitgave zal blijken noodig te zijn.

Art. 6. Op de Algemeene Vergadering in Mei (1885) wordt de uitslag der beoordeeling, betreffende deze prijsvragen bekend gemaakt, benevens in verschillende dag- en weekbladen.

De niet bekroonde ontwerpen moeten binnen drie weken na die bekendmaking worden afgehaald aan het gebouw der Maatschappij te Amsterdam, op vertoon van het in art. 2 vermelde geheime teeken. Aan de inzenders buiten Amsterdam woonachtig, worden hunne stukken binnen genoemd tijdsbestek, na franco opgave van een adres, en tegen overlegging van het geheime teeken, teruggezonden.

Aldus opgemaakt door de Commissie uit het Bestuur, belast met het opstellen van het programma.

Namens het Bestuur:

AMSTERDAM, December 1883.

C. MUYSKEN, *Voorzitter*.
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris*.

DE NEDERLANDSCHE WETGEVING TEN OPZICHTE VAN DE UITBREIDING VAN STEDEN.

Door J. A. MULOCK HOUWER.

De Stoom, de groote motor onzer eeuw, die zooveel omwentelingen in 't maatschappelijk mechanisme heeft tot stand gebracht, de stoom, die ons de spoorwegen en stoomvaartlijnen geschonken heeft, die zich van de industrie heeft meester gemaakt en haar op zijne wieken eene ongekende vlucht heeft doen nemen, de stoom eindelijk is de hoofdoorzaak van de reusachtige uitbreiding der groote steden in den laatsten tijd. Door het vermeerderde productievermogen verkreeg men meer middelen van bestaan en ontstond overal meer vraag naar arbeiders. En juist de middelpunten van het verkeer waren het, die de meeste voordeelen van den stoom tot zich trokken; daár vereenigde zich de handel, daár ontstonden de fabriekskolossen, daár stroomden de werkzoekende menschen heen.

Bijna alle groote steden kunnen dan ook bogen op vermeerderden bloei, op vergrooting van het zielental. Overal ziet men nieuwe buitenwijken; sommige steden zijn met hare voorsteden saamgegroeid, omwalde steden hebben hare omknelling doorbroken, om als open stad ongehinderd zich uit te kunnen breiden, of op nieuw door vestingwerken omringd te worden, die ruim veld laten voor de behoefte aan bouwterrein.

Een bepaald sieraad kunnen deze nieuwe stadswijken meestal niet genoemd worden. Verreweg het grootste gedeelte der woningen toch zal bestemd zijn voor de arbeidende klasse, een aanmerkelijk kleiner deel voor den wat meer gegoeden burgerstand en slechts een betrekkelijk klein aantal meer royale heerenhuizen en villas zal verrijzen. De groote behoefte aan woningen heeft aanleiding gegeven tot den speculatiebouw, die overal de eentoonige woonkazernen in elkaar getimmerd heeft. Dan hebben de wijze van bebouwing, de behoefte van verkeer en de voorschriften der hygiëne overal als van zelf de breede rechte straten voorgeschreven, die hoe ruim ook aangelegd, vermoeiend eentoonig zijn.

Doch het uiterlijk der nieuwe stadskwartieren moge uitvallen, zoo als het wil, ze voldoen in meer of mindere mate aan de eischen van onzen tijd. De ondiepe huizen baden zich aan alle zijden in overvloed van licht. Nu krijgt men geene holen of hokken meer in bochtige stegen, geene vunzige kelderwoningen, geene onmetelijk hooge lichtkokers. Thans heerschen de begrippen, die licht, lucht en leven brengen; thans tracht men de kwalen te voorkomen, die in den vorm van epidemiën en sluipende ziekten de bewoners der steden wegmaaien of verslappen.

Waarlijk men is op den goeden weg; doch moeilijk is deze weg, en een zware taak is het, welke rust op de gemeentebesturen, om bij de uitbreiding der steden, deze te beheerschen en in het goede spoor te leiden. Zij hebben te waken, dat niet dan goed en gezond gebouwd worde en te zorgen, dat het net der nieuwe straten aan de behoeften voldoet.

Terwijl door middel van bouwvorderingen het bouwen van ongezonde en onveilige woningen moet worden voorkomen, moet door het systeem van uitleg verkregen worden, dat alle woningen licht en lucht kunnen ontvangen, dat alle terreinen practisch te bebouwen zijn, dat het verkeer door de stad zonder stoornis en langs den kortsten weg tusschen de verschillende deelen onderling kan plaats vinden. Verder moet bij de uitbreiding gezorgd worden, dat de fabrieken zich in zekere wijken vestigen, met ruimte voor arbeiderswoningen; dat andere deelen zich bizonder leenen voor heerenhuizen en villas en niet alles door elkaar gebouwd wordt. Dan moet er ruimte zijn voor squares, pleinen, plantsoenen en open terreinen geschikt voor het plaatsen van publieke gebouwen.

Ten slotte moet door den uitleg verkregen worden, dat de nieuwe stad een niet al te ongezellig uiterlijk krijge.

De zeer moeilijke taak, het vaststellen van het plan van uitbreiding, eens verricht hebbende, staat het gemeentebestuur voor een tweede gewichtige kwestie: op welke wijze is zij in staat gesteld het uit te voeren. Terwijl het bebouwen der terreinen geheel aan het publiek initiatief kan worden overgelaten, zal de aanleg der straten veelal door de besturen geschieden. De terreinen evenwel waar de straten zullen moeten komen, zijn niet altijd daartoe dadelijk beschikbaar en mogelijk particulier grondbezit. Eindelijk als de gemeente op eene of andere wijze eigenares der straatterreinen geworden is, zal zij middelen moeten beramen om de kosten van koop en aanleg te bestrijden.

De wijze waarop in deze de Nederlandsche Wetgeving de gemeentebesturen te hulp komt, wenschte ik in dit artikel kortelijk te bespreken.

De voornaamste mededeelingen aangaande bestaande bepalingen en gebruiken in het buitenland zijn hiertoe geput uit het werk van E. Baumeister, Professor aan het Politechnikum te Karlsruhe, getiteld „Stadt Erweiterungen (Berlin, Ernst und Korn). Hierin worden de vele moeilijke kwesties, welke voorkomen bij stedenuitbreiding, met veel zaakkennis en op zeer duidelijke wijze uiteengezet.

Beschouwen we dan, om tot ons eigenlijk onderwerp over te gaan, eerst het geval wanneer de uitbreiding dezer stad plaats heeft op geslechte vestinggronden. Dan bevindt zich de gemeente in het gunstigste geval. Het geheele terrein is dan haar eigendom door overname en bloc van den staat. Zij is vrij in de wijze van aanleg en komt in 't algemeen niet in botsing met particuliere belangen. Bizondere gedeelten van 't beschikbare bouwterrein kunnen gereserveerd worden voor fabrieken en pakhuizen, andere voor heerenhuizen. Ook op het uiterlijk kan de gemeente haar invloed doen gelden. De gevels kunnen aan de goedkeuring van het bestuur onderworpen zijn. Verder kunnen zonder moeite plantsoenen in afwisseling met villaterreinen aangelegd worden.

Wanneer evenwel de uitbreiding plaats heeft op terrein dat niet aan de gemeente behoort, dan is de zaak veel samengestelder. De gemeente zal natuurlijk eerst trachten de vereischte terreinen van de eigenaren aan te koopen. Gelukt dit niet, dan zullen deze onteigend moeten worden.

Volgens de wet van 28 Augustus 1851, regelende de onteigening ten algemeenen nutte, kan onteigening ten algemeenen nutte plaats hebben in het publiek belang van den staat, eene provincie en ook van eene gemeente. De algemeene geest en de werking van onze onteigeningswet is genoeg bekend. Bevreesd voor het gevaar, dat met deze wet de eerste schrede gedaan werd op het pad, dat den eigendom in 't algemeen aan 't wankelen zou kunnen brengen, werden geene maatregelen verzuimd om den bezitter, wien onteigening dreigt, te beschermen. Tot onteigening wordt dan ook veelal niet overgegaan, wanneer men nog eenigszins hoop heeft door eene minnelijke schikking tot zijn doel te geraken, of het zoo moeilijk te verkrijgen perceel met rust kan laten, en op eenige andere wijze zijn doel kan bereiken.

In 't kort, den inhoud onzer wet nagaande, zien we, dat overeenkomstig de Engelsche wet, voor onteigening

ten behoeve van zeker werk steeds eene afzonderlijke wet gevorderd wordt, waarbij het werk in 't algemeen vastgesteld en verklaard wordt, dat het een werk van algemeen nut is. Na het tot stand komen der wet benoemen Gedep. Staten van de Provincie waarin het werk plaats heeft, één of meer commissiën welke ter plaatse de belanghebbenden in de gelegenheid stellen hunne bezwaren in te brengen. Daarna moet bij Kon. Besluit de aanwijzing der te onteigenen perceelen plaats hebben. Wanneer het nu niet gelukt een daarbij betrokken perceel door minnelijke schikking in handen te krijgen, doet de onteigenende partij den eigenaar voor de arrondissements-rechtbank dagvaarden en volgt een proces, zoodat ten slotte door de rechtbank de onteigening uitgesproken en de schadevergoeding vastgesteld wordt. De kosten van dit proces komen ten laste van de onteigenende partij, wanneer de bepaalde schadevergoeding meer bedraagt dan haar aanbod, in het andere geval, van den verweerder. Door deze bepaling zullen in meer gevallen de kosten komen ten laste van de onteigenende partij dan van de tegenpartij, en wordt ook weer de bezitter beschermd boven den onteigenaar.

De groote menigte onteigeningsvoorstellen, waarmede de wetgevende macht op deze wijze overstelpt wordt, heeft aanleiding gegeven, dat men in verschillende landen het wel is waar juiste idée, dat het recht van eigendom wat aan ieder bij de wet gewaarborgd is, ook alleen kan benomen worden door de wet, heeft laten varen. In plaats van de wetgevende macht krijgt dan de administratieve macht het recht om over onteigening te beslissen. In Frankrijk is buitendien iedere onteigening ook onderworpen aan de goedkeuring der rechterlijke macht. Doch zij heeft alleen uitspraak te doen in zake of de vereischte formaliteiten hebben plaats gehad. In sommige landen heeft men om meer zekerheid te krijgen, dat van het onteigeningsrecht geen misbruik gemaakt worde, een reeks van gevallen omschreven, waarin zoo al onteigend mag worden. Het is evenwel hoogst moeilijk eene dergelijke lijst met eenige volledigheid te maken; telkens zullen toch gevallen komen, die niet in het kader passen. Het is dan beter alles te omvatten in den term „werken van algemeen nut," en de uitspraak over te laten aan de hoogste macht, overeenkomstig ons Koninklijk Besluit of Ministrieele Beschikking.

Bij dergelijke regelingen vervalt ook meest het bij ons bestaande proces en de schadeloosstelling wordt eenvoudig door een scheidsgerecht vastgesteld.

De genoemde bepalingen maken de formalisten noodig voor eene onteigening vrij wat minder omslachtig dan die welke onze wet noodzakelijk maakt. Ten behoeve der onteigening voor gemeenten gaat de Pruissische wet van 2 Juli 1875 het verste. In 't algemeen komt, volgens deze wet, aan het Kon. Besluit het recht toe, te besluiten over onteigening, terwijl de beoordeeling van bezwaren behandeld wordt door het districtsbestuur. Maar voor stadsuitbreidingen is deze behandeling voorgeschreven: Door het Kreitsbestuur wordt het plan van uitbreiding vastgesteld, en door dat besluit zelf krijgt het stedelijk bestuur van den datum van dat besluit af, het recht om te onteigenen, waar zulks voor de uitvoering van het plan noodig is, en ten tijde als dit haar noodig voorkomt.

Alle onteigeningswetten bevatten verder bepalingen, aangaande de handelwijze te volgen bij perceelen die slechts gedeeltelijk onteigend zouden moeten worden. Onze wet bepaalt in art. 38: „Gebouwen, van welke een gedeelte onteigend wordt, moeten op de vordering des eigenaars door de onteigenende partij geheel worden overgenomen. Ditzelfde zal met erven moeten geschieden, wanneer deze door de onteigening tot een vierde harer uitgestrektheid verminderen of kleiner dan tien vierkante Nederl. roeden worden."

Groote afwijking met deze bepaling komt in de meeste wetgevingen niet voor; sommige strekken in zake de overblijvende perceelen het onteigeningsrecht verder uit. Zoo heeft in Zwitserland de onteigenende partij het recht om een dergelijk overblijvend gedeelte mede te onteigenen, ook tegen den zin des eigenaars. Deze bepaling is gemaakt om te voorkomen, dat terreinen, die te klein zijn om geschikt of gezond bebouwd te worden, hier toe toch gebruikt zouden worden. In Frankrijk gaat men nog verder en wordt het overblijvende gedeeltelijke perceel onteigend, wanneer het niet de uitbreiding en den vorm heeft om daarop gezonde woningen te bouwen, of dat het verkrijgen daarvan tot het opheffen van als onnut geworden wegen leidt. In Parijs is hiervan bij den aanleg der boulevards een ruim gebruik gemaakt voor het opheffen van stegen en straten, wier bestaan met den grootschen aanleg van het geheel moeilijk in overeenstemming was te brengen.

In sommige landen bestaat naast het recht van expropriatie nog een ander de inpropriatie, het recht om de eigenaars van aanliggende gronden te dwingen de vóór hunne terreinen liggende strooken te koopen. Men maakt gebruik van dit recht, als b. v. de rooilijn eener straat komt te liggen op eenigen afstand vóór den gevel eener woning, of wanneer bij aanleg van straten kleine gedeelten overblijven, die op geenerlei wijze te gebruiken zijn.

In hoeverre de toepassing van dit recht noodzakelijk is, hangt zeker veel van plaats en omstandigheden af. Doch zeker zal het dikwijls bestrijding vinden. Zijn goed te verliezen en daarvoor het steeds bruikbare ruilmiddel in handen te krijgen, gaat nog; doch zijn geld uit te moeten geven om goed te ontvangen wat men volstrekt niet begeert, is zeker niet aangenaam. Nog is het een teer punt in hoeverre het algemeen belang te pas komt bij zoo'n gedwongen koop. Het publiek verkrijgt toch behalve het geld, dat in de Staatskas vloeit, alleen het gezicht op een meer aaneengesloten rij huizen of iets dergelijks. Daarbij komt, dat in zeer vele gevallen bij minnelijke schikking zal kunnen verkregen worden, waartoe de inpropriatie dwingen wil. Mag men dikwijls niet direct zijn doel bereiken, zooals bij de aanbieding van grond vóór woningen, gelegen achter de vooruitgeschoven rooilijn aan eene zijde van het Rembrandtsplein te Amsterdam, na eenigen tijd zal van zelf de achtergelegen eigenaar kooper worden van den voorgrond. Niet een recht dwingt hier, maar de omstandigheden zelve. Hierbij zij evenwel vermeld, dat de meeste wettelijke regelingen der inpropiratie, verschillende beperkende bepalingen bevatten en hierdoor de aangelegen eigenaars niet eerder behoeven bij te koopen, dan wanneer hun eigenbelang dit als van zelf aanwijst. Zoo kan meest het recht alleen uitgeoefend worden wanneer het perceel geheel vernieuwd wordt of een belangrijke verbouwing ondergaat. Verder wordt de strook grond, tot welker aankoop gedwongen kan worden,

meest tot een zeker betrekkelijk laag maximum beperkt.

In Frankrijk bestaat het recht bijna zonder beperking, en heeft men buitendien de bepaling, dat wanneer de eigenaar geen genoegen neemt met den gedwongen koop, zijn geheele perceel onteigend kan worden.

Het bebouwen van terreinen, waarvoor straten geprojecteerd of reeds aangelegd zijn, kan dikwijls groote moeilijkheden opleveren, wegens de ongunstige ligging der verschillende perceelen. Wanneer alle gronden in één hand zijn, dan kan gebouwd worden naar welgevallen; doch wanneer verschillende eigenaars bezittingen hebben in een bouwblok, dan kunnen deze zoo scheef en onregelmatig gelegen zijn, dat slechts enkele gunstig voor bebouwing liggen.

Sommige huizen moeten een voorgevel krijgen, die schuin op de lengteas gelegen is; andere komen met slechts een zeer smalle strook aan de straat en weer andere terreinen zijn geheel van den openbaren weg afgesloten. Tot welke resultaten, gebrek aan regeling van dit bezwaar leidt, toonen maar al te zeer onze oude steden. Overal ziet men scheve huizen; hier een huis bijna zonder diepte, daar een ander, bijna zonder uitgang aan de straat. In sommige oude plaatsen vindt men wel eens, wanneer indertijd een reeks perceelen bebouwd zijn welke scheef ten opzichte der as van de straat gelegen zijn, dat de voorste gedeelten loodrecht op de richting der straat gebracht zijn, wellicht ten gevolge van onderlinge overeenkomst tusschen de eigenaars. Dergelijk gebrekkig hulpmiddel zal voor onzen tijd en onze bouwwijze veelal onvoldoende zijn, en dikwijls niet eens tot stand kunnen komen.

Er dient dus weer een middel te zijn om dergelijke toestanden te verbeteren, en dit middel kan gevonden worden in het reguleeren der grondstukken. In ons land bestaan dienaangaande geenerlei wettelijke bepalingen.

Ook elders vindt men wel verschillende wettelijke regelingen der reguleering van grondstukken ten behoeve van de uitbreiding der steden. Deze wetten hebben dan de volgende strekking. Wanneer de wegen en waterloopen van een aaneengesloten groep landerijen verbetering behoeven, zoodat tot de verandering daarvan besloten is, dan wordt een plan gemaakt, volgens hetwelk de nieuwe wegen en waterloopen aangelegd zullen worden. De grootte der vervallen communicatiewegen en der nieuwe wordt gemeten en bij verschil, dit verdeeld onder de eigenaars en ieder der ingelanden een stuk grond toegevoegd of ontnomen, evenredig aan de grootte zijner bezitting. Daarna worden de grenslijnen nieuw vastgesteld, zoodat de grootte van ieders bezitting overeenkomt met de aldus verkregen maat, en elk stuk land geschikt te bereiken is met de nieuw aangelegde wegen. Bouwterrein is bij deze wetten van de behandeling meest uitgesloten, wegens het groote verschil in waarde.

Wat de reguleering betreft ten behoeve der stedenuitbreiding, deze is alleen wettelijk vastgesteld door de stad Mainz. Wanneer het terrein van zeker bouwblok gereguleerd moet worden, dan wordt het geheele terrein weer zoo verdeeld, dat na vereffening van het verschil, ontstaan door aanleg van straten en demping van vaarten, ieder terrein dezelfde maat behoudt, eene regelmatige vorm ontvangt, en naar behooren aan de straat te liggen komt. Daar de lengte aan de straat voor ieder perceel van het grootste gewicht is, tracht men elk perceel zoo'n vorm te geven, dat zijn inhoud in dezelde verhouding staat tot de totale inhoud van het bouwblok, als zijn lengte aan de straat tot de totale omtrek. Van de verdeeling zijn uitgesloten, terreinen die beneden een zeker minimum zijn, aangenomen voor bebouwbaarheid. Deze worden vooraf onteigend. Evenzoo terreinen die geheel door de andere ingesloten zijn en liggen aan toegangswegen, welke met den nieuwen stratenaanleg vervallen kunnen. Wanneer de bezitters dezer terreinen geen afstand willen doen van hun recht van uitweg, wordt onteigend. Vooraf wordt aan de aangrenzende grondbezitters gevraagd, wie hunner het perceel na onteigening koopen wil, onder voorwaarde eener behoorlijke borgstelling voor de te maken kosten, terwijl zij het goed later moeten aanvaarden met verlies van het daarbij behoorende recht van uitweg. Wanneer er meer personen aanbiedingen doen, dan wordt het stuk eerst onteigend en daarna onder hen aan den meest biedenden verkocht.

Als in het bouwblok, bebouwde gedeelten voorkomen, zijn dergelijke bepalingen natuurlijk niet daarop van toepassing. De reguleering heeft in de toepassing nog met verschillende moeilijkheden te kampen. Zoo is de verdeeling bij eenigermate zamengestelden vorm van het bouwblok tamelijk ingewikkeld. Dan zullen verschillende eigenaars lichtelijk een of ander speciaal gedeelte hebben, wat zij uiterst ongaarne door de reguleering van hunne bezitting zoude zien afscheuren. En hoewel men niet allen bevredigen kan, moet toch getracht worden aan alle eischen zoo na mogelijk te voldoen. Ten slotte zal dan de reguleering dikwijls belangrijke hindernissen voor de geregelde uitbreiding eener stad uit den weg ruimen. Men kan wel verwachten, dat het nut van dezen maatregel langzamerhand meer algemeen zal erkend worden en de wettelijke toepassingen er van menigvuldiger zullen worden.

Ten slotte zij hier nog aan toegevoegd een kort overzicht van de middelen waarmede de kosten bestreden worden van den aanleg der straten.

In hoofdzaak moeten hierbij twee gevallen onderscheiden worden: óf de straten worden aangelegd door een particulier, die als bezitter van zeker terrein hierdoor straten voor eigen rekening legt, óf de straten worden door de gemeente aangelegd. In het eerste geval kan de bouwgrond-exploitant de gemaakte straten in verder onderhoud en eigendom overdragen aan de gemeente, terwijl voor hem de gemaakte kosten goedgemaakt worden door de hoogere waarde van den bouwgrond na den stratenaanleg. In het tweede geval, wanneer de gemeente de straten zelt aanlegt, dienen we te letten op de bizondere omstandigheden, waarin die gemeente verkeerd. Bij kleine plaatsen, waarvoor eenige uitbreiding altijd van het grootste belang is, zal veelal de aanleg geheel voor kosten der gemeente geschieden. Bij groote steden is dit belang niet zoo duidelijk uitgedrukt; de uitbreiding behoeft geene bizondere ondersteuning en dan, de straten zelf worden breeder, de bijwerken belangrijker en de kosten hooger. Van daar, dat de genoemde plaatsen zullen trachten zelf zoo weinig mogelijk en de particulieren zoo veel mogelijk voor den stratenaanleg te doen bijdragen.

Wordt vervolgd.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ARNHEM, GEHOUDEN 19 DECEMBER 1883.

In hoofdzaak was deze vergadering gewijd aan huishoudelijke zaken betreffende het Leesgezelschap, de rekening en verantwoording over dit —, en de begrooting voor het volgende jaar. De twee periodiek aftredende leden van het Bestuur, Voorzitter en Secretaris, werden herkozen en hoewel eerstgenoemde het geschikter achte dat een speciaal bouwkundige in zijnen plaats optrad, werd de herbenoeming in hunne tegenwoordige functien, door beiden aanvaard.

De Heer S. Wijn werd, bij ballotage, met algemeene stemmen als lid aangenomen.

Ingekomen was een schrijver van de Heer W. Th. Dibbets waarin hij bedankt voor het lidmaatschap der Afdeeling.

Voorts werd, ingevolge een voorstel van een der leden om eene schetsavond in te stellen, door het Bestuur, bij wijze van proefneming, het volgende bepaald:

Bij genoegzame medewerking zal het Bestuur, zooveel mogelijk op elke maandelijksche vergadering, een of meer opgaven stellen voor het leveren van schetsontwerpen door de leden van de Afdeeling en van het Leesgezelschap. —

De teekeningen worden, voorzien van een motto en een correspondentie-adres doch zonder naam van den ontwerper of inzender, ingewacht (onopgerold) aan het adres van den Secretaris der Afdeeling, Menthensteeg. N 2, vóór den 12den van de tweede maand, volgende na de opgave. —

Op den daarop volgenden leesavond zullen de teekeningen voor de leden ter visie liggen; op de na dien leesavond volgende maandelijksche vergadering, zullen die teekeningen tot onderwerpen dienen voor algemeene beschouwing en bespreking. — Wanneer een der inzenders of ontwerpers zijn naam bekend maakt vóór die bespreking heeft plaats gehad, blijft dat ontwerp buiten behandeling. —

Wanneer de Commissie, benoemd volgens art. 53. der wet van de Maatschappij, teekeningen geschikt acht om in het Bouwkundig Weekblad te worden opgenomen, en de inzender zich bekend wil maken, zal de Commissie zijne toestemming daarvoor vragen — De eventueele geldelijke voordeelen, daaruit voorvloeiende, komen ten bate van den ontwerper. —

De ontwerpers die een opzending naar het Weekblad wenschelijk achten, mooten derhalve hunne teekeningen zoodanig bewerken dat zij geschikt zijn om gefotolitografeerd te worden; Overigens blijft de uitvoering en bewerking geheel vrij.

Na afloop der vergadering worden de teekeningen elk aan het correspondentie-adres teruggezonden. —

Onderwerpen op deze vergadering opgegeven zijn:

1e. Een gesloten balkon voor een groot heerenhuis, op de schaal van 1/10.

2e. Verschillende vormen en constructien voor goot- en kroonlijsten in verbinding met de kapconstructie, op de schaal van 1/10.

3de. Een houten plafond voor een zaal van 5 bij 9 meter op de schaal van 1/20.

De leden kunnen voorts, door hen gewenschte onderwerpen als opgave ontvangen, wanneer zij slechts hunnen wensch, hetzij door middel der vraagbus of andersins bekend maken, echter onder voorbehoud, dat het Bestuur het onderwerp voor het doel geschikt acht.

De vraagbus leverde de vraag: Waarom kan de nederlandsche baksteen niet concurreeren met den buitenlanschen? — De beantwoording dezer vraag werd uitgesteld tot de volgende vergadering.

Voorts werden een aantal fotografiën naar bouwwerken, voornamelijk uit Weenen en Venetië, bezichtigd, die ons welwillend voor dit doel waren beschikt door den heer C. T. J. Louis Rieber te Amsterdam.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De loopende geruchten in aanmerking nemende, bestaat er veel kans, dat het voorstel Prins, om de nieuwe Beurs te bouwen tusschen de Oude- en de Nieuwe brug, op een nog daartoe te dempen gedeelte van het Damrak, bij den Gemeenteraad van Amsterdam een gunstig onthaal zal vinden.

Ten Raadhuize van Amsterdam is onder anderen aanbesteed het uitvoeren van de vereischte werken tot vergrooting van den Stadsschouwburg; de minste inschrijver was de aannemer P. S. Rijnierse te Amsterdam, voor de som van *f* 88,888

VRAAGBAAK.

VRAAG 39. Het dakhout van den kap van een oud kerkgebouw is te oud geworden, om daarop de leibedekking behoorlijk stevig te kunnen verbinden.

Om na de groote kosten eener nieuwe dakbeschieting te voorkomen bestaat het plan, op de binnenkappen der kerk, dus op de niet in het gezicht komende dakvlakken, een zinkbekleeding aan te brengen, op de gewone wijze met roeven bekleed. De kappen zijn tamelijk stijl.

Is die wijziging verkieslijk, en wat zijn de nadeelen aan eene zinkbedekking verbonden?

MEDEDEELINGEN.

De 441ste vergadering der Afdeeling Amsterdam, zal gehouden worden op Vrijdag 4 Januari 1884, des avonds te 8 ure precies, in het lokaal Eensgezindheid.

De volgende onderwerpen zullen behandeld worden:

1° Verslagen van den Secretaris en Penningmeester over 1883.

2° Vaststelling der begrooting voor 1884.

3° Verkiezing van Bestuurders voor de periodiek aftredenden, de heeren J. N. LANDRÉ en TH. G. SCHILL.

4° Bijdrage van den heer C. T. J. LOUIS RIEBER over: Uitbreiding en tooi van groote steden.

Als lid wordt voorgesteld de heer A. M. BRUNING.

Het opstel, behoorende bij de plaat aan dit nummer van het Weekblad toegevoegd, zal in het volgende nummer verschijnen

Afloop van Aanbestedingen.

KAPELLE, 27 Dec. — De architekt A. le Clercq, het bouwen eener schuur en varkenshok op de hofstede Dijkwel gem. Kapelle:

M. E. Dekker te Goes	*f* 11.989
D. van Maris te Kapelle	„ 10.288
B. den Exter van Brink te Krabbendijke	„ 9.597
J. Lindenbergh Cz. te Wemeldinge	„ 9.480
G. Faas te 's Heerenhoek	„ 9.400
P. Dronkers te Kapelle	„ 9.200
	gegund.

BREUKELEN, 28 Dec. — Het R.K. Parochiaal Kerkbestuur, het bouwen eener R.K. Kerk te Breukelen naar de plannen van den architekt E. J. Margry:

H. F. M. Roemers te Amsterdam	*f* 83.000
H. G. Frijlink te Utrecht	„ 80.495
T. J. Mirande te 's Hage	„ 78.650
W. Tielens te Utrecht	„ 77.900
W. L. Leibbrandt te Amsterdam	„ 77.893
W. Westerhof te Weesp	„ 75.480
A. Keers te Hilversum	„ 74.900
L. de Rooij te Tilburg	„ 74.900
P. Andriessen te Hilversum	„ 74.663
B. Krijnen te Amsterdam	„ 72.240
L. de Bont te Dreumel	„ 70.150
H. v. Schadewijk te Soest	„ 70.000
W. G. C. Hilkes te Rotterdam	„ 69.990
C. Meijers te 's Hage	„ 69.973
A. Looijmans te Rotterdam	„ 69.240
B. v. Schadewijk te Hilversum	„ 67.800
Wed. G. Camesi en Co. te Rotterdam	„ 66.825
J. Slenters te Haarlem	„ 66.540
G. H. v. d. Wilt te Breukelen en W. J. Okkes te Amsterdam	„ 66.450
J. van Groenendaal te 's Hage	„ 65.317
H. K. Hendriks te Osch	„ 64.990
C. P. W. Dessing te Gouda	„ 64.964
Ph. Nieuwboer te Utrecht	„ 64.890
P. Rings te Zandpoort	„ 64.510
E. van Klaarwater te Bussum	„ 63.964
F. W. van Vloten te Utrecht	„ 62.879
	gegund.

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen,** uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach.* Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1667

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1668
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen,* op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant,* Utrecht Stationsstraat 2. (1669

Reproductiën in Photolithographie.
Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductien van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes,* op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.
Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopte, spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.
Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren.
WEGNER & MOTTU.
Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht,* Hamburgerstraat, 237
De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd.
1670

GIPS & ROSSE. *Décorateurs,*
's Gravenhage, Noordeinde 148.
OPENING VAN HET MAGAZIJN.
ATELIER
voor Oud-Hollandsche Renaissance en Moderne Kamer- en Salon-Meubileering.
SPECIALITEIT voor **Geschilderde Wand-** en **Plafond-Decoratiën, Sgraffitos** en **Feest-Decoratiën, Reproducties** van beroemde Kunstwerken uit vorige tijden, zoowel **Galvanoplastie, gegoten** en **gesmeed IJzeren Voorwerpen, Lichtkroonen** en andere **Voorwerpen in Koper, Glasschilderwerk, gegoten** en **gekleurd Glas in lood gevat, Glaswerk, Mayolica's.** 1671
ANTIQUITEITEN.

TERRA-COTTA BOUWORNAMENTEN IN DIVERSE KLEUREN.
Fabriek sedert 1835 gevestigd te ZEIST. **MARTIN & C°.**
Magazijnen te Amsterdam, Achter-Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.
Bekroond met de ZILVEREN MEDAILLE, Int. Kol. Tentoonstelling te Amsterdam.
Uitgebreide handel in Bouwartikelen 1672

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **TIENDE** aflevering van:
GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN
IN DE
HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR
DOOR
EUGEN. GUGEL.
Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School te Delft.
Met omstreeks **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.
Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.
De uitgave geschiedt bij inteekening in 12 afleveringen à *f* **1.75.** 1673

Voor zoo ver de voorraad strekt, zijn voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, bij de ondergeteekenden te verkrijgen.

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT 1881 f 5.—
BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT 1882 „ 5.—
BOUWKUNDIG WEEKBLAD 1882 „ 3.—
BOUWKUNDIG WEEKBLAD 1883 „ 3.—

Na ontvangst der remise per postwissel, geschiedt de aflevering direct franco.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON,
Uitgevers.



J. & D. VAN DER POT,

ROTTERDAM.

GEKYANISEERD ROTVRIJ

RASTER- en ander HOUTWERK,

in alle op te geven maten, tot 10.25 M.

niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.

Dennen-, Vuren-, Groenen- en Eiken Bestekhout en verder TIMMERHOUT,

Vlot- en Slipdeelen enz.

Prima Portland-Cement,

merk DYCKERHOFF & SOHNE,

in wichthoudende Vaten van 180 Kilo en Zakken van 70 Kilo,

niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.

HYDRAULISCHE en andere KALK

per Wagon of Scheepslading.

HARDSTEEN,

uit de prachtige groeve te Emptinne,

van de Heeren GOOSENS & SONNENBERG,

gezaagd in Platen

en **Steenhouwwerk** op maat klaargemaakt.

NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

ZANDSTEEN,

uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kylithaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,

1661 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.

BELGISCHE GIPS.

Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

1662 EN

Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **STAL** en **BOX** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Exposition Amsterdam 1883 MEDAILLE D'OR et DIPLOME D'HONNEUR.

Faïences Artistiques

EN TOUS GENRES.

IMITATION

DE

toutes les anciennes faïences.

Services de Tables & de Toilette.

PORCELAINE OPAQUE

Blanche & imprimée.

Carreaux de Revêtements

EN TOUS GENRES.

Faïencerie de Gien (Loiret)

ANCIENNE SOCIÉTÉ

GÉOFFROY & CIE.

SOCIÉTÉ ANONYME au CAPITAL de 1,800,000 Francs.

SEULS AGENTS pour la Hollande et les Indes Hollandaises

1663 *MM.* **DE JONGE & WEBER, 703 Prinsengracht, Amsterdam.**

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **EERSTE** aflevering van:

BEKNOPT PRAKTISCH LEERBOEK

DER 1664

BURGERLIJKE- en WATERBOUWKUNDE,

DOOR

B. F. PLASSCHAERT.

Leeraar aan de Burger Avondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Met omstreeks **600** in den tekst gedrukte, uitgewerkte Constructie-figuren.

De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer 10 afleveringen à *f* 1.20

VERSCHENEN:

Uitgave van C. L. BRINKMAN, te Amsterdam.

BOUWKALENDER voor 1884,

1665 DOOR

J. G. VAN GENDT JR.,

VERMEERDERD DOOR

Th. G. SCHILL en D. H. HAVERKAMP,

Ingenieurs en Architecten te Amsterdam.

Prijs in leer *f* **1.50**, in linnen *f* **1.25**, der Bijlage (verbeterde druk) *f* **0.60**.

Verkrijgbaar bij de meeste Boekhandelaren of tegen Postwissel bij den Uitgever.

Het is een praktisch boekje dat wij hier aankondigen; het behoeft toch geen betoog, dat ieder bouwkundige jaarlijks een zakboekje voor zijne aanteekening betreffende verschillende zaken noodig heeft.

Het komt ons voor, dat bovenstaand uitstekend bewerkt boekje in alle opzichten hieraan voldoet. Immers, niet alleen dat het de voornaamste zaken met betrekking tot de Burgerlijke Bouwkunde, Bouwmaterialen, Machinerien, Post- en Telegraafwezen, Wettelijke bepalingen op het bouwen, Stoomwezen en Zegel, Afstand- en Loontabellen, op een beknopte, duidelijke wijze behandelt, maar bovendien bevat het eene bijgewerkte Naamlijst van het korps Ingenieurs en Opzichters van den Waterstaat, verschillende Spoorwegen en andere Technische Inrichtingen en Maatschappijen, benevens een Kaartje van Nederland, waarop de Spoor- en Tramwegen — tot heden bijgewerkt — voorkomen.

Met vertrouwen kunnen wij dit Zakboekje aanbevelen, want 't geen dezen kalender van de gewone notitieboekjes doet onderscheiden, is niet alleen het bovengenoemde, maar ook de praktisch ingerichte Agenda, bestaande uit p. m. 75 pag. blanco geruit papier, waarop de datums vermeld staan, en de noodige ruimte is gelaten om aanteekeningen of afbeeldingen te maken.

In één woord, 't is een onmisbaar Zakboekje voor ieder Vakman. Alle vragen betreffende zijn vak zullen steeds op bevredigende wijze in dit boekje beantwoord worden.

LOUIS GOFFIN & Ce.,

27. Avenue Rogier 27.

LUIK. 1666

HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.

LA ROCHETTE STEEN.

Alles geleverd franco en op keur.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

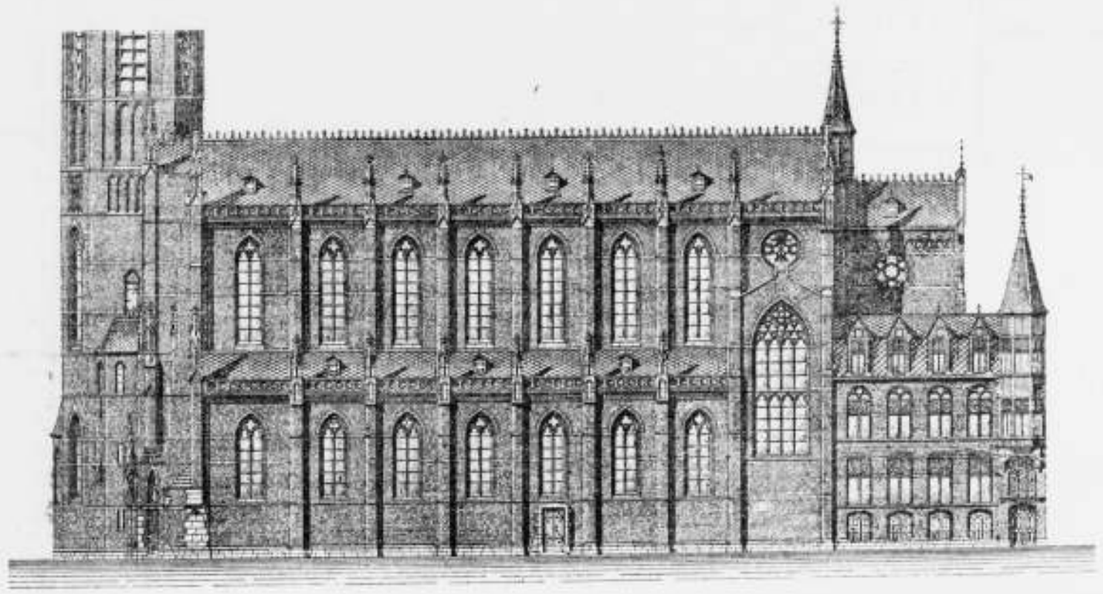
BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

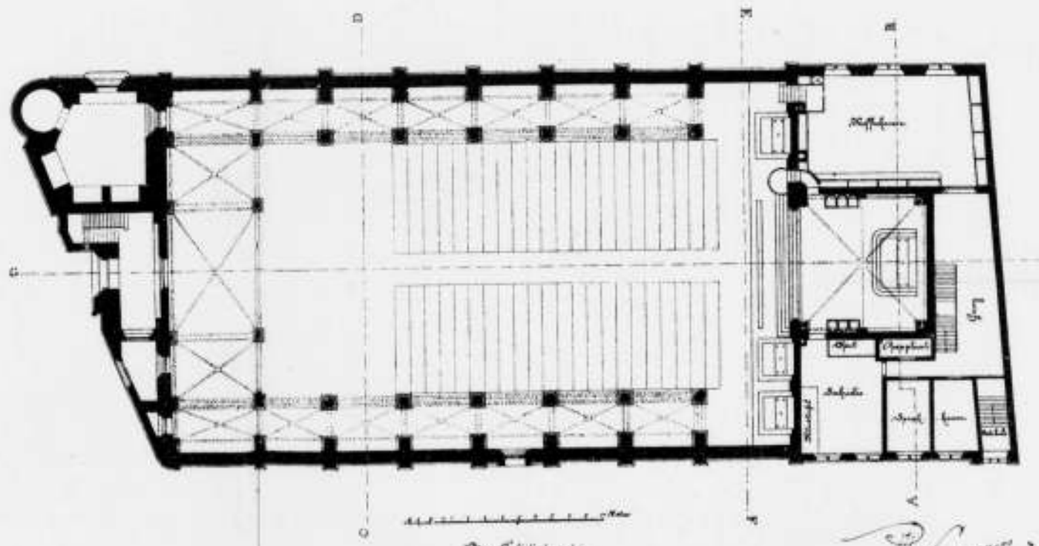
TEEKENINGEN.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

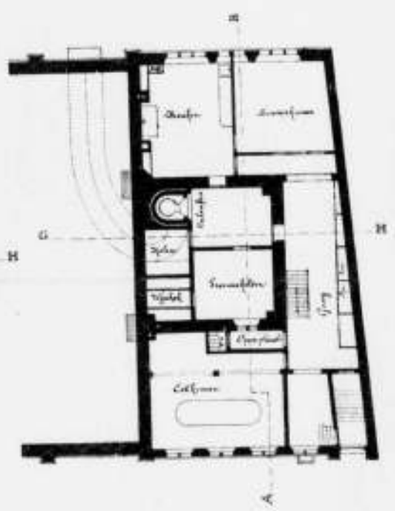




Zijaanzicht.



Plan Gelukstraats.



Plan Souterrain.

Ontwerp v.d. R.K. Parochiale Kerk v.d. H. Dominicus te Amsterdam.

Ph. Cuypers

Photolith Wegner & Mottu Amst

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 2.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN en F. J. NIEUWENHUIS.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — De kerk van den H. Dominicus, door P. J. H. Cuypers. — De Nederlandsche wetgeving enz. — Art. 52 der Wet. — Verslag van de vergadering der afdeeling Rotterdam, gehouden 28 December 1883. — Verslag van de vergadering der afdeeling Amsterdam, gehouden 4 Januari 1884. — Binnenlandsche berichten.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren:

Ads. J. van Achterberg, dir. der practische ambachtschool te Leiden; M. Andreson (B. L.), Amsterdam; A. B. van Asperen, Utrecht; F. Ebert, architekt, Amsterdam; J. Haarhendriks, bouwk. opz. te Diepenveen; I. H. van Hoogstraten, 1e luit. ingenieur te Dordrecht; L. Korthals Jr., te Dordrecht; Is. van der Kamp, houthandelaar, Leijden; S. H. Pruijs en W. Beuker, fabriek van lood- en zinkwerken, Amsterdam; G. te Kiele Wzn., architekt, Deventer; J. Stuart, bouwkundige, Erlecom.

Als gewoon lid is toegetreden het K. L. lid, de heer A. T. van Wijngaarden, hoofdopzichter der gemeentewerken te Leeuwarden.

Heeren correspondenten der Maatschappij worden beleefd uitgenoodigd, in het vervolg nota te willen nemen van de opgaven in dit Weekblad, die geregeld zullen plaats hebben omtrent het toetreden van nieuwe leden. Voor zooverre dit bij de Redactie bekend wordt, zullen ook de veranderingen van woonplaatsen der leden in dit blad worden vermeld.

Heeren leden worden dringend uitgenoodigd zoo tijdig mogelijk verandering van hun adres te willen opgeven aan het Bureau der Maatschappij.

Op de bijeenkomst der leden van de afdeeling Amsterdam, te houden op Vrijdag den 11de dezer, in Eensgezindheid, zal een kunstbeschouwing gegeven worden door den heer J. de Haan.

Onderwerpen: Le nouvel Opéra de Paris; Les monuments de Vienne; Hamburg's Privatbauten, en Baukunst der Renaissance von J. C. Raschdorff.

DE KERK VAN DEN H. DOMINICUS
TE AMSTERDAM,
door P. J. H. Cuypers.

De kerk, waarvan wij in het vorige nummer platten grond, voor- en zijgevel gaven, zal eerstdaags publiek worden aanbesteed en zal gebouwd worden in de Spuistraat, tusschen de Korsjespoortsteeg en de Teerketelsteeg.

Daar de gemeente zeer talrijk en het terrein niet overbodig groot is, heeft men zooveel mogelijk partij zoeken te trekken van de beschikbare ruimte, om het grootst mogelijke aantal plaatsen te verkrijgen. De eischen, door het kerkbestuur gesteld, waren de volgende:

a. eene ruime en hooge kerk waarin de zitplaatsen zoo ingericht zijn, dat de gemeentenaren een vrij gezicht op het hoogaltaar en op de preekstoel hebben; er werden 6 à 700 vaste zitplaatsen en + 1000 vrije plaatsen gevraagd;

b. minstens drie altaren;

c. plaatsen voor 6 biechtstoelen;

d. doopvont;

e. een ruim zangkoor met ruime plaats voor orgel en toebehooren;

Gedrukt 9 Januari 1884.

f. eene galerij met vrij gezicht op de altaren en preekstoel;
g. communiebank met gemakkelijken toegang;
h. minstens 2 of 3 ingangen met portalen;
De pastorie, met toegang in de Spuistraat, moest bevatten:
i. spreekkamers;
k. eetkamer, gelijkvloers met de keuken;
l. linnenkamer;
m. kelders en bergplaatsen;
n. ruimte voor een verwarmingstoestel;
o. eene groote koffiekamer;
p. sakristy met kasten;
q. kamer en slaapvertrek voor den Pastoor;
r. vijf kapellaan-kamers;
s. eene kapel en ziekenkamer;
t. logeerkamer;
u. kamer voor de dienstboden;
privaten, kasten, enz. enz.

Bij eene nauwkeurige bestudeering van de plannen der kerk zal men bevinden, dat aan al deze eischen ruimschoots is voldaan, dat al de vertrekken behoorlijk verlicht en gemakkelijk toegankelijk zijn, dat het onregelmatig terrein, geheel en al, zonder verlies, bebouwd is.

Vier deuren geven toegang tot de kerk; 3 daarvan zijn met ruime, in het grondplan aangegeven, portalen voorzien, terwijl de 4de ingang in de 5de travée van de zuidelijke (z. o.) zijbeuk in de Spuistraat van een klein in hout getimmerd portaal zal voorzien worden. Deze deur zal alleen als uitgang bij de diensten behoeven gebruikt te worden.

Bij den toren bevindt zich de doopkapel. Volgens de liturgische voorschriften is het wenschelijk, dat men met den doopeling deze kapel kan bereiken, zonder door de kerk te gaan, aan welken wensch ook hier is voldaan.

Een steenen trap voert uit het midden-portaal naar de galerij, en verder tot het zangkoor, terwijl boven de doopkapel zich een gemetselde trap bevindt, die toegang tot de bovenste verdiepingen van den toren geeft.

Aan de zijde van het Priesterkoor is eene diensttrap gemaakt, ten einde zonder bezwaar boven de gewelven, in de goten en onder de daken te kunnen komen ten gerieve van het behoorlijk onderhouden des gebouws.

Om aan den eersten eisch van het programma te voldoen, en dus de zitplaatsen zóó in te richten, dat al de gemeentenaren of kerkbezoekers het vrije gezicht op het hoofdaltaar en de preekstoel hebben, was het noodig de middenbeuk zoo breed mogelijk te maken en de zijbeuken alleen te bestemmen voor het plaatsen der biechtstoelen en tot toegangen naar de banken, en er verder breede gangen te behouden voor het rondgaan van processiën. Het is daarom, dat de middenbeuk 16 meters breedte heeft en de zijbeuken slechts 2.95 breed zijn.

Ten einde de kosten van overdekking van eene dusdanig breede ruimte zoo gering mogelijk te maken, is deze niet met steenen gewelven overkluisd, maar met een houten zoldering betimmerd. Niet alleen wordt eene groote bezuiniging verkregen door het weglaten der gewelven zelven, maar ook door de mindere hoogte tot welke de zijmuren behoeven opgetrokken te worden.

Terwijl voor deze wijze van overdekking eene hoogte van 20 meters reeds zeer voldoende is, zoude eene hoogte van 32 meters met kruisgewelven, bij de breedte van 16 meters nog gedrukt schijnen, omdat het begin of de geboorte der dwars- en kruisbogen reeds op een hoogte van ongeveer 8 meters boven den vloer zoude moeten gesteld worden. Dit nu zoude aan het geheele gebouw een laag voorkomen geven.

Daarenboven zouden bij een overwelfd middenschip, de zijmuren aanmerkelijk verhoogd moeten worden om tot behoorlijke bazis te dienen voor de schraagbogen en beren, welke uitwijking der dwarsbogen van het middenschip moeten voorkomen.

Het Priesterkoor, hetwelk met eene breedte van 8.40 meters ruimschoots kan volstaan, is overdekt met een steenen kruisgewelf, op vier ronde zuilen rustende.

De overdekking van het middenschip is zamengesteld uit getrokken ijzeren, boogvormige spanten, waarop balken van getrokken ijzer liggen; spanten en balken zijn met hout bekleed, terwijl de trommels of driehoekige velden, tusschen boog, stijl en balk met maaswerk zijn gevuld. Door de gordingen worden in elke travée, zestien zolderingvakken gevormd, welke met paneel- en regelwerk bekleed zijn, hetwelk veelkleurig beschilderd zal worden.

Ter bestrijding van de koude in den winter, en tevens om het binnendringen van warmte door de overdekking in den zomer tegen te gaan, wordt op de houten zoldering eene 3 cM. dikke laag gelegd van leem, vermengd met gekapt stroo, en deze beraapt met eene dunne laag mortel of kalk. Op deze lagen komt het buiten-dakbeschot te liggen.

De overdekking der galerij is zamengesteld uit balken van getrokken ijzer, bekleed met hout; de vloer van het zangkoor rust op een kruisgewelf.

De zijbeuken, welke tevens als de schraagbogen en beren van de hoog opgaande zijmuren van het middenschip beschouwd moeten worden, zijn met kruisgewelven overdekt.

De veertien zuilen welke het middenschip van de zijschepen afscheiden, de twee zuilen welke tot gedeeltelijken steun van het zangkoor dienen, benevens de vier kolommen van het Priesterkoor zullen van graniet vervaardigd worden, terwijl de kapiteelen in fijnen zandsteen zullen uitgevoerd worden.

De raamstijlen, de trasseeringen der vensters en rosetten, zullen in terra-cotta worden uitgevoerd, evenals de balustrade, de pinakels en afdekkingen. Plinten, dorpels, hoek- en kraagsteenen, goten, enz. zullen van bergsteen gemaakt worden. Overigens worden de buitenmuren opgetrokken van rooden en geelen baksteen; al het metselwerk wordt aan de buitenzijde gevoegd, terwijl aan de binnenzijde de vlakke velden tusschen de wandpijlers gepleisterd, de actief constructieve deelen, zooals de wandpijlers daarentegen gevoegd worden.

De toren is verdeeld in vier verdiepingen, en zal tot een hoogte van 44 meters in baksteen opgetrokken worden; op dit muurwerk rust de spits, welke van getrokken en gesmeed ijzer geconstrueerd en met leien, zink en lood bedekt zal worden. Met inbegrip van het kruis heeft de toren een hoogte van 83,50 meters.

Gedurende de uitvoering van het werk zal de gelegenheid zich voordoen om eenige der voornaamste details nader te bespreken en afbeeldingen daarvan in dit Weekblad te geven.

DE NEDERLANDSCHE WETGEVING TEN OPZICHTE VAN DE UITBREIDING VAN STEDEN.

Door J. A. Mulock Houwer.

(*Vervolg van Pagina* 5.)

Wanneer de straat geheel op gemeente-terrein wordt aangelegd, dan bevindt de gemeente zich geheel in 't zelfde geval als de particulier, die straten bouwt. Wanneer de straat aangelegd wordt door terrein, aan particulieren toebehoorende, dan is de zaak echter anders. De stad trekt wel voordeel uit den aanleg der nieuwe straat, doch de aanliggende perceelen hebben er het meeste belang bij. Van ouds her is in zeer vele gevallen de methode toegepast, dat de aanliggende eigenaars den grond gratis afstonden ten behoeve van de straat en deze dan door de gemeente aangelegd werd. Doch dit kan slechts geschieden bij minnelijke schikking; een enkele onwillige eigenaar kan den geheelen aanleg bederven. Maar, al willigen allen in, dan is de aanleg van de straat op deze wijze voor de gemeente dikwijls nog kostbaar genoeg. Vandaar dat men tegenwoordig veelal langs wettelijken weg de aanliggende eigenaren noodzaakt om bij te dragen in de kosten van aanleg en onderhoud der straten. Er zijn drieërlij methodes om dit doel te bereiken.

Het eerste middel is belasting. Deze kan geheven worden naar evenredigheid der lengte van de erven aan de straat gelegen en naar gelang van de breedte der straat.

Onze gemeente-wet noemt onder de belastingen, die door eene gemeente geheven mogen worden, ook de gelden voor het gebruik of genot van openbare gemeentewerken en daaronder de weg- en straatgelden. Nader worden deze gelden niet toegelicht en zeker is het doel niet speciaal gericht op vermindering der kosten voor straataanleg bij uitbreiding eener stad. Eene belasting, die hier eenigszins mede overeenkomt, is het straatgeld hetwelk te Amsterdam geheven wordt, en hetwelk berekend wordt evenredig aan de lengte van de gevels der gebouwen.

Wenschte de wetgever inderdaad de gemeenten het heffen van belastingen aan te wijzen als middel om de kosten der straten te bestrijden, dan zou onze wet ten behoeve van dit artikel eenige nadere voorschriften moeten bevatten.

Een ander middel om de aanliggende eigenaren in de kosten van den aanleg van straten te doen bijdragen, bestaat in het in rekening brengen van het voordeel bij de onteigening. Wanneer een gedeelte van een stuk grond voor aanleg van straten onteigend wordt, dan zal de waarde van het overig blijvende stuk daardoor stijgen, en nu kan men de onteigeningsprijs verminderen met eene som, geëvenredigd aan deze waarde-verhooging en de grootte van het stuk land. De grootste waarde die deze vermindering kan bedragen is natuurlijk het bedrag der onteigeningssom zelf, daar men anders de grondbezitters zou moeten dwingen om hun grond af te staan en nog geld bovendien te betalen. Een voordeel dezer methode is, dat de bijdragen niet langs amerhand, zooals door belastingen, maar direct bij den aanleg der straat betaald of liever ingehouden worden. Hoewel in Amerika algemeen toepasselijk, vindt ze in de Europeesche landen weinig aanhangers. Er zijn dan ook verschillende bezwaren tegen. Niet allen die van den straat-aanleg voordeel trekken, worden op gelijke wijze getroffen. Sommige stukken grond toch, welke juist langs of onmiddelijk achter de straat gelegen zijn, behoeven in 't geheel niet bij te dragen; alleen die stukken, welke door de straat gesneden worden. Dan, de bijdragen worden berekend evenredig aan de grootte van het overblijvende stuk; doch door meer of minder gunstigen vorm van dat stuk is het voordeel ook lang niet evenredig aan zijn grootte.

Vele dezer bezwaren vervallen evenwel wanneer het slechts de verbreeding geldt eener bestaande straat, en veelal wordt dan ook alleen in dat geval de wijze van verrekening gevolgd. De belanghebbenden worden nu allen meer op gelijke wijze getroffen. Slechts de eigenaars van gebouwen aan de andere zijde der straat zouden nu wel verbeterde passage langs- en meer lucht en licht in hunne huizen verkrijgen zonder daarvoor iets te behoeven te betalen; daarom wordt dan wel eens het recht aangevuld door deze bepaling, dat ook zij moeten bijdragen in de kosten.

Volgens onze onteigeningswet mogen hier te lande geenerlei dergelijke verrekeningen plaats hebben. Bij onteigening moet de zuivere waarde vergoed worden, zonder in aanmerking te nemen de waarde vermeerdering die het goed kan verkrijgen door aanleg van het werk. En van eenige vergoeding, in te houden voor de meerdere waarde die het overblijvende gedeelte van het perceel zou kunnen krijgen, is geen sprake.

Het derde middel eindelijk om de kosten van den aanleg van straten te dekken bestaat in het bijdragen van geld in eens. Deze methode is het meest gebruikelijk. Hare beginselen zijn ook juister dan die der bovengenoemde. Men stelt zich nu niet voor om een moeilijk te ramen voordeel te berekenen, maar om de eigenaars eenvoudig een gedeelte in de kosten van aanleg te doen bijdragen. Men dient zich nu rekenschap te geven, hoe groot dit aandeel moet zijn. In smalle straten kan men wel de geheele kosten voor de particulieren overlaten, maar in breedere gaat dit niet meer. Boven een zeker maximum van breedte heeft de eigenaar geen enkel meerder genot van de breedte der straat, maar is het 't publiek belang, dat ruimte voor 't verkeer vordert. Volgens de Pruissische wet van 2 Juli 1875 mogen daar te lande de Gemeenten de grootte der bijdragen regelen. Hierbij moet als regel aangenomen worden, dat de aangrenzende eigenaars niet meer kosten behoeven te betalen, dan voor de halve breedte der straat en als deze breeder dan 26 meters is, niet meer dan voor 13 meters in de breedte.

Ten behoeve van de invordering der gelden kan men voor de kosten der eenheid van straatbreedte een zeker bedrag vaststellen als normaal cijfer en daarmede ieders bijdrage onmiddellijk vaststellen. Een dergelijke regeling der kostenverdeeling voor stratenaanleg zouden we, dunkt mij, ook in ons land een welkom kunnen toeroepen.

Noemen we, na deze finantieele kwesties even aangestipt te hebben, onder de zaken die moeilijkheden opleveren voor de gemeentebesturen, de rooiing nog. Zooals bekend is hebben gemeentebesturen het recht om rooiing te geven voor gebouwen en andere werken aan den openbaren weg. Zij hebben te zorgen, dat de openbare weg ter voldoende breedte bruikbaar zij. Doch hebben de besturen ook het recht om rooiing te geven voor gebouwen, die aan toekomstige straten zullen komen te staan? Dit is weer een duister punt. Ingevolge

de uitspraak in verschillende rechtsgedingen is gebleken, dat de gemeentebesturen geene rooiing mogen geven voor gebouwen, die alleen van den openbaren weg zichthaar zijn. Daar er verder geene wettelijke bepalingen gemaakt zijn, moet dus wel blijken, dat de gemeente ook geen recht heeft om rooiing te geven voor toekomstige straten. Toch zou een dergelijk recht zeer ten voordeele der uitbreiding van steden komen; de ontwikkeling van het plan zou minder hindernissen ontmoeten en de uitvoering goedkooper worden. Particuliere belangen zouden moeilijk schade van belang kunnen lijden, althans niet wanneer de stedenuitbreider een niet al te verre ziend oog heeft, en zich de uiterste hoekjes der gemeente reeds saamgegroeid denkt met de kern van zijne stad.

Zoo zien we dan, dat onze wetgeving in verschillende gevallen de gemeentebesturen niet altijd even krachtig bijstaat in hare moeilijke taak, en ten opzichte van de uitbreiding der steden niet geheel met haren tijd is medegegaan. Zeer wenschelijk is het, dat de publieke aandacht wat meer dan tot nog toe gericht is naar deze onderdeelen onzer wetgeving, en mannen van invloed bij onze Wetgevende Macht er een ernstig onderwerp van studie van maken.

Gewichtig als de onbelemmerde uitbreiding der steden is voor de Maatschappij in 't algemeen, zoo is zij 't in het bizonder voor den Architekt. Bij onvoldoende regeling toch stuiten telkens de beste plannen op den onwil van enkelen af. Wanneer de goed ontworpen straten moeten wijken voor bochtige stegen, is er ook geen gelegenheid om iets monumentaals te doen verrijzen, en mist de Architektuur haar terrein.

ART. 52 DER WET.

Op nieuw is art. 52 een punt van bespreking voor de leden van de Mij. tot Bev. der Bouwk. geworden. Werden verleden jaar reeds pogingen aangewend om aan de verschillende grieven, die de afdeelingen tegen dit artikel aanvoeren, tegemoet te komen, ook thans zoekt men, ondanks het besluit van de Meivergadering van 1883, aan het beginsel, dat er aan ten grondslag ligt, afbreuk te doen.

Het komt ons voor, dat men in deze kwestie, waaromtrent het Bestuur en de Meivergadering een zelfde meening waren toegedaan, niet dan na rijp beraad moet handelen.

Hoe meer wij nu in deze zaak zijn doorgedrongen, des te duidelijker is het ons geworden, dat het beginsel, waarop de Mij. in haar tegenwoordigen toestand steunt, ten nauwste samenhangt met art 52.

De Mij., zooals zij nu is, moeten wij beschouwen als *één* lichaam, met leden door het geheele land. Overal daar, waar verscheidene leden bijeen wonen, kunnen deze zich vereenigen tot bespreking van verschillende onderwerpen, tot behartiging van elkanders belangen, in het kort tot afdeelingen.

Dit beginsel, en daarmede het geheele stelsel, gaat verloren zoodra art. 52 wijzigt in dien zin, dat de toestand van voor de reorganisatie der Mij. terugkeert. Dan toch wordt de Mij. een conglomeraat van verschillende kleinere vereeningen, waartoe echter ook afzonderlijke personen, zonder een afdeeling te vormen, kunnen toetreden.

Naar onze meening is de tegenwoordige toestand verre te verkiezen boven de laatst genoemde, en de groote uitgaven, die de Mij. in den laatsten tijd heeft kunnen doen, het eigen huis, dat zij op het punt staat te stichten, zijn het gevolg van het centraliseerend stelsel, dat sedert de reorganisatie heerscht.

Er zijn evenwel leden die meenen, dat dit alles toch tot stand kon komen als men de afdeelingen meer zelfstandigheid gaf. Zij vergelijken, om hun gevoelen te verdedigen, de Mij tot Bev. der Bouwk. met de Mij. tot Nut van 't Algemeen en wijzen er op hoe deze laatstgenoemde vereeniging, geheel bestaande uit afdeelingen ot departementen, toch in staat is veel tot stand te brengen en als *één* lichaam krachtig op te treden.

Deze vergelijking evenwel is geheel onjuist. Het Nut kent geen leden die niet tegelijk lid van een afdeeling zijn; want door lid te worden van die Mij. wordt men tegelijk lid van het departement waarin met woont.

De Mij. tot Nut van 't Algemeen is wel degelijk dus één lichaam, en de departementen zijn er nog meer ondergeschikt aan het Hoofdbestuur dan dit met de afdeelingen van de Mij. tot Bev. der Bouwk. het geval is.

Nu vragen sommigen: zou het niet beter zijn dit stelsel van centralisatie te laten varen en de Mij te te beschouwen als een band, die verschillende kleinere vereenigingen omvat? Zou men door het vermeerderen der contributie voor de afdeelingen en het gelijk verminderen van die voor de Mij. niet beter doen? Zouden de afdeelingen daardoor niet tot een hoogeren bloei kunnen geraken en dientengevolge de Mij. ook? Best mogelijk. Wij willen het zelfs aannemen; maar dan moet men bedenken, dat de Mij. niet meer in staat is te doen wat zij nu doet; dat haar werkkring door geen der Afdeelingen kan worden overgenomen, omdat deze op veel kleinere schaal moeten blijven arbeiden; en niet het minst van allen, dat men het grootste deel der leden zeer zou benadeelen, misschien zelfs geheel verliezen; want er zijn immers slechts 9 afdeelingen — waarvan er één nog meer dood dan levend —, zoodat de meerderheid niet lid van een afdeeling is.

Om het hierboven aangevoerde moeten wij naar onze meening dit voor oogen houden, dat de Mij. moet zijn één lichaam, en doen wij dat, dan is een wijziging van art. 52 in dien zin, dat weer plaatselijke leden bij de afdeelingen kunnen worden aangenomen, verkeerd.

Wat nu betreft het voorstel Sanches, zoo merken wij op, dat ook hij het beginsel van art 52 wil gehandhaafd zien, maar dat hij zich tevreden stelt met den uiterlijken schijn. Hij wil, dat de afdeelingen leden zullen kunnen aannemen die zich als kunstlievende leden bij de Mij. hebben laten inschrijven voor de som van twee gulden. Maar ieder begrijpt, dat dit niet anders is dan het toelaten van plaatselijke leden tegen vier gulden of iets meer dan de gewone leden der Mij. Zij, die volgens deze bepaling lid worden, hebben even min iets te maken met de Mij. als de plaatselijke leden van vroeger, alleen de schijn is door die twee gulden

gered. Men moet hierbij nog bedenken, dat de meeste afdeelingen niet met zulk een lage contributie zullen tevreden zijn en dat er weinig degelijke kunstlievende (?) leden zullen ontstaan, omdat het meerendeel geen lust zal hebben die twee gulden aan de Mij. te betalen, waarvoor zij toch niet veel over hebben en waarvan zij geen tastbare vruchten zien. Neen! blijven wij waken tegen verbrokkeling en versnippering van krachten, dan moeten ook deze leden uit de afdeelingen geweerd worden.

Een andere kwestie, die ook reeds op de Meivergadering van 1883 ter sprake is gebracht, is deze; zou het niet wenschelijk zijn, dat jongelieden van den leeftijd van 16—23 jaar, lid konden worden van een afdeeling zonder lid der Mij. te zijn?

Wij kunnen niet anders zeggen, dan dat het opnemen van deze bepaling in de wet zeer ten goede zou komen aan de Mij. en aan de afdeelingen.

Hierdoor toch komt men jonge lieden tegemoet, die gaarne zich zouden aansluiten en medewerken, wanneer hunne middelen slechts toelieten de grootere uitgaven, die aan het lidmaatschap der Mij. verbonden zijn, te bekostigen.

Nu worden zij buiten gesloten, vervreemden van de Mij. en vormen eigen vereenigingen, die allen droomen later eens machtig en sterk te zullen worden, omdat zij bezield zijn door het jeugdige bloed harer leden. En worden zij ouder, zoodat zij meer op zich zelf staan en hun krachten in de Mij. zeer gewenscht zijn, dan keeren zij haar den rug toe, omdat zij haar niet hebben leeren waardeeren, of zijn haar, wat nog erger is, dikwijls vijandig.

Worden zij echter zonder moeilijkheden lid eener afdeeling, dan leeren zij daar de Mij. kennen, sluiten zich later vanzelf bij haar aan en zullen eens haar krachtigste steun zijn.

Zonder deze nieuwe bepalingen in de wet zullen slechts enkele jongeren toetreden en de last, die later op hunne schouders zal drukken als de mannen, die hem nu dragen, langzamerhand verdwijnen, zal te zwaar blijken te zijn.

In het tweede geval zal steeds een nieuwe stroom jong bloed door de afdeelingen in de Mij. overgaan en haar toekomst is verzekert.

Daarom stellen wij voor, aan art. 52 toe te voegen: „tot Buitengewone leden der afdeeling kunnen worden aangenomen bouwkundigen van den leeftijd van 16—23 jaar, zonder dat zij lid der Maatschappij behoeven te zijn."

Hiermede zullen de afdeelingen niet tevreden zijn. In den boezem der meesten openbaart zich een gisting. Zij willen vooruit, zij willen meer doen dan ze tot nog toe gedaan hebben; goed! uitmuntend! maar ze willen, dit door uitbreiding van het ledental en door verhooging van contributie, dus eenvoudig door over meer geld te kunnen beschikken. Hierdoor zullen zij echter niet tot dien waren bloei geraken, dien zij zoeken. Laten zij met het betrekkelijk kleine troepje getrouwen, dat zij bezitten, tevreden zijn en als dat zich krachtig toont en goed werkt, zullen zich vanzelf gelijkgezinden aansluiten. Daarmede zal hun streven meer gebaat zijn, dan met een aantal contribueerende leden, die toch niets uitvoeren.

J. B. KAM.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ROTTERDAM, GEHOUDEN 28 DECEMBER 1883.

Aan de orde is het verkiezen van twee leden van het Bestuur, in de plaats van de aftredende, zijnde de heeren W. C. van Goor (herkiesbaar) en W. C. Coepijn (niet herkiesbaar). Eerstgenoemde wordt herkozen en in de plaats van den tweeden gekozen, de heer C. M. Drooglever Fortuijn.

De penningmeester brengt zijne rekening van ontvangsten en uitgaven over 1883 en de begrooting voor 1884 ter tafel. Eerstgenoemde wordt, na door eene commissie van drie leden onderzocht te zijn, goedgekeurd, waarna de penningmeester onder dankzegging voor zijn gehouden beheer wordt gedéchargeerd.

De Voorzitter zegt, dat in meerdere afdeelingen pogingen zijn aangewend, om achteruitgang in ledental en de daaruit voortspruitende gevolgen te ontgaan, waarom ook elders, even als hier, getracht wordt tot iets anders te geraken. Dewijl op het behoud der afdeelingen hoogen prijs moet worden gesteld, heeft het Bestuur gemeend het voorstel te moeten doen, te trachten, weder tot den vroegeren toestand te geraken, namelijk: dat ook personen, geen leden van de Maatschappij zijnde, als lid tot de afdeelingen kunnen toetreden, weshalve het geraden acht, bij het Bestuur der Maatschappij een voorstel in te dienen van den volgenden inhoud:

Wijziging van Art. 52 der Wet van de Maatschappij.

«De afdeelingen kunnen ook tot leden aannemen, personen, die geen leden der Maatschappij zijn; zij dragen den naam van plaatselijke leden. Deze hebben bij zaken en voorstellen, de maatschappij betreffende, slechts een adviseerende stem."

Het voorstel zelf lokt geene discussien uit. Wel worden inlichtingen gevraagd omtrent een verspreide circulaire, waarop de namen van twee bestuursleden voorkomen en waaruit blijkt, dat pogingen worden aangewend, een nieuwe vereeniging in het leven te roepen.

De Voorzitter herinnert aan den oorsprong en den loop dezer zaak, welke geen andere is, dan dat de heer D. de Vries, in April jl. sprekende over opwekking van het leven der afdeeling, ook het denkbeeld uitsprak, samenwerking trachten te verkrijgen, met het bouwkundig leesgezelschap »Kunstvlijt" alhier. Dit werd toen aangenomen en eene commissie benoemd om voor het beoogde doel werkzaam te zijn. Het eerste resultaat was, dat ook door Kunstvlijt de wenschelijkheid van samenwerking werd uitgesproken, waarna eene gecombineerde commissie het in October behandelde voorstel tot uitbreiding van de werkzaamheden der afdeeling deed. Aan de dertien voorstellers werden toen twee leden uit het bestuur der afdeeling en drie uit dat van Kunstvlijt toegevoegd, met de opdracht eene begrooting te maken van de kosten, gevorderd voor de voorgestelde uitbreiding der werkzaamheden en te onderzoeken of een genoegzaam aantal personen te vinden zijn, noodig om het programma uittevoeren. Daarvan is de bedoelde circulaire het uitvloeisel.

De vraag werd daarop gedaan, of, indien de nieuwe vereeniging tot stand kwam, de afdeeling zou ophouden te bestaan, waarop werd geantwoord dat daarvan nog niets te zeggen was. Een der voorstellers licht de bedoeling toe. Het is geen andere dan, nadat het met de circulaire bereikte resultaat bekend zal zijn, daarmede bij de afdeeling te komen. De deelneming is dus voor 's hands slechts een voorloopige. De Voorzitter toont aan, dat het gezegde duidelijk uit de circulaire blijkt. Er wordt ook gewezen op den onnauwkeurigen aanhef van een bericht en de aanbeveling der zaak in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, waarin het oprichten der nieuwe vereeniging als een besliste zaak wordt voorgesteld. Hierom werd gevraagd of het niet nuttig zoude zijn dit bericht naar waarheid te verbeteren, ten einde te voorkomen, dat verkeerde gegevens later tot onaangenaamheden leidden. Van meerdere zijden wordt dit onnoodig geacht, omdat de verslagen der vergadering zelve, het onnauwkeurige van het bericht in het licht zouden stellen, terwijl men mede zelfs den schijn moest vermijden alsof de afdeeling de pogingen tegenwerkte.

Op voorstel van een lid wordt de discussie over dit onderwerp gesloten en het bestuursvoorstel bij acclamatie aangenomen.

De heer J. C. van Wijk verkrijgt nu het woord tot bespreking en

toelichting van de tentoongestelde plannen van de bijna voltooide overdekte markt en de passage te 's Gravenhage.

Alvorens hiertoe over te gaan, wenscht de heer Van Wijk zijne denkbeelden over speculatiebouw mede te deelen, welke een veel te kwade naam heeft. Ten bewijze vestigt spreker de aandacht op de toestanden van voor 150 (?) jaren, toen men in de steden wel wegen had, doch onbestraat, dus modderpoelen, tengevolge waarvan geen rijtuigen konden gebruikt worden en de voorname lieden zich van draagstoelen bedienden. Er bestond geen rioleering, noch openbare verlichting. De steden waren in een keurslijf van vestingmuren bekneld, waardoor elke uitbreiding onmogelijk was en alles zoo dicht mogelijk op elkander werd geplaatst, om de bevolking te kunnen doen wonen, waarvan de nadeelige gevolgen voor de gezondheid der inwoners werd aangetoond. Ook vestigde de spreker de aandacht op de ridderschap met hare versterkte kasteelen en vooral op hare daden. Hoewel deze toestanden diep werden gevoeld, werden zij toch niet opgeheven; ook de regeerders deden daarvoor niets tot verbetering.

Ook de gilden met hunnen monopolie-geest, waren de lichamen niet om verbetering aan te brengen. Integendeel, al wat tegen de traditie streed werd geweerd en de ontwerpers van iets beters met de onder haar bereik liggende straffen getroffen.

Dit alles is veranderd. De vestingwallen zijn gevallen en de speculatiebouw heeft deze herschapen in ruime, gezonde straten, met rioleering, verlichting, waterleiding en al wat meer noodig is. Al die inrichtingen zijn door die speculatie wijd en zijd gesticht en geëxploiteerd. Waar dit door de gemeenten zelf geschiedt, zijn daaraan nadeelen verbonden. Waar zouden de zoo belangrijk uitgebreide bevolkingen der steden geborgen zijn geworden, indien de speculatiebouw, niet voor de noodige woningen had gezorgd? Partikulieren zouden dit nooit hebben gedaan. Ook de inrichting der woningen is in de handen van den speculatiebouw beter op hare plaats dan in de handen van hen die, zelfs in het openbaar, naamloos aanmerkingen maken als er maar een krul verkeerd zit. De speculatie bouw kent de behoeften beter en kan die daarom ook beter bevredigen; haar eigen belang is aan hetgeen zij maakt verbonden en daarom maakt zij de woning ook zoo goed mogelijk.

Ook de tentoongestelde bouwwerken zijn vruchten van den speculatiebouw.

Hierna gaat spreker over tot het omschrijven der inrichtingen, afmetingen, bouwkosten, zamenstelling, enz, der beide bouwwerken.

De tijd verstreken zijnde, sluit de Voorzitter de vergadering onder dankzegging aan den spreker voor zijne bijdrage en met de beste wenschen voor het volgende jaar.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING AMSTERDAM, GEHOUDEN 4 JANUARI 1884.

Voor de eerste vergadering in dit jaar werd door den Voorzitter een welkomstgroet en een woord van opwekking tot de leden gesproken, waarbij in het bijzonder de wekelijksche bijeenkomsten als een krachtig middel ter bevordering van het doel der afdeeling werden aanbevolen.

Na lezing van de notulen werden door den Secretaris en den Penningmeester verslagen uitgebracht over het afgeloopen jaar.

Uit het eerstgenoemde verslag bleek, dat het ledental met 10 is vooruitgegaan en alsnu bestaat uit 4 honoraire, 73 gewone en 42 plaatselijke leden. Het aantal gewone leden is met 14 vermeerderd en het aantal plaatselijke leden met 4 verminderd, hetgeen in den geest der maatschappelijke wet een goed verschijnsel te noemen is.

Acht vergaderingen werden gehouden, welke gemiddeld door 17 leden werden bezocht, welk aantal voorzeker te klein is, doch bij vorige jaren vergeleken geene onbeduidende verbetering aangeeft.

Volgens de rekening van den Penningmeester bedroegen de uitgaven ƒ 352.47 de inkomsten ƒ 325.50, zoodat het batig saldo van het vorige jaar met ƒ 26.97 verminderde.

Deze rekening werd gecontroleerd door de heeren van Looy en Kam en accoord bevonden.

Hierna had de verkiezing plaats van 2 Bestuurders in plaats van de aftredende heeren Th. G. Schill en J. N. Landré, welke beide werden herkozen en zich die herkiezing lieten welgevallen.

De commissie voor het verzamelen van stukken voor het Bouwkundig Tijdschrift had niets geleverd.

Namens het Bestuur werden de heeren Kam, Cuypers, Berlage en Haverkamp uitgenoodigd voortaan die commissie uit te maken, welke uitnoodiging door deze heeren, op de vergadering tegenwoordig, werd aangenomen.

Hierna werd de begrooting zonder discussie aangenomen tot een bedrag van ƒ 342 aan inkomsten en ƒ 425 aan uitgaven.

Het woord werd alsnu verleend aan den heer C. T. J. Louis Rieber, die toegezegd had te willen spreken over tooi en uitbreiding van groote steden.

In een uitvoerige rede door schetsen toegelicht, behandelde spreker de uitbreiding en verfraaiing van verschillende steden.

Met Amsterdam, vroeger voor een goed plan zoo geschikt, was men daarmede al het minst geslaagd. In het buitenland, te Parijs, Brussel, Luik, enz., was het veel beter; vooral bij de uitbreiding van Keulen stond spreker geruimen tijd stil om er op te wijzen, hoe doelmatig daar alles naar een vast plan wordt daargesteld en hoe vooral voor goede toegangen naar en door de nieuwe wijken wordt gezorgd. Dit is naar des sprekers meening te Amsterdam, vooral aan de Westzijde en in meer andere steden in ons land niet genoeg in het oog gehouden.

Om dezelfde reden blijft te Leiden b. v. een groot terrein ter bebouwing geschikt gemaakt, renteloos liggen. Ook de uitbreiding van 's Gravenhage is ondoelmatig.

In het algemeen is men te weinig naar een vast vooruit opgemaakt plan zooals te Keulen te werk gegaan. Men werkt daar, evenals vroeger te Parijs, goed en met voordeel voor de gemeentekassen.

Hierna behandelt spreker nog de uitcenloopende wijzen waarop men in verschillende plaatsen, Londen, Weenen, Berlijn, Brussel-Luik, enz., door beplanting, monumenten en fonteinen, schoone avenue's en pleinen heeft gemaakt en hoe men deze kan maken, om daarna met een kritiek op de pleinen in Amsterdam te eindigen.

Na eenige discussie bedankte de Voorzitter spreker voor zijne boeiende en voor deden tijd zoo geschikte voordracht, waarna spreker op verzoek de belofte deed te gelegener tijd de geheele rede voor het Bouwkundig Weekblad aan te bieden.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Op de Amsterdamsche tentoonstelling van 1883 — een ieder heeft het kunnen waarnemen — was Oostenrijk slecht vertegenwoordigd. Dit werd aan vele zeer uiteenloopende zaken toegeschreven.

Thans vernemen wij om welke afdoende redenen de Oostenrijksche regeering subsidie geweigerd heeft voor deelneming aan de aanstaande tentoonstelling te Londen. De regeering ziet geen heil in de te spoedig op elkander volgende tentoonstellingen, die dan ook meerendeels het karakter van jaarmarkten gaan aannemen. Zij staan eene rustige ontwikkeling van kunstindustrie in den weg.

Mochten andere landen er eveneens over denken, de industrie zou beter gebaat worden dan door de groote gejaagdheid waar mede fabriekanten werken moeten, om aan tentoonstellingen te kunnen mede doen, die niet hen, maar de ondernemers bevoordeelen.

De rechtbank van koophandel te Brussel heeft uitspraak gedaan in de zaak van den architekt Beijart, tegen den uitgever van de Revue générale de l'architecture en Belgique, wegens het door laatstgenoemden uitgeven van eene photografie naar een werk van den voornoemden architekt.

De uitgever is daarbij veroordeeld in de kosten van het proces, terwijl tevens de heer Beijart het recht heeft dit vonnis te doen publiek maken in vijf der voornaamste in België verschijnende couranten.

Naar wij vernemen zal aan het voornemen van den gemeenteraad van Amsterdam, om een prijsvraag uit te schrijven voor 4 beeldengroepen op de nieuwe Hoogesluis, geen gevolg gegeven worden, daar de meeste gemeenteraadsleden van oordeel waren, of liever de vrees koesterden, dat iets wezenlijk fraais of monumentaals te duur zoude worden.

Eene stemming heeft beslist, dat thans in plaats van beelden, kandelabres ter versiering zullen worden aangebracht.

In het jaar 1883 werden te Amsterdam 430 nieuwe huizen gebouwd; het grootste gedeelte daarvan in de buitenwijken.

AANBESTEDING. 1680

Het R. K. Parochiaal Kerkbestuur van den H. Dominicus, te Amsterdam, is voornemens op Dinsdag den 29sten Januari 1884, te 12 uur, in het gebouw *'t Geelvinck*", bij enkele inschrijving aan te besteden:

Het bouwen eener KERK met aanhoorigheden,

volgens ontwerp van den Architect P. J. H. CUYPERS, te Amsterdam.

Aanwijzing op het terrein wordt gegeven Dinsdag den 22sten Januari 1884 des middags te 12 uur.

Bestekken en Teekeningen zijn uitsluitend te verkrijgen bij den Boekhandelaar C. L. VAN LANGENHUIJZEN, te Amsterdam, tegen betaling van ƒ 5.—

Verdere inlichtingen verstrekt de Architect P. J. H. CUYPERS, te Amsterdam.

AANBESTEDING 1681

Het R. K. Parochiaal Kerkbestuur van den H. Hippolytus, te *Delft*, is voornemens op Woensdag 6 Februari 1884, te 12 uur, in de Bovenzaal van de KATHOLIEKE LEESVEREENIGING, op het Oude Delft te *Delft*, bij enkele inschrijving aan te besteden:

Het bouwen eener KERK met Aanhoorigheden.

volgens ontwerp van den Architect P. J. H. CUYPERS, te Amsterdam.

Aanwijzing op het terrein wordt gegeven Woensdag 30 Januari e. k., des middags te 12 uur.

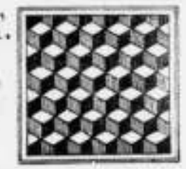
Bestekken en Teekeningen zijn uitsluitend te verkrijgen bij den Boekhandelaar C. L. VAN LANGENHUYZEN, te *Amsterdam*, tegen betaling van ƒ 5.—

Verdere inlichtingen verstrekt de Architect P. J. H. CUYPERS, te *Amsterdam*.

PARKETVLOEREN,
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Mauboug
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels.** 1682
bij de Vertegenwoordigers in Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.
TROTTOIR-TEGELS. CEMENT-TEGELS.



LÉON DE SMET & C°. GENT.
Fabriekanten van Ceramiektegels,
geperste, gepolijste en ingebrande
CEMENTTEGELS
EN
PORTLAND CEMENT.



Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam*, in BOUWMATERIALEN.
Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN,
ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz. 1683

VERZILVERDE EN GEFOELIEDE
SPIEGELGLAZEN.
SPIEGELS EN LIJSTEN,
IN ALLE STIJLEN,
Ornamenten in Carton Pierre,
levert tegen billijke prijzen de spiegelfabriek
1684 van
M. HARTMANN,
KANTOOR: Utrechtschestraat 14. *FABRIEK:* Falckstraat 49/51.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

Th. SANDERS,

IETS OVER DE INRICHTING
VAN
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

ƒ —.50

Voor zoo ver de voorraad strekt, zijn voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, bij de ondergeteekenden te verkrijgen.

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT 1881 f 5.—
BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT 1882 „ 5.—
BOUWKUNDIG WEEKBLAD 1882 „ 3.—
BOUWKUNDIG WEEKBLAD 1883 „ 3.—

Na ontvangst der remise per postwissel, geschiedt de aflevering direct franco.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON,
Uitgevers.

FRED. STIELTJES & C°.

IMPORTEURS VAN AMERIKAANSCHE ARTIKELEN,

AMSTERDAM.

MAGAZIJN van



SCHOOLBANKEN (Systeem ANDREWS) met vast en met beweegbaar tafelblad.

Bekroond op de Tentoonstellingen te PHILADELPHIA 1876, PARIJS 1878, AMSTERDAM 1883 **ZILVEREN MEDAILLE**, als hoogste onderscheiding.

Gunstigste getuigschriften van elke der vele hier te lande ingerichte Scholen.



STOELEN voor Schouwburgen,

CONCERTZALEN, KERKGEBOUWEN.

ASBEST VLOEIBARE OLIEVERVEN.

ASBEST BRANDVRIJE VERVEN.

ASBEST DAKBEDEKKINGEN.

Geïllustreerde Catalogussen voor Heeren Bouwkundigen gratis verkrijgbaar

Prinsengracht N°. 609. 1674

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

Leveringen aan de Gevangenissen en de Rijksgestichten Ommerschans en Veenhuizen.

1675 **AANBESTEDING.**

Op Maandag den 21 Januari 1884, des namiddags te één ure, zal in een der lokalen van het Ministerie van Justitie, op het Plein te 's Gravenhage, bij enkele inschrijving worden aanbesteed:

Het leveren van hout, metselsteenen, metsel- en pleisterspeciën, pannen, tegels, verfwaren, glas en gereedschappen aan de gevangenissen te Leeuwarden, nabij Leiden, te Hoorn, te Rotterdam, de Kruisberg nabij Doetinchem, te Alkmaar en aan de Rijksgestichten Ommerschans en Veenhuizen.

De bestekken liggen ter lezing en zijn op franco aanvrage te bekomen aan het Ministerie van Justitie, en aan bovengenoemde gevangenissen en rijksgestichten.

Nadere inlichtingen worden gegeven door den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen W. C. METZELAAR te 's Gravenhage.

De Minister van Justitie,
s' Gravenhage, Voor den Minister,
den 28 Dec. 1883. *De SecretarisGeneraal.*
CLANT.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zuivre vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 1676

1677 **FERD. ENGERS.**

AMSTERDAM, **Gelderschekade 88.**

ROTTERDAM, **Hoogstraat 184.**

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner- Roode Kijlburger- en dito Maulbronner-ZANDSTEEN.

Silezisch & Zweedsch GRANIET.

Fransch en Italiaansch MARMER.

Fransche KALKSTEEN.

Terrazzo- & Mozaïkvloeren

G. J. Vincent & C°.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE**.

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie enz. 1678

DORDTSCHE TRAS.

H. F. ONDERWATER & Co.

DORDRECHT,

STOOM-TRASMOLENAARS.

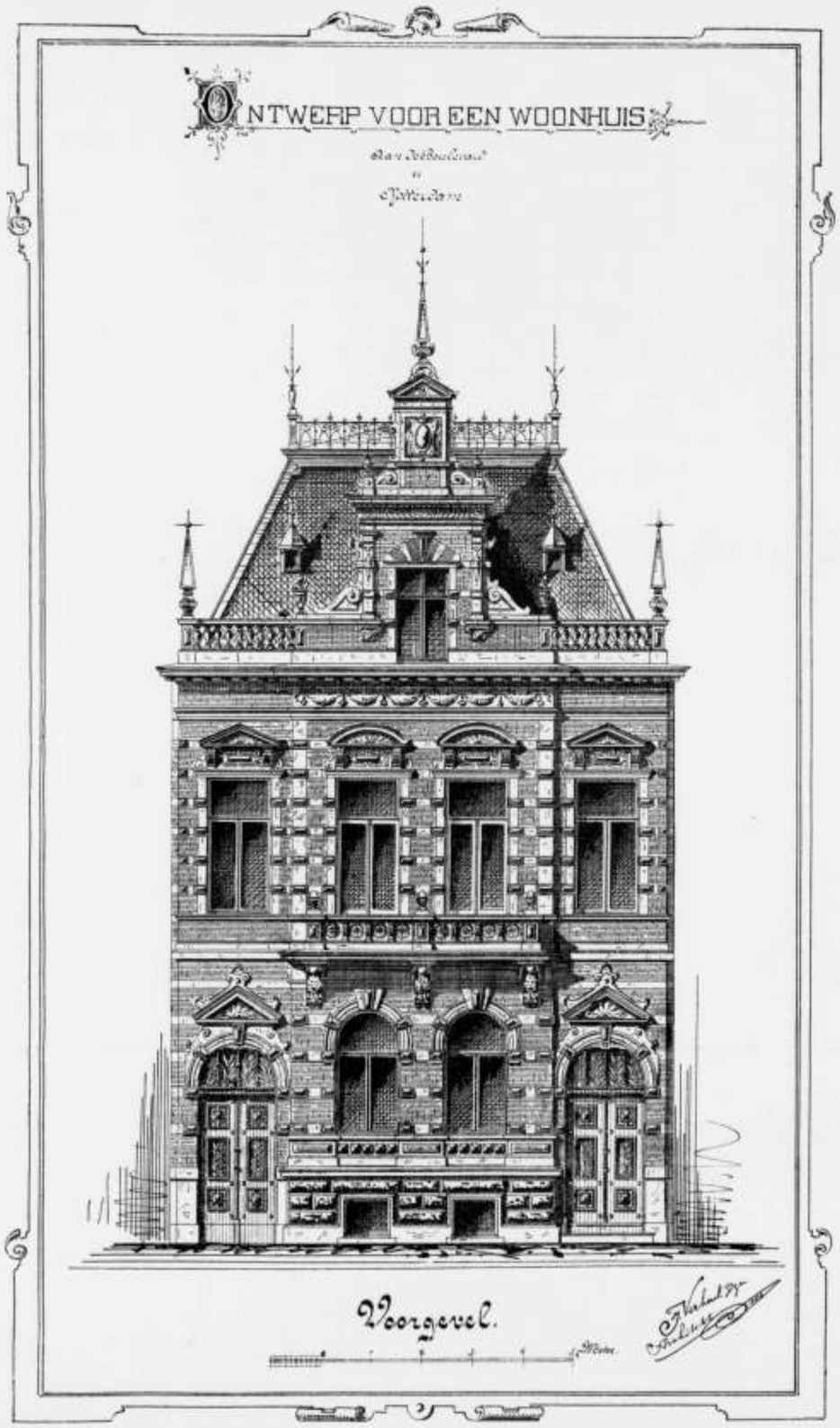
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.

Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1679

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.



PHOTOLITH WEGNER & MOTTU AMST.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad - Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon - Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 3.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 12.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Eenheid macht. — Nog eens Art. 52 der Wet. — Uittreksel uit de aanteekeningen. — De wet van de Maatschappij. — Verslag van de vergadering der afdeeling Utrecht, gehouden 11 Januari 1884. — Verslag van de vergadering der afdeeling 's Gravenhage, gehouden 11 Januari 1884. — Verslag van de vergadering der afdeeling Leeuwarden, gehouden 11 Januari 1884. — Aan het bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. — Vraagbaak.

PLAAT: Gevel van een woonhuis, door J. Verheul Dzn.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Door het Bestuur der Maatschappij zijn benoemd tot Correspondenten:

te Deventer, de heer J. A. MULOCK HOUWER, Gemeente-bouwmeester;

te Groningen, de heer J. B. JAGER, architekt, en

te Venlo, de heer J. C. M. LEGNER, leeraar in het handteekenen.

Deze heeren hebben hunne benoeming aangenomen.

Als leden der Maatschappij zijn toegetreden, de heeren: J. CERLIJN, te Amsterdam; R. H. VAN GAMEREN JR., te Amsterdam; E. K. JACOBS, bij de aanleg van Staats Spoorwegen te Arnhem; F. W. M. POGGENBEEK, bouwkundige te Amsterdam en J. J. VAN SCHUIJLENBURG, bouwkundige te 's Gravenhage.

De heeren G. J. VAN EDEN en H. A. J. T. HISSINK, buitengewone leden, te Amsterdam, hebben zich als gewoon lid doen inschrijven.

In eene vorige opgave werd als nieuw lid vermeld de heer J. H. van Hoogstraten, dit moet gelezen worden: J. M. van Hoogstraten.

Het Bestuur der Maatschappij heeft tot lid der Redactie van het „Bouwkundig Weekblad" benoemd: de Secretaris der Maatschappij.

De Plannen, bij het Bestuur der Maatschappij ingekomen als antwoord op de tweede prijsvraag voor een gebouw ten behoeve van permanente Tentoonstellingen, voor welken onderlingen wedstrijd de ontwerpers der vijf als het best erkende antwoorden op de eerste prijsvraag waren uitgenoodigd, zullen voor de leden en verdere belangstellenden tentoongesteld worden in een der zalen van het Genootschap „Arti et Amicitia," Rokin te Amsterdam, op Saturdag den 19en Januari, van des namiddags 12 tot 4 ure en des Zondags 20 Januari van des voormiddags 11 tot des namiddags 4 ure.

Op de bijeenkomst der leden van de Afdeeling Amsterdam, te houden op Vrijdag 18 Januari a. s. zal door den heer J. van Looy een Kunstbeschouwing gegeven worden.

Onderwerp: Atlas van Amsterdam, van de firma Fred. Muller en C°.

(N.B. Leden der Maatschappij, niet leden der Afdeeling, hebben toegang tot deze wekelijksche bijeenkomsten.)

BIJ DE PLAAT.

De bij dit nummer van het Weekblad gevoegde plaat, stelt den gevel voor van een in aanbouw zijnd huis aan den boulevard, (Stationsweg) te Rotterdam. Het gebouw is ontworpen en wordt gebouwd door den Heer J. Verheul Dzn., architekt aldaar.

Gedrukt 16 Januari 1884.

EENDRACHT MAAKT MACHT.

Mij ontbreekt op het oogenblik de noodige opgewektheid in een breedsprakig betoog te treden over het artikel van den heer Kam.

Zooveel doenlijk zal ik trachten kort te zijn, en verklaar tevens in geen verder geschrijf te treden over het hier behandelde onderwerp.

Het voorstel van den heer Kam heeft mij ten zeerste verbaasd. In de vergadering van Donderdag 31 Mei 1883 werd een voorstel ter tafel gebracht, door de afd. 's Gravenhage ingediend, en onderteekend door 50 leden. Dat voorstel was bijna van denzelfden inhoud als het voorstel Kam. — De heer Kam woonde die vergadering niet bij, doch in elk geval kan hij het verslag daaromtrent lezen. — Al de bestuursleden die het woord gevoerd hebben waren van gevoelen, dat bij aanneming van het voorstel 's Gravenhage een hoofdbeginsel der Maatschappij werd prijsgegeven.

Vele leden spraken in dien geest en het besluit der vergadering was: dat het voorstel 's Gravenhage werd afgewezen.

Nu kan de heer Kam op nieuw hetzelfde voorstel doen, hij kan zich verzekeren van 50 naamteekeningen, doch ik twijfel of hij eene commissie vinden zal die zijn voorstel in overweging zal nemen. Immers doet de commissie zulks, nu er geene nieuwe en betere argumenten zijn aangevoerd, nu er geen enkele reden bestaat of ontwikkeld wordt om na slechts zes maanden op hetzelfde aanbeeld te slaan, dan verklaart zij, dat het Bestuur van de Maatschappij in Mei '83 niet wist wat het deed, dat de 50 mannen die ter vergadering opgekomen waren, een hoop suffers daarstelden. Ik wil het zachtste woord gebruiken, eene dergelijke onbeleefdheid zal geene commissie plegen. — De heer Kam heeft zijn voorstel niet overwogen. —

Ongeveer 23 jaren ben ik reeds lid van de Maatschappij. Als leerling van ons gewaardeerde eerelid Leliman, toenmaals Secretaris, later Voorzitter der Maatschappij, was ik in de gelegenheid veel te hooren en te zien wat de Maatschappij betrof en steeds heb ik de zaken bijgehouden, terwijl ik later als lid van het Bestuur der Maatschappij, een dieperen blik mocht slaan in haren werkkring en hare behoeften leeren kennen.

Ook in het dagelijks leven heb ik veel ondervonden: mijn pad was inderdaad niet met rozen bestrooid.

En wanneer ik de feiten gadesla die om mij heen plaats vinden, wanneer ik de grootste staatsmannen, onwrikbare rotsen zooals zij geleken, eindelijk toch zie toegeven en zich bukken voor de omstandigheden, dan wordt steeds meer en meer bewaarheid 1°. „quand on n'a pas ce que l'on aime, il faut aimer ce que l'on a" en 2°. dat de grootste kracht bestaat, in tijdig te weten toe te geven.

De jeugd mag in overmoed zich droombeelden scheppen, de wereld naar hare hand willen zetten, (en deze overmoed heeft soms ook hare goede zijde), de ouderen moeten steeds gereed zijn, hen in het rechte spoor te houden en te groote overdrijving te keer gaan.

De heer Kam leest, hoe gelukkig, in mijn voorstel wat er in te lezen staat, en wat ik na Kerstmis herhaaldelijk bij velen, die belangstellen in het onderwerp, betoogd heb. — Bij de afdeelingen openbaart zich hoe langer zoo meer eene geest van afscheiding, hoofdzakelijk zijn grond hebbende in de omstandigheid dat geen plaatselijke leden mogen worden aangenomen. Nieuwe vereenigingen worden opgericht, die natuurlijk niet bevorderlijk kunnen zijn aan het doel door de Maatschappij beoogd, niet kunnen bijdragen tot haren bloei.

Vele afdeelingen willen weer de plaatselijke leden invoeren en het beginsel van art. 52 prijs geven.

Zoowel het Bestuur der Maatschappij als alle weldenkenden willen echter dat beginsel tot het laatste verdedigen. Nu kwam mij in de gegeven omstandigheden niets beters voor dan art. 5 zoodanig te wijzigen als door mij is aangegeven, d. w. z., voor allen het lidmaatschap zoo goedkoop mogelijk te maken, waardoor het motief verviel, dat het lidmaatschap te duur is en waardoor elke aanleiding werd weggenomen tot het oprichten van nieuwe vereenigingen.

Ik heb geen oogenblik over schijnbare voor- of nadeelen gedacht, ik heb alleen willen trachten het verbrokkelen der krachten tegen te gaan.

Eerst de kudde bij elkander gehouden en dan nagegaan wat voor haar nuttig en noodig is. — Een goede herder zal zich niet bezighouden met het genezen van één ziek schaap en intusschen de kudde naar alle hemelstreken zich laten verspreiden. —

En of de contributie *f* 1 of *f* 3 bedragen zal, of deze of gene redactie zal worden gevolgd, zijn zaken van latere beslissing, het beginsel is hier hoofdzaak.

De heer Kam betwijfelt (door zijn?) dat bij *f* 2 contributie een lid kunstlievend zijn kan. Bij *f* 5 contributie, zooals de wet thans luidt, acht de heer K. dit zeker buiten kijf.

Waarom de door de heer Kam voorgestelde buitengewone leden der afdeelingen, als zij kunstlievende leden der Maatschappij zijn, niet alles wat hij hun wil laten doen en genieten, even goed kunnen verrichten en smaken, vat ik niet.

J'ai un plan, zei de arme generaal Trochu.

De heer Kam spreekt van een klein troepje getrouwen, waarvan hij alles verwacht en waarmede hij alles doen wil.

Voor de zoo en zooveelste maal zij hier herhaald, dat onze Maatschappij geen Architekten-vereeniging is. Zij omvat allen die met het bouwvak in betrekking staan of daarin belang stellen. Architekten, ingenieurs, aannemers, werkbazen, fabriekanten, kooplieden, particulieren; allen vormen zij een band, vastgehouden door de Maatschappij, wier doel is „de bouwkunst te bevorderen." Dat gebouw in de Kapelsteeg, die gelden in kas, zijn zaamgebracht, niet door eenige getrouwen, doch door allen, leden van de Maatschappij, velen zelfs laag geplaatste op den maatschappelijken ladder. Allen brengen zij een steentje bij voor het groote bouwwerk dat wij beoogen.

De wetenschap verspreidt hoe langer zoo meer kennis om zich heen: de jongeren zijn verplicht meer te weten dan de ouderen. Zij moeten hun meerdere kennis, voortgevloeid uit voordeeliger omstandigheden, die zij

niet in het leven hebben geroepen, mededeelen aan de ouderen, terwijl de ouderen hun uit hunne ervaring doen putten. Theorie en praktijk, jeugd en ouderdom moeten zamen gaan en elkander de hand reiken. De afdeelingen moeten de gelegenheid daartoe aanbieden.

De negers hebben tot spreekwoord: „ga op zij, opdat ik kan liggen," is heel wat anders dan „gun mij een plaatsje nevens u."

De heer Kam gelieve zulks wel in het oog te houden.

Amsterdam, 14 Januari 1884. Danl. J. Sanches.

NOG EENS ART. 52 DER WET.

Aangenaam was het mij, als lid der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en als lid van een der afdeelingen dier Maatschappij, te zien, dat het Bouwkundig Weekblad door eenige leden als kampplaats werd uitgekozen om hunne denkbeelden over de toepassing van Art. 52 der wet te verdedigen. Ik hoop dat vele mijner medeleden deze opinie deelen en zich opgewekt gevoelen in voorkomende gevallen steeds van dat orgaan gebruik te maken. Het Bouwkundig Weekblad toch is, dunkt mij, het eigenaardige terrein waarop de verschillende meeningen zich moeten ontmoeten en de openbare uiting van bestaande grieven kan slechts met vreugde begroet worden. Elke afdeeling kan in zijn eigen kring opvattingen hebben, voorstellen doen, besluiten nemen; zoodra deze het algemeen belang der Maatschappij gelden, kunnen zij slechts winnen door openbaarmaking in haar orgaan.

Gaarne had ik dan ook gezien, dat zoo er in verschillende afdeelingen bezwaren tegen de toepassing van Art. 52 der wet bestonden, deze in het Bouwkundig Weekblad, openhartig en ter juister tijd besproken waren. De verschillende denkbeelden der afdeelingen over gen naar hun oordeel juistere toepassing hadden dan bekend geworden en de voorstellen, van hen uitgaande, hadden de vuurproef der publieke opinie van alle leden kunnen doorstaan. Nu is het daarvoor te laat, en ik roep de publiciteit van het Weekblad in om dit tijdverlies zoo mogelijk nog te herstellen.

Wat is het geval? Er bestaan bij verschillende afdeelingen grieven tegen de toepassing van Art. 52 der wet, welk artikel voorschrijft, dat men L i d, hetzij gewoon, hetzij buitengewoon, hetzij kunstlievend — der Maatschappij moet zijn, om als lid van eene afdeeling aangenomen te kunnen worden. Ik zal de gegrondheid dier grieven niet onderzoeken; dit ligt niet op mijn weg. Er zijn nu drie voorstellen reeds gedaan.

1°. Voorstel van het Bestuur der afdeeling Rotterdam, om tot den ouden toestand terug te keeren, en tot plaatselijke leden eener afdeeling — ook niet-leden der Maatschappij toe te laten.

2°. Voorstel van den heer D. J. Sanches (N°. 52 B. W.) om kunstlievende leden tegen verminderde contributie aan te nemen, en zoodoende de toetreding tot plaatselijk lid zoo min bezwarend mogelijk te maken.

3°. Voorstel van den Heer J. B. Kam om buitengewone leden van afdeelingen toe te laten — niet-leden der Maatschappij — beperkt, tot den leeftijd van 16—23 jaar.

Zonder op den naam van ongeluks project te willen aanspraak maken, zal ik trachten te voorzien wat het lot dier voorstellen zal zijn. Elk respektievelijk voorzien met vijftig handteekeningen, zullen zij vóór 1 Februari aan het Bestuur der Maatschappij ingezonden worden. Het Bestuur zal deze voorstellen volgens art. 57 der Wet, in handen eener Commissie stellen, welke rapport daarover zal uitbrengen. In de Mei-Vergadering zullen de leden gelegenheid hebben over dat rapport te discussiëeren. Naar mijn bescheiden meening is de Algemeene Vergadering een zeer slechte plaats om eene zaak te bespreken, waarin zoovele belangen, (soms tegenstrijdige) van de afdeelingen betrokken zijn. De Vergadering is te groot, de tijd te beperkt, de details zijn te vele, dan dat de bespreking eenig resultaat zal opleveren.

Na veel bespreking wordt een der voorstellen, of een gewijzigd voorstel door de vergadering aangenomen. Misschien wel is de aanneming van dat voorstel door eene combinatie van minderheden uit de afdeelingen geschied. De leden zijn naar huis terug en komen in hunne afdeelingen weder — en het bereikte resultaat is, dat de leden welke te huis gebleven zijn voor het meerendeel ontevreden zijn met het genomen besluit, en dat de grieven blijven bestaan.

De gevolgen zijn nu voor de hand liggend. Zij zijn door den heer Kam in zijn artikel reeds aangeduid. Ontevredenen scheiden zich af, nieuwe aanhangers worden door de ontevredenen aangeworven, kleine plaatselijke vereenigingen, hoofdzakelijk uit jonge lieden bestaande ontstaan en maken zich geheel onafhankelijk van de Maatschappij. Daardoor worden de krachten versnipperd, en moet de Maatschappij den steun missen van velen, welke natuurlijkerwijze aangewezen waren om haar werken te schragen. De Maatschappij kan niet meer werken zoo als zij moest en wilde, vermindert in kracht, en de kleine plaatselijke vereenigingen sterven na eene aanvankelijke kunstmatige opwinding en krachtsoverspanning een dood van uitputting. Misschien zal daarna volgens de wetten van den cirkelgang der menschheid — door den heer des Amorie van der Hoeven verkondigd — weder eene aansluiting aan eene centrale Maatschappij plaats hebben; maar intusschen is veel tijd verloren gegaan, en veel nuttigs in het algemeen belang tegen gehouden.

Wellicht zie ik de toekomst te donker in — van harte hoop ik het. Intusschen ben ik het volkomen met den heer Sanches eens: Vóóruitzien is vóórkomen. Naar aanleiding dus van de bovenvermelde onderstellingen, en voorspellingen wensch ik een voorstel te voegen bij de drie uitgebrachte. — Het zou aldus luiden:

„De afdeelingen der Maatschappij van Bouwkunst, „welke bezwaren hebben tegen de toepassing van Art. 52 „der Wet benoemen gedelegeerden, — „welke zich op „eene zoo spoedig mogelijk te houden bijeenkomst, „verstaan omtrent eene redactie van dit „artikel, waarmede de bezwaren uit den weg geruimd worden."

Elk der gedelegeerden is volmaakt op de hoogte van de wenschen en toestanden zijner afdeeling, en kan die in deze vergadering ter tafel brengen. Er bestaat dunkt mij, meer kans dat zij indie beperkte en zoo men wil

huishoudelijke vergadering tot overeenstemming zullen komen, dan zulks op eene Algemeene Vergadering het geval zal zijn. De reglementen van elk der afdeelingen, zullen ter sprake komen, en de redactie van Art. 52 zoodanig gevonden worden, dat deze het best met de reglementen strookt. Op eene Algemeene Vergadering zal dit veel bezwaarlijker, zoo niet ondoenlijk zijn.

Onder zulks een voorstel, door al de afdeelingen geaccepteerd, zal het gemakkelijk vallen het vereischte aantal handteekeningen te verkrijgen, en men zal dan met kalmte het rapport der Commissie, door het Bestuur te benoemen, kunnen afwachten.

Dit voorstel tot bespreking der zaak door gedelegeerden der Afdeelingen wordt gedaan, omdat het mij voorkomt dat de tijd te ver verstreken is, en men niet tot de inderdaad zoozeer gewenschte overeenstemming zal geraken, wanneer nu nog de zaak schriftelijk behandeld wordt. Ik hoop dat de afdeelingsbesturen, in het belang der Maatschappij, zoo spoedig zulks eenigszins doenlijk is, eene Vergadering hunner leden zullen bijeenroepen, voor zoover zij niet bekend zijn met de denkbeelden hunner leden omtrent deze zaak, in deze Vergadering de zaak ter sprake brengen, en afgevaardigden ter bijeenkomst benoemen zullen.

Hartelijk hoop ik, dat overeenstemming der afdeelingen omtrent de beste toepassing van Art. 52 op deze wijze moge verkregen worden.

Amsterdam. Th. G. SCHILL.

UITTREKSEL
UIT DE AANTEEKENINGEN,

gehouden op de vergadering der commissie van beoordeeling over de vijf ingekomen antwoorden op de tweede prijsvraag, uitgeschreven voor een gebouw voor Permanente Tentoonstellingen.

De vergadering der Commissie van beoordeeling heeft plaats gehad op Donderdag den 11e Januari, in het gebouw der Maatschappij.

Tegenwoordig waren de heeren Bestuursleden: C. Muysken, J. R. de Kruyff, Th. Sanders, W. C. Metzelaar F. J. Nieuwenhuis, H. Cramer en H. W. Veth, benevens de heeren E. Gugel, P. F. Laarman, J. Leliman, J. Verheul Dzn. en H. P. Vogel, door de medewerkenden in den eersten prijsvraag tot leden der Jury gekozen.

Alvorens tot de beoordeeling over te gaan der 5 ingekomen antwoorden, heeft de Jury geconstateerd, dat de ontwerpers, welke uitgenoodigd waren een verbeterd plan in te dienen, getrouw zijn gebleven — zooals voor dezen tweeden wedstrijd was gevorderd — aan het in hunne eerste plannen nedergelegde hoofddenkbeeld, hetgeen door de distributie der lokalen werd aangewezen. Drie der mededingers hadden hunne oorspronkelijke plannen bij de nieuwe gevoegd; van allen bezat de Jury echter zoodanige aanteekeningen dat een vergelijking mogelijk was.

In hoofdzaak zijn bij de verdere beoordeeling in aanmerking genomen: de finantieele uitvoerbaarheid der plannen, de grootte der voor tentoonstelling bestemde oppervlakte, en de mogelijkheid van verbouwing, zonder te ingrijpende veranderingen, in drie woonhuizen.

Bij nadere beschouwing is gebleken, dat in alle plannen de gevraagde lokalen aanwezig waren. De ruimte voor tentoonstelling was echter in het eene plan grooter dan in het andere, zooals uit de volgende opgaven blijkt:

I. Tute, Celer et Jucunde,		216	M².	gr.	vl.	(zonder gaanderij)			216
II. Santa Fé,		248	»	»	»	en	84	M². gaanderij	332
III. Res non Verba,	(1)	257	»	»	»	»	44	» »	301
	(2)	306	»	»	»	»	53	» »	359
IV. Bramante,		272	»	»	»	»	58	» »	330
V. (Cirkel met schuine lijn)		288	»	»	»	»	82	» »	370

Het laatste projekt bood dus in alle opzichten de meeste rentegevende ruimte aan.

Bij nader onderzoek van plan III, werd dit ter zijde gelegd, daar de indeeling der lokalen niet genoeg bevredigde, en in dit opzicht beneden de overige plannen stond. Behalve dat te veel ruimte verloren was gegaan, waren zoowel de vestibule als tentoonstellingszalen slecht verlicht, en de gaanderij onpraktisch geplaatst; het scheen onmogelijk om met niet al te hooge kosten het gebouw in drie woonhuizen te veranderen, terwijl bij uitvoering van het plan, de vastgestelde som zeker verre zou overschreden worden.

In plan I zijn de verschillende lokalen goed geplaatst, aan trappen en vestibule is echter veel ruimte opgeofferd. De verlichting der tentoonstellingszalen laat nog te wenschen over, en bovendien ontbrak de gelegenheid om op praktische wijze gaanderijen aan te brengen. Wel waren door zeer kleine veranderingen nog groote verbeteringen aan te brengen, maar de kwestie van betere verlichting en gaanderijen zoude met grootere bezwaren gepaard gaan. De thans ingeleverde gevel voldoet veel beter dan die welke in den eersten wedstrijd bij dit plan behoorde. Een bijgevoegde uitvoerige begrooting schijnt zeer vertrouwbaar te zijn.

De ontwerper van plan IV heeft geen gedetailleerde begrooting ingeleverd; de uitvoering van het plan, zoude echter waarschijnlijk niet duurder blijken te zijn dan die der overige, vooral indien met eenige bezuinigingen rekening werd gehouden. Eene verbouwing in drie woonhuizen bleek, volgens de daartoe bijgevoegde plannen, zeer wel mogelijk te zijn, hoewel de indeeling van den gevel dit niet dadelijk aantoonde.

Een der beste plannen bleek al spoedig n°. V te zijn; de distributie is zeer eenvoudig. Zoowel met het oog op den gevel als de platte-gronden was de verbouwing in drie afzonderlijke woonhuizen — nader door een uitvoerig plan toegelicht — zeer uitvoerbaar; uit de begrooting blijkt, dat de ontwerper op mogelijk toekomstige fundeering bedacht is geweest.

In plan II zijn, wat betreft de tentoonstellingszalen, de wijze van verlichting voor dergelijke lokalen niet zeer gunstig, de ruimten te veel verbrokkeld en de gaanderijen niet wel bruikbaar. De zalen in de plannen IV en V zijn in dit opzicht veel beter. De architectuur van den gevel is te klein van verhoudingen, en is niet genoegzaam in overeenstemming met het doel van het gebouw. Na vergelijking met de overige, is plan II van verdere beoordeeling uitgesloten.

Bij nader onderzoek der plannen I, IV en V bleek het, dat ook de tentoonstellingsruimten van plan I,

onder moesten doen, niet alleen wat grootte maar ook wat verlichting betrof, voor die in de beide andere ontwerpen. De uitvoeringskosten van de plannen I en V zullen geen groot verschil opleveren, zooals een vergelijking der begrootingen onder anderen aantoonde. Wat de kosten betrof kon plan IV niet met de anderen vergeleken worden, omdat de begrooting ontbrak.

In plan I zijn de lokalen voor bibliotheek en bestuur het beste, doch ten koste van de tentoonstellingszalen, waaraan in de ontwerpen IV en V het meeste gewicht was gehecht, zonder dat daardoor een der overige gevraagde lokalen als onvoldoende mocht geacht worden.

De betrekkelijk geringe ruimte voor tentoonstelling en het minder eigenaardige karakter van den gevel zijn oorzaak, dat ook plan I niet voor de uitvoering gekozen werd.

De plannen IV en V zijn gebleken in vele opzichten de beste te zijn; de platte-gronden van beide hebben zeer veel overeenkomst met elkander. In plan IV is de indeeling, wat vestibule en trappen betreft, grootscher opgevat dan in plan V, waarin echter daardoor de ruimte voor tentoonstelling grooter is. Ook de woning voor een concierge is dit laatste beter van indeeling. Niet als gevel op zich zelf, maar als gevel voor een gebouw als gevraagd was, voldeed die van plan IV minder dan die van plan V, die beter de bestemming uitdrukte van het gebouw. In laatstgenoemd ontwerp — in alle opzichten 't eenvoudigste — bleek geen werk te zijn gemaakt van de versiering der lokaliteiten; in de memorie van toelichting wees de ontwerper er niet ten onrechte op, dat die versiering in hoofdzaak door de tentoongestelde voorwerpen moet geschieden. Uit de met zorg opgemaakte begrooting, — waarin geen rekening is gehouden met mogelijke geschenken — blijkt dat het ontwerp V voor den gestelden prijs kan uitgevoerd worden; voor plan IV moest dit in het onzekere blijven, daar er slechts bij vermeld is dat de prijs, per M²., in aanmerking genomen de gestelde bouwsom, ƒ 8,75 kan bedragen. Volgens welke norm dit cijfers in aangenomen blijkt overigens niet.

Door een der Jury-leden is voorgesteld de gevel van plan V aan den platten grond van plan IV toe te voegen en beide ontwerpen te bekronen; maar de overige leden achtten dit niet in het belang der zaak. Bij nadere beschouwing bleek, niettegenstaande de groote overeenkomst tusschen beide ontwerpen, dat n°. IV wel genialer was opgevat, maar n°. V eenvoudiger was, terwijl de gedetailleerde en goede begrooting van het laatste grootere waarborgen leverde. Ook de verbouwing zou praktischer en met minder bezwaren gepaard kunnen gaan, dan voor het ontwerp IV.

Dit waren de redenen waarom de Jury met algemeene stemmen het besluit heeft genomen: „aan het „Bestuur der Maatschappij voor te stellen, de beide „plannen V en IV te bekronen met de zilveren medaille „der Maatschappij, en het plan V voor de uitvoering „te bestemmen."

Het Bestuur der Maatschappij, zich met dit voorstel vereenigende, heeft de ontwerpers van beide plannen uitgenoodigd, hunne namen bekend te maken. Na ontvangen toestemming tot het openen der naambrieven is gebleken, dat de vervaardigers van ontwerp V (cirkel met schuine lijn) zijn de Heeren Th. G. Schill, civ. en bouwk. Ingenieur, en D. H. Haverkamp, architekt, beiden te Amsterdam, en de vervaardiger van plan IV (Bramante) de Heer Jurriaan Kok, architekt te Rotterdam.

DE WET VAN DE MAATSCHAPPIJ.

Het schrijven van den heer J. B. Kam over Art. 52 der wet, is mij eene welkome gelegenheid om ook mijne meeningen daarover kenbaar te maken.

Wat mij daartoe aanleiding geeft is de aanhaling in genoemd stuk over de Maatschappij tot Nut van het Algemeen.

Daargelaten welke scheeve vergelijkingen of, volgens den heer Kam, anderen misschien maken tusschen 't Nut en de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, wil ik trachten vergelijkingen te maken die juist zijn, of beter gezegd, aantoonen waar verschil bestaat, niet twijfelende of dat verschil pleit voor eene inrichting als die van 't Nut, en kan den leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst van nut zijn.

En niet enkel 't Nut, neen de inrichting van menige andere vereeniging, bijv. van »Volksonderwijs," enz. kan ons ten voorbeeld zijn.

Voor dat ik verder ga wil ik echter kleur bekennen, opdat men zich niet in mij vergisse; in beginsel ga ik mede met de stelling »geen lid eener afdeeling zonder lid van de Maatschappij te zijn;" maar zooals de Maatschappij nu is ingericht, bedreigt die bepaling den bloei der afdeelingen en daar ik veel belang stel in 't plaatselijk belang der afdeelingen, schaar ik mij voor 's hands aan hare zijde.

Evenwel ga ik niet meer mede met de afdeelingen waar zij 't recht terug vragen om plaatselijke leden aan te stellen, 'k zoek elders genezing voor de kwaal.

Maar ter zake: 't verschil tusschen 't Nut en de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

In 't Nut zijn de departementen de factoren die de Maatschappij samenstellen, de departementen afzonderlijk bevorderen de plaatselijke belangen, de Maatschappij, d. i. alle departementen te zamen, de algemeene belangen.

Alle leden mogen de vergaderingen bijwonen maar het Hoofdbestuur en de departementen alleen hebben stemrecht en wel in eene vastgestelde verhouding van hun ledental.

Het Hoofdbestuur handhaaft de wet en past die toe, en voert de besluiten uit van de algemeene vergadering, dus van de departementen.

De departementen nemen de leden der Maatschappij aan, tegen een contributie van ƒ 5.25 of meer en doen van die contributie eene bijdrage aan de algemeene kas van ƒ 1.60; het Hoofdbestuur neemt slechts leden aan die ongezind of niet in de gelegenheid zijn tot een der departementen toe te treden.

De departementen zijn gehouden hunne reglementen aan de goedkeuring van 't Hoofdbestuur te onderwerpen, maar het Hoofdbestuur maakt zijne goedkeuring alleen afhankelijk van de overeenstemming met de wet der Maatschappij

De departementen zijn vrij in de keuze der middelen tot bereiking van het doel der Maatschappij.

Men ziet het! Hier is eenheid. Ieder voor zich, en de Maatschappij (dat is allen) voor allen.

Nu de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De Maatschappij telt drie soorten van contribueerende leden; daarvan oefent slechts eene soort, de gewone leden, stemrecht uit.

Ofschoon in de wet niet is aangewezen hoe men lid wordt, zal men zich vermoedelijk slechts aan den Secretaris hebben op te geven, maar in elk geval wordt den leden den weg naar de afdeelingen niet geweerd.

De afdeelingen worden bestuurd naar een huishoudelijk reglement, dat ter goedkeuring aan het Bestuur der Maatschappij moet worden aangeboden; die goedkeuring is echter nergens van afhankelijk gesteld, men kan dus afkeuring wachten, zonder in beroep te kunnen komen.

De afdeelingen zijn vrij in haar financieel beheer. Zij ontvangen

eene geldelijke toelage uit de kas der Maatschappij, voor elk lid der afdeeling, tevens lid der Maatschappij.

Die vrijheid in 't financieel beheer is zeer goed, maar er is niet veel te beheeren, want de Maatschappij heft van hare leden ƒ 13.—, ƒ 7.50 of ƒ 5.— en gaf vroeger niets, nu ƒ 1.— per lid, als toelage aan de afdeelingen.

Iedere afdeeling benoemt uit hare leden eene commissie tot het verzamelen van stukken, geschikt ter opneming in het Tijdschrift der Maatschappij, en tot het opmeten en in teekening brengen van oude Nederlandsche gebouwen.

Men ziet het! Allen voor enkelen, en enkelen voor allen.

In 't Nut eenheid. Ieder heeft rechten en plichten.

In de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, volgens den optimist een hinken op twee gedachten; volgens den pessimist een opofferen van de afdeelingen aan de Maatschappij; volgens ieder die de hand op 't hart legt, rechten voor enkelen, plichten voor anderen.

Maar als daar dan de oorzaak ligt van 't gebrek aan eenheid, die oorzaak opgeheven. Dan zich niet tot walgings toe in bochten wringen, gij afdeelingen! om weer plaatselijke leden aan te mogen nemen; dan geen spitsvondigheden uitgedacht, om hen, die plaatselijk lid willen worden, op de een of andere wijze in de afdeelingen binnen te smokkelen of tegen eene kleine vergooding in 't kader van de Maatschappij te wringen.

Dan waarlijk eenheid gezocht.

Dan 't beginsel van 't Nut geheiligd, of uw beginsel Maatschappij; maar 't laatste dan ook zuiver gesteld; dan slechts algemeene belangen gehuldigd en niet den schijn aangenomen alsof in vereeniging met u, ook de plaatselijke belangen tot haar recht zouden kunnen komen.

Open het oog wijder en zie hoe uw beginsel, onzuiver gesteld zooals nu, aan de bijzondere belangen misschien meer afbreuk doet, dan aan de algemeene belangen nut.

Beken ook kleur!

Hebt ge de afdeelingen noodig, moet ge zelf het Al zijn, samengesteld uit de afdeelingen als deelen, volg dan de aangegeven beginselen, zoo niet, geef haar haar afscheid, maar misbruik haar niet.

En hierbij zoo ik het kunnen laten.

Recht om een voorstel te doen heb ik niet, want de laatste jaren telt de Maatschappij mij niet meer onder hare leden.

Evenwel staat het mij vrij een wenk te geven, want als plaatselijk lid drijft mij 't waarachtig belang van de zaak.

Die wenk bestaat hierin: verander voor 't oogenblik uw stemrecht in den geest van 't Nut, Volksonderwijs, enz, dan zal later veel goeds van zelf volgen. In de stemming ligt het zwaartepunt.

Wanneer eene Maatschappij, die over 't geheele land verspreid is, hoofdelijk stemrecht geeft, zal zelden de uitslag der stemming 't gevoelen van de meerderheid der leden teruggeven; verhinderingen van allerlei aard, beletten de tegenwoordigheid van hen die in andere plaatsen wonen, en de genomen besluiten worden eenzijdig.

De geschiedenis leert het mij in het besluit op de laatste Meivergadering omtrent Art. 52 genomen, en dat m. i. nooit genomen zou zijn wanneer alle leden stemrecht gehad en daarvan gebruik gemaakt hadden.

En de toekomst. Zij zal het ons misschien eveneens leeren. De sluier is opgelicht en men heeft ons een circulaire doen zien die ten doel heeft eenige jongere leden der Maatschappij te zamen te brengen om invloed op de stemmingen uit te oefenen. Geen twijfel of die leden hebben 't goede voor, maar geen twijfel ook, of in een goed ingerichte Maatschappij moest zoo iets niet noodig, maar ook niet mogelijk zijn.

ROTTERDAM, 13 Januari 1884.

C. M. DROOGLEEVER FORTUIJN

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING UTRECHT, GEHOUDEN 11 JANUARI 1884.

De heer Kruijf, waarnemend Voorzitter, opent deze eerste bijeenkomst in het jaar met een welkomstgroet aan de leden, daarbij de hoop uitsprekende, dat dit jaar 1884 vruchtbaar moge blijken te zijn, zoowel voor de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, als voor deze afdeeling.

Na lezing en goedkeuring der notulen van de vorige bijeenkomst deelt de Voorzitter mede, dat blijkens schrijven van 17 December 1883, goedkeuring is verzocht van de gewijzigde artikelen 17 en 18 van het reglement, waarop een schrijven van 21 December 1883, N°. 309 van het Hoofdbestuur is ingekomen, waarbij de de gevraagde goedkeuring is verleend.

Van de afdeeling Rotterdam was ingekomen een verzoek tot medewerking, om bij het Hoofdbestuur in te dienen een voorstel tot wijziging van art. 52 der wet. Na toelichting door den Voorzitter en gehouden discussie, wordt dit voorstel door de aanwezige leden der Maatschappij geteekend.

De heeren Alb. Nijland en F. J. Nieuwenhuis, volgens rooster aftredende als leden van het Bestuur, werden als zoodanig met algemeene stemmen herbenoemd; terwijl de heer Nieuwenhuis op gelijke wijze tot Voorzitter herkozen werd.

Aan beide heeren, niet ter vergadering tegenwoordig, zal hiervan worden kennis gegeven.

De heer E. Jelsma verkrijgt daarop het woord, ten einde eenige mededeelingen over bouwkundige constructien te doen. Allereerst ontwikkelde spreker zijn bezwaren tegen de meest in gebruik zijnde constructien der onderdrempels van naar binnen draaiende ramen, tot keering van water, hetwelk door duidelijke detailteekeningen toegelicht werd. Daarna beschouwde spreker een paar wijzen van afsluiting door anderen aangegeven, doch die bij uitvoering bleken óf niet practisch óf onuitvoerbaar te zijn.

Spreker herinnerde, dat door hem in 1878 waren aangegeven twee nieuwe constructien voor waterdichte sluiting die, door teekeningen toegelicht, in de Bouwk. Bijdragen, deel 26, eerste stuk (Sept. 1880) zijn opgenomen, doch welke constructien hem niet konden bevredigen; waarom hij er toe gekomen is om een nieuwe sluiting te construeeren. Deze sluiting was op de bijeenkomst aanwezig en aangebracht in een kozijn met lichtraam op de ware grootte. Deze eenvoudige metalen afsluiting, onder een weldrempel van de naar binnen draaiende ramen aangebracht, wordt door de espagnoletten, die tot sluiting der ramen dienen, tevens geopend of gesloten, zoodat geen bizondere toestellen aan de ramen behoeven te worden aangebracht.

De inrichting is werkelijk eenvoudig, en zal daardoor reeds voor de praktijk aanbeveling verdienen, en daarbij weinig onderhood behoeven. Met belangstelling namen de leden kennis van deze inrichting; zij spraken den wensch uit dat deze in den handel zou komen, daardoor meer algemeen bekend worden en alzoo tot toepassing geraken.

De heer Jelsma behield zich voor om te gelegener tijd hierop nader terug te komen, en gaf daarna een uitvoerige beschrijving, mede door een detailteekening toegelicht, van de overspanning van een groote zaal, door een hangwerk aan de kap, in verband met 2 daartusschen gelegen verdiepingen, een en ander uitgevoerd bij den aanbouw van een badhôtel.

De heer van Lunteren stelde daarna ter bezichtiging een model van »parquet hydrofuge", die in een eetkamer alhier was gelegd, bij het gebruik zeer doelmatig blijkt te zijn, en alzoo alle aanbeveling verdient.

Wegens het vergevorderde uur moest de voorgenomen kunstbeschouwing achterwege blijven, en werd de bijeenkomst met een woord van dank voor de bijdragen door den Voorzitter gesloten.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING 's GRAVENHAGE, GEHOUDEN 11 JANUARI 1884.

Met een hartelijken welkomstgroet, waarin de wensch werd uitgedrukt, dat de vergaderingen der afdeeling mogen bijdragen tot de bevordering der bouwkunst en ook daardoor tot den bloei van de stad onzer inwoning, opent de Voorzitter deze eerste vergadering van het nieuw begonnen jaar.

Naar aanleiding van den wensch, door eenige leden in de laatste vergadering te kennen gegeven, betreffende:

I. het aannemen van eene nieuwe cathegorie van leden; en

II. het houden van 2 vergaderingen per maand, — werden thans door het Bestuur de volgende voorstellen ingediend:

Ia. Bij wijze van proef gedurende den tijd van één jaar te introduceeren, houwkundigen die geen lid zijn van de Maatschappij.

b. Die leden, mede aan ballotage onderworpen, betalen alsdan ƒ 4.— contributie per jaar, in afwachting van de wijzigingen, die bij de Maatschappij wellicht reeds in de Mei-vergadering ter sprake zullen komen.

c. Zij hebben daarvoor het recht alle de vergaderingen der afdeeling, niet die der Maatschappij, bij te wonen, doch mogen geen deel nemen aan de stemmingen.

Daarentegen kunnen zij desverkiezende medewerken aan de door de afdeeling uitteschrijven prijsvragen.

II*a.* De vergaderingen zullen gehouden worden tweemalen per maand en wel op den 2e en 4e Vrijdag, telkens des avonds ten 7½ uur.

b. De eerste dezer vergaderingen is bestemd tot het behandelen van de gewone huishoudelijke zaken en het houden van voordrachten; de tweede enkel voor kunstbeschouwingen, waartoe afwisselend een of meerdere leden de stof zullen leveren.

c. Beide malen worden de leden door een convocatiebiljet opgeroepen.

d. Bij de kunstbeschouwingen zullen twee leden van het Bestuur voor de goede regeling dienst doen.

Deze bestuursleden, volgens een rooster daartoe aangewezen, kunnen zich evenwel doen vervangen, in buitengewone gevallen, door een gewoon lid.

Deze voorstellen werden met algemeene stemmen aangenomen.

De heer J. van Lith Jr. komt het evenwel geraden voor ook het houden van kunstavonden bij wijze van proef te doen plaats hebben en dus voorloopig te bepalen, onder welke voorwaarden; hiermede stemmen de leden in.

Daarop werden 3 nieuwe leden voorgesteld, als: één onder de nieuwe cathegorie en de beide anderen als gewone leden, dus tevens lid der Maatschappij.

De Voorzitter deelt mede, dat het Bestuur zich voorstelt wederom 2 prijsvragen uit te schrijven, als:

1. Een d i p l o m a of g e t u i g s c h r i f t ter uitreiking aan de bekroonden.

2. Een buffet met betimmerden wand in eene groote zaal voor eene Societeit van 1000 leden.

De belooning voor die sub 1 is bepaald op 25 gulden en voor die sub 2 voor 40 gulden.

Het programma is in bewerking en zal aan de leden worden toegezonden.

De heer J. J. van Nieukerken, thans aan het woord zijnde, zal geene kunstbeschouwing leveren, doch slechts s c h e t s e n laten zien, door hem in verschillende steden gemaakt.

Spreker begint daarop met de welwillendheid der leden interoepen, wijst op meerdere zaken die zijne aandacht trokken, nu laatstelijk in de afdeeling retrospectieve kunst op de Internationale Tentoonstelling te Amsterdam, als b.v. de kamerbetimmering uit Dordrecht, vroeger hier in het Museum Prinsegracht gehorgen. Deze en de verdere inderdaad prachtige voorwerpen welke zich daar bevonden, zijn thans naar het Museum te Amsterdam overgebracht. Te 's Hage is niets daarvan over. Zal het welhaast te openen stedelijk Museum dat gemis vergoeden? Wij willen daarvan het beste hopen.

Verder werd gewezen op de verzameling van antiquiteiten in het Broekerhuis te Amsterdam, het Oudheidkundig Museum boven de beurs te Rotterdam, dat te Leeuwarden van Friesche Oudheden met de beroemde Hindelooperkamer, het kunstnijverheidsmuseum te Haarlem, het Bisschoppelijk Museum en dat van Oudheden te Utrecht, in welke laatste stad men thans mede bezig is een kunstnijverheidsmuseum op te richten. De stad Middelburg zelfs bezit een Oudheidkamer, waarin men thans ook het voornemen heeft een Walchersche boerenkamer samentestellen. Ja zelfs in Veere, waarin van vroeger grootheid een zeer schoon stadhuis is overgebleven, vindt men een Oudheidkamer.

De heer van Nieukerken liet vervolgens een 60-tal schetsen circuleeren van oude gebouwen, details van ornament-, lijst- en beeldhouwwerken, allen door hem in de verschillende bovenaangehaalde plaatsen genomen, welke verzameling met de meeste belangstelling werd bezichtigd, terwijl daarbij enkele zeer goed geslaagde photographien, waaronder die van het stadhuis te Middelburg, te Veere en andere plaatsen. Spreker wijst op den bouw der huizen in vroegeren en den tegenwoordigen tijd, b. v. op de ankers, waarvan het smeedwerk met zooveel zorg bij de ouden vervaardigd werd en die niet alleen fraai, maar tevens doelmatig zijn, omdat ze meerder steen omvatten. Ziet men de balkons van nu, 't gelijken vaak uitgetrokken laden; ook de dakvensters hebben niet zelden een onooglijken vorm en bieden weinig verscheidenheid aan. Wel wordt voor aanvoer van licht meer gezorgd, doch constructie en schoonheid zijn niet selden daarbij slechter. Hoe kan dat beter worden?

1e. De kapitalist, hij die laat bouwen, moet zich over den wansmaak schamen en het begrip van schoon niet uit spaarzaamheid prijs geven.

2e. De werkman moet door zijn werk veredelen, maar ook,

3e. moeten de bouwkundigen voorgaan en vooral ook de Gemeente-Besturen.

Kunst beschaaft en veredelt. Om dit doel te bereiken moeten Museums van kunst, nijverheid en oude kunst worden opgericht, en het houden van tentoonstellingen worden bevorderd.

Nu wordt hier welhaast het stedelijk Museum weder geopend, zeide spreker; ik vermag het niet te beoordeelen in hoeverre het voldoen zal om smaak en kunstgevoel bij het volk te ontwikkelen, en geschikt zal zijn voor studie van aankomende beoefenaren der kunst.

Is het dit echter niet, laat dan getracht worden om aan dit goede beginsel verbetering te paren. De tijd dringt. Overal gevoelt men behoefte om mede te gaan met den meerderen vooruitgang die zich ook op kunstgebied doet gevoelen. Ook in de bouwkunst zien we het. Amsterdam is eene onwraakbare getuige. Dat eene tentoonstelling van Nederlandsche Kunst gelijktijdig met die opening plaats hebbe, dan wordt het Museum populair en bestaat er meerder kans op algemeene medewerking bij de pogingen om een kunstnijverheid-Museum te verkrijgen.

Thans vernam ik, dat er pogingen werden in het werk gesteld om het laatste op te richten.

Voor alles moet eene afdeeling der Maatschappij daartoe hare beste krachten aanwenden. In den bloei der kunst ligt de wortel van haar bestaan. Ofschoon ik geen voorstel doe, geef ik in verband met het voorgaande, toch in overweging:

1e. dat deze afdeeling ernstig trachte voor de oprichting van een kunstnijverheid-Museum propaganda te maken en in vereeniging met andere corporatiën alle krachten daartoe beschikbaar te stellen;

2e. hetzij aan dat museum of aan het binnen kort te openen stedelijk museum, een museum van oude kunst, permanent of van voorwerpen in bruikleen worde verbonden en zulks tot studie van hen, die daarvan gebruik willen maken;

3e. te trachten eene tentoonstelling van kunstwerken op elk gebied, hetzij aan de opening van het stedelijk museum, hetzij aan het verlangde Kunst-Nijverheid Museum te verbinden.

Eendracht maakt macht was immers de leuze der Hollanders; zijn wij van dat beginsel niet afgeweken en doordrongen van het gewicht, hetwelk op eene vereeniging als deze rust, dan kan en moet datgene worden daargesteld, hetgeen van blijvenden invloed is op den vooruitgang van die kunst, welke door ons allen in meerdere of mindere mate wordt beoefend en als moeder der kunsten haren gezegenden invloed aan hare kinderen de beeldhouw- en schilderkunst, alom zal doen gevoelen.

De Voorzitter brengt den heer v. Nieukerken den dank der vergadering voor het vele schoone ter tafel gebracht, waaruit niet alleen groote lust maar ook onverflauwde werkzaamheid blijkt, waarna de vergadering werd gesloten.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEEUWARDEN, GEHOUDEN 11 JANUARI 1884.

Met een hartelijken gelukwensch aan de leden bij de intrede van 't jaar 1884, opent de Voorzitter deze bijeenkomst en wordt na de lezing en goedkeuring der notulen overgegaan tot de behandeling van de op de agenda voorkomende punten, waaronder in de eerste plaats behooren, twee ingekomen brieven, die met het oog op den drang die bij verschillende afdeelingen bestaat om wijziging van Art. 52 der Wet te verkrijgen, niet onbelangrijk zijn.

De eerste was ingekomen bij het Bestuur en bevatte een door n e g e n t i e n ingezetenen, zoowel bouwkundigen als industrieelen, onderteekende kennisgeving, dat het in hun plan ligt eene nieuwe vereeniging van bouwkundigen en industrieelen op te richten,

met eene contributie van *f* 2.50 's jaars; dat zij echter te rade zijn gegaan met het bestaan der Afdeeling, waarin de belangrijkste beoefenaren der bouwkunst te dezer stede reeds zijn opgenomen en hunne medewerking appreciceerende, eene innige aansluiting aan die afdeeling wenschelijk achten, hetgeen volgens hun gevoelen mogelijk is op de volgende grondslagen.

1. Dat de contributie der nieuwe vereeniging niet hooger worde gesteld dan *f* 2.50 per jaar.

2. Dat bepaald worde, dat de leden van het Bestuur der afdeeling tevens lid zullen zijn der nieuwe vereeniging.

3. Dat de leden der afdeeling, tevens lid zullen zijn der nieuwe vereeniging.

4. Dat uit de afdeelingskas de vastgestelde contributie voor de leden der afdeeling worde gestort in de kas der nieuwe vereeniging.

Zij gronden hunne aanvrage op de sympathie, die zij voor de afdeeling koesteren, maar meenen dat de hooge contributie van minstens *f* 8.— voor hen een onoverkomelijk bezwaar is om zich als lid aan te melden.

Het Bestuur der afdeeling Rotterdam was de inzender der tweede missive, die het verzoek inhield, om het daarbij gevoegde voorstel tot wijziging van Art. 32 der wet van de Maatschappij in dien zin, dat ook plaatselijke leden kunnen worden aangenomen, door zooveel mogelijk gewone Leden der Maatschappij te doen onderteekenen, indien zij het met de strekking daarvan eens zijn.

Zoowel de eene als de andere missive, die als eenigszins in verband met elkander staande werden beschouwd, lokte tal van besprekingen uit. In principe waren alle leden het eens dat, wil men de afdeelingen tot eenigen bloei doen geraken in steden van een beperkt aantal vakgenooten en de bijeenkomsten wat betreft de bespreking van allerlei bouwkundige onderwerpen, waarvoor de bewerkers zich hunnen tijd en moeite getroosten, nuttig in meer uitgestrekten zin doen zijn, uitbreiding van het ledental een eerste vereischte is; daarvan zal 't gevolg zijn, dat door een ruimere kas, ook meer kan gegeven worden en 't oprichten van leescirkels en boekverzamelingen mogelijk wordt en voor de provinciesteden ook daardoor de gelegenheid kan worden opengesteld, om een of andere specialiteit op 't gebied der Bouwkunst uit te kunnen noodigen door persoonlijke voordracht belangrijke bouwkundige vraagpunten in die afdeelingen, waar door plaatselijke zamenwerking daarvoor kasgelden aanwezig zijn, te kunnen behandelen. Bij handhaving der bepaling van Art. 52 der Wet blijft dit voor die afdeeling tot de vrome wenschen behooren, en 't is niet tegen te spreken dat 't doel der Maatschappij de bevordering der Bouwkunst," daardoor gebaat zal zijn; want vele plaatselijke leden zullen bij nadere kennismaking met doel en werkkring der Maatschappij zich langzamerhand daarmede vereenzelvigen, en begrijpen, dat het steunen daarvan, eene nuttige en den bouwkunstenaar waardige zijde heeft. Men verwachte van stappen in den zin der gedane voorstellen, meer nut dan in de handhaving der bepaling van Art. 32 der Wet, die den bloei der afdeelingen niet alleen tegen houdt, maar op de ambitie der leden in die steden, waar lust tot arbeiden bestaat, doodend werkt, omdat men zijn werk en tijd aan voordracht of kunstbeschouwing besteed, enkel heeft veil gegeven voor een gehoor van 8 of 10 personen, die onder de trouwe bezoekers der afdeelingsvergaderingen kunnen gerekend worden. Nu bovendien, uit het bloot initiatief van 19 stadgenooten — bouwkundigen en industrieelen — bleek, dat de hooge contributie werkelijk voor velen een hinderpaal is voor hunne toetreding en die van andere, die, met hunne pogingen onbekend, zich daaraan zeker zullen aansluiten, kwam het den leden voor, dat men die pogingen niet miskennen mocht. Nadat door den Voorzitter er op was gewezen, dat alvorens over te gaan tot de stappen, door die personen verlangt, waarin als 't ware 't begin van de oprichting van eene vereeniging van bouwkundigen, met loslating van de Maatschappij lag opgesloten, men wel zou doen met eerst af te wachten, welke de resultaten zullen zijn van 't voorstel Rotterdam, om daarna eene beslissing te nemen over de aanvrage van de negentien ingezetenen. Het daartoe gedane voorstel werd door de vergadering aangenomen.

Aan de orde was verder de behandeling van de vraag: Op welke wijze moet de woning van den werkman worden ingericht om aan de eischen van de hygiene te beantwoorden.

Op zeer uitvoerige en duidelijke wijze werd door het Lid H. Kramer daaromtrent het volgende medegedeeld. Hij achtte zich volstrekt niet er in geslaagd een voldoend antwoord op deze vraag te kunnen geven, na al hetgeen door specialiteiten op dat gebied reeds is bepraeld, om tot afdoende maatregelen te geraken. Spreker wenschte er zich toe te bepalen, de vruchten van zijn onderzoek op dat gebied mede te deelen.

Vooraf wees spr. er op welk een onberekenbaren invloed het verblijf in eene welingerichte woning op het lichamelijk en redelijk welzijn van den werkman uitoefent. In Londen bv. sterven in de slechtste gedeelten der stad 26, in de beste slechts 13 per mille.

Treffend werden de uitkomsten genoemd die op de tabellen van de groote bouwvereenigingen dier stad worden aangegeven met betrekking tot den welstand der in die woningen verblijf houdende gezinnen; als enkel voorbeeld, werd aangehaald, dat in 't jaar 1849 de cholera in de modelwoningen geen enkel slachtoffer maakte, terwijl in 1854 slechts enkele gevallen zich daarin voordeden, niettegenstaande die ziekte rondom die woningen woedde.

Na hiermede in 't kort op 't belang en 't nut der gestelde vraag te hebben gewezen, ging spr. over tot de eischen die gesteld moeten worden aan eene voor de gezondheid goede woning voor den werkman. Hij betreurde het, dat daaraan dikwijls, hetzij door onkunde of ook menigmaal door 't gebrek aan toepassing van goede materialen, welke tot dat doel moeten worden aangewend, zooveel te kort wordt gedaan vooral nog daar, waar de stichting plaats vindt met het doel om met een minimum kapitaal een enorme rente te maken in den vorm van de huurpenningen die wekelijks van den arbeider worden gevorderd.

Als eischen stelde spr.:

1. De woning zal gebouwd moeten zijn op een droogen grondslag.

2. Zij zal zoodanig zijn ingericht, dat het zonnelicht en de zonnewarmte vrij toegang hebben tot het woon- en slaapvertrek.

3. Invloed van eenige vochtige uitwaseming moet worden vermeden; eene voortdurende luchtverversching en luchtverwarming gedurende den winter moet op doelmatige wijze kunnen plaats vinden.

4. De verwijdering en afvoer van welken aard ook, moeten zoo spoedig en volkomen mogelijk geschieden, terwijl rein en helder drink- en waschwater steeds overvloedig te verkrijgen moet zijn.

Overgaande tot de meer speciale bespreking van de inrichting van een werkmanswoning, stelde spr. zich op het standpunt, dat het niet in de bedoeling van den steller der vraag zal gelegen hebben om als antwoord daarop eene serie van plannen te verkrijgen naar welke de woning onder allerlei omstandigheden zou moeten worden ingericht om dat zeker zoodanige beantwoording te grooten omvang zou verkregen hebben. Hij meende zich dan ook te kunnen bepalen tot eene enkele vrijstaande woning, die volgens spr's oordeel moet bevatten, een woonkamer, twee slaapkamers, een keuken en een plaats tot berging van verschillende voorwerpen, een niet te geringe oppervlakte voor gang of portaal en grond voor eene bleek; zoo mogelijk ook eenigen tuingrond.

De grootte der woonkamer mag niet kleiner dan 12 M² en niet grooter dan 20 M² zijn: de hoogte moet minstens 2.70 M² zijn; de vensters moeten op de zonzijde geplaatst zijn. De grootte der slaapkamers moet zich regelen naar het aantal slaapplaatsen, die daarin aanwezig moeten zijn; de slaapplaatsen moeten uit ijzeren kribben bestaan, zonder gordijnen; zoo mogelijk moeten de vensters daarvan zoodanig geplaatst zijn, dat zij de morgenzon door laten; de ligging naar 't noorden is af te keuren.

Directe communicatie moet tusschen de slaapkamers bestaan.

De plaatsing van de tweede slaapkamer op de zolderverdieping onder 't dak komt spr. wel niet wenschelijk, maar toch ook niet bepaald afkeurenswaardig voor, omdat de hoogere ligging ten opzichte van de droogte voordeelen aanbiedt.

De keuken moet aan de woonkamer grenzen voor 't wasschen en koken der spijzen zijn ingericht en zoodanig geplaatst, dat de dampen zich daaruit niet in het woonvertrek verspreiden kunnen.

Dit zoo noodig hygienische voorschrift wordt volgens spr. maar al te veel over 't hoofd gezien. Menig arbeidersgezin zit den maaltijd te nuttigen onder eene droogerij van kleedingstukken.

Trap en portaal moeten niet te kleine afmetingen hebben en ook de keuze van de plaatsing van het privaat wordt als niet het minst belangrijke punt, uit een hygienisch oogpunt, beschouwd, uitvoerig besproken. De plaatsing buitenshuis kwam spreker het meest gewenscht voor. Ook de materialen, waarvan de woning moet worden gemaakt, werden uitvoerig besproken en toegelicht; deugdelijke wanden van spouwmuren of hollen steen zaamgesteld, komen spr. in ons klimaat bepaald noodig voor.

Voor alles drage men daarvoor zorg, te beginnen met de fundamenten en eindigende bij het dak.

Bepleisteringen der buitenmuren wordt, om de zoozeer gewenschte natuurlijke ventilatie te behouden, ontraden. Een gewoon pannendak houdt spr. voldoende mits het goed zij aangestreken en digt met planken beschoten in de slaapkamer, indien die boven op zolder moet zijn. Ook de noodige ramen en luchtopeningen zijn noodig voor het droogen der kleedingstukken enz.

Bij het ontbreken van eene drinkwaterleiding moet voor eene doeltreffende inrichting voor afvoer en bewaren van hemelwater worden zorggedragen en de regenbak aan de binnenzijde met verglaasde tegels bezet zijn en voorzien van een filter. De welput moet met waterdigte wanden zijn gemaakt, opdat geen schadelijk grondwater binnendringe.

Voorts werden houten vloeren met volkomen afsluiting van den ondergrond, door metselwerk in de woon- en slaapvertrekken, aanbevolen, evenals bepleisteringen van de muren in de geheele woning. Ook werd bij de verwarming en ventilatie uitvoerig stilgestaan. — Luchtverversching en verwarming gaan bij de woning van den werkman hand aan hand. De schoorsteenen kunnen door dubbele kanalen voor afvoer van bedorven lucht worden dienstbaar gemaakt en frissche lucht door de spouwmuren aangevoerd. Ten slotte hoopte spr. dat, ofschoon de gedane mededeelingen naar zijn oordeel nog zeer onvolledig zijn, die toch hadden doen uitkomen, dat op dit gewichtig onderwerp niet te veel de aandacht van den bouwkundige en de humane wereld kan worden gevestigd.

Tijdens de pause, die tusschen sprekers voordracht plaats had' werd de gelegenheid gegeven tot onderteekening van 't voorstel Rotterdam, dat met een vijftiental handteekeningen van gewone leden werd voorzien. Tevens werden door het lid A. T. van Wijngaarden Jr. ter bezichtiging gesteld, monsters van marmer uit de groeven van Echaillon, door de heer Beer te Amsterdam aangeboden. De fraaie en zuivere bewerking daarvan trok zeer de aandacht, in verband met den prijs van dit materiaal.

Nadat medewerkers en exposanten door den Voorzitter, voor hunne bijdrage tot het nuttige zamenzijn van dezen avond, waren bedankt en de kunstbeschouwing, die door den Voorzitter zou worden gehouden over 't Binnenhof, wegens 't vergevorderd uur tot een volgende bijeenkomst werd uitgesteld, werd de vergadering gesloten.

AMSTERDAM, 9 Januari 1884.

Aan het Bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Mijne Heeren.

De ondergeteekenden, gewone leden van de Maatschappij, hebben de eer u uit te noodigen aan de Algemeene Vergadering, in Mei 1884 te houden, voor te stellen:

het laatste gedeelte van Art. 5: aanvangende »met Kunstlievende leden enz. tot *f* 5.— per jaar", te wijzigen, en te doen luiden als volgt: »Kunstlievende leden betalen eene contributie van *f* 2.—. Op verlangen wordt hun de te verschijnen Afbeeldingen van Oude Gebouwen verstrekt tegen eene jaarlijksche vergoeding van *f* 2.—."

Ter nadere verduidelijking van dit voorstel veroorloven zij zich te verwijnen naar het desbetreffend ingezonden stuk van den eerst ondergeteekende, voorkomende in het »Bouwkundig Weekblad", 3e jaargang n°. 52.

Met de meeste hoogachting,

UEd. Dw. Dienaren,

DANS. J. SANCHES.

(Volgen de overige onderteekenaars.)

Het voorstel, in bovenstaanden brief vervat, moet door 50 leden der Maatschappij onderteekend bij het Bestuur worden ingediend.

De leden welke zich met het voorstel kunnen vereenigen, worden beleefd uitgenoodigd dit per briefkaart te melden aan den Secretaris der Maatschappij, die zich bereid verklaard heeft deze in ontvangst te nemen.

Als boven:

DANS. J. SANCHES.

VRAAGBAAK.

VRAAG 40. Op het Delftsche aardewerk — schotels, borden, enz. — ziet men dikwijls geheele schilderijen, als landschappen e. a. voorgesteld. Dit is ook het geval met gobelins, wandgordijnen en plafondstukken.

Moeten de versieringen, die op dergelijke voorwerpen aangebracht worden — strikt genomen — niet het karakter van vlakversieringen dragen en zijn de genoemde voorstellingen daarmede niet in strijd?

AANBESTEDING. 1687

Het R. K. Parochiaal Kerkbestuur van den H. Dominicus, te Amsterdam, is voornemens op Dinsdag den 29sten Januari 1884, te 12 uur, in het gebouw *»de Goudvink"*, bij enkele inschrijving aan te besteden:

Het bouwen eener KERK met aanhoorigheden,

volgens ontwerp van den Architect P. J. H. CUYPERS, te Amsterdam.

Aanwijzing op het terrein wordt gegeven Dinsdag den 22sten Januari 1884 des middags te 12 uur.

Bestekken en Teekeningen zijn uitsluitend te verkrijgen bij den Boekhandelaar C. L. VAN LANGENHUIJZEN, te Amsterdam, tegen betaling van *f* 5.—

Verdere inlichtingen verstrekt de Architect P. J. H. CUYPERS, te Amsterdam.

AANBESTEDING 1688

Het R. K. Parochiaal Kerkbestuur van den H. Hippolytus, te *Delft*, is voornemens op Woensdag 6 Februari 1884, te 12 uur, in de Bovenzaal van de KATHOLIEKE LEESVEREENIGING, op het Oude Delft te *Delft*, bij enkele inschrijving aan te besteden:

Het bouwen eener KERK met Aanhoorigheden.

volgens ontwerp van den Architect P. J. H. CUYPERS, te Amsterdam.

Aanwijzing op het terrein wordt gegeven Woensdag 30 Januari e. k., des middags te 12 uur.

Bestekken en Teekeningen zijn uitsluitend te verkrijgen bij den Boekhandelaar C. L. VAN LANGENHUYZEN, te *Amsterdam*, tegen betaling van *f* 5.—

Verdere inlichtingen verstrekt de Architect P. J. H. CUYPERS, te *Amsterdam*.

DORDTSCHE TRAS.

H. F. ONDERWATER & Co.

DORDRECHT,

STOOM-TRASMOLENAARS.

Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.

Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1689

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zuivere vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1690

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

Th. SANDERS,

IETS OVER DE INRICHTING

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** GEMENT-TEGELS.

Villeroy & Boch, Mettlach

Boch Frères, Mauboug

Minton, Hollins & Co., Stoke

benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1691

bij de Vertegenwoordigers en Depothouders

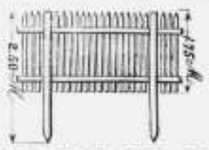
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1680 EN
Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Kolonien
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **STAL** en **BOX** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.



J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM.
GEKYANISEERD ROTVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10,25 M.
niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.
Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Slijpdeelen enz.
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichthoudende Vaten van 180 Kilo en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.
HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagon of Scheepslading.
HARDSTEEN,
uit de prachtige groeve te Emptinne,
van de Heeren GOOSSENS & SONNENBERG,
gezaagd in Platen
en **Steenhouwwerk** op maat klaargemaakt.
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.
ZANDSTEEN,
uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kylithaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren.
1681 volgens teekening.
ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

VERSCHENEN:
Uitgave van C. L. BRINKMAN, te Amsterdam.
BOUWKALENDER voor 1884.
1682 DOOR
J. G. VAN GENDT Jr.,
VERBREEDERD DOOR
Th. G. SCHILL en D. H. HAVERKAMP,
Ingenieurs en Architecten te Amsterdam.
Prijs in leer *f* **1.50**, in linnen *f* **1.25**, der Bijlage (verbeterde druk) *f* **0.60**.
Verkrijgbaar bij de meeste Boekhandelaren of tegen Postwissel bij den Uitgever.

Het is een praktisch boekje dat wij hier aankondigen; het behoeft toch geen betoog, dat ieder bouwkundige jaarlijks een zakboekje voor zijne aanteekening betreffende verschillende zaken noodig heeft.
Het komt ons voor, dat bovenstaand uitstekend bewerkt boekje in alle opzichten hieraan voldoet. Immers, niet alleen dat het de voornaamste zaken met betrekking tot de Burgerlijke Bouwkunde, Bouwmaterialen, Machinerieën, Post- en Telegraafwezen, Wettelijke bepalingen op het bouwen, Stoomwezen en Zegel, Afstand- en Loontabellen, op een beknopte, duidelijke wijze behandelt, maar bovendien bevat het eene bijgewerkte Naamlijst van het korps Ingenieurs en Opzichters van den Waterstaat, verschillende Spoorwegen en andere Technische Inrichtingen en Maatschappijen, benevens een Kaartje van Nederland, waarop de Spoor- en Tramwegen — tot heden bijgewerkt — voorkomen.
Met vertrouwen kunnen wij dit Zakboekje aanbevelen, want 't geen dezen kalender van de gewone notitieboekjes doet onderscheiden, is niet alleen het bovengenoemde, maar ook de praktisch ingerichte Agenda, bestaande uit p. m. 75 pag. blanco geruit papier, waarop de datums vermeld staan, en de noodige ruimte is gelaten om aanteekeningen of afbeeldingen te maken.
In één woord, 't is een onmisbaar Zakboekje voor ieder Vakman. Alle vragen betreffende zijn vak zullen steeds op bevredigende wijze in dit boekje beantwoord worden.

TERRA-COTTA BOUWORNAMENTEN IN DIVERSE KLEUREN.
Fabriek sedert 1835 gevestigd te ZEIST. **MARTIN & Co.**
Magazijnen te Amsterdam, Achter-Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.
Bekroond met de ZILVEREN MEDAILLE, Int. Kol. Tentoonstelling te Amsterdam.
Uitgebreide handel in Bouwartikelen 1683

LOUIS GOFFIN & Cie.,
27. Avenue Rogier 27,
LUIK. 1684
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

Reproductiën in Photolithographie.
Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductiën van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.
Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopte, spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.
Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren.
WEGNER & MOTTU.
Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht.* Hamburgerstraat, 237
De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd.
1685

MINISTERIE VAN JUSTITIE.
Leveringen aan de Gevangenissen en de Rijksgestichten Ommerschans en Veenhuizen.
1686 **AANBESTEDING.**
Op Maandag den 21 Januari 1884, des namiddags te één ure, zal in een der lokalen van het Ministerie van Justitie, op het Plein te 's Gravenhage, bij enkele inschrijving worden aanbesteed:
Het leveren van hout, metselsteenen, metsel- en pleisterspeciën, pannen, tegels, verfwaren, glas en gereedschappen aan de gevangenissen te Leeuwarden, nabij Leiden, te Hoorn, te Rotterdam, de Kruisberg nabij Doetinchem, te Alkmaar en aan de Rijksgestichten Ommerschans en Veenhuizen.
De bestekken liggen ter lezing en zijn op franco aanvrage te bekomen aan het Ministerie van Justitie, en aan bovengenoemde gevangenissen en rijksgestichten.
Nadere inlichtingen worden gegeven door den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen W. C. METZELAAR te 's Gravenhage.
De Minister van Justitie,
's Gravenhage, den 28 Dec. 1883. Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal.
CLANT.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 4.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. CUGEL, J. R. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8,50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Vergoeding van reis- en verblijfkosten door het Rijk. — Voorstel tot wijziging van enkele bepalingen in de wet der Maatschappij ter tegemoetkoming van de bezwaren van Art. 52. — De Maatschappij en hare afdeelingen. — Het Artikel van den heer Sanches. — Verslag van de vergadering der Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen, gehouden 5 Januari 1884. — Verslag van de vergadering der afdeeling Rotterdam, gehouden 18 Januari 1884. — Binnenlandsche berichten.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren:
J. W. H. BERDEN, bouwkundige te 's Gravenhage.
P. HARTEVELD HOOS, architekt en aannemer te Rotterdam.
De heer W. VAN SCHAÏK, bouwkundige te Weesp, buitengewoon lid, heeft zich als gewoon lid doen inschrijven.

Op de „bijeenkomst" der leden van de afdeeling Amsterdam, te houden op Vrijdag 25 Januari a. s., in Eensgezindheid, zal een kunstbeschouwing gegeven worden door den heer JOSEPH TH. J. CUYPERS.
Onderwerpen:
1°. Schetsen uit Italië van den heer H. P. BERLAGE;
2°. Photografiën naar Duitsche Renaissance en Noordsche kunst;
3°. Keuze van Meubels en Kunstindustrieele voorwerpen uit de „Art pour tous", XVIe eeuw.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst is door de »Société des Architectes et des Ingenieurs des Alpes-Maritimes" te Nice, uitgenoodigd tot het bijwonen van het Congres, te houden te Nice van den 8sten tot den 20sten Februari a. s.
(Over dit Congres zullen in een volgend blad nadere inlichtingen worden medegedeeld.)

VERGOEDING VAN REIS- EN VERBLIJFKOSTEN DOOR HET RIJK

Bij de regeling van de rangklassen betreffende de vergoeding van reis- en verblijfkosten, vinden wij onder meer dat de technische personen zijn ingedeeld als volgt:
I *Rangklasse.* Niet een.
II *Rangklasse.* Hoofdinspecteur, Inspecteurs en Hoofdingenieurs van den Waterstaat.
Directeur en Hoofdingenieurs bij den aanleg der Staatsspoorwegen.
Hoofdingenieurs bij de Marine.
Hoofdingenieur voor het Stoomwezen.
Ingenieur Architekt bij de Gevangenissen en Rechtsgebouwen.
Bouwkundigen voor Landsgebouwen.
Ingenieur voor de Mijnen.
III *Rangklasse.* Ingenieurs, adspirant- en tijdelijk adspirant-Ingenieurs van den Waterstaat.
Eerstaanwezend-, Sectie-, adjunct-Ingenieurs, Bouw- en Werktuigkundigen en Hoofdopzichter bij den aanleg der Staatsspoorwegen.
Ingenieurs 1e en 2e klasse en adspirant-Ingenieurs bij de Marine.
Bouwkundige voor de Gebouwen van Onderwijs.
Architekt voor de Rijks-Museumgebouwen.
Deskundigen voor het opnemen van monumenten van geschiedkundige- en kunstwaarde.
Bouwkundige en adjunct-Bouwkundige bij de dienst van het loodswezen.
Ingenieurs, Verificateurs en Landmeters bij het kadaster.
Ingenieurs, Hoofdopzichters en Opzichters bij het ontmantelen der vestigen.

Gedrukt 23 Januari 1884.

Werktuigkundig Ingenieur en Teekenaar 1e klasse bij de Artillerie Stapel en Constructie magazijnen te Delft.
Ingenieur van het Stoomwezen bij de spoorwegdienst.
Tijdelijke civiel-Ingenieurs bij de Vestingwerken.
Hoofdopzichter bij de Landsgebouwen.
Hoofdopzichter bij de Fortificatien.
Opzichter bij den Rijkstelegraaf.
Opzieners Rijksgebouwen te Rotterdam.
IV *Rangklasse*. Tijdelijke Hoofdopzichters, Opzichters en Buitengewoon Opzichters van den Waterstaat.
Opzichters 1e en 2e klasse bij de Staatsspoorwegen.
Hoofdopzichter en opzichters voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen.
Opzichters bij de Landsgebouwen.
Opzichters van de Gedenkteekenen van vaderlandsche geschiedenis en kunst.
Tijdelijke opzichters en bureaux-personeel voor de gebouwen van onderwijs.
Opzichters van fortificatien 1e klasse.
Rijksopzichters bij de spoorwegdienst.
Adjunct Landmeters van het kadaster.
Opzichters, onderopzichters en teekenaars 2e klasse, Constructiewinkel, Delft.
V *Rangklasse*. Opzichters der fortificatien 2e en 3e klasse.
Opzichters der Staats-spoorwegen 3e, 4e en 5e klasse.

Wanneer deze lijst, zooals wij zullen mogen veronderstellen, naar bepaalde beginselen is vastgesteld, is ze voor ons zeer leerrijk, wegens de taxatie van de betrekkelijke waarde der verschillende technische ambtenaren in Rijksdienst.

Geen enkel technisch beambte is in de eerste klasse opgenomen.

Zelf de hoofdinspecteur van den Waterstaat wordt als minder beschouwd, dan een Generaal Majoor, dus de opperbevelhebber van ons voortdurend werkelijk actief leger tegen zee- en riviergevaren, van welk leger het to be or not to be van onze kern-provincien afhangt, wordt minder hoog gesteld dan de bevelhebber eener enkele brigade van het sinds 50 jaren in ruste actieve leger.

Een examinator van een gezantschaps attaché staat zelfs boven hem.

Dat, waar geen enkel techniker tot de hoogste rangklasse gebracht wordt, slechts weinigen in de daarop volgende worden gesteld, spreekt haast van zelve. Behalve de hoofdingenieurs in 's Rijksdienst zijn slechts een paar begunstigden daarin opgenomen en wel de Ingenieur Architekt voor de Gevangenissen en Rechtgebouwen, (in de praktijk zijn er 2) de beide Bouwkundigen voor de Landsgebouwen en de Ingenieur voor de Mijnen.

Ware het niet, dat de laatste zijn verblijf in Limburg hield, zou men geneigd zijn aan het oude spreekwoord te denken, dat wie het digtst bij het vuur zit, zich het beste warmt.

Wie verder Ingenieur of Architekt is, wordt in de 3e rangklasse gesteld; doch zeer tot onze verwondering treffen wij in dat gezelschap eenige hoofdopzichters, opzichters en zelf een teekenaar aan. Ook vinden wij hier de Bouwkundige voor de gebouwen van onderwijs die minder gelukkig schijnt geweest te zijn dan zijn confraters voor de Landsgebouwen.

Voor een leek volkomen onbegrijpelijk is echter de betrekkelijke waardeering tusschen ingenieurs en opzichters,

Bij de Staats-Spoorwegen staat een Eerstaanwezend Ingenieur gelijk met zijn hoofdopzichter in de IIIe rangklasse.

Bij den Waterstaat vinden wij een Ingenieur 1e klasse in de IIIe rangklasse en zijn hoofdopzichter in de IVe rangklasse.

Bij de Landsgebouwen staat de Bouwkundige in de IIe en zijn hoofdopzichter in de IIIe rangklasse.

Bij de Justitiegebouwen staat de Bouwkundig-Ingenieur in de IIe en zijn hoofdopzichter in de IVe rangklasse.

Hier gelijkstelling, daar een, ginder twee rangklassen verschil.

Nu moet ik veronderstellen, dat het departement van Justitie de zaak het meest naar recht zal behandeld hebben, maar in dat geval zijn de spoorweg-ingenieurs er toch bedroefd afgekomen. Of heeft men hier misschien gespeculeerd op hunne vermoedelijke vrijbilletten op de spoorwegen? Jammer voor hen, dat zij echter juist op de trajecten waaraan zij werkzaam zijn, daarvan nog niet kunnen profiteeren. Maar er valt nog meer uit te leeren.

Adviseurs, of liever nu Rijks-deskundigen voor de opneming van monumenten voor geschiedenis en kunst (die naar ik meen geen andere vergoeding krijgen), schijnen erg achteruit gezet te zijn; tenminste zij worden even hoog geplaatst als een opzichter over het ontmantelen van vestingen. Wij wisten niet dat dit baantje zoo in discredict is gekomen; of behelpt men zich tegenwoordig met een minder soort deskundigen?

Verder wordt de architekt voor de Museumgebouwen niet hooger aangeslagen dan een teekenaar 1e klasse bij de constructiewinkel te Delft. Als het er niet stond zouden wij het niet gelooven, dat de omstandigheden in zoo korten tijd zoo kolossaal veranderd zijn; men ziet reeds het gevolg der tekorten, voor de kunst is geen geld meer over.

Dat een Eerstaanwezend Ingenieur bij den aanleg der Staatsspoorwegen niet hooger geschat wordt dan zijn hoofdopzichter, vernamen wij reeds; alleen zien wij nog dat een Ingenieur 1e klasse van den Watesrtaat gelijk gesteld wordt met een opzichter bij den Rijkstelegraaf of een opziener over de Rijksgebouwen te Rotterdam.

Eene schitterende consequentie van militaire denkbeelden vinden wij in de rangklassen bij de vestingen. Bouwen is technisch werk. Vernielen is militair werk. Militair werk staat hooger dan technisch werk; ergo zijn de opzichters van de fortificatiën in de IVe en Ve klasse gebracht en de opzichters over de ontmanteling der vestingen in de IIIe rangklasse.

Verder: gevangenissen staan hooger dan scholen; Landsgebouwen hooger dan het Rijksmuseum te Amsterdam; mijnen hooger dan schepen; maar vooral wordt ons op de groote belangrijkheid van sommige betrekkingen gewezen, wat met het op toekomstige sollicitatiën niet kwaad bedacht is.

Niemand zal toch hebben geweten dat een hoofdopzichter bij den aanleg van Staatsspoorwegen, bij de Landsgebouwen of fortificatiën, een opzichter bij het ontmantelen van vestingen, bij den Rijkstelegraaf of van Rijksgebouwen te Rotterdam, een teekenaar aan de constructiewinkel, bij de Regeering even hoog staan aangeschreven als een Eerstaanwezend Ingenieur, een

Architekt voor de Museumgebouwen of: met andere maatschappelijke positiën vergelijkende, gelijk gesteld wordt met een kantonrechter, burgemeester, directeur eener Rijks hoogere burgerschool, leeraar aan de Polytechnische school, Hoofddirecteur van het Rijksmuseum, een districts-schoolopziener of Inspecteur over de krankzinnigen gestichten. Nu men dit eenmaal weet, kan een ieder daar zijn voordeel mede doen en wij twijfelen dan ook niet of de tractementen, aan die onbekende betrekkingen verbonden, zullen zeker eerdaags aanzienlijk worden verhoogd.

Dat de rangklassen worden ingericht naar de maatschappelijke standen en rangen, kan niet onrechtvaardig heeten. Waar eene klove is in stand, kan terecht eene indeeling in verschillende rangorden voor reiskosten volgen. Moeielijker wordt echter de kwestie bij verschillende graden van een zelfden stand. Een ingenieur die met zijn chef — hetzij Hoofdingenieur of Inspecteur op reis moet voor dienstzaken, kan niet in eene andere spoorwegklasse gaan zitten dan zijn chef, kan niet aan een minderen tafel gaan eten, of in een minder hotel zijn toevlucht zoeken, of loopen, waar zijn chef rijdt. Hier werkt verschil van indeeling finantieel zeer bezwarend voor den mindere. Maar een opzichter kan wel op een lagere spoorwegklasse reisen, behoeft niet op denzelfden voet te leven als zijn ingenieur, met wien hij reizen moet; in den regel zelf zal het kwalijk genomen worden wanneer hij zulks doet; hem met den ingenieur gelijk te stellen zooals bij de Staatsspoorwegen geschiedt, is hem boven den ingenieur bevoordeelen.

De adspirant-ingenieur kan inspecteur worden; hier is alleen een onderscheid van dienstjaren; maar een hoofdopzichter wordt nooit in het ingenieurs-corps opgenomen, daar is een definitieve slagboom. Toch stelt de Staatsspoor hem gelijk met den, zelfs eerstaanwezenden, Ingenieur en scheidt hem — evenals bij de Landsgebouwen, in rangklasse van de overige opzichters, waaruit hij gekomen is.

Wat de stands-onderscheidingen moeten zijn tusschen Lands bouwkundigen, die willekeurig over 2 klassen verdeeld worden, is onbegrijpelijk. Onwillekeurig vraagt men zich af aan wien toch het indeelen in rangklassen is overgelaten en of wel alle chefs over die indeeling gehoord zijn. Of is men naar het bedrag der traktementen te rade gegaan?

Zijn er regels gevolgd, dan zijn deze zoo diepzinnig, dat een gewoon sterveling deze niet meer begrijpen kan.

N. N.

VOORSTEL
TOT WIJZIGING VAN ENKELE BEPALINGEN IN DE WET DER MAATSCHAPPIJ TER GEMOETKOMING VAN DE BEZWAREN VAN ART. 52.

Verschillende plannen tot wijziging van — of tegemoetkoming aan het bezwaar van art. 52 der wet werden in de afdeelingen besproken. Van Rotterdam ging een voorstel uit tot wijziging, hetwelk het geheele beginsel der wet op dat punt, dat bij de laatste wetsherziening zoo terecht er in gebracht is, aantast en omverwerpt. De heer Sanches gaf een plan tot tegemoetkoming, dat ook slechts een halve maatregel *is*. De heer Drooglever Fortuijn wijst, naar ons oordeel, op den eenigen juisten weg, die ook reeds bij het vaststellen van het artikel in kwestie, door een toenmalig lid van het Bestuur en door de afgevaardigden van Utrecht en Arnhem werd aangewezen.

Eene regeling, in den geest zooals bij de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen en de Maatschappij tot bevordering van Nijverheid bestaat, is de eenige rationeele weg. De eerste heft gemiddeld *f* 5.25 contributie per lid, waarvan het Hoofdbestuur slechts *f* 1.60 per lid ontvangt; de departementen behouden dus ruim $\frac{2}{3}$.

De Maatschappij tot bevordering van Nijverheid heft eveneens *f* 5.25, waarvan het Hoofdbestuur *f* 3.25 ontvangt, zoodat de departementen circa $\frac{2}{3}$ behouden; bovendien geven deze Maatschappijen nog vergoeding voor reis- en verblijfkosten der afgevaardigden naar de Algemeene Vergadering. Het Nut, tot een gering bedrag van gemiddeld ruim *f* 11 per departement; de Maatschappij van Nijverheid, welker vergadering doorgaans 4 dagen duurt, geeft echter *f* 25, als minimum aan kleine departementen, terwijl groote, naar gelang van het aantal leden tot *f* 100 ontvangen; één zelfs (Amsterdam) ontvangt *f* 140. Hierbij moet echter in het oog gehouden worden, dat het Nut van ruim 17200 leden, *f* 27500 ruim ontvangt, en bovendien aan renten van kapitaal ruim *f* 6600.

Hier is dus eene vergelijking met onze Maatschappij moeielijk; beter komt daarmede overeen de Maatschappij van Nijverheid. Deze ontvangt volgens de begrooting van het loopende jaar, behalve circa *f* 4000 aan renten, nog aan contributie van ongeveer 2500 leden en giften: *f* 10700.

Aan verkoop van het tijdschrift, entrées van het koloniaal museum en buitengewone ontvangsten „ 600 ruim.

te zamen *f* 11000 ruim.
met de renten „ 4000.
f 15300.

dus *f* 15000 ruim;
terwijl op de uitgaven onder anderen voorkomen:

Aan honorarium enz.	*f* 3000.—	*f* 2650
Prijsvragen enz.	„ 300.—	„ 500
Vergoeding van reis- en verblijfkosten aan Bestuur, commissieleden en afgevaardigden	„ 2000.—	„ 400
Koloniaal museum	„ 1350.—	
Boekverzameling	„ 250.—	„ 300
Tijdschriften	„ 4500.—	„ 4400
Drukloon, vracht en briefport	„ 750.—	„ 500
Subsidiën aan Departementen, voor nuttige instellingen	„ 500.—	
Aan het Museum van Kunst en Nijverheid	„ 2000.—	
	f 14650.—	

uitgetrokken bij de Maatschappij v. Bouwk.

Hier is dus in vele cijfers een groote overeenkomst met die van onze Maatschappij.

Het Bestuur van de afdeeling Arnhem stelt dus voor, om de tegenwoordige afdeelingsleden op te nemen als kunstlievende leden der Maatschappij tegen betaling van *f* 5.—, en daarvoor aan alle leden zonder onderscheid, het Weekblad toe te zenden, in de plaats van de afbeeldingen der Oude Gebouwen, waaraan door een groot

aantal leden weinig waarde wordt gehecht. Verder aan de afdeelingen af te staan ¼ gedeelte der contributie van alle leden, terwijl de afdeeling alsdan het heffen van afzonderlijke contributie geheel atschaffen. Zeker zou dit met eenige opoffering van de Maatschappij gepaard moeten gaan, maar bij de bestaande toestanden en de mogelijkheid van afscheiding van de Maatschappij, waarvoor in sommige afdeelingen stemmen opgaan, zou de Maatschappij zich eveneens tot inkrimping harer uitgaven genoodzaakt zien; en welke moeder zou niet bereid zijn zich opofferingen te getroosten, wanneer het leven van hare kinderen bedreigd wordt?

Dat het echter zeer wel te bereiken is, moge uit bijgaande concept-begrooting blijken, waarbij de begrooting, zooals die door de Algemeene Vergadering voor het loopende jaar is vastgesteld, tot grondslag genomen is.

Ontvangsten.

gewone leden	*f* 11655.—
buitengewone dito	„ 307.50
kunstlievende dito	„ 175.—
rente van kapitalen	„ 150.—
verkoop van druk- en plaatwerk	„ 50.—
onvoorzien baten	„ 100.—
	f 12437.50
256 plaatselijke leden, overgaande tot kunstlievende leden à *f* 5.—	„ 1280.—
aanwinst van 30 dito nieuwe leden *f* 150.— of na aftrek van het ¼ en de kosten van het Weekblad à netto *f* 2.25	„ 67.50
	f 13785.—

bij de ontvangsten is slechts op de toetreding van 30 nieuwe kunstlievende leden gerekend, terwijl toch bij de voorgestelde regeling, zelfs bij eene verhooging dezer contributie voor de nieuw aankomende tot *f* 6.—, eene aanwinst van 10 maal zoo veel leden, geen te hooge verwachting behoeft geacht te worden.

Uitgaven.		Minder
1. Het uitgeven van een Tijdschrift	*f* 4400.—	
2. Bouwkundig Weekblad		
2†. 256 pl. leden a *f* 1.50	„ 384.—	
3. Het doen opmeten van oude Geb. enz.		vervalt *f* 900.—
4. Het aanmoedigen tot opmeten enz.		vervalt „ 100.—
5. Het uitschrijven van Prijsvragen	„	400.—„ 100.—
6. Het uitgeven van bekroonde ontwerpen	„	300.—„ 300.—
7. Het houden van vergaderingen	„	300.—
8. Het houden van Tentoonstelling		vervalt „ 50.—
9. Het vormen eener Bibliotheek enz.	„	300.—„ 200.—
10. Het bevorderen der oprichting enz.		vervalt „ 1.—
11. Het bevorderen v.h. onderwijs enz.		vervalt „ 50.—
12. Honoraria aan personen enz.	„	2650.—
13. Reiskosten van Bestuursleden enz.	„	400.—
14. Verschotten Correspondenten	„	100.—
15. Advertentie, drukwerk enz.	„	400.—„ 100.—
16. Toelage van de Afdeeling	„	3101.87½
17. Onderhoud v. h. huis Kapelsteeg	„	1000.—
18. Fonds tot stichting enz.		nihil.
19. Onvoorziene uitgaven	„	49.12½
	f 13785.—	

Tot toelichting dezer begrooting diene nog:

Sub 2†, dat het aantal afdeelingsleden volgens het laatste verslag 556 bedroeg. Door den Penningmeester werd uitgetrokken als toelage aan de afdeelingen *f* 300, voor de afdeelingsleden, die tevens lid der Maatschappij zijn a *f* 1 per lid; blijven dus over 256 plaatselijke leden, die als kunstlievende leden zouden worden opgenomen. Dat dezen daartegen bezwaar zouden hebben, wanneer zij voor misschien iets hoogere contributie als zij nu aan de afdeeling betalen, het Weekblad ontvangen, is zeker van zeer weinigen te onder-stellen; van alleszins bevoegde zijde werd ons verzekerd, dat voor meerdere uitgaaf, *f* 1.50 per exemplaar van het Weekblad met inbegrip der kosten van verzendig voldoende te achten is.

Sub 3 en 4 meenen dat, in de voorloopige staking daarvan, zonder veel bezwaar door de leden zal worden berust.

Sub 5. Ook hier zou eene tijdelijke vermindering met *f* 100 wel te dragen zijn.

Sub 6. Hiervoor is in 1882 niets uitgegeven. (1)

Sub 8. Deze post wordt toch doorgaans niet gebruikt.

Sub 9. Voor deze post werd in 1882 slechts *f* 322.90 uitgegeven; ook hier zou eene bezuiniging gemakkelijk plaats kunnen hebben.

Sub 10. Hiertegen zal wel geen bezwaar bestaan.

Sub 11. Deze uitgaaf is niet volstrekt noodzakelijk, hoezeer ook gewenscht.

Sub 15. Hiervoor werd in 1882 slechts *f* 309.08 uitgegeven.

Sub 16. Het cijfer der toelage is genomen als volgt:

712 gewone leden à ¼ der contributie of *f* 3.75 is	*f* 2670.—
37 buitengewone leden à ¼ der contributie of *f* 1.87½ is	„ 69.37½
34 kunstlievende leden à ¼ der contributie of *f* 1.25 is	„ 42.50
256 plaatselijke leden, overgaande tot kunstlievende leden *f* 1.25	„ 320.—
	f 3101.87½

Terwijl bovendien is aangenomen, dat in alle plaatsen waar nu 8 of meer leden zijn, eene afdeeling gevestigd is, dat zeer zeker in den eersten tijd niet het geval zal zijn en dus de Maatschappij geen afstand van ¼ behoeft te doen, terwijl bovendien beperkter bepalingen in het leven te roepen zijn tegen samenvoeging van leden wier woonplaats bijv. op meer dan 1 uur afstand van de plaats, waarnaar de afdeeling genoemd wordt, gelegen is.

Sub 17. Dit is op *f* 1000 gehouden omdat daarover beschikt is bij de berekening voor de opbrengst van het maatschappelijk gebouw, dat in wording is.

Daar de voorstellers niet bekend zijn met het bedrag der contributie in de andere afdeelingen, is het mogelijk dat bovenstaande regeling voor de groote afdeelingen, voornamelijk voor Rotterdam, dat een buitengewoon groot aantal plaatselijke leden in verhouding tot de leden der Maatschappij heeft, eenig nadeelig verschil zal geven; maar daaraan is, naar het oordeel der voorstellers, tegemoet te komen, door eene categorie van leden, die tot nu toe, helaas, bij de Maatschappij ook gemist wordt, namelijk Donateurs (de Maatschappij v. Nijverheid telt 136 Donateurs en Donatrices, die ieder jaarlijks *f* 25 of meer schenken, dus 5 maal de gewone contributie).

Of is het te veel verwacht, dat vele der leden, die tot nu toe, behalve de contributie aan de Maatschappij, nog de afdeelings-contributie betaalden, ook voortaan een klein bedrag aan de afdeeling zouden willen blijven schenken?

(1) In 1882 werd niets uitgegeven, in 1883 dus te meer voor de platen van de bekroonde ontwerpen voor een Gebouw voor Invalidenzaam enz.; vergelijken bij het Tijdschrift 1883, pp. 28. Redact.

Zooals gezegd is, zonder opoffering van sommige wenschen is deze regeling niet tot stand te brengen; maar wij vertrouwen, dat in het belang der Maatscgappij, die ons allen lief is, en welker voortdurende en toenemende bloei door ons allen gewenscht wordt, ook allen zullen willen medewerken, om deze regeling tot stand te brengen, welke bij de hierin genoemde Maatschappij, die reeds haar eeuwfeest achter den rug heeft, steeds gebleken is, aan billijke verwachtingen te voldoen, en zonder welke de gewenschte eenheid niet te bereiken is. Wij verzoeken daarom alle leden der Maatschappij, die hiermede instemmen, om vóór 30 Januari, door toezending van Briefkaart of naamkaartje, aan het adres van den Secretaris, de heer J. H. Hollenbach, van hunne adhaesie te doen blijken, omdat, ter voldoening van art. 56, een voorstel tot wetsherziening door minstens 50 gewone leden moet onderteekend zijn.

Het bestuur van de afdeeling Arnhem.

DE MAATSCHAPPIJ EN HARE AFDEELINGEN.

De groote waarde, door mij immer gehecht aan een betere aaneensluiting der Afdeelingen onderling, en vooral met hun middenpunt, de Maatschappij, doet mij besluiten bij de drie reeds in omloop zijnde voorstellen tot wijziging der Wet, een vierde ter overweging aan te bieden, dat, naar mijne meening, meer de algemeene belangen bevordert, al zullen ook daarmede, zoo min als met eenig ander, aller wenschen bevredigd worden.

In hoofdzaak is mijn voorstel, bij de vier bestaande categorien van leden, omschreven in art. 4 der wet, te voegen een vijfde-, onder den naam van b. v.: „plaatselijke afdeelingsleden. Die leden wenschte ik te doen betalen een contributie van *f* 5.— en hun daarvoor te geven, het Weekblad.

Het groote belang hetwelk er in gelegen is, dat elk afdeelingslid het Weekblad ontvangt, zal bij eenig nadenken wel geen toelichting behoeven. Hierdoor toch wordt m. i. verkregen, zoo goed zulks in de bestaande omstandigheden mogelijk is, een band, die allen omvat en waarin toch niet één Afdeeling zal kunnen zeggen zich niet vrij te bewegen. Dat het orgaan daardoor, meer nog dan tot nu toe het geval is, een stem kan worden welke door allen en tot allen spreekt, en daardoor een band zijn, ligt voor de hand.

Immers, de Afdeelingen zullen er dan van zelve toe komen daarin alles te doen bekend maken wat de leden weten moeten, en alle leden zullen er steeds in vinden hetgeen er in hunne en andere Afdeelingen te doen en gedaan is. Dit zijn enkele voordeelen. Ik zou nutteloos langwijlig worden wanneer ik er meerdere wilde opsommen, een ieder kan dit voor zich zelve doen; alleen wil ik er nog op wijzen, dat daaruit voor de Afdeelingskassen een aanzienlijke besparing van kosten voor drukwerken zou kunnen voortvloeien.

Het kan zijn, dat voor sommige aspirant- of bestaande plaatselijke leden eene contributie van *f* 5.—, of liever een abonnement van *f* 5.— op het Weekblad, een te hoog bedrag is of wel dat zij in 't geheel geen belang in een bouwkundig blad stellen; vooral zou het eerste het geval kunnen zijn bij die Afdeelingen, waar reeds een hooge contributie moet worden betaald. Voor de groote meerderheid der plaatselijke leden zal zulks niet het geval zijn. Velen zullen zelfs gaarne de gelegenheid aangrijpen om voor een zoo billijk bedrag het orgaan te ontvangen. Zijn de Afdeelingen van het algemeen belang overtuigd, dan zal elk, naar plaatselijke omstandigheden, misschien een of ander moeten schikken.

Nog blijft mij over te bespreken een ander punt, niet zonder gewicht, want, en dit is misschien juist de mérite van het voorstel: het offer moet hier niet van één kant, d. i. van de Afdeelingen, komen; ook de Maatschappij moet het hare brengen.

Om voor *f* 5.— het Weekblad te geven, zal haar financiëel wel mogelijk zijn. Ware het alleen om de kosten van meerdere exemplaren te leveren, dan zou de contributie misschien nog wel minder kunnen bedragen; doch in dat geval zou de wijziging weker, misschien zal ze ook bij aanneming van de voorgestelde contributie, nog eenigszins wanverhouding in het leven roepen en nadeelig werken op de toetredingen tot gewoon lid der Maatschappij. Toch twijfel ik niet of het Bestuur der Maatschappij zal, ook met het oog op het groot belang dat in een ruimere verspreiding van het Weekblad gelegen is, zich niet kunnen of willen verzetten, wanneer de vergadering dit voorstel misschien eenigszins gewijzigd of aangevuld aannam.

Ik vlei mij niet, daarmede alles gezegd te hebben wat gedaan moet worden om tot een meer gewenschten toestand te geraken, zooals deze o. a. omschreven is in Weekblad n°. 3, door den heer Droogleever Fortuijn; doch ik vermeen, dat het een stap in de door hem aangegeven richting is, waaruit meerdere verbeteringen zouden kunnen voortvloeien.

Vooral eene wijziging van het stemmen op de algemeene vergaderingen, komt ook mij hoogst gewenscht voor en zou in de voorgestelde betere aansluiting der Afdeelingen met de Maatschappij, een goeden grondslag vinden.

Daar de tijd te ver verstreken is om mijn voorstel ter onderteekening aan de Afdeelingen aan te bieden, verzoek ik den leden, die er mede instemmen, schriftelijke machtiging om hun naam er onder te plaatsen, mij of den heer Secretaris der Maatschappij te willen toezenden.

Amsterdam, P. J. Huibers.
19 Januari 1884.

HET ARTIKEL VAN DEN HEER SANCHES.

Het kan den heer Sanches niet verwonderen, dat ik van dit Weekblad gebruik maak om zijn artikel »Eendracht maakt macht" te beantwoorden.

Was de verbazing van den heer S. groot bij het lezen van mijn voorstel, de mijne was ongetwijfeld nog grooter toen ik van bovengenoemd opstel had kennis genomen.

Wat toch had ik billijkerwijs mogen verwachten?

1°. dat de heer S. zijn voorstel zou verdedigd hebben; en

2°. dat, waar ik te goeder trouw faalde, hij mij zou hebben te recht gewezen, altijd als hij daartoe de noodige opgewektheid had bezeten.

Doch niets van dit alles.

De heer S. begint te vertellen, dat mijn voorstel niet nieuw is. Nu dat weet een ieder en het stond met zooveel woorden in mijn artikel te lezen. Dat artikel was niet zoozeer gericht tegen het voorstel van den heer S. als wel tegen dat van de afdeeling Rotterdam. Ik heb getracht te betoogen, dat het verkeerd zou zijn het beginsel, waarvan art. 52 een uitvloeisel is, te verlaten; ik heb terloops aangemerkt, dat de heer S. in zijn voorstel in schijn dit beginsel handhaaft, maar inderdaad prijsgeeft (tegen deze aantijging had ik toch wel mogen verwachten dat de heer S. zijn voorstel zou verdedigd hebben); en eindelijk, dat men het beginsel kan behouden, maar de afdeeling eenigszins tegemoet kan komen door het jongelieden gemakkelijker te maken lid te worden.

Nu maakt de heer S. zich verder ongerust, dat er geen commissie zal te vinden zijn, die mijn voorstel in overweging wil nemen, omdat daardoor het Bestuur en de Mei-vergadering van 1883 een slag in het gezicht krijgen. Maar ei lieve, zou dat dan niet het geval zijn als dezelfde commissie het voorstel Rotterdam overwoog? Immers daarin wordt toch een hoofdbeginsel der Mij. prijsgegeven waartegen zich het Bestuur en dezelfde Mei-vergadering verzette.

Het is evenwel onnoodig hierover te schrijven en de heer S. behoeft die commissie gelukkig niet te zoeken, zoodat hij zich niet bezwaard behoeft te gevoelen bij de vraag of zij al dan niet te vinden zal zijn.

Hij had dit alles dus weg kunnen laten uit zijn artikel, wat zijn geringe lust om in het breedsprakige te vervallen, zeer ten goede zou zijn gekomen.

De heer S. vindt mijn voorstel blijkbaar zoo ongerijmd, dat het eenvoudig moest worden terzijde gelegd.

Hij vergunne mij evenwel nog even het volgende op te merken.

In het verslag van de vergadering der afdeeling Leeuwarden van 12 Oct. 1883, B.W. no. 42, lees ik het volgende:

Het Bestuur deelt mede, dat krachtens 't besluit der Algemeene Mei-vergadering plaatselijke leden tot de Afdeelings-vergaderingen kunnen worden toegelaten, die den leeftijd van 18—23 jaar hebben bereikt, tegen een jaarlijksche contributie van ƒ 3.—.

In het verslag van de Afdeelings-vergadering van Arnhem van 19 Oct. 1883, B.W. no. 44, lees ik bijna hetzelfde.

In het verslag van de Afdeelings-vergadering van Leiden, van 8 Nov. 1883, lees ik dat twee geïntroduceerde leden zijn aangenomen tegen een contributie van ƒ 4.—.

Dit alles is, zoo niet onwettig, voor het minst genomen zeer verward; en zou de heer S. nu nog meenen dat het zoo heel dwaas was deze zaak opnieuw ter sprake te brengen? — meent hij niet dat ik den geschiktsten weg volgde door er een voorstel tot wetsverandering van te maken?

Ik hoop dat de heer S. zal begrijpen, dat ik iemands kunstliefde niet afmeet naar het aantal guldens, dat hij als lid van een of andere corporatie betaalt; maar ik kon niet nalaten te glimlachen (dat was de beteekenis van dat vraagteekentje) bij de gedachte, dat men die menschen, die niets met de Mij. te maken willen hebben, nu van den rang van „plaatselijk" ging verheffen tot die van „kunstlievend".

De buitengewone leden van mijn voorstel kunnen even gemakkelijk lid worden van de afdeeling langs den weg dien de heer S. in zijn voorstel aangeeft; maar ik vind dat voorstel verkeerd en redeneerde dus van het standpunt dat het niet werd aangenomen.

Nog eens, geen schijn, geen halfheid! Is het met de Mij. zoo gesteld, dat zij een gevoelige slag zou krijgen wanneer aan de eischen van de afdeelingen niet wordt toegegeven en zij niet wat water in hun wijn willen doen, welnu, kom er dan rond vooruit en neem hun voorstel aan; maar bewaar in geen geval het beginsel in schijn, terwijl men in de werkelijkheid toegeeft. En als ook het Bestuur in zijn praeadvies verklaart, dat het voor de Mij. wenschelijk is aan den drang der Afdeelingen toe te geven, dan zal ik zonder twijfel op de Mei-vergadering vóór zijn voorstel stemmen; want met dit alles beoogen wij toch enkel het heil der Mij., niet waar?

Het hier beantwoorde gedeelte had de heer S. beter gedaan uit zijn schrijven weg te laten, want men had wel mogen verwachten van een man, die zooveel ondervonden heeft, dat hij wel wist, dat dergelijk courantengeschrijf tot niets leidt.

Toen ik sprak van het kleine troepje getrouwen, richtte ik het woord meer tot de afdeelingen in het bijzonder. Zij gevoelen zich zwak en niet in staat te doen wat zij wel zouden willen. Zij zoeken de oplossing voor deze kwaal in de verhouding van de Mij. en de afdeelingen; maar dan zoeken zij m. i. op de verkeerde plaats. Zij schuilt in eigen boezem en springt gemakkelijk genoeg in het oog, als men de verslagen der afdeelingen slechts nagaat. Bijv. Amsterdam heeft . . . . leden, waarvan er gemiddeld 17 ter vergadering verschijnen. Zoo is het hier en zoo is het ongeveer overal. Het is de geringe belangstelling van het meerendeel, dat den vooruitgang der afdeelingen in den weg staat; en zou dat nu verbeteren als zij nog meer leden konden aannemen? Wel neen immers. Daarom zeide ik: staat zij met het troepje getrouwen dat zij bezitten tevreden zijn."

Eerst dán wanneer zij kunnen aantoonen, dat er bij de leden zelve geen gebrek aan belangstelling meer is en hun ontwikkeling is nog niet zoo voorspoedig als zij die wel wenschen, is het tijd de oplossing der kwaal buiten te zoeken. Dan zou de Mij. wel doen, beginselen op te offeren, die aan den verderen vooruitgang van dergelijke krachtige lichamen in den weg staan. Maar ik ben er van overtuigd dat dit niet meer noodig zou zijn.

Mocht ik later naar het oordeel van den heer S. weer eens terechtwijzing noodig hebben, dan houd ik mij zeer aanbevolen. Alleen hoop ik, dat hij dan wat milder en met wat meer opgewektheid zal schrijven.

J. B. KAM.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN, GEHOUDEN 5 JANUARI 1884.

In de Zaterdagavond, ten huize van mej. de wed. Eekhoff gehouden vergadering der Vereeniging tot bevordering der bouwkunst, werd na het lezen der notulen het eerst de heuglijke mededeeling gedaan, dat de uitgeschreven internationale prijsvraag in zake de fontein zeer veel belangstelling geniet, daar niet alleen door de eerste beeldhouwers uit ons land, maar ook door die uit andere landen — vooral uit België — nadere inlichtingen zijn gevraagd.

Hierop werd overgegaan tot het lezen der antwoorden op de vragen welke in de voorgaande gewone vergadering in de bus gevonden werden. De eerste vraag luidde: Bij het maken van winkelpuien worden door de bouwmeesters alhier in de meeste gevallen puibalken van hout aangebracht. Waarom wordt daarbij niet van ijzer gebruik gemaakt? — Uit het antwoord en de daarop gevolgde discussie bleek, dat de laatste zeer aanbevelenswaardig zijn, niet alleen om het mindere brandgevaar, maar ook om het grootere weerstandsvermogen. De eigenlijke vraag, waarom deze dan niet gebruikt, was moeilijk te beantwoorden, waarom men besloot haar tot eene volgende vergadering aan te houden, in den vorm, gerodigeerd door den heer Kranenburg: wat is het wenschelijkst, ijzeren of houten puibalken te gebruiken?

De tweede vraag luidde: Zou het voor onze Vereeniging niet nuttig kunnen zijn enkele oude bestaande gebouwen, zoowel in als buiten de stad te doen opnemen? Op welke wijze zouden dusdanige opmetingen moeten geschieden? Zou er ook nog financieel voordeel voor onze Vereeniging aan verbonden zijn?

Ook het antwoord op deze vraag lokte nog al discussie uit. Allen erkennen dat sommige gebouwen, als het poortje van 't Roode weeshuis, het Goudkantoor, de top der Heerensocieteit enz., schoon zijn, maar over de juiste waarde was men het niet eens. Voor jongelieden achtte men het uitstekend om ze door photographiën en teekeningen op te nemen en deze later ter bezichtiging te stellen, terwijl men er geen financieel voordeel in zag. Intusschen zal er eene commissie van drie leden benoemd worden om de verschillende belangrijke oude gebouwen aan te wijzen.

De derde vraag luidt aldus: Voor het aanstrijken van daken gebruiken sommige bouwkundigen eene specie van teer in plaats van mortel. Hoe wordt die teerspecie toebereid en welke — en hoe groot zijn hare bestanddeelen? Het antwoord gaf aan, dat zij het best bereid wordt door drie deelen hout- of turfasch met twee deelen portland cement eerst krachtig door elkaar te werken en

het dan met ongeveer 1 deel koolteer te vermengen, zoodat het taai als stokverf wordt. Eén deel kalk er bijgevoegd maakt de specie nog meer samenhangend. Het gebruik verdient in sooverre geen aanbeveling, dat het meer brandgevaar oplevert, dat de teerlucht op den zolder altijd zal waar te nemen zijn en dat de zonneschijn teer vloeibaar maakt, zoodat het naar beneden druppelt.

De vierde vraag was: Heeft de architekt alleen rekening te houden met de fraaie verhouding der lijnen, of komen ook de kleuren in aanmerking? Zoo dit laatste het geval is, wat dan te denken van het geheel bepleisteren van gevels of gebouwen? Het antwoord op deze vraag werd met applaus begroet. Uit het oogpunt van smaak werd het bepleisteren vrij kras veroordeeld, ook omdat men, door de gemakkelijkheid waarmee men bepleisterde, gebouwen van lijsten en ornamenten voorziet, ze spoedig overlaadt, wat spoedig verveelt en tevens veel aanleiding geeft tot inwatering, hetgeen veel onderhoud noodzakelijk maakt.

De commissie welke de vijfde vraag, de Boteringeboog betreffende zal beantwoorden, verzocht diligent verklaard te worden, omdat zij nog niet de noodige inlichtingen had kunnen verkrijgen.

Hierna werd mededeeling gedaan van twee nieuwe in de bus gevonden vragen aangaande de Groninger baksteen en de onsolliditeit van vele aannemers te dezer stede, welke vragen in de volgende Vergadering zullen beantwoord worden.

Na eene korte pauze, waarin de teekeningen, welke aan de wanden der zaal hingen, werden bezichtigd, hield de heer J. B. Jager eene in uitstekenden vorm gestelde rede over de eigenaardig genoemde „taal van den bouwkunstenaar," geschreven naar aanleiding van de voordracht des heeren Molenaars in de vorige gewone vergadering. Had de laatste met veel zeggingskracht het volgen der natuur of liever van het natuurlijke in de bouwkunst aangeprezen, de heer Jager uitte als zijn gevoelen de meening, dat men de taal welke er spreekt uit de fragmenten der Egyptische, Grieksche, Mohammedaansche, Romaansche, Gothische en Renaissance-tijdperken, moet bestudeeren. Men moet de gedachte voelen en begrijpen welke de kunstenaars daarvan er in hebben neergelegd en tevens zich hoeden voor de fouten door hen begaan; en hebben we gevoeld en begrepen wat zij gevoelden en uitdrukten, dan zijn we op weg om de taal van den bouwkunstenaar machtig te worden.

Met toejuiching werd deze lezing begroet en de Voorzitter was zeker de tolk van allen, toen hij den heer Jager een woord van dank er voor bracht.

Hiermede werd de door bijna alle werkende leden en eenige geïntroduceerden bezochte vergadering gesloten.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ROTTERDAM, GEHOUDEN 18 JANUARI 1884.

De Voorzitter brengt, bij de opening van de eerste Vergadering in dit jaar, zijn beste wenschen aan de leden en de Afdeeling, ook met het oog op het aanhangige voorstel tot verandering van Art. 52 der Wet.

Ingekomen is een vraag om een afdoend middel tot verbetering van vochtige muren; zij zal in de volgende vergadering behandeld worden.

De heer C. M. Droogleever Fortuijn heeft kennis gegeven, zijn verkiezing tot lid van het Bestuur niet aan te nemen, op grond der verhouding tusschen de Afdeeling en de Maatschappij. De Voorzitter meent, dat dit juist een reden voor den heer Droogleever moest zijn de verkiezing aan te nemen, om daardoor meer invloed op een betere regeling te kunnen uitoefenen. De heer Droogleever blijft echter bij zijn besluit volharden, ten gevolge waarvan in de volgende vergadering tot een nieuwe keuze zal worden overgegaan.

De Voorzitter brengt een van den heer Daniël J. Sanches ingekomen voorstel tot wijziging van Art. 3 der Maatschappelijke Wet, ter tafel. Na eenige discussie wordt het voorstel ter onderteekening aangeboden, waartoe echter door geen der aanwezigen wordt overgegaan.

De heer C. M. Droogleever Fortuijn bespreekt het voorstel van den heer Schill en vraagt of het Bestuur der Afdeeling genegen is het initiatief te nemen, omtrent de daarin bedoelde samenkomst van gedelegeerden der Afdeelingen. De Voorzitter zegt, dat het Bestuur nog niet in de gelegenheid is geweest daarover een besluit te nemen. Hij stelt zich geen gunstige gevolgen van de toepassing van het voorstel voor. De heer Droogleever is van een ander gevoelen en doet het voorstel, dat de Afdeeling Rotterdam het initiatief zal nemen tot samenroeping van gedelegeerden. De heer B. H. Beijderwellen vraagt of er dan geen kans bestaat dat men twee voorstellen zal krijgen. Hierin zien de Voorzitter en de heer Droogleever geen bezwaar. Wat de kosten betreft, die zullen door iedere Afdeeling voor zichzelve gedragen moeten worden. De heer T. L. Kanters is wel voor het beginsel van het voorstel Schill, doch wenscht eerst eene vergadering der Afdeelingen over dit onderwerp en daarna een samenkomst van gedelegeerden. De heer Beijderwellen oordeelt ook de tijd te kort en blijft voor het voorstel der Afdeeling. Het voorstel Droogleever wordt aangenomen met 13 tegen 12 stemmen en tot gedelegeerden worden gekozen de heeren C. M. Droogleever Fortuijn, E. G. A. Foll en H. Cramer. Hierna wordt vastgesteld, dat de samenkomst zal plaats hebben te Utrecht op den 26sten Januari 1884 en dat de uitnoodiging zal geschieden door de gedelegeerden.

De heer F. J. Nieuwenhuis houdt eene voordracht over het aanbesteden van werken, na het eindigen waarvan de heer J. A. Voorhoeve de heer Nieuwenhuis verzoekt, het gesprokene af te staan voor een der organen van de Maatschappij, waartoe de spreker zich bereid verklaart. Ten gevolge hiervan onthoudt de verslaggever zich het gewone resumé van de voordracht te geven.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Deze dagen vergaderde te 's Gravenhage de commissie van beoordeeling over de ingekomen modellen voor het te Delft op te richten standbeeld van Hugo de Groot. De President van het Grotius Comité, de heer Mr. E. I. J. B. Cremers verwelkomde en installeerde de leden der Jury.

Er zijn 17 modellen in gips of klei, waaronder van buitenlandsche kunstenaars, ingezonden. Nog op denzelfden dag heeft de commissie een positief besluit kunnen nemen, dat bij het Grotius Comité is ingediend, ten einde eerlang eene definitieve beslissing daarover te nemen.

De leden van de beoordeelings-commissie waren de heeren J. Ph. Koelman, Ph. Sadeé, onze te Parijs gevestigde landgenoot, Ferdinand Leenhoff, Bart van Hove en C. Muysken, aan wie dit mandaat door het Comité werd opgedragen op het daartoe ingewonnen advies van den Raad van Beheer der Haagsche Academie van Beeldende Kunsten, het Schildersgenootschap Pulchri Studio, de Polytechnische School, Arti et Amicitiae en de Maatschappij tot bev. der Bouwkunst.

Tijdens het afdrukken van dit blad ontvangen wij de mededeeling, dat, overeenkomstig het eenparig advies der Jury, de eerste prijs is toegekend aan het ontwerp Floribit, vervaardiger de heer F. L. Stracké Jzn., te Haarlem, en de tweede prijs aan het ontwerp Wijsheid, vervaardigers de heeren H. Pickerij, te Brugge en J. Naert, te Brussel.

Te Maastricht heeft zich eene commissie gevormd die zich ten doel stelt, het oprichten van een standbeeld van Sint Servatius, eerste bisschop van Maastricht, op het Vrijthof, aan de oostzijde der aloude Sint Servatiuskerk. Wellicht zal dit monument, dat opgericht wordt ter herinnering van den vijftienhonderdsten verjaardag van dien bisschop, tevens eene fontijn bevatten, hetgeen nog meer merkwaardig is daar, volgens de archieven, in vroeger eeuwen dit plein eveneens met een beeld van Sint Servatius en fontein gesierd was.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1492 AANBESTEDING

Op Dinsdag den 31sten Januari 1883, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Het leveren van geschilde masten, afrasteringpalen, benevens eiken- en groenen stationsafrasteringpalen, masten, staken en dennenhouten latten, in seven perceelen.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens Art. 7 van het bestek.

Het bestek ligt van den 16den Januari 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan te *Utrecht* en aan de bureaus van de Sectie-Ingenieurs te *Groningen, Meppel, Zutfen, Nijmegen, Rotterdam, Breda* en *Venlo* en is op *franco* aanvrage op gemelde plaatsen te bekomen.

Inlichtingen worden gegeven door de Sectie-Ingenieurs voornoemd.

UTRECHT, den 16den Januari 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING 1693

(VERNIEUWINGSFONDS.)

Op Dinsdag den 5den Februari 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 85.

Het leveren van omwendbare puntstukken van gegoten staal en van stalen contrarails met toebehooren, ten behoeve van de Staatsspoorwegen.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving volgens Art. 19 van het bestek.

Het bestek ligt van den 17den Januari 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van de Sectie-Ingenieurs W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieurs voornoemd.

UTRECHT, den 16den Januari 1884

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

1694 FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, Gelderschekade 88. ROTTERDAM. Hoogstraat 184.

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner- Roode Kijlburger- en dito Maulbronner-ZANDSTEEN.

Silezisch & Zweedsch GRANIET.

Fransch en Italiaansch MARMER.

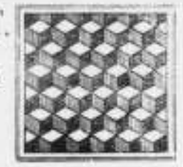
Fransche KALKSTEEN.

Terrazzo- & Mozaïkvloeren.



LÉON DE SMET & C°. GENT.

Fabrickanten van Ceramiektegels, geperste, gepolijste en ingebrande CEMENTTEGELS EN PORTLAND CEMENT.



Vertegenwoordiger G. VAN LENT *Rotterdam*, in BOUWMATERIALEN.

Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN, ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz. 1695

TROTTOIR-TEGELS. PARKETVLOEREN, CEMENT-TEGELS.

Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens verglaasde Wand- en Faïence Tegels, 1696

bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
OE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1697

DORDTSCHE TRAS.

H. F. ONDERWATER & Co.

DORDRECHT,

STOOM-TRASMOLENAARS.

Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.

Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1698

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

Th. SANDERS,

IETS OVER DE INRICHTING

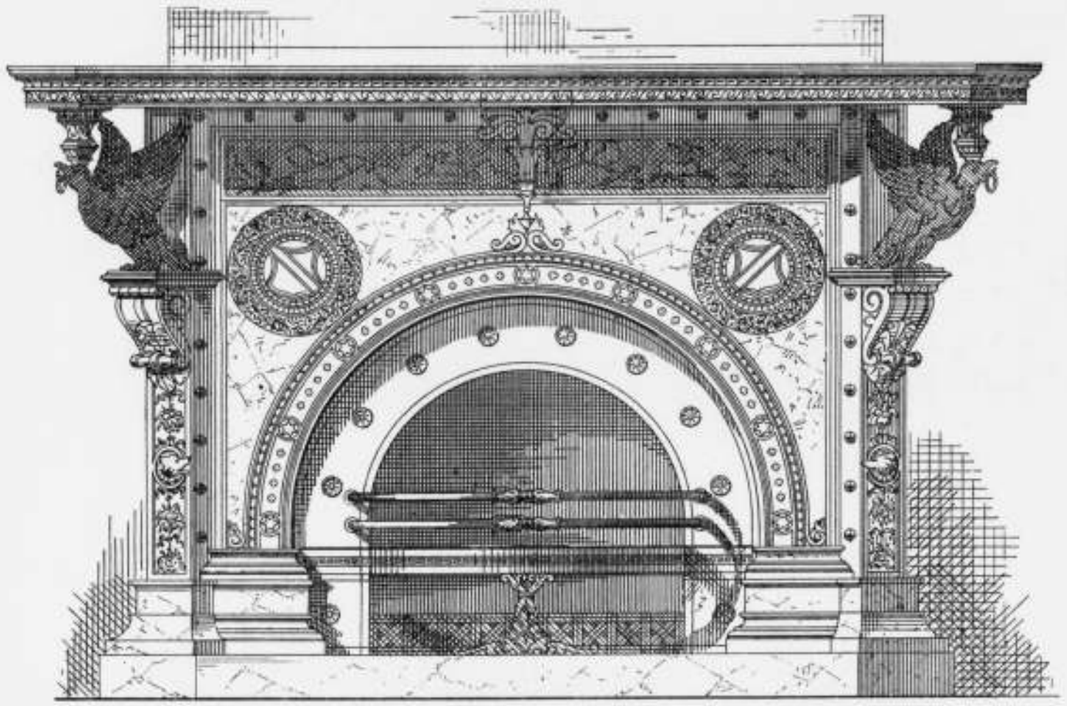
VAN

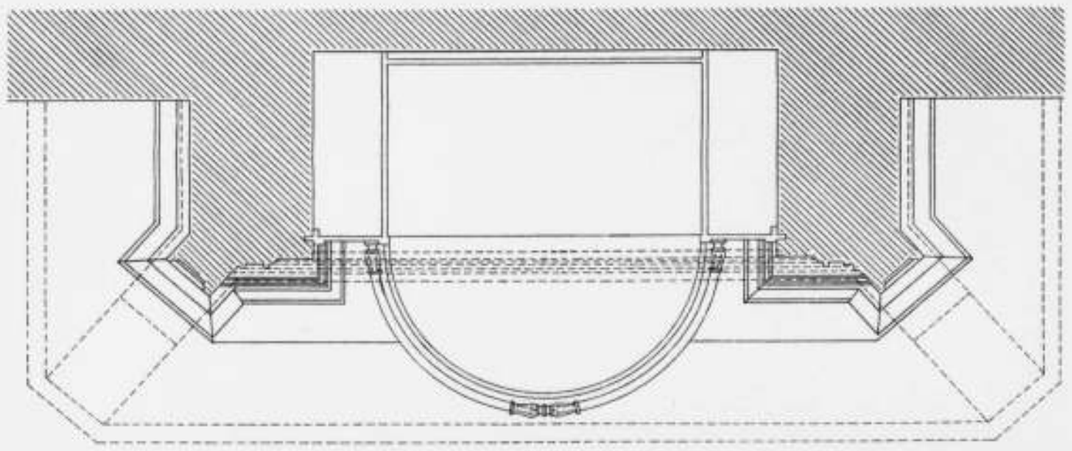
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

SCHOORSTEENMANTEL VAN WIT MARMER EN BRONS, VOOR EEN VORSTELIJK JACHTSLOT.





PHOTOLITH WEGNER & MIJTTU AMST.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad – Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon – Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 5.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heeregracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8,50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Bij de plaat. — Aan het Bestuur en de Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, door Dan. J. Sanches. — Vergadering te Utrecht. — Het Congres van Architecten en Ingenieurs. — Voorstel tot wijziging van enkele bepalingen in de wet der Maatschappij ter tegemoetkoming aan de bezwaren tegen Art. 52. — Verslag van de vergadering der afdeeling Arnhem, gehouden 16 Januari 1884. — Verslag van de vergadering der afdeeling 's Gravenhage, gehouden 25 Januari 1884. — Binnenlandsche berichten — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT: Schoorsteenmantel.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als nieuwe leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren J. A. Roest van Limburg, Civ. Ing. te Arnhem; D. Kol van Kluyve, bouwkundige te Breda, en Henri Huinck & C°. kooplieden te Rotterdam.

Als gewoon lid heeft zich doen inschrijven de heer I. P. J. Lorrie, thans buitengewoon lid der Maatschappij.

Verhuisd zijn de volgende Leden:

Jurriaan Kok,	van	Amsterdam	naar	Rotterdam.
H. C. Scheffel Gzn.	„	Dordrecht	„	Sliedrecht.
Carl F. Schade,	„	Katwijk a.Z.	„	Rotterdam.
W. Wolters,	„	Grijpskerk	„	Groningen.
J. H. Peppink,	„	Nijmegen	„	Scheveningen.
J. A. Vonk,	„	N. Niedorp	„	Krommenie.
D. E. C. Knuttel,	„	's Hertogenb.	„	St.Zwaluwe.
M. Spaanderman Jr.,	„	Utrecht	„	Haarlem.

De eerstvolgende vergadering der Afdeeling Amsterdam zal gehouden worden op Vrijdag 1 Februari a. s. des avonds ten 8 ure, in Eensgezindheid.

Onderwerpen: 1°. Mededeelingen van het Bestuur.

2°. Bijdrage van de heer J. de Haan: De man met de rarekiek of eenige kijkjes in het leven der Bouwkunst.

Als leden der afdeeling worden voorgesteld de heeren F. W. M. Poggenbeek en J. Cerlijn.

BIJ DE PLAAT.

De schoorsteenmantel, op de plaat van dit nommer voorgesteld, is door den heer E. Gugel ontworpen voor een der hoofdvertrekken van een vorstelijk jachtslot, waarvan later nog eenige andere details zullen worden medegedeeld.

De wit marmeren mantel is, wat de medaillons met de wapens, en de sterren en rozetten der archivolte betreft, met groenen en geelen steen ingelegd. De toepassing van brons beperkt zich tot de uitvoering der beide adelaars, der midden- console onder de plaat, en der rozet-knoppen waarmede de zijvlakken der penanten zijn bezet.

AMSTERDAM, 28 Januari 1884.

Aan het Bestuur en de Leden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Mijn voorstel tot wijziging van Art. 5 der wet, is heden bij het Bestuur der Maatschappij ingediend, onderteekend door meer dan 50 gewone leden, en voorzien van eene brief van adhaesie der Haarlemsche Afdeeling.

Op Saterdag 26 dezer is in eene te Utrecht gehouden Vergadering van gedelegeerden der Afdeelingen, alwaar 5 Afdeelingen elk door 3 leden vertegenwoordigd waren, het BEGINSEL, in mijn voorstel vervat, AANGENOMEN.

Om tegemoet te komen aan wenschen eenerzijds en bezwaren anderzijds is door de Vergadering de redactie gewijzigd geworden.

Derhalve: tegenover de reeds bekende voorstellen handhaaf ik het mijne, terwijl ik het intrek tegenover de conclusie van de vergadering van gedelegeerden.

Hoogachtend,
UEd. Dw. Dr.,
DANL. J. SANCHES.

Gedrukt 30 Januari 1884.

VERGADERING

belegd door de Afdeeling Rotterdam, met uitnoodiging aan de overige Afdeelingen, naar aanleiding van het door den heer SCHILL. geopperd denkbeeld, voorkomende in het *Bouwk. Weekblad*, 4e Jaarg. N°. 3.

De Vergadering werd gehouden te Utrecht op Zaterdag 26 Januari en bezocht door 15 gedelegeerden, als: uit Amsterdam de heeren Huybers, Sanches en Schill; uit Arnhem de heeren Hollenbach, Stoeller en van Wadenoijen; uit 's Hage de heeren Bauer, van Malsen en Tirion; uit Utrecht de heeren Kok, van Lunteren en Nieuwenhuis; en uit Rotterdam de heeren Cramer, Droogleever Fortuijn en Fol.

De heeren Cramer en Fol werden respectievelijk tot Voorzitter en Secretaris benoemd. Van de Afdeeling Leeuwarden was een schrijven ontvangen, dat zij het voorstel Rotterdam goedkeurde en derhalve niet noodig achtte deze Vergadering bij te wonen. Van de Afdeelingen Haarlem en Leiden was geen bericht ingekomen.

Het voorstel Arnhem werd het eerst behandeld, maar door de meeste leden als te diep ingrijpend geoordeeld. Toen kwamen de voorstellen van de Afdeeling Rotterdam en van den heer Kam aan de orde. Deze werden als in strijd met de bedoeling der wet, minder raadzaam geacht. Daarna bleken de voorstellen Huybers en Sanches het meest in den geest te vallen. Immers de loop der discussiën toonde aan, dat men, zonder de wet te herzien, niet kon overgaan tot hervormingen die volgens den letter misschien, maar zeker niet in den geest der wet eenvoudig als wijziging van eenige bepalingen zijn te achten. Overigens wilde men jongelieden de toetreding tot de Afdeelingen gemakkelijk maken, zonder hen te dwingen leden der Maatschappij te worden. Waren zij eenmaal Afdeelingsleden, dan zou de band, die de Afdeelingen, volgens het gevoelen van al de vergaderden, aan de Maatschappij moest binden, hen ook vrijwillig nopen tot de Maatschappij toe te treden. Die aandrang moest liggen in den werkkring der Afdeelingen. Ook moest de toetreding niet te kostbaar zijn. Een contributie van *f* 2 achtte de heer Sanches voldoende. De heer van Malsen wil ook alles doen om zooveel mogelijk tegen te gaan dat de jongelieden zich afzonderlijk gingen aansluiten, waarvan A. & A. een voorbeeld opleverde. De heer Droogleever Fortuijn wil, dat ieder lid van eene Afdeeling ook lid van de Maatschappij zal zijn. Tegen de introductie à *f* 4.—, zooals die te 's Hage is ingevoerd, wordt, als zijnde onwettig, te velde getrokken; terwijl de leeftijd volstrekt niet in aanmerking mocht komen, daar alle grenzen van dien aard, slagboomen waren.

Het voorstel Sanches wil aanraking en band, maar vooral geen strop. Hij vergelijkt de Maatschappij bij de Zwitsersche Republiek. Elk kanton heeft zijn eigen beheer en zorgt voor zijne eigen huishouding. Voor de algemeene zaken treedt de groote Raad op. Zoo ook moet elke Afdeeling voor haar eigen bestaan optreden, en elk naar hare behoefte en vermogen moet zij leven en werken. Allen, op verschillende wijzen naar hetzelfde doel strevende, zullen alsdan bijdragen tot het devies der Maatschappij „bevordering der Bouwkunst." Wat de afdeelingen elk afzonderlijk niet of slechts onvolkomen kunnen, dat moet de Maatschappij doen; zooals het uitgeven van Weekblad, Tijdschrift, Prijsvragen enz. De Maatschappij moet het prestige van het geheel ophouden. In het kort tusschen Afdeelingen en Maatschappij: eene band niet hinderlijk en zoo goedkoop mogelijk.

De heer Kok vreest dat vele leden zullen bedanken als de nieuwe Categorie voor zoo weinig geld lid kan worden.

Zeer wenschelijk wordt het geacht het Weekblad ook tot orgaan der Afdeelingen te bestemmen; dit bespaart veel drukkosten aan convocatien enz. De heer Droogleever gelooft, met Arnhem, dat *f* 1.50 voor het „Weekblad" voldoende is. Maar dit wordt bestreden op grond, dat niet het drukloon van meerdere exemplaren doch de kosten van het geheel als basis van berekening mocten genomen worden; ook moet er gezorgd worden dat er geene wanverhouding ontstaat tusschen de gewone- en overige leden.

f 5 —, minstens *f* 4—, doch lager zou de prijs van het Weekblad niet moeten bedragen.

Bij stemming wordt unaniem besloten, dat er zal zijn verband tusschen de Maatschappij en hare Afdeelingen. Na vele discussien wordt ook bepaald, dat men niet verplicht is gewoon lid der Maatschappij te worden. Om lid eener Afdeeling te zijn kan men derhalve volstaan, met zich als plaatselijk lid bij de Maatschappij te doen inschrijven. Hierna wordt met 10 tegen 5 stemmen uitgemaakt, dat het nemen van het „Weekblad" en de andere uitgaven der Maatschappij voor de nieuwe categorie van leden niet verplichtend is.

Ten slotte wordt het voorstel Sanches aldus geformuleerd:

Plaatselijke afdeelingsleden kunnen aangenomen worden, mits *f* 2.— contributie aan de Maatschappij betalende. Zij hebben daarvoor stem op de Algemeene Vergaderingen en kunnen het „Bouwkundig Weekblad" à *f* 4 — per jaar en de verdere uitgaven der Maatschappij tot verminderden prijs, in overleg met het Bestuur te bepalen, bekomen.

De redactie van de wijzigingen welke naar aanleiding van bovengenoemd voorstel in enkele artikelen moeten gemaakt worden, werd aan de Amsterdamsche gedelegeerden overgelaten.

Nog wilde de heer Droogleever Fortuijn een voorstel tot regeling van het stemrecht in behandeling zien nemen, maar de tijd achtte hij, met de overige heeren, te ver verstreken; weshalve werd besloten die zaak tot de September-Vergadering aan te houden.

Een woord van dank past aan de Afdeeling Utrecht, voor de aangename en gulle ontvangst, die zij den vergaderden had bereid.

HET CONGRES VAN ARCHITEKTEN EN INGENIEURS TE NICE.

Van den 8sten tot den 20sten Februari 1884 zal te Nice, tijdens de daar plaats hebbende internationale tentoonstelling, een congres van architekten en ingenieurs gehouden worden, bijeengeroepen door de Société des Architectes et des Ingénieurs des Alpes Maritimes.

Het nationale — of liever gewestelijke — gedeelte van het congres wordt gehouden van den 8sten tot den 12den Februari; daarop zullen behandeld worden al die vragen welke den architekt en den ingenieur belang kunnen inboezemen; in hoofdzaak de volgende:

1°. Verandering der wetgeving met het oog op de verantwoordelijkheid van den architekt en van den ingenieur, als architekt optredende.

Volgens de fransche wetgeving is de verantwoordelijkheid welke rust op den architekt en den civiel-ingenieur, waar hij heeft te waken over de kwaliteit en het gebruik der bouwstoffen bij de onder zijn beheer staande werken, te groot. Hij heeft argus-oogen noodig, ja, soms wordt het onmogelijke van hem gevergd om zorg te dragen, dat hij niet al te spoedig onder het bereik van den Code civil valt.

2°. Bezit van een verplichtend gesteld diploma voor allen welke praktisch de bouwkunst beoefenen.

Nimmer heeft eenig fransch gouvernement bescherming willen verleenen aan architekt of ingenieur. Dit werd niet noodig geacht. Van de heer-chende vrijheid is een al te groot gebruik gemaakt, en sinds 1840 is het kwaad zoodanig verergerd, er zijn zooveel architekten en ingenieurs opgestaan over wier kennis en gedragingen men zich te beklagen heeft, dat de goeden onder de kwaden beginnen te lijden.

De architekten, die niet zooals de ingenieurs exabrupto op industrieel gebied kunnen werkzaam zijn, hebben het eerst op den bestaanden toestand gewezen en middelen voorgesteld tot verbetering, bijv. door het instellen van een diploma voor de architekten en de ingenieurs, die praktisch werkzaam willen zijn.

3°. De middelen om de kennis te bevorderen van aannemers, bazen en werklieden.

Het gehalte van de kennis van aannemers en hunne onderhoorigen, beantwoordt in Frankrijk niet meer aan de eischen des tijds. Het personeel van den bouw, vooral de werkman, politiseert liever, dan zich aan zijn werkplaats te houden. De oprichting van ambachtscholen in den vollen zin des woords, wordt wenschelijk geacht om het kwaad te verhelpen. Van af 1867 tot in 1883 is ditzelfde onderwerp voortdurend op de internationale en de Fransche congressen ter sprake gekomen, maar meestal op zeer ongeschikte tijden; daarom is men nog niet tot een oplossing gekomen.

4°. Het honorarium van architekten, van ingenieurs als architekt optredende, en van experts.

De vele verschillen tusschen clienten en architekten of ingenieurs, in Frankrijk ontstaande over het honorarium voor de uitvoering van werken, zijn oorzaak dat men een vast tarief wil aannemen. Te Hamburg is een tarief vastgesteld waaraan Duitsche architekten zich houden — en ook eenige buitenlandsche —, het is voor de Fransche architekten echter blijkbaar niet voldoende.

Dit gedeelte van het congres kan alleen bijgewoond worden door architekten en ingenieurs (als boven), werkzaam in de Fransche departementen gelegen onder een lijn gaande van Bordeaux tot Lyon, en door hen die uitgenoodigd worden door de bovengenoemde Société. De eerste hebben eene beslissende, de laatste een raadgevende stem.

Het internationale congres, hetwelk van 12 tot 20 Februari a. s. wordt gehouden, en waartoe architekten en ingenieurs der geheele wereld toegang hebben, zal gewijd zijn aan de behandeling van alle vragen die op de bouwkunst betrekking hebben. Zoo zal de heer Brown-Séguard, professor aan het collège de France, een redevoering houden over de Hygiène; de beeldhouwer Esex, over het gelijktijdig onderricht in de drie schoone kunsten; de heer Charles Garnier (waarschijnlijk), over polychromie van monumenten en in onze woningen.

Ook andere onderwerpen zullen behandeld worden, als b. v., de bouw van steden, door den Franschman eigenaardig „ville d'Été" en „ville d'Hiver" genoemd; marmer en andere steensoorten uit het departement des Alpes-Maritimes; het eigendomsrecht van kunstwerken, enz.

Bovendien zullen door de gezamenlijke leden van het congres op verschillende dagen bezoeken worden afgelegd aan de tentoonstelling, en aan merkwaardige plaatsen in den omtrek van Nice.

Het congres zal staan onder protectoraat der ministers van onderwijs en schoone kunsten, van openbare werken en van justice, en gehouden worden onder het Eere-voorzitterschap van den heer César Daly, en het Voorzitterschap van den heer Randon.

Zij, die aan dit internationale congres willen deelnemen, moeten voorzien zijn van een toeganskaart, verkrijgbaar aan het bureau der „Société," Avenue de la Gare, te Nice, tegen betaling van 20 fr., welke kaart recht geeft om de zittingen van 12 tot 20 Febr. bij te wonen. Zij die uitgenoodigd zijn tot het nationale congres, hebben vrijen toegang tot het internationale.

VOORSTEL

TOT WIJZIGING VAN ENKELE BEPALINGEN IN DE WET DER MAATSCHAPPIJ TER TEGEMOETKOMING AAN DE BEZWAREN TEGEN ART. 52.

De artikelen in de wet der Maatschappij die, ten gevolge van bovengenoemd voorstel van het Bestuur der Afdeeling Arnhem, opgenomen in het Weeklad n°. 4, wijziging zouden moeten ondergaan, zijn de volgende:

ART. 5, alinea 4. „Kunstlievende leden ontvangen het Weekblad. Hun contributie bedraagt *f* 5 per jaar."

ART. 35. In Art. 35 in plaats van de woorden „geeft jaarlijks," te lezen: „geeft zooveel mogelijk jaarlijks."

ART. 51. De Afdeelingen zijn vrij in haar finantieel beheer.

Zij ontvangen eene geldelijke toelage uit de kas der Maatschappij voor elk lid, minstens tot ¼ van het bedrag der contributie die de Maatschappij ontvangt.

De Afdeelingen heffen geen plaatselijke contributie.

ART. 52. De leden der Maatschappij zijn rechtens leden der Afdeelingen hunner woonplaats. Leden van de Maatschappij, in plaatsen waar geen afdeelingen zijn, kunnen als leden van naburige afdeelingen worden toe-

gelaten. De afdeelingen ontvangen dan ook voor die leden ¼ der contributie die aan de Maatschappij voldaan wordt.

De ondergeteekenden meenen dat, wanneer thans nog niet mogt worden overgegaan om de bepalingen in de wet der Maatschappij te brengen in den geest als die van de Maatschappij van Nijverheid en in hun voorstel wordt aangegeven, dit toch in de naaste toekomst moet liggen als de eenige gezonde en rationele oplossing om tusschen Maatschappij en Afdeelingen eenheid te verkrijgen en dien hechten band te leggen, die eendracht en macht maakt, om in groote maatschappelijke belangen krachtig te kunnen optreden.

Het Bestuur van de afdeeling Arnhem.

DRUKFOUTVERBETERING

in het voorstel, opgenomen in n°. 4 van het Weekblad.

Bladz. 23, 2de kolom, 11de regel van boven, staat: „ruim ³." lees: „ruim ⅓."

5de regel van onderen, staat: „tegenwoordige afdeelingsleden," lees: „tegenwoordige plaatselijke afdeelingsleden."

Bladz. 24, 1ste kolom, sub. 16, staat: „Toelage van de Afdeeling" lees: „Toelage aan de Afdeelingen."

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ARNHEM, GEHOUDEN 16 JANUARI 1884.

De eerste vergadering in dit jaar, met een toepasselijk woord door den Voorzitter geopend zijnde, werden de notulen gelezen en goedgekeurd.

Voor ons Leesgezelschap was ingekomen een boekje getiteld: de Kunstnijverheid op de Amsterdamsche Tentoonstelling van 1883.

Het Bestuur der Afdeeling Rotterdam zond ons het voorstel dier Afd. tot wijziging van Art. 52 der wet van de Mij., met verzoek het zoo spoedig doenlijk aan haar terug te zenden, onderteekend door zooveel mogelijk gewone leden.

Bij den Voorzitter was dito schrijven ingekomen van den heer Danl. J. Sanches te Amsterdam, met verzoek zijn voorstel zooveel mogelijk te doen onderteekenen.

Veel werd over beide voorstellen gesproken, doch geen der beiden aangemerkt als eene goede oplossing der hangende kwestie. Het voorstel Rotterdam werd geacht te zijn opbouwend voor de Afdeelingen, doch vernietigend voor de Mij., terwijl het voorstel des heeren Danl. J. Sanches slechts als eene vergemakkelijking der zaak werd beschouwd, eene halve maatregel, waardoor eenigen tijd zal worden gewonnen, doch waardoor nimmer het moeielijke der kwestie zal worden opgeheven.

Onder geen der beide voorstellen werd dan ook eene handteekening geplaatst, op de leesavonden zal echter gelegenheid worden gegeven ze alsnog te onderteekenen.

De vergadering was betreffende deze kwestie van oordeel, dat het Bestuur der Mij. op den ingeslagen weg moet voortgaan.

De hooge contributie is in het belang van het gehalte der Mij., niet iedereen zal er toe overgaan lid van de Mij. te worden en met eene betrekkelijk kleine schare uitgelezenen, en waarlijk belangstellenden, zal op den duur meer uit te richten zijn, dan met een zeer groot aantal leden, die slechts lid werden om lid van eene Afdeeling te kunnen zijn.

Door de kosteloze toezending van het Tijdschrift, bewees de Maatschappij de belangen harer leden te willen behartigen, terwijl zij óók, doch in veel te geringe mate, heeft bewezen het voortbestaan der Afdeelingen, financieel te willen steunen. Op welke wijze echter het voortbestaan der Afdeelingen zal kunnen en moeten verzekerd worden, werd ook in deze vergadering niet uitgemaakt.

De door midden der vraagbus gestelde vraag: Waarom kan de Nederlandsche baksteen niet concurreeren met den buitenlandschen, werd aan de orde gesteld. De heer H. Portheine Jr. verklaarde zich bereid zijne meening betreffende deze vraag uit een te zetten, doch roept daarbij de welwillendheid zijner hoorders in, daar hem, door beroepsbezigheden als anderszins, weinig tijd restte om zijn opstel naar wensch uit te werken en die inlichtingen te bekomen, die hem ter volledige beantwoording der vraag, noodig scheenen.

In de eerste plaats komt de heer Portheine op tegen de wijze waarop de vraag is gesteld; in de vraag ligt toch de erkenning opgesloten, dat de Nederlandsche steen per sé niet tegen den buitenlandschen kan concurreeren, en deze meening is hij geenszins toegedaan.

Voor den oppervlakkigen beoordeelaar, die alleen met den kostenden prijs per kub. meter metselwerk of per vierk. meter bestrating te rade gaat, moge de bewering waarheid schijnen, voor hem die de zaken van meer nabij beziet, en let op het onderscheid der verschillende steensoorten, is het een feit, dat bij gelijke kwaliteit, de Nederlandsche steen de concurrentie tegen dien van het buitenland kan volhouden.

In Duitschland, zegt hij, worden de steenen ter grootte ongeveer van 0.25 × 0.125 × 0.065, in veldovens, met steenkolen gestookt, tengevolge waarvan zij eene ongelijke hardheid verkrijgen. Vele steenen hebben daardoor aan den eenen kop de hardheid van klinker en aan den anderen kop de hardheid van boeren- of van hardgrauw, terwijl men voorts bij de Duitsche steenen, slechts vier of vijf soorten aantreft.

De Ring- of Hoffmansovens leveren betere en fraaiere kwaliteiten, doch deze ovens zijn niet geschikt voor de fabrikage in massa (Massen-betrieb). De steenen, daaruit voortkomende, Verblend of Faconsteinen, buitenwerkers zouden wij zeggen, zijn dan ook hooger in prijs dan onze daarmede overeenkomende steenen.

De Nederlandsche steenen, van kleiner formaat, worden uitsluitend of grootendeels met turf gestookt, en aan deze wijze van stoken is het niet alleen te danken, dat bij ons ongeveer 20 soorten voorkomen, maar óók, dat we ons op de schoone kleuren en de gelijkmatige hardheid onzer steensoorten mogen beroemen, ten minste wanneer zij worden gefabriceerd van rivierklei, zooals wij op onze uiterwaarden langs Rijn, Waal en IJssel aantreffen.

Juist dit bizonder goede kwaliteit maakt het mogelijk, dat onze steenen van kleiner formaat, voor alle soorten van metselwerk, boven de buitenlandschen te verkiezen zijn, en al is het metselwerk minder zwaar of dik als met buitenlandschen steen opgetrokken, toch biedt het grooter dichtheid aan.

De straatklinkers maken hierop eenigzins eene uitzondering. Hierbij komt de grooter afmeting direkt in 't voordeel. Terwijl toch van den Ned. straatsteen 83—92 stuks op de M². gaan, zijn voor een zelfde oppervlakte slechts 50—62 stuks Duitsche klinkers noodig, terwijl de kwaliteit zeer goed met onze steenen kan concurreeren en de grootere vorm, in wegen met slappen grond, zelfs de voorkeur verdient. In deze dient echter voor eene uiterst kundige en zorgvuldige sorteering gezorgd te worden, alweer wegens de ongelijke hardheid, terwijl van de goede klinkers van gelijke hardheid nog velen moeten uitgeschoten worden, omdat zij, tengevolge van den smeltgloed, zoogenaamde neuzen hebben. Neemt men nu in aanmerking, dat het arbeidsloon per vierk. meter bestrating van beiden soorten ongeveer gelijk is, en de zoo even genoemden sorteering den prijs der Duitsche steenen aanmerkelijk verhoogt, dan meen ik dat de Ned. straatsteenen met de gesorteerde Duitsche in prijs kunnen concurreeren.

Als voorbeelden werden voorts aangehaald, dat eene Ned firma het gevraagde aantal steenen, benoodigd voor den bouw van het Rijks-Museum te Amsterdam, 15 % goedkooper aanbood, dan de minste aanbieding in Duitsche formaat-steenen, — terwijl, toen het bij de aanbesteding der gashouders op het terrein voor den nieuw te bouwen gasfabriek te Amsterdam, vrijgelaten werd binnen- of buitenlandschen steen te verwerken, mits aan eene zekere kwaliteit voldoende, de Nederlandsche steen het van den buitenlandschen won. Voorts moet ook de Belgische steen, wel goedkooper, doch onooglijker en van minder goede kwaliteit zijn dan de Nederlandsche.

Vervolgens stelt de heer Portheine vragen: Waarom de buitenlander zijn zwaar fabrikaat tot gelijken en zelfs aanzienlijk minderen prijs kan leveren, dan de Nederlander zijn klein formaat? — en waarom wordt het groot formaat ook niet bij onze fabrikanten gevonden?

Betreffende de eerste vraag zegt hij:

1°. door de mindere zorg die aan de bereiding der grondstoffen wordt besteed, terwijl de groote steenen aan werkloon van allerlei aard als: vormen, opzetten, inkruien, uitkruien enz. niets meer per duizend kosten dan in Nederland het klein formaat.

2°. Gebruikt de buitenlander steenkolen voor brandstof, waardoor hij aanzienlijk bespaart, hoewel de kwaliteit der steenen er zoo zeer door worden benadeeld. Deze brandstof komt hem echter maar 60 centen per 1000, terwijl de Nederlandsche fabrikant ƒ 2,50 à ƒ 3,— per 1000 aan brandstof uitgeeft en bovendien nog 30 centen per 1000 voor stookloon, wat bij 't gebruik van steenkolen vervalt.

3°. Wordt de klei, per kub. meter, goedkooper naarmate men de rivier opgaat. Het water bevat natuurlijk de meeste slibdeelen dáár, waar het uit de bergen vloeiende in de vlakten komt, en hoe rijker aan slib, des te meer bezakking. Van daar, dat de uiterwaarden in Pruissen geregeld veel dikker klei bezitten dan onze uiterwaarden, terwijl de prijs per hectare in Duitschland vooral niet hooger is dan in ons land. De klei dáár, is echter niet zoo goed als hier, want de grofste, met kiezel enz. bezette bestanddeelen, zijn het eerst bezakt, — aan het grovere fabrikaat van steenen, hetgeen men daar vervaardigt, schaadt dit echter niet.

4°. Is in ons land het verkrijgen eener concessie tot oprichting van steenfabrieken aan vele moeielijkheden verbonden, uithoofde van de zorg der Regeering voor afvoer van het winterwater op de rivieren.

Voorts betreurt hij het, dat er onder onze bouw- en niet bouwkundigen nog zoo velen worden gevonden, die zoo gaarne, hetzij uit spaarzaamheid, hetzij om het gebezigde materiaal aan het oog te onttrekken, hunne gebouwen met eene laag Portl. cement of pleister bedekken. Deze kunnen steenen van minder kwaliteit gebruiken en zijn derhalve de beste afnemers van het buitenlandsche fabrikaat.

De tweede vraag beantwoordende zegt hij, dat proefnemingen van verschillende fabrikanten hebben geleerd, dat de fabrikatie van groot formaat, bij de wijze, zooals hier te lande de steenen worden gebakken, verlies oplevert. Ging men er toe over om evenals in Duitschland, veldovens te stichten en groot formaat steenkolen te bakken, er is geen twijfel of met onze fijnere klei waren goede steenen te verkrijgen, welke gelijk of goedkooper in prijs zouden zijn dan de buitenlandsche. De eerste poging daartoe zou echter in het belang der bouwkunst te betreuren zijn, daar ons deugdelijk en schoon fabrikaat daarbij gevaar zou loopen, ter wille van eene goedkoopere steensoort. In het blad »de Turf- en Steenindustrie" wordt hierover het een en ander, medegedeeld en uiteengezet.

Op voorstel van den heer Portheine werd besloten het blad »de Turf- en Steenindustrie" voor ons Leesgezelschap aan te schaffen.

Het lid Van Wademoyen sprak daarna meer in 't bizonder over de gevelsteenen en was van oordeel, dat het meerendeel van ons gewoon waalgevelhardgrauw, wat kwaliteit, zuiverheid van vorm, kleur, hard- en dichtheid betreft, niet kon concurreeren met den duitschen gevelsteen (Verblendstein).

Met ons gewoon waalgevelhardgrauw heeft men zelfs bij 't werken met 1½ steensmuren, niettegenstaande het metselwerk met zorg en vol en zat in de specie is uitgevoerd, bij vrijstaande gebouwen in het open veld nog dikwijls teleurstelling van vochtdoorslag, hetgeen volgens spreker, daaraan te wijten is, dat het materiaal van ons waalhardgrauw niet dicht, niet compact genoeg is, en daardoor te veel vocht opslurpt, terwijl de zanderige oppervlakte van den steen eene voor mossoorten welkome gelegenheid biedt zich daarop te hechten.

Bij eene eenvoudige vergelijking op de breuk of doorsnede van onzen waalgevelsteen met die van verschillende duitsche gevelsteensoorten, valt dadelijk het betere, vaste en saamgeperste materiaal en daardoor meerdere dichtheid van de duitsche soort in het oog en ten bewijze daarvan, werden eenige monsters ter tafel gebracht uit de fabriek van de heeren Philipp Holzman en Cie. te Frankfurt a/M., welke steen ook verwerkt wordt aan het Centraal station te Amsterdam.

Door de meeste aanwezigen werd de kwaliteit en kleur, vorm en hardheid dier steenen zeer geroemd, doch enkele leden hadden bezwaar in het te gladde oppervlak van den steen, zoowel wat het aanzien van een gevel, daarmede verwerkt, betrof, als de daardoor wellicht ook te weinige aanhechting met de metselspecie.

Volgens sprekers meening zou juist het gladde oppervlak een waarborg bieden tegen het nederzetten van stofdeeltjes en mosplantjes, terwijl de regen snel wordt afgevoerd en daardoor niet naar binnen dringt.

Als inlandsche steensoorten die de duitsche zeer in kwaliteit nabij komen of evenaren, werd nog gewezen op de soorten uit de fabrieken van de heeren Dericks en Geldens te Druten, J. P. Helder te Dockum en Canoy te Venlo.

Ten slotte werd door den Voorzitter er op gewezen, dat de meeste onzer steentabriekanten in hun belang nog veel te doen hebben om hun fabrikaat te verbeteren.

Voorts toonde ons de Voorzitter een paar voorwerpen, vervaardigd van Tripoliet, welke stof in brochures en verschillende Duitsche bladen ten zeerste wordt geroemd, als bezittende de goede eigenschappen van Portland-cement en van gips. Zoowel voor alle mogelijke binnen- en buiten-, metsel- en raapwerken, als voor lijst- en gietwerken zou dit materiaal de meest vereischt wordende hoedanigheden in zich vereenigen.

De bijgebrachte voorwerpen toonden echter aan, dat vooral voor buitenwerk, de stof volstrekt niet te gebruiken is, daar een ornament, daarvan vervaardigd en slechts korten tijd aan de buitenlucht blootgesteld, door den regen tot onkenbaar wordens toe was beschadigd. Wel een bewijs, dat op de aanprijzing in brochures en couranten niet veel staat is te maken.

Voor het leveren van schetsontwerpen door de leden van Afdeeling en Leesgezelschap werden door het Bestuur wederom de volgende opgaven gesteld:

1°. Een uitgebouwd portaal, inwendig groot 3.— M. bij 4.— M. voor eene dorpskerk. — Schaal 1 à 20.

2°. Eene tochtpui in een vestibule, breed 3.— M. en hoog 4.25 M. — Schaal 1 à 10 en

3°. Eene schoorsteen met zichtbaar rookkanaal, in eene openbare zaal van 6.— M. hoogte. — Schaal 1 à 20.

De Heer A. P. Freem gaf ter beschouwing »Denkmäler Deutsche Renaissance van Fritsch" waarvan voor een gedeelte werd gebruik gemaakt, terwijl het verdere gedeelte voor eene volgende vergadering werd beschikbaar gesteld.

Na dankzegging voor hetgeen door verschillende leden was bijgebracht tot nut en vermaakneming van dezen avond, sloot de Voorzitter de vergadering.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING 'sGRAVENHAGE, GEHOUDEN 25 JANUARI 1884.

De eerste kunstavond, ingevolge het laatstelijk genomen besluit op Vrijdag 25 dezer gegeven, overtrof de verwachtingen welke men zich daarvan had voorgesteld.

Bijgewoond door een 25tal leden was in het vergaderlokaal op zeer doelmatige wijze tentoongesteld eene even rijke als prachtige verzameling van platen, als door den heer H. Wesstra Jr.: »Le nouvel Opéra de Paris", met Chronolithographieën van Garnier; »Recueil de menuiserie pratique" van Gateuil; »Matériaux et «documents d'architecture et de Sculpture", door Raguenet; »l'Architecture Indienne;" Practische Wohnhäuser und Villen", von Bethke; »Das neue Opernhaus in Wien", van Cugitz; »L'Art pour tous". Door den heer G. H. Bauer, »Paris illustré", van Lahure; »Livre d'Architecture" van Francine; »Marmor-arten," von Wirsing; en door den heer J. van Lith Jr.: »Documents classés", jaargang 1880—81, van IJsendijcke.

Met onverdeelde belangstelling werden de rijke architectuur niet alleen, maar ook de prachtige uitvoering van de ontwerpen en

details geroomd, waarbij vooral die van de opera's te Parijs en te Weenen moeten worden aangehaald.

Bij de welwillende toezegging door meerdere leden gedaan, telkenmale stof voor die avonden te zullen leveren, schijnt de hoop allezins gewettigd, dat dergelijke kunstbeschouwingen aangenaam en leerrijk beloven te zijn en alzoo daardoor ook aan de billijke wenschen van de jongere leden van onze Afdeeling zal worden tegemoet gekomen.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Eenige jaren geleden, toen het Bestuur van het Museum Boymans te Rotterdam tot de hoogst noodzakelijke verbetering besloot om allereerst de vestibule van dat gebouw te beschilderen, ontbraken de geldmiddelen. De heer C. E. Viruly hood daarop aan, de decoratie op zijne kosten te doen uitvoeren.

In tegenwoordigheid van onderscheidene genoodigden, werd heden (28 Januari 1884) het voltooide werk opgeleverd. De burgemeester van Rotterdam, bracht als voorzitter der Museum-Commissie dank aan den gever, en hulde aan den vervaardiger, den heer Jacob Smits, kunstschilder, Rotterdammer van geboorte, thans te Amsterdam woonachtig; daarna werd de decoratie aan de gemeente Rotterdam overgedragen.

De heer Jacob Smits heeft op dien dag — en naar wij meenen — zeer terecht, menig woord van lof over zijn zeer gelukkig geslaagden arbeid mogen hooren.

Men kent de vestibule. Eenige details, de pilaster-kapiteelen, consoles, enz. zijn nu verguld en komen sprekend voor op den grijzen grond der wanden. In het fries der wanden prijken cartouches, met de namen van 4 onzer grootste schilders, Rembrandt, Hobbema, Hals en v. d. Helst; boven de deuren aan weerszijden van de vestibule staat wederom in sierlijke cartouches, de bestemming opgegeven der lokalen. Vlak over den hoofdingang, zag men vroeger tegen het schuin opgaande en gepleisterde achtervlak van de hoofdtrap, thans prijkt daar op een gouden grond een rijke cartouche in fijn groen-grijze kleur, met het opschrift »Museum-Boymans". Ontwerp en uitvoering van deze cartouche, en van de breed opgevatte omlijsting van het geheele vlak, zijn zeer gelukkig.

Maar het hoofdmoment der decoratie is het plafond. Het bestaat uit negen caissons, gevuld met ornement in het voor de 17e eeuw typische grijs, op gouden grond, waarin de wapens van Rotterdam en de familie Boymans, het jaartal der oprichting van het Museum (1847) en het jaar 1884, zijn aangebracht.

Deze caissons vormen de stille en — zooals het behoort — niet aanmatigende omlijsting eener allegorische voorstelling, van Rotterdam als beschermster der kunst. De gedachte, door den kunstenaar vertolkt, is even gelukkig teruggegeven, als de uitvoering van het geheel, zoowel wat kleur als wat teekening betreft, schoon is. Zij geven een blijk van het groote talent van den heer J. Smits en dragen de blijken, dat deze met geopend oog de schoone voorbeelden der Italianen in het land der kunsten bij uitnemendheid, grondig heeft bestudeerd.

De omlijsting van dit schilderstuk — de caissons — zijn evenals de vroeger genoemde kleinere cartouches, naar teekeningen van den heer J. Smits en onder diens leiding, door de firma Eckhardt uitgevoerd. Het groote middenstuk is in zijn geheel het werk van den heer Smits.

Ter weêrszijden van den hoofdingang zijn voor de lichtramen op doek geschilderde, gekleurde ramen geplaatst. De heer Smits heeft deze uitgevoerd met het doel om aan te toonen, dat werkelijke ramen van gekleurd glas in lood gevat, daar op hun plaats zijn.

Afloop van Aanbestedingen.

DIEREN, 17 Jan. — De architekt Brinkevers: het afbreken en weder opbouwen van een tuinmuur, lang 480 meter op het Hof:

Gebr. Landeweerd te Zutphen	f 16.864
C. ter Haar te Winterswijk	» 15.500
A. Klanderman te Brummen	» 15.460
J. W. Heuvelink	» 15.020
H. Mulder te Dieren	» 14.699
J. Schut te Brummen	» 13.780
H. Enklaar te Dieren	» 13.410
A. Jolink te Doesburg	» 13.340
v. d. Brock	» 12.688
H. J. Buitenhuis te Elspeet	» 12.840
Carmiggelt te Brummen	» 12.490
J. Kleinhout te Ellekom	» 11.877
N. van Eck te Nijmegen	» 11.480
H. Stoltenberg te Dieren	» 10.739
J. Pender	» 6.793

Begr. f 12.073. Gegund aan H. Stoltenberg.

GRONINGEN, 17 Jan. — Het gemeentebestuur: het bouwen van een schoolgebouw aan het Geel. Zuiderdiep:

J. de Vries	f 56.780
Werkman en Haupt	» 52.993
J. Edzards	» 52.720
J. H. Mulder	» 52.350
A. Pastoor	» 50.694
E. W. Wietzema	» 50.190
J. I. Tocsman	» 49.750
B. Kruizenga	» 49.680
B. de Jong	» 49.340
Ph. Hendriks	» 49.197
H. Jansen	» 48.771
A. de Vries	» 48.600
A. Schreuder	» 47.945
E. Berkenbosch	» 47.782
H. J. Menge	» 47.766

allen aldaar.

TJERKWERD, 18 Jan. — Kerkvoogden der Herv. Gem., het bouwen van eene stelphuizinge op nieuw terrein met alle daartoe benoodigde materialen:

A. Spijksma te Paraga	f 17.967
S. de Vries idem	» 17.739
L. Vos, te Boisward	» 17.125
J. Spijksma te Ijlst	» 17.120
A. Posthumus te Tjerkwerd	» 15.598

gegund. Begr. » 15.700

MEPPEL, 18 Jan. — Het bouwen eener nieuwe societeit Tivoli:

K. J. Kalk te Ureterp	f 23.594
J. de Boer en Zn. te Steenwijk	» 18.884
J. Hesselingen	» 18.669
A. Hazelaar	» 18.100
J. Emmink	» 17.980
J. Withaar	» 17.700
H. Timmer	» 17.290
K. Worst	» 14.644

de overige allen aldaar, niet gegund.

LEEUWARDEN, 19 Jan. — De archit. W. C. de Groot, het bouwen van een stelphuizinge te Dijken bij Langweer: gegund aan S. W. de Boer te Lippenhuizen, voor f 19.540 zonder het gebruik der vaart.

DOETINCHEM, 21 Jan. — Het bouwen van een Christelijke School met een aanbouw van een woonhuis:

A. Siebelink	f 30.600
H. Masselink	» 29.337
A. Sikkens	» 28.544

Naar men vernomen is het werk, na eene kleine verandering in het bestek gegund aan H. Masselink voor f 28.286.

DELFSHAVEN, 23 Jan. — Het gemeentebestuur, het maken van een gebouw ingericht tot gymnastiek en burgeravondschool F. P. de Haas te 's Gravenhage. f 22.222.22

Tom en van Bergen Henegouwen idem	» 22.083
J. Ouwendijk	» 20.974
W. L. Helmer te Rotterdam	» 19.766
C. D. Kuit idem	» 19.749
J. Schoenmeier idem	» 19.606
W. G. C. Hilkes idem	» 19.460
G. A. van der Wilde	» 19.100
H. von der Sande, te Rotterdam	» 19.000
J. Trenthamer te Schiedam	» 18.848
Wed. Casemi & C°. te Rotterdam	» 18.680
M. M. Lourens	» 18.414.60
W. F. Muuren te Rotterdam	» 18.300
G. Wijbrans & C°. te 's Hage	» 17.372
A. de Klerk	» 16.979
firma H. J. Heiman & Zn. te Rotterdam	» 16.979
A. Looijmans	» 16.467

de overigen allen aldaar.

DORDRECHT, 24 Jan. — De WelEd. Heer G. v. Dorsser, het bouwen van een graanschuur met stalling te Goudswaard:

C. Beukelman te Zwartewaal	f 19.729
W. Lammers te Strijen	» 19.236
Joh. Lindenberg te Wemeldinge	» 19.190
K. v. Prooijen te Abbenbroek	» 18.598
W. H. Segboer te Fijnaart	» 18.474
K. Tieleman te Melissant	» 17.870
H. v. d. Houwen te Heenvliet	» 17.846
H. Weeda te Oud Beierland	» 17.773
B. Weijers te Zuid Beierland	» 17.760
A. Weijers te idem	» 17.750
G. Pijl te Huttensluis	» 17.200
M. van Loo te Goudswaard	» 17.100
G. v. d. Bie te Zuid Beierland	» 17.084
B. van Iperen te Gravendeel	» 17.045
A. van Gameren te Strijen	» 17.037
Th. van Loo te Westmaas	» 16.998
P. de Kievit te Oostvoorne	» 16.825
C. Simons te Zuid Beierland	» 16.800

AMSTERDAM, 29 Jan. — Het Parochiaal Kerkbestuur van den H. Dominicus, het bouwen eener kerk met aanhoorigheden:

C. Schiere te Boombergen	f 157.000
A. v. d. Meer te Harlingen	» 156.000
L. de Rooij te Tilburg	» 137.731
A. Paans te Amsterdam	» 128.000
Schoonenburg & Maks te idem	» 127.670
C. Dessing te Gouda	» 125.125
van Domme te Amsterdam	» 124.944
B. Krijnen te idem	» 124.000
J. P. Cornelissen te idem	» 123.100
W. Leibbrandt te idem	» 121.383
P. Rings te Zandpoort	» 118.350
J. v. Groenendaal te 's Hage	» 113.739
Gebr. v. Berkum te Amsterdam	» 114.440
A. v. Liempt te idem	» 113.630
E. v. Klaarwater te Bussum	» 113.500
P. Vlasman te Bodegraven	» 110.800
W. Westerhof te Weesp	» 109.860
S. de Bont te Bussum	» 109.000
H. Hendriks te Oss	» 108.930

nog niet gegund.

HET

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT

1e Jaargang (1881.)

bevat:

TEXT:

Het kasteel Oud Wassenaar nabij s' Hage, door C. MUYSKEN.

Woning van den Hoofddirekteur der Rijksmuseumgebouwen te Amsterdam, door P. J. H. CUYPERS.

Onderzoek naar de oorzaken van den strijd op het gebied der bouwkunst in Nederland door AUGUST VAN DELDEN.

Proeve eener verzameling van Voorschriften voor het bepalen der dwars-afmetingen van de onderdeelen der bouwkundige constructiën, welke dagelijks op het gebied der Burgerlijke Bouwkunde voorkomen, door J. G. J. VAN ROOSMALEN.

Bereiding van Stuc-Marmer, door A. R. FREEN.

PLATEN.

HET KASTEEL OUD WASSENAAR.

1, 2, 3 Plannen van het Sous-terrein, Parterre-verdieping en eerste verdieping. 4 Hoofdgevel. 5 Achtergevel. 6 Zuidgevel. 7 Noordgevel. 8 Lengte doorsnede. 9 Dwars doorsnede over de midden-as. 10 Ingang Noordgevel. 11, 12, 13, 14 Details van den Hoofdgevel. 15 Plafond in de eetkamer. 16, 17 Betimmering der eetkamer. 18, 19 Betimmering der bibliotheek. 20 Wand-decoratie van de groote zaal. 21 Plafond van de groote zaal. 22, 23 Vestibule en trappenhuis.

WONING VAN DEN HOOFD-DIREKTEUR DER RIJKS-MUSEUMGEBOUWEN.

1 Platte grond, gelijkstraats. 2 Eerste verdieping. 3 Hoofdingang. 4, 5 Details ijzerwerk (hoofd-ingang). 6 Platte grond, tweede verdieping. 7 Plattte grond, derde verdieping. 8 Zuidelijke voorgevel. 9 Oostelijke voorgevel. 10 Schoorsteen. 11 Westelijke voorgevel. 12 Doorsnede. 13 Plafond Salon, eerste verdieping. 14 Details der Plafonds. 15, 16 Trappenhuis, eerste verdieping. 17 Doorsnede. 18, 19 Bovenlichten van den hoofd-ingang. 20, 21 Zaal, eerste verdieping. 22 Kraagsteenen.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING. 1711

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 12den Februari 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Morcelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 392.

Het maken van twee Abris met perrons ten behoeve van eene halte aan de kruising van den weg van ZETTEN naar ANDELST met den spoorweg van HEMMEN naar VALBURG.

De besteding geschiedt volgens § 59 van het bestek.

Het bestek ligt van den 26sten Januari 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Morcelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur F. SASSEN, te *Nijmegen*, en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 7den Februari 1884 ten 2 ure, namiddags.

UTRECHT, den 25sten Januari 1884.

Th. SANDERS,

IETS OVER DE INRICHTING

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

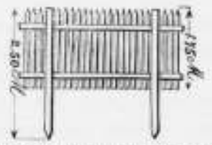
f —.50

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1699 EN
Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **STAL** en **BOX** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.



J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM
GEKYANISEERD ROTVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10.25 M., *niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.*
Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Slijpdeelen enz.
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichthoudende Vaten van 180 Kilo en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.
HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagon of Scheepslading.
HARDSTEEN,
uit de prachtige groeve te Emptinne,
van de Heeren GOOSSENS & SONNENBERG,
gezaagd in Platen
en **Steenhouwwerk** op maat klaargemaakt.
NEDERMENDIGEN BAZALT LAVA.
ZANDSTEEN,
uit de groeven van

Staudernheimer.	Gerdeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Goede Kyllthaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
1700 volgens teekening.
ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurkleï enz.

AANBESTEDING 1701

Huismeester en Regenten van het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen te *Utrecht*, zullen op Zaterdag 9 Februari 1884 des namiddags te 1 uur in genoemd Gesticht, bij enkele inschrijving in het openbaar AANBESTEDEN:

De aan- en verbouwing van eenige localen, ter uitbreiding der onrustige afdeelingen 3e klasse,

De aanwijzing in loco zal geschieden op Vrijdag 1 Februari, des voormiddags te 10 uren, door den Architect I. H. J. VAN LUNTEREN, bij wien nadere inlichtingen zijn te bekomen.

Het bestek met teekeningen is tegen betaling van *f* 2.50, verkrijgbaar aan genoemd Gesticht.

Huismeester en Regenten voornoemd,
J. C. VAN EELDE,
Regent-Huismeester.
E. J. VAN DE HAGT,
Secretaris-Penningmeester.

Boekverkooping.

Door W. P. VAN STOCKUM & ZN., te *'s Gravenhage* zullen worden verkocht op 16—25 Februari a. s. eene FRAAIE VERZAMELING BOEKEN, waaronder zeer belangrijke plaatwerken over **BOUWKUNST, ORNAMENT** enz. van VIOLET-LE-DUC, BOSC, RONDELET, PYNOR, LABARTE, DIETTERLIN, DALY, SCHINKEL, LIÉNARD, e. a. Deze bouwkundige boeken zullen worden verkocht op Zaterdag, 23 Februari. De catalogus is op aanvraag te bekomen. 1702

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen,** uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs. Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1703

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm en lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabrikant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1704

TROTTOIR-TEGELS. PARKETVLOEREN, GEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Freres, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels.** 1705
Bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

LOUIS GOFFIN & Cie.,
27. Avenue Rogier 27,
LUIK. 1706
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

Reproductiën in Photolithographie.

Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductiën van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.

Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopte, spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.

Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren. **WEGNER & MOTTU.**
Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht.* Hamburgerstraat, 237
De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd. 1707

TERRA-COTTA BOUWORNAMENTEN IN DIVERSE KLEUREN.

Fabriek sedert 1835 gevestigd te ZEIST. **MARTIN & Cº.**

Magazijnen te Amsterdam, Achter-Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.

Bekroond met de ZILVEREN MEDAILLE, Int. Kol. Tentoonstelling te Amsterdam.

Uitgebreide handel in Bouwartikelen 1708

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken
en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie enz. 1709

Aan de Stoomfabriek
VAN
DERIKS & GELDENS te Druten,
(Zilveren Medaille Amsterdam 1883),
ZIJN VOORHANDEN:
Boulet- en **lei-dakpannen, vorsten, gevelbanden** en **nokversieringen;** — 50 000 wrakke pannen à *f* 15.— per 1000.
Mosaïk- en **andere tegels — gevel-, kiel-, put-, drie-** en **viergaats holle steenen, profiel-blokken** en **ornamenten,** alles in rood, blauw en in verschillende kleuren verglaasd.
Bestellingen worden met spoed uitgevoerd. 1710

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.



Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. K. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — De Beurs te Amsterdam. — Het voorstel van gelegelegeerden uit enkele afdeelingen der Maatschappij. — Verslag van de vergadering der afdeeling Amsterdam, gehouden 1 Februari 1884. — Tentoonstelling. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Vraagbaak. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als nieuwe leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren A. J. de Haan, aannemer, te Amsterdam, en H. van Dijk, architekt, Leeraar aan de Burger avond- en teekenschool te Zwolle.

Verhuisd zijn de volgende leden:
S. Wijn, van Klingelbeek naar Arnhem.
J. B. Kam, „ Amsterdam „ Overveen.

DE BEURS TE AMSTERDAM.

Tot kort vóór de vergadering van den Amsterdamschen Gemeenteraad, gehouden op 30 Januari l. l. meende men met eenige zekerheid te mogen aannemen, dat de Beurskwestie eindelijk tot oplossing was gekomen. Een concept-programma, voor een Beurs op een gedeelte van het gedempte Damrak, was opgemaakt en, zoo men het eens werd over de grootte der verschillende lokalen, over de vraag of al of niet een policiewacht en een wacht voor de brandweer aan het nieuwe gebouw moesten toegevoegd worden en over een paar andere zaken van minder belang, liet het zich aanzien dat eindelijk de door velen verwachte prijsvraag zou verschijnen.

Een voorstel om het gebouw dichter bij het Centraal-Station op een nog te dempen gedeelte van het Damrak te plaatsen, scheen zelfs niet in staat te zijn om een beslissing te verschuiven. Dit voorstel werd in de vergadering van 30 Januari door den voorsteller, de heer Prins, nader toegelicht; hij zeide dit ingediend te hebben omdat gebleken was, dat het terrein tusschen den Dam en de Oudenbrug onvoldoende was en een lang gerekt, onooglijk gebouw zou verkregen worden, dat niet aan de eischen voldeed.

Nadat door voor- en tegenstanders der Beurs, op dit terrein, of tusschen de Oudenbrug en Nieuwenbrug, besproken was, wenschte de heer van Hall, dat een voorstel, tegenwoordig veel besproken en dat nog niet door den Raad was onderzocht, eerst aan een grondig onderzoek zoude onderworpen worden, alvorens verder te gaan. In dien geest stelde de heer v. H. eene motie voor, daarbij het oog hebbende op de plannen Muysken—de Kruyff; en of al beweerd werd, dat alle plannen, zij het niet nu dan toch vroeger, onderzocht werden, er waren anderen die aantoonden hoe onaestetisch een beursgebouw en de groote zaal daar binnen zouden worden, wanneer het gebouw op een onregelmatig terrein moest gebouwd worden. Het meerendeel der leden van den Gemeenteraad heeft voor de motie v. Hall gestemd en er zal dus een nader onderzoek naar de plaats voor een Beursgebouw worden ingesteld.

Waaraan is nu die plotselinge ommekeer, of die wederopvatting van een oud denkbeeld te denken?

Door de vereeniging „Burgerplicht" was den dag te voren een meeting belegd, waarop de heer J. R. de Kruyff de hangende kwestie inleidde, niet, zooals de spreker uitdrukkelijk verklaarde, omdat hij zich als eerste bevoegde specialiteit wilde poseeren, noch, omdat hij stoffelijk belang, hoe klein ook, bij de zaak had, maar alleen uit vóórliefde voor het eigenaardige karakter der stad.

Gedrukt 6 Februari 1884.

Na in 't kort de redenen ontvouwd te hebben waarom de Gemeente tot de aanhangige plannen was gekomen, deed spreker de vraag of, indien bewezen kon worden dat een Beurs op den Dam geen of weinig geld zoude kosten, de opinie van de vertegenwoordiging der burgerij niet zoude veranderen. Ten einde die vraag nu te beantwoorden, gaf hij eene aanschouwelijke voorstelling van zulk een Beurs, met den voorgevel tegenover het Paleis, ter plaatse van het tegenwoordige Kommandantshuis, dat dus verloren moest gaan. Het is alzoo het plan Muysken—de Kruyff, van 1879.

Voor de uitvoering daartoe is veel amotie noodig; maar daarbij komt, dat te eeniger tijd toch de Vijgendam, een straat die men slechts met levensgevaar kan volgen, verbreed zal moeten worden. Het Kommandantshuis, de daarachter gelegen huizen tot aan de Warmoesstraat, en de huizen die tegenover het Rokin liggen, zouden moeten vallen om eene voldoende oppervlakte voor de Beurs te verkrijgen. De Vijgendam zou natuurlijk niet bebouwd moeten worden — en dit behoeft ook niet — zoo de Handels- en Effectenbeurzen aan de ééne, de Korenbeurs aan de andere zijde wordt geplaatst. De voorgevel van het gebouw op den Dam kan dan toch één samenhangend geheel van hoog architektonische werking vormen. De genoemde straat kan daarbij tevens verlegd worden met haar as in 't verlengde van die van de Damstraat; terwijl de toegang naar de Nes kan gereguleerd worden.

Tegenover het front van het Rokin moet de hoek van de nieuwe Beurs zichtbaar worden, hetgeen aanleiding geeft tot een dankbaar vraagstuk voor elken architekt. Een dergelijke hoek komt in het front van het Damrak; de achtergevel in de Warmoesstraat.

Het oppervlak, dat volgens dit plan kan bebouwd worden is 8500 M². , dus 1500 M². meer dan door B. en W. wordt noodzakelijk geacht; namelijk 7000 M². Gesteld nu dat 7500 M². noodig mochten blijken, dan geven de overschietende 1000 M². gelegenheid om de Beurs aan de verlengde Damstraat — veranderde Vijgendam — en aan de Warmoesstraat te omgeven met een rij winkels, tegemoet komende aan die welke afgebroken moeten worden, maar ongetwijfeld in die straten geheel op hun plaats zijn. De eigenlijke beursbouw kan daardoor ook goedkooper worden, doordien de zijgevel en de achtergevel onzichtbaar blijven, en de eigenlijke beursruimte achter de winkels ligt. Zoo wordt het plan rentegevend; zoo zal de som van 2 millioen, waarop een Beurs met vier rondom vrijstaande gevels op het Damrak geraamd is, zeker voldoende zijn voor een Beurs op den Dam, met slechts één hoofdgevel tegenover het Paleis, en waaraan men dan tevens wat méér kan ten koste leggen.

De heer Kruyff acht, dat noodig zal zijn een som van 2 millioen voor het gebouw zelve, en — na een deskundige te hebben geraadpleegd — nog eens 2 millioen voor aankoop der te amoveeren perceelen.

Daartegenover plaatst hij de inkomsten. De beursbelasting acht hij — thans ƒ 107.000 ruim opbrengende — dat spoedig tot ƒ 125.000 zal stijgen. De meer dan 25 winkels aan de verlengde Damstraat en de Warmoesstraat zullen zeker ieder ƒ 1000 huur opbrengen; eveneens de bovenhuizen daarboven. Te samen bedragen de inkomsten alzoo ƒ 175.000, die tegen een rentevoet van 4 % een kapitaal vertegenwoordigen van ƒ 4 375.000. Wij zagen dat de amotie en de bouw 4 millioen bedragen.

Met deze becijfering moeten wel al de belanghebbenden bij een Beurs op het Damrak het veld ruimen, en met den heer de Kruyff herhalen wij, dat, zelfs wanneer de Gemeente zich geldelijke opofferingen zou moeten getroosten, toch de Beurs aan den Dam gewenscht blijft.

Niet alleen dat een Gebouw, daar ter plaatse, een sieraad van den Dam kan worden, dat het dit plein gedeeltelijk zal opheffen uit den onooglijken staat waarin het thans verkeert, maar ook volgens de traditie behoort de Beurs op den Dam te huis. Van uit het midden van het plein moet het gebouw in zijn geheel zichtbaar zijn, wil het een waardig monument worden tegenover het Paleis.

Maar wil men zulk een waardige schepping, dan mag ook niet geschipperd worden, dan mag geen Beurs gebouwd worden, die niet aan de hoogste eischen van welstand beantwoordt.

De heer de Kruyff heeft alzoo in de vergadering het bewijs geleverd, dat de ruimte en het geld om een Beurs op den Dam te bouwen aanwezig is.

Hij eindigde zijn voordracht met deze conclusie:

Dat de meerderheid der Burgerij haar Beurs wenscht aan den Dam.

Dat daar plaats voor is, en geld voor is.

Dat — al bleek er onverhoopt nog geld te ontbreken — de zooveel grootere voordeelen (aan deze situatie verbonden), die eventueele uitgave uit de gemeentekas ten volle is te wettigen, en wel: omdat in de eerste plaats er de Gemeente door gebaat wordt, doordien:

het Damplein gereguleerd en waardig begrensd wordt;

de hoofdtoegangswegen belangrijk verbeterd worden;

het Damrak vrijgemaakt wordt,

en een handels-centrum behouden blijft.

Daarom wenscht hij een ernstig onderzoek naar de mogelijkheid van uitvoering van zijn ontwikkeld plan, en dan: een prijsvraag voor een Beurs aan den Dam.

Na een korte discussie is het andermaal gebleken, dat de meerderheid der Burgerij toch eigenlijk een Beurs op den Dam wenscht; want met één stem tegen — er waren 206 personen aanwezig en de tegenwoordige Raadsleden bleven buiten stemming — werd de navolgende motie aangenomen:

De vergadering, gehoord de toelichting van den geachten inleider, is van oordeel, dat geenerlei beursplan behoort te worden vastgesteld, alvorens onderzoek naar de technische en finantiëele uitvoerbaarheid van de plaatsing der Beurs op den Dam, zij gedaan.

Het plan Muysken—de Kruyff, in 1879 ontworpen, is alzoo weder aan de orde gebracht, en men mag vertrouwen, dat het Gemeentebestuur het aan een nauwgezet onderzoek zal onderwerpen.

Wordt het aangenomen, dan zal zeker een waardiger monument gesticht kunnen worden dan op het Damrak, waar dan ook; en menig architekt, die wellicht reeds zijn gedachten liet gaan over een oplossing van de bijna uitgeschreven prijsvraag, zal met meer liefde arbeiden aan het uitwerken van het veel dankbaarder vraagstuk: een Beurs aan den Dam.

HET VOORSTEL
VAN GEDELEGEERDEN UIT ENKELE AFDEELINGEN DER MAATSCHAPPIJ.

„Plaatselijke afdeelingsleden kunnen aangenomen worden, mits ƒ 2.— contributie aan de Maatschappij betalende. Zij hebben daarvoor stem op de Algemeene Vergaderingen en kunnen het „Bouwkundig Weekblad" à ƒ 4.— per jaar en de verdere uitgaven der Maatschappij tot verminderden prijs, in overleg met het Bestuur te bepalen, bekomen."

Dit voorstel, dat door de meerderheid op de vergadering van 26 Jan. te Utrecht werd aangenomen, — de bestuursleden van de Afdeeling Arnhem konden echter met dat voorstel niet medegaan — moet hoofdzakelijk ten bate der groote Afdeelingen komen en kan noch in het belang der Maatschappij, noch in dat der kleine Afdeelingen zijn.

De groote Afdeelingen, met name Amsterdam, Rotterdam en den Haag, zijn door haar groot aantal leden in staat om tegen betrekkelijk geringe contributie te voorzien in hare huishoudelijke uitgaven, terwijl kleine Afdeelingen, om ongeveer gelijke huishoudelijke onkosten te bestrijden, genoodzaakt zijn, een hoogere contributie te heffen. Te Arnhem bedraagt die voor gewone leden ƒ 4. — en voor de plaatselijke leden ƒ 5.—; voor de nieuw aankomende in de categorie van het voorstel van gedelegeerden vallende, dus ƒ 6.— en bij aanschaffing van het Weekblad ƒ 10. —. Hier wordt de kans om nieuwe leden aan te werven, wegens hooge contributie, dus zeer gering; terwijl in 't algemeen de kans om nieuwe Afdeelingen op te richten, die toch meestal met een klein ledental beginnen, nog geringer is.

Het algemeen belang der Maatschappij kan dus bij dat voorstel niet gebaat zijn; wel dat van de groote Afdeelingen, en in 't bijzonder dat van de Amsterdamsche bouwkundigen. Deze laatsten toch zouden, bij aanneming van het voorstel, in de gelegenheid komen, om voor ƒ 2.— contributie aan de Afdeeling + ƒ 2.— aan de Maatschappij, nagenoeg in alle rechten van de gewone leden te deelen, want volgens het voorstel zouden zij stem hebben op de Algemeene Vergaderingen en bijgevolg ook toegang tot het maatschappelijk gebouw, waar zij alle werken door of van wege de Maatschappij uitgegeven, benevens de bibliotheek, ter hunner beschikking zouden vinden; dus ook het Weekblad, dat zij nu niet à ƒ 4.— behoeven te nemen, omdat dit in het voorstel facultatief gesteld is.

Beperkende bepalingen te maken in den toegang tot het toekomstige maatschappelijke gebouw en de bibliotheek voor eene enkele categorie van leden, zal toch in de praktijk zeer bezwarend blijken te zijn.

Er zou dus voor de nieuw aankomende Amsterdamsche leden wel een benijdenswaardige toekomst geopend worden; zij zouden voor ƒ 4.— nagenoeg datgene kunnen verkrijgen, waarvoor de gewone leden thans ƒ 15.— plus de afdeelings-contributie moeten betalen; en zullen niet velen van deze laatsten te Amsterdam woonachtig, in dezen nieuwen stand van zaken hun lidmaatschap à ƒ 15.— opzeggen om in de nieuwe categorie voor ƒ 2.— toe te treden?

Ook de mogelijkheid die bestaat om bij stemming over eene maatschappelijke zaak stemgerechtigden te kunnen maken tegen het geringe cijfer van contributie, moet niet uit het oog verloren worden.

Tegen het voorstel Sanches, zooals dat aanvankelijk was opgenomen in n°. 52 van het Weekblad, om plaatselijke leden à ƒ 2.— als lid der Maatschappij toe te laten, werden in n°. 2 van het Weekblad door den heer Kam terecht de opmerkingen gemaakt, dat hiermede wel het beginsel van art. 52 werd gehandhaafd, doch dat men zich verder met den uiterlijken schijn tevreden stelde, omdat zulke leden evenmin iets met de Maatschappij te maken hebben als de vroegere plaatselijke leden; en ziet, nu wil men tot een ander uiterste komen met het nieuwe voorstel en geven die nieuwe leden stemrecht en de daaruit voortvloeiende boven aangehaalde voordeelen.

Thans zal de commissie van vijf of meer leden volgens art. 57 der wet door het Bestuur der Maatschappij te benoemen, de ingekomen voorstellen tot onderzoek moeten nemen. Wij hopen en vertrouwen dat deze commissie zal zijn samengesteld uit leden, buiten de gedelegeerden om, welke de j.l. vergadering te Utrecht bijwoonden, ten einde de zaken op nieuw uit een kalm oogpunt te kunnen beschouwen, en dat bij de groote ook de kleinere Afdeelingen in deze commissie zullen vertegenwoordigd zijn om eene voor allen, voor Maatschappij en Afdeelingen, goeden uitslag te bereiken.

Het Bestuur van de Afdeeling Arnhem.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING AMSTERDAM, GEHOUDEN 1 FEBRUARI 1884.

Na opening der vergadering werden door de Gedelegeerden op de conferentie te Utrecht gehouden, mededeelingen gedaan van den loop dezer zaak, aan de lezers van het Weekblad uit de verslagen bekend.

De heer Leliman meende, dat in deze niet volkomen recht is gehandeld, maar dat die conferentie is geanticipeerd op de Aprilvergadering der Besturen van Maatschappij en afdeelingen.

Door de heeren Schill en Sanches wordt betoogd dat zulks niet het geval is, daar de conferentie te Utrecht niemand tot iets bindt en alleen gehouden is met het doel, om te trachten in zake de voorgestelde wetswijzigingen eenstemmigheid van inzichten te verkrijgen. Daar het te kort voor 1 Februari was, het tijdstip waarop voorstellen tot wetsherziening ingezonden moeten zijn, toen het denkbeeld dier conferentie rijp was geworden, kon de afdeeling niet meer vergaderen om de zaak te bespreken. Daartoe is evenwel vóór de Algemeene Vergadering der Maatschappij tijd genoeg.

Hiermede was de besprekng dezer zaak afgeloopen.

Twee nieuwe leden de heeren Poggenbeek en Cerlijn werden voorgesteld, waarna het woord werd verleend aan den heer J. de Haan tot het houden zijner toegezegde bijdrage.

Uit het groot aantal opgekomen leden en geintroduceerden bleek genoeg, dat men spreker gaarne hoort; en niet ten onrechte.

Zijn kijkjes in het leven of in de geschiedenis der Bouwkunst waren wederom met humor geschreven, waartoe de eigenaardige manier om elk kijkje, bij wijze van preludium door een man met zijn rarekiek te doen inleiden, veel bijdroeg.

Achtereenvolgens werden alzoo behandeld de eerste vormen van bouwen met ruwe boomstammen, waarvan men woningen en bruggen maakte.

De vereering van hoogere wezens deed vervolgens bij de oude volken begeerten ontstaan, voor dat doel gebouwen te stichten, waarbij versiering en weelde te pas kwamen.

De Babelsche torenbouw en vooral de bouw van Salomon's tempel werden meer uitvoerig besproken en enkele bizonderheden betreffende den kolossalen omvang van beide werken medegedeeld, waarbij spreker gelegenheid vond enkele geestige opmerkingen in te lasschen.

Bij Salomo's tempel waren met elkander 180.000 arbeiders en 3200 bazen werkzaam; alles werd van de beste bouwstoffen en op de soliedste wijze gemaakt. Men bouwde voor 25 eeuwen, thans voor 25 jaren. En toch is al die grootheid verwoest, zooals ook eenmaal alles wat wij thans zien voor nieuwe gewrochten zal hebben plaats gemaakt.

Vervolgens kwam Griekenland aan de beurt. Ook hier gaf de man met de kijkkast in een zang wederom een overzicht van den vooruitgang en de liefde voor de kunst der oude Hellenen.

Onder vele groote kunstwerken dier dagen besprak hij de tempels van Jupiter en Minerva, waarin gouden beelden der godheden, van 12 en 17 meter hoogte, door Phidias gewrocht, werden gevonden. Als een bewijs van de groote waarde dier kunstwerken en de prijs welke in onze dagen op de kennis daarvan gesteld wordt, wees hij op den ijver waarmede Musea's en kunstverzamelaars zich beijveren een klein stukje, ja! een afgietsel van fragmenten dier werken te bekomen.

Hoe schoon ook, toch wijst hij o. a. op onze beurs als een bewijs, waartoe pogingen tot slaafsche navolging kunnen leiden.

Van die tijden naar de tegenwoordige. Een groote stap voorwaar, misschien om later de gelegenheid te hebben de rarekiek eens op te stellen voor de daartusschen gelegen eeuwen.

Spreker geeft een beschrijving van Parijs, waar hem de lange rechte straten weinig kunnen bekoren en minder nog de als kazernen of pakhuizen gebouwde particuliere woningen, meestal van Savonnière steen, welke aan het geheel een grijs en eentoonig aanzicht geeft. De prachtige etalages der winkelhuizen moet hier veel goed maken.

Amsterdam is hem, met zijn pittoreske stadsgezichten en afwisselend in berg- en bakstеen gebouwde huizen, meestal voor 1 of 2 gezinnen, liever. Onbegrijpelijk is het dat men later van het goede voorbeeld van den vroegeren aanleg zoover is afgeweken.

Eenige voorname Parijsche gebouwen worden besproken, de nieuwe opera, met haar prachtige beeldhouw- en schilderwerken — een meesterstuk der kunst.

Toch kan hij niet alles loven. Wanneer men het gebouw van de afbeeldingen heeft leeren kennen, is de indruk der werkelijkheid niet geheel gunstig te noemen, wegens het gelijkkleurig materiaal waaruit het is opgetrokken. Binnen treft de rijke aanleg, beschildering en versiering van trappen en gaanderijen, doch de groote zaal is somber grijs en slecht geventileerd.

Het Eden-Theater is een schaduw der opera en heel wat schooner dan onzen Parkschouwburg.

Van Parijs naar Brussel, waar het leven der Bouwkunst tot hoogen bloei is geraakt. Menigen schoonen gevel in Vlaamsche renaissance, mooi beeldhouwwerk, kunstig smeedwerk, marmers, enz. treft men aan. Goede markten en passages. Een schoone beurs welke iets monumentaler kon zijn en eindelijk, het nieuwe Palais de Justice, hetwelk een kolossale bouw is welke aan Babels toren doet denken, doch welke om zijn eigenaardigen vorm toch geen bevredigenden indruk maakt. Er is iets aan hetwelk aan een grooten bouwdoos doet denken.

Ten slotte van Brussel naar Amsterdam. De man met de kijkkast geeft het oordeel, vooral over het werk der laatste dagen, in een gesprek tusschen twee vischvrouwen met hun koopwaar, staande op de verlaagde Hoogesluis. Spreker mocht hier nogmaals wijzen op het vele schoone, dat het oude Amsterdam aanbiedt. Elk heeft zoo ongeveer zijn eigen huis, hetgeen zeer veel afwisseling in de bouwvormen der particuliere woningen veroorzaakt. En alhoewel zulks bij de uitbreiding niet of weinig het geval was, ziet men in de oude stad tegenwoordig menigen pittoreske gevel verrijzen.

Met de vele demperijen had spreker evenmin vrede als de man met de kijkkast, en wat de Hoogesluis betreft ging hij zelf zoover, de hulp der Afdeeling in te roepen, tot het verkrijgen der daarop voorgespiegelde beeldengroepen. Na nog eenige practische opmerkingen over spouw- en andere scheidingsmuren enz., deed spreker den man met de rarekiek, in een nazang, verschillende Amsterdamsche gebouwen bij wijze van apotheose poseeren, om te eindigen met de beste wenschen voor de Maatschappij en Afdeelingen, het Maatschappelijk gebouw, gekroond door de tot aller genoegen opgeloste kwestie over art. 52 der Maatschappelijke wet.

De vergadering zeide door applaus den dichterlijken bouwkunstenaar dank voor zijne bijdrage, hetgeen daarna door den Voorzitter en den heer Leliman in woorden werd herhaald.

Hierna bracht laatstgenoemde een artikel ter sprake uit de *Opmerker* waarin zou betoogd zijn, dat vroegere Besturen der Maatschappij eenigszins aan versteeening geleden hebben, hetgeen evenwel niet het geval geweest is. Hij wijst op de vele wetsherzieningen welke plaats gehad hebben en waartoe het initiatief steeds van het Bestuur is uitgegaan.

Ook heeft hij er tegen dat de heeren Knuttel en Droogleever Fortuin een soort bureau willen vormen om op de verkiezingen van Bestuurders der Maatschappij invloed uit te oefenen. Dat is een openbare zaak en daarom stelt hij voor, dat onze Afdeeling zich met die taak zal belasten.

De Voorzitter zegt, dat deze Afdeeling vroeger meermalen kandidaten heeft aanbevolen. Na vele discussiën beloott hij het onderwerp in een Bestuursvergadering te bespreken.

De heer J. Th. J. Cuypers, lid der Commissie voor het verzamelen van stukken voor de uitgaven der Maatschappij verzocht, den leden die iets mochten kunnen leveren, voornamelijk voor de uitgaven van oude Nederlandsche Bouwwerken of fragmenten daarvan, of zij zich dan met de Commissie desverkiezende onder een geheim teeken in verbinding willen stellen.

Nadat de Voorzitter dit verzoek aan de Commissie, die toont haar taak met ijver te aanvaarden, had aanbevolen, werd de vergadering gesloten.

TENTOONSTELLING
VAN
KUNSTWERKEN VAN LEVENDE MEESTERS
te 'sGRAVENHAGE, 1884.

Programma.

De Commissie van beheer over de »Tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters" brengt de volgende bepalingen ter kennis van de kunstenaars, alsmede van de maatschappijen en bijzondere personen, die in de bevordering en den bloei der Beeldende Kunsten belang stellen.

ART. 1. De Tentoonstelling zal gehouden worden in de zalen der Teeken-Academie, op de Princessegracht, van Donderdag 15 Mei tot en met Zondag 29 Juni 1884.

ART. 2. Alle kunstwerken zullen van Maandag 14 April tot en met Woensdag 30 April moeten bezorgd worden aan het voormelde gebouw, geadresseerd aan de Commissie van Beheer over de Tentoonstelling. De schilderijen, teekeningen en gravures moeten van behoorlijke lijsten zijn voorzien, terwijl de buitenrand of zoogenaamde paklijst een vierkanten vorm behoort te hebben.

Na dien tijd worden geene inzendingen meer aangenomen.

De kunstwerken behoeven niet vrachtvrij te worden ingezonden mits de toezending geschiede met gewone vervoermiddelen en niet met sneltreinen.

ART. 3. Men zal van de afzending bericht geven aan den Secretaris der Commissie door eenen vrachtvrijen brief, vermeldende naam, voornaam en woonplaats (straat en nummer), zoowel van den inzender als van den vervaardiger, en bevattende voorts eene korte beschrijving der stukken, het merk waarmede iedere kist of elk voorwerp getoekend is, alsmede, desverkiezende opgave van de koopprijzen. De kunstenaars, die niet verlangen hunne werken voor eene verloting aangekocht te zien, worden verzocht daarvan tevens kennis te geven.

ART. 4. De Commissie zal niet toelaten:

1°. Meer dan twee kunstwerken van denzelfden vervaardiger;

2°. Stukken die reeds te voren op Tentoonstellingen hier ter stede geweest zijn:

3°. Kopijen in olieverf naar schilderijen, of teekeningen naar teekeningen;

4°. Voorwerpen, die door anderen dan door de vervaardigers zelven worden ingezonden, tenzij met bijvoeging van een schriftelijke toestemming des vervaardigers.

De Commissie behoudt aan zich de bevoegdheid om de ingezonden stukken al dan niet te plaatsen. Die, welke door haar worden geoordeeld niet geschikt te zijn, zullen zoo spoedig mogelijk aan het opgegeven adres teruggezonden worden. Stukken van buitengewonen omvang zullen niet geplaatst worden, tenzij daarvan vóór den 14en April opgave zij gedaan met bijvoeging der grootte.

ART. 5. Alle geplaatste stukken blijven tot de sluiting der Tentoonstelling onder het opzicht der Commissie, die gedurende dien tijd zooveel mogelijk zorg zal dragen voor eene goede bewaring en voor voldoende verzekering tegen brandschade, zonder echter voor verdere schade of gemis in te staan. Geene stukken zullen gedurende de Tentoonstelling worden afgegeven.

ART. 6. Wanneer een kunstwerk voor den opgegeven prijs door de Commissie verkocht is, zal daarvan dadelijk aan den eigenaar kennis gegeven worden. Er zal 2 pCt. geheven worden van den koopprijs der verkochte stukken. Verkoopen, zonder tusschenkomst der Commissie gesloten, zullen niet geldig zijn.

ART. 7. De stukken zullen, zoo spoedig mogelijk, na de sluiting der Tentoonstelling, niet vrachtvrij, worden teruggezonden.

ART 8. Door het Gemeentebestuur is eene som ter beschikking gesteld van de Commissie van Beheer, ten einde daarvoor één of meer schilderijen, als eene bijzondere onderscheiding voor den kunstenaar, aan te koopen en aan het Haagsch Museum van Moderne kunst af te staan.

ALGEMEENE BEPALING.

Aanmerkingen of bezwaren ten laste van de Commissie van beheer over de Tentoonstelling moeten uiterlijk binnen den tijd van drie maanden na de sluiting worden ingediend; na dien tijd zullen zij niet als geldig worden beschouwd.

'sGRAVENHAGE, 19 Januari 1884.

De Commissie van Beheer over de Tentoonstelling:

MR. J. G. PATIJN, *Voorzitter.*
MR. W. A. I. Baron SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE.
P. C. EVERS. *Lid en Penningmeester.*
D. A. C. ARTZ.
MR. N. I. W. SMALLENBURG VAN STELLENDAM.
P. STORTENBEKER.
C. BISSCHOP.
JHR. MR. P. A. VAN DEN VELDEN.
JOH. GRAM, *Lid en Secretaris.*

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De heeren Folkers & C°. te Amsterdam hebben een net bewerkte prijscourant — waarbij teekeningen in kleur van verschillende monsters — ter beschikking, van de bij hen verkrijgbare tegels uit de fabrieken van Boch frères te Maubeuge, en Villeroy en Boch te Mettlach. Deze tegels werden op de Amsterdamsche tentoonstelling met een Eere-diploma bekroond.

Een kleinere geïllustreerde prijscourant van tegels uit de fabriek van Fr. Pabst, St. Johann a/d. Saar is daarbij gevoegd. Dit laatste fabriekaat werd op dezelfde tentoonstelling met zilver bekroond.

Te Venloo zal een stadspark ter groote van ongeveer 7 hectaren worden aangelegd, op het fort »de Ginkel". De kassematten zullen daarbij behouden blijven.

Een bewijs, dat het werk onzer hedendaagsche Nederlandsche artisten ook in het buitenland gewaardeerd wordt, vinden wij in het blad *la Fédération Artistique*, een blad aan de schoone kunsten gewijd, hetwelk te Antwerpen wordt uitgegeven onder redactie van de heeren Gustave Lagye en J. Dupont.

Wij lezen daarin over de dekoratie van den vestibule van het Museum Boymans, waarvan in het vorige nummer van het *Bouwk. Weekblad* sprake was, het volgende.

Un de nos artistes les plus épris de grandeur et d'originalité nous adresse la lettre suivante:

Monsieur le Directeur,

Connaissez-vous, sous le péristyle du Musée de Rotterdam, un motif d'art applique, fort remarquable et signé de Jacques Smits de Rotterdam? Il s'agit de la décoration des caissons du plafond, Celui du centre, le plus grand, représente la ville de Rotterdam protégeant les arts, les autres, servant de cadre, sont recouverts d'ornements. L'artiste, comme les maîtres de la Renaissance, jaloux de son œuvre et voulant faire chose complete et harmonieuse, s'est chargé du tout, figures et ornements, y voyant une expression d'art digne d'intéresser les talents les plus sérieux.

Smits, qui fit ses études un peu en Hollande, un peu en Belgique, à Berlin, à Vienne, à Florence et à Rome, a su profiter intelligemment des grands maîtres dont il a médité les merveilles. Il a compris que, sans les imiter, avec des éléments nouveaux, d'autres ressources et d'autres tonalités, on pouvait conserver néanmoins leur grandeur, leur style, leur allure mâle et leurs moyens, toutes choses acquises par l'expérience de plusieurs siècles de pratique. Comme eux, il n'a pas, sous prétexte qu'il ne s'agit que de décoration, brossé son œuvre à la diable, fait bon marché du dessin, du juste et du vrai. Il a vu, au contraire, dans sa tâche le véritable terrain où l'artiste peut faire valoir l'ensemble de ses facultés.

Ce plafond est donc une œuvre sérieuse, digne du monument qu'il décore, et c'est pourquoi je me permets de vous le signaler espérant que ce méritant artiste rencontrera dans son pays ou ailleurs des édilités intelligentes, jalouses de contribuer à la rénovation d'une expression artistique autrefois en si grand honneur aujourd'hui presque abandonnée à d'infimes artisans.

Voor den nieuwen tuinaanleg van het Paleis voor Volksvlijt werden eenige firma's uitgenoodigd tot het inleveren van een ontwerp, dat door eene Jury, bestaande uit de heeren Dr. G. F. Westerman, J. J. Duyvené de Wit en A. L. van Gendt, zou worden beoordeeld.

Van de vier ingezonden ontwerpen, onder de motto's: de Fransche Tuinbouwstijl, Tuinkunst, Fertina, lente en Symmetrie, werden bekroond: met den eersten prijs, »Fransche Tuinbouwstijl" van de firma H. de Lange, te Rotterdam, en met den tweeden prijs Tuinkunst van de firma H. Copijn, te Maartensdijk.

De *Nieuwe Rott. Courant* bericht, dat de heer J. R. de Kruyff, die met den heer C. Muysken in 1879 het bekende schetsplan maakte voor een Beurs op den Dam, bij den Wethouder van P. W. te Amsterdam genoodigd zijnde, van Z.Ed.A. de opdracht ontvangen heeft die schets tot een volledig en afgerond plan uit te werken.

Wij kunnen met volle zekerheid mededeelen, dat de heer de Kruyff deze opdracht niet ontvangen heeft.

Aangezien de lijst der bekroningen, voor zooverre deze op de Int. Kol. en Uitvoerh. Tentoonstelling werden toegewezen aan inzendingen welke meer bepaaldelijk van belang zijn voor den bouwkundige, in dit Weekblad werd opgenomen, is het wenschelijk de lezers ook in kennis te stellen met onderstaand schrijven van het Comité dier tentoonstelling, gericht aan de Nederl. zandsteenfabriek te Ymuiden, waardoor het feit, dat, bij een gemeenschappelijke inzending van twee fabrieken die beide buiten mededinging verzochten te blijven, de eene (zijnde de Ned. Cementsteenfabriek te Delft) wèl, de andere (zijnde de Ned. Zandsteenfabriek te Ymuiden) niet bekroond is, zooal niet verklaard, dan toch erkend wordt als te zijn een dwaling der betrokken Jury.

AMSTERDAM, December 1883.

Namens het Comité van Uitvoering der Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling, heb ik de eer te uwer kennisse te brengen, dat na ingewonnen informatie de bekroning van de Cementsteenfabriek te Delft en de niet bekroning der Nederlandsche Zandsteenfabriek op een misverstand berust,

Daar immers beide fabrieken collectief hadden ingezonden en tentoongesteld, met verzoek buiten mededinging te blijven, had òf aan geen harer eenige, òf aan beiden dezelfde bekroning moeten zijn toegekend.

De Secretaris van het Comité voornoemd:
(w. g.) J. KAPPEIJNE.

Aan
De Nederlandsche Zandsteenfabriek
te Ymuiden.

Op de prijsvraag voor een titelblad, uitgeschreven door de vereeniging Architectura Studio te Rotterdam, zijn 5 antwoorden ingekomen te weten 1, Oefening; 2, D. P. S.; 3, Renaissance; 4, Nihil; 5, Door Volharding steeds hooger.

De belangstelling van 't publiek voor onze monumenten van geschiedenis en kunst is in de laatste jaren merkbaar toegenomen. Maar toch zijn de zorgen en opofferingen welke onze regeering aan de monumenten kan wijden nog zeer gering, vergeleken bij die, welke men in andere Europeesche landen daaraan wijdt.

Zoo werd onlangs door de Badensche Kamer van Afgevaardigden eene som van 66.000 mark toegestaan voor de voorbereidende werkzaamheden tot instandhouding van het Heidelberger slot, (Aan dit heerlijk werk hebben vele Hollandsche kunsteuaars gearbeid.) De minister van Financien verklaarde nog niet te kunnen mededeelen, of het noodig zal zijn, voor het behoud van dit belangrijk historisch gedenkteeken, een beroep op het geheele Duitsche volk te doen.

Dit feit aanhalende, doet de *Amstelbode* van 5 Februari, een »Noodkreet tot de Neerlandsche wetgevende macht," om met schoone verzen te verkrijgen, dat het Muiderslot gevrijwaard moge blijven voor het gevaar dat aan de wederoprichting der kruidfabriek verbonden is. Er zijn belaas ook andere belangen hierin 't spel. Vele bewoners van Muiden, die in deze fabriek hun brood verdienen, vergeten daarbij het dreigende gevaar!

De wekelijksche bijeenkomsten van de Afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst schijnen — en te recht — zeer in den smaak der leden te vallen. Trouwe opkomst van enkele bezoekers bewijst dit. Niet alleen dat er avonden zijn gewijd aan lezen of aan kunstbeschouwingen, maar ook de »vragen des tijds" en „de hangende kwesties der Maatschappij" worden er behandeld en vrijelijk door oud en jong besproken.

Gaven de heeren J. Th. J. Cuypers, B. J. Kam en Jurriaan Kok onlangs een aantal platen ter bezichtiging, waaronder vooral opmetingen van oude, in Nederland nog aanwezige bouwwerken, zeer de aandacht trokken, op de voorlaatste bijeenkomst bracht de heer van Looy een portefeuille ter tafel met een gedeelte van de blijkbaar welvoorziene atlas van Amsterdam, in eigendom toebehoorende aan de firma Frederik Muller.

Veel was uit die platen te leeren. Pronkstukken van vroegere bouwkunst werden in 't geheugen terug geroepen. Weemoedig was de stemming bij 't aanschouwen van — nu vergane — vroegere glorie. De tand des tijds heeft heel wat op zijn geweten; de moker van den slooper eveneens. Thans komt helaas een ander instrument — ge kunt het zien liggen in de zandschuiten der Ballast Maatschappij achter det »Paleis" — het zijne nog daarbij voegen, om een vermeend modern of een buitenlandsch waas aan een echt Hollandsche stad te geven.

De gedachten aan demp-zand zijn niet de prettigste voor hen, die door den heer van Looy een kijkje in het „Oude-Amsterdam" mochten nemen. Toch moet men den kunstgever dankbaar zijn ze andermaal opgewekt te hebben; het kan geen kwaad. Mocht bij bij een volgende gelegenheid weder andere prenten ter bezichtiging kunnen geven, wij zijn overtuigd dat de aanschouwers der eerste reeks oude prenten op hun post zullen zijn en naar wij vertrouwen — meerderen.

Op de laatste kunstbeschouwing waren door den heer Cuypers tal van photografien naar gebouwen uit Engeland, Zweden en Noorwegen ter tafel gebracht, en een groot aantal schetsen, door den heer H. P. Berlage tijdens een studiereis in Italie gemaakt. Vooral deze laatste trokken te recht zeer algemeen de aandacht niet alleen om de zeer artistieke wijze van bewerking, en de soms stoute opvatting, maar ook omdat zij meer dan eens een blik deden slaan op architectonische onderdeelen die nergens nog gepubliceerd zijn. Niet allen hebben de Uffizi te Florence gezien of doorzocht. Menige merkwaardige teekening — daar bewaard — werd in copie door het schetsboek van den heer Berlage ons voor oogen gesteld.

De commissie voor de kunstvertooningen of bijeenkomsten, verdient in alle opzichten een woord van dank voor hunne ijverige bemoeiingen.

Maandagmorgen, den 28sten Januari, omtrent kwart voor acht, werd te Amsterdam een hevige donderslag gehoord, die door een sneeuwbui gevolgd werd. Daarbij schijnt de bliksem geslagen te zijn op den afleider der R. K. Kerk in de Vondelstraat. Verschillende personen in het Park en de straat namen niet alleen het bizonder sterke licht waar, gelijktijdig met den donderslag, maar zagen terens een vurigen bol neven de kerk neervallen, van af den toren.

Zoude dit verschijnsel, dat meermalen bij het inslaan van den bliksem werd waargenomen, niet kunnen toegeschreven worden aan afspattende glocicode metaaldeelen van de platinaspitsen, waar deze aanwezig zijn; en anders aan ijzerdeelen van het kruis? Nog nooit schijnt men er in geslaagd te zijn eenig spoor van zulke donderbollen te vinden.

Wat ware er overgebleven van dezen houten toren, die reeds tweemaal door den bliksem getroffen werd, zoo wij nog geene goede afleiders bezaten? Slechts het genot van een vreeselijken, maar schoonen brand.

Nederland heeft, als wij ons niet vergissen, slechts twee torens meer uit de 13e eeuw, en die zijn beide van steenen helmen voorzien. De eene is de welbekende scheve toren te Delft. Naast den bliksem zijn onze zuid-weste stormen voorzeker als de grootste verwoesters te beschouwen van de kunstwerken onzer voorvaderen. Zullen de werken onzer dagen, met zooveel meer wetenschap gebouwd, langer stand houden?

Aan de Seine zijn benedenwaarts van Parijs de overblijfselen eener groote voorhistorische vestiging ontdekt. Tusschen Surennes en het Bois de Bologne wordt een groote dijk aangelegd en bij de daarmede in verband staande uitgravingen vond de ontdekking plaats. De Parijsche geleerde Taillebois heeft aldaar eene menigte scherven van aardewerk verzameld en bovendien de handvatsels van verscheidene werktuigen, zoomede geslepen en verbrijzelde kiezelsteenen, die voor werktuigen gediend hebben. Van ijzer of brons werd geen spoor gevonden. De vestiging moet zeer belangrijk en gedurende een geruimen tijd bewoond geweest zijn; want binnen enkele uren werd eene zeer groote hoeveelheid dierlijke beenderen verzameld. Eerst door eene nauwgezette studie der gevonden overblijfselen zal het mogelijk worden het tijdperk vast te stellen, waarin deze vestiging tot stand kwam.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 39. Tegen een zinkbedekking zal wel geen ander bezwaar bestaan dan dat der vrij groote kosten. Waar een zinken dak goed gelegd wordt, vooral waar — zooals waarschijnlijk in het geval bij de vraag bedoeld — de dakhelling groot is, zijn er aan deze soort van bedekkingen geen nadeelen van overwegende aard verbonden.

Wij raden den steller der vraag aan, monsters van zoogenaamde leipannen of gebakken pannen ter bezichtiging te vragen, van de firma Dericks en Geldens, stoomfabriek van metselsteenen, pannen enz. te Druten.

Deze leipannen zijn van nokjes en spijkergaten voorzien en worden op latten gehangen en gespijkerd.

Eene restauratie met dit materiaal is aan te bevelen, zoowel uit het oogpunt van soliditeit als van spaarzaamheid.

VRAAG 41. Welke zijn de bizondere kenmerken van het Ornament der Duitsche Renaissance, voornamelijk van het bladornament?

BERICHT.

Op den leesavond, op Vrijdag den 8sten dezer door de Afdeeling Amsterdam in Eensgezindheid te houden, zullen door den Heer W. Langhout Gzn. te tafel gebracht worden:

Habitations Modernes, van Viollet-le Duc; L'architecture privée van César Daly; Stein- und Holz-arbeiten van G. G. Ungewitter Heraldisches Musterbuch; Décorations Modernes; Lith. afdrukken van teekeningen door Hollandsche Meesters; Art. pour Tous, XVI eeuw, vervolg.

Afloop van Aanbestedingen.

CORNJUM, 22 Jan. — De architekt F. Brouwer, het bouwen van eene nieuwe boerenhuizinge te Teerns op de plaats in gebruik bij M. v. d. Goot: D. Oosterbaan en K. v. d. Veen te Dragten *f* 15 773 gegund.

HOOGEZAND, 26 Jan. — Het gemeentebestuur, het afbreken van de oude en het bouwen van een nieuwe school en onderwijzerswoning te Foxhol:

J. Dieters te Foxham	*f* 17.134
A. J. Benninga te Bedum	» 16.944
A. Daanje te Noordbroek	» 16.849
T. Holthuis Sr. te Groningen	» 16.396
Joh. Buurke te Noordbroek	» 16.258
Eppo Schreuder te Sappemeer	» 15.964
J. H. Dieters te Stedum	» 15.830
H. Rötschafer idem	» 15.697
J. H. Pot idem	» 15.555
W. W. Woldendorp	» 15.200
J. E. Wolrich te Hoogezand	» 14.977

AMSTERDAM, 29 Jan. — Het R. K. Parochiaal kerkbestuur van den H. Dominicus, het gedeeltelijk bouwen van een nieuwe R. K. kerk met pastorie in de Spuistraat, gewijd aan den H. Dominicus, naar de plannen van den architekt P. J. H. Cuypers: H. R. Hendriks te Oss. *f* 108.930

CORNJUM, 31 Jan.— De archit. F. Brouwer: het afbreken der bestaande en het bouwen van eene stelphuisinge op een nieuw terrein op Hottingawier onder Grouw, op de plaats in gebruik bij W. U. Hornstra: J. Rosier te Warga, *f* 14.223.

HAARLEM, 31 Jan. — De architekt S. Roog: het bouwen van twee winkelhuizen:

J. de Wildt	*f* 12.590
G. L. Brouwer en D. Hoogerbeets te Amsterdam	» 10.940
J. A. Raasveld	» 9.850
J. S. van Velthuijsen	» 9.783
Koen en Brakenburg te Overveen	» 9.499
A. Kaptein	» 9.448
J. Visscher	» 9.282
J. C. van Reijden	» 8.977
J. Giebels en J. van Servellen	» 8.730
J. Heemskerk	» 8.494
G. F. J. Beccari	» 8.347

gegund, de overigen allen aldaar.

VELP, 1 Febr. — De architekt M. K. Smit te Dieren: het bouwen van eene villa aan den Biljoenschenweg:

B. Dusee te 's Bosch	*f* 24.885
W. Vleeming	» 20.273
H. Vleeming	» 20.130
W. A. Duijm	» 19.898
H. Kleinstarink	» 19.439
G. J. Carmiggelt & Zn. te Brummen	» 19.290
E. H. van Heuven	» 19.257
A. Klanderman te Brummen	» 18.957
E. J. N. Steentjes	» 18.330

gegund; begr. *f* 19.359; de overigen allen ald.

AANBESTEDING 1721

Namens het Bestuur der Vereeniging *Rotterdamsche Schouwburg* is de Architect J. VERHEUL Dzn. te Rotterdam, voornemens op Zaterdag 23 Februari, des namiddags ten 2 ure, in het gebouw genaamd »IRENE", gelegen aan de Van Oldebarneveldstraat 59 aldaar, AAN TE BESTEDEN:

Het Bouwen van eenen SCHOUWBURG te Rotterdam.

Bestekken met teekeningen zijn uitsluitend te verkrijgen aan de Handelsdrukkerij der Wed. S. BENEDICTUS, Zuidblaak te Rotterdam, tegen betaling van *f* 8.— per stel, en liggen ter inzage van af 6 Februari, van des morgens 10 tot 's namiddags 3 ure, in het voormeld gebouw »IRENE".

Verdere inlichtingen worden verstrekt aan het Bureau van den architect J. VERHEUL DZN., Schiekade WZ. 101.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **EERSTE** aflevering van: 1722

BEKNOPT PRAKTISCH LEERBOEK

DER

BURGERLIJKE- en WATERBOUWKUNDE,

DOOR

B. F. PLASSCHAERT.

Leeraar aan de Burger Avondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Met omstreeks **600** in den tekst gedrukte, uitgewerkte Constructie-figuren.

De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer 10 afleveringen à *f* 1.20

Voor zoo ver de voorraad strekt, zijn voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, bij de ondergeteekenden te verkrijgen.

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT 1881 f 5.—
BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT 1882 „ 5.—
BOUWKUNDIG WEEKBLAD 1882 „ 3.—
BOUWKUNDIG WEEKBLAD 1883 „ 3.—

Na ontvangst der remise per postwissel, geschiedt de aflevering direct franco.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

Uitgevers.

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE**.

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie enz. 1712

Boekverkooping.

Door W. P. VAN STOCKUM & ZN., te *'s Gravenhage* zullen worden verkocht op 16—25 Februari a. s. eene FRAAIE VERZAMELING BOEKEN, waaronder zeer belangrijke plaatwerken over **BOUWKUNST, ORNAMENT** enz. van VIOLET-LE-DUC, BOSC, RONDELET, PYNOR, LABARTE, DIETTERLIN, DALY, SCHINKEL, LIÉNARD, e. a. Deze bouwkundige boeken zullen worden verkocht op Zaterdag, 23 Februari. De catalogus is op aanvraag te bekomen. 1713

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.

Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels.** 1714
Bij de Vertegenwoordigers en Depothouders:
DE LINT & Co., Oostzeedijk 348, Rotterdam.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1715

DORDTSCHE TRAS.

H. F. ONDERWATER & Co.

DORDRECHT,

STOOM-TRASMOLENAARS.

Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs. Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1716

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.

Th. SANDERS,

Iets over de Inrichting

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

Exposition Amsterdam 1883 MEDAILLE D'OR et DIPLOME D'HONNEUR.

Faiences Artistiques
EN TOUS GENRES.

IMITATION
DE
toutes les anciennes faiences.

Services de Tables & de Toilette.

PORCELAINE OPAQUE
Blanche & imprimée.

Carreaux de Revêtements
EN TOUS GENRES.

Faiencerie de Gien (Loiret)

ANCIENNE SOCIÉTÉ

GÉOFFROY & CIE.

SOCIÉTÉ ANONYME au CAPITAL de 1,800,000 Francs.

SEULS AGENTS pour la Hollande et les Indes Hollandaises
1717 *M.M.* **DE JONGE & WEBER, 703 Prinsengracht, Amsterdam.**

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **TIENDE** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN

IN DE

HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR

DOOR

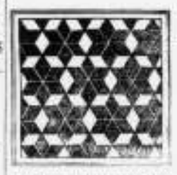
EUGEN. GUGEL.

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School te Delft.

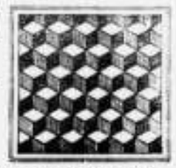
Met omstreeks **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

De uitgave geschiedt bij inteekening in 12 afleveringen à **f 1.75.** 1718



LÉON DE SMET & C°. GENT
Fabriekanten van Ceramiektegels,
geperste, gepolijste en ingebrande
CEMENTTEGELS
EN
PORTLAND CEMENT.



Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam*, in BOUWMATERIALEN.
Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN,
ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz. 1719

1720

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, **Gelderschekade 88.**

ROTTERDAM, **Hoogstraat 184.**

WEIBERN-TUFSTEEN
Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger- en dito Maulbronner-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.

BEKROOND
PHILADELPHIA 1876.
Telegram adres:
BEIJNEN, UTRECHT.
Levering op keur.

1884.

PRIJS-COURANT

(FRANCO SCHEEPSBOORD) per duizend zonder verbinding of franco spoor met f 1.— verhooging

OP DE

Stoomsteenfabriek IJSSELOORD

gelegen aan den Hollandschen IJssel nabij OUDEWATER, (provincie Utrecht)

VAN

C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN.

UTRECHTSCHE MOPPEN.

Waalvorm.			Gewone vorm.	
		Blaauwe Gevelklinker	f	
f 32	—	Blaauwe regenbak	„ 27	—
28	—	Grijze regenbak	„ 24	—
24	—	Stads vlakke klinker	„ 20	—
22	-	Harde „ „	„ 18	—
21	—	Vlakke grijze „	„ 17	—
19	—	Harde „ „	„ 16	—
		Getrokke„ „		
14	—	Kromme „	„ 12	—
34	—	Appelbloesem (best)	„ 28	—
32	—	Appelbloesem 2de soort	„ 26	—
25	—	Best rood	„ 21	—
20	—	Walrood	„ 16	—
30	—	Gevelgraauw	„ 25	—
		Walgraauw	„	—
20	—	Bovengraauw	„ 18	—
19	—	Boerengraauw	„ 16	50
18	50	Hardgraauw	„ 15	—
16	50	Ondergraauw	„ 13	—
16	—	Harde klinker mondsteen	„ 13	—
14	—	Graauwe mondsteen	„	
12	—	Kromme „	„ 10	—
14	—	Keurrood (best)	„ 11	50
13	—	Keurrood	„ 10	50
12	—	Welboord	„ 10	—
		Scheersteen	„	
		Drieklasoren	„	

DRIELINGEN of RIJNSTEEN (Zware vorm).

Blaauwe regenbak	f 17	—
Grijze regenbak	„ 15	—
Stads vlakke klinker	„ 14	—
Vlakke grijze „	„ 12	50
Harde „ „	„ 11	—
Kromme „	„ 8	75
Appelbloesem	„ 19	—
Best rood	„ 14	—
Walrood	„ 12	—
Gevelgraauw	„ 17	—
Bovengraauw	„ 12	50
Boerengraauw	„ 11	50
Hardgraauw	„ 11	—
Ondergraauw	„ 10	—
Beste klinker mondsteen	„ 10	50
Graauwe mondsteen	„	
Kromme „	„ 7	75
Keurrood (best)	„ 8	50
Keurrood	„ 7	50
Putsteen	„	
Welboord	„ 6	—
Scheersteen	„	
Harde stukken (per last)	„	
Graauwe „ „	„	
Roode „ „	„	
Puin „	„ 3	—

Woonplaats en Kantoor **Utrecht, Stationstraat N°. 2** bij het *Telegraafkantoor*.

OOK VOORHANDEN PANNEN, BAKKEN EN VERDERE BOUWMATERIALEN TOT CONCURERENDE PRIJZEN.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, AMSTERDAM.

G. J. Vincent & Co. Exposition Amsterdam 1883 MEDAILLE D'OR et DIPLOME D'HONNEUR.

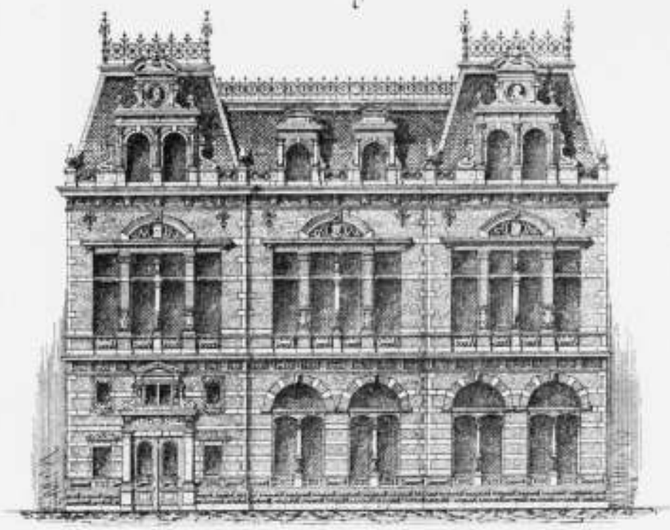
Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.

Bekroond Ontwerp van een Gebouw

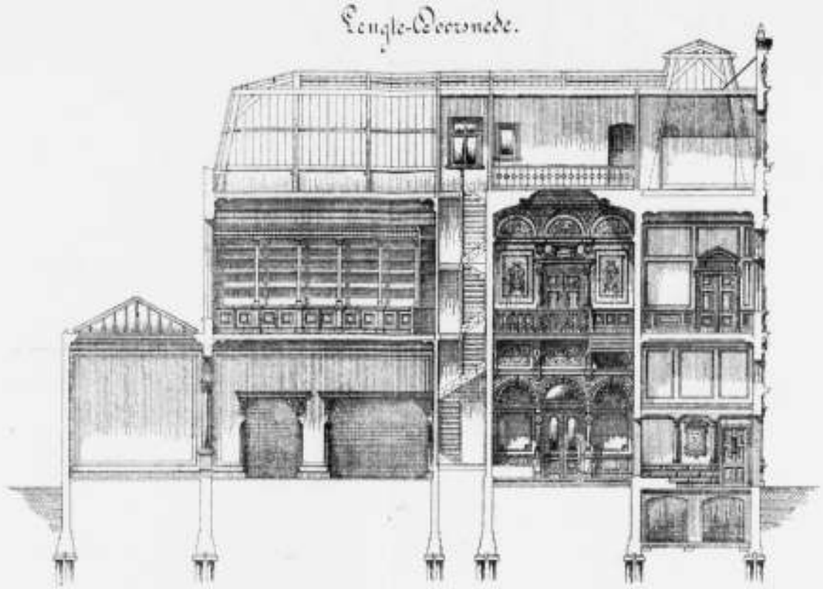
voor de

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

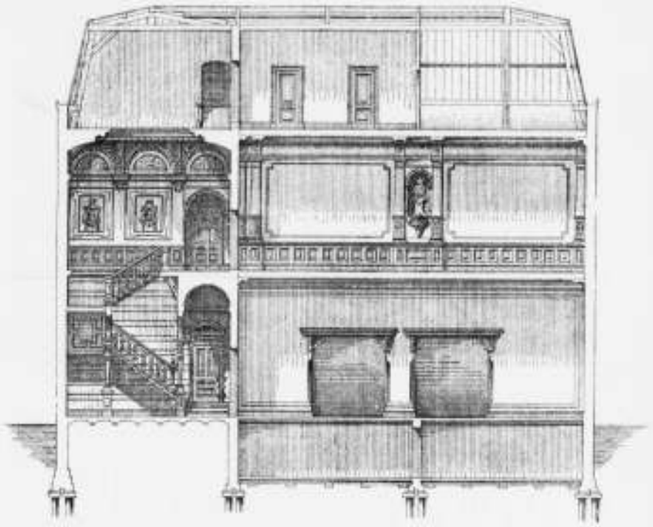
Voorgevel.



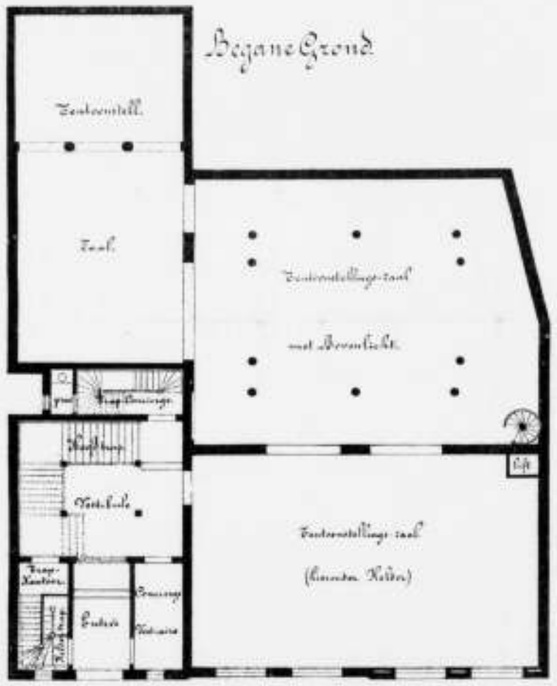
Lengte-Doorsnede.



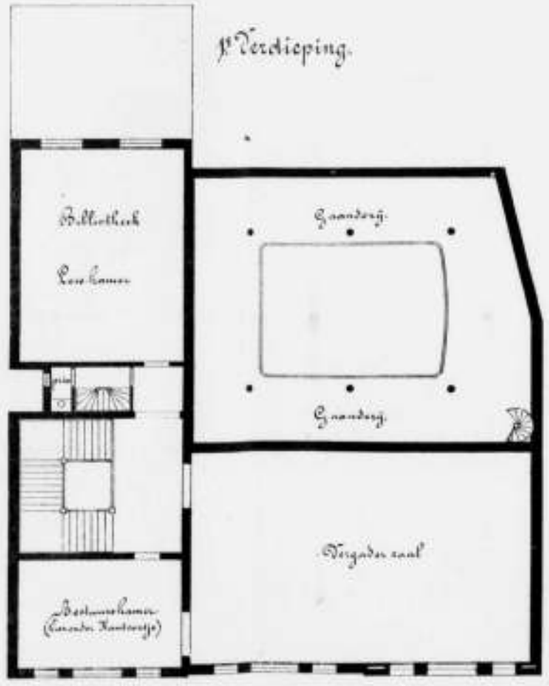
Dwars-Doorsnede.



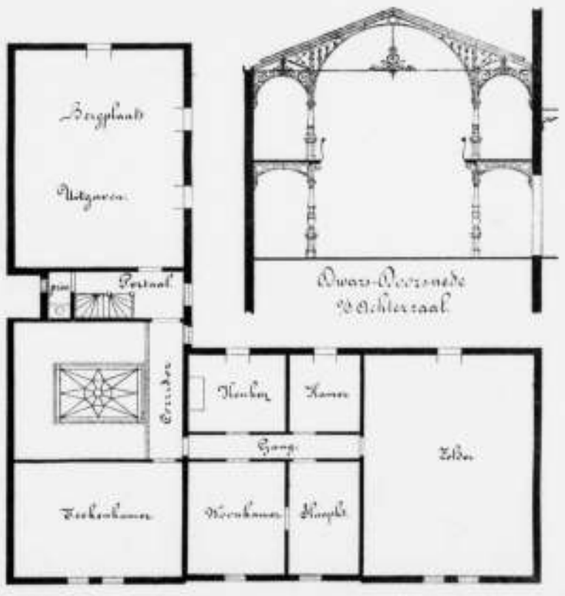
Begane Grond.



1ste Verdieping.



Boven Verdieping.



Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad – Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon – Amsterdam.

Photolith Wegner & Mottu Amst.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 7.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. K. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEE.

Uitgevers: DE ERVEN B. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 12.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Bericht. — Bij de Plaat. — Het nieuwe tarief. — Verslag der vergadering van de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen, gehouden 2 Februari 1884. — Verslag van de vergadering der afdeeling Leeuwarden, gehouden 8 Februari 1884. — Verslag van de vergadering der afdeeling 's Gravenhage, gehouden 8 Februari 1884. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Verbeteringen. — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT: Ontwerp van een gebouw voor Permanente Tentoonstellingen van Bouwartikelen, teekeningen, enz.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als nieuwe leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren: W. L. Leibbrandt, aannemer te Amsterdam, en H. P. N. Halbertsma, civiel- en werktuigkundig ingenieur te Rotterdam en de Vereeniging Kunstvlijt te Rotterdam.

BERICHT.

Op den leesavond, op Vrijdag den 15den dezer door de Afdeeling Amsterdam in Eensgezindheid te houden, zullen door den heer J. de Haan ter tafel gebracht worden:

Schwenke—Moebel.
Lampue—Concurrenzen.
Chateau de Heidelberg.
A. Darcel—l'Art architectural.

BIJ DE PLAAT.

De plaat bij dit nommer van het Weekblad gevoegd, stelt voor het ontwerp van de heeren Th. G. Schill en D. H. Haverkamp te Amsterdam, bekroond in den wedstrijd door de Maatschappij uitgeschreven, voor een door haar te stichten gebouw voor permanente tentoonstellingen van Bouwartikelen, teekeningen enz.

HET NIEUWE TARIEF.

De regeling der vergoeding van reis- en verblijfkosten voor ambtenaren moest herzien worden; hierover was ieder het eens. Welnu, de herziening is den volke kond gedaan, doch of er iemand door bevredigd zou zijn? Onbillijk en onpraktisch hoort men algemeen dit tarief betitelen. Laten wij nagaan of dit vonnis rechtmatig is.

Aan welke eischen heeft zulk een regeling te voldoen?

1e. De kosten moeten zoodanig vergoed worden, dat de werkelijke uitgaven zoo na mogelijk worden teruggetaald. In geen geval mag de ambtenaar er schade bij hebben, als hij in het belang van het rijk reist.

2e. De bepalingen omtrent afstand, duur van den reis enz. moeten zoodanig zijn, dat de ambtenaar niet in verzoeking komt, zich ergens langer of korter op te houden, dan het belang van zijn werk vereischt, ten einde zijne uitgaven behoorlijk vergoed te krijgen.

3e. De indeeling in klassen behoort zoodanig te wezen, dat ieder reizen kan overeenkomstig zijn positie in de maatschappij en dat de gelijksoortige ambtenaren bij de verschillende takken van dienst ook in dezelfde klasse zijn geplaatst.

Gedrukt 13 Februari 1884.

Niet moeielijk zal het, naar ik meen, zijn, aan te toonen, dat geen dezer drie voorwaarden bij de nieuwe regeling in het oog is gehouden. In 's lands belang zal dit besluit al evenmin werken, als in dat der ambtenaren, vooral van vele lageren in rang.

Wij willen slechts ter loops er op wijzen, dat bij het opstellen van deze regeling het denkbeeld schijnt te hebben voorgezeten: „ambtenaren zijn oneerlijk en trachten zooveel van hunne reizen te trekken" en liever straks zoeken aan te toonen, dat juist door dit besluit vele eerlijke ambtenaren in het vervolg in een tweestrijd zullen komen tusschen het belang van hun werk en dat van hun beurs.

Het is voornamelijk met het oog op de technische ambtenaren, dat de onpractische inrichting van dit besluit mij in het oog is gevallen, doch ik twijfel niet, dat vele bezwaren ook voor anderen zullen gelden.

Misschien zal het sommigen vreemd voorkomen, als zij het nieuwe tarief onbillijk hooren noemen: de reiskosten worden zuiver terugberaald; wat wil men meer? En de verblijfkosten schijnen ook niet te gering. De appreciatie van dit zuiver terugbetalen der reis- en het voldoende zijn der verblijfkosten hangt echter af van de klasse, waarin de betrokken persoon is ingedeeld en wij komen daar straks op terug.

Laat mij eerst wijzen op de schitterende bepaling:

„Vergoeding van verblijfkosten wordt niet geleden:

a. Wanneer de belanghebbende niet verplicht is geweest, langer dan zes uren van zijn woonplaats afwezig te blijven."

Hoe nu een mensch met normale stofwisseling zijn dag indeelt, wanneer hij 4 of 5 uur van huis is, zal hij licht kosten moeten maken, hetzij dejeuner of diner in dien tijd valt. Deze uitgaven krijgt de reizende ambtenaar slechts vergoed, zoo hij zes uren afwezig blijft.

Het gevolg zal zijn, dat menigeen, die ongezind is op zijn dienst geld toe te leggen, 6 uren zal uitblijven zonder dat zijn zaken dit eischen. Is het misschien bizondere zorg voor de gezondheid der ambtenaren en wil de regeering hem op deze wijze aanmoedigen zich op reis wat rust te gunnen?

Men zeggen niet, dat deze onkosten gewoonlijk niet groot zullen wezen. In principe is het volkomen gelijk of de staat zijn ambtenaren voor 10 cent of 10 gulden te kort doet, maar daarenboven zijn vele ingenieurs en opzichters genoodzaakt, dagelijks buiten hun woonplaats naar een werk te gaan, zoodat die kleine dagelijksche uitgave tot een aanmerkelijk bedrag kon aangroeien.

Of is de minister van financiën soms van meening, dat het overdaad is, wanneer een slecht bezoldigd ambtenaar (zooals een groot deel van het technisch personeel) meer dan een- of tweemaal per dag voedsel tot zich neemt; terwijl zij, die meer van de staatsruif ontvangen (als de ambtenaren aan de departementen) deze onkosten zelf wel kunnen bestrijden?

Evenmin worden verblijfkosten vergoed:

„*b.* Wanneer ingeval van verandering van woonplaats de reis niet langer dan 6 uren heeft geduurd."

Hoe billijk! Verhuizen brengt allen vele kosten mede; in plaats dit in aanmerking te nemen en extra vergoeding toe te staan, redeneert de minister: „zoolang ge geen 6, zegge zes uren, onder weg zijt, hebt gij niets bizonders uit te geven!"

In deze pepaling is een groote leemte: er wordt niet bepaald of men verplicht is per sneltrein te verhuizen. Wordt men verplaatst van Groningen naar 's Hertogenbosch en verhuist men met den ochtendtrein, zoo is men 5½ uur onderweg, ontvangt dus geen verblijf kosten; neemt men een latere trein zoo reist men 7 à 8 uren en heeft dus recht op vergoeding. Of zou in het vervolg een verplaatsing op een bepaald uur gesteld worden?

Het nieuwe tarief is ongetwijfeld het meest in het voordeel der huurkoetsiers. Loopende ambtenaren zullen even zeldzaam worden als witte raven. Bij het oude tarief, toen men vergoeding ontving naar den afgelegden afstand, maakte menigeen van zijne voeten gebruik als middel van vervoer. Waarom zou men het thans nog doen? Om het rijk de kosten van een rijtuig uit te winnen? Zoo zorgzaam is de staat in den regel niet voor zijne ambtenaren, dat een dergelijk bewijs van vaderlandsliefde zou kunnen verwacht worden. Nu kunnen er wel aanschrijvingen worden gericht tot de chefs, om toch geen te ruim gebruik maken van rijtuigen toe te te staan, doch hoe wil men in den Haag controleeren of het rijtuig al of niet noodig was, terwijl toch niet gevergd kan vinden, dat een ambtenaar, zoo er geen publiek middel van vervoer is, alles op zijn voeten afdoet.

Men schijnt zich aan het Ministerie van Financiën geen duidelijk begrip te kunnen vormen van de woonplaatsen van vele, b.v. technische ambtenaren, welke zeker niet in het belang van hun werk, dus van het rijk, handelen, zoo zij van de publieke middelen van vervoer gebruik maken en dan nog wel langs den kortsten weg! Dat is vaak een diligence of trekschuit, welke eens per dag de reis doet en de kosten voor het rijk grooter maken (vooral de indirecte), dan bij een reis langs een grooten omweg.

De minister heeft begrepen voor een flinke contrôle te moeten zorgen en is op een gedachte gekomen, die wezenlijk om te benijden is. Het uur van vertrek en aankomst moeten op de declaratie worden ingevuld! Wil men dus op reis zijnde, om persoonlijke redenen, geheel zonder nadeel voor den dienst een paar uur langer zich ophouden, zoo moet men óf de reisgelegenheid opgeven, waarmede men zou kunnen terugkeeren en derhalve onjuiste aangifte doen, of men déclareert langer verblijftijd en zal daardoor misschien meer opgeven, dan waarop men recht heeft. Doch wie zal hier controleeren, hoe lang de ambtenaar precies buitenaf noodig heeft en hoe laat hij terugkomt? Moet hij voortaan een bewijs kunnen overleggen van stationchef, conducteur, kapitein of schipper? Of zullen er controleurs worden aangesteld aan de verschillende stations om aan te teekenen de uren van vertrek en aankomst van reizende ambtenaren?

Men zou meer bepalingen van het nieuwe tarief kunnen aanhalen, die tot onbillijkheden of dwaasheden aanleiding geven, doch de kroon wordt op dit zonderlinge werk gezet, door de indeeling der klassen.

Reeds werd in dit weekblad op de slechte indeeling gewezen; toch zij het mij vergund er nogmaals op terug te komen en de vraag te stellen: Welke regel is hier gevolgd? Lang heb ik naar het antwoord gezocht en velen met mij, doch de minister heeft het raadsel zoo

kunstig in elkander gezet, dat hijzelf alleen in staat kan zijn, het op te lossen. Zou Z.Exc. inderdaad een oplossing kunnen geven?

Een gewoon sterveling ziet hier slechts slordigheid, gepaard aan groote onbekendheid met de toestanden; dit is nog de vriendelijkste verklaring, welke gegeven kan worden; is hierin de reden van dit zonderling classificeeren niet te zoeken, zoo zou men tot grof gunstbetoon en willekeur moeten besluiten.

Laten wij eenige losse grepen doen; men behoeft niet angstig te zoeken; gerust kan men zeggen:

Greif nur hinein. . . .
Da, wo Man's nimmt, da ist es intressant.

Lang moet men zoeken eer men eindelijk achter allerlei minder hooge ambtenaren den hoofdinspecteur van den waterstaat ontdekt, die niet, zooals, naar de oude assimilatie van waterstaat en militaire rangen en zeker ook naar het belang der werkkring gerekend, juist zou zijn, met de generaals en schouten-bij-nacht in de eerste klasse wordt aangetroffen, maar zijn plaats vindt in de 2e klasse naast den deskundige voor het Haagsche Bosch, griffiers van verschillende lichamen, majoors enz.

Gevraagd: waar te vinden de eerstaanwezende ingenieurs bij de staatsspoorwegen? Antwoord voor een nietminister: Bij de hoofdingenieurs. Mis geraden! Deze heeren staan wel aan het hoofd van groote werken, verrichten wel denzelfden dienst als hoofdingenieur, maar daarom zijn zij nog niet gelijk te stellen met een majoor, met de bouwkundigen voor de landsgebouwen, met den directeur eener kweekschool! Fi donc! Met hunne ondergeschikten, van af sectie-ingenieur, tot hoofdopzichter in de 3e klasse! Daar behooren zij te huis naast de opzichters bij de Rijkstelegraaf!

Merkwaardig om te zien is de tegenstelling tusschen de ambtenaren van de telegrafie en die van den aanleg van staatsspoorwegen. De meeste opzichters zijn gebracht tot de 4e klasse, doch die van de telegrafie blijken hoogere eischen te hebben en zijn in de 3e geplaatst (om het goed te doen uitkomen, zijn zij tweemaal vermeld!); de opzichters 3e klasse bij de staatsspoorwegen konden het niet verder dan de 5e klasse brengen. Uit dit laatste blijkt zeer groote onbekendheid met de toestanden. De opzichters der 3e klasse behooren niet bij die der 4e en 5e gebracht te worden, maar bij die der 1e en 2e klasse, dus in de 4e klasse van het tarief, daar zij gewoonlijk hetzelfde werk als deze laatsten verrichten, terwijl met de 4e klasse een andere categorie van ambtenaren begint.

De buitengewone opzichters bij de staatsspoorwegen kunnen geen reis- en verblijfkosten déclareeren — die bij den waterstaat déclareeren in de 4e klasse, even als de schrijvers-teekenaar!

Bij waterstaat en staatsspoorwegen zijn vele jonge ingenieurs die niet in het vaste corps konden worden opgenomen; bij den waterstaat krijgen deze heeren vergoeding volgens de 4e klasse, bij de staatsspoorwegen (waar zij gewoonlijk opzichter 3e klasse heeten,) mogen zij even als postboden, kantoorknechts, agenten van politie enz. in de 5e klasse déclareeren.

Doch genoeg; de geheele indeeling is te onbillijk en eigenlijk te belachelijk om er nog langer bij stil te staan.

Laten wij besluiten met het uitspreken der overtuiging dat dit besluit bij vele ambtenaren een rechtmatige verbittering zal te weeg brengen, waaronder de landsbelangen zeer zullen lijden. Direct en indirect zal dit besluit aan het rijk geld kosten!

Januari '84. EEN INGENIEUR.

VERSLAG DER VERGADERING VAN DE VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN, GEHOUDEN 2 FEBRUARI 1884.

De Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen, hield Zaterdagavond 2 Febr. hare gewoonlijke maandelijksche Vergadering.

Na de opening van de Vergadering door den Voorzitter, werd overgegaan tot de verkiezing van een 2en secretaris; daarvoor werd benoemd de heer J. H. de Vries, die zich deze benoeming liet welgevallen. Daarna werd bij monde van een der bestuursleden de vraag beantwoord betreffende den bouw van den Boteringeboog, nl., wanneer en door welke corporatie deze werd gebouwd en wat tot den bouw aanleiding heeft gegeven. Uit de beantwoording dezer vraag bleek, dat de thans bestaande boog werd gebouwd in het jaar 1703, in de plaats van een houten brug, welke moest vernieuwd worden; dat deze bouw werd ondernomen en behartigd door het gemeentebestuur der stad en opgedragen aan den toenmaligen stadsbouwmeester Kruif, aan wien zekeren Hendrik Koert, (een bekwaam metselaar), als uitvoerder werd toegevoegd. Verder vernamen wij, dat de boog een wijdte heeft van 13.30 meter bij een hoogte van ongeveer 6 meter boven den waterspiegel en het metselwerk boven den kruin slechts een dikte heeft van 40 centimeter.

Als een bizonderheid werd nog medegedeeld, dat toen de boog gereed was, niemand van het publiek het wagen durfde hem te betreden, totdat 3 onwetende voerlieden met volgeladen hooiwagens als bij toeval er over gereden waren, waardoor de stabiliteit van het werk werd bevestigd.

De beantwoording der vragen welke op de vorige Vergadering in de bus waren gevonden, werden thans aan de orde gesteld.

1°. De onsoliditeit van vele aannemers te dezer stede is oorzaak dat de hout- ijzer- en steenhandelaren zich vereenigen om zich te vrijwaren tegen de schromelijke misbruiken die te dezer stede van het crediet worden gemaakt. Is het middel, de uitbesteders borgstelling te doen geven voldoende en mogelijk, of is er een beter middel aan te bevelen en welke moeielijkheden kunnen daardoor bij het aanbesteden ontstaan?

2°. Bij de beantwoording der vraag betreffende de deugdzaamheid en de voortdurende aanwezigheid van voldoenden voorraad provincialen Groninger Baksteenklinkers (speciaal straatklinkers), is de vraag omtrent de deugdzaamheid goed beantwoord, trouwens van algemeene bekendheid; maar deze vraag is niet voldoende beantwoord, nl.: of die steen voldoende te verkrijgen is wanneer de vraag algemeen wordt, wat toch het geval zal worden wanneer de deugdzaamheid hier en elders bekend is. Is er nu werkelijk voor de algemeene vraag voorraad en zoo neen, wat kan er dan gedaan worden om hierin te voorzien?

Omtrent de eerste vraag deelde de Voorzitter mede dat het bestuur gemeend had, deze vraag niet te moeten beantwoorden, omdat het in geen geval op den weg dezer Vereeniging ligt om tusschen beide te treden, wanneer het in hoofdzaak geldt de belangen van leveranciers en aannemers te bespreken — te meer omdat de soliditeit eens aannemers op verschillende wijzen kan beoordeeld worden, al naar gelang op welk standpunt men zich plaatst.

De tweede vraag werd, nadat door verschillende leden daarover het woord was gevoerd, ten slotte in bevestigenden zin beantwoord. Een zeer belangrijk plaatwerk, dat voor rekening der Vereeniging was aangekocht, werd thans door de leden met belangstelling bezichtigd, waarna door den Voorzitter met een woord van dank, vooral aan hen die de beantwoording der vragen op zich hadden genomen, de vergadering werd gesloten.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEEUWARDEN, GEHOUDEN 8 FEBRUARI 1884

Na de opening der vergadering, werd door den Voorzitter medegedeeld, dat op een schrijven van de Afdeeling Rotterdam, houdende uitnoodiging tot het bijwonen van eene Vergadering van gedelegeerden uit alle Afdeelingen te Utrecht — in zake de wijziging van Art. 32 der Wet, nadat door het Bestuur daarvoor eene afzonderlijke Vergadering was gehouden, geantwoord was, dat de Afdeeling Leeuwarden, hare geheele adhesie betuigd had aan het voorstel Rotterdam, — zij niet mede ging met de van andere zijden gedane voorstellen en het dus niet noodig achtte, daarvoor afgevaardigden naar Utrecht te zenden; terwijl tevens betreurd werd, dat het primitief van de Afdeeling Rotterdam uitgegane voorstel door de Vergadering van gedelegeerden was toegelaten.

Daarna werd het woord gegeven aan den heer ten Doesschate, die in aansluiting aan de in eene vorige Vergadering gehouden spreekbeurt, waarin in korte trekken eene beschrijving was gegeven van de beide hoofdstaten van Griekenland, Sparta en Athene, overging tot de behandeling van de bouwstijlen der Grieken.

In den regel eenvoudig in hunnen aanleg en in de samenstelling der hoofddeelen, geven ze ons voorbeelden van eene aanwending van bouwkunstige vormen in geregelde orde en aaneenschakeling.

De geheele aanleg van hunne gebouwen, biedt, in verband met plaats en tijd, eene gescheidenheid aan, zoowel wat de bijzondere wijze van opvatting betreft, als de eigenaardigheid van de ontwikkeling der bouwkunstige geleden, die allen voortsproten uit hun aangeboren schoonheidszin.

De aanschouwing van die bouwwerken geeft daarom nu eens den indruk van het afgehoudende strenge, eenvoudige, rustige, dan weer die van het rijke, vrije en vrolijke in de ontwikkeling der hoofdgeleden en der onderdeelen.

Tot de eerstgenoemde behooren die naar de Dorische orde saamgesteld, tot de tweede die onder de Jonische orde gerangschikt, terwijl in later tijd nog een tusschenvorm ontstond, die, omdat ze hoofdzakelijk in Athene, de hoofdstad van Attika tot bloei geraakte, de Attische zuilenorde wordt genoemd.

De Korinthische was uit de andere afgeleid en in zekeren zin een ontaarde bouwstijl, waarvan het meest oorspronkelijke en kenschetsende, de afwijkende vorm van het zuilenkapiteel is.

Na verschillende onderdeelen te hebben behandeld, meldde spr verder, dat men eerst sedert de 16e eeuw de bouwwerken der anderen weder tot voorbeeld had genomen.

De Italiaansche bouwmeesters, die het eerst die der oude Romeinen onderzochten, kende slechts de kopieen der Grieken, en de eerstgenoemde kwamen eerst met de Grieken in aanraking in het tijdperk waarin hunne bouwkunst niet meer in haar frischen bloei stond, maar integendeel haar verval te gemoet ging.

Eerst onze eeuw had het voorrecht, dat men de overblijfselen der echt Grieksche bouwkunst, welke nog bewaard gebleven waren, nauwkeurig kon onderzoeken. Sedert gebruikt men niet zoo zeer de Romeinsch-grieksche bouwstijlen, maar worden meer de zuiver grieksche vormen als voorbeeld tot studie en navolging gebruikt. —

Tijdens de pauze, besprak het lid K. L. Faber, het door den heer J. Kroon Den. te Baiksloot in den handel gebrachte lattenweefsel, voor het aanbrengen van plafond en wandbepleistering, waarvan een monster ter vergadering aanwezig was — terwijl door het lid A. T. van Wijngaarden de voor- en nadeelen van de zelfwerkende scharnieren voor opening en sluiting van bovenramen, door schetsteekeningen en monsters toegelicht, werd besproken.

Daarna bracht de Voorzitter, bij wijze van kunstbeschouwing, aan de hand van Arnold Ising, en in de aanschouwelijke voorstelling geholpen door het plaatwerk »het Binnenhof" verschuldigd aan het teekenschrift van Stortenbeker, Heijligers, Klinkenberg en anderen, een bezoek aan het Oud Grafelijk Hof, zooals het zich in het begin der 17e eeuw bevond, naar de beschrijving door Pieter Bos in 1621 opgesteld; werd de geheele omgeving van het stadhouderlijk verblijf met de Kastelenij, de Reigerij, het Pickeerhuis, met het Binnen- en Buitenhof bezocht, om na dit algemeen overzicht meer speciaal de »Trèvezaal" te behandelen; tot in alle onderdeelen werd dit vertrek geschetst, dat in 't vredejaar 1627 voltooid werd, en waarin het door Theodx van der Schuer geschilderde plafond met de portretten van Willem de Eerste, Maurits, Frederik Hendrik e.z. door Jean Brandon geschilderd, in verband met het decoratieve gedeelte der zaal in den stijl van Lodewijk XIV, het meest de aandacht trokken; terwijl ten slotte de overgang van de naam der zaal werd besproken, die vermoedelijk naar de twintig vergaderingen, die tusschen de gezanten van Albertus en Isabella, met de gevolmagtigden der Staten Generaal, waarvan Johan van Oldenbarneveld de ziel was, haren naam van Trèvezaal ontleend.

Hierna werd, nadat door den Vice-Voorzitter spr. dank was gezegd voor zijne bijdrage, en ook de overige medewerkers voor den avondarbeid waren bedankt, de vergadering gesloten

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING 'sGRAVENHAGE, GEHOUDEN 8 FEBRUARI 1884.

Nadat de notulen der vorige Vergadering door den Secretaris waren gelezen en door de Leden goedgekeurd, deed de Voorzitter mededeeling van:

1°. De uitslag der Vergadering gehouden te Utrecht op 26 Januri jl., alwaar op voorstel van de Afdeeling Rotterdam van elk der Afdeelingen: Amsterdam, Rotterdam, 's Gravenhage, Utrecht en Arnhem, drie gedelegeerden te zamen zijn gekozen ter bespreking van de verandering van Artikel 32 der Wet en alwaar het voorstel van den Heer Sanches eenigszins gewijzigd werd aangenomen.

2°. Een schrijven van het bestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, houdende bericht van de goede ontvangst der ten ontzent bekroonde teekeningen van de binnenarchitectuur van het Raadhuis, onder toezegging, die, met den reeds vroeger toegezonden gevelteekening, te doen uitgeven.

3°. De benoeming van een bibliothecaris.

Vervolgens werden met algemeene stemmen, 2 gewone en 2 geintroduceerde leden aangenomen. Daarna heet de Voorzitter den Heer C. F. J. Louis Rieber, Secretaris der Maatschappij, welkom, stelt dien heer aan de ditmaal bizonder talrijk opgekomene leden voor, en noodigt ZEd. uit, de toegezegde voordracht te houden.

De Heer Rieber, wenschende een en ander mede te deelen over uitbreiding en tooi van groote steden enz. rekent daarbij op de welwillendheid van zijne hoorders. Spreker begint met te wijzen op de plicht van elk Gemeentebestuur, hare bewoners liefde in te boezemen voor de plaats hunner inwoning. Het is niet genoeg slechte woningen af te keuren; men moet ook de maatregelen nemen, om in het gemis daarvan naar behooren te voorzien. Wel is een gemakkelijk verkeer een groote factor, doch zij, die daarvan geen gebruik kunnen maken, mogten zich in hunne woningen tevreden en gelukkig kunnen gevoelen. Een goede aanleg eener stad, ruime pleinen en doelmatige beplantingen, veraangenamen het leven, ook van den minderen man, die geen middelen heeft om zich naar buiten te begeven en alzoo daarvoor vergoeding moet vinden binnen zijne stad.

De uitbreiding van meerdere groote steden werd vervolgens door den Heer Rieber besproken en als bizonderheid aangehaald, dat de uitbreiding veelal naar het Westen en Zuidwesten plaats heeft.

Niet enkel de wijze, waarop dit geschied, werd medegedeeld, maar ook de afmetingen van boulevards en pleinen door profielteekeningen aangegeven.

Allereerst waren Parijs en Londen aan de beurt en onder meerder werd vooral daarop gewezen, dat, hoezeer ook in Londen de groote verkeerwegen beter zijn dan in Parijs, men evenwel in eerstgenoemde stad nimmer daaraan het natuurschoon zal opofferen.

Zeer uitvoerig behandelt spreker de uitbreiding, zooals die in Amsterdam gevolgd is, en zij het ook in een kort verslag moeilijk de verschillende fouten nader te omschrijven, die daarbij schijnen begaan te zijn, de hoofdzaak komt hierop neder, dat door eene verkeerde zuinigheid, de communicatie tusschen de

nieuwe stadswijken ontbreekt, terwijl door de dempingsmanie het eigenaardige van de oude stad allengs wordt weggenomen.

Verder stond de geachte spreker stil bij de uitbreiding van Keulen, eene stad, die, wat de platte grond betreft, de meeste overeenkomst heeft met Amsterdam.

De uitbreiding van deze stad, waarnaar men reeds zoolang had uitgezien, werd eerst verwezenlijkt, na het slechten der vestingwallen.

Eene prijsvraag werd uitgeschreven en men verkreeg nu, volgens dat bekroonde plan, een boulevard van 30 Meters breedte, op welke 24 straten van 12 tot 20 Meters breedte, als stralen van den cirkel uitloopen.

Op die wijze werd de verbinding verkregen van de oude- met de nieuwe stad.

De poorten van de meeste architectonische waarde zijn blijven staan, en men heeft bij wijze van plein, de straten ter wederzijde daarom heen geleid.

Niettegenstaande de beduidende sommen welke, zoowel voor den aankoop van de gronden, als voor den aanleg der wegen reeds door het Gemeentebestuur werden uitgegeven, belooft men daarvan zeer voordeelige resultaten te zien. Ofschoon de prijs der bouwterreinen hoog is, zijn de voorwaarden voor de betaling zeer gemakkelijk gemaakt.

Even als de uitbreiding van Keulen door een plan werd duidelijk gemaakt, was dit mede het geval met die te Luik, waarvan een gedeelte op groote schaal bewees, op welk eene inderdaad grootsche wijze aldaar die aanleg is opgevat.

Onder meerder werd ten laatste ook gewezen op de steden Edenburg en Stockholm en den aanleg daarvan bizonder geroemd.

Eindelijk gaf spreker een overzicht van de breedten en den aanleg der boulevards in verschillende buitenlandsche steden, een en ander door teekeningen verduidelijkt.

Uit een en ander bleek overtuigend, dat het thans behandelde onderwerp veel arbeid en veel tijd gekost had, en dubbel belangrijk was, omdat de heer Rieber het meerendeel der wereldsteden bezocht en bestudeerde.

De voorzitter wees dan ook teregt op het belang van die uitgebreide studie, toen hij den heer Rieber den dank der vergadering bracht voor zijn uitvoerig verslag.

Daarna werden nog enkele punten besproken, waartoe de voordracht van den heer Rieber aanleiding had gegeven, als de vraag, waarom de meeste steden zich uitbreiden naar het Westen en Zuid-Westen

Terwijl daarvoor sommijlen als reden is aan te nemen de aanwezigheid van een rivier aan de Noord- of Oostzijde, waardoor de uitbreiding aan die zijde belet was — werd als zeer waarschijnlijk aangevoerd, dat, de meest heerschende winden uit het Zuiden en Westen komende, ongetwijfeld aan die zijden de meeste frischheid heerscht en niet die overlast van rook- en kwade dampen te vreezen is, dan wel aan de Noord- of Oostzijde.

Ook het dempen van grachten werd door enkele leden zeer veroordeeld. Bij de lage ligging van vele onzer steden, schijnt het inderdaad volstrekt noodig, het grondwater te kunnen afweeren.

Waarom, vroeg men, hebben onze voorouders vele dier grachten gegraven?

Te vreezen is het, dat die dempingsmanie op den duur tot nadeelige uitkomsten voor de gezondheid zal leiden.

De Voorzitter beveelt den Heer Rieber bizonder aan, bij het Hoofdbestuur aantedringen op het gebruik maken van zijnen invloed, waar plannen van uitbreiding aan de orde zijn, en sluit daarna de vergadering.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Met groot leedwezen zal men ongetwijfeld het afsterven vernomen hebben van Mr A. D. de Vries Azn., Onder-Directeur aan 's Rijks Prenten-Kabinet te Amsterdam.

Een hevige ziekte van slechts weinige dagen sleepte hem op 33-jarigen leeftijd ten grave, waardoor een onherstelbaar verlies berokkend is aan de wetenschap der vaderlandsche kunstgeschiedenis in haar geheel, en in 't bizonder die van Amsterdam, aan het Prenten-Kabinet, en aan het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, in welks bestuur hij, als conservator, een der krachtigste en werkzaamste steunpilaren was.

De beoordeelaars voor de uitgeschreven internationale prijsvraag voor een gedenkteeken, ter eere van koning Victor Emanuel, hebben beslist, dat geen der ingekomen ontwerpen uitvoerbaar is. De prijs van 50,000 *francs* zal nu verdeeld worden onder de inzenders van de vier beste.

Dit wordt door het Nieuws van den Dag gemeld.

Het Dagblad van Nederland daarentegen meldt, dat de Jury als de drie beste ontwerpen heeft aangewezen, die van de heeren Sacconi te Rome, Manfredi te Piacenza en Schmitz te Dusseldorf. Aan deze drie ontwerpen werd ieder een premie van 10,000 lires toegekend, terwijl de ontwerpers nog 5000 lires ontvingen voor het vervaardigen van een model. Aan het beste van deze zal de uitvoering worden toevertrouwd.

De Beursplannen zijn vermeerderd met een van den heer A. L. van Gendt, ingenieur-architekt te Amsterdam; ook een plan: »De Beurs op den Dam."

Het *N. v. d. Dag* schrijft over dit plan het volgende:

Hoewel hulde brengende aan de verdiensten van het plan Muysken-De Kruyff, heeft de heer Van Gendt hierop toch eenige aanmerkingen.

Vooreerst, omdat daarbij de Beurs ontworpen is in twee geheel afgescheiden gedeelten, waartusschen een straat komen zal. Deze nu, met haar druk verkeer, kan niet anders dan hinderlijk zijn voor het gezamenlijk Beursgebruik. Hare breedte van 10 Meter is bovendien te gering, bij slechts 2 Meter breedte toch voor elk trottoir en een stilstaand rijtuig ter wederzijde voor de daarin te bouwen winkels, blijft slechts 1 Meter voor de passage over.

De Warmoesstraat, waar nu reeds 200 dikwerf opstopping van karren enz. is, zal achter deze nieuwe Beurs slechts 8 Meter breed blijven en dan, door dit aangrenzende hooge en breede gebouw, nog somberder aanzien verkrijgen.

Ook om het tramverkeer heeft de schr. tegen het plan bezwaar; immers wordt dit gevolgd, het Damplein zal nog worden verkleind. De gevel van de nieuwe Beurs zal dan nog vóór dien van het Kommandantshuis komen te staan, terwijl men de nu daarachter gelegen ruimte voor rijtuigen-standplaats enz. zal missen.

De heer Van Gendt spreekt voorts tegen, dat de kosten niet meer zullen bedragen dan voor het Gemeenteplan op het Damrak (f 2.000.000). Behalve dat er bij het plan M.-de-K. niet een, maar 3 monumentale gevels zullen komen, worden bovendien 8500 M². bebouwd, dus ½ meer dan bij het gemeenteplan was opgegeven.

Maar het grootste en onoverkomelijke bezwaar is wel de uitvoering.

Er is natuurlijk voor een dergelijk groot gebouw, behalve de plaats waar het staan moet, een zekere overruimte noodig voor steigers, bewerking van materialen, enz. Hiervoor is op dit punt aan de zijden te weinig en aan den achterkant volstrekt geen ruimte te vinden, terwijl de vraag blijft hoe de passage van den Dam naar de Damstraat, Warmoesstraat en het geheele oostelijk deel der stad bij een uitvoering, die minstens op 3 jaar moet worden gesteld, kan onderhouden worden. Hiervoor zullen o. a. ook de huizen ter weerszijden van den Vijgendam dienen te worden afgebroken.

Het plan M.-de-K. blijft volgens schr. een onregelmatig en zeer moeilijk uitvoerbaar ontwerp, waarin de zoo wenschelijke verbeteringen in bestaande toestanden en communicatie-middelen geheel worden gemist. Een aldus gesplitste Beurs tegen entreeprijs toegankelijk te stellen, zonder last te veroorzaken enz., acht schrijver niet wel mogelijk.

Een plan voor een Beurs op den Dam zal dan eerst levensvatbaarheid hebben, indien 1°. het Damplein in geen geval verkleind worde; 2°. het gebouw een symmetrisch en aaneensluitend geheel zij; 3°. het gebouw aan alle zijden ruim licht en lucht verkrijge; 4°. de communicatiewegen en gevolgelijk de ruimten voor het verkeer daarmede, onwillekeurig verbeterd worden, en 5°. de demping van het Damrak tusschen den Dam en de Oudebrugsteeg niet geheel doelloos blijve.

Als proeve tot oplossing van deze voorwaarden, stelt de heer Van Gendt nu voor, de plaats te kiezen op het Damrak, ongeveer ter hoogte van de bestaande Beurs, niet alleen met het front aan den Dam zelf, maar met een verbreeding van de Warmoesstraat op zoodanige schaal, dat de Beurs als midden op een vergroot Damplein zou komen te staan.

Het Damrak ter zijde van de Beurs zal dan 50 Meter en de Warmoesstraat aan den anderen kant, door afbreking van de huizen tusschen den Vijgendam en de Papenbrugsteeg, 20 Meters breedte verkrijgen. Voor het beursgebouw zelf blijft een breedte van 50 Meters, met een diepte van 125 Meters, dus een oppervlakte van 7000 vierk. Meters over.

Op een flink rechthoekig terrein zal dan een trotsch gebouw kunnen verrijzen, met ruime toegangen aan alle zijden van het daaromliggende plein, en waardoor ook aan het voorstel-Prins: »een goeden regelmatigen en niet te lang gerekten hoofdvorm met ruime verkeerswegen daar omheen", wordt voldaan.

Op de overblijvende ruimte van het gedempte Damrak zou dan een nieuw Post- en Telegraafkantoor kunnen gebouwd worden, eveneens met ruime toegangen aan alle zijden en in de onmiddelijke nabijheid van de Beurs.

De bij het plan M-de-K. geopperde bezwaren betreffende de uitvoering zijn hier ook geheel opgelost, daar er voor steigerwerken en opslag van materialen genoegzame ruimte overblijft, zonder dat het openbaar verkeer bijzonder belemmerd wordt.

De geldelijke offers voor de onteigening der huizen aan de Warmoesstraat staan tot die van het plan M.-de-K. in gunstige verhouding. Bij het plan-Van Gendt behoeven *minder* onteigend te worden: de twee blokken huizen tusschen den Vijgendam en het Rokin en de Hermietensteeg, bestaande uit 9 + 19, dus 28 perceelen, op den duursten stand onzer stad, *Meer* moeten daarentegen worden onteigend: het blok huizen aan de Westzijde van de Warmoesstraat tusschen de Steenhouwerssteeg en de Papenbrugsteeg, bestaande uit 20 perceelen, op veel minder kostbaren stand echter, terwijl het aantal kleiner is.

Bij het plan M.-de-K. vergeleken heeft men dus *minder* onteigeningskosten; het Damplein, dit centraal punt van het verkeer, wordt belangrijk *vergroot*, de ruimte voor de Beurs blijft afgescheiden van de beweging op den Dam, de toegang van den Dam naar de Damstraat en het oostelijk gedeelte der stad wordt veel verbeterd, de Warmoesstraat wordt over een lengte van 180 Meter in een plein herschapen, en eindelijk het gedempte Damrak blijft niet doelloos liggen.

Wij herinneren den lezers van het *Weekblad*, dat het plan Muysken-de Kruyff, een situatie plan is, en dat een uit te schrijven prijsvraag de beste oplossing der indeeling van de Beurs zal moeten geven.

Volgens het plan van den heer van Gendt, zal de puntige vorm van den Dam niet tot sieraad van dat plein strekken.

Ook om het tramverkeer heeft de heer van Gendt tegen het plan Muysken-de Kruyff: ons dunkt echter, dat elk plan waardoor de eind-stations van de tram, van den Dam verwijderd worden, de voorkeur verdient. Door die verwijdering wordt het plein groot genoeg, al vervalt het gedeelte achter het Kommandantshuis. Ook de omstandigheid, dat een gedeelte van het Damrak gedempt is voor een Beurs, mag geen reden zijn absoluut van die plaats gebruik te gaan maken, wanneer men feitelijk beter terrein kan aanwijzen. Daar het plan M.-de-Kr. thans bij B. en W. in onderzoek is, onthouden wij ons van meerdere bespiegelingen, het oordeel over het plan v. G. aan den lezer overlatende.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 40. Zoo als men zich herinneren zal, is de vraag deze geweest: OP het Delftsche aardewerk — schotels, borden, enz. — ziet men dikwijls geheele schilderijen, als landschappen e. a. voorgesteld. Dit is ook het geval met gobelins, wandgordijnen en plafondstukken.

Moeten de versieringen, die op dergelijke voorwerpen aangebracht worden — strikt genomen — niet het karakter van vlakversieringen dragen en zijn de genoemde voorstellingen daarmede niet in strijd?

Wanneer op het Delftsche aardewerk geheele schilderijen, als landschappen e. d. werden of worden voorgesteld, dan zijn zulke stukken te beschouwen als zelfstandige kunstvoorwerpen, en behoeven dus evenmin als schilderijen het karakter van »vlakversiering" te dragen; zij zijn door het standhoudende in de kleur daarbij te verkiezen boven photographien, oleographien etc., en beter bestand tegen den tand des tijds dan eenige andere manier van reproductie.

Voor de beschildering worden gekozen óf tegels, die te zamen omlijst den rang van schilderstuk innemen, óf schotels, waarbij de sterk sprekende ornamentale rand eveneens tot omlijsting dient, en het geheel tot een *op zich zelf staand* kunstwerk verheft.

Wanneer op vazen en dergelijke voorwerpen landschappen en figuurtjes geschilderd zijn, moet dit zeker wel opgevat worden als een concessie aan den heerschenden smaak van het publiek, en zoo min de fabriekant van vorige eeuwen als die uit onzen tijd zal enkel uit stijlgeval een groot deel van zijn fabriekaat voor het groote publiek *onsmakelijk* willen maken. Dat dergelijke beschildering uit een oogpunt van stijl zondigt tegen het begrip van vlakversiering, is niet te ontkennen. De Japaansche en Chineesche wijze, om bij toepassing van landschap en figuur de horizont boven het tafereel aan te nemen, waardoor een perspectief à vol d'oiseau ontstaat, is zeker juist, vooral door het gestiliseerde karakter dat aan de verschillende motieven gegeven is, waardoor elk optiesch effekt van *diepte en wijking* vermeden wordt.

Trouwens in het oude Delftsch vinden wij op groote voorwerpen ook slechts bij uitzondering tegen het beginsel van vlakversiering gezondigd, en de fabriek van nieuw Delftsch huldigt dezelfde denkbeelden.

Wat de gobelins betreft, die zijn te beschouwen als muurbekleedingen, tevens schilderij. De zwaar geaccentueerde rand, die nooit ontbrak, duidt er reeds op, terwijl de compositie van het midden, met inachtneming van de eigenaardige vereischten aan de bewerking der weefstoel verbonden, verder geheel als decoratief *schilderij* is opgevat. Rafael, Teniers en zooveel andere groote meesters leverden er ook de cartons voor.

Dat wij om ons heen dergelijke tapijten zoo dikwijls gebruikt zien als behang, waar meubels, spiegel en schilderijen (N. B.) met de grootste willekeur tegen opgehangen worden, mag geene beschouwing ten gevolge hebben, als zouden zij uit een oogpunt van stijl af te keuren zijn in de teekening.

In den salon Louis XIV o. a. in Versailles, kan men de gobelins ongeschonden en aan hun ware bestemming beantwoordende bewonderen; zij zijn daar hoofdmotief der decoratie, schilderijen op het weefgetouw uitgevoerd. Daarom zijn zij ook in onze woonkamers niet op hun plaats, en alleen den schilder met zijn gevoel voor fijne toon-schakeering zij het vergund die heerlijke overblijfselen van een groote kunstperiode als atelier-achtergrond te benutten, waar figuur en stilleven harmonisch op afkomen en waar de fraaie toon van het geheel dan ook de teekening doet vergeten.

Deze zelfde beschouwing geldt, dunkt ons, voor grootere tegeltafereelen, zooals die tegenwoordig weer in zwang komen.

Landschappen op doek of op den gepleisterden muur geschilderd, behooren eveneens tot deze soort van wanddecoratie, die nader aan de schilderkunst, dan aan de eigenlijke kunstnijverheid verwant is. Mogen de dus versierde vertrekken ongemeubeld iets aantrekkelijks hebben (een blauwe lucht, waterpartijen, geestig getoetste figuurtjes bieden de verbeelding aanstonds een ruim veld); zoodra de meubels geplaatst zijn, ontstaat er disharmonie. Immers, waar bij de gobelins en de tegeltafereelen iedere onmiddelijke begoocheling, van een werkelijk *uitzicht* voor zich te hebben, door het materieel zelf vermeden is, daar bootst de olieverf van het besproken landschap de natuur te veel na. De muur van het vertrek is *weg* geschilderd in plaats van versierd.

Bij plafondstukken geldt het daar gezegde eveneens, met dien verstande, dat er niets voor komt te staan of tegen gehangen wordt, dan hoogstens de lichtkroon. Dat men die niet regelrecht uit een als lucht geschilderd middenvak laat nederdalen, zonder zich aan min gekuischten smaak schuldig te maken, gevoelt spoedig ieder, die daar nog nooit over nagedacht heeft. Dat overigens vakken van een plafond afzonderlijk omlijst, den rang van schilderij mogen innemen, schijnt ons bij monumentale decoratie volkomen juist toe; wij kunnen 't werk van meesters van den allereersten rang uit de bloei-periode der renaissance daarin veilig als voorbeelden kiezen.

Is het aan onzen tijd voorbehouden, om het juiste begrip van vlakornament weder te vatten en het zijn plaats toe te kennen die het in de decoratie verdient, van een anderen kant mogen wij niet overdrijven in een angstig schuwen van *schaduw* en *toon*, die twee groote factoren die de Westersche kunst boven de Oostersche kunst voor heeft. Als wij voor de Perzische en Indische kunst het hoofd moeten buigen in haar ongeevenaarde opvatting van vlakke kleuren en metaal naast elkaar harmonisch te stemmen, dan mogen wij ook *ons* verleden niet wegwerpen, dat uit Romeinsch ornament voortgekomen, naast de kleur ook *toon en licht en bruin* huldigt.

VERBETERING.

In het verslag der vergadering van de Afdeeling Amsterdam, voorkomende in het Bouwkundig Weekblad N°. 6, bladzijde 37, tweede kolom, regel 12 van boven, gelieve men te lezen:

Ook heeft hij (de Heer Leliman) er op tegen dat de Heeren Knuttel en Verheul een soort *geheim* bureau willen vormen, om *misschien ook* op de verkieringen van, enz.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 29 Jan. — Het R. K. kerkbestuur van den H. Dominicus, het bouwen eener kerk met aanhoorigheden, onder beheer van den architekt P. J. H. Cuypers:

C. Schiere te Boornbergum	f 157.000
A. v. d. Meer te Harlingen	» 156.000
L. de Rooij te Tilburg	» 137.751
A. Paans	» 128.000
Schoonenburg en Maks	» 127.670
C. P. W. Dessing te Gouda	» 125.125
B. v. Damme	» 124.944
B. Krijnen	» 124.000
J. P. Cornelissen	» 123.100
W. L. Leibbrandt	» 121.383
P. Rings te Santpoort	» 118.350
J. v. Groenendael te 's Hage	» 115.739
Gebr. v. Berkum	» 114.440
A. v. Liempt	» 113.630
E. v. Klaarwater te Bussum	» 113.500
P. Vlasman te Bodegraven	» 110.800
W. Westerhof te Weesp	» 109.860
S. de Bont te Bussum	» 109.000
H. R. Hendriks te Oss	» 108.930

de overigen allen aldaar.

AMSTERDAM, 2 Febr. — De architekt W. Langhout Gzn., het bouwen van een woonhuis te Amsterdam voor rekening van den heer J. van Olst:

Vontijn	f 26.450
Haak	» 26.400
Kampman en Hardwijk	» 26.200
Repko	» 23.000
Rijke	» 22.800
Haandriksma	» 21.875
De Haan	» 21.700
Voorham	» 19.682
Klaarwater	» 19.500
Krijne	» 19.400
Rietsnijder en Zn.	» 19.375
Woudt	» 18.881
Van Workum	» 18.600
Van Voorthuizen	» 17.000
Bulterma	» 16.900
Wijsman	» 16.700
Grimmen	» 15.840

DELDEN, 4 Febr. — Het R. K. parochiaal kerkbestuur, het bouwen van een liefdegesticht met schoollokalen aldaar:

H. van der Woert te Deventer	f 30.050
L. Oosterwijk te Wijhe	f 28.300
A. Groothengel te Borne	» 27.400
F. Morselt idem	» 27.364
K. J. Kalt te Ureterp	» 27.279
J. H. Boonk te Hengelo	» 25.296
G. J. Kortelink Bz. te Deventer	» 25.145
L. van der Spoel idem	» 24.493
W. J. Kolkert idem	» 23.680

gegund.

LEEUWARDEN, 4 Febr. — De architekt A. Hoekstra, het afbreken en weder opbouwen van een boerenhuizing te Dijken onder Langweer:

H. Frankena te Joure	f 14.098
G. v. d. Schaaf te Terkaple	» 12.785
J. H. Poutsma te Terwispel	» 11.987
D. J. Keuning te Ureterp	» 11.985
E. M. Hettinga te Langweer	» 11.978
G. C. Visser te IJlst	» 11.885
S. A. Nieuwland te Marssum	» 11.880
G. de Boer te Oppenhuizen	» 11.600
G. Lanting te Deersum	» 11.479
T. J. van Eijk te Lippenhuizen	» 10.968
R. A. v. d. Veen te Terwispel	» 10.750
C. de Vroeg te idem	» 10.643

TERRA-COTTA BOUWORNAMENTEN IN DIVERSE KLEUREN.

Fabriek sedert 1835 gevestigd te ZEIST. **MARTIN & C°.**

Magazijnen te Amsterdam, Achter-Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.

Bekroond met de ZILVEREN MEDAILLE, Int. Kol. Tentoonstelling te Amsterdam.

Uitgebreide handel in Bouwartikelen 1735

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **VIERDE** aflevering van:

BEKNOPT PRAKTISCH LEERBOEK

DER 1736

BURGERLIJKE- en WATERBOUWKUNDE,

DOOR

B. F. PLASSCHAERT.

Leeraar aan de Burger Avondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Met omstreeks **600** in den tekst gedrukte, uitgewerkte Constructie-figuren.

De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer 10 afleveringen à f 1.20

DORDTSCHE TRAS.

H. F. ONDERWATER & Co.

DORDRECHT,

STOOM-TRASMOLENAARS.

Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.

Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1737

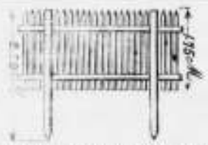
AANBESTEDING 1738

Namens het Bestuur der Vereeniging *Rotterdamsche Schouwburg* is de Architect J. VERHEUL Dzn. te Rotterdam, voornemens op Zaterdag 23 Februari, des namiddags ten 2 ure, in het gebouw genaamd »IRENE", gelegen aan de Van Oldebarneveldstraat 59 aldaar, AAN TE BESTEDEN:

Het Bouwen van eenen SCHOUWBURG te Rotterdam.

Bestekken met teekeningen zijn uitsluitend te verkrijgen aan de Handelsdrukkerij der Wed. S. BENEDICTUS, Zuidblaak te Rotterdam, tegen betaling van f 8.— per stel, en liggen ter inzage van af 6 Februari, van des morgens 10 tot 's namiddags 3 ure, in het voormeld gebouw »IRENE".

Verdere inlichtingen worden verstrekt aan het Bureau van den architect J. VERHEUL DZN., Schiekade Wz. 101.



J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM
GEKYANISEERD ROTVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10.25 M.
niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.
Dennen-, Vuren-, Groenen- en Eiken Bestekhout en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Sleepdeelen enz.
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichtbindende Vaten van 180 Kilo en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovensslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.

HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagon of Scheepslading.
HARDSTEEN,
uit de prachtige groeve te Emptinne,
van de Heeren GOOSKENS & SONNENBERG,
gezaagd in Platen
en **Steenhouwwerk** op maat klaargemaakt.
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.
ZANDSTEEN,
uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kylthaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
1723 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1724 EN
Stal-Benoodigdheden.
Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **STAL** en **BOX** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1725 **AANBESTEDING**
VERNIEUWINGSFONDS (Luik-Limburg.)

Op Dinsdag den 19den Februari 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 82.

Het leveren van Eiken Wisselhout in twee perceelen.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens Art. 9 van het bestek.

Het bestek ligt van den 4den Februari 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur CH. RENSON te *Luik* en is op *franco* aanvraag op gemelde plaatsen te bekomen.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 2den Februari 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING 1726
VERNIEUWINGSFONDS (Almeloo-Salzbergen.)

Op Dinsdag den 19den Februari 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 84.

Het leveren en inkopen van Eikenhouten Dwarsliggers in vijf perceelen.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving volgens Art. 13 van het bestek.

Het bestek ligt van den 6den Februari 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur M. J. VAN DUIJL te *Zutfen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 6den Februari 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE
VAN
STAATSSPOORWEGEN.

BALLAST en GRINT.

Aannemers geneigd mede te dingen naar de levering van den Ballast en de Grint benoodigd voor het onderhoud der door bovengenoemde Maatschappij geexploiteerde Spoorwegen gedurende 1884, kunnen zich gedurende deze maand opgeven aan de Afdeeling Weg en Werken.

De totale hoeveelheid bedraagt globaal 70,000 M³.

UTRECHT, 9 Februari 1884. 1727

PARKETVLOEREN,
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1728
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.
TROTTOIR-TEGELS. CEMENT-TEGELS.

H.H. ARCHITECTEN.

Een BOUWKUNDIG INGENIEUR, reeds eenigen tijd in de praktijk geweest zijnde, zoekt plaatsing op een bureau.

Brieven franco, onder letters B. J. aan het bureau van dit blad. 1729

Aan de Stoomfabriek
VAN
DERIKS & GELDENS te Druten,
(Zilveren Medaille Amsterdam 1883),
ZIJN VOORHANDEN:

Boulet- en **lei-dakpannen, vorsten, gevelbanden** en **nokversieringen;** — 50.000 wrakke pannen à ƒ 15.— per 1000.

Mosaïk- en **andere tegels** — **gevel-, kiel-, put-, drie-** en **viergaats holle steenen, profiel-blokken** en **ornamenten,** alles in rood, blauw en in verschillende kleuren verglaasd.

Bestellingen worden met spoed uitgevoerd. 1730

LOUIS GOFFIN & C^ie.,
27. Avenue Rogier 27.
LUIK. 1731
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco in op keur.

Reproductiën in Photolithographie.

Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductiën van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.

Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopte, spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.

Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatief aantal exemplaren.

WEGNER & MOTTU.	
Amsterdam,	*Utrecht,*
Rokin 138.	Hamburgerstraat, 237

De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd. 1732

Boekverkooping.

Door W. P. VAN STOCKUM & ZN., te *'s Gravenhage* zullen worden verkocht op 16—25 Februari a. s. eene FRAAIE VERZAMELING BOEKEN, waaronder zeer belangrijke plaatwerken over **BOUWKUNST, ORNAMENT enz.** van VIOLET-LE-DUC, BOSC, RONDELET, PYNOR, LABARTE, DIETTERLIN, DALY, SCHINKEL, LIENARD, e. a. Deze bouwkundige boeken zullen worden verkocht op Zaterdag, 23 Februari. De catalogus is op aanvraag te bekomen. 1733

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabrikant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1734

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 8.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEK.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Bericht. — Het congres te Nice. — De wet van de Maatschappij. — Het nieuwe Gerechtshof te Brussel. — Verslag van de vergadering der afdeeling Leiden en omstreken, gehouden 17 Januari 1884. — Verslag van de vergadering der afdeeling Leiden en omstreken, gehouden 14 Februari 1884. — Verslag van de vergadering der afdeeling Rotterdam, gehouden 15 Februari 1884. — Binnenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als nieuwe leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren: Th. A. de Koster, te Amsterdam, en D. van der Schaft, bouwkundige te Amsterdam.

Verhuisd is het lid, de heer C. A. Huijgen van Amersfoort naar Rotterdam.

BERICHT.

Op den leesavond, op Vrijdag den 22sten dezer door de Afdeeling Amsterdam in Eensgezindheid te houden, zullen door de heeren Frans Buffa & Zonen een kunstbeschouwing gegeven worden van:

D. van der Kellen, Neêrlandsch Oudheden.
Die Certosa bei Pavia.
Motifs de Décorations.
Dessin Linéaire.
Grammar of Ornament.
Normand, Monuments Funéraires.
Etsen naar beroemde Bouwwerken.

HET CONGRES TE NICE.

Flora's legerstede, de tuin van Frankrijk, werd uitgekozen om tijdens de internationale tentoonstelling aldaar, de leden van een congres te ontvangen, dat in de eerste plaats ten doel had om de algemeene belangen van de Fransche architekten en ingenieurs te bespreken, en daarna eenige dagen te wijden aan onderwerpen, die aan elken vakman, geen nationaliteit uitgezonderd, belang kunnen inboezemen.

Een goede opkomst der Fransche Architecten in een tijd van het jaar, die voor hen den stillen tijd mag genoemd worden, was waarschijnlijk, meer nog omdat het schoone oord van samenkomst voor velen een aantrekkelijkheid te meer had. Velen zijn dan ook opgekomen, en onder hen mannen van naam, ook in Nederland niet onbekend: zooals: de heeren César Daly, Simon Gérard, Ernest Bosc, Chevailler, Voorzitter van de „Société des Architectes et des Ingenieurs des Alpes maritimes, en van wien het denkbeeld om het congres alhier te houden uitging) Durandy, Brun en vele anderen.

Het internationale Congres van Architekten en Ingenieurs werd 12 dezer geopend, met een conferentie „over het gelijktijdige onderwijs van architectuur, beeldhouwkunst en schilderkunst," door den beeldhouwer A. Essex gehouden, en een tweede over de „villes d'hiver en villes d'été" door den architect Charles Baron.

Op deze onderwerpen, even als op de tentoonstelling, waaraan de leden van het congres op 13 dezer een bezoek brachten, hoop ik later terug te kunnen komen; vooral van de conférences is het bezwaarlijk nu reed eenig verslag te geven, daar zij meer als causeries beschouwd moeten worden.

Gedrukt 20 Februari 1884.

Donderdag 14 Februari was gewijd aan een bezoek aan Monaco, over den nieuw aangelegden rijweg Villa-Franca-Aglio. Na te Monaco het vorstelijk paleis bezichtigd te hebben, ging het gezelschap naar Monte-Carlo, alwaar in de eerste plaats geruimen tijd besteed werd aan het in oogenschouw nemen van den nieuwen schouwburg, door den heer Charles Garnier gebouwd.

Op een der hoogste punten van Monte Carlo, vlak achter het Casino, waar de bank gehouden wordt, gebouwd, domineert dit statige gebouw den omtrek. Langs de geheele bocht der Middellandsche Zee, waaraan Monaco en Monte Carlo liggen, is het reeds van uit de verte zichtbaar, en van het terras vóór het gebouw, heeft men het heerlijkste uitzicht op de schoone omgeving.

Ik mag veronderstellen, dat het gebouw aan den lezer reeds uit een of ander tijdschrift bekend is. Op zijn luchtige en lichte architectuur is wellicht hier en daar een aanmerking te maken; maar vergeten wij de omgeving van het gebouw niet. In licht-gelen natuurlijken steen opgetrokken, gesierd met beeldhouwwerken die meesterlijk schoon zijn uitgevoerd, en met friesen, banden, paneelvullingen, enz., in schitterend en kleurig glasmozaiek; omgeven door een grootschen aanleg van terrassen, gedeeltelijk beplant met aloës, palmen en olijfboomen, omgeven van de in vollen bloei staande flora van het zuiden; de heldere hemel die scherpe schaduwen doet ontstaan; dat alles, hetgeen niet één der afbeeldingen kan weergeven, doet weinigen een ander oordeel vellen, dan dat, hetwelk uit afbeeldingen voortvloeit. Ongetwijfeld is de architekt hier gelukkig geslaagd, daar hij met de omgeving is te rade gegaan.

Een ander bekend Fransch architekt is minder geslaagd. Het is de heer Lenormand, die de nieuwe cathedraal van Monaco bouwt. Gothische details zijn op zonderlinge — ja soms kluchtige — wijze, met zuivere renaissance vormen, bij elkaar gebracht. Een renaissance kroonlijst, met een fries, waarop zuiver gothisch beeldhouwwerk, gothische ramen met renaissance bekroning, enz., maken soms stuitende effekten, waaraan de architekt, zooals ik vernam, zich meer schuldig maakt.

Maar nog in een ander opzicht was de architekt ongelukkig. Daar het gebouw, aan de helling van het gebergte, op een rots moest gebouwd worden, veronderstelde de architekt, dat een geringe afgraving van een waarschijnlijk dunne kleiachtige laag voldoende zoude zijn. Die laag bleek echter 9 M. dik te zijn, en toen deze weggegraven en een gedeelte der fundeering reeds gelegd was, stortte de hooger gelegen grond en groote rotsblokken neder over de ontgraving. Om andermaal te voorkomen, dat de berg naar den architekt toekwam, heeft hij achter de kerk, op korten afstand, een zwaren muur met groote conterforten moeten bouwen, in het hier voor zulke werken gebruikelijke cyclopen verband, die nu niet tot sieraad van de omgeving strekken.

Na een bezoek gebracht te hebben aan de fabrick van den heer Bertora, alwaar die kleurige vazen, corbeilles en luxe-artikelen, met verheven ornamenten, naturalistisch gevormd en gekleurd, gemaakt worden, die thans in elken winkel van luxe-artikelen te vinden zijn; waar beschilderde tegels — in het genre van Giën ook voor uitsluitend architectonische doeleinden — worden vervaardigd, was de tocht van Donderdag afgeloopen.

Heden — den 15 — was uitsluitend gewijd aan besprekingen van allerlei onderwerpen.

Zoo herinnerde in korte woorden de heer Charles Cordier aan de polychromie; hoe de oudste volken overal kleur zochten aan te brengen, hoe de wilde volkstammen deze in hun woningen met de omgeving in verband zochten te brengen.

Steeds heeft men een streven waargenomen om beeldhouwwerken, nabootsingen der menschelijke vormen, te kleuren. Bij de Romeinen waren gekleurde beelden een luxe-artikel; in den Romaanschen en Gothischen tijd waren het de heiligen beelden die met kleuren getooid werden, de eeuw van Louis XIV bracht de meer volmaakte beelden en beeldjes, produkten van ceramische kunst, die nog heden zeer geliefd is.

Onze tijd eischt ook kleur, en overal bespeurt men het streven om die aan te brengen. Het zij hier nog bijgevoegd, dat het de beeldhouwer Cordier was, die na een langdurige studiereis in Grickenland en Egypte, het eerst weder polychrome beelden heeft gemaakt, en daarmede den smaak een nieuwen weg geopend heeft.

In korte trekken herinnerde de spreker ook aan het ontstaan der gekleurde nabootsingen van de menschelijke vormen, die volgens de oude legende te danken zijn aan de hartstochtelijke liefde van een jonge Gricksche, die haar vertrekkenden minnaar in beeld wilde bij zich houden. Die legende gaf den spreker deze schoone woorden in den mond: „l'art ne peut pas se faire qu'avec passion."

De heer César Daly meende, dat men aan deze legende niet te veel waarde moest hechten, want waren de Grieken in staat geweest te reizen, zooals wij dit thans kunnen doen, voorzeker zouden zij in het verre Oosten een kunst gevonden hebben, wier ontstaan door den heer Cordier bij hen gezocht wordt. Volgens deze laatste was de teekening er vóór de kleur; de heer Daly bewijst, dat de kleur het oudste is. Een wit marmeren beeld is een abstractie, en geen groote kunst is er mogelijk zonder kleur.

Na dit onderwerp zoude er een van geheel anderen aard behandeld worden, — de rioolstelsels namelijk. Maar de spreker die het zoude inleiden ontbrak. De heer Bosc verzocht daarom het woord en vestigde de aandacht op de proeven, die in den laatsten tijd te Parijs waren genomen. Daarbij was bewezen, dat het stelsel Berlier, — den lezers van dit blad reeds in onderdeelen bekend uit de uitvoerige beschrijvingen die eenigen tijd geleden daarvan werden gegeven — zeer voldeed voor een enkel arrondissement van Parijs, maar voor groote steden was het bijna onuitvoerbaar. Zeer kort geleden had de heer Bonnefain een door hem uitgedacht stelsel aangeboden, dat zeer zeker de aandacht verdient. De vaste stoffen worden van het water gescheiden, nadat de inhoud der riolen vermengd is met ijzervitriool, en door eene filtratie worden zij nu geheel reukloos van het water afgescheiden, dat zóó helder is, dat het in elk geval aan de straatreiniging kan dienstbaar gemaakt worden.

Een uitgebreide discussie ontstond over de bodemverontreiniging door onvoldoende rioleering, en hare treurige gevolgen. Een goed en min kostbaar systeem — en op die laatste eigenschap komt het vooral aan — kon nog niet aangegeven worden. Trouwens de eischen

voor verschillende plaatsen zijn ook zeer uiteenloopend. Het systeem Bonnefain schijnt echter een goede toekomst tegemoet te zullen gaan. De heer Bosc hoopte dan ook, dat binnenkort proeven op grooter schaal zoude genomen kunnen worden, dan de eerste en eenige die onlangs te Parijs, al de veroordeelen van het stelsel aan het licht bracht.

C. T. J. Louis Rieber.

Nice 15 Febr. 1884.

DE WET VAN DE MAATSCHAPPIJ.

Het denkbeeld in mijn vorig schrijven, over bovenstaand onderwerp, medegedeeld. (*Bouwk. Weekblad* 4e jaargang N°. 31, om voor 't oogenblik het stemrecht op nieuw te regelen, in de hoop dat dan later veel goeds van zelf volgen zal, meen ik dat 't best in toepassing zou komen, door de hierna te noemen wijzigingen in de wet te brengen.

Mijne gedachten in den vorm van wetsartikelen in te kleeden, kwam mij vóór meer op het doel af te gaan, dan het aangeven van een plan, en het uitstellen van de redactie tot later.

Art. 3, alinea 1, bij te voegen «en moet zich daartoe aanmelden bij een Correspondent of Afdeelingsbestuur, in zijne woonplaats gevestigd, en bij gemis daarvan, bij het dichtst daarbij gevestigde Correspondentschap."

Hoofdstuk IV. Het hoofd te veranderen in: «Correspondentschappen."

Art. 25 te doen vervallen en te veranderen in: »In gemeenten waar minstens acht leden wonen, wordt door het bestuur een lid-correspondent benoemd, en daardoor een correspondentschap gevestigd.

De leden, uit verschillende gemeenten, die minder dan acht leden tellen, kunnen zich desverlangd ten getale van minstens acht, tot een correspondentschap vereenigen.

Zij geven daartoe van hun verlangen schriftelijk kennis aan het bestuur, dat dan, behoudens het hierna bepaalde, door de benoeming van een lid-correspondent in een dier gemeenten wonende, het correspondentschap vestigt.

Wordt geen der, in een gemeente van meer dan acht leden of gecombineerde gemeenten wonende leden, die het bestuur daartoe geschikt acht, bereid bevonden zich de benoeming tot Correspondent te laten welgevallen, dan worden de leden dier gemeenten, bij het naastbij liggende correspondentschap ingedeeld.

De geschiktheid van een lid tot correspondent, wordt slechts afhankelijk gesteld van financieele en administratieve redenen.

In gemeenten waar Afdeelingen gevestigd zijn, wordt het bestuur der Afdeeling belast, met de werkzaamheden van Correspondent."

Art. 26. Bij te voegen. »De Correspondenten innen de contributies, volgens het in Art. 7 daaromtrent bepaalde.

Zij dragen de ontvangen gelden, den 1sten Mei en den 1sten November daaraanvolgende, aan den penningmeester af, met terugzending der quitanties, waarvan de betaling, na herhaalde aanmaning, niet heeft plaats gehad.

Veertien dagen vóór de algemeene vergaderingen beleggen de Correspondenten en de Afdeelingsbesturen als zoodanig, eene bijeenkomst, van alle bij hun Correspondentschap ingedeelde leden, ter bespreking van de agenda van, en ter benoeming der afgevaardigden voor de algemeene vergadering, en hunne plaatsvervangers.

Die vergaderingen worden geleid door de Voorzitters der Afdeelingen of door de Correspondenten, die tevens aan de afgevaardigden hunnen geloofsbrief uitreiken.

De vergadering beslist, bij meerderheid van stemmen, en in geval van staking der stemmen door 't lot, of de afgevaardigden aan een bepaalden last, en in dat geval aan welken last zijn gebonden of dat zij geenerlei last ontvangen.

De reis- en verblijfkosten der afgevaardigden, uit gemeenten waar Afdeelingen gevestigd zijn, worden door die Afdeelingen gedragen; de overige door de Maatschappij, tot een bedrag door de algemeene vergadering vast te stellen.

Voor correspondentschappen van 25 leden en minder, worden de reis- en verblijfkosten van een,- voor de overigen die van twee afgevaardigden vergoed.

De overige onkosten door de correspondentschappen te maken, naar aanleiding van maatregelen door de wet voorgeschreven, worden door de Maatschappen gedragen.

Hoofdstuk VIII. Bij te voegen een nieuw artikel, luidende als volgt:

»Elk correspondentschap heeft het recht, door zijne afgevaardigden ter algemeene vergadering, een zeker aantal stemmen te doen uitbrengen, en wel naar den volgenden maatstaf:

Correspondentschappen van	8	leden			1	stem.	
»	»	9	tot	25	leden	2	stemmen.
»	»	26	»	45	»	3	»
»	»	46	»	70	»	4	»
»	»	71	»	100	»	5	»
»	»	101	»	135	»	6	»
»	»	136	»	170	»	7	»
»	»	171	»	210	»	8	»

enz. in opklimmende reeks.

De bestuursleden hebben hoofdelijk stemrecht.

De overige leden hebben geen stemrecht, maar mogen aan de beraadslagingen deelnemen.

Art. 48. Alinea 1 te doen vervallen, en te veranderen in:

»Een getal van acht leden, die zich verbinden om plaatselijk werkzaam te zijn, ten einde het in Art. 1 der wet omschreven doel der Maatschappij te bevorderen, wordt vereischt om een Afdeeling uit te maken."

Ten slotte een enkel woord tot toelichting.

De aangegevene regeling van het stemrecht, bracht de combinatie der leden in kleinere kringen, als van zelve mede.

Het aantal dier combinaties te beperken, tot het aantal der nu bestaande — en later op te richten Afdeelingen, kwam mij niet gewenscht voor, omdat ook dan nog de afstand, tusschen de woonplaats van menig lid en de gemeente waar hij zijne stem zou kunnen uitbrengen, te groot zou worden om den in te voeren maatregel doeltreffend te doen zijn. Bovendien zou, van menige Afdeeling, de invloed op de te nemen besluiten te machtig worden, al werd ook reeds, om dit te voorkomen, de verhouding van het aantal leden, tot het aantal uit te brengen stemmen, in opklimmende reeks geregeld.

Een en ander gaf dus aanleiding tot het denkbeeld, om nieuw te vormen combinaties in te voeren, hier correspondentschappen genoemd, omdat de correspondenten daarvan 't hoofd uitmaken.

De naam dier combinaties een andere te doen zijn dan die der »Afdeelingen" vindt haar reden hierin, dat er een wezenlijk onderscheid bestaat tusschen den gewonen werkking der Afdeelingen en die der correspondentschapen, en dat de wet eenige bepalingen omtrent Afdeelingen bevat, die op de bedoelde combinaties van leden niet van toepassing zijn, en waarvan die, betreffende eene finantieele uitkeering door de Maatschappij aan de Afdeelingen, fondsen aan de correspondentschappen zou verzekeren, die zij niet noodig hebben, en daarom niet aan de Maatschappij onttrokken mogen worden.

In verband hiermede wordt de wijziging van Art. 48 voorkomen, dat een combinatie van leden zich, ter wille der finantieele uitkeering, Afdeeling zou noemen, zonder het te zijn, terwijl met de wijziging van dit artikel tevens samengaat, dat door deze korte omschrijving, van wat een Afdeeling is, in een van de vele leemten der wet wordt voorzien.

Met hetzelfde doel geeft de wijziging van Art. 3 aan, hoe men lid van de Maatschappij wordt., terwijl het mij bovendien voorkwam, dat de aanneming van leden en de inning der contributies door de Correspondenten, de band tusschen de laatsten en de leden zal versterken; de Correspondenten er een zekere eer in zullen doen stellen, door aanwerving van vele leden, het onder hen resorteerende aantal zoo groot mogelijk te doen zijn; en dit een en ander, gevoegd bij het minstens twee maal 's jaars vergaderen der correspondentschappen, de oprichting van nieuwe Afdeelingen, en in 't algemeen den meerderen bloei der Maatschappij zal tengevolge hebben.

Rotterdam, 10 Febr. 1884.

C. M. Droogleever Fortuijn.

HET NIEUWE GERECHTSHOF

(PALAIS DE JUSTICE) te Brussel.

In de maand Oktober 1883 is alhier het nieuwe gerechtshof (*palais de justice*) ingewijd en geopend. De koning en de koningin waren bij deze plechtigheid tegenwoordig.

Onder de redevoeringen welke bij die gelegenheid gehouden zijn, bekleedden die des ministers van justitie en des procureurs-generaal natuurlijk de eerste plaats.

Ter kennismaking met het gebouw nemen wij vooreerst eenige hoofdpunten uit de toespraken dezer heeren over, want zij, bijzonder belast om het gebouw aan te huldigen," gelijk men hier zegt, zullen daarvan zeker het best verslag kunnen geven. Wij voegen dan enkele onzer opmerkingen daaraan toe.

De heer Bara deelde mede dat de eerste steen van het gebouw in 1866 gelegd is. »Deze tempel getuigt," volgens den spreker, van eene lange en machtige inspanning van het genie, het werk en het geld. De bouwmeester Poelaert is eronder bezweken... Het gewrocht deed door zijne nieuwheid, stoutheid en reusachtige verhoudingen den geest verstommen . . . . . De heer inspecteur-generaal Wellens heeft het werk getrouw (*religieusement*) en heerlijk voltooid, zooals het gedacht was... Het grootsche monument is eigenlijk eene *tentoonstelling* van nationalen arbeid, waarvan hier het verstand en de macht worden getoond .... Dit paleis overheerscht (*domine*) de stad... Met de terrassen, enz. beslaat het 52,464 vierk. meters; het bebouwde gedeelte is 26.000 vierk. meters groot, driemaal de oppervlakte van *la place royale* .. Het gerechtshof te Londen beslaat slechts 14,693 vierk. meters en de St. Pieterskerk te Rome 22,000..... Het gebouw met de meubels kost 45 millioenen franken..... Voor 't opbrengen van deze som heeft het tegenwoordig geslacht een spoor willen nalaten van zijn verblijf (*passage*) op den thans vrijen en onafhankelijken vaderlandschen bodem."

Na een paar andere kleine redevoeringen, waarin men zich meer aan algemeenheden gehouden heeft, nam de heer Faider, procureur-generaal, het woord, om de *zinnebeeldige schoonheid* van het gebouw aan 't licht te stellen. Na een schitterend exordium, door latijnsche aanhalingen opgeluisterd, zette de spreker uiteen wat *ede taal* is die het paleis spreekt — namelijk: rijk en arm zullen er het hoofd komen buigen, onder hetzelfde rechterlijk juk (*joug de la justice*)."

»Daarom is het gebouw ook reeds populair, daarom komen allen daarvan de grootschheid (of grootte, *la grandeur*) bewonderen.

»Met recht," zegt de procureur, »is de ingang van den *péristyle* [namelijk de top van het frontispies] met het *borstbeeld* van Minerva gesierd, want zij is de godin der wijsheid. . . . Het is eene meesterlijke gedachte (*une grande conception*) haar aldaar te hebben geplaatst. . . . Dat borstbeeld bindt onzen tempel aan dien welken Griekenland aan Pallas-Athene oprichtte . . . Vervolgens treffen wij, onder den *péristyle*, [als wachters aan eene dubbele trap staande] Lycurgus 1), die meer god dan mensch was, de *oppermacht* (*souveraineté*) der wet aanduidende; daarna Demosthenes, Cicero, groote advocaten, groote burgers [op tweemaal natuurlijke grootte]; eindelijk Ulpianus, den onvergelijkelijken rechtsgeleerde. . . . Op eenen buitenmuur vinden wij nog de borstbeelden der zeven wijzen van Griekenland... Eindelijk zien wij aan den voet van den koepel die het monument bekroond [d. i. hoog in de lucht], vier zittende beelden: de Wet, het Recht, de Kracht en de Ontferming, voorstellende de verhevene en voortdurende vereeniging der viererlei macht. . . . Dus schittert de gedachte van rechtvaardigheid van alle zijden in dit paleis. . . Het is waardig met het parthenon en het oude kapitool vergeleken te worden . . . Zulke monumenten worden door de volkeren *aangebeden* (*adorés*). . . , want onsterfelijk is het gevoel van hunnen roem; en deze onsterfelijkheid is het *spiritualisme* der natien.... Het paleis is de type van onze bewonderenswaardige grondwet," enz. Vervolgens geeft de heer Faider nog een pluimpje aan de congreszuil (!) en de hal van Yperen, maar komt onmiddelijk op Ulpianus terug. —

Nu nog een woordje van ons zelven. Al het schoons wat er van ons nieuw gebouw te zeggen is vinden wij hierboven vermeld.

Zeer eigenaardig is Bara's uitdrukking *steentoonstelling* van nationalen arbeid." De koning heeft haar in een zijner antwoorden herhaald. »Ja", zeide hij, »het is eene *permanente tentoonstelling*". . . . Daarmede is de hoogste lof uitgesproken.

Indien ooit de eenvoudigheid de stempel was der waarheid, dan behoort ons paleis tot de grootste leugens. Moge er in de wereld geen monument bestaan van zoovele kubiekmeters, er bestaat ook geen publiek gebouw wat, door opeenstapeling en aaneenvoeging van volkomen doellooze zuilenrijen, afdakkingen, frontispiesen, beelden, sarcophaagachtige uitspruitsels, galerijen, balkons, enz. enz. zulk een volkomen onrust en gebrek aan meesterschap over de stof 2) verraadt, als dit reusachtig gevaarte.

Indien men de oude Grieken heeft willen nabootsen gelijk de heer Faider schijnt te meenen, dan is men mijlen ver verwijderd gebleven van het voorbeeld, wat bij een enkelen blik op het uitwendige van deszen kolos reeds in 't oog springt.

Men zie vooreerst die galerijen van zuilen aan, welke zich pyramidaal verheffen, gelijk men den toren van Babel pleegt af te beelden. Vergelijk, wanneer uw oog het toelaat, dan den koepel zelven bij dien van St. Pieter, door den heer Bara als voorbeeld aangehaald. Een kind zal hier niet twijfelen, welke proportien te verkiezen zijn. Zie vervolgens onder den grooten ingang die volkomen nutteloze zuilen, alleen tot sieraad (?) aangebracht. Zie langs den kant die zuilen welke plotselijk afgebroken worden door een zwaar fronton en eene balustrade daar boven op. Balustraden links, rechts, boven, beneden, en op de spits der frontispies het reusachtig *borstbeeld* van Minerva.

Niet minder treft ons het gezochte, het *soudé* de monumentale, bij den omgang langs de zijmuren des gebouws: verhoudingen der vensters, hunne omlijsting, consolen, frontispiesen, enz. zonder ander oogmerk dan te doen denken dat de grootste steenmassa de schoonste is.

Doch laat ons verder gaan.

Wanneer men door beklimming van een twintigtal trappen den hooldingang heeft bereikt, bevindt men zich in den zoogenaamden *rez-de-chaussée supérieur*. Men begeeft zich nu b.v. recht uit, 1°. door een groot portaal. 2°. door een *poetique central* dan door eene *galerie*, en aldus bereikt men de *salle des pas perdus*, door de wachters met de grootste ernst »*salle du pain perdu*" genoemd, maar voorzeker eene zaal met veel *peine perdue*, want niets stemt hier tot leven, tot rust, tot vertrouwen — naakte, koude, witte wanden, verrijkt met plompe pilasters, en in de hoeken *gebroken*, gecanneleerde kolommen van groene kleur... dat zijn de kachels. Men meent zich in een reusachtig *mausoleum* te bevinden. De kachels zullen zelfs nooit in staat zijn deze zoogenaamde zaal en galerijen te verwarmen, die door den dakkoepel verlicht worden. Niet alleen *pain* en *peine*, maar duizenden gaan hier aan *steenkolen* verloren, zonder winst voor 't volk, wat hier moet op de knie zinken van *bewondering*. Om nu eenen lageren *rez-de-chaussée inférieur* te bereiken begeeft men zich links of rechts tot eene trap van boven afgeschut door een mahoniehout leuningske. Deze trappen hebben honderd treden, daarmede komt men in de kelders, maar ook in een groot aantal zalen, waarvan er zich eenige in den *entresol* op de halve hoogte van de trap bevinden. Men telt hier vijf groepen van vertrekken: *cour militaire* (10 kamers), *conseil de guerre* (5 kamers), *tribunal de première instance* 2 afdeelingen (11 kamers), *justice de paix* (2 kamers), dan nog de politie (4 kamers), de telegraphie (2 kamers), verder twee *promenoirs*, 2 *magasins*, 2 *concierges*, enz. Stijgen wij nu onze honderd trappen weder op tot in den *rez-de-chaussée supérieur*, en loopen wij recht door de *salle des p. p.* zoo vinden wij aan 't andere einde weer portaal, weer galerij, en eindelijk het hof van assisen: alles in regelrechte symetrie, gelijk Archimedes het zeker niet beter hadde afgemeten.

Er bevinden zich rondom de *salle d. p. p.* en daarachter acht binnenplaatsen, die aan de onderaardsche en bovenaardsche vertrekken licht moeten schenken. Groote galerijen en eindeloore doorgangen scheiden de groepen van vertrekken uiteen en bevorderen de regelmatigheid. Op dezen *rez-de-chaussée supérieur* vindt men vijf groepen van vertrekken als: *cour d'assises* (reeds vermeld: 9 kamers), *service des juges d'instruction* (4 kamers), *parquet du tribunal de 1re instance* (5 kamers), *parquet du procureur général* (6 kamers), *tribunal de première instance*, 3 afdeelingen, (12 kamers), *cour d'appel*, 3 afdeelingen (12 kamers).

Eindelijk, na weder een veertigtal treden opgestegen te zijn die reeds van nu af aan met een extra mahoniehouten leuning op bronzen zuiltjes hebben moeten voorzien worden om de trap bruikbaar te maken, bevinden wij ons op den *étage principal*, vooreerst bestaande uit galerij bij galerij, uitzicht gevende in de *salle des p. p.* enz., en verder gelijk de *rez-de-chaussée* op volkomen identische wijze door groepen van kamers omgeven; als: *tribunal de commerce* (8 kamers), *cour de cassation* (8 kamers), *advocats (cour d'appel:* 3 kamers; *cour de cassation* 4 kamers), *cour d'appel*, 3 afdeelingen (11 kamers, *avoués et huissiers* (3 kamers). Alles te zamen 130 vertrekken.

De hoofdzalen zijn met prachtige tapijten en meubels, met reusachtige spiegels enz. versierd, die door het brusselsch gepeupel, bij zijn eerste bezoek aan het paleis, besmeerd en deels vernield zijn. Dit is evenwel niet uitsluitelijk aan ruwheid toe te schrijven. De Vlamingen worden meer en meer wakker; zij vinden hier eene soort van indo-griekschen tempel die hun, ondanks alle pracht, door het anti-nationaal karakter lang niet zoo lief is als hun eenvoudig »maanneke-pis." Zij worden in dat gebouw bovendien met eene laag fransche termen naar 't hoofd geworpen. Zoo plakt het volk, wat nog steeds het paleis bezoekt, dan ook bij elke gelegenheid op de deuren gedrukte protestbriefkens aan met de woorden: »Wij willen Vlaamsch!" Wat er ook van zij, men kent nu een weinig dit paleis, in vele opzichten eene teleurstelling, voor wie nog hecht aan nationale kunst, overleveringen, behoeften, zeden, enz. Niet een *monumentum*, maar een *monstrum aere perennius* moet men het noemen. »Het is een voortbrengsel," zeide de heer Garnier, de bouwmeester van de groote opera te Parijs, »niet van *l'enfance de l'art*, maar van *l'éléphance de l'art*." En dan geen olifantstijl gelijk de groote ingang van het tentoonstellingsgebouw te Amsterdam, eene soort van phantastische groepeering welke geheel het kenmerk had van iets tijdelijks, iets voorloopigs, maar een werk, zoo pretentieus, zoo aanmatigend van uiterlijk als er geen in de wereld bestaat, zoo kostbaar als geen ander, en waarin men zich toch niet ontzien heeft het marmer van de lambriseering der corridors dooreen te mengen met gemarmerde olieverwschildering, die voorzeker weder niet den stempel der waarheid (*sigillum veri*) draagt.

Ondanks deze aanmerkingen, welke wij meenden te moeten maken tegenover den uitbundigen en overdreven lof, voortspruitende uit het gevoel wat wij met een euphemisme *esprit de corps* zouden noemen, ondanks dat wij het stelsel afkeuren iets grootsch *quand même* te willen maken, wat hier blijkbaar aan den kolossalen bouw te gronde is gelegd, ondanks de ontstemming die ons bevangen heeft bij de gedachte dat hier sommen zijn uitgegeven, waarvoor kunstwerken tot wezenlijke beschaving des volks, in *overeenstemming* met diens aanleg en zeden, in 't leven hadden kunnen treden — ondanks dit alles willen wij gaarne ten slotte toegeven, dat vooreerst het beeldhouwwerk, zoowel de marmeren standbeelden aan de trap, als de bronzen zittende beelden om den koepel, de kapiteelen der zuilen en andere onderdeelen, met talent en zorg zijn bewerkt. Wij weten trouwens dat België eene rij van begaafde beeldhouwers bezit. Maar 't ontbreekt aan bouwmeesters en vaste beginselen van bouwkunst, waarover een kundig schrijver, zich teekenende Edmond Louis, in de *Fédération artistique* onlangs eene reeks van gezond gedachte artikelen geschreven heeft. Met dezen criticus willen wij dan ook gaarne toegeven, dat in vele opzichten de groote lijnen der buitenmuren van het paleis aan de verdeeling der kamers beantwoordt (wat bij andere nieuwe prachtgebouwen van Brussel volstrekt niet altijd het geval is).

Ref heeft zich de moeite gegeven ook de inrichting der verschillende hierboven genoemde hoven nauwkeurig na te gaan, en bekent gaarne dat vele zalen eenen deftigen, ernstigen indruk maken, al zou men er ook menige bijzonderheid afkeuren. Het hof van assisen heeft eene lambriseering van zwart marmer van meer dan manshoogte; de deuren hebben zwart marmeren posten en frontispiesen. Het hovengedeelte der muren is, zoowel als het plafond, door een harmonisch schilderwerk afgewisseld met marmeren paneelen bedekt. De meubels zijn sterk van hout, donker van kleur en stemmen met het overige samen. Het hof van cassatie wordt aan eene zijde door kolommen gedragen, waarnevens een doorloop met vensters zich bevindt; een tweede licht komt van boven. Dit veroorzaakt eene onharmonische breking van lichtstralen. Overigens is ook deze zaal ernstig van bouw en kleuren. De muur, waartegen zich de profielen afteekenen der leden van 't hof, is weder van diep zwart marmer, de andere muren zijn harmonisch getint, zoowel als het plafond. Alleen heeft men hier de ongelukkige gedachte gehad de alleenstaande zuilen en pilasters vleeschkleurig te stukeeren.

Als laatste opmerking nog eene kleine historische trek. Bij 't rondwandelen door de open galerijen vroeg ik van tijd tot tijd aan mijnen geleider: »Où cette porte conduit-elle?" Het antwoord was meer dan eens: »Nulle part, Monsieur!" »A quoi ces enfoncements en forme de balcon servent-ils?" En bij weêr: »A rien, Monsieur; c'est à dire à regarder en bas" en menig dergelijk antwoord gaf hij, volgens zijn natuurlijk gevoel voor harmonie en practisch nut.

T. A.

1). De beelden der goden of halfgoden werden door de Grieken toch niet als wachters aan een trapleuning geplaatst.

REF.

2). De schrijver bedoelt hier zeker door stof, het uit en de bestemming — doelmatigheid van het gebouw. Immers geheele deelen van het gebouw zijn zeer spaarzaam verlicht, zelfs zijn er bureaux waar het licht (de vensters) nabij den vloer staat en het bovengedeelte in het donker laten, terwijl in andere lokalen het tegenovergestelde het geval is. Dat de heer Wellens de materieele stof wel meester is, heeft hij bewezen door de enorme steenblokken van den bovendoepel boven den grooten ingang en op meer andere plaatsen tot kolossale afmetingen te vormen, waardoor het mogelijk werd dit gebouw van reusachtige proporties tot stand te brengen.

REF.

VERSLAG VAN DE 117de VERGADERING DER AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN. GEHOUDEN 17 JANUARI 1884.

Na het lezeur, opende de Voorzitter de vergadering, en werden de aanteekeningen van het verhandelde in de vorige vergadering goedgekeurd. Hierop noodigde de Voorzitter den heer J. J. Kersbergen uit, om zijne toegezegde bijdrage te leveren.

De heer Kersbergen liet aan deze voordracht »over bliksemafleiders" voorafgaan eene uiteenzetting van het natuurverschijnsel van donder en bliksem volgens Descartes, Bochaane en Pater Cotta, en gaf vervolgens een kort overzicht hoe de Grieksche wijsgeeren er over gedacht en gesproken hebben. Met zekerheid kan niet gezegd worden of men in de oudste tijden de kunst verstond om den bliksem af te leiden; de geschiedenis van de vele schade, welke de bliksem vooral bij hooge gebouwen heeft aangericht, gaf wel de noodzakelijkheid aan voor het plaatsen van z. g. bliksemafleiders. Aan Benjamin Franklin komt de eer der uitvinding van den bliksemafleider toe.

Spreker ging verder voort met de opsomming van vele belangrijke bizonderheden over volksvooroordeel en bijgeloof, welke de plaatsing van bliksemafleiders zeer belemmerden en niet zelden aanleiding geven tot volksopstand, o. a. te St. Omer in 1783. De meerdere ontwikkeling en beschaving deden langzamerhand dezen hinderpaal verdwijnen en de bliksemafleiders werden algemeen geplaatst, waar men gegronde vrees koesterde voor het gevaar dat de bliksem kon aanrichten. In 1754 werd in Moravie de eerste afleider geplaatst door Procopius Dirisch.

In Nederland, waar de electriciteit zulke groote beoefenaars had, was men echter niet vlug met het plaatsen der afleiders: in 1782 geschiedde dit het eerst op den Martinitoren en te Doesburg door de zorg van den luitenant-generaal Kraijenhoff. Door enkele steden, als Amersfoort, 's Gravenhage, Arnhem en Goedereede, werd dat voorbeeld eenige jaren later gevolgd. Men kwam echter meer tot het inzicht van de noodzakelijkheid voor de plaatsing van afleiders, toen in 1836, op 12 Februari, het onweder ons land zoo vreeselijk teisterde en in vier torens brand deed ontstaan, terwijl de toren te Arnhem gespaard bleef, niettegenstaande de afleider, daarop geplaatst, drie felle bliksemstralen te verduren had.

Spreker eindigde met eene beschrijving van de samenstelling der bliksemafleiders volgens Gaij Lussac. Hoewel reeds in 1823 opgesteld, wordt die omschrijving nog steeds van het hoogste aanbelang beschouwd en geraadpleegd door hen, wien het oprichten van bliksemafleiders is opgedragen.

Deze zoowel nuttige als aangename bijdrage werd met veel belangstelling aangehoord en den spreker bij monde van den Voorzitter dank gezegd.

Naar aanleiding der ingekomen vraag in de brievenbus: »Men maakt tegenwoordig spouwmuren van een p l a t s t e e n: — zal

dat voldoen aan de eischen die er voor gesteld worden, en de kosten vergoeden?" gaf de Voorzitter een toestemmend antwoord, zeggende onder anderen dat spouwmuren zeer aan te bevelen zijn, en ten einde ze zoo min kostbaar mogelijk te maken is het niet te ontraden dat men dit doet van een platsteen. Spreker trad hierna nog in eenige bizonderheden om zijne meening toe te lichten. Vrij algemeen was men het met deze zienswijze eens, terwijl de heer van Loenen nog aangaf dat zeer veel aanbeveling verdiende, het aanbrengen van draadnagels in den buitenmuur, waardoor bij groote oppervlakte gerust van een platsteen gebruik kan gemaakt worden. Ook door andere leden werd dit onderwerp nog besproken.

De heer Joh. Vlaanderen, die in deze zoowel als in de laatst voorgaande vergadering eene kunstbeschouwing den leden te genieten gaf, voldeed aan zijne beloofde toelichting, tot recht verstand der tentoongestelde platen, door eene flinke vertaling uit het Duitsch van Hugo Licht's »Inleiding van het plaatwerk: Berlijnsche Architektuur" ten beste te geven.

Met de meeste aandacht en belangstelling werd deze inleiding aangehoord; ze gat den leden een helderen blik in de Berlijnsche Architektuur. Onder dankzegging voor het geleverde, achtte de Voorzitter het zeer gewenscht deze vertaling aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad in te zenden.

Vóór het einde der vergadering vroeg de heer P. J. Groen met een kort inleidend woord gehoor voor de stem der werkliedenbeschermers, met name: »Nederlandsche Pensioenvereeniging voor werklieden" om tegen contributie van *f* 1,— 's jaars lid te worden dezer vereeniging, ten einde de hand te reiken aan hen, die met dit goede werk zijn aangevangen en waarvan de goede vruchten zooseer gewenscht zijn voor den oppassenden en in de toekomst zorgende werkman. Eenige leden waren dadelijk bereid om tot het lidmaatschap toe te treden. De Voorzitter achtte het voor het verder welslagen noodig dit onderwerp voor een volgende vergadering op de agenda te plaatsen, waarna de vergadering werd gesloten, onder dankzegging aan den heer Groen, die het secretariaat had waargenomen, en aan hen die het hunne hadden gedaan om ook deze bijeenkomst nuttig en aangenaam te doen zijn.

VERSLAG VAN DE 118de VERGADERING DER AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN, GEHOUDEN 14 FEBRUARI 1884.

Na het leesuur en bezichtiging van de platen uit de weekbladen »*Builder*" en »*Building News*", toebehoorende aan den heer J. B. van Loenen, opende de Voorzitter de Vergadering en gaf de Secretaris voorlezing van de notulen der vorige vergadering, welke werden goedgekeurd.

De aan de orde gestelde bespreking van de verschillende voorstellen tot wijziging van art. 52 der wet van de Maatschappij, werd door den Voorzitter ingeleid. Na voorlezing daarvan, ontstond eene discussie, waaruit bleek dat de zienswijzen zeer verschillend waren. De Voorzitter achtte het zeer gewenscht, in verband met de benoeming van den heer Lavcel, door het Hoofdbestuur tot lid der commissie van onderzoek, eene commissie te benoemen, ten einde de voorstellen te bespreken, opdat, zoo mogelijk naar het advies dier commissie rapport zou kunnen worden uitgebracht. Dit voorstel kon de goedkeuring der vergadering wegdragen en werden dientengevolge benoemd de hh. Lancel, Looman, Verborg, Kersbergen en Groen.

Alsnu stelde de heer Looman enkele nieuwe bouwmaterialen ter bezichtiging, zooals zoogenaamde kruispannen, uit de fabriek van de heeren Van Sillevoldt te Oegstgeest, lattenwerfsel voor plafonds en wandbepleistering van den heer Kroon te Buiksloot en bekleedingsteenen van de heeren Philipp Holzmann & C°. te Frankfort a. M.

Omtrent de kruispan, ook wel Fransche kruispan, doch ten onrechte Echter dakpan genoemd, alsof Echt in Limburg de eenige en eerste vervaardigingsplaats is, noemt spreker het een gelukkig verschijnsel, dat een fabriekant uit een onzer naburige dorpen, de vervaardiging van dat materiaal op zich heeft durven nemen en daarin vrij goed geslaagd is, getuigen de heele en de doorgebroken monsters der blauwe en roode kruispannen. De klei uit deze streken levert gewone pannen, die door het geheele land gewild zijn en als deugdzaam bekend staan; gelukt het dus dien fabriekant zijn materiaal zonder eenig gebrek af te leveren, dan kan hij de concurrentie gerust het hoofd bieden.

De prijzen van die pannen zijn: zilvergrijs *f* 45.— per 1000.
blauw » 42.50 » »
rood » 38.— » »

De vorstpannen kosten per stuk *f* 0.25.

Naar aanleiding van deze mededeeling ontstond eene discussie, doch bijna algemeen was men het er over eens dat ze vele deugden bezitten, welke aan de Echter-pannen ontbreken.

Om over het lattenwerfsel een oordeel uit te spreken, ging moeielijk, want alleen de ervaring kan daarin uitspraak doen; daarom dan ook zal de Voorzitter dienaangaande een proef nemen en daarvan later mededeeling doen.

Over de bekleedingsteenen herinnerde de heer Looman aan hetgeen in de *Bouwkundige Weekbladen* N°. 10 en 33 van 1883 daarover geschreven was.

Na dankzegging aan den heer Looman voor de genomen moeite, gaf de heer P. J. Groen nogmaals eene warme aanbeveling voor het »Nederlandsch Pensioenfonds voor Werklieden", dat reeds overal in ons land — ook te Leiden — afdeelingen heeft gevestigd en waarbij reeds verschillende Tweede-Kamer-Leden als lid zijn toegetreden. Het valt dus geenszins te betwijfelen, dat de Staat zelf mettertijd zijn medewerking zal verleenen.

De heer Huurman verklaarde met den tegenwoordigen werkman zoo weinig op te hebben, dat hij geen cent meer voor hen over had, en hij dus het nut van het Pensioenfonds ook niet inzag.

Door den Voorzitter werden deze woorden ten sterkste bestreden. Reeds 55 jaar lang had hij met werklieden omgegaan, en hij had er velen onder gekend voor wien men en als werkman en als huisvader den hoed zou afnemen, voor wien men onwillekeurig eerbied en respect moet hebben. Hij achtte den werkman hoog. Met luid applaus betuigde de vergadering adhesie aan deze woorden. Ook nu traden nog enkele leden tot het lidmaatschap van de vereeniging toe.

In de bus werden twee vragen gevonden n. l.:

1°. »Wat is de invloed der buitenlucht op den metselsteen, vooral op Belgischen?"

2°. »Welke middelen bezitten we om oude verflagen van steen en hout te verwijderen, en wat leert de ondervinding daarvan?"

Voor de beantwoording der eerste vraag werden benoemd de heeren Hoos, Verhoog, Looman en Huurman en voor de tweede de heeren Van Dam, Marks en De La Bye.

De aan de orde zijnde bijdragen van den heer Joh. Vlaanderen over »Havenwerken te Antwerpen", werd wegens het vergevorderde uur tot de volgende uitgesteld, en de vergadering met een woord van dank voor de opkomst der leden door den Voorzitter gesloten.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ROTTERDAM, GEHOUDEN 15 FEBRUARI 1884.

De Voorzitter deelt, na opening der Vergadering mede, den afloop der te Utrecht gehouden bijeenkomst van gedelegeerden van eenige Afdeelingen, ter zake van eene wijziging in de Wet der Maatschappij.

Als lid van het Bestuur wordt gekozen, de heer J. van Prooijen.

Zijn ingekomen: eene vraag over het losliggen van zinken dakbedekkingen, en eene luidende: «Welk is het oordeel dezer Vergadering over de Nederlandsche pensioen vereeniging voor werklieden. Als ondersteuning wenschelijk is, wat kunnen wij dan doen; zoo niet, welke bezwaren bestaan dan tegen het doel en de uitvoerbaarheid.

Aan het einde der Vergadering wordt de tweede vraag in behandeling genomen. De heer C. M. Drooglever Fortuijn vermeent, dat de zaak aanbeveling en ondersteuning verdient. De werkman kan van zijn verdiensten niet voldoende afzonderen voor zijn ouden dag. De Voorzitter zegt, dat in de desbetreffende alhier verspreide circulaire niets voorkomt, omtrent statuten, tabellen, enz. waarom hij de zaak niet voldoende toegelicht acht. Ook de heer J. A. Voorhoeve is tot dezelfde conclusie gekomen. Hij vraagt of het enkel eene philantropische inrichting zal zijn. Is dat zoo, dan zal het gevraagde lidmaatschap ad *f* 1.— weinig helpen, of moet de werkman zelf bijdragen. De heer Droogleever deelt mede, dat het laatste in de bedoeling ligt, doch er moet ondersteuning van andere zijde bijkomen. Het niet geven van statuten, enz., behoort geen reden te zijn om de zaak niet te ondersteunen. Philantropie en eigen hulp moeten samengaan. Als voorbeeld noemt hij de hier bestaande spaar- en hulpkas voor werklieden. Op voorstel van den Voorzitter wordt besloten, de zaak aan te houden tot een volgende Vergadering; hij oordeelt die nog niet helder genoeg en niet algemeen bekend.

Omtrent de op de agenda voorkomende vraag over het verwijderen van vocht uit muren is een schrijven ingekomen van den heer Jules Herckenrath alhier, begeleidende twee monsters Cement-Porcelaine anti-nitreuse (Candelot Pire), waaromtrent wordt medegedeeld, dat het Cement N°. 1 schitterend wit, en hard als glas is. N°. 2 heeft een grijzer tint. Het wordt met een borstel of kwast op vochtige muren, vochtig hout, enz. gestreken. Met 1 kilo kunnen 2 M° driemaal bestreken worden.

De stof wordt met een platte spadel omgeroerd. Men bedekke slechts 0.5 M°. te gelijk en strijke de laag goed uit. Wordt het deeg te dik, dan doopt men den borstel in een weinig spiritus. Op zeer vochtige muren legt men drie lagen.

Wil men voor behangsel den glans verwijderen, dan moet de muur met potasch water gewasschen worden.

Het mengsel wordt bereid in bussen van 5, 12, 25 en 50 kilo.

Ook deze vraag wordt ter behandeling tot een volgende vergadering aangehouden.

De heer H. J. Wolters van Amsterdam, hoodt eene voordracht over centraal verwarming en behandelt daarin de verwarming met heete lucht, die met heetwater onder lage, middelbare- en hooge druk- en stoomverwarming, daarbij vermeldende hetgeen in verband met het onderwerp, omtrent ventilatie gezegd kan worden. Deze voordracht werd door een aantal teekeningen toegelicht.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

In N°. 6 van het *Bouwkundig Weekblad* komt onder de berichten voor, dat de heeren Folkers & C°. prijscourant en teekeningen ter beschikking hebben van tegels uit de fabriek Bosch frères, Villeroy & Boch en Fr. Pabst.

Met verwijzing naar de advertentie, die van de oprichting af, wekelijksch in het Weekblad voorkomt, blijkt dat de heeren De Lint & C°. evenals de heeren Folkers & C°. de eer hebben, genoemde fabricken te vertegenwoordigen. Onder toezending van verschillende teekeningen doen de heeren De Lint & C°. ons opmerken dat van de meest courante soorten (een 100 tal) steeds voorraad in hunne magazijnen is.

Afloop van Aanbestedingen.

's GRAVENHAGE, 6 Febr. — Het minist. van waterstaat, handel en nijverheid: het maken van gebouwen en eenige verdere werken op het station Stavoren voor het gedeelte Stavoren-Sneek van den spoorweg Stavoren-Leeuwarden (begr. *f* 190.500):

L. de Rooy te Tilburg	*f* 193.000
A. Vos Rzn te Helder	» 192.990
P. Duinker te idem	» 192.555
J. Kooy te Amsterdam	» 192.400
C. Meijers te 's Hage	» 191.500
T. Verhoeven te Deventer	» 189.000
J. J. Bekker te Lent en L. D. v. Seters en Co. te Nijmegen	» 187.300
C. Eckhardt te Almelo	» 186.978
J. H. Vos Sr. te idem	» 186.825
A. P. P. Boef te Nieuwland	» 186.300
M. L. van Spanje te 's Hage	» 183.540
P. Vlasman te Bodegraven	» 183.000
G. Schnitger te Groningen	» 182.980
T. Hilarius Wz. te Leeuwarden	» 182.362
K. Bleeker te Zutphen	» 181.300
W. J. Kolkert te Deventer	» 181.100
F. P. de Haas te 's Hage	» 180.500
D. van der Tas te Charlois	» 179.157
J. Dokter te Leeuwarden	» 179.000
D. Zuiderhoek te Amsterdam	» 178.730
T. Boonstra te Assen	» 177.700
T. J. Mirande te 's Hage	» 177.600
T. G. Bekhuis en D. Damstra te Leeuwarden	» 177.400
A. van der Meer te Harlingen	» 176.543
A. J. van Liemt te Amsterdam	» 174.800
Th. Vos te Delft	» 204.400
M. Taverne te 's Gravenhage	» 204.644
W. Westerhof te Weesp	» 238.740
P. Vlasman te Bodegraven	» 238.940
Th. Bekhuis en Damstra te Leeuw.	» 204.140
L. de Rooij te Tilburg	» 223.400
Z. de Bont te Amssum	» 200.500
Chr. Dessing te Gouda	» 215.230
L. Vlasman te Amsterdam	» 235.000
Tom en v. Bergen Henegouwen	» 244.869
H. Stilwagen te 's Gravenhage	» 202.500
W. van Ipenburg te Delft	» 199.890
J. Slenters te Haarlem	» 197.645
W. Teeuwissen te 's Gravenhage	» 197.645
P. Rinks te Zandpoort	» 196.780
W. Cames en Co. te Rotterdam	» 191.190
H. Bijer te Hof van Delft	» 189.999
J. Groenendaal te 's Gravenhage	» 189.337
J. Trinthamer te Schiedam	» 175.480
W. Hilkes te Rotterdam	» 175.380

nog niet gegund.

DELFT, 6 Februari 1884. Aanbesteding der R. K. Parochiale Kerk van den H. Hippolytus te Delft. Architekt P. J. H. Cuijpers. Ingekomen 26 briefjes, en eene inschrijving te laat.

W. Leibbrant te Amsterdam	*f* 245.200
L. van Spanje te 's Gravenhage	» 215.000
H. Hendriks te Osa (twee biljetten)	» 215.933
W. Schaap te Delft	» 220.300
J. Lucas te Delft	» 231.900

AMSTERDAM, 7 Febr. — De architekt J. W. Meijer: het bouwen van een stoomdiamantslijperij in de Focke Simonstraat No. 26 aldaar, voor den heer S. M. de Vries:

K. Rietsnijder	*f* 41.438
Kruijff en Schouten	» 41.770
W. Haaksma	» 41.700
G. Wood	» 41.414
W. Greve	» 41.319
J. D. Voorthuijzen	» 41.200
H. Rietsnijder en Zoon	» 41.175
J. F. Prentzler	» 41.000
Gebrs. v. Berkum	» 40.888
W. L. Leibbrandt	» 40.489
J. Koster	» 40.200
D. Heijink	» 40.122
P. Kampman en J. Harderwijk	» 39.990
A. Aalders	» 39.886
J. Lockhorn	» 39.550
P. A. H. Warnes	» 39.448
J. Vontijn	» 38.550
J. de Lange	» 38.175
H. J. en G. Haandriksman	» 38.000
W. H. Struijs	» 37.960
H. F. Roemers	» 37.305
Knipper en Vree	» 36.500
G. L. Brouwer en D. Hoogerbeets	» 36.236
F. Rijke	» 35.566
G. Boon	» 35.350

ROERMOND, 7 Febr. — De architekt Jorna, het bouwen van 7 burgerwoonhuizen:

J. Reijnen	*f* 13.820

Uitslag der door Huismeester en Regenten van het Geneeskundig Gesticht voor Krankzinnigen te Utrecht gehouden aanbesteding, op 9 Februari 1884, tot de aan- en verbouwing van eenige localen ter uitbreiding der afdeelingen voor onrustigen 3e klasse.

Ingekomen 16 billetten, waarvan 2 van onwaarde.

A. C. Vink	*f* 27.134
J. A. van Straaten	» 26.990
J. van der Lip	» 26.920
K. Keers	» 26.800
R. Pisa	» 26.675
L. Maijer	» 26.400
G. J. van Vloten	» 26.397
J. M. Wolff	» 26.200
G. J. Cubes	» 26.100
B. J. van Baaren	» 25.950
Gebrs. van Leeuwen, Wzn.	» 25.950
J. Krab	» 25.450
S. Bijlaard	» 24.830,60
W. A. G. Jansen	» 23.840

Gegund, allen te Utrecht.

FRED. STIELTJES & C°.

Importeurs van Amerikaansche

Hout- en IJzerwaren.

Prinsengracht 509, Amsterdam.

MAGAZIJN VAN

SCHOOLBANKEN, Systeem ANDREWS.

STOELEN en BANKEN

voor SCHOUWBURGEN, CONCERTZALEN, enz.

Asbest brandvrije verven,
Asbest olieverven,
Asbest dakbedekkingen,
Asbest-Cement

voor het herstellen van beschadigde zinken en andere daken.

Geïllustreerde Catalogussen en prijzen op aanvrage verkrijgbaar. 1739

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht: Stationsstraat 2. (1740

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.

Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1741

Bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie enz. 1742

DORDTSCHE TRAS.

H. F. ONDERWATER & Co.

DORDRECHT,

STOOM-TRASMOLENAARS.

Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen,** uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.

Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1743

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

Tuiles Metalliques. Menant à Paris.

METALEN DAKPANNEN, dekken in elke helling, zijn door hunne ook eleganten vorm ondoordringbaar voor tocht of stof, duurzaam, waaijen niet op, niet door, wegen van af 3 kilo per □ M. Ook zeer geschikt voor de Indiën. 1744

Agenten voor NEDERLAND en KOLONIËN,

MARTIN & C°. Achter Oosteinde. Amsterdam.



LÉON DE SMET & C°. GENT

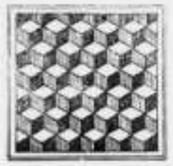
Fabriekanten van Ceramiektegels,

geperste, gepolijste en ingebrande

CEMENTTEGELS

EN

PORTLAND CEMENT.



Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam*, in BOUWMATERIALEN.

Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN,

ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz. 1745

1746 **FERD. ENGERS.**

AMSTERDAM. Gelderschekade 88.

ROTTERDAM. Hoogstraat 184.

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Voor zoo ver de voorraad strekt, zijn voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, bij de ondergeteekenden te verkrijgen.

Bouwkundig Tijdschrift 1881 f 5.—
Bouwkundig Tijdschrift 1882 „ 5.—
Bouwkundig Weekblad 1882 „ 3.—
Bouwkundig Weekblad 1883 „ 3.—

Na ontvangst der remise per postwissel geschiedt de aflevering direct franco.

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 9.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEK.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Het congres te Nice. — Architectura studio te Rotterdam. — Programma eener Prijsvraag voor een Museum te Rijssel. — Verslag van de vergadering der afdeeling Arnhem, gehouden 20 Februari 1884. — Binnenlandsche berichten. — Drukfoutverbeteringen. — Alloop van aanbestedingen.

PLAAT: Bekroond ontwerp, Gebouw der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als nieuwe leden der Maatschappij zijn toegetreden: de vereeniging Architectura Studio te Rotterdam, en de heer P. Westmaas, aannemer te Amsterdam.

HET CONGRES TE NICE.

(*Vervolg aan Pag.* 48.)

Waren de eerste dagen van het congres hoofdzakelijk gewijd aan besprekingen van allerlei aard, de laatste hadden voor velen meer aantrekkelijkheid, wegens de verschillende uitstapjes naar de omstreken van Nice, vooral nu die bezoeken begunstigd werden door het heerlijkste zomerweder.

Den 16 dezer werd onder geleide van den heer Brun, inspekteur der fransche vereeniging voor archeologie, een bezoek gebracht aan Cimiez een dorpje op ongeveer een uur afstand van Nice, op de bouwvallen van een vroegere romeinsche vestiging, Cemenelum, gesticht. De overblijfselen daarvan bestaan uit de zeer merkwaardige bouwvallen van een arena, welks konstruktie, en indeeling nog in haar geheel te volgen zijn. Minder goed bewaard zijn de weinige overblijfselen der thermen, en van eenige romeinsche villa's. Alle belangrijke onderdeelen van deze bouwwerken, als colommen, marmerbekleedingen, enz. zijn thans in kerken en kloosters van den omtrek verspreid. Zij werden een 300-tal jaren geleden daartoe geroofd.

Zeer belangrijk zijn de groote werken, welke in den laatsten tijd te Cimiez zijn uitgevoerd door de Société Foncière Lyonnaise, die zich voorstelt van Cimiez een stad te maken, welke om haar schoone ligging vele bewoners tot zich zal trekken; maar daardoor is ook een gedeelte van de omstreken van Nice, dat vroeger een frissche wandelplaats was, herschapen in een oord, doorkruist met tal van stoffige boulevards. Op goede bestratingen wordt hier weinig acht geslagen.

Zondag, 17 Februari, leidde de heer Garnier de leden van het Congres naar Ventimiglia, alwaar eene oude Romaansche kerk uit de 13e eeuw, Il Sanzio genaamd, bezichtigd werd. Dit merkwaardige gebouw bevat onder anderen een der best bewaard gebleven baptisteriën van Italie, hetwelk bijna geheel overeenkomstig is aan dat van Pisa, maar van iets ouderen datum schijnt te zijn.

Ventimiglia zelf, een typisch en oud Italiaansch stadje, is op de helling van een berg gesticht, kort bij de plaats waar vroeger een uitgebreide Romeinsche vestiging bestond, die door de Saraceenen verwoest en uitgemoord werd. De overblijfselen van die oude stad zijn eenige jaren geleden gedeeltelijk ontgraven; zij bestaan uit een menigte tumili en overblijfselen van villa's, en een vrij groot theatrum. Gedeelten van dit laatste zijn uitstekend bewaard gebleven, onder anderen de toegangen. Door eene ruime bijdrage van het italiaansche gouvernement is men thans in staat de ontgravingen voort te zetten; zij zullen binnen weinige dagen weder een aanvang

Gedrukt 27 Februari 1884.

nemen, onder leiding van Prof. G. Rossi, inspekteur der italiaansche regeering over de oudheden der provincie.

Van uit Ventimiglia werd de tocht vervolgd naar Bordighera, alwaar de villa van den heer Bisschofsheim door den heer Garnier in Italiaansche renaissance gebouwd, bezichtigd werd. Aan dit gebouw zijn geen kosten gespaard. Voor een tijdelijk verblijf is het kostbaar ingericht. Buiten schitteren de kroonlijst en cordonbanden van glas mozaiek, binnen zijn de vloeren overal van marmer mozaiek, de wanden en plafonds dof beschilderd. Alleen in de biljartzaal is een hooge lambriseering en een gebeeldhouwd plafond van amerikaansch greenenhout aangebracht, terwijl het gedeelte der wanden boven de lambriseering met goudleder behangen is. Wat mij echter zeer trof was, dat de decoratiewerken zonder eenig karakter waren, en wat kleur en teekening betreft, bovendien slecht uitgevoerd. De ligging van deze villa, omringd door palmen, bloeiende aloë's, bamboe en olijfboomen, is heerlijk schoon. Men raakt hier verzoend met het bepleisteren van buitenmuren, wanneer ten minste het gebouw tevens tot decoratie van het landschap moet dienen.

Minder groot, maar even schoon gelegen, in een woud van palmen, op een stijle rots aan het strand der Middellandsche Zee, is de villa van den heer Garnier, die in zijn tuin eenige ververschingen aanbood aan de vele bezoekers, of hen de vergunning gaf de oranjes en madarijnen zelve te plukken. De heer Garnier heeft zich een heerlijk plekje uitgekozen om nu en dan uit te rusten van zijn vermoeienden arbeid; daär te wonen, dat moet wel het ideaal van een groot kunstenaar zijn.

Niet verre van Bordighera ligt het kleine plaatsje Ospedaletti, even als vele andere in deze streken aan een bocht der Middellandsche Zee gelegen. De reeds bovengenoemde Soc. Fonc. Lyonnaise heeft daar reeds alles gesticht wat noodig is om een herstellingsoord nog andere aantrekkelijkheid te geven, dan de heerlijke natuur dit reeds doet. Dit jaar is het eerste waarin de vreemdeling in een ruim en prachtig ingericht hôtel alle comfort vindt. Ook werd onlangs het groote casino geopend, een gebouw volgens franschen smaak gebouwd en ingericht door den architekt Biasini, die ook Nice verrijkt heeft met een aantal villa's en woonhuizen, die niet altijd van goeden smaak getuigen. Het casino is te zwaar van uiterlijk en niet in harmonie met de omgeving. Het is geen verfraaiing van het landschap, zooals de werken van den heer Garnier dit zijn. Daär, omringd door een woud van hooge palmen en olijven, past de italiaansche renaissance.

De archeoloog Aubenas, een man die zijn geheele leven gewijd heeft aan de bestudeering en het verder blootleggen van de overblijfselen van het forum Julii, het tegenwoordige Frejus, was de wegwijzer in en om laatstgenoemd stadje, hetwelk op 18 dezer bezocht werd. Voor hem, die de geschiedenis der bouwkunst op den rechten prijs stelt, is die plaats van het grootste belang. Niet alleen dat in den omtrek overblijfselen eener 70 kilometers lange aquadukt gevonden worden, waaruit met volkomen zekerheid de konstruktie kan worden nagegaan, maar ook is die omgeving rijk aan tal van andere merkwaardige bouwvallen, en in de eerste plaats die van de groote zeehaven van het forum Julii, ter weerszijden door twee citadellen verdedigd, in welker nabijheid men de groote voorraadschuren en magazijnen voor den handel nog aantreft. De aquaduct viel op sommige plaatsen te zamen met de vestingmuren der romeinsche stad, zoodat enkele bogen, waarop het geleidingskanaal rustte, besloten zijn in verdedigingstorens. Een dezer merkwaardige torens is voor de helft bewaard gebleven.

Voor velen is het nog een onopgeloste kwestie, hoe de romeinen hunne muren geconstrueerd hebben. Hebben zij eerst het in verband opgetrokken metselwerk, — in natuurlijken steen, — der buitenbekleedingen gemaakt, en toen dit gereed was, de tusschenruimten met beton volgestort? Hebben zij eerst de kern van beton gemaakt en daarna deze met een in verband gewerkte bekleeding een ooglijker aanzien gegeven? De een zal op de eerste, de andere op de tweede vraag, „ja" antwoorden. Aan de overblijfselen der monumenten van Frejus is evenwel duidelijk te zien, dat kern en bekleeding ongetwijfeld gelijktijdig zijn gemaakt. De muren werden geleidelijk, geheel afgewerkt, opgetrokken.

De groote haven Frejus en de beide verdedigingstorens of citadellen zijn nog in alle bizonderheden te volgen; de overblijfselen van deze werken zijn daarom des te merkwaardiger, omdat zij het best bewaard gebleven zijn van alle overige dergelijken. De haven is de eenige in Italie.

Van de Porta Galla van Frejus met haar 2.50 M. dikke muren, is slechts weinig overgebleven; genoeg echter om den merkwaardigen aanleg — zij vormt met haar beide vleugelmuren een halven cirkel — duidelijk aan te wijzen.

Van meer belang en voor een groot gedeelte zeer goed bewaard gebleven, hoewel niet zoo goed als dat te Nimes, is het Arena van Frejus; van de overige bestaande, het derde in grootte. Tusschen de buitenmuren gemeten, heeft het een kleinste diameter van 93 M.; tusschen de muren van het podium, 53 M. Merkwaardig is het dat de roode, gebakken tegels (0.33 bij 0.045 bij 0.05 M.) die bij de geboorte der gewelven in een dubbele laag op de muren liggen, als fabrieksmerk dragen Castoris, den naam van den fabriekant. Dezelfde tegels vindt men te Nimes en te Rome. Dat dus de Romeinen de tegels niet vervaardigden op het werk zelve, zooals door sommigen beweerd wordt, kan hen in zooverre tegengesproken worden, dat er ook groote fabrieken bestonden die haar tegels tot naar verafgelegen plaatsen vervoerden.

Nog worden te Frejus merkwaardige overblijfselen van thermen gevonden, terwijl het museum van die stad rijk is aan mozaieken, bronzen, en vaatwerk, in den omtrek gevonden.

Vóór ik dit korte verslag eindig, moet ik nog melding maken van een tochtje naar de beide eilanden Sainte Marguerite en Saint Honorat, tegenover Cannes in de Middellandsche Zee gelegen. Noch Cannes, noch de beide eilanden leveren echter iets merkwaardigers op, dan de gevangenissen van Bazaine en le masque de fer.

Ook behoor ik nog terug te komen op een paar causeries, den 16 dezer gehouden. Dr. Brown-Séquard van het Collège de France sprak over een onderwerp, hetwelk hij meende dat, hoewel het niet verwaarloosd werd door den architekt, toch nog meerdere aandacht verdiende. Het was de hygiene in het woonhuis.

Na in bizonderheden getreden te zijn over het voortplanten en het ontstaan van verschillende ziekten, door schimmelplanten, bacteriën en andere onzichtbare vijanden van het menschelijk leven, raadt hij in warme bewoordingen aan, overal, 't zij in 't Noorden, 't zij in 't Zuiden, zorg te dragen, dat het den mensch nooit in zijn woning ontbreke aan overvloed van frissche lucht, aan goed drinkwater, en aan zonneschijn (voor den grijzen hemel van 't Noorden: licht). Die drie elementen zijn noodzakelijk voor den mensch. Aan den architekt is het gegeven, in elke woning, voor het eerste en voor het laatste te zorgen.

Zoowel de heer Cesar Daly, als de heer Ernest Bosc, weidden nader uit over het groote belang der hygiene, en over de enorme verdiensten van Dr. Brown-Séquard door de vele ontdekkingen, die hij gedaan heeft. Maar ook wezen zij er op, dat juist in dezen tijd de architekten meer dan ooit op de eischen der hygiene beginnen te letten. Doch wat is het geval; de eene geneeskundige zegt dit, de andere iets geheel tegenstrijdigs. Zoodra de doktoren, wier vak het is algemeene regelen te geven, deze aan den architekt voorleggen, dan zal het aan den laatsten niet liggen om alle bezwaren op te lossen.

Een vervolg als 't ware van een gedeelte dezer causerie, was een voordracht over de verschillende rioolstelsels, gehouden door den heer Durandy. Na gewezen te hebben op het groote gevaar, waaraan steden met slechten afvoer van rioolstoffen zijn blootgesteld, vooral nu dit gevaar in het helderste licht is gesteld door de proeven van Pasteur, bespreekt hij de verschillende stelsels en vergelijkt ze onderling, zonder daarbij in details te treden, die als bekend mogen worden aangenomen, om tot de konklusie te komen dat men, de verschillende stelsels in het algemeen beschouwende, eigenlijk geen als het beste mag erkennen. Elke stad, elke plaats heeft zijn bizondere eischen, welke in acht moeten genomen worden; slechts voor die eischen mag een of ander systeem het eenig doeltreffende worden genoemd.

Na deze lezing werd door een der aanwezigen getracht een nieuw stelsel aan te prijzen; maar toen zijn causerie wat al te veel naar reclame begon te ricken, werd hem het woord ontnomen.

Op 20 Februari werd het Congres gesloten. In den morgen van dien dag, werd nog een bezoek aan de tentoonstelling gebracht, om de schaars bijeengebrachte bouwmaterialen te bespreken; des middags zal door den architekt Biasini over prijsvragen, door den heer E. Bosc over gallo-romeinsche mozaiekwerken gesproken worden.

Heden avond wordt in de restauratie der tentoonstelling het Congres gesloten met een groot banquet, waaraan ongeveer 200 personen zullen deelnemen. President van de tafel is de heer Charles Garnier; vele autoriteiten en al de gedelegeerden van de verschillende vereenigingen en genootschappen hebben de uitnoodiging van het Bestuur van 't Congres aangenomen; het feest belooft een waardig besluit te zijn van een Congres, dat door allen, die het bijwoonden, zeker nog lang in aangename herinnering zal gehouden worden.

C. T. J. Louis Rieber.

Nice 20 Febr. 1884.

ARCHITECTURA STUDIO
te ROTTERDAM.

Zaterdag l. l. woonde ik voor de tweede maal eene vergadering bij van de alhier gevestigde jeugdige vereeniging Architectura Studio.

Uit eenige berichtjes over prijsvragen, voorkomende in dit weekblad, de bovengenoemde vereeniging betreffende, heeft men reeds haar bestaan kunnen opmaken; doel en strekking niet, hoewel het devies haar werkkring volkomen weergeeft

Eenige bizonderheden aangaande deze corporatie, zullen den lezers niet onwelkom zijn, wijl haar voorbeeld ongetwijfeld zal worden nagevolgd, en waardeering verdient.

Jonge beoefenaars der bouwkunst te dezer stede, hadden in 1881 het plan opgevat, door onderlinge samenwerking hunne studiën op het gebied der bouwkunst te vermeerderen. Het calqueren van platen en teekeningen uit verschillende werken en naar onderscheidene ontwerpen en het maandelijks ronddeelen aan de leden van de afgedrukte calques, was het begin. Al spoedig sloten zich hier velen bij aan, en bleken de onkosten de uitgaven niet meer te kunnen dekken.

Een ruimere kring van belangstellenden, was noodig, die voor eene zekere som, de uitgaven kunnen ontvangen. Vandaar het ontstaan van contribueerende leden, welke eene hoogere contributie moeten betalen dan de werkende leden.

(De werkende leden krijgen hunne afdrukken gratis, indien zij maandelijks één plaat afleveren). *)

De groote verscheidenheid en, voor het meerendeel, zeer goed geteekende afdrukken, waren oorzaak, dat al spoedig vele contribueerende leden toetraden, welk aantal thans, met inbegrip van dat der werkende leden, reeds 70 bedraagt over ons geheele land verspreid, ja zelfs enkele in het buitenland.

Huishoudelijke prijsvragen werden uitgeschreven voor diploma van lidmaatschap, titelblad, reglement etc., die veel bijdroegen tot de meerdere ontwikkeling.

Elke maand heeft er eene vergadering plaats en nu l.l. Zaterdag avond zou tevens de 1e kunstbeschouwing plaats vinden.

Meer dan veertig werkende en contribueerende leden, tevens ook introducés vulden de kleine zaal, — welk groot aantal dan ook oorzaak was, dat de voorzitter de mededeeling deed, naar een grooter lokaal te moeten omzien.

De heer J. Verheul Dzn., had bereidwillig, op verzoek van het bestuur der vereeniging, de teekeningen geëxposeerd van den nieuw te bouwen schouwburg alhier, en gaf daarbij eene zeer volledige toelichting; tevens waren mede door genoemden heer eenige deelen van P. Lampué-Concurensen Grands prix de Rome ter bezichtiging afgestaan. Met belangstelling werden teekeningen en platen in oogenschouw genomen, terwijl de uitlegging der plannen met groote ingenomenheid werd aangehoord.

Het welslagen dezer kunstbeschouwing was oorzaak, dat een contribueerend lid voorstelde, in navolging der afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst, gedurende den winter wekelijks een leesavond te houden, waar boek- en plaatwerken, teeke-

ningen enz. door leden en andere belangstellenden afgestaan, ter inzage zullen liggen. Dit voorstel werd met groote ingenomenheid begroet en zal ongetwijfeld strekken tot bevordering der kennis en van het gezellig verkeer der leden.

Wij wenschen de vereeniging op haar verder streven een groot succes toe Rotterdam heeft er behoefte aan. De tweede hoofdstad des rijks heeft tot nog toe niet te veel op het gebied der bouwkunst voortgebracht en het bouwkundig element heeft zijne hervormingsplannen door te weinig medewerking zien mislukken.

Mocht echter, na eene verbetering van Art 52 der wet v. d. Maatschappij, de afdeeling Rotterdam opnieuw trachten eene flinke hervorming in haar boezem tot stand te brengen, die tot verbetering van het bovengenoemde leidt, dan zullen ook de anderen zich meer aaneensluiten en medewerken, om tot een beteren toestand te geraken.

Ten laatste hoopen wij, dat de vereeniging Architectura Studio immer moge blijven wat zij is, eene vereeniging van j o n g e beoefenaars der bouwkunst, — dan zal zij voldoen aan eene werkelijke behoefte en in dien geest bevorderlijk zijn. Zal zij echter hare wieken verder willen uitslaan, op voorbeeld van andere vereenigingen, en grootere lichamen naar den kroon streven, zoo is haar val onvermijdelijk.

JURR. KOK.

Rotterdam, 25 Februari 1884.

*) De contribueerende leden betalen *f* 12.50 per jaar en ontvangen hiervoor minstens 192 afdrukken.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad

Door de stad Rijssel is eene prijsvraag uitgeschreven voor een museum aldaar.

Aangezien de eischen, waaraan prijsvragen behooren te voldoen, meermalen zijn besproken en voornamelijk in den laatsten tijd, zoowel hier te lande als in Frankrijk, zij het mij vergund het hierna volgend programma ter opneming in het Weekblad aan te bieden.

De gevoelens over deze aangelegenheid loopen nog zoo uiteen, dat de vermelding dezer prijsvraag wellicht nut kan hebben, al mochten aan de eischen, die voor prijsvragen gesteld worden, ook hier niet geheel voldaan zijn.

PROGRAMMA

eener prijsvraag voor een Museum te Rijssel.

De mededinging staat open voor alle fransche architekten.

Het museum zal te Rijssel worden gesticht, Square de la République, met den voorgevel gericht naar de zijde der Prefectuur.

De gelegenheid moet openstaan voor latere uitbreidingen, die desnoods bij gedeelten moeten kunnen plaats vinden.

Het gebouw, waarvan de stichting nu wordt verlangt, moet dienen tot berging der thans bestaande kunstverzamelingen, alsmede van die welke in de toekomst kunnen verwacht worden. — Daarom dient er bij het ontwerp op gerekend te worden, dat de afmetingen der verschillende zalen de helft meer moeten bedragen, dan voor de tegenwoordige verzamelingen noodig is.

Het museum zal moeten bevatten:

Schilderijenverzamelingen. Grondvlakte der zalen 1040 M².. wandvlakte 1580 M².

Schetsenverzamelingen (Collection Wicar.) Grondvlakte 225 M².. wandvlakte 625 M².

Ethnologisch Museum. (Collection Moillet.) Grondvlakte 125 M².. wandvlakte 400 M².

Museum Leleux. Grondvlakte 160 M².. wandvlakte 390 M².

Museum van ceramiesche kunst. Grondvlakte 95 M².. wandvlakte 225 M².

Zaal voor Oudheden Grondvlakte 190 M².. wandvlakte 65 M².

Museum van decoratieve kunst. Grondvlakte 185 M².. wandvlakte 220 M².

Het gebouw moet tevens dienen tot museum voor Beeldhouwwerken.

Enkele verzamelingen (voornamelijk het Ethnologisch Museum) kunnen geplaatst worden in open galerijen, grenzende aan de binnenplaats, en zelfs in een paviljoen dat in het midden dier binnenplaats kan opgericht worden.

Het ontwerp zal moeten ingedeeld worden als volgt:

1°. Een doorloopend sous-terrein waarin zich moeten bevinden, de kleedkamers voor de oppassers, de werkplaatsen om pleistervormen te maken en om schilderijen te verdoeken, met bijbehoorende bergplaatsen, benevens de magazijnen voor ontvangst der goederen. Het sous-terrein mag echter niet tot woning worden ingericht

2°. Een begane grond om de beeldhouwwerken ten toon te stellen en tot opname van verschillende verzamelingen, zoomede de vergaderzalen van het bestuur.

3°. Een verdieping, uitsluitend ten gebruike der schilderijen, verzamelingen en teekeningen.

Het maken van studiën door de kunstenaars, moet vergemakkelijkt worden door aan genoemde schilderijen-verzamelingen, kleinere zalen te verbinden, bestemd om originele teekeningen en schetsen ten toon te stellen.

Het ontwerp zal buitendien moeten bevatten eene woning voor den concierge, lokalen — genoegzaam van de tentoonstellingszalen gescheiden — voor de plaatsing der toestellen enz., voor de verwarming door middel van water of stoom.

De geheele bouwsom voor het dadelijk uit te voeren gedeelte zal het cijfer van 2.500.000 francs niet te boven mogen gaan.

De mededinging zal plaats hebben als volgt:

Bij een eerste mededinging worden schetsontwerpen gevraagd op eene schaal van 2,5 mM. per meter voor de plannen, en van 5 mM. voor de opstanden en doorsneden. Bij de schetsontwerpen moet gevoegd worden een omschrijving ten dienste der jury.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvraag worden ingewacht binnen drie maanden te rekenen van den dag, waarop het programma is openbaar gemaakt.

Deze schetsontwerpen moeten worden ingediend bij den burgemeester van Rijssel. Zij mogen niet worden onderteekend, maar zij moeten vergezeld zijn van een gesloten en verzegelden naambrief, vermeldende, van binnen, den naam des ontwerpers, alsmede zijn voornaam, maatschappelijke betrekking en woonplaats, en voorzien aan de buitenzijde van een adres en een motto, welk motto tevens moet zijn vermeld op de teekeningen en de memorie.

De jury zal 5 der beste plannen aanwijzen, die door haar naar orde van verdienste gerangschikt zullen worden. Alleen de ontwerpers dier 5 plannen zullen worden toegelaten tot een tweeden wedstrijd en ontvangen, dadelijk na de uitspraak der jury, een schadeloosstelling van 2000 frs. ieder, welk bedrag verrekend zal worden met de beloonigen, die bij den einduitslag den mededingers zullen uitgereikt worden. De ontwerpen, die voor dezen tweeden wedstrijd worden gevraagd, moeten vervaardigd worden op een schaal van 1 cM. p M. voor alle plannen, opstanden en doorsneden.

De mededingers moeten daarenboven de details op een grootere schaal leveren.

Deze ontwerpen, onderteekend door de vervaardigers, moeten worden ingeleverd bij den burgemeester van Rijssel, binnen 3 maanden nadat door de jury uitspraak is gedaan omtrent den eersten wedstrijd.

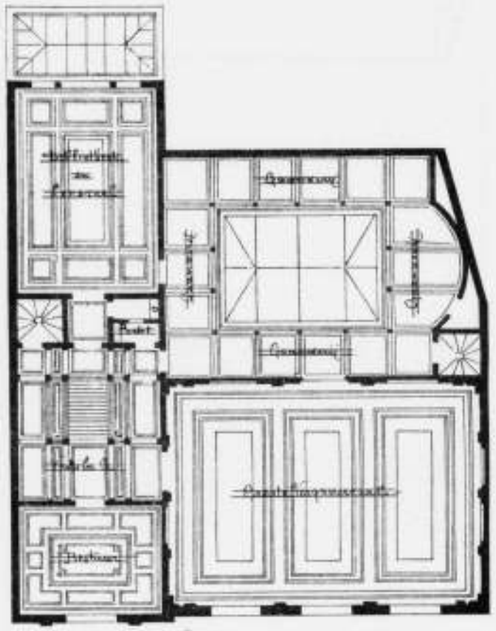
Zij moeten buitendien begeleid zijn van een uitgewerkte begrooting, die de jury-leden in staat stelt om over de verschillende posten een oordeel te kunnen vellen.

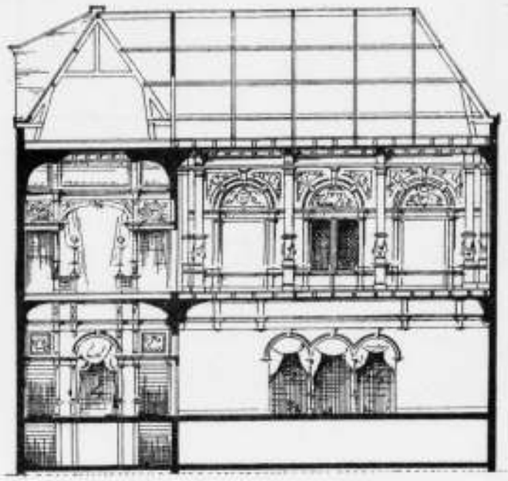
Deze begrooting mag de som van 2.500.000 francs niet te boven gaan, met inbegrip der onvoorziene uitgaven en salarissen.

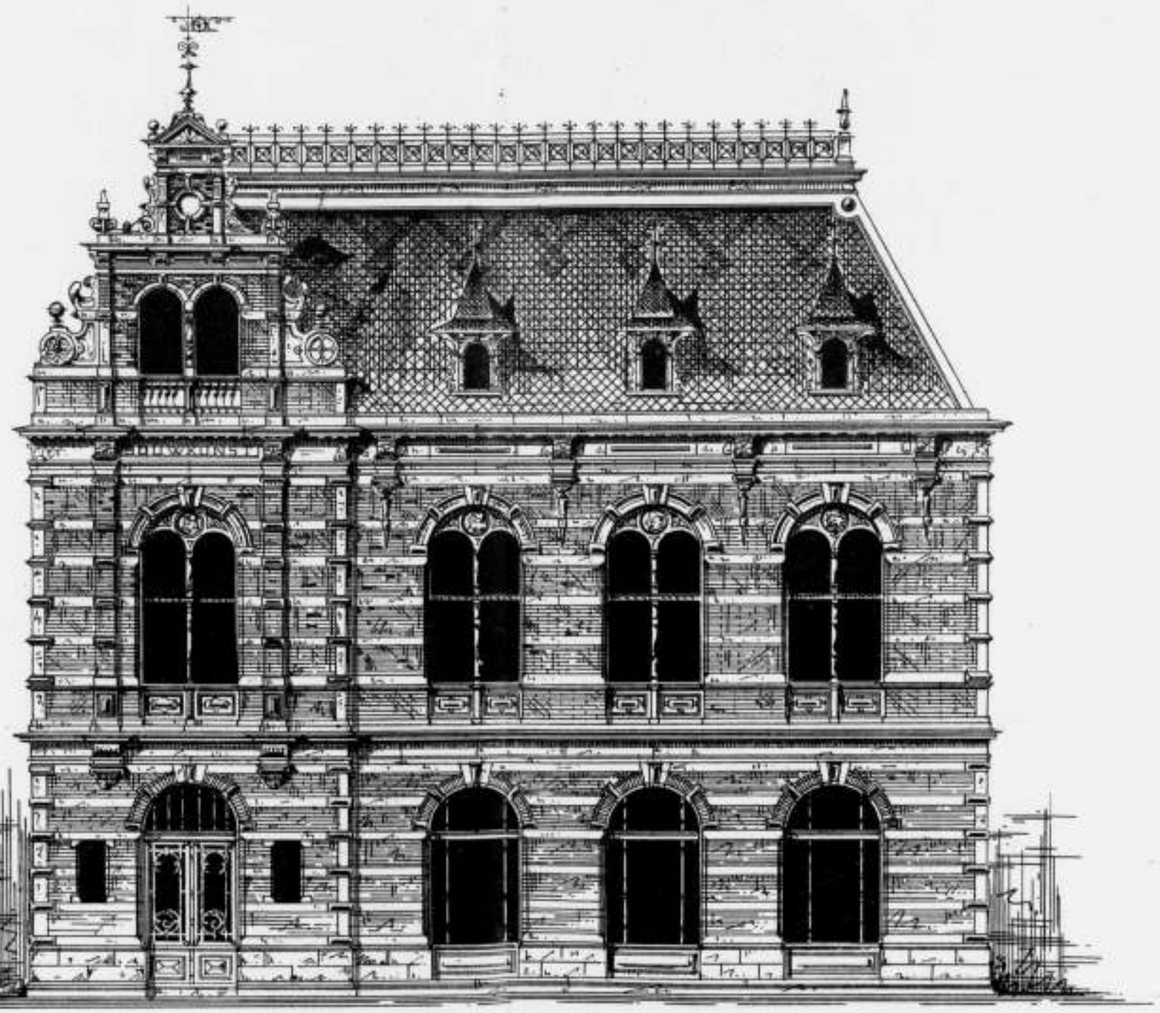
Aan de jury wordt het recht toegekend, om aan de vervaardigers inlichtingen te vragen over hunne ontwerpen, zoowel over de plannen, opstanden en doorsneden als omtrent de details, ten einde beter in staat te zijn de verdiensten der verschillende ontwerpen te kunnen beoordeelen. Daarna zal de jury deze vijf ontwerpen rangschikken.

De vervaardiger van het 1e bekroonde ontwerp zal het recht op de uitvoering hebben, tegen een honorarium van 5 %. Zoodra zijn ontwerp weder in zijne handen wordt gesteld, zal bij een som

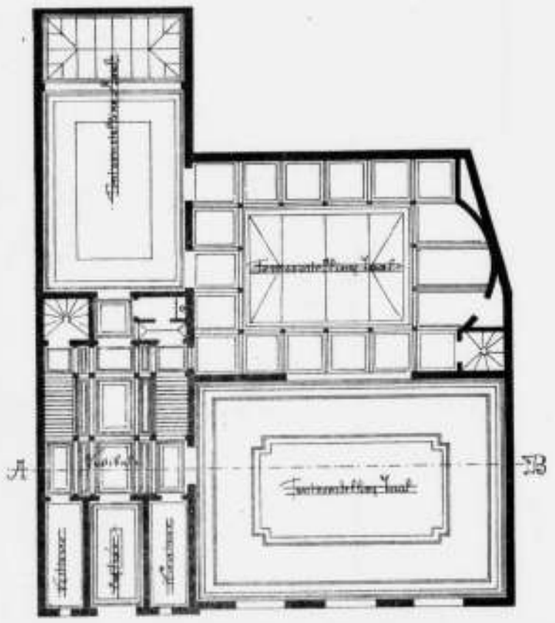
Bekroond Ontwerp
Gebouw
Maatschappij-Bouwkunst







VOORGEVEL





Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad – Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon – Amsterdam.

Photolith Wegner & Mostu Amst.

van 10.000 fr. ontvangen, welke in mindering zal komen van zijn honorarium.

De 2e bekroonde zal recht hebben op een prijs van 8.000 frs.; de 3e bekroonde op een premie van 6.000 frs.; de 4e op een premie van 4.000 frs. en eindelijk de 5e op een premie van 2.000 frs. Het bedrag van 2.000 frs., dat aan ieder der mededingers reeds werd uitbetaald voor het schetsontwerp, zal in mindering van het honorarium en der premiën komen.

De mededingers staan voor bovengenoemde sommen hunne ontwerpen en verdere bescheiden aan de Gemeente af, die zich het recht voorbehoudt, daarmee naar goeddunken te handelen.

De Gemeente neemt voor hare rekening alle kosten van transport, van alle ontwerpen, zoowel die der 1e als der 2e serie.

De verpakking blijft voor rekening der inzenders.

De jury zal door den burgemeester benoemd worden en samengesteld zijn als volgt:

de burgemeester van Rijssel, president;
een vertegenwoordiger van het Ministerie van Schoone Kunsten;
een lid van het bestuur over de historische gedenkteekenen;
een vertegenwoordiger der administratie van het Departement;
twee raadsleden;
de vice-president van het Museum van schilderijen;
de directeur der gemeente-werken;
een architekt, lid der »Société centrale des architectes de Paris;"
een lid der »Société des architectes du département du Nord;"

Alle leden zullen een raadgevende stem hebben; de beslissing zal geschieden bij meerderheid der aanwezige stemmen.

De tentoonstelling der schetsontwerpen zal plaats hebben na de uitspraak der jury, waarbij de bekroonde ontwerpen, die tot den 2den wedstrijd zullen worden toegelaten, worden aangewezen.

De ontwerpen der mededingers van het 2e gedeelte zullen gedurende 14 dagen tentoongesteld worden, vóór dat het onderzoek der jury zal plaats hebben, wier uitspraak zal volgen, dadelijk na de sluiting der tentoonstelling. Het met den 1sten prijs bekroonde ontwerp zal door den vervaardiger worden uitgewerkt; de plannen, opstanden, doorsneden, begrootingen en volledige bestekken zullen in duplo vervaardigd moeten worden en onderworpen zijn aan de goedkeuring van de gemeente- en provinciale raden binnen 3 maanden nadat de burgemeester daarvan mededeeling heeft gedaan.

Bij het opmaken zijner begrootingen zal de architekt zich moeten houden aan de bepalingen, zooals die voor de publieke werken der gemeente Rijssel zijn vastgesteld, alsmede overeenkomstig de algemeene voorschriften en bepalingen van den 1sten October 1882.

De werken zullen uitgevoerd worden onder toezicht der gemeente, evenals vroeger geschied is met werken, die door vorige bekroonden zijn uitgevoerd.

De architekt zal zich moeten onderwerpen aan de voorschriften, die hem zullen gegeven worden door de stedelijke administratie, zoowel wat betreft de keuze van de te gebruiken materialen, als omtrent de wijzigingen, die gebracht mochten worden hetzij in het ontwerp zelf, als tijdens de uitvoering der werken.

Het honorarium, vastgesteld op 5 %, zal dienen, om den bekroonden architekt te beloonen, zoowel voor zijne studies vóór den wedstrijd, als voor het leveren van zijn ontwerp, het toezicht tijdens den bouw en het regelen en nazien der rekeningen tot op het oogenblik dat de volledige oplevering van alle werken zal zijn geschied.

Het honorarium is onverdeelbaar en zal den architekt van wege de Gemeente worden betaald als volgt: de 1e helft zooals zal worden overeengekomen, de andere helft na de volledige oplevering van het gebouw.

De directie der gemeentewerken zal aan den architekt leveren alle bescheiden, drukwerken enz., die hem bij het maken en de uitvoering van het werk van dienst kunnen zijn. De verantwoording, die de bekroonde architekt aan de Gemeente zal moeten geven, omtrent de hem toevertrouwde werken, staat gelijk aan die voor de gemeente-ambtenaren vastgesteld.

Voor deze prijsvraag werd door onze correspondeerende maatschappij, met name de »Société des architectes du Département du Nord de la France", een programma opgemaakt, dat door haar aan het gemeentebestuur van Rijssel werd aangeboden.

Dit programma werd welwillend ontvangen, dank zij de bekende goede kunstsmaak van den geachten burgemeester van Rijssel, die een groot aandeel heeft gehad in de vaststelling dezer prijsvraag.

AMSTERDAM, December 1883. K. R. B.

(Wegens plaatsgebrek was het niet mogelijk dit artikel eerder op te nemen.)
RED.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ARNHEM, GEHOUDEN 20 FEBRUUARI 1884.

De vergadering geopend zijnde, heette de Voorzitter het voor 't eerst aanwezige nieuwe lid, den heer S. Wijn, welkom, en beval hem aan zooveel mogelijk mede te werken, om de vergaderingen nuttig en aangenaam te doen zijn. De notulen der vorige vergadering, hierna gelezen, werden goedgekeurd.

Mededeelingen enz. betreffende het congres van architekten en ingenieurs, te Nice, ons toegezonden door het correspondeerend lid, den heer Edm. Quetin, architekt te Brussel, werden als kennisgeving aangenomen.

Volgens het convocatie-biljet zou het lid, de heer A. R. Freem, eene bijdrage leveren over de inrichting van woonhuizen, wat betreft ventilatie, waartoe de Voorzitter hem alsnu uitnoodigd.

Spreker regt als inleiding, dat er een streven is onder het publiek, om zich te verzetten tegen veranderingen en inrichtingen van grondplans van een gebouw, in het belang van de hygiëne; en dat toch ontegenzeglijk de inrichting van het woonhuis van den grootsten invloed is op de lichamelijke en intellectueele ontwikkeling van den mensch.

Door groote mannen, zoowel doctoren als technici, is veel over dit onderwerp gesproken, en toch wordt het weinig toegepast en door weinigen onder het publiek als een hoofdfactor beschouwd.

Door uitademing van den bewoner wordt de lucht in het vertrek bedorven; ook vochtige wanden en muren vermengen de lucht met voor de gezondheid nadeelige stoffen.

Over het algemeen is bijna als een fait accompli beschouwd, dat nachtlucht vergif is, hoewel iemand, die 's morgens na het opstaan onmiddellijk de longen met versche buitenlucht vulde en daarna weer de slaapkamer betrad, van het tegendeel overtuigd zou worden en eerder met Dr. Paul Niermeijer te Berlijn zou beweren, dat de niet te definieeren »Athem-excremente" juist voor den mensch van het grootste nadeel zijn.

De gevolgen blijven dan ook niet uit. Benauwde droomen, gedruktheid bij het ontwaken, en een gevoel van matheid zijn in de meeste gevallen de gevolgen van te weinig aanvoer van versche lucht. Het grootste bewijs, dat men zonder dezen niet kan bestaan, is, dat bij het totaal ontbreken er van binnen weinige minuten de dood intreedt.

De atmosferische lucht, die den aardbol omgeeft is de beste. Deze bestaat uit 79 deelen stikstof, 21 deelen zuurstof en een gering percent koolzuur (naar het volume genomen).

De daarin voorkomende waterdamp schijnt voor velen noodig, voor anderen onnoodig. De voor- en tegenbewijzen liggen voor de hand. Zeebeden brengen hun leven gewoonlijk door in lucht met overmaat van waterdamp bezwangerd, en ontegenzeglijk vindt men daar de krachtigste menschen onder, terwijl Egypte, een land waar de lucht bijna geen waterdamp bevat, als zeer gezond bekend staat. De meerdere of mindere geschiktheid tot wateropneming neemt toe met de warmte.

Het grootste vochtigheidsgehalte is bij − 20° C. per M³ 1.57 Gr.
» + 0° 4.89 »
» + 10° 9.38 »
» + 20° 17.53 »
» + 30° 30.23 »
» + 80° 295.83 »

Bij een normale warmte van de kamerlucht van 19° Celcius, bedraagt het maximum-gehalte van de luchtvochtigheid 16.26 gr. per M³.

Men heeft verschillende instrumenten om de vochtigheid te meten, waaronder de Procent-Hygrometer van Dr. Wolpert overbekend is.

Het grootste bederf in de lucht ontstaat door het koolzuur. Een volwassen mensch produceert per uur 20 liter.

Kinderen 10—15 liter koolzuur per uur.
Turners ± 36 » » » »

Petroleumlampen en vooral gasvlammen dragen het hare bij om de lucht in een kamer in korten tijd geheel te bederven.

Omtrent het gehalte aan koolzuur, dat de lucht mag bevatten, spreekt men van 0.07 tot 0.15 pCt. 't Is echter het best, om dat cijfer zelfs niet te bereiken.

Vooral is 't met het oog op slaapkamers een behoefte bij het bouwen van huurhuizen, waarin toch het grootste deel der menschheid woont, te letten op ventilatie. Daar toch brengt de mensch dagelijks, 8 à 9 uur door, en hoewel velen zich troosten met de gedachte, dat het vroeger ook zoo was, is het toch meer dan tijd, op dat gebied de oude sleur te laten varen. Over het algemeen is men van oordeel, dat tocht schadelijk is, en bij velen beteekent ventilatie en tocht hetzelfde. Dat tocht op enkele lichaamsdeelen nadeeligen invloed heeft, is niet te loochenen, maar een luchtstroom, waaraan alle deelen van het lichaam blootstaan, is onschadelijk en niet zoo nadeelig als het inpakken en vertroetelen daarvan. Nemen we slechts als voorbeeld onze ambachtslieden, die op de steigers gevegeld aan meer dan verfrissehende luchtstroomen blootstaan, en wie durft dan beweren, dat onder hen de lijdende menschheid is te vinden?

Door vele geleerden en doctoren is geconstateerd, dat de sterfte onder kinderen hoofdzakelijk haar oorzaak heeft in gebrek aan versche lucht. Een oppervlakkig beschouwer behoeft slechts onze achterbuurten te bewandelen, om herhaalde malen in een vertrek van 3 × 3 × 3 M. 8 à 9 personen aan te treffen.

Het is daarom, dat men bij de inrichting van woonhuizen, zoowel als bij de keuze van de materialen steeds bedacht is op den hoofdfactor voor de gezondheid: frissche lucht. Niet alleen dat door ramen en deuren de lucht in onze vertrekken verfrischt wordt, ook door de muren heeft eene toestrooming plaats van versche lucht. Bij inwaterende of instaande muren bestaat de gewoonte die te oliën of te cementen; maar door beide middelen ontneemt men den muur zijne poreusheid.

Veel beter is het door andere middelen het kwaad te verhelpen, daar poreuse muren, bij gemakkelijke wateropneming, ook even gemakkelijk, na het intreden van droogte, dit water weder uitdampen. De lucht, die door poreuse muren in het gebouw komt, is geheel gefiltreerd. Daarom is uit een hygiënisch oogpunt de baksteen het beste materiaal voor muren. Natuurlijke steen en kunststeen laten bijna geen lucht door. Het is echter zaak om te zorgen dat het vocht, dat een muur tijdelijk opneemt, niet aan de binnenzijde komt, en daarvoor is het maken van spouwmuren het beste voorbehoedmiddel.

Bij oude gebouwen is dit alleen te verkrijgen door het metselen van een nieuwen bekleedingsmuur aan de buitenzijde, wat natuurlijk tot groote kosten aanleiding geeft; beter is het aan de binnenzijde van een doorwaterenden muur lattenmuren aan te brengen met een spouw tusschen beiden.

Stijgt het vocht uit het fundament of de keldermuren op, dan worden daarvoor verschillende middelen aangewend, waaronder het volgende met goed gevolg is toegepast. Men graaft rondom het gebouw eene sloot van ± 0.80 M. breedte tot de fundeering, en vult die afwisselend met lagen van 0.30 M. ongebluschte kalk en 10 cM. koolasch. De kalk blusch door het aanwezige water en er vormt zich een betonschacht, die het optrekken van het vocht belet. Bij niet-vrijstaande gebouwen kan men dit evenwel niet toepassen.

Om echter op de zooeven vermelde spouwmuren terug te komen, is het zaak om te zorgen, dat de spouwen tusschen de binten doorgaan, en ook, dat de verbindingssteenen van afstand tot afstand gebruikt, niet kunnen dienen als geleiders van het vocht naar den alleenstaanden ½-steens binnenmuur. Daarvoor is het noodig, die verbindingssteenen met teer te drenken.

Ook de inrichting van het woonhuis ten opzichte van de ligging der lokalen, is van zeer veel invloed op de gezondheid.

Zeer zeker heeft niet alleen de quaestie van inwatering onze voorouders er toe gebracht om de huizen met tusschenruimten te bouwen, maar ook het bewustzijn, dat daardoor meer gelegenheid was om door de zijmuren versche lucht te ontvangen.

Heeft men een vrijstaand gebouw, dan is het hoofdzaak alle woon- en slaapkamers zoo te plaatsen, dat zij het zonlicht ontvangen. De woonkamer moet liggen op het zuiden, zuidoosten of zuidwesten en de slaapkamers op het noordoosten, oosten of zuidoosten, daar het westen te warm en het noorden te koud is.

Wat de keuken betreft, deze heeft een betere plaats op het noorden dan op den zonkant, daar de zonnehitte in dit lokaal zeer lastig is.

Voornamelijk wenscht spreker echter drie punten te behandelen van het woonhuis en wel:

1. den keukenschoorsteen,
2. de schoorsteenen in kamers, en
3. de inrichting der privaten.

De keukenschoorsteen bestaat gewoonlijk uit een gemetselden boezem, rustende op zijmuurtjes of gedragen door ijzeren kolommen, waarin tegen het onderslagbënt een tong is geslagen van ½ steen, waarin een rook- en wasemgat of soms alleen het eerste. De wasem slaat tegen dit gewelf en zal voor een klein deel afgeleid, voor het grootste deel teruggeslagen worden in de keuken, waarvan de natte wanden meestal het bewijs leveren.

Beter en doelmatiger is het dezen boezem geheel als wasemkoker te behandelen en daarin een afzonderlijken schoorsteen, rustende op ijzeren kardoezen, te metselen tot geheel buiten de kap. De verwarming in den wasemkoker geeft een opstijgenden luchtstroom, die lucht en damp onmiddelijk afvoert. De luchtkoker, buitendaks met een Wolpertschen luchtzuiger gedekt, belet het invallen van wind, en dus een tegengestelde werking.

Bij het bouwen van een heerenhuis te Groningen heeft spreker, na bestudeering van het stelsel-Levoir en Van Benmelen en na besprekingen met den heer Jeen, die door zijne brochure over ventilatie en kachel-inrichting welbekend is, het volgende systeem toegepast, dat bij proefneming voldoende resultaten heeft gegeven.

De spiegel is, van het gewelf af, in den boezem geheel hol gemetseld tot buiten de kap; hierin zijn door middel van ijzeren beugels aangebracht gegalvaniseerde ijzeren buizen voor de rookleiding van 0.20 M. binnenw. diameter, zoodanig, dat op de 1e etage twee dezer buizen in hetzelfde luchtkanaal loopen, welk laatste buiten het dak gedekt is met een Wolpertschen luchtzuiger, en de rookbuizen met kapjes. Terzijde van den schoorsteen heeft men boven het blad van den mantel en onder het plafond twee ijzeren deurtjes, het onderste voor winter- en het bovenste voor zomerventilatie.

In den tegenovergestelden hoek der kamer staat een zinken buis van ± 0.22 M. diameter met deksel, die door een houten koker tusschen de binten in verband staat met de buitenlucht en in het plint afgesloten is met een rooster. Deze zinken koker kan door een podestal met vaas passend gedecoreerd worden.

Zoodra nu de temperatuur der kamer op 14—16° R. of 17—20° Celsius is gestookt, opent men den luchtaanvoer, en tegelijkertijd de onderste opening in het afvoerkanaal, waarin door de verwarming een aanmerkelijke luchtverdunning plaats heeft gegrepen. De koude buitenlucht stijgt omhoog, komt bij het plafond in aanraking met bedorven en verwarmde kamerlucht en drijft deze voor zich uit naar het afvoerkanaal, terwijl zij zich zelf verwarmt en opnieuw, na verbruikt te zijn, afgevoerd wordt. Men krijgt daardoor eene permanente circulatie, die niet hinderlijk is.

Door teekeningen werd een en ander toegelicht.

Omtrent het derde punt: de inrichting der privaten, vond spreker het wenschelijk, daarvoor geen poreus materiaal te gebruiken, tenzij aan den buitenmuur, en lichtte hij, door een teekening, een inrichting voor ingebouwde privaten tot verkrijging van de gewenschte luchtverversching nader toe.

Afkeurenswaardig zijn de tegenwoordig veel voorkomende inrichtingen van privaten, die men zelfs in woonhuizen van ƒ 500 à ƒ 600 huur aantreft, en waarbij de luchtverversching alleen plaats heeft door een 0.18 M. aarden buis, die tot buiten de kap loopt, of in enkele gevallen door een nauw gemetseld kanaal.

Na eenige mededeelingen over de bestaande ventilatie systemen voor grootere gebouwen, die echter voor het burgerwoonhuis te kostbaar zijn, wijst spreker nog op het bestaande misverstand, waardoor zoogenaamde luchtverwarming als ongezond betiteld wordt, omdat zij de kamerlucht te droog maakt; alsof bij water of stoomverwarming het water of de stoom in contact komen met de buitenlucht. Het zijn in beide gevallen de zoogenaamde Heizkörper, die de lucht van de kamer verwarmen.

Spreker deponeert bij de Afdeeling de brochures van het »Eisenwerk Kaiserslautern" en eene portefeuille met teekeningen

van uitgevoerde centraal en andere verwarmingstoestellen.

De voorzitter zeide hierop den spreker hartelijk dank voor zijne zoo nuttige bijdrage, waarmede alle aanwezigen ten volle instemden. De heer Portheine vermelde voorts de inrichting van een ventilatiekoker, door hem toegepast, waarvan de vierkante doorsnede door diagonaalvlakken in vier vakken werd verdeeld en daardoor een of twee afdeelingen door de zon konden verwarmd worden, waardoor eene luchtverdunning en dus opstijgende beweging in die kanalen plaats heeft, terwijl in de twee tegenoverstaande kanalen, die koeler zijn, eene nederdalende luchtbeweging ontstaat.

Een aantal monsters metselsteen, waaronder eenige ons ter kennisname toegezonden door de firma Hoekzema en Swetters, Steenfabrikanten te Groningen, kwamen nu ter tafel en daarover werd, in verband met hetgeen ter vorige vergadering over binnen- en buitenlandsche gefabriceerde steen werd gezegd, druk gediscussieerd. Van de in ons land gefabriceerd wordende steenen met ruw oppervlak (met zand bestrooid) waren nu ook zeer goede kwaliteiten aanwezig, ten bewijze, dat onze erkend goede steenfabrikanten wel degelijk nog mooie en uiterst solide steenen kunnen leveren, terwijl door de meeste aanwezigen deze ruwe steenen werden geprefereerd boven het gladde en te kantige fabrikaat uit Duitschland (Verblendsteenen) en van enkele fabrieken hier te lande, om reden een gevel van de eerste, in ons land meest gebruikt wordende steen, een veel aesthetischer, levendiger aanblik zal bieden.

Op de breuk bezichtigd, kon men het echter niet ontveinzen, dat het solide, dicht aaangeperste Duitsche fabrikaat van Philipp Holzmann & Co., als bekleeding gebruikt, eene bizondere goede waarborg moet leveren tegen vochtdoorslag, welke hoedanigheid met onze, tegenwoordig zooveel verbasterd wordende steensoorten, zoo weinig te verkrijgen is. Een der leden meende echter, dat eenige poreusheid van metselsteen wel noodig was tot toetreding van de lucht, ter versteening van de metselspecie.

Ingevolge de door het bestuur gestelde opgave, voor het leveren van schetsontwerpen door de leden van de Afdeeling en het Leengenootschap, was één ontwerp ingekomen voor een houten plafond, onder het motto »Argus". Het was de bedoeling, dat de inkomende ontwerpen zouden dienen ter bespreking op deze vergadering, doch nu er slechts één was ingekomen en er dus in de eerste plaats geene vergelijking kon worden gemaakt, achtte geen der aanwezigen zich geroepen, en wenschte ook niemand het eerst over dit ontwerp een oordeel te vellen. Er werd daarop besloten eene commissie te benoemen waaraan, voor het vervolg, inkomende antwoorden ter beoordeeling zullen worden voorgelegd. De heeren Boerbooms, Freem & van Wadenoijen werden hiertoe benoemd, terwijl door middel van het correspondentie-adres, de inzender van het ontwerp »Argus" zal worden uitgenoodigd, zijn ontwerp óók aan deze commissie ter beoordeeling toe te vertrouwen.

Door den heer Rijk werd beweerd, dat het bestuur met hun voorstel tot wijziging der wet van de Maatschappij in zake art. 52 namens en buiten de Afdeeling om, zou gehandeld hebben, en gaf hierover zijne verwondering te kennen, alhoewel het voorstel zelf, waardeerende.

Door het Bestuur werd hierop geantwoord, dat het begrip, als zou het Bestuur namens de Afdeeling gehandeld hebben, van de zijde des heeren Rijk op eene misvatting berustte, dat het Bestuur hierin zelfstandig was opgetreden omdat tusschen het ontstaan en de uitvoering van het denkbeeld tot het maken van het bedoelde wijzigingsvoorstel, een zóó kort tijdsverloop van slechts enkele dagen is geweest, dat het niet meer mogelijk was om eene vergadering te beleggen en daarmede vóór den 1sten Februari, — den termijn van inzending bij de wet vastgesteld — gereed te zijn; hierdoor werd door het Bestuur onderling besloten, dat alleen het Bestuur en zij, die door hunne handteekening adhesie aan het voorstel wilden schenken, de verantwoording in deze zaak op zich zouden nemen, hetgeen dan ook duidelijk blijkt uit de stukken desbetreffende in het Weekblad verschenen, die alleen de onderteekening dragen van »Het Bestuur der Afdeeling Arnhem", terwijl alle andere stukken en adressen volgens besluit eener Afdeelings-vergadering opgemaakt steeds »Namens de Afdeeling" door het Bestuur werden onderteekend, wat hier, om bovenvermelde reden, dan ook niet is geschied.

Ter inzending van ontwerpen voor de Aprilvergadering werden als opgaven gesteld:

1°. Een openbare drinkfontein voor een waterleiding. De fontein moet bij eene hoogte van 2 à 2.50 Meter, zooveel mogelijk uit gesmeed ijzer zijn samengesteld en wordt ondersteld tevens bestemd te zijn tot versiering van een stadsplein. — Schaal 1 à 10.

2°. Een winkelpui voor een magazijn van handel in kunstvoorwerpen. De pui breed 8 en hoog onder de puibalk 5 Meter.

Men verlangt zooveel mogelijk het materiaal der constructie zichtbaar en dus onbekleed. — Schaal 1 à 20.

3°. Een bibliotheekkast breed 1.80 M., hoog 2.15 M.; over 0.90 M. hoogte, diep 0.60 M. tot berging van plaatwerken en de overige hoogte diep 0.45 M. voor boekdeelen. — Schaal 1 à 10.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De Commissie, benoemd door de Afdeeling Rotterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, om de mogelijkheid tot stichting van een Bouwkundige Bibliotheek enz. te onderzoeken, moet tot haar leedwezen berichten, dat ten gevolge van te geringe deelneming, aan het plan geen gevolg kan worden gegeven.

Men bericht uit Rotterdam, dat de afloop der aanbesteding voor het bouwen van een nieuwen schouwburg bepaald zeer mooi is te noemen voor zulk een groot werk, daar de hoogste met den laagsten inschrijver slechts ongeveer ƒ 40.000 verschilt en de begrooting ƒ 435.000 bedroeg.

DRUKFOUTVERBETERINGEN.

Blz. 48, kolom 1, regel 18: »*zwam mij vóór*" in »*zwam mij voor*;"

Regel 21: »*een Correspondent of Afdeelingsbestuur*" in »*den Correspondent of het Afdeelingsbestuur*;"

Regel 7 van onder af: »*zijn gebonden*" in »*zijn zijn gebonden*;"

Kolom 2, regel 5: »*Maatschappen*" in »*Maatschappij*;"

Regel 19 van onder af: »*overdt de wijziging*" in »*moet de wijziging*."

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 20 Febr. — De stoom-koffiepellerij Insulinde, onder beheer van den architekt W. Roest: Het bouwen van een fabriek met machinegebouw, schoorsteen, enz., op de Zoutkeetgracht no. 34—46 te Amsterdam:

H. F. M. Roemers	ƒ 18.200

MEPPEL, 20 Febr. — Het bestuur der buiten-societeit Tivoli: het bouwen van societeits-gebouw en bediendenwoning:

A. Hazelaar	ƒ 16.900
J. Emmink	» 16.565
H. Timmer	» 16.490
J. Hesselingen	» 16.135
K. Worst	» 15.987
K. Otten	ƒ 15.571
J. Pickstra te Bergum	» 15.267

gegund; de overigen allen aldaar.

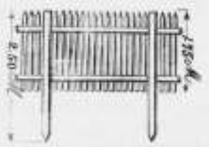
ZEVENAAR, 20 Febr. — Het R. K. Kerkbestuur: het bouwen van een toren:

van Zeeland te Utrecht	ƒ 20.987
Bloem te Renkum	» 19.560
Post te Arnhem	» 19.500
Geurts te Duiven	» 19.223
Nieuwboer te Utrecht	» 19.200
van Schaik te idem	» 18.987
Hendriks te Oss	» 18.888
de Bont te Bussum	» 18.835
Peters te Utrecht	» 18.777
Leeuwens te 's Hage	» 18.529
Ockers te Amsterdam	» 18.426

ROTTERDAM, 23 Febr. — Het Bestuur der Vereeniging Rotterdamsche Schouwburg, door den Architekt J. Verheul Dzn, het bouwen van een Schouwburg:

G. Schuiger, Oldenburg	ƒ 469.800
W. Camesi & Co	» 466.476
Gauverne & Doon	» 461.630
H. J. Heiman & Zoon	» 454.984
W. G. C. Hillekes	» 444.519
G. Key	» 443.000
H. Stelwagen	» 438.117.50
W. P. Teeuwissen, te 's Hage	» 430.500
J. H. Vos. Jz., te Almelo	» 428.700

De overigen allen alhier.



J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM.
GEKYANISEERD ROTVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10.25 M.
niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.
Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout
en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Slijpdeelen enz.
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichthoudende Vaten van 180 Kilo
en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.
HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagon of Scheepslading.
HARDSTEEN,
uit de prachtige groeve te Emptinne,
van de Heeren GOOSSENS & SONNENBERG,
gezaagd in Platen
en **Steenhouwwerk** op maat klaargemaakt.
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.
ZANDSTEEN,
uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kyllthaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
1747 volgens teekening.
ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1748 EN
Stal-Benoodigdheden.
Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **STAL** en **BOX** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

TERRA-COTTA BOUWORNAMENTEN IN DIVERSE KLEUREN.
Fabriek sedert 1835 gevestigd te ZEIST: **MARTIN & C°.**
Magazijnen te Amsterdam, Achter-Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.
Bekroond met de ZILVEREN MEDAILLE, Int. Kol. Tentoonstelling te Amsterdam.
Uitgebreide handel in Bouwartikelen 1749

1750 **AANBESTEDING.**
Het bestuur der societeit CONCORDIA, te *Amersfoort*, is voornemens op Saterdag den 13den Maart 1884, ten 12½ uur, in het societeitslokaal, in de Langestraat aldaar, AAN TE BESTEDEN:
Het verbouwen van het voorgedeelte van de Societeit
volgens ontwerp van de architekten SCHILL en HAVERKAMP te *Amsterdam*.
Aanwijzing op het terrein wordt gegeven Maandag den 10den Maart 1884 ten 12½ uur. Bestekken met twee teekeningen zijn verkrijgbaar bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN., Heerengracht 246 te *Amsterdam*, en in het Societeitslokaal te *Amersfoort*, tegen betaling van *f* 2.00. Inlichtingen verstrekken de bovengenoemde architekten, Leidscheplein 21, te *Amsterdam*.

AANBESTEDING. 1751
Op Zaterdag 8 Maart zal worden AANBESTEED in Café VONDEL, Vondelstraat te *Amsterdam*,
het bouwen van de villa OUD-LEIJERHOVEN,
onder beheer van den architekt JOSEPH TH. J. CUIJPERS civ. ing.
Bestek met teekeningen zijn verkrijgbaar à *f* 2.50 bij den boekhandelaar C. L. VAN LANGENHUIZEN, Singel hoek Beulingstraat.
Aanwijzing in loco op Maandag 3 Maart des morgens ten 11 ure. Samenkomst in Café VONDEL. Verdere inlichtingen te verkrijgen bij den architekt voornoemd, Vondelstraat 47.

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen,** uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1752

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabrikant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1753

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** GEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels.** 1754
Bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

Reproductiën in Photolithographie.
Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductiën van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.
Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procedé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopte, spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.
Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatief aantal exemplaren. **WEGNER & MOTTU.**
Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht*, Hamburgerstraat, 237
☛ **De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd.** 1755

LOUIS GOFFIN & Cie.,
27. Avenue Rogier 27.
LUIK. 1756
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

Aan de Stoomfabriek
VAN
DERIKS & GELDENS te Druten,
(Zilveren Medaille Amsterdam 1883),
ZIJN VOORHANDEN:
Boulet- en **lei-dakpannen, vorsten, gevelbanden** en **nokversieringen;** — 50 000 wrakke pannen à *f* 15.— per 1000.
Mosaïk- en **andere tegels — gevel-, kiel-, put-, drie-** en **viergaats holle steenen, profiel-blokken** en **ornamenten,** alles in rood, blauw en in verschillende kleuren verglaasd.
Bestellingen worden met spoed uitgevoerd. 1757

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.
Th. SANDERS,
Iets over de Inrichting
VAN
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.
f —.50

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 10.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. E. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Iets over ventilatie en verwarming in kazernen. — Dolfe verf. — Ingezonden. — Binnenlandsche berichten. — Vraagbaak. — Verbeteringen. — Bericht. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als nieuw lid der Maatschappij is toegetreden: de heer H. Slagleven Jr., bouwkundige te Doetinchem.

IETS OVER VENTILATIE EN VERWARMING IN KAZERNEN.

In een tijd, waarin niet alleen bij den bouw van woonhuizen, maar ook en vooral bij dien van groote gebouwen, waarin voortdurend — of zelfs alleen bij buitengewone gelegenheden —, groote hoeveelheden menschen bijeen zijn, in hooge mate op hygienische eischen wordt gelet, kan het niet van belang ontbloot zijn, voor een oogenblik de gedachten te bepalen bij de vergelijking tusschen de uitkomsten, beloofd door de theorie en die, verkregen door de praktijk.

Nevens de eischen, welke voor dergelijke gebouwen kunnen worden gesteld, met het oog op natuurlijke en kunstmatige verlichting, op reinheid en gelegenheden om die te bevorderen, zoo voor de woning als het individu, laten zich in de eerste plaats gelden: die voor ventilatie en verwarming, en het is daarop, dat wij de aandacht wenschen te vestigen, daarbij voortdurend eene praktische uitvoering, ook met het oog op de kosten, in het oog houdend.

In het feit, dat hier te lande in de laatste jaren is overgegaan tot den aanbouw van nieuwe kazernen op groote schaal, ter vervanging van de oude meestal van de gemeenten overgenomen gebouwen, ligt aanleiding te over, om juist die soort van groote gebouwen tot het onderwerp eener korte bespreking te maken. Bedoelde oude gebouwen toch, welke vaak bij hunnen bouw aan eene geheel andere bestemming hadden te beantwoorden, voldeden in zoo geringe mate aan de eischen der gezondheidsleer, dat daarbij meer te denken viel aan menschenpakhuizen, dan aan goedingerichte woningen tot logies van een aantal mannen, die zoo door hun eigenaardigen toestand, geheel verschillend van dien, waarin zij gewoon zijn hun leven door te brengen, als door de vaak vermoeiende bezigheden en de strenge tucht, aanspraak hebben op hygienische verpleging in den volsten zin van het woord.

Maar er zijn meerdere redenen, om aan die aanspraak op onbekrompen wijze te gemoet te komen. De staat toch waarborgt den militair eene kostelooze geneeskundige behandeling en het ligt voor de hand, dat het voorkomen van ziekten, waartoe het verblijf in vunzige, ongeschikte lokalen maar al te gereede aanleiding moet geven, middellijk bijdragen zal tot besparing.

Doch zelfs buiten en behalve dit alles, is het niet de plicht, de eerste en onbetwistbare plicht van den staat zorg te dragen voor de beste verpleging van zijne arbeiders, te meer, wanneer men daarbij in het oog houdt, dat die arbeiders zich niet vrijwillig in den staatsdienst begeven?

Voor den arbeider toch, in den meest algemeenen zin van het woord, staat ten allen tijde de gelegenheid open, den werkgever middellijk of onmiddellijk te wijzen op het belang dat deze er bij heeft, zijne werkplaatsen,

Gedrukt 8 Maart 1884.

zijne fabrieken, zijne arbeiderswoningen goed en naar de beste eischen in te richten. Hoe menig werkgever heeft het niet getoond, dat hij het zijn welbegrepen voordeel achtte, voor de verpleging zijner werklieden op de nauwgezetste wijze zorg te dragen, en hoeveel te meer wordt dit plicht, waar de staat in zijne wetten den inwoner dwingt van de hem aangewezen woning gebruik te maken? Zoowel nu als later. Laat men niet wijzen op de toekomst, wanneer wellicht het nuttig streven van hen, die de dienstvervanging bestrijden, zal zijn bekroond, en wanneer ook andere, dan de ons bekende manschappen in de gelederen zullen dienen en met hunne kameraden zullen wonen in dezelfde gebouwen. Zeker, in die toekomst is goede verpleging evenzeer een onwederlegbare noodzakelijkheid, maar niet dan eerst — óók nu, is zij van het hoogste gewicht.

Of zou er geen nadeel worden toegebracht, onherstelbaar nadeel aan de gezondheid van menschen, die wellicht tot het oogenblik hunner opneming in de kazerne niet anders kenden dan het buitenleven, de gezondste en meest opwekkende conditie, waarin de mensch kan geplaatst zijn? Of zou zelfs de handwerksman, niet bijna immer buiten dien vunzigen, benauwden atmosfeer hebben geleefd, die in onze oude, half vervallen kazernen mede met hen was ingekwartierd? Met uitzonderingen natuurlijk. Want ongetwijfeld zijn sigarenmakers, kleêrmakers en anderen, die een zittend leven leiden, niet de rechtmatige eigenaars van 16 M³. frissche lucht met eenmalige verversching in het uur. Maar de staat waarborgde dan ook niet hunne verzorging, zooals dit onmiddellijk bij hunne indiensttreding het geval is.

Werkelijk, de bouw van nieuwe kazernen is geen weelde, mits die bouw eenvoudig en met oordeel plaats vindt, en het zal zeker niemand ergeren kunnen, wanneer in dien zin met kracht wordt voortgewerkt. Bovenal is het argument, dat men heeft hooren bezigen tot tegenwerking, van onwaarde, zoo niet erger: „de toestand, die zooveel jaren voldoen kan, kan ook nu nog een jaar blijven bestaan." En dan wellicht nog een jaar en nog een, en nog een, want de fictieve waarde, aan zulke logica toegedacht, vermeerdert met den dag en zal zeker nimmer uitgeput geraken.

Niet anders dan toejuiching kan het verdienen, en wie zal dit wenschen te wederleggen, wanneer, met gepaste zuinigheid in den bouw, wordt voortgewerkt aan het vervangen van onbruikbare lokalen voor logies van troepen, door anderen, die zonder overdrijving in die richting, naar de beste eischen van den tijd worden ingericht.

Van die eischen is het dan ook noodzakelijk, zich van den aanvang af rekenschap te geven.

Van de lokalen, die algemeen in kazernen worden aangetroffen, zijn het inzonderheid die, welke door manschappen bewoond worden: de chambree's en de cantine, waarop hier de aandacht behoort te worden gevestigd. De laatste voor een oogenblik buiten beschouwing latende, is het toch duidelijk, dat juist in de manschappenlokalen een bijzonder verband behoort te bestaan, tusschen den platten grond en de kubieke ruimte. De verschillende onmisbare kazernenmeubelen toch leiden tot het bepalen van een zeker minimum benoodigd oppervlak. In cijfers: de lengte van een krib aannemende op 1.90 M. zooals die in ons leger in gebruik zijn, de breedte van een tafel voor manschappen 0.90 M., die van 2 banken ter weerszijden, met de tusschenruimten = 0.35 M. ieder, dan wordt reeds een deel van de breedte van het lokaal, waar n zich in den regel 2 rijen kribben bevinden met de hoofdeinden tegen de lengtewanden, — in beslag genomen, ter gezamenlijke lengte van 5.40 M. Stelt men zich voor, langs de tafel ter weerszijden een onmisbaar gangpad te bewaren, breed in minimum 0.55 M. 1), dan wordt hiermede voor de binnenwerksche breedte van het lokaal een minimum van 6.50 M. verkregen, dat echter in den regel tot 7 M. wordt aangenomen.

Bij eene kribbreedte van 0.73 M. en eene minste tusschenruimte der slaapplaatsen van 0.42 M. wordt alzoo door 2 man een strook van zulk een lokaal in beslag genomen, groot ten minste $6.5 \times 1.15 = \pm 7.5$ M².

Door de aanwezigheid van deuren, dwarsgangpaden en de onmogelijkheid tot ligging onder ramen in de eindmuren, kan dit minimum worden gebracht tot 8 M². oppervlak of 4 M². per man, een cijfer, waar beneden onmogelijk kan worden gegaan, doch dat zoo noodig, voldoende kan geacht worden.

Hoe belangrijk wellicht de eenvoudige kwestie van indeeling, moge wezen, — wij zullen daarop hier niet verder ingaan, doch alleen aantoonen, dat het boven gezegde aanleiding geeft tot de volgende overweging:

Zoodra een minimum van kubieke ruimte per man wordt vastgesteld, levert de eenvoudige deeling daarvan door 4, thans de hoogte, die minstens aan de manschappenlokalen dient te worden gegeven. Nemen wij voorloopig voor die ruimte het reeds vroeger genoemde cijfer van 16 M³. aan, waarop nader wordt teruggekomen, dan blijkt, dat eene verdiepingshoogte van ruim 4 M. ten minste zal zijn benoodigd. Nu behoeft niet betoogd te worden, dat bij zulk eene niet geringe hoogte waarlijk geene wonderen behoeven verricht te worden, om ook bijv.: voor lokalen, waarin 6 tot 8 onderofficieren zullen worden gehuisvest, eenige manschappen de wacht zullen betrekken of wel 2 of meer personen bureau zullen houden, volkomen te laten beantwoorden aan de zwaarste eischen, betrekkelijk de hoeveelheid oorspronkelijk aanwezige versche lucht. Veilig kunnen dan ook die lokalen verder buiten beschouwing blijven, terwijl voor de cantine de geheele kwestie dient te worden opgelost door de indeeling, in verband met de bepaalde hoogtemaat.

Den voorkeur verdient het, dat zulk een lokaal, hetzij in een der vleugels, zoo die aawezig zijn, of wel geheel afzonderlijk geplaatst wordt, in welke gevallen met de hoogte nog naar verkiezing kan worden gehandeld.

In het vervolg zal dan ook in het bijzonder alleen over de lokalen voor manschappen worden gesproken.

Vóór tot de verklaring van het aangenomen cijfer van ruimte over te gaan, is het wenschelijk er op te wijzen, hoe vooral de gelegenheid tot veroatreiniging der lucht van buiten af moet worden belet. Diffusie van gassen en dampen door de houten vloeren moet daartoe worden voorkomen, wat op de eenvoudigste en meest onwederlegbare wijze kan worden verkregen door loka-

1) Ongebruikte banken worden deels onder de tafel geschoven, waardoor het gangpad verbreed wordt tot pl m. 0.08 M.

len, die daartoe aanleiding geven, als: keukens, privaten, urinoirs, vuilnisbakken, badinrichtingen (want ook deze komen zonder uitzondering in de moderne kazernen voor) en vooral stallen in geheel afzonderlijke bijgebouwen te plaatsen; daartoe echter is veel terrein noodig, vooral bij de vaak zeer groote gebouwen, en het bezwaar van aankoop van den veelal zeer duren grond, geeft aanleiding, dat hieraan niet immer volkomen gevolg kan worden gegeven. Hoewel voor manschappen, keukens, privaten en stallen de plaatsing binnen bewoonde gebouwen volstrekt verboden is, komen de overigen soms daarin voor; dan echter is overdekking met steekgewelven tusschen getrokken ijzeren liggers vereischte, trouwens eene wijze van aanbouwen, welke ook elders in kazernen, bijv.: boven strafkamers en onder de vloeren van waschlokalen onvermijdelijk is.

Wanneer, zooals gebruikelijk is, het koolzuurgehalte der inademingslucht als maat wordt beschouwd van de hoeveelheid verontreinigingen, in de lucht aanwezig, dan is het duidelijk, dat in lokalen, waar, behalve door de afscheidingen van menschelijke lichamen, ook op andere wijzen onzuiverheid der lucht intreedt, dat gehalte slechts een minimum zal mogen bereiken. In vertrekken, waar bijna voordurend de atmosfeer met stofdeelen bezwangerd is, ontstaan door poetsen, vegen, het stoken van en porren in kachels, — waar 's avonds een zeker aantal vaak gebrekkig onderhouden lampen hun walm opjagen, waar een zekere leder en laklucht niet te ontkennen valt, mag men geen hoogere eischen stellen dan elders.

Wanneer dan ook de hoeveelheid koolzuur, alleen door den mensch ontwikkeld, door den eenen onderzoeker (Scharling) wordt gesteld voor een man van 28 jaren op 18 Liters per uur en door anderen (Pettenkofer en Voit) op 22.6 L. per uur bij dag en in een toestand van rust, dan is het zeker niet te veel, wanneer een gemiddelde van 20 L. per uur wordt aangenomen. Daargelaten voorts de qualificatiën aan lucht met opvolgend hoogere koolzuurgehalten door sommigen gegeven, en vermakelijk schommelend tusschen frisch, vrij-, niet zeer-, zeer- en onfrisch, meenen wij te kunnen vaststellen, dat een gehalte van niet hooger dan 1 pro mille niet mag worden overschreden. Wanneer ten slotte normale dampkringslucht 0.4 pro mille koolzuur bevat, dan is de berekening eenvoudig, die leert, dat, om aan de lucht in het vertrek de eigenschap van „frisch"heid niet te ontnemen, slechts

$1 - 0.4 = 0.6$ Liter koolzuur mag worden ontwikkeld op een M³. nieuw aan te voeren zuivere dampkringslucht.

Voor één persoon is alzoo per uur eene hoeveelheid van $\frac{20}{0.6}$ M³. $= 33^1/_3$ M³. van die lucht vereischt, om den atmosfeer niet in gevaar te brengen, in een der min gunstige benamingen te doen vervallen. Vandaar dan ook de eisch, welke algemeen het eerst in Engeland voor kazernen werd gesteld, tot een miuimum luchtaanvoer per uur van + 34 M³. (1200 kubieke voeten = 33.6 M³.).

Bij den bouw onzer nieuwere kazerne, waarbij het in de bedoeling lag, de lokalen zoodanig van ventilatietoestellen te voorzien, dat 2-voudige verversching per uur kan verkregen worden, nam men tot bazis een luchtaanvoer van 32 M³. per uur en dus ongeveer 16 M³. per man.

Zoo zijn de manschappenkamers

Te UTRECHT (Damlust);
Lang 27.— br. 7.2 hoog gem. 4.25 M. met een inhoud van pl.m. 826 M³.
Te DORDRECHT (Pontonniers):
Lang 18.— br. 6.52 hoog gem. 4.30 M. met een inhoud van pl.m. 505 M³.
Te AMERSFOORT (Bereden wapens);
Lang 16.— br. 7.2 hoog gem. 4.40 M. met een inhoud van pl.m. 507 M³.
Te HAARLEM (Cavalerie):
Lang 14.80 br. 7.2 hoog gem. 4.25 M. met een hoogte van pl m. 453 M³.
Te ARNHEM (Infanterie):
Lang 14.50 br. 7.2. hoog gem. 4.20 M. met een inhoud van pl.m 438 M³.

met respektievelijke bevolking per chambree volgens de bestemming van 50, 30, 30, 32 (1) 28 (1) man en dus eene kubieke ruimte per man achtereenvolgens groot 16.6 —, 16.5, — 16.9, — 14.1 (1) — 75.6 (1) M.

De hier gestelde eisch komt dus dien voor de militaire gebouwen in Engeland zeer nabij, en dat terwijl nog in 1863 kon geschreven worden (2) dat vroeger 6 à 7 teerl. el. versche lucht per uur genoegzaam werden geacht, maar dat thans (1863) 10 teerling el eerst voldoende zijn. Het hospitaal Lariboissière stelde den eisch van 20 teerling el, doch de aangebrachte toestellen, meer geavanceerd dan hunne ontwerpers leverden 40 à 80 teerling el, alzoo bijna evenveel als thans voor hospitalen benoodigd geacht worden kan.

De eigenaardigheid, dat de verwarmingsbron in den winter zelve de ventilatie in de hand werkt, en dat ook de gasverlichting of lampen in het algemeen de geregelde circulatie der lucht in vele gevallen niet onbelangrijk activeeren, zoooals blijken zal, is oorzaak, dat bij de bovenstaande bespreking, alleen met afscheiding van koolzuur door den mensch werd rekening gehouden.

De middelen, waarmede het invoeren van de thans bepaalde hoeveelheid versche lucht kan worden verkregen, zijn zooals bekend is, zeer talrijk. Kostbare inrichtingen tot ventileering en die, waarbij een min of meer ingewikkeld mechanisme wordt vereischt, zijn voor kazernen niet praktisch; die waarbij zorg noodig is, zullen nimmer aan het doel kunnen beantwoorden, en ziedaar de noodzakelijkheid om zich te beperken, tot de meest eenvoudige middelen, het gebruik waarvan echter veelal nog tot de vrome menschen zal blijven behooren zoo lang de minder ontwikkelde man ondanks voorschriften, ja zelfs opschriften, liever een vunzig dolce far niente geniet, dan zich een enkel oogenblik in te spannen, ten einde de hoogst eenvoudige werking van de eene of andere klep te bevatten. Maar daarom niet getreurd: men geve de middelen, en de bevatting, misschien zelfs het machinale gebruik, zullen te eeniger tijd wellicht volgen, en daarmede zal het doel ten slotte toch bereikt worden.

Een weinig nader willen wij de inrichtingen bezien, die met het oog op het thans behandelde in de praktijk

(1) Van deze getallen betreffende de kazerne te *Haarlem* en te *Arnhem* wordt slechts onder voorbehoud melding gemaakt, daar de juiste sterkte per chambree niet volkomen bekend is. Verschillen kunnen echter zeer gering zijn.

(2) Handleiding tot de kennis der burgerlijke en militaire bouwkunst door Jhr. C. M. Storm van 's Gravenzande.

zijn aangebracht, om daarna de kosten van aanmaak globaal aan te geven.

Als voorbeeld kiezen wij daartoe de kazerne te Dordrecht, gebouwd in de jaren 1882 en 1883, — en dat wel op grond van meerdere plaatselijke bekendheid.

Uit den aard der zaak vallen voor de ventilatie twee verschillende toestanden te onderscheiden: de zomer- en de winter-perioden.

Voor de eerste behoeft in zekeren zin de zorg slechts gering te zijn. Ruime raamopeningen, die in voldoend aantal, in geopenden toestand ieder er toe bijdragen om in korten tijd de lokalen geheel van versche lucht te voorzien, voorkomen de behoefte aan vele andere toestellen. De plaatselijke gesteldheid liet niet toe, meer dan 5 raamopeningen per lokaal aan te brengen. Daar deze echter van groote afmetingen en tegenover elkander geplaatst zijn, kan over dag in een oogwenk de lucht verversch worden. Intusschen kan het openen van ramen in den nacht niet wenschelijk geacht worden, zoodat daarin dient voorzien te worden door ventilatierosetten in de buitenmuren. In ieder der beide eindmuren zijn per lokaal tot dat doel 2 plaatijzeren kokers ingemetseld, aan de buitenzijde met een cirkelvormig gietijzeren rooster van 0.34 M. middellijn gesloten en, aan de binnenzijde voorzien van een plaatijzeren koekoek met gietijzeren draairozet. De laatste kan niet dan met een daartoe bestemden sleutel bewogen worden, ten einde tegenwerking door moedwil enz. te voorkomen. De koekoeken komen voor met de onderzijde op 3 M. hoogte boven de vloer.

Behalve door deze openingen kunnen tot afvoer nog dienen luchtkleppen, die onmiddellijk de lucht leiden in daartoe bestemde kanalen, en die geplaatst zijn onmiddellijk onder de balklaag.

Deze kanalen, die met voordacht in de schoorsteenen zijn gemetseld, slechts door ½ steen dikke tongen van de rookkanalen gescheiden en waar dit mogelijk is, tusschen deze laatsten in geplaatst, dienen intusschen hoofdzakelijk voor de ventilatie in den winter. Deze toch geschiedt in verband met de verwarming, volgens het bekende circulatie-systeem, waarvan ook nu weder de krachtige werking werd bewezen.

De mantelkachels toch, waarvan de inrichting straks nader zal blijken, zijn geplaatst op gegoten ijzeren roosters in de dubbelingen der vloeren ingelaten. Onder die roosters bevinden zich, inwendig voor brandgevaar geheel met zinkbekleeding voorziene, houten balken, 1.80 × 0,60 × 0.30 M. binnenswerks, ter weêrszijden voorzien van houten kokers 0.22/0.25 M. welke door openingen in de buitenmuren met de versche lucht in onmiddellijk verband staan. Deze openingen zijn voorzien van roosters. Ten einde den luchttoevoer tusschen kachel en mantelbekleeding zoo ongestoord mogelijk te doen plaats hebben is het reservoir (alias de bak) zoo ruim genomen, terwijl de klampen der kokers aan de buitenzijde daarvan voorkomen en eenigszins als lijstwerk met paneeleering behandeld zijn. Niettegenstaande dit laatste, vormen kokers en bakken in de ondergelegen lokalen, waar zij met ijzeren veeren aan de balklaag zijn opgehangen een volslagen misstand, welke echter in de niet geplafonneerde lokalen niet te voorkomen is. De in ruime hoeveelheid van beide zijden aangevoerde buitenlucht, gevoerd langs den kachel, stijgt sterk verwarmd naar boven in het lokaal, daalt daarvan langzaam bij bekoeling neder, wordt tot inademing, verlichting enz., verbruikt en kan ten slotte als bedorven lucht ontsnappen in de kleppen van dezelfde luchtkanalen in schoorsteenen, maar nu aan de onderzijde, terwijl steeds meer aanvoer van versche verwarmde lucht plaats heeft.

De bovenkleppen moeten tijdens het stoken van kachels uit den aard der zaak gesloten blijven, waartoe dan ook een opschrift is aangebracht: 's Winters sluiten. Hetzelfde is het geval met de straks beschreven koekoeken tot zomerventilatie. Op de benedenkleppen der luchtkanalen daarentegen staat geschreven: 's Winters openen.

De kanalen, waarvan ieder lokaal er 2 bezit, zijn wijd 0.17 bij 0.22 M. Uit den aard der zaak mogen zij nimmer correspondeeren op die van benedenverdiepingen. Door de groote hoogte der schoorsteenen wordt vooral bij het stoken der kachels, maar zelfs zonder dat, voldoende trekking in de kanalen waargenomen. De kleppen zijn aan de binnenzijde voorzien van tegenwichten, zoodat zij immer geopend blijven, tenzij men door middel van een koord de sluiting bewerkstelligt. Openen toch zou allicht vergeten worden en aan het sluiten wordt spoedig genoeg herinnerd door de koude.

De kachels verbruiken geen versche, maar bedorven lucht, waartoe slechts de lucht- en stookgaten door middel van plaatijzeren omkleeding tot aan de buitenzijde van den mantel behoefden verlengd te worden. De trekking is gebleken zoo aanzienlijk te zijn, dat het aanbrengen van schuiven in de kacheldijpen noodzakelijk werd.

De kachels zijn geplaatst in het midden der manschappenlokalen, terwijl de schoonsteenen met rookkanalen 0.17/0.22 M. aan de lange zijden (scheimuren) zijn uitgebouwd.

De kachels werden geleverd door de firma Wildeman, de koekoeken met buitenroosters door de firma Penn en Bauduin, de luchtkleppen door den heer J. L. Pieters te Dordrecht.

Het geheele stelsel voldoet tot heden goed. Uitgezonderd een zeer lichte traanlucht, eigen aan de vetlederen waterlaarzen der manschappen van dit korps, wordt zelfs bij onverwacht bezoek op de chambree's, geen noemenswaardige benauwde atmosfeer waargenomen, voorwaar eene groote schrede op den weg der vooruitgang.

Het activeeren van de luchtstrooming in de kanalen geschiedt nu door de aanwezigheid van de verwarmde rookkanalen ter weerszijden, terwijl thans ook de waarheid blijkt van het vroeger beweerde, dat gaz-vlammen, of in het algemeen de verlichting nog bijdraagt tot het sneller doen opstijgen der verwarmde lucht, waarvan zij echter een gedeelte voor de verbranding verbruiken.

De warmte van het metselwerk in de schoorsteenen is ook des nachts nog voldoende, om een voldoend sterke luchtstrooming in de luchtkanalen te onderhouden.

Wanneer in den zomer de kachels zullen zijn verwijderd, zal het noodig zijn de roosters in de vloeren, door houten deksels, ter dikte van de dubbeling te vervangen, ten einde een voortdurende bron van tocht af te sluiten.

De boven bedoelde inrichtingen worden allen door de schetsen nader aangeduid.

De afmetingen der kachels met roosters zijn:

middellijn kolomkachel = 0.33 M.
idem mantel = 0.70 „
hoogte van beiden = 1.29 „
middellijn luchtrooster = 0.67 „
idem kachelrooster = 0.28 „

de geheele bovenopening van den mantel is met een vrij dicht bewerkt geornamenteerd gegoten ijzeren deksel gesloten. De verwarming is gebleken zelfs voor deze groote lokalen voldoende te zijn.

Eenigszins overeenkomende met dit stelsel, doch, zooals uit de bestekken dier werken blijkt, in enkele opzichten daarvan afwijkende, zijn de stelsels van ventileering in de manschappenlokalen der boven aangegeven andere nieuwe kazernen.

De inrichting van de luchtopeningen in buitenmuren met roosters aan de buiten- en draairozetten aan de binnenzijden, is voor allen ongeveer gelijk, zij het dan ook in varieerend aantal en van gewijzigde afmetingen. Die te Utrecht hebben aan de buitenzijde afsluiting door middel van geperforeerd zink.

De afsluitingen der luchtkanalen zijn zeer verschillend.

Zoo zijn deze te Arnhem beschreven op 0.11 bij 0.33 M. doorsnede, per lokaal (in de scheidingsmuren), te Haarlem 2 kanalen, wijd 0.36 bij 0.47 M. per kanaal, benevens 1 kanaal voor iedere 2 vertrekken, wijd 0.11 bij 0.44 M., door middel van kokers met de eerste in gemeenschap, en tot aanvoer van lucht onder de kachels. Te Amersfoort komen tochtkokers voor, wijd 0.33 op 1 M., voorzien van de noodige roosters en schuiven en eindelijk te Utrecht, met de meeste overeenkomst met de beschrevene, wijd 0.17 bij 0.17 M., 0.17 bij 0.22 M. of 0.22 M. bij 0.31 M.

Alleen te Arnhem wordt tot het activeeren van de luchtstroomingen in de ventilatiekanalen gebruik gemaakt van bijzondere toestellen en wel van Wolperts luchtzuigers, wijd 0.5 M., geplaatst op plaatijzeren ventilatiekokers. Zooals bekend is brengt de geringste wind eene luchtverdunning te weeg, die toestrooming door het luchtkanaal ten gevolge heeft.

De kosten van het stelsel van ventilatie, zooals dat voor Dordrecht is beschreven, kunnen worden gebracht ongeveer nauwkeurig op de volgende cijfers.

Ventilatiekachel met mantel, met inbegrip van + 5 M. kachelpijp	*f* 70—
Gietijzeren luchtrooster daaronder, wegende 26.5 KG. ad *f* 0.18 per KG.	„ 4.77
Koekoekventilatie, met gietijzeren rooster en draairozet benevens 4 smeedijzeren ankertjes, per stuk	„ 18.—
Plaatijzeren koker daartoe, wegende 3.5 KG. ad *f* 0.30 per KG.	„ 1.05
Luchtklep met katrol of plaatschuifje, koord en knop voor luchtkanalen	„ 4—
Gegoten ijzeren rooster aan de uitmonding van luchtkanalen in buitenmuren, wegende 2.1 KG. à *f* 0.18 per KG.	„ 0.38
Bekleeding met zink voor de luchtreservoirs, à 12 KG. per stuk, tegen *f* 50 per KG. . . .	„ 6.—

De prijs der houten luchtkokers is eenvoudig genoeg voor ieder geval te berekenen, terwijl de veêren, tot het ophangen daarvan aan de balklagen, per stuk aan smeedijzer wegen 1.1 KG.

De uitbreiding van de schoorsteenen tot opneming van 2 luchtkanalen per stuk van de boven beschreven afmeetingen, met ½ steen voorwand en 0.28 M. voorsprong buiten de muren, geeft aanleiding tot meerder metselwerk onder het dak per M. hoogte, van 0.175 M², waarbij kanalen, wegens het werkzame van het glad afwerken der wanden, voor vol metselwerk zijn aangerekend.

Buitendaks vermeerdert die hoeveelheid naarmate van de dikten, aldaar aan wanden en tongen te geven, terwijl in aanmerking dient te worden genomen, dat ten slotte de afdekking en de kosten daarvan niet onaanzienlijk vermeerderen door het vergrooten der doorsnede, zoodra in de schoorsteenen een zeker aantal luchtkanalen wordt aangebracht.

Wolperts luchtzuigers worden aangegeven tot een begrootingsprijs van *f* 60.

Onder al de opgegeven prijzen is de gebruikelijk 10 pCt. voor de winst en onkosten niet begrepen.

In aanmerking dient ten slotte genomen te worden, dat bij de beschrijving van al het voorgaande, de leidende gedachte niet kan geweest zijn, de aandacht op nieuwe inrichtingen te vestigen, doch alleen deze: het geven van een overzicht omtrent een stelsel van ventilatie voor groote, sterk bevolkte vertrekken, dat in de praktijk voldoende uitkomsten opleverde en grootendeels is samengesteld uit vaak afzonderlijk toegepaste middelen, waarvan de beginselen zeer zeker kunnen worden aangenomen bekend te zijn.

DOFFE VERVEN.

Er is voorzeker in de scheikunde der bouwstoffen geen moeielijker te beoefenen afdeeling, dan die der verven.

Wanneer men de geschiedenis der schilderkunst nagaat, neemt men ook op dat gebied het voortdurend optreden van nieuwe eischen waar.

Terwijl men vroeger de halfspiegelende oppervlakte fraai vond, is langzamerhand de ervaring opgedaan, dat vooral binnenshuis een matte doffe verflaag, een aangenamer fijner uiterlijk aan de betimmering geeft, dan de ruwe onregelmatig glimmende oppervlakte der ouderwetsche verven.

Om die doffe laag te kunnen verkrijgen, hebben de ververs het gebruik oliezuur (of talkolie) uit de stearinekaarsen-fabrieken onder de gewone vernisverf te mengen. Maar tegelijk met den glans neemt deze stof de duurzaamheid van de verflaag weg, en de minste aanraking met zeepsop verwoest de verflaag onfeilbaar. Het is daarom, dat ik in het algemeen eens op de voordeelen van de chemisch bereide verven van den heer F. A. Q. van Gelder te Rijswijk de aandacht wensch te vestigen.

Twee soorten glanzende verf zonder bijvoeging van vernis en doffe verven, worden geheel gereed in gesloten bussen afgeleverd. De doffe verven geven in het geheel geen glans, zoodat een groot oppervlak ook door een geheel ongeoefend werkman er gelijkmatig mede kan worden gedekt. Daarenboven biedt deze verfsoort het voordeel aan, van steeds bijgewerkt en gereprareerd te

kunnen worden, daar men elke tint onder het vlies dat er aan de lucht op verschijnt, duurzaam beschikbaar houdt. Zoo als bekend is, kan dit met gewone verf, vooral wanneer daarop ter versiering nog waterverf op aangebracht is, bijvoorbeeld voor eikenhout, nooit ten uitvoer gebracht worden.

Al deze verfsoorten drogen binnen het etmaal, zoodat men daaromtrent ook nooit in onzekerheid verkeert. Is de verf bij aankoop iets duurder, ze levert veel meer uit en met twee lagen is geschaafd hout volkomen gedekt. Ze kan dunner en spoediger uitgestreken worden dan gewone verf, zoodat men in arbeidsloon aanmerkelijk bespaart.

Op vloeren en trappen aangebracht, blijft het uiterlijk langer netjes en de laag is veel duurzamer, daar ze eenigzins eenig blijft.

Op glas aangebracht, kan men de laag zelfs met den nagel niet wegstrijken en op blik aangebracht, kan men dit vrij ombuigen, barsten verschijnen niet, zoo lenig is de laag. Vooral in de zoo gevreesde schoonmaakperiode onzer huisvrouwen, zal deze soort verf spoedig grooten opgang maken, omdat ze zoo best tegen het sterkste zeepsop, ja tegen terpentijn bestand is.

Nog op een ander præparaat uit dezelfde fabriek, wensch ik de aandacht te vestigen. Het is de Albastine. Tot het spoedig aanbrengen van eene doffe goed dekkende laag is ze onovertroffen. Het is uiterst fijn en wat zeer op prijs te stellen is, het geeft op kalk, papier of hout aangebracht in het geheel niet af. Het is als het ware eene waterverf voor muren in gangen, en wel voornamelijk voor de nieuwerwetsche nauwe so ort waar men telkens met de kleederen tegen aan komt.

Zelfs door onkundigen in goed gekozen tinten op plafonds aangebracht, maakt het een zacht harmonisch geheel.

Het geeft als plaatsvervanger voor gewone waterverw ook in kleinere teekeningen een allerliefste indruk. De Albastine hecht zich uitmuntend op allerhande stoffen, zoo zelfs dat zij met goed gevolg aangewend is op papier om stoompijpen, waar uitersten van vocht en droogte, koude en warmte, op zijn grilligst afwisselen. Verder wil ik nog de aandacht vestigen op een nieuwe soort houtkleurmiddelen, aan bovengenoemde fabriek onder den naam oliebijtsels afgeleverd, die geschikt zijn om zonder oefening, linden- en peppelhout, het aanzien van mahony en nootenhout te geven.

Door deze præparaten gesteund, blijkt wellicht in een ruwe tuinman op een eenzaam buiten, een Artiste Décorateur van den echten stempel te schuilen.

Delft, 21 Febr. 1884.

Dr L. C. LEVOIR.
Leeraar aan de Polytechnische School.

INGEZONDEN.

ROTTERDAM, 2 Maart 1884

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Het feit, dat in het orgaan van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, een artikel aan onze vereeniging is gewijd, is door ons met de meeste toejuiching begroet. De heer J. Kok toont hierin op nieuw, welk een warm hart hij haar toedraagt en dit stellen wij ten eerste op prijs. Vooral ook de wijze, waarop hij het ontstaan en de werkkring onzer vereeniging schetst. Toch mogen wij, als bestuur, op hetgeen vervat is in de laatste clausule van zijn artikel, het stilzwijgen niet bewaren.

Naar onze bescheiden meening, had de bedoelde volzin gevoeglijk kunnen wegvallen. Wij waardeeren en begrijpen de goede bedoeling daarin van den heer K., doch wij vreezen, dat door de meeste lezers van het weekblad verkeerde gevolgtrekkingen, ten nadeele van »Architecturae Studio" daaruit zullen zijn gemaakt. De laatste clausule toch, doet het voorkomen, alsof wij er op uit zouden zijn grootere lichamen op zijde te streven, door bijv. iedere handelwijze daarvan laf na te bootsen en hen zoodoende tegen te werken. Dan voorzeker, wij beamen het ten volle, zou zij haren val nabij zijn. Doch niets dan dat, is verder van de bedoeling der leden. Neen, wel verre van de grootere lichamen, ook maar eenigszins te willen nadoen, en gelijk worden, zullen wij trachten alle eenzijdigheid en partijzucht te vermijden, en alleen de ware en goede bevordering van de bouwkunst voor te staan. Wij kunnen elkander geluk wenschen, reeds veel medewerking en steun en menige goede raadgeving, ook van jonge architecten in onze stad, te hebben ontvangen. Wij zijn er hun dankbaar voor, en vertrouwen, dat onze vereeniging daarvan nooit zal verstoken zijn. Zij zij, (wij gelooven het in alle bescheidenheid te mogen doen) een ieder aanbevolen: elke welgemeende terechtwijzing, elke goede raad, zal door ons met graagte worden aangenomen.

Wij eindigen, met er op te wijzen, dat dit, ons schrijven niet geschied is, uit zucht tot aanmerking op het artikel van den heer K., maar alleen in het belang van onze vereeniging, en spreken den wensch uit, dat ook »A. S." iets moge bijdragen, tot het leiden in de goede richting, tot het bevorderen van de vaderlandsche bouwkunst in het algemeen, en die te Rotterdam in het bijzonder.

Onder dankzegging voor de verleende plaatsruimte, teekenen wij

Hoogachtend,
namens het bestuur
W. STOK Jr., Secretaris.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Op de laatst gehouden Nutsvergadering der afd. Utrecht werd definitief vastgesteld eene plaatselijke verzameling te stichten tot bevordering van Kunst en Industrieel onderwijs.

Hierdoor zal aan een reeds lang gevoelde behoefte worden voldaan; wij hoopen daarom, dat in afwijking van den gewonen langen sleur aan de oprichting van dergelijke zaken eigen, spoedig die stappen zullen worden gedaan, tot verkrijging van de noodige ondersteuning. Reeds enkele vereenigingen gaven door bijdragen van hunne waardeering blijk, zoodat eene kleine som voor dit doel bestaat.

De voornaamste steun, door jaarlijksche contributiën zal echter van de ingezetenen en inzonderheid van de industrieelen moeten komen, wil de zaak werkelijk van eenige beteekenis voor onze zeer laag staande kunstindustrie zijn. Ook verwacht men terecht, dat de gemeente en provinciebesturen zich eene zaak van zoo'n algemeen belang zullen aantrekken.

Hoewel men niet die eischen kan stellen als aan reeds bestaande inrichtingen, zoo moet toch minstens een teekencursus tot leiding aan het museum verbonden worden, wil dit laatste voor den kunstindustrieel van nut zijn.

Door de Maatschappij tot bevordering van Nijverheid, zal bij de Gemeente Utrecht worden aangedrongen tot verkrijging eener koornbeurs, waartoe reeds vroeger door de Kamer van Koophandel pogingen zijn gedaan.

Aan het plan om te Utrecht eene nieuwe Studenten-Societeit »Placet hic requiescere Musis" te bouwen, waarvoor sinds een paar jaren een zeer geschikt terrein werd aangekocht, doch door geringe deelneming werd verhinderd, zal waarschijnlijk weldra gevolg worden gegeven. Eene geldleening groot *f* 250.000, verdeeld in 5 afdeelingen ieder van *f* 20.000 loten à *f* 2.50 is uitgeschreven.

Onlangs waren wij in de gelegenheid de veranderingen, welke aan het Concertgebouw van het Tivoli te Utrecht zijn aangebracht, in oogenschouw te nemen. Behalve vele kleine verbeteringen, is de smalle, lange, tochtige gang die toegang gaf tot de zaal, door een ruim entrée met tochtportaal vervangen, gedeeltelijk

met verbreeding voor vestiaire; ter rechterrijde is eene groote koffiekamer aangebracht.

Indien we ons eene kleine opmerking mochten veroorloven, dan zouden we zeggen, dat de kleuren flauw en bleek zijn, het decoratiewerk eentoonig van kleur en slecht van compositie.

Het bouwen van Nieuwen Schouwburg te Rotterdam, is gegund aan den heer J. H. Vos Jr. te Almelo.

VRAAGBAAK.

VRAAG 42. Is het usance en recht, dat een architekt, dien men een bouwwerk buiten zijne woonplaats heeft opgedragen, reis- en verblijfskosten in rekening brengt, boven een vooraf overeengekomen percentsgewijs berekend loon voor den arbeid?

VRAAG 43. Heeft men het recht van een architekt, wien men tegen een vooraf vastgesteld loon een bouwwerk heeft opgedragen, het meermalen omwerken, wijzigen en verminderen van een plan en toebehooren te vorderen, zonder dat hij daarvoor extra betaling zal kunnen vorderen?

Welk is het meest algemeen toegepast tarief voor architektsalaris van nieuwe bouwwerken en verbouwingen?

VERBETERING.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

M. M.

In mijn stukje, voorkomende in het vorige nummer van dit Weekblad zijn eenige kleine onjuistheden geslopen.

Men leze in de 2e kolom 8e regel: in plaats *hoofdstad, hoopstad*, en 16e regel in plaats van *anderen, onderen*.

Het lidmaatschap voor contribueerende leden bedraagt niet *f* 12.50 maar *f* 12., terwijl de werkende leden eene contributie van *f* 6 betalen.

Met opname van bovenstaand zult u zeer verplichten.

UEd. dw. Dienaar,
JURR. KOK.

BERICHT.

Op den leesavond, Vrijdag 7 dezer door de Afdeeling Amsterdam, in Eensgezindheid te houden, zal als Spreker optreden: de heer J. H. Lelieman, onderwerp:

I. Ons Vak. II. Ons Loon. III. Ons Lot.

Afloop van Aanbestedingen.

STRIJP, 20 Febr. — Het gemeentebest: het bouwen eener nieuwe school en onderwijzerswoning, alsmede het leveren en stellen van het noodige schoolameublement:

P. H. Versteijnen te Oosterwijk	*f* 11.987
F. Oliviers te Gemert	» 11.875
P. Eliens te Woensel	» 11.750
J. Mutsaers idem	» 11 675
A. Bogers idem	» 11.611
G. van Haren te Oosterwijk	» 11.587
J. van Engeland te Stratum	» 11.470
J. v. Rijt te Oosterwijk	» 11.267
J. W. v. d. Wildenberg te Stratum	» 11.237
H. van Kemenade te Gestel	» 11.080

NOORDELOOS, 22 Febr. — Het gemeentebest: het afbreken der oude en het bouwen eener nieuwe school en het doen van herstellingen aan de onderwijzerswoning en de daarin gevestigde secretarie:

A. Hoogendoorn te Giessendam	*f* 20.850
L. van Daalen te Noordeloos	» 19.447
Gebr. Kreukniet en J. A. Brouwer te Hardinxveld	» 19.214
J. de Weijer te Tiel	» 19.185
L. Hortensius te IJselmonde	» 19.100
H. van Rees te Noordeloos	» 18.890
J. de Geus Jz. te Giessendam	» 18.872.85
A. Duimelaar en C. Gerdessen te Asperen	» 18.524
G. den Besten te Noordeloos	» 18.141
J. Maasland te Goudriaan	» 18.131
J. Duym Dzn. en F. Buizer te Noordeloos	» 16.689

AMSTERDAM, 28 Febr. — De heeren J. Vigeveno en Zn. en onder beheer van den architect J. W. Meijer: het bouwen van een woonhuis en een stoomdiamantslijperij op een terrein aan de St. Antoniebreestraat no. 49 te Amsterdam:

D. Heijink	*f* 46.700
G. Boon	» 46.500
A. Paans	» 42.600
Cruijff en Schouten	» 42.353
A. Aalders	» 42.116
G. G. L. Scholte	» 41.630
W. Greve	» 41.577
H. Rietsnijder en Zn	» 40.575
J. Koster	» 39.968
W. Haaksma	» 39.882
E. Rietsnijder	» 39.693

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1768

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1769
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **VIERDE** aflevering van:
BEKNOPT PRAKTISCH LEERBOEK
DER 1770
BURGERLIJKE- en WATERBOUWKUNDE,
DOOR
B. F. PLASSCHAERT,
Leeraar aan de Burger Avondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.
Met omstreeks **600** in den tekst gedrukte, uitgewerkte Constructie-figuren.
De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer 10 afleveringen à *f* 1.20

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **TIENDE** aflevering van:
GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN
IN DE
HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR
DOOR
EUGEN. GUGEL.
Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School te Delft.
Met omstreeks **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.
Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.
De uitgave geschiedt bij inteekening in 12 afleveringen à *f* **1.75.** 1771

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING 1758

(VOOR REKENING VAN DE NEDERLANDSCHE ZUID-OOSTERSPOORWEG MAATSCHAPPIJ.)

Op Dinsdag den 18den Maart 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 393.

Het maken van eene waterbezorging op het station OSS.

De besteding geschiedt volgens § 73 van het bestek.

Het bestek ligt van den 28sten Februari 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur F. SASSEN te *Nijmegen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 11den Maart 1884 ten 1 ure namiddags.

UTRECHT, den 26sten Februari 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1759 **AANBESTEDING**

VERNIEUWINGSFONDS

Op Dinsdag den 25sten Maart 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 83.

Het leveren van stalen spoorstaven, stalen laschplaten en schroefbouten, in 2 perceelen.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens Art. 20 van het bestek.

Het bestek ligt van den 5den Maart 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieurs voornoemd.

UTRECHT, den 4den Maart 1884.

1760 **AANBESTEDING.**

Op Maandag den 24sten Maart 1884, des middags te 12 uren, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente Leiden, op het Raadhuis aldaar, AANBESTEED worden:

Het leggen van eenige klinker- en keibestratingen.

Het bestek ligt ter inzage enz. aan de stadstimmerwerf, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van ½ morgens te 10 uren tot ½ namiddags te 4 uren, en is aldaar ad *f* —,10 verkrijgbaar.

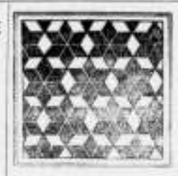
Verlangde opbelderingen enz. zijn bij den gemeente-architekt te bekomen.

Zegt het voort.

HH. ARCHITECTEN en AANNEMERS.

Een sedert eenige jaren gevestigd atelier op het gebied van glasetsen en geschilderd gebrand glas, wenscht in aanraking te komen met HH. Architecten en Aannemers, ten einde voordeelige condities te kunnen doen.

Op franco aanvraag worden onder motto *Glasversiering* aan het bureau van dit blad, uitvoerige prijscouranten toegezonden. 1761



LÉON DE SMET & C°. GENT

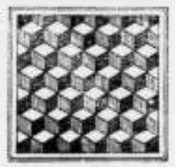
Fabriekanten van Ceramiektegels,

geperste, gepolijste en ingebrande

CEMENTTEGELS

EN

PORTLAND CEMENT.



Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam*, in BOUWMATERIALEN.

Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN,

ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz. 1762

1763 **FERD. ENGERS.**

AMSTERDAM, Gelderschekade 88. ROTTERDAM. Hoogstraat 184.

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-

Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.

Silezisch & Zweedsch GRANIET.

Fransch en Italiaansch MARMER.

Fransche KALKSTEEN.

Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Exposition Amsterdam 1883 MEDAILLE D'OR et DIPLOME D'HONNEUR.

Faiences Artistiques

EN TOUS GENRES.

IMITATION

DE

toutes les anciennes faiences.

Services de Tables & de Toilette.

PORCELAINE OPAQUE

Blanche & imprimée.

Carreaux de Revêtements

EN TOUS GENRES.

Faiencerie de Gien (Loiret)

ANCIENNE SOCIÉTÉ

GÉOFFROY & CIE.

SOCIÉTÉ ANONYME au CAPITAL de 1,800,000 Francs.

SEULS AGENTS pour la Hollande et les Indes Hollandaises

1764 *M.M.* **DE JONGE & WEBER, 703 Prinsengracht, Amsterdam.**

FRED. STIELTJES & C°.

Importeurs van Amerikaansche

Hout- en IJzerwaren.

Prinsengracht 509, Amsterdam.

MAGAZIJN VAN

SCHOOLBANKEN, Systeem ANDREWS.

STOELEN en BANKEN

voor SCHOUWBURGEN, CONCERTZALEN, enz.

Asbest brandvrije verven,

Asbest olieverven,

Asbest dakbedekkingen,

Asbest-Cement

voor het herstellen van beschadigde zinken en andere daken.

Geïllustreerde Catalogussen en prijzen op aanvrage verkrijgbaar. 1765

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE**.

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie enz. 1766

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabrikant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1767

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 11.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEK.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Ons vak, ons loon, ons lot. — Spouwmuren. — Verslag van de vergadering der afdeeling Amsterdam, gehouden 7 Maart 1883. — Bekroopt praktisch leerboek der Burgerlijke en Waterbouwkunde. — Kosten van het nieuwe Gerechtshof te Brussel — Binnenlandsche berichten. — Drukfoutverbeteringen. — Bericht. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als nieuwe leden der Maatschappij zijn toegetreden: de heeren H. Sagleven Jr., bouwkundige te Deutichem, en Jacob Smits, schilder, te Nieuwer-Amstel.

ONS VAK, ONS LOON EN ONS LOT.

(Lezing, gehouden door den Heer J. H. LELIMAN, in de Vergadering der Afdeeling Amsterdam, op 7 Maart 1883.)

MIJNE HEEREN!

Toen ik mij voor 30 jaren in deze mijne geboortestad naast het achttal mannen van naam, die het bouwmeestersberoep uitsluitend uitoefenden, kwam vestigen, wist ik niet en kon ik niet weten, dat ik heden avond hier het woord zou voeren, op verzoek des Voorzitters, die mij dood eenvoudig en zeer hartelijk meêdeelde, dat hij deze spreekbeurt voor mij had bestemd, en mijn naam op de lijst stond.

Gevoelig en dankbaar voor die eer, verklaar ik gaarne dat het mij een genot is en was, telkens als deze goede Afdeeling hare plichten deed — dat is hare vergaderingen hield —, haar te bezoeken, te steunen, te waardeeren.

Die waardeering is in toenemende mate over dat tijdvak van dertig jaren verhoogd, te meer omdat ik mij levendig hare geschiedenis, hare lotgevallen, hare triomfen herinner, en ook herinneren mag!! Geen wondat gij mij hier voor een wijl voor u ziet, want ik wil een bouwsteen of wat helpen aandragen, tot verbreeding van de grondmuren waarop wij — jong en oud — als leden, hier steeds bouwen.

Dat doel blijve wat het is en was of wijzige zich nooit! Elkander te ontspannen, na een dag, een week, een maand arbeids, hoofdbreken en zorgen van allerlei aard, — het is en blijft hier de plicht van ieder lid, elk op zijn beurt.

Dat er voor de vijftigers in een dertigjarig kunstleven en werken nog al wat is voorgevallen, blijft hier buiten kijf. Hoe velen der vroegere bouwmeesters zijn als onze getuigen, helaas, bij hunne vaderen en daar waar geen hartzeer over stijl — richting —, wat meer of minder loon, al of niet solide handelingen en constructiën hun zal kwellen.

Daartegenover staat het voor mij heuglijk feit, dat er op bl. 921 van ons adresboek 1883/84 — slechts 103 namen van mannen staan te lezen die, ik mag het hopen, in deze gemeente als bouwmeesters werk hebben en de patentlasten betalen. In dit feit ligt voor mij een gansche wereld prettige gedachten opgesloten.

In 1853 — een achttal — in 83 dertien maal meer beoefenaars, die fungeeren, en elkander soms lauweren betwisten en vliegjes afvangen. Natuurlijk gaf mij deze duizelingwekkende productiviteit stof tot nadenken. Ik vroeg mij vaak: mijn hemel „waar komen ze allen van daan" en hoe komen ze aan den kost.

Ik schrijf hier duizelingwekkende productiviteit en dat brengt mij het Stuivers-Magazijn 1858, bl. 347, in den

Gedrukt 12 Maart 1884.

geest. Daar staat, dat één enkele vlieg gedurende een zomer 2.080.320 vliegjes voortbrengt. In waarheid heeft de progressive reeks der bouwmeesters van ad 53 tot 83 wel iets gemeens met het voorttellingsvermogen van het liet vliegje, niet waar?

Ei lieve, vertel me de waarheid, maar liefst op eene aangename manier! Laat ons zien wat een vrijpostig kijkje in ons vak over 50 jaren kan ophelderen.

Zij die den spreker kennen, weten of kunnen het weten dat hij een groot vriend van vrijheid in bijna alles, vooral in kunstzaken is. Dat woord vrijheid kán in ons vak niet anders brengen dan blijheid. Beide rijmwoorden gaan wonderlijk wel saam, en passen vooral in een opgeruimd gemoed. Kniesooren zullen er weinig aan hechten.

Beide woordjes zijn noodig tot beoefening der Bouwkunst, want mij is geen beroep bekend, dat aan meer onbestendigs, aan meer wisselvalligs onderhevig is, dan dat van den architekt, die uitsluitend leeft, zich en de zijnen geneerend, van het maken van bouwontwerpen, en die doet daarstellen. Alleen deze zijn hier onze helden! Een flink gestel, een goed hoofd, veel geduld en vooral veel vlijt met zuinigheid, om 't even of ze hier huizen en paleizen, daar naar Liernurstelsel bouwt, is voor dezulken in hooge mate noodig; want treffend zou het relaas zijn hunner wederwaardigheden, treffend vooral de mededeelingen waar zij met de beste bedoeling in hun streven niet slagen, treffend de berichten waar zij, mismoedig en lusteloos hun vak verlieten en zich een anderen meer lucratieven weg baanden.

Maar treffende voordrachten doen tranen vloeien en daarvoor wil ik u en mijzelve liefst dezen avond sparen. Wilt ge met mij over veel dat treft in onzen tijd, weenen, huilen wij dan maar morgen in onze lieve stille binnenkamer en flink en voor goed uit. Van avond niets hiervan. Bij de treffende historiën passen zeer goed de ziekelijke! Wat is er te wachten van een bouwmeester die lijdend is — en b.v. aan obstructie of iets anders laboureert? Immers betrekkelijk weinig gezonde architektuur, en als hij werkt, dan wordt zijn kwaal zoo dikwerf verergerd en dus aan zijn beroep onwillekeurig nadeel toegebracht. Huister in een gezonde karkas een gezonde ziel, inclosa een zucht naar hooger en beter, dan zijn de bezitters op weg ons vak te bevoordeelen in elk opzicht, want nog eens, de lichamelijke toestand van den kunstenaar staat in een zeer nauw verband met hetgeen hij voortbrengt. In de eerste plaats praat ik dus het liefst over het vak met bouwmeesters, die gezond en dus vol levenslust en energie zijn. Maar ik neem het gros zooals het is en dan erken ik gaarne, dat ons vak ons meermalen, door en in zijn nukkigheden (al is het zoetjes aan) sloopt. De kunstenaar en allen die weten te creëeren zijn gevoelig en vaak teer van complexie, hebben hun gevoel van eigenwaarde en zelfvoldoening altijd noodig, en paren aan eene zekere mate van ijdelheid de zucht naar roem, zonder welke niets goeds, niets grootsch te voorschijn wordt gebracht. Welnu, de kunstenaar die ziet en moet daarstellen wat hij heeft ontworpen en daarbij eene schier grenzenlooze verantwoordelijkheid — ook voor anderen — zeer ten onrechte, in het Burgerlijk Wetboek op zijn hoofd ziet laden; de kunstenaar wiens arbeid en reputatie bij het groote publiek afhankelijk wordt gemaakt van al of niet mooi weer, van een meer of min gevulde beurs, van meer of minder ijver, trouw en zaakkennis van anderen, die hem helpen; die kunstenaar heeft een bewogen leven te torschen en het hoofd te bieden aan menig échec, aan menige fout, aan menige kritiek, waaraan hij vaak niet als een hoofdschuldige debet is of mag geacht worden te zijn.

Daarbij komt, dat de betrekking van architekt — bij 50 jaren vroeger — heel wat omslagtiger is geworden, dat de concurrentie schrikbarend heeft toegenomen en dus den bondgeest, den kop indrukte; dat vreemde loi en vreemde materialen zich zoetjes aan hier en overal zijn komen nestelen en ons vergasten op produkten uit en in vreemde kunstscholen geleerd; dat velerlei handelingen in de kunstwereld met een zoo ietwat loucheerend en muffend waas zijn bedekt, en de dierbare alleenzalig- en kunstrijk makende vrijheid met voeten, omsloten in modderige laarzen, niet zelden is en wordt doodgetrapt. Niettemin hebben die 50 jaren groote voordeelen gebracht. Het bouwend publiek kan van de staalkaart kiezen. Aan geusurpeerde reputatiën hecht het geen belang meer. Ieder bouwmeester heeft zijn club adorateurs; en zoo lang die voor hem in leven en functie blijft, rolt het karretje langs een zandweg en heeft hij overvloed, soms wel 12 kappen tegelijk onderhanden. Maar, o Jeminé, als die club hem verlaat of uitsterft, of hem niet meer toevoeren kan, omdat ze zijn hulp niet meer behoeft, of dat ze volbouwd is, dan draait de bal en moet de bevoorrechte bouwmeester evenals ieder gewoon sterveling zijn aas opzoeken. In en door die vaak voor velen verplichte aas-opduikerij, zijn heel wat onheilen, processen, vonnissen en wat meer is, ellende en armoede ontstaan; want het publiek is onmeedoogend — vaak hard — in zijn oordeel, traag in het informatiën nemen, lusteloos in het vergeten en vergeven, op den koop toe meer dan ooit geneigd, het bouwmeesters beroep op gelijke lijn met ieder ander te stellen en het bij het handelen te vergelijken. Of meent gij, dat het in onzen dagen zoo vreemd is, dat er op een weldoordacht, sluitend, haarfijn uitgewerkt ontwerp — naar een program van den lastgever met schier bovenmenschelijke studie opgemaakt —, tout simplement de helft wordt afgedongen? Mij is iemand bekend dien dat een paar malen in zijne vijf en dertig-jarige praktijk is voorgekomen; en weet hoe hij gehandeld heeft. Hij nam een schaar, knipte gevel en plan precies op het midden door, en zei zijn lastgever: „Ziedaar wat gij verlangt! Bouw de eene helft eerst, zie daarna wat geld te krijgen en raadpleeg dan een ander s.v.p. over de tweede."

Bevalt u deze handeliag, geëerde vakgenooten, ik heb er nog een paar dozijn van gelijk humoristisch gehalte op stal, en zelfs in ernstigen geest kan ik u eene mededeeling doen, hoe ik in 1867 sprak over ons vak en den beoefenaar. Weet dan, dat mij de eer te beurt viel door de vereeniging Architectura et Amicitia den 8 Mei 67 te worden geroepen ter herdenking van hare 500e Vergadering. Mijn voordracht staat overgedrukt te lezen in des Opmerkers tweeden Jaargang en wel in het No. 23, dat 8 Juni 1867 het licht zag.

Gaarne en in elk opzicht refereer ik mij aan het toen gesprokene en behoef geen enkel woord terug te nemen, ondanks eene ondervinding van de 17 sedert verloopen jaren.

Wat ik toen zei herhaal en resumeer ik hier in een paar woorden. Laat de bouwmeesters zich de gedachten verstompen, laat ze hun brein uitputten, met een Job's geduld al de monumenten der aarde ontleden en toepassen of navolgen, met een woord, bovenmenschelijken arbeid verrichten. Wie zegt er hun anders dank voor, dan een paar belangstellende vrienden? Hoevelen zijn er die het gegeven is werkelijke kunstgewrochten saamtestellen, bewonderd door de heele beschaafde wereld. Hoevelen weten frischheid en jeugd te doen stralen uit hunne bouwvormen en hoe velen leggen eenig kunstgeheim in elk onderdeel? En waar mij in die voordracht het gemoed warm wordt, wat zeg ik daar van vroeger en heden? De God der liefde en der kunst, die alles regeert, laat zich niet bedriegen. De massa of het publiek was en is helaas dom, dat is: tamelijk onverschillig. Zij die niet door een straal uit de heerschende ster verwarmd waren, sleurden met de menigte een ellendig leven voort, te nauwernood bedilden zij hun dagelijksch brood; en wat achting en aanzien betreft, daarvoor diende men een gunsteling of wat erger is een intrigant te zijn. De oudheid heeft dit met onzen tijd gemeen, dat Hans bijna altijd door zijn onnoozelheid vooruit komt en Kees buiten zijn toedoen vaak rijk wordt gemaakt. En hoe men prate of philosofeere, het is in dit lieve kunstleven slechts om de duiten te doen. Ik zei toen nog veel meer. Als het u mocht interesseeren, lees het na en spreek uw gewaardeerd oordeel. Kort en bondig. Aan beide woorden getrouw, zeg ik u M. Heeren:

Ons vak heeft malgré die entraves, reuzenschreden vooruit gemaakt, vooral in de praktijk, dank zij de duizend en duizend gebouwen die er noodig bleken te zijn, maar ook in de theorie, dank zij eene aanmerkelijke verbetering, betere richting en hoogere uitbreiding van het onderwijs. Als ik het onderwijs uit mijn jeugd vergelijk bij dat van den bouwmeester in hope, uit onzen tijd, dan wordt het mij in 't harte zoo dikkig, voor de oogen zoo raar, en verlies ik ontzettend veel van mijne bewondering voor de dagen, die de oudjes zoo gaarne onzen goeden ouden tijd blijven noemen.

Maar omdat wij in theorie en praktijk, in onderwijs en daarop zoo vaak en zoo recht hartelijk dapper bluffen en veel bouwen, in hulpmiddelen en manier van teekenen, of in het opereeren, maar vooral in den graad van beschaving der beoefenaars en adspiranten veel, zeer veel zijn vooruit gegaan, daarom mogen het bouwend publiek, de kunstkriticken en de bouwmeester hunne eischen veel hooger stellen, dan die van voor vijftig, dertig, ja tien jaren.

En waarlijk dat wordt ook gedaan!

Zelfs de beoefenaars van het vak worden meercischend onder elkander, en vergeten het wel eens — even als het publiek — dat ieder bouwprodukt moet beoordeeld worden in de lijst van zijn tijd. Waar deze waarheid wordt geminacht, daar loopt de vriendschap en achting de deur uit en komt de duivel er in — dat wil zeggen, zijn èn traditie èn de wederzijdsche genegenheid niets meer waard of staan op losse schroeven. Ik hoor en zie — tot mijn diepe smart — in onze dagen gebouwen, ook die van 50 jaren en later, uitluchten, afbreken, beschimpen, gebouwen die toch werkelijk door eminente kunstenaren uit dien tijd zijn gesticht en een weinig meer waardeering van hun streven en kunstarbeid volkomen waard zijn. In den regel houdt het oordeelend publiek van heden te weinig rekening met de toestanden van vroeger en is het dientengevolge onbillijk wreed in zijn oordeel.

Genoeg, ik resumeer: Ons vak is een kostelijk vak en ondanks zijn eigenaardigheden heeft het bij vroeger meer waardeering, voorspoed, charmes en... wat gij meer wilt — o.a. geld in den zak, vooral voor sommigen die, zooals het naief heet, vigilant zijn.

Laat ons in groote trekken over dit laatste kardinale duitenpunt een weinig praten. Want hoog of laag gezeten, onze materieele belangen zijn er bij betrokken, en die zijn bij velen in ons vak van het hoogste belang. Daarover zullen wij geen bisbilles krijgen. Immers de arbeider is zijn loon waard en wat men ook zegge of poëtiseere, of men den loop der dingen hoogst natuurlijk vindt of niet, of men de kunst een kind der weelde betitelt of anders, ons loon speelt in ons leven ten overstaan van de kunst een groote — de grootste rol.

Wie onder ons kan het zonder loon stellen?

Loon, op te vatten in den zin van geld dat klinkt, en niet als belooning in zoete woorden, lauweren, linten of getuigschriften, mooie beoordeelingen en plaatsrijkerijtjes in alle vormen en soorten.

Sedert 50 jaren is de standaard van ons loon dezelfde.

Door Frankrijk bij arrest van den raad over burgerlijke gebouwen den 12 Pluviose van 't jaar VIII vastgesteld op 5 %, als 1½ voor de plannen met bestek, 1½ voor de surveillance en 2 % voor het regelen der eind-rekeningen, werd die bepaling bij ministerieel besluit van 10 October 1841 nog eens bevestigd.

Wij goede Nederlanders, onder Napoleons scepter gebracht, zuchten dikwerf over het dwaze onzer handelingen na zijn val.

Immers zijn Fransch Wetboek of Code en zijn bepaling van 5 % architektenloon, dienen ons nog, ondanks verandering in tijd en gansch andere lands- en bouwusantiën.

Dat die Fransche loonstandaard nog bij ons in zwang is blijft onbillijk. Belastingen en huren, aardappels, kleeren, boter, eijeren en alle denkbare behoeften stegen sedert 50 jaren minstens 100 percent. Er is wanverhouding tusschen producent en lastgever, tusschen alle concurenten binnen- en buitenlands, tusschen handelaar en verbruiker, dank zij den wedstrijd der natiën. Het loon is een marktartikel en daarom eisch ik dat ons loon op prijs worde gehouden of gebracht.

Ik doe dat om de navolgende redenen:

1°. omdat de bouwmeesters meer en beter produceeren;
2°. omdat zij meer onkosten en hooger loonen aan helpers betalen;
3°. omdat hun toestand bij voor 50 jaren gansch anders is;
4°. omdat zij niet beneden aannemers, werkbazen en werklieden staan;
5°. omdat zij bij stationnair loon en verhoogde uitgaven achteruitgaan;
6°. omdat zij voor hun versleten toestanden geen waarde of gezag hebben.

Ik hoor iemand mij toefluisteren: Maar Leliman, gij vecht voor vrijheid en wilt het loon voor alles in een keurslijf rijgen. — Neen dat wil ik niet, maar ik wil

het in verhouding brengen tot de behoefte en den gevraagden arbeid.

Slaven zijn gedwongen voor een God-loontje te werken. De bouwmeester moet zich en zijn arbeid laten gelden en goed betalen, opdat hij leven en studeeren kan en zijn kunst tot hooger brengen.

Permitteer mij te vragen wie de 5 % honorarium in den regel vaststelde, en wie de eenig gerechtigden zijn hierin verbetering — door verhooging — betere verdeeling en loyaler wijze of tijd van betaling te brengen. Immers de bouwmeesters zelve. Veroorloof mij te vragen wie heeft de usantie bij de aannemers en werkbazen, bij de fabriekanten en winkeliers in zwang gebracht en in eere gehouden, dat zij 10-, 20-, 30- of 100 % moeten verdienen op hunne produkten; en waag het niet daaraan te tornen, want zij antwoorden u, dat alle waar en werk is naar zijn geld, houden er verschillende kwaliteiten op na — en concureeren met hunne prijzen waar, hoe en wanneer zij het willen.

Ik stel den bouwmeester, die zijn geest, zijn ziel, zijn leven afstompt, zich opoffert en zijn ideëen practisch uitvoerbaar maakt, evengoed uitschotten heeft te voldoen als de beste werkbaas en de zuinigste makelaar of winkelier in effekten, balletjes, koffie, stroop en bittere of klare jenever, volkomen gelijk met elk ander producent, slijter, aannemer. Ja ik stel hem als handelstrawant nog hooger, want hij levert zijn waar (lees: kunst), die in 24 uren niet vergaan is of door 't keelsgat gaat, maar de eeuwen moet trotseeren; hij neemt op zich een verantwoordelijkheid voor de rechtbank van volle tien jaren, tegenover den winkelier, die er af is zoodra zijn produkt is gekocht, tegenover den deurwaarder, prokureur, advokaat, die hun salaris bij de wet geregeld vinden en hun loon toch nog naar hunne scherpzinnigheid (vooral als zij 't proces gewonnen hebben) aller naiefst weten te bepalen buiten het tarief om, tegenover den boer die geen patentlasten geeft, geen krediet verleent, zeer weinig onkosten betaalt als hij ter markt (behalve in de kroeg) zijn duiten inneemt en elken koop tegen comptant geld bezweert met comptant geld en een borrel.

En omdat ik den vakman als bouwmeester stel boven de genoemde achtbare standen en de redenen opgaf, daarom eisch ik voor hem (na 50 jaren stilstaan en geduld) een loon, hooger dan in den regel bepaald wordt, dat is 5 %. En waarom? Omdat hij voor 5 % geen kleine werken noch restauratiën als eerlijk man kan uitvoeren, zonder er geld bij te leggen. Wilt ge bewijzen en voorbeelden? Grijp om u heen — grijp naar mij en ik geef er u twee dozijn, van alle kleur en geur.

Er is over het loon reeds veel gepraat en geschreven, o. a. in het verslag der 21n Algem. bijeenkomst van 1872, van bl. 118—121; sla het verslag der Maats. tot Bevordering der Bouwkunst van 1867 op, lees daar kolom 26 en ook bijlage III kol. 47—64, alsook de Opmerker van 1867 no. 10 en 11 en vertel mij of de sprekers geslaagd zijn in en met hunne argumenten, in en met hun zoeken naar norm en vorm. Of liever geachte hoorders. Laat het mij u vertellen! Neen, zij zijn niet geslaagd, dan ten deele; want zij waren niet eendrachtig. Zij hebben de harten wakker geschud, de monden, de beurzen open —, de magen lekker gemaakt, maar zij gaven niets. Overeengekomen zijn zij niets of liever veel te weinig.

En waarlijk, 't is te bejammeren, want de vraag van den architekt Gosschalk, in No. 10 van de Opmerker van 9 Maart 1867 overgedrukt en in eene volle vergadering van leden der Maatschappij dato 27 en 28 Juni 1866 behandeld, was een beter lot waard geweest. Niettemin blijft zijne klacht de algemeene klacht. Ik schrijf ze hier af want ze is kernig en krachtig.

„In het burgerlijk wetboek komt geen tarief voor ter „regeling der loonen van den architekt. Hieruit volgt „dat vaak zijne voorlichting misbruikt wordt en dat „hij — na veel moeite en arbeid — zich zonder betaling „moet tevreden stellen. Den gerechtelijken weg in„slaan baat zelden veel. Dikwerf ontbreekt bij den „rechter de juiste waardeering van het loon, dat den „architekt toekomt, en allerlei schijngronden, voort„vloeiende uit het veelzijdige en omslachtige van den „arbeid die van hem verlangd wordt, zijn al ligt tegen „hem aan te voeren om hem zijn loon te onthouden.

„Wat is er te doen om daaraan een einde te maken „en de rechten van den architekt op de vruchten van „zijnen arbeid te verzekeren? Zoo het onmogelijk is „het Burgerlijk Wetboek in gunstiger zin uit te leggen „of te doen wijzigen, zou dan eene zamenwerking van de architekten wellicht tot een doel voeren?

„En kunnen hierbij misschien tevens maatregelen „genomen worden om den architekt het recht op zijn „bestek en zijne teekeningen te waarborgen?"

Zie M.H. deze vraag was adrem en is dat nog heden; en wat antwoord ik hierop? — Dezelfde woorden als in 1866:

„Laat ons als bouwkundigen de handen ook ineen„slaan, want van eendrachtige samenwerking zijn altijd „de beste gevolgen te verwachten" — en hetgeen verder in het Jaarverslag over 1866 voorkomt.

Waar de één een paar geestverwanten wist te krijgen voor een betaling per kubiek el gebouw — die geen voldoenden steek hield en ons vak zelfs benadeelde — daar kreeg een ander eene verklaring op zegel van acht, en hij was negen, bouwmeesters, voor 5 % salaris over de begroote bouwsom en 8 % voor bijwerken (lees het opstel van Oudejaarsavond 1874 of dl. 21 den Bouwkundige Bijdragen van 1875 over de arbeiderswoning, bl. 356), en daar stelde een derde, tal tarieven, rapporten en berekeningen, overgenomen uit vreemde bladen van vreemde volken, die bij ons vak in ons land best gemist kunnen worden Kortom ons loon stond en staat op losse schroeven. Die toestand eischt verbetering.

Luister hoe en op wat wijze die tot stand te brengen. Voor mij zijn er vier stelsels van betaling voor den bouwmeester; *a* per uur arbeid, *b* per kub. of vierk. meter in het werk gebracht materiaal, *c* per ieder honderd gulden, die een gebouw kost en *d* per kub. meter gebouw.

Uit deze vier stelsels een keuze te doen is voorwaar niet gemakkelijk.

Per uur arbeid komt mij in onzen tijd het beste voor.

Eene percentsgewijze betaling is de meest geijkte.

Eene betaling per kub. meter gebouw of materiaal in het werk gebracht, ze moge elders toegepast worden, voor mij, ik verkies ze niet. Alleen kan de kwestie loo-

pen over den norm, over de hoegrootheid der som, per honderd, per uur, per kub. of per vierk. meter gebouw.

Per uur stel ik de navolgende normen als:

f 8 voor werken onder de *f* 1000, *f* 7 voor werken van 1–2 mille,

f 6 voor werken van 2—3 mille, *f* 5 van 3—4 mille, *f* 4 van 4 à *f* 5000

f 3 voor werken van 5–20 mille en *f* 2½ voor gebouwen daarboven.

De guldens per uur zijn vrij van alle ongelden. Opzichters-, reis-, bureau-, teeken- en schrijfkosten betaalt de lastgever, b. v. maandelijks De helft van het loon wordt betaald bij de levering van het ontwerp. De wederhelft op den dag dat de lastgever het gebouw in bezit neemt.

Ik zal het stelsel per kub. meter gebouw niet toelichten, omdat het mijn sympathie niet heeft. Zijn er in ons midden die zulk een betaling de beste oordeelen, zij sluiten zich aan bij het rapport Rose-Metzelaar-Gosschalk, dat door laatstgenoemden is teruggenomen en door het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst van den jare 1867, (zie bl. 64, verslag der 25e Algemeene Vergadering van 7 Aug 67, zilveren feestdag) niet kon aanbevolen en goedgekeurd worden.

Eene percentsgewijze betaling, komt mij na die per uur arbeid nog de beste, de eenvoudigste, de degelijkste voor. Maar ik wil de Napoleon-standaard om reeds te billijker redenen verhoogd zien in het jaar onzes Heeren 1884, of zoo niet, dan ze vernietigen! Vooral eisch ik verhooging voor dezulken, die uitsluitend van hun bouwmeestersberoep, van partikulieren moeten leven en niet daarbij eten en azen uit de staats- of gemeente ruiven, geen bij-emolumenten hebben, noch bouwartikelen leveren en daarop hun percentjes innen.

En daarom veroorloof ik mij de vraag: Is het niet hoog tijd dat wij met 1 Mei 84 invoeren dezen of genen nieuwen loonstandaard, die beter voldoet en meer in overeenstemming is — èn met onze behoeften èn met den arbeid die de bouwmeesters geroepen zijn te leveren. — Wilt gij M. H. kennis maken met de mijne? Ze is deze: ik eisch even zoo goed als de aannemers en de werkbazen,

10 % loon over de gemiddelde som der inschrijvingscijfers, plus die der bijwerken:

van een gebouw kostend 1—10/mille,

8 % loon voor gebouwen van 10—20/mille,

6 % loon voor gebouwen van 20—100/mille

en nooit minder dan 5 % loon vrij geld voor gebouwen daarboven.

Voor herstellingen of verbouwingen, decoratieve of mobilaire deelen verhoog ik de genoemde percenten tot 12, 10 en 8 ten honderd.

Ik wensch, dat de helft van het honorarium bij deze betalingsnorm, let wel: (de eindsom te berekenen naar het gemiddeld bedrag der inschrijvingssommen) wordt uitbetaald bij de levering van het ontwerp met bestek en begrooting — doch zonder details, dat alle kosten van dagelijksch opzicht, teekenwerk, uitschotten en bureaukosten door den lastgever maandelijks worden betaald en elke voorwaarde die de bouwmeester of de lastgever zich wenschen te stellen, bij gezegeld contract worden gestipuleerd. Zoodanig dat zij oorbaar, billijk en voldoend zijn.

Ik wensch, dat de wederhelft van het honorarium zal worden uitbetaald op den dag, dat de lastgever zijn bouwwerk in bezit neemt, en dus niet bij het eind van den onderhoudstijd zooals gebruikelijk is, want hiermede heeft de bouwmeester naar mijn gevoelen niets te maken, als zijnde een zaak tusschen lastgever en gelastigde. Hij levert zijn ontwerp, besteed het uit, surveilleert den bouw, controleert het werk volgens het bestek, presenteert zijn arbeid bij zijn voleinding en heeft zijn mandaat vervult. Ik wensch al verder, dat van onze betalingsnorm en vorm, vaste formulieren worden gedrukt, gewaarmerkt door hen die ze volgen of door eene commissie — Raad van Eer! of discipline, als gij wilt, en dat deze formulieren, bij de lastgeving op eenig gebouw door den lastgever worden ingevuld en onderteekend. Immers bij het vreemdsoortige gehalte en het inconstante van sommige patronen, die soms even mercantiel als listig zijn, en altijd schacheren willen of tuk zijn op een voordeeltje, is het iederen bouwmeester noodig en zal het hem vrede in gemoed en arbeid geven, als beide partijen weten waaraan zich te houden en wat zij wederzijds aan elkander hebben. Ook is het zaak, dat de bouwmeesters zeker zijn van minstens 3% der bouwsom van niet uit te voeren ontwerpen.

Bij het laisser aller, of liever bij het schuchter zijn om over geldcondities of het honorarium bij tijds te spreken, moeten wij niet blijven. Dat geeft verdriet, proces, en ruine; dat sleept na zich een vaak scheef, onrechtvaardig oordeel tusschen en over partijen. En zulk oordeel vernietigt harmonie, wederzijds vertrouwen en vooral de achtbaarheid van het bouwmeestersberoep en den goeden naam van zijn beoefenaars of uitvoerders, evenals die der lastgevers. In de groote zaal der Vereeniging te 's Gravenhage is den 11 Sept. van het jaar 1872, (ik had daar de eer het Voorzitterschap te bekleeden) eene algemeene bijeenkomst gehouden van de Leden der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Helaas schijnen die Septemberbijeenkomsten, waar de bouwwetenschap in alle eer, deugd en vriendschap werd bepraat, voornamelijk door de mannen die tegelijk veel werkten en bouwden te zijn opgeheven, otschoon ze niet uit art. 40 der wet van 1880 verdwenen. Op die bijeenkomsten van 1872 ontspon zich, zooals gewoonlijk, een of ander interessant debat. Men leze o. a. 111, waar een geacht spreker vondt, dat de gang van zaken op bouwkundig gebied in den tegenwoordigen tijd zeer natuurlijk was met het oog op het finantieele gedeelte en dat het niet goed was om zich hiertegen te verzetten. Ik kan die meening van 72, na 12 jaren overdenkens niet deelen, evenmin als de bewering dat de kunst een kind der weelde is. Was het dat, de bouwmeesters zouden heel wat minder bisbilles, en het gerecht heel wat minder vonnissen te strijken hebben. De weelde is immers nooit krenterig, nooit zuinig. Het tegendeel is waar! Naast de kunst der weelde, ken ik een kunst der utiliteit, der verplichte noodzakelijkheid, en daarbij komen allereerst de duiten (waarom het in den regel te doen is) in 't spel. Utiliteitskunst is vaak de moeder, dochter of zuster der armoede! Mij komt het voor, dat de toestand des bouwmeesters, die voor het publiek werkt en geen vaste inkomsten

uit rijks- of gemeentekassen geniet, dringend verbetering eischt, en de stand bij gemis van deze, en bij nog scherpere gedwongene concurrentie zich zelve vernietigt en in onbruik of discrediet stelt. Het tegendeel te bewerken behoort het streven te zijn van hen die zich verheugen op een onafhankelijk standpunt te staan, geen faveurs afbedelen, en niets behoeven te beproeven om zoogenaamd aan den kost te komen door hunnen architektonischen arbeid.

Het is dus niet voor de rijke en met aardsch goed of te veel arbeid gezegenden dat wij den strijdgordel vastgespen, maar in de eerste plaats voor hen die de spreuk van Cats op zich kunnen toepassen als hij zegt:

»Indien gij veeltijds werckt en smelt als in het sweet,
En dan is uw bedrijf gedurigh hertenlect.—"

Het is nog minder voor dezulken, die flinke en vaste salarissen hebben, en nog snipperuren — al zijn ze op Zondag of bij nacht — buiten de kantooruren vinden, om wat te beunhazen of plannetjes te maken die zij niet mogen maken — veel minder bouwen, in van anderen gestolen tijd.

Wij wenschen een ukase voor hen die uitsluitend van het publiek moeten leven, daargelaten nog, dat zij door de meergegoede en bevoorrechte vakgenooten beschermd moeten worden tegen al zoodanige handelingen, waarvan de vermelding mij tegen de borst stuit.

Zoo keur ik het ten strengste af, dat de architekt zich zou laten betalen gelijk op met — en in verhouding tot de termijnen van den aannemer, en noem dat èn voor het vak èn voor den vakgenoot vernederend, irrationeel en tegen elken regel van politiek en staathuishoudkunde indruischend. Ik keur het nog sterker af dat de architekt zich volgens zijn bestek bij den aannemer heeft te vervoegen.

Chapeau bas, en een uitgestrekte bedelaarshand voor zijn termijn honorarium als het hem goed dunkt dien termijn te doen vervallen, — Hoe ellendig klein!

Ik keur het af, dat de architekt zich op die wijze zijn zelfstandig handelen ontneemt, want de aannemer is zoo lang de bouw en zelfs onderhoudstijd niet is afgeloopen, zijn partij. Hij, de architekt, bepaalt de betaling van de termijnen (dat zijn slechts de voorschotten), hij mag dus niet zelf zijn betaling regelen, want de lastgever is tot zekere hoogte mede zijn partij, waartegenover hij al de deftigheid des beroeps waardiglijk heeft te handhaven. Zoodra — gij vat mij wel — dat wederzijdsch respekt, die zalige onafhankelijkheid tusschen partijen is gebroken, en breken kan bij gebrek aan behoorlijke honorariumsvoorwaarden op zegel, dan is de harmonie, de goede wil, het plichtbesef, zoo noodig bij den bouw en voor eene prompte oplevering, te niet en ligt een zee vol onaangenaamheden voor de deur, zoo voor lastgever als voor bouwmeester en aannemer of werkbazen.

Moge ons loon spoedig beter worden geregeld! — Wenscht gij dit, mijne heeren? — Ik ook!

Want van ons loon hangt in 90 van de 100 gevallen af ons lot! Ons lot heb ik gezegd, en met deze twee hoogst belangrijke woorden abordeer ik mijn derde titel, mijn slotwoord, Ons lot! Waarom heb ik dit neergeschreven! Wel, om er over te spreken, en te zeggen dat beide woorden mij beurtelings vervullen met vreugd en droefenis; — met droefenis als ik denk aan de vele bekwame mannen, die ter nauwernood hun brood verdienen en weinig bestelling hebben; met vreugd als ik mij dezulke te binnen breng, die als met een ster geboren, hetzij rechtens of minder nobel — overal invallen, schatten verdienen en te veel op hun horens laden.

't Is een feit dat de architekt een gewoon sterveling is. Zijn leven heeft daarom drie tempo's — dat is: komen, zijn, gaan. Zijn lot is vaak afhankelijk van een gelukkig of onbewaakt oogenblik, van een gril, van een persoon, van één gebouw, — bijna altijd het eerste. Ik heb duizend bewijzen kant en klaar voor de twijfelaars in deze.

Het werk van den dichter, van den kunstschilder, van den toonzetter wordt geprezen of vergeten en leidt tot de wereld der idealen. Dat van den bouwmeester wordt of geprezen of gelaakt en leidt tot de wereld der praktijk en haar aankleve. Is het laatste of het laaksysteem het geval — laat hij zijn matten oprollen. Want staat zijn arbeid aan den openbaren weg, dan ontloopt hem nooit het oordeel des geërden Publicums, en uit dit put hij zijn beschermers en komen zijn lastgevers. Is dat oordeel: mooi, de man is er en blijft. Is het beroerd, de bouwmeester is er niet lang meer — hij is dood!

Zijn lot of carrière hangt daarenboven aan een zijden draad. Heeft hij de eerwaarde matrone, die wij kennen onder den naam van Pers, op zijn hand, en krijgt hij van deze of gene nog een duw in zijn rug — dan is de bouwmeester hoogst kundig, quand même, en is zijn lot overheerlijk.

Maar lukt het hem niet, te worden opgenomen door pers, kruiwagen of protektor, dan is zijn lot zoo heel prettig en benijdenswaard niet en wordt hij ook voor de wereld althans nooit een groot, aanzienlijk man. Hij moge kunstenaar zijn tot in merg en been, braaf als een Josef, vlijtig als een mier, zijn lot zal zijn, zoo zoetjes aan met de groote menigte weg te slijten en door diezelfde massa te worden vergeten. Maar er blijft hem wellicht wat heerlijks over! Een goede naam bij vakgenoot en lastgever! En beide zijn hem meer waard dan een zee vol goud, en openbare roem!! Nog iets! De bouwmeester heeft, zooals ik reeds zeide, even als elken architekt zijn tijd. Twee perioden in zijn leven moet hij wel wikken en wegen. Het oogenblik dat hij optreedt, en de tijd dat hij zelf wil aftreden. Bij de minste onregelmatigheid in deze vrije keuze en bepaling wisselt, verandert zijn lot, en dat is zeer natuurlijk. Immers de jongman die te vroeg optreedt, doet even zoovele malle kunstvragen als de meerbedaagde die te lang arbeiden wil, omdat hij moet.

Hier past een spreuk. Die spreuk werd ik machtig in 1877, toen ik den 8 September 1877 op mijn huwelijkstochtje aan den table d'hote boven op den Rigiberg in het heerlijke Zwitzerland, van een reine, schoone in costuum, bediend werd en van haar assiet een paar suikers nam. Die ulevellen spreuk heet: Les vieillards donnent de bons conseils, parce qu'ils ne peuvent plus donner de mauvais exemples.

En onbehoorlijke of laat mij zeggen minder passende dingen worden nooit vergeten, allerminst in kunstzaken en bij de stichting van gebouwen.

Is de jonge bouwmeester vaak zijn tijd wat vooruit,

of doet hij allerlei inventien waarvoor het bouwend publiek oor, noch oog, noch smaak toont, den meerbejaarden zal de eigenschap aankleven, dat hij zoo goed niet meer met zijn tijd kan en wil meegaan! Hieruit allerlei botsingen tusschen de twee regeerende generatiën! die bijna altijd tot beider nadeel uitloopen.

Dat meegaan met zijn tijd verraadt een voortreffelijk streven. De nieuwere studien, de teekenmethoden, de stijlen van allerlei aard steeds volgend en toepassend, is zeker de plicht van hem die den geest des tijds op hoogen prijs stelt. Maar èn leeftijd, èn gezondheid, èn vaak nog meer bijomstandigheden maken dat hupsche, pliable makkelijker voor de jongere dan voor de oudere broeders. — Van daar al weer verwijdering, en niets billijkers als de overwinning aan de jeugd, dat is aan den opvolger. Heeft de bouwmeester zijn stand, zijn beginsel, zijn kunstvaan gedurende 10 jaren omhoog gehouden, op een wijze die hem veler sympatie verzekert, hij mag in onzen tijd tevreden zijn. Weet hij zijn talent en positie met eere 20 jaren te handhaven, dan is dat allerprachtigst, want ik zoek te vergeefsch naar ambtgenooten, die dit zonder verflauwing of bekoeling 30 jaren wisten te doen. — Hieruit volgt, dat de bouwmeester even als een bloem zijn tijd van bloei en geur heeft en als hij zich daartegen soms eens opponeeren mocht, dan treedt het publicum, gewapend met de jongere generatie, met macht en kracht op, hem zoo al niet beleefdheidshalve het jak en de huid volscheldend, dan toch bij tijd en wijle met een tamelijk onvriendelijk soms medelijdend oog hem aanziend en den kunstbroêr met dito blik en woord bejegenend. Foei, foei, publiek schaam u; al betaaldet gij uwen bedaagden bouwmeester, ik ontzeg u het recht hem te beleedigen.

't Is een jammerlijk feit, dat de nieuwere school, de oudere de deur uitzet, het zwijgen oplegt en flinkweg vaak zonder geloofsbrief zich op zijn plaats neerzet.

In de edele schilderkunst vallen zulke handelingen nog meer voor dan in ons vak. Waar de kunstenaar zijn gezicht, haar en tandjes verliest, houdt eigenlijk zijn bestaan op, en begint de werkkring van hen, die met arendsoogen, artistieke ragebollen en leeuwengebitten gewapend zijn.

Een bouwmeester, die bij het klimmen duizelig wordt, of te lijdend is om zijn werk na te gaan, moet zijn patent maar terugbrengen en mag zich verkneuteren met de heerlijke woorden „waarde genoten".

Gij ziet, mijne Heeren, dat de mensch en zijn leeftijd het lot bepalen, het afbakenen en omgekeerd, dat ons vak, ons loon, ons lot, in onafscheidelijk verband tot elkander en tot den bouwmeester staan. Wie nu die drie maatschappelijke heerlijkheden kan versterken of verhoogen, zal steeds welkom in den kring der beoefenaars zijn. Dat eenigermate te beproeven moet ons aller streven blijven. Moge uwe Afdeeling willen meêwerken en zelfs het initiatief nemen, of in vereeniging met haar Zuster-Genootschap Architectura Amicitia eene gemengde commissie b. v. van zeven personen willen benoemen, en deze belasten met het zamenstellen van een rapport over de aangelegenheden van dezen avond, gaarne treedt ik tot haar toe als adviseerend Lid.

Laat haar mijne voorstellen overwegen, wijzigen, verbeteren en tot daadwerkelijkheden maken; dan zal deze vergadering en zullen bouwmeesters van nu en vervolg van dagen haar verplicht zijn. Ontvangt gij, Mijne Heeren, inmiddels mijnen dank voor uwe talrijke opkomst, gewaardeerde belangstelling en goedwillig gehoor. Hetzij hier als leden of als gasten vereend, houden wij de loonbeweging in 't oog, in 't hart en gaande, het vuurtje warm, de belangstelling levendig, en stellig slaan wij dan te eeniger tijd eendrachtelijk op hetzelfde aambeeld. De zwakke hechte zich aan de sterke. Die sterke is zedelijk verplicht te raden, te helpen, in den bres te springen, en ze zullen en moeten beiden vereend uitroepen met een stentorstem, evenals Iros voor Ulysses, als Maurits voor Nieuwpoort, als de Transvaler Boeren voor het Engelsche leger en in zeer vredelievenden zin op ander terrein, als Leliman voor en in de Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, „Vaincre ou Mourir."

Ik heb gezegd.

SPOUWMUREN.

Naar aanleiding eener vraag uit de „Vragenbus," gisteren avond in onze afdeelingsvergadering der M. t. bev. der Bouwkunst aan de orde gesteld, omtrent het nut en het loonen der kosten van spouwmuren, komt het mij wenschelijk voor, dat onderwerp ook in dit blad even ter sprake te brengen.

Het groote nut van spouwmuren, in ons aan water onder allerlei vorm zoo rijk vaderland, vond geen tegenspraak. Ook ter weering van gedruisch en koude, en ter gemakkelijke desinfectie, in geval van besmetting van vertrekken, (daar men het op den spouwmuur aangebrachte behangsel gemakkelijk kan verwijderen en den muur witten) werd het nut beaamd.

Eene bizondere wijze van spouwmuren-constructie, die ook ik nimmer elders dan te Bodegraven, doch daar zeer talrijk en met uitnemend succes in praktijk heb zien brengen, bleek der Vergadering onbekend te zijn.

Bij dat systeem metselt men eerst de buitenste gedeelten der spouwmuren geheel op, (bij arbeiderswoningen ook voor de buitenmuren slechts van een halven steen, voor die van meer gegoeden van een heelen) beraapt die aan de binnenzijde, en laat een en ander winddroog worden.

Daarna metselt men, op een afstand van 3 à 4 cM. van de bestaande muren, op de daarvoor ingerichte fundeering, een muurtje van een steen op zijn kant, (1 steen dik dus) dat met lange draadnagels aan den zwaarderen muur wordt verbonden.

De draadnagels worden onder het metselen, naarmate het met de voeg van het binnenmuurtje uitkomt, in een voeg van het buitendeel van den muur geslagen. Laatstgenoemde voegen kan men meestal, door het beraapsel heen, nog wel volgen.

Voor de onderste lagen van het muurtje, dat strooplaagsgewijze gemetseld wordt, bezigt men harden, voor het overige zachten steen.

Dit muurtje wordt eveneens beraapt en daarna,

droog zijnde, bepleisterd, behangen of met stucmarmer voorzien.

Aanvankelijk meende ik dat dit stelsel een zeer wrak metselwerk zoude opleveren; doch ik ben daarvan teruggekomen, toen de bouwer van een op die wijze bemuurd gebouw, waarvan de metselspecie voldoende tijd had gehad om te versteenen, mij vergunning gaf om een deel van het dunne muurtje in te drukken; want een poging daartoe mislukte totaal.

Natuurlijk vond het muurtje ook steun in de sponningen der verschillende kozijnstijlen.

Mijne vrees, dat de draadnagels vocht naar binnen zouden geleiden, bleek mede ijdel te zijn, want de op deze wijze gebouwde muren, welke ik zag, waren overal kurkdroog, zonder vlekken of vlekjes vocht.

Dáár, waar het op zuinigheid in geld en ruimte aankomt, zoude ik dit stelsel zeer ter navolging aanbevelen.

Een tweede muurtje van een halven steen aan de binnenzijde, is natuurlijk solider dan van ½ steen, doch kost ook eenig geld meer, en bovendien verliest men er iets meer door van de ruimte in de woningen.

Een lid der vergadering opperde een bezwaar, om spiegels en zware schilderijen aan die dunne muren op te hangen, doch dit is te ontgaan, door een gat te boren tot in het buitendeel van den muur en dan lange duimen te bezigen.

L. . . 4 Jan. 84. v. L.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING AMSTERDAM, GEHOUDEN 7 MAART 1884.

Op verzoek van het Bestuur had het Eerelid, de heer J. H. Leliman, op zich genomen voor deze vergadering een onderwerp te behandelen, en daartoe gekozen eene bespreking van den werkkring en de belooning van den bouwmeester.

Daar er veel aan gelegen was dit hoogst gewichtig onderwerp met eenig nuttig gevolg te behandelen, had het Bestuur op verzoek van den spreker gaarne de leden van het Genootschap Architectura et Amicitia uitgenoodigd, die vergadering bij te wonen, welke uitnoodiging door een twintigtal leden was aangenomen. Hierbij gevoegd een 30 tal leden der afdeeling, gaf aan de vergadering een meer dan gewoon levendig aanzien.

Na lezing van de notulen der vorige vergadering, werd als lid voorgesteld de heer Th. A. de Koster.

Hierna werd door den Voorzitter medegedeeld, dat op verzoek van het Bestuur, door de Maatschappij Arti et Amicitiae, welwillend een harer kunstzalen beschikbaar gesteld is, voor het houden eener buitengewone kunstbeschouwing op 28 Maart a. s. te geven door den WelEd. heer A. Willet, bestaande uit het prachtwerk »de opgravingen van Pompei".

Alsnu trad de spreker op, en begon met een overzicht van het vak van den architekt, waarbij hij wees op de groote toename van het aantal, op het vermoeiende en ernstige van den werkkring des architekts, daar toch zijn arbeid niet bestemd is om gerien en vergeten te worden, maar meer — tot zijn geluk of ongeluk — aan zijn naam verbonden blijft. Het succes hangt soms af van de eerste schrede, welke hij op de baan der kunst zet; soms ook van de wijze, waarop hij door allerlei middelen zich bewonderaars weet te verschaffen.

Het loon van den architekt is nog altijd volgens de oude regeling van den Fransehen Code, onder Napoleon I gemaakt. Dat het dus niet meer van onzen tijd is, viel den spreker gemakkelijk met bewijzen te staven. Om zes verschillende redenen betoogde hij dat dit loon 100 % verhoogd moet worden.

Spreker citeert het vele, dat over die loonregeling in de laatste jaren is gesproken en opgeteekend in de Bouwkundige Bijdragen en in den Opmerker. Dat zulks geen succes gehad heeft, ligt z.i. alleen in gebrek aan eendrachtige samenwerking. Hij hoopt thans van beter.

Hij geeft nu vier stelsels, volgens welke het loon kan worden berekend: als

a. Per uur arbeid.

b. Per M² en M³ in het werk gebrachte materialen.

c. Per procenten over het gemiddelde der inschrijvingsommen.

d. Per M³ inhoud van het gebouw.

Verschillende op deze stelsels toetepassen tarieven, werden voorgesteld, waarvan dit voor sub *c* is als volgt:

van	werken	tot	10 Mille	10 %
»	»	van	10—20 »	8 »
»	»	»	20—100»	6 »

Voor hooger dan 100 Mille 5 %, alles vrij van ongelden van welken aard ook.

Over de 1ste helft van het honorarium zal beschikt moeten worden bij den aanvang van het bouwen, en over de 2de helft wanneer de bouwheer het werk in bezit neemt.

Het lot, zegt spreker, is van velen, ook van bekwame mannen niet benijdenswaardig. Er zijn enkelen die, als onder een goed gesternte geboren schijnen, alles krijgen, veel meer dan zij met mogelijkheid behartigen kunnen. Hij meent, dat een architekt niet meer dan een groot werk gelijk in bewerking kan hebben, zal hij werkelijk voor het geheel dengdelijk verantwoordelijk kunnen zijn. Meerdere zijner tijdgenooten dachten eveneens.

Ook komt hij hier op tegen de ongelijke concurrentie, waarmede hij vaak te worstelen heeft tegen Rijks- of Gemeente ambtenaren, die er nooveel mogelijk werkjes bij zien te krijgen, waartoe zij, soms nog wel door den aard hunner betrekking, in de gelegenheid zijn.

In dit alles behoort verandering te komen. Daar hij en zijne tijdgenooten daarvan wel niet meer de meeste vruchten zullen kunnen plukken, wenscht hij, dat daartoe ook vooral de jongere bouwkundigen die hier in groot aantal vertegenwoordigd zijn, zullen medewerken.

Hij wil eene gemengde commissie benoemd zien door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en het genootschap Architectura et Amicitia, en hoopt dat de Afdeeling zijn voorstel daartoe bij het bestuur der Maatschappij zal aanbevelen.

Dit voorstel wordt door hem in de navolgende bewoordingen aan de vergadering voorgelegd;

»De Afdeeling Amsterdam, van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, gehoord de voordracht van haar honorair lid, den heer architekt J. H. Leliman, over ons vak, »ons loon, ons lot": op 7 Maart jl. voor een talrijke vergadering gehouden, en overtuigd met den spreker, dat in Nederland een hoogere norm en betere vorm voor de betaling van het honorarium van den architekt behoort te worden vastgesteld,— Verzoekt dringend dat de Maatschappij voornoemd, zich deze belangrijke aangelegenheid aantrekke, ingevolge art. 1 van hare wet en daartoe zoo spoedig mogelijk overga;

1°. Tot het benoemen eener commissie van consideratie en advies.

2°. Tot het behandelen dezer zaak in overleg met het Genootschap Architectura et Amicitia alhier en andere kunstvereenigingen, ieder vertegenwoordigd door hare commissie-leden.

3°. Tot het ter Algemeene Vergadering van Mei e. k. in behandeling stellen van het rapport en de voorstellen daarin vervat, en het doen nemen van besluiten in deze;

4°. Tot het daarna doen invoeren van de aangenomen voorstellen of het doen uitvoeren der besluiten bij meerderheid van de stemmen der leden genomen;

5°. Tot het betalen der onkosten die aan de behandeling dezer aangelegenheid verbonden zijn;

6°. Tot het doen drukken en algemeen verspreiden der stukken zoowel, voor, tijdens als na de behandeling noodig en wenschelijk geacht.

De afdeeling verzekert de Maatschappij van hare sympatie en medewerking.

Sprekers rede werd met luide bijvalsbetuigingen begroet en zal in zijn geheel aan de Redactie van het Weekblad worden aangeboden.

De Heeren Redeker Bisdom, Schill en Klinkhamer hadden bezwaren tegen den sub. a genoemden grondslag voor loonberekening. Zij meenden dat belooning per uur arbeid niet mogelijk was, welk gevoelen niet door den spreker werd gedeeld.

De heer Sanches meende, dat de 3de clausule van des heeren Leliman's voorstel onuitvoerbaar was, daar alle voorstellen, welke in de Mei-vergadering zullen behandeld worden, vóór 1 Februari bij het Bestuur moeten zijn ingediend.

De heer de Haan was met het voorstel in het algemeen ingenomen en ook vooral dat de zaak zoude behandeld worden, gezamenlijk met het genootschap Architectura et Amicitia.

De heer Strenger, secretaris van Architectura et Amicitia, zegt, dat het Genootschap reeds over de gezamenlijke behandeling van het onderwerp zich schriftelijk tot het Bestuur der Maatschappij heeft gewend, en dus bewijs geleverd heeft tot die zamenwerking bereid te zijn.

Na eenige repliken, werd het voorstel van den heer Leliman, zonder behandeling der artikelen, aangenomen en zal het dus namens de afdeeling aan het Bestuur der Maatschappij ingezonden worden.

Hierna werd spreker door den Voorzitter dank gezegd.

De heer A. A. M. Bruning vroeg of het Bestuur nog voornemens was, dit jaar prijsvragen uit te schrijven, waartoe gelden op de begrooting zijn uitgetrokken. De Voorzitter beloofde die zaak bij het Bestuur aanhangig te maken, waarna de vergadering werd gesloten.

BEKNOPT PRAKTISCH LEERBOEK DER BURGERLIJKE en WATERBOUWKUNDE, DOOR *B. F. PLASSCHAERT*,

leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool te Delft. Met omstreeks 600 in den tekst gedrukte figuren. Arhem P. Gouda Quint. 1883.

Van bovengenoemd werk komt in *de Portefeuille* van 17 November en in *de Opmerker* van 23 Februari ll. een recensie voor, die mij aanleiding geeft om ook door middel van ons Weekblad de aandacht mijner medeleden op voornoemd leerboek te vestigen.

Volgens den prospectus heeft zich de schrijver voorgesteld, zijn lezers te vinden onder de talrijke jeugdige beoefenaars der burgerlijke- en waterbouwkunde, en onder hen die ambachts- en burgeravondscholen bezoeken; tevens meent hij met zijnen arbeid geen ondienst te hebben gedaan aan velen die het bouwvak uitoefenen. Achtereenvolgens behandelt de schrijver in de vier afleveringen die reeds verschenen zijn: eenige constructien, ontle ondaan de bouw- en werktuigkunde, bouwmaterialen, stoffen tot het bereiden van metselspecie, samenstelling der metselspecie, metselverbanden in gebakken metselsteen, natuurlijke steen, zijn eigenschappen en bewerking, hout- en ijzerverbindingen, balklagen, vloeren en houten zolderingen, hout, ijzer en andere metalen als bouwmateriaal, — en wel op eene wijze die getuigt van eene nauwgezette studie, gepaard aan eene rijke praktische ervaring.

Zelden zag ik onder den bescheiden titel van »beknopt" eenig werk zooveel zaak- en leerrijks inhouden.

De op flinke schaal gedrukte figuren, die tusschen de in onderhoudenden toon geschreven tekst zijn geplaatst, verhoogen de duidelijkheid en geven voorbeelden van de beste constructies. Het is voornamelijk om dit laatste, dat ik hoop dat het werk zijn weg moge vinden, en de arbeid van schrijver en uitgever ten goede mag komen aan het constructieve gedeelte der bouwkunst, dat in onze laatste tijden van veel effectbejag, wel wat op den achtergrond is geraakt.

De billijke prijs van *f* 12.— waarvoor men zich dit omvangrijke werk van 10 afleveringen kan verschaffen, zal voor hem, die iets nuttigs en degelijks begeert, zijn vak betreffende, geen bezwaar kunnen zijn.

Zonder achteruitzetting van andere leerboeken van vroeger tijd over deze onderwerpen, heeft deze uitgave dit voor, dat zij vooral met het oog op de toepassing van het ijzer in den huisbouw, voor brandvrije zolderingen enz., ons de nieuwste en meest rationeele toepassingen, door teekeningen en berekeningen aanschouwelijk, voorstelt.

Ten slotte nog eenige bemerkingen.

Bij de eindbespreking over gebakken metselsteen, besluit de schrijver met alleen melding te maken dat er in ons land ook stoomfabrieken zijn waar, onder meer, holle metselsteenen, verglaasde kopsteenen en profielen, blauw gesmoorde steen, profielsteenen enz.: vervaardigd worden.

Hier waren mijns inziens niet misplaatst eenige voorbeelden met toepassing der bovengenoemde bouwmaterialen, om daardoor een weinig kostbaar en deugdelijk versieringsmiddel meer algemeen bekend te doen worden.

Bij de behandeling der natuurlijke steenen, waar de schrijver mede zeer nuttige wenken geeft, o. a. dat de steenen zooveel mogelijk op hun groefleger moeten worden gelegd, had hij misschien velen zijner lezers geen ondienst gedaan met eveneens mede te deelen, wat men onder groefleger verstaat en waaraan het te herkennen is.

Zeer uitvoerige prijslijsten van het hout en ijzer completeeren de behandeling van die onderwerpen, en kunnen, hoewel van tijd afhankelijk, toch altijd als norm zeer goede diensten blijven bewijzen. Liever had ik echter het hout ook per M³ genoteerd gezien, daar dit naar mijn bescheiden meening de meest gebruikelijke weg thans is; — doch misschien loop ik het werk vooruit en heeft de schrijver het plan om bij de behandeling van het woonhuis ons eenige prijsberekeningen te geven voor kozijnen, deuren, ramen enz., toegelicht door meer en minder eenvoudige voorbeelden. Hij kan vooraf verzekerd zijn er velen onzer mede te zullen verplichten.

Ook miste ik ongaarne, bij de behandeling van het ijzer, een paar voorbeelden van eenvoudig gesmeed ijzeren hekken, opdat bij de ruime verspreiding van dit leerboek, het tevens bevorderlijk zou kunnen zijn om de timmermansachtige wijze waarop deze gewoonlijk worden vervaardigd, (met pen en gat opgesloten met een nageltje in de hoofdspijlen) te doen ophouden. — Want waarlijk een goed gesmeed ijzeren hekwerk is nog een te groote zeldzaamheid, en men ziet dat aan de eenvoudigste eischen van constructie op dit gebied maar al te vaak niet voldaan wordt.

Niet twijfelende of de schrijver zal in het vervolg van zijn werk wel gelegenheid kunnen vinden van zijne instemming met vorenstaande bemerkingen te doen blijken, waardoor de waarde van zijnen arbeid zal worden verhoogd, besluit ik met eene aanhaling uit de recensie van den heer Eberson, voorkomende in *de Portefeuille*. »Nuttige practische lessen voor jongeren, herinneringen van het vroeger geleerde en in praktijk gebrachte voor ouderen, een boek, dat men gaarne ten alle tijde zal opslaan en eene waardige plaats in zijne bibliotheek zal aanwijzen."

Velp, Maart 1884. W. J. DE GROOT.

KOSTEN VAN HET NIEUWE GERECHTSHOF TE BRUSSEL.

Omtrent de kosten van het nieuwe Gerechtshof te Brussel, vindt men in een Belgisch blad het volgende opgeteekend

Volgens een door den heer Wellens opgemaakte begrooting, bedroegen de kosten van het gebouw (door het blad. Palais Poelaert genoemd) op 1 Jan. 1883, de som van 41.502.386 frs.

Deze som was als volgt verdeeld:

1°. Voorloopige werkzaamheden	frs.	3.493.440
2°. Ontgraving, ophooging en fundeeringen	»	1.871.186
3°. Bovenbouw van het gebouw, met koepel	»	22.957.138
4°. Constructie der terrassen en opritten	»	2.336.943
5°. Verschillende overkappingen	»	1.434.765
6°. Stukadoorwerken	»	2.284.635
7°. Timmerwerken	»	2.022.979
8°. Marmerwerken, steenen vloeren, enz.	»	1.577.503
9°. Calorifères, ventilatie, gas- en waterleiding en ascenseur	»	1.386.367
10°. Beeldhouwwerken (beelden enz.)	»	553.909
11°. Schilderwerken	»	18.000
12°. Honorarium van den heer Poelaert, personeel voor het bureau, en bureau-behoeften	»	1.565.521
	frs.	41.502.386

Volgens andere begrootingen van den inspecteur-generaal Wellens, omstreeks denzelfden tijd opgemaakt, zou nog een som van 3.055.000 frs. noodig zijn om het werk te voltooien. Behalve de meubels en de verlichtingstoestellen zoude het gebouw dan 44.577.386 frs. kosten.

Maar ook dit blijkt thans nog niet voldoende te zijn; in een rapport omtrent de voltooiing leest men het volgende.

Een eerste crediet van 500.000 frs. is aan het gouvernement toegezegd voor de kosten der meubels van het Gerechtshof; een tweede van 300.000 frs. is aangevraagd.

Het totaal der kosten is geraamd op 750.000 frs. Er bestaat dus grond om te veronderstellen, dat het aangevraagde crediet het laatste zal zijn, hetwelk voor dit onderdeel noodig is. Maar behalve voor deze meubels, moeten nog gelden gevonden worden om de kosten voor de verlichting te dekken. Deze zijn geraamd op 300.000 frs.

Volgens gedetailleerde opgave van den inspecteur Wellens zal een som van 250.000 frs. noodig zijn voor aankoop der toestellen enz. ten dienste van de gasverlichting.

Het gaslicht zal echter blijken onvoldoende te zijn voor enkele deelen van het gebouw, en men stelt zich dan ook voor, bv. de zaal van het hof van assises, die van het tribunaal de commerce en de salle des pas-perdus, electrisch te verlichten. De daartoe noodige kracht kan geleverd worden door een der stoommachines welke thans dienst doen voor de ventilatie van het gebouw. De vereischte veranderingen aan die machine zullen 8000 frs. kosten, het opstellen der overige werktuigen en inrichtingen voor de electrische verlichting 29.000 frs., de geheele installatie dus 37.000 frs.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Onze berichtgever te Utrecht, door wien de in het vorige nummer van dit blad opgenomen berichten werden ingezonden, meldt aan de Redactie het volgende:

Ten einde verkeerde opvattingen te voorkomen, moet ik nog mededeelen, omtrent de verbouwing van 't Tivoli, in het laatste blad vermeld, dat het schilder- en decoratiewerk der concertzaal afzonderlijk vóór die verbouwing werd uitgevoerd (door buitenlandsche decorateurs naar men mij zeide, zoo voegt de berichtgever er aan toe).

Tot de oprichting en instandhouding van een Kunstnijverheid-Museum te Utrecht, is thans definitief besloten, zoodat op de Koninklijke goedkeuring der statuten slechts wordt gewacht, om de zaak in werking te doen treden.

DRUKFOUTVERBETERINGEN.

Noot blz. 61 staat 0.08 moet zijn 0.80

Blz. 62	kol. 1	reg. 28 v. b.	staat	*lakluckt.*	moet zijn	*lakeulucht.*
» 62	» 1	» 29 »	»	*geen hoogere,*	»	»	*wel hoogere,*
» 62	» 1	» 3 v. o.	»	*kazerne,*	»	»	*kazernen.*
» 62	» 2	» 18 v. b.	»	75.6 M.	»	»	15.6 M.
» 63	» 1	» 17 v. o.	»	*balken,*	»	»	*bakken.*
» 63	» 2	» 2 v. b.	»	*daarvan,*	»	»	*daar in.*
» 63	» 2	» 1 en 2 v. o.	vervallen.				
» 64	» 1	» 27 v. b.	staat	*kanaal, benevens*	moet zijn	*lokaal, benevens.*	

BERICHT.

Op den leesavond van de Afdeeling Amsterdam, te houden op Vrijdag 14 Maart, zullen door den heer W. Langhout Gzn., ter tafel worden gebracht, photographiën uit Weenen en Italië, daartoe afgestaan door den heer H. P. Berlage.

Afloop van Aanbestedingen.

BUITENPOST, 1 Maart. — Het gemeentebest. van Achtcarspelen: het bouwen van een school met onderwijzerswoning te Rottevalle:

A. v. d. Velde en Hj. Cuperus te Marum	f 11.940
B. L. Elzinga te Rijperkerk	» 11.134
H. H. Eldering te Suameer	» 10.946
M. J. Keuning te Dragten	» 10.890
P. J. Vonk te Ureterp	» 10.779
F. S. Schiere te Rottevalle	» 10.770
J. H. Bos te Twijzel	» 10.523
P. A. Zijlstra te Kollum	» 10.463
J. Piekstra te Bergum	» 10.444
A. van der Meer te Drogeham	» 10.420
K. Talman te Boornbergum	» 10.317
D. J. Keuning te Ureterp	» 10.223
M. J. Feenstra te Augustinusga	» 9.947

WOLVEGA, 1 Maart. — Het gemeentebest. van Weststellingwerf:

1. Het stichten van eene nieuwe school en onderwijzerswoning te Noordwolde:

F. Aberson te Steenwijk	f 15.132
H. Jansen te Oldeberkoop	» 14.985
J. Hesseling te Meppel	» 14.860
J. Pen te Steenwijkerwold	» 14.821
P. Zijlstra te Oldeholtpa	» 14.819
E. Groenink te Steenwijk	f 14.700
H. Pen te Steenwijkerwold	» 14.700
J. de Boer en Zn. te Steenwijk	» 14.680
H. L. Hoogkamp te Nijlamer	» 14.520
A. L. Mulder te Noordwolde	» 14.474
E. J. de Boer idem	» 14.237
J. G. Hofman te Blesse	» 14.000
J. Nijholt te Wolvega	» 14.000
A. T. v. d. Veen te Terwispel	» 13.798
J. Eits Mz. te Noordwolde	» 13.750
J. L. de Vries te Oldeholtpa	» 13.689
R. A. v. d. Veen te Terwispel	» 13.538
T. H. van Eijk te Lippenhuizen	» 13.520
B. J. Overwijk te 't Meer	» 13.200
A. T. de Boer te Oudeschoot	» 13.155
J. E. Mulder te Noordwolde	» 12.985
	gegund.

2. Het verbouwen van de bestaande school te Noordwolde:

H. L. Hoogkamp te Nijlamer	f 14.655
F. Aberson te Steenwijk	» 13.573
A. L. Mulder te Noordwolde	» 13.444
J. Hesseling te Meppel	» 13.129
A. T. de Boer te Oudeschoot	» 13.100
H. Pen te Steenwijkerwold	» 13.099
B. J. Overwijk te 't Meer	» 12.893
A. T. v. d. Veen te Terwispel	» 12.700
J. Pen te Steenwijkerwold	f 12.694
J. de Boer en Zoon te Steenwijk	» 12.635
E. Groenink id.	» 12.525
J. Nijholt te Wolvega	» 12.524
J. Eits Mz. te Noordwolde	» 12.498
R. A. v. d. Veen te Terwispel	» 12.485
E. J. de Boer te Noordwolde	» 12.484
T. H. van Eijk te Lippenhuizen	» 12.321
H. Jansen te Oldeberkoop	» 12.285
J. G. Hofman te Blesse	» 12.273
J. L. de Vries te Oldeholtpa	» 12.100
J. E. Mulder te Noordwolde	» 11.920
H. Zijlstra te Sonnega	» 11.445

STRATUM, 3 Maart. — Het R. K. par. kerkbestuur, onder de directie van den architekt H. J. van Tulder te Tilburg: het bouwen eener kerk waarvan een gedeelte met deszelfs toren bij deze besteding niet is begrepen:

P. Rijnders te Vaikenswaard	f 144.600
L. Vlasman te Amsterdam	» 140.495
M. L. v. Spanje te 's Hage	» 137.058
P. Vlasman te Bodegraven	» 132.374
M. Dreesen te Helmond	» 128.000
W. v. Vlokhoven te Stratum	f 127.975
A. Vervoort te Vechel	» 127.725
C. Meijers te 's Hage	» 127.469
J. Gielen te Kessel	» 126.790
P. M. Verstijnen te Oisterwijk	» 124.800
J. W. v. d. Putten te Helmond	» 124.000
L. de Bondt te Dreumel	» 120.930
F. Oliviers te Gemert	» 119.800
L. v. Gaal te Geldrop en J. C. Schonk te Oisterwijk	» 118.249
H. van Asseldonk te Helmond	» 117.000
L. de Rooij te Tilburg	» 114.900
	gegund.

AMSTERDAM, 5 Maart. — De ingenieurs W. van Lookeren Campag e en F. Confeld van Folbert namens de maatschappij de Brakke Grond: het sloopen van een perceel in de Nes en daar ter plaatse opbouwen van een gebouw met kantoorlokalen en monsterkamers.

De Zwaan Jr. en Koper	f 24.000
A. H. Grijpink	» 23.189
E. R. Kuipers	» 22.455
C. van der Burg	» 20.100
J. F. Prentzler	» 20.000
J. W. Leibbrand	» 19.444
A. Aalders	» 19.436
K. J. B. van Damme	» 19.366
Gebr. van Berkum	» 19.400
J. Lockhorn Jr.	» 18.850
H. J. en G. Haandrikman	» 18.501
P. A. Warmers	» 18.629
J. van Harderwijk	» 18.773
J. J. Vontijn	» 17.887
C. Wijbrands en Co.	» 16.975
D. Zuiderhoek	» 16.735
	gegund.

ECK EN WIEL, 6 Maart. — De architekten J. P. F. van Rossem en W. J. Vuijk, voor rekening van den heer C. A. E. van den Honert: het bouwen van een woonhuis:

P. Leenders te Utrecht	f 15.726
W. van de Pol te idem	» 11.625
J. de Weijer te Tiel	» 10.600
L. H. Beuteuer te Tiel	» 10.458
A. J. van Alphen te Tiel	» 9.975
J. van Vuuren te Vuren	» 9.885

Het verbouwen van het perceel Amstelstraat 19, voor rekening van den Heer S. W. de Veer, onder het beheer van den architect J. van Looy is gegund aan den Heer Ph. A. Warmers voor f 14.740
minste inschrijver de Heer D. Zuiderhoek voor f 9.889
Begrooting » 15.000

The St. Paneras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1784 EN
Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **STAL** en **BOX** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

Th. SANDERS,

IETS OVER DE INRICHTING

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

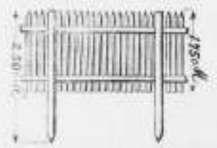
TEEKENINGEN.

Voor zoo ver de voorraad strekt, zijn voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, bij de ondergeteekenden te verkrijgen.

Bouwkundig Tijdschrift 1881 f 5.—
Bouwkundig Tijdschrift 1882 „ 5.—
Bouwkundig Weekblad 1882 „ 3.—
Bouwkundig Weekblad 1883 „ 3.—

Na ontvangst der remise per postwissel geschiedt de aflevering direct franco.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.
Uitgevers.



J. & D. VAN DER POT.

ROTTERDAM

GEKYANISEERD ROTVRIJ

RASTER- en ander HOUTWERK,

in alle op te geven maten, tot 10.25 M.,

niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.

Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout en verder TIMMERHOUT,

Vlot- en Slijpdeelen enz.

Prima Portland-Cement,

merk DYCKERHOFF & SÖHNE,

in wichthoudende Vaten van 180 Kilo en Zakken van 70 Kilo,

niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.

HYDRAULISCHE en andere KALK

per Wagon of Scheepslading.

HARDSTEEN,

uit de prachtige groeve te Emptinne,

van de Heeren GOOSSENS & SONNENBERG,

gezaagd in Platen

en **Steenhouwwerk** op maat klaargemaakt.

NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

ZANDSTEEN,

uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kylithaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren.

1772 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.

BELGISCHE GIPS.

Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1773 AANBESTEDING

VOOR REKENING VAN DEN STAAT.

Op Dinsdag den 25sten Maart 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 394

Het verrichten van grondwerken, het uitbreiden van den losweg en het losspoor, het maken van eene goederenbergplaats en het verrichten van bijkomende werken op het station RILLAND-BATH, ten behoeve van den spoorweg ROOSENDAAL-VLISSINGEN.

De besteding geschiedt volgens § 68 van het bestek.

Het bestek ligt van den 11den Maart 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 18 Maart 1884 ten 11.30 ure des voormiddags.

UTRECHT, den 8den Maart 1884.

1774 **AANBESTEDING.**

Op Vrijdag den 21 Maart 1884, des namiddags ten 2 ure, zal ten Raadhuize te *Zutphen* worden AANBESTEED:

Het vernieuwen van den ijzeren bovenbouw van twee vaste Bruggen en van 50 M. Beschoeijing.

Het bestek ligt ter lezing op het Bureau van den Gemeente-Architect F. H. VAN ETTEGER en is tegen betaling van 25 Cts. verkrijgbaar.

1775 **AANBESTEDING.**

Op Maandag den 31sten Maart 1884, des middags te 12 uren, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente *Leiden*, op het Raadhuis aldaar, AANBESTEED worden:

Het grootendeels in ijzerconstructie vernieuwen van de brug over den Rijn, buiten de Zijlpoort, genaamd Schrijversbrug.

Het bestek en de teekeningen liggen ter inzage en overname aan de Stadstimmerwerf, op elken werkdag de bestediag voorafgaande, van 's morgens te 10 uren tot 's namiddags te 4 uren, en is het eerste aldaar ad *f* —,15 verkrijgbaar gesteld.

Verlangde ophelderingen enz. zijn bij den gemeente-architekt te bekomen, terwijl aanwijzing in loco zal worden gedaan op Donderdag 20 en Donderdag 27 Maart, telkens des namiddags te 1 uur.

Zegt het voort.

AANBESTEDING. 1776

De **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst** is voornemens op Zaterdag 22 Maart 1884 AAN TE BESTEDEN in MAISON STROUCKEN, Marnixstraat Amsterdam.

De houten Fundeering en de Grondmetselwerken voor het Gebouw dier Maatschappij,

volgens ontwerp van de architekten SCHILL & HAVERKAMP te Amsterdam.

De inschrijving is opengesteld alleenlijk voor hen, die leden van bovengenoemde Maatschappij zijn.

Bestekken zijn à *f* 0.50 te bekomen bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246 te Amsterdam.

Aanwijzing in loco 18 Maart.

Inlichtingen te bekomen bij bovengenoemde Architekten, Leidsche Plein 21 Amsterdam.

1777 **AANBESTEDING.**

Op Maandag den 24sten Maart 1884, des middags te 12 uren, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente Leiden, op het Raadhuis aldaar, AANBESTEED worden:

Het leggen van eenige klinker- en keibestratingen.

Het bestek ligt ter inzage enz. aan de stadstimmerwerf, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 10 uren tot 's namiddags te 4 uren, en is aldaar ad *f* —,10 verkrijgbaar.

Verlangde ophelderingen enz. zijn bij den gemeente-architekt te bekomen.

Zegt het voort.

DORDTSCHE TRAS.

H. F. ONDERWATER & Co.

DORDRECHT,

STOOM-TRASMOLENAARS.

Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.

Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1778

Aan de Stoomfabriek

VAN

DERIKS & GELDENS te Druten,

(Zilveren Medaille Amsterdam 1883),

ZIJN VOORHANDEN:

Boulet- en **lei-dakpannen, vorsten, gevelbanden** en **nokversieringen;** — 50 000 wrakke pannen à *f* 15.— per 1000.

Mosaïk- en **andere tegels — gevel-, kiel-, put-, drie-** en **viergaats holle steenen, profiel-blokken** en **ornamenten,** alles in rood, blauw en in verschillende kleuren verglaasd.

Bestellingen worden met spoed uitgevoerd. 1779

HH. ARCHITECTEN en AANNEMERS.

Een sedert eenige jaren gevestigd atelier op het gebied van glasetsen en geschilderd gebrand glas, wenscht in aanraking te komen met HH. Architecten en Aannemers, ten einde voordeelige condities te kunnen doen.

Op franco aanvraag worden onder motto *Glasversiering* aan het bureau van dit blad, uitvoerige prijscouranten toegezonden. 1780

TROTTOIR-TEGELS. CEMENT-TEGELS.

PARKETVLOEREN,

Villeroy & Boch, Mettlach

Boch Frères, Maubeuge

Minton, Hollins & Co., Stoke

benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1781

Bij de Vertegenwoordigers en Depothouders

DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 1782

LOUIS GOFFIN & Cie.,

27. Avenue Rogier 27.

LUIK. 1783

HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.

LA ROCHETTE STEEN.

Alles geleverd franco en op keur.

TERRA-COTTA BOUWORNAMENTEN IN DIVERSE KLEUREN.

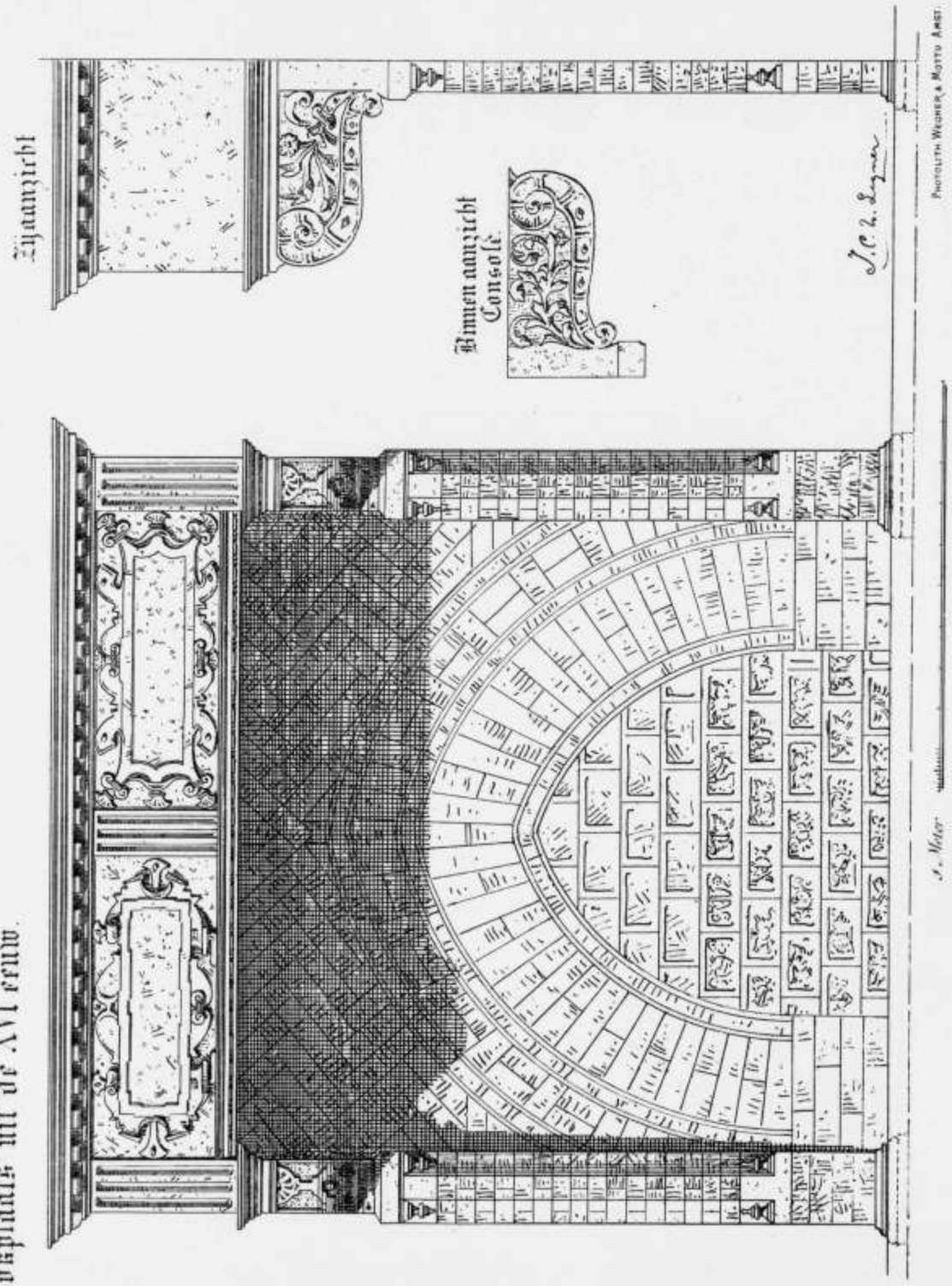
Fabriek sedert 1835 gevestigd te ZEIST. **MARTIN & Co.**

Magazijnen te Amsterdam, Achter-Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.

Bekroond met de ZILVEREN MEDAILLE, Int. Kol. Tentoonstelling te Amsterdam.

Uitgebreide handel in Bouwartikelen 1784

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.



Stookplaats uit de XVI eeuw.

Fig. 1. Meter

Fig. 2. Detail van de Erven H. van Munster & Zoon - Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 12.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Bericht. — Een stookplaats uit de XVIe eeuw. — Eenige beschouwingen naar aanleiding der voordracht: Ons vak, ons loon en ons lot. — Verslag van de vergadering der afdeeling 's Gravenhage, gehouden 14 Maart 1883. — Verslag van de vergadering der afdeeling Leeuwarden, gehouden 14 Maart 1884. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT: Een stookplaats uit de XVIe eeuw.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als nieuwe leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren Derks, Architekt, te 's Hertogenbosch; A. F. Gips, te Schiedam; D. S. M. Kalker, Magazijn en agentuur in bouwmaterialen, te Amsterdam; J. L. Werdes Jr., mr. timmerman en aannemer, te 's Gravenhage.

Verhuisd zijn de volgende leden: Wilh. Neelmeijer van Apeldoorn naar Soestdijk, J. J. van Schuijlenburg, van 's Gravenhage naar Harlingen.

BERICHT.

Op den leesavond der afdeeling Amsterdam, te houden op Vrijdag 21 dezer, in Eensgezindheid, zullen door den heer J. de Haan, onder anderen ter tafel gebracht worden:

l'Architecture privée au XIXe siècle. Décoration peintes.

Motifs d'architecture Russe.

Croquis d'architecture.

EEN STOOKPLAATS UIT DE XVIe EEUW.

Tot de vele eigenaardige versieringen die onze voorouders op en in de gebouwen wisten aan te brengen, mogen zeker wel die gerekend worden, welke nog te vinden zijn aan de oude stookplaatsen. Ook deze bleven in den loop der tijden niet vrij van de algemeene zucht tot afbreken en moderniseeren, zoodat een oude stookplaats, in haar geheel bewaard, wel tot de zeldzaamheden kan gerekend worden. Zulk een zeldzaamheid nu vond ik bij een bezoek aan het stadhuis te Venlo.

Dit gebouw, in 1598 opgericht, is langzamerhand in alle onderdeelen gerestaureerd. Van twee schoorsteenbekleedingen echter is de eene geheel, een tweede voor 't grootste gedeelte in den ouden vorm gebleven. Van de eerste biedt dit nummer van het Weekblad eene afbeelding.

Deze stookplaats bevindt zich in eene archiefkamer en is gebouwd van baksteen en harden zandsteen, welke laatste (natuurlijk niet in zijn voordeel) met een grijze verflaag is bedekt. De algemeene vorm is symmetrisch, doch de onderdeelen, zooals: de cartouches op de hoofdlijst en de consolen, zijn geheel verschillend. Een dezer consolen is geheel met houtzaagornament, de andere (in de teekening aangeduid) geheel met bladornament versierd.

De profillen der lijstwerken zijn schoon van vorm en, evenals het gebeeldhouwde, flink bewerkt, doch het breede, ja eenigszins ruwe der vormen doet duidelijk de hand van den handwerksman erkennen.

De gemetselde pilasters, die het hoofdgestel dragen, staan op een basement van zandsteen, dat echter ge-

Gedrukt 19 Maart 1884.

deeltelijk onder den tegenwoordigen vloer van het vertrek blijft, zoodat het plint en een gedeelte der rondstaaf onzichtbaar zijn.

Het middenstuk van de wandbekleeding bestaat uit tichelsteenen, waarvan de onderste versierd zijn met daarop ingedrukte wapens; het geheele muurvlak helt eenigszins achterover.

J. C. W. Legner.

EENIGE BESCHOUWINGEN

NAAR AANLEIDING DER VOORDRACHT:

ONS VAK, ONS LOON EN ONS LOT,

gehouden door den Heer J. H. Leliman.

Het is eenige jaren geleden. — De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, liet na hare jaarlijksche bijeenkomst den volgenden dag eene tweede volgen, gewijd aan de bespreking van vraagstukken of kwestiën waarvan die dagen eene ruimere toelichting wenschelijk deden achtten. Die tijd is niet meer. Wij hebben het van onzen geachten Voorzitter op de laatste bijeenkomst gehoord: onze tijd kenmerkt zich door werken, niet door praten, en veel is te dien opzichte bij den vroegeren tijd gewijzigd. Uit die wijziging sproot voort, dat de vergaderingen met dat doel belegd, van het rooster der werkzaamheden verdwenen. Toch hadden ze veel hetgeen echt gezellig was. Gaarne stem ik toe, dat èn afdeelingen èn zooveel zustervereenigingen die den bloei der bouwkunst beoogen, die door het menigvuldig zamenzijn, gelegenheid te over aanbieden om die werkkring over te nemen, de noodzakelijkheid er van wegnemen, toch blijft de herinnering er aan, voor hen die ze trouw bijwoonden, eene zeer aangename. Wie herinnert zich dien goeden vader Rose niet, de nestor in de kunst, met zijn eerwaardig uiterlijk, zijn gemoedelijke stem, zijn traditioneelen eigen gefabriekten papieren sigarenpijp die, als zijn objectief en subjectief aan het woord waren, maakte dat ieder met gespannen aandacht luisterde. Rose had een bizonderen tact, om de onderwerpen aangenaam in te leiden; bezield met eene liefde voor de kunst, met de gloed van zijn woorden, maakte de man van jaren, menig jongeren beschaamd. Zonder Rose was de vergadering onvoltallig, en ik heb mij wel eens afgevraagd of dien ijverigen kampvechter, met zijn verscheiden, niet veel van de gezelligheid der bijeenkomsten mede genomen heeft. Ja, ik geloof het zeker; want sints dien tijd zijn die bijeenkomsten nimmer meer geworden wat zij eens waren, en was de opheffing er van een feit, dat door weinigen weerstreefd werd. Die dagen hadden nog meer zich kenmerkende eigenschappen. De Voorzitters-hamer, gesteld in de hand van den heer Leliman, die zoovele jaren, van een onvermoeid en belangloos Sekretariaat achter zich had, was oorzaak, dat er altijd wat te redeneeren viel en niet zelden op eene wijze die de lachlust van velen opwekte; de humor kruidde zijne discussiën, en 't was er niet te minder goed om. Wanneer zoo'n oogenblik daar was, dan hoorde ik wel eens ouderen van dagen tegen elkander fluisteren: dat is er weer een van Jan Leliman; en 't was er bijna spreekwoordelijk op geworden. Geen enkele die er zich om verdroot, en zoo het een met het ander doen ons, terugziende, zeggen, — 't was een gemoedelijke eigenaardige tijd. Die dagen zijn voorbij; daar stond een geheel ander geslacht op, van geheel anderen leeftijd, studie en beginselen; onbekend met den toestand van voorheen, vingen zij aan naar eigen inzichten den weg der Maatschappij eene andere wending te geven. Zoo kwam men, na ervaringen die soms eene zwarte schaduwzijde hadden, tot het heden; en ik geloof dat men op den goeden weg is, wanneer de banier der Maatschappij met gulden letteren getooid is, waarvan de beteekenis luidt: veel is ons werken, en weinig ons gepraat. Dan kan het niet anders of de bloei der Maatschappij is voldoende verzekerd, hare toekomst goed. Ook vroeger werd er veel gewerkt; maar slechts door enkelen. Is de Voorzitter de tolk van het Bestuur, is zijn taal die van zijn medeleden, dan wordt er nu gewerkt door allen; en dát alleen is de weg die noodig voor de Maatschappij geworden is. Is het zoo niet, dat dan de eerste de beste vergadering haar het sieraad ontneme, dat wel aardig maar toch overtollig blijkt.

Toen vrijdag 7 Maart laatstleden de heer J. H. Leliman in de afdeeling Amsterdam der Maatschappij het onderwerp besprak: ons vak, ons loon en ons lot; toen de spreker aan den lezenaar stond, met diezelfde gemakkelijkheid van ouds, met diezelfde, mag ik het zoo eens noemen, guitige vrijmoedigheid; toen was het alsof de dagen van vroeger waren teruggekeerd. Geen wonder dat een aandachtig volgen bewees, dat, al lag er tusschen toen en nu een breeden weg, de heer Leliman nog immer dezelfde gebleven was, zijn talrijk gehoor hem nog met dezelfde onvermoeide belangstelling volgde, en dat wel in de behandeling van een onderwerp, inderdaad onze aandacht ten volle waardig; een onderwerp, dat meer besproken dient te worden, waarover meer van gedachten moet gewisseld worden. En zal al terecht het resultaat geen Paradijs zijn, toch zal het gevolg er van zijn ten eerste, dat er een betere standaard voor het loon, honorarium of wat ge maar wilt, zal verkregen worden; voorzeker ten tweede eene betere waardeering van ons lot, dat niet alleen bij de oningewijden, maar zelfs bij ons onderling zooveel vereischt, van hetgeen noodig is om de naam van waardeering te verdienen. Zij het mij vergund in verband met het gesprokene, mijne zienswijze neer te schrijven.

Ons vak.

Bouwen, — o wereld vol illusiën! — Reeds de bouwdoos wierp de meest fantastische figuren op elkander, hoe grilliger de vorm, hoe zonderlinger de draagkracht, hoe grooter de vreugde. Wat al rijkdom van gedachten kwam daar uit een blokkendoos te voorschijn; maar onder dat alles, onder die kinderlijke bezigheid, werd niet zelden de kiem gelegd voor ons volgend leven. De blokken riepen tot nadenken, elke vinding deed de zucht naar andere en betere ontstaan, wij kregen ontzag voor de scheppende gedachte, die reeds ons kinderlijk spel bevatte. Als soms een enkele stoot van zus of broer het geheele bouwwerk vernietigde, dan begonnen wij maar weder op nieuw, weinig denkende

hoe zulks het ware evenbeeld van onze toekomst was, wanneer wij, bouwende, de kritiek wangunstig loeren zien om weder af te breken wat daar stond, niet met den moker, — dat zou te veel kracht vereischen, — maar met de bijl der critiek, die zoo ligtelijk te hanteeren valt. Zoo was de jeugd. — Daar volgde een andere tijd.

Trok de een naar het aloude Delft om zijne studiën te volmaken, groeide van jaar tot jaar zijne kennis en wetenschap aan, de ander vond niet zelden een plaats op den timmerwinkel. Zijn eerste leerjaar werd in den fundeeringput doorloopen; hauwen en knauwen waren de premies op zijn arbeid, totdat eindelijk de jonge man, grootendeels door zich zelven gevormd, optrad naast zijn kunstbroeder, die de Delftsche jaren en niet zelden een aangenaam overzicht van het goede in het buitenland genoten had.

Zoo liep menigmaal de weg tot het vak, en deed ons schuchter vragen om patent, niet wetende of wel ooit de kosten er van zouden terug verdiend worden. Want kennis alleen is niet altijd genoeg om den maatschappelijken ladder te beklimmen. Een gladde tong is dikwerf beter bouwmeester, dan jaren studie, niet voor de kunst, maar voor het publiek. Het laatste oordeelt ons; een welbespraakt man vermag meer, dan portefeuilles, berstend onder de macht van schetsen van uwe vinding, meer dan een pakhuis vol met spaanders door uwe praktische hand bearbeid.

Er was eens een groot bouwmeester, ik heb hem zeer goed gekend; de man kon zeggen dat hij zijn koetjes op het drooge gebouwd had, hij was de lieveling van het publiek. Maar zoudt ge denken dat het potlood twintigmaal in een jaar in zijne vingers ronddraaide om zijne gedachten op het papier terug te geven? Dat zij verre; 't was ook niet noodig; zijn kracht bestond in een helderziende blik. De jonge lieden, met kennis begaafd, wist hij overal op te sporen en aan zich dienstbaar te maken; de man had iets van Lavater geërfd, en zoo kreeg hij een bureau, ongeëvenaard, goede ontwerpers, ragfijne teekenaars, eindeloze perspectiefmakers, brutale constructeurs. En denk u daarbij zijn welgevulde bibliotheek. Was 't wonder, dat bij zulke fabriekmatige inrichting een gladde tong beter is dan een hoofd vol kennis, dat elk oogenblik tot nadenken riep? Gelukkige industriëel, ongelukkige kunstbroeder. Zoo zijn er nog en zullen er altijd zijn. Zoolang het goede op het aardrijk huisvest, is de kwade opvatting er de buurvrouw van; uitroeien is onmogelijk, toch is het aanleiding dat menig talentvol jonge man overschaduwd wordt en moedeloos in de massa verzinkt. Hebt ge wel eens nota genomen, hoevele van uwe kameraden, hetzij uit Delft, hetzij uit uwe praktische loopbaan, de gebiedpaal passeerden en rustig bleven voortgaan op den weg door het vak hun geboden. Ik ken er die in Amerika, zelfs in Australië terecht kwamen, omdat hunne riemen te kort waren om tegen dien maatschappelijken stroom op te roeien; ik ken er die eindelijk hun toevlucht namen tot zulk een gelukkig industriëel, en als een eerzaam teekenaar in het laatste plankenhuis zullen gaan.

Wanneer er ooit eene verbetering in ons vak geschiede, dan wensch ik van harte dat het die is, dat de paarden die de haver verdienen ze erlangen; dat naast den meester de werkman pronke, wiens arbeid, wiens geest en vernuft daar is teruggegeven. Dat men zich hulp verschaft is natuurlijk; waar zou het anders heen, en men kan toch geen rasterwerk stellen, waarbij zich de uitoefening van het vak beperkt; maar dan ook zou ik rechtvaardige waardeering verlangen; dan zou ik er geen bezwaar in zien, de naam van den denker te plaatsen, ter eenre, waar die van den bouwmeester ter andere prijkt. Dat knot de wilg niet, maar doet haar groeien. Al die pronkerij met veeren van anderen, is den kunstenaar onwaardig. 't Zal de brekebeenen hard vallen, maar het is de eenige weg om ware verdiensten te huldigen; het zal aanleiding geven, dat onverstand zich beschamend terugtrekke.

Er zijn velen in het leven, die geene vrijmoedigheid bezitten; gaan wij bovengenoemden weg uit, zij zullen ze aan de hand van den patroon opdoen, en vrijmoedigheid is de beste beschermer voor eene goede opvatting.

Niet alle werkelijk knappe lieden zijn geroepen om in de maatschappij op te treden. Het gaat daarmede als met een examen. Ik herinner mij altijd nog eenige jaren terug; op het examen voor lager onderwijs had een onzer beste jeugdige schilders naast mij plaats genomen. De man kon mij, om zoo te zeggen, in kunde wel breken en maken. Juweelen van teekeningen, och wat een vaardigheid. Maar daar komt het mondeling gedeelte; de examinator stelt hem de vraag, „maar mijnheer, hoe zou u bij het onderwijs dit het best aan uwe leerlingen verklaren?" Met een zenuwachtige gejaagheid, alsof mijn buurman den Kraton ging bestormen, stapt hij naar het bord, en het klinkt, ik zou — ik zou, hm hm . . . totdat de examinator zegt: ik zou maar gaan zitten. Wie volgt? En een half uitgeteerd schoolmeestertje geheel en al voor het examen afgericht, kraait zijne meening met alle glorie uit. Onze kunstschilder ging terneergeslagen huiswaarts, en werkelijk degelijke kennis, ging door overschreeuwing op den achtergrond. Dat gaat in het maatschappelijk leven eveneens. Kennis alleen is niet genoeg; daar moet helaas een koopmansgeest bij zitten. Gij moet uw kunstwaar aanbieden, aanhouden; doet gij het niet, dan doen anderen het voor u, de tijden zijn niet anders en dat is een betreurenswaardig verschijnsel. Gij moet brutaal zijn; desnoods wanneer men u het gat van de deur wijst weer door het raam naar binnen komen; uw zak vol hebben met de noodige prentjes, wat er toch alzoo van het huis gemaakt kan worden, en mijnheer of mevrouw zal eindigen met medelijdend te zeggen: och die man heeft zich nu toch al zooveel moeiten getroost, wij moeten hem toch maar nemen; en gij zit in het zadel. Zijn er zoo, hoor ik u vragen: gij kent ze even goed als ik. Dat is niet noodig voor degeen, op wiens dak een ooievaar nestelt, en wien alle zegen als van zelf toevloeit. Maar hoevele honderden loopen er niet om heen; zij moeten toch ook leven, en velen leven niet anders. Zoo is onze negentiende eeuw. En al kunnen wij ons niet met dien toestand vereenzelvigen, al zouden wij alles kunnen verkwanselen, behalve onze kunst, het gevolg is er van, dat moeder fortuin ons karig bedeelt, tenzij dat een concours eene lumineuse gedachte of anders niet alledaagsche verschijning ons op het tooneel roept. Toch, niettegenstaande die grieven mogen wij van geluk spreken; wij leven in een tijd, die behoefte aan verfraaiing, die een goeden blik voor de weldaden onzer kunst heeft. Zoo er ooit een tijd geweest is, gunstig voor ons, dan geloof ik te

recht dat het de tegenwoordige is. De platgelijste gevels sterven weg; sierlijkheid, smaak, gracieuse vormen, zij treden er voor in de plaats; en het is nog niet lang geleden, dat het bouwmeesterschap een zeldzaamheid onder de maatschappelijke betrekkingen was. Die tijd is voorbij, de kunst gaat vooruit en natuurlijk met haar, wij die luxe trawanten zijn.

Hoe velen er ook op de markt der kunst komen, om hunne waren aan te bieden, de koopers beginnen te begrijpen, dat alles niet den stempel der degelijkheid draagt; nog blijft het waarheid dat daar, waar kennis is, ook macht is, een macht sterk genoeg, om welslagen mogelijk te maken, om te zorgen dat ook onze middagdisch niet ongedekt behoeft te blijven.

Daar is veel, zeer veel slechts in ons vak, echter ook zeer veel goeds; daar is een streven bij jong en oud naar volmaking in onze dagen, dat jaren geheugenis niet gekend hebben; daar is vooral in Nederland eene beweging, die oorzaak zal zijn dat het nageslacht niet beschamend vingerwijzend op ons behoeft terug te zien; daar is een wakker worden uit de jarenlange dommeling, die den tijd voor ons nog verre van slecht doet zijn.

Zoo is ons vak. Geplaatst te midden van eene concurrentie die niet te weren is, die altijd bestond, en u zelven tot toezien noopt, zoo gij niet wilt zien dat een ander u het gras voor de voeten wegmaait; dat is zoo niet alleen bij de werkkring van den bouwmeester, dat is overal, hetzij in kunst of handelszaak; dat is nooit anders geweest, zal nooit anders zijn.

Toch is het laken van dergelijke handelingen wellicht een middel tot gedeeltelijke bestrijding. Terwijl ik voor het oogenblik hiermede eindig, stel ik mij voor in het volgend gedeelte de concurrentie van eene andere zijde te beschouwen.

J. DE HAAN.

12 Maart 1884.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING 'sGRAVENHAGE, GEHOUDEN 14 MAART 1884.

Onder de ingekomen stukken doet de Voorzitter mededeeling van een schrijven van den heer J. F. Metzelaar, houdende dankbetuiging wegens een aan Z. E. G. gericht schrijven door het Bestuur onzer afdeeling, bij gelegenheid zijner benoeming tot Ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw.

Daarna werden met algemeene stemmen vier geïntroduceerde Leden aangenomen.

De heer G. J. Morre, thans aan het woord zijnde, betuigt zijn leedwezen dat op de laatste bestuursvergadering geene mededeelingen waren ingekomen tot het vervullen van den leesbeurt op heden avond.

Op verzoek van het Bestuur nam spreker daarom op zich, in dat gemis te voorzien, nu vooral rekenende op de welwillendheid zijner toehoorders, en stelt zich voor een onderwerp te behandelen, waarbij verschillende vakken vertegenwoordigd zijn, namelijk: »Over den uitwendigen vorm der daken en de constructie van houten en ijzeren kapspanten."

Het betreft hier een uitgebreid maar tevens zeer belangrijk onderwerp.

Laten wij eerst, zegt spreker, handelen over den uitwendigen vorm, om later de constructie te bespreken.

Het dak is het hoofd van het gebouw, de hoogst gelegen bedekking, om ons tegen de invloeden van buiten te waarborgen; de vormen daarvan zijn niet alleen afhankelijk van verschillende factoren, maar ook het dekmaterieel moet zijn in verband met het klimaat.

Van de meeste gebouwen is het dekkingsmaterieel het gewichtigste; zoo vindt men daarvoor stroo, riet, leem, gedroogde planten, bladen, gebakken aarde, pannen, asphalt-papier, cement (holz cement) zink en koper. Elk van deze vraagt zijn minimum hellinghoek om volkomen aan het doel te kunnen beantwoorden.

In tropische gewesten is die hoek dikwijls groot; voor riet, stroo, planten; — op hooge breedtegraden daarentegen klein, voor zink, ijzer, enz.

De soort der bedekking hangt veelal af van de bezigheden die in het gebouw moeten verricht worden, of in het algemeen van het karakter daarvan.

Daarna noemt spreker de soort der daken, als lessenaarsdak, geveldak (zadeldak), gebroken dak (mansarde), schilddak, wolfdak, koepeldak; verklaart die door tal van teekeningen en staat onder meerdere bepaaldelijk stil bij de zoogenaamde mansarde daken, die zeer veel toepassing vinden. Gelijk men steeds politieverordeningen tracht te ontduiken, zoo hebben de gebroken daken of mansardes daaraan hun ontstaan te danken.

Bij de duurte van den grond te Parijs namelijk, wenschte men zich niet te houden aan de hoogte, die voor de kroonlijst was aangegeven en maakte men door het aanbrengen van een zeer steil dak boven die lijst nog kamers, waardoor de gebouwen meer bewoonbare ruimte en dus meer geldelijk voordeel opleverden.

Voortgaande met ook de verschillende hellingen der daken te behandelen, rangschikte de geachte spreker de daken nog in verschillende soorten, als: het torendak, zoodra de hoogte grooter is dan tweemaal het grondvlak; het oud Gothische dak, wanneer de hoogte grooter is dan het grondvlak; het oud Duitsche dak, waarbij de hoogte gelijk is aan het grondvlak. Vormt het dak een gelijkzijdigen driehoek, dan heet dit een oud Fransch dak, en heeft men, als doorsnede, een driehoek waarvan de tophoek een hoek van 90 graden uitmaakt, dan is dit ons gewone pannendak.

Het overkappen van een gebouw levert niet zelden eigenaardige moeilijkheden op, wanneer de platte grond onregelmatig is of daarin kromme lijnen voorkomen enz. De wijze waarop dan gewerkt wordt, werd op zeer duidelijke wijze in herinnering gebracht.

Eindelijk wijst de heer Morre nog op de Grieksche of Gothische daken, zoowel in vorm als constructie, maar staat ook, wat de eerste betreft, nog een wijle stil bij de bedekking, beschrijft de pan, zooals die op de Grieksche gebouwen gebruikt wordt en roemt de wezenlijke doelmatigheid daarvan.

Met nog een paar wiskundige opmerkingen omtrent zijdelingschen druk van verschillende toren — en gewone daken, besluit de spreker zijne even nuttige als leerzame voordracht en hoopt later in de gelegenheid te zijn nog eens te kunnen spreken over de constructie van houten en ijzeren dakspanten.

De Voorzitter dankt den heer Morre voor zijn belangrijke mededeelingen en vestigt de aandacht op de groote waarde voor het onderwijs van de door ZEd. daarbij vertoonde autographiën.

Door den heer L. J. Lefebre werd gewezen op de aanwezigheid van meerdere zaken in het Museum Prins Hendrik die, op de acoustiek betrekking hebbende, ook voor den architekt van belang zijn. Spreker richt deswege eene uitnoodiging tot het Bestuur, doch verzoekt tevens eene naamlijst der Leden te mogen ontvangen, ten einde alle de heeren in de gelegenheid te stellen van het Museum gebruik te maken.

Het welwillend aanbod werd met blijkbare ingenomenheid ontvangen.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter daarop de Vergadering.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEEUWARDEN, GEHOUDEN 14 MAART 1884.

Na opening der vergadering, lezing en goedkeuring der notulen, nam de voorzitter, de heer Noordendorp, het woord ter behandeling van de vraag:

»Zijn er bedekkingen of schoorsteenkappen bekend, hoofdzakelijk voor fabrieksschoorsteenen, die den overlast voor omwonenden wegnemen, veroorzaakt door het vallen van roetdeelen op naburige erven."

Als oorzaken van dien last noemde spreker, de doorgaans te geringe hoogte van fabrieksschoorsteenen in de bebouwde kom van eene gemeente, alsook het niet genoegzaam en op tijd reinigen daarvan. En dat het werkelijk voor omwonenden een grooten overlast kon genoemd worden, bezaarde spr. ten volle; meermalen toch was het hem voorgekomen, dat, door arbeidersgezinnen te bleeken gelegd linnengoed, totaal bedorven was, en vervuiling van regenwater, door het op de daken vallende roet, had plaats gevonden. Het was dan ook, naar zijne meening, eene zeer nuttige en der onderzoek waardige zaak, om middelen uittevinden die, zonder den industrieel in de uitoefening van zijn bedrijf te storen, den omwonenden van die werkelijk lastige plaag ontheffen.

Tot een dier middelen, kon gerekend worden te behooren de »Patent Russ und Funkenfanger-apparaten van Schomburg te Berlijn."

Door uitvoerige teekeningen verduidelijkt, werd dit systeem, dat bestaat uit een op den schoorsteen te plaatsen roetvanger, die uit een van ijzer geconstrueerde trommel bestaat, waarin in 't middenpunt boven den rookuitgang van den schoorsteen een uit verschillende deelen saamgestelde omgekeerde kegel is opgehangen, waaraan spiraalvormige vleugels geklonken zijn waardoor de rook zich een weg moet banen; de daardoor ontstane snel draaiende beweging doet de vaste deelen, in rook aanwezig, door de middelpuntvliedende kracht wegslingeren tegen den wanden van den trommel; deze worden daarin verzameld en door middel van eene met een schuif gesloten opening van tijd tot tijd weggeruimd.

Op eenigszins andere wijze, maar door eene op dezelfde theorie berustende eigenschap, kan dit stelsel ook toegepast worden aan den voet van den schoorsteen en in de rookpijpen van stoombooten en locomotieven

Ofschoon het spr. niet bekend was, dat reeds hier te lande met dien toestel proeven waren genomen, was naar zijn oordeel, wanneer het trekken van den schoorsteen geene belemmering ondervond, uit een theoretisch oogpunt beschouwd, veel, dat voor dit systeem pleit en was hem tevens uit den inhoud van enkele Duitsche vakbladen gebleken, dat de toepassing daarvan in Duitschland o. a. bij de marine, met succes had plaats gevonden.

Nog werd eene andere wijze, die volgens spr. minder algemeen bekend was, maar waarvan hem proefondervindelijk de deugdelijkheid was gebleken, uitgelegd.

De toepassing daarvan geschiedt door middel van stoom en water. In de onmiddelijke nabijheid van den stoomketel in 't ketelhuis van eene fabriek wordt een met water gevuld gehouden reservoir op zekere hoogte geplaatst; dit wordt door middel van eene pijpenleiding, gevoerd in 't rookkanaal en onder in den schoorsteen, de rook over het water; dat ter halver hoogte in 't rookkanaal staat, wordt reeds gedeeltelijk afgekoeld en komt dan in den schoorsteen, waarin op circa 30 centim. boven het water een bolvormige krans van ijzeren pijp is aangebracht, waarin op 5 centim. onderlinge afstand gaatjes zijn geboord; deze krans wordt in verbinding gebracht met den stoomketel, en door die verbindingspijp stoom gebracht in dien krans, die op krachtige wijze zich door de daarin geboorde gaatjes een weg baant, en als 't ware een stoomregen doet ontstaan, waardoor de rook moet heen trekken. Door deze krachtige werking worden de vaste deelen in den rook neergeslagen op het water en verhinderd mede in den schoorsteen op te stijgen.

Volgens spr. was deze toestel proefhoudend, en beval hij de toepassing daarvan, waar last door vallende roetdeelen bij omwonenden van fabrieksschoorsteenen wordt ondervonden, ten zeerste aan.

Daarna werd overgegaan tot eene kunstbeschouwing van plaatwerken uit de Bibliotheek der Maatschappij en door de welwillendheid van den heer Rieber toegezonden. Met belangstelling werd van een en ander kennis genomen, en de vergadering, nadat de Voorzitter door den secretaris namens de aanwezigen voor zijne mededeelingen was bedankt geworden, gesloten.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De uitslag van de algemeene Prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging »Architecturae Studio" te Rotterdam, is als volgt:

De eerste prijs is toegekend aan het ontwerp gemerkt met het motto D. P. S.; de tweede aan het ontwerp Nihil; de derde aan het ontwerp Renaissance.

Bij opening der naambrieven is gebleken, dat de vervaardiger van het eerste ontwerp is, de heer J. P. Stok; die van het tweede, de heer C. N. van Goor; terwijl de ontwerper van het derde geen verlof heeft gegeven den naambrief te openen.

De heer Leo P. Stracké heeft aan het Museum-Boymans te Rotterdam ten geschenke aangeboden, het model van het door hem ontworpen frontispies van het nieuwe gymnasium. De Gemeenteraad heeft dit keurig afgewerkte kunststuk aanvaard en in eene omlijsting van nagebootst oud eikenhout een plaats aangewezen boven de groote deur in de zoogenaamde Weenizaal.

Weldra zal een aanvang gemaakt worden met de werken voor het gebouw van den Duitschen Rijksdag.

De eerste aanbesteding, namelijk van bouwmaterialen, is reeds uitgeschreven en men heeft het voornemen om den eersten steen te leggen, op den 22sten Maart, de verjaardag van den Duitschen Keizer. Deze steenlegging zal met bizondere plechtigheid geschieden.

De Prefectuur van Parijs heeft verschillende voorstellen gedaan voor de waardige versiering van het stadhuis. Zij zijn als volgt:

aan den heer Baudry de beschildering op te dragen van het plafond boven de trap die naar de vertrekken van den prefekt leidt; het onderwerp is aangegeven: de Vrede; de prijs is op 102.000 frs gesteld;

aan den heer Bouguereau, een voorstelling der wetenschappen te schilderen, in een salon; prijs 35.000 frs.;

in een ander vertrek, aan den heer Bonnat, een voorstelling van de Kunsten; prijs 35.000 frs.

De galerij of loggia, evenwijdig aan de straat loopende, is in dertien vakken verdeeld, welke met even zooveel medaillons in fresco versierd zullen worden, in den geest der beroemde loggia van het Vatikaan. Dit laatste werk zal aan den heer Gallait worden opgedragen; de medaillons zullen verschillende perioden

uit de geschiedenis der menschheid moeten voorstellen, b. v. de steenperiode, de ijzerperiode, enz. en verder de voor kunst en nijverheid merkwaardigste ontdekkingen en uitvindingen, als: de eerste steenkolengroeven, het schrijven, het drukken, enz. Voor dit grootsche werk wordt 160,000 frs. uitgetrokken.

Waar dergelijk werk aan meesters als hier genoemd wordt opgedragen, daar mag men met vertrouwen iets schoons te gemoet zien.

Eere ook de voorstellers, die op dergelijke wijze Kunst en Kunstenaars steunen.

Tot directeur der gemeente-reiniging te Amersfoort, is uit een groot aantal sollicitanten gekozen, de heer P. K. Sikkema, thans te Hasselt in Overijsel.

Het »Nieuws van den Dag" meldt, dat men zelfs in het buitenland goede verwachtingen schijnt te hebben van de praktische inrichting van het te Amsterdam nieuw te stichten Blinden-Instituut, dat uitgevoerd zal worden naar de plannen van de architekten Salm (vader en zoon) aldaar.

Eene Russische vereeniging, die te Petersburg een dergelijk Instituut wil oprichten, dat zich moet kenmerken door eenvoud, praktische inrichting en passend uiterlijk, heeft een afdruk der bouwplannen aangevraagd en ontvangen.

Men zal zich herinneren, dat indertijd een besloten prijsvraag voor plannen van het Amsterdamsche Blinden-Instituut werd uitgeschreven, en dat het ontwerp der heeren Salm bekroond werd.

Afloop van Aanbestedingen.

SOERENDONK, 7 Maart. — Het gemeentebestuur: het bouwen eener nieuwe school en onderwijzerswoning, alsmede het leveren en stellen van het noodige schoolameublement: school en onderwijzerswoning:

J. H. van den Bergh te Weert	ƒ 12.847
J. M. Adriaans idem	» 12.495
E. Mertens idem	» 12.280
Geb. v. d. Struik te Oosterwijk	» 12.250
F. Olivier te Gemert	» 12.196
A. Bekkers te Waalre	» 12.070

Schoolmeubelen:

E. Mertens	» 759.—
F. Oliviers	» 693.—
R. v. Rieth te Valkensweerd	» 620.—
J. v. Raakingen te Soerendonk	» 611.—
H. Tijssen te Weert	» 599.—
J. v. Rijt te Oosterwijk	» 499.—

AMSTERDAM, 8 Maart. — De architekt civ.-ing. J. Th. J. Cuypers: het verbouwen van de villa Oud Leijerhoven: D. Verbeek en Zn ƒ 51.497.

AMSTERDAM, 8 Maart. — De R. K. Vereeniging van den H. Vincentius à Paulo, het vergrooten der schoollokalen aan de Stadhouderskade:

Cruijff en Schouten	ƒ 22.930
H. C. Dorlas	» 22.000
P. J. van Workum	» 21.000
H. E. Rademaker	» 20.997
A. Paans	» 20.380
D. Zuiderhoek	» 20.200
H. R. Hendriks te Oss	» 19.790
Mulder en Sarlemein	» 19.450
J. M. Wolff te Utrecht	» 19.199
A. Aalders	» 18.884
J. J. Vonkjn	» 18.499
P. Vlasman te Bodegraven	» 18.247
A. H. Grijpink	» 17.990
Gebr. van Berkum	» 17.850
J. J. Eijrond en Zn.	» 17.400

de overigen allen aldaar; gegund.

BEERTA, 8 Maart. — Het gemeentebest.: het bouwen van een schoolgebouw met overdekte speelplaats:

Hn. Musse te Winschoten	ƒ 17.580
P. Kavensberg te Winschoten	» 15.940
G. Heikens Gzn. idem.	» 15.670
W. Dik te idem	» 15.580
K. Holthuis te Nieuwe Pekela	» 14.989
A. van der Velde te Marum	» 14.950
F. Priet te Beerta	» 14.537
N. Wieringa te Groningen	» 14.180
H. Groenix te Stadskanaal	» 14.000
Hk. van Delden te Beerta	» 13.895
J. Sluiter te Bellingwolde	» 13.723
N. Brouwer te Winschoten	» 13.717
H. Timmon te Beerta	» 13.423

HAARLEM, 8 Maart. — De architekt A. v. d. Steur Jr.: het bouwen van 8 woonhuizen is ondershands aanbesteed. Minste inschrijver J. Verkoren te Voorschoten ƒ 77.741.

OUDEKERK A/D AMSTEL, 11 Maart 1884.— Het verbouwen van het Logement »Paardenburg" aan de Amsteldijk, gemeente Nieuwer-Amstel onder beheer van den architekt H. Moen GPzn.,

J. C. van der Klei	ƒ 6.839
Van Os en Koffieberg	» 6.767
Th. van Engelen	» 6.200
W. Haaksma	» 5.988
Knipper en Vree	» 5.338
H. Compier, te Ouder-Amstel	» 4.588
C. J. Strijland, te Uithoorn	» 4.555

gegund.

NIEUWENDAM, 12 Maart. — Het gemeentebestuur:

1. Het verbouwen der school voor o. l. o. te Nieuwendam;

2. Het bouwen en verbouwen der school voor idem te Zunderdorp:

	N.	Z.
J. Draak, te Nieuwendam	ƒ 22,668	ƒ 12,764
W. Greve, te Buiksloot	» 22,498	» 13,840
C. Hoen, te Nieuwendam	» 22,337	» 12,883
C. van Soest, te Baarn	» 21,300	» 13,200
G. L. Brouwer en D. Hoogerbeets, te Amsterd.	» 21,000	» 11,811
P. Nieuwstad, Purmerend	» 20.800	» 12,900
J. J. Vontijn, te Amsterd.	» 19,300	» 12,950
A. Paans, te Amsterdam	» 19,400	» 12,300
L. Bouman Jr., te Amsterd.	» 19,300	» 12,100
Lokhorn & Zn., te Amsterd.	» 19,300	» 13,000
H. F. M. Roemers, te Amst.	» 19,300	» 12,500
P. de Ridder, te Amsterd.	» 19,240	» 12,900
H. J. G. Haandrikman, te Amsterdam	» 18,900	» 12,000

AMSTERDAM, 14 Maart 1884. — Het verbouwen van een perceel aan de Reguliersbreestraat onder beheer van den architekt H. Moen GPzn., gegund aan HH. Gebr. van Berkum voor ƒ 17.590

DORDRECHT, 15 Maart. — De kapitein Eerstaanwezend Ingenieur: het bouwen van een magazijn voor Ambulance materiaal. (raming ƒ 10000):

I. P. F. Kraus	ƒ 9.770
H. Degens Jr.	» 9.443
J. J. Rooijmans	» 9.380
A. Du Vijn	» 9.319
F. Kessels te Breda	» 9.315
J. v. d. Vlugt Jr.	» 9.309
D. J. Kwak	» 8.900

gegund onder nadere goedkeuring van den Minister van Oorlog; de overigen allen te Dordrecht.

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE,

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Polytechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijkswijk bij 's Hage.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°, Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 1797



LÉON DE SMET & C°. GENT

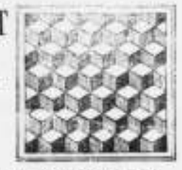
Fabriekanten van Ceramiektegels,

geperste, gepolijste en ongebrande

CEMENTTEGELS

EN

PORTLAND CEMENT.



Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam,* in BOUWMATERIALEN.
Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN,
ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz. 1798

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN

HET BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT

1e Jaargang (1881.)

bevat:

TEXT:

Het kasteel Oud Wassenaar nabij s' Hage, door C. MUYSKEN.

Woning van den Hoofddirekteur der Rijksmuseumgebouwen te Amsterdam, door P. J. H. CUYPERS.

Onderzoek naar de oorzaken van den strijd op het gebied der bouwkunst in Nederland door AUGUST VAN DELDEN.

Proeve eener verzameling van Voorschriften voor het bepalen der dwars-afmetingen van de onderdeelen der bouwkundige constructiën, welke dagelijks op het gebied der Burgerlijke Bouwkunde voorkomen, door J. G. J. VAN ROOSMALEN.

Bereiding van Stuc-Marmer, door A. R. FREEM.

PLATEN.

HET KASTEEL OUD WASSENAAR.

1, 2, 3 Plannen van het Sous-terrein, Parterre-verdieping en eerste verdieping. 4 Hoofdgevel. 5 Achtergevel. 6 Zuidgevel. 7 Noordgevel. 8 Lengte doorsnede. 9 Dwars doorsnede over de midden-as. 10 Ingang Noordgevel. 11, 12, 13, 14 Details van den Hoofdgevel. 15 Plafond in de eetkamer. 16, 17 Betimmering der eetkamer. 18, 19 Betimmering der bibliotheek. 20 Wand-decoratie van de groote zaal. 21 Plafond van de groote zaal. 22, 23 Vestibule en trappenhuis.

WONING VAN DEN HOOFD-DIREKTEUR DER RIJKS-MUSEUMGEBOUWEN.

1 Platte grond, gelijkstraats. 2 Eerste verdieping. 3 Hoofdingang. 4, 5 Details ijzerwerk (hoofd-ingang). 6 Platte grond, tweede verdieping. 7 Platte grond, derde verdieping. 8 Zuidelijke voorgevel. 9 Oostelijke voorgevel. 10 Schoorsteen. 11 Westelijke voorgevel. 12 Doorsnede. 13 Plafond Salon, eerste verdieping. 14 Details der Plafonds. 15, 16 Trappenhuis, eerste verdieping. 17 Doorsnede. 18, 19 Bovenlichten van den hoofd-ingang. 20, 21 Zaal, eerste verdieping. 22 Kraagsteenen

Prijs ƒ 10.— Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst betalen den halven prijs. d. i. ƒ 5.— mits zij hunne orders direct zenden aan

DE UITGEVERS

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1786 **AANBESTEDING**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 1sten April 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 393.

Het maken van eene goederenbergplaats op het station NUENEN.

De besteding geschiedt volgens § 57 van het bestek.

Het bestek ligt van den 13den Maart 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. VAN DER KUN te *Venlo* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 27sten Maart 1884 ten 11.30 ure des voormiddags.

UTRECHT, den 12den Maart 1884.

1787 **AANBESTEDING.**

Op Maandag den 24sten Maart 1884, des middags te 12 uren, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente Leiden, op het Raadhuis aldaar, AANBESTEED worden:

Het leggen van eenige klinker- en keibestratingen.

Het bestek ligt ter inzage enz. aan de stadstimmerwerf, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 10 uren tot 's namiddags te 4 uren, en is aldaar ad *f* —,10 verkrijgbaar.

Verlangde ophelderingen enz. zijn bij den gemeente-architekt te bekomen.

Zegt het voort.

1788 **AANBESTEDING.**

Op Maandag den 31sten Maart 1884, des middags te 12 uren, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente *Leiden*, op het Raadhuis aldaar, AANBESTEED worden:

Het grootendeels in ijzeronstructie vernieuwen van de brug over den Rijn, buiten de Zijlpoort, genaamd Schrijversbrug.

Het bestek en de teekeningen liggen ter inzage en overname aan de Stadstimmerwerf, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 10 uren tot 's namiddags te 4 uren, en is het eerste aldaar ad *f* —,15 verkrijgbaar gesteld.

Verlangde ophelderingen enz. zijn bij den gemeente-architekt te bekomen, terwijl aanwijzing in loco zal worden gedaan op Donderdag 20 en Donderdag 27 Maart, telkens des namiddags te 1 uur.

Zegt het voort.

DORDTSCHE TRAS.

H. F. ONDERWATER & Co.

DORDRECHT,

STOOM-TRASMOLENAARS.

Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs. Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1789

FRED. STIELTJES & Co.

Importeurs van Amerikaansche

Hout- en IJzerwaren.

Prinsengracht 609, Amsterdam.

MAGAZIJN VAN

SCHOOLBANKEN, Systeem ANDREWS.

STOELEN en BANKEN

voor SCHOUWBURGEN, CONCERTZALEN, enz.

Asbest brandverije verven.

Asbest olieverven.

Asbest dakbedekkingen.

Asbest-Cement

voor het herstellen van beschadigde zinken en andere daken.

Geïllustreerde Catalogussen en prijzen op aanvrage verkrijgbaar. 1790

TROTTOIR-TEGELS. PARKETVLOEREN, GEMENT-TEGELS.

Villeroy & Boch, Mettlach

Boch Freres, Maubeuge

Minton, Hollins & Co., Stoke

benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels.** 1791

bij de Vertegenwoordigers in Depothouders

DE LINT & Co., Oostzeedijk 240, Rotterdam.

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie enz. 1792

Tuiles Metalliques. Menant à Paris.

METALEN DAKPANNEN, dekken in elke helling, zijn door hunne ook eleganten vorm ondoordringbaar voor tocht of stof, duurzaam, waaijen niet op, niet door, wegen van af 5 kilo per □ M. Ook zeer geschikt voor de Indiën. 1795

Agenten voor NEDERLAND en KOLONIËN,

MARTIN & Co. Achter Oosteinde. Amsterdam.

1796 **FERD. ENGERS.**

AMSTERDAM, Gelderschekade 88.

ROTTERDAM, Hoogstraat 184.

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-

Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.

Silezisch & Zweedsch GRANIET.

Fransch en Italiaansch MARMER.

Fransche KALKSTEEN.

Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Reproductiën in Photolithographie.

Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductien van **Pentekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.

Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopte, spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.

Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren. **WEGNER & MOTTU.**

Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht*, Hamburgerstraat, 237

De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd. 1793

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1794

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.

Th. SANDERS,

Iets over de Inrichting

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 13.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 12.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

IN HOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Bericht. — Het roesten van ijzer. — Verslag van de vergadering der afdeeling Arnhem, gehouden 19 Maart 1883. — Verslag van de vergadering der afdeeling Leiden en omstreken, gehouden 19 Maart 1884. — Verslag van de vergadering der afdeeling Rotterdam, gehouden 21 Maart 1884. — Buitenlandsche berichten. — Bericht. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als nieuwe leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren: Cruijff & Schouten, aannemers; C. Krook, aannemer; G. Woud, aannemer en makelaar, allen te Amsterdam. P. Vermeijde Azn. te Delfshaven

BERICHT.

Op den leesavond der Afdeeling Amsterdam te houden op Vrijdag 28 dezer, in »Eensgezindheid" zullen de navolgende plaatwerken en ontwerpen ter tafel gebracht worden.

Door den heer JOSEPH TH. J. CUYPERS: Allegorien und Embleme von Gerlach; Diverse Photographien; Ontwerp, villa Leijerhoven, Vondelstraat, Amsterdam; R. K. Kerk te Delft.

Door den heer W. LANGHOUT GZ.: bekroond ontwerp, prijsvraag: Scholen te Noordwijk; idem, boerderijen, Geldersche Maatschappij van Landbouw; schetsen van uitgevoerde villa's, scholen, woonhuizen, enz.

Door den heer J. DE HAAN: Palais de Fontainebleau par Rodolphe Pfnor; Twee ontwerpen ingezonden op de prijsvraag voor een gemeentehuis te Bussum.

HET ROESTEN VAN IJZER.

Het roesten van ijzer is een algemeen bekend verschijnsel; elk bouwkundige heeft de gevolgen er van in meerdere of mindere mate ondervonden, en niet zelden hebben de feiten hem tot de bekentenis gebracht, dat hij den invloed van het roesten op den duur der constructiën, zoo niet uit het oog verloren, dan toch te gering geacht had. Dat die invloed niet gering is, mag zeker wel afgeleid worden uit het bestaan van een overgroot aantal middelen tot wering van roest. Sla een jaargang van een technisch tijdschrift open, en ge vindt steeds een roestwerend middel, dat alle andere in deugdelijkheid overtreft.

Het roesten of oxideeren van ijzer geschiedt onder de gemeenschappelijke uitwerking van zuurstof, water en eenig zuur, en aangezien de dampkring steeds waterdamp en koolzuur bevat, zoo kan het roesten van ijzer niet achterwege blijven, als het aan de lucht is blootgesteld. Roest is een vrij samengesteld lichaam, waarin het magnetisch ijzeroxide, eene verbinding, die veel overeenkomt met hamerslag, een belangrijk bestanddeel vormt. Het geoxideerde ijzer vormt eene poreuse massa, die waterdamp opslorpt en verdicht, en met het daaronder of daarnaast liggend metallisch ijzer een galvanisch element vormt, waardoor water wordt ontleed. Dientengevolge verbindt zich de vrij geworden zuurstof met het ijzer, dat na eenige scheikundige werkingen onder den invloed van koolzuur en water, op zijn beurt in staat wordt gesteld andere ijzerdeeltjes te oxideeren. Het roesten gaat dus steeds voort, en juist hierdoor teekent ijzer zich zoo ongunstig af tegenover andere metalen, b. v. zink, die door eene eenmaal gevormde roestlaag in vele gevallen worden beschermd tegen verdere oxidatie. Dat voor snelle roestvorming, aan de lucht, de gelijktijdige aanwezigheid van koolzuur

Gedrukt 26 Maart 1884.

en waterdamp een vereischte is, mag afgeleid worden uit de proeven van prof. Calvert (comptes rendus 1870). Hij vond bij ijzeren staven onder de inwerking van:

droge zuurstof . . geen roest.
vochtige „ „ . . bij enkele zeer weinig, bij de meesten geen roest.
droog koolzuur . . geen roest.
vochtig „ „ . . lichte incrustatie, van 6 staven vertoonden 2 volstrekt geen roest.
vochtig koolzuur en zuurstof . . . . . snelle roestvorming.

Evenwel ook andere gassen kunnen het roesten zeer bevorderen, zoo b. v. zwavel-waterstof of andere zwavelverbindingen, die door oxidatie in de lucht kunnen overgaan tot zwavelig zuur of zwavelzuur. De Engineering 1875 deelt mede, dat het ijzer van spoorwegbruggen, blootgesteld aan de rook der locomotieven, veel spoediger roest dan het overige ijzer. Dit wordt toegeschreven aan de vorming van zwavelzuur, uit zwavelig zuur, dat zelf is ontstaan uit de verbranding in den vuurhaard van zwavelhoudende kolen. Hetzelfde verschijnsel doet zich dikwijls voor bij stoomketels. Zwavelig zuur en waterdamp zijn veelal aanwezig in de verbrandingsproducten, die langs den ketel strijken. Zij veroorzaken hevige roestvorming en vertering van de ketelplaten. (Gesundheits-ingenieur 1883).

Wanneer ijzer in of onder water is geplaatst, ontstaat roestvorming meer of minder snel, al naar de samenstelling van het water. In gedistilleerd luchtvrij water blijft ijzer blank, niet alzoo in rivier- bron- en zeewater. Deze bevatten allen zouten en lucht in oplossing, waardoor het ijzer wordt aangetast. Leerrijk zijn in dit opzicht de proeven van prof. Wagner te München (Dinglers journal, Bd. 218). Hij vond 1° dat ijzer in gedistilleerd water, dat lucht, en koolzuur bevat tweemaal zoo snel roest, dan wanneer het alleen lucht bevat; 2° dat ijzer ook roest, zij het dan ook al zeer weinig, in gedistilleerd water, bevattende alleen koolzuur; 3° dat bron- of rivierwater zich anders gedraagt dan gedestilleerd water. Daarin toch gaat het roesten sneller in alleen luchthoudend, dan in lucht en koolzuurhoudend water; 4° dat ijzer in water, hetwelk zouten opgelost houdt, veel sneller roest, dan in zuiver water, ten ware deze zouten alkalisch reageeren, zoodat b.v. koolzure natron en koolzure kalk, het roesten zeer tegenwerken; 5° dat ijzer zeer snel roest in water, dat, behalve chloorbarium of chloorcalcium, koolzuur vrije lucht bevat, terwijl gelijktijdige aanwezigheid van koolzuur het roestingsproces tegenwerkt; 6° dat het roesten zeer snel voortgaat in water, bevattende naast koolzuurhoudende lucht, chloornatrium of chloorkalium, of chloorammonium of chloormagnesium.

Ook nam hij waar, dat bij hooge temperatuur, de chloorverbindingen der alkaliën en aard-alkaliën even ongunstig werken als bij gewone temperatuur, en dat bronwater door zijn gehalte aan koolzure kalk, gunstiger werkt dan gedistilleerd water, vooral als het eerste is ingedampt, zoodat zich koolzure kalk heeft afgezet. Uit bovenstaande blijkt duidelijk, dat ijzer in zeewater, rijk als het is aan de vermelde chloorzouten, veel sterker zal roesten dan in zoet water, dat door zijn gehalte aan koolzure kalk en soda het roesten soms geheel voorkomt. Menigmaal is het gebleken, dat waterleidingsbuizen inwendig volkomen glad zijn gebleven, na een gebruik van vele jaren. Evenwel men zal in het algemeen goed doen, met waterleidingsbuizen inwendig tegen roesten te beschermen, want het is toch o. a. te Grenoble, Parijs en Praag voorgekomen, dat zich ontzettend dikke knolvormige roestmassa's vormden, wier ontstaan wel is waar niet genoegzaam is verklaard, maar die toch zeer waarschijnlijk een gevolg zijn van de eigenaardige samenstelling van het water.

Nu in het vorige de invloed van lucht en water op het roesten is gebleken, kan het niet onbelangrijk zijn na te gaan in hoeverre die invloed wordt gewijzigd, door aanraking van het ijzer met andere metalen. Het is bekend dat sommige metalen, b.v. zink, het ijzer beschermen, zelfs door met dit metaal in eenvoudig contact te komen. Men schrijft deze invloeden toe aan het ontstaan van galvanische elementen, en het ijzer wordt door een ander metaal beschermd, als dit ten opzichte van het ijzer electro-positief is. De gunstige invloed van zink vindt menigmaal toepassing, zoo worden fijne stalen instrumenten dikwijls in zinken doozen bewaard; in stoomketels van schepen heeft men met goed gevolg zink gelegd om het roesten tegen te gaan. Ik spreek hier niet van het gegalvaniseerd ijzer, omdat hierbij het zink mijns inziens meer door andere eigenschappen dan galvanische werkt. Hier toch treedt het zink op als eene volkomen lucht- en waterafsluitende laag, die zich met het ijzer op het aanrakingsvlak legeert, en door zijn eigen oxidelaag wordt beschermd, terwijl eerst bij ernstige beschadiging de galvanische werking van het zink gunstig wordt gevoeld. Voor den scheepsbouwkundige is de invloed van het contact met andere metalen van veel meer gewicht dan voor den architekt. Ten dienste van den scheepsbouw zijn dan ook belangrijke proeven genomen. Het Tijdschrift van het K. Inst. I. 1876 deelt daaromtrent het volgende mede: Een ijzeren plaat, gedurende bepaalden tijd in zeewater geplaatst, leed een gewichtsverlies, voorgesteld door 8.63 × zekere gewichtseenheid, en platen van dezelfde soort even lang en onder dezelfde condities in aanraking met even groote platen van:

	geel koper	koper	tin	lood
leden een betrekkelijk gewichtsverlies van:	29.64	43.79	74.71	47.90.

Dinglers journal, Bd. 245, geeft eveneens sterk sprekende resultaten te zien van proefnemingen, betrekkelijk den invloed van ijzer op staal of omgekeerd. Drie Staalplaten en 3 ijzerplaten werden paarsgewijze door een ijzeren strook verbonden, terwijl 3 andere staal- en ijzerplaten zonder onderling contact bleven. Alle twaalf werden gedurende 6 maanden in zeewater gesteld, na welken tijd het bedrag van het roesten bepaald werd uit het gewichtsverlies, dat door de hier volgende betrekkelijke cijfers is voorgesteld.

staal	verbonden	0.427
ijzer		7.417
staal	verbonden	0.279
ijzer		7.77
staal	verbonden	2.337
ijzer		6.000
staal	zonder contact.	3.340
ijzer		3.327
staal		4.000
ijzer		3.190
staal		4.157
ijzer		4.57

Hieruit blijkt duidelijk, dat het ijzer het staal beschermt, als die beide met elkaar in contact zijn, terwijl ze nagenoeg even sterk worden aangetast in zeewater als ze op zich zelf staan.

Men kan uit het hier medegedeelde genoegzaam zien, welk een belangrijke rol de onmiddelijke omgeving van het ijzer in het oxidatie-proces speelt. Men zou echter geen rekening houden met de feiten, als men den invloed van het oppervlak en van de samenstelling van het ijzer buiten beschouwing liet. Wat betreft den aard van het oppervlak zij opgemerkt, dat ijzer minder roest naarmate het oppervlak gladder is. Roesten begint steeds aan uitstekende punten. Gepolijst staal en ijzer roesten veel minder dan wanneer het oppervlak ruw is gebleven.

Het is bekend, dat de buizen in gebruik bij het Liernurstelsel inwendig niet roesten; vermoedelijk moet dit ook worden toegeschreven aan de gladde slijmhuid waarmede het binnenvlak wordt bedekt, door de faeces, die er met ontzettende snelheid langs gaan; althans ijzer, dat in aanraking is met faeces, die zich langzaam bewegen, roest zeer sterk. Zeer invloedrijk is de chemische of physische samenstelling van het ijzer. Ieder weet, dat ijzer, in zijne verschillende modificaties van ruw ijzer, smeedbaar ijzer en staal een zeer samengesteld lichaam is, dat behalve metallisch ijzer, voornamelijk koolstof, silicium, phosphor, zwavel en mangaan bevat. Welnu, deze bijmengselen spelen een groote rol ook in het oxidatieproces. Kool, silicium en phosphor werken het roesten tegen, naarmate ze in grooter hoeveelheid en meer gelijkmatig verdeeld in het ijzer voorkomen. Mangaan en zwavel bevorderen het roesten, evenwel minder, naarmate ze gelijkmatiger in de massa zijn verdeeld.

Hoe grooter de homogeniteit van het metaal is, hoe minder neiging tot roesten. Ruw ijzer (gietijzer) roest minder dan smeedbaar ijzer, omdat het meer kool, silicium en phosphor bevat. Wit ruw ijzer, roest minder dan grauw omdat het meer chemisch gebonden kool bevat, terwijl de graphiet (mechanisch bijgemengde kool) van het grauwe ijzer vermoedelijk galvanische elementen vormt met het ijzer. Staal roest meer dan ruw ijzer, omdat het niettegenstaande een mogelijk gelijk koolgehalte, minder phosphor en silicium bevat. De invloed der homogeniteit wordt duidelijk door eene mededeeling van den heer Middelberg in het Tijdschrift van het K. Inst. I. 1876. Het is hem gebleken, dat Bessemer ijzer (zooals men weet zeer homogeen) veel langer weerstand biedt aan de inwerking van zuren dan het beste Yorkshire plaatijzer (1). In Dingler's journal, Bd. 246, wordt ditzelfde feit in de volgende tabel met cijfers geconstateerd. (*Zie volgende kolom*).

Wanneer men nu weet, dat de beide laatste soorten, door hunne bereidingswijze meer homogeen zijn dan de eersten, dan blijkt duidelijk de invloed der homogeniteit. Tevens ziet men, dat in dit geval de homogeniteit meer invloed oefent dan de samenstelling, want niettegenstaande de drie eersten veel meer silicium en phosphor en minder mangaan bevatten, zijn zij sterker geoxideerd dan de beide laatsten.

Het is evenwel niet onmogelijk, dat de homogeniteit een belangrijker rol speelt tegenover het zure water, dan tegenover lucht of gewoon water. In hetzelfde artikel,

(1) De homogeniteit wordt zeer benadeeld door slakken, die in groote hoeveelheid soms zijn achtergebleven of ongelijkmatig in de massa zijn verspreid. Het roesten van smeedbaar ijzer begint dan ook gewoonlijk op de welnaden, waar de slak slechts onvolkomen is uitgedreven.

IJzer gedurende 17 dagen onder de inwerking van water met 1 % zwavelzuur.

BENAMING.	SAMENSTELLING. IJzer.	Mangaan.	Kool.	Silicium.	Phosphor.	Zwavel.	Gewichtsverlies
Gewoon puddelijzer.	98.8	spoor.	spoor.	0.427	0.523	0.008	79 %
Fochse Crown puddelijzer	98.9	„	„	0.107	0.217	spoor.	46 %
Fochse best best .	99.—	0.216	„	0.111	0.165	„	35 %
Zacht gietstaal . . .	98.4	1.008	0.330	0.065	0.075	0.022	13 %
Bessemer ijzer (fluideisen)	99.35	0.514	0.125	0.055	0.037	0.028	5 %

dat ik boven aanhaalde, komt het resultaat van andere proeven voor, dat deze meening schijnt te bevestigen. Wanneer ik kortheidshalve de gemiddelden bepaal der opgegeven getallen, dan kom ik tot het volgende overzicht:

IJzer gedurende 455 dagen op een dak in London aan weer en wind blootgesteld.

SOORT.	SAMENSTELLING. Kool.	Silicium.	Phosphor.	Zwavel.	Mangaan.	Betrekkelijk gewichtsverlies per jaar en per vierk. Engelsche voet.
Gewoon puddelijzer	0.095	0.06	0.255	0.027	0.01	0.153
Best puddelijzer	0.116	0.09	0.118	0.012	0.01	0.166
Verschillende soorten van homogeen ijzer	0.147	0.026	0.056	0.063	0.38	0.324

waaruit blijkt, dat de invloed der homogeniteit is overtroffen door dien der samenstelling.

Een belangrijke vraag blijft nu nog ter beantwoording over. Ze is deze: hoeveel bedraagt het ijzerverlies door roesten in zekere tijdsruimte? Hierop geven de proeven

van Mallet (Tijdschr. K. Inst. I. 1876) o. a. antwoord. Hij vond, dat de afslijting per vierkante Engelsche voet aan ééne zijde der platen gedurende een eeuw zou bedragen voor:

IJZERSOORT.	geplaatst in: Zeewater.	Zoetwater.	Lucht.
Plaatijzer . . .	1.63 — 23.5 mM. gemiddl. 8.52 mM.	0.61 — 2.06 mM. gemiddl. 0.99 mM.	5.36 — 13.2 mM. gemiddl. 9.57 mM.
Staal	5.97 — 11.20 mM. gemiddl. 8.17 mM.	0.38 — 1.09 mM. gemiddl. 0.69 mM.	5.96 — 9.8 mM. gemiddl. 7.64 mM.
Gietijzer . . .	7.77 — 10.95 mM. gemiddl. 9.1 mM.		

De ingenieurs van den Keulen-Mindener spoorweg ondervonden, dat spoorstaven, die gedurende 7 jaren in depot aan weer en wind waren blootgesteld geweest, 5 pCt. aan gewicht hadden verloren. Deze resultaten schijnen weinig onrustbarend. Een ijzeren plaat van 1 cM. zou in het gunstigst geval 100 jaar, en gemiddeld 50 jaar kunnen duren, vóór ze geheel verteerd is, als ze zonder eenige beschutting aan weerszijden met lucht in aanraking was.

Als men de zaak evenwel niet zoo oppervlakkig beziet, wordt ze veel ernstiger. Men moet niet vergeten, dat de dikteverminderíng uit het gewichtsverlies is bepaald, en dus als gelijkmatig is aangenomen.

De werkelijkheid is anders. Ieder weet dat het ijzer zeer ongelijkmatig wordt aangetast, op de eene plaats sterk op de andere plaats weinig, zoodat reeds veel vroeger dan na 50 à 100 jaar de plaat hier en daar zal zijn doorgeroest, en nog ontzettend veel vroeger niet meer dien weerstand zal kunnen bieden, waarop ze berekend moet zijn.

Met deze feiten voor oogen zal niemand meer twijfelen aan de noodzakelijkheid van het aanbrengen van roestwerende lagen.

Breda. W. C. K.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ARNHEM, GEHOUDEN 19 MAART 1884.

Na opening der vergadering werden de notulen gelezen en goedgekeurd. Ingekomen was een bedanken voor het Lidmaatschap van de Afdeeling door den heer G. F. Moele Bergveld, wegens vertrek uit deze gemeente.

Betreffende de opgaven, op de laatste vergaderingen door het bestuur gesteld tot het inleveren van schetsontwerpen door de leden van de Afdeeling en het leesgezelschap, deelde de Voorzitter mede, dat voor deze vergadering geen enkel ontwerp was ingekomen, en dat het ter vorige vergadering ingezonden ontwerp van een houten plafond, op verzoek van den ontwerper was teruggezonden. Daar deze zaak dus bleek geen bijval te vinden, werd er besloten geene opgaven meer te stellen.

Het jaarverslag, dat ingevolge Art. 30 der Wet, het bestuur der Maatschp. zal worden aangeboden, werd door den Secretaris gelezen en door de vergadering ter opzending goedgekeurd.

Bij den aanvang werd door de Voorzitter den leden voorgesteld, en welkom geheeten, de heer H. C. van Woerden, Technoloog, chef van de ateliers voor photochemitypie, enz. van den heer G. J. Thieme alhier, die daartoe door het bestuur uitgenoodigd, alsnu mededeelingen deed over photolithographie, lichtdruk, enz.

Door spreker werd gewezen op de vele toepassingen der photografie ten bate van nijverheid en kunst, en op het aantal nieuwe vakken van industrie die daardoor ontstaan zijn. Na een algemeen denkbeeld gegeven te hebben van het doel dat men zich hierbij voorstelt en de middelen die daartoe leiden kunnen, besprak hij meer in 't bizonder de vele merkwaardige eigenschappen der gelatine, welke naast eiwit, zetmeel, suiker, o. a. in de photochemie een hoofdrol speelt.

Daarna behandelde spreker vrij uitvoerig de photolithographie en photozincographie, besprak de voorwaarden waaraan de teekeningen, enz. voldoen moeten, om voor deze procédés geschikt te zijn, en maakte duidelijk waarom die eischen gesteld moeten worden; daartoe gaf hij een beschrijving van de hoofdbeginselen waarop deze procédés berusten en ging na welke de invloed was die door de tint van papier, door de inkt, door kleuren, enz. worden uitgeoefend.

Vervolgens beschreef spreker de phototypie of lichtdruk, de kooldruk, de heliographie, de woodburytypie, de zandblaasmethode en de lichtpaus-procédés.

Ter verduidelijking van het gesprokene werd dit afgewisseld door verschillende proeven, het vertoonen van negatieven, gelatinerelíefs, lichtdrukglazen, e. a., en door de bezichtiging van afdrukken, door middel der verschillende procédés verkregen, van welke een rijke voorraad ter vergadering was gebracht, die voor het grootste gedeelte in de ateliers van den heer Thieme waren vervaardigd, en die het bewijs leverden, dat de reproductievakken in die werkplaats tot een hooge trap van ontwikkeling gebracht zijn.

Na afloop der voordracht werd de bezichtiging dezer platen nog geruimen tijd voortgezet, waarbij van het verlof, door den heer van Woerden gegeven, om hem nadere inlichtingen te vragen, een ruim gebruik gemaakt werd. De Voorzitter zeide hierop, mede namens de aanwezigen, den heer van Woerden hartelijk dank voor zijne betoonde bereidwilligheid.

Het lid, de heer T. van der Bach bracht een monster steen ter tafel van ongemeene hardheid. Deze bruinachtige steenen, ter grootte van 25—12—6½ worden te Wanne, Westphalen, vervaardigd van mergel, een product der steenkolenmijnen, dat gemalen, zonder eenige bijvoeging tot steenen geperst, en daarna gebakken wordt. De prijs is ƒ 12—, plus ongeveer ƒ 8.— vracht per 1000 naar hier.

De bezichtiging van het plaatwerk van J. J. van IJssendijck, dat daartoe door de heer M. A. van Wademoijen welwillend was aangeboden, kon wegens het vergevorderd uur niet plaats hebben.

VERSLAG VAN DE 119de VERGADERING DER AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN, GEHOUDEN 19 MAART 1884.

Na het leesuur en de bezichtiging van eene prachtige collectie tegels voor vloeren en wandbekleeding, opende de Voorzitter de vergadering en werden de notulen der vorige vergadering gelezen en goedgekeurd.

Aan de orde is: kunstbeschouwing »Grieksche en Romeinsche Bouwkunst" met bespreking en toelichting door den Voorzitter.

Van een 63tal platen, in den handel voorkomende en uit Weenen afkomstig, had de Voorzitter een 18tal tentoongesteld, als: 1°. Leeuwenpoort te Mykenae, 2°. Tempel te Aegina, 3°. en 4°. Akropolis van Athene, noord- en zuidzijde, 5°. Gedenkteeken van Lysikrates, 6°. Erechtheion, 7°. Theatre van Dionysos te Athene, 8°. Syrakus, 9°. Forum Romanum, 10°. Triomfboog van Constantijn, 11°. Via Appia, 12°. Colosseum, 13°. Pantheon, 14°. Mausoleum van Hadrianus (Engelenburg), 15°. Pompeji, 16°. Huis der dichters te Pompeji, 17°. Theatre te Taormina en 18°. Palmyra.

Over deze bouwwerken deelde spreker, grootendeels voor de vuist, het volgende mede:

1°. De overblijfselen der Leeuwenpoort vindt men bij die der Grieksche stad Mykenae, welke omgeveer in de 17de eeuw voor Christus gegrondvest werd. Zij gaf toegang tot de citadel der stad of tot een zoogenaamde schatkamer.

De hoogte der deurposten is 5,— Meter, de bovendorpel is één blok van 4,40 M. lengte, 1,90 M. hoogte en 1,25 M. dikte. Zij is vooral vermaard door het beeldwerk der bekroning van den bovendorpel en wordt voor het oudste Grieksche kunstwerk gehouden dat wij kennen. Het is op driehoekigen steen gebeiteld, aan de basis 3,15 M. breed, in het geheel hoog 2,80 M. en 1,75 M. dik. In 't midden is een halfronde zuil, eenigszins van Dorischen vorm, maar van onderen dunner dan aan 't boveneinde. Naast deze zuil vertoonen zich twee dieren, die men voor leeuwen houdt. De poort was tusschen cyklopische of pelasgische muren ingesloten, bestaande uit ruwe blokken, zoo groot, dat een viertal ossen niet bij machte was, het kleinste te verplaatsen. In de poort vindt men sporen waaruit is op te maken, dat de deur in het midden op spillen draaide

2°. De tempel te Aegina was aan den opperged van Griekenland (Zeus) gewijd, uit dankbaarheid voor het geven van regen, na eene langdurige droogte. De bouw van dezen beroemden tempel wordt gesteld vóór het midden der 5de eeuw, voor Christus. Hij bestaat uit zes zuilen in het front en twaalf in de diepte of langs de zijden. Het geheel vormt een type van den meest krachtigen en sierlijken Dorischen bouwstijl; de kolommen zijn fijn gecanneleerd en de kapiteelen van den edelsten vorm, allen van wit marmer. Het frontespies vertoont als hoofdfiguur Athene, de schutgodin, met lans en schild, ter rechterzijde ligt een krijgsman, aan de linkerzijde een zich neerbuigende Trojaan, aan beide zijden volgen lanswerpende krijgers, twee knielende boogschutters, achter deze speerwerpers en in de hoeken van het frontespies, een Griek en een Trojaan, gewond liggende. De grond van het frontespies was donker hemelblauw gekleurd; ook aan de voornoemde beelden komen sporen van kleuren voor.

3° en 4°. De akropolis was de oorspronkelijke oude stad, die bij de toenemende bevolking zich langs den heuvel naar de benedenvlakte uitbreidde; een breede geplaveide weg leidde naar de versterkte borcht, waar de bouw- en beeldhouwkunst haren hoogsten triomf bereikte. Reeds vroeg werd de akropolis van Athene met vestingmuren omringd. Later werd het burchtplein de verzamelplaats van wereldberoemde gedenkstukken. Schrijvers uit die dagen noemen de Akropolis van Athene, een geschenk van de goden aan de aarde. Tallooze monumenten werden in den loop der eeuwen binnen den kring der heilige muren opgericht, Plinius schreef, dat in zijn tijd er wel 3000 beelden en altaren ter aanbidding te vinden waren. Van al die monumenten is niets meer overgebleven. Bij de inneming van de stad door de Turken in 1827, werden de overblijfselen der ruines in puin herschapen.

5°. Het monument van Lysikrates is een der sierlijkste bouwwerken uit de oudheid. Dit gebouw bestaat uit zes even groote platen van wit marmer in gedeeltelijk cylindrischen vorm, nevens elkander geplaatst. Aan de voegen dezer platen waren keurig bewerkte Corintische zuilen gesteld. De dakkoepel is één enkelen steen en bearheid als waren er leien opgelegd, en op den top bevond zich de kroningsbloem. In het fries is in verheven beeldwerk voorgesteld hoe tyrheensche strijders zeeroovers overwonnen en door Satirs in Dolphijnen herschapen worden. Nergens zijn sporen van een ingang of opening te vinden; waardoor er licht naar binnen kon komen. Langen tijd heeft men gelooft, dat Demosthenes dit gebouw tot zijn studeerkamer gebruikte, maar uit de ontcijfering van een inscriptie bleek het, dat het monument een zegenprijs voor zangkunst was aan Lysikrates toegewijd.

6°. Op het terras van den Akropolis bevond zich een tempelgroep, n. l. de tempel van Athene Polias, die van Poseidon Erechteus en de hal der nymph Pandrosos; de beide eersten waren aan godheden vereerd en de laatste naam doelt op twee jonkvrouwen welke in de nabijheid van den tempel woonden en op geheimzinnige wijze de gemeenschap der goden van den akropolis, met de bewoners der benedenstad, onderhielden.

7°. De bouw van het theatre van Dionysos te Athene werd omstreeks 500 jaren voor Christus begonnen en na een ruim honderdjarigen arbeid voltooid. Wedstrijden van lichaams- en geestesoefeningen, gymnastische en andere spelen waren niet alleen het hoofddoel van dit theatre, maar begaafde volksmannen traden daar op, terwijl wedstrijden in zang, muziek en dichtkunst, duizenden bij duizenden naar het theater deed stroomen. Zooals de afbeelding der ruinen aanduidt, is de grondvorm een halven cirkel; vroeger werden een 14-tal trapvormige zitplaatsen aangetroffen, latere uitgravingen hebben er 33 doen opsporen met plaatsruimte voor 27 à 30 duizend toeschouwers.

8°. Het Forum Romanum (algemeene marktplaats) was het voornaamste punt van samenkomst voor de bewoners van het oude Rome, het middenpunt van het openbare leven, alwaar de stedelijke en staatkundige belangen, besproken en beslist werden. Het plein vormde een langwerpigen vierhoek, welke door poorten met de zijstraten in gemeenschap stond. Van de tempels, de basilieken, de triomfbogen, de standbeelden en kunstwerken, die het plein versierden, staan tegenwoordig nog slechts eenige zuilen van vier tempels uit den keizers tijd, ter diepte van 9 Meter onder de tegenwoordige oppervlakte ontgraven. Een plein zooals het Forum van het oude Rome geweest is, laat zich moeielijk voorstellen. Men vond er eenige zegebogen, tempels, beelden en beeldgroepen bij honderdtallen, zooveel, dat een romeinsch schrijver uit die dagen zegt: als men des avonds of des nachts, bij maneschijn op het Forum ziet, schijnt het plein door eene geheele bevolking van menschen bezet te zijn.

9°. De triomfboog van Keizer Constantijn werd ter eere zijner roemrijke krijgsbedrijven door den Senaat opgericht. De hoofdonderdeelen van den bouw hebben een gelijken vorm als die bij de meeste Romeinsche eerebogen. De romp is van wit-, de kolommen van geel marmer. Het geheel vertoont de meest rijke architektonische geleden en eene verbazende opvulling van beeldwerken.

Na deze mededeelingen besloot de Voorzitter, met het oog op de nog te behandelen onderwerpen, de besprekingen over de andere bouwwerken tot een volgende vergadering uit te stellen.

Nadat bij monde van den Heer W. Kok, den Voorzitter voor zijne belangrijke kunstbeschouwing en mededeelingen dienaangaande was dank gezegd; ging de heer Joh. Vlaanderen over tot zijne bijdrage over »Havenwerken te Antwerpen"; vertaald uit de »Moniteur des Architectes" jaargang 1883.

Het doel van deze werken, zegt spreker, is geweest:

1°. Om de bedding van de Schelde te normaliseeren, ten einde de stroom te regelen en de veranderingen te voorkomen;

2°. De schepen van de grootste afmetingen de gelegenheid te geven, de kade op elk uur van het getij te kunnen bereiken om te laden of te lossen.

Eene commissie, in 1870 benoemd, oordeelde dat het noodig was aan de rivier eene onveranderlijke breedte van 350 Meter voor de stad te geven en de kaaimuur van den rechter oever zoodanig samen te stellen, dat die uit drie in elkander loopende cirkelbogen bestond; deze oever moest voorzien worden van een kaaimuur, ongeveer 3500 Meters lang. Het werk werd aanbesteed en in Januari 1877, namens het Belgisch gouvernement en de stad Antwerpen genoegen met de inschrijving van de heeren Couvreux en Heisent, wier aanneemsom ƒ 18,597.829 bedroeg.

De kaaimuur is samengesteld uit: 1°. baksteen van Boom, voor het massieve metselwerk; 2°. ruw behakte steen voor de bekleeding, te rekenen van af 1 Meter onder den laagsten waterstand tot aan den kruin; 3°. hardsteen van Soignies voor de afdekking van den muur en ten 4°. voor de fundeering, beton van puin en hydraulischen kalkmortel.

Het profiel van den muur heeft op 5,85 Meter hoogte 1/10 helling, de overige hoogte heeft slechts 1/20 helling, en de achterkant is met versnijdingen gemetseld.

Ter wille van de hier volgende toestanden heeft men tot bizondere hulpmiddelen zijne toevlucht moeten nemen. 1°. omdat de diepte van het water gemiddeld 8 à 12 Meter bij laag water, en 14 à 18 Meter bij hoog water is; 2°. omdat op sommige punten de kaai in het midden van de rivier gelegd moest worden, op meer dan 100 Meter uit den oever; 3°. omdat de strooming van het water op sommige punten een snelheid van 1,90 Meter per seconde heeft; en ten 4°. omdat het verschil van de getijen, somtijds 6 Meter bedraagt. De kaaimuur bestaat uit blokken metselwerk van 25 Meter lengte, op ijzeren caissons voor de

fundeering, en voor het bovengedeelte beschut door een beweegbaren dam, op de caissons met schroefbouten bevestigd en ondersteund door een drijvenden stijger.

Vervolgens gaat spreker over tot de beschrijving van de caissons, van den beweegbaren dam en den drijvenden stijger, hetgeen door groote en zeer duidelijke teekeningen wordt toegelicht, om ten slotte een nadere verklaring van de constructie van een muurblok van 25 Meters, en de voltooiing van den muur te geven.

De Voorzitter dankt den heer Joh. Vlaanderen, namens de vergadering, voor zijn belangrijke bijdrage. Hierna bracht de secretaris verslag uit over het jaar 1883/4, dat, nadat het verhandelde op deze vergadering er aan zal zijn toegevoegd, aan het Bestuur der Maatschappij zal worden opgezonden.

Ten slotte wordt, namens een Commissie, door den heer Marks, rapport uitgebracht over de vraag: Welke middelen bezitten we, om oude verflagen van steen en hout te verwijderen en wat zegt de ondervinding er van?

De rapporteur zegt o. a. dat, om de verflaag zonder beschadiging van het werk, te verwijderen, alleen bijtende middelen toe te passen zijn en loog in verschillende samenstellingen met andere bestanddeelen, zeker het gewenschte resultaat zal opleveren. De uit Engeland en Frankrijk ingevoerde verfoplossers verdienen geene aanbeveling, omdat het doel er niet volkomen mede wordt bereikt en de kosten veel meer bedragen dan bij gebruik van gewoon zeepsiedersloog. De beste wijze is dan ook zijns inziens: alle vlakke werken af te branden en de versieringen of beeldhouwwerken met loog af te bijten en daarna met water af te wasschen. Past men dit op houtwerk toe, dan is het raadzaam het werk een half jaar te laten, staan voor dat het geverfd wordt. De heer Looman zegt dienaangaande nog, dat bijtende kali, vermengd met klei, als hindmiddel, zeer goede resultaten heeft opgeleverd.

Nadat den heer Marks voor het gegeven antwoord was dank gezegd, sluit de Voorzitter de vergadering.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ROTTERDAM, GEHOUDEN 21 MAART 1884.

Deze vergadering was uitsluitend bestemd voor het houden eener tentoonstelling van werk, vervaardigd door de leden der Afdeeling, waartoe een tiental hunner, bijdragen hadden geleverd; echter meer dan het vergaderlokaal kon bevatten, zoodat nog het een en ander en portefeuille gehouden is. De inzenders waren de heeren:

A. W. van Dam. Een gedeelte der opnetingen, door hem op zijne reis door Italie en Griekenland gedaan, waaronder zich bevinden die van den tempel van Antonius en Faustina, en gedeelte van de hoofdkerk van Florence en de klokketoren aldaar, verschillende muur- en plafondbeschilderingen, waaronder Pompeiaansche, gratmonumenten, details, enz. Deze verzameling prachtig uitgevoerde teekeningen, waarop men tot in de kleinste bizonderheden kon zien wat het was, vergunde den beschouwer een blik te werpen in de oudheid en den nieuweren tijd en niet minder op de vaardigheid waarmede de heer van Dam het penseel wist te hanteeren en op den grooten omvang zijner studiën.

W. C. van Goor. Een ontwerp van een schouwburg, vervaardigd in 1844

J. A. Voorhoeve en P. J. Weeldenburg. Het uitgevoerde en een niet uitgevoerd ontwerp voor de kweekschool voor vroedvrouwen, woonhuizen aan het Willemsplein, de Kruiskade en den Westersingel; de ingang van de kerk der Oud-Roomsche gemeente, de gevel van het kantoorgebouw Deli in de Bierstraat, enz. alle te Rotterdam.

W. J. Dupont. Het café restaurant Fritschij op Feijenoord en een woonhuis op de Schiekade, beide te Rotterdam.

E. G. A Fol. Ontwerpen voor Societeitsgebouwen voor Apeldoorn en Haarlem, voor Teylers stichting voor zes woonhuizen, bekroond door de Maatschappij, voor de Studenten-societeit Mutua Fides te Groningen, en andere. Voorts, uitgevoerde woonhuizen aan de Schiekade, de Mauritsweg, enz., schilderijzaal met serre aan den O. Blommerdijkschen weg, alle te Rotterdam. De teekening van een Diploma.

B. H. Beyderwellen. De villa Vredenhof te Kralingen, een winkelhuis aan den Schiedamschen dijk te Rotterdam.

J. Mulder en C. M. Droogleever Fortuyn. Twee woonhuizen in het Park Honingen te Kralingen. Het gebouw N°. 1 van de Maatschappij voor kosthuizen, kunstzaal van Arti met kantoren, Ontwerpen van een station voor een kleine gemeente, een schoolgebouw met woning, enz.

H. Cramer, Perspectivische teekeningen van de beurs, na de overdekking; de Zuiderkerk en de groote zaal der societeit Harmonie, alle inwendig en te Rotterdam.

Wij gelooven, deze eerste tentoonstelling van werk der afdeelingsleden welgeslaagd te mogen noemen, Het geheel maakte een aangenamen indruk, welke bij nadere kennismaking in vele opzichten niet verminderde. Wij voegen hieraan den wensch toe, dat bij volgende gelegenheden meerdere leden van hun werk ter beschouwing zullen geven.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De onthulling van het monument van Leiden's ontzet, die aanvankelijk bepaald was in Mei te zullen plaats hebben, zal uitgesteld moeten worden. Tusschen de Commissie tot stichting (of de kunstenaars) en den Gemeenteraad van Leiden is namelijk een verschil ontstaan, dat nog al van belang is. In de hoop, dat op Ruine eene nieuwe akademie zoude geplaatst worden, werd inder tijd besloten, het gedenkteeken daar te plaatsen; maar toen, na lange jaren geduldig gewacht te hebben, het bijna als zeker kon aangenomen worden, dat er voorloopig aan een dergelijk gebouw niet meer gedacht werd, zocht men in de stad naar andere plaatsen, om van der Werff's beeld in passende omgevende te doen verrijzen. Maar .... te vergeefs. Ten slotte werd toch de Ruïne aangewezen, hoewel de ontwerpers en uitvoerders van het monument deze plaats als de minst gewenschte achtten. Het monument zou, met het front naar het Rapenburg gekeerd, de middagzon aan de achterzijde hebben. Dezen ongunstigen stand in aanmerking genomen, besloten de ontwerpers te voldoen aan den eisch, dat een monument zooveel mogelijk met het front naar de zonzijde moet gekeerd zijn. De fundeering werd dan ook in dien zin aangelegd. Maar ziet: nu blijkt het, dat het Gemeentebestuur anders over de zaak der plaatsing heeft gedacht, want het beweert altijd in de meening geweest te zijn, dat het front van het monument naar het Rapenburg zoude gekeerd staan. Het wenscht de plaatsing in dien stand.

Blijft het Gemeentebestuur in zijn eisch volharden, hetgeen te voorzien is, dan moeten verschillende deelen van het reeds verrichte werk veranderd worden, waardoor de onthulling niet op den vooraf bepaalden tijd kan plaats hebben.

Dit is een nieuwe bladzijde voor de lange geschiedenis van dit monument.

BERICHT.

Met medewerking van den heer A. Willet, zal door den heer J. van Looy, op Vrijdag den 28sten dezer, te 8 ure des avonds, in het gebouw der Maatschappij Arti et Amicitiae een kunstbeschouwing gegeven worden, toegankelijk voor de leden der Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, en voor de leden dier Maatschappij.

Onderwerp: het prachtwerk: de opgravingen te Pompeji.

Afloop van Aanbestedingen.

Amsterdam, 8 Maart. — Het bouwen van de villa Oud-Leyerhoven, Vondelstraat, onder beheer van den architekt-ingenieur J. Th. J. Cuijpers:

D. Zuiderhoek	f 59.533
Cruyff en Schouten	» 54.789
H. Hendriks	» 52.450
Oostering en Schut	» 52.198
D. Verbeek en Zn.	» 51.497

Bergen op Zoom. — Het bouwen eener nieuwe R. C. hulpkerk:

G. Bastiaanse	f 11.300

Dedemsvaart. — Het bouwen van een nieuwe school en het verbouwen van 2 bestaande: W. Korter f 15.725.

Elsloo. — Het gemeentebestuur, het bouwen van eene school met onderwijzerswoning: Lemmers te Beek f 14.680.

's Gravenhage. — Het maken der bovenbouw van de Passage Buitenhof-Spuistraat: Moetjaux en Rieck te Brussel . . f 550.000 gegund; de onderdeelen worden aan binnenl. aannemers toegewezen.

Groningen, 14 Maart. — De architekten K. en H. Hoekzema, namens de heeren Voogden van het Armhuis zittend convent: het gedeeltelijk afbreken en het aan- en verbouwen van de perceelen behoorende aan het armhuis zittend convent in de Akerkstraat:

H. Kamps	f 14.444
J. Werkman	» 14.292
J. Ibelings	» 14.089
J. I. Toesman	» 13.680
T. IJ. Jelsma	» 13.463
D. Dooijes	» 12.897
D. Dalmolen	» 12.832
B. de Jong	» 12.660
E. Peters	» 12.644
E. W. Wietsema	» 12.585
K. Fekkes	» 12.207
G. Meulink	» 12.137
J. de Vries	» 12.122
H. Janssen	» 11.912
H. de Haar	» 11.741
F. Roders	» 11.647

gegund, allen aldaar.

Amersfoort, 15 Maart. — Verbouwing Societeit »Concordia" te Amersfoort, onder beheer der architekten Schill en Haverkamp:

W. v. d. Kooij te Amersfoort	f 21.800
J. G. v. d. Geert idem	» 21.200
W. Westerhoff te Weesp	» 19.778
P. Andriessen te Hilversum	» 18.990
A. Keers idem	» 18.888
J. B. A. Lensing te Amersfoort	» 17 300
G. Prins idem	» 16.980
J. H. Boks idem	» 16.800
W. van Doornik te Baarn	» 16.500

gegund.

Arnhem, 15 Maart. — De architekt F. Kortlang J.Ezn. te Velp: het bouwen van een blok woon- en winkelhuizen op den hoek van de Nieuwstad en Beekstraat:

D. Nieveld	f 22.622
Van Burk en Wissing	» 22.222
J. Th. Kaalberg	» 20.768
Th Werrelman	» 20.539
J. Post	» 20.031
J. van Tol	» 19.987
Gebr. van Daalen	f 18.974
Th. Putman	» 18.300
B. Bolder	» 17.800
J. P. Welsing	» 17.733

allen aldaar. Gegund.

Averkest, 13 Maart. — Het gemeentebest. het bouwen eener nieuwe en het verbouwen der oude scholen aan de Kalkovenswijk en te Oud-Avereest:

F. Abersen	f 18.249
E. Groenink	» 18.120
J. Weis	» 16.819
F. Schipper	» 16.547
J. Hesselingen	» 16.291
J. Emmink	» 16.263
J. Kleinmeijer	» 16.023
B. Kip	» 15.740
W. Koster te Amsterdam	» 15.723

gegund.

Amsterdam, 17 Maart. — Het gemeentebestuur: het bouwen van het gymnasium aan de Weteringschans:

B. v. Buren	f 189.000
F. Hilarius Hzn. te Leeuwarden	» 184.159
H. C. Dorlas	» 179.000
Peters en Rochussen	» 175 650
A. Paans	» 175.000
W. Posknijl	» 175.000
H. R. Hendriks te Osch	» 169 940
J. Coster	» 169.900
T. v. Timmer en Fürstner te Leeuwarden	» 169.500
S. Wit Jz. te Oterleek	» 167.700
W. L. Leibbrandt	» 166.740
J. T. Prengler	» 159.800
L. C. Schade	» 159.700
F. Verbrugge te Wadixveen	» 158.800
Gebr. van Berkum	» 155.940
Cruijff en Schouten	» 155.422
L. Vlasman	» 147.300
D. Zuiderhoek	» 146.980

De overigen allen aldaar.

's Gravenhage, 17 Maart. — Het gemeentebest: het bouwen van eene school voor lager onderwijs a/h Zieken:

Adr. Stigter	f 32.500
C. Meijers	» 31.967
L. Tromp	» 31.380
Raadsveld en Gerritse	» 31.000
W. P. Teeuwisse	» 29.934
F. B. Köhnel en C. Mook	» 29.850
A. Houtman	» 29.849
G. J. v. Heek en Co, te Delft	» 29.337
A. Nater en B. de Baon te Scheveningen	» 28 750
M. L. van Spanje	» 27.495
C. Wijbrants	» 27.495
W. W. v. d. Vet	» 27.340
J. v. d. Ham	» 27.190
A. C. Paardekooper	» 27.767
F. P. de Haas	» 25.913

de overigen allen aldaar.

Dreumel, 19 Maart. — Het gemeentebest: het amoveeren der bestaande en het bouwen eener nieuwe school aldaar voor 400 kinderen, met ameublement, overdekte speelplaats enz.:

H. Hendriks en M. Cranen te Hilvers.	f 38.619
B. van Schadewijk idem	» 34.699
A. Hoogendoorn Czn. te Giessendam	» 33.300
G. J. van Heek en Co, te Delft	» 32.638
J. D. F. van der Veen te Baarn	f 31.925
G. van Halten te Waalwijk	» 31.894
M. Reuvers te Baardwijk	» 31.880
R. Derks te Alphen a/d Maas	» 31.700
J. van Alphen te Tiel	» 31.000
M. L. van Spanje te 's Hage	» 30.440
J. van Vuuren te Vuren	» 30 346
Gebrs. van der Struik en J. van Rijt te Oisterwijk	» 29.990
E. van Zetten en Zn. te Tiel	» 29.986
A. P. Pr Roef te Arkel	» 29.960
H. Verbruggen te Dreumel	» 29.877
A. Doimelaar en D. C. Gerdessen te Asperen	» 28.690
D. de Blank te Tiel	» 28.380
J. Walraven Tamson te Zalt-Bommel	» 27.669
A. van Hellemond te Wamel	» 27.770
L. de Bont te Dreumel	» 27.591
G van Hellemond te Wamel	» 26 525
L. van der Sijp idem	» 26.490
A. de Bont te Dreumel	» 25.049

gegund.

Hengelo, 19 Maart. — Het gemeentebest.: het bouwen van een school met 10 localen en het vergrooten eener school met 3 localen:

school	A.	B.	massa
C. Meijers, 's Hage	—	—	f 54.879
Wed. Carmiggelt, te Brummen	f 30.260	—	—
A. Lieverink, te Groenlo	» 35.852	f 10.339	—
J. Emmink Mepp.	» 30.600	—	» 39.363
G. J. Korteling, te Deventer	» 34.093	—	—
E. van de Woert, te Deventer	» 33.220	—	—
C. van Otten, Mepp.	» 34.600	—	» 43.950
B. Vixeboxe, Alm.	» 37.662	—	—
E. Schreuder, Alm.	—	» 9.875	—
H. Scholten, Alm.	» 35.753	—	—
M. L. van Spanje, te 's Hage	—	—	» 34.970
C. Ekhard, Almelo	» 36.378	—	» 46.000
A. v. d. Meer, Harlingen	» 36.790	—	» 46.789
J. Polastra, Meppel	» 38.444	—	—

Amsterdam. — Het verbouwen van het perceel Amstelstraat 19, voor rekening van den Heer S. W. de Veer, onder het beheer van den architekt J. van Looy, is gegund aan den Heer Ph. A. Warners voor de somma van f 14.740 — Minste inschrijver de Heer D. Zuiderhoek voor f 9.889.—

Begrooting f 15.000

Amsterdam, 22 Maart 1884. — Door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst het maken van de houten fundeering en de grondmetselwerken voor het gebouw dier Maatschappij, ingericht tot het houden van tentoonstellingen, vergaderingen, enz., onder beheer der architekten Schill en Haverkamp:

C. Krook en A. Oostmeijer	f 8.400
H. D. van Voorthuisen	» 7.360
H. E. Rademaker	» 7.495
D. Cerlijn en Zn. en A. J. de Haan	» 7.480
H. J. Nederhorst, Gouda	» 7.345
C. J. Maks Jr.	» 6.898
J. Koster	» 6.843
Gebr. van Berkum	» 6 751
G. Wind	» 6.666
W. L. Leibbrandt	» 6 577
Cruijff en Schouten	» 6.195
E. R. Kuipers, Nieuwer-Amstel	» 6.000

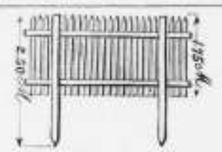
De overigen allen alhier.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1799 EN
Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **STAL** en **BOX** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.



J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM.
GEKYANISEERD ROTVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10.25 M.
niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.
Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Slijpdeelen enz.
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichthoudende Vaten van 180 Kilo en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.
HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagen of Scheepslading.
CHEMISCH BEREIDE VERF,
Oliebijtsels, Vernissen en Albastine
uit de fabriek van den Heer
F. A. Q. VAN GELDER
te Rijswijk bij 's Hage.
HARDSTEEN,
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.
ZANDSTEEN,
uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kyllthaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren.
1800 volgens teekening.
ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1801 **AANBESTEDING**

VERNIEUWINGSFONDS.

Op Dinsdag den 1sten April 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 88.

Het leveren en inkepen van eikenhouten Dwarsliggers in vier perceelen.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving volgens Art. 13 van het bestek.

Het bestek ligt van den 19den Maart 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door de Sectie-Ingenieurs voornoemd.

UTRECHT, den 18den Maart 1884.

1802 **AANBESTEDING.**

Op Maandag den 31sten Maart 1884, des middags te 12 uren, zal door Burgemeester en Wethouders der gemeente *Leiden*, op het Raadhuis aldaar, AANBESTEED worden:

Het grootendeels in ijzerconstructie vernieuwen van de brug over den Rijn, buiten de Zijlpoort, genaamd Schrijversbrug.

Het bestek en de teekeningen liggen ter inzage en overname aan de Stadstimmerwerf, op elken werkdag de besteding voorafgaande, van 's morgens te 10 uren tot 's namiddags te 4 uren, en is het eerste aldaar ad *f* —.15 verkrijgbaar gesteld.

Verlangde opheldering enz. zijn bij den gemeente-architekt te bekomen, terwijl aanwijzing in loco zal worden gedaan op Donderdag 20 en Donderdag 27 Maart, telkens des namiddags te 1 uur.

Zegt het voort.

1808 **AANBESTEDING.**

Op Dinsdag 8 April des morgens 11 uur zal door Burgemeester en Wethouders van *Opsterland*, ten Gemeentehuize van *Beetsterzwaag* worden AANBESTEED:

a. **De amotie der School en woning te Beets, het maken eener Hulpschool, en het weder opbouwen van Huis en School, de laatste met 4 localen.**
b. **Het bouwen eener School met 4 localen te de Tijnje.**
c. **Het bouwen eener School met 2 localen en een onderwijzerswoning te Wijnjeterp.**

De besteding geschiedt ieder perceel afzonderlijk, en in massa.

Bestekken en teekeningen verkrijgbaar ten Gemeentehuize te *Beetsterzwaag*, tegen fr°. toezending van *f* 1.75 voor ieder perceel.

Inlichtingen verstrekt de Gemeente-Architect J. A. MEESSEN te *Beetsterzwaag*, welke iederen Zaterdag van 10 tot 5 uur te spreken is.

Aanwijzing op de terreinen den 3den April des morgens 11 uur voor *a*, ten 3 uur voor *b*, en den 4den April ten 11 uur voor *c*.

BEETSTERZWAAG 24 Maart 1884.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
M. N. WIJT, *Voorzitter.*
C. C. ALBERTI, *Secretaris.*

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1803

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1804
Bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tuilsteen,** uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs. Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1805

Aan de Stoomfabriek
VAN
DERIKS & GELDENS te Druten,
(Zilveren Medaille Amsterdam 1883),
ZIJN VOORHANDEN:
Boulet- en **lei-dakpannen, vorsten, gevelbanden** en **nokversieringen;** — 50.000 wrakke pannen à *f* 15.— per 1000.
Mosaïk- en **andere tegels — gevel-, kiel-, put-, drie-** en **viergaats holle steenen, profiel-blokken** en **ornamenten,** alles in rood, blauw en in verschillende kleuren verglaasd.
Bestellingen worden met spoed uitgevoerd. 1806

TERRA-COTTA BOUWORNAMENTEN IN DIVERSE KLEUREN.
Fabriek sedert 1835 gevestigd te ZEIST. **MARTIN & Cº.**
Magazijnen te Amsterdam, Achter-Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.
Bekroond met de ZILVEREN MEDAILLE, Int. Kol. Tentoonstelling te Amsterdam.
Uitgebreide handel in Bouwartikelen 1807

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

4de JAARGANG N°. 14.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

IN HOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Een Vraag. — Antwoord. — Eenige beschouwingen naar aanleiding der voordracht: Ons vak, ons loon en ons lot. — Ingezonden. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Vraagbaak.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als nieuwe leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren: G. Nijhuis, architekt te Groningen, L. P. van Rijkevossel, mr timmerman te Schiedam, W. L. Bruckmann, bouwkundige, te 's Gravenhage, (B. L.)

Verhuisd zijn de volgende heeren: W. A. N. Aberson, van Arnhem naar Nijmegen, (tijdelijk), B. A. van de Pavert, van Amsterdam naar Rotterdam.

Bij de op 22 Maart ll. te Amsterdam gehouden aanbesteding van de fundeering en de grondmetselwerken ten behoeve van het gebouw voor permanente tentoonstellingen enz., bleken te zijn ingekomen 12 biljetten; het minst werd ingeschreven door den heer E. R. Kuipers te Nieuwer-Amstel, voor *f* 6000.

Daar echter gebleken is, dat de heer Kuipers geen lid der Maatschappij was, en in het bestek vermeld was dat slechts leden konden mededingen, is het werk gegund aan de firma Cruijff en Schouten te Amsterdam, volgende op den heer Kuipers, voor *f* 6195.

EEN VRAAG.

De beschouwing der plaat, gevoegd bij No. 7, derde jaargang van het Bouwkundig Weekblad, Orgaan der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, door welke wij in de gelegenheid gesteld worden ons in kennis te stellen met het bekroonde ontwerp van een gebouw voor genoemde Maatschappij, bracht steller dezer tot het opperen van de hieronder volgende vraag, vergezeld van den wensch, daarop een hem voorlichtend antwoord te mogen ontvangen.

Het is wellicht een verouderd of een te veel in schoolschen zin opgevat begrip, wanneer men verlangt dat de aanblik der façade van een gebouw, ons in deze een weerklank der inwendige distributie van dit doet erkennen. Steller dezer gevoelt zeer goed, dat de eisch van niets dan het streng gemotiveerde te willen, te ver kan gaan, doch meent met alle bescheidenheid ook te mogen aanmerken, dat het verwaarloozen van dat gemotiveerde, zijns inziens, evenzeer te ver kan gedreven worden.

In het bekroonde ontwerp is de façade stellig geen weerklank dier distributie; en nu vraagt hij, lijdende aan een koortsachtig hechten aan dat verouderde, of zoo men wil overdreven schoolsche, en wenschende van die kwaal genezen te worden:

„Binnen welke grenzen is het bij hem gevestigde dwalende begrip, oudtijds regel genoemd, nog van eenige waarde? en dus: Wanneer kan of moet het hier bedoelde streng gemotiveerde aan de eischen eener gewenschte symmetrie opgeofferd worden?"

Met het oog op het gehalte der jury, welke dit ontwerp ter bekroning voorstelde, moet ik mij inderdaad van dwaling of ten minste overdrijving beschuldigen, wanneer ik het door mij geopperde denkbeeld beschouw, als

Gedrukt 2 April 1884.

een regel, van welke slechts in enkele volstrekt onvermijdelijke gevallen mag afgeweken worden. Altijd het onderwijs van aankomende bouwkundigen ten taak hebbende, zal men geredelijk erkennen, dat ik in geenen deele met het stellen dezer vraag eene kritiek van de uitspraak der jury op het oog heb, — dit zoude ik van mijne zijde vermetel achten, — doch in alle ernst en oprechtheid daarmede voorlichting verlang.

Zien wij in eene der bekende fabelen van Gellert de Philosophie voorgesteld als een hoed, die bij overerving telkens door den bezitter van fatsoen veranderd wordt, dan mogen wij inderdaad de kunst-philosophie wel, als daarvan een pendant gevende, beschouwen, en is de nieuwsgierigheid naar het laatst gewijzigde fatsoen niet als zoo geheel wraakbaar te achten.

J. G. J. van Roosmalen.

ANTWOORD.

De geachte steller der vragen heeft zich onzes inziens noch aan eene dwaling noch aan overdrijving schuldig gemaakt, wanneer hij de stelling, volgens welke de aanblik der façade van een gebouw den weerklank der inwendige distributie moet doen uitkomen, aanneemt als een regel, waarvan slechts in volstrekt onvermijdelijke gevallen mag worden afgeweken.

In het onderhavige geval is echter het vermoeden gewettigd, dat de vervaardigers van het bekroonde ontwerp, bij de verwaarloozing van dien regel, zich niet door een ongemotiveerd streven naar symmetrie hebben laten leiden. Zij schijnen veeleer in eene bepaling van het programma daartoe aanleiding te hebben gevonden, aldus luidende: „Ook is het wenschelijk, bij den gevel en bij het fundeeringsplan er op te letten, dat zonder ingrijpende wijzigingen het gebouw kan veranderd worden in drie afzonderlijke woonhuizen." Aan deze bepaling, die den heer v. R. waarschijnlijk is ontgaan, werd in het bekroonde plan blijkbaar eene concessie gedaan, die met den vraagsteller zeker velen niet onvoorwaardelijk zullen goedkeuren, ja misschien zelfs betreuren. Terwijl dan ook deze eigenaardige eisch van het programma, evenmin bij de leden der jury als in ruimere kringen onverdeelden bijval heeft gevonden, waren de eersten zonder twijfel verplicht, bij de beoordeeling der plannen met deze bepaling rekening te houden. Een verwijt tegen de bekroning van het plan kan bovendien uit de opgeworpen bedenking van den steller der vragen, volgens onze bescheiden meening, te minder worden afgeleid, daar het zeer verdienstelijke ontwerp de mogelijkheid aanbiedt, om zonder ingrijpende wijzigingen en zonder eenig nadeel voor de binnen- of buiten-ordonnantie, het tweede avantcorps te doen vervallen en de symmetrische verdeeling van den gevel te laten varen. Het lag dus geheel in de macht van het Bestuur, bij een meer algemeenen aandrang in deze richting, naar goedvinden te handelen.

De tweede vraag van den heer v. R., binnen welke grenzen het bij hem gevestigde dwalende(?) begrip, oudtijds regel genoemd, heden nog van eenige waarde is, en wanneer het hier bedoelde streng gemotiveerde aan de eischen eener gewenschte symmetrie kan of moet opgeofferd worden, kan uit een algemeen gezichtspunt niet worden beantwoord. De vraag doet echter vermoeden, dat de steller in de meening verkeert, als maakte zich onze hedendaagsche bouwkunst meer bijzonder aan de verwaarloozing van den door hem verkondigden kunstregel schuldig: als was men minder dan in den goeden ouden tijd op overeenstemming tusschen de buiten-ordonnantie en de inwendige distributie, op de harmonie tusschen „schijn" en „wezen" gesteld. Deze opvatting komt ons voor minder juist te zijn.

Gelukkig wordt veeleer door de architecten van onzen tijd dit kunstbeginsel, volgens onze bescheiden meening, veel algemeener en in hoogere mate gehuldigd, dan door de meesters van het vak in het begin en in het midden dezer eeuw — om van sommige vroegere tijdperken niet te gewagen. Niet licht zal heden een voornaam architect gevonden worden, die aan eene volstrekt doellooze regelmatigheid en symmetrie zulke concessies zal doen als b. v. Schinkel in een der beide zijgevels van zijn „Schauspielhaus", of als Klenze in verschillende paleizen te München heeft gedaan, die twee symmetrische poorten aanwijzen waarvan de eene, zoo goed en kwaad het ging, als lichtraam voor de daarachter gelegen kamer is betimmerd. Stond niet bij het geheele onderwijs der kunstacademiën strenge symmetrie in planverdeeling en opstand als eerste wet voor elke bouwkunstige compositie op den voorgrond, waaraan alle andere eischen en overwegingen moesten worden ondergeschikt gemaakt? 1) Of bieden de christelijke kerken en israëlietische synagogen, de stadhuizen en kunstacademieën, paleizen en villa's, slachthuizen en korenbeurzen, koetshuizen en tuinierswoningen uit de eerste helft onzer eeuw, die altegader als opstand de meer of minder slaafsche navolging der ordonnantie van een antieken tempel vertoonen, bijzonder treffende voorbeelden aan van overeenstemming tusschen ordonnantie en distributie, of geven zij een bijzonder hoogen dunk van de juistheid van karakterteekening in de bouwkunst van dien tijd?

Geen achteruitgang, maar veeleer onmiskenbare en zeer groote vooruitgang, valt daartegenover voorzeker in de bouwkunstige scheppingen van onzen tijd op te merken. En heeft de hedendaagsche kunst-philosophie het fatsoen van den Gellertschen hoed veranderd, dan schijnt ons inderdaad „het laatst gewijzigde fatsoen" het allerminst wraakbaar te achten!

1) Zie: «Les grands prix de Rome" enz., enz.

EENIGE BESCHOUWINGEN

NAAR AANLEIDING DER VOORDRACHT:

ONS VAK, ONS LOON EN ONS LOT,

gehouden door den Heer J. H. Leliman.

(*Vervolg van pag. 79*).

Ons vak.

Concurrentie was de pleisterplaats, waarbij mijne vorige bijdrage eindigde. Zoo lang er menschen op de wereld zijn, zoo lang vraag en aanbod blijven bestaan, zal die concurrentie de getrouwe gezellin zijn op onzen weg door het leven. 't Is noodeloos haar te bevechten, met de gedachte aan eenige kans van vernietiging. De heer Leliman bezigde bij het houden zijner lezing in de afdeeling eene zeer juiste uitdrukking, die ik te vergeefs heb teruggezocht in dezelfde lezing, opgenomen in het Bouwkundig Weekblad No. 11. Toch spreekt het verslag dier vergadering, in datzelfde nummer geplaatst, er met korte woorden van. Spreker zeide onder anderen: „de concurrentie, gevormd door hen die uit de ruif der gemeente gevoederd worden, dat is eene kwade concurrentie." 't Is een niet te loochenen waarheid. Eene concurrentie, gegrondvest op begunstiging, waarvan de gelegenheid enkelen groote voordeelen aanbiedt boven zoo vele anderen, die toch dezelfde, wellicht nog veel grootere rechten bezitten, is eene concurrentie, doodend voor het maatschappelijk leven; zij vormt een privilegie en daarmede hebben wij gelukkig afgerekend.

Een concours, waarvan de bekroonde reeds bij de jury genoemd wordt, zelfs vóór dat de ontwerpen zijn ingeleverd, is geen concours; dat is een wanklank op het terrein, waar onze kunst geroepen is in eer en aanzien op te groeien. Zoo ook is het gesteld met de concurrentie, die onder de grootste bevoorrechting voortleeft. Het is toch een vreemd geval, dat waar alle burgers medewerken om de lasten eener gemeente te helpen dragen, de opbrengst daarvan dikwerf gelegenheid biedt om ons bestaan, voor welks toelating wij cijnsplichtig zijn, te ondermijnen. Dat is eene ongezonde toestand.

De verplichting rust op ons om de ruif der gemeente steeds van versch hooi te voorzien, en daar zijn er enkelen welke die leverantie met groote zorgen van hun grasland maaiden. Toch ziet men het nog wel gebeuren, dat welgevoederde paarden met een onbeperkt verlof het weinige dat op het land voor den eigenaar werd overgelaten, geheel en al voor zich komen innemen.

Wanneer ons vak geplaatst zal worden voor eene vrije en eerlijke concurrentie, dan moet allereerst de werkkring onzer gemeente ambtenaren beter afgebakend worden.

Gelooft niet, dat ik inbreuk wil maken op het loon, volgens de term van het onderwerp. Integendeel, ik gun elken heilige zijn waslicht, maar ik zou dat loon zoodanig gesteld wenschen te zien, dat alle bijbaantjes overbodig zouden blijken.

Ieder arbeider is zijn loon waardig; waarom dan ook niet zij, die onze gemeentegebouwen helpen daarstellen?

Wanneer men de gang, op een tijd dat een ander reeds eenige werkuren bij zijn patroon op het bureau achter den rug heeft, van enkelen naar het stadhuis aanschouwt, wanneer men de heeren eens te voet op de wandeling door de stad volgt en ziet hoe menige niet stedelijke schutting een bezoek krijgt, hoe menige plaats er bezocht wordt, die niets met de gemeentebelangen eigen heeft, maar alleen tot eigen werkkring behoort, dan zou men soms tot de gevolgtrekking komen, dat er zijn, die drie uren daags in werkelijken dienst, als eene eeuwigheid beschouwen. Waartoe dat? Waarom is hij, die op een partikulier bureau aan de teekentafel staat, gehouden den geheelen beschikbaren tijd van den dag voor de behartiging van de belangen van zijn patroon over te hebben? Waarom moet, want waarlijk het gebeurt veel, waarom moet die man met stoom allen arbeid verrichten, productief in de hoogste mate zijn, terwijl aan de gemeente slechts enkele uren genoeg zijn om tot datzelfde doel te geraken, zonder dat meerdere bekwaamheid aanspraak daarop geeft?

Daar is eene wanverhouding in den toestand van hen, die tot het bouwvak behooren. Van den een wordt te veel, van den ander te weinig gevorderd. Welnu, elk gemeentebestuur, en een ieder kenne het zijne het best, zie toe dat het kapitaal hetwelk wij moeten opbrengen, meer productief worde. Geen personeel uit weelde, maar een ernstig werkend personeel is de overheid der burgerij verschuldigd, ter uitvoering harer belangen aan te stellen.

Hoe kleiner de plaats is, hoe minder doorgaans die bezwaren zijn: zelfs de kleinste, die weinig loon betalen, eischen veelal het meest. Daar is de bouwmeester dikwerf tegelijker tijd direkteur der stadreiniging, beplanting, verlichting, kommandant van de brandweer, en heeft een aantal baantjes meer; weinig klinkend maar die ieder voor zich in al hun eenvoud toch veel tijd vereischen en maken, dat de man eigenlijk nooit rust heeft, altijd in 't werk is. Eene betere verdeeling, vooral ook voor hen, zou ik daarom gaarne zien; die verdeeling zou dáár hun en in grootere plaatsen óns ten goede komen, en voorzeker oorzaak zijn, dat bij minder bureaukosten er vrij wat meer uitgericht werd.

Er is ook nog een ander bezwaar. Elk gemeentebestuur moet zijne ambtenaren benoemen op een loon, voldoende om hunne maatschappelijke positie in eere op te houden.

Schaft de bijbaantjes af, want zij zijn de poel waar de grootste knoeierijen, de grootste tijdroof uit ontstaat. Stelt het verplichtend, dat hij die zich aan eenige gemeente verbindt, enkel en alleen die gemeente diene; bij afwijking daarvan zal zij zelve eene slechte concurrentie tegenover de burgerij onderhouden.

Wat zou de gemeente wel van een leeraar, aan een of andere harer instellingen van onderwijs verbonden, zeggen, die dáárin als het ware met halve kracht werkt en pal naast die school eene gelijksoortige voor zich zelven sticht, daar sprekende met al de bezieling hem eigen; zoo iemand zou der gemeente concurrentie aandoen, hare belangen in gevaar brengen, en verdeeling doen ontstaan waar eenstemmigheid zoo noodig is. Ik geloof zijn ontslag zou geen veertien dagen uitblijven. Waarom dan moeten wij voor die concurrentie wel geplaatst blijven; waarom mogen de heeren

die het kader vormen der stedelijk bouwambtenaren, dan toestanden scheppen, die de gemeente voor hare eigene huishouding schadelijk zou achten? Waarom mogen zij eene concurrentie onderhouden gericht tegen hen, die door hunne opbrengst van belasting eigenlijk recht op dien arbeid hebben.

Het zou wenschelijk zijn, dat elke gemeente tot grondslag voor hare handelingen in deze aannam, wat elders en ook wel eens een enkele maal hier is toegepast.

Dat de man b. v. die vele scholen sticht, dat de andere die vele sluizen of bruggen verlaagt en dan weer een verhoogt, zooals te Amsterdam aan de orde van den dag is, dat wanneer zoo iemand zich werkelijk verdienstelijk heeft gemaakt, wanneer de roep over zijn werk vrij algemeen gunstig blijkt, wanneer zelfs een Duplex die altijd spaanders, nooit juweelen op zijn weg vindt, uitroept, dit is waarlijk verdienstelijk, — dat in zulk een geval de gemeente tot beginsel aanneme, eene degelijke gratificatie den kunstenaar aan te bieden. Zoo iets geeft moed, aan de gemeente iets goeds, en de betrokken persoon zelf een blijmoedig gezicht. Belooning van ware verdiensten, zij ga het allereerst van het gemeentebestuur uit; men late den ambtenaar niet onder de kracht der gewoonte insluimeren, want het wordt een doode natuur. Zulk een premie op zijn arbeid houdt het kunstvuur levendig en jeugdig, en is zeker de weg om de bouwkunst op de beste wijze te bevorderen. Meer arbeid, degelijk loon, erkenning van verdiensten, zij zijn de hoofdartikelen die elk gemeentebestuur met gulden letteren in het boek zijner ambtenaren moet schrijven.

Concurrentie op die wijze, is een onding; dan blijve de persoon die de betrekking aanvaardt liever beschikbaar voor het publiek, grijpe de vacante plaats niet, maar diene dat publiek en ondervinde het lief en leed dat ons dagelijks deelachtig wordt. Wij hebben toch voorbeelden gezien van gemeente ambtenaren, die tusschen tien en vier uur soms tweemaal de deur inwipten waar hun eigen praktijk werd uitgeoefend; andere vonden bij vrije woning, zooveel lokaliteit, dat zij er wel eene akademie inrichting op na zouden kunnen houden, voor het onderwijs door hen gegeven; en alles was netjes en proper in orde. Geen wonder ook; het werkvolk van de gemeente, had zulk een goede wijze om alles voor hen op streek te houden. Waarom dat ook niet? 't Was immers voor mijnheer, en je weet niet hoe een dubbeltje nog eens rolt. Weder anderen die hun geheele gezin, als teekenaar A. en opzichter B., om zich heen schaarden. Ja ik geloof, dat als vader zijne dochters ook het rechtlijnig teekenen had kunnen leeren, ook de vrouwelijke kunne een baantje om den vaderlijken troon zou gevonden hebben. Dat is niet goed; eigen geeft zelden ontzag en anderen zijn er de dupe van. Dat is iets hetgeen in het partikuliere leven niet voorkomen kan worden, bij elke gemeente inrichting onmogelijk moest zijn. Het is dan ook wel eens gebeurd dat teekeningen, waarop het werk met smart stond te wachten, na eene vierweeksche verzuchting, benauwd uit de zijzakken van een der veel belovende jongeheeren terecht kwam. Daarom is het wenschelijk, dat dergelijke stelsels van begunstiging vervallen.

Wilt ge een ander geval, dat verre van onmogelijk is. Mijnheer A. koopt grond; de man had het enkel en alleen gedaan om wat te verdienen. Maar ziet, hij had buiten den waard gerekend; zooals hij dacht te bouwen gaat het niet; daar is eenmaal een rechtlijnig plan vastgesteld en men is niet te bewegen daarvan af te wijken. Niet dan met belangrijke concessiën kan mijnheer A, heel berooid, zijn bouwplaa uitvoeren. Maar daar breekt licht in de duisternis door. Een van de jeugdige beambten vindt het toch wat hard zoo in iemands fortuin een bres te schieten. Hij zocht mijnheer A. op en drie weken later ligt er een prent op het stadhuis, waaronder de naam van onzen jeugdigen vriend als een maagdelijk architekt prijkt. De vlag treft een anderen wind, het zaakje loopt beter. Mijnheer A. krijgt zijn zin, de jonge man heeft succes; de ruif van de gemeente werd even den rug toegekeerd en een gulzige hap genomen uit die van het partikuliere leven. Dat moest niet kunnen gebeuren, en gebeurt toch. Dat is slechts een uit vele voorbeelden; hoe dik zou het zondenregister wel zijn waarvan dit een der illustraties is.

Daarom is het noodig, dat alle dergelijke handelingen worden onmogelijk gemaakt; zoo niet, dan fokt de gemeente de ongerechtigheid in haren eigen tempel. Ik zou daarom bij erkenning van verdiensten, de werkkring tot de gemeente alléén beperkt wenschen te zien, de concurrentie van dien kant onmogelijk maken. Het werk, geteeld in de uren, ontfutseld aan de stad, bovendien nog verricht met de hulp harer ambtenaren die denzelfden diensttijd hebben, geven aanleiding tot eene concurrentie waaraan niemand het hoofd kan bieden. Daar waar aan een winkelier zijn licht, zijn vuur, zijn knechts gratis worden geschonken, zal de stumperige buurman, die als concurrent optreedt, met al zijn hard werken, toch den ander nimmer kunnen evenaren; en geen wonder. De ruif der gemeente zij dus volop gevuld, voor allen die recht op voedering hebben. Daar is geen enkele stal ooit gemaakt waarin een paard tegelijkertijd aan twee ruiven staat; zoo ook zij het dus bij den werkkring waartoe deze aanhaling betrekking heeft.

Concurrentie, voortspruitende uit letterlijke navolging van den arbeid van anderen, heeft ook eene groote schaduwzijde.

Het vak dat wij voorstaan is een moeielijk vak; de theorie en de praktijk, de beide machten die zijn bestaan vormen, leveren soms de zonderlingste resultaten. Daar zijn ontwerpen geweest die, in harmonieuse tinten op het papier gebracht, meesterstukken waren, doch bij de uitvoering een geheel ander karakter aannamen. Koud en onverschillig, en verwonderd klonk bij velen de vraag, is dat het hetzelfde werk wat wij op papier hebben aanschouwd? De bouwmeester moest eigenlijk zich veel meer rekenschap geven van den toestand, die komt, dan wel van dien welke het papier vertoont; daar is een hemelsbreed verschil tusschen de gedachte en de werkelijkheid. Toch is het degeen die naar het oorspronkelijke, naar eigene vinding zoekt, niet altijd gegeven zijne gedachte aan de werkelijkheid te kunnen toetsen, waar hij anderen eveneens had werkzaam kunnen zien; daardoor ontstaat soms bij het streven naar oorspronkelijkheid eene zwakke plaats, die altijd tegen den ontwerper blijft getuigen. Toch geeft die oorspronkelijkheid een blijvend eigenaardig karakter aan het geheel en doet een ieder daarover zeggen, dat hij die het daarstelde, iemand was met gaven toegerust, iemand die

denkt en op weg is om de kunst eer lauweren dan distels te bezorgen. Kopij is diefstal. Een groot geleerde zei wel is waar eenmaal „daar is niet nieuws onder de zon;" dit is juist, maar geeft toch nog niet het recht, om het werk van anderen als eigen arbeid het levenslicht te doen zien.

Wat zoudt ge er wel van zeggen indien een kunstschilder de wandaad beging, om den naam van zijn kunstbroeder van het paneel te krabben en er zijn handteekening voor in de plaats te stellen en dat werk zoo ter expositie te brengen? Hemel en aarde zou door u bewogen worden en de pers zou kolommen vol hebben, om hare afkeuring uit te drukken over de handelingen van dien man; zij zou hem voor zijn geheele leven onmogelijk maken. 't Was toch verdiend niet waar? En wat doet men met kunstbroeders in ons vak, die niets anders dan dat doen? Men bewierookt hen; de pers knielt vol aanbidding voor het bouwwerk neer, looft en prijst het goede zonder er zelf een woord aan te wijden, dat de schepper van dat ontwerp eigenlijk niets anders deed dan de naam van het bouwwerk af te krabben en er den zijnen voor in de plaats te stellen.

Wie herinnert zich nog niet de afloop van het concours der Prins Hendrikfontein, toen aan een letterlijke kopy van een bestaand monument, den lauwerkrans werd aangeboden. 't Is bijna ongelooflijk maar waar; 't geeft een brevet van domheid aan de leden der jury, en het maakt een concurrentie zedeloos in den hoogsten graad.

Wat zegt ge er wel van bij de beschouwing der hoofdgebouwen van de Amsterdamsche Galerij, de tweelingzuster van die te Berlijn?

Een enkel smal vierkant bovenraam in een toograam gewijzigd, een kaplijn iets anders gebogen, maakt het plagiaat niet minder. „Legt ze naast elkaar, en ze gelijken elkander tot op één haar," hoorde ik eens iemand over twee menschen zeggen. Zoo ook is het met die gebouwen. Den bouwmeester die te Berlijn dat werk stichtte moet het eene zonderlinge genoegdoening zijn, te Amsterdam de schaduw van zijn werk terug te vinden; waarlijk 't is eene groote waardeering die aan zijne schepping te beurt valt. Toch geloof ik, dat de ontwerper dergelijke hulpmiddelen niet noodig had om voor zijn werk, zoo gunstig bekend, reclame te maken. Dat is eene concurrentie, die bestreden moet worden; zij doodt alle lust, bevordert gemakzucht, verstikt het denkvermogen, weert alle originaliteit, doet ons bouwvormen huldigen, hier wel is waar niet ongeschikt, maar die toch in menig geval den Nederlandschen bodem niet toebehooren. Een enkele lijn van eigen vinding, heeft meer waarde dan de kopy der paleizen onzer kunstbroeders, in den vorm van ons werk aan het publiek aangeboden.

Al moge de waarheid een hardvochtig karakter vertoonen, toch is zij dit niet, en wint zij op den duur de harten van velen. Die waarheid blijve onder het vak voortleven; zij sluite de concurrentie uit, die roof van talent voorschrijft, en geeft wat niet het onze is. De Oud-Hollandsche bouwkunst vond haar oorsprong in de denkende koppen van een Hendrik de Keijser, Vredeman de Vrieze en anderen. Die mannen waren vreemd in de keuze hunner vormen, niettemin oorspronkelijk. Liever de naam, iets, al is het ook niet veel, door oorsponkelijkheid aangenaam te hebben gemaakt, dan kopij; het is ook duizendmaal beter dan de munt van anderen, als eigen munt te beschouwen. Dan zal men er toe komen, dat elke bouwmeester zijn eigen richting, eigen stijl en opvatting heeft; dan zal het geval ophouden te bestaan, dat een en dezelfde bouwmeester, moderne, romaansche, gothische en renaissance gebouwen daarstelt, in die mengeling soms zelfs verdwaald raakt en eindigt met een gebouw te maken, waarin al die stijlen liefelijk zijn vereend.

't Is aardig, maar wij lieven het niet. Hoe lang zouden wij daarover nog redeneeren kunnen?

Wij gaan echter den tijd te gemoet waarin dergelijke hulpmiddelen niet meer noodig zijn, dat ons loon het loon van ware verdiensten is. Dan ook is het mogelijk dat loon in betere verhouding te brengen waarover ik een volgende keer van gedachten zal wisselen.

20 Maart 1884. J. DE HAAN.

De Redactie, door de plaatsing van dit artikel, niet wenschende geacht te worden het met de denkbeelden van den schrijver eens te zijn, heeft evenwel gemeend het te mogen opnemen, omdat:

1° de schrijver blijkbaar te goeder trouw —, en in de veronderstelling is, dat de aangehaalde gebreken inderdaad bestaan;

2° de personen, die het voorwerp zijn van de aanmerkingen, hetzij te recht of te onrecht gemaakt, in de gelegenheid zouden zijn inlichtingen omtrend het al of niet gegronde van die aanmerkingen te geven;

3° om door gedachtenwisseling op het punt van vrije concurrentie de denkbeelden van anderen meer algemeen te maken.

Red.

INGEZONDEN.

In de *Portefeuille* van 17 November 1883, in *de Opmerker* van 23 Februari 1884 en in het *Bouwkundig Weekblad* van Maart 1884, 4de jaargang N°. 11, komen recensien voor over mijn BEKNOPT PRAKTISCH LEERBOEK DER BURGERLIJKE EN WATERBOUWKUNDE, waarvan onlangs de 4de Aflevering bij den heer P. Gouda Quint te *Arnhem* is verschenen.

Ik kan de genoemde recensien niet stilzwijgend voorbij laten gaan, omdat ze van een waardeering van mijnen arbeid blijk geven, die mij de opgenomen taak lichter maakt.

Aan de HH. Ebersom, De Groot en aan de redactie van *de Opmerker* betuig ik gaarne mijn dank voor de welwillende beoordeeling van mijn arbeid; ook tot hen, die bij partikulier schrijven mij hun sympathie betuigden, is dit woord gericht.

Het is mij een genoegen hierbij te kunnen voegen, dat de woorden van den heer De Groot »doch misschien loop ik het werk vooruit" enz. waarheid bevatten; immers in de 5de aflevering, die spoedig zal verschijnen, komen op bladzijde 296, fig. 317, verschillende vormen van holle steenen, en de wijze waarop zij worden gebruikt voor; ook bij de gewelven zijn de daarbij gebruikt wordende vormen van holle steenen geteekend.

De profiel- en vormsteenen zijn ook reeds in de genoemde aflevering behandeld.

Op bladzijde 288 zal de lezer eenheidsprijzen van verwerkt hout per M³. berekend vinden; het is mijn bedoeling, voor ieder soort van werk de prijzen op te geven, zooals op genoemde bladzijde voor fundeeringwerk is gedaan. Een volledige begrooting van een woonhuis ligt gereed voor de pers.

Aan het einde van Hoofdstuk X (zie Prospectus bladz. 3) zijn de hekwerken reeds afgewerkt; ik hoop dat mijn lezers hierover zullen tevreden zijn. Het schoone hek voor de nieuwe R. C. Kerk te Delft, door de firma Vincent te Schiedam vervaardigd, is

daarin o. a. opgenomen; de ijzerverbindingen voor hekwerken zijn daar op hun plaats.

Een beknopte bespreking van het groefleger en sommige nog niet genoemde kenmerken van natuurlijken steen zal in hoofdstuk XII bij steenen trappen, kosijndorpels en dergelijk werk haar plaats vinden.

De hoop van den geachten recensent, dat mijn arbeid ten goede moge komen aan de Bouwkunde, het vak dat ik liefheb, is ook mijn hoop; zij geeft mij lust en kracht om voort te gaan met den begonnen arbeid; en als ik den wensch hierbij voeg, dat de uitgever, door een nog ruimer debiet, voor zijn vele moeite mag worden beloond, zal zeker niemand mij dat euvel kunnen duiden.

Delft, 21 Maart 1884. B. F PLASSCHAERT.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De voordracht, door de commissie belast met het beheer van stedelijke rentegevende eigendommen te Amsterdam betreffende de Munt gedaan, strekt om het gebouw voorloopig onveranderd zijn tegenwoordige bestemming te doen behouden.

Herstel van het gebouw in zijn oorsprokelijken staat, met wegneming van de uitbouwingen, welke zoowel aan de land- als aan de waterzijde in lateren tijd zijn aangebracht, zou volgens de comm., zeer tot verfraaiing van dit punt der stad bijdragen. De kosten, aan de uitvoering verbonden, werden echter op *f* 25,000 geraamd. waartegen slechts een huur van ongeveer *f* 1500 zou overstaan.

Met erkenning van de verdiensten in het daartoe strekkend bouwontwerp, en ook tevens van de noodzakelijkheid, welke zich te eeniger tijd zal voordoen om den openbaren weg daar ter plaatse te verbreeden, waaraan door het wegbreken van de bijbouwingen tegemoet zou worden gekomen, vindt de commissie vooralsnog geen vrijheid daarop de goedkeuring van den Raad te vragen.

Dit is de inhoud van een der in een volgende Gemeenteraadszitting te behandelen stukken.

Te Zwolle is in de afgeloopen week eene vergadering gehouden tot oprichting van een »Nederlandsche Bond van Steenfabrikanten." Als voorloopige bestuursleden werden gekozen de heeren N. van Heukelom, te Nijmegen, J. van de Loo, te Bemmel, S. M. van Wijck, te Renkum, Knijff, te Woerden, G. W. Lans, te Capelle a/d. IJsel, J. Hellendoorn, te Randwijk, en Jules van Hasselt, te Kampen.

Aan het voorloopig bestuur is opgedragen de statuten voor den Bond samen te stellen, ten einde die in eene volgende vergadering te bespreken.

De commissie van beoordeeling der prijsvraag voor de plannen en bestekken ten behoeve van twee te Nieuwer-Amstel te bouwen scholen, uitgeschreven door het Gemeentebestuur aldaar, heeft, zooals bericht wordt, het plan, ingezonden onder het motto »de Tweelingen" bekroond.

Bij opening van den bij de inzending behoorenden naambrief, bleek de heer G. W. Vixseboxse de ontwerper der bekroonde plannen te zijn.

Burgemeester en Wethouders van Niewer-Amstel zullen thans velen aan zich verplichten door, tevens in het belang van de medewerkers van de prijsvraag, alle ingekomen plannen, naar wij meenen 29 in getal, voor het publiek ter bezichtiging te stellen.

Het bekend maken van de namen der leden van de Commissie van beoordeeling moge nog plaats hebben vóór die openbare tentoonstelling.

Het uitvoerend comité der wereldtentoonstelling, welke in 1885 te Antwerpen onder de hooge bescherming van Z. M. Leopold II zal gehouden worden, heeft eene circulaire verzonden waarin een overzicht wordt gegeven van het doel en de strekking der tentoonstelling, en waaruit tevens blijkt, dat eene ruime medewerking reeds is verzekerd, niet alleen door de Belgische, maar ook door vele buitenlandsche nijveren. Geen zucht naar groote winsten schijnt voor te zitten bij de Maatschappij, welke dezen internationalen wedstrijd organiseert; zij heeft zich een hooger en edeler doel voorgesteld; zij hoopt op een duurzamer uitslag: de uitbreiding van den handel van België, voornamelijk om aan de verbruikers van alle werelddeelen zijne voortbrengselen op elk gebied te doen kennen.

De onderneming moet gerangschikt worden onder de handelstentoonstellingen.

Zij wordt ingericht op het terrein der voormalige citadel (of het kasteel) gelegen nabij de Schelde en der nieuwe scheepvaartinstellingen en zal in Mei 1885 geopend worden. Een deel van het Schippersdok wordt in beslag genomen voor de zeevaart-tentoonstelling, terwijl in het Zuiderstation de machines zullen worden opgesteld.

Een bizondere afdeeling wordt bestemd voor al 't geen de toepassing der electriciteit betreft.

Opdat nieuwe denkbeelden zich vrij zullen kunnen openbaren, zal in de Belgische wetgevende kamer een wets-ontwerp worden voorgesteld, betreffende den waarborg van uitvindingen geschikt om gebrevetteerd te worden, of teekeningen welke ter tentoonstelling aangenomen worden.

Te gelijk met deze wereldtentoonstelling, heeft te Antwerpen de tentoonstelling van schilder,- beeldhouw,- bouw- en graveerkunst plaatst, tot deelneming waaraan de koninklijke maatschappij tot aanmoediging van schoone kunsten, de kunstenaars van alle landen uitgenoodigt.

Antwerpen, dat ookde hoofdstad der kunsten in België mag genoemd worden, zal het zich tot een eer rekenen, aan zijn salon van 1885 een bijzonderen luister bij te zetten.

VRAAGBAAK.

Op bladzijde 269 van het Bouwkundig Weekblad, jaargang 1883, worden inlichtingen gevraagd omtrent de metalen dakpannen, (tuiles métalliques) uit de fabriek van Menant te Parijs.

In 't kurt kan op deze vraag geantwoord worden, dat de geringe zwaarte van genoemde ijzeren dakpannen, eenige besparing geeft aan de constructie van den kap, die — volgens den fabriekant — tot 50 à 75% kan opgevoerd worden. De zwaarte der dakbedekking is, voor de minst zware pannen, 5 Kilo per M². De pannen kunnen gelegd worden zoowel op houten kappen, als op die welke alléén uit ijzer geconstrueerd zijn.

Overigens is het leggen der pannen hoogst eenvoudig, en het onderhoud zeer gering. Aan het herstellen zijn niet de minste bezwaren verbonden; de duurzaamheid wordt door het materiaal waaruit ze vervaardigd zijn, genoegzaam gewaarborgd.

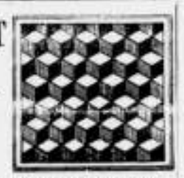
Behalve deze goede eigenschappen, bieden de tuiles métalliques nog de volgende voordeelen aan: groote sterkte, ondoordringbaarheid voor vocht, door de wijze van bevestiging op den kap liggen zij onbeweeglijk en kunnen niet afwaaien, de onderlinge dekking is zeer groot en zoodanig, dat doorwaaien van water of stof onmogelijk is; zij zijn daardoor ook tevens geschikt om bij elke voorkomende dakhelling met vrucht gebruikt te worden.

In Frankrijk worden deze pannen veelvuldig gebezigd.

De fabrickant heeft als agenten in Nederland en zijne koloniën aangesteld, de heeren Martin en Co., Achter-Oosteinde te Amsterdam, bij wie nadere inlichtingen te verkrijgen zijn



LÉON DE SMET & C°. GENT
Fabriekanten van Ceramiektegels,
geperste, gepolijste en ingebrande
CEMENTTEGELS
EN
PORTLAND CEMENT.



Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam*, in BOUWMATERIALEN.
Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN,
ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz 1819

TROTTOIR-TEGELS. PARKETVLOEREN, CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1820
Bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

LOUIS GOFFIN & C°.,
27, Avenue Rogier 27,
LUIK. 1821
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

FRED. STIELTJES & C°.
Importeurs van Amerikaansche
Hout- en IJzerwaren.
Prinsengracht 609, Amsterdam.
MAGAZIJN VAN
SCHOOLBANKEN, Systeem ANDREWS.
STOELEN en BANKEN
voor SCHOUWBURGEN, CONCERTZALEN, enz.
Asbest brandvrije verven,
Asbest olieverven,
Asbest dakbedekkingen,
Asbest-Cement
voor het herstellen van beschadigde zinken en andere daken.
Geïllustreerde Catalogussen en prijzen op aanvrage verkrijgbaar. 1822

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen,** uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1823

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.
Th. SANDERS,
Iets over de Inrichting
VAN
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.
f —.50

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

Door de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst** zal uitgegeven worden, een
RAPPORT
OVER DE
Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling,
in 1883 te Amsterdam gehouden, welk Rapport hoofdzakelijk de gebouwen, etalages, decoratiën, Indische kunst, oude kunst, bewerkte bouwmaterialen, (b.v. kamerbetimmeringen, gesmeed ijzerwerk, enz. enz.) ruwe bouwmaterialen, enz. zal behandelen.

Dit Rapport, met een **zestigtal** daarbij gevoegde **platen,** zal verschijnen in 5 afleveringen van het **Bouwkundig Tijdschrift,** hetwelk de Maatschappij uitgeeft, zoodat alle Gewone-Leden der Maatschappij dit werk over de Tentoonstelling gratis ontvangen.

Het Rapport zal bovendien ook tegen billijken prijs in den handel verkrijgbaar gesteld worden. Reeds hebben een aantal personen en boekhandelaren hunne bestellingen gedaan.

Dit werk, het eenige hetwelk in Nederland over de Tentoonstelling van 1883 verschijnt, komt dus in veler handen.

Voor de leden der Maatschappij is de gelegenheid opengesteld om op de volgende, **zeer billijke voorwaarden,** advertentiën op de omslagen der afleveringen te plaatsen.

De prijs van eene advertentie is, per aflevering:

Van deze	grootte.	*f* **3.—**
„ dubbele	„	„ **5.50**
„ drievoudige	„	„ **8.—**

naar verkiezing in de hoogte of breedte.

Voor eene advertentie van bijzondere oppervlakte, kunnen bijzondere overeenkomsten gesloten worden.

Bij inteekening op eene advertentieruimte voor alle 5 afleveringen, wordt de vijfde of laatste plaatsing niet berekend.

Zij, die genegen zijn onder bovengenoemde voorwaarden een advertentie te plaatsen, worden uitgenoodigd, zoo spoedig mogelijk hunne opgaven te doen aan het bureau der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Wijde Kapelsteeg E 2, te Amsterdam, terwijl door de uitgevers de ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON na de uitgave van elke aflevering over het bedrag der gelden zal worden beschikt. Over abonnementen voor advertentieruimte op alle 5 afleveringen, wordt mede beschikt nà de uitgave van de eerste aflevering.

De eerste aflevering van het Rapport, zal in den loop dezer maand verschijnen.

1809 **AANBESTEDING.**

Op Dinsdag 8 April des morgens 11 uur zal door Burgemeester en Wethouders van *Opsterland*, ten Gemeentehuize van *Beetsterzwaag* worden AANBESTEED:

a. **De amotie der School en woning te Beets, het maken eener Hulpschool, en het weder opbouwen van Huis en School, de laatste met 4 localen.**

b. **Het bouwen eener School met 4 localen te de Tijnje.**

c. **Het bouwen eener School met 2 localen en een onderwijzerswoning te Wijnjeterp.**

De besteding geschiedt ieder perceel afzonderlijk, en in massa.

Bestekken en teekeningen verkrijgbaar ten Gemeentehuize te *Beetsterzwaag*, tegen fr°. toezending van *f* 1.75 voor ieder perceel.

Inlichtingen verstrekt de Gemeente-Architect J. A. MEESSEN te *Beetsterzwaag*, welke iederen Zaterdag van 10 tot 5 uur te spreken is.

Aanwijzing op de terreinen den 3den April des morgens 11 uur voor *a*, ten 5 uur voor *b*, en den 4den April ten 11 uur voor *c*.

BEETSTERZWAAG 24 Maart 1884.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
M. N. WIJT, *Voorzitter*.
C. C. ALBERTI, *Secretaris*.

Gezocht te *Amsterdam*: 1810

een solide Agent

voor een groote fabriek van houten PARKETVLOEREN, in Duitschland. Brieven te adresseeren letter C Prinsengracht 208.

SCHUTS MERKE

DRIJFRIEMEN VAN KAMEELHAAR.

Eenige contractanten voor Europa: 1811

BREIJMAN & HÜBNER te Hamburg.

Agenten voor Landen of Provincien gezocht.

BOUWKUNDE.

TE KOOP aangeboden: een kleine doch nette collectie boeken van bouwkundigen en anderen aard. 1812

Voor prijsopgave wende men zich met franco brieven onder het motto H O tot F. NOLTE, boekhandelaar te Hoorn.

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE**.

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie enz. 1813

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zwaare vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1814

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **VIERDE** aflevering van:

BEKNOPT PRAKTISCH LEERBOEK

DER 1815

BURGERLIJKE- en WATERBOUWKUNDE,

DOOR

B. F. PLASSCHAERT.

Leeraar aan de Burger Avondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Met omstreeks **600** in den tekst gedrukte, uitgewerkte Constructie-figuren.

De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer 10 afleveringen à *f* 1.20

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ELFDE** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN

IN DE

HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR

DOOR

EUGEN. GUGEL.

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School te Delft.

Met omstreeks **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

De uitgave geschiedt bij inteekening in 12 afleveringen à **f 1.75**. 1816

Exposition Amsterdam 1883 MEDAILLE D'OR et DIPLOME D'HONNEUR.

Faiences Artistiques
EN TOUS GENRES.

IMITATION
DE
toutes les anciennes faiences.

Services de Tables & de Toilette.

PORCELAINE OPAQUE
Blanche & imprimée.

Carreaux de Revêtements
EN TOUS GENRES.

Faiencerie de Gien (Loiret)

ANCIENNE SOCIÉTÉ

GÉOFFROY & CIE.

SOCIÉTÉ ANONYME au CAPITAL de 1,800,000 Francs.

SEULS AGENTS pour la Hollande et les Indes Hollandaises

1817 *M.M.* **DE JONGE & WEBER, 703 Prinsengracht, Amsterdam.**

1818

FERD. ENGERS.

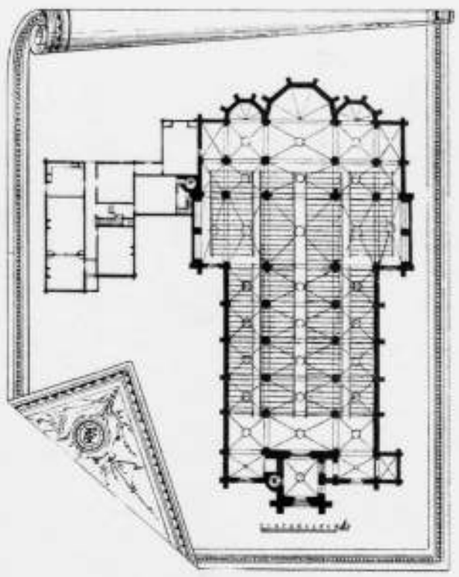
AMSTERDAM, **Gelderschekade 88.**

ROTTERDAM. **Hoogstraat 184.**

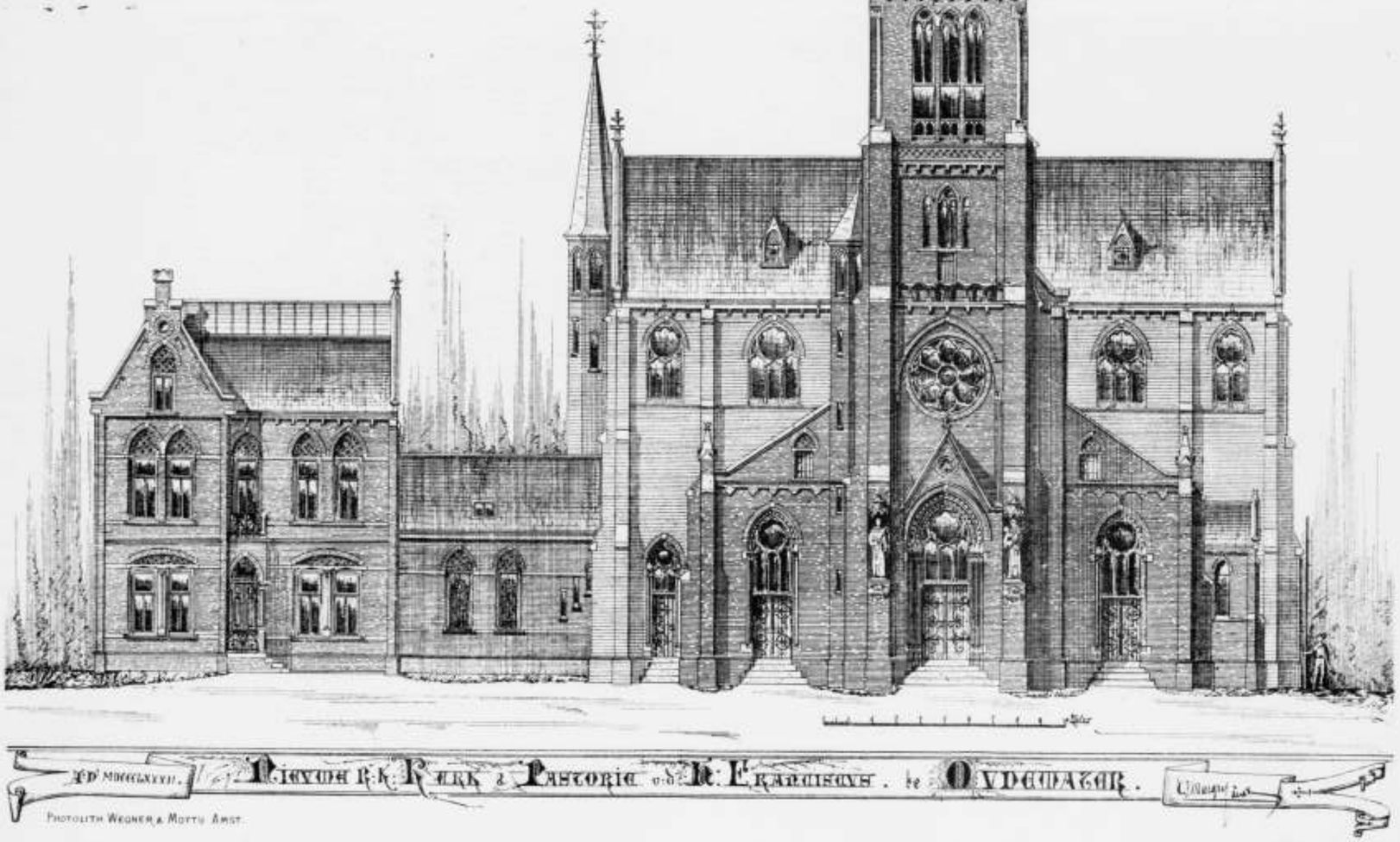
WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner- Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.







Ontwerp R.K. Kerk & Pastorie v.d. H. Eucharistius te Oudewater.

Photolith Wegner & Mottu Amst.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad - Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon - Amsterdam

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 15.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. K. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEE.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. f 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. f 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. f 10.— Afzonderl. Nummers voor zoolang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — De nieuwe R. K. Kerk en Pastorie te Oudewater. — Restauratie van het stadhuis te Arnhem. — Mededeelingen over Tufsteen en Tras. — Over het Programma der International Landbouwtentoonstelling. — Verslag vijn de vergadering der afdeeling Utrecht, gehouden 25 Maart 1884. — Binnenlandsche berichten. — Ingezonden. — Prijsvraag. — Vraagbaak.

PLAAT: De nieuwe R. K. Kerk en Pastorie te Oudewater.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Zooals reeds blijkt uit de met het vorige Weekblad verzonden ledenlijst over 1884, is het Correspondentschap Zalt-Bommel opgeheven, en door het Bestuur tot Correspondent te Tiel benoemd, de heer G. A. Scholten, die deze benoeming heeft aangenomen.

DE NIEUWE R. K. KERK EN PASTORIE TE OUDEWATER.

Deze kerk is gelegen aan den publieken weg, terwijl de voorgevel pl.m. 5 Meter binnen de rooilijn der straat staat.

De hoofdvorm is het kruisplan in de hooge opgaande beuken boven de pijlers of kolommen, waaromheen zich de lager liggende zijbeuken met kapellen, enz. groepeeren. De toren ligt in de as lijn der hoofdbeuk, terwijl in het verschil der breedte des torens met die der hoofdbeuk de traptoren en het zijportaal gevonden zijn, en de doopkapel tegen den Z.-Zijbeukmuur bij den voorgevel is uitgebouwd.

Bij de sluitgevels der kruisarmen zijn vier biechtstoelen uitgebouwd zoomede een traptoren, welke laatste even als die bij den hoofdtoren gelegenheid geeft tot circulatie langs goten en kappen.

Hoofdbeuk en zijbeuken zijn door veelhoekige sluitmuren tot priesterkoor en kapellen ingericht, terwijl de verder uitgebouwde zijbeuken nog twee andere kapellen met vlakke sluitgevels vormen, zoodat in het geheel 5 Altaren konden geplaatst worden.

De geheele kerkbouw zoowel binnen als buiten is opgetrokken in baksteen met spaarzame toepassing van groefsteen, uitwendig geheel gevoegd, inwendig in verschillende kleuren baksteen alleen voor pilasters met bogen en gewelven en in het algemeen voor alle constructielijnen, terwijl de nissen en vulvakken gepleisterd zijn.

De kolommen en kapiteelen zijn van harden Udelfanger Zandsteen even als alle afdekkingen van konterforten, puntgevels met kruisbloemen, enz. en de dakgoten van hardsteen, terwijl voor het inwendige alle steenhouwwerken voor fijn lijst- en beeldhouwwerk in savonnière steen zijn uitgevoerd.

De geheele kerk met zijbeuken, kapellen, enz., is met steenen gewelven overwelfd en de gewelfribben in Sibbersteen zijn in het middenpunt van ieder gewelf door een steenen ring van 1 Meter diameter opgesloten, in welke ringen gelegenheid is aangebracht tot ventileering van het kerkruim.

De kerk heeft eene binnenwerksche lengte van 54 Meter tusschen voorgevel toren en priesterkoor bij eene breedte van 19.50 Meters tusschen de zijbeukmuren en van 26.50 Meter tusschen de muren der kruisarmen.

De hoogte onder het gewelf der hoofdbeuk bedraagt 14.80 Meter, de nok der kap 20.50 en het kruis des torens 38 Meter, boven den vloer der kerk.

De pastorie, als geheel vrijstaand gebouw, is door den lager liggenden aanbouw van sacristie met catechismuskamer en portalen in gemakkelijk verband met priesterkoor en kapellen en zoowel in- als uitwendig in hetzelfde karakter als de kerkbouw behandeld.

De aanbesteding van den bouw had plaats in twee gedeelten: het eerste gedeelte, zijnde de fundamenten met heiwerk, waarvoor 875 stuks heipalen lang 16 Meter benoodigd waren, werd op den 2 September 1880 aangenomen door den Heer Langejan te Kralingen voor de som van f 19450 en de bovenbouw of het tweede gedeelte door den heer H. Stelwagen te Rotterdam op 30 December 1880 voor de som van f 109,000, welke beide aannemers hun werk tot volkomen tevredenheid hebben opgeleverd.

Onder deze sommen zijn niet begrepen de beeldhouwwerken aan kapiteelen, lijsten, corbeaux, kruisbloemen, enz., evenmin eenig meubilair van banken, altaren, enz., waarmede de kerk thans reeds bijna geheel versierd is.

ROTTERDAM, December 1883.

RESTAURATIE VAN HET STADHUIS TE ARNHEM.

In de zitting van den gemeenteraad te Arnhem gehouden den 22en Maart jl., werd het adres van de afdeeling Arnhem van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst behandeld, houdende verzoek om door erkend bevoegde deskundigen een onderzoek te doen instellen, om den gevel van het Raadhuis zooveel mogelijk in zijn oorspronkelijke vormen en aanzien te doen herstellen.

Bedoeld adres is in zijn geheel opgenomen in n°. 44, jaargang 1883 van het »Bouwkundig Weekblad."

Door de Commissie van Bijstand voor de gemeentewerken werd besloten:

»aan Burgemeester en Wethouders te berichten, dat de Commissie de wenschelijkheid eener restauratie van het gemeentehuis op zich zelve zou erkennen, indien deze uitvoerbaar ware; dat echter bij eene vergelijking van de oorspronkelijke teekeningen met den tegenwoordigen toestand, is gebleken dat de verschillende aan de straat gelegen vertrekken, bij een herstel in den primitieven toestand, onbruikbaar zouden worden; dat de meerderheid der Commissie op deze gronden geene termen vindt, om het gevraagde onderzoek aan te bevelen; dat de minderheid der Commissie echter vooralsnog niet overtuigd is, dat het instellen van een onderzoek volstrekt geene resultaten zou opleveren."

Dientengevolge stelden Burgemeester en Wethouders aan den Raad voor: 1°. aan adressant te kennen te geven, dat de Raad geene termen vindt, om thans tot het gevraagde onderzoek te doen overgaan; 2°. bij eene eventueele verbouwing van het Gemeentehuis het adres in nadere overweging te brengen."

Wij laten hier in 't kort de besprekingen volgen welke over dit onderwerp in den raad zijn gevoerd, alwaar door verscheidene der raadsleden eene levendige belangstelling in deze zaak werd getoond, die zich uitte in degelijke beoordeeling en warme verdediging, wat door vele beoefenaren der bouwkunst als een gelukkig verschijnsel zal worden aangemerkt.

De heer Nicola opende de discussie met te zeggen, dat hij, als lid van de commissie van bijstand in de minderheid zijnde, zich verplicht achtte te verklaren, dat hij zich met het praeadvies van B. en W. niet kon vereenigen. Volgens zijne opvatting heeft het raadhuis wel architectonische waarde, doch om het positief te beslissen achtte hij de voorlichting van kunstkenners noodig. Dat het raadhuis of het huis van Maarten van Rossum historische waarde bezit nam hij onvoorwaardelijk aan, doch wilde ook daarover nog gaarne bevoegde deskundigen hooren.

Hij ondersteunde het adres van de afdeeling ook op grond dat hij niet overtuigd is, dat het instellen van een onderzoek geene resultaten zou opleveren.

De voorzitter merkte den heer Nicola op, dat het tweede deel van het advies luidt, om bij eene latere eventueele verbouwing het adres nader in overweging te nemen.

De heer Van Verschuer zeide, dat het een nader punt van onderzoek zou moeten uitmaken welke historische- of kunstwaarde het gebouw heeft, maar als zeker mocht men onderstellen, dat het daarvan niet geheel is ontbloot.

Waarom moet men nu met dat onderzoek wachten tot de verbouwing? Men vergete niet dat het zeer waarschijnlijk is, dat men vrij plotseling geplaatst wordt voor het geval, dat de verbouwing noodzakelijk is.

Men vergete toch niet, dat deze vergadering slechts een zeer geringe uitbreiding behoeft te ondergaan, om het onmogelijk te maken in dit lokaal, gelijk het thans is, samen te komen. Dit kan betrekkelijk spoedig geschieden, en wanneer dan tot een verandering moet worden overgegaan acht spreker het wenschelijk, dat niet na korte overweging een plan worde aangenomen, maar reeds tevoren daarover is gedacht. Er pleit dus veel voor het reeds nu instellen van zoodanig onderzoek. Immers ook naar het oordeel van B. en W. zal men vroeg of laat tot eene verbouwing moeten overgaan en een onderzoek, nu reeds in te stellen, zal de verwezenlijking van zulk een plan gemakkelijk maken.

De heer Bijleveld schaarde zich aan de zijde van de twee vorige sprekers. Hij is het niet eens met het advies van den architekt; bij heeft grooten eerbied voor diens kennis, zoowel van bouwkunde als van historie, maar naast het gevoelen van den heer Cuylenburgh staat het gevoelen van een nu overleden stadgenoot, wiens naam als een der grootste deskundigen wordt genoemd: Gerard van Hasselt. Deze zegt in 1780, over het stadhuis sprekende:

»*Maar het wordt van mij, geloof ik, zonder pogchen, als het eenigste van die eigendommelijke gebouwen gesteld, welke ofschoon niet de oudsten, evenwel wegens haar uitwendig aanzien verre de bijzondersten in ons land moeten genoemd worden. »Onder onze oudere Geldersche gevaarten, die, of nog gedeeltelijk, of minder verandert overig zijn, moeten de burg van Nijmegende toren van 't slot van Nijenbeek, Rozendael, de Geldersche toren en andere geschat worden.*"

Wanneer een man als Gerard van Hasselt het Duivelshuis 1) te Arnhem op eene lijn stelt met de Burg van Nijmegen, die in de vorige eeuw, toen er zooveel te loor ging, eveneens verdween, dan gaat het niet aan met een pennestreek te verklaren, dat het huis van Maarten van Rossum geen architectonische waarde heeft.

Ook historische waarde kan er niet aan ontzegd worden.

Men moge verschillen in gevoelen of Maarten van Rossum al of niet een groot man was; spreker zal daarover zijn eigen oordeel niet uitspreken; maar een ander bekend persoon, waarop Arnhem terecht zich beroemt, Van der Hell en diens geslacht, hebben in dit huis gewoond. En wie eenigszins met de geschiedenis bekend is, weet wat hij voor Arnhem is geweest.

Wanneer nu Gerard van Hasselt het gebouw roemt om zijne architectonische schoonheid en wanneer stadgenooten als hij, wier namen de Raad kent, een onderzoek naar die bouwkundige waarde vragen, dan acht spreker het wel de moeite waard zoodanig onderzoek in te stellen.

Spreker heeft hooren zeggen dat, wanneer het gebouw hersteld werd in den toestand, waarin het verkeerde ten tijde van Maarten van Rossum, het onbruikbaar zou worden als stadhuis. Dit is moeilijk te zeggen, zoolang men niet weet h o e die toestand destijds was; maar wat de kleine raampjes betreft, die de Voorzitter meende dat oorzaak zouden zijn, dat de zalen slecht verlicht werden, wie het Raadhuis van Nijmegen bezoekt zal tot eene andere meening komen. Dat Raadhuis is gebouwd in 1554 en de inrichting zal wel niet veel verschillen van de gebouwen uit den tijd van Maarten van Rossum. De Voorzitter meent dat men gebrek zal hebben aan goed licht. Het is van algemeene bekendheid dat het licht juist in die zaal, waar thans de zittingen van het kantongerecht gehouden worden, uitstekend is.

1) Aldus wordt ook het stadhuis genoemd wegens de decoratie van den gevel met verscheidene fantastische koppen en duivelsbeelden.

Het Duivelshuis is gesticht door Maarten van Rossum, de beroemde veldheer van Hertog Karel van Gelder, anno 1530.

Op zich zelf dus vormen die ramen van den tijd van Maarten van Rossum geen bezwaar.

En wat verder betreft de ligging van de balken, de hoogte der verdieping, enz. is dat alles veranderd bij de verbouwing in 1830, toen het tegenwoordige gebouw tot gemeentehuis werd ingericht? Spreker heeft van dat alles niets bij de stukken gevonden. De architekt had zeer zeker in ieder geval het dossier van de verbouwing van 1830 bij de stukken moeten voegen; speciaal b. v. om te zien of aan de zijde van het huis van den banketbakker Smits niet veel is weggebroken. Aan die zijde toch was eene uitbouwing, evenals die van de Burgemeesterskamer. Daarom deponeere men het request niet ter griffie, zooals B. en W. willen, men verschuive de zaak niet ad calendas Graecas. Men onderzoeke het eenige huis, dat ons nog aan de oude glorie doet denken.

De heer Elias was het eens met de vorige sprekers. Hetgeen de heeren Nicola c. s. willen is zijns inziens juist, vooreerst omdat daarmit spreekt eerbied voor een gebouw, dat, naast zijne historische beteekenis, genoeg kunstwaarde bezit om (*vooral in zijn oorspronkelijken vorm*) bewaard te blijven, en in de tweede plaats omdat, langs dien weg, geleidelijk zal kunnen worden opgelost de vraag die waarschijnlijk binnen kort aan de orde zal komen, namelijk of het tegenwoordige gemeentehuis behoorlijk kan worden verbouwd, dan wel of een nieuw gemeentehuis o. eene andere plaats wenschelijker zou zijn. Heeft men dan alreeds een advies over de vraag wat er van dit gebouw kan worden, dan heeft men daarin een richtsnoer om spoediger te komen tot een bepaald plan.

De heer van der Sleyden maakte deel uit van de meerderheid der Commissie van Bijstand en zoude, zoo hij mogelijkheid had gezien om, zonder te groote opofferingen, den gevel te restaureeren, daartoe zeer zeker geadviseerd hebben. Maar spreker zag de onmogelijkheid daarvan in, en werkte daarom mede tot dit advies, dat B. en W. in hoofdzaak overnamen.

Wat nu het voorstel zelf betreft, men wil een onderzoek doen instellen of restauratie mogelijk is. Maar hoe zal men dit onderzoeken? Wil men onderzoeken of van den gevel nog iets te maken is, dan is het niet genoeg, dat men verf en kalk van een enkel vak wegneemt, men moet alle vakken ontbloten, want het een kan goed zijn, terwijl de andere het niet zijn. Gaat men dan tot restaureeren over, dan zal men de steenbrokken, die niet in den gevel behooren, moeten vervangen door andere, passende bij die, welke er wel in behooren. Maar dan is nog slechts de gevel hersteld, voor zooveel de steenen betreft. Nu moeten ook de ramen worden veranderd; het bordes worden weggenomen; het dak in overeenstemming met den gevel worden gebracht, en de beelden worden gemaakt en geplaatst enz. Dit alles kost zeer veel geld, maar het moet ook betwijfeld worden of onder zoodanige restauratie de doelmatigheid van het gebouw als Raadhuis niet zou verloren gaan. Men vergete niet, dat de veranderingen, welke het gebouw ondergaan heeft, geenszins voortsproten uit vandalisme, maar geschiedden om het bruikbaarder te maken. Daarom kan spreker niet inzien, dat een onderzoek tot iets zou leiden.

Eerst nadat men den geheelen gevel van verf ontbloot heeft zal men kunnen nagaan wat er gerestaureerd moet worden en vóór dien tijd zal men de kosten der restauratie niet kunnen berekenen. Kan het Raadhuis bij toeneming der bevolking niet meer aan de behoeften voldoen, dan zou de tijd daar zijn om over eene verbouwing en restauratie te denken.

De heer Nicola ontkende, dat men nu reeds stellig beweren kan, dat het onderzoek tot niets kan leiden. Het tegendeel is ook wel niet te bewijzen, maar juist daarom verlangde hij een onderzoek.

De heer Van Verschuer zag niet in, dat men genoodzaakt zou wezen zulke groote kosten te maken. Men heeft het onderzoek in de hand en ziet men, dat het te ver zou leiden, dan kan men het staken. Maar spreker vraagde of die kosten wel inderdaad zoo groot zouden wezen: de heer Bijleveld zou misschien kunnen mededeelen wat zij te Nijmegen hebben bedragen en daaruit zou men kunnen afleiden, wat zij voor Arnhem bedragen zouden. Wie zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht, en spreker meent, dat niet enkel ten opzichte der restauratie van het Raadhuis, maar ook in andere opzichten Arnhem zich wel aan Nijmegen mag spiegelen, bijvoorbeeld wat betreft den aanleg om de gemeente. Als men nagaat wat in de laatste jaren te Nijmegen tot stand is gekomen en men treedt in eene vergelijking van kosten, dan moet men zich verwonderen hoe die gemeente voor betrekkelijk zoo weinig kosten zooveel wist te verkrijgen. Dit geldt ook de restauratie van het Raadhuis. Daarom gelooft spreker ook niet, dat dergelijk werk hier zoo kostbaar zou wezen. In elk geval meent hij, dat een voorloopig onderzoek niet om de kosten behoeft te worden nagelaten. Bedriegt hij zich niet, dan verkeerde de gevel van het Raadhuis van Nijmegen in denzelfden toestand als thans die van het Raadhuis van Arnhem.

De heer Karsten vraagde aan de voorstanders van het voorloopige onderzoek: Welk soort van onderzoek bedoelt gij? Een onderzoek in de papieren? Daar heeft spreker niets tegen; vooral omdat in weinige jaren eene verbouwing van het stadhuis zal noodig zijn. Maar spreker vreest, dat met dat onderzoek bedoeld wordt een afkrabben van de verf, een afhakken van de kalklagen, en dat men ons dan, als dat alles geschied is, met de restauratie het mes op de keel zal zetten. Een zoodanig onderzoek komt eerst te pas aan den vooravond eener verbouwing. Is dit de bedoeling, dan is spreker vóór het voorstel van B. en W. Tegen een onderzoek met pen en inkt heeft spreker geen bezwaar. Wat wil de heer Nicola nu echter?

De heer Nicola dacht aldus: een deskundige, een man van ondervinding, kan aanvankelijk oppervlakkig de zaak beoordeelen; wij moeten dan afwachten wat die deskundige zegt. Alle verf of alle kalk behoeft niet afgekrabd te worden; men kan dit doen van een klein gedeelte. Sprekers bedoeling is alleen om omtrent de architectonische waarde de gedachte te hooren van mannen, die hoog staan aan den horizon.

De heer Elias zou nog een stap verder durven gaan.

Als men niet welk voorkomen het gebouw vroeger had, dan komt men tot de conclusie, dat een onderzoek bijna niet anders dan tot een bevredigend resultaat kan leiden. Moge de stijl of de »bouwvorm", gelijk de gemeente-architekt zich uitdrukt, niet klassiek zijn, hetgeen spreker gaarne wil toegeven, hij is karakteristiek, en daarin ligt zijne architectonische waarde. Is de gevel te restaureeren, dan kan de vraag rijzen of men ook beelden wil plaatsen, een andere kroonlijst aanbrengen, het dak wil verbouwen; maar dit is alles eene zaak van later zorg; voor het oogenblik geldt het alleen een onderzoek of restaureeren mogelijk zou zijn en zulk een onderzoek kan zoo kostbaar niet wezen.

De heer van der Sleyden vond, in hetgeen door de voorstanders van een onderzoek is gezegd, eene bevestiging van hetgeen hij beweerd heeft nopens het onsitvoerbare van zoodanig onderzoek. Zoodra de beitel in den gevel wordt gezet, moet men overgaan tot eene geheele restauratie, tenzij men weder mocht willen herstellen wat tot het instellen van het onderzoek reeds verwijderd was. Men kan zich niet bepalen tot het verwijderen van de verflaag op enkele plaatsen, want spreker herhaalt, dat het eene gedeelte van den gevel in geheel anderen toestand kan verkeeren dan het andere. Geldt het slechts eene opsporing van oude teekeningen en beschrijvingen, ten einde te onderzoeken hoe het vroegere gebouw geweest is, om dit te vergelijken met den tegenwoordigen toestand, dan ziet spreker daarin geen bezwaar, maar hij vraagt: welk nut dit zal hebben? Uit hetgeen thans reeds bekend is blijkt voldoende, welke veranderingen de gevel moet ondergaan om hem in den vorigen toestand te brengen. Wie daartoe wil overgaan doe het voorstel daartoe; maar een onderzoek is niet anders dan een begin van uitvoering.

De heer Bekker meende, dat de raadpleging van de oude teekeningen niet voldoende zou zijn om den vroegeren toestand te kennen, daar die allen van elkander verschillen.

Den heer de Ranitz deed het genoegen, dat deze zaak aanleiding heeft gegeven tot discussie, doch hij kon zich niet vereenigen met het denkbeeld van den heer Nicola en de leden, die het steunden. Wanneer men besluit tot een onderzoek, moet dit aan deskundigen worden opgedragen. Maar wat zullen deze moeten onderzoeken? Tusschen de voorstanders van het onderzoek bestaat verschil. Den heer Nicola wil doen onderzoeken of het gebouw historische en architectonische waarde heeft. Maar dit is geheel onnoodig. Het is bekend, dat het gebouw voor de geschiedenis van deze stad van historisch belang is, ook omdat daarin aanzienlijke Arnhemsche familien hebben gewoond. Daarom is het wenschelijk het in stand te houden.

Omtrent het begrip van architectonische waarde kan men het oneens zijn, maar een bepaald onderzoek wordt daarvoor niet

vereischt: ieder deskundige, die voor het gebouw staat, kan daarover oordeelen. De heer Elias echter wil verder gaan: die wil de verflaag en de kalklaag doen wegnemen, om den oorspronkelijken muur weder te voorschijn te doen komen; hij spreekt er ook van weder beelden aan te brengen, en eene andere kroonlijst, en het dak te verbouwen; den heer Bijleveld wil door ijzeren spijlen met kleine ruiten de ramen vervangen. Dit zijn nu geheel andere zaken dan door den heer Nicola wordt verlangd. Spreker herhaalt dus, dat de deskundige die met het onderzoek wordt belast, eerst zou moeten weten, wat hij te onderzoeken heeft.

Neemt men aan dat het raadhuis zooveel te klein wordt voor deze gemeente, dan is verbouwing noodig; hetzij men dan een nieuw stadhuis bouwe, hetzij het oude verbouwe.

Daarom is het practischer om dan te onderzoeken. Men moet nu de verf en de kalk niet afkrabben; vóór dat wij eene opdracht tot onderzoek doen, moeten wij weten wat wij willen. Mettertijd zal voorzeker eerst een onderzoek noodig zijn omtrent den aard der veranderingen, omtrent de kosten, enz. Maar het ligt in den aard der zaak, dat men niet den gevel kan veranderen zonder ook de inwendige inrichting tevens te wijzigen. In Nijmegen heeft men niet slechts den gevel, maar het geheele gebouw zelf aangevat. Daar heeft men zich afgevraagd: »kunnen wij het gebouw herstellen in zijn ouden toestand?" Daarom is het praeadvies van Burgemeester en Wethouders volkomen juist, en het voorstel van den heer Nicola onaannemelijk. Spreker meent zich te mogen scharen onder diegenen, die de oude bouwkunst beschermen, maar is toch van oordeel dat men later onderzoeke, wanneer de voorstellen tot verbouwing aan de orde zijn.

De heer Nicola stelde daarop voor: »B. en W. te machtigen door een bevoegd deskundige een onderzoek te doen instellen naar de architectonische en de historische waarde van den gevel van ons Raadhuis, omdat men niet overtuigd is, dat het instellen van een onderzoek volstrekt geene resultaten zoude opleveren."

In stemming gebracht zijnde, werd het voorstel van B. en W. aangenomen met 15 tegen 7 stemmen, waardoor het voorstel van den heer Nicola verviel.

Tegen stemden de heeren Van Verschuer, Nicola, Scheidius, Verwaaijen, Bijleveld, Maris en Elias, zoodat de Raad heeft besloten: 1e. aan adressant te kennen te geven, dat de Raad geene termen vindt om thans tot het gevraagde onderzoek te doen overgaan; 2e. bij eene eventueele verbouwing van het Gemeentehuis het adres in nadere overweging te nemen.

De Afdeeling Arnhem, die het initiatief nam om op het belang van het behoud en de restauratie van het stadhuis te wijzen, kan in zekere mate hare moeite voorloopig beloond achten door de belangstelling die haar adres in den Raad heeft ondervonden en zal, wanneer tot eene verbouwing mogt worden overgegaan, het aan haar invloed ten deze zeker niet verder laten ontbreken.

MEDEDEELINGEN OVER TUFSTEEN EN TRAS.

Door den heer Gerhard Herfeldt, te Poisdt bij Andernach a/d Rijn, is bij de firma G. W. van der Wiel en C°. te Arnhem eene brochure in het licht gegeven, getiteld »Mededeelingen over tufsteen en tras", waarin de schrijver zich tot taak stelt deze vraag te beantwoorden. Op welke wijze kan zoo spoedig mogelijk en met zekerheid de werkelijke waarde der tufsteen- en trassoorten bepaald en kunnen de hydraulische eigenschappen daarvan vastgesteld worden? Het antwoord is vervat in eenige mededeelingen over de hydraulische eigenschappen van trasmortels in het algemeen, en voorts over het vaststellen der kwaliteit van het tras. De schrijver komt daartoe, doordien volgens zijne ondervinding zeer groote hoeveelheden van zoogenaamde »Tras" naar Nederland verzonden worden, welk materiaal echter van weinig beteekenis blijkt te zijn.

Na in korte woorden over de groeven, de schrottels, de tras zooals die in Nederland aankomt en verwerkt wordt en de aloude bezinkingsproef gesproken te hebben, wordt de vraag behandeld op welke wijze tras op de meest doelmatige wijze beproefd kan worden, om daardoor velen, die dit materiaal verwerken, den weg te wijzen die tot de meest mogelijk zekere wijze van beproeving leidt. De trekproef verdient de voorkeur.

Deze brochure geeft veel wetenswaardige bijzonderheden en opgaven, en eindigt met een aanhangsel, bevattende een ontwerp voor een normaal-trasproef, om de waarde van tras, door middel van de trekproef, in eenheden te bepalen, en een ontwerp voor eene naaldproef, waarbij eene omschrijving van den naaldtoestel is gevoegd.

DE LANDBOUWTENTOONSTELLING IN 1884.

Het programma van de Internationale Landbouwtentoonstelling te houden van 25 Augustus tot en met 6 September 1884 te Amsterdam, heeft aanleiding gegeven, dat een tweetal architekten zich tot den Secretaris van het Uitvoerend Comité met het onderstaand schrijven hebben gewend, om de aandacht te vestigen op de ietwat stiefmoederlijke wijze waarop de bouwkunst daarbij vertegenwoordigd zal zijn.

Inderdaad wordt bij den tegenwoordigen vooruitgang die op kunstgebied waar te nemen is, weinig gedaan om de reeds lang verouderde vormen der landbouwarchitectuur te wijzigen en in dien vooruitgang te doen deelen.

Steeds blijft de eene bouwhoeve de tweelingzuster van de andere; en al biedt de ligging, de bestemming en zoo al meer, gelegenheid te over om het karakter eigenaardig te doen zijn, het is of de bouwkunst te dien opzichte een gesloten boekdeel vormt; want veelal blijft alles bij het oude, schijnt eene wijziging in den vorm eene zonde tegen den regel te zijn en is eene jaren lang gevolgde gewoonte tot wet geworden.

Toch gelooven wij, dat juist Tentoonstellingen als deze, waar landgenoot en vreemdeling ter mededinging opgeroepen worden, den weg openen, om eene wijziging ten goede in het leven te roepen; maar dan ook is het noodig dat prijzen van *f* 50 en *f* 25 volkomen in het vergeetboek geraken.

Wie zal zich aangemoedigd gevoelen om tegen dergelijke luttele premie veel arbeid en kennis ten beste te geven?

Het is geheel anders dan daar, waar de inzending gevraagd wordt van een verzameling boekwerken en tijdschriften voor veeteelt, zuivelbereiding enz. Daar kan de keuze uit de laatste uitgegeven tijdschriften voldoende zijn, maar zal de inzender niet expresselijk die tijdschriften gaan in het licht geven om daardoor tot mededinging toegelaten te worden.

De inzending van reeds bestaande verbeteringen en opvattingen voor de landbouwarchitectuur, zij moge ter algemeene kennismaking nuttig zijn, toch gelooven wij dat het meer op den weg van Tentoonstellingen ligt, om door eene gemotiveerde omschrijving van het onderwerp, gedachtenwisseling te doen ontstaan; want dit geeft gelegenheid tot vergelijking, en zal voorzeker oorzaak zijn, dat men ook eenmaal op het land kan genieten van den bloei onzer bouwkunst, evenals zoo menig stedeling in zijne woonplaats.

APRIL, 1884.

Den WelEdelen Heer P. F. L. WALDECK,

Secretaris der Internationale Landbouwtentoonstelling.

WelEd. Heer,

Door de welwillendheid van den heer G. Bruggers te Amsterdam, worden wij op de vergadering van Vrijdag 28 Maart der afdeeling van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, in kennis gesteld met het programma der Internationale Landbouwtentoonstelling, welke zal gehouden worden te Amsterdam.

Onder afdeeling zeven, wordt onze aandacht gevestigd op N°. 318 »modellen en teekeningen van gebouwen en inrichtingen voor het landbouwbedrijf," waarvoor als 1e prijs is uitgeloofd *f* 50 en als 2e prijs *f* 25.

Wanneer wij in aanmerking nemen, dat onder dezelfde afdeeling voor N°. 314, »Modellen van Landbouwwerktuigen, teekeningen enz." zijn uitgeloofd een 1e prijs van *f* 100 en eene 2e prijs van *f* 50, dan vragen wij terecht, van waar dat verschil?

Het maken van teekeningen van een of ander werktuig is toch lang zoo zaamgesteld niet, als wel eene bouwhoeve of andere inrichting in platte gronden, opstanden en doorsneden aanschouwelijk voor te stellen. Waar bij de een dikwerf eene enkele teekening voldoende kan geacht worden, vraagt de ander verschillende en vordert daardoor meerderen arbeid en studie. Uitgaande van het denkbeeld dat afdeeling zeven in het leven is geroepen, om door degelijke inzending het landbouwbedrijf te bevorderen, betwijfelen wij of er wel vele bouwkundigen zullen gevonden worden die, aangemoedigd door de karige belooning, den gooden uitslag zullen helpen verzekeren. Dat toch zou te betreuren zijn voor het doel en de pogingen daarvoor in het werk gesteld.

Om die redenen hebben wij gemeend hierop uwe geëerde aandacht te vestigen, en wel om de vastgestelde prijzen te vermeerderen en aanmerkelijk te verhoogen. Ook zou het wenschelijk zijn voor elke soort van inrichting eene meer duidelijke omschrijving te geven, daar moeielijk de verschillende eischen van iedere bouwhoeve of inrichting met elkander te vergelijken zijn, waardoor toekenning van een enkelen prijs moeielijk blijkt.

De overtuiging, dat U niets liever dan een goed resultaat wenscht, doed ons met vertrouwen hierop uwe geëerde aandacht vestigen.

Hoogachtend,

U.Ed. Dw. Dienaren,
J. DE HAAN,
W. LANGHOUT Gzn.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING UTRECHT, GEHOUDEN DEN 25sten MAART 1884.

Na lezing en goedkeuring van de notulen der vorige bijeenkomst, deelt de Voorzitter mede, dat door bijzondere omstandigheden de Februari-vergadering is uitgevallen, en brengt daarna een kort verslag uit van de alhier gehouden bijeenkomst op 26 Januari l. l., van gedelegeerden der afdeelingen tot bespreking der bezwaren tegen de toepassing van art. 52 der Wet.

Door achttien leden deser afdeeling was, in de zitting van den Gemeenteraad van heden, een request ingediend, met verzoek om het, door het raadslid den heer Nieuwenhuis voorgestelde, amendement op art. 4 van de in behandeling zijnde ontwerp-verordening op het bouwen en sloopen, aan te nemen, over welk amendement in de vorige zitting de stemmen hadden gestaakt. De bedoeling van dit amendement was, om de zeer verzwaarde eischen, die in art. 4 der ontwerp-verordening waren opgenomen, te verminderen en toch de zekerheid te geven, dat zeer voldoende teekeningen moeten worden overgelegd, waardoor tevens meerdere waarborg zal worden verkregen voor een solide constructie; daar ingevolge de bepalingen van art. 4, bij het verzoekschrift tot vergunning voor op-, her- of verbouw zouden moeten worden overgelegd, de op minstens $\frac{1}{100}$ der ware grootte vervaardigde teekeningen van:

a. het plan van elke verdieping;
b. de gevels;
c. eene of meer doorsneden over de lengte en over de breedte van het gebouw met zijne fundeering, en een situatie-teekening op eene schaal van minstens $\frac{1}{1000}$ der ware grootte; terwijl ingevolge het amendement bij het verzoekschrift moeten gevoegd worden, de ter beoordeeling noodig geachte teekeningen, op eene schaal van ten minste $\frac{1}{100}$ der ware grootte vervaardigd; welke teekeningen moeten aantoonen:
a. de constructie der fundeering;
b. de indeeling van het gebouw;
c. de dikte der muren en de doorbreking daarvan door deur-, venster-, kast- of andere openingen;
d. de horizontale afstanden onderling en de afmetingen der balken, zoomede de wijze van verankering;
e. de hoogte der verdiepingen onderling en boven het vlak van de straat;
f. de wijze van bekapping;
g. de aanleg en plaatsing van stookplaatsen en rookleidingen; terwijl mede wordt verlangd eene situatie-teekening op eene schaal van $\frac{1}{1000}$ der ware grootte.

De Voorzitter kan alsnu mededeelen, dat bovengenoemd amendement in de zitting van den Gemeenteraad van heden, met 14 tegen 9 stemmen is aangenomen; — hetwelk met belangstelling door de leden werd vernomen.

Het daarop door het Bestuur ter tafel gebracht verslag over 1883, opgemaakt ingevolge art. 50 der wet, werd goedgekeurd.

Het overige gedeelte van den avond is doorgebracht met de bezichtiging: 1°. van een groote collectie bouwmaterialen uit de fabriek van de heeren Dericks & Geldens te Druten, en

2°. van het plaatwerk: Entwürfe und Bauausführungen im Style Deutscher Renaissance von J. C. Raschdorff zu Berlin, een en ander welwillend beschikbaar gesteld door den heer Kruijf, waarvoor hem den dank der aanwezige leden, door den Voorzitter toegebracht werd.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Nadat in de zitting van 3 April l.l. van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, de conclusie van den Minister van Binnenlandsche Zaken, op het adres van P. Schelling en Zoon en andere steenfabrikanten in Zuid-Holland, en van de Kamers van Koophandel en Fabrieken te Deventer en te Assen, over het gebruik van Belgischen steen bij den bouw van lagere scholen, zonder debat werd aangenomen, volgde een langduriger overweging over de inlichtingen, van den Minister van Waterstaat op de adressen der Vereeniging van steenfabrikanten in Groningen, betreffende het gebruik van inlandschen steen bij de Rijkswerken.

De heer Bastert berekende, dat de steenfabrikanten hier te lande wel een paar honderd in getal zijn en aan ongeveer 70.000 menschen, waaronder verveeners, werk verschaffen. Al die menschen klagen over achteruitgang, daar het débouché vermindert en ondanks de erkende superioriteit van onzen gebakken steen, die zelfs voor den vestingbouw bij onze Duitsche naburen wordt gebruikt, de voorraadschuren vol liggen. De reden hiervan schuilt in het betreurenswaardige feit, dat aan ons produkt geen voorkeur meer gegeven wordt in de bestekken voor Rijkswerken.

Bij de sluizen te Vreeswijk en Nichtevecht was de keuze op basalt gevallen; bij 't Rijksmuseum, 't centraal station, de gevangenis te Woerden en bij vele scholen werd buitenlandsch materiaal gebruikt. Er werd gevraagd of daar reden toe bestond.

De heeren Dirks en van der Heijden verdedigden de voordeelen onzer steenen en de eerste zag geen zweem van protectie in het feit, dat Nederlandsch met buitenlandsch fabriekaat werd gelijk gesteld, omdat het eerste het erkend beste was. Beide sprekers ondersteunden in krachtige termen de conclusie, door de commissie voorgesteld, om nl. den Min. van Waterstaat in overweging te geven, bij de Rijkswerken alleen dan het gebruik van buitenlandschen steen toe te laten, wanneer de aard dier werken of het belang der schatkist dat gebruik noodig maakt.

De heer De Bruijn Kops meende protectie daarin te bespeuren; vooral een verwijt aan den Minister over het niet bevorderen van het belang onzer nijverheid en eene beperking van de vrijheid in de keuze van materialen voor Rijkswerken. De heer Reekers ging nog verder en zag in de conclusie een uiting van waantrouwen, welke zienswijze door andere sprekers bestreden werd.

De Min. v. Waterstaat, die zich tegen zijn voornemen in het debat verklaarde te mengen, zag volstrekt geen votum van wantrouwen in de conclusie en verklaarde steeds een warm vriend van binnenlandsche steenfabricatie geweest te zijn. Hij was dit nog. Nooit had hij echter buitenlandschen steen geweerd, omdat dit tegen het belang der nationale industrie was. Protectie doet reactie geboren worden, en juist door de vrije ontwikkeling is onze steenindustrie vooruitgegaan. Reactie was eenmaal ontstaan, door overproductie, door gebruik van mindere kwaliteit van grondstoffen, alzoo door achteruitgang van gehalte; daardoor en door de minder fraaie kleur van den steen was zijn debiet in 't buitenland ook minder geworden.

De minister zag den toestand van dezen tak van nijverheid hier te lande donker in, en dientengevolge wilde hij door krachtige waarschuwing opwekken, in stede van kunstmatig beschermen. Niettemin bleef hij steeds bereid om aan binnenlandsch fabriekaat de voorkeur te geven, indien het gelijke voordeelen opleverde als buitenlandsch.

Na dit vrij uitgebreide steendebat, en als een eerste en kleine uiting van een beetje protectionisme, nam de Kamer met 41 tegen

22 stemmen de conclusie der meerderheid aan, zeker in den geest der Nederlandsche steenfabriekanten. 't Is echter in hun eigen belang te verwachten, dat zij in de gevallen beslissing, niet het weelig opschieten in onze Kamer zullen zien van de beginselen der freetraders.

In 't belang van onze nationale steenindustrie mogen de juist gekozen woorden van den minister van Waterstaat niet vergeten worden.

Protectie is op den duur doodend.

Vrije concurrentie voert tot beter.

Maar: bij gelijke hoedanigheid, verdienen de produkten der inlandsche industrie gekozen te worden boven die der buitenlandsche.

Door B. en W. van Amsterdam is thans aan den Raad een nieuw Beursplan aangeboden.

Volgens dit plan komt de voorgevel op den Dam tegenover het Paleis, en daarmede evenwijdig, met een breedte van 50 M. De geheele oppervlakte der Beurs beslaat eene ruimte van 8537 M², de inwendige beschikbare Beursruimte is 3923 M². De Beurs heeft voorts eene zijgevel aan het Damrak van 95 M., een aan de Warmoesstraat van 120 M., een aan den Vijgendam van 49 M., en een achtergevel aan het Damrak van 66 M.

Het Kommandantshuis een gedeelte van de huizen aan den Vijgendam, en later die aan den Dam en in de Paleisstraat worden weggenomen, voor zoover ze bij de roolijn van de huizen aan de Damstraat vooruitsteken. Eveneens worden weggebroken de huizen in de Warmoesstraat van den Vijgendam tot bijna aan de Papenbrugsteeg.

De kleinste helft van het terrein door de tegenwoordige beurs ingenomen, komt bij de weg die van den Dam naar het gedempte Damrak leidt, zoodat de weg hier 30 M. breed wordt.

De Warmoesstraat achter de nieuwe Beurs wordt tot 14.50 en 15.50 M. verbreed; terwijl de Vijgendam eene breedte van 15 M. verkrijgt.

B. en W. ramen de Beursbouw op 2 millioen, de waarde der te bebouwen terreinen en de gelden voor aankoop of onteigening zijn geraamd, op 2½ millioen, te samen dus *f* 4.500.000 De renten hiervan op 4½ pCt., bedragen *f* 191.250; terwijl Beursbelasting, huren van lokalen, telephons, aanplakbiljetten enz. enz., na aftrek van jaarlijksche onkosten, onderhoud enz. ad. *f* 10.000, worden begroot op *f* 217.870, zoodat hiermede de renten ruimschoots zijn gedekt.

Wordt dit plan, in hoofdzaak afgeleid uit het plan Muysken-de Kruyff, door den Gemeenteraad aangenomen, dan zal door het uitschrijven van de prijsvraag, aan de mededinger de taak gesteld zijn, eene bevredigende oplossing te leveren, zoowel van de inwendige indeeling van het gebouw, als van een waardige architectuur van den hoofdgevel op den Dam.

De Commissie, door de afdeeling der Maatschappij tot bev. voor fabriek- en handwerksnijverheid te Utrecht, tot onderzoek van 't teekenonderwijs benoemd, rapporteerde, dat dit haar voor jeugdige ambachtslieden en industrieelen was gebleken onvoldoende te zijn.

Onder andere middelen tot verbetering, behalve de gelegenheid uit te breiden en den lust aan te wakkeren, werd er bizonder gewezen op de noodzakelijkheid van meer naar 't model teekenen en het toevoegen of uitbreiden van het vak der Aesthetica.

Omtrent het Koornbeursplan, werd door de Afd. d. Maatschappij tot bev. van Nijverheid te Utrecht besloten, een request in te dienen aan Burgemeester en Wethouders, om daarin van gemeentewege de oprichting van die beurs te vragen. De Commissie van onderzoek achtte het Vreeburg aan de waterzijde, tusschen de vroegere bastions, de meest geschikte plaats.

Wat de wijze van inrichting betreft, wenschen zij zich te houden aan het vroeger door de Kamer van Koophandel aangegeven plan; alzoo bevattende: eene algemeene vergaderplaats voor de handelaren, een gelegenheid om kaas, ook in volle wagenlading te kunnen wegen, een monsterkamer voor graansoorten, een veebuscule, een thelegraafkantoor, een buffet en een bestuurskamer. Het denkbeeld om een groenmark ter aan te verbinden verwierp de Commissie.

Het uitschrijven eener prijsvraag voor den bouw, komt haar het meest wenschelijk voor.

Bij enkele inwoners, voornamelijk aan 't Vreeburg, schijnt het het plan tegenwerking te ondervinden, vooral de plaatsing betreffende. Een request voorzien van pl. m. 160 handteekeningen zal daartegen worden ingediend.

De Polytechnische School heeft een gevoelig verlies geleden, in het afsterven van den heer Ernst Steuerwald, hoofdingenieur van den Waterstaat, Hoogleeraar in de Waterbouwkunde, den 2en April ll. op 48 jarigen leeftijd te Delft overleden.

INGEZONDEN.

Door den heer J. de Haan is in het *Bouwkundig Weekblad* No. 14, besproken, de zaak betreffende het bouwen voor particulieren door Gemeente-ambtenaren en is dit in bedoeld opstel door ZEd. om verschillende redenen sterk afgekeurd. Indien het alles waar was wat door genoemden heer is aangehaald, zoude het voorzeker ook afkeuring verdienen, doch hoewel ik niet wil beweren dat de voorstelling niet waar kan zijn, zoo is deze toch minstens sterk overdreven. Een Gemeente-ambtenaar zou volgens ZEd. maar zeer weinig tijd voor de Gemeente werkzaam zijn en zich gedurende den overigen tijd bemoeien met zijn particulier werk; maar het is toch algemeen bekend, al wordt dit ook door den heer H. over het hoofd gezien, dat alle Gemeente-Ambtenaren onder controle staan van Burgemeester en Wethouders of van hun hooger geplaatste chefs; en nu gaat het toch niet aan om deze controle eenvoudig weg te cijferen, omdat dit beter in de acte van beschuldiging past. Bovendien heeft iedere Gemeente-ambtenaar toch ook zeker eenigen tijd dien hij geheel den zijnen kan noemen; en waarom zou hij dezen tijd niet mogen aanwenden tot zijn eigen nut en voordeel? Ja maar, zegt de heer H., daardoor wordt ons concurrentie aangedaan; maar wat is de weg om concurrentie het hoofd te bieden? Wel, eenvoudig beter en goedkooper te werken. Doet de heer H. dit, dan zal het publiek zich zeker niet van Gemeente-ambtenaren bedienen.

Dat Gemeentebesturen tot zekere hoogte hare ambtenaren toestaan om voor particulieren te arbeiden, heeft veel voor. Daardoor toch houden de Gemeente-ambtenaren zich op de hoogte van den tijd en schaffen zich de werken die uitkomen op bouwkundig gebied aan, wat voorzeker veel minder het geval zoude zijn, wanneer het hen verboden was om voor particulieren te werken. De Gemeenten trekken ook alzoo de voordeelen er van, dat hare ambtenaren zich op de hoogte houden van hetgeen de pers op bouwkundig gebied presteert en ook, dat zij dit kunnen toepassen op Gemeentewerken, zonder dat dit de Gemeenten iets kost. En als de Gemeentebesturen gebaat worden, dan worden ook diegenen gebaat die het hooi in de Gemeenteruif helpen brengen.

Het geheel zamenvattende, zoude men het dus moeten prijzen, dat Gemeentebesturen hare ambtenaren onder de noodige controle voor particulieren lieten werken en zal de heer H. inzien, dat hetgeen door hem gelaakt is, van af dit standpunt gezien, ten slotte nog tot zijn voordeel uitloopt.

Deventer, 7 April 1884. D. TOEPOEL.

PRIJSVRAGEN.

Op de prijsvragen, in 1883 uitgeschreven door de Afdeeling Rotterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, zijn ingekomen:

1e Onderwerp: Betimmering en décoratie eener Eetzaal in een woonhuis van den eersten rang; een ontwerp, geteekend *H. W. L.*

2e Ontwerp; een rijk versierde hoofdbaluster of trappaal, voor de hoofdtrap in een deftig woonhuis. Een ontwerp, geteekend *Vaderland.*

De mededinging naar deze prijsvragen was opengesteld voor de leden van alle Afdeelingen van de Maats. t. Bev. der Bouwk., alsmede voor alle personen woonachtig in de Provincie Zuid-Holland.

VRAAGBAAK.

Vraag 45. — Is de drijfsteen (Ilms-sandstein) ook geschikt voor buitenmuren?

TERRA-COTTA BOUWORNAMENTEN IN DIVERSE KLEUREN.

Fabriek sedert 1835 gevestigd te ZEIST. **MARTIN & C°.**

Magazijnen te Amsterdam, Achter-Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.

Bekroond met de ZILVEREN MEDAILLE, Int. Kol. Tentoonstelling te Amsterdam.

Uitgebreide handel in Bouwartikelen 1835

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE,

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems, van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bjd. Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°, Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 1839

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren:

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN

Door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst zal uitgegeven worden, een

RAPPORT

OVER DE

Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling,

in 1883 te Amsterdam gehouden, welk Rapport hoofdzakelijk de gebouwen, etalages, decoratiën, Indische kunst, oude kunst, bewerkte bouwmaterialen, (b.v. kamerbetimmeringen, gesmeed ijzerwerk, enz. enz.) ruwe bouwmaterialen, enz. zal behandelen.

Dit Rapport, met een **zestigtal** daarbij gevoegde **platen,** zal verschijnen in 5 afleveringen van het **Bouwkundig Tijdschrift,** hetwelk de Maatschappij uitgeeft, zoodat alle Gewone-Leden der Maatschappij dit werk over de Tentoonstelling gratis ontvangen.

Het Rapport zal bovendien ook tegen billijken prijs in den handel verkrijgbaar gesteld worden. Reeds hebben een aantal personen en boekhandelaren hunne bestellingen gedaan.

Dit werk, het eenige hetwelk in Nederland over de Tentoonstelling van 1883 verschijnt, komt dus in veler handen.

Voor de leden der Maatschappij is de gelegenheid opengesteld om op de volgende, **zeer billijke voorwaarden,** advertentiën op de omslagen der afleveringen te plaatsen.

De prijs van eene advertentie is, per aflevering:

Van deze grootte	*f* 3.—
„ dubbele „	„ 5.50
„ drievoudige „	„ 8.—

naar verkiezing in de hoogte of breedte.

Voor eene advertentie van bijzondere oppervlakte, kunnen bijzondere overeenkomsten gesloten worden.

Bij inteekening op eene advertentieruimte voor alle 5 afleveringen, wordt de vijfde of laatste plaatsing niet berekend.

Zij, die genegen zijn onder bovengenoemde voorwaarden een advertentie te plaatsen, worden uitgenoodigd, zoo spoedig mogelijk hunne opgaven te doen aan het bureau der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Wijde Kapelstoeg E. 2, te Amsterdam, terwijl door de uitgevers de ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON na de uitgave van elke aflevering over het bedrag der gelden zal worden beschikt. Over abonnementen voor advertentieruimte op alle 5 afleveringen, wordt mede beschikt na de uitgave van de eerste aflevering.

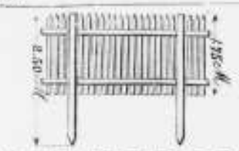
De eerste aflevering van het Rapport, zal in den loop dezer maand verschijnen.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1824 EN
Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat.
AMSTERDAM.
alwaar een **STAL** en **BOX** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.



J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM
GEKYANISEERD ROTSVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10.25 M.
niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.
Dennen-, Vuren-, Groenen- en Eiken Bestekhout en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Slijpdeelen enz.
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichthoudende Vaten van 180 Kilo en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.
HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagon of Scheepslading.
CHEMISCH BEREIDE VERF,
Oliebijtsels, Vernissen en Albastine
uit de fabriek van den Heer
F. A. Q. VAN GELDER
te Rijswijk bij 's Hage.
HARDSTEEN,
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.
ZANDSTEEN,
uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	„oude Kylithaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
1825 volgens teekening.
ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

AANBESTEDING. 1826

Het Bestuur van het KINDERZIEKENHUIS te *Amsterdam*, is voorneinens op Zaterdag 19 April 1884 AAN TE BESTEDEN in MAISON STROUCKEN, Marnixstraat te Amsterdam.

Het bouwen van een KINDER-ZIEKENHUIS te Wijk aan Zee,

volgens ontwerp van de architekten SCHILL & HAVERKAMP te Amsterdam.
Bestek met 2 teekeningen à *f* 2.— te bekomen bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heeregracht 246 te Amsterdam.
Aanwijzing in loco 15 April.
Inlichtingen te bekomen bij bovengenoemde Architekten, Leidsche Plein 21 Amsterdam.

Aan de Stoomfabriek
VAN
DERIKS & GELDENS te Druten,
(Zilveren Medaille Amsterdam 1883),
ZIJN VOORHANDEN:
Boulet- en **lei-dakpannen, vorsten, gevelbanden** en **nokversieringen;** — 50.000 wrakke pannen à *f* 15.— per 1000.
Mosaïk- en **andere tegels — gevel-, kiel-, put-, drie-** en **viergaats holle steenen, profiel-blokken** en **ornamenten,** alles in rood, blauw en in verschillende kleuren verglaasd.
Bestellingen worden met spoed uitgevoerd. 1827



DRIJFRIEMEN VAN KAMEELHAAR.
Eenige contractanten voor Europa: 1828
BREYMANN & HABENER te Hamburg.
Agenten voor Landen of Provincien gezocht.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Freres, Mauboug e
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1829
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1830

FRED. STIELTJES & Co.
Importeurs van Amerikaansche
Hout- en IJzerwaren.
Het Kantoor en Magazijn zijn gevestigd:
Keizersgracht 745 bij den Amstel,
AMSTERDAM. 1831

Reproductiën in Photolithographie.
Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductiën van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen of puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.
Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopte, spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.
Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren. **WEGNER & MOTTU.**
Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht,* Hamburgerstraat, 237
De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd. 1832

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen,** uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1833

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.
Th. SANDERS,
Iets over de Inrichting
VAN
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.
f —.50

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.
GOUDEN MEDAILLE
AMSTERDAM 1883.
BEKROOND: Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.
JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.
FABRIEK VAN
MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.
Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.**
OPGERICHT 1830. 1834
Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:
FERD. ENGERS, Amsterdam. Rotterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 16.

Redactie: F. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEE.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heeregracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — De restauratie van den Raadhuisgevel te Leiden. — Ventilatie systeem Norton. — Intermezzo. — Ingezonden. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Vraagbaak. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als nieuwe leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren:

G. J. Vincent & C°. ijzerfabriekanten te Schiedam en F. M. van Veen, ingenieur bij de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij te Amsterdam.

Verhuisd zijn de volgende heeren:

N. van Kleef	van	Hengeloo	naar	Haaksbergen.
J. Chr. Meischke,	„	Amerstoort	„	Arnhem.
G. F. Moele Bergveld	„	Arnhem	„	Oosterbeek.
M. W. Smijtink	„	Oosterbeek	„	Reenen.

DE RESTAURATIE
VAN DEN
RAADHUISGEVEL TE LEIDEN.

Zij die in het bezit zijn van den jaargang 1872 der Afbeeldingen van oude bestaande gebouwen," zullen daarin van de hand van den heer J. H. Leliman eene zeer uitvoerige beschrijving over het Raadhuis van Leiden vinden.

De zeventien daarbij behoorende, met de meeste zorg uitgevoerde platen, geven een zeer goed overzicht van den in- en uitwendigen bouw van dat gewrocht onzer voorouders uit het laatst der zestiende eeuw.

Dat de aandacht op die aflevering gevestigd wordt, heeft natuurlijk een doel, want, na kennismaking daarmede, zal men met mij hulde brengen aan het dagelijksch Bestuur, en den Gemeenteraad, die in zijne zitting van 25 October 1883 besloten heeft tot eene restauratie van dien gevel over te gaan.

De geheele gevel is vermoedelijk in het laatst der voorgaande, of in het begin dezer eeuw geverfd; de reden waarom men daartoe overging, komt bij een nauwkeurig onderzoek onmiddelijk tot klaarheid; men bedekte liever eenige minder fraaie of beschadigde gedeelten met eene goedkoopere verflaag, dan ze te herstellen; men was dus voor het oogenblik gered maar ook hier leerde de uitkomst dat „goedkoop duurkoop is", want nu moet men eenige duizendtallen guldens besteden om den ouden toestand weder te voorschijn te roepen.

Het was gewoonte geworden den gevel na verloop van ieder tiental jaren te verven en hij had, wilde men van een goed onderhoud spreken, zulks dit jaar hoog noodig; doch zie — daartegen begonnen zich uit den boezem der Afdeeling Leiden en omstreken van de

Gedrukt 16 April 1884.

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, stemmen te verheffen; men wilde zich per adres tot Burgemeester en Wethouders wenden en dit College verzoeken, bij den Raad een voorstel in te dienen om dat fraaie erfstuk onzer voorouders, door het ontdoen der verflaag, en het repareeren der geschonden gedeelten, weder in zijnen ouden toestand te herstellen.'

Voor dat men echter handelend kon optreden, werd de Gemeente-Architekt door de commissie van Fabricage gemachtigd, om het op zich zelf staande trapfront bij wijze van proef van de verflaag te ontdoen.

Van den uitslag daarvan zoude afhangen hoe verder te handelen.

Dat denkbeeld kon niet anders dan uitmuntend genoemd worden, immers, was de restauratie van dat bewerkelijke op zich zelf staande gedeelte mogelijk, dan kon voorzeker van den gevel hetzelfde gezegd worden en verkreeg men daarbij eenen voldoenden grondslag tot berekening van het geheel.

Inderdaad, het resultaat was verrassend. In plaats van de onduidelijk geworden lijnen en het eentoonige dat eenkleurigheid van dergelijke groote vlakken steeds met zich brengt, verkreeg men nu alles weder in den ouden, scherperen vorm terug en werkte de aangename kleur van den Bentheimersteen, waarin eenige harmonieerende nuances voorkomen, er niet weinig toe mede om het effekt te verhoogen.

Betrekkelijk weinig behoefde vernieuwd te worden, hetgeen, om geen schade aan het eerwaardig oude te doen, dan ook niet gewenscht was en niet in de bedoeling lag; waarbij nog komt, dat het beter is het bovenvlak der steen onaangeroerd te laten omdat dit, door den invloed van het weer en door het opzuigen der olie, eene beschermende laag vormt.

De steen had zich uitmuntend gehouden; de voegen werden uitgekapt, schoongemaakt en met gekleurde portland-specie volgewerkt.

De restauratie van dat gevelgedeelte mag men in den volsten zin des woords geslaagd noemen en eenen ondankbaren strijd over het al of niet mogelijke daarvan, behoefde dus niet gevoerd te worden.

Bij gedeelten, over een tijdsverloop van vier jaren verdeeld, zal de gevel van zijne verflaag worden ontdaan; gedurende dit jaar zal zulks geschieden met het fraaie middenfront en daarbij behoorenden puntgevel.

In zake een goeden en niet te duren verfoplosser werden eenige proeven genomen met den zoogenaamden Engelsche vertoplosser, met loog, met bijtende kali en door middel van afbranden.

De Engelsche verfoplosser werkt uitmuntend, maar is veel te duur; loog voldoet vrij goed, maar wanneer de steen, zooals zulks hier het geval was, daardoor eene bruine tint aanneemt, dan ligt het voor de hand dat men naar een ander middel uitziet; we vinden dat in de bijtende kali.

Daar de loog uit bijtende kali vervaardigd wordt, is er veel voor het gebruik daarvan te zeggen; men betaalt dan de produktiekosten niet; bezit nu de grondstof voldoende bijtende eigenschappen dan is het rationeeler die te nemen.

Eene oplossing van één gewichtsdeel bijtende kali op twee gewichtsdeelen water geeft een vrij sterken oplosser, maar, daar die te vloeibaar is, werkt hij niet lang genoeg in Om dat inwerken te bevorderen, mengt men bij de oplossing zooveel klei totdat de massa vast genoeg is om met het plamuurmes of eene kwast opgebracht te kunnen worden.

Nadat de opgebrachte specie één à twee uren ingewerkt had, werd de opgeloste verflaag door afboenen verwijderd en daarna dezelfde bewerking herhaald.

Gedurende den tijd dat de specie inwerkt, wordt zij voortdurend vochtig gehouden. De werking was zeer ongelijk, sommige gedeelten waren na drie malen bestreken en afgeboend te zijn, zoo goed als gereed; andere gedeelten daarentegen werden zelfs tot acht malen aldus behandeld.

De hiervoor gebruikt wordende kwasten en boenders werden van cocos vervaardigd omdat varkenshaar in zeer korten tijd geheel verbrandt.

Ook hier leerde de ervaring, dat het oplossen van verflagen een tijdroovend werk is; slechts door eene herhaalde bewerking, liefst met boenen gepaard gaande, bereikt men zijn doel. Met afbranden had men geen succes; wel werd de verflaag aangetast maar de te snelle afkoeling belette het afsteken.

LEIDEN, Maart 1884. G. LOOMAN.

VENTILATIE SYSTEEM NORTON.

Sinds eenigen tijd wordt vooral in Engeland en Amerika een nieuw systeem voor ventileering, naar den uitvinder er van „Norton Systeem" genoemd, met goed gevolg toegepast op publieke gebouwen, woonhuizen, schepen, mijnen, enz. Het berust op het opzuigen van de verbruikte of slechte lucht, terwijl, b. v. bij gebouwen, versche lucht kan binnen treden door eenige voor dat doel aangebrachte openingen op gunstig gelegen plaatsen, of door die welke steeds aanwezig bij deuren en vensters, welke nooit hermetisch sluiten. In 't eerste geval kan, zoo noodig, de intredende versche lucht, indien zij voor het doel te laag van temperatuur is, vooraf verwarmd worden in daartoe ingerichte mengkamers.

Het werktuig waardoor de lucht wordt ingezogen is hoogst eenvoudig. Een ijzeren cilindervormige kuip is tot op zekere hoogte met water gevuld; in dit water hangt een klok of stolp, die in vertikale richting kan bewogen worden. Boven het water, onder de klok, mondt een buis uit, die zich buiten de kuip in meerdere kleinere buizen vertakt, welke op verschillende en gewenschte plaatsen in verband staan met de lucht in de ruimte welke men wil ventileeren. Het is nu duidelijk dat, wordt de klok naar boven getrokken, de waterkolom daarin niet dezelfde beweging zal mede maken, maar dat door de atmospherische druk, de ruimte onder de klok zich vult met lucht uit de zooeven genoemde buizen. Om deze lucht uit de klok af te voeren staat de eerste, of aanvoerbuis, in verband met een andere, de afvoerbuis, welke in de buitenlucht uitmondt. Deze beide buizen bevatten elk een klep. Bij de opwaartsche beweging van de klok wordt de klep in de aanvoerbuis geopend, die in de afvoerbuis wordt gesloten: de verbruikte lucht wordt dus opgezogen. Bij de nederdalende

beweging van de klok wordt de klep in de aanvoerbuis gesloten, die in de afvoerbuis geopend: de in de klok opgezogen lucht wordt nu naar de buitenlucht afgevoerd.

De klok is aan het eene uiteinde van een balans opgehangen, het andere wordt met den motor verbonden.

Door de hoeveelheid af te voeren lucht wordt natuurlijk de grootte van de klok bepaald, verder eenigermate de snelheid van beweging, de aard van den motor, en de wijdte van de beide hoofdbuizen.

In sommige gevallen kan beweging met de hand voldoende zijn; in andere wordt stoomkracht vereischt, of kan een gaskracht- of electrische machine dienstig zijn. Veel kracht behoeft echter uit den aard der zaak niet vereischt te worden. In gevallen waarbij een ruime ventilatie verlangt wordt, kan de toestel dubbelwerkend gemaakt worden door ook aan die zijde van de balans, waaraan de motor is bevestigd, een klok te hangen die dezelfde werking te weeg brengt als die aan de andere zijde.

Eene dergelijke dubbelwerkende toestel is door den heer Norton geplaatst in een kinderziekenhuis te Bristol, en voldoet zeer goed. Even gunstige getuigenissen worden afgelegd over de werking van zulke toestellen in het Criterion theater te London, in het sousterrain van het Central Station Hotel te Glasgow, enz. Thans heeft de heer Norton een dergelijke inrichting ontworpen voor de ventilatie van het huis der Volksvertegenwoordiging te Brussel, waarbij gerekend is op de aanwezigheid van 500 tot 700 personen, en een effekt van 117 kub. Eng. voet per slag. Toestellen als deze hebben natuurlijk eenigen omvang, maar zij kunnen overal, waar men dit het doelmatigst acht, boven of beneden in het gebouw, geplaatst worden.

Ook op tal van schepen is het systeem Norton in toepassing gebracht; het bewijst daar uitnemende diensten om het gevaar van brocien van steenkolen, of het nat worden en gisten van ladingen koffie, enz. te voorkomen. Op enkele schepen wordt van de bewegingen eener waterkolom, welke door de schommelingen van het schip ontstaan in een buis welke in verband met het water buiten het schip staat, partij getrokken voor de vereischte beweegkracht.

In mijnen kunnen deze toestellen natuurlijk insgelijks van veel nut zijn bij het ventileeren.

Aan een der steigers van de de Ruyterkade te Amsterdam ligt het Amerikaansche yacht „Alert," het eigendom van den heer Norton, waarop hij zijn systeem heeft toegepast, ten behoeve van de ventilatie van de geheele scheepsruimte. De toestel, daar in de kajuit opgesteld en waarvan men de werking nauwkeurig kan gadeslaan, wordt met weinig moeite door één man in beweging gehouden. Wij hebben ons er van overtuigd, dat zij daar uitmuntend werkt; want nadat gedurende eenigen tijd in die kajuit gerookt en het er hinderlijk benauwd was geworden, was na een paar minuten gedurende welke de toestel gewerkt had, de lucht weder geheel gezuiverd. Hierbij moet in aanmerking genomen worden, dat tijdens dit in werking stellen tevens alle overige ruimten geventileerd werden. De versche lucht die door de reten van deuren, vensters, vloeren enz. binnen trad, veroorzaakte volstrekt geen hinderlijke tocht.

Het behoeft wel geen betoog, dat door het omzetten der kleppen juist de tegenovergestelde werking kan verkregen worden, en dus daar waar men zulks verlangt, versche lucht van buiten af kan ingeperst worden door tal van kleine openingen op geschikte plaatsen in de te ventileeren ruimte.

Eenige ondernemende personen te Amsterdam hebben naar wij vernemen, het voornemen opgevat om eene werkplaats te stichten waar de toestellen zullen vervaardigd worden die voor dit eenvoudige maar tevens vernuftige systeem noodig zijn.

AARDBEVINGEN EN GEBOUWEN.

Een zooveel mogelijk volledige bespreking van de invloeden, die aarbevingen op gebouwen kunnen uitoefenen zou een even leerzame als nuttige en interessante verhandeling kunnen worden. Men zou daarin niet alleen een bespreking moeten opnemen van de praktische lessen, die uit de werkelijke invloeden van de aardbevingen zouden kunnen getrokken worden, maar wij zouden daardoor ook in kennis kunnen worden gesteld met gevolgtrekkingen, welke gegrond waren op onze tegenwoordige kennis van dit natuurverschijnsel. Dergelijke kennis wordt door middel van de seismographen verkregen.

In de hieronder volgende korte mededeelingen zullen wij ons met opzet niet met dit laatste bezighouden, maar ons bepalen tot een paar van de meer belangrijke besluiten, die men ten opzichte van den invloed der aardbevingen op gebouwen heeft mogen nemen. Wellicht dat sommigen, wier taak het somwijlen is gebouwen in streken op te richten waar dikwijls aardbevingen voorkomen, hun voordeel met deze werken zullen kunnen doen, en in alle geval meenen wij, dat ook anderen, al is het ook eenvoudig uit weetgierigheid, gaarne in kennis zullen worden gesteld met een paar opmerkingen over een onderwerp, waarvan nog betrekkelijk zoo weinig bekend is.

Met betrekking tot de plaats waar zich een gebouw bevindt, is somwijlen na een aardbeving de opmerking gemaakt, dat vooral dat gedeelte van de stad hetwelk zich op laag gelegen terreinen of gronden bevindt, vooral onder den invloed van de aardbevingen geleden heeft, terwijl de hooger liggende gedeelten, de huizen bijv., die op heuvels gebouwd zijn of tegen de hellingen van die hoogten, niets te lijden hebben gehad, of althans zoo weinig van de aardbevingen ondervonden hebben, dat hierop geen acht behoeft gegeven te worden.

In het jaar 1855 bijvoorbeeld, heeft men dit waargenomen toen de Japansche stad Tokio door een aardbeving bezocht en geweldig geteisterd werd; hier toch kon duidelijk worden geconstateerd, dat vooral de laaggelegen stadsgedeelten veel meer geleden hadden dan de hoogere; en de afscheiding was zoo scherp, dat huizen op heuvels staande, die zich in de onmiddellijke nabijheid van de lager liggende stadsgedeelten verhieven, volkomen vrij gebleven waren.

Intusschen heeft juist het omgekeerde plaats gehad bij de aardbeving die de stad Yokohama te verduren had. Of dit laatste nu een uitzondering is en wel een

uitzondering die den regel moet bevestigen, zullen wij hier maar niet nader gaan onderzoeken.

In 't algemeen gesproken over deze aangelegenheid moet gezegd worden, dat er eigenlijk moeielijk een regel te maken is, die voor alle gevallen past, want eigenlijk heeft ieder klein gedeelte in een door aardbeving bezochte streek zijn eigen regel of wetten.

Als een plaats waar men een gebouw zou moeten plaatsen wijst de theorie naar het schijnt, die bepaalde zachte aarde, dien min of meer moerasachtigen grond aan, die in zekeren zin als buffer werkende, veel aan de kracht der aardbeving ontneemt en haar als het ware smoort. Wij hebben hier eigenlijk hetzelfde principe, dat reeds in zoo veel andere gevallen met goed gevolg wordt toegepast. De overeenkomst toch tusschen het zooeven genoemde en de redenen waarom een toren bijvoorbeeld beter bestand is tegen den invloed van hevige stormen, wanneer hij zoo geconstrueerd is dat hij door de windkracht in een bepaalden schommelingstoestand kan geraken, dan wanneer de bouwmeester hem onwrikbaar had opgesteld, ligt naar het ons voorkomt genoegzaam voor de hand om er hier verder op te moeten wijzen.

Er heeft, naar het schijnt, dienaangaande ook vroeger een bepaalde meening bestaan, want wij lezen, dat de tempel van Diana gebouwd was aan het uiteinde van een moeras, teneinde zooveel mogelijk voor de invloeden van aardbevingen beveiligd te zijn; maar wij moeten daaraan ook weer geen te groot gewicht hechten, omdat de ondervinding ons herhaaldelijk heeft getoond, dat een moerasachtige grond nog geen volkomen waarborgen. tegen verwoestingen door aardbevingen aangericht, levert. Wij behoeven slechts aan de aardbevingen te herinneren van Tokio en van Manilla om daarvan het meest afdoende bewijs te leveren.

Daarentegen kan op sommige gevallen gewezen worden, die schijnen aan te toonen, dat harde rotsachtige lagen, waar de amplitude van de beweging klein maar de periode zeer snel is, in vergelijking van de weinig elastische gronden der laaggelegen terreinen een veel beteren grondslag en meer beveiliging tegen de verwoestende invloeden aanbieden. Voorbeelden hiervan bieden de aardbevingen aan, die op Jamaica in het jaar 1692 woedden en ook de bekende aardbeving die in het jaar 1755 een gedeelte van Lissabon vernielde. Intusschen kan met zekerheid worden vastgesteld, dat bijvoorbeeld de uiteinden van klippen, stijle bergruggen, die plotseling eindigen en dergelijke, nimmer als bouwterrein in streken die van aardbevingen nu en dan te lijden hebben, moeten uitgekozen worden. De ondervinding toch heeft geleerd dat op dergelijke plaatsen, opgerichte gebouwen zeer veel te lijden hebben en gewoonlijk als het ware afgeschud worden. Het schijnt, dat men hier met een zelfde soort van uitwerking te doen heeft, als die ten gevolge waarvan de laatste wagen van een trein krachtig vooruit kan worden geschoven door een lokomotief die met het andere gedeelte van dien trein in botsing komt.

Wij moeten het bij deze opmerkingen, omtrent het kiezen van een bouwterrein laten. Belangrijke en positieve resultaten hebben wij daardoor wel niet leeren kennen, maar wij meenen ze toch wel der vermelding waard, al was het alleen om de aandacht onzer lezers op dit onderwerp, waarover betrekkelijk weinig gesproken wordt, te vestigen.

(*Wordt vervolgd.*)

INTERMEZZO.

De heer Toepoel te Deventer neemt de verdediging der ongerechtigheden, waarop ik bij de behandeling der concurrentie zinspeelde, op zich.

Moeielijk te begrijpen is het mij, hoe iemand de waarheid eener voorstelling niet kunnende beoordeelen, zooals de geachte schrijver regt, deze toch minstens sterk overdreven kan achten.

Dat vat ik niet.

Het is gelukkig, dat niet allen hetzelfde denken, want juist de gulden middenweg vormt zich niet zelden als de beste op het terrein waar van gedachten gewisseld wordt. Werk beter en goedkooper, is de levenswijsheid, en ge behoeft die concurrentie niet te vreezen.

Wanneer het eerste deel dier stelling in Deventer waarheid is dan zal de stad er goed, ZEd. als gemeente ambtenaar er ongetwijfeld slecht bij varen; — maar hoe moet ik dat goedkooper begrijpen? Moet ik dat goedkooper bij gesteld gelijke bekwaamheden van enkele mijner vakgenooten, geplaatst tegenover gemeenteambtenaren en bij nagenoeg dezelfde opvatting in architectuur, in den zin begrijpen: maak de constructie lichter, leg een dubbele lat waar de ander een balk zou gebruiken? Maar dan kon het resultaat wel eens zijn, dat met het kraken van het hout ook de carrière mede kraakte.

Beteekent het voor minder geld werken? Maar het is ons juist te doen, om de beunhazerij de wereld uit te helpen; op die manier onderhoud ge haar.

Hoewel ik geloof, met het Bestuur der Maatschappij, dat eene regeling van het loon vooralsnog niet gemakkelijk is, toch kunnen wij de toekomst voorbereiden, en is alsdan de eerste stap voorzeker, voorshands de markt niet verder te bederven, den heer Toepoel en gelijkdenkenden te verzoeken de verspreiding van hun leer te staken.

Wat nu betreft, dat gemeente-ambtenaren door partikuliere werkkring zich zouden aangespoord gevoelen, bouwkundige werken aan te schaffen en daardoor zich meer ten bate der gemeente te bekwamen, is mij ook niet recht helder, zoo komt bij de ruil een boekenkast.

Zou hetzelfde niet kunnen geschieden, wanneer de betrekking goed betaald wordt; is dan vermeerdering van kennis geen vereischte voor elken gemeente-ambtenaar, wil hij niet verouderen en jaren achteraan met de producten van zijn schepping komen?

Daarom zij een degelijk loon de basis; dit vormt een kapitaal, dat ten bate der gemeente in kennis en studie terugbetaald wordt.

Keeren wij het geval eens geheel om.

Wat zoudt ge wel zeggen van eene gemeente, die bezitster is eener bibliotheek, overvloeiende van bouwkundige wetenschap, en daardoor den ambtenaar een niet onaardig zakduitje bespaart? Zulke zijn er wel; dan valt de geheele redeneering weg en stijgt de concurrentie nog enkele graden hooger.

Bovendien wordt het hooi in de gemeentemuil niet alleen door bouwkundigen geleverd, — in dat geval zou er wel eens een mand met krullen onder door kunnen loopen, — maar wel door de geheele burgerij.

Die burgerij zal, voorgelicht door de kritiek, die overal is, wel leeren inzien of de kunst leeft of sterft en in beide gevallen, weten te loonen of te ontslaan, in geen geval een middel zijn, om eene ongelijke concurrentie te bestendigen.

Voor partikulieren te werken is voor den gemeente-ambtenaar niet altijd zoo te versmaden; daarom brenge men hem niet in verzoeking.

Een zekere gemeente stelde haren architekt eens deze keuze: hooger loon en geen partikulier werk, of blijven zooals het was.

De man koos het laatste. In een viertal jaren had hij zoowat voor een vier ton ongevoer gefabriekt. Gesteld eens, dat hij daar 5% van genoot, dan volgde hieruit jaarlijks een voordeel van ƒ 5000.— Zulk eene verhooging kan geene gemeente geven en de man had daarom wijselijk gekozen.

Zoo beschermde de controle van hooger hand de concurrentie; en nu moge de heer Toepoel mijn voordeel daarvan in de toekomst zien, het zou een buitenkansje zijn. Het was er mij niet om te doen.

Gaarne geef ik ZEd. de gulle verzekering, dat ik het zonlicht best kan zien schijnen in de woning van een ander; ik zie het zelfs welgemoed. Toen ik de concurrentie besprak, deed ik zulks alleen, omdat er zoo dikwerf een klacht geuit wordt, zelden daar gebracht waar zij te huis behoort, omdat het ongelijkmatige van die concurrentie wel eens verkeerd hun werkkring had gedrukt.

Het algemeen belang, het zoeken naar evenwicht in eene toestand, waarin ik met den geachten schrijver blijf verschillen, deed mij de zienswijze deelen van den kampioen voor het recht, de spreker uit de afdeeling, de heer J. H. Leliman, die zeer terecht op dien toestand verwees.

April 1884. J. DE HAAN.

INGEZONDEN.

In n°. 15 van het Bouwkundig Weekblad is een bericht opgenomen uit Utrecht, waarin wordt gezegd dat de Commissie, benoemd door de afdeeling der Maatschappij tot bevordering van fabrieks- en handwerksnijverheid te Utrecht, tot onderzoek van 't teekenonderwijs rapporteerde, dat dit haar, voor jeugdige ambachtslieden en industrieelen, was gebleken onvoldoende te zijn, en dat er bijzonder was gewezen op de noodzakelijkheid van meer naar 't model teekenen en het toevoegen of uitbreiden van het vak der aestetica.

Daar door den vorm van dit bericht een onverdienden blaam wordt geworpen op het teekenonderwijs in Utrecht, anderdeels de strekking van het bedoelde rapport eenigszins wordt miskend, zij het mij, als lid van de bovenbedoelde commissie vergund, hierbij een uittreksel van het rapport mede te deelen, vooral ook, omdat de aangehaalde beschouwingen van algemeenen aard zijn en niet alleen voor Utrecht maar ook voor geheel Nederland geldende zijn.

De opdracht der commissie was eenigszins anders dan voormeld bericht zou doen vermoeden en luidde aldus: ste onderzoeken waaraan het moet worden toegeschreven dat door de aankomende ambachtslieden niet zoodanig gebruik wordt gemaakt van de bestaande gelegenheid tot het ontvangen van teekenonderwijs als wel wenschelijk ware en zoo mogelijk de middelen aan te geven die geberigd zouden kunnen worden om daarin verbetering te brengen.

De commissie meende nu de oorzaken te moeten zoeken:

1°. In de verhouding van patroon en leerling, omdat bij de bestaande toestanden de patroon geen macht heeft over de leerlingen, die hem verlaten, zonder dat zij ten zijnen kosten iets geleerd hebben, waardoor dus de patroons de noodige belangstelling in den leerjongen verliezen en niet genoegzaam medewerken om hem tot bijwoning van het teekenonderwijs aan te sporen, of dat onderwijs praktisch dienstbaar te maken.

2°. In den weinigen kunstzin van het publiek, dat in den regel geen goed van half goed werk weet te onderscheiden en aan goedkoop, veel vertoonmakend fabrieckswerk de voorkeur geeft, zoodat zelden geld beschikbaar komt voor goed degelijk werk en wanneer zulks al het geval is, de betaling daarvan niet zoodanig is om een werkman aan te sporen zich de hoogere bekwaamheid in zijn vak eigen te maken.

3°. Dat bij het gros der leerlingen, de richting van het teekenonderwijs niet geheel aan hunne latere bestemming wordt getoetst.

Om aan deze bezwaren tegemoet te komen, achtte de commissie het wenschelijk dat meer bepaalde contracten gesloten werden tusschen patroon en leerjongen, voor den geheelen leertijd, waardoor de belangstelling van den patroon in den leerling grooter zoude worden. Wat kunstsmaak bij het publiek betreft, deze is slechts langzaam te ontwikkelen en niet alleen door tentoonstellingen. Onderwijs in aestetica ontbreekt bijna overal zelf nog op onze Universiteiten en hoogere scholen. Het praktisch toepasselijk teekenonderwijs moet niet te vroeg worden genoten, maar meer hand aan hand gaan met de vorderingen in het ambacht; daarom moge 15-18 Jaar daarvoor de vruchtbaarste leeftijd zijn.

Hoofdzaak moet worden gemaakt van teekeningen in lijnen, omtrekken, met het in de praktijk te gebruiken potlood. Opwerken met schaduwen heeft weinig nut voor de vaktoepassing, eene losse schaduw is daar genoegzaam voldoende voor de duidelijkheid. Het grootste gebrek vond echter de commissie in het ontbreken van gelegenheid om de teekenkennis spoedig praktisch toe te passen; het beste werk gaat naar de beste knechts, niet naar den leerling; zoo gaat spoedig met den lust ook de vrucht van het genoten onderwijs verloren. Om zelf een werkstuk te maken ontbreken den leerling goede voorbeelden, gelegenheid, materialen en tijd, die niet onbetaald kan blijven, zoomede gelegenheid tot afzet. Er moest een inrichting worden geopend om aan joogere ambachtslieden, bijv. in verbinding met ambachtschool en kunstnijverheidsmuseum, gelegenheid te geven zelf werkstukken te maken. Daartoe kon een dag wekelijks, tegen matige betaling en verstrekking van materialen en gelegenheid, worden opengesteld. Smaakvolle voorwerpen moesten worden opgemeten, geteekend, op ware grootte uitgeslagen en naar de eigen teekeningen weder vervaardigd worden; dan worden tentoongesteld en verkocht. Zoo leert de werkman, wat hoofdzaak is, naar teekening werken, en kan zonder bestelling werken maken die zijn ambitie gaande houden. Het publiek kan niet te duur goede werkstukken koopen en leert deze op prijs stellen, waaruit van zelf meer bestellingen zullen volgen. Eerst dan zal de aanstaande werkman met vrucht van het teekenonderwijs partij trekken.

F. J. NIEUWENHUIS.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De voorgenomen restauratie van een gedeelte van het »Princenhof" te Delft, de tegenwoordige kazerne der artillerie over de Oude Kerk, is, zooals men zich uit vroegere mededeelingen in dit blad zal herinneren, het gevolg van het door den heer Van Kerkwijk, in de zitting der Tweede Kamer van 13 December jl. daartoe tot de Regeering gerichte verzoek. De kazerne is het eigendom van de gemeente Delft, doch in voortdurend gebruik afgestaan aan het Departement van oorlog. De vertrekken, die men thans, bij de herinnering aan den dag, waarop voor 300 jaar de Groote Zwijger werd vermoord, zal herstellen, dienden tot magazijnen voor militaire goederen.

De Minister van oorlog heeft eene schikking getroffen, waardoor de gelegenheid ontstaat die vertrekken te ontruimen, en heeft zich voorts bereid verklaard ze aan de gemeente Delft terug te geven, terwijl het Departement van binnenlandsche zaken voor de restauratie zorg zal dragen. Daarvoor komen hoofdzakelijk in aanmerking: de voormalige groote eetzaal van het Princenhof met het aangrenzend portaal en eene trap, welke lokaliteiten het tooneel van den moord op den Prins gepleegd, zijn geweest.

Aan den gemeenteraad van Leiden zal door het dagelijksch Bestuur worden voorgesteld, zijn genomen besluit, waarbij de stand bepaald werd in welke het gedenkteeken van Leiden's ontzet zou worden geplaatst, te handhaven. Wanneer het voorstel wordt aangenomen, zal het voetstuk, hetwelk bijna gereed was, gedeeltelijk afgebroken moeten worden. De hierdoor ontstane onkosten, welke op ƒ 400 worden geraamd, komen dan ten laste der gemeente. Hoewel deze som kan voldaan worden uit de besparing, tot veel hooger bedrag, gemaakt bij den aanleg der fundeering, bestaat er toch veel kans, dat het beeld met het front naar het Noorden zal worden geplaatst, hetgeen toch te betreuren zoude zijn.

Te Leiden loopt vrij algemeen het gerucht, dat zonder voorkennis der ontwerpers van het gedenkteeken, het voetstuk één meter te hoog geplaatst is.

De heer Louis Fould heeft bij testamentaire beschikking fr. 20,000 ter beschikking gesteld van de Academie de France, om uitgekeerd te worden aan den schrijver van het best gekeurde boek over de geschiedenis der teekenkunst sedert de eeuw van Perikles tot op onze dagen.

Deze prijsvraag werd reeds door den heer Fould vóór 20 jaren uitgeschreven; doch tot heden heeft niemand naar den prijs gedongen.

Door den Minister van Financien is aan de Tweede Kamer ingezonden het verslag der door hem benoemde commissie, belast om te onderzoeken de aanmerkingen door A. van Vlijmen gemaakt op den bouw der Koninklijke stallen te 's Gravenhage.

Die commissie is saamgesteld geweest uit de heeren J. A. Schuurman, direkteur der gemeentewerken te Amsterdam; G. J. de Jongh, direkteur der gemeentewerken te Rotterdam en J. Kooij, aannemer te Amsterdam. Zij heeft tot het instellen van het onderzoek driemaal de stallen bezocht, eenmaal in tegenwoordigheid van den architect, aan wien de directie over den bouw was opgedragen; eenmaal met den heer van Vlijmen en den in de adressen genoemden onderbaas A. Vermeulen, die aanwijzingen hebben gedaan van de zaken, waarop de aanmerkingen betrekking hadden, en met wie in overleg is getreden over de plaatsen waar uitgravingen van riolen en fundeeringen zouden plaats hebben en waar beschotten zouden worden opengebroken; en de laatste maal door de commissie alleen, ten tijde dat op de aangewezen plaatsen de bedekte bouwstoffen waren zichtbaar gemaakt.

Na punt voor punt alle gemaakte aanmerkingen te hebben onderzocht, verklaart die commissie eenparig:

Dat bij den bouw wel enkele, maar zeer geringe afwijkingen van het bestek, zooals trouwens bij elk werk van dergelijken omvang, hebben plaats gehad, en dan op last en met goedkeuring der directie, zonder aan het werk te schaden. Al de verminderingen of vermeerderingen, door die afwijkingen ontstaan, zijn behoorlijk verrekend.

De commissie is van oordeel, dat het werk zeer deugdelijk is, evenals de gebruikte bouwmaterialen, en dat er geen sprake kan zijn van tekortkoming in het toezicht der directie, of van wanpraestatie van den aannemer.

VRAAGBAAK.

Vraag 46. — Gaarne had ik eenige inlichting omtrent het volgende, mij voorgekomen verschijnsel bij de uitvoering van een bouwwerk.

Het verschijnsel was het volgende:

Het gebouw bestaat uit verscheidene verdiepingen en bevat op deze, doorloopende gangen, welke verschillende, mede doorloopende dwarsmuren doorsnijden. De openingen hiervoor in deze laatste gespaard, werden afgedekt met één steens halfcirkelvormige bogen, van baksteen. Na eenigen tijd openbaarden zich in de kruinen dier bogen wel kleine, doch duidelijk zichtbare scheurtjes. Aan eene zijdelingsche uitwijking viel hier niet te denken, en evenmin aan eene te zware belasting der bogen, omdat de opening der scheurtjes kennelijk bovenwaarts toenemende was.

Ingewonnen informatiën gaven mij de overtuiging, dat ook door anderen een dergelijk verschijnsel bij herhaling was waargenomen, zonder dat ik eene voldoende aanwijzing der oorzaak hiervoor konde krijgen. Men veroorlove mij nu te vragen:

1°. Van waar dit verschijnsel? 2°. Wat kan er gedaan worden, om dit te voorkomen?

Antwoord 42. — Dat een architekt, aan wien men een bouwwerk buiten zijne woonplaats heeft opgedragen, reis- en verblijfkosten in rekening brengt boven zijn honorarium, is geen usance of recht. Hij zal goed doen hieromtrent bepalingen te maken tegenover zijn lastgever, bij het ontvangen der opdracht.

Antwoord 45. — Drijfsteen kan in sommige gevallen geschikt zijn voor buitenmuren. Sinds eenigen tijd kan men aan den Stationsweg te Leiden een klein gebouwtje zien, alleen staande, ingericht in hoofdzaak tot stal, en waarvan de muren bestaan uit houten stijlen met vulling van drijfsteen.

Voor buitenmuren van woonhuizen is deze steen misschien te poreus.

Afloop van Aanbestedingen.

BERKHOUT, 26 Maart. — De commissie uit het kerk- en gemeentebestuur, het opbreken der ruine en het bouwen eener nieuwe kerk en toren:

J. Kooij te Amsterdam	ƒ 65.850
C. Leeuw te Aardswoud	» 61.850
P. Mantel te Hauwert	» 60.800
P. Nieuwstad te Purmerend	» 59.800
J. N. Vlaming te Hoogwoud	» 58.553
J. Kampers te Wervershoof	» 56.850
D. de Vries te Helder	» 56.680
J. Rezelman en W. de Heer te Nieuwe Niedorp	» 53.500
A. de Vos Azn. te Helder	» 54.900
S. Wit Jz. te Ooterleek	» 51.500

gegund.

NIEUWENDAM, 27 Maart. — Het gemeentebestuur, het vergrooten en verbouwen van de school te Nieuwendam en het bouwen van een school en het verbouwen van de bestaande school te Zunderdorp, gemeente Nieuwendam, onder beheer van den architekt T. C. v. d. Sterr.

Nieuwmd. Zunderd.

G. L. Brouwer en D. Hoogerbeets	ƒ 21.000	ƒ 11.800
Gebrs. van Berkum,	» 20.800	» 12.950
A. Paans	» 20.000	» 12.800
L. Bouwman	» 19.900	» 12.800
T. de Ridder,	» 19.500	» 12.300
J. Lokhorn en Zoon	» 19.250	» 12.200
H. J. en G. Haandrikman	» 18.900	» 12.000
Weitmans	» 18.782	» 11.690
J. de Boer	» 18.540	» 11.600
J. Buisch te Wormerveer	» 17.980	» 11.150

de overigen allen te Amsterdam gegund.

begrooting ƒ 18.300 ƒ 11.200

ROTTERDAM, 27 Maart. — De architekt W. C. Coepijn, het bouwen van een woonhuis met pakhuis en kantoor op het Noorder eiland aldaar:

W. L. Helmer	ƒ 22.444
Mac. Lean en Soetermeer	» 21.760
H. Langbroek te Hillesluis	» 21.642
J. Meenhorst	» 20.990
A. v. d. Spiegel	» 20.885
R. D. Ketelaar	» 20.545
H. J. Heiman en Zn	» 20.500
Gouverne en Doon	» 20.486
P. Bleijenberg	» 20.350
A. Langejan te Kralingen	» 19.980
P. G. Winters idem	» 13.881
F. W. Keijzer	» 19.430
B. Hooijkaas en Zn.	» 18.935
C. D. Kuit	» 18.707
H. W. Vrolijk	» 18.675
W. G. Hilkes	» 18.321

De overigen allen aldaar, gegund aan H. W. Vrolijk.

AMSTERDAM, 28 Maart. — De ingenieur-architekt A. L. van Gendt: het verbouwen van de perceelen Binnenkant No. 19 en 20 aldaar:

C. v. d. Burg	ƒ 47.500
Cruijff en Schouten	» 41.473
W. L. Leibbrandt	» 39.238
D. Zuiderboek	» 38.870
H. Rietsnijder en Zn.	» 38.689
W. H. Rinse	» 38.385.50
D. Kiekens	» 38.250
F. Luijten en Th. H. v. Engelen	» 38.122
J. Poot	» 38.000
H. R. Hendriks te Oss	» 37.490
P. Groenhoff en A. G. Haak.	» 37.000
B. van Buuren	» 37.000
G. J. Sicne.	» 36.900
A. Aalders	» 36.744
B. de Bruin	» 36.570
K. J. Baptist van Damme.	» 35.777
G. Wood	» 35.553
A. Paans	» 35.000
H. J. Meekers	» 34.986
Timmer en Furstner	» 34.930
Oosterink en Schut	» 34.500
J. F. Prenzler	» 33.900
C. van Beemdelust	» 33.200
J. J. Vontijn	» 32.500
G. L. Brouwer en D. Hoogerbeets	» 31.231

de overigen allen aldaar, gegund aan Timmer en Furstner.

WINKEL, 2 April. — De heer E. van de Stad Jr. Het bouwen van eene heerenhofstede in de Waard en Groet:

W. Nieuwboer te Winkel	ƒ 16.880
L. K. Out, idem	» 16.750
T. Corvers, idem	» 16.700
C. Vlaming te Schagen	» 15.747
D. Kieler te Oude Nieuwdorp	» 15.700
P. Koomen te Lutkewinkel	» 15.400
M. Poppe te Wieringen	» 14.812
C. van Spest te Baarn.	» 14.700
C. Blaauws te Midwoud	» 14.500
J. J. K. Timmermaes te Nieuwe Niedorp	» 14.400
J. Reesselman idem	» 13.889
L. Kout te Aartswoud	» 13.420
J. Zeeman te Lutkewinkel	» 13.271
C. Leeuw te Aartswoud	» 12.993

☛ **Het Kantoor van FERD. ENGERS te Amsterdam, wordt 1 Mei e. k. verplaatst van Geldersche kade 88 naar UTRECHTSCHE STRAAT 14.** 1849

Door de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst** zal uitgegeven worden, een

RAPPORT

OVER DE

Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling,

in 1883 te Amsterdam gehouden, welk Rapport hoofdzakelijk de gebouwen, etalages, decoratiën, Indische kunst, oude kunst, bewerkte bouwmaterialen, (b.v. kamerbetimmeringen, gesmeed ijzerwerk, enz. enz.) ruwe bouwmaterialen, enz. zal behandelen.

Dit Rapport, met een **zestigtal** daarbij gevoegde **platen,** zal verschijnen in 5 afleveringen van het **Bouwkundig Tijdschrift,** hetwelk de Maatschappij uitgeeft, zoodat alle Gewone-Leden der Maatschappij dit werk over de Tentoonstelling gratis ontvangen.

Het Rapport zal bovendien ook tegen billijken prijs in den handel verkrijgbaar gesteld worden. Reeds hebben een aantal personen en boekhandelaren hunne bestellingen gedaan.

Dit werk, het eenige hetwelk in Nederland over de Tentoonstelling van 1883 verschijnt, komt dus in veler handen.

Voor de leden der Maatschappij is de gelegenheid opengesteld om op de volgende, **zeer billijke voorwaarden,** advertentiën op de omslagen der afleveringen te plaatsen.

De prijs van eene advertentie is, per aflevering:

Van deze	grootte	ƒ 3.—
„ dubbele	„	„ 5.50
„ drievoudige	„	„ 8.—

naar verkiezing in de hoogte of breedte.

Voor eene advertentie van bijzondere oppervlakte, kunnen bijzondere overeenkomsten gesloten worden.

Bij inteekening op eene advertentieruimte voor alle 5 afleveringen, wordt de vijfde of laatste plaatsing niet berekend.

Zij, die genegen zijn onder bovengenoemde voorwaarden een advertentie te plaatsen, worden uitgenoodigd, zoo spoedig mogelijk hunne opgaven te doen aan het bureau der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Wijde Kapelsteeg E 2, te Amsterdam, terwijl door de uitgevers de ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON na de uitgave van elke aflevering over het bedrag der gelden zal worden beschikt. Over abonnementen voor advertentieruimte op alle 5 afleveringen, wordt mede beschikt na de uitgave van de eerste aflevering.

De eerste aflevering van het Rapport, zal in den loop dezer maand verschijnen.

Voor zoo ver de voorraad strekt, zijn voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, bij de ondergeteekenden te verkrijgen.

Bouwkundig Tijdschrift 1881 f 5.—
Bouwkundig Tijdschrift 1882 „ 5.—
Bouwkundig Weekblad 1882 „ 3.—
Bouwkundig Weekblad 1883 „ 3.—

Na ontvangst der remise per postwissel geschiedt de aflevering direct franco.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.
Uitgevers.

1837 **AANBESTEDING.**

BOUWEN. BRUG.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Haarlem* zullen op Donderdag den 24sten April 1884 des namiddags ten 2½ uur ten Raadhuize der Gemeente in het openbaar AANBESTEDEN:

het maken van eene BRUG over de Leidsche vaart, vóór de Prins Hendrikstraat, met daarbij behoorende houten schoeijingen en bestrating.

Raming f 23.000

Bestek en voorwaarden alsmede de teekeningen liggen ter inzage op de Gemeente-Secretarie op alle werkdagen van 10—4 uur, en zijn, te beginnen Dinsdag 15 April 1884 des morgens ten 10 uur, van het bestek en de voorwaarden, aldaar gedrukte exemplaren verkrijgbaar tegen betaling van *f* 0.50 per stuk.

Plaatselijke aanwijzing op Vrijdag 18 April 1884 des morgens ten 10½ uur.

Tusschen den dag der aanwijzing en dien der besteding zijn elken werkdag, des morgens van 9—10 uur inlichtingen te bekomen aan het Bureau van Gemeentewerken, Koningstraat 2.

HAARLEM, 10 April 1884.

Burgemeester en Wethouders voornoemd.
E. A. JORDENS,
de Secretaris,
J. TIELENIUS KRUIJTHOFF.

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie enz. 1838

LOUIS GOFFIN & C^ie.,

27. Avenue Rogier 27.

LUIK. 1839

HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.

LA ROCHETTE STEEN.

Alles geleverd franco en op keur.

FRED. STIELTJES & Co.

Importeurs van Amerikaansche

Hout- en IJzerwaren.

Keizersgracht 745 bij den Amstel.

MAGAZIJN VAN

SCHOOLBANKEN, Systeem ANDREWS.

STOELEN en BANKEN

voor SCHOUWBURGEN, CONCERTZALEN, enz.

Asbest brandvrije verven,
Asbest olieverven,
Asbest dakbedekkingen,
Asbest-Cement

voor het herstellen van beschadigde zinken en andere daken.

Geïllustreerde Catalogussen en prijzen op aanvrage verkrijgbaar. 1840

DORDTSCHE TRAS.

H. F. ONDERWATER & Co.

DORDRECHT,

STOOM-TRASMOLENAARS.

Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tuifsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs. Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1841

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht: Stationsstraat 2. (1842

DRIJFRIEMEN VAN KAMEELHAAR.

Eenige contractanten voor Europa: 1843

BREYMANN & HÜBENER te Hamburg.

Agenten voor Landen of Provincien gezocht.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.

Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1844
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

1845 **FERD. ENGERS.**

AMSTERDAM, **Gelderschekade 88.**

ROTTERDAM. **Hoogstraat 184.**

WEIBERN-TUFSTEEN
Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE,

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Polytechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij Haag.*

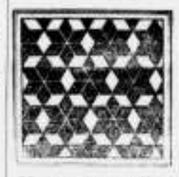
Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C^o. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 1846

Tuiles Metalliques. Menant à Paris.

METALEN DAKPANNEN, dekken in elke helling, zijn door hunne ook eleganten vorm ondoordringbaar voor tocht of stof, duurzaam, waaijen niet op, niet door, wegen van af 5 kilo per □ M. Ook zeer geschikt voor de Indiën. 1847

Agenten voor NEDERLAND en KOLONIËN,

MARTIN & C^o. **Achter Oosteinde.** **Amsterdam.**



LÉON DE SMET & C^o. GENT

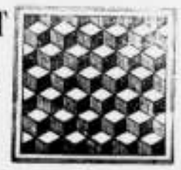
Fabriekanten van Ceramiektegels,

geperste, gepolijste en ingebrande

CEMENTTEGELS

EN

PORTLAND CEMENT.



Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam,* in BOUWMATERIALEN.

Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN,

ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz. 1848

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4^de JAARGANG N°. 17.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. K. DE KRUYFF, C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEEK.

Uitgevers: J. E. ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij voorafbetaling) fr. p. p. *f* 12.50; voor het Buitenland (bij voorafbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

Al weder een prijsvraaghistorie. — Vergadering van de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen gehouden 7 April 1884. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Leiden en omstreken, gehouden 16 April 1884. — Verslag van de vergadering der Afdeeling 's Gravenhage, gehouden 17 April 1884. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Utrecht, gehouden 18 April 1884. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Rotterdam, gehouden 18 April 1884. — Ingezonden. — Binnen- en buitenlandsche berichten.

AL WEDER EEN PRIJSVRAAG-HISTORIE.



Het was Maandag 21 April. — Was 't winter geweest, het zou aardig gevroren hebben. De natuur vond het echter beter van niet; voor het gevoel van de menschen was het haast gelijk. Een tochtje naar de Amsteldijk was verkwikkelijk. Met een mijner vrienden ging ik niettemin kennis nemen van de verschillende plannen, ingezonden op de prijsvraag voor een tweetal schoolgebouwen ten dienste der gemeente Nieuwer-Amstel. — Prijsvragen hebben nog altijd de bijzondere eigenaardigheid, dikwerf de meest verschillende verrassingen of spitsvoudigheden aan het licht te brengen. Zoo ook hier.

Wenschelijk is het daarom, dat wanneer de commissie der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst met haren arbeid gereed is, om algemeene voorwaarden ten dienste van prijsuitschrijvers vast te stellen, die voorwaarden van nuttig gebruik mogen zijn voor hen, die nu in onwetendheid al zeer zonderling kunnen zondigen.

In het pas gebouwde schoollokaal, dat om zijn van vocht doorslaanden muur, de verontwaardiging heeft opgewekt der vroede vaderen van de gemeente Nieuwer-Amstel en deze in vijandige positie gesteld heeft tegenover den bouwkundigen ambtenaar, hingen in een drietal lokalen de teekeningen aan de wand.

Wijselijk had men de muur met de vlekken uit het gezicht gehouden en dat gedeelte der school niet in gebruik genomen; maar daarvoor ook hingen in een ander lokaal de voortbrengselen onzer kunst achter lessenaars en tafels, ook wel zwetende achter een gloeiende kachel, waardoor zij niet dan à la perspective konden worden beschouwd.

En juist de weggeborgen muur was voorzeker de aanleiding tot deze prijsvraag.

Beschouwen wij de geschiedenis eens nader. De Gemeente Nieuwer-Amstel schrijft een prijsvraag voor schoolbouw uit. De belooning was, in aanmerking genomen dat aan den bekroonde de uitvoering kon worden opgedragen, niet zoo onbillijk.

Maar wat de prijsvraag nieuw in zijn soort maakte is, dat bij de mondeling gegeven inlichtingen, die de uitschrijving vergezelden, er op werd gewezen dat het doel was een school te bezitten met een gang op het midden; een school geschikt om later ter andere zijde van dien gang gelijkmatig te kunnen worden vergroot; een school waarin de privaten het wenschelijkst waren achter in den gang; een school waarvan in 't kort een hoofdschets ter beschtiging lag, daarvoor door den bouwkundige der gemeente opgesteld.

Waarlijk niet onaardig. De prijsvragen gaan een nieuwe periode in, bij het programma komt een plan, dat men verplicht is te volgen. Als het zoo voortgaat verschijnt eerstdaags een programma met een uitvoerig uitgewerkt

Gedrukt 23 April 1884.

ontwerp om als handleiding voor den prijskamp te dienen.

Het zou een middel tot afschaffing der prijsvragen zijn, daar het alle onderzoek naar nieuwe denkbeelden uitsluit. Inderdaad, Nieuwer-Amstel roept een geheel nieuwen toestand in het leven.

Maar is dat wel een rechtvaardige handeling tegenover den man, die men het hoofddenkbeeld heeft doen aangeven; is het wel de weg om te geraken tot het goede dat uit elke prijsvraag kan volgen, en waaraan een partikulier zich niet behoeft, elke gemeente verplicht is zich wel te moeten storen?

De inzending gaf het beste antwoord.

Natuurlijk lag het ontwerp dat aan de voorwaarden het meest voldeed, het aangegeven denkbeeld had overgenomen en symetrisch ineengevoegd was, als de beste voor de hand. Het bekroonde ontwerp levert hiervan het bewijs.

Toch waren er ontwerpers die getracht hadden door eigene opvatting de vraag te beantwoorden, en hierin niet onaardig geslaagd waren.

Het onverbiddelijke, buiten mededinging, was hun vonnis. Op die manier vielen een 26-tal ontwerpen af die, na gezien te zijn door Nieuwer-Amstels deskundigen, eenvoudig in het rapport besproken worden als niet aan de gestelde voorwaarden te beantwoorden. Vermakelijke troost voor zooveel arbeid; geen beoordeeling, geen enkele aanwijzing, alleen „gewogen en te licht bevonden". Maar zulk een koud rapport stemt volstrekt niet overeen met de uitvoerigheid van het programma.

Waren al die 26 inzendingen dan zoo beneden de waarde om nog beoordeeld te worden? Gelukkig Nieuwer-Amstel dat zooveel kennis in zijn kring huisvest.

Het is te hopen, dat de zustergemeente Amsterdam, bij de beoordeeling der beurs-prijsvraag het oog niet laat vallen op de deskundigen der naburige gemeente, want dan zou het wel eens kunnen gebeuren, dat een vel druks, voor het geheele beoordeelingsrapport voldoende was.

Al weder dus een doorntje meer aan de kroon der 26 martelaren in het vak.

Nu de beantwoording der prijsvraag zelve.

Wanneer men het gehalte der inzenders nagaat, dan verkrijgt men den indruk, dat de krachten van velen nog van groote zwakheid getuigen.

De kernachtige teekeningen die wij bij zoovele prijskampen in den laatsten tijd met welgevallen zagen, zoekt men hier te vergeefs; alles geeft een indruk van overhaasting, veel die van weinige studie. De eenvoud, bij het programma bepaald, maakt dan ook dat het geheel er niet opwekkend uitziet; toch heeft juist de schoolbouw een meer eigenaardig karakter, dat in den hoofdvorm hem doet verschillen van gewonen huis- of fabriksbouw. Er waren onder de ontwerpen die met een toren, gelijk aan dien van Durgerdam prijkten, anderen die de meest zwaarmoedige metselwerken tot sieraad hadden; ook was er een, waarbij de platte lijst der onderwijzerswoning, het 1/6 deel van de geheele hoogte van het gebouw innam. Er waren echter ook vele betere ontwerpen, die voor de onderwijzerswoning een aangename verdeeling hadden; die de privaten bijzonder eigenaardig en onder behoorlijk toezicht geplaatst hadden; als Flora, eenvoud en soliditeit kenmerken zuinigheid, school met lint liggende op olijftakken, Spieghel, vrije studie, lager onderwijs, en andere. De begrooting was voor de beoordeeling verre van onbelangrijk.

Onbegrijpelijk echter is het groote verschil in constructie waarvan men juist de meeste eenstemmigheid zou verwachten.

Daar waren er die alle muren op een enkele rij palen opgetrokken hadden; anderen die een verschil in paalfundeering leverden van liefst 120 stuks, en zoo al meer. Veelal was de kap met zakgoten geconstrueerd, hetgeen nogal eens bezwaren medebrengt.

Wanneer men dus de Nieuwer-Amstelsche prijsvraag nagaat, dan kan men zeggen dat de wijze van opvatting nieuw, doch zoo min mogelijk aanbeveling verdient.

Men late den denker vrij in zijne opvatting; een prijsvraag waarvan alle regels zijn vastgesteld, houdt op een prijsvraag te zijn. 't Is een som die elke leerling met eenige geoefendheid kan optellen.

Maar vooral were men zulke stumperige beoordeelingen; 3 blaadjes schrift, waaronder de namen van al de ontwerpen begrepen zijn, is geen loon voor zooveel arbeid; dat is wat al te bar. Men geve een door redenen gemotiveerd besluit: de juryleden toonen dat zij het beter weten dan de inzenders, en al is niet altijd eene bekroning het resultaat, een gepaste bemerking heeft veelal meer invloed gehad dan menigen lauwertak; zij moedigt de jongere krachten aan, vestigt het vertrouwen voor elk volgend geval, en is de eenige weg om de bouwkunst te verheffen.

De afloop van deze prijsvraag doet op nieuw inzien, dat het noodzakelijk is om zich vooraf te vergewissen wie tot jurylid geroepen is.

De bekroonde gaf wat gevraagd werd; zijn teekenwerk was flink en vast. Maar waarom vermeld het rapport niet met redenen, waarom zijne bekroning is gevolgd, waarom zoovele anderen op den eersten aanblik ter zijde gelegd werden?

Niet alle koks dragen lange messen, zegt het spreekwoord; maar ook niet alle menschen zijn tot rechter geboren, vooral niet in bouwzaken; dat leert deze historie weer op nieuw, welker meerdere bekendheid aanleiding geven moge dat zij spoedig tot de laatsten van dien aard behoort.

April 1884. J. DE HAAN.

VERGADERING VAN DE VEREENIGING TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE GRONINGEN, GEHOUDEN OP 7 APRIL.

De vergadering van de vereeniging tot bevordering der bouwkunst, in de »Pool" gehouden, was tamelijk goed bezocht.

Na het lezen der notulen deed de voorzitter een paar mededeelingen.

Telken jare, zeide hij, dient er eene wetenschappelijke voordracht op het gebied van kunsten en wetenschappen gehouden te worden. Voor dit jaar had de secretaris, de heer Joan. A. Nieuwenhuis, zich voor dat doel gewend tot prof. Alb. Thijm te Amsterdam die echter thans niet in de gelegenheid was om over te komen maar zich disponibel stelde tot het houden eener voordracht in October of November aanstaande.

De prijsvraag aangaande eene muziektent, waarvoor de antwoorden voor 1 April jl. moesten worden ingezonden, had geen belangstellenden gevonden: geen enkel ontwerp was ingekomen.

Aan de orde stelde de voorzitter daarop het voorstel om de gewone vergaderingen gedurende de maanden Mei tot September niet te houden, wat algemeene instemming vond. Hetzelfde was het geval met het voorstel om nog een exemplaar van »de Opmerker" en het »Bouwkundig Weekblad" aan te schaffen.

Nu kwam het beantwoorden der vragen, welke de vorige maal in de bus zijn gevonden, aan de orde; de eerste luidt: De architectonische voortbrengselen in deze gemeente, bij voorkeur die, welke door Groninger architekten ontworpen zijn, missen gewoonlijk het artistieke aan eene breedere opvatting eigen.

Daar dit gebrek alleen kan worden verbeterd door aan de jongere architekten een meer ruimen blik te bezorgen, is het voor hen allereerst noodig hunne studien elders voort te zetten.

Allen zijn daartoe evenwel niet in staat, vandaar de volgende vraag: Zouden er vanwege deze vereeniging op gezette tijden gezelschapsreizen kunnen ondernomen worden, naar plaatsen waar onze geest kan worden gescherpt en onze blik verruimd? Zou daarvoor geen bijzonder fonds kunnen gesticht worden?

Deze vraag werd bij monde van den heer Nieuwenhuis en daarna met de meeste belangstelling besproken. Men achtte zulke uitstapjes zeer nuttig voor de ontwikkeling der jongelieden en om den broederband tusschen vakgenooten te versterken. Het zal evenwel eene particuliere onderneming blijven, waaraan ieder lid kan deelnemen. Voor 1 Mei a.s. dienen de leden, die het verkiezen te doen, te schrijven aan het bestuur welk reisje van één dag zij het eerst wenschen, waarop het bestuur de zaak zal regelen.

De tweede vraag luidt aldus: »Aan de in aanbouw zijnde dubbele beerenbchuizing aan den Heeresingel, tegenover het kadastergebouw, zijn zoogenaamde lijstgoten aangebracht, die als het ware de basis vormen van twee topgevels. Zijn die lijstgoten dáár op hare plaats? Zoo ja, waaruit kan dan het redegevende van haar bestaan verklaard worden?"

De heer Jager had als lid der commissie ter beantwoording dezer vraag zich gewend tot den architekt, de heer Schnitger en het antwoord van dezen ontvangen, werd voorgelezen. De heer S. wees in dat schrijven er op, dat het Hollandsche renaissance stijl was en dat de gevel in oud Hollandschen stijl op de tentoonstelling te Parijs ook een dergelijke lijstgoot had, terwijl hij erkende, dat de goot te zwaar geworden was: de schuld van den opzichter.

Dit antwoord lokte veel discussie uit, waaraan de heeren Nieuwenhuis, Hazen, Jager, Molenaar en Scholtens deelnamen en die allen het antwoord bestreden. De conclusie was, dat er een groote fout begaan is, omdat de lijst er misplaats is, en wat betreft het gebouw te Parijs, dat had niet zoozeer een topgevel als wel een arkeneel, gelijk uit de photographie welke de heer S. bij het antwoord gevoegd had, bleek.

Hierna stelde de heer de Vries de leden in kennis met eene practische uitvinding, behelzende eene eenvoudige en goedkoope manier om glasdecoratie aan te brengen. Deze bestaat, door een zeker geprepareerd papier te bevochtigen en op het glas te leggen, wat daarna tegen warmte, wind en weer bestand is. De keurigste voorbeelden vertoonde de heer de Vries daarbij.

Door den heer Helder te Dokkum was eene collectie verschillende een-, twee-, en driegaats profilsteenen ingezonden, welke het voordeel opleveren dat zij alle gebuid afsluiten, zich vlug laten verwerken, enz. Met belangstelling werd ook hiervan kennis genomen.

Daarna werd de vergadering gesloten.

VERSLAG VAN DE 120ste VERGADERING DER AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN, GEHOUDEN 16 APRIL 1884.

Nadat de heer P. J. Groen een aantal behangselpapieren en eene menigte teekeningen van meubels ter bezichtiging had gesteld, opende de Voorzitter de vergadering en werd het verslag van het verhandelde op de vorige vergadering gelezen en goedgekeurd. Hierna bracht de heer G. Looman, namens een daartoe benoemde Commissie, rapport uit over vraag: »*Welke is de invloed der dampkringslucht op metselsteenen, vooral op Belgische.*"

Daar de vernielzucht der natuur zich niet stoort aan den landaard van den steen, wenscht spreker in het algemeen de nadeelige invloeden die op metselsteenen kunnen werken na te gaan, om ten slotte het gevoelen over den Belgischen steen mede te deelen.

De invloeden die het eerst genoemd kunnen worden zijn: strenge koude, groote warmte en veel regen. Die afwisselingen veroorzaken het verteeren van den steen; de te poreuse massa kan daaraan geen weerstand bieden.

Een tweede invloed is deze: wanneer de fabrikant een grondstof voor de steenen gebruikt welke niet geheel van kiezelsteenen gezuiverd is, dan kan het gebeuren dat bij het bakken de kiezelsteenen zelve gebrand worden en dan de eigenschappen van levende kalk verkrijgen. Wordt nu de steen bevochtigd, dan wordt die vocht door de ongebluschte kalk geabsorbeerd. Hierdoor ontstaat eene groote hoeveelheid warmte en waterdamp, met het gevolg dat de steen verbrijzeld wordt.

De heer Parize echter is de ontdekker van een nieuwe oorzaak. Volgens hem zijn het microscopische organismen, die in vele gevallen de vernietiging van den baksteen bewerken. Een onderzoek had aan het licht gebracht dat er een ontelbare massa van deze diertjes in voorkwamen. Op grond van deze ontdekking zegt de heer Parize:

1°. dat de levenskratbaarheid en levenskracht dezer organismen onbeperkt is;

2°. dat het dus allernoodzakelijkst is, vertrekken waarin besmettelijke zieken voorkwamen, afdoende te desinfecteeren.

Voor de Belgische steenen zegt de rapporteur o. a., dat in de verste verte geen vergelijking met de Nederlandsche metselsteenen te maken is, en dat het materiaal in alles, behalve de goedkoopte, voor het Noord-Nederlandsch product moet onder doen. De specie voor eerstgenoemden steen is met onvoldoende zorg bewerkt, de vorm slecht, en voor voegwerk totaal ongeschikt.

Door den Voorzitter werd den heer Looman dank gebracht voor het belangrijk rapport en besloten het in zijn geheel ter plaatsing in het Bouwkundig Weekblad op te zenden.

Hierna werd door den heer Is. van der Kamp een bijdrage geleverd over *»het sloopen van metselwerken door dynamiet."*

Spreker gaf zijne ondervinding ten beste, opgedaan bij het sloopen van het kruitmagazijn in het voormalig eeravelijn van fort »Erfprins" te Den Helder, in Februari 1876. Dit fort was gebouwd van gewoon metselwerk; de steenen waren niet van de hardste soort; de roodachtige kleur der specie toonde aan, dat cement van Canus gebruikt was; (hiermede wordt bedoeld cement uit de vorige eeuw, gemalen van leem, panstukken en heelbakken); toch gaf men, door middel van dynamiet de voorkeur boven den gewonen weg door handenarbeid.

De aanwending had plaats volgens eene brochure door Gebrs Krebes & Co. te Keulen in October 1873 uitgegeven, met afwijking dat in plaats van water, als beste opstoppingsmiddel, zand, en een enkele maal sneeuw werd gebruikt.

Het springen geschiedde in de maand Februari, en de patronen die bevroren waren, werden ontdooid in een tinnen ketel, geplaats in warm water. De ontsteking had plaats door middel van Bickfords patent vuurkoord, waarvan de dikte overeenkomt met expresselijk vervaardigde slaghoedjes, zonder dat men voor gevaar behoefde te vreezen.

Omtrent de uitvoering deelde spreker o. a. mede, dat reeds bij voorbaat verscheidene gaten in het muurwerk waren geboord, waarvan enkele, ten gevolge van meerdere afscheuring van metselwerk dan men verwachtte, overbodig werden. Die gaten hadden een middelijn van 2½ cM. bij eene diepte van 60 tot 110 cM.

Na zeer uitvoerige mededeelingen, door verschillende teekeningen opgehelderd, komt de heer v. d. Kamp tot de conclusie, dat eene geregelde uitvoering verzekerd is, wanneer de mijnen schaksgewijze geplaatst worden met 1,80 M. onderlingen afstand in de richting der loopende- en 1,20 à 1,25 M. in die der stootvoegen en dat:

1°. voor muren, dik 0,78 à 1,00 M., de gaten op eene diepte van 50 à 60 cM. en de ladingen op een gewicht van 2 à 2½ H. G., en

2°. voor muren dik 1 à 1.80 M., de gaten op eene diepte van 0.60 à 1,25 M. en de ladingen op een gewicht van 4 à 4½ H. G. dyamiet bepaald worden.

Ten slotte legt spreker eene begrooting van kosten over, waaruit blijkt dat de wijze van sloopen door dyamiet zeer voordeelig is, n. l. *f* 1.80 per Kub. Meter, tegen *f* 2.85 langs gewonen weg of handenarbeid.

De Voorzitter bracht den heer Is. van der Kamp, namens de vergadering, dank voor zijne onderhoudende bijdrage.

Tot afgevaardigden naar de a.s. Mei-Vergadering te Amsterdam werden gekozen de heeren P. G. Lancel en G. Looman en tot plaatsvervangers de heeren G. van Driel en W. Kok.

Vervolgens werd besloten in dezen zomer weder een wetenschappelijk uitstapje te maken, en daartoe werd op voorstel van het Bestuur, Gouda gekozen.

Niets meer te behandelen zijnde, sluit de Voorzitter met een woord van dank de vergadering.

VERRLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING 's-GRAVENHAGE, GEHOUDEN DEN 17den APRIL 1884.

De Voorzitter opent de vergadering en wijst, nadat de notulen der vorige waren gelezen en goedgekeurd, op een kleine, doch zeer belangrijke expositie van lave émaillée, en décorations céramiques uit de fabriek van den heer Gillet te Parijs.

Aan den heer H. Luther, vertegenwoordiger van gemelde firma, werd namelijk op zijn verzoek de gelegenheid gegeven, ook in onze afdeeling de proeven te laten zien van de voortreffelijke teekening, de zachte aangename kleuren en de groote mate van hardheid van deze tegels.

Gelijk de ondervinding al reeds bewezen heeft, is dit werk volkomen bestand tegen alle invloeden van de lucht en wordt dus bijzonder aanbevolen voor versieringen van gevels enz.

Ofschoon de juiste prijs niet met zekerheid is op te geven, omdat de teekeningen worden gemaakt naar de cartons van den architekt, zoo is die veelal afhankelijk van het getal kleuren en vordert 150 fr. en 180 fr. de □ M., al naarmate 1 of 2 kleuren zijn gebruikt. Er zijn stukken afgeleverd tot 500 fr. de □ M.

Onder meerdere vertoonde men nabootsingen van gobelins, welke uitmunten door zachte kleuren en waarvan de prijs komt op 80 fr. met —, en 65 fr. zonder goud, per □ M.

Na ballotage werden 1 gewoon en 2 geintroduceerde leden met algemeene stemmen aangenomen.

De heer G. J. Morre, thans aan het woord, zal ingevolge zijne welwillende toezegging, als vervolg van het behandelde in de laatste vergadering, heden avond spreken over houten- en ijzeren dakconstructien.

Met betrekking tot dit zoo uitgebreide en belangrijke onderwerp — dus vangt de geachte spreker aan — zal ik mij in dit uur bepalen tot een overzicht der meest gebruikelijke kapconstructien voor zoover de samenstelling der kapspanten tot bepaalde stelsels kunnen worden gebracht, en naar aanleiding daarvan wijzen op het goede, hetwelk in elk dier stelsels aanbeveling verdient, of wel, wat daarin voor verbetering vatbaar is.

Allereerst komt dan in aanmerking de zoogenaamde Hollandsche kap. Gelijk bij de meeste houten kapconstructien zijn er meestal twee groote gebreken.

1° Is het hout dikwijls te zwaar, zonder de kap sterk te maken en 2°. worden er te veel pennen en gaten gebruikt.

Wat het eerste gebrek aangaat, moet men het hout doelmatig verdeelen en dubbel laten voorkomen en tegen het tweede, make men de verbindingen zoo eenvoudig mogelijk en gebruike daartoe ijzer als het aangewezen materiaal.

Uit de beschrijving van een dergelijk Hollandsch kapspant blijkt, dat die geen zijdelingschen druk uitoefent, hetgeen dan ook trouwens, bij de geringe zwaarte onzer muren, moet worden voorkomen.

Zeer geraden is het de goot niet boven — maar tegen den muur aan te brengen, en zulks wegens de nadeelige gevolgen bij mogelijke lekkages.

De kap met zakgoot, hoewel bij breede overspanningen vaak noodig, verdient groene aanbeveling.

(Wordt vervolgd).

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING UTRECHT, GEHOUDEN 18 APRIL 1884.

Op deze laatste bijeenkomst in dit seisoen, werden als afgevaardigden naar de algemeene Mei- en September-vergaderingen de heeren van Lunteren en Kok benoemd, terwijl respectievelijk als plaatsvervangende leden de heeren Kruyf en Jansen verkozen werden, die allen verklaarden deze benoemingen aan te nemen.

Het overige gedeelte van dezen avond, werd op aangename wijze ingenomen door den heer C. T. J. Louis Rieber, secretaris der Maatschappij, die welwillend gehoor had gegeven aan de uitnoodiging, om ook in deze afdeeling een voordracht te houden.

»Beschouwingen over uitbreiding en tooi van groote steden", toegelicht door menige schets, was het onderwerp zijner lezing, waarmede de aanwezigen ook hier met belangstelling kennis maakten.

De omstandigheid, dat reeds meer uitvoerige beschrijvingen zijn opgenomen in de verslagen der vergaderingen, van de afdeelingen Amsterdam en 's Gravenhage (opgenomen in Nos. 2 en 7 van het Bouwkundig Weekblad 4e Jaargang) doet uw verslaggever besluiten, niet in nadere details te treden; doch hij sluit zich gaarne aan, daar waar in 't bizonder hulde wordt gebracht aan den spreker, voor zijn grondige studie.

Met een warm woord van dank aan den heer Rieber sloot de Voorzitter de vergadering.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ROTTERDAM, GEHOUDEN 18 APRIL 1884.

De heer J. Amiabel, van 's-Gravenhage, doet eenige mededeelingen omtrent de chemische verf en albastine uit de fabriek van den heer F. A. Q. van Gelder.

Spreker vangt aan met te zeggen, eerst het veroordeel tegen chemische verf te hebben gedeeld, doch dat hij bij het gebruik er van, door de gunstige resultaten welke hij verkreeg in vergelijking met de oude verf, tot andere gedachten kwam. Reeds spoedig ontdekte hij door de prachtige uitkomsten met een verfbereiding te doen te hebben, welke al die overtrof, welke hij zoowel binnen-als buitenlands had leeren kennen.

Als de verf goed behandeld wordt, eene oolieing welke ieder verver binnen acht dagen machtig is, dekt zij uitstekend, vloeit mooi gelijk, heeft een prachtige glans en hecht zich bizonder goed op hout, steen, glas, metalen, zijde, katoen, enz. Hiervan vertoont spreker eenige proeven, waaronder op blik, hetwelk in alle richtingen kon gebogen worden zonder los te laten of te scheuren. Er moet met een luchtige hand en met de punt van de voor het gebruik dezer verf bizonder gemaakte kwasten gewerkt worden, zonder veel uit te strijken. Er moet slechts gezorgd worden dat zij overal gelijk ligt.

De voordeelen zijn niet gering te achten. In het blik wordt de verf met een slechts zeer dun vlies bedekt, hetwelk gemakkelijk is weg te nemen. Al hetgeen daaronder is, heeft niet de minste verandering ondergaan; het gewone bereiden der verf komt niet meer te pas, het gebruik is voor den werkman niet vermoeiend, schuren is overbodig en met een liter kan 18 à 20 M². goed worden gedekt.

Voor mooi werk moeten over de plamuur twee lagen worden gelegd; de verf leent zich ook zeer gemakkelijk voor marmeren, enz.

Uit de beantwoording van sommige vragen blijkt, dat voor kleurmenging van alle andere gewone verven gebruik kan gemaakt worden, deze vereenigen zich goed met de chemische verf. Voor den grond kan men eerst gebruik maken van gewone verf en dan de chemische als dekverf toepassen; is deze verdund, dan kan er ook in geschuurd worden. De samenstelling is geheim.

De albastine dient voor het tinten van muren en plafonds; zij is ook witter dan kalk en kan dan in de plaats van deze voor het witten gebruikt worden. Zij moet met kokend water tot melkdikte worden aangemengd en gelijk worden gestreken. De ornamenten blijven scherper dan wanneer zij met witkalk bedekt worden, terwijl vuile plafonds en muren spoediger weder wit zijn. Oude muren en plafonds moeten vooraf met aluin worden afgewasschen, anders gaat de albastine door de laag witkalk.

Enkele leden zeggen, niet die gunstige uitkomsten te hebben verkregen en dat het gebruik niet goedkooper is. Het blijkt echter, dat door een lid van een andere soort albastine gebruik is gemaakt, dan die welke de spreker bedoelde. Een lid verklaart goede resultaten verkregen te hebben.

Beide stoffen zijn verkrijgbaar bij de firma J. en D. van der Pot te Rotterdam en de albastine ook bij Rutte & C°.

De Voorzitter deelt mede, dat op ieder der beide in 1883 uitgeschreven prijsvragen een antwoord is ingekomen; zij zijn gesteld in handen eener Commissie van beoordeeling, bestaande uit de heeren A. W. van Dam, P. J. Weeldenburg en J. Spoon, welke eenparig hebben goedviseerd tot bekroning van het ontwerp eener betimmering en decoratie van een eetzaal, met den uitgeloofden prijs, het getuigschrift der Afdeeling met eene premie van *f* 50. Het ontwerp van een rijk versierde hoofdbaluster of trappaal voor een hoofdtrap in een deftig woonhuis werd een loffelijke vermelding waardig gekeurd.

Bij de opening van het naambiljet, bij eerstgenoemd ontwerp, bleek vervaardiger te zijn, de heer Johan Vlaanderen, beambte bij de gemeentewerken van Leiden. De bekroonde, ter vergadering tegenwoordig, ontvangt onder hartelijke gelukwenschen van den Voorzitter uit zijne handen de uitgeloofde prijs, waarna op voorstel van het Bestuur wordt besloten, de zes zeer schoon uitgevoerde teekeningen terug te geven.

De heer C. M. Droogleever Fortyn stelt voor, de teekeningen ter reproductie voor het *Bouwkundig Weekblad* aan te bieden, waartoe wordt besloten.

De vervaardiger van het ontwerp eener trapbaluster zal worden uitgenoodigd verlof tot het openen van zijnen naambrief te geven.

Alsnu verleent de Voorzitter het woord aan den heer W. C. van Goor, tot het voordragen zijner beschouwing van de voorstellen tot wijziging der wet van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, in verband met haar zelve en de Afdeelingen.

De heer van Goor zegt het volgende:

M. H.

Aan niet velen onzer zal het onbekend zijn, dat de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst wederom in een tijdperk van wetsherziening verkeert, en wel ter oorzake dat de Afdeelingen het over het algemeen niet erg naar haren zin hebben. Wij kennen de oorzaak van die minder aangename stemming, zij vind haar grond in Art. 56 (52,?) der maatschappelijke wet, die het nu sedert drie jaren de Afd. onmogelijk heeft gemaakt, andere personen, dan diegenen welke lid der Maatschappij zijn, als leden aan te nemen Door deze beperking kwamen er weinig nieuwe leden bij, maar de gewone vermindering bleef, waardoor vooral onze Afd. schrikbarend in ledental is achteruitgegaan. Als dat nog eenige jaren zoo doorgaat, dan zouden wij in den toestand kunnen geraken van zelfs voor het noodigste geen middelen meer te hebben. Al is het nu ook waar, dat een vereeniging van weinig leden krachtiger kan zijn en werken dan eene die op een groot aantal leden wijzen kan, als die weinigen energiek doen wat zij kunnen, toch is het ontmoedigend op een steeds kleiner en kleiner wordend hoopje getrouwen te moeten staren.

Voor hen die met de toestanden van de Maatschappij en de Afdeelingen bekend zijn, heeft het aanvankelijk resultaat, met Art. 56 (52,?) bereikt, niets verrassends; zij hebben dat Art. den dood der Afdeelingen genoemd, en al mogen zij niet werkelijk sterven, een weinigje teringachtigheid is niet te ontloopen Wij keuren het beginsel in dat Art. neergelegd niet af, volstrekt niet, maar stellen wij de feitelijke toestanden daartegenover, dan gelooven wij dat de toepassing er van voor Maatschappij en Afdeelingen schadelijk moet werken. Ik stel mij voor dit punt later te ontwikkelen.

Bij dezen stand der zaken is het niet te verwonderen dat naar verbetering wordt uitgezien. Reeds in het vorige jaar heeft de Afd. 's Hage eene poging daartoe aangewend, door voortestellen, dat zonen van leden, en andere jonge lieden, tot hun 23ste jaar lid eener Afd. konden worden, zonder lid der Maatschappij te zijn. Wij weten het, dat voorstel heeft op Art. 56 schipbreuk geleden.

De zaak kan echter niet blijven zoo als zij is, en dat dit vrij algemeen gevoeld wordt blijkt uit het betrekkelijk groot aantal voorstellen om uit de moeielijkheid te geraken. Wij zullen deze voorstellen eerst kort in herinnering brengen om hen daarna te beschouwen in verband met de belangen der Maatschappij en die der Afdeelingen.

Het door het Bestuur onzer Afd. gedane voorstel is u bekend. Het was, om tot den vroegeren toestand terug te keeren, d. w. z. dat de Afdeelingen ieder als lid konden aannemen die zich daartoe aanmeldde. Met het oog op hetgeen ik later wensch te zeggen, wil ik nu reeds releveeren, dat niet alle bestuursleden met dat voorstel waren ingenomen; zij wenschten een voorstel te doen waardoor èn de Maatschappij èn de Afdeelingen op een zuiver standpunt zouden komen, namelijk het daarhenen te leiden, dat zoo als het werkelijk moest zijn, de Maatschappij bestond uit Afdn. Doch omdat men meende, dat dit doel thans nog onbereikbaar was, gingen ook zij die dat wenschten met het voorstel mede, omdat daardoor de Afd. uit haar ledennood zou geraken

Nog voor dit voorstel was aangenomen deed de heer Daniel J. Sanches te Amsterdam het voorstel, dat kunstlievende leden tegen een contributie van *f* 2.— zouden worden aangenomen, die dan Afdeelingsleden konden worden. Dit kan gebeuren zonder art. 56 (52,?) te verkrachten.

Daarna kwam het voorstel van den heer J. B. Kam, dat jongelieden tot hun 23e jaar lid der Afd. konden worden, zonder lid der Maatschappij te zijn.

Nu volgt de heer C. M. Droogleever Fortuyn, welke aanraadt voorloopig het stemrecht in den geest zoo als dit in het Nut is geregeld, te veranderen. Veel goeds zal dan vanzelf volgen, en dat goede zal zijn: eene reorganisatie der Maatschappij in den zin zoo als door enkele Bestuursleden onzer Afd. werd gewenscht. De Maatschappij: behartigster der algemeene belangen, de Afdeeling van de plaatselijke.

Ook de Bestuurders der Afd. Arnhem noemen deze regeling de eenige rationeele, doch zij doen het voorstel om daartoe te geraken, niet. Zij wenschen de tegenwoordige Afdeelingsleden (welke geen lid der Maatschappij zijn) te vervormen in kunstlievende leden, tegen dezelfde contributie als thans, *f* 5; maar zij zouden, in plaats van de uitgave »Oude gebouwen" het Bouwkundig Weekblad ontvangen. Verder zou aan de Afd. ½ der maatschappelijke contributie worden afgestaan, terwijl de Afdn. dan geen eigen contributie meer zouden heffen. Volgens bij het voorstel gevoegde berekening, zou de Maatschappij ruim *f* 3000 moeten afstaan, welke som door vermindering of geheele afschrijving van begrootingsposten zou te vinden zijn.

Het voorstel van den heer P. J. Huibers te Amsterdam, strekt om nog een vijfde categorie van leden der Maatschappij te scheppen onder den naam van b. v. plaatselijke Afdeelingsleden. Zij betalen *f* 5 contributie en ontvangen daarvoor het *Bouwkundig Weekblad*. De heer H. acht dit voorstel een stap in de door den heer D. F. aangeprezen richting. Ook hem komt eene wijziging in het stemmen op de Algem. Verg. zeer gewenscht voor.

Gedurende deze stroooming van voorstellen ontwikkelde de heer Th. G. Schill te Amsterdam het denkbeeld, dat de Afdeelingen gedelegeerden naar een te houden bijeenkomst zouden zenden om de gedane voorstellen te onderzoeken en te trachten tot eenstemmigheid te komen. Door de krachtige wijze waarop dit denkbeeld in de Januari-verg. onzer Afd. is ondersteund, heeft dit denkbeeld succes gehad.

De gedelegeerden zijn gekomen tot een eenigszins gewijzigd voorstel Sanches, namelijk, dat plaatselijke Afdeelingsleden kunnen worden aangenomen, mits, betalende aan de Maatschappij eene contributie van *f* 2. Zij kunnen het *Bouwkundig Weekblad* à *f* 4.— bekomen en de verdere werken der Maatschappij tot verminderden prijs. Zij hebben stem op de Algemeene Vergadering.

Op die bijeenkomst was de heer D. F. met nog een voorstel gewapend, hetwelk echter wegens gebrek aan tijd niet in behandeling is gekomen. Het sluit aan zijn vroegere raadgeving, wijziging van het stemrecht, in dien zin, dat behalve voor de leden van het Bestuur, het persoonlijk stemrecht vervalt en daarvoor dat der Afdeeling in de plaats treedt. Uit leden welke zich niet tot een Afdeeling vereenigen, worden correspondentschappen gevormd, met stemrecht als de Afdeelingen.

Met dit voorstel sluit, als ik het zoo noemen mag, het officieel gedeelte. Er bestaat echter een niet officieel gedeelte in deze geschiedenis en wel van de hand eens onbekenden schrijvers in de Opmerker van 24 November l. l. Dat het bedoelde stuk niet is onderteekend, schijnt mij toe niet noodzakelijk ten gevolge te moeten hebben dat het geïgnoreerd moet worden. Ik behoef echter niet te vreezen mij met de behandeling van dat stuk te zullen compromiteeren, omdat de schrijver er van zich in dit oogenblik in uw midden bevindt.

Het bedoelde voorstel is, dat waar 10 leden der Maatschappij wonen, eene Afdeeling bestaat. welke recht op een gedeelte der contributie heeft. De Afdeelingen stemmen ter Algemeene Vergadering en stellen kandidaten voor bestuursleden der Maatschappij; zij kunnen plaatselijke leden aannemen, welke geen

ander recht hebben dan deelneming aan de werkzaamheden der Afdeeling.

Beschouwen wij nu de voorstellen iets van naderbij.

Voor hiertoe echter over te gaan, gelooven wij het goed, Art. 56 in het oog te vatten en naar de juiste bedoeling daarvan een onderzoek in te stellen. Het stelt vast, dat eerst in 1890 de herziening der wet aan de orde wordt gesteld, doch dat wijzigingen van enkele bepalingen ook in andere A. V. kunnen geschieden.

Dit Art. is in 1875 in de wet gekomen, doch daaraan werd nog deze bepaling toegevoegd: «Een A. V. kan geen besluit nemen, strijdig met eenig Art. dezer wet".

Hoe moeten wij de woorden «wijzigingen van enkele bepalingen" opvatten? De verslagen der A. V. in '75 en '80 brengen geen licht. Het eenige licht, dat wij kunnen ontsteken, is: te verhalen wat in 1875 gebeurd is.

Tegen de exclusieve bepaling van voor 1875 rezen gewichtige bedenkingen. Het was zeer goed denkbaar, dat binnen de vijf jaren, tusschen de wetsherziening verloopende, iets met of buiten de Maatschappij gebeurde, hetwelk verandering der wet, zoo al niet gebiedend noodig, dan toch zeer gewenscht zou doen zijn, waartoe de mogelijkheid, zoolang die bepaling bestond, was buitengesloten. Er werd vrijheid gewenscht, om de bakens te kunnen verzetten als het getij verliep. Hoewel dit werd beaamd als nuttig, vreesden anderen dat, als de wijziging der wet zoo gemakkelijk gemaakt werd, zij van elke stabiliteit zou beroofd worden. Deze waren van oordeel, dat die wijzigingen zich niet verder mochten uitstrekken, dan tot ondergeschikte zaken, weshalve de beginselen geen verandering zouden mogen ondergaan, binnen den voor wetsherziening vastgestelden tijd. De laatste beschouwing zegevierde.

Ziedaar M. H.! in weinig woorden de geschiedenis van ons tegenwoordig Art. 56 en den geest die er ingelegd is geworden; en aan dien geest, als de ware, houden wij vast. Het is duidelijk, hoe wij de woorden «wijzigingen van enkele bepalingen" moeten opvatten. Slechts in kleinigheden mag de wet vóór 1890 worden gewijzigd; hoofdbepalingen moeten onaangeroerd blijven. Is deze opvatting niet de ware, waar is dan de grens tusschen hetgeen wel en niet geoorloofd is?

Moeten wij het zwaarte punt van het voorschrift in het woord «enkele" zoeken, dan heeft men het in zijn macht, mits niet alles te gelijk aanvattende, tot zelfs de beginselen langzamerhand te vervormen, het eene jaar dit, het andere jaar dat stukje.

Dit kan echter het geval niet zijn, want dan zou men tot de grootste absurditeiten komen. Stellen wij een paar voorbeelden.

In het vorige jaar is het getal 15 uit de wet verwijderd; een *enkele* bepaling dus en oppervlakkig beschouwd eene kleinigheid; maar in werkelijkheid is daardoor een groote verandering ontstaan. Dit getal 15 had ten doel te voorkomen, dat personen eene plaats aan de Bestuurstafel zouden innemen, die bij algemeene stemming der leden, slechts een minimum aantal stemmen als kandidaat bestuurders verkregen. Ik vrees niet te sterk te spreken, als ik beweer, dat, door het rooijeeren van het getal 15, een beginsel, een hoofdbepaling in de wet is opgeruimd. Niets meer dan het wijzigen van een *enkele* bepaling zou het ook zijn, als in Art. 1 Amsterdam veranderd werd in Rotterdam of Utrecht.

Is mijne opvatting van Art. 56 juist, gesteund als die wordt door hetgeen aan de formuleering er van is vooraf gegaan, dan komen wij tot het besluit, dat, hetgeen in 1883 is geschied, niet in overeenstemming met de bedoeling van dat Art. is, en dat, zoo niet alle, dan toch bijna alle nu gedane voorstellen in hetzelfde geval verkeeren. Zij toch hebben ten doel, eene enorme wijziging in het stemrecht, het scheppen van nieuwe categorien van leden, en misschien nog andere. Alle slechts *enkele* bepalingen, maar van diep ingrijpenden aard.

Wij vinden hier een grooten hinderpaal op onzen weg, maar juist omdat die ons zoo groot toeschijnt, zullen wij hem stilletjes laten staan en er om heenen loopen om onzen weg te vervolgen, alsof hij niet bestoed. Misschien vinden wij later nog wel een middel om hem op te ruimen. Vangen wij nu met onze beschouwingen aan en houden wij ons alsof wij alles konden doen wat wij willen.

Wordt vervolgd.

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwk. Weekblad te Amsterdam.

Ongaarne zie ik mij verplicht naar aanleiding van het door den heer Nieuwenhuis ingezonden stuk in n°. 16 van het Weekblad het volgende op te merken:

In het rapport wordt gezegd, dat de commissie meende de oorzaken (waarom door aankomende ambachtslieden geen zoodanig gebruik wordt gemaakt van de bestaande gelegenheid tot het ontvangen van teekenonderwijs als wenschelijk ware) te moeten zoeken:

1°. . . . . .

2°. . . . . .

3°. «In de richting van het onderwijs zelve."

Verder oordeelde zij dat te veel waarde werd gehecht aan het maken van fraaie teekeningen" enz. enz.

Teekenonderwijs, waarop de commissie deze aanmerkingen meent te moeten maken en in welks richting zij mede de reden zoekt, waarom slechts weinige der aankomende ambachtslieden daarvan gebruik maken, zal toch zeker in het oog der commissie niet «voldoend" geoordeeld worden.

Zoo dus de heer Nieuwenhuis met recht meent, dat door mijne woorden «een onverdienden blaam" wordt geworpen op het onderwijs te dezer stede, wat niet mijne bedoeling geweest is, komt dit m. i. geheel voor rekening van de wijze waarop de commissie hare denkbeelden in het rapport heeft ingekleed.

Utrecht 20 April 1884. P. J. HOUTZAGER.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Met betrekking tot de veel besproken vraag over de wenschelijkheid der toepassing van g i e t i j z e r e n k o l o m m e n bij nieuwe gebouwen of bij verbouwing van oude, heeft nu de Berlijnsche bouw-politie de volgende verordening openbaar gemaakt:

«In gebouwen, waarvan de onderste verdiepingen winkels of pakhuizen zijn, terwijl de bovenste tot woningen zijn ingericht, mogen gietijzeren kolommen, die tegen de onmiddelijke uitwerking van het vuur niet zijn beschut, onder de draagmuren van het huis in 't vervolg niet meer worden toegepast.

In de plaats daarvan mogen worden gebruikt: *a.* k o l o m m e n v a n g e s m e e d i j z e r; *b.* kolommen van gietijzer, zoodra ze door een vasten mantel van gesmeed ijzer omgeven zijn, die door eene luchtlaag van het gietijzer gescheiden is; *c.* door pijlers van klinkers in cementmortel".

Bij uitgravingen, die onlangs ten behoeve van den onderaardschen spoorweg te Londen werden gedaan, stiet men op de grondmuren van de oude kerk van St. Jan den Dooper, die bij den grooten brand, waardoor de stad voor 200 jaren werd geteisterd, haren ondergang vond, en die hareraijds op de bouwvallen eener oudere kerk uit den tijd der normandische overheersching was verrezen. Toen ook de fragmenten der muurwerken van dit gebouw waren weggeruimd, ontdekte men zeer belangrijke overblijfselen eener r o m e i n s c h e v i l l a met een uitmuntend bewaarden mozaiekvloer, uit v e r g l a a s d e romeinsche baksteenen, die op hun kant waren geplaatst. Met de uitgraving van den vloer in zijn geheel is men voortreffelijk geslaagd en het opmerkelijke kunstwerk is tegenwoordig in het Cannon-Street-Hôtel tentoongesteld.

Wel wederom een treffend bewijs voor de enorme ophooging van het terrein en de geleidelijke verplaatsing van den beganen grond in onze moderne steden van oude dagteekening, waaromtrent, behalve te Rome, ook te Parijs, Keulen, Trier en andere plaatsen van romeinschen oorsprong in de laatste jaren zoo belangrijke opheldering werden verkregen.

Niettegenstaande het advies der ontwerpers van het gedenkteeken van Leiden's ontzet, en niettegenstaande men te Leiden en overigens vrij algemeen van gevoelen was, dat de stand van het beeld met de voorzijde naar het zuiden, zooals de heeren Vogel en Koelman het meenden te moeten plaatsen, de beste was, heeft de Gemeenteraad van Leiden in zijne zitting van den 15den dezer besloten, het monument met het front naar het noorden te plaatsen.

De vrees, in ons vorig blad geuit, was dus gerechtvaardigd.

☛ **Het Kantoor van FERD. ENGERS te Amsterdam, wordt 1 Mei e.k. verplaatst van Geldersche kade 88 naar UTRECHTSCHE STRAAT 14.** 1861

Door de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst** zal uitgegeven worden, een

RAPPORT

OVER DE

Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling,

in 1883 te Amsterdam gehouden, welk Rapport hoofdzakelijk de gebouwen, etalages, decoratiën, Indische kunst, oude kunst, bewerkte bouwmaterialen, (b.v. kamerbetimmeringen, gesmeed ijzerwerk, enz. enz.) ruwe bouwmaterialen, enz. zal behandelen.

Dit Rapport, met een **zestigtal** daarbij gevoegde **platen,** zal verschijnen in 5 afleveringen van het **Bouwkundig Tijdschrift,** hetwelk de Maatschappij uitgeeft, zoodat alle Gewone-Leden der Maatschappij dit werk over de Tentoonstelling gratis ontvangen.

Het Rapport zal bovendien ook tegen billijken prijs in den handel verkrijgbaar gesteld worden. Reeds hebben een aantal personen en boekhandelaren hunne bestellingen gedaan.

Dit werk, het eenige hetwelk in Nederland over de Tentoonstelling van 1883 verschijnt, komt dus in veler handen.

Voor de leden der Maatschappij is de gelegenheid opengesteld om op de volgende, **zeer billijke voorwaarden,** advertentiën op de omslagen der afleveringen te plaatsen.

De prijs van eene advertentie is, per aflevering:

Van deze	grootte.	*f* **3.—**
„ dubbele	„	„ **5.50**
„ drievoudige	„	„ **8.—**

naar verkiezing in de hoogte of breedte.

Voor eene advertentie van bijzondere oppervlakte, kunnen bijzondere overeenkomsten gesloten worden.

Bij inteekening op eene advertentieruimte voor alle 5 afleveringen, wordt de vijfde of laatste plaatsing niet berekend.

Zij, die genegen zijn onder bovengenoemde voorwaarden een advertentie te plaatsen, worden uitgenoodigd, zoo spoedig mogelijk hunne opgaven te doen aan het bureau der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Wijde Kapelsteeg E 2, te Amsterdam, terwijl door de uitgevers de Erven H. van Munster & Zoon na de uitgave van elke aflevering over het bedrag der gelden zal worden beschikt. Over abonnementen voor advertentieruimte op alle 5 afleveringen, wordt mede beschikt nà de uitgave van de eerste aflevering.

De eerste aflevering van het Rapport, zal in den loop dezer maand verschijnen.

Voor den bouw van eene NIEUWE BRUG over de Elbe bij Hamburg zullen in den loop van den zomer 1884 heiwerken met Nasmijth'sche of andere direct werkende stoomheiblokken uitgevoerd worden. Eigenaars van dergelijke heien, welke genegen zijn dezelven voor deze werken aan te bieden, gelieven zich wegens nadere informatien te wenden aan de Ingenieur-Afdeeling IV^s^ der eerste Sectie van de Bau-Deputation te Hamburg, Bleichenbrücke N°. 17.

Hamburg, 17 April 1884.

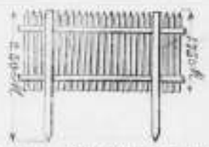
1862 **DE BAU-DEPUTATION.**

Voor zoo ver de voorraad strekt, zijn voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, bij de ondergeteekenden te verkrijgen.

Bouwkundig Tijdschrift 1881 f 5.—
Bouwkundig Tijdschrift 1882 „ 5.—
Bouwkundig Weekblad 1882 „ 3.—
Bouwkundig Weekblad 1883 „ 3.—

Na ontvangst der remise per postwissel geschiedt de aflevering direct franco.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.
Uitgevers.



J. & D. VAN DER POT.
ROTTERDAM
GEKYANISEERD ROTVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10.25 M.
niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.
Dennen-, Vuren-, Groenen- en Eiken Bestekhout
en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Sleepdeelen enz.
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SOHNE,
in wichthoudende Vaten van 180 Kilo
en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.
HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagon of Scheepslading.
CHEMISCH BEREIDE VERF,
Oliebijtsels, Vernissen en Albastine
uit de fabriek van den Heer
F. A. Q. VAN GELDER
te Rijswijk bij 's Hage.
HARDSTEEN,
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA,
ZANDSTEEN,
uit de groeven van

Standernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kyllthaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
1850 volgens teekening.
ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1851 EN
Stal-Benoodigdheden.
Agenten voor Nederland en de Kolonien
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1852 **AANBESTEDING**
(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 6den Mei 1884, des namiddags ten 2 uur, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 597.

Het maken van eene goederenbergplaats op het station KAPELLE—BIEZELINGEN, ten behoeve van den spoorweg van ROOZENDAAL naar VLISSINGEN.

De besteding geschiedt volgens § 50 van het bestek.

Het bestek ligt van den 21sten April 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE, te *Breda* en is op *franco* aanvraag à ƒ 2 genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voormeld.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 29sten April 1884 ten 1 uur namiddags.

UTRECHT, den 18den April 1884.

HH. ARCHITECTEN.

Er biedt zich aan een OPZICHTER-TEEKENAAR (P. G.) om op het bureau of werk werkzaam te zijn, liefst in de omstreken van Utrecht of Arnhem. 1857
Brieven worden franco ingewacht onder lett. D. V. bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON Heerengracht 246 te Amsterdam.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubouge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1854
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.



DRIJFRIEMEN VAN KAMEELHAAR.
Eenige contractanten voor Europa: 1855
BREYMANN & HOBENER te Hamburg.
Agenten voor Landen of Provincien gezocht.

Het Bestuur der Afdeeling Rotterdam van de **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst** maakt bekend, dat het **ontwerp** voor de

betimmering en decoratie eener eetzaal in een woonhuis van den eersten rang,

ingezonden onder het merk **H. W. L.** is **bekroond** met den **uitgeloofden prijs,** zijnde **het getuigschrift der Afdeeling met ƒ 50.—,** en dat gebleken is vervaardiger daarvan te zijn, de heer **JOHAN VLAANDEREN,** Gemeente beambte te **Leiden**

En dat het

ontwerp van een rijk versierde hoofdbaluster of trappaal, voor een hoofdtrap in een deftig woonhuis,

ingezonden onder het motto **vaderland,** door de commissie van beoordeeling een **loffelijke vermelding** is toegekend.

De vervaardiger van laatstgenoemd ontwerp wordt uitgenoodigd, toestemming te geven tot opening van zijn naambrief. 1856

Een bekwaam
Bouwkundig Teekenaar
zoekt wegens afloop van werken tegen 1°. Mei een betrekking bij een Architect of aannemer, beste referentien staan hem ten dienste. Adres onder letter J F H. aan het Algem. Advert. Bureau van NIJGH & VAN DITMAR. 1853

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tuisteen,** uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmontende kwaliteit en billijke prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1858

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabrikant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1859

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.
Th. SANDERS,
Iets over de Inrichting
VAN
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.
ƒ —.50

BEKROOND: **Dusseldorp 1880. Weenen 1880.** GOUDEN MEDAILLE **AMSTERDAM 1883.** BEKROOND: **Frankforta/M. 1881. Amsterdam 1882.**
JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.
FABRIEK VAN
MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK,
KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.
Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.**
OPGERICHT 1830. 1860
Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:
FERD. ENGERS, Amsterdam. Rotterdam.

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 18.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEEK.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned. Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Verslag van de vergadering der Afdeeling 's Gravenhage, gehouden 17 April 1884, vervolg van pag. 110. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Rotterdam, gehouden 18 April 1884, vervolg van pag. 112. — Binnenlandsche berichten. — Afloop van Aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als nieuwe leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren:

F. Kortlang JEz., architekt te Velp,
J. N. Hendrix, bouwkundige te Amsterdam.
K. Sluijterman, architekt te Delft.

Verhuisd zijn de navolgende heeren leden:

Jbs. Greiner	van Arnhem	naar	Amsterdam.
H. C. Scheffel Gzn.	„ Sliedrecht	„	Stedam.
M. Viets	„ Grijpskerk	„	Noordhorn.

De gewone leden der Maatschappij worden herinnerd, aan de bij het vorige nommer van het Weekblad verzonden uitnoodiging, om het stembiljet vrachtvrij aan het adres op te zenden, vóór den 25sten Mei a. s.

De Commissie tot verzamelen van bijdragen voor de uitgaven van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, benoemd door de Afdeeling Amsterdam, op de vergadering van 4 Januari 1884, richt zich bij dezen tot al de Leden met verzoek, opmetingen, beschrijvingen, ontwerpen, enz. van bouwwerken, of tekst voor Weekblad of Tijdschrift, onder motto aan de Commissie-Leden toe te zenden, ten einde anoniem over de eventueele plaatsing te kunnen correspondeeren.

De Commissie:

J. B. KAM, *Overveen.*
D. H. HAVERKAMP, *Leidschestraat* 99.
JOS. TH. J. CUYPERS, *Fondelstraat.*
H. P. BERLAGE, *Stadhouderskade* 48.

Gedrukt 30 April 1884.

49ste Algemeene Vergadering.

AMSTERDAM, 25 April 1884.

Het Bestuur heeft de eer, Heeren Leden uit te noodigen tot bijwoning van de 49ste Algemeene Vergadering, op Woensdag den 28sten Mei 1884, des avonds ten 7 ure, in het Lokaal van het **Genootschap „Natura Artis Magistra"**, en op Donderdag den 29sten Mei 1884, des middags ten 2 ure in hetzelfde Lokaal.

AGENDA VOOR DE VERGADERING VAN 28 MEI.

1. Opening der Vergadering.
2. Verslag van het Bestuur met betrekking tot zijne bemoeiingen en van al hetgeen in het afgeloopen jaar in, en met de Maatschappij is voorgevallen, benevens het Verslag der Bestuurs-Vergadering, ingevolge Art. 40 sub 1°. der Wet, gehouden op 24 April ll.
3. Verslag van den Penningmeester.
4. Rapport der Commissie voor het nazien der Rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
5. Benoeming door den Voorzitter, eener Commissie van drie Leden tot stemopneming.
6. Verkiezing van 2 Bestuurs-Leden.
7. Verkiezing van een Voorzitter.
8. Uitreiking der bekroningen van de prijsvragen.
9. Behandeling van de begrooting voor het volgende jaar.
10. Bepaling van de plaats der September-Vergadering.

AGENDA VOOR DE VERGADERING VAN 29 MEI.

11. Bespreking van ingekomen voorstellen.
    Voorstellen tot wijziging van Art. 52 der wet.
12. Discussie over vragen of voorstellen door het Bestuur of de Leden op de Vergadering gedaan, en die tot geen stemming aanleiding geven.
    a. Bespreking over »Artikelen bij het uitschrijven, beantwoorden en beoordeelen van Prijsvragen aanbevolen."
    b. Bespreking van de algemeene strekking eener »Algemeene Bouwverordening voor Nederland".
13. Sluiting der Vergadering.

Het Bestuur noodigt Heeren Leden uit:

1°. om door het bijwonen van de Vergaderingen, en door het inzenden van teekeningen, enz. voor eene tentoonstelling, van hunne belangstelling te doen blijken;

2°. om, indien zij onderwerpen op de Vergadering in discussie wenschen gebracht te zien, deze aan het Bestuur op te geven, uiterlijk vóór den 12den Mei e. k.

Heeren *Leden buiten Amsterdam* wonende, die aan de tentoonstelling wenschen deel te nemen, worden verzocht hunne stukken te zenden aan het lokaal der Maatschappij, in de Wijde Kapelsteeg 2 **vóór 27 Mei,** of wel **op 28 Mei,** vóór 's morgens 11 uren aan het lokaal van het Genootschap NATURA ARTIS MAGISTRA.

Heeren *Leden te Amsterdam* wonende, worden echter verzocht hunne stukken te zenden aan het lokaal van het Genootschap NATURA ARTIS MAGISTRA, **op 28 Mei vóór 's morgens 11 uren,** en te doen afhalen den 30sten Mei, 's namiddags tusschen 2 en 4 uren.

Het Bestuur meent vele Leden eene dienst te doen, door op 29 Mei gelegenheid te geven tot het houden van een **gemeenschappelijken maaltijd,** tegen den prijs van *f* 2.50 per couvert zonder wijn.

De maaltijd zal des middags ten 5 ure aanvangen, in een Lokaal hetwelk nader zal worden bekend gemaakt in het **Bouwkundig Weekblad**.

De Leden, die aan den maaltijd wenschen deel te nemen, worden verzocht dit per briefkaart aan het Bestuur op te geven.

Alleen die Leden welke voorzien zijn van hun bewijs van Lidmaatschap der Maatschappij, hebben **kosteloos** toegang tot het gebouw alwaar de Vergadering gehouden wordt.

NAMENS HET BESTUUR DER MAATSCHAPPIJ:

C. MUIJSKEN, *Voorzitter.*
C. J. T. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

VOORSTELLEN TOT WIJZIGING DER WET.

De verschillende bij het Bestuur der Maatschappij ingekomen voorstellen tot wijziging van Art. 52 der Wet, zijn in handen gesteld van eene Commissie, bestaande uit de Heeren J. H. LELIMAN, J. E. G. NOORDENDORP, J. B. JAGER, J. H PERSIJN, P. G. LANCEL, D. E. C KNUTTEL en H. J. WOLTER, welke Commissie onderstaand rapport aan het Bestuur heeft ingediend.

Aan het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

De Ondergeteekenden, door U benoemd in Commissie, om, ingevolge art. 57 der Wet, de ingekomen voorstellen tot wetswijziging te onderzoeken, hebben de eer het rapport over het door hen ingesteld onderzoek bij dezen aan U over te leggen.

De voorstellen door U aan de Commissie ter hand gesteld, waren de volgende:

A. De ondergeteekenden, gewone Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, hebben de eer voor te stellen, om Art. 52 der wet van de Maatschappij te wijzigen en daarvoor het onderstaande in de plaats te stellen:

»De Afdeelingen kunnen ook tot Leden aannemen personen, die »geen Leden der Maatschappij zijn. Zij dragen den naam van »*Plaatselijke Leden.* Deze hebben bij zaken en voorstellen, de »Maatschappij betreffende, slechts eene adviseerende stem."

Ingezonden door het Bestuur der Afdeeling Rotterdam met 72 handteekeningen.

B. De ondergeteekenden, Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, stellen voor Art. 52 der wet (luidende: de Afdeelingen kunnen slechts tot Leden aannemen de gewone-, buitengewone- en kunstlievende Leden der Maatschappij) in dien zin te wijzigen, *dat deze bepaling niet geldt voor jongelieden van 16 tot 23 jaar.*

Ingezonden door den heer J. B KAM, met 71 handteekeningen.

C. De ondergeteekenden, gewone Leden van de Maatschappij, hebben de eer U uit te noodigen, aan de Algemeene Vergadering in Mei 1884 te houden, voor te stellen:

Het laatste gedeelte van Art. 5, aanvangende met *Kunstlievende Leden* enz. tot *f* 5.— *per jaar* te wijzigen en te doen luiden: *Kunstlievende Leden betalen eene contributie van f 2.— Op verlangen wordt hun de te verschijnen Afbeeldingen van oude gebouwen verstrekt tegen eene jaarlijksche vergoeding van f 2.—*

Ingezonden door den heer DANL. J. SANCHES, met 57 handteekeningen.

D. Naar aanleiding van breedvoerige discussiën, gehouden in eene Vergadering te Utrecht, waar vertegenwoordigd waren de Afdeelingen Amsterdam, Rotterdam, 's Gravenhage, Arnhem en Utrecht, noodigden de ondergeteekenden het Bestuur der Maatschappij uit, aan de Algemeene Vergadering, in Mei 1884 te houden, voor te stellen de volgende wijziging der wet:

1°. Art. 4 *te lezen:*

De Maatschappij bestaat uit Gewone-, Buitengewone-, Plaatselijke Afdeelings-, Kunstlievende- en Ereleden.

Het Lidmaatschap enz.

2°. *In* Art. 5 *in te lasschen:*

Plaatselijke Afdeelingsleden kunnen aangenomen worden, mits f 2.— contributie aan de Maatschappij betalende. Zij hebben daarvoor stem op de Algemeene Vergaderingen en kunnen het Bouwkundig Weekblad à f 4.— per jaar en de verdere uitgaven der Maatschappij tot verminderden prijs, in overleg met het Bestuur te bepalen, bekomen.

3° Het *slot van de eerste zinsnede van* Art. 19 *te lezen: en bovendien een stembillet aan de gewone en aan de Plaatselijke Afdeelingsleden.*

4°. In Art. 32 te laten *vervallen gewone —, buitengewone — en kunstlievende.*

Ingezonden met 66 handteekeningen.

E. Voorstel van het Bestuur der Afdeeling Arnhem om de volgende artikelen aldus te wijzigen:

Art. 5, alinea 4.

Kunstlievende Leden ontvangen het Weekblad. Hunne contributie bedraagt f 5.— per jaar.

Art. 35. In plaats van de woorden „geeft jaarlijks" te lezen: *geeft zooveel mogelijk jaarlijks.*

Art. 51 *De Afdeelingen zijn vrij in haar financieel beheer. Zij ontvangen eene geldelijke toelage uit de kas der Maatschappij voor elk Lid, minstens tot ½ van het bedrag der contributie, die de Maatschappij ontvangt.*

De Afdeelingen heffen geene plaatselijke contributie.

Art. 52. *De Leden der Maatschappij zijn rechtens Leden der Afdeeling kunner woonplaats.*

Leden van de Maatschappij in plaatsen, waar geene Afdeeling is, kunnen als Leden in naburige Afdeelingen worden toegelaten. De Afdeelingen ontvangen dan ook voor die Leden ½ der contributie, die aan de Maatschappij voldaan wordt.

Ingezonden met 54 handteekeningen.

F. De Ondergeteekenden, gewone Leden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, hebben de eer de navolgende wijzigingen der wet aan de eerstvolgende Algemeene Vergadering voor te stellen:

Art. 4 te lezen als volgt:

»*De Maatschappij bestaat uit gewone-, buitengewone-, plaatselijke afdeelings-, kunstlievende- en ereleden.*"

»Het Lidmaatschap is" enz.

Bij Art. 5 in te lasschen:

Plaatselijke Afdeelingsleden ontvangen het Weekblad. Hunne contributie bedraagt f 5.— per jaar.

De *laatste zinsnede* van Art. 51 te lezen:

»tevens gewoon Lid der Maatschappij."

In Art. 52 te laten *vervallen* de woorden:

Gewone —, buitengewone — en kunstlievende.

Ingezonden door den heer P. J. HUIBERS met 52 handteekeningen.

In eene Vergadering van de Commissie zijn deze voorstellen breedvoerig besproken en is het volgende als het oordeel van de meerderheid der Commissie vastgesteld:

1°. De geest van de wet, aangenomen in 1880, moet gehandhaafd worden, n.l. *alle* Leden der Afdeelingen moeten Leden der Maatschappij zijn.

Dientengevolge kan de Commissie de voorstellen, ingezonden door het Bestuur der Afdeeling Rotterdam en door den heer KAM, niet ondersteunen.

2°. De toetreding van Leden tot de Maatschappij zij finantieel zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt, doch de rechten aan het Lidmaatschap verbonden, moeten zooveel mogelijk in evenredigheid staan tot de grootten der contributie in de verschillende rubrieken. Daarom acht de Commissie het niet wenschelijk eene rubriek Leden in het leven te roepen, die voor eene geringe contributie het recht tot stemmen (wat zelfs aan de rubrieken buitengewone- en kunstlievende Leden niet toegekend is) en het recht tot het koopen der uitgaven tegen verminderden prijs zou verkrijgen.

Dientengevolge kan de Commissie het voorstel der Afdeelingsgedelegeerden sub 2°. en 3°. vermeld, niet ondersteunen.

3°. Naar de meening der Commissie is het facultatief stellen van het abonnement op het Weekblad of op de Afbeeldingen van oude gebouwen voor eene goede finantieele regeling niet gewenscht.

Dientengevolge kan zij het voorstel van den heer SANCHES niet ondersteunen, doch vereenigt zij zich geheel met het beginsel neergelegd in het voorstel van het Bestuur der Afdeeling Arnhem en in dat van den heer HUIBERS, om het abonnement op een of ander werk der uitgaven verplichtend te stellen.

4°. Daar den Kunstlievenden Leden bij hunne toetreding het ontvangen der Afbeeldingen van oude gebouwen als recht wordt toegekend en het waarschijnlijk is, dat er vele personen zijn, die verkiezen zullen die Afbeeldingen liever dan het Weekblad in eigendom te hebben, meent de Commissie, dat het aanbeveling verdient de rubriek Kunstlievende Leden met de rechten, hun in de bestaande Wet toegekend, te behouden, en eene nieuwe rubriek van Leden in het leven te roepen, die volgens de voorstellen van den Heer HUIBERS en van Gedelegeerden *Plaatselijke Afdeelingsleden* zouden kunnen heeten.

De Commissie kan dus ook niet ondersteunen het voorstel van het Bestuur der Afdeeling Arnhem, om in Art. 35 in te lasschen: de Maatschappij geeft *zooveel mogelijk* jaarlijks uit.

5°. Omtrent de retributie door de Maatschappij uit te keeren aan de Afdeelingen voor elk Lid, dat ook Lid van de Afdeeling wordt, geeft de Commissie als haar gevoelen te kennen, dat, ofschoon het haar wenschelijk voorkomt, dat elk Lid der Maatschappij *zichtens* Lid der Afdeeling in de plaats zijner inwoning is en dus de Afdeelingen dan geene afzonderlijke contributie

kunnen heffen, zij niet gelooft, dat de financiën der Maatschappij eene (dan vereischte) veel hoogere retributie op dit oogenblik toelaten.

Wel meent de Commissie, dat, met het oog op de waarschijnlijke toetreding van vele Plaatselijke Afdeelingsleden tot de Afdeelingen, de retributie, zoals die tot nu toe was, vooral voor kleine Afdeelingen te gering is, in vergelijking met de grootere kosten, die dan voor hare rekening komen en spreekt zij daarom de wenschelijkheid uit, dat de retributie voor elk Plaatselijk Afdeelingslid op *f* 2.— gesteld wordt.

Omtrent de grootte der retributie voor de andere rubrieken van leden, is de Commissie niet bij machte een cijfer te noemen en laat zij de vaststelling daarvan gaarne aan het oordeel van het Bestuur der Maatschappij over.

Om echter die retributie te doen bestaan uit ‡ of welk ander *evenredig deel* der contributie ook, is een voorstel door de Commissie als niet aanneembaar beschouwd, omdat:

a. er geen reden is, dat de Afdeeling in *verschillende mate* finantieel voordeel zal trekken van hen, die als *hare* leden *dezelfde rechten* hebben, en

b. bij het voorstellen van zulk eene regeling als mogelijk aangenomen wordt, wat wel niet het geval zal zijn, n.l. dat de Maatschappij van de contributie van een Gewoon Lid, na aftrek van het bedrag, dat vertegenwoordigt hetgeen door hem in drukwerken ontvangen, als stemrecht genoten en als zijn aandeel in de algemeene onkosten bijgedragen wordt, driemaal zooveel geniet als wat van de contributie van een Kunstlievend Lid voor de kas overblijft, na aftrek van den kostenden prijs der Afbeeldingen van oude gebouwen en van zijn aandeel in de algemeene kosten.

Ofschoon het voorgaande niet als het eenstemmig gevoelen van alle Commissieleden aan te merken is, was de minderheid bij de meeste stemmingen gering en legde zij zich bij den uitslag neder.

Het voorstel van den Heer HUIBERS verwierf algemeene instemming, wat aangaat de wijzigingen in Art. 4 en Art. 5, doch algemeene afkeuring wat aangaat dat gedeelte, waarin hij Art. 51 wenscht te wijzigen in dier voege, dat de retributie alleen voor *Gewone* Leden zou betaald worden.

Vele Leden der Commissie meenden echter, dat bij aanneming van het voorstel van den Heer HUIBERS, de Leden, te Amsterdam woonachtig, finantieel voordeel zouden hebben, daar zij binnen kort met alle uitgaven der Maatschappij (op de Bibliotheek) gemakkelijk kennis kunnen maken, wanneer zij slechts de geringe contributie van Plaatselijk Afdeelingslid betalen, terwijl de buiten Amsterdam wonenden, om hetzelfde te kunnen genieten, de contributie van Gewoon Lid moeten voldoen.

Ten slotte formuleert de Commissie ten gerieve der Leden datgene, wat zij aanbevelenswaard in de ingekomen voorstellen vindt, als volgt:

Art. 4 (te lezen):

De Maatschappij bestaat uit Gewone-, Buitengewone-, PLAATSELIJKE AFDEELINGS-, *Kunstlievende- en Eereleden.*

Het Lidmaatschap is met het Eerelidmaatschap vereenigbaar.

Art. 5 (hierbij in te lasschen):

PLAATSELIJKE AFDEELINGSLEDEN ONTVANGEN HET WEEKBLAD. HUNNE CONTRIBUTIE BEDRAAGT *f* 5.— PER JAAR.

(en toe te voegen):

DE BUITENGEWONE-, PLAATSELIJKE AFDEELINGS- EN KUNSTLIEVENDE LEDEN HEBBEN ALLEEN EENE ADVISEERENDE STEM.

Art. 51 (te lezen)

De Afdeelingen zijn vrij in haar finantieel beheer.

Zij ontvangen eene geldelijke toelage uit de kas der Maatschappij voor elk Lid der Afdeeling, tevens Lid der Maatschappij.

DEZE TOELAGE BEDRAAGT *f* 2.— VOOR ELK PLAATSELIJK AFDEELINGSLID; VOOR DE DRIE ANDERE RUBRIEKEN VAN LEDEN WORDT DE TOELAGE JAARLIJKS VASTGESTELD.

Art. 52 (te lezen)

DE AFDEELINGEN KUNNEN ALLEEN LEDEN DER MAATSCHAPPIJ TOT LID AANNEMEN.

AMSTERDAM, 13 *Maart* 1884.

DE COMMISSIE VOORNOEMD:

J. H. LELIMAN, *Voorzitter.*
J. E. G. NOORDENDORP.
J. B. JAGER.
J. H. PERSIJN.
P. G. LANGEL.
D. E. C. KNUTTEL.
H. J. WOLTER, *Secretaris.*

Het Bestuur der Maatschappij heeft met belangstelling kennis genomen van de ingekomen voorstellen tot wijziging van eenige wetsartikelen, om, in het belang der Afdeelingen, het toetreden tot dezen meer gemakkelijk te maken. Zoo ook van de gedachtewisselingen, die, naar aanleiding daarvan hebben plaats gehad. Het heeft, ingevolge Art. 57, die voorstellen tot nader onderzoek in handen gesteld eener Commissie, die daarover in tijds haar rapport heeft uitgebracht.

Het Bestuur juicht het toe, dat die Commissie als meest wichtige conclusie van haar onderzoek heeft voorop gesteld, dat de geest van de wet, aangenomen in 1880 moet worden gehandhaafd, n. l.: *Alle leden der Afdeelingen moeten zijn leden der Maatschappij.*

Het Bestuur is echter niet overtuigd, dat het in het leven roepen eener nieuwe 5de categorie van leden voor de Afdeelingen resp. de Maatschappij gewenscht en noodzakelijk is, vooral niet op de voorwaarden door de Commissie voorgesteld.

Wanneer leden zouden worden aangenomen, die voor een contributie van *f* 5.— 's jaars het *Bouwkundig Weekblad* ontvangen, terwijl van die som weder *f* 2.— uit de Maatschappelijke kas aan de Afdeelingen moet worden uitgekeerd, zoo kreeg de Maatschappij feitelijk een rubriek van inteekenaren op het *Bouwkundig Weekblad*, die (*overigens ongevoer hetzelfde genietende van de baten en lasten der Maatschappij als de overige hooger contribueerende leden*) voor zeker tot schade der Maatschappelijke kas zoude strekken, omdat de hiermede gepaard gaande meerdere inkomsten niet evenredig zouden zijn aan de daaruit voortvloeiende meerdere uitgaven van de Maatschappij.

Het Bestuur is evenwel, gelijk zoovele leden en evenals de Commissie, overtuigd, dat eenige meerdere vrijheid moet verleend worden, teneinde de belangstelling in de Afdeelingen meer levendig te houden en om het vooral aan jeugdige beoefenaars der bouwkunst meer gemakkelijk te maken, in tijds kennis te nemen van en hun voordeel te kunnen doen met het streven en werken der Afdeelingen resp. der Maatschappij.

Het Bestuur stelt naar aanleiding dezer overwegingen voor:

Art. 52 te behouden, maar daaraan toe te voegen:

»*De Afdeelingen hebben evenwel het recht, personen tot den leeftijd van 23 jaren, die geen lid der Maatschappij zijn, tot hunne vergaderingen toe te laten, op voorwaarden, bij huishoudelijk reglement door de Afdeelingen te regelen*".

Daar de Afdeelingen vrij zijn in hun finantieel beheer, kunnen zij deze personen aannemen tegen eene contributie, als door elke Afdeeling in haar belang gewenscht wordt.

Het Bestuur voornoemd:

C. MUYSKEN, *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBEE, *Secretaris.*

De Commissie, benoemd voor de samenstelling van eene »*Algemeene Bouwverordening voor Nederland*," heeft hare taak volbracht, en onderstaande »*Proeve*" bij het Bestuur der Maatschappij ingediend, welke de algemeene strekking er van op de Vergadering, te houden op 28 en 29 Mei, ter sprake zal brengen.

PROEVE EENER ALGEMEENE BOUWVERORDENING VOOR NEDERLAND.

EERSTE HOOFDSTUK.

Aanvrage, Vergunning, Gebruik.

Art. 1. Het is verboden zonder, of niet overeenkomstig voorafgaande schriftelijke vergunning van Burgemeester en Wethouders, of beslissing van den Gemeenteraad in hooger beroep:

a. Een gebouw op te richten, te herbouwen, te verbouwen, te sloopen, uit te breken of van bestemming te veranderen.

b. In een gebouw balklagen, bekappingen, lichtkozijnen, deuren en trappen, uit te breken, te verleggen of te veranderen.

c. Stookplaatsen, riolen en putten, in bestaande gebouwen, aan te leggen, te vernieuwen of te veranderen.

Voor geringe herstellingen welke tot het onderhoud van bestaande gebouwen kunnen gerekend worden en voor het vernieuwen van ramen, deuren en trappen wordt geene vergunning vereischt, behoudens in de gevallen vermeld in Art. 69. Bij het stellen, herbouwen of veranderen van gebouwen moet de rooiing worden gevolgd, van wege Burgemeester en Wethouders op de plaats zelve gegeven.

Art. 2. De vergunning bedoeld bij Art. 1 moet door den eigenaar, vruchtgebruiker of beheerder worden gevraagd bij verzoekschrift, inhoudende eene nauwkeurige opgave van de bestemming, ligging, belending, toegangen, het kadastrale nommer en den naam en de woonplaats van den bouwmeester, aannemer of werkbaas, die met de uitvoering belast is; bij her- of verbouw zoo mogelijk ook het straat- buurt- of wijknommer.

Bij deze aanvrage moeten worden gevoegd, de ter beoordeeling noodig geachte teekeningen op eene schaal van ten minste $^1/_{100}$ der afmetingen geteekend, of reproductiën daarvan ten genoege van Burgemeester en Wethouders. Deze teekeningen moeten worden ingeleverd in duplo, door den aanvrager worden onderteekend en moeten zooveel doenlijk aantoonen, al naar gelang de aanvrage zulks noodig maakt:

1). De constructie en samenstelling der fundeering.

2). De indeeling van het gebouw en de plaatsing der trappen.

3). De dikte der muren en de doorbreking of verzwakking daarvan door deuren, vensters, kast- of andere openingen.

4). De horizontale afstanden onderling, de afmetingen en de wijze van verankering der balken.

5). De hoogte der verdiepingen onderling en boven of onder het vlak van de straat.

6). De wijze van bekapping en zolderindeeling.

7). De aanleg en plaatsing der rookleidingen.

8). De water- en privaatloozing.

9). De middelen tot luchtverversching.

Burgemeester en Wethouders, de teekeningen onvoldoende achtende, geven aan den aanvrager te kennen welke andere, of meerdere zij ter beoordeeling verlangen.

Een exemplaar der teekeningen blijft onder berusting van Burgemeester en Wethouders. Tevens moet in het verzoekschrift afzonderlijk melding worden gemaakt, of en van welke bepalingen dezer verordening, ter beslissing aan den raad of aan Burgemeester en Wethouders overgelaten, vrijstelling of ontheffing wordt verzocht.

In geval van sloopen of uitbreken wordt alleen verlangd, eene nauwkeurige opgave van de ligging, de belending, het kadastrale, en het straat- of wijknommer van het betrokken gebouw.

Art. 3. De beschikking van Burgemeester en Wethouders wordt gegeven binnen een maand na de inlevering van de in art. 2 vermelde stukken, en bevat de aanwijzing der voorwaarden waaronder zij verleend is, waarbij het andere exemplaar der teekeningen gewaarmerkt wordt teruggegeven, met mededeeling der wijzigingen zoo deze noodig geoordeeld zijn.

Bij verandering van bestemming van een gebouw, geven Burgemeester en Wethouders daarbij die wijzigingen aan, die zij in verband met de bepalingen dezer verordening, voor die nieuwe bestemming noodig achten.

De vergunning wordt niet geweigerd dan in het belang der openbare orde, veiligheid of gezondheid, in welk geval het daartoe strekkend besluit met redenen zal moeten worden omkleed. Bij sloopen of uitbreken van gebouwen zal de weigering der vergunning alleen kunnen geschieden op grond, dat de openbare veiligheid of die van de bewoners van belendende gebouwen wordt in gevaar gebracht.

Art. 4. Alle vergunningen, bij of krachtens deze verordening verleend, betreffen slechts de bouwpolitie, en laten onverminderd de rechten van derden, en de verplichtingen der belanghebbenden om te voldoen aan de bepalingen van afzonderlijke verordeningen of voorschriften. De vergunningen verleend niet overeenkomstig de algemeene bepalingen dezer verordening, doch ingevolge deze verordening, aan de beoordeeling van Burgemeester en Wethouders overgelaten, zijn steeds tijdelijk en kunnen bij een met redenen omkleed besluit van Burgemeester en Wethouders weder worden ingetrokken. Daarbij wordt tevens de tijd bepaald, na welke de vergunning zal ophouden van kracht te zijn.

Art. 5. Wie zich bezwaard acht, hetzij door eene afwijzende beschikking, hetzij door de aan de vergunning verbonden voorwaarden, hetzij door eene aangegeven rooiing, hetzij door het intrekken eener tijdelijke vergunning, kan binnen een maand nadat deze ter zijner kennis zijn gebracht, zich met een bezwaarschrift wenden tot den Gemeenteraad en diens beslissing inroepen. De raad beslist uiterlijk binnen twee maanden na de indiening van het bezwaarschrift.

Art. 6. Vergunningen moeten steeds schriftelijk worden gegeven.

Niemand zal van eenige vergunning in deze verordening vermeld, gebruik mogen maken dan, met nakoming der daaraan verbonden voorwaarden en bepalingen, en niet alvorens dezelve door de hoofden van de politie en naar gelang van den aard der vergunning, ook door die van de brandweerd, of door den havenmeester, of hunne respectieve plaatsvervangers voor gezien te hebben doen afteekenen.

Het niet nakomen der voorwaarden en bepalingen aan eene vergunning verbonden, doen die vergunning onverminderd de strafbepalingen van Art. 118, alle kracht verliezen.

Art. 7. Aannemers of werkbazen mogen met het werk geen aanvang maken, voor dat de vergunning hun is ter hand gesteld. Zij zijn verplicht te zorgen, dat die vergunning steeds bij het werk voorhanden zij, en op de eerste aanvrage aan de personen door deze verordening met het toezicht op de nakoming der bepalingen (volgens Art. 117) belast worde vertoond.

In gevaar dreigende gevallen kan echter onder voorkennis van het hoofd der politie en in gevallen van brandgevaar onder voorkennis van het hoofd van de brandweer, met de werkzaamheden worden aangevangen, onverminderd de verplichting tot nadere aanvrage om vergunning aan Burgemeester en Wethouders.

Art. 8. Indien binnen 6 maanden, nadat de vergunning van Burgemeester en Wethouders of de beslissing van den Gemeenteraad ter kennis is gebracht van den aanvrager, geen aanvang met de werkzaamheden is gemaakt, of geen verlenging van dien termijn is gevraagd en verkregen, wordt de vergunning of beslissing als vervallen beschouwd.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Over den openbaren weg en de werken daarop en daarin.

Art. 9. Door de woorden »openbare weg" en »openbaar water", worden in deze verordening bedoeld, alle voor het publiek toegankelijk gestelde wegen, paden, straten, stegen, sloppen, pleinen, buitenpleinen van spoorwegstations met hunne toegangen, gemeente-plantsoenen, wandelplaatsen, werven en wateren, wie ook daarvan de eigenaar mocht zijn.

Art. 10. Ieder die hem toebehoorenden grond voor het publiek openstelt en niet aan de Gemeente overdraagt, is verplicht dien aan te leggen, zooals Burgemeester en Wethouders zullen aangeven, en in dien staat te onderhouden.

Art. 11. Het is verboden zonder vergunning van, of van wege, Burgemeester en Wethouders, bouwmaterialen, gereedschappen, loodsen, schuttingen of afbraak op den openbaren weg op te slaan of opgeslagen te hebben.

Deze vergunning wordt door Burgemeester en Wethouders niet afgegeven, dan nadat hun door den belanghebbende is overgelegd een verklaring van den Commissaris der Politie of diens plaatsvervanger, waaruit blijkt dat tegen het gevraagde bij de Politie geen bezwaar bestaat.

Art. 12. Het is verboden, zonder vergunning van, of van wege, Burgemeester en Wethouders bestratingen op te breken. Het aanvullen en herstellen eener opgebroken bestrating geschiedt van gemeentewege, ten koste van den eigenaar der gebouwen of erven ten dienste van wie de opbreking heeft plaats gehad.

Art. 13. Het is verboden, zonder vergunning van Burgemeester en Wethouders in of onder den openbaren weg riolen te maken, te openen of te herstellen, putten te openen of te herstellen, alsmede om uitlooizingen in de riolen of in de open of overdekte goten der gemeente en in de openbare wateren te maken. In geen geval zullen soodanige uitlooizingen mogen worden ingericht of bestemd voor den afvoer van faecale stoffen.

Art. 14. In of onder den openbaren weg zullen geen nieuwe privaatputten mogen worden gelegd als dezulke die volkomen waterlicht zijn en behooren tot een of ander pneumatisch of door Burgemeester en Wethouders goedgekeurd stelsel tot afvoer van faecaliën van meerdere woningen.

Bestaande privaatputten in den openbaren weg zullen niet mogen worden hersteld, tenzij ter beoordeeling van Burgmeester en Wethouders mocht blijken, dat eene andere afvoer van privaatstoffen niet doenlijk mocht zijn; zij moeten alsdan op voldoende wijze gedekt en gesloten zijn.

Bestaande regenbakken en pompputten, liggend onder stoepen

of aan den openbaren weg moeten van steenen of ijzeren deksels of roosters voorzien zijn, welke gelijk met den stoep of straat liggen, behoorlijk gesloten zijn en in goeden staat worden onderhouden.

DERDE HOOFDSTUK.

Over de uitbreiding, de inwendige ontwikkeling en het onderhoud van straten en kanalen of grachten.

Art. 15. Niemand mag eene straat, publiek vaarwater of weg aanleggen, dan op de breedte en in de richting door den Gemeenteraad te bepalen.

Geen vergunning zal worden gegeven tot bouwen op die gronden, welke bij besluit van den Gemeenteraad voor den aanleg van straten, pleinen, grachten, havens, parken of plantsoenen bestemd zijn.

Een algemeen bebouwingsplan wordt door den Gemeenteraad slechts in algemeene trekken vastgesteld.

Bij de definitive vaststelling van straten, pleinen, grachten, havens, parken of plantsoenen zullen alle eigenaren van gronden waarover de vaststelling loopt, zoomede die, van direct daaraangrenzende gronden, worden opgeroepen tot het inbrengen hunner bezwaren of wenschen tot wijziging of verschuiving van die ontworpen straten, pleinen, grachten, havens, parken of plantsoenen en zulks binnen een maand nadat die oproeping te hunner kennis is gebracht.

De Gemeenteraad, gehoord de ingekomen verzoek- of bezwaarschriften, beslist daarna hoe de aanleg geschieden zal.

Art. 16. Bij den aanleg van straten zullen de volgende bepalingen worden in acht genomen:

Voor hoofdstraten zal de breedte minstens moeten zijn 10 Meter vermeerderd met het $^{1}/_{50}$ gedeelte van de lengte van die straat in Meters, gerekend van het punt van uitgang van die straat tot het eerstvolgende plein, park, wegvertakking, open gedeelte, of indien geene zoodanige onderbreking plaats heeft, tot het einde dier straat.

Voor nevenstraten zal de breedte minstens moeten zijn 8 Meter meerderd met het $^{1}/_{100}$ gedeelte van de lengte van die straat in Meters, gerekend van het punt van uitgang van die straat tot de eerste kruissende hoofdstraat, plein, wegvertakking, opengedeelte of indien geene zoodanige onderbreking plaats heeft tot het einde dier straat.

De gemeenteraad bepaalt welke straten, hoofdstraten en welke nevenstraten zullen zijn, alsmede of er termen zullen bestaan om eene grootere, dan deze minste breedte, aan die straten te geven.

De assen dezer straten zullen zooveel mogelijk zijn rechte, uit rechte stukken bestaande of regelmatig niet te sterk gebogen lijnen.

Art. 17. De rooiingslijnen der straten zullen in den regel evenwijdig aan hare assen moeten zijn.

Bij openbare en monumentale gebouwen en gebouwen van openbaar nut zal de rooiing in verband met den gewenschten grondvorm door Burgemeester en Wethouders nader kunnen worden geregeld.

Art. 18. Bij aanbouw aan bestaande straten of wegen zal de rooiing steeds 100 worden gegeven, dat de afstand der te stellen gebouwen van de as dier straten of wegen gelijk zij aan de helft der breedte, voorgeschreven ingevolge het bepaalde naar Art. 16, tenzij wegens reeds bestaande belendende gebouwen of om andere redenen eene mindere breedte door den Gemeenteraad noodzakelijk wordt geoordeeld.

Wanneer ter weerszijden van zoodanige wegen of straten gebouwd wordt, of kan worden gebouwd, moet de rooiing evenwel in dat geval zoodanig worden bepaald, dat nimmer een straat of weg van minder dan 8 M. breedte daardoor kan ontstaan.

Art 19. De onderling naastbijgelegen rooiingslijnen van 2 evenwijdige of nagenoeg evenwijdig aan elkander aan te leggen straten of van een nieuwe straat en eene daarmede evenwijdige of nagenoeg evenwijde bestaande straat mogen in geen geval minder dan 26 Meter van elkander verwijderd zijn. Hetzij echter reeds een dezer straten is bebouwd, hetzij de bebouwing van beiden nog moet geschieden, zal deze afstand overigens zoodanig bepaald worden, dat de afstand van de respectieve diepst liggende achtergevels minstens gelijk aan de kleinste breedte der beide straten wordt.

Wanneer dit minimum is toegepast zullen later aan die straten te bouwen perceelen geen hoogere achtergevels mogen bezitten dan de afstand tot de achtergevels der bedoelde evenwijdige straat, tot een maximum van 21 Meter.

Art. 20 Bij opbouw of vernieuwing van perceelen of gedeelten daarvan, van frontmuren of afschuttingen kunnen Burgemeester en Wethouders, waar zij dit noodig oordeelen voor de regelmatigheid der richting of tot verwijding of verbetering van den openbaren weg, het richtingsvlak bepalen, ook met betrekking tot het afronden of schuin afwerken van hoekperceelen, hetwelk schriftelijk aan belanghebbenden wordt bekend gemaakt en namens Burgemeester en Wethouders op de plaats zelve wordt aangewezen, onverminderd de bepalingen der Wet van 28 Augustus 1851 (*Staatsblad* N°. 125).

De schuine lijn of de koorde der bedoelde boog welke de rooiingslijnen der beide straten verbindt, zal echter niet langer behoeven te zijn dan 3 Meter.

Art. 21. Bij het optrekken, herbouwen of veranderen van gebouwen moet de rooiing worden gevolgd door of van wege Burgemeester en Wethouders op de plaats zelve gegeven.

Behalve de toegestane terugsprong van den gevel volgens Art. 41, kunnen Burgemeester en Wethouders in bijzondere omstandigheden vergunning verleenen om evenwijdig aan de rooiingslijn achterwaarts te bouwen, behoudens het in Art. 99 bepaalde.

Art. 22. Tot het aanleggen van gangen, lanen, sloppen, zoogenaamde hofjes en dergelijken, kunnen Burgemeester en Wethouders toestemming verleenen, mits de voorgevels der gebouwen niet dichter tegenover elkander geplaatst worden, dan met eene tusschenruimte van 10 Meter en de achtergevels voldoen aan het bepaalde in Art. 19.

Art. 23. Geen vergunning wordt verleend tot het bouwen in of aan straten of wegen welke slechts aan eene zijde toegankelijk zijn en eene mindere breedte hebben dan 5 Meter.

Bij eene breedte van 5—8 Meter kan vergunning worden verleend tot bebouwen aan één zijde van den weg of straat.

Geen vergunning wordt verleend tot het bouwen in of aan straten, wegen, pleinen, gangen, lanen, sloppen, hofjes en dergelijken, tenzij derzelver toegangen tot bestaande straten of wegen over de geheele lengte overdekt zij en minstens eene breedte hebben van 5 Meter.

Art. 24. Tot het plaatsen van gebouwen welke niet onmiddelijk aan den openbaren weg of aan een nieuw aan te leggen straat, weg of plein zijn ontworpen, zal slechts dan vergunning worden verleend, indien die gebouwen ter beoordeeling van Burgemeester en Wethouders met de brandbluschmiddelen te bereiken zijn. Zulke gebouwen mogen slechts met bijzondere vergunning van Burgemeester en Wethouders worden bewoond.

Wordt vervolgd.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING 's-GRAVENHAGE, GEHOUDEN DEN 17den APRIL 1884.

(*Vervolg van Pag.* 110).

In Duitschland worden veelal staande- en liggende dakstoelen gebruikt; eene constructie, die bij ons, waar de zolder een noodzakelijk deel van het huis uitmaakt, niet van toepassing zou kunnen zijn. Hoewel schijnbaar eenvoudiger dan de Hollandsche kap, wordt daarvoor echter veel meer hout en veel meer arbeidsloon gevorderd.

Met een enkel woord wordt door den spreker de strijd aangehaald, die door den Oud-Voorzitter onzer Afdeeling, wijlen de heer Rose gevoerd is, met den heer Alberdingh Thijm, en daarbij een kort uittreksel voorgelezen uit de brochure, welke door den heer Rose daarover geschreven is.

De heer Morre komt nu ook nog terug op de Mansardekap, bepaaldelijk op de goede constructie die daarbij gevolgd dient te worden.

Verder bespreekt hij de kap naar Philibert de l'Orme, vooral met vrucht toetepassen om zooveel mogelijk beschikbare ruimte daaronder te behouden en, zooals bekend is, samengesteld uit planken die van geringe lengte volgens een gegeven cirkelboog hun beloop hebben en waarvan in goed verband eenige dikten op elkander worden gespijkerd.

La Case, wijzigde het laatst genoemd stelsel, doch nam geen

planken, maar ribben en maakte volgens die constructie kappen van 16—18 M. spanning.

Emy, kolonel der genie in Frankrijk, liet sparren in planken zagen, over elkander buigen en met de noodige banden aan elkander verbinden en vondt alzoo weder eene nieuwe kap uit, die voor loodsen of groote te overdekken ruimten gebruikt wordt.

De Pruissische majoor ingenieur Schulz, liet omstreeks het jaar 1830 de sparren, na eenige zaagsneden daarin gedaan te hebben krom buigen en gaf dus weder eene andere constructie aan. Dergelijke kap was nog aanwezig op de grofsmederij te Leiden vóór de laatste verbouwing.

Laves, Ober Hof Baurath in Hannover eindelijk, maakte kappen van opengespalkte balken, waartusschen klossen werden ingebracht en die ook op meerdere plaatsen zijn toegepast.

Na de verschillende stelsels alzoo kortelijk te hebben nagegaan, ging spreker over tot de hangkappen, verklaarde de constructie met voorbeelden waar, en op welke wijze die zijn toegepast. Als eene van zeer groote oudheid wordt daarbij genoemd die van de St. Paolo extra muros te Rome, eene kerk die in het jaar 1823 afbrandde en, om een veel later voorbeeld aan te halen, die van den Russischen Generaal Betancourt over een exercitiegebouw te Moscou, in 1817 gebouwd en met eene spanning van ruim 48 Meters.

Ten laatste wijst de heer Morre nog op een nieuw systeem, zijnde spring- of schoorwerken, waarvan de heer Moller onder meerdere een voorbeeld leverde bij een kap voor de manège te Wiesbaden Bedoeld stelsel, bijzonder voor loodsen enz. in toepassing gebracht, werd nog verbeterd door Prof. Breijmann. Zooals uit de teekening werd aangetoond, is eene dergelijke kap bijzonder geschikt in de open vakken op allerlei wijzen te worden uitgewerkt en versierd. De torenkappen, volgens dat stelsel, werden door den spreker duidelijk verklaard, om te eindigen met de ijzeren kappen volgens Polonceau en die volgens het Engelsche systeem. Na het wijzen op de gebreken bij de verbindingen van vele ijzeren kappen, kwamen nog de ijzeren kap op den schouwburg te Weenen en eindelijk die volgens het systeem Swedler ter sprake, tot overdekking van gashouders. Door groote teekeningen werd niet alleen de laatstgenoemde constructie opgehelderd, maar tevens langeren tijd stil gedaan bij de berekening der hangkappen in het algemeen.

In zijn slotwoord wees spreker op de verdeeling van arbeid bij de architekten, wier namen bij het welslagen van hun werk met eere genoemd worden. De stille en eenvoudige constructeur, die maar zelden genoemd wordt, werkt dikwijls aan de dingen, die men niet zet en die toch den stempel drukken op de geboorte en den levensduur van het kunstgewrocht, meer dan men bij eene oppervlakkige beschouwing vermoeden kan.

De Voorzitter dankt uit naam der aanwezige leden den geachten spreker zeer voor de 100 belangrijke bijdrage wederom geleverd; van autographien en detailteekenangen op groote schaal toch, maakte de voordracht leerzaam en boeiend tevens, zoodat die door het vrij talrijk ledental met onverdeelde aandacht werd gehoord.

Omtrent het plan voor de gewone jaarlijksche kunstreis, mede aan de orde, waren de stemmen vrij verdeeld en gaf de Voorzitter in bedenking, later in eene buitengewone vergadering te beslissen.

Daarna sluit de Voorzitter deze laatste gewone vergadering, met den wensch, elkander bij den aanvang der wintervergaderingen wederom in gezondheid te mogen ontmoeten.

Nog zij hier vermeld, dat de kunstavonden mede geregeld maandelijks werden gehouden, steeds ruime stof opleverden en zulks in het bijzonder het geval was met den avond van den 28sten Maart j.l., waarop door den heer H. Westra Jr. de teekeningen werden geëxposeerd van de in aanbouw zijnde Passage »Buitenhof-Spuistraat", ontworpen door de HH. architekten J. C. van Wijk en H. Westra Jr., en door de HH. G. H. Bauer en Zn. eenige photographien uit Rome, als: Die loggien im Vatican, en twee vakken imitatie gobelins. Die kunstbeschouwing werd zeer terecht vrij druk bezocht; het maken toch van de passage is een steeds veel besproken en belangrijk bouwwerk, waaraan genoemde architekten reeds geruimen tijd hunne krachten besteden en men inderdaad verbaasd staat over al het werk, zijnde ruim 40 teekeningen, daarvan aanwezig. Ook het werk van de heeren G. H. Bauer en Zn. gaf algemeen genoegen.

Met een enkel woord zij ten laatste gewezen op den kunstavond, die op den 25sten dezer aan de talrijk opgekomen leden een paar genotvolle uren verschafte, dank zij de medewerkeng der heeren E. W. F. Kerling, J. F. L. Frowein en H. Fles.

De heer Kerling, leeraar aan de academie van beeldende kunsten, liet eene keurige en uitgebreide verzameling zien van schetsen, genomen gedurende zijne jongste reis door Italië.

Niet enkel dat bij een verblijf van ongeveer 8 maanden daaruit groote werklust bleek, maar niet minder vertoonde zich veel talent; die schetsen toch muntten uit door flinke en degelijke teekening en nette uitvoering, vooral die, genomen naar de loggien van Raffael, in kleuren bewerkt, terwijl een schetsontwerp voor eene kamerbetimmering en voor eene vestibule met een geschilderd vak van dit laatste op de ware grootte, de verdiensten van den heer Kerling ten volle deden uitkomen.

Den heer Frowein, gaf ter inzage eenige afleveringen van l'Emulation doch voegde daaraan toe een paar welgeslaagde proeven van zijn bouwkundig talent, als:

het ontwerp van een spoorwegstation voor eene stad van middelbare grootte en een ontwerp voor een Kurhaus te Noordwijk.

Eindelijk stelde de heer H. Fles, onderwijzer aan de ambachtschool alhier, een model ter bezichtiging van een door hem gevonden middel om het inwateren van draairamen te voorkomen.

Dit model bestaat in eene smalle ijzeren, of nog beter koperen plaat, beweegbaar door 2 scharnieren aan den onderdrempel van het kozijn. Bij het sluiten van het raam wordt daardoor de onliggende strook of plaat opgeheven, sluit zich tusschen den onderkant van den weldrempel van het raam en den bovenkant van den kozijndrempel en belet op die wijze het indringen van water.

Meerdere leden namen hiervan met belangstelling kennis en zoo leidde ook deze praktische zaak tot eene uitvoerige bespreking.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ROTTERDAM, GEHOUDEN 18 APRIL 1884.

Vervolg van pag. 112.

Het voorstel van Rotterdam is duidelijk, maar wij vreezen dat het niet in genade zal worden aangenomen; het is ook wel wat erg réactionnair en zelfzuchtig. Uitsluitend treedt daarin het belang der Afdeelingen op den voorgrond.

Het voorstel Kam, vreezen wij, is hetzelfde lot beschoren. Sprekende over het voorstel 's Hage van het vorige jaar, vroegen wij in *de Opmerker* van 24 Nov. of de Afdeelingen met de aanneming van dat voorstel veel gebaat zouden worden. Het is mogelijk dat onder de jonge lieden zullen zijn, die na tot hun meerderjarigheid lid eener Afdeeling te zijn geweest, lid der Maatschappij worden; doch het mag betwijfeld worden, dat dit aantal *afdoende* groot zal zijn, omdat zekerlijk niet voor allen (na hun 23ste jaar) de maatschappelijke contributie van *f* 15— een zaak van geen beteekenis is. En in het nummer van 9 Februari vroegen wij: Waarom alleen jonge lieden en ook niet ouderen, die in hetzelfde geval verkeeren als de heer K. stelt. Het zij zonder minachting van de krachten en den goeden wil der jongeren gezegd, door hun rijperen leeftijd en daardoor grootere ervaring, mag van ouderen ook iets ten goede worden verwacht.

De voorstellen Huibers en een gedeelte van dat van Bestuurders der Arnhemsche Afdeeling, gebijken veel op elkander. Beiden houden vast aan de contributie van *f* 5.—, hetzij als kunstlievend lid of onder een andere benaming, doch verwisselen de »Oude gebouwen" in het B. W. Veel heil van deze verwisseling voor de Afdeeling verwachten wij niet. Nu sinds ruim drie jaren kent de Maatschappij zulke leden en wij telden op de laatste ledenlijst slechts 40, waarvan 13 te Amsterdam, doch slechts 1 alhier. Hoevelen hunner zijn kunstlievend lid geworden, om ook Afdeelingslid te kunnen zijn? Of het B. W. velen zal overhalen, zou de tijd moeten leeren.

Het andere gedeelte van het voorstel Arnhem, restitutie van een gedeelte der contributie aan de Afdeelingen en afschaffing van eigen contributie, gelijkt veel op een gedeelte van het door mij voorgestelde, en het spreekt van zelf, dat ik, met uitzondering van de hoogtheid der restitutie, daarmede meëga. Dit is onzes inziens eene stap in de goede richting, want dan vormen alle in eene plaats

wonende leden feitelijk een Afdeeling en zal de Maatschappij bestaan uit Afdeelingen. Ook de heer Drooglever heeft zich in dien geest doen hooren en van de Arnhemsche heeren vernemen wij, dat bij de laatste wetsherziening ook een oud Bestuurder der Maatschappij en een lid der herzienings-commissie uit Utrecht, in denzelfden geest hebben geadviseerd. Dat geeft eenigen moed.

Het oorspronkelijke voorstel Sanches mogen wij buiten verdere beschouwing laten, omdat het na de bijeenkomst van gedelegeerden is ingetrokken.

Tegen het voorstel van de gedelegeerden zijn onzes inziens gewichtige bedenkingen te maken. Het schept stemhebbende leden met een contributie van *f* 2.— Wat er zijn zal van de reeds in de bijeenkomst uitgesproken vrees, dat vele leden, die thans meer betalen, naar de nieuwe categorie zullen overgaan, is vooruit niet met zekerheid te zeggen. Zijn er die dat doen, dan is het best mogelijk, dat deze verandering op financieel verlies voor de Maatschappij zal uitloopen; want men bedenke wel, dat, om het financieel evenwicht te herstellen, voor ieder overgaand kunstlievend 1½ en voor één gewoon lid 0½ nieuwe plaatselijke leden moeten toetreden. Er zullen alzoo heel wat twee-guldensleden moeten komen, om het verlies van slechts weinige kunstlievende en Afdeelingsleden te dekken.

Waarschijnlijk is het, dat er zullen zijn welke, lid der Maatschappij wenschende te worden, het goedkoopere boven het duurdere zullen verkiezen, omdat het verwerven van stemrecht er aan verbonden is.

Die toekenning van stemrecht schijnt ons toe, de meest afkeurenswaardige zijde van het geheele voorstel te zijn, en gevaarlijk ook.

Wij moeten op bestaande toestanden redeneeren en alzoo op het individueel stemrecht der leden, hetwelk, behalve bij het stellen van kandidaat-bestuurders, alleen in een A. V. kan uitgeoefend worden.

Het is een openbaar geheim, dat in elke te Amsterdam gehouden wordende vergadering de aldaar wonende leden de meerderheid hebben en de zaken dus naar *hun* zin, namelijk als zij die hebben, beslist worden. Als negatief bewijs van de waarheid dezer stelling, wijzen wij op het gebeurde te 's Hage in 1880. Toen waren de Hagenaars het talrijkst, en zij regelden de zaak aan de orde in *hun* zin. Was die vergadering in Rotterdam gehouden, dan hadden de Rotterdammers *hun* zin kunnen krijgen. Terloops merk ik hierbij op, dat dit plaatselijk overwicht de groote schaduwzijde is, verbonden aan het persoonlijk stemrecht in onze Maatschappij.

Al ware de toevloed van die nieuwe soort leden over het geheel niet groot, omdat voor buiten Amsterdam wonenden de *f* 2 contributie, waarvoor zij wel een stem, maar niets zichtbaars in de plaats krijgen, door dezen en genen als weggeworpen geld zal beschouwd worden; voor Amsterdam kan daarentegen de verwachting gunstiger zijn, omdat aldaar aan het lidmaatschap der Maatschappij belangrijke voordeelen, boven diegenen welke al de overige leden genieten, verbonden zijn. De toevloed zou wel zoo groot kunnen worden, dat zij de meerderheid in de Algemeene Vergadering hadden en besluiten genomen werden, niet geheel naar den wensch der leden welke *f* 5, *f* 7.50, en *f* 15 betalen.

Wij kunnen dit voorstel ook uit het oogpunt der waardigheid van de Maatschappij beschouwen. In de *Opmerker* van 9 Februari zeide ik: Het schijnt ons voor de Maatschappij te min, voor *f* 2 in een geheel jaar hare deuren voor een ieder open te zetten. Wij voegen hier nu bij: moet van die leden ook restitutie aan de Afdeelingen gegeven worden, dan wordt het niet beter voor de Maatschappij.

Wij spraken daareven van plaatselijk overwicht als gevolg van persoonlijk stemrecht, en dit brengt ons weder op het voorstel van den heer Drooglever, dat dit recht alleen zou uitgeoefend worden door Afdeelingen en Correspondentschappen. Dit past in het stelsel, dat de Maatschappij uit Afdeelingen bestaat en kan niet anders als dat eenmaal het geval zal zijn. Hoewel daardoor de leden eenigszins verkort zullen worden in hunne tot nu toe beseten rechten en hun stem in de Afdeelings-vergaderingen zekerlijk van minder gewicht zal zijn dan in de Algemeene Vergadering, zullen zij zich toch wel deze geringe opoffering ten behoeve van het algemeen welzijn der Maatschappij willen getroosten. Wij hadden het persoonlijk stemrecht willen behouden, doch bij nadere overweging komt ook ons het afstand doen daarvan gewenscht voor.

De heer D. stelt ook voor het stichten van correspondentschappen, hetwelk zullen zijn, combinaties van leden in een of meerdere plaatsen welke zich niet als Afd. constitueeren. Deze worden samengeroepen ter behandeling van de agenda der Algemeene Vergadering en het benoemen van afgevaardigden ter Algemeene Vergadering. Het zijn dus, als ik het wel begrijp, rustende Afdeelingen onder een anderen naam en eigenlijk in den grond der zaak een bestendiging van de bestaande organisatie met uitzondering van het stemrecht. We zouden den heer D. in bedenking willen geven ook die combinaties, Afdeelingen te noemen, en hen, wanneer zij niet in alle opzichten als Afd. werkzaam zijn of kunnen zijn, aan enkele bizondere bepalingen te onderwerpen, doch steeds met de verplichtingen tot het kiezen van Afgevaardigden, enz.

Een der veranderingen die mijns inziens noodig zijn is, dat ook de kandidaten voor Bestuursleden der Maatschappij door de Afd. gekozen worden. Dit past geheel in het cadre wanneer de Maatschappij zal bestaan uit Afdeelingen, welke als zoodanig alleen stemrecht hebben en is een uitvloeisel van het opheffen van het persoonlijk stemrecht. Het zal toch niet best gaan hen ter Algemeene Vergadering dat recht niet en bij zich aan huis voor het kiezen van kandidaten wel toe te kennen. De leden hebben trouwens nooit sterk gebruik gemaakt van dat recht.

Het laatste punt hetwelk ik behandelen moet, is het door mij gedane voorstel, dat de Afdeeling ook andere personen dan leden van de Maatschappij als lid zouden kunnen aannemen.

Ik weet het, het beginsel van den heer D. is zuiver en ik zou de zuivere toepassing ook wenschen, wanneer er niet te groote gevaren, ook voor de Maatschappij, aan verbonden waren.

Niet alleen nu, maar reeds sedert lang zijn wij gewezen op 't Nut, Toonkunst, Nijverheid en andere Maatschappijen als goed georganiseerd en er werd gevraagd, waarom de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst niet even zoo? Mijn antwoord is: hoewel in hoofdzaak voor haar een zelfde organisatie gewenscht is, zal die toch niet zoo consequent als bij die Maatschappijen kunnen toegepast worden, omdat, hoeveel punten van overeenkomst er ook bestaan, er toch een groot verschil is in het personental waarover beschikt kan worden.

Het Nut stelt zich ten doel, de bevordering van algemeene zedelijke volksbelangen. Kan men zich in ons land een uitgestrekter arbeidsveld denken, een veld waarop ieder weldenkende, zelfs al is hij geen lid van 't Nut, gaarne en zoo veel hij kan mede werkt? Bij den gelukkig in ons land heerschenden goeden geest, is het dus niet te verwonderen dat die Maatschappij haar ledental tot meer dan 1700 heeft zien aangroeien, die wij vinden onder elken, boven het minimum verheven maatschappelijken stand.

Alzoo: het Nut vindt een massa welke in haar geest willen — en kunnen werken, waardoor het haar ledental, en daardoor haar zedelijk gewicht zeer kan opvoeren. Een ieder kan voordeel trekken uit hare bemoeiingen.

Met Toonkunst is dit anders. Wel tellen wij een niet gering aantal beoefenaars van die schoone kunst, maar hoe betrekkelijk talrijk ook, zij alleen zouden zeer weinig als Maatschappij kunnen uitrichten, wanneer zij niet vergezeld waren van een menigte dilettanten en nog meerdere beminnaars van muziek, vooral onder vrouwen en dochters, om wie alleen veel papa's lid van Toonkunst zijn. Toonkunst heeft, behalve een eigenlijk leger, een ban en een achterban, waardoor die Maatschappij haar bestaan roemrijk kan volhouden. Wel niet op zulk een groot aantal als 't Nut, kan zij toch op een menigte schouders steunen.

Voor Nijverheid is de toestand weder anders. Hoe uitgebreid haar arbeidsveld ook is, behalve de eigenlijke arbeiders daarop, zullen er niet zeer velen zijn, welke zich zooveel aan die Maatschappij gelegen laten liggen, dat zij zich ter bevordering van de Nijverheid bij haar aansluiten. De Nijverheid toch wordt door velen nog te veel uit het oogpunt van het bizonder belang van den nijverheidsman zelf beschouwd. Wel is deze uit beginsel het vrijhandelstelsel, gene het protectionistische toegedaan, maar rechtstreeksch belang meenen zij niet bij de zaak te hebben en daarom nemen zij geen werkdadig deel aan de bevordering van hare belangen. Die Maatschappij heeft het tot een 2500 leden gebracht. Voor ons land, een verbiedwaardig cijfer.

En nu onze Maatschappij. Evenals Toonkunst c. a. strekt zij hare bemoeiingen slechts over één gebied uit, dat der Bouwkunst. Hoe groot en hoe belangrijk ook het aantal van hen is, welke de Bouwkunst, in welken vorm ook, beoefenen of met haar in verband staan, toch is zeker hun aantal niet zoo groot als dat van

hen, welke de Nijverheid in haar groot aantal takken uitoefenen. Op een contingent vrouwen en dochters, die om aanvaarding van het lidmaatschap onzer Maatschappij bij papa vleien en dringen, kunnen wij niet rekenen.

Dilettanten en wezenlijk belangstellenden, dat zijn zij die zich voor de Bouwkunst eenige opoffering willen getroosten, zijn dun gezaaid. Wij moeten dus geheel op ons zelve steunen en daarom is het niet zoo zeer te verwonderen, dat onze Maatschappij het nooit verder dan tot een 1000 tal leden heeft kunnen brengen.

In verhouding tot het aantal beoefenaars van en belanghebbenden bij de bouwkunst, is dat ledental niet groot, maar, en dit is het, waarop ik wilde wijzen, hoewel wij allen het reeds weten, de meeste onthouders vinden wij onder de uitoefenaars der ambachten; sommigen omdat zij zonder te groote opoffering voor zich en de hunnen niet kunnen; velen omdat zij niet willen. Zij hebben òf het opdoen van meerdere kennis niet noodig òf zij beschouwen en behartigen hun bedrijf uitsluitend om geld te verdienen. Deze allen denken er niet aan lid onzer Maatschappij te worden.

Er bestaat echter nog een derde categorie, naar wij ons vleien, niet de minst talrijke. Deze namelijk, welke, wanneer het niet te hoog loopt, een penningske over hebben, niet alleen voor zich zelf, maar ook voor de algemeene zaak. Dezen zijn het, welke ik voor de Afdeelingen, als plaatselijk werkende lichamen beschouwd, wensch te behouden, want, telt de geheele Maatschappij thans slechts een 850 leden, wat moet er dan eindelijk van de Afdeelingen worden, als zij allen te samen over geen meerdere kunnen beschikken?

Werpen wij die allen uit, of stonten wij die van ons, door voor hen de deuren onzer vergaderzalen te sluiten, welk nut zullen wij daarmede stichten? Geen, hoegenaamd. Veeleer zetten wij kwaad bloed, door steeds, evenals nu reeds drie jaren, hen ons onverbiddelijk non possumus te doen hooren. Straks vereenigen zij zich onderling of met anderen en werken ons tegen. Dat zou een dubbel nadeel zijn, maar.... onze eigen schuld. De krachten, al waren het niets dan kleine, met welken wij ons hadden kunnen versterken, hebben wij zelf tegen ons gekeerd. En dat waarom? Om ons zuiver beginsel niet te verloochenen.

Dat men zijn beginselen streng toepast en handhaaft, zoolang het algemeen belang er door bevorderd wordt, is uitmuntend. Maar zoodra die strenge handhaving nadeelen doet ontstaan, grooter dan de voordeelen welke er door bereikt kunnen worden, geloof ik dat het beter is een weinig water in zijn wijn te doen, opdat het niet te eeniger tijd blijke, dat men, door paalvast op zijn stuk te staan, een zelfmoord had gepleegd. De wereld is nu eenmaal zoo als zij is, zij laat zich niet alleen door onwrikbare toepassing van beginselen besturen. Wij hebben tempering in de toepassing van beginselen wel in meer belangrijke zaken, dan die ons thans bezig houden, zien gebeuren. Men houde zijn beginsel in het oog, doch geve toe waar dit kan en mag geschieden, als te machtige factoren zich er tegen verzetten.

Reeds met een enkel woord heb ik het gedaan; maar vestigen wij nog een oogenblik het oog op een der factoren van de kracht der Afdeelingen, haar ledental, wanneer geen anderen dan leden der Maatschappij hare leden mogen zijn.

Stellen wij ons onze eigen Afdeeling ten voorbeeld. Voor ruim drie jaren telden wij 180 leden, terwijl slechts een vijftigtal leden met inbegrip van die te Kralingen, hier gevonden worden, die bij lange na niet allen lid der Afdeeling zijn. Nu weten wij allen zeer goed, dat 50 of 60 goed werkende leden meer en beter kunnen presteeren dan 180, wanneer die, op enkele uitzonderingen na, zeer weinig of niets doen. Maar dat zeer weinige, gevoegd bij den finantieelen steun, ook van de nietsdoeners, is toch volstrekt niet te versmaden.

M. H. H.! laten wij ons van de Keurbende der leden van de Maatschappij alleen geen illusien vormen. Wanneer wij wisten hoeveel personen van hare oprichting af lid der Maatschappij zijn geweest, en ik vertelde u dan hoe weinigen iets noemenswaardigs voor het algemeen belang der Maatschappij hebben gedaan, ik ben zeker, gij zoudt uwe handen vol verbazing in elkander slaan. En nu, met de wetenschap daarvan gewapend, roep ik u met volle overtuiging toe: steun niet alleen op die keurbende, maar neem ook aan en cultiveer andere krachten, welke u ter beschikking worden gesteld.

Wij zijn aan het einde onzer beschouwing van de verschillende voorstellen. Resumeerende, gelooven wij de twee- en vijf-guldens-voorstellen en het jongeliedenvoorstel dockjes voor het bloeden te mogen noemen en in geen geval verbetering brengende in den lijdennood der Afdeelingen. De overigen schijnen ons toe op den goeden weg te liggen, doch slechts als overgangsmaatregelen, om te trachten later tot een zuiveren toestand te komen.

Maar waarom zullen wij de Maatschappij die overgangsperiode laten doorloopen, waarom niet liever het onzes inziens eenig afdoende middel, om voor goed uit den nood te komen, toegepast, hetwelk geen ander zijn kan dan de toepassing van het beginsel „de Maatschappij bestaat uit Afdeelingen" met al de gevolgen van dien.

Formuleeren wij eenige punten.

1°. De Maatschappij bestaat uit Afdeelingen, gevormd uit de leden, hetzij in één plaats wonende, hetzij in meerdere te samen gevoegde. Zij hebben een eigen Bestuur, bestaande uit leden der Maatschappij.

2°. Zij zenden afgevaardigden ter A. V., welke een zeker aantal stemmen uitbrengen en kiezen kandidaten voor de openvallende plaatsen in het Hoofdbestuur.

3°. Zij ontvangen voor het houden van vergaderingen, gewone drukwerken, reis- en verblijfkosten van Afgevaardigden en dergelijken, een naar plaatselijke toestanden geregeld gedeelte der contributie van de leden.

4°. Zij zenden kosteloos de verslagen van hare werkzaamheden en daarvoor geschikte voordrachten enz. aan het Hoofdbestuur, ter opneming in het *B. W.* of het *Tijdschrift* en doen mededeeling van hetgeen in haar ressort merkwaardigs op bouwkundig of ander kunstgebied geschiedt.

5°. Zij kunnen personen, geen leden der Maatschappij zijnde, als plaatselijke leden aannemen, tegen een vast te stellen contributie, waarvan een gedeelte aan de Maatschappij wordt uitgekeerd. Deze personen hebben geen stemrecht in zaken, de Maatschappij in haar geheel aangaande.

6°. De leden van het Hoofdbestuur hebben een persoonlijk stemrecht.

Het een en ander ter toelichting.

ad. 2°. Wij spreken hier van Hoofdbestuur, naar wij meenen, bij de voorgestelde inrichting der Maatschappij, te recht. Bij de tegenwoordige inrichting schijnt ons die naam minder juist.

ad. 3°. Als de Afdeelingen plaatselijke leden kunnen aannemen, dan zal dit op hare finantiën een gunstigen invloed uitoefenen, waardoor de restitutie der Maatschappij niet zeer hoog behoeft te worden opgevoerd. De Maatschappij moet het leeuwenaandeel der contributie behouden.

Dat de restitutie naar plaatselijke toestanden zal geregeld worden, verspert aan Afdeelingen, welke veel buitenleden hebben, den weg om een potje te maken, en opent dien aan haar, welke daarmede minder gezegend zijn, meer te geven, evenals aan weinig eigenlijke leden tellende Afdeelingen.

Deze regeling der restitutie zal in het begin wel eenige moeite geven, doch het zal wel niet onmogelijk zijn, hiervoor vrij juiste vormen te vinden.

ad. 5°. Ter gemakkelijker vaststelling der bedoelde vormen, schijnt het ons goed toe, dat van de contributie der buitenleden een gedeelte in de Maatschappelijke kas vloeit. Geschiedt dat, dan zou bij de vaststelling der restitutie het aantal van die leden misschien buiten aanmerking kunnen blijven. In elk geval moet de contributie van die leden niet te laag worden gesteld.

Maar beschouwde ik de door anderen gedane voorstellen, op grond van Art. 36 over het algemeen, reeds als te ver gaande, wat zou men dan wel van dat voorstel moeten zeggen?

Volmondig moet ik erkennen, dat, hetgeen in bovengenoemde punten meer is dan in alle vorige voorstellen, daarmede vooral niet minder in strijd is, en dat het een verre van heerlijk vooruitzicht zou zijn, als wij tot Mei van het jaar 1890 in een bijna onhoudbaren toestand moesten blijven verkeeren.

Het schijnt ons toe, dat hier de doorslag moet gegeven worden door het antwoord op een andere vraag, deze namelijk: bestaat er voor de Maatschappij en de Afdeelingen al of niet periculum in mora. Bestaat die werkelijk, dan zou het de dwaasheid zelve zijn, aan een geschreven woord vast te houden, als ware het een wet van Persen en Meden.

Naar mijn bescheiden meening, bestaat die thans in meer of mindere mate bij alle Afdeelingen. Bij enkele is men reeds overgegaan tot de toepassing van middelen, die, wel beschouwd, niet

van onwettigheid zijn vrij te pleiten. Of het Bestuur daartegen iets heeft gedaan, weten wij niet, maar laat het zulke middelen oogluikend toe, dan meenen wij, dat dit als bewijs kan gelden, dat het oordeelt, dat de toestand ongezond is, en in afwachting van hetgeen van elders komt opdagen, niet hier of daar een spaak in het wiel heeft willen steken.

Er zijn ook verschijnselen buiten de Maatschappij die stof tot denken geven. Wij bedoelen de nieuwe vereenigingen in den laatsten tijd op bouwkundig gebied in het leven geroepen. Zooal niet geheel, dan zal de hooge contributie der Maatschappij en het sluiten der Afdeelingen voor hen die geen lid der Maatschappij zijn, het hare daaraan hebben toegebracht. Zij die deze nieuwe vereenigingen vormen, zijn zeker voor een groot gedeelte voor de Afdeelingen en de Maatschappij verloren.

Bij dit ligt het voor de hand, dat, zoodra de Afdeelingen gaan kwijnen, al zijn het thans geen Afdeelingen der Maatschappij in den juisten zin van het woord, dit ongetwijfeld ongunstig op de Maatschappij moet terugwerken.

Bestaat er dus werkelijk periculum in mora dan moet er gehandeld en wel krachtig gehandeld worden ook.

Vroeger heb ik geïnspeeld op eene wegruiming van den hinderpaal. Ik dacht daarbij: als er werkelijk zedelijke noodzakelijk tot verandering bestaat, die machtiger is dan een geschreven woord, dan moeten wij ons aan die grootere macht onderwerpen en in weerwil van dat woord, de wet veranderen in den besten zin.

Ik sta aan het einde der taak welke ik op mij heb genomen. Ik mag er aan twijfelen of een uwer zeggen zal »de wet behoeft niet veranderd te worden." en is dat zoo, zeg dan welke richting u de meest gewenschte toeschijnt.

De Voorzitter zegt dat het moeielijk zal zijn het voorgedragene op staanden voet te bediscussieeren, waarom hij den spreker, ook na het gedane voorstel om het gesprokene in zijn geheel te doen drukken, verzocht een uitvoerig uittreksel voor het *Bouwkundig Weekblad* te maken. De spreker zegt te zullen trachten, door het uitlichten van het een en ander; daaraan te voldoen.

De heer C. M. Droogleever Fortuyn maakt een paar bemerkingen over de opvatting van Art. 56., welke door den spreker in het kort worden beantwoord

Thans komt aan de orde, de vraag: Welk is het oordeel dezer vergadering over: de Nederlandsche pensioen-vereeniging voor werklieden.

De heer C. M. Droogleever Fortuyn verschaft hieromtrent eenige inlichtingen, waaruit blijkt: 1°. dat men van de pensioen-vereeniging voor *f* 1 lid kan worden en vereenigingen voor *f* 5, door de opbrengst waarvan propangenda voor de zaak zal gemaakt worden; 2°. dat een waarborgfonds zal gesticht worden, bestaande in aandeelen van *f* 1000 en onderdeelen daarvan, tegen een vaste rente en 3°. dat de onkosten van het werkliedenfonds gedragen worden door het waarborgfonds.

Na eenige bespreking, hoofdzakelijk over het al of niet philantropische der zaak, wordt besloten dat de Afdeeling het lidmaatschap van de pensioen-vereeniging zal aanvaarden.

Ten slotte deelt de heer C. M. Droogleever Fortuyn mede, dat de pogingen van de voorstellers, ter verkrijging van middelen om de werkzaamheden der Afdeeling uit te breiden, niet het gewenschte gevolg hebben gehad; weshalve deze zaak als afgeloopen moet worden beschouwd.

De Voorzitter sluit hierop deze laatste vergadering van het seisoen, onder dankzegging aan hen, die aan de werkzaamheden der Afdeeling hebben deelgenomen en opwekking tot medewerking voor het gevolg.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Op Zaterdag, den 3en Mei a. s., zal in tegenwoordigheid van Burgemeester en Wethouders der gemeente Rotterdam, de eerste steen gelegd worden van den in aanbouw zijnden Schouwburg aldaar.

Afloop van Aanbestedingen.

ZUTPHEN, 16 April. — Provisoren van het Bornhof: het maken van 23 provenierswoningen enz.:

H. Langenberg A. Wz.,	*f* 39.900
H. W. Douwes	» 39.800
H. Rood, te Gorssel	» 39.200
C. Revelman	» 38.659
G. J. Boesewinkel te Brummen	» 38.500
A. J. Uiterwijk	» 38.465
W. Kerkmeijer G. Jz	» 38.388
F. Carmiggelt te Brummen	» 37.595
G. Boerstoel idem	» 37.580

de overigen allen aldaar.

TETERINGEN, 27 April. — De architekt A. Verlegh: het bouwen van een heerenhuis voor de WelEd. Gestr. heer R. F. M. A. de Roij van Zuiderwijn, Notaris te Teteringen:

A. Verhagen en Zn	*f* 13.624
G. van der Velden	» 13.405.92
J. Voogt	» 12.940
Th. Kessel	» 12.787
M. Reuvers te Oudenbosch	» 12.025
J. van Dienderen	» 10.987

de overigen allen te Breda.

DE BILT, 18 April — Het gemeentebest. het sloopen van het oude schoolgebouw met woning enz. en het bouwen van een gebouw voor postkantoor, directeurswoning, gemeentehuis enz.

L. Maijes	*f* 27.707
W. A. G. Jansen	» 27.428
J. de Vos	» 25.421
W. Starink te de Bilt	» 25.318
J. v. Santen idem	» 25.225
J. Poste Zuijlen	» 25.223.59
A. C. Vink	» 24.629
H. Vermeer	» 23.840
J. Krap	» 23.590
Gebrs. v. Leeuwen	» 22.990
G. J. van Vloten	» 22.747
G. van Soest te Baarn	» 21.830
H. G. Frijlink	» 20.844

de overigen allen te Utrecht

AMSTERDAM, 19 April 1884. De architekten Schill en Haverkamp te Amsterdam: het bouwen van een kinder-ziekenhuis te Wijk aan Zee.

Schoenmeijer en Kos. Koolhaalder, Rotterdam | *f* 26.985

Hendriks, te Oss	» 27.990
Braun, te Beverwijk	» 28.199
Raasveldt, te Haarlem	» 29.940
Braakenburg, idem	» 30.830
Van Schadewijk, te Hilversum	» 30.880
Limper, te Nieuwer-Amstel	» 30.959
Poot, te Amsterdam	» 32.487
Struijs, idem	» 33.270
Langendijk, te Beverwijk	» 34.444
Kiekens, te Amsterdam	» 34.666

's GRAVENHAGE, 19 April. — Onder beheer van den architeckt H. Wesstra Jr. Het bouwen van 22 woningen voor den werkenden stand.

Raasveldt en Gerritse, te 's Gravenh.	*f* 26.006
W. Swaneveld, idem	» 25.980
Ph. Verbruggen, te Waddinxveen	» 25.300
P. C. Quist, te 's Gravenhage	» 25.000
W. P. Teeuwisse, idem	» 24.980
B. Romlont, idem	» 24.700
E. J. Streef, idem	» 24.600
A. Stigter, idem	» 24.376
A. Deurloo, idem	» 24.340
J. S. Werdes Jr	» 24.340
P. van Rossum, idem	» 24.200
N. v. Tienen en H. Driessen, idem	» 23.850
P. van Rooijen, idem	» 23.790
Tom en v. Bergen Henegouwen, id.	» 23.738
L. C. J. de Zwaan, idem	» 23.698
A. A. Mussert, idem	» 22.900
W. Hoek, idem	» 21.717
H. E. de Baan te Scheveningen	» 21.510
Gebrs. Houtman, 's Gravenhage	» 21.050
F. J. Lankerman, idem	» 20.922
M. C. Haanman, idem	» 20.918
J. Roosenburg, idem	» 20.150
Q. A. Krijnen, idem	» 20.140
A. Nater en B. de Baan, idem	» 19.880
A. Leeuens idem	» 19.138
M. T. Wijnekers, idem	» 18.657
A. C. Paardekooper, idem	» 18.550

FRED. STIELTJES & Co.
Importeurs van Amerikaansche
Hout- en IJzerwaren.
Keizersgracht 745 bij den Amstel.

MAGAZIJN VAN
SCHOOLBANKEN, Systeem ANDREWS.
STOELEN en BANKEN
voor SCHOUWBURGEN, CONCERTZALEN, enz.
Asbest brandvrije verven,
Asbest olieverven,
Asbest dakbedekkingen,
Asbest-Cement
voor het herstellen van beschadigde zinken en andere daken.
Getllustreerde Catalogussen en prijzen op aanvrage verkrijgbaar. 1872

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.
Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**
Specialiteit in IJzeren Hekken
en fijn Smeedwerk.
Leveren PAARDENRUIVEN, IJZERFN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie enz. 1873

LOUIS GOFFIN & C^ie.,
27. Avenue Rogier 27.
LUIK. 1874
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

PARKETVLOEREN,
TROTTOIR-TEGELS. CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels.** 1875
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

DRIJFRIEMEN VAN KAMEELHAAR.
Eenige contractanten voor Europa: 1876
BREYMANN & HÜBENER te Hamburg.
Agenten voor Landen of Provincien gezocht.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN
Th. SANDERS,
Iets over de Inrichting
VAN
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.
f —.50

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ELFDE** aflevering van:
GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN
IN DE
HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR,
DOOR
EUGEN. GUGEL,
Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School, te Delft.
Met ruim **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.
Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.
De uitgave geschiedt bij inteekening in 12 afleveringen à *f* **1.75.** 1877

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **VIJFDE** aflevering van:
BEKNOPT PRACTISCH LEERBOEK
DER 1878
BURGERLIJKE- en WATERBOUWKUNDE,
DOOR
B. F. PLASSCHAERT,
Leeraar aan de Burger Avondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.
Met omstreeks **700** in den tekst gedrukte, uitgewerkte Constructie-figuren.
De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer 12 afleveringen à *f* 1.20.

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
Leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen,** uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach.* Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1879

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

☛ Het Kantoor van FERD. ENGERS te Amsterdam, **IS** verplaatst van Geldersche kade 88 naar
UTRECHTSCHE STRAAT 14. 1880

Deze week wordt verzonden:
BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT.
Deel 30 der Bouwkundige Bijdragen
JAARGANG 1884 1e AFLEVERING.

De BUITENGEWONE LEDEN DER MAATSCHAPPIJ kunnen op het Tijdschrift IVe deel inteekenen voor den prijs van *f* 10.— mits zij vóór 25 Mei a. s. hunne opgave zenden aan den Secretaris der Maatschappij te Amsterdam.

☛ De prijs van deel IV, uit vijf stukken bestaande, is voor niet-leden der Maatschappij gesteld op *f* 17.50

Voor zoover de voorraad strekt, zijn voor heeren Leden bij de Uitgevers te ontbieden:

Jaargang 1881 f 5.— Jaargang 1882 f 5.—
Jaargang 1883 f 6.—

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1863 **AANBESTEDING**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 13den Mei 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 399

Het maken van een Reservoir-Gebouw op het station GRONINGEN.

De besteding geschiedt volgens § 56 van het bestek.

Het bestek ligt van den 25sten April 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur L. J. DE SONNAVILLE, te *Groningen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 7den Mei 1884 ten 1 ure des namiddags.

UTRECHT, den 23sten April 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1864 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Donderdag den 15den Mei 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 398.

Het wijzigen en uitbreiden van het Hoofdgebouw op het station ECHT.

De besteding geschiedt volgens § 66 van het bestek.

Het bestek ligt van den 28sten April 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. VAN DER KUN, te *Venlo* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 8sten Mei 1884 ten 11 ure des voormiddags.

UTRECHT, den 24sten April 1884.

Voor den bouw van eene NIEUWE BRUG over de Elbe bij Hamburg zullen in den loop van den zomer 1884 heiwerken met Nasmijth'sche of andere direct werkende stoomheiblokken uitgevoerd worden. Eigenaars van dergelijke heien, welke gonegen zijn dezelven voor deze werken aan te bieden, gelieven zich wegens nadere informatien te wenden aan de Ingenieur-Afdeeling IV der eerste Sectie van de Bau-Deputation te Hamburg, Bleichenbrücke N°. 17.

Hamburg, 17 April 1884.

1865 **DE BAU-DEPUTATION.**

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op kort te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1866

1867

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14.

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner- Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.

Silezisch & Zweedsch GRANIET.

Fransch en Italiaansch MARMER.

Fransche KALKSTEEN.

Terrazzo- & Mozaïkvloeren.



LÉON DE SMET & C°. GENT

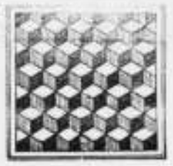
Fabriekanten van Ceramiektegels,

geperste, gepolijste en ingebrande

CEMENTTEGELS

EN

PORTLAND CEMENT.



Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam*, in BOUWMATERIALEN.

Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN,

ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz 1868

Exposition Amsterdam 1883 MEDAILLE D'OR et DIPLOME D'HONNEUR.

Faiences Artistiques

EN TOUS GENRES.

IMITATION

de

toutes les anciennes faiences.

Services de Tables & de Toilette

PORCELAINE OPAQUE

Blanche & imprimée.

Carreaux de Revêtements

EN TOUS GENRES.

Faiencerie de Gien (Loiret)

ANCIENNE SOCIÉTÉ

GÉOFFROY & CIE.

SOCIÉTÉ ANONYME au CAPITAL de 1,800,000 Francs.

SEULS AGENTS pour la Hollande et les Indes Hollandaises

1869 *MM.* **DE JONGE & WEBER, 3 Kalkmarkt, Amsterdam.**

TERRA-COTTA BOUWORNAMENTEN IN DIVERSE KLEUREN.

Fabriek sedert 1835 gevestigd te ZEIST **MARTIN & C°.**

Magazijnen te Amsterdam, Achter-Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.

Bekroond met de ZILVEREN MEDAILLE, Int. Kol. Tentoonstelling te Amsterdam.

Uitgebreide handel in Bouwartikelen 1870

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE,

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, allen aan de Polytechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij Haag*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTE & C°. Noordeinde, *den Haag*.

Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam*. 1871

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 19.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. K. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Proeve eener Algemeene Bouwverordening in Nederland, vervolg van pag. 118. — Bij de Plaat. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Amsterdam, gehouden 25 April 1884. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Correspondentie. — Vraagbaak. — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT: Een gebouw met winkels en etage-woningen op een boulevard of plein.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De leden der Maatschappij worden herinnerd aan de uitnoodiging, om het bij N°. 17 van het Weekblad toegezonden stembiljet vóór den 25sten Mei a. s. vrachtvrij aan het adres op te zenden.

Na afloop der vergadering van 29 Mei a. s. zal een gemeenschappelijke maaltijd gehouden worden in een der zalen van het Genootschap „Natura Artis Magistra."

De Leden die aan dezen maalrijd wenschen deel te nemen, worden verzocht dit per *briefkaart* aan het Bestuur op te geven.

PROEVE EENER ALGEMEENE BOUWVERORDENING VOOR NEDERLAND.

Vervolg van pag. 112.

Art. 25. Het is verboden uit huizen, gebouwen tuinen of erven, uitgangen te maken op Gemeentegrond welke niet bestemd is voor openbaren weg, tenzij met vergunning van Burgemeester en Wethouders.

Art. 26. Na sloopingen van een gebouw waarvan niet gelijktijdig de wederopbouw wordt aangevraagd moet de grond waarop dit gestaan heeft door hem, op wiens kosten de werkzaamheden geschieden, worden gelijk gemaakt, de gaten gevuld en de oppervlakte aangehoogd worden tot den belendenden openbaren grond. Burgemeester en Wethouders kunnen vrijstelling van deze bepaling verleenen wanneer kan worden aangetoond, dat de herbouw binnen een jaar tijd zal worden aangevangen, in welk geval echter het terrein door eene behoorlijke schutting ten genoege van Burgemeester en Wethouders moet worden afgeschoten.

Art. 27. De eigenaar, vruchtgebruiker of beheerder van een perceel is verplicht zorg te dragen, dat aan zijn gebouwen het straat- buurt- of wijknummer overeenkomstig de voorschriften der verordering op het nommeren der huizen en tot verdeeling der gemeente in wijken duidelijk zichtbaar zij. Bij verandering of vervanging der nommers van Gemeentewege zullen de oude nommers worden doorgehaald doch minstens gedurende een jaar zichtbaar moeten blijven.

Art. 28. Niemand mag een overgang van een gebouw tot een ander over een openbaren weg of een openbaar water maken dan overeenkomstig eene vergunning van den Gemeenteraad.

Art. 29. Niemand mag een brug over een Gemeentewater noch over eenig ander openbaar water aanleggen dan met vergunning van Burgemeester en Wethouders en onder de daaraan toegevoegde voorwaarden.

Art. 30. Gronden welke aan Gemeentewater grenzen, mogen niet in het water uitzakken en moeten daartoe door de eigenaars na bekomen schriftelijke aanmaning van Burgemeester en Wethouders, ten genoege van deze, beschoeid en de beschoeiingen in goeden staat onderhouden worden. Die steenen of houten beschoeiingen en wallen, tot welker onderhoud anderen dan de Gemeente gehouden zijn, moeten op schriftelijke aanmaning van Burgemeester en Wethouders door de betrokkenen worden her-

Gedrukt 7 Mei 1884.

steld of vernieuwd. Bij beschoeiing of vernieuwing eener bestaande beschoeiing wordt de daartoe aan te wijzen rooiing gevolgd, opdat het water niet worde vernauwd of het verkeer daarop belemmerd.

VIERDE HOOFDSTUK.

Over de veiligheid en het onbelemmerd verkeer op den openbaren weg, en de voor den rooilijn uitspringende bouwdeelen.

Art. 31. Burgemeester en Wethouders kunnen, hetzij als voorwaarde bij eene vergunning, hetzij bij afzonderlijk bevel, alle zoodanige maatregelen van voorzorg bij de uitvoering van een werk voorschrijven, als nuttig geacht worden voor de veiligheid van het publiek verkeer.

Art. 32. Het bouwen, vernieuwen of sloopen van voorgevels, afsluitmuren of andere werken aan den openbaren weg, mag niet worden aangevangen, voor dat er, indien Burgemeester en Wethouders dit noodig oordeelen, eene schutting voor geplaatst zij ter hoogte van minstens 2 Meter.

Deze schuttingen en de steigers, welke bij het optrekken van een gebouw gemaakt worden, moeten, zoowel als de loodsen welke aan de straatzijde binnen of tegen de schuttingen geplaatst worden, zoodanig gesteld en ingericht zijn, dat zij voor de veiligheid geen gevaar opleveren en dat geen bouwstoffen op den openbaren weg kunnen vallen. Zij moeten op aanzegging van Burgemeester en Wethouders van zonsondergang tot zonsopgang aan den openbaren weg of straat behoorlijk worden verlicht op de wijze door of van wege Burgemeester en Wethouders te bepalen.

Deze schuttingen, steigers en loodsen moeten worden opgeruimd binnen den daarvoor bij de vergunning te stellen termijn.

Voor zooverre de plaats waarop deze gestaan hebben beschadigd mocht zijn, wordt die van wege Burgemeester en Wethouders ten koste van den aanvrager hersteld.

Art. 33. Indien naar het oordeel van Burgemeester en Wethouders een gebouw, muur, kluis, schoorsteen, beining, molenas of wiek of eenig ander getimmerte geheel of gedeeltelijk bouwvallig is geworden en daardoor voor de openbare veiligheid gevaar oplevert, is de eigenaar, vruchtgebruiker of beheerder verplicht, na ontvangst van eene schriftelijke met redenen omkleede aanwijzing van Burgemeester en Wethouders, dadelijk de naar hun oordeel noodige voorzieningen aan te brengen en het bouwvallige binnen den door hen daarbij bepaalden tijd te doen herstellen, vernieuwen of sloopen. Burgemeester en Wethouders geven mede aan, of het bedoelde door eene schutting van den openbaren weg moet worden afgescheiden en ter welke hoogte.

Indien door brand, instorting of ontploffing, een gebouw gevaar oplevert voor verdere ongelukken, moet het nog staande gedeelte door den eigenaar, vruchtgebruiker of beheerder, op de eerste aanzegging van Burgemeester en Wethouders, binnen een door dezen te bepalen tijd worden opgeruimd en gedurende dien tijd van den openbaren weg worden afgescheiden met eene schutting ter opgegeven hoogte.

In geval de aangemaande hierin nalatig is, worden de werkzaamheden van stutting of andere voorziening, herstel, afbreking of afschieting, op last van Burgemeester en Wethouders verricht, ten koste van hem wien het aangaat.

Art. 34. Het is verboden aan den openbaren weg op gebouwen of afsluitingen, punten, pennen, glasscherven of andere snijdende of stekende voorwerpen te plaatsen of te hebben, tenzij ter hoogte van minstens 2.5 Meter boven den beganen grond ter plaatse.

Art. 35. Alle ingangen in den weg of in de verhoogde voetpaden of stoepen, tot kelders of soutterreins, moeten wederzijds rechthoekig op de richtingslijn der gebouwen worden afgesloten door ijzeren hekwerken, luiken of roosters van voldoende zwaarte, ter beoordeeling aan Burgemeester en Wethouders, en moeten worden ingewerkt gelijk met het bovenvlak van de stoep, den weg of het voetpad, waarin zij liggen. De in deze roosters te maken openingen mogen over de smalle zijde niet breeder zijn dan 0,025 Meter.

Art. 36. Gelijkstraats aan den openbaren weg of het openbaar water mogen geene naar buiten openslaande deuren, vensters of luiken gemaakt of vernieuwd worden, als in de gevallen in deze verordening omschreven. Bij pakhuizen, stallen of koetshuizen en in bijzondere gevallen, zullen echter Burgemeester en Wethouders hiervan vrijstelling kunnen verleenen.

Wanneer Burgemeester en Wethouders het noodig oordeelen, dat bestaande deuren, vensters of luiken met dit voorschrift in overeenstemming worden gebracht, moet binnen den bij schriftelijke aanmaning door hen bepaalden tijd, de eigenaar, vruchtgebruiker of beheerder, aan het bij de aanmaning te geven bevel, voldoen.

Hengsels van deuren en vensters van zolders of bovenvertrekken, dienende om goederen daardoor in te laten, moeten voorzien zijn van klampen op de duimen, in dier voege, dat zij door het ophalen van goederen niet opgelicht kunnen worden.

Art. 37. Niemand mag het water van de daken op den openbaren weg of in de openbare wateren laten afloopen, dan door middel van eene aan den gevelmuur bevestigde buis, welke bij nieuwbouw of herbouw met het riool in verbinding zal moeten gebracht worden. Bij bestaande gebouwen zullen zij niet meer dan 0,05 M. van den beganen grond en niet meer dan 0,20 M. van den waterspiegel bij winterpeil mogen verwijderd zijn, terwijl daar waar trottoirs aanwezig zijn, de afvoerbuis onder het trottoir zal moeten doorgelegd worden en door een daarvoor te maken opening in den trottoirband op den openbaren weg moeten uit loozen, voor zoo verre nog geen aansluiting aan een riool of afvoerkanaal kan gemaakt worden.

Art. 38. Zonder vergunning van Burgemeester en Wethouder is het verboden, in, op, of over den openbaren weg, of in of over het openbaar water te graven, te bouwen, of te planten, palen te stellen, bestaande stoepen of derzelver afsluiting te veranderen, onafgesloten stoepen geheel of gedeeltelijk voor korteren of langeren tijd af te sluiten, steigers of waterstoepen te plaatsen in den openbaren weg of in stoepen, ingangen tot kelders en soutterreins of keldergaten te maken.

Art. 39. Buiten het richtingsvlak der gevels aan den openbaren weg, zoosals dit bij de vaststelling dezer verordening bestaat of nader zal worden aangewezen, mogen geen stoepen, bordessen, buiten- of keldertrappen, pothuizen, vaste steigers, hekken, banken uitstekende luifels, winkelkasten, bloemhekken, droogstokken, rolzeilen, schermen, uithangborden, noch andere werken worden aangebracht, veranderd noch verplaatst, zonder vergunning van Burgemeester en Wethouders.

Art. 40. Zonder vergunning van Burgemeester en Wethouders mogen over den openbaren weg of de openbare wateren geen balcons, arkels, koertorens, portiques, betimmeringen, stoepoverdekkingen of andere inrichtingen worden aangebracht. Zij worden niet toegestaan in straten van minder dan 10 Meter breedte en in breedere straten alleen dan, wanneer Burgemeester en Wethouders oordeelen dat zij geen nadeel aan den vrijen doorgang of eenige andere belemmering kunnen toebrengen.

Op de hoeken van straten, afgeschuind ingevolge toepassing van Art. 20, zullen echter steeds balcons, arkels of koertorens mogen worden aangebracht.

De onderkanten van alle uitbouwingen mogen niet lager dan 2,7 Meter boven de daaronder liggende stoep, trottoir of het voetpad gelegen zijn. De voorsprongen mogen niet meer bedragen dan 1 Meter en moeten minstens 0,50 Meter terugspringen achter den voorsprong van de stoep of het verhoogde voetpad.

Zij moeten worden gemaakt van eene hechte constructie, voldoend gesteund en aan gevel of balklagen verankerd, ten genoege van Burgemeester en Wethouders en, waar Art. 62 zulks voorschrijft, brandvrij zijn.

Art. 41. De volgende voorsprongen zullen voor de rooiingslijn kunnen worden toegestaan.

Voor sokkels en plinten.

In straten minder dan 10 Meter breed	. . . . .	0,07 M.
» » meer » » »	. . . . .	0,12 »

De stoeptrede mag niet meer dan 0,05 M. buiten het plint van het gebouw worden aangebracht.

Voor dorpels en lichtkozijnen.

In straten minder dan 10 Meter breed	. . . . .	0,10 M.
» » meer » » »	. . . . .	0,15 »

Voor de bovenverdiepingen kunnen door Burgermeester en Wethouders grootere voorsprongen worden toegestaan.

Voor pilasters en penanten.

In straten minder dan 10 Meter breed	. . . . .	0,06 M.
» » meer » » »	. . . . .	0,11 »

Grootere pilaster of penantvoorsprongen gewenscht wordende moet het vlak van den gevel zooveel het meerdere betreft achter de rooiingslijn worden terug gebouwd.

Voor winkelpuiën.

In straten minder dan 10 Meter breed	. . . . .	0,06 M.
» » meer » » »	. . . . .	0,11 »

De grootte van de voorsprongen van *kroon* en andere horizontale *lijstwerken*, niet lager dan 2,70 Meter boven het vlak van het verhoogde voetpad gelegen, mag bedragen:

In straten minder dan 5 Meter breed	. . . . .	0,20 M.
» » van 5 tot 10 »	. . . . .	0,35 »
» » meer dan 10 »	. . . . .	0,60 »

Burgemeester en Wethouders kunnen voor publieke gebouwen, monumenten of voor die monumentale particuliere bouwwerken waarbij ter wille der architectuur grootere voorsprongen geëischt worden, daar waar zulks zonder nadeel voor het verkeer geschieden kan, grootere voorsprongen dan de bovengenoemden toestaan echter alleen in straten breeder dan 10 Meter, of voor de zijgevels van hoekgebouwen met den voorgevel in breeder straten of aan pleinen gelegen.

Zullende verder geene voorspringende deelen worden toegestaan op eene mindere hoogte dan 2,7 Meter uit den bovenkant van het verhoogde voetpad, of eene meerdere voorsprong dan eene welke minstens 0,50 Meter terug blijft achter den buitenkant van het voetpad.

VIJFDE HOOFDSTUK

Over de samenstelling van bouwwerken.

Art. 42. Burgemeester en Wethouders bepalen in deze verordening of en in welke gevallen op paalfundeeringen, fundeering op zinkpijlers en bogen, roosterwerken, zandaanvullingen, staal of andere wijze van fundeering al dan niet verplichtend wordt gesteld. (Wegens verschil van bouwgrond zal dit voor ieder Gemeente verschillend zijn).

Waar houten fundeeringen worden gebezigd moeten de hoogste deelen daarvan minstens 0,29 Meter onder het laagste zomerpeil gelegen zijn behoudens de bevoegdheid van Burgemeester en Wethouders om bij bouwerken van vermoedelijk langen duur een lager peil voor te schrijven.

Wie op eene oude fundeering een nieuw bouwwerk wil optrekken, heeft daartoe vergunning van Burgemeester en Wethouders noodig, die vooraf den toestand dier fundeering doen onderzoeken ten koste van den aanvrager.

De breedte van den aanleg van het metselwerk moet door Burgemeester en Wethouders worden goedgekeurd.

Art. 43. Bij op-, her- of aanbouw of vernieuwing van een gebouw zullen de muren ten minste onderstaande dikte moeten hebben.

De hoogte der muren wordt hierbij gemeten bij gelijke hoogte van af den bovenkant, bij puntgevels van af de halve hoogte van de punt, tot aan de hoogte van het voetpad. Gemetselde dakvensters zullen voor de hoogte bepaling niet worden medegerekend.

Bij Woonhuizen.

Buitenmuren het gedeelte van	0—5	M. van den bovenkant	0,16 M.
» » » »	5—9	» » »	»	0,22 »
» » » »	9—16	» » »	»	0,33 »
» » » »	16—21	» » »	»	0,44 »
Balkdragende muren	0—9	» » »	»	0,22 »
» »	9—16	» » »	»	0,33 »
» »	16—21	» » »	»	0,44 »
Binnen scheidingsmuren	0—4	» » »	»	0,08 »
» »	4—7	» » »	»	0,11 »
» »	7—16	» » »	»	0,22 »
» »	16—21	» » »	»	0,33 »

Bij pakhuizen.

Niet balkdragende muren	0—9	Meter	0,22 Meter.
» » »	9—21	»	0,33 »
Balkdragende muren	0—15	»	0,33 »
» »	15—21	»	0,44 »
Balkdragende scheidings of gewone muren			
	0—6	Meter	0,33 »
	6—21	»	0,44 »

Voor spouwmuren bepalen Burgemeester en Wethouders of mindere dikte van de hoofdmuren kan worden toegelaten en zoo ja de onderlinge verbinding van het muurwerk met den spouwmuur.

De opbouw van de muren geschiedt te lood, in metselspeciën van kalk, tras of cement, waarvan de mengingsverhoudingen door Burgemeester en Wethouders moet worden goedgekeurd.

Muren mogen nimmer van beneden naar boven in dikte toenemen.

Voor uitbouwingen van privaten, berghokken of lokalen, waarvan het grondvlak niet grooter dan 10 vierkante Meter is, kunnen Burgemeester en Wethouders geringere muurdikte dan de boven aangegeven toestaan.

Wanneer de muren van andere materialen vervaardigd worden, dan van behoorlijk doorbakken inlandsche baksteen, zijn de in dit artikel bepaalde afmetingen niet toepasselijk en zullen daarvoor door Burgemeester en Wethouders bijzondere voorschriften gegeven worden.

Art. 44. Ten aanzien van de dikte van muren bij kerken, torens, molens, fabrieken, bergplaatsen, stallen of andere hier niet genoemde gebouwen, hebben Burgemeester en Wethouders de bevoegdheid zoodanige voorschriften te geven, als zij in ieder geval voor de hechtheid noodig zullen achten.

Art. 45. Wanneer muren door het aanbrengen van deur-, venster-, kast- of andere openingen, zoodanig mochten worden verzwakt, dat daaruit volgens het oordeel van Burgemeester en Wethouders gevaren zouden kunnen ontstaan, zijn deze bevoegd zoodanige doorgaande verzwaringen of versterking met pilasters aan te geven, als hun wenschelijk mochten voorkomen.

Het is verboden in draagmuren indiepingen, hetzij voor kasten, hetzij voor schoorsteenen of nissen te maken dieper dan de halve dikte van den muur. Die indiepingen of nissen mogen met inbegrip der deuropeningen, hetzij afzonderlijk, hetzij gezamenlijk nimmer meer beslaan dan het 1/5 gedeelte der muuroppervlakte. Burgemeester en Wethouders kunnen echter grootere openingen toestaan, wanneer hetzij door verzwaring der muurdikte of door pilasters, hetzij door behulp van ijzer of hout constructies, de draagkracht dier muren genoegzaam wordt verzekerd.

Art. 46. Het is verboden zonder toestemming van Burgemeester en Wethouders de metselwerken van een perceel op te trekken, met grooter verschil in hoogte dan van 20 lagen.

Wanneer Burgemeester en Wethouders toestaan een gevel afzonderlijk op te trekken, zal door hen mede de wijze van verankering van dien gevel met het overige metselwerk worden bepaald.

Art. 47. Burgemeester en Wethouders kunnen vergunning verleenen tot het verhoogen van bestaande buitenmuren, mits deze worden goedgekeurd en na het optrekken aan de in Art. 43 gegeven minimum maten voldoen.

Art. 48. De muren der gebouwen moeten bij iedere balklaag worden verankerd met ijzeren ankers en koppelingen, tot zoodanig getal en op zoodanige wijze, als door Burgemeester en Wethouders wordt voorgeschreven, doch minstens om de derde balk.

De koppen der balklagen moeten minstens nog 0,08 Meter worden bemetseld.

Art. 49. Bij op- of aanbouw, geheele of gedeeltelijke vernieuwing van gebouwen, mogen de balken geen grooteren afstand noch kleiner afmetingen hebben, dan die welke door Burgemeester en Wethouders zijn goedgekeurd.

Geen hoogere balklagen mogen worden gelegd, voor dat de lagere is verankerd en aangemetseld.

Art. 50. Bij het vernieuwen, doen zakken of rijzen van balklagen, mag het losbreken en uitnemen niet anders dan om de 3e balk geschieden, en mogen geene meerdere balken worden uitgenomen, voor dat de eerste zijn vervangen of hersteld en aangemetseld. Het lasschen van balken zal slechts mogen geschieden om de 3e balk en niet verder dan 0,4 Meter uit den muur, waarbij de lasch eene lengte van 3 maal de hoogte van den balk moet hebben, indien Burgemeester en Wethouders zulks verlangen door sleutelstukken en ijzeren moerbouten of beugels versterkt.

Art. 51. Onderpuien alsmede muurdragende balken of latei en zonder onderscheid, moeten worden gemaakt van voldoende zwaarte ter beoordeeling van Burgemeester en Wethouders.

Art. 52. Bij den bouw van pakhuizen, bergplaatsen, fabrieken, magazijnen en andere met zwaar belaste balklagen voorziene gebouwen, zal, indien Burgemeester en Wethouders zulks verlangen,

door den aanvrager, eene berekening moeten worden overgelegd ter beoordeeling van de sterkte van balklagen, pijlers, kolommen en standvinken.

Over de voorschriften met het oog op brandgevaar.

Art. 53. Schoorsteenen en rookleidingen moeten zoo wijd zijn, dat zij behoorlijk geveegd of getrokken kunnen worden. Inklimbare schoorsteenen moeten minstens 0,40 × 0,40 Meter in den dag meten, trekbare rookleidingen mogen niet minder dan 0,15 M. en niet meer dan 0,24 M. rond of vierkant meten. In langwerpigen vorm mogen zij niet breeder dan 0,15 M. gemaakt worden. De eenmaal aangenomen afmetingen moeten steeds worden behouden. Zij moeten zooveel mogelijk te lood worden opgetrokken en mogen behoudens de in Art. 55 genoemde, geene mindere helling met den horizon, dan die van 45° hebben.

Schoorsteenkokers die meer dan hunne eigene breedte schuin overhellen, moeten op ijzeren platen steunen, die behoorlijk gedragen en verbonden zijn ten genoege van Burgemeester en Wethouders.

De enge of trekbare rookleidingen moeten boven, onder het dak en beneden, zoo mede waar de leiding van richting verandert, van ijzeren veegdeurtjes of schuiven ten genoege van Burgemeester en Wethouders voorzien zijn. De inklimbare rookleidingen moeten van de noodige goed bevestigde klimijzers voorzien zijn.

Tenzij Burgemeester en Wethouders het aanbrengen van metalen pijpen toestaan, moeten rookleidingen minstens ter dikte van 0,08 Meter gemetseld, behoorlijk inwendig afgepleisterd of gevoegd worden, en wanneer dezelve niet van eigen fundamenten voorzien zijn, op een steenen wulf of ander brandvrij fundament en van voldoende verankering voorzien zijn, waarbij in elke verdieping de noodige raveelingen in de balklagen te maken zijn, en steenwelven de openingen tusschen de raveelingen en de schoorsteenkokers moeten aanvullen.

Muren waartegen zij gemetseld worden, moeten over de geheele daardoor ingenomen ruimte eene dikte hebben van minstens 0,16 Meter.

Art. 54. In of onmiddelijk onder of boven stookplaatsen, schoorsteenen en rookleidingen, mag geenerlei houtwerk geplaatst of behouden worden. Ook mogen in een muur, ter plaatse waar zich daartegen een schoorsteen, stookplaats of rookleiding bevindt, geen houten kozijnen, klossen, binten, balken of eenig ander houtwerk gesteld worden, tenzij tusschen het uiteinde dier houtwerken en den binnenwand van de rookleiding zich minstens 0,16 Meter metselwerk bevindt.

Worden deze werken aangelegd tegen gemeene scheidingsmuren, dan moeten, indien aanwezig, vooraf de binten van het naastliggende perceel ter plaatse tot op de helft der dikte van den muur worden weggehakt, met lood bekleed en minstens met ½ steen bemetseld worden.

Behalve plinten, vloeren, trapboomen en bebording, mag geenerlei houtwerk direct tegen den buitenwand eener rookleiding van mindere dikte dan 0,16 Meter worden aangebracht, maar moet daartusschen minstens eene tusschenruimte van 0,07 Meter overblijven.

Haardinrichtingen en stookplaatsen voor open vuren, moeten aan de gesloten zijden door 0,22 Meter zwaar metselwerk van alle houtwerk worden afgescheiden en op den bodem of op een gewelf worden aangelegd. Voor de stookruimte moet minstens over en rondom de geheele open breedte 0,30 M. onbrandbaar materiaal worden aangebracht.

Art. 55. Liggende rookleidingen, waaronder worden verstaan al die wier richting met den horizon een hoek van minder dan 45° maakt, zullen slechts onder de begane grondverdieping mogen worden aangebracht. Zij moeten geheel gemetseld zijn of van ijzeren of verglaasde aarden buizen en direct op den bodem op gemetselde porringen of op ijzeren binten rusten. Worden boven deze rookleidingen houten vloeren gelegd, op afstand daarvan geringer dan 0,25 Meter, dan moeten de eersten vooraf overkluisd of met voldoende ijzeren platen gedekt worden. Dergelijke rookleidingen moeten van de noodige ijzeren veegdeurtjes of schuiven voorzien, gemakkelijk bereikbaar zijn en voorts geheel ten genoege van Burgemeester en Wethouders worden ingericht.

Art. 56. Rookleidingen, welke boven den nok van een gebouw uitkomen, moeten minstens 0,6 Meter boven dien nok worden opgetrokken. Zijdelings het dak uitkomende of langs een buitenmuur aangebrachte rookleidingen, moeten worden opgetrokken tot minstens 1,2 Meter boven het hoogste punt van uitgang uit het dak of boven den bovenkant van den muur, waartegen zij zijn opgetrokken en zoo die muur van het aangrenzende pand hooger is, tot minstens 1,2 Meter boven het borstbord van dat hooger liggend pand. Wanneer de afstand van den bovenkant dier rookleiding van het naastbijzijnde dakschild alsdan nog minder dan 1 Meter bedraagt, zal deze nog zooveel hooger moeten worden opgetrokken als voor het bereiken van dien afstand noodig is.

Burgemeester en Wethouders zijn bevoegd voor de pijpen, welke slechts dienen voor afvoer van de verbrandingsproducten van gaskachels, minder bezwarende inrichtingen toe te staan.

Art. 57. Geen rookpijp mag door een buitenmuur worden geleid, dat in een schoorsteen of eene door Burgemeester en Wethouders toegestane rookleiding.

Voor het bouwen van schoorsteenen of rookleidingen langs buitenmuren aan den openbaren weg wordt afzonderlijke vergunning van Burgemeester en Wethouders vereischt. Geen rookpijpen mogen door daken gestoken worden, noch door vensters, muren of heiningen, welke aan den openbaren weg uitkomen. Rookpijpen mogen niet op korter afstand dan van 0,3 Meter langs houtwerk worden aangebracht. Kleinere afstanden tot 0,15 Meter kunnen worden toegestaan, wanneer het houtwerk met plaatijzer, tegel- of gipsbekleeding is voorzien of de rookpijp met een gebakken aarden buis omgeven wordt. Geen rookpijp mag door houten beschotten, latten, muren, vloeren of plafonds worden gestoken, anders dan door dubbele koperen of ijzeren ringen op 0,05 Meter afstand van elkander in platen bevestigd op de wijze door of van wege Burgemeester en Wethouders voor te schrijven en minstens 0,22 Meter van alle houtwerk afblijvend. In bekappingen mogen geen stookinrichtingen worden gemaakt, tenzij met bijzondere vergunning van Burgemeester en Wethouders.

Art. 58. Rookleidingen uit kelders onder de openbare straat gelegen, mogen niet worden gemaakt uitkomende aan den openbaren weg, maar moeten tot boven het dak van het betreffend perceel worden opgevoerd.

Bestaande leidingen als voren bedoeld, zullen niet mogen worden vernieuwd of hersteld.

Art. 59. Schoorsteenen van fabrieken, binnen de kom der Gemeente gelegen, zullen minstens 26 Meter hoog boven den beganen grond moeten worden opgetrokken. Deze schoorsteenen, zoowel als die van buitengewone stook of vuurplaatsen, moeten worden gebouwd volgens over te leggen en door Burgemeester en Wethouders goedgekeurde teekeningen.

Art. 60. Wanneer de rook zich uit eenig gebouw verwijderend, naar het oordeel van Burgemeester en Wethouders zoo hinderlijk is, dat daartegen voorziening noodig is, zal de eigenaar, vruchtgebruiker of beheerder van het gebouw, waaruit die hinder ontstaat, zoodanige verandering of verbetering binnen een te stellen termijn moeten aanbrengen als hem door Burgemeester en Wethouders wordt aangegeven.

Art. 61. Het is verboden houten gebouwen of getimmerten op te trekken. Bestaande houten gebouwen of getimmerten mogen niet weder in hout worden vernieuwd of hersteld. Met vergunning van Burgemeester en Wethouders kunnen echter paviljoens, kiosken, brugwachtershuisjes, kramen, loodsen, en steigers voor de uitvoering van werken en andere gebouwtjes van kleinen omvang en tijdelijken duur, mits aan alle zijden vrij staande, worden gebouwd. Zij moeten alsdan op afstanden minstens gelijk aan hunne hoogten van naastbijgelegen gebouwen worden opgericht met uitzondering van steigers die naar eisch der behoefte kunnen worden aangebracht. De daartoe strekkende vergunningen zullen echter worden ingetrokken, indien door het oprichten van gebouwen op korten afstand dan de aangegevene of door het maken van deuren en vensters in bestaande blinde muren, grooter brandgevaar voor de naastbijgelegen gebouwen mocht ontstaan.

Art. 62. Veranda's met de daarbij behoorende trappen, mogen aan de achter- en zijgevels van hout worden aangebracht, mits zij niet hooger dan eene verdieping opgaan, van het naburig terrein door een massieven muur van minstens 0,16 Meter dikte worden afgescheiden en de afstand van het houtwerk tot een tegenoverliggende naburigen gevel minstens 12 Meter bedraagt.

In straten van minder dan 12 Meter breedte is het verboden

houten balcons, arkels, koertorens, buitenblinden, uitstekende jalousiekappen, trappen als anderszins aan te brengen.

In breedere straten moeten dergelijke brandbare deelen zijdelings minstens 2 Meter verwijderd zijn van de uiterste grenzen van den gevel.

Art. 63. Geen gebouw binnen de bebouwde kom der Gemeente of in een aaneengebouwde buurtschap mag anders dan met een geheel onbrandbare stof gedekt worden. Op bestaande gebouwen als voren mag eene brandbare dekking niet worden hersteld of vernieuwd. In bijzondere gevallen, ter beoordeeling aan Burgemeester en Wethouders, kunnen deze met het oog op de toestanden in buitenwijken van deze bepaling vrijstelling verleenen.

Art. 64. Wanneer dakvensters en koertorens geheel of ten deele van hout worden vervaardigd, moeten deze, wanneer hunne horizontale afstanden van de naburige muren minder bedragen dan hunne grootste vertikale hoogten uit het dakvlak, met metaal, leijen of eenig ander onbrandbaar materiaal, ten genoege van Burgemeester en Wethouders, gedekt zijn.

Art. 65. In grootere gebouwen en aaneengeschakelde woningen, zullen de solders door het optrekken van brandmuren zoodanig moeten worden gescheiden, dat geene grootere vakken dan van 30 Meter lengte ontstaan. Deze brandmuren moeten minstens 0,22 Meter dik zijn, 0,50 Meter boven het dak worden opgetrokken, met onbrandbare materialen worden afgedekt en mogen alleen worden voorzien van openingen, gesloten door ijzeren deuren in steenen sponningen passende, met zelfsluitende inrichtingen voorzien.

Vaste houten beschotten en zoogenoemde muren van latten mogen niet anders worden gebezigd dan tot indeeling op de bovenverdiepingen van ruimten boven grootere beneden lokaliteiten gelegen, en slechts dan wanneer mocht blijken, dat het optrekken van muren van uit den grond of steuning van deze door pijlers of kolommen en bogen of binten, niet doenlijk is. Eene enkele scheiding in 2 deelen mag echter steeds worden aangebracht.

Deze muren van latten, alsmede de ruimten tusschen vloeren en plafonds, mogen niet met krullen, turfmolm of andere licht brandbare stoffen worden opgevuld.

Art. 67. In gebouwen, dienende tot woning voor meerdere gezinnen of tot bureaux, werkzalen of andere verblijven, van zoodanigen omvang, dat de verst verwijderde lokalen meer dan 20 Meter van den hoofdtrap verwijderd zijn, moeten zooveele door alle verdiepingen heenloopende neventrappen worden aangelegd, dat geen enkel lokaal meer dan 20 Meter van een dezer trappen verwijderd is. In bijzondere gevallen, als wanneer door het aanbrengen van doorloopende gewelfde corridors, of in 't algemeen geen gevaar voor menschenlevens te vreezen is, zal door Burgemeester en Wethouders grooter afstand van deze trappen kunnen worden toegestaan.

Art. 68. In alle gebouwen bevattende lokaliteiten, bestemd tot het houden van bijeenkomsten, vergaderingen of scholen, moeten alle deuren van de lokalen, de deuren tusschen die lokalen en de buiten uitgangen, zoomede de buitendeuren, naar buiten kunnen openslaan. Waar meerdere dergelijke ruimten aan elkander grenzen, moeten de verbindende deuren door den dag kunnen draaien.

De deuren mogen van af het oogenblik waarop de lokaliteit voor de bezoekers wordt opengesteld, tot dat zij die hebben verlaten, op geene andere wijze worden gesloten, dan door een bovengrendel of knipschuit met trekstang, die steeds onder het bereik van het publiek is. Deze sluiting moet zoodanig zijn ingericht, dat zij bij den minsten aandrang van het publiek wijkt.

Trappen, deuren, corridors en gangen, moeten naar het oordeel van Burgemeester en Wethouders, in voldoend aantal en van voldoende breedte zijn, de trappen moeten aan beide zijden van stevige leuningen voorzien, en indien zulks door Burgemeester en Wethouders noodig wordt geoordeeld, brandvrij vervaardigd zijn.

In bestaande gebouwen, blootgesteld aan groot brandgevaar, als schouwburglokalen, fabrieken en dergelijken moeten, volgens het oordeel van Burgemeester en Wethouders, de noodige brandkranen of andere brandbluschmiddelen aanwezig zijn en moet, waar toepasselijk, de voorstellingsruimte van de toeschouwersruimte met brandschermen volledig afgescheiden kunnen worden. In die gebouwen moeten mede binnen 3 maanden na de aanschrijving van Burgemeester en Wethouders, trappen, deuren, corridors en gangen zoodanig zijn gewijzigd, als in de aanschrijving bepaald is. Na verloop van dat tijdvak mogen die gebouwen niet worden gebruikt, alvorens de inrichting der deuren, trappen, corridors, gangen enz. door Burgemeester en Wethouders is goedgekeurd, en in de overige gebouwen moeten zij, bij vernieuwing of verbouwing, naar dit voorschrift worden ingericht.

Art. 69. Inrichtingen voor centrale verwarming van gebouwen, moeten aan de goedkeuring van Burgemeester en Wethouders worden onderworpen. Buizen van warm- en heet water en stoomverwarming mogen niet direct tegen houtwerk worden aangebracht, maar moeten daarvan minstens 0,02 verwijderd blijven.

Art. 70. Tot bewaarplaatsen van licht ontvlambare stoffen tot eene grootere hoeveelheid dan bij de verordening op het brandweezen is toegestaan, mogen niet anders gebruikt worden, dan behoorlijk gemetselde kelders of lokalen gelijkvloers met de straat. Wanden, vloer en zoldering moeten gemetseld, of met ijzeren platen beslagen zijn en de deuren, welke toegang geven tot het overige gedeelte van het gebouw of tot den openbaren weg, zoodanig geplaatst zijn, dat een steenen of ijzeren drempel van 0,15 Meter hoogte boven den vloer aanwezig zij; de deuren moeten van ijzer, in steenen of ijzeren sponningen passend en van zelfsluitende inrichtingen voorzien zijn.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Over de voorschriften met het oog op de openbare gezondheid.

Art. 71. Indien Burgemeester en Wethouders oordeelen, dat de grond waarop men verlangt te bouwen daartoe ongeschikt is, uithoofde van zijne ingesloten ligging, algemeene vervuiling of andere voor de openbare veiligheid of gezondheid nadeelige omstandigheden, welke niet zijn op te heffen, stellen zij bij een met redenen omkleed voorstel, waarop vooraf, ten aanzien der veiligheid het hoofd der gemeentewerken, en ten opzichte der gezondheid de stedelijke gezondheidscommissie zal worden gehoord, aan den Gemeenteraad voor die vergunning te weigeren.

Art. 72. Behalve in zandgronden, moet de grondslag van nieuwe op te richten gebouwen over de geheele oppervlakte worden afgegraven ter diepte van den onderkant der fundeering of zooveel minder als Burgemeester en Wethouders zullen bepalen en daarna weder worden opgehoogd met zuiver zand, sintels zuivere puin of andere voor de gezondheid onschadelijke stoffen tot op 0,10 Meter afstand van den onderkant der binten van de begane grond- of kelderverdieping, doch niet hooger dan 0,30 Meter boven de aangrenzende straathoogte.

Art. 73. Bij de oprichting van een nieuw gebouw moet de grond daar rondom zoodanig worden opgehoogd als door of namens Burgemeester en Wethouders wordt bevolen.

Art. 74. Gebouwen welke gesteld of herbouwd worden, moeten een voldoend trasraam hebben. Dit trasraam zal minstens 0,6 Meter hoogte moeten hebben en voor de helft onder —, voor de helft boven den beganen grond moeten worden gemetseld. Burgemeester en Wethouders zijn echter bevoegd andere waterkeerende afsluitingen ter vervanging van het trasraam toetestaan.

Grondkeerende keldermuren moeten eene dikte hebben van minstens 0,33 Meter.

Alle keldermuren en het trasraam moeten gemetseld worden van harde en dichte steensoort in sterke specie. Specien, bevattende minder dan 1/3 deel tras of 1/5 deel cement, worden hiervoor niet toegelaten.

Art. 75. Vloeren van woon- en slaapvertrekken moeten zijn van hout. Liggen deze vertrekken op den beganen grond dan moet de, in verband met Art. 73, te verkrijgen ruimte onder dien vloer van eene behoorlijk verdeelde luchtstrooming worden voorzien door het plaatsen van de noodige luchtroostertjes in de buitenmuren.

Art. 76. Bij het maken of herstellen van gebouwen, wordt de hoogte der benedenen, en der niet waterdicht gemetselde keldervloeren, in verband met de hoogte waarop de riolen in de straten zijn of zullen worden aangelegd, door of van wege Burgemeester en Wethouders bepaald. De hoogte van den vloer mag echter voor woon- en slaapvertrekken niet minder dan 0,10 Meter boven het voetpad van de bestaande of aan te leggen straat, weg, tuin of binnenplaats liggen.

Art. 77. Zonder vergunning van Burgemeester en Wethouders

mag geen woning aan de straatzijde eene mindere breedte hebben dan van 4,5 Meter.

Iedere woning die niet minstens uit 2 verdiepingen bestaat moet van een zolder voorzien zijn.

Zonder vergunning van Burgemeester en Wethouders mogen geen woonhuizen van meer dan 4 verdiepingen hoogte gebouwd of herbouwd worden.

De hoogte van woon- en slaapvertrekken, kantoren en keukens, mag, gemeten tusschen den vloer en de onderkant der balken of plafonds, niet minder zijn dan 2,75 M.

Bij verbouw van bestaande bouwwerken kunnen Burgemeester en Wethouders, voor zoover betreft woonruimten, tot eene hoogte van 2,5 M. en voor kantoren en keukens, tot eene hoogte van 2,2 Meter toestemming verleenen.

Alle vertrekken die geheel of gedeeltelijk bewoond worden moeten van gepleisterde of andere volgens Burgemeester en Wethouders daarmede overeenkomstige plafonds voorzien zijn. Houten plafonds worden slechts toegestaan wanneer zij minstens 3,25 M. boven den vloer worden aangebracht.

Zolders mogen niet tot woonvertrekken worden ingericht zonder vergunning van Burgemeester en Wethouders; die vergunning wordt echter niet verleend wanneer de bekapping niet met hout s beschoten en slechts behoudens de verdere eischen die Burgemeester en Wethouders aan eene dergelijke vergunning meenen te moeten verbinden.

De inhoud van woonvertrekken, tevens slaapvertrekken zijnde, moet minstens 30 kubieke Meter bedragen.

Een slaapvertrek mag geen kleinere afmeting hebben dan 9 vierkante Meter grondvlak.

Art. 78. Geen toestemming zal worden verleend voor den bouw van woningen, hetzij een geheel gebouw of een gedeelte daarvan uitmakende, welke niet na aftrek der muren, gangen, portalen, privaten en zolders, op den beganen grond of in eene verdieping eene oppervlakte van ten minste 25 vierkante Meter hebben.

Bij herbouw van bestaande perceelen wier oppervlakte niet toelaat aan dien eisch te voldoen, beoordeelen Burgemeester en Wethouders of en onder welke voorwaarden van deze bepaling kan worden afgeweken.

Art. 79. De vertrekken van elke woning moeten op zoodanige wijze van vensters, ramen en deuren voorzien zijn, dat ter beoordeeling van Burgemeester en Wethouders eene behoorlijke doorstrooming van licht en lucht kan plaats hebben. Behalve winkelkamers en alcoven welke op andere wijzen, ter beoordeeling van Burgemeester en Wethouders, van voldoende middelen tot luchtverversching moeten voorzien zijn, moet ieder vertrek onmiddelijk lucht en licht van buiten ontvangen. De kozijnen of lantaarns mogen in den dag niet minder dan $^1/_{10}$ gedeelte beslaan van de oppervlakte der wanden van het vertrek met een minimum oppervlak van 1,5 M².

Burgemeester en Wethouders kunnen vergunnen, dat de lichtkozijnen van vertrekken aan overdekte binnenplaatsen uitkomen, mits deze bij eene mindere hoogte dan 10 Meter niet kleiner zijn dan van 10 vierkante Meter grondvlakte en bij meer dan 10 Meter hoogte niet kleiner zijn dan van 16 vierkante Meter grondvlakte en deze binnenplaatsen van voldoende middelen, ter beoordeeling van Burgemeester en Wethouders, tot luchtverversching voorzien zijn.

Art. 80. Zoowel bij den bouw van nieuwe perceelen als bij verhooging van bestaande, mag de hoogte van een gebouw, de breedte van de straat of weg waaraan het gelegen is niet overschrijden, echter niet hooger dan 21 Meter mogen worden opgetrokken. Voor hoekhuizen wordt de hoogte bepaald door de zijde naar de breedste straat of plein gekeerd.

De breedte eener straat of weg wordt gemeten tusschen de tegenover elkander staande gevels of afsluitingen, of indien de lijn van behouwing door een dwarsstraat of gracht wordt afgebroken, tusschen den tegenover dezen staanden gevel en de lijn welke de beide hoeken van dwarsstraat of gracht verbindt.

De hoogte van het gebouw wordt gemeten van de kruin van den weg, tot den onderkant der dakgoot of kroonlijst. Wanneer echter de boven de goot- of kroonlijst volgende dakvlakken met den horizon een grooteren hoek dan een van 45° maken, zullen deze dakvlakken worden medegemeten ter bepaling van de hoogte van een gebouw.

Worden de gebouwen met hun front in puntgevels uitgevoerd, dan mogen deze met hun top, op de vastgestelde gebouwshoogte met de halve hoogte van dien punt overschrijden.

Kleine torentjes, dakvensters en verdere bouwkundige sieraden mogen eveneens hooger dan de bepaalde gebouwshoogte worden aangebracht.

Bestaat het voornemen eene straat te verbreeden, dan bepaalt de toekomstige breedte de hoogte der gevels.

Met vergunning van Burgemeester en Wethouders kan het maximum worden overschreden.

1°. Bij den bouw of verbouw van Rijks-, Provinciale- en Gemeente-gebouwen, alsmede voor alle overige openbare gebouwen of gebouwen van openbaar nut, of openbaar monumentaal karakter, en zulks tot de door Burgemeester en Wethouders te bepalen hoogte.

2°. Bij herbouw tot de hoogte van het bestaande perceel.

Art. 81. Geen gebouw mag tot woning ingericht of bestemd worden, zonder voorzien te zijn van eene pomp of anderen wateraanvoer en van een goed en bruikbaar privaat. Indien een gebouw is of wordt ingericht ter bewoning door meerdere gezinnen, moet op iedere verdieping een privaat aanwezig zijn.

Ieder privaat moet door een raam of luchtkoker in rechtstreeksche gemeenschap met de buitenlucht worden gebracht. In geen geval mogen privaten in de woonvertrekken worden gemaakt.

Burgemeester en Wethouders kunnen vergunning verleenen dat meerdere woningen slechts van een gemeenschappelijke pomp of anderen wateraanvoer zullen voorzien zijn.

Art. 82. Voor den afvoer van faecaliën mag niet anders dan van een volkomen waterdichte leiding gebruik gemaakt worden.

Privaatputten of andere vergaarbakken van faecaliën mogen niet anders dan volkomen waterdicht worden gemaakt, en nooit onder woningen worden gelegd.

Wanneer op een te bebouwen terrein een of meerdere privaatputten aanwezig zijn, moeten deze eerst worden gesloopt en aangevuld, voor en aleer daarop mag worden gebouwd.

Voor den aanleg van een watercloset op een privaatput, is bijzondere toestemming van Burgemeester en Wethouders noodig, onder betaling van een zeker jaarlijks recht ter bestrijding der kosten van onderzoek naar de blijvende waterdichtheid.

Afvoerstelsels voor faecaliën, die niet terug te brengen zijn tot een pneumatisch-, spoel-, tonnen- of beerputstelsel, mogen alleen worden gebezigd nadat Burgemeester en Wethouders zich hebben overtuigd, dat daardoor geen verontreiniging van den bodem of van de lucht of van de openbare wateren kan plaats grijpen.

Art. 83. Geen privaatstoffen mogen worden afgevoerd in open wateren, kuilen, groeven of dergelijken. Bij verbouwing of herstelling van bestaande perceelen of van zulke, die buiten de bebouwde kom der gemeente geheel vrij gelegen zijn, kan door Burgemeester en Wethouders vrijstelling van dit Art. worden verleend, indien mocht blijken, dat de afvoer dier stoffen niet op eene andere wijze kan geschieden en daaruit geen nadeel voor naburige perceelen kan ontstaan.

Art. 84. Alle riolen of kanalen, dienende tot afvoer van vuilspoel-, schrob- en keukenwater, moeten volkomen waterdicht worden gemaakt en aan de bestaande gemeentelijke rioleering wanneer deze in de straat aanwezig is, worden aangesloten.

Houten riolen of houten afdekkingen van riolen en putten mogen niet meer in hetzelfde materiaal, maar moeten in steen of metaal volkomen waterdicht worden hersteld.

Binnenshuis of in de onmiddelijke nabijheid eener woning gelegen zinkputten van riolen en overloopen van regenwaterbakken in riolen, mogen slechts afloop hebben op de gesloten stadsriolen, door middel van metalen of waterdicht gemetselde kolken, voorzien van stankafsluitschermen, ten genoege van Burgemeester en Wethouders. Deze kolken moeten zoo hoog gelegen zijn, dat bij hoogen waterstand of vloed geene rioolstoffen uit het stadsriool daarin kunnen worden opgezet.

Art. 85. Fundeeringsmuren van eenig bouwwerk mogen niet worden gebezigd als wandmuren van regenbakken, beerputten, riolen, rioolkolken, mest- of vuilnisbakken.

De afstand tusschen welputten eenerzijds, en beerputten, riolen of rioolkolken, moet minstens 2 Meter bedragen.

Art. 86. Materialen, afkomstig uit den afbraak van beerputten, riolen, rioolkolken en mestvaalten en andere slechte en onvoldoende bouwstoffen, mogen niet tot het bouwen of herstellen van woningen worden gebruikt.

Art. 87. Wanneer iemand tusschen een te stichten of te vernieuwen gebouw ruimte tusschen dit en een naburig gebouw onbebouwd wil laten, mag deze ruimte geen mindere breedte dan 1 Meter hebben.

Is het ontstaan van zulk eene ruimte het gevolg van het niet volbouwen van het terrein van het eerstgebouwde perceel en is deze ruimte minder dan 0,5 Meter, dan zal de eigenaar van het eerst gebouwde perceel, binnen een door Burgemeester en Wethouders te stellen termijn, de ontstane tusschenruimte moeten afsluiten en afdekken, ter hoogte van het laagste der beide aanliggende gebouwen.

Geen loozing van vochten mag in eene snijding tusschen 2 aan elkander grenzende perceelen worden aangebracht, anders dan door pijpen, die tot aan den grond naar de bestaande vergaarbakken of riolen loopen en geheel dicht van steen of metaal zijn vervaardigd. Deze snijdingen moeten ten allen tijde goed onderhouden en rein zijn. De liggende goten in de snijdingen moeten van steen of van metaal, behoorlijk op afschot gesteld vervaardigd zijn en aan den zijmuur boven de goten verglaasde, tegels in waterdichte specie over de geheele lengte der muren worden aangebracht.

Art. 88. Onvermengde witte verf mag voor het schilderen of kleuren van gevels niet worden gebezigd.

Art. 89. Voor drinkwaterleidingen mogen geene materialen worden gebezigd, die voor de gezondheid schadelijke stoffen aan het water afgeven. Onbekleede looden of compositie-buizen zijn in alle gevallen daartoe verboden.

Art. 90. Voor het hebben van bergplaatsen voor asch of mest is eene bijzondere vergunning van Burgemeester en Wethouders noodig; deze mogen niet anders worden ingericht dan van ijzer of waterdicht metselwerk voor wanden en bodem en afgedekt met goed sluitende ijzeren luiken.

Art. 91. Bergplaatsen van lompen en huiden worden slechts toegelaten in de buurten daartoe nader, ingevolge Art. 4 van den 20en Juni 1875, *Staatsblad* N°. 75, tot regeling van het toezicht bij het oprichten van inrichtingen, welke gevaar, schade of hinder kunnen veroorzaken, door den Gemeenteraad aangewezen.

Varkenshokken worden in aaneengebouwde straten of stadswijken niet toegelaten. De vloeren van bergplaatsen van huiden en varkenshokken moeten geheel in waterdicht metselwerk worden uitgevoerd en van de noodige afvoermiddelen van vuil, ten genoege van Burgemeester en Wethouders, voorzien zijn.

Art. 92. Woningen, waaronder ook verstaan worden gedeelten van fabrieken, inrichtingen of gebouwen tot bewoning bestemd of daartoe nader ingericht, mogen niet worden betrokken binnen een tijdperk van 4 maanden van af 1 September tot ultimo Februari, van 3 maanden van af 1 Maart tot ultimo Augustus, nadat daarin de metselpleister en stucadoorswerken zijn voltooid, terwijl tevens de toestand van de omgeving van het gebouwde mede in betrekking tot de hoogte en voltooiing van het omliggend terrein zoodanig moet zijn, dat daaruit ter beoordeeling van Burgemeester en Wethouders geene nadeelige gevolgen voor de gezondheid kunnen voortvloeien. Het tijdstip der voltooiing van bovengenoemde werken moet door den belanghebbende schriftelijk aan het Bureau der Gemeentewerken worden bericht.

VIIIe HOOFDSTUK.

Over de afsluiting van erven en de verplichtingen tusschen naburen.

Art. 93. Ieder eigenaar, vruchtgebruiker of beheerder van erven, gronden die geen bouw- of warmoeceniersland zijn, wegen of doorgangen, is verplicht die, voor zoover zij aan den openbaren weg of aan een openbaar water gelegen zijn, op schriftelijke aanzegging van Burgemeester en Wethouders daarvan af te sluiten.

De wijze waarop deze afsluitingen zullen worden ingericht of veranderd behoeft voorafgaande goedkeuring van Burgemeester en Wethouders en een van hunnentwege op de plaats zelve te geven rooiing.

Burgemeester en Wethouders, zullen tevens ten aanzien van deze afsluitingen zoodanige voorwaarden kunnen stellen als zij noodig oordeelen.

Dit is ook toepasselijk op aan bijzondere personen toebehoorende straten of wegen. Waar die erven, gronden, wegen of doorgangen aan straten of pleinen gelegen zijn, zal die afsluiting moeten geschieden door een muur of door een op steenen voet geplaatst ijzeren hek, waarvan de gezamenlijke hoogte door Burgemeester en Wethouders wordt bepaald op minstens 1,20 Meter uit den beganen grond.

Bij vernieuwing van bestaande afsluitingen zijn deze bepalingen eveneer van toepassing.

Voor erven, gronden, wegen of doorgangen aan onbestrate wegen, stegen of voetpaden gelegen, kan de afsluiting ook door houten schuttingen, hekken, heggen of slooten geschieden. In bijzondere gevallen zijn Burgemeester en Wethouders bevoegd vergunning te verleenen om van de voorschriften van dit artikel af te wijken.

Art. 94. Waar de toepassing van art. 690 van het Burgerlijk Wetboek wordt gevorderd, is de hoogte der tot afscheiding dienende afsluiting bepaald op 2 Meter boven de gemiddelde oppervlakte van het hoogste erf, langs die afsluiting. Indien een der belendende eigenaren zijn erf langs de afsluiting verhoogt, is hij verplicht de kosten te dragen van de daardoor noodzakelijk geworden verhooging der afsluiting; wie zijn erf langs die schutting verlaagt, zal de kosten moeten dragen tot voorziening van de dracht van die afsluiting en tot keering van den grond van het naburig terrein.

De afscheiding zal moeten zijn een houten schutting of gemetselde muur.

Art. 95. Wie in de nabijheid van een gemeenen of niet gemeenen scheidings- of grensmuur, eene der inrichtingen bedoeld bij art. 703 van het Burgerlijk Wetboek wil maken, is verplicht behalve voor de kamer- en keukenschoorsteenen, eene tusschenruimte van minstens 0,20 Meter te laten of te maken; die tusschenruimte moet voor zooverre zij onder den beganen grond loopt met zware klei worden aangevuld en voor zooverre zij boven den grond is, aan de lucht onbelemmerde doortocht laten.

Art. 96. Wie het recht van waterloop en drop over of door een naburig erf of perceel bezit (art. 729 in verband met art. 738 van het Burgerlijk Wetboek) moet, tenzij bij zijnen titel anders is bepaald, in de opening door welke het water loopt ijzeren tralien doen stellen en behoorlijk onderhouden, die niet wijder van elkander zijn dan 0,01 Meter en daarvoor aan de zijde van waar het water komt een waterdichten zinkput hebben van minstens 16 vierkante decimeter oppervlakte en van door Burgemeester en Wethouders te bepalen diepte.

Art. 97. Bij slooping, uit- en afbreking, opbreking van fundeeringswerken, ontgravingen en soortgelijke werken waardoor aan de bewoners van belendende perceelen schade toegebracht kan worden moet hij op wiens kosten die werkzaamheden gedaan worden, zorgen voor uitwendige schooring, ondervanging, stutting of beveiliging van het belendende, bij gebreke waarvan Burgemeester en Wethouders het werk kunnen schorsen totdat daarin voorzien is.

NEGENDE HOOFDSTUK.

Voorschriften in het belang van kunst en welstand.

Art. 98. Indien bij bestaande, kunstwaarde bezittende gebouwen en monumenten herstellingen moeten geschieden welke ingevolge de voorschriften van de vorige artikelen niet zouden mogen plaats hebben, of waarbij het voldoen aan die artikelen slechts ten koste van het geheel of een deel der kunstwaarde van dat bouwwerk zou kunnen geschieden, beoordeelen Burgemeester en Wethouders in hoeverre het publiek belang al dan niet dringend eischt dat deze verordening worde toegepast. Zij doen deswege een voorstel aan den Gemeenteraad. De Gemeenteraad, beslist hebbende dat een gebouw kunstwaarde bezit, kunnen Burgemeester en Wethouders vrijstelling verleenen van die bepalingen dezer verordening, die zonder het publiek belang te schaden kunnen worden verleend.

Art. 99. Vergunning om achter de rooilijn der naburige perceelen te mogen bouwen zal slechts worden gegeven, indien de zijmuren der bestaande panden in zuiver gevoegd metselwerk of gelijkkleurig pleisterwerk zijn uitgevoerd of door den aanvrager daarmede kunnen worden bekleed.

Diegene, die een zijmuur van een gebouw hooger optrekt dan de muur van het bestaande daarnaast liggende perceel, of die een zijmuur welke bestemd is om in het gezicht te blijven, optrekt,

of die door de afbraak van een perceel dat niet wederom wordt opgetrokken, in het gezicht komende naburige muurvlakken blootlegt, moet deze zijmuren en muurvlakken mede met zuiver gevoegd metselwerk of gelijkkleurig pleisterwerk bekleeden.

TIENDE HOOFDSTUK.

Voorschriften voor inrichtingen van bijzonderen aard.

Art. 100. Stallen en hooibergplaatsen, waarboven woningen gelegen zijn, moeten gewelfde zolderingen hebben. Woningen, binnen de bebouwde kom der gemeente naast stallen gelegen, moeten daarvan door een gesloten muur van minstens 0,22 Meter dikte worden afgescheiden; dit is echter niet van toepassing op de verblijven van hen, die belast zijn met de oppassing in die stallen.

Pannenbedekkingen op stallen mogen binnen de bebouwde kom der Gemeente niet worden gedokt.

De vloeren der stallen moeten in waterdichte materialen worden uitgevoerd en van de noodige helling en goten voorzien zijn tot afloop der vloeistoffen, waarop verder art. 83 van toepassing is.

De stallen moeten zijn behoorlijk verlicht en luchtig. Stallen voor veehandel of bewaring van vee, moeten van eene afzonderlijke ruimte voor ziek of verdacht vee voorzien zijn.

Art. 101. Waar geen openbare slachtplaatsen (abatoirs) van Gemeentewege zijn ingericht, gelden de volgende voorschriften voor slachtplaatsen.

De stallen voor het slachtvee, moeten aan de in het vorige artikel gestelde eischen voldoen.

De slachtplaats moet door massieve muren van de woonruimte worden afgescheiden. Iedere slachtplaats moet minstens 3 Meter lang, breed en hoog, behoorlijk verlicht en luchtig zijn. De vloer moet in waterdichte materialen worden uitgevoerd en van de noodige helling en goten voorzien zijn tot afloop der vloeistoffen onder verdere toepassing van art. 83.

De muren moeten ter hoogte van minstens 1,5 Meter in cement worden bepleisterd of van verglaasde tegels of steenplaten voorzien. Alle houtwerk moet in lichtkleurige olieverf worden geschilderd en behoorlijk schoongehouden.

De vensters van een slachtplaats, uitkomende aan een voor niet huisgenooten toegankelijk terrein, moeten minstens 2 Meter boven dat terrein gelegen zijn. De deur van een slachtplaats mag niet zoo aangebracht worden, dat daardoor van uit de straat in de slachtplaats gezien kan worden. De slachtplaats moet van voldoenden watertoevoer voorzien zijn.

Voor de opname van vaste meststoffen en afval van allerlei aard, moet een geheel waterdichte in cement gemetselde goed afgesloten put of een ijzeren reservoir met goede dekselsluiting voorhanden zijn. Voor de bewaring van huiden, beenderen, hoorens, klauwen, enz. worden zoo noodig nadere voorschriften gegeven.

Art. 102. Looierijen mogen slechts worden opgericht op daartoe door Burgemeester en Wethouders aan te wijzen plaats. De huiden moeten in goedgesloten ruimten of gedekte vaten worden bewaard. De werkgroeve en de looigroeve moeten geheel waterdicht zijn, de bewaarplaats van zure bijtmiddelen moet van eene goede dekselsluiting voorzien zijn.

Wordt vervolgd.

BIJ DE PLAAT.

In Mei 1882 schreef de afdeeling Amsterdam een prijsvraag uit, waarvan het onderwerp was: een gebouw met winkels en etage-woningen op een boulevard of plein.

Het te bebouwen terrein was 20 M. breed en 25 M. diep en behalve aan de straatzijde door hooge huizen belend; het gebouw moest bestaan uit: eene rez-de-chaussée met entresol, drie etages en een bewoonbare mansarde.

Vereischt waren, op de rez-de-chaussée: twee winkels met woningen voor de winkeliers; een monumentale ingang voor de etage-woningen, met vestibule; een vertrek voor den concierge; een ruime trap voor de 1e en 2e etage en een voor de 3e en de mansarde.

Een entresol was bestemd voor magazijnen, bergplaatsen en woning voor winkelbedienden en concierge.

De geheele 1e etage moest in haar geheel tot woning verstrekken aan een deftig gezin, en dus al die vertrekken bevatten, die voor den gegoeden stand vereischt worden.

Zij moest door slechts één deur van het overige gedeelte van het gebouw afgesloten kunnen worden.

De 2e etage moest ingericht worden evenals de 1e.

De 3e etage kon minder vertrekken bevatten dan de vorige, maar moest in twee — zooveel mogelijk — gelijke woningen verdeeld worden, beiden door slechts één deur van het overige gebouw af te zonderen.

De bewoonbare mansarde moest ingericht zijn evenals de 3e verdieping.

In 't algemeen moesten alle vertrekken in direct verband met de buitenlucht staan, en aan ruime corridors gelegen zijn. De grootte en het aantal der binnenplaatsen was den ontwerper vrij gelaten.

De geheele inrichting kon rijk en breed opgevat, en de gevel in berg- en baksteen ontworpen worden.

Het plan, bij dit nommer van het Weekblad gevoegd, terwijl in een volgend de voorgevel zal opgenomen worden, is eene oningezonden oplossing van bovengenoemde prijsvraag.

Bij deze oplossing is er vooral naar gestreefd om het aantal binnenplaatsen (het bekroonde ontwerp had er vier) zooveel mogelijk te beperken en tot eene groote te concentreeren. Tevens heeft men getracht het oppervlak, dat aan corridors verloren gaat, zoo klein mogelijk te maken, door aan de vertrekken, welke dit toelieten, slechts toegang door elkaar te geven.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING AMSTERDAM, GEHOUDEN 25 APRIL 1884.

De Voorzitter deelt mede, dat tot lid is aangenomen de heer Th. A. de Koster en dat de heer Colinet wegens verandering van woonplaats voor het lidmaatschap heeft bedankt.

Ingekomen zijn 2 brieven:

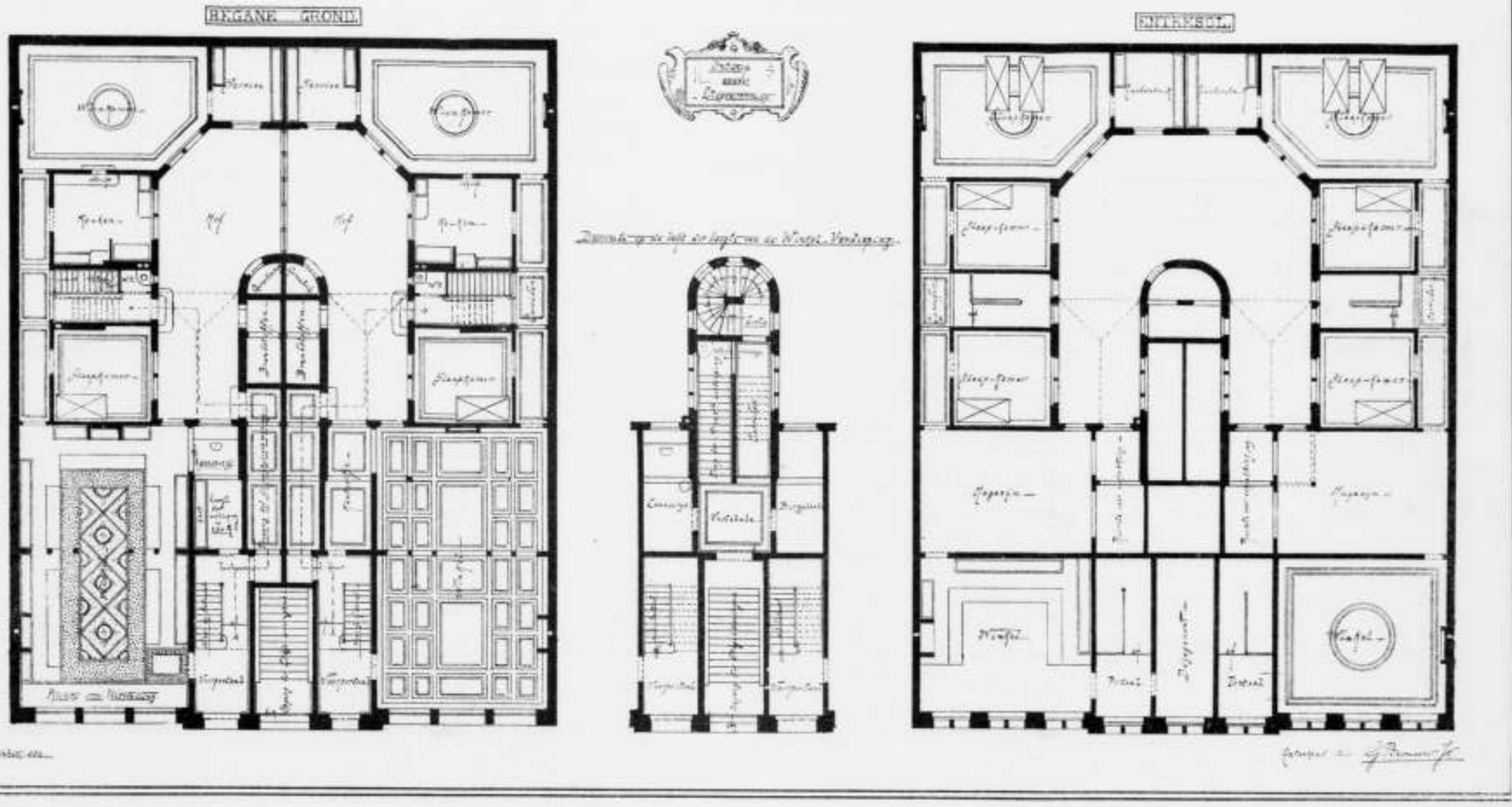
a. van het Bestuur der Maatschappij (antwoord op een schrijven der Afdeeling, naar aanleiding van de motie des heeren Leliman, aangenomen op de vorige Vergadering) inhoudende de mededeeling, dat het Bestuur den tijd nog niet gekomen acht om te trachten het honorarium van den architekt anders te regelen dan tot nu toe geschiedt, en

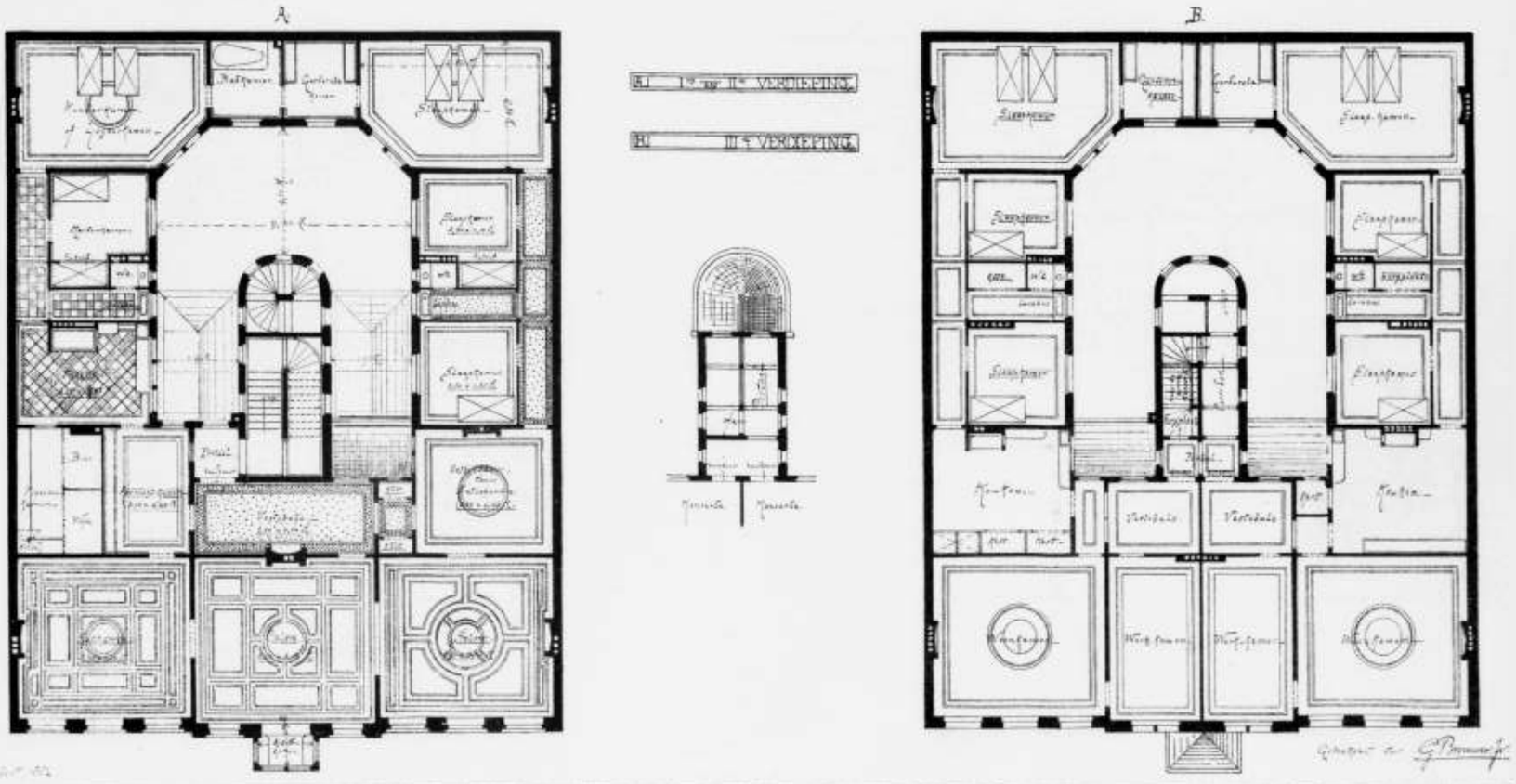
b. van 3 leden der Commissie voor de leesavonden, waarin zij berichten, dat zij hun mandaat neerleggen.

De eerste brief wordt aangenomen voor kennisgeving, over den anderen heeft eenige discussie plaats tusschen een der onderteekenaars en de leden van het Bestuur.

Daarna verkrijgt het woord de heer P. F. Laarman om den leden in kennis te stellen met een door hem uitgedachten *veiligheidstoestel voor lifts.*

Spreker begint met in herinnering te brengen en door teekeningen toe te lichten, op welke wijze tot nu toe bij het breken van het touw de bak of kamer belet wordt te vallen: 1°. doordat bij het breken van het touw, waaraan de bak wordt opgeheschen, eene veer in werking gesteld wordt, zoodat 2 hangende pallen zijdelings gedrukt worden in heugels, vertikaal naast de bak opgericht; 2°. doordat bij het breken van het touw eene veer in





Photolith. Wegner & Mottu Amst.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad – Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon – Amsterdam.

werking gesteld wordt, zoodat 2 excentrische hefboomen aan weerszijden van de leiders zich met de bak op en neer bewegende, tot elkander geknepen worden en zich tegen de leiders vast klemmen.

Het bezwaar tegen het eerstgenoemde systeem is de kostbaarheid van de lange beugels en tegen het in de tweede plaats genoemde de onmogelijkheid om het toe te passen bij *ijzeren* leiders, wegens de geringe wrijving tusschen de excentrische hefboomen (ook van metaal) en de leiders.

Nu spreker een lift te construeeren had in een rond trapgat van 1.10 M. middellijn, en houten leiders daarin te veel plaats zouden innemen, waren daartoe ijzeren stangen als van zelf aangewezen en moest dus eene nieuwe wijze van klemming bedacht worden.

Het houten handvat, waarvan men zich bij overhaalschuiten bedient om de schuit langs de ketting voort te trekken, bracht spreker op het denkbeeld, dat hij in het nieuwe gebouw der R. K. Ziekenverpleging alhier in toepassing gebracht heeft en daar zeer goed voldoet.

Zijdelings onder aan de bak zijn 2 diametraal gestelde tappen bevestigd, waarom zich 2 ijzeren hefboomen bewegen kunnen. In eene der uiteinden van elken hefboom is een ovaal gat en aan het andere der uiteinden is zoowel het touw, als een dubbele veer, die onder aan de bak verbonden is, bevestigd. De veer is zóó gespannen, dat bij het op en nederlaten van de bak de hefboomen horizontaal staan en zich met het ovale gat vrijelijk langs de ronde leiders bewegen kunnen.

Het onderste gedeelte van het touw, waaraan de bak hangt, is vervangen door een eind ketting, in het midden opgehangen aan de haak van het touw en aan de uiteinden verbonden met de armen der hefboomen, waaraan de veer werkt.

Breekt nu het touw, dan wordt de ketting niet meer gespannen, de veer komt dan in werking, trekt dus de beide hefboomen naar omlaag; de andere hefboomsarmen, waarin de ovale gaten zitten, draaien opwaarts en klemmen zich om de leiders. Wanneer zij slechts even klemmen, werkt het gewicht van de bak mede om de klemming te versterken.

De spreker, die de goede werking van de veiligheidstoestel toonde aan een model, mocht van de aanwezigen vele blijken van ingenomenheid met zijne vinding ondervinden.

De Voorzitter dankte hem voor zijne belangrijke mededeeling en wenschte hem toe, dat hij door veelvuldige toepassing voldoening mocht smaken van zijnen, zoo gelukkig geslaagden arbeid

Aan het einde der Vergadering richtte de heer Strengers de vraag aan het Bestuur, hoedanig gehandeld zou worden omtrent de motie van den heer Leliman, nu het Bestuur der Maatschappij daaraan voorloopig niet wenschte mede te werken. De Voorzitter antwoordde, dat hierover in eene Bestuursvergadering gesproken zou worden.

Den heer Bruning antwoordde de Voorzitter, dat de Afdeeling dit jaar geen prijsvraag zou uitschrijven.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De uitgravingen in het »Forum" te »Rome." voor zoover zij betrekking hebben op het »Atrium Vestae", het huis waarin de Vestaalsche maagden woonden, zijn nu geeindigd. Niet dat het gebouw geheel blootgelegd is, maar omdat plaatselijke moeilijkheden eene voortzetting onmogelijk maken. Op hetgeen nog begraven ligt, is de kerk Santa Maria Liberatrice gebouwd, welke men gaarne zou opofferen, als de zaak niet al te duur zou komen te staan. Want, Santa Maria Liberatrice is geen staatseigendom maar behoort aan eene machtige congregatie toe, n. l. het nonnenklooster van Torre di Specchi, en daar dit niet onderworpen is aan de wet over Secularisatie, blijft aan de regeering niets anders over, dan of de hoop op te geven het te verkrijgen of den verlangden prijs te betalen. De gevorderde som (750.000 fr.) is evenwel zóó hoog, dat er hier aan niet te denken valt. Ten slotte is de schade niet zoo groot, terwijl men zich door het uitgegraven gedeelte reeds een denkbeeld kan vormen van hetgeen nog onder de aarde ligt verborgen. Het huis der Vestaalsche maagden besloeg een rechthoek, aan alle 4 zijden door straten omgeven: de Sacra Via in 't Oosten, de Nova Via in 't Westen, de Vicus Vestae in 't Noorden en eene onbekende straat in 't Zuiden; het gebouw was 115 M. lang en 53 M. breed; de grootste ruimte werd ingenomen door het Atrium (67 bij 24 M.), waaraan ook het geheele gebouw zijn naam ontleende.

Rondom was het Atrium omgeven door een dubbele, d. w. z. twee boven elkaar geplaatste kolonnaden. De 48 zuilen der benedenverdieping, van Cipillino-marmer, zijn tot op onbeduidende brokstukken na verdwenen; men heeft ze in de middeneeuwen tot kalk verbrand.

Van de bovenste zuilen daarentegen, uit het kostbare breccia Corallina bewerkt, is meer overgebleven, omdat dit marmer niet voor het kalkbranden kon gebruikt worden.

Het Atrium is beneden door kamers omgeven, die vermoedelijk tot openbare doeleinden gebruikt werden; de bijzondere vertrekken der Vestaalsche maagden lagen in de bovenste verdieping, rondom het Atrium. De ligging van het huis is, uit een hygienisch oogpunt beschouwd, zeer ongunstig en moet het in de oudheid nog in veel grootere mate geweest zijn, toen het daar naast gelegen Paleis der Keizers het van alle zon beroofde. Daarmede staat zeker wel in verband, dat tegen de vroegere gewoonte, in de 4e eeuw bij het Atrium Vestae een geneesheer werd aangesteld.

Het proces, ter zake het gedeeltelijk instorten der in aanbouw zijnde R. K. Kerk te Vucht, is nog niet ten einde.

Men zal zich herinneren, dat dit ongeluk op St. Nikolaas avond 1882 plaats had. 8 Januari 1884 was de zaak voor de rechtbank te 's Hertogenbosch behandeld (!). De opzichter verscheen alleen als beschuldigde; hoewel de benoemde deskundigen de constructie gewaagd hadden genoemd, was tegen den architekt geen rechtsingang verleend. De opzichter werd veroordeeld tot de niet geringe straf van 3 maanden cellulaire gevangenschap.

Van deze uitspraak is de beschuldigde in hooger beroep gekomen en 14 Mei a. s. zal de zaak dienen voor het Hof te 's Hertogenbosch.

In de zitting van den Gemeenteraad te Amsterdam, op 30 April ll. is besloten afwijzend te beslissen op het adres van de heeren J. C. van Wijk en A. Salm Gzn., tot den bouw van overdekte markten.

Omtrent de Munttoren werd een besluit genomen, waaruit volgt, dat het logement »de Munt" zal weggebroken worden, en het wachthuisje van den toren, deeluitmakende van-, en ingebouwd in het logement, in zijn oorspronkelijken toestand zal hersteld worden

---

Te Groningen werd reeds lang geklaagd over de slechte ventilatie van de groote Concertzaal der societeit de Harmonie. Door den schuldenlast, waaronder deze societeit gebukt ging, kon daarin geene verandering komen, doch nu de finantien gunstiger staan, is besloten tot het uitschrijven van een internationale prijsvraag, welke in hoofdzaak zal bestaan in het bouwen van een nieuwe groote concertzaal. De kosten der vertimmering mogen de *f* 100.000 niet te boven gaan. Het bestgekeurde ontwerp zal met een prijs van *f* 1500, het daarop volgende met eene premie van *f* 500 beloond worden. *N. v. d. D.*

In een »Open Brief" vestigt het Bestuur der Vereeniging van IJselsteen-fabrickanten in Zuid-Holland, de aandacht op een der oudste takken van nijverheid in ons land, de IJselsteenindustrie, die met algeheelen ondergang bedreigd wordt. Het vraagt geen onnatuurlijke protectie, door staatsbescherming, maar wijst er op dat het dreigende gevaar kan afgewend worden door minder gebruik te maken van slechte maar goedkoopere, buitenlandsche steenen.

De voordeelen van IJselsteen, wier fabrikatie aan tal van menschen werk verschaft, en nog bovendien een gedeelte der Z-Hollandsche waterwegen, daar het baggeren van de aanslibbende kleideelen, in bevaarbaren toestand houdt, die voordeelen zijn niet te verwerpen; zij zijn: 1°. de afwezigheid van ijzerdeelen, 2°. afwezigheid van schadelijke zanddeelen, 3°. meskante vorm en sierlijke afwerking.

Wat nu betreft de vreemde steenen die in het strijdperk treden zij hebben alleen de goedkoopte vóór; daarop wordt tegenwoordig te veel gerekend, want de buitenlandsche steen moge schijnbaar

voordeelig zijn, de verbruiker zal later de nadeelen gewis ondervinden. Een huis met Belgische steenen gebouwd, zal nimmer droog zijn; wel in België, omdat men daar zwaardere muren bouwt, maar niet hier te lande waar men genoodzaakt is dunnere muren te gebruiken. Muren van IJselsteen zijn beter en lichter; het materiaal eigent zich bijzonder voor 1½ steens muren.

En de Duitsche steenen? De goedkoope zijn van gebrekkigen vorm en inferieure kwaliteit; de betere, niet goedkooper dan de Hollandsche.

Er wordt ook op gewezen, dat de IJselsteen-fabrickanten niet door meerderen ijver of grootere krachtsinspanning van den nabuur overvleugeld worden; het bewijs daarvan vindt men in het feit, dat in tien jaren tijd, aan de IJsel bijna het geheele handvormenstelsel vervangen werd door machinale (meest stoom-) bewerking.

De vereeniging hoopt op medewerking, opdat de IJselsteen niet verdreven zal worden door het vreemde materiaal.

Aan 't einde van den brief volgt nog een aanbeveling van den steen vooral voor 1½ steens muren, terwijl de namen der verschillende soorten, en voor welk werk zij bijzonder worden aanbevolen, opgegeven worden.

Wij vestigen de aandacht op eene advertentie, voorkomende op den omslag van de te aflevering van het Bouwkundig Tijdschrift IVe deel waarin een begin van het rapport over de Int. Kol. Tentoonstelling is opgenomen, in welke advertentie de heer P. A. de vereischten opsomt waaraan een teekening moet voldoen, om daarvan goede photolithographische reproductien te verkrijgen.

Te Zwolle bestaat kans, dat binnenkort een overdekte botermarkt zal worden gebouwd. Een projekt daartoe is ontworpen door den stads-architekt. De kosten zouden *f* 12.000 mogen bedragen

---

Zijn wij goed ingelicht, dan worden te 's Gravenhage gelden bijeengebracht om de kunstig bewerkte fontein, welke op de internationale tentoonstelling van 1883 was ingezonden door de firma G. J. Vincent en C°., te koopen en aan de Gemeente 's Gravenhage (of het Rijk) aan te bieden, om geplaats te worden op het Binnenhof aldaar.

CORRESPONDENTIE.

Aan de Redactie van het Bouwk. Weekblad te Amsterdam.

M!

Met het oog op de veranderingen in de wet der Maatschappij, die uit de verschillende ingediende voorstellen kunnen voortvloeien, welke in de Meivergadering behandeld zullen worden, zou het misschien menigeen met mij belang inboezemen te weten, welke de gevoelens der beide aftredende Bestuursleden zijn over genoemde voorstellen; wij zouden toch daardoor met eenig oordeel onze stem kunnen uitbrengen.

Daarom neem ik de vrijheid mij tot UEd. te wenden met het verzoek, beide heeren te polsen en hunne meening in uw blad bekend te maken.

Het advies van het Bestuur en zijn daaruit voortvloeiende voorstellen, worden zeker ook zoo spoedig mogelijk door UEd. medegedeeld. De daardoor in uw orgaan te verwachten gedachtenwisseling toch zal voor de discussien in de Meivergadering niet onvruchtbaar zijn.

Ontvang bij voorbaat mijn dank, M. de R., voor den dienst, die UEd. door een en ander mij, en ik vertrouw ook velen mijner medeleden, daardoor bewijst.

Hoogachtend,
UEd. Dw. Dienaar,
J. MULLER.

Rotterdam, 29 April 1884.

De schrijver zal in het Rapport der Commissie en het advies van het Bestuur, opgenomen in het vorige nommer van het Weekblad, zeker een antwoord op zijn vraag gevonden hebben.

Red.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 46. De scheurtjes in de cirkelvormige bogen ontstaan mijns inziens doordien de nog versche muren (penanten) aan weerszijden der toegepening door de belasting die er op komt, eenigszins in elkaar gedrukt worden. Boven de tegen komt geen bevrachting, waardoor het metselwerk daarvan minder bezakt. De horizontale lijn der voegen vervormt zich tot een eenigszins gebogene, waarvan het hoogste punt gelegen is in het midden van de toog, en daaraan hebben de scheurtjes hun ontstaan te danken.

Het eenigste middel hiertegen is: de muren van toog tot toog op te trekken, en deze telkens eenigszins te laten verharden.

A. O.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 28 April. — De architekt A. L. van Gendt: het bouwen van 10 woonhuizen aan de Zwammerdamstraat en de 4de Boerhavenstraat.

J. J. Vontijn	*f* 119.972
A. H. Grijpink	» 114.700
B. de Bruin	» 109.380
B. Krijnen	» 107.400
W. Haaksma	» 104.400
J. Heijink	» 103.500
Bekker, van Seters en C°.	» 103.200
H. C. Dorlas	» 102.663
C. Meijers te 's Hage	» 102.390
M. L. van Spanje, idem.	» 101.973
Timmer en Furstner.	» 101.881
Gebr. van Berkum	» 99.666
G. Wood	» 98.889
B. van Bouren	» 97.390
Peeters en Roelofsen.	» 96.550
Cerlijn en de Haan	» 96.000
G. L. Brouwer	» 95.666
D. Heijink	» 95.600
D. Zuiderhoek	» 95.380
J. Koster	» 94.460
H. R. Hendriks te Osch	» 93.840
H. Rietsnijder en Zn.	» 93.825
Ph. Warnas	*f* 93.300
H. J. Meekers	» 92.987
Oosterink en Schut.	» 92.900
J. Schoonenburg en C. J. Maks.	» 92.940
Deenik en Zn.	» 90.200
Cruiff en Schouten	» 89.386
K. J. Baptist van Damme	» 88.776
F. R. Kuipers te Nieuwer-Amstel.	» 87.640
F. van den Oever en J. Heijink.	» 86.994
P. Vlasman te Bodegraven	» 83.438

gegund.
de overigen allen te Amsterdam.

GORINCHEM, 29 April. — De bouwkundige van Lindonk Jr. 1. het afbreken van oude gebouwen en het bouwen van vier heerenhuizen bij het Melkpad, de afbraak ten bate van den aannemer:

D. Sizoo	*f* 22.222
C. J. Verwey	» 19.670
J. J. Buller	» 18.500
T. W. Wapperom	» 18.350
D. J. de Joode	» 18.100
G. de Graaf	» 18.000
A. v. Gool te Almkerk	» 17.913
M. A. Treffers	» 17.753
L. Hortensius te IJselmonde	» 16.560
J. v. d. Laak	*f* 16.081
J. Hoogbruin	» 15.400

2. het bouwen der genoemde huizen, zonder den afbraak:

C. Exalto	*f* 23.500
C. J. Verwey	» 21 000
J. J. Buller	» 19.750
T. W. Wapperom	» 19.600
L. Hortensius.	» 18 880
M. A. Treffers	» 18.773
D. J. de Joode	» 18 738
D. G. de Graaf.	» 18.638
A. v. Gool.	» 18.541
C. J. Sonneveld.	» 17.876
J. v. d, Laak	» 17.581
J. Hoogbruin	» 16.500

gegund
de overigen allen aldaar.

Burgemeester en Wethoudezs der stad Leiden. Het dempen der Stationswegsloot en een gedeelte der Morsch-Singelsloot met aanbehoorende werken.

hoogste inschrijver G. J. van Heek . . *f* 7756
laagste » J. J. Planjer te Leiden. . . . . » 4784
gegund.

Voor den bouw van eene NIEUWE BRUG over de Elbe bij Hamburg zullen in den loop van den zomer 1884 heiwerken met Nasmijth'sche of andere direct werkende stoomheiblokken uitgevoerd worden. Eigenaars van dergelijke heien, welke genegen zijn dezelven voor deze werken aan te bieden, gelieven zich wegens nadere informatien te wenden aan de Ingenieur-Afdeeling IV der eerste Sectie van de Bau-Deputation te Hamburg, Bleichenbrücke N°. 17.

Hamburg, 17 April 1884.

1890 **DE BAU-DEPUTATION.**

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabrikant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1891

☛ Het Kantoor van FERD. ENGERS te Amsterdam, **IS** verplaatst van Geldersche kade 88 naar UTRECHTSCHE STRAAT 14. 1892

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN

Th. SANDERS,

Iets over de Inrichting

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

Is verzonden:

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT

1884 1 Aflevering.

RAPPORT OVER DE BOUWKUNST

OP DE

Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling,

1883 te Amsterdam.

Zij bevat:

TEXT: Een woord vooraf. Inleiding. De Amsterdamsche Tentoonstelling. De voorgevel van het Hoofdgebouw.

PLATEN: Titelblad, 1, 2. Voorgevel van het Hoofdgebouw, 3. Neven-galerijen en toegang tot een der Zij-galerijen in de Hollandsche Afdeeling, 4. Hollandsche Maagd, 5. Nijverheid en Kunst (Holl. Afd.), 6, 7. Neven-galerij en doorsnede over den Koepel van de Hoofd-galerij, in de Belgische Afdeeling, 8. Koepel der Hoofd-galerij (Belgische Afd.) 9. Hindoebazar te Bombay (Engelsch-Indische Afd.), 10. Travées der Russische en Spaansche Afdeeling, 11. Hoofd-galerij der Duitsche Afdeeling, 12. Hoofd-ingangen der Russische en Spaansche Afdeeling, 13, 14. Spaansche en Russische Afdeeling, 15. Engelsch-Indische Bazar te Calcutta (Eng. Ind.-Afd.)

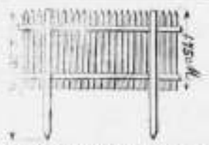
☛ Alle Gewone Leden der Maatschappij ontvangen het Bouwkudig Tijdschrift gratis. — De Inteekenprijs is *f* 17.50.

☛ De Buitengewone Leden der Maatschappij kunnen op dit deel van het Bouwkundig Tijdschrift inteekenen voor den prijs van *f* 10.—, mits zij vóór 25 Mei. e. k. hunne opgave zenden aan den Secretaris der Maatschappij.

☛ ☛ ☛ Voor zoo ver de voorraad strekt, zijn voor heeren Leden bij de Uitgevers te ontbieden:

Bouwkundig Tijdschrift 1881 f 5.— Jaargang 1882 f 5.— Jaargang 1883 f 6

Na ontvangst der remise geschiedt de aflevering franco.



J. & D. VAN DER POT.
ROTTERDAM
GEKYANISEERD ROTVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10.25 M.
niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.
Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout
en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Slijpdeelen enz.
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SOHNE,
in wichthoudende Vaten van 180 Kilo
en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.
HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagon of Scheepslading.
CHEMISCH BEREIDE VERF,
Oliebijtsels, Vernissen en Albastine
uit de fabriek van den Heer
F. A. Q. VAN GELDER
te Rijswijk bij 's Hage.
HARDSTEEN,
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.
ZANDSTEEN,
uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kylthaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren.
1881 volgens teekening.
ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1882 EN
Stal-Benoodigdheden.
Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Amsterdamsche Galerij-Maatschappij.

1883 **AANBESTEDING.**
Op Woensdag 14 Mei 1884 des namiddags te 3 uren, zal in het Koffiehuis *de Roode Leeuw*, te Amsterdam, worden Aanbesteed:
Het Bouwen van 9 WOONHUIZEN en een HOEKGEBOUW MET PASSAGE, aansluitende aan de GALERIJ, langs het WESTEINDE te AMSTERDAM, met de leverantie van alle Materialen en Arbeidsloonen.
Het Bestek met de Teekeningen is van af 5 Mei ad *f* 3.50 per Stel te bekomen ter Stoomdrukkerij van ROELOFFZEN & HUBNER, N.Z. Voorburgwal N°. 187.
Inlichtingen geeft de Ingenieur-Architect A. L. VAN GENDT.

1884 **AANBESTEDING**
van de Heiwerken en hierbij behoorende werken voor de paalfundeeringen der peilers van de nieuwe brug over de Elbe bij Hamburg.
Het bestek met teekeningen en de voorwaarden zijn tegen toezending van Mark 6 bij de *Finanzdeputation* alhier te verkrijgen.
Aanbiedingen op deze aanbesteding moeten voor Dinsdag 20 Mei e. k. des middags ten 12 ure aan de *Finanzdeputation* alhier, worden ingezonden.
HAMBURG, 29 April 1884.
DE FINANZDEPUTATION.

KUNSTZANSTEEN, METSEL-, GEVEL- en
Profielsteen, Mozaïkvloeren en Muurtegels, Fransche dakpannen, (model Echt) met hunne ijzeren Dakramen. Portl. Cement per wagon franco aan elk station, alle prijzen tegen elke concurrentie
MARTIN & C°. Achter Oosteinde Amst.
1885 *Fabriek van Bouwornamenten.*

Reproductiën in Photolithographie.
Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductiën van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.
Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopte, spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.
Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren. **WEGNER & MOTTU.**
Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht,* Hamburgerstraat, 237
De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd.
1836

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1837
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN
D. S. M. KALKER,
St. Anth. Breestraat C 21.
Telegram-Adres:
„Kalker—IJzerwaren".
BOUWARTIKELEN, GEREEDSCHAPPEN.
IJZER- en KOPERWAREN.
Balkijzer, enz. enz.

AGENT
VOOR
MUSGRAVE & Co.,
LIMITED
te BELFAST.



FABRIEK 1888
van Engelsche Paarden- en Vee-
STALINRICHTINGEN,
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOOKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden Med. Intern. Tentoonst. 1883.
FABRIEK VAN
ZUINIGHEIDSKACHELS
voor particulieren en openbare gebouwen.
Zilv. Med. Intern. Tentoonst. 1883.

A. FRANK & Co.,
Gusstahlfabriek, Stahlblech Walzwerk,
WITTEN a/d Ruhr.
Specialiteit in
Schoppen, Spaden, Ploegscharen etc.,
GEHEEL VAN STAAL
Zilv. Med. Intern. Tentoonst. 1882.

BECHEM & POST,
HAGEN in Westphalen.
FABRIEK
voor Centrale en Zelfsreguleerende
STOOMVERWARMING
EN
VENTILATIE-INRICHTINGEN.

DORDTSCHE TRAS.
H. F. ONDERWATER & Co.
DORDRECHT,
STOOM-TRASMOLENAARS.
Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,
leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen,** uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.
Bevelen zich aan tot de levering van
TUFSTEEN. 1889

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 20.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEK.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nommers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Begrooting 1885. — Proeve eener Algemeene Bouwverordening in Nederland, vervolg van pag. 130. — Prijsvragen. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Arnhem, gehouden 7 Mei 1884. — Het voorstel van het Bestuur in het belang der Maatschappij. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Correspondentie. — Vraagbaak. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De leden der Maatschappij worden herinnerd aan de uitnoodiging, om het bij N°. 17 van het Weekblad toegezonden stembiljet vóór den 25sten Mei a. s. vrachtvrij aan het adres op te zenden.

Na afloop der vergadering van 29 Mei a. s. zal een gemeenschappelijke maaltijd gehouden worden in een der zalen van het Genootschap „Natura Artis Magistra".

De Leden die aan dezen maaltijd wenschen deel te nemen, worden verzocht dit *vóór* den 25sten Mei a. s. per *briefkaart* aan het Bestuur op te geven.

Op Donderdag den 8sten Mei l.l., werd op eenvoudige wijze de eerste steen gelegd van het Gebouw voor permanente tentoonstelling van teekeningen, bouwartikelen enz., in de Marnixtraat te Amsterdam.

Het Bestuur had den Heer J. H. Leliman, Oud-Voorzitter tevens Eerelid der Maatschappij, uitgenoodigd deze handeling te verrichten. Aan dezen wensch heeft de heer Leliman gehoor gegeven. Vergezeld van zijn zoontje werd hij op het bouwterrein verwelkomd door leden van het Bestuur der Maatschappij, van de bouwcommissie, van de commissie die in der tijd de plannen voorbereidde, de architekten van het gebouw en de aannemers. Door den Voorzitter van het Bestuur in een korte toespraak uitgenoodigd, om over te gaan tot het leggen van den eersten steen, beantwoordde de heer Leliman dit verzoek, en legde, geholpen door zijn zoontje, twee door hem mede gebrachte steenen uit het laatst der 16de eeuw, met relief ornament versierd op den fundeeringvloer neder, terwijl hij de hoop te kennen gaf, dat het gebouw zoude bijdragen tot verhooging van den bloei der Maatschappij.

Hoewel deze steenlegging slechts een zeer huishoudelijk karakter droeg, werd toch een oorkonde in duplo van het feit opgemaakt en door alle tegenwoordigen onderteekend. Bij den opbouw zal een dezer bescheiden achter een gedenksteen worden ingemetseld, terwijl het duplicaat in het archief der Maatschappij zal blijven berusten.

Gedrukt 15 Mei 1884.

kan, zal de grond behoorlijk moeten worden beschoeid en gestempeld om te voorkomen, dat werklieden onder afschuivende instortende grond worden bedolven.

Art. 112. Bij het afbreken en sloopen van bouwwerken zal niet gelijktijdig dat boven gebroken wordt, ook beneden mogen worden gewerkt, tenzij dat nog scheidende vloeren tusschen beiden zijn. Wordt bij de afbraak of sloping gebruik gemaakt van ontploffings materialen, dan moet dit steeds zoo geschieden, dat daarbij voor den werkman geen gevaar kan ontstaan.

Art. 113. Zooveel mogelijk moet bij iedere werkplaats gelegenheid zijn tot het gemakkelijk verkrijgen van drink- en waschwater.

Bij iedere werkplaats moet minstens een privaat en een waterplaats voorhanden zijn, bestemd voor het gebruik der werklieden. Bij een grooter aantal dan 50 werklieden zal daarenboven voor ieder 50tal of onderdeel daarvan meer een volgend privaat en waterplaats moeten worden ingericht. Waar mannen en vrouwen gezamenlijk werken, zullen daarvoor afzonderlijke privaten met gescheiden ingangen moeten worden ingericht; waar alleen vrouwen werkzaam zijn, is iedere waterplaats door een privaat te vervangen.

TWAALFDE HOOFDSTUK

Bewoning, in gebruik name, overtredingen, controle, straffen.

Art. 114. De eigenaar, vruchtgebruiker of beheerder van een nieuw gebouw, of van een gebouw dat tot dusver niet tot woning bestemd of ingericht was, mag dit niet bewonen of laten bewonen, of in gebruik nemen of geven, indien niet blijkens eene door of van wege Burgemeester en Wethouders af te geven schriftelijke verklaring, het gebouwde bij opname gebleken is overeenkomstig de bepalingen dezer verordening en de bij de vergunning gevoegde voorwaarden, te zijn gebouwd of dien overeenkomstig te zijn ingericht of veranderd.

Indien binnen 14 dagen na de ontvangst door Burgemeester en Wethouders niet op het verzoek om deze schriftelijke verklaring is beschikt, wordt deze geacht gegeven te zijn. Mocht bij onderzoek blijken, dat bij den bouw of verbouw, de bepalingen dezer verordening of de gestelde voorwaarden zijn overtreden, dan kunnen Burgemeester en Wethouders de bewoning van het perceel beletten totdat aan die bepalingen of voorwaarden zal zijn voldaan. Mocht het gebouw of perceel reeds bewoond of in gebruik genomen zijn zonder dat daarvan kennisgeving aan Burgemeester en Wethouders is gedaan, dan zijn deze bevoegd het onderzoek toch in te stellen en desnoods het gebouw of perceel te doen ontruimen.

Art. 115. Als overtreders dezer verordening, zullen niet alleen beschouwd worden de eigenaars, vruchtgebrukers of beheerders der perceelen, maar ook de bouwmeesters, opzichters, aannemers, werkbazen of andere verantwoordelijke personen, die eenig werk in strijd met hare bepalingen hebben verricht of doen verrichten, nagelaten of doen nalaten.

Art. 116. De overtreder, ofschoon de geldboete betaald of de gevangenisstraf ondergaan hebbende, is niet ontslagen van de verplichting om de bepalingen der verordening en verder bij de vergunning opgelegde voorwaarden op te volgen, terwijl Burgemeester en Wethouders de bevoegdheid behouden om te handelen op de wijze bij art. 180 der wet van 29 Juni 1851, Staatsblad N°. 85, voorgeschreven.

Art. 117 De Inspecteur en de Opzichters over het bouwen en sloopen en voor zoover het voorziening tegen brandgevaar betreft, de kommandant en onderkommandant van het brandwezen en de brandmeesters zijn in het bijzonder belast met het opsporen der overtredingen van de bepalingen dezer verordening. Ten einde voor de naleving daarvan te waken, wordt aan hem de last verstrekt, om de woningen der ingezetenen huns ondanks binnen te treden met inachtneming van de voorschriften der wet van 31 Augustus 1853, Staatsblad N°. 83.

Art. 118. Onverminderd de wettelijke bevoegdheid van Burgemeester en Wethouders, om na schriftelijke waarschuwing of in spoed eischende gevallen, zelfs zonder voorafgaande waarschuwing, ten koste der overtreders te doen wegnemen, beletten of verrichten van wat in strijd met de vastgestelde bepalingen is gemaakt en wordt ondernomen of nagelaten, wordt, voor zoover daarop niet toepasselijk is art. 471 van het Wetboek van Strafrecht, gestraft:

Met eene geldboete van *f* 1 tot *f* 5, elke overtredingen der bepalingen van artt. 7, 12, 21, 27, 29, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 56, 58, 62, 64, 65, 70, 74, 76, 80, 89, 90, 93, 94, 105, 109, 111, 112 en 113.

Met eene geldboete van *f* 5 tot *f* 10, elke overtreding der bepalingen van artt. 25, 35, 42, 43, 49, 53, 54, 55, 57, 60, 66, 67, 73, 75, 85, 87, 88, 91, 95, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 108 en 110

Met eene geldboete van *f* 10 tot *f* 25 met of zonder gevangenis van een tot 3 dagen, elke overtreding der bepalingen van artt. 1, 6, 10, 13, 14, 15, 26, 28, 30, 32, 33, 59, 61, 63, 68, 69, 71, 78, 81, 82, 83, 84, 86, 97 en 114.

Slotbepaling.

Art. 119. Bij de afkondiging van deze verordening zijn buiten werking gesteld, de vroegere stedelijke of gemeentelijke reglementen en verordeningen, of bepalingen op de onderwerpen bij deze verordening geregeld.

INHOUD.

Ie HOOFDSTUK, *Algemeene bepalingen.*		
Aanvrage	Art.	1—2
Vergunnig	»	3—4
Appèl	»	5
Gebruikvergunning	»	6—8
IIe HOOFDSTUK, *Over den openbaren weg.*		
Openbare weg	»	9
Aanleg wegen	»	10
Opslag op den openbaren weg	»	11
Opbreken en herstellen in straten	»	12—14
IIIe HOOFDSTUK, *Uitbreiding, ontwikkeling en onderhoud van straten en kanalen.*		
Aanleg straten en kanalen	»	15—19
Richtingsverbetering en rooiing	»	20—21
Verdere gebouw aanleg	»	22—24
Uitgangen	»	25
Slooping en aanvulling	»	26
Nummering enz.	»	27
Overgangen en bruggen	»	28—29
Beschoeiingen	»	30
IVe HOOFDSTUK, *Veiligheid en onbelemmerd verkeer.*		
Veiligheid verkeer	»	31—35
Openslaande deuren enz	»	36
Afloop regenwater	»	37
Belemmeringen	»	38—40
Voorsprongen	»	41
Ve HOOFDSTUK. *Samenstelling Bouwwerken.*		
Fundeeringen	»	42
Muren	»	43—47
Balken	»	48—51
Berekeningen	»	52
VIe HOOFDSTUK, *Brandgevaar.*		
Schoorsteenen en rookleidingen	»	53—60
Houten gebouwen	»	61
Houten buitendeelen	»	62
Daken en zolders	»	63—65
Houten muren	»	66
Trappen	»	67
Openbare gebouwen	»	68
Verwarming	»	69
Berging ontvlambare stoffen	»	70
VIIe HOOFDSTUK. *Openbare gezondheid.*		
Grondslag	»	71—73
Trasramen en keldermuren	»	74
Vloeren	»	75—76
Afmetingen van woonruimten	»	77—78
Vensters en deuren	»	79
Hoogte gebouwen	»	80
Pomp, privaat	»	81
Afvoer feacaliën	»	82—83
Afvoer vuil water	»	84
Bouwstoffen, putten enz	»	85—86
Tusschenruimte gebouwen	»	87
Gevelkleur	»	88
Drinkwaterleiding	Art.	89
Berging vuile stoffen	»	90—91
Bewoning	»	92
VIIIe HOOFDSTUK. *Afsluitingen en Buren.*		
Afsluitingen	»	93—94
Inrichtingen tegen scheidingsmuren	»	95
Waterloop	»	90
Beschutting buren	»	97
IXe HOOFDSTUK. *Kunst en welstand.*		
Kunstmonumenten	»	98
Welstand	»	99
Xe HOOFDSTUK. *Bijzondere inrichtingen.*		
Stallen	»	100
Slachtplaatsen	»	101
Looierijen	»	102
Ovens en vuurplaatsen	»	103
Brandgevaarlijke inrichtingen	»	104
Werkplaatsen	»	105
Bijzondere voorwaarden	»	106
XIe HOOFDSTUK. *Bescherming Werklieden.*		
Bijzondere voorschriften	»	107
Steigers, ladders, hulpmiddelen	»	108—109
Graafwerk, putten, sloopen	»	110—112
Privaten, water	»	113
XIIe HOOFDSTUK. *Diverse bepalingen.*		
Opname, ingebruikname	»	114
Overtreders	»	115—116
Controle	»	117
Straffen	»	118
Slotbepaling	»	119

Bij het Bestuur is onderstaand schrijven ingekomen, betrekkelijk op de aanstaande Algemeene Vergadering zal behandeld worden.

AMSTERDAM, April 1884.

Aan het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

De ondergeteekenden, door U uitgenoodigd tot het opstellen van »Voorwaarden welke behooren in acht genomen te worden bij het uitschrijven, enz, van prijsvragen," hebben de eer U nevensgaand concept aan te bieden, met beleefd verzoek, dit op de eerstvolgende Algemeene Vergadering tot een onderwerp van bespreking te maken.

Hoogachtend hebben zij de eer te zijn:

J. DE HAAN.
W. LANGHOUT GZN.
J. H. LELIMAN.
F. J. NIEUWENHUIS.
C. T. J. LOUIS RIEBER.
DANL. J. SANCHES.
T. SANDERS.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

OPGERICHT TE AMSTERDAM IN 1842.

Beschermheer: Zijne Majesteit Koning Willem III.

Artikelen bij het uitschrijven, beantwoorden en beoordeelen van Prijsvragen, aanbevolen en vastgesteld ter Algemeene Vergadering van Mei 1884.

Art. 1. Het Rijk der Nederlanden en iedere corporatie op publiek terrein, behooren bij prijsvragen voor gebouwen de mededinging algemeen te stellen.

Een uitgeschreven prijsvraag mag niet worden teruggetrokken.

Art. 2. Bij prijsvragen voor monumentale gebouwen mogen eerst dan architekten uit het buitenland tot mededinging worden opgeroepen, wanneer gebleken is dat de krachten hier te lande ontoereikend zijn.

ART. 3. Het programma voor elke prijsvraag behoort door minstens twee deskundigen te worden opgesteld. Deze moeten de opgaven der prijsuitschrijvers aan de eischen van kunst en werkelijkheid toetsen, en die in onderling verband brengen.

Het programma moet door de samenstellers onderteekend worden en zoo mogelijk de hoofdafmetingen of oppervlakten aangeven van de voornaamste der verlangde lokalen, eene omschrijving van den aard van den bodem, en de situatie.

Wordt een bepaalde stijl of constructie verlangd, dan moet dit vermeld worden.

De wijze van voorstelling en het aantal der teekeningen worden bij het programma opgegeven.

Art. 4. Wordt eene bouwsom opgegeven, dan moet deze proefhoudend, en strikt verbindend voor alle mededingers zijn.

De begroting, door de mededingers in te leveren, moet gegrond zijn op de eenheidsprijzen der materialen, die bij het programma moeten vermeld zijn, en eene opgave bevatten der afmetingen en hoeveelheden van de te verwerken bouwstoffen.

Art. 5. De uit te loven prijs en premien moeten in geld zijn, en wat den prijs betreft bedragen, voor gebouwen boven de 50 mille en hooger:

a. Voor schetsteekeningen op niet grooter schaal dan 1 à 100, minstens ½ % van de bouwsom;

b. Voor volledige ontwerpen op de schaal van 1 à 100 of 1 à 200, 1% der bouwsom;

c. Voor volledige ontwerpen als boven, met details en uitgewerkte begroting, 2% der bouwsom;

d. Voor volledige ontwerpen als boven, met details, uitgewerkte begroting en bestek, 2½ % der bouwsom.

Voor gebouwen, beneden 50 mille, behoort deze percentage naar gelang van de kleinere bouwsom aanmerkelijk verhoogd te worden, en wordt het bedrag van prijs en premien door de deskundige opstellers van het programma vastgesteld.

Art. 6. De Jury moet worden benoemd, voor de helft door de mededingers, voor de wederhelft door de prijsuitschrijvers.

Deze Jury kiest nog een medelid.

De twee samenstellers, sub 3 genoemd, zijn rechtens de Juryleden der prijsuitschrijvers.

Art. 7. Alle leden van deze Jury ontvangen van de prijsuitschrijvers vooraf te bepalen restitutie van reis- en verblijfkosten benevens een honorarium. De samenstellers van het programma, benevens de rapportsteller der Jury, ontvangen het dubbele honorarium van een gewoon Jury lid.

Art. 8. De naar den prijs dingende ontwerpen worden gedurende minstens acht dagen publiek tentoongesteld, en het rapport der Jury daarbij ter visie gelegd.

Elke mededinger ontvangt, bij de terugzending van zijn ontwerp een kopij van dat rapport.

Art. 9. Het rapport moet eene met redenen omkleede beoordeeling bevatten van de naar den prijs dingende ontwerpen.

De prijsuitschrijvers verbinden zich, wat de toekenning van prijzen en premien aangaat, naar de uitspraak der Jury te handelen.

Het met den prijs bekroonde ontwerp wordt het eigendom der prijsuitschrijvers; alle overige blijven het eigendom der inzenders.

Art. 10. Ieder ontwerp, dat bij meerderheid van stemmen in strijd blijkt te zijn met de bepalingen van het programma, wordt van verdere mededinging uitgesloten. Meerdere dan de gevraagde teekeningen blijven buiten beoordeeling.

Ontwerpen, ingekomen na den termijn van inzending, blijven buiten beoordeeling, behalve wanneer bewezen kan worden, dat de afzending geschied is vóór dien termijn.

Art. 11. De uitspraak der Jury is onherroepelijk, geschiedt met meerderheid van stemmen, en wordt openbaar gemaakt vóór de tentoonstelling der ontwerpen.

Elke mededinger, wiens werk beoordeeld is, is gehouden zich te onderwerpen aan de uitspraak der Jury.

De prijsuitschrijvers waarborgen alle mogelijke verliezen van elk ingezonden ontwerp, tot het bedrag van den uitgeloofden prijs, voor zoolang deze ontwerpen in hun bezit zijn.

Art. 12. De Juryleden mogen van geen mededingend stuk woord vóór de beoordeeling kennis dragen, en verbinden zich, van de prijsuitschrijvers geene andere opdracht, hoe ook genaamd, betreffende het onderwerp van den wedstrijd te aanvaarden

Het bekroonde ontwerp mag, zonder goedkeuring van den vervaardiger, door geen ander worden uitgevoerd.

In alle gevallen waarin hierboven niet is voorzien beslist de jury bij meerderheid van stemmen.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ARNHEM, GEHOUDEN 7 MEI 1884.

Ingekomen was een extract uit de notulen van het verhandelde in de openbare vergadering van den Raad der gemeente Arnhem d.d. 12 Maart 1884, houdende mededeeling, dat in zake het adres dezer afdeeling betreffende de restauratie van den gevel van het stadhuis te dezer stede en het verzoek om een onderzoek te doen instellen in hoeverre eene restauratie daarvan mogelijk en raadzaam zou zijn, is besloten:

1°. aan adressante te kennen te geven, dat de Raad geen termen vindt om thans tot het gevraagde onderzoek te doen overgaan;

2°. bij eene eventueele verbouwing van het Gemeentehuis het adres in nadere overweging te nemen.

Door de vergadering werd besloten deze mededeeling voorshands als kennisgeving aan te nemen, doch zoodra iets van plannen tot verbouwing van het Gemeentehuis wordt vernomen, op het voorgestelde onderzoek terug te komen.

Vervolgens was aan de orde de bespreking van het praeadvies van het Bestuur der Maatschappij betreffende de voorgestelde wijzigingen van enkele wetsartikelen, ten einde het toetreden van nieuwe leden in de afdeelingen gemakkelijker te maken. De Voorzitter deelt hieromtrent mede, dat hij op de vergadering van het Bestuur met de Voorzitters en Secretarissen der afdeelingen geweest is; dat hij een paar dagen te voren aan den Penningmeester der Mij., de heer Redeker Bisdom, een tabel had toegezonden met uitvoerige berekening, gegrond op den tegenwoordigen toestand der Mij. en de afdeelingen, ten einde daarvan bij de indiening der begroeting en de behandeling van het praeadvies der Mij. desverkiezende gebruik te maken.

Tot toelichting daarvan zegt de Voorzitter het volgende:

Toen in het begin des jaars verschillende voorsteden dienaangaande in het *B. Weekblad* werden openbaar gemaakt en het aan het Bestuur gebleken was, dat geen dezer voorstellen de sympathie der leden verwierven, besprak hij met de overige Bestuursleden het plan, dat door hen is ingediend. Onbekendheid met den plaatselijken toestand der afdeelingen en gebrek aan tijd om zich de gegevens daarvan te verschaffen, was oorzaak, dat het ingediende voorstel om de finantieele gevolgen, bij velen minder instemming kon verwerven. Het was het Bestuur trouwens minder om de daarin voorgestelde cijfers en percentsgewijze berekeningen te doen, dan om het beginsel.

Toen later bleek, dat de doorvoering daarvan voor sommige afdeelingen veel te gunstig zou zijn, verzocht hij den Secretaris, van al de afdeelingen inlichtingen te vragen betreffende het bedrag en de contributie der maatschappelijke en plaatselijke leden, waaraan alle afdeelingen, uitgenomen Haarlem en Zwolle, voldaan hebben. Uit die gegevens heeft hij toen eene berekening gemaakt van de tegenwoordige inkomsten der afdeelingen en daarna zich afgevraagd: op welke wijze kan, met vasthouding aan het door ons voorgestane beginsel, door eene algemeene regeling, aan de afdeelingen zoo na mogelijk hetzelfde bedrag worden verzekerd? Hij was toen tot het resultaat gekomen, dat in hoofdsommen in achterstaande tabel is opgenomen.

Uitgaande van het beginsel, dat de behoeften der afdeelingen niet toenemen in gelijke mate als het aantal leden aangroeit, had hij de volgende berekening toegepast.

Voor de eerste 25 gewone of buitengewone leden keert de Mij. aan de afdeelingen uit 1/4 der contributie, voor de volgende 25, zoo die er zijn, 1/6 en voor de overige, benevens de kunstlievende leden ƒ 1.— per hoofd. Het gevolg daarvan is, dat de Mij aan de tegenwoordige afdeelingen meer zou moeten uitkeeren ƒ 1306.—, maar daarentegen van de plaatselijke leden meer zou ontvangen ƒ 1260.—, dus een nadeelig verschil van slechts ƒ 46.—; hierbij komt dan nog de meerdere uitgaaf voor kosten van het Weekblad voor 252 plaatselijke leden à ƒ 1.50 is gelijk ƒ 378.— (Volgens opgaaf van den heer Penningmeester der Mij, zouden de kosten van het Weekblad nog met ongeveer 1,6 (dus op ƒ 1.25) verminderd kunnen worden), want alschoon de Penningmeester van eene andere meening was, is het toch alleen de vraag wat die 250 exemplaren meer aan drukloon enz. aan de Mij. kosten; de kosten van redactie, teekenen enz. blijven de zelfde voor 500 of voor 1000 exemplaren.

Nu blijft nog de vraag, welke zullen de finantieele gevolgen voor de Mij. zijn wanneer ook de overige plaatsen, waar 8 of meer leden der Mij. zijn, zich tot afdeelingen vereenigen; dit zou bij de nu gevolgde berekening nog ƒ 600.— aan de Mij. kosten. Eene aanwinst van 350 leden à ƒ 5.— over het geheele land, wanneer zij daarvoor het Weekblad ontvangen, zal echter wel geene te groote verwachting zijn en dan is het geheele tekort ruim gedekt, — daarbij uitgaande van de berekening, dat de Mij. bij elk kunstlievend lid ƒ 2.75 profiteert, de kosten van het Weekblad nu op ƒ 1.25 en de restitutie op ƒ 1.— stellende.

Eene vraag blijft nu nog over. Zullen alle plaatselijke leden er genoegen mee nemen om over te gaan tot leden der Mij. tegen eene contributie van ƒ 3.—, waar zij nu ƒ 3.— à ƒ 3.50 betalen. Wanneer men in aanmerking neemt, dat zij daarvoor het Weekblad in eigendom ontvangen, zullen er weinige weigeren. Die enkelen, zoo er zijn, zouden dan moeten blijven wat ze zijn. Een paar afdeelingen, zooals 's Gravenhage en Rotterdam, zouden nog al een aanzienlijk bedrag te kort komen, maar juist die afdeelingen stellen zich veel voor van de aanwinst van nieuwe leden, waardoor dat tekort zou worden verminderd, terwijl daarentegen, wanneer alle leden het Weekblad ontvangen, dit gebruikt kan worden, in de eerste plaats voor het jaarlijksche verslag, dat enkele afdeelingen nu laten drukken, en voor verdere mededeelingen aan de leden, waardoor de afdeelingen een vrij aanzienlijke besparing van drukkosten zouden verkrijgen.

Bovendien behoeft het heffen van eene kleine plaatselijke contributie niet geheel uitgesloten te blijven wanneer slechts in dat geval eene bepaling in de reglementen voorkomt, dat alle leden der Mij. in de plaats der afdeeling kosteloos recht van toegang tot de vergaderingen hebben, wanneer onderwerpen, de Mij. betreffende, aan de orde gesteld worden.

Het praeadvies van het Hoofdbestuur werd door de vergadering als weinig afdoende beschouwd, — de voorgestelde wijziging zoude aan de afdeelingen luttel voordeel verschaffen en bovendien de deur openzetten voor nieuwe wetsontduiking, terwijl vele meer in leeftijd gevorderde beoefenaars van de Bouwkunde en aanverwante vakken, voor wie eene contributie van ƒ 5 — aan de Mijen bovendien nog eene aan de afdeeling een bezwaar blijft, daar de door het Hoofdbestuur voorgestelde wijzigingen toch uitgesloten blijven. *(Zie navolgende tabel.)*

Bij monde van den heer P. H. Scheltema werd den heer Voorzitter, mede namens de aanwezigen, bizonderen dank betuigd voor de vele moeite, die hij zich had gegeven, deze zaak in 't belang der Maatschappij en van alle Afdeelingen zóó na te gaan en in zulk een helder licht te stellen.

Overgaande tot de benoeming van een afgevaardigde naar de aanstaande algemeene vergadering der Maatschappij, werd hiertoe gekozen de heer J. C. Stoeller Wzn. en tot zijn plaatsvervanger de heer M. A. van Wadenoijen, die beiden de opdracht aanvaardden.

In verband met hetgeen ter vorige vergadering door den heer H. C. van Woerden was gezegd over photolitographie, lichtdruk, enz. behandelde de Voorzitter alsnu uitsluitend de lichtdrukmethode, die door hem werd gebezigd in hoofdzaak om afdrukken te vervaardigen van fotographische negatieven, naar de vele modellen van terra-cotta voorwerpen, in zijne fabriek aanwezig. De bereiding van papier, daarvoor benoodigd, de geheele bewerking, zoomede berekening van kosten, enz., werden op duidelijke wijze den leden voorgesteld, die met belangstelling daarvan kennis namen, terwijl vele zeer goed geslaagde afdrukken het gemakkelijke en nuttige van deze methode aantoonden.

De heer J. W. Boerboom gaf daarop ter bezichtiging de keurig uitgevoerde platen van het werk «Les Arts Arabes, par Jules Bourgoin», waarna de Voorzitter, met een woord van dank voor de trouwe opkomst op de vergaderingen gedurende het afgeloopen seizoen en het nuttige en aangename, door verschillende leden bijgebracht, de vergadering sloot.

TABEL.

Naam der Afdeelingen.	Totaal aantal leden der Maatschappij.	Aantal plaatselijke leden	De Maatschappij ontvangt aan Contributie.	De Maatschappij zou meer ontvangen van de plaats. leden.	De Afdeelingen ontvangen tegenwoordig aan restitutie.	De voorgestelde restitutie zou bedragen.	De Afdeelingen ontvangen nu aan Contributie en restitutie.	Bij de voorgestelde regeling zou minder ontvangen worden.	Bij de voorgestelde regeling zou meer ontvangen worden.
AMSTERDAM.	184	42	ƒ 2562 50	ƒ 210	ƒ 75	ƒ 322 25	ƒ 351	18 75	
ARNHEM.	39	10	567 50	50	17	136	135		1
's GRAVENHAGE.	113	63	1567 50	315	65	282 25	384	101 75	
HAARLEM. (†)	41	—	575	—	20 ?	127 75	?	?	?
LEEUWARDEN.	34	—	420	—	23	102 75	92		10 75
LEIDEN.	30	24	365	120	20	113 50	162	48 50	
ROTTERDAM.	65	100	950	500	33	271 25	465 50	161 25	
UTRECHT.	53	13	757 50	65	27	171 62½	120		51
ZWOLLE. (†)	17	?	255	?	15 ?	63 75	?	?	?
		252		ƒ 1260	ƒ 295	ƒ 1601 12½			

	295 —	tegenwoordige restitutie.
	ƒ 1306 —	Meer dan de tegenwoordige restitutie
	1260 —	meerdere ontvangsten van de plaats.-leden.
	ƒ 46, —	Nadeelig verschil.
Kosten van het Weekblad aan de plaatselijke *leden*, 252 à ƒ 1.25.	» 315, —	
Kosten wanneer de overige plaatsen, waar 8 of meer leden der Maatschappij zijn, zich tot Afdeelingen vereenigen.	ƒ 361, —	
	» 600, —	
	ƒ 961, —	

(†) Voor Haarlem en Zwolle is een cijfers gesteld dat waarschijnlijk geen belangrijk verschil zal geven.

Mogelijke aanwinst van 350 leden à ƒ 5 van het geheele land, waarvan aan de Maatschappij ƒ 2.75. . . . . ƒ 962,50 waarmede het geheele te kort gedekt zou zijn.

Bij deze meer nauwkeurige berekening is die vervat in het voorstel in het Bouwkundig Weekblad N°. 4 vervallen.

HET VOORSTEL VAN HET BESTUUR EN HET BELANG DER MAATSCHAPPIJ

Bij het naderen der Mei-vergadering heeft ieder, die belang stelt in het welzijn der Maatschappij, reikhalzend uitgezien naar het rapport der commissie van onderzoek der verschillende voorstellen tot wijziging van de wet en naar de daaruit volgende voorstellen van het bestuur.

De overtuiging toch, dat eene ingrijpende verandering in de organisatie van de leden der Maatschappij onvermijdelijk is, laat zich na de stemmen, die daaromtrent allerwege zijn opgegaan, niet weg redeneeren.

Wordt nu die verandering ter hand genomen, dan is het een ieders plicht het zijne bij te dragen, dat die verandering in de goede richting geschiedt.

Ten einde die richting aan te geven, zij het mij veroorloofd de werkkring der Maatschappij en hare samenstelling hier ter sprake te brengen.

De werkkring der Maatschappij kan men gevoeglijk in twee deelen verdeelen:

1°. Het uitgeven van werken;

2°. Het houden van vergaderingen en het als zedelijk lichaam uitoefenen van invloed op al wat met de bouwkunst in betrekking staat; dit laatste deel zeker het meest grootsche deel harer roeping.

Voor het eerste deel behoeft zij vooral de medewerking van de meesters onzer kunst; hunne vormen, ter kennisse gebracht van de groote menigte, veredelen en bezielen het werk der Dii minores, sporen aan tot navolging, houden de eer onzer nationale kunst op.

Mits het geleverde de toets der kritiek kunne doorstaan, is het der Maatschappij onverschillig, of het het werk is van leden dat zij reproduceert, of van niet-leden. Haar eigen belang brengt

mede het belangrijke en wetenswaardige op te sporen, gedachtig aan het woord: »je prends mon bien où je le trouve". Wordt zoo het werk als 't ware een standaard van wat ons land levert, dan behoeft er geen bijzonderen drang te worden uitgeoefend, om het debiet te verzekeren, te meer nog daar de uitgaven van Hollandsche werken waarlijk zoo overvloedig niet zijn.

Voor het tweede deel harer werkkring, het maken van propaganda, het uitoefenen van invloed op het gebied der bouwkunst, zoowel kunst als maatschappelijk gebied, behoeft zij alle beschikbare krachten. Hier kan geen kracht gemist worden; ieder bouwkundige, groot of klein, moet zich daarbij kunnen aansluiten, dien invloed kunnen helpen uitoefenen en versterken, zoowel als ondervinden.

Dat ook in ons vak de vakgenooten een zekeren drang gevoelen zich bij elkander aan te sluiten, valt niet te loochenen. Trachten wij dan die aansluiting in de hand te werken, haar zoo innig en volledig mogelijk te maken; daardoor toch zullen wij de levende en levenwekkende kracht der Maatschappij aankweeken.

Toetsen wij aan de bovengestelde hoofddeelen in de werkkring der Maatschappij hare tegenwoordige organisatie, dan valt het dadelijk in het oog, hoe het tweede deel is opgeofferd aan het debiet van het eerste. Geen lidmaatschap met zijn onafscheidelijk bestanddeel »invloed door stemming op den gang der zaken", is mogelijk, zonder tevens verplicht te zijn alle werken te nemen, die door de Maatschappij worden uitgegeven.

Vader en zoon, verschillende leden eener zelfde firma, willen lid der Maatschappij zijn. Zij zijn verplicht in duplo, misschien wel in triplo, dezelfde werken in de gemeenschappelijke bibliotheek naast elkander te plaatsen. Een kunstbroeder, minder bedeeld met aardsche goederen, maar toch door toewijding en denkkracht een lang niet te versmaden aanwinst der Maatschappij; de hooge contributie snijdt hem den toegang af en het gemis der werken, dat hij zou lijden bij eene andere regeling, zou hij op het bureau van zijn patroon, die ze wel kan bekostigen, niet gevoelen. Zoo wordt de levende kracht afgewezen en gesloopt, ter wille van het debiet der werken.

Maatschappij! zou ik haar willen toeroepen, keer terug op uwen weg, breidt uwe armen uit zoo wijd mogelijk. Neem in uw midden op alle beschikbare krachten; houdt ze door uw *Weekblad* op de hoogte van uwe handelingen en laat ieder lid vrij met zijn persoonlijk belang te rade gaan of hij uwe werken neemt of niet. Uw debiet zal er niet door verminderen, maar uw ledental er door winnen en uw zedelijke invloed aangroeien.

En nu het voorstel van het bestuur?

Onbegrijpelijk!! Wij lezen in den aanhef: »het bestuur juicht het toe, dat alle leden der Afdeelingen, leden der Maatschappij moeten zijn". Natuurlijk verwachten wij nu, dat in die richting door het bestuur eene oplossing zal worden gezocht, maar diep is onze teleurstelling, want het toegejuichte beginsel is eenige regels verder reeds weder over boor dgeworpen. Aan de Afdeelingen wordt eene concessie gedaan, lijnrecht in strijd met het beginsel. Zijn Maatschappij en Afdeelingen dan niet één bij een goed georganiseerd geheel? En is het onmisbare beginsel voor den bloei van het geheel dan maar dadelijk over boord te werpen voor den bloei der onderdeelen? Sleept het kwijnen van het geheel niet het kwijnen der onderdeelen na zich?

Zeker heeft het ieder bevreemd, dat bij de discussien en voorstellen in dit blad gedaan, geen lid van het bestuur zijn stem heeft doen hooren. Hoe groote waarde hadden bij de bepalingen van cijfers eenige mededeelingen van het bestuur gehad over administratieve bijzonderheden. Het bestuur, dat allereerst de belangen der Maatschappij voorstaat, blijft doof en sprakeloos waar van alle zijden stemmen opgaan tot reorganisatie, tot verbetering. Maar nu heeft het gesproken in twee zinnen, lijnrecht met elkander in strijd, zeker niet op eene wijze, die het vertrouwen op eene ernstige behandeling rechtvaardigt.

Daarom Maatschappij, op uwe aanstaande algemeene vergadering, huldigt het door uw bestuur uitgesproken beginsel, maar wijzigt uw wet zoo, dat het ledental en de levende kracht niet worden ten offer gebracht aan de uitgave der werken.

Rotterdam. J. MULLER.

Het zij mij vergund den heer J. Muller er op te wijzen, dat de werkkring der Maatschappij niet in die twee deelen te splitsen is, die hij aanneemt. Oedert zij als zedelijk lichaam dan geen invloed uit »zoowel op kunst- als maatschappelijk gebied", hetgeen schrijver als het tweede deel der werkkring erkent, door »het uitgeven van werken", het eerste deel dier werkkring?

Hare uitgaven zijn voor ons land van groote beteekenis. Gaf de Maatschappij ze niet, er zou geen uitgever gevonden worden die het zelfde zoude willen ondernemen, omdat het debiet niet groot genoeg zoude zijn. En is het daarbij geen voldoening voor den Nederlandschen architekt, om ook zijn werk gepubliceerd te zien zonder dat hij daarvoor geldelijke offers behoeft te brengen? Mits hij teekeningen levert die geschikt zijn voor dadelijke reproductie ontvangt hij daarvoor zelfs honorarium. Werk van niet-leden wordt evenzeer opgenomen als dat van leden. Men houde in het oog hoe weinig van zijn werken in buitenlandsche Tijdschriften verschijnen en dat hij voor de publicatie daar, soms zelfs betalen moet.

Op de vraag, wordt door de uitgave, juist van bouwwerken van Nederlandsche architekten niet de beste invloed uitgeoefend op den kunstbroeder, zal men, geloof ik, niet aarzelen volmondig bevestigend te antwoorden, indien men een kenmerkend karakter, een eigen ik onzer bouwwerken in 't algemeen niet vooraf over boord werpt.

De uitgave der werken mag daarom, mijns inziens, niet in gevaar worden gebracht door een nieuwe rubriek van leden, die minder contribueeren maar evenwel rechten zouden hebben in den gang van zaken, als de hooger contribueerenden.

Wil schrijver werkelijk leden, die stemgerechtigd zijn en door het Weekblad op de hoogte van de handelingen der Maatschappij worden gehouden? De heer van Goor merkt te recht op, dat er leden zullen zijn die het goedkoopere zullen verkiezen, omdat zij toch stemgerechtigd zijn. Dat zou echter finantieel nadeelig zijn.

Elders werd de opmerking gemaakt, dat het drukken van een 100 tal Weekbladen meer voor dergelijke leden aan de Maatschappij slechts weinig kosten zoude; het cijfer van ƒ 1.50 per lid en per jaar is reeds genoemd.

Men vergete echter niet, dat het drukloon en papier niet de eenige onkosten zijn van dat blad, en lette op de gelden welke voor platen en tekst worden uitbetaald. Het 1° nummer van het Weekblad, in 1881 verschenen, bevat eene opgave dezer honoraria: ƒ 20 per plaat en ƒ 4 per pagina gedrukten tekst. Moeten nu de bedragen van die onkosten, en voorts die voor het verkrijgen van berichten, een deel van het honorarium der personen in dienst van de Maatschappij en wier geleerdheid zorg is gewijd aan de uitgave, moeten deze en dergelijke onkosten niet gevoegd worden bij het drukloon. Alleen voor honorarium van tekst en platen zal + ƒ 1300 betaald moeten worden, wanneer men aanneemt dat 28 platen per jaar en wekelijks 3.5 pagina tekst verschijnen die betaald worden; de twee andere wekelijkschc pagina's worden niet medegerekend en slechts het minimum der honoraria in aanmerking genomen. Er wordt soms meer betaald.

Het zal schrijver, die cijfers verlangde, dus duidelijk worden, dat het Weekblad meer dan ƒ 1.50, en wel meer dan het dubbele van die som, per jaar en per lid, voor 1000 exemplaren aan de Maatschappij zal kosten. Deze onkosten ongelijkmatig te verdeelen over verschillende rubrieken van leden, zou onbillijk zijn. De redeneering van den heer Stoeller is dan ook niet in allen deele te verdedigen.

Een toestand, waarbij aan enkele leden tegen ƒ 5 het Weekblad werd gegeven — dat bij inteekening ƒ 8.50 kost —, van die som nog ƒ 2 aan de afdeelingen af te staan, en aan die leden nog andere rechten te geven, aan welke ook onkosten verbonden zijn, zou niet te verdedigen zijn tegenover de andere leden en zou finantieel nadeelig zijn voor de Maatschappij.

Het geval van vaders en zoons die beiden lid zijn, of dat van leden eener zelfde firma, zullen te weinig voorkomen om gewicht in de schaal aan te brengen.

Een kunstbroeder met weinig vermogen maar veel toewijding en denkkracht is zeker niet te versmaden; maar door die beide laatste goede eigenschappen is menigeen, mijns inziens in staat de pen op te vatten om een 4 tal pagina's druks te leveren die hem de contributie der Maatschappij als gewoon lid ruimschoots terug betalen. Een ieder is in staat zijn denkbeelden op het papier te zetten; desnoods zorgt de Redactie voor dragelijken vorm, zooals bij vakbladen meer geschiedt. Dubbele zelfvoldoening zal een op deze wijze medewerkend lid smaken.

De schrijver is teleurgesteld door het prae-advies van het Bestuur. Het bovenstaande moge hem misschien meer licht verschaffen, vooral wanneer er hier nog aan herinnerd wordt, dat er een streven bestaat, om jonge vakgenooten met weinig geldelijke inkomsten, het lidmaatschap zoo min drukkend mogelijk te maken. Zij betalen minder contributie, konden b.v. ten vorigen jaren het Tijdschrift tegen ƒ 3 verkrijgen terwijl het in den handel 't dubbele van die som kost; en aan hen die ook deze contributie niet kunnen betalen wordt nu de gelegenheid aangeboden tot de afdeelingen toe te treden zonder lid der Maatschappij te zijn, als geïntroduceerden.

Zeker: Maatschappij en Afdeelingen zijn één. Zij zijn het, doordien de leden der laatste, ook lid der eerste moeten zijn. Hij, die roeping gevoelt om mede te werken, alleen in de afdeelingen, kan met een contributie van ƒ 5 voor de Maatschappij volstaan. Dat is toch niet bezwarend.

Ik ben 't gevoelen van den schrijver niet toegedaan. Werpen wij een blik op de geschiedenis der Maatschappij. Heeft zij niet, juist door de uitgave harer werken aan hare schoone roeping beantwoord? Die werken, die thans nog menigmaal geraadpleegd worden, hebben hun waarde behouden, en wanneer wij terugzien op den verdienstelijken arbeid van vroegere leden, vinden wij daarin een aansporing om op den ingeslagen weg voort te gaan; die arbeid heeft de Maatschappij gemaakt tot wat zij thans is en wij zijn daar dankbaar voor. Ontneemt men haar den invloed, daardoor verkregen, dan verandert haar karakter. Welken uitgever heeft het durven wagen een Rapport over de laatste Tentoonstelling te geven? De Regeering zelfs heeft niets gedaan om zulk een werk te bevorderen; ja, zelfs de officieele rapporten der Jury zijn en blijven een gesloten boek. Gaf onze Maatschappij haar rapport niet uit, er zoude niets geboekstaafd zijn. Zou het nu te veel gevergd zijn om hen, die als lid toetreden tot de Maatschappij, een geldelijk offer te vragen, om daardoor mede te werken haar in staat te stellen iets goeds te leveren?

C. T. J. LOUIS RIEBER.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

De Minister van binnenlandsche zaken heeft:

1°. bepaald, dat de commissie, belast met het afnemen der examens B volgens art. 60 en C volgens artt. 61—65 der wet, voor het jaar 1884 zitting zal houden te Delft;

2°. benoemd tot lid en voorzitter dier commissie: N. T. Michaelis, directeur voor de spoorwegen, te 's-Gravenhage;

tot leden;

dr. G. F. W. Baehr, dr. A. C. Oudemans, E. Gugel, N. H. Henket, mr. B. H. Pekelharing, C. M. Schols, J. A. Snijders Gzn., H. A. Ravenek, dr. G. J. Legebeke, P. van der Burg, hoogleeraren aan de Polytechnische school;

A. Le Comte, J. A. van der Kloes, dr. C. A. Scheltema, leeraren aan de Polytechnische school;

A. J. H. Reeloo, hoofdingenieur der marine, te 's-Gravenhage;

L. C. P. W. Visser, hoofdingenieur der marine, te Amsterdam;

dr. W. F. Koppeschaar, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's-Gravenhage;

K. van Rijn, ingenieur van den provincialen waterstaat, te Utrecht;

J. M. Telders, waarnemend eerstaanwezend-ingenieur bij de Staatsspoorwegen, te Rhenen;

C. de Bruijn, ing. van den waterstaat, te Dordrecht;

W. C. Metzelaar, ing.-architekt voor de gevangenissen en rechtsgebouwen, te 's-Gravenhage;

W. A. M. Piepers, ing. bij het toezicht op het stoomwezen, te Rotterdam;

die uitgenoodigd worden, zich te Delft te vereenigen op zoodanigen tijd als hun nader door den voorzitter zal worden medegedeeld.

Te Nijmegen werd den 10den Mei l.l. aan het gemeentebestuur overgedragen, het monument gesticht ter herinnering aan den bouw van den spoorweg Nijmegen-Cleve in 1865. Het bestaat uit een voetstuk van zandsteen; op het paneel aan de voorzijde staat een inschrift met opdracht, op de drie overige zijn meteorologische instrumenten geplaatst. Op dit vierzijdige voetstuk, omgeven door een breed bordes, staat een engel of faam, van gegoten brons. Dit gedenkteeken is ontworpen door den ingenieur-architekt J. J. Weve, gemeente architekt te Nijmegen.

Zaterdag l.l. werd de laatste der pl. m. 2000 palen geslagen, noodig voor de fundeering van den nieuwen Schouwburg in de Aert van Nesstraat te Rotterdam. Ook is reeds de helft van het metselwerk der fundeering gereed. Vroeger zijn aanmerkingen gemaakt, dat het onmogelijk zoude zijn de geheele fundeering op te leveren op 15 Juni a.s. zooals in het bestek verlangd werd.

Thans blijkt, dat door den architekt niets te veel werd verlangd.

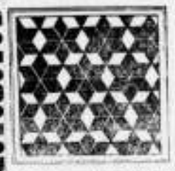
De heer J. H. Vos Sr. van Almeloo, die den bouw heeft aangenomen, werkt met een te waardeeren flinkheid zoodanig, dat het werk reeds vóór dien bepaalden termijn zal opgeleverd zijn.

Bij Min. besch. zijn de opzichters bij het onderhoud der Rijks-Universiteitsgebouwen K. de Boer Hzn. te Leiden, W. H. Schoonhein te Utrecht en J. F. Scheepers te Groningen, bevorderd tot hoofdopzichters aldaar.

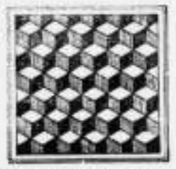
Het besluit omtrent de plaats der nieuwe Beurs te Amsterdam is in de afgeloopen week eindelijk genomen, zeker niet in den geest van het algemeen. Het schijnt ons toe, dat het meerendeel van het Gemeente Bestuur is afgeschrikt door de gegeven cijfers voor de kosten van onteigening. Nu echter bewezen was, dat een beurs aan den Dam mogelijk was, had het Gemeente Bestuur beter gedaan den raad op te volgen van zijn medelid de heer C. Muysken, om een prijsvraag uit te schrijven, zoodanig dat ook de situatie aan den mededinger werd overgelaten.

De nieuwe Beurs zal nu op het vooraf daartoe gedempte Damrak moeten verrijzen, op een plaats die wellicht later zal blijken ongeschikt daarvoor te zijn. De mogelijkheid dat geen der antwoorden op de prijsvraag bevredigend is, is niet uitgesloten evenmin als die, dat de geschiedenis der nieuwe Beurs nog niet ten einde is.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglansde Wand-** en **Faïence Tegels.** 1901
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.



LÉON DE SMET & C°. GENT
Fabriekanten van Ceramiektegels,
geperste, gepolijste en ingebrande
CEMENTTEGELS
EN
PORTLAND CEMENT.
Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam,* in BOUWMATERIALEN.
Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN,
ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz 1904



KUNSTZANDSTEEN, METSEL-, GEVEL- en
Profielsteen, Mozaïekvloeren en Muurtegels, Fransche dakpannen, (model Echt) met hunne ijzeren Dakramen Portl. Cement per wagon franco aan elk station, alle prijzen tegen elke concurrentie
MARTIN & C°. Achter Oosteinde Amst.
1902 *Fabriek van Bouwornamenten.*

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen,* op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant,* Utrecht Stationsstraat 2. (1903

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.
Th. SANDERS,
Iets over de Inrichting
VAN
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.
f —.50

1890 **AANBESTEDING.**

De **Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst** is voornemens op Dinsdag 27 Mei 1884 AAN TE BESTEDEN, in MAISON STEDUCKEN, Amsterdam:

De opbouw van het GEBOUW dier Maatschappij op de bestaande fundamenten,

volgens ontwerp van de Architekten SCHILL & HAVERKAMP te Amsterdam.

De inschrijving is alleen opengesteld voor hen, die lid zijn van bovengenoemde Maatschappij. Bestekken met 3 teekeningen, zijn à *f* 2.50 te bekomen bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN., Heerengracht 246 te Amsterdam.

Aanwijzing in loco Woensdag 21 Mei.

Inlichtingen te bekomen bij bovengenoemde Architekten, Leidsche Plein 21, te Amsterdam.

1891 **AANBESTEDING**

COMMISSARISSEN van de STADS BANK VAN LEENING te *Amsterdam*, zullen op Dinsdag 27 Mei 1884 des namiddags ten 14 ure in eene der lokalen der STADS BANK VAN LEENING aan den O. Z. Voorburgwal AANBESTEDEN:

Het bouwen van eene Bank van Leening in de Gerard Doustraat te Amsterdam.

De teekeningen liggen ter visie in het koffiehuis »de Roode Leeuw" Vijgendam alhier, van 's morgens 9 tot 's namiddags 4 ure, alwaar gedurende genoemden tijd de bestekken ad *f* 0.50 per exemplaar verkrijgbaar zijn.

Aanwijzing in loco Vrijdag 23 Mei a. s. des voormiddags ten 11 ure door den Architect W. HAMER.

Commissarissen van de STADS BANK VAN LEENING te Amsterdam,

J. OOSTER, *Voorzitter.*
AMSTERDAM, 14 Mei 1884. F. VAN BEVERVOORDEN, *Secretaris.*

1892 **AANBESTEDING**

van de Heiwerken en hierbij behoorende werken voor de paalfundeeringen der peilers van de nieuwe brug over de Elbe bij Hamburg.

Het bestek met teekeningen en de voorwaarden zijn tegen toezending van Mark 6 bij de *Finanzdeputation* alhier te verkrijgen.

Aanbiedingen op deze aanbesteding moeten voor Dinsdag 20 Mei e. k. des middags ten 12 ure aan de *Finanzdeputation* alhier, worden ingezonden.

HAMBURG, 29 April 1884.

DE FINANZDEPUTATION.

LOUIS GOFFIN & Cie.,

27, Avenue Rogier 27,

LUIK. 1893

HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.

LA ROCHETTE STEEN.

Alles geleverd franco en op keur.



DRIJFRIEMEN VAN KAMEELHAAR.

Eenige contractanten voor Europa: 1894

BREYMANN & HOBENER te Hamburg.

Agenten voor Landen of Provincien gezocht.

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie enz. 1895

FRED. STIELTJES & Co.

Importeurs van Amerikaansche

Hout- en IJzerwaren.

Keizersgracht 745 bij den Amstel.

MAGAZIJN VAN

SCHOOLBANKEN, Systeem ANDREWS.

STOELEN en BANKEN

voor SCHOUWBURGEN, CONCERTZALEN, enz.

Asbest brandvrije verven,
Asbest olieverven,
Asbest dakbedekkingen,
Asbest-Cement

voor het herstellen van beschadigde zinken en andere daken.

Geïllustreerde Catalogussen en prijzen op aanvrage verkrijgbaar. 1896

DORDTSCHE TRAS.

H. F. ONDERWATER & Co.

DORDRECHT,

STOOM-TRASMOLENAARS.

Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuiveren tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs. Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1897



KONINKLIJKE MAGAZIJNEN VAN 1898

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

BOUWARTIKELEN, GEREEDSCHAPPEN.

IJZER- en KOPERWAREN.

Balkijzer, enz. enz.

AGENT VOOR

BECHEM & POST,

HAGEN in Westphalen.

FABRIEK

voor Centrale en Zelfsreguleerende

STOOMVERWARMING

EN

VENTILATIE-INRICHTINGEN.

MUSGRAVE & Co.,

te BELFAST.



FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden Med. Intern. Tentoonst. 1883.

FABRIEK VAN

ZUINIGHEIDSKACHELS

voor particulieren en openbare gebouwen.

Zilveren Med. Intern. Tentoonst. 1883.

BEKROOND: **Dusseldorp 1880 Weenen 1880.** GOUDEN MEDAILLE **AMSTERDAM 1883.** BEKROOND: **Frankfort/M. 1881. Amsterdam 1882.**

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.**

OPGERICHT 1830. 1899

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Amsterdam. Rotterdam.

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

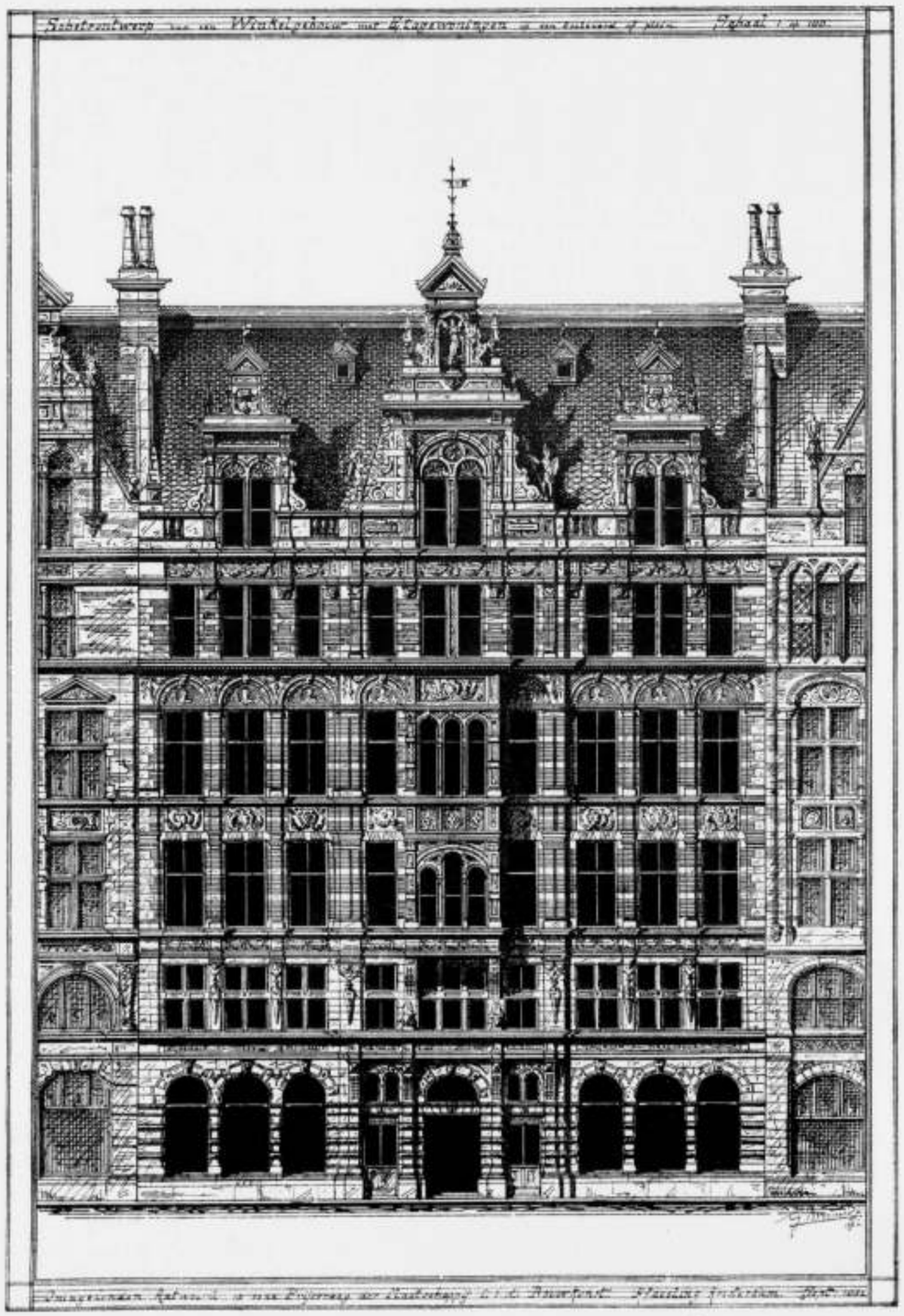
OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEYDE, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & Co. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 1900

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.



Photolith Weijner & Motty Amst.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad – Uitgave van de Erven H van Munster & Zoon – Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 21.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEK.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nommers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Gottfried Semper. — Verwarming met stoom onder lage drukking, systeem Bechem & Post. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Vraagbaak. — Ingezonden. — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT: Gevel van een gebouw met winkels en étage-woningen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De leden der Maatschappij worden herinnerd aan de uitnoodiging, om het bij N°. 17 van het Weekblad toegezonden STEMBILJET vóór den 25sten Mei a. s. vrachtvrij aan het adres op te zenden.

De ALGEMEENE VERGADERING wordt gehouden op Woensdag 28 Mei, des avonds ten 7 ure en op Donderdag 29 Mei, a. s. des namiddags ten 2 ure, in het gebouw van het Genootschap „Natura Artis Magistra."

Na afloop der vergadering van 29 Mei a. s. zal een GEMEENSCHAPPELIJKE MAALTIJD gehouden worden in een der zalen van het Genootschap „Natura Artis Magistra."

De Leden die aan dezen maaltijd wenschen deel te nemen, worden verzocht dit *vóór* den 25sten Mei a. s. per *briefkaart* aan het Bestuur op te geven.

BIJ DE PLAAT.

De bij dit nummer van het Weekblad gevoegde plaat, stelt den gevel voor, behoorende bij de platte gronden, bij N°. 19 van dit blad verzonden.

GOTTFRIED SEMPER.

Vrij overgenomen, naar eene levensschets door HERMAN HETTNER; uitgegeven in de *»Illustrirte Monatshefte"* 1879, en na den dood van den schrijver in zijne *»Kleine Schriften."*

Wij vereeren in Gottfried Semper niet alleen den grooten bouwmeester, maar ook den leider van een nieuw bouwtijdperk, dat voor de moderne kunst van de grootste beteekenis is geweest.

Toen Semper zijn kunstenaarsloopbaan begon, was de bouwkunst nog geheel onder den druk van den strijd om den stijl, die sedert de tweede helft der vorige eeuw de geheele kunstenaarswereld in oproer bracht. Wanneer zich nu al meer en meer de overtuiging bevestigt, dat in den profaanbouw, de Italiaansche renaissance, de kunst is, die het meest overeenkomt met onze gevoelens en behoeften; wanneer nu zelfs de school van Schinkel dienzelfden weg bewandelt, zoo is het ongetwijfeld de verdienste van Semper, vaster en doeltreffender dan ieder ander zijner tijdgenooten, door de groote genialiteit, waarvan zijne monumentale gebouwen den stempel dragen, deze overtuiging te hebben doen zegepralen.

De geschiedenis der bouwkunst van de vorige eeuw is eene langdurige en oorlogzuchtige, die eindigde met de overwinning van het barock en rococo, waarvan de wilde uitspattingen wel is waar geniaal, maar voor het monumentale ongetwijfeld stijlloos zijn.

De ontdekking van Herculanum en Pompeji had de antieke kunst op nieuw doen waardeeren; schrijvers als Winckelmann wezen er op, dat deze toch altijd de eenige ware school blijft. Hare navolging openbaarde zich wel is waar in eene nuchtere en eenzijdige richting, maar de goede weg was niettemin ingeslagen.

De bouwkunst had zich niet kunnen onttrekken aan

de groote beweging in antieke richting, die zich in de andere kunsten openbaarde. Schinkel werd de grondvester van een antieken bouwstijl, aan welken Duitschland zijn tegenwoordige school te danken heeft.

Zulk eene richting consequent te volgen is voor den tegenwoordigen tijd echter eene onmogelijkheid, en Schinkels bouwwerken zelve bewijzen dit. Hunne bestudeering zal doen zien dat de groote bouwmeester zich tot de grootste tegenstrijdigheden, tot dooreen haspelen van stijlen enz., gedwongen zag.

De zwaar drukkende oorlogen met Napoleon hadden eindelijk het lang vergeten Duitsche patriotisme doen ontwaken, en de gedachten richten op het echt nationale; in plaats van het oude kwam het romantische terug in het denken en gevoelen van het jongere geslacht. Men bestudeerde de middeneeuwen en nam hare kunst tot voorbeeld; de bouwkunst huldigde wederom de gothiek en renaissance. Men ziet dan ook in de kunstwerken van meesters uit dien tijd, als Klenze, Cornelius en anderen, een onvermoeid zoeken naar duidelijke vormen, ja daardoor zelfs een terugkeer tot den barock- en vroegeren renaissance stijl.

Door de Ludwigstrasse te München wandelende, ziet men een album van de geschiedenis der bouwkunst.

Te midden van deze verwarring trad Semper op, met een bewonderenswaardige bewustheid van zijne roeping. Semper had het voordeel, eene uitstekende humanistische opvoeding te hebben genoten, daar hij oorspronkelijk voor de wetenschap was bestemd. In het jaar 1825, toen hij 21 jaar oud was, wijdde hij zich aan de bouwkunst en studeerde te München en Parijs. Dit was voor hem voldoende om zich in den strijd tusschen het klassieke en het romantische, bij de eerste partij te scharen. De volle overtuiging van zijne goede keuze gaven hem de reizen in Griekenland en Italië, die hij ter voltooiing van zijne studiën ondernam. Dat hij daarna eene grondige kennis van de oude gedenkteekenen had opgedaan, bewijzen zijne geschriften.

Niet minder grondig echter bestudeerde hij de renaissance, en het gevolg van deze studie was de volle overtuiging, dat het ideaal der moderne bouwkunst in deze renaissance reeds tot volle rijpheid was gekomen, mits gebaseerd op antieken grondslag.

Wij lezen in een klein geschrift van Semper, de volgende bittere ironie over het eklektische in de bouwkunst te München:

„Der Kunstjünger durchläuft die Welt, stopft sein Herbarium voll mit wohl aufgeklebten Durchzeichnungen aller Art und geht getrost nach Hause, in der frohe Erwartung, dass die Bestellung einer Walhalla à la Parthenon, einer Basilika à la Monreale, eines Boudoir à la Pompeji, eines Palastes à la Pitti, einer Bizantinischen Kirche, oder gar eines Bazars im Türkischem Geschmack nicht lange ausbleiben könne, denn er trägt Sorge dass seine Probekarte an der rechten Kenner komme. Was für Wunder uns aus dieser Erfahrung erwachen! Ihr verdanken wir's, dass unsere Hauptstädte als wahre Extraits de mille fleurs, als Quintessenzen aller Länder und Jahrhunderte empor blühen, so dass wir in angenehmer Täuschung am Ende selber vergessen, welchem Jahrhundert wir angehören."

In het jaar 1834 werd Semper aan de academie van beeldende kunsten te Dresden beroepen, zoodat eindelijk voor hem de tijd gekomen was, zijn geniaal scheppingsvermogen te toonen.

Dresden was hiervoor de rechte plaats. Het eerste bouwwerk wat van Semper's hand verrees was de synagoge, dus een gebouw om in de verste verte niet aan de verwezenlijking van renaissance-plannen te denden. Het kerkelijk karakter bracht hem er toe den romaanschen stijl te bezigen, evenals voor een onuitgevoerd projekt van de Nacolai-kerk te Hamburg.

Niettegenstaande de zeer beperkte middelen, die niet alleen alle versiering, doch zelfs het gebruik van natuurlijk materiaal niet veroorloofde, is het Semper gelukt dit gebouw het waardig heilige, het echt kerkelijke karakter te geven. Van de strengste eenheid in stijl, waaraan Semper trouwens altijd vasthield, draagt het geheel den stempel.

Spoedig kwam nu voor Semper de gelegenheid zijne volle kracht te ontwikkelen.

Een rijk kunstlievend burger, de bankier Oppenheim uit Koningsbergen, liet hem eene villa bouwen, in de „Neustadt" aan de oevers van de Elbe. Te gelijkertijd kreeg hij van de stad de opdracht tot een nieuw theater-gebouw.

Nu toonde hij, hoe zelfstandig hij de renaissance wist te behandelen.

De villa Rosa is zeker eene der volmaakste villa's van den nieuwen tijd. Men behoeft slechts het villakwartier van Dresden door te wandelen, om te zien hoe groot haren invloed in de architektenwereld is geweest; ook buiten Dresden vindt men hare sporen terug.

Ongetwijfeld, en Semper zelf zou de eerste zijn, dit te bekennen, is de grondgedachte aan de beroemde villa Rotonda bij Vicenza van Palladio ontleend. Het Italiaansche voorbeeld gaf echter lang niet het gezellig interieur, dat de noordsche moderne behoeften eischen, en deze eischen heeft Semper op geniale, geheel zelfstandige wijze aan den klassieken grondvorm weten te verbinden; het geheel getuigt van edele voornaamheid. „É una villa di Toscana", zeide eens een Italiaansche Pifferaro, toen hij de villa binnentrad.

De Italiaansche paleisstijl behandelde Semper met dezelfde vrijheid en zelfstandigheid, in zijn paleis aan Bürgerwiese (1845—1848).

Tegelijk met de villa Rosa bouwde Semper het Dresdener théater (1838—1841). Hij verklaarde in een groot werk over dit gebouw, dat hij zich het monument had gedacht als integreerend deel van een groot plan, dat aan de idée van het antieke Forum was ontleend.

De beroemde Zwinger, het slot met Schinkel's hoofdwacht, het schilderijen-museum, het oranjerie-gebouw met zuilengangen, en het groote théater waren de gegevens voor het grootsche plan.

Het was eene consequentie van dat van Poppelmann, de bouwmeester van den Zwinger, die het beroemde rococo-bouwwerk als voorportaal van twee groote koningssloten had ontworpen. Alleen het bleef bij het plan; het théater als onderdeel van één samenhangend geheel geprojecteerd bleef alleen; maar ook als zoodanig is het een der volmaking het meest nabijkomende bouwwerken van de nieuwe kunstgeschiedenis.

Nooit, of slechts hoogst zelden zijn de rijke vrije renaissance vormen zoo door en door in de geest der zuivere klassieke kunst behandeld. Het grondplan is

streng antiek. Het tooneel is rechtlijnig afgesloten; vóór het tooneel bevindt zich de zaal voor de toeschouwers in halfcirkelvorm; om dezen halfcirkel loopen concentrisch de gangen, trappen en foyers. Daar het uitwendige van een gebouw steeds het gevolg is van het inwendige, zoo is ook dit eenvoudig en duidelijk, evenals het grondplan; het laat niets te gissen over.

Het oude Romeinsche theater heeft Semper bij dit ontwerp voor den geest gezweefd, echter in zijn meest ideale opvatting en consequentie. Aan beide zijden van het tooneel zijn twee vleugels uitgebouwd, die de trappenhuizen en garderobes bevatten, met voorspringenden doorrit, die op de hoogte der eerste verdieping een balcon vormt.

De architectuur der beide onderste verdiepingen is een arcadenhal, die tot gastvrijheid uitnoodigt. Een vrije trap voert naar den ingang. De bovenste met eene attica bekroonde verdieping, die de groote zaal doet zien, springt terug. Pilasters, velden met sgraffito en kleine vensters vormen hare architectuur.

Degene die den treurigen 21ste September 1869 in Dresden bijwoonde, toen het grootsche gebouw een prooi der vlammen werd, zal nooit de trotsche lijnen, de eenvoudige verdeeling, en de prachtige harmonie der verhoudingen vergeten, die zelfs nog in de ruïne te zien waren; zij deden aan die van het colosseum herinneren.

De architectonische indruk van het gebouw werd verhoogd door de medewerking der plastiek, die de kunstenaar, ondersteund door meesters als Rietschel en Hähnel, zoo ruimschoots heeft toegepast, als sedert den grooten renaissancetijd zelden is gezien. In de nissen aan beide zijden van het hoofdportaal en in die der zijgebouwen zijn de beelden der groote dichters en componisten geplaatst; in de tympans van het tooneelgebouw, groote groepen die de muziek en de tragedie verheerlijken; en aan de achterzijde als friesrelief een grootsche triomftocht van Bacchus, die doelt op den oorsprong van het théater uit de bacchantische feestvreugde. En hoe verheffend was de harmonische pracht van het inwendige. Semper sprak gaarne van „de poëzie der ruimte". Deze heeft zich nooit in eenig ander théater zoo edel getoond, zoo vol fantaisie in den schoonsten zin van het woord. Van Semper is het sedert dien tijd zooveel gebruikte motief, de niet zelden eentoonige en vervelende loge-rijen, te laten eindigen in fijngeprofileerde halfkoepelnissen.

Daarbij getuigde de harmonie tusschen het vurig rood van den wand, het purper der balustrade en zittingen, het matte zachtgetinte wit der panelen en de rijk verdeelde, met figuren en arabesken versierde zoldering, van zulk een fijngevoelden zin voor décoratief, zooals slechts een meester dien bezitten kan, die eene bizondere studie gemaakt heeft van de behandeling der polychromie in de bouwkunst. Het vormde een geheel, dat voor den modernen théâter-bouw als norm kon gelden. De roem van Semper was nu voor goed gevestigd. Weinige jaren na den bouw van het théater, werd hij als bouwmeester voor een nieuw museum aangesteld: 23 Juli 1847 werd de 1ste steen gelegd.

Na lange beraadslagingen over de plaats, werd eindelijk het plein voor den Zwinger gekozen. Dit maakte de taak niet gemakkelijk, want een architectonisch geheel tot stand te brengen tusschen het rococobouwwerk uit het begin der 18de eeuw, al was dit dan ook nog zoo geniaal, en de zuivere renaissance van welke Semper in geen geval wilde afwijken, was alleen mogelijk voor een kunstenaar van den 1sten rang. Hij heeft echter door zijn werk getoond, dit te zijn.

Nergens verloochent Semper de renaissance, maar toch vertoont de façade naar den kant van den Zwinger gekeerd, eene pracht, die met de weelde van het barock een volkomen harmonisch geheel vormt.

Het gebouw is langgestrekt, van een overweldigenden massiven indruk; het is monumentaal in den hoogsten graad.

De onderbouw is een zware rustica met rondboogvensters, die toonen dat het inwendige voor een doel is ingericht, dat veel licht eischt. De bovenverdieping, die de schilderijenzalen bevat is vroolijker. De zuidzijde gebood groote vensters voor de verlichting der kabinetstukken. Naar den Zwinger is de façade als arcadenhal behandeld, die aan de bibliotheek van Sansovino doet herinneren; de vensters aan de zuidzijde zijn afwisselend, zonder en met bekrooningen, gedragen door rijkversierde pilasters. Een kroonlijst met balustrade sluit het gebouw af. Beide hoeken springen voor. Prachtig is de middenbouw, het portaal, een romeinsche triomfboog met twee verdiepingen en even als deze, met een groote middenpoort, en twee kleinere zijpoorten. Boven den middenbouw was een groote koepel ontworpen, die helaas gedurende de uitvoering door eene vreemde hand werd verlaagd.

De eurythmie van het gebouw wordt verhoogd door verschillend gekleurde steenlagen en rijke plastiek, wederom door Rietschel en Hähnel uitgevoerd. De groote cyclische compositie vooral, van den laatsten, is zoo fijn behandeld en toch zoo plastisch duidelijk, dat na de stanzen in het vaticaan, en de sixtijnsche kapel, een dergelijk kunstwerk niet meer is gemaakt.

Op het gebouw is echter één aanmerking te maken; het is de ligging der trap, die als een lastig meubel ter zijde is geschoven, en daardoor de vensters aan den Zwingerkant op storende wijze doorsnijdt. Toch, vergelijke men de vestibules der schilderijen-musea van Berlijn, München en Parijs met die van Dresden, en men zal aan de laatste de palm toekennen.

Semper's deelneming aan den opstand te Dresden in 1849, brak zijn loopbaan in Duitschland af.

Eerst in 1855 kon hij weer als kunstenaar werkzaam zijn, toen hij als professor in de bouwkunst aan het polytechnicum te Zürich werd beroepen.

Zijn eerste bouwwerk na jaren van werkeloosheid, was het nieuwe Züricher polytechnicum zelf, dat hij in 1861—1863 met den Züricher architect Wolff bouwde. De trotsche trappen en terrassen, de eenvoudige reusachtige façade, met den monumentalen middenbouw, de onvergelijkelijk schoone vestibule, en de „ruimte poëzie" der aula, maken ook dit gebouw tot een waardig monument van den kunstenaar. Toch is een belangrijke verandering zichtbaar in vergelijking met zijne vroegere werken, want voor de eerste maal zien we Semper overhellen naar het begin van den barockstijl, dien hij vroeger had verworpen. Toch bekende hij zich weder geheel als classicus in een klein gebouw, n.l. het stadhuis te Winterthür. Het is een romeinsche prostylos met bossage onderbouw. Semper zelf heeft aan dit gebouw, zoo be-

scheiden in omvang en verhoudingen, altijd groote waarde gehecht. Het toont de wedergeboorte van den zuiveren Palladiostijl.

Hij was vervolgens als bouwmeester werkzaam aan tal van kleinere gebouwen, toen hem in 1870 de taak werd opgedragen, te Dresden in plaats van het oude door brand vernielde théater een nieuw te doen verrijzen. De uitvoering geschiedde onder de leiding van zijn oudsten zoon. Het gebouw was in 1878 gereed.

Zoo geniaal Semper's eerste théater ook was, en niettegenstaande hij nog met hart en ziel vasthield aan de idealen van zijne jeugd, toch zija de afwijkingen van het oude ontwerp menigvuldig. Een meester als Semper, wilde niet zijn eigen plagiator worden. De grootere eischen aan tooneel, décoratief enz. gesteld, geboden ook eene rijkere behandeling der architectuur, zoowel van binnen als van buiten.

De onuitgevoerde ontwerpen voor een théater te Rio de Janeiro, en het Wagner-théater te München, hadden den kunstenaar in de gelegenheid gesteld leerrijke voorstudiën te maken.

De zaal van de toeschouwers is een halfcirkel met een voorbouw in segmentvorm, die in twee paralellen verdeeld, de gangen, foyers en trappen bevat.

Aan beide zijden van het gebouw bevinden zich de groote trappenhuizen met uitgebouwden doorrit. Aan de achterzijde het tooneel, met vleugelgebouwen voor de garderobes.

Het uitwendige laat het inwendige volkomen gissen.

Slechts zeer weinige théaters kunnen zich met dit gebouw vergelijken. De voorfaçade met de exedra, die de twee verdiepingen doorsnijdt, bekroond door de beeldengroep der panterquadriga van Dionysos en Ariadne is van de hoogste schoonheid. Deze „Gemme am Geschmeide", zooals Semper deze exedra in verband met het arcaden-segment verklaarde, behoort tot het edelste, wat de architectuur kent.

En wat het inwendige aangaat, zoo overtreffen de foyer en de trappen alle verwachtingen van fantaisie, schoonheid en schilderachtige perspectiven. Het geheel is in den geest der oude Genueesche meesters. Ook bij dit gebouw gaan de zusterkunsten hand in hand. Toch doet het nieuwe théater het oude niet vergeten, want het kan niet ontkend worden, dat het aan Semper niet is gelukt de noodzakelijk groote hoogte van het tooneel in overeenstemming te brengen met het overige gedeelte van het gebouw.

Terzelfder tijd met het ontwerp voor het nieuwe théater, werd Semper door den keizer van Oostenrijk aangewezen als bouwmeester voor eene nieuwe „Burg" en twee Musea te Weenen. Hij vertrok daarop in 1871 naar de Oostenrijksche hoofdstad. Ofschoon hij verplicht was ten deele met Hasenauer samen te werken, zoo behoort toch het voornaamste aan hem.

Het verdient opgemerkt te worden, dat Semper bij dit ontwerp toch weer tot de vorm der vroeg- en hoog renaissance terugkeerde.

Zijn kunstenaarsloopbaan had geen waardiger slot kunnen vinden, dan in deze nieuwe Weener gebouwen. Ofschoon nog niet voltooid, kan men zich toch reeds voor de toekomst eene voorstelling maken van de prachtige groep. Zij is de vervulling van de forum-idée, dat Semper te Dresden had moeten opgeven, doch grootscher.

Semper's geniale gebouwen zijn voornamelijk de oorzaak geweest, dat de richting der bouwkunst op nieuw die der renaissance is geworden.

Wanneer in den laatsten tijd eenige architekten ook al trachten deze renaissance buiten de perken te doen treden, door terug te keeren tot de Duitsche of Fransche, zoo mag dit voor het schilderachtig effect van kleinere gebouwen, of voor het praktisch nut der hooge daken voor huurkazernes doelmatig zijn, ze moeten echter niet meenen, in dezen stijl groote monumentale gebouwen te kunnen uitvoeren. Er ontbreken aan de Fransche en Duitsche renaissance de consequente waarheid en de constructieve noodzakelijkheid, om de eenvoudige reden, dat ze beiden een mengsel van stijlen zijn, n.l. van Italiaansche renaissance en gothiek. En het allerminst moeten deze architecten denken, met de opnieuw herstelde Duitsche renaissance een eigenaardig nationalen stijl te verkrijgen. De kunst is, volgens Goethe net zoo min nationaal, als de wetenschap dit is. Zooals de waarheid als het doel der wetenschap is te beschouwen, zoo is dat der kunst de schoonheid, en wel die schoonheid, die alleen berust in het wettige en noodzakelijke.

Daarom zal men nooit aan de kunst van onzen tijd kunnen denken, zonder zich Semper te herinneren.

Semper was daarbij niet alleen kunstenaar, maar ook kunst-theoreticus. Nog geheel onbekend kwam hij reeds in 1834 met zijn geschrift over de beschildering der Gricksche bouwwerken voor den dag. Het is niet te ontkennen dat zijne denkwijze niet geheel van eenzijdigheid is vrij te pleiten, maar dat zijn geschrift toch vruchten heeft gedragen, hebben de gevolgen geleerd, die deden zien, dat opnieuw de belangstelling voor de zuivere polychromie was opgewekt.

Ten laatste volgt zijn groote werk „der Stil".

Het had zijn ontstaan te danken aan de eerste wereldtentoonstelling te Londen, toen Semper gedurende zijn verbannigstijd in de Engelsche hoofdstad woonde. Het werk stelt zich ten doel de wetten op te sporen, waaraan een kunstwerk bij zijn ontstaan gehoorzaamt, om uit deze wetten vervolgens de algemeene grondbeginselen der kunst af te leiden. Zoo onderzoekt Semper volgens het voorbeeld der vergelijkende taalstudie, de kiemen en wortels der kunstvormen, hare overgangen en vertakkingen van de vroegste technische kunsten, als de weefkunst, de pottebakkerskunst, de timmerkunst enz., omdat in deze eenvoudige vormen het verband tusschen het karakter van het kunstwerk, zijn doel en de stof uit welke het bestaat, volkomen zuiver is uitgedrukt, m. a. w. deze primitieve kunst was volkomen in stijl.

De monumentale kunst, lang voorafgegaan door de technische kunsten, heeft hare vormen aan deze laatste ontleend. De stijl is de natuurlijke wet van den vorm; de stijl der technische kunsten is ook die der architectuur, met dat onderscheid, dat deze de enkele stijlelementen vereenigt tot een monumentaal geheel.

Door Semper's werk is de aesthetica meer stijlleer geworden, waardoor de onduidelijkheid der philosofische aesthetici is weggenomen.

Het belang van de stijlleer kwam voornamelijk in de kunstnijverheid aan het licht, omdat het voortreffelijke boek juist verscheen in een tijd, toen men weer begon te begrijpen, dat de kunstindustrie het artistieke niet alleen ten doel heeft.

Semper bleef de frischheid der jeugd bewaren tot in hooger ouderdom. Eerst in de laatste jaren van zijn leven werd hij ziekelijk. Hij stierf te Rome, waar hij genezing had gezocht, 15 Mei 1879.

Het staat mij nog levendig voor den geest, hoe diep het mij trof, toen ik op den heuvel van Kolonos, bij het graf van Ottfried Müller stond, en mijne blikken onwillekeurig dwaalden over den Theseustempel, en den acropolis, over Athene en Aegina; over de plaatsen welke de gedachten en onderzoekingen van den grooten oudheidkenner hadden beziggehouden.

Semper rust bij de pyramide van Cestius. Hij, die bij zijn graf staat ziet de ruïne van Rome, en den schoonsten renaissancebouw der wereld, de koepel van St. Pieter. Hij ruste in vrede!

H. P. Berlage.

VERWARMING MET STOOM, ONDER LAGE DRUKKING, SYSTEEM BECHEM EN POST.

Gedeeltelijk overgenomen uit de D. Bauz.

Bovengenoemd nieuw Systeem van stoomverwarming, dat in Duitschland een Rijks-patent verkregen heeft, is eene merkwaardige verschijning. Het is een zoogenaamd open systeem en dus zonder gevaar. De inrichting van het geheel is zeer eenvoudig; afzonderlijke leidingen voor condensatiewater zijn vermeden, daar de gecondenseerde stoom in den ketel terugvloeit; bovendien zijn de eischen voor de bediening van den toestel, daar deze zich zelve reguleert, geringer dan bij elk ander systeem. Ook kunnen ventilatie inrichtingen op eenvoudige wijze er aan toegevoegd worden.

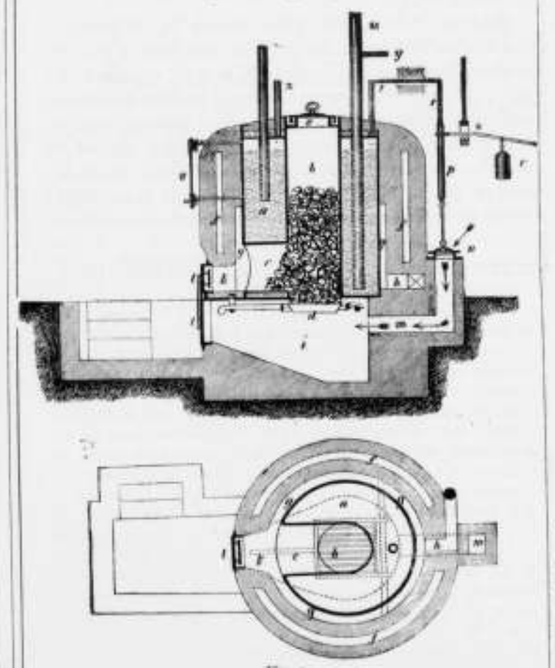


Fig. 1.

Het belangrijkste gedeelte van den toestel is dat waarin de stoom gevormd wordt en de regulateur, welke laatste in fig. 2 nog afzonderlijk is afgebeeld. In fig. 1, is *a* een gesmeed ijzeren, staande verwarmingsketel, in welke de vullingschacht *b*, die met een deksel *c* luchtdicht wordt afgesloten, concentrisch geplaatst is. Over de ruime aschkuil *i* ligt de rooster *d*, die om een as naar beneden kan gewenteld worden, en van slingerende mesvormige roosterstaven is voorzien, die de asch gemakkelijk laten doorvallen. De luchtdicht sluitende deuren *l*, waarvan een voor de aschkuil *i* en de andere, bij *k*, voor de stookruimte, zijn zoodanig met elkander verbonden, dat de eerste niet zonder de tweede kan geopend worden. Terwijl de toestel in werking is zijn beide deuren gesloten; de voor de verbranding noodige lucht wordt door het kanaal *m* onder den rooster gevoerd. De verbrandingsproducten worden om den ketel henen, door de kanalen *g* en vervolgens door *h* naar den schoorsteen afgevoerd.

In den ketel hangt de 8 cM. wijde en 5 M. hooge standbuis *u*, waardoor deze een zoogenaamde open ketel is, die zonder gevaar overal kan geplaatst worden.

De met den ketel verbonden druk-regulateur *p*, in fig. 2 voorgesteld, regelt den aanvoer van lucht voor de verbranding. Hij bestaat uit een vaststaande, aan de onderzijde open buis *b*, (*s* in fig. 1) die door middel van een buis *c*, (*t* in fig. 1) welke stoom toevoert, met den ketel in verband staat, en verder uit een 2 cM. wijde open buis *a* (*p* in fig. 1), welke aan een gebogen hefboomsarm bevestigd is, en zich op en neder kan bewegen om de buis *b*. De buis *a* is met kwikzilver gevuld, zoodanig dat daardoor de buis *b* steeds aan de onderzijde gesloten is. Aan *a* hangt de klep *f* (*n* in fig. 1), die het kanaal *g* (*m* in fig. 1), hetwelk de verbrandingslucht toevoert, afsluit. (zie figuren 1 en 2.)

Fig. 2.

Aan den vrij hangenden arm van den hefboom, is een verplaatsbaar tegenwicht *e* bevestigd, waardoor een zoodanige evenwichtstoestand kan worden verkregen, dat een aangroeiing der spanning, hoe gegering ook, van den stoom boven het kwik, de klep *f* doet dalen.

De toevoer van den stoom heeft zoodanig plaats, dat een hoofdbuis hem naar het hoogste punt der te verwarmen ruimten voert, en van die buis uit vertakken zich andere van geringere middellijn. De buizen die naar de kachels voeren zijn hoogstens 13 mM. wijd, zij zijn van ijzer en beproefd op 10-voudige zekerheid.

Voor de verwarming in de lokalen dienen gegoten ijzeren registers (fig. 3). Zij worden omgeven door een

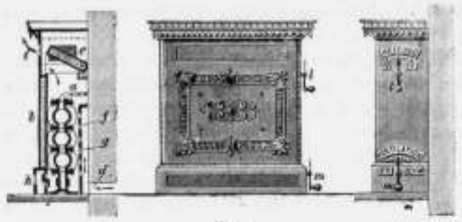


Fig. 3.

ijzeren dubbelen mantel, welks holle ruimte met isoleerende stof gevuld is. De te verwarmen lucht treedt aan de onderzijde in den mantel, die aan de bovenzijde door een isoleerend deksel *c* wordt gesloten; wordt deze laatste geopend, dan eerst treedt de verwarmde lucht in het vertrek; bij sluiting evenwel houdt die toetredingen op, zoodat elk vertrek op zich zelf kan verwarmd worden. De gecondenseerde stoom wordt door buizen, of ook wel door de stoombuizen zelve, in een gemeenschappelijke buis gevoerd, welke in buis *n* (fig. 1) uitmondt; ten einde het ontwijken van stoom uit laatstgenoemde buis tegen te gaan en om meerdere praktische gronden, wordt de water afvoerbuis, vóór de verbinding met *n* door een syphon van deze laatste afgesloten.

Bij het in werking stellen van den toestel, wordt de ketel tot ongeveer ¾ van zijne hoogte met water gevuld, op den rooster een houtvuur aangelegd en de vullingstrechter met coaks gevuld; het deksel van dezen trechter en de deuren van de stookopening en de aschkuil worden gesloten. De werking van den regulateur begint zoodra zich de stoom gevormd heeft, en wanneer de druk van dezen eene bepaalde hoogte overschrijdt, wordt de buis *p* (fig. 1) van den regulateur naar beneden bewogen, waardoor het kanaal van toevoer der verbrandingslucht gesloten wordt. Hierdoor wordt de verbranding minder hevig, de stoomvorming dus geringer. Nadat de spanning van den stoom tot zeker bedrag gedaald is, wordt de klep weder omhoog getrokken en de lucht, noodig voor de verbranding, kan weder toetreden, zoolang tot de regulateur blijft staan bij een vast punt, dat de normale drukking aangeeft. Deze is gesteld op 0,1 Atm.; tusschen de grenzen 0,0 en 0,5 Atm. kan naar welgevallen, door het verschuiven van het tegenwicht, de overdruk geregeld worden. De werking van dezen regulateur is het zwaartepunt van het systeem.

Naar gelang door het buiten werking stellen van een of alle kachels, minder stoom verbruikt wordt, zal ook door minder spoedige verbranding, het verbruik van brandstof verminderen en in sommige gevallen tot een minimum gebracht kunnen worden. Het verbruik van brandstof staat in onmiddelijk verband met de warmteontwikkeling van de toestellen, zoodat het nuttig effekt gunstig is. Ook is de bediening van den toestel zoo eenvoudig, dat zij gerust aan vrouwelijke dienstboden kan worden overgelaten. Zij bepaalt zich niet anders dan tot het vullen der schachten, om de 24 uren ongeveer, en het schoonhouden van den rooster. Indien het vullen met coaks mocht vergeten zijn, dan treedt bij het te sterk dalen van den waterspiegel een stoomfluit in werking.

In woonhuizen en hospitalen kan nog met voordeel van den stoom partij getrokken worden voor allerlei doeleinden van huishoudelijken aard.

Ook wanneer ketels voor stoom van hooge drukking noodig zijn, blijft dit systeem van toepassing. In dit geval wordt de voor de verwarming der kachels gebruikte stoom van lage drukking, gevormd in een aan den gewonen ketel toegevoegd en voor hooge drukking berekend gedeelte. Ook wordt soms een andere inrichting aangewend bij welke de ketel voor lage drukking weggelaten wordt, en de spanning gereduceerd wordt tot die van stoom van lage drukking, door middel van een regulateur als die, welke beschreven is voor den aanvoer van verbrandingslucht. In dit geval wordt een syphon ingelascht en vloeit het condensatiewater vrij af.

Dit systeem zal wel spoedig veelvuldig gebruikt worden, daar de voordeelen niet twijfelachtig zijn. Was het vroeger bijna onmogelijk, zonder veel daarvoor weg te breken, eene centrale verwarming aan te brengen, bij het beschreven systeem behoeft dit niet te geschieden.

De aangename en vochtige warmte van het systeem Bechem en Post maakt het bijzonder geschikt voor hospitalen, scholen en openbare gebouwen van verschillenden aard, terwijl bij woonhuizen, welks bewoners lijden onder het afwisselend klimaat in deze streken, de kosten van aanleg (circa *f* 5000 voor een huis van middelbare grootte), de zeer geringe verbruikskosten en de gemakkelijke bediening (een dienstmeid heeft daarvoor ongeveer een half uur per 24 uren noodig), weinig gewicht in de schaal leggen.

Eerst sinds eenige jaren is dit systeem praktisch in gebruik gekomen, en wel in Duitschland, Oostenrijk, Hongarije, Rumenië en Noorwegen. Onder anderen is het in twee hospitalen, een gymnasium, meerdere regeeringsgebouwen, en een aantal woonhuizen, aangelegd, en volgens de ons ter inzage gegeven verklaringen van architekten, ingenieurs en partikulieren voldoet het aan de verwachtingen.

Bekende firma's als gebr. Sulzer in Winterthür, Schäffer en Walcker in Berlijn, Wilh. Brückner in Weenen hebben, naar men ons mededeelt, met de eigenaars van het patent, de fabriekanten Bechem en Post te Hagen, een overeenkomst gesloten om voor bepaalde streken het systeem uit te voeren; voor Nederland worden de fabriekanten vertegenwoordigd door den heer D. S. M. Kalker (Kon. Mag. van bouwartikelen te Amsterdam) welke nadere gewenschte inlichtingen kan verschaffen.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Woensdag l.l. werd voor het gerechtshof te 's Hertogenbosch in hooger beroep de zaak behandeld van J. P. J. de R., beschuldigd van als opzichter bij den bouw der R. K. Kerk te Vucht, het bekende ongeluk van 5 Dec. 1882 door zijn nalatigheid te hebben veroorzaakt.

De pastoor der kerk, de heer Lips, werd het eerst en langdurig gehoord over de verhouding, waarin de opzichter stond tot het kerkbestuur en den architekt en over den invloed, welke hij (pastoor) had uitgeoefend op het vlug werken, de besparing van uitgaven enz. Hij verzekerde geen orders gegeven te hebben en dat, hoewel hij had aangedrongen op spoed en bezuiniging, bij hem de solide uitvoering toch steeds op den voorgrond had gestaan.

De door de rechtbank aangestelde deskundigen, de heeren D. E. C. Knuttel, J. M. Nabbe, H. C. Dobbe en L. C. Heezenmans, handhaafden hun rapport, waarin zij als verklaring der ramp opgeven, het te vlug en niet zorgvuldige werken, het zeer ongunstige weder, de onvoldoende kwaliteit van materialen en het niet genoegzaam rekening houden met de funktie van ontlastboogen, een en ander in verband met de ongewone constructie der apside en

de zwakke afmetingen van sommige deelen. De heer Knuttel meende zijn opinie te kunnen samenvatten in de uitdrukking: een gewaagde constructie, niet zorgvuldig uitgevoerd. Een berekening, vroeger door hem voor den rechter-commissaris verricht, toonde aan, dat de kolommen zeer zwak zijn en niet bestand tegen den last, welke zij nu te torschen kregen door het niet vrijhouden van den ontlastboog; get. meende, uit het blijven staan der zolder apside geen conclusie tot soliditeit te mogen trekken; er waren voorbeelden genoeg van kerken, welke ten gevolge der constructie na 50 of 100 jaren ingestort zijn.

De andere deskundigen lichtten evencens het rapport nader toe en verklaarden zich tegen de met den onlastboog gevolgde handelwijze; de heer Nabbe verklaarde de bezwaren tegen het gebruik van klapzand, terwijl de heer Dobbe nog eenige nadere verklaringen gaf omtrent de verantwoordelijkheid van een opzichter.

De heeren v. d. Linden en v. d. Wal, bouwkundigen te Amsterdam, welke à décharge waren opgeroepen, doch die de kerk te Vucht verklaarden niet bezocht te hebben, waren het geheel met de vorige heeren oneens en schreven het ongeluk juist daaraan toe, dat er geen genoegzaam verband had bestaan tusschen ontlastboog en ondergelegen metselwerk, waarin steigerhouten waren aangebracht. De beschuldigde vereenigde zich met die beschouwing en beriep zich voorts op lastgevingen van architekt en pastoor.

Nog werden 5 werklieden als getuigen à décharge gehoord.

Het O. M. meende, dat de verantwoordelijkheid geheel neerkwam op den beschuldigde, want, hoewel de constructie zwak was, deze zou toch met de noodige zorg wel uit te voeren geweest zijn. De eisch was dan ook bevestiging van het vonnis der rechtbank.

De verdediger, Jhr. Mr. Verheijen, kwam tegen deze beschouwing op, daar de opzichter niet aansprakelijk gesteld kon worden, zoolang niet bewezen was, dat de fout niet lag in de constructie. Steensoort en zand waren voorts door den architekt aangewezen en men mag dus den opzichter niet verwijten zoo deze materialen onvoldoende waren, terwijl men ook niet vorderen kan, dat deze zich tegen de plannen van den architekt zal verzetten. Pleiter concludeert tot vrijspraak.

Uitspraak 21 Mei.

Nu men eenmaal den architekt van rechtsvervolging ontslagen heeft, is het te hopen, dat het hof niet den opzichter alleen zal doen boeten voor een ramp, die toch ten deele wel haar oorzaak zal vinden in afmeting, constructie en materiaal der kolommen en de geheele samenstelling der apside, een en ander door den architekt aangegeven.

K.

Te Weenen is wederom een Schouwburg een prooi der vlammen geworden. Het is het Stadt-Theater. Bij den brand, aan onachtzaamheid toegeschreven, zijn geen menschenlevens te betreuren.

De herstellingswerken aan de Domkerk te Utrecht zijn 19 Mei ll. hervat geworden.

Tot Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Utrecht is benoemd de Heer P. J. Houtzagers, architekt aldaar.

VRAAGBAAK.

Vraag 47. Is het geoorloofd, aan een gebouw met avant-corps waarop topgevels zijn aangebracht, de tusschen deze avant-corps voorkomende hoofdlijst ook (doch zonder goot) op deze door te trekken?

Zoo ja, in hoeverre is dit dan in het algemeen bij topgevels toegelaten?

INGEZONDEN.

HET BELANG DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Wetsherziening.

Wanneer men de verschillende voorstellen doorleest, bij het Bestuur ingezonden tot wijziging der wet en meer in het bijzonder van Art. 52, is het opmerkelijk, hoe weinig bij die voorstellen is rekening gehouden met den finantieelen toestand der Maatschappij.

De strekking van eenige der voorstellen is deze: Men tracht een nieuwe rubriek leden te formeeren, die, zonder de Maatschappelijke kas te helpen steunen, toch een grooten invloed op den gang der zaken van de Maatschappij kunnen uitoefenen, of wel, tegen mindere betaling, de werken der Maatschappij kunnen ontvangen.

Wij stemmen toe, dat de hooge contributie aan het gewone lidmaatschap verbonden, voor velen het struikelblok is, dat zij niet toetreden tot de Maatschappij; maar wij zijn ook overtuigd, dat menig onbemiddeld lid der Maatschappij, slechts met moeite en opoffering de vijftien gulden contributie kan bijeenbrengen, en tegenover de laatsten zou de wet onbillijk zijn, als zij toeliet, dat anderen op voordeeliger voorwaarden den invloed der Maatschappij konden ondervinden. Zooals reeds vroeger gezegd en behaald is, zouden dan vele leden, het goedkoope boven het duurdere verkiezende, voor het gewoon-lidmaatschap bedanken, en vervolgens op voordeeliger conditie, bij eene Afdeeling, dus ook bij de Maatschappij zich aansluiten. En wie zou de dupe dezer vrijgevigheid zijn? De kas der Maatschappij.

De bewering van den geachten schrijver in het B. W. No. 20, als zouden overal stemmen zijn opgegaan tot ingrijpende veranderingen in de organisatie der leden, is minstens twijfelachtig te noemen; want het totaal ledental der Maatschappij 836 bedragende, zijn toch de gezamenlijke voorstellen tot wijziging der wet slechts van 372 handteekeningen voorzien en bovendien zijn de verschillende voorstellers verre van eensgezind in hunne pogingen.

Pas drie jaren geleden, is de Maatschappij als een Phoenix uit haar asch herrezen, en begint zij haren nuttigen invloed uit te oefenen; nauwelijks is de eerste steen gelegd voor een haar waardigen zetel, en nu reeds worden pogingen aangewend, die onvermijdelijk haar bloei moeten belemmeren.

Daarom meenen wij, dat Art. 52, het plechtanker der Maatschappij, dient behouden te blijven, met toevoeging der bepaling door het Bestuur aangegeven in No 18 van het B. W.

Chatelet 19 Mei 1884. J. K. M. Lindhout.

Afloop van Aanbestedingen.

Vriezenveen, 10 Mei. — De aanbouw aan de fabriek van de h.h. Jansen en Tilanus ald:

C. Eckhardt te Almelo,	*f* 13.400
J. Wessels ald.	» 13.239
W. Jansen Em. ald.	» 13.195
E. Esbuis, te Almelo	» 12.724
H. Jansen Jz. ald.	» 12.700
J. Schuurman, te den Ham	» 12.427
gegund aan H. Jansen Jz. voor	» 12.700

Retranchement, 10 Mei. — Het gemeentebestuur: het bouwen eener nieuwe school voor 200 leerlingen:

A. van Male, te Schoondijke.	*f* 19.500
A. Luteijn, te Nieuwvliet	» 19.300
A. Risseeuw, te Groede.	» 19.180
J. v. Baal, te Oostburg	» 18.999
P. Monjé, te Breskens.	» 18.177
A. Hubregtse, te Sluis.	*f* 18.100
H. Hubregtse, te Zuidzande	» 18.069
J. A. Bogaard, te Aardenburg.	» 17.990
J. J. Eekhout, idem	» 17.890
J. J. Cuvelier, te Oostburg.	» 17.740
Gebrs. Dekkers, te Westcapelle. (België)	» 16.940
gegund; begr.	» 18.380.

Dinther, 12 Mei. — Het gemeentebestuur: het bouwen van een nieuwe openbare school met onderwijzerswoning:

L. van de Laar, te Vecht.	*f* 15.749
A Vervoort, te Vecht	» 15.520
J. Verbruggen, te Vecht.	» 14.097
Th. Schippers, te Alem	» 13.991
P. F. Duzée, te Tilburg	» 13.982
Th. Meuwese, te Hosch	» 13.928

Nieuwendam, 12 Mei. — De heer H. C. Rijnders Folmer, namens zijn principaal, onder leiding van den opzichter P. Tilbusscher: het bouwen van vijf boerderijen nabij Amsterdam:

Voor twee boerderijen heeft ingeschreven:

C. Langendorff, te Amsterdam	*f* 29.412
H. L. Ode, idem.	» 29.000
D. Ruiter, te Haarlemmermeer.	» 25.900
J. Draak, te Nieuwendam	» 22.362
C. Hoen, idem	» 21.900

Voor drie boerderijen heeft ingeschreven:

P. J. Mierloo, te Sloterdijk	*f* 34.900
T. Blikslager, te Zaandam.	» 30.600
P. de Vries, idem	» 30.333

Voor de vijf boerderijen te zamen:

J. de Vries, te Purmerende	*f* 64.600
D. Limper, te Amsterdam	» 59.900
E. R. Kuipers, idem	» 57.070
W. Greve, te Buiksloot.	» 55.800
G. J. van Heek, te Delft.	» 50.670
A. Teninga, te Grootegast	» 46.574
Begr.	» 46.750

1905 **AANBESTEDING.**

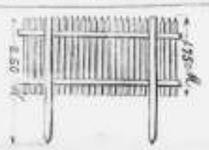
De **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst** is voornemens op Dinsdag 27 Mei 1884 AAN TE BESTEDEN, in Maison Stroucken, Amsterdam:

De opbouw van het GEBOUW dier Maatschappij op de bestaande fundamenten.

volgens ontwerp van de Architekten SCHILL & HAVERKAMP te Amsterdam.

De inschrijving is alleen opengesteld voor hen, die lid zijn van bovengenoemde Maatschappij. Bestekken met 3 teekeningen, zijn à *f* 2.50 te bekomen bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN., Heerengracht 246 te Amsterdam.

Aanwijzing in loco Woensdag 21 Mei. Inlichtingen te bekomen bij bovengenoemde Architekten, Leidsche plein 21, te Amsterdam.



J. & D. VAN DER POT,

ROTTERDAM

GEKYANISEERD ROTSVRIJ

RASTER- en ander HOUTWERK,

in alle op te geven maten, tot 10.25 M.

niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.

Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout en verder TIMMERHOUT,

Vlot- en Slijpdeelen enz.

Prima Portland-Cement,

merk DYCKERHOFF & SÖHNE,

in wichthoudende Vaten van 180 Kilo en Zakken van 70 Kilo,

niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.

HYDRAULISCHE en andere KALK

per Wagon of Scheepsladung.

CHEMISCH BEREIDE VERF,

Oliebijtsels, Vernissen en Albastine

uit de fabriek van den Heer

F. A. Q. VAN GELDER

te Rijswijk bij 's Hage.

HARDSTEEN,

NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

ZANDSTEEN,

uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kylithaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren.

1906 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.

BELGISCHE GIPS.

Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

DORDTSCHE TRAS.

H. F. ONDERWATER & Co.

DORDRECHT,

STOOM-TRASMOLENAARS.

Opvolgers van de Heeren P. en J. HORDIJK,

leveren geen andere tras, dan die op hunne molens te *Dordrecht* gemalen wordt van **zuivere tufsteen**, uit de groeven van den Heer GERHARD HERFELDT te *Andernach*. Uitmuntende kwaliteit en billijke prijs.

Bevelen zich aan tot de levering van

TUFSTEEN. 1907

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

1908 EN

Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Kolonien.

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.

Villeroy & Boch, Mettlach

Boch Frères, Maubeuge

Minton, Hollins & Co., Stoke

benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels.** 1909

Bij de Vertegenwoordigers en Depothouders:

DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.



DRIJFRIEMEN VAN KAMEELHAAR,

Eenige contractanten voor Europa: 1910

BREYMANN & HOBENER te Hamburg.

Agenten voor Landen of Provincien gezocht.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 1911

KUNSTZANSTEEN, METSEL-, GEVEL- en

Profielsteen, Mozaïkvloeren en Muurtegels, Fransche dakpannen, (model Echt) met hunne ijzeren Dakramen. Portl. Cement per wagon franco aan elk station, alle prijzen tegen elke concurentie

MARTIN & C°. Achter Oosteinde Amst.

1912 *Fabriek van Bouwornamenten.*



KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 1913

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

BOUWARTIKELEN, GEREEDSCHAPPEN.

IJZER- en KOPERWAREN.

Balkijzer, enz. enz.

AGENT VOOR

BECHEM & POST,

HAGEN in Westphalen.

FABRIEK

voor Centrale en Zelfsreguleerende

STOOMVERWARMING

EN

VENTILATIE-INRICHTINGEN.

A. FRANK & Co.,

Gusstahlfabrik, Stahlblech Walzwerk,

WITTEN a/d. Ruhr.

Specialiteit in

Schoppen, Spaden. Ploegscharen etc.,

GEHEEL VAN STAAL.

Zilveren Med. Intern. Tentoonst. 1883.

Reproductiën in Photolithographie.

Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductiën van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.

Eenige der talrijke voordeelen van het Photo-lithographisch Procedé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopte, spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.

Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren. **WEGNER & MOTTU.**

Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht.* Hamburgerstraat, 257

De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd. 1914

1913 **FERD. ENGERS.**

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-

Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.

Silezisch & Zweedsch GRANIET.

Fransch en Italiaansch MARMER.

Fransche KALKSTEEN.

Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 22.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEEK.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Aardbevingen en Gebouwen, vervolg van pag. 104.) — Szegedin. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Afkoop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als nieuwe Leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren:

D. J. van Wijngaarden, architekt, de Helder.
H. C. Dorlas, aannemer, Amsterdam.
H. J. Röver, opzichter b/d St.-Spoorw., Rotterdam.
G. Blommestein, bouwk. opzichter, Leiden.
Eisses, architekt, Groningen.
Z. Deenik, te Amsterdam.

De volgende Buitengewone Leden zijn Gewone Leden geworden:

H. H. A. van Eijkelen, te Amsterdam.
Joh. Vlaanderen, te Leiden.
J. Schol, te Nieuwediep.
G. Bakkus, te Rotterdam.

Verhuisd zijn de volgende heeren:

W. D. J. Koentz	van Amsterdam	naar	Enschede.
J. Vis	„ Bloemendaal	„	Haarlem.
J. H. Schouten	„ Kralingen	„	's Hage.
J. Haarhendriks	„ Diepenveen	„	Zwolle.

AARDBEVINGEN EN GEBOUWEN.

(*Vervolg van Pag.* 104).

Wij komen thans tot het tweede punt, namelijk tot de fundeeringen.

De fundeeringen voor een gebouw, dat in een door aardbevingen dikwijls geteisterde streek moet gesteld worden, zijn van tweeërlei type. Het eene type wijkt slechts in zeer geringe opzichten van de gewone, in Europa gevolgde methode van bouwen, af; ook hier wordt het gebouw door steenen beddingen, of door het inmetselen van de muren voor een zeker bedrag in den grond, stevig met den bodem waarop het gebouw komt te rusten, vereenigd. Volgens het andere type, dat vooral in Japan — het land dat veel van aardbevingen te lijden heeft — gevolgd wordt, rust het gebouw losweg op het bovenvlak van de steenen of de grondvlakte. Als een aanwijzing voor de betrekkelijke waarde van deze twee methodes van fundeering, kunnen wij vermelden, dat bijvoorbeeld in het jaar 1880 in Yokohama tal van de op Europeesche wijze gefundeerde huizen meer of minder geleden hadden, terwijl de huizen in het Japansche gedeelte van de stad geen kenmerken vertoonden als hadden zij van de aardbeving te lijden gehad.

Intusschen zijn de huizen, zoowel als hunne fundeeringen, volgens twee verschillende stelsels gebouwd.

De huizen van Europeanen, welke gebouwd zijn om zooveel mogelijk tegen den invloed van aardbevingen bestand te zijn en waarvan voorbeelden in Tokio en in San Francisko bestaan (in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika heeft men zelfs patenten genomen op het bouwen van dergelijk soort van huizen), bestaan uit muren, uit metselsteenen en cement opgetrokken en versterkt door tallooze ijzeren hoepels en staven.

Een dergelijk gebouw, dat van tijd tot tijd voor en

Gedrukt 29 Mei 1884.

achterwaarts geschud wordt door de in beweging zijnde aarde, waaraan het door de stevigste fundeeringen zoo goed als onwrikbaar verbonden is, wordt voldoende tegen de schokken bestand geacht, omdat de geheele constructie op alle punten zwaar verankerd is. Dit stelsel van bouwen kan vergeleken worden met een ijzeren of een stalen doos en wanneer aan deze soort van constructie eenig denkbeeld ten grondslag ligt, dan kan het alleen omschreven worden als eenvoudig te zijn, het stellen van kracht over kracht.

Sommige van de gebouwen te Caracas, die over het algemeen zeer laag zijn met een flauw piramidalen vorm, hebben een vlak dak en worden ook op verschillende punten, die uit een oogpunt van constructie van het grootste belang zijn, door ijzeren banden en trekstangen versterkt. Ook deze gebouwen behooren tot hetzelfde stelsel, dat wij zooeven genoemd hebben.

Deze zoogenaamde „aardbeving vrije" woningen hebben met uitzondering van hun schoorsteenen, met zeer gunstigen uitslag de aardbevingen van minder beteekenis in Japan kunnen doorstaan.

In hoeverre zij zich goed zouden houden bij aardbevingen als die welke Casamicciola verwoestte, zou nog te bezien staan. Intusschen is het jammer dat deze soort van gebouwen zoo ontzaglijk veel geld kosten.

Het tweede stelsel van huizen kan eenvoudigweg, vergeleken worden met een teenen mand. Zij zijn ongetwijfeld even moeielijk omver te schudden als die welke volgens het eerstgenoemd stelsel gebouwd zijn, en zijn bovendien niet zoo duur.

Tot dit stelsel behooren de echt Japansche huizen. Het wordt zeer algemeen gevolgd op de Westkust van Zuid-Amerika; en sedert de verschrikkelijke verwoestingen van 1880 op Manilla, heeft het daar de tot dien tijd bijna uitsluitend gevolgde methode van bouwen verdrongen. Tot dat jaar namelijk, bouwde men de huizen gewoonlijk zeer zwaar met dikke steenen muren zonder evenwel veel op verankeringen te letten.

Deze soort van huizen nu zijn zeer licht gebouwd met een zeer licht dak van viltpapier of van dun plaatijzer. Zooals zij in Japan worden gebouwd schijnt hun stabiliteit voornamelijk te danken aan het feit, dat zij n i e t stevig aan den grond waarop zij gebouwd worden gehecht zijn en ook daaraan, dat de geheele constructie, door de talrijke verbindingen waaruit zij bestaan buitengewoon bewegelijk is en dus zeer gemakkelijk medegeeft. Het gevolg van een en ander is dan hoofdzakelijk, dat terwijl de grond snel heen en weer beweegt, de hoofdgedeelten van het gebouw slechts weinig deel aan deze bewegingen nemen en — altijd vergelijkender wijze gesproken — vrij wel in rust blijven.

Over het algemeen genomen moet een huis, dat zoowel „aardbeving vrij" als tamelijk goedkoop moet wezen, vrij laag zijn, en zoo geconstrueerd, dat het zeer bewegelijk in zijn verschillende onderdeelen is; verder moet het een ijzeren dak hebben en schoorsteenen die gedragen worden door een aantal concave oppervlakten, die op hun beurt rusten op metalen of steenen segmenten. Deze laatste moeten met den grond in verbinding staan. Ook zou men, om een enkel woord te wijden aan het huisraad, dat in dergelijke gebouwen zou moeten worden gebruikt, lampen moeten hebben die uitgedoofd worden, zoodra zij omvallen. Daardoor zou het brandgevaar natuurlijk belangrijk worden verminderd terwijl bovendien zeer sterke tafels en ledikanten een vrij zekere schuilplaats in huis zouden kunnen bieden, wanneer een min of meer hevige aardbeving plotseling de bewoners kwam overvallen.

In steden, die kans hebben van tijd tot tijd door een aardbeving te worden geteisterd, moeten de straten zeer breed aangelegd worden en hier en daar open pleinen, die zeer ruim zijn, uitgespaard blijven, opdat het de bewoners niet aan voldoende gelegenheden ontbreke om een schuilplaats te vinden, waar zij althans vrij zijn van de instortende huizen en geen gevaar loopen door de daarvan afvallende steenen en andere materialen te worden getroffen. Steenen schoorsteenen in een houten gebouw aangelegd zijn ontzaglijk gevaarlijk, tenzij zij zoo zijn gebouwd, dat zij geheel vrij zijn van de verschillende gedeelten waaruit het huis bestaat.

Dat aan deze laatste voorwaarde voldaan moet worden, laat zich gemakkelijk verklaren. Wanneer zoowel de schoorsteen als het huis gaan slingeren, geschiedt dit meestal niet met gelijke schommelingen. Het gevolg daarvan kan zijn, dat beide zich in ongelijke richtingen bewegen, waardoor op de aanrakingsplaatsen schade kan ontstaan. Tengevolge van de aardbeving van het jaar 1880 te Yokohama bijvoorbeeld werd bijna iedere schoorsteen in het vreemdelingen kwartier door deze oorzaken omvergeworpen en het eerste alarm binnenshuis ontstond door een hagelbui van steenen. Sedert die ongelukken heeft men aan de schoorsteenen in Yokohama wat meer speling gegeven en ze niet met het dak verbonden.

Schoorsteenen met zware boveneinden moeten evengoed als zware daken vermeden worden. Een ander punt waarop gelet dient te worden, is de helling van het dak; wanneer deze namelijk te groot is zullen pannen of leien, wanneer die als dekbedekking dienen er gemakkelijk afgeworpen kunnen worden en gevaar kunnen opleveren voor de voorbijgangers.

Al kan het om architektonische redenen, of als voorzorgsmaatregelen tegen brandgevaar noodzakelijk wezen, om de gebouwen vrij zwaar en van steen en ijzer op te trekken — toch moeten de bovengedeelten daarvan zoo ligt geconstrueerd worden als overeen is te brengen met de eischen, die aan het gebouw moeten gesteld worden. En zoo heeft men vooral holle steenen en lichte tegels en verder papier-maché voor binnen-decoratiën aanbevolen als materialen, welke voor de hooger liggende gedeelten van het gebouw moeten gebruikt worden.

In den tegenwoordigen tijd biedt de stad Manilla een zonderlingen aanblik aan, met al hare uit zeer lichte materialen bestaande woningen, die op zeer zware fundamenten rusten. Dat de huizen thans zoo licht gebouwd worden in tegenstelling van de zware constructiën van vroeger, is gedeeltelijk te danken aan de tusschenkomst van het gouvernement en gedeeltelijk aan de overtuiging die de bewoners hebben gekregen, dat men zoodoende de meeste kans had, om bij verder voorkomende onheilen zoo min mogelijk gevaar te loopen.

IJzeren daken (van zoo dun mogelijk plaatijzer) zijn in alle richtingen zichtbaar, terwijl men op de massieve basementen van oude kerken en kathedralen, gebouwen uit hout heeft opgetrokken met koepels en torenspitsen van dun plaatijzer en licht staafijzer.

SZEGEDIN.

Wie onzer kan dien naam zonder huivering lezen?

Wanneer het ijs, uit de kluisters van den wintervorst losgescheurd, huizen hoog in de krommingen en vernauwingen onzer rivieren zich opstapelt, wanneer bergen van sneeuw, in vloeibaren staat overgaande, de stroomen doen zwellen en het water hoe langer zoo meer de kruinen der dijken doet naderen, dan worden wij, Nederlanders, door een instinctmatigen angst bevangen. Al hebben wij geen vrienden of verwanten in Tieler- en Bommeler-waard, al zijn wij niet direct betrokken bij dat wassende water, toch kunnen wij onmogelijk nalaten, in die bange dagen, de krant ten spoedigste open te slaan, om te zien hoe het met „het water" staat. „Het water" is ons lieve vijand.

Toen in het vóórjaar van 1879 de telegraaf ons het bericht bracht, dat Szegedin in gevaar verkeerde, en kort daarna, dat zij, in den nacht van 12 Maart, door den watervloed was verzwolgen, konden wij allen ons levendig dat ongeval met zijne gevolgen voor oogen stellen. De beschrijving van den strijd tusschen het klimmende water en de mannen, die dag en nacht zwoegden om den dijk te verhoogen en te versterken, is voor ons, helaas, zeer bekende lectuur.

Van alle kanten werd finantieele hulp aan de watersnoodlijders verleend, en vooral de Oostenrijk-Hongaarsche Regeering gaf krachtdadigen onderstand.

Weldra zal een nieuw Szegedin verrezen zijn, naar wij verwachten mogen, schooner en doelmatiger ingericht dan te voren, en bovenal beter beschermd tegen den watervijand.

Behalve in Amerika, is men zelden in de gelegenheid eene splinternieuwe stad in één stuk te doen verrijzen; het is derhalve niet te veel geëischt, te veronderstellen, dat bij dezen stadbouw in alle opzichten partij is getrokken van het hooge standpunt, door de gezondheidsleer thans ingenomen.

Tijdens de Hygienische Tentoonstelling, in October van het vorig jaar te Berlijn gehouden, gaf Professor Rózsahegyi eenige beschouwingen ten beste over den herbouw van steden, in het bijzonder over het weder verrijzende Szegedin.

Deze voordracht, vermeerderd met later ontvangen bescheiden en cijfers, is onlangs door genoemden Professor in druk uitgegeven. Zonder juist eene vertaling der brochure te willen leveren, achtte ik het evenwel niet ondienstig het een en ander daaruit aan te halen, in het vertrouwen, dat mededeeling in ruimer kring niet tegen de bedoeling van den schrijver is.

Bij eene der vernauwingen van de Theissrivier, daar waar zij de Maros in zich opneemt, vindt ge Szegedin. De stad, door eenen dijk beschermd, lag op het hoogste gedeelte, 5½ M. boven het nulpunt van de Theiss en algemeen lager dan den gemiddelden waterstand, terwijl het dood en verderf aanbrengend water in dien nacht tot ruim 8 M. was gestegen. Geen wonder, dat van de 5723 huizen, slechts 265 den waterval van meer dan 2½ M. konden wederstaan.

Nauw was de eerste schrik voorbij en het water aan het vallen, of reeds kwamen de voormalige bewoners opdagen om van have en levensmiddelen te redden wat mogelijk was. Sommigen vonden in barakken en in den omtrek een beschuttend dak; anderen moesten zich onder den blooten hemel met matten behelpen.

Door de Regeering was intusschen tot den herbouw van Szegedin besloten. Daartoe moest vóór alles het water verwijderd en de stad droog gemaakt zijn. Een hulpdam werd om het geheele stadsgebied gelegd. Men kan wel nagaan, dat met den tijd niet is gespot, aangezien deze dam, ter lengte van 10½ kilometer in 2 à 3 M. water, na 75 dagen gereed was. Het water over den dam heen te werken, geschiedde door 50 locomobilen, welke 120 tot 130 centrifugaal pompen bewogen. In 79 dagen zijn 32.975.816 M³. water uitgepompt, terwijl volgens berekening 4½ millioen M³. verdampten.

Door het malen werd niet alleen het water weggevoerd, doch tevens eene vrij groote strooming onderhouden, waardoor men het rotten van organische bestanddeelen met de gevolgen, die daaruit kunnen en zouden voortvloeien, voorkwam. Naar gelang het water daalde, kwamen drooge plekken te voorschijn; de vaste bodem was het echter niet, maar wel eene min of meer dikke laag slib. Die sliblaag baarde aan de Gezondheidscommissie veel zorgen; immers, moeraskoortsen, typhus en dergelijke bezoekingen waren daarop te lezen.

Waar de laag niet te hoog was, maakte men voren daarin en liet het opdroogen aan de zonnestralen over. Overigens werd de slib, met schuiten, de Theiss afgevoerd ter bemesting van nabijgelegen landerijen of ter plaatse met gras bezaaid. Slechts op die plekken, waar geen dezer maatregelen toe te passen was, nam men tot desinfecteeren de toevlucht, daartoe eene ijzervitrioloplossing van 1 op 10 aanwendende.

Middelerwijl te Szegedin de grond droog kwam, werd te Budapest de wederopbouw voorbereid. De Rijksdag riep eene onteigeningswet in het leven, ten einde voorkomende belemmeringen te kunnen opheffen; de benoeming van een Koninklijken Commissaris volgde, terwijl eene Gezondheidscommissie de uitnoodiging ontving, zoodanige voorschriften mede te deelen, als zij, in het onderhavig geval, wenschelijk en noodig mocht achten. Kon men de opgelegde taak grootsch en verheven noemen, zij was eveneens omvangrijk, moeielijk en geheel nieuw.

De plek, waarop binnen korten tijd eene geheel nieuwe stad zoude verrijzen, geleek een puinhoop en een modderpoel. De denkbeelden, waarnaar een woonoord als uit het niet zou te voorschijn komen, moesten spoedig ontstaan en rijpen. Slechts korten tijd werd er gegeven om millioenen kub. meters grond te verplaatsen, straten aan te leggen en duizenden huizen te bouwen. De Gezondheidscommissie vermeende, en wel zeer terecht, dat de oude vochtige huizen geen plaats dienden te maken voor nieuwe ongezonde woningen; niet op den drassigen bodem van de lage stadsgedeelten mocht men nieuwe straten aanleggen; het weggevoerde slib mocht niet door nieuwen modder worden vervangen. In het kort, de slechte toestanden, door onwetende en zorgelooze voorgeslachten in het leven geroepen, moesten geene vereeuwiging vinden.

Voorloopig kon de Gezondheidscommissie niet handelend optreden en moest zij zich bepalen tot het onderzoeken en mededeelen van algemeene regelen, die

als richtsnoer zouden dienen, opdat men niet voor daadzaken zou worden gesteld, die het goede, door de Regeering beoogde doel voor altijd kon verhinderen. Wat het hygienische betreft, moest vooral bestreden worden: onreinheid; het opeenhoopen der bevolking; gebrek aan voldoende versche lucht; slecht drinkwater en gebrek aan licht.

De Gezondheids-commissie gaf hieromtrent de volgende voorschriften:

1°. Binnen de grenzen van den om de stad gelegden ringdijk, mogen, zoo min in het voorjaar, bij rijkelijken nederslag van vocht uit de atmospheer, als des zomers, bij stortbuien, zich plassen vormen; deze ringdijk mag volstrekt niet te klein van middenlijn zijn, opdat de inwoners niet genoodzaakt zullen worden, in nauwe straten hooge huizen te bouwen of hunne woningen gedeeltelijk in kelders te kiezen.

2°. Alle dieper gelegen gedeelten der stad moeten worden opgehoogd, te beginnen met de straten en de terreinen waarop de huizen zullen verrijzen; later kunnen de tuinen en erven op het verhoogde niveau gebracht worden. Vooral bij Szegedin (trouwens even als bij de meeste steden in Nederland) is deze ophooging eene vereischte, aangezien in het Hongaarsche laagland, de grondwater-stand zeer hoog is, waardoor het vocht in de muren en in de woningen optrekt. Voor de ophooging moet men bezigen zuiver zand, kiezel- en soortgelijke deugdelijke materialen; afval en bagger dienen ten strengste te worden geweerd.

3°. Zoowel voor de gezondheid als voor het verkeer en het schoonheidsgevoel is de groepeering van straten, huizen en openbare inrichtingen van zeer veel belang. Van de verleende onteigeningswet mag hier een ruim gebruik gemaakt worden. Licht en lucht vereischen een niet te bekrompen aanleg der straten; met het oog op de kosten van bestrating enz. kan echter een breeden verkeersweg niet overal worden toegestaan. Eene goede verhouding van de hoogte der huizen, met betrekking tot de breedte der straten, is noodzakelijk. Hunne richting ten opzichte der hemelstreken moet zoodanig gekozen zijn, dat ter wederzijden, de huizen direct met de zonnestralen in aanraking komen. Behalve voor markten, moet ook gezorgd zijn voor andere ontspanningsplaatsen, met boomen, geen bloemperken, beplant. Het aanleggen van particuliere pleinen (squares), dient in de hand te worden gewerkt, zoo ook het maken van tuinen achter de huizen. Rijen boomen in de straten kunnen niet als compensatie hiervoor gelden.

De huizen twee aan twee gekoppeld te bouwen, zoodat ten minste aan eene zijde een vrije luchtstroom ontstaat, is aan te bevelen en kan zonder bezwaar in de buitenwijken worden toegepast.

4°. Van het grootste belang is het, dat elk gezin eene vrije woning heeft. De te maken bouwverordening behoort daarom niet zoodanig ingericht te zijn, dat zij alleen den bemiddelde het verkrijgen van een eigen huis vergemakkelijkt, maar ook den minder bedeelde moet zij de gelegenheid verschaffen, door vlijt en spaarzaamheid, ten bate van zich zelven en van zijn gezin, er toe te geraken. Leidt men de werkkracht van den man naar dit wenschelijke en te bereiken doel, dan wordt hij tevens van dronkenschap en luiheid afgehouden. Hieruit spruit voort, dat ook kleine terreinen noodig zijn, terwijl eenvoudigheid bij den bouw gebiedend is, waardoor evenwel soliditeit en onbrandbaarheid niet buitengesloten worden.

Daar gezondheid, stevigheid, brandgevaar en regelmaat op den voorgrond dienen te treden, mogen van Regeeringswege geene voorschriften van zuiver architectonischen aard worden gegeven. Voorts behooren de huizen zoodanig gebouwd te zijn, dat zij slechts aan twee geslachten tot doelmatige woning kunnen verstrekken; daardoor kunnen zij lichter zijn, terwijl de kosten op het tegenwoordig geslacht niet te veel drukken.

Ten einde drooge kamers te hebben, moeten de benedenvloeren minstens ½ à 1 M. boven den grond verheven zijn; door het maken van kelders of het stellen van het gebouw op pijlers, vormt eene luchtlaag de vereischte isoleering.

Om tot een goeden vorm, indeeling en inrichting te geraken, is bovenal voor de woningen der minder bedeelden het maken van modelhuizen wenschelijk. Als distributie is het bouwen om een open plaats, zooals in den omtrek gebruikelijk is, aan te bevelen. Minder dan één groot vertrek, benevens twee kleinere slaapkamers is af te raden. Het wonen in kelders mag niet worden toegestaan, en het werken in sous-terrains slechts onder voorbehoud, dat de buitenmuren waterdicht en door eene luchtlaag van de omgeving afgezonderd zijn.

De toepassing der verbeteringen op het gebied van verwarming en ventilatie zij hier aanbevolen; de kookhaarden der minder bedeelden behooren zoodanig ingericht te wezen dat zij tot verwarming van het vertrek kunnen strekken.

5. Het oprichten van gemeenschappelijke bakkerijen en waschplaatsen is zeer wenschelijk. Overdekte markten en openbare slachtplaatsen zullen het reinhouden der stad en het uitoefenen van controle daarop zeer in den hand werken.

6. Van de bouwmaterialen wordt verlangd dat zij droog zijn en geen vocht uit lucht of bodem opnemen. Het straatplaveisel moet hard en duurzaam wezen, ook gemakkelijk rein te houden; asphalt, keien en gebakken steen zijn daarvoor zeer geschikt. Op eene spoedige en zekere verwijdering der menschelijke uitwerpselen moet niet alleen bij den algemeenen aanleg der stad gerekend worden, doch zulks ook bij den bouw van elk huis nauwkeurig nagegaan en ter harte genomen. Ofschoon velen voor dit oogmerk het spoelstelsel als het beste oordeelen, zoo mag om het niveau verschil te Szegedin een zorgvuldig ingericht en streng toegepast tonnenstelsel niet uitgesloten worden. Het tonnenstelsel voorkomt verontreiniging van den bodem, terwijl de afval van 60 à 70 duizend menschen nuttig aangewend wordt.

7. Het verschaffen van eene hoeveelheid goed water, voor het huishouden, voor waschwater en voor fabrieks gebruik behoort tot een der eerste zorgen van het Bestuur. Onverantwoordelijk ware het bij den bouw van de nieuwe stad toe te staan, dat de bewoners hunne gezondheid in gevaar brengen door te drinken uit onreine welputten, of uit de modderige Theiss.

8. Fabrieken en werkplaatsen welke door verbruikt water, door gasen of door afvallen, de lucht, de grond of het water bederven kunnen, behooren ten strengste uit de stad geweerd en slechts daar eene plaats te vinden, waar zij niemand schade of hinder kunnen veroorzaken.

Slechts naar bouwplannen, door zaakkundige mannen goedgekeurd, mogen dergelijke inrichtingen opgericht worden, terwijl voor de gezondheid van den werkman, door ventilatie als anderszins, naar behooren moet gezorgd zijn.

Wijl Szegedin eene vesting is en alzoo kasernen heeft, moeten deze gebouwen, om het verspreiden van ziekte kiemen bij epidemiën zooveel mogelijk te voorkomen, vrijstaan, en afgezonderd van de bevolkte gedeelten. Schoolgebouwen moeten naar goede plannen, met inachtneming der gezondheidsregelen, gebouwd worden, voor de scholieren gunstig gelegen en zoo doenlijk door eenen tuin omgeven zijn.

Bovenstaande acht paragrafen bevatten in hoofdzaak de hygienische eischen van den tegenwoordigen tijd ten opzichte van stedenbouw.

De Regeerings-Commissaris Ludwig von Tisza, met de hoofdleiding belast, ving op 12 Juni 1880 zijne taak aan, bijgestaan door voorname burgers uit Szegedin en afgevaardigden van den Rijksdag. Bekwame mannen op het gebied der techniek en der administratie stonden hun ten dienste. Bij hunne komst vonden zij den ringdijk reeds aangelegd en de centrifugaal pompen aan het malen. Langzamerhand keerden de inwoners terug en met hen een groot aantal werklieden. De bouw van huizen kon eerst in het volgend voorjaar met kracht worden aangevat; er ontstond alzoo groote behoefte aan tijdelijke woningen. Hierin werd voorzien door den bouw van barakken, en door de kazematten, zoo ook de nog staande gebleven huizen (waaronder een lijkenhuis) tot winterkwartieren in te richten. De verdeeling der ruimte was zoodanig dat in het ergste geval elk bewoner minstens 10 M² grondvlak en 15 M³ inhoud ter zijner beschikking had. Weelderig waren die barakken zeker niet, daar zij, per bewoner gerekend, niet meer dan ƒ 45.— hebben gekost. Ook hulphospitalen werden gebouwd. Uit alle oorden werden gelden naar Szegedin gezonden; men kwam hierdoor in de gelegenheid dadelijk de geledene schade te bepalen en te betalen. In onze volkstaal gezegd, men maakte schoon schip, om later met alle kracht het werk aan te pakken.

Niet te hooi en te gras mocht die weder opbouw plaats hebben, doch regelmatig naar vooraf bepaalde grondslagen en plannen, zooals hierboven is aangegeven en waartoe de onteigeningswet zeer te stade kwam.

Kan men bij een Poolsche Rijksdag elkander niet verstaan, in een Hongaarsch kadaster schijnt men den weg niet te kunnen vinden. Een goed algemeen plan van de stad ontbrak; men moest derhalve door slik en modder baggeren om de vroegere straten en erven op te meten, opdat elk zijn rechtmatig eeel kon krijgen; tegelijkertijd werden stelselmatige boringen en geologische onderzoekingen gedaan voor den aanleg der kaaimuren, voor den bouw van de brug over de Theiss, zoo ook voor water af- en aanvoer.

De boringen geschiedden met lepelboren, 80 à 85 cM. lang en 10 cM. breed. In 4½ maand werden 63 boringen gedaan ter gezamenlijke diepte van 1023 M. Twaalfhonderd boormonsters deden de geaardheid van het terrein kennen. De 20 eerste boringen, elk ter diepte van 16 à 20 M., verschaften voldoende gegevens om bepalingen te maken voor de fundeering der huizen, voor de regeling der waterwerken en voor de afleiding van het grondwater. Voor de Theissbrug en de kaaimuur was de bekendheid met de dieper liggende lagen noodig. De zandlaag op 7 à 16 M. onder het nulpunt van de Theiss gelegen, gaf veel hoofdbrekens en maakte buitengewone maatregelen noodig. De diepste boring geschiedde tot 41 M. In de rivier volgt op eene zandaanspoeling van ongeveer 2 M. die naar de landzijde in dikte afneemt, eene laag van 8 M. gele leem, aan de boven- en aan de onderzijde met zand vermengd; naar de oevers wordt de leemlaag dikker en bereikt eene hoogte van 10 M.

(Wordt vervolgd).

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Op Donderdag 29 Mei a. s., des avonds te 7 ure zal in het verkooplokaal van G. Theod. Bom & Zn., Keizersgracht bij het Molenpad, 428, te Amsterdam, publiek verkocht worden, eene verzameling keurig geconditioneerde boek- en plaatwerken op bouwkundig gebied.

De kijkdagen, na de verschijning van dit blad, zijn nog voor het publiek vastgesteld op Woensdag 28 Mei van 10–3 ure, en partikulier, voor de leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en het Genootschap Architectura, op Donderdag 29 Mei van 10—2 ure. De boeken zijn te zien in bovengenoemd Verkooplokaal.

Het hof te 's Hertogenbosch heeft de uitspraak van de rechtbank bevestigd en den opzichter van de R. K. kerk te Vucht (zie ons vorig blad) veroordeeld tot 3 maanden celstraf en eenige boeten.

Op den 9den Juni a. s., één dag voor het openen van de zitting en van den Rijksdag, zal door den Keizer van Duitschland den eersten steen gelegd worden van het nieuwe gebouw voor den Rijksdag.

De overtuiging dat volgens het tegenwoordig standpunt der wetenschap geen architekt of ingenieur zijne studiën als voleind kan rekenen zonder een cursus in de hygiene te hebben doorloopen, wint, vooral in Duitschland, meer en meer veld. Groot is vooral het aantal ingenieurs die thans de voordrachten in de hygiene aan de Universiteit te München en de voordrachten van den general-arzt Roth, op de militair-geneeskundige applicatie-school te Dresden volgen. Wat München betreft, waren in 1879 van de 73 studenten in de hygiene 17 leerling-ingenieurs, in 1883 22 van de 88.

Aan de N. Rotterdamsche courant wordt gemeld, dat de uit veertien leden bestaande internationale jury voor schilderijen en andere kunstvoorwerpen op de wereldtentoonstelling in het glazen paleis te Sydenham, Zaterdagavond l.l. hare slotzitting hield, en de volgende twee-en-twintig eerbewijzen toekende aan Nederlandsche kunstenaars:

Erediploma, Roelofs te Brussel voor ingezonden olieverfschetsen; gouden medailles, Israels en Mesdag, zilveren medailles, Van Borsselen, Haverman, Paling, Van Rappard, Sadee, Therese Schwartze, Valkenburg en Frans Stracké; bronzen medailles: De Haan, Hamel, mejuff. Hendriks, Heyl, Van Hulstein, Jan Koekkoek, Van der Meer, mevrouw Mesdag, Daniel Oyens, Van der Weele en Wenckebach.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Bij de aanbesteding voor den opbouw van het gebouw voor permanente tentoonstellingen, van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, werden 9 inschrijvingsbiljetten ingeleverd, te weten:

P. S. Rijniersе	ƒ 38.890
H. C. Dorlas	„ 35.989
C. Krook en Aug. Oostmeijer	„ 35.000
G. Woud	„ 34.443
C. J. Maks	„ 33.980
W. L. Leibbrandt	„ 33.931
J. Koster	„ 33.872
Gebrs. van Berkum	„ 29.980
Cruijff en Schouten	„ 28.990

allen te Amsterdam.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 13 Mei. — De direktie der Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij: het maken van een halte-gebouw te Katwijk aan Zee, ten behoeve van den Rijnlandschen Stoomtramweg:

G. A. Kop, te Amsterdam	ƒ 13.903
P. Leenderts, te Utrecht	» 13.862
C. Alkemade Jr., te Noordw. Binnen	» 12.480
J. F. de Rooij en Zn., te Oegstgeest	» 12.300
W. Caspers Szn., te Noordwijk	» 12.200
P. Hoogendam, te Noordwijk	» 11.877
L. Maas, te Leiden	» 11.812
W. A. v. Lith, idem	» 11.810
Wed. G. de Best, te Katwijk	» 11.800
J. Poot, te Amsterdam	» 11.800
P. C. de Vrind, te Leiden	» 11.787
T. Los, idem	» 11.784
C. van den Oever, te Katwijk	» 11.610
N. Haasnoot, idem	» 11.525
K. Haasnoot, idem	» 11.421
S. van Leeuwen, te Leiden	» 11.400

AMSTERDAM, 14 Mei. — De Amsterd. Galerijmaatschappij: het bouwen van 9 woonhuizen en een hoekgebouw met passage, aansluitende aan de galerij langs het Westeinde te Amsterdam, onder beheer van den ingenieur archit. A. L. van Gendt:

A. H. Grijpink	ƒ 240.000
J. J. Vontijn	» 238.770
Cerlijn en de Haan	» 229.900
Stark en Haalmeijer	» 227.900
H. D. Dorlas	» 219.554
Timmer en Furstner	» 217.741
H. Rietsnijder en Zn.	» 212.500
A. Paans	» 211.000
Peeters en Roelofsen	» 210.900
P. Vlasman, te Bodegraven	» 210.800
Gebrs. van Berkum	» 209.000
J. Koster	» 208.600
Ph. A. Warners	» 203.500
D. Heijink	» 200.500
Oosterink en Schut	» 199.900
C. J. Maks Jr.	» 199.800
K. J. B. v. Damme	» 197.250
H. J. Meekers	» 196.740
B. van Buuren	» 190.000

gegund; de overigen allen aldaar.

ROTTERDAM, 14 Mei. — De architekten Corns. Roovers en Zn.: het bouwen van een fabriek met woonhuis aan de Tollenstraat hoek Erasmusstraat te Rotterdam:

J. de Waal en Kraaijevanger	ƒ 53.306
W. Helmer	» 52.000
Goeverne en Doon	» 51.335
Heiman en Zn.	» 50.700
H. Degens, te Dordrecht	» 50.343
B. Hooijkaas en Zn.	» 46.975
J. Sinjorgo	» 45.000
A. Moons, te Berkel	» 44.198
Noman en Ketelaar	» 41.800
P. Blijenburg	» 41.400
C. Kuit	» 41.200

de overigen allen aldaar.

AMERSFOORT, 15 Mei — De architekten W. en F. C. Koch: het bouwen van een heerenhuis aan den Stationsweg aldaar:

W. Westerhoff, te Weesp	ƒ 18.888.88
A. Keers, te Hilversum	» 18.100
G. Prins, te Amersfoort	» 17.897
W. van Doornik, te Baarn	» 16.230
W. v. d. Kooij, te Amersfoort	» 15.960
B. J. F. Lensing, idem	ƒ 15.480
J. H. Boks, idem	» 13.240
J. C. v. Eijbergen, idem	» 12.950

gegund.

ZANDVOORT. — Het gemeentebest. het bouwen van eene nieuwe openbare school te Zandvoort is gegund aan A. Koen en N. H. Brankenburg te Overveen voor ƒ 31.899. Begr. ƒ 30.000.

HENGELO, 16 Mei. — Het bestuur van de Twentsche hontweverij, onder beheer van den architekt J. Moll: het bouwen van:

	1ste perc.	2de perc.
	fabrieksgeb. 18 woningen	mosse
J. C. Carmiggelt, te Brummen	ƒ 18.132	ƒ 14.342 —
J. Schuurman te den Ham	» 16.845	— —
K. Otten, te Meppel	» 16.777	» 17.777 ƒ 34.339
H. Timmer, idem	» 15.660	» 13.220 » 28.480
A. Sieverink, te Groenlo	» 15.350	» 14.577 » 29.127
J. Emmink Az. te Meppel	» 15.120	» 14.420 —
C. v. d. Woerd Jz., te Deventer	» 13.748	» 14.582 —
H. J. Fransen, te Hengelo	—	» 18.950 —
J. H. Boonk, idem	—	» 13.169 —
J. Brummelhuis	—	» 11.637 —

1ste perc. gegund aan C. v. d. Woerd Jz. en het 2de perc. aan J. Brummelhuis.

AMSTERDAM, 17 Mei — Het bouwen der St. Nicolaaskerk aan de Prins-Hendrikkade:

H. R. Hendriks, te Osch	ƒ 283.990

gegund.

DEVENTER, 19 Mei. — Het bouwen van een nieuw fabrieksgebouw, door de firma Ankersmit en C°.

H. van der Woerd Hz., te Deventer	ƒ 40.372

HEEN, 19 Mei. — Het R. K. kerkbestuur: het bouwen der kerk te De Heen.

J. Teberius, te De Heen	ƒ 17.570
C. Mulders, te Raamsdonksveer	» 17.400
C. de Rooij, te De Heen	» 17.394
A. van Meer te Zevenbergen	» 17.278
H. Hoppenbrouwers te Steenbergen	» 17.263
C. Bastiaansen te Bergen op Zoom	» 16.986
P. Hoppenbrouwers, te Kruisland	» 16.444
G. de Mooij, te Steenbergen	» 14.476

'S GRAVENHAGE, 21 Mei. — Het minist. van waterstaat, handel en nijverheid: het maken van een hoofd- en nevengebouw met bijkomende werken op het station Gelder-malsen, voor den spoorweg Dordrecht-Elst:

P. H. Kersteyne, te Oisterwijk	ƒ 192.250
J. W. van der Putten, te Helmond	» 192.000
A. Vos Rz., te Amsterdam	» 184.400
J. Smit VII te Slikkerveer	» 184.000
D. S. Landstra, te Sneek	» 182.900
P. Duinker, te Helder	» 181.777
H. Stelwagen, te Rotterdam	» 179.990
C. Eckhardt, te Almelo	» 179.968
K. Bleeker, te Zutphen	» 179.800
J. M. Gruyten en J. de Leeuw, te 's Hertogenbosch	» 179.675
A. Keers, te Hilversum	» 179.400
C. van Lith, te Grave en G. W. van Heezwijk, te Hennen	» 177.990
G. J. van Heek en C°., te Delft	» 177.643
F. Boonstra, te Assen	» 177.600
J. van Groenendaal, te 's Gravenh.	» 175.300
J. Schoenmeijer en A. Kos-Koolhaalder, te Rotterdam	» 175.193
J. J. Bekker, te Lent en A. D. van Seters en C°. te Nijmegen	» 174.490
J. van Burk, te Oosterbeek en W. Wansing, te Westervoort	» 173.000
Gebrs. A. en N. W. van Daalen en J. van Toll, te Arnhem	» 172.678
D. van der Tas, te Charlois	» 171.480
E. J. Weijers, te Nijmegen	» 171.100
L. de Rooy, te Tilburg	» 170.000
M. L. van Spanje en C. Meijers te 's Gravenhage	» 168.943
P. Verbraggen, te Waddinxveen	» 168.190
A. v. d. Meer, te Harlingen	» 167.873
J. Kooy, te Amsterdam	» 165.700
G. Schnitger en H. Kruger, te Groningen	» 163.300
Begr.	» 184.700

Door commissarissen van de Stadsbank van Leening te Amsterdam is op heden den 27 Mei 1884 openbaar aanbesteed het bouwen van eene Bank van Leening in de Gerard Doustraat te Amsterdam, volgens de plannen van den architekt W. Hamer.

Ingekomen 39 biljetten.

R. Repko	ƒ 43.798
T. Kampman en J. v. Harderwijk	» 43.350
J. Lockhorn en Zn.	» 41.180
D. W. Veneman	» 40.160
D. Hoogerbeets	» 39.440
M. van Stuijvenberg	» 39.400
W. Greve, te Buiksloot	» 38.000
F. Luijten	» 37.200
J. H. Hartgerink en W. Boom	» 36.900
W. L. Leibbrandt	» 36.880
Renaud en Boeljon, te Watergraafsmeer	» 36.840
L. Bouwman Jr.	» 36.800
J. P. Rieken	» 36.650
J. F. Baerveldt	» 36.500
W. H. Struijs	» 36.400
B. van Buuren	» 36.300
J. J. ten Seldam en L. K. Anthoni	» 35.750
P. Groenhoff en A. G. Haak	» 35.600
W. Voskuijl	» 35.585
A. Paans	» 35.400
J. Poot	» 35.200
J. M. H. Homulle Fzn.	» 35.120
Peeters en Roelofsen	» 34.900
B. de Bruin	» 34.900
Oosterink en Schut	» 34.900
W. Haaksma	» 34.888
J. Heijink	» 34.785
G. Woud	» 34.643
L. C. Schaade	» 34.400
H. C. Dorlas	» 34.370
G. L. Brouwer	» 34.334
K. J. B. van Damme	» 34.240
C. Rietsnijder	» 34.130
E. H. Helle en C. Kösters	» 33.995.36
H. Rietsnijder & Zoon	» 33.875
J. J. Vontijn	» 33.750
A. H. Grijpink, (firm. Gls. Brugman)	» 33.489
B. Krijnen	» 32.980
Cruijff en Schouten	» 32.561

de overige allen te Amsterdam.

Gegund aan de minste inschrijvers Cruijff en Schouten voor de ingeschreven som van ƒ 32.561.

De Uitgevers DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, te Amsterdam, berichten dat 1° Juni e. k. zal verschijnen:



MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

Dit Tijdschrift wordt den Eereleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van ƒ 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging ƒ 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct.

Advertentiën 1—10 regels ƒ 1.20, verder 10 Ct. per regel.

REDAKTIE: Een commissie uit het bestuur der Vereeniging.

Adres der Redaktie: den Sekretaris der Vereeniging, D. LAKO, te *Zwolle*.

BESTUUR DER VEREENIGING:

Jhr. Mr. V. E. L. DE STUERS, Den Haag, *Eere-Voorzitter*; W. B. G. MOLKENBOER, Amsterdam, *Voorzitter*; J. D. BELMER, Kampen, *Ouder-Voorzitter*; D. LAKO, Zwolle, *Eerste Sekretaris*; W. VISSER, Lisse, *Tweede Sekretaris*; B. J. BOUWMEESTER, Den Bosch, *Penningmeester*; H. L. BOERSMA, Den Haag; J. D. HUIBERS, Amsterdam.

UITGEVERS:

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Dit blad zal worden uitgegeven in 12 maandelijksche nummers van 8 bladzijden text en zooveel mogelijk met plaat in photolithografie.

De uitgevers stellen zich voor het bedoelde eerste nummer ter inzage te zenden aan alle leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in de hoop, dat het zeer velen eene welkome periodieke uitgave zal wezen.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 1919
D. S. M. KALKER,
AMSTERDAM.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

BOUWARTIKELEN, GEREEDSCHAPPEN.
IJZER- en KOPERWAREN
Balkijzer, enz. enz.

AGENT VOOR
MUSGRAVE & Co.,
te BELFAST.



FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden Med. Intern. Tentoonst. 1883.
FABRIEK VAN
ZUINIGHEIDSKACHELS
voor particulieren en openbare gebouwen.
Zilveren Med. Intern. Tentoonst. 1883.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1916

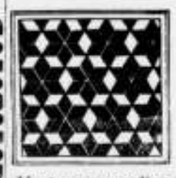
1920
FERD. ENGERS.
AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14

WEIBERN-TUFSTEEN
Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

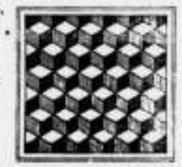
FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,
ALBASTINE
in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,
OLIEBLIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.
Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, allen aan de Polytechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.
KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij Haag.*
Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & Co. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 1921

BEKROOND: **Dusseldorp 1880 Weenen 1880.** GOUDEN MEDAILLE **AMSTERDAM 1883.** BEKROOND: **Frankfort/M. 1881. Amsterdam 1882.**
JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.
FABRIEK VAN
MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK,
KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.
Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.**
OPGERICHT 1830. 1922
Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:
FERD. ENGERS, Amsterdam Rotterdam.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **vergiaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1918
Bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oosteeedijk 248, Rotterdam.



LÉON DE SMET & Co. GENT.
Fabriekanten van Ceramiektegels,
geperste, gepolijste en ingebrande
CEMENTTEGELS
EN
PORTLAND CEMENT.



Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam*, in BOUWMATERIALEN.
Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN,
ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz. 1923

FRED. STIELTJES & Co.
Importeurs van Amerikaansche
Hout- en IJzerwaren.
Keizersgracht 745 bij den Amstel.

MAGAZIJN VAN
SCHOOLBANKEN, Systeem ANDREWS,
STOELEN en BANKEN
voor SCHOUWBURGEN, CONCERTZALEN, enz.
Asbest brandvrije verven,
Asbest olieverven,
Asbest dakbedekkingen,
Asbest-Cement
voor het herstellen van beschadigde zinken en andere daken.
Geïllustreerde Catalogussen en prijzen op aanvrage verkrijgbaar. 1917

KUNSTZANSTEEN, METSEL-, GEVEL- en
Profielsteen, Mozaïkvloeren en Maantegels, Fransche dakpannen, (model Echt) met hunne ijzeren Dakramen. Portl. Cement per wagon franco aan elk station, alle prijzen tegen elke concurrentie
MARTIN & Co. Achter Oosteinde Amst.
1924 *Fabriek van Bouwornamenten.*



DRIJFRIEMEN VAN KAMEELHAAR.
Eenige contractanten voor Europa: 1925
BREYMANN & HOBENER te Hamburg.
Agenten voor Landen of Provincien gezocht.

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**
Specialiteit in IJzeren Hekken
en fijn Smeedwerk.
Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie enz. 1926

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 23.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEREK.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

De Algemeene Vergadering. — Szegedin, vervolg van pag. 153 — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Correspondentie.

DE ALGEMEENE VERGADERING.



ooals ten vorigen jare de 47ste Algemeene Vergadering, was op 28 en 29 Mei l.l. de 49ste wederom verdeeld in een avond- en een middagvergadering, en, het aantal leden in aanmerking genomen die opgekomen waren om onderling de belangen der Maatschappij te bespreken, mag thans met eenigen grond worden aangenomen, dat deze wijze van vergaderen aan de leden aangenamer blijkt te zijn, dan die welke in 1881 beproefd is geworden. In vergelijking van andere jaren toch, en niettegenstaande geen Internationale Tentoonstelling zooals verleden jaar velen verlokte naar Amsterdam te komen, was de opkomst zonder twijfel goed te noemen — 20 leden meer dan in 1883 —, en zal die wellicht nog beter worden indien het Bestuur, zooals het beloofd heeft, aan den wensch der leden gevolg zal geven, om zorg te dragen dat op den tweeden dag des morgens gelegenheid bestaat om gezamenlijk eenige belangrijke in aanbouw zijnde of nieuwe werken in oogenschouw te nemen. Wij hopen dat Amsterdam de gelegenheid daartoe moge aanbieden.

De jaarlijksche tentoonstelling gedurende de vergadering bood dit jaar wederom niet zeer veel; maar hetgeen er was te zien, was zeer belangrijk.

De heer K. Sluiterman zond eene schets in van een geschilderde paneelversiering, waarbij 2 details op ware grootte. Van de heeren G. H. Bauer en Zoon te 's Gravenhage, waren een viertal proeven aanwezig van geschilderde gobelins. Negen stuks fraaie teekeningen gaven de gevels, platte gronden en doorsneden te aanschouwen van de hoofd- en bijgebouwen op het station Reenen, op de halten te Mook, te Hemmen en te Woudenberg Scherpenzeel, en van het hoofdgebouw op de halte Grubbevorst. Deze gebouwen zijn ontworpen door den heer M. A. van Wadenoijen, architekt te Arnhem, van wiens hand ook de tentoongestelde teekeningen waren.

Met de uiterst fraaie penteekening van den heer H. P. Berlage, architekt te Amsterdam, welke een gezicht op de de Ruyter kade voorstelt en op het door den heer Th. Sanders gebouwde Volks-koffiehuis „de Hoop," zullen de lezers van dit blad kennis maken door middel van een verkleinde reproductie. De Commissie voor het Rapport over de Internationale Tentoonstelling van 1883 had meerdere platen kunnen leveren dan die welke in de zaal aanwezig waren; zij gaf echter als proeve slechts enkele der reeds gepubliceerde teekeningen, omdat zij voornemens is de geheele verzameling later in eens tentoontestellen. De heer John F. Groll gaf zijn „kijkjes" in de Britsch-Indische afdeeling, de heer A. van Delden eenige der door hem uitgevoerde decoratien van het hoofdgebouw, en eenige gebouwtjes op het terrein. De heer P. F. Laarman had twee groote teekeningen ingezonden, waarop de details voorkwamen van de door hem uitgevonden valrem, thans veelbesproken. Nog waren aanwezig een aantal met zorg uitgevoerde teekeningen van den heer Joh. Vlaanderen, uit Leiden, uitmakende het bekroonde antwoord op de in November van het vorige jaar door de afdeeling Rotterdam uitgeschreven prijsvraag voor een betimmering en decoratie van een eetzaal in een woonhuis van den eersten rang.

Ook bouwmaterialen waren niet overvloedig vertegenwoordigd. De heer T. F. Bierhorst te Haarlem had in-

Gedrukt 5 Juni 1884.

gezonden: eenige modellen van H. Klette's waterdichte en vuurvaste constructie voor vloeren en zolderingen die voor gebouwen van verschillende bestemming zeer zijn aantebevelen; modellen van parket vloeren (parquets Hydrofuges), samengesteld uit een vloer van plavuizen met houten bekleeding; terrazo en granito mozaiek, en eenige zeer artistiek bewerkte proeven van gesmeed ijzer. De heeren Martin & Co. te Amsterdam zonden eenige modellen in van de dakbedekking met zoogenaamde „tuiles métalliques" van Menant te Parijs, waaromtrent men eenige bijzonderheden kan vinden in No. 14 van den loopende jaargang van dit blad. (zie vraagbaak).

De Voorzitter der Maatschappij, de heer C. Muysken, opende met een warme welkomstgroet de vergadering, waarna het Bestuur, bij monde van den Secretaris, verslag uitbracht over den toestand en de geschiedenis der Maatschappij, gedurende het afgeloopen jaar.

Daarna geeft de Penningmeester, de heer N. Redeker Bisdom, een overzicht van den stand der geldmiddelen en van de bezittingen der Maatschappij, en doet de heer van Malsen verslag van de bevindingen der Commissie, benoemd om verslag uit te brengen over de rekening en verantwoording van den Penningmeester. Dit verslag luidde zeer gunstig, tengevolge waarvan de Penningmeester gedecharg eerd werd.

De stemming voor twee Bestuursleden, in de plaats der aftredende leden de heeren N. Redeker Bisdom en C. Muysken, ging met minder bezwaren gepaard dan ten vorige jare; er was slechts één stemming noodig om tot het verplichte aantal kandidaten te komen, en hieruit werden herkozen de heer N. Redeker Bisdom met 57 van de 69 uitgebrachte stemmen, en de heer C. Muysken, met 63 van de 70 stemmen. Beide heeren namen de keuze aan, waarop, op voorstel van den heer P. J. H. Cuypers, de heer C. Muysken ook tot Voorzitter werd herbenoemd.

Het eerste werk van dezen was, den heer A. J. C. van Gemund met eenige welgemeende woorden de gouden medaille te overhandigen, welke hij in September 1883 had behaald met zijn antwoord op de eerste prijsvraag der Maatschappij. Daarna ontvingen de heeren Th. G. Schill en D. H. Haverkamp de zilveren medaille, behaald in den wedstrijd voor de plannen van het te stichten gebouw. Terecht wees de Voorzitter daarbij op de bijzondere beteekenis van deze onderscheiding, die als een lauwer moest beschouwd worden door vakgenooten toegekend. Eene medaille van bijna gelijke waarde werd door den heer Jurriaan Kok in ontvangst genomen. In den zelfden wedstrijd was hem deze toegekend, om de groote verdiensten van zijne plannen.

Over de begrooting, nu aan de orde, werd wel lang gediscussieerd, maar hare cijfers ondergingen daarbij geen verandering en zij werd en bloc aangenomen.

Tengevolge van omstandigheden van verschillenden aard, was de September-vergadering in de beide laatste jaren in Amsterdam gehouden; thans was wederom een der andere afdeelingen aan de beurt, en daar de vroegere traditie: keuze volgens een rooster bij het lot opgemaakt, verbroken was, meende de Voorzitter te mogen vragen of een der jongste afdeelingen genegen zoude zijn de leden der Maatschappij te ontvangen. De heer Noordendorp verklaarde alras, dat het de afdeeling Leeuwarden, welke hij vertegenwoordigde, aangenaam zoude zijn, en zij het tot een eer zoude rekenen de vakgenooten in het Noorden te ontvangen; hare jeugdige krachten hoopte hij echter dat in aanmerking zouden genomen worden.

Wel verhieven zich stemmen tegen de plaats van samenkomst: de een vond het te ver, de andere veronderstelde dat er te weinig in aanbouw zijnde werken zouden te zien zijn, een derde achtte het te veel van de jeugdige krachten van de afdeeling gevergd, en zoo al meer. Maar op recht hoffelijke wijze bedankte de heer Noordendorp voor die vaderlijke zorgen, verzekerde dat er in 't Noorden veel was te zien, en drong er op aan dat de leden dit zelfs eens zouden komen onderzoeken. Men had het in 't Noorden goed; wij zijn er best, zeide spreker, en ik hoop dat zij die er in September zullen komen zich ook best zullen gevoelen.

Onder algemeen applaus werd de keuze van Leeuwarden goedgekeurd; wel een bewijs, zoo zegt de Voorzitter, hoe gaarne de vergaderden met hunne kunstbroeders van het Noorden willen kennis maken.

Op Donderdag, den 29sten, heropende de Voorzitter te 2 ure des namiddags de vergadering en bracht de wijziging omtrent artikel 52 der Wet in discussie, nadat eerst het prae-advies over de ingekomen voorstellen en vervolgens het daaruit voortgevloeide voorstel van het Bestuur waren voorgelezen.

Juist omdat een ieder met volkomen zekerheid zou kunnen stemmen over deze gewichtige zaak, stelde de heer P. J. H. Cuypers voor, om alle ingekomen voorstellen, één voor één te behandelen; hierin gaat de Voorzitter mede, die ze allen in behandeling wil nemen, alleen met het oog op het advies van de Commissie en dat van het Bestuur. Maar al spoedig gaan er stemmen uit de vergadering op, die de prioriteit erkennen van het voorstel van het Bestuur; en naar aanleiding van 'tgeen reeds gesproken is, brengt de Voorzitter nu alleen het advies van de Commissie en 't Bestuursvoorstel in discussie. Na al hetgeen in het Weekblad reeds over deze zaak is geschreven had menigeen misschien een langduriger strijd verwacht; de discussie bepaalde zich tusschen afgevaardigden van enkele afdeelingen, die lijnrecht tegenover elkander bleken te staan, wat betreft het aannemen van plaatselijke leden. Zoo zag Leiden — als een kleine afdeeling — al haar heil in 't aannemen van plaatselijke leden; 's Hage was 't om deze niet te doen, maar wenschte alleen de jongere leden tot zich te trekken.

Voor dat er tot stemming over het Bestuursvoorstel werd overgegaan, lichtte de Voorzitter het standpunt toe, hetwelk het Bestuur had meenen te moeten innemen, en dat niet gemakkelijk was te vinden, omdat het gelegen was tusschen zeer bijzondere belangen der afdeelingen aan de eene-, en de belangen der Maatschappij aan de andere zijde. De meeste voorstellen tot wijziging van Art. 52 hadden op het Bestuur een indruk gemaakt, als waren ze gedaan omdat de afdeelingen over meer geld wilden beschikken; maar het middel — plaatselijke afdeelingsleden — zou gevaar voor de kas opleveren. Het Bestuur, dat op de maatschappelijke kas het oog gevestigd moet houden, heeft daarbij in aanmerking genomen, dat toch een verandering ten gunste van jeugdige krachten gewenscht was.

Na deze toelichting verklaart de heer Leliman, de eerste onderteekenaar van het prae-advies der commissie, met het Bestuur thans mede te gaan, en stelt voor, met algemeene stemmen het voorstel van het Bestuur aan te nemen en de uitwerking van het veranderde artikel 52 nog 2 à 3 jaren te beproeven, om dan te zien of ingrijpender wijzingen mogelijk zijn.

Het verzoek van den Voorzitter of iemand hoofdelijke stemming wenschte, bleef onbeantwoord, en niemand verklaarde zich tegen het voorstel van den heer Leliman, zoodat het Bestuurs-voorstel was aangenomen. De heer J. R. de Kruyff, wenschte echter in eene zoo belangrijke zaak als deze wel degelijk hoofdelijke stemming, die, na plaats te hebben gehad, bewees dat slechts 8 der aanwezige leden het niet met het voorstel eens waren.

Daar kwam de tijd om wenschen te uiten. De heer van Etteger mist gedurende de Meivergadering de gelegenheid om met vakgenoten op den morgen van den tweeden dag belangrijke werken te gaan zien. Hoewel het toekomstige gebouw het gezellig verkeer der leden meer bevorderen zal, heeft het Bestuur beloofd, in 1885 aan den wensch van den heer v. Etteger gehoor te geven. Ook het verzoek van den heer Schill zal het overwegen om op de September vergadering te Leeuwarden — zoo de afdeeling aldaar er geen bezwaar in ziet — de loonskwestie te bespreken. De heer Knuttel heeft een verzoek meer bepaald aan de Redactie van het Weekblad; hij, en velen met hem, vinden in de verslagen der afdeelingsvergaderingen niet alles even belangrijk; hij acht die verslagen te uitgebreid en verzocht de Redactie daarin te bekorten; belangrijke lezingen kunnen dan als artikelen in dit blad opgenomen worden. Het is evenwel moeilijk voor de Redactie om verkortingen aan te brengen; wel gelooft echter de Voorzitter dat de verslaggevers gaarne aan den uitgesproken wensch zullen willen gehoor geven om op verzoek der Redactie de verslagen in te krimpen ten einde meer plaatsruimte open te laten voor andere artikelen. Dit waren de voornaamste wenschen.

Tijdens de behandeling der 12 artikelen, in acht te nemen bij het uitschrijven enz. van Prijsvragen, volgde er nog een van den heer Klinkhamer, om aan de Redactie te verzoeken voortaan haar opinie bekend te maken over de uitgeschreven prijsvragen.

De Voorzitter wijst er op, dat in het Weekblad reeds nu en dan gekritiseerd is geworden, maar dat het Bestuur zich zeker meermalen zal doen hooren, nu eenmaal een proeve aanwezig is, die aantoont hoedanig prijsvragen moeten ingericht worden. Deze proeve zal gepubliceerd en langs hooge omwegen bekend gemaakt worden, terwijl zij, zooals de heer Leliman reeds vroeger op deze vergadering gevraagd had, na eenigen tijd zoo noodig verbeterd moet worden.

Na de prijsvragen: de concept-bouwverordering, waarvan het ontstaan door den heer Redeker-Bisdom in herinnering gebracht werd, en welke verschuldigd was aan den niet genoeg te waardeeren ijver van den heer F. J. Nieuwenhuis. Op deze vergadering kon alleen discussie gevoerd worden over de algemeene strekking; naderhand wordt het advies der afdeelingen ingewonnen.

Verschillende opmerkingen volgden, b. v. over de stiefmoederlijke behandeling van het sanitaire gedeelte, van de bouwkunde ten plattelande, enz., over het bezwaarlijke van de samenstelling van zulk eene verordening, over de macht van Burg. en Weth. om te kunnen afwijken van de bepalingen der verordeningen enz., echter steeds bij die opmerkingen hulde brengende aan het concept. De heer Nieuwenhuis verklaarde gaarne, dat zijn werk nog een te veel persoonlijke karakter droeg en dat de Commissie bereid was nader de opmerkingen der verschillende afdeelingen te hooren en in aanmerking te nemen. Geheel in den geest der vergadering, verzocht de Voorzitter aan de Commissie, met haar concept naar goedvinden te handelen. Hiermede was de agenda afgehandeld.

Na een woord van welgemeenden dank, door den heer Leliman gesproken, voor de onpartijdige leiding der vergadering door den Voorzitter, een woord van hulde aan den Secretaris en aan den Penningmeester, een woord van dank aan de Pers, en aan de verschillende Commissiën, die zooveel goeds tot stand brachten, wenscht hij allen kracht, macht en liefhebberij om steeds de Maatschappij te blijven steunen. Hierna sloot de Voorzitter deze vergadering, die voorzeker als een der belangrijkste uit den laatsten tijd kan geboekt worden.

SZEGEDIN.

Vervolg van pag. 153.

Op den wal treft men drie à vier M. onder de oppervlakte eene vaste naar de rivier hellende laag, waardoor het grondwater op zeer gemakkelijke wijze wordt afgevoerd; hierop volgt eene laag leem die in kleur van licht groen tot donkerblauw afwisselt, en waarschijnlijk uit overblijfselen van vroegere planten bestaat. Eene 17 M. dikke laag zand, verschillend van korrel, volgt nu en ten slotte zeer harde blauwe klei. Op deze kleilaag zijn de kaaimuren en de pijlers van de brug gebouwd.

Door deze nauwkeurige boringen en geologische opnemingen kon men bepalen, wat noodig of wenschelijk, wat mogelijk en uitvoerbaar was.

Het eerste blijvend werk bestond in het maken van waterkeeringen en het met 225 à 375 M. verbreeden van de bedding der rivier, waardoor zooveel mogelijk eene overstrooming kon worden geweerd. In het voorjaar van '81, toen het water 41 cM. hooger geklommen was dan tijdens de overstrooming, hebben deze waterwerken met glans de proef doorstaan.

Opdat, tijdens doorbraken op andere plaatsen, het inondeerend water door het dal de stad niet kan binnendringen, zijn van de landzijde bovendien nog schutdammen aangelegd, die gezamenlijk met den vroeger genoemden ringdijk eene totale lengte hebben van 41150 M. Deze dijken en dammen liggen ongeveer 102 à 162 cM. boven de hoogst gekende waterstand, terwijl de grondslag der stad gemiddeld 4.52 M. onder de dijkskruin zich bevindt.

De aanleg van het algemeen plan eener stad hangt af van de voornaamste verkeerswegen. Aangezien de bewoners van Szegedin niet alleen uit de scheepvaartbeweging, doch ook in den handel met het binnenland, hun bestaan vinden, werden de hoofdwegen ontworpen langs den oever, en naar het middenpunt der stad, in onmiddelijke gemeenschap met de groote landwegen, met het station en met de over de Theiss te bouwen stalen brug. Door dit radiaal stelsel werd het best aan de

behoefte voldaan. Van uit een plein voor het bruggenhoofd aangelegd, loopen twee groote en vier kleinere radiaalstraten. Om het verkeer te vergemakkelijken en het centrum der stad van overtollige beweging te ontlasten, werden twee ringstraten geprojecteerd welke geen volkomene cirkels daarstellen, doch met hunne uiteinden tegen den ringdijk aan den oever steunen. De stad werd hierdoor in drie bijna concentrische deelen gescheiden; in verband met dit een en ander werden de pleinen en straten aangewezen.

Men maakte de straten zoo hoog mogelijk, eensdeels om beschut te zijn tegen overstrooming van de landzijde, om het verkeer naar het centrum bij inondatiën mogelijk te maken en ook met het oog op rioleering en afwateringwerken, anderdeels om de eigenaren te noodzaken hunne perceelen op te hoogen.

Bij het opmaken van het algemeen stadsplan werd 85% der beschikbare ruimte voor huizen bestemd en 15% gereserveerd voor pleinen, plantsoenen, vijvers enz.

De ligging der straten was zooveel mogelijk naar de vroeger bestaande geregeld, met dien verstande, dat de bochten weggenomen, de zijstraten paralel en haaks op elkander werden geprojecteerd. De richting ten opzichte der hemelstreken kon men bij toepassing van het radiaal systeem niet volhouden (zullen de straten ook een nummer in plaats van eene naam krijgen?) Het stratennet heeft eene lengte van ongeveer 100.000 M. terwijl de breedte van 15 tot 38 M. bedraagt. In alle straten worden trottoirs van trachyt steenen of van geplaveide klinkers met een kantlaag gemaakt, terwijl voor het rijpad trachyt, keien, breuksteen of mac-adam op eene 80 à 40 cM. dikke onderlaag van beton is gebezigd. De groote ringdijk en de buitendijksche radiaalstraten zijn 38 M. breed. De andere ringstraten, zoo ook de binnendijksche radiaalstraten, meten 30 M. In de andere hoofdstraten staan de gevels der huizen 20 M. van elkander. De loozing van het water geschiedt in de hoofd ringstraten door twee open greppels, breed $2\frac{1}{2}$ M. diep $1\frac{1}{2}$ M.; in de kleine ringstraten, door twee onder den grond gemetselde riolen, in den toog hoog 90 cM. en in de zijstraten door één dergelijk riool; buiten den ringdijk loost het water in kleine ondiepe greppels langs de straten, (in Amsterdam niet onbekend, doch gelukkig aan het verdwijnen.)

In het centrum der stad zullen zooveel mogelijk de oude toestanden behouden blijven.

Dit gedeelte ligt het hoogst, zoodat men vermeende geene buitengewone voorzieningen noodig te hebben; hier wisselt de breedte der straten af van 8 tot 15 M.

De straatreiniging is aan een pachter toevertrouwt, die tweemaal 's weeks hierin voorziet; van gemeentewege worden des zomers de straten dagelijks besproeid, terwijl de bewoners voor het schoon- en nathouden der trottoirs moeten zorgen.

Een trambaan is ontworpen ter lengte van 10 kilometer; waarschijnlijk is men thans met den bouw daarvan begonnen.

Twaalf pleinen, die gezamenlijk $^1/_{20}$ deel van het bebouwde gedeelte der stad uitmaken, zijn niet met struiken, doch met boomen beplant.

Het toewijzen der bouwterreinen gaf veel hoofdbreken; meest alle bewoners van Szegedin hadden eigen huis en hof. Eene minima grootte der bouwterreinen was vroeger niet vastgesteld, zoodat meer dan 80 % der eigenaren bouwterreinen hadden, kleiner dan 300 M². (Hoeveel bouwterreinen heeft men in de Nederlandsche steden, vooral te Amsterdam kleiner dan 30 M².

Voor gezondheid en brandgevaar achtte men deze oppervlakte te gering: eene nieuwe verdeeling volgde; aan elk eigenaar werd een terrein toegewezen; de grond die hij meer kreeg, dan hij vroeger bezat moest worden vergoed, ook was men verplicht een terrein te accepteeren, zelfs al was het vroegere thans door eene straat geheel ingenomen.

Vele ingewikkelde onderhandelingen met de voormalige eigenaren, spruitten hier uit voort. De Commissaris met zijne adjuncten hadden evenwel den tact alles zoodanig te leiden, dat slechts 8 % der toewijzingen aan het oordeel van den rechter werden onderworpen.

In het voorjaar van 1880 verscheen eene bouwverordening, regelende de verdeeling van den grond en der straten; zij bevatte verplichtende maatregelen, wat betreft de gezondheid, de deugdzaamheid van den bouw, en de waarborgen tegen water- en brand-gevaar.

De stad werd in drie wijken verdeeld volgens de vroeger genoemde ringstraten. Voor den 1^{en} ring is aangenomen, dat de erven bij eene gevelbreedte van 16 Meter eene oppervlakte moeten hebben van 450 M².; bij den 2^{en} ring, eene gevelbreedte van 20 Meter bij eene oppervlakte van 600 M² en bij den 3^{en} ring, eene gevelbreedte van 24 M. bij eene oppervlakte van 840 M². Voor het centrum, dat met den 1^{en} ring tot één wijk is saamgetrokken, geldt de bepaling, dat hoogstens $\frac{1}{2}$ gedeelte der perceelen bebouwd, minstens $\frac{1}{2}$ deel als openplaats moet dienen. Voor de vóórsteden zijn geene bepalingen gemaakt; in den regel is daar slechts $\frac{1}{3}$ gedeelte bebouwd. Alle huizen behooren ten minste aan één zijde in de rooilijn geplaatst te zijn; openbare gebouwen en monumenten mogen hierop uitzondering maken. In de twee voornaamste radiaalstraten is een voortuintje van 6 M. diepte voorgeschreven. Alleen in het centrum en in de straten die naar het station voeren, is het geoorloofd de huizen tegen elkander aan te bouwen; van deze vrijheid wordt evenwel zeer weinig gebruik gemaakt.

Niet meer dan twee verdiepingen mogen de huizen hoog zijn; het bouwen van drie en meer étages, wordt alleen toegestaan voor fabrieken en openbare gebouwen, terwijl, behalve in de 11 voorname straten, parterre woningen zijn toegelaten. Bij parterre woningen moeten de muren zoo zwaar zijn, dat later daarop nog eene verdieping kan worden opgetrokken. Het meeste worden parterre woningen gebouwd. Van de 2633 reeds voltooide huizen, zijn 1561 gelijkvloers, 836 met bel-étage en sous-terrain, de overigen hooger. Wat de dichtheid der bevolking betreft, rekent men in den 1^{en} ring op 261, in den 2^{en} ring op 174 en in den 3^{en} ring op 83 inwoners per bunder.

Als ophoogingsmateriaal mag slechts zand of gele leem gebezigd worden. Eene laag steen in specie, overdekt met 2 cM. cement of 1 cM. pik of asphalt, moet tot weering van vocht onder de huizen worden aangebracht. Van harde steen in sterke specie, van bergsteen of beton verlangt men, in het centrum, de muren opgetrokken. In de tweede wijk geldt dit voorschrift voor de muren tot eene hoogte van 8,22 M. boven het

nulpunt van de Theiss. In de voorstad is deze bepaling verbindend voor de fundeering en de kapdragende muren. Woningen van eene verdieping moeten muren ter dikte van 16 à 48 cM. hebben; woningen met 2 étages, muren van 32 à 63 cM., al naar mate de muur balkdragend is of tot afscheiding dient. In de eerste wijk is aangenomen de beneden vloeren te leggen op 8.22 M., in de 2e en 3e wijk op 7.11 M. boven het nulpunt van de Theiss. De benedenvloeren in „the city" worden gedragen door gewelven ter dikte van 16 cM. tusschen ijzeren balken. De houten vloer en de gewelven zijn door eene isoleerende laag, hoog 8 cM., gescheiden.

In de stad mag geen vertrek lager zijn dan 3.31 M., gemeten tusschen vloer en plafond. In de voorsteden is deze hoogte bepaald op 2.85 M. Elk vertrek moet eene afzonderlijke stookplaats hebben. Een bepaald materiaal is niet voorgeschreven voor de trappen; eene breedte van minstens 1.30 M. is evenwel verplichtend. De sous-terrains in de voorsteden, die tot stallen gebruikt worden, moeten van bijzondere ventilatie-inrichtingen voorzien zijn, opdat geen schade of hinder aan de bewoners wordt berokkend.

Het verspreiden van brand wil men zooveel mogelijk tegengaan door te bepalen, dat elk huis van den grond tot boven het dak eigen zijmuren moet hebben; slechts dan mogen daarin deur- en raam-openingen aangebracht zijn, wanneer zij zich minstens 3 M. van de grenslijn bevinden. De daken moeten met leien of pannen gedekt zijn; in den 3^{en} ring wordt het aanbrengen van vilt of houtcement op daken van zijgebouwen toegestaan.

Bijzondere aandacht en toepassing verdient de navolgende bepaling. Om de minder bedeelden met raad en daad bij te staan, zijn van Regeeringswege 22 verschillende plannen met volledige beschrijvingen voor arbeiderswoningen gereed gemaakt en gedrukt, welke plannen, tegen betaling van ongeveer 20 cents, aan belanghebbenden worden verstrekt. Eene dergelijke woning is voor 900 à 4000 gulden te bouwen. De belanghebbende kan zelf bouwen of desverlangd tegen voldoening van genoemde som, van het Bestuur een dergelijk huis bekomen. Deze huizen vallen zeer in den smaak, zoowel wat indeeling, verlichting als luchtverversching betreft, en ongetwijfeld zullen zij in den omtrek tot voorbeeld verstrekken.

Voor waterafvoer was in het oude Szegedin slecht gezorgd; het rioolnet was veel te klein en bovendien had ieder zijne loozing gemaakt zooals hem goed dacht; vandaar dat elke stortregen, elke hooge waterstand, een gedeelte der stad onder water zette en dit zoolang aanhield tot de natuur hierin tegemoet kwam. Bij den wederopbouw der stad sprak het van zelf, dat het regelen van het rioolnet als hoog noodzakelijk werd beschouwd. De stad ligt tamelijk vlak, d. w. z. behalve eenige hoogere punten bedraagt het verschil in niveau 4 à 5 M. Het bezwaarlijke is niet alleen, dat dit niveau beneden den gemiddelden waterstand van de Theiss ligt, doch ook dat de ringdijken, die bij eventueele overstrooming als afsluitdijken moeten dienen, niet door riolen mochten doorbroken zijn. Voor het rioolplan werd de stad in 4 afwateringsdistricten verdeeld. Al het huis- en hemel-water komt door spruiten en geleidingen in de groote afvoerriolen en wordt bij lagen waterstand door sluizen in de Theiss afgevoerd. Verder werden zoodanige maatregelen getroffen, dat bij hoog water, dat is 3.50 M. boven het nulpunt der Theiss, de sluizen gesloten en de hoofdriolen naar twee pompstations worden geleid. Centrifugaalpompen voeren alsdan dit vervuild water op en over den dijk in de rivier.

Volgens berekening wordt het rioolwater 600-voudig door de Theiss verdund. Voor den aanleg van bevloeiingsvelden is het terrein niet gunstig. Uit gebrek aan genoegzaam water kon het loozen der privaten in de riolen niet algemeen toegepast worden. In de kasernen zijn tonnen geplaatst, terwijl de meeste huizen beerputten hebben, die bij tijd en wijle pneumatisch worden geledigd.

De hoeveelheid af te voeren rioolvocht is gebaseerd op de gegevens: dat er per jaar 550 mM. regen valt, dat in de 1e rioolwijk elk bewoner per dag gebruikt 150 liter, in de 2e rioolwijk 100 liter en in 3e en 4e rioolwijk 50 liter water. De graad van verdunning van het rioolwater door de Theiss is vastgesteld naar den afvoer bij lagen waterstand, zijnde 400 M³. per seconde, terwijl het te verwijderen rioolwater slechts 0,670 M³. in denzelfden tijd bedraagt. In de 1e wijk meten de eivormige hoofdriolen 95 cM. hoogte bij 110 cM. breedte; de zijriolen eene hoogte van 80 cM. In de tweede wijk hebben de riolen 95 à 142 cM. hoogte. In de derde en vierde wijk geschiedt de waterloozing grootendeels door open riolen; zelfs de collecteur (hoofdriool of verzamelaar) is bijna geheel open. Geen riool heeft minder dan 60 cM. hoogte. De riolen zijn gemetseld van gebakken steen in hydraulische kalk en van binnen tot het wijdste gedeelte met portland-cement bepleisterd. Voor het schoonmaken der riolen zijn stijgkokers gemetseld die in de straat uitmonden.

Volgens de bouwverordening moet elk huis eigen riolen en zinkputten hebben. De privaten behooren goed geventileerd te zijn; de stoffen worden naar den beerput geleid, die minstens 5 Meter van de wel gelegen is. Waar zich riolen in de straten bevinden, is het toegestaan deze putten door eene buis van ten hoogste 20 cM. in verband te brengen met het riool, zoodat de dunne stoffen kunnen wegvloeien.

Hoedanig in het vervolg de toevoer van drink- en spoel-water geschieden zal, is nog onbeslist. Sedert 1862 bestond eene inrichting die gemiddeld 31 liter water per hoofd per dag aanvoerde. Verder had ieder huis eene welpomp.

(Wordt vervolgd.)

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

In het »Vaderland" lezen wij het volgende:

Heden, 17 Mei, werd op het Raadhuis te Rotterdam het gedenkteeken, ter eere van dr. T. J. Stieltjes op het Noorder-eiland opgericht, aan het Dagelijksch Bestuur overgedragen.

Te dien einde kwamen B. en W. daar ten halfëen ure te zamen met de leden der commissie van oprichting, bestaande uit de heeren N. H. Henket, W. J. Knoop, Ph. Lindo, A. W. Mees, Lodewijk Mulder en W. Staring (de heer W. L. van Meurs, mede lid van de commissie, was verhinderd de bijeenkomst bij te wonen), terwijl verscheidene leden van den Gemeenteraad door hun tegenwoordigheid van hun belangstelling deden blijken.

Nadat de commissie was binnengeleid, richtte haar voorzitter, Lodewijk Mulder, het woord tot het Dagelijksch Bestuur der gemeente, om haar met een korte toespraak het monument over te dragen. Hij herinnerde daarbij in hoofdzaak aan de aanspraken, die Rotterdam kon doen gelden als de plaats, waar het moest verrijzen, zoowel omdat Stieltjes daar de laatste jaren van zijn

werkzaam leven had doorgebracht en zijn stoffelijk overschot daar rustte, als omdat Rotterdam door voor meer dan de helft bij te dragen in de som, die door de vrienden en vereerders van Stieltjes was bijeengebracht, wel het bewijs had geleverd, dat de ingezetenen dier gemeente er prijs op stelden, dat aan de nagedachtenis van hun verdienstelijken medeburger de hulde werd gebracht, die hem zoo ruimschoots toekwam. Na daarop herinnerd te hebben aan de vertraging, die de commissie ondervond, toen ten gevolge van de catastrophe, welke in die dagen in Rotterdam losbarstte, meer dan twee jaren volkomen onzekerheid heerschte omtrent de bestemming, die gegeven zou worden aan de terreinen van de Handelsvereeniging, op welke volgens het gemaakte ontwerp het gedenkteeken zou geplaatst worden, gaf de spreker van dit laatste een korte beschrijving en bracht toen uit naam van de oprichters zijn dank aan hen, die door hun medewerking de taak der commissie hadden gemakkelijk gemaakt, als aan professor Gugel, die geheel belangeloos het ontwerp had geleverd en later voortdurend zijn raad en voorlichting had verleend; aan den heer Lacomblé, die door het treffend gelijkend medaljonportret in het voetstuk de artistieke waarde van het geheel had verhoogd; aan de firma Margry en Snickers, die het werk op uitstekende wijze had uitgevoerd; aan de leden van de Rotterdamsche subcommissie en hun voorzitter, den heer Joost Van Vollenhoven, die altijd bereid waren tot raad en inlichting. Hij besloot zijn toespraak door met weinige, maar krachtige woorden, Stieltjes te herdenken als een man van uitgebreide kennis, met den grootsten eenvoud gepaard; als een krachtig strijder voor datgene, wat hij eenmaal als recht en waarheid had erkend; een man van den jongeren tijd door zijn heldere en liberale begrippen omtrent ontwikkeling en vooruitgang, een man als van vroegere eeuwen door zijn degelijk en oud-Hollandsch karakter. Met de uitdrukking van die hulde en vereering werd het gedenkteeken door de oprichters aan de gemeente Rotterdam aangeboden en in haar hoede aanbevolen.

Na de rede van den heer Mulder aanvaardde de Burgemeester, met enkele hartelijke woorden den heer Stieltjes herdenkende, het monument namens de gemeente Rotterdam.

Behalve door de commissie van oprichting en de leden van het Dagelijksch Bestuur werd de plechtigheid nog bijgewoond door eenige genoodigden, als de beide zonen van dr. T. J. Stieltjes, den hoogleeraar Gugel en een der leden van de firma Margry, terwijl de heeren Lacomblé en Joost Van Vollenhoven verhinderd waren geweest, aan de ook tot hen gerichte uitnoodiging gevolg te geven.

Een dejeuner besloot de plechtigheid.

Het gedenkteeken, geplaatst op het Noorder-eiland, te midden van het plantsoen bij de Van der Takstraat, bestaat uit een zuil op voetstuk, beide van Udelfangersteen, ter gezamenlijke hoogte van 11 meter. Drie hardsteenen treden omgeven het voetstuk, waarop aan de voorzijde het uitmuntend gelijkend medaljonportret van Stieltjes is aangebracht, en op de achterzijde de emblemen van ingenieur en krijgskundige. Het eene zijfront bevat tot opschrift: »Thomas Joannes Stieltjes 1819—1878", het andere: »Hulde van vrienden en vereerders, 1883."

Het oorspronkelijke medaljonportret, door den heer Lacomblé in Carrarisch marmer gebeiteld, werd uit vrees voor beschadiging door de bronzen kopie vervangen en als geschenk aan de gemeente Rotterdam aangeboden, en is in het museum Boymans geplaatst.

Te Helder zal van 8 tot 15 Juni e. k. eene Nijverheids-Tentoonstelling worden gehouden. De beste inzendingen zullen met zilveren en bronzen medailles en diploma's worden bekroond.

Op de begraafplaats »Ter navolging," te Scheveningen, is dezer dagen een gedenksteeken geplaatst boven het graf van mr. G. Groen van Prinsterer en zijn echtgenoote. Het is in streng Griekschen stijl uit zuiver wit Carrarisch marmer vervaardigd, in de werkplaatsen der heeren Laurent Philips & C°., te 's Hage.

Boven het in vergulde letters gebeiteld opschrift, prijken op den steen een immortellenkrans met linten omwonden en twee saamgevlochten palmtakken, de zinnebeelden van onsterfelijkheid en vrede.

Het geheel maakt een goeden indruk. Het monument werd ontworpen door den architekt H. J. Mondt te 's Hage.

Aan het verslag van den toestand der Gemeente Amsterdam over 1883, ontleenen wij het volgende:

Tot het bouwen van 799 nieuwe perceelen werd vergunning verleend, terwijl 430 voltooid werden. Voor herbouw werden 166 en voor verbouw of herstelling 736 vergunningen gegeven.

Wanneer men een vergelijking maakt met 1882, dan is de vooruitgang niet groot. In 1882 werden voltooid 931 nieuwe huizen tegen 430 in 1883, en ondernomen 763 tegen 633 in 1883.

In 1883 werd aan de gebouwen voor onderwijs besteed ƒ 50,115.47½, voor onderhoud en verbouwing.

Omtrent het uitbreidingsplan der Gemeente wordt medegedeeld, dat in 't algemeen de lust tot bouwen zeer gering is.

Het onderhoud van de plantsoenen en beplantingen heeft een uitgaaf gevorderd van ƒ 31,259.78½.

Met leedwezen zal menigeen vernemen, dat, te beginnen met heden, de karaktervolle huizen uit het Jodenkwartier te Frankfurt (Judengasse) worden afgebroken.

L.l. Zaturdag deed het gerechtshof te Amsterdam uitspraak in eene hoogst belangrijke zaak. Het gold namelijk de vraag of het hier ter stede bij aanbestedingen, die onder toezicht van een architekt worden voorbereid en uitgevoerd, steeds gebruikelijk is, tenzij het tegendeel mocht bedongen zijn, den architekt een termijn van zijn loon te betalen (indien hij dit verlangt), zoo dikwijls er een termijn der aannemingssom aan den aannemer is verschuldigd, en zulks in gelijke verhouding. Van het al of niet bewezen zijn van het bestaan dezer usance, die door den architekt als eischer gesteld, en door den gedaagde ontkend was, werd door het Hof bij zijn arrest van den 23sten Nov. ll. de beantwoording afhankelijk gesteld van de vraag of eerstgenoemde al dan niet te recht de verschenen termijnen van zijn salaris als bouwmeester gevorderd had van den aanbesteder, zonder dat volledige praestatie zijnerzijds vaststond. Nadat de eischer vijftien getuigen, die de usance erkenden, en de gedaagde twee-en-twintig, die haar niet erkenden, had doen hooren, nam het Gerechtshof aan, dat het bestaan der usance *niet* bewezen was. Het verklaarde derhalve den architekt niet ontvankelijk in zijne vordering, en bevestigde, hoezeer op andere gronden, het vroeger tusschen dezelfde partijen gewezen vonnis der rechtbank.

CORRESPONDENTIE.

Aan de redactie van het Bouwkundig Weekblad.

M. M.

In de Deutsche Bauzeitung van 14 Mei l. l., komt onder de rubriek prijsvragen het volgende voor (vertaald): Uit het programma eener Internationale prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging tot bevordering der bouwkunst te Groningen, tot het verkrijgen van ontwerpen voor een monumentale fontein, inlevering vóór 1 Juni 1884, ontleenen wij het volgende karakterestieke gedeelte:

Art. 3. De fontein moet een monument zijn, ter herinnering aan het feit, dat de vestingwallen, waarmede de stad Groningen omgeven geweest is, worden geslecht en de gemeente daardoor een nieuw tijdperk van bloei is ingetreden.

Daarom is het vereischt, dat de fontein de indruk maakt van een grootsch monumentaal karakter, terwijl op aesthetische wijze moet worden uitgedrukt, dat zij wordt gesticht uit de bijdragen van de gezamenlijke burgers der gemeente Groningen.

Men ziet hieruit, welke niet geringe uitdrukking aan de Nederlandsche bouwkunst wordt toevertrouwd. De meeste Duitsche architekten zullen zeker aan de oplossing van zulk een vraagstuk twijfelen. (1)

U dankzeggende voor de genoten plaatsruimte heb ik de eer te zijn:

UEd. Dv. Dr.

ROTTERDAM, 28 Mei 1884. JURR. KOK.

(1) De Hollandsche architekten zeker evenzeer.

Noot van den schrijver.

De opzichter der kerk te Vucht heeft cassatie aangeteekend van het vonnis van het Gerechtshof te 's Hertogenbosch.

Te Groningen is een afdeeling gesticht der Maatschappij het Bestuur heeft zich geconstitueerd als volgt:

J. R. Jager. *Voorzitter*, de Jongh. 1e *Secr.*, H. Raammaker. 2e *Secr.*, M. Viets. *Penningmeester*, A. Eisses. *Biblioth.*

Zoo bekend is werd eenigen tijd geleden door de »Vereeniging ter bevordering der Bouwkunst" alhier, eene internationale prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp van eene monumentale fontein op het Heereplein. Met 1 Juni ll. was de termijn van inlevering verstreken, en nu blijkt het, dat deze prijsvraag aanvankelijk het meest denkbare succes heeft gehad. Er zijn toch niet minder dan 21 plannen ingekomen, waarvan sommige in gips gemodelleerd, en wat meer zegt: de meeste zijn inderdaad fraai.

Nederland, België en Duitschland hebben in deze gewedijverd.

De motto's waaronder de ontwerpen zijn ingezonden zijn:

1. »Eer aan de burgers van Groningen"; 2. »Concordiae" (met geboetseerd model); 3. »Durch Frieden Freiheit zu Wohlstand en Glueck"; 4. »La silhouette"; 5. »Labor et Constantia" (met geboetseerd model); 6. 1672; 7. Een hoofd met 2 aangezichten; 8. »Minerva"; 9. »Memento"; 10. »Verbroedering"; 11. »Fons"; 12. »Quando?"; 13. »Voorwaarts"; 14. 1884; 15. »Aan Groningen gewijd"; 16. Twee gekruiste lijnen; 17. » Spes"; 17. »Spes";
18. »La critique est aisée
Mais l'art est difficile";
19. »Pinksterbloem;
20. 't Blijft seker buijten kijf
Een kakelagtig wijf
Sou meer u kunnen seggen
Dan ick in dit symbool kan leggen";
21. »Eer is meer dan goud."

Exposition Amsterdam 1883 MEDAILLE D'OR et DIPLOME D'HONNEUR.

Faiences Artistiques
EN TOUS GENRES.
IMITATION
de toutes les anciennes faiences.

Services de Tables & de Toilette

PORCELAINE OPAQUE
Blanche & imprimée.

Carreaux de Revêtements
EN TOUS GENRES.

Faïencerie de Gien Loiret

ANCIENNE SOCIÉTÉ
GÉOFFROY & C^IE.
SOCIÉTÉ ANONYME au CAPITAL
de 1,800,000 Francs.

SEULS AGENTS pour la Hollande et les Indes Hollandaises
M.M. **DE JONGE & WEBER, 3 Kalkmarkt, Amsterdam.**
1936

DRIJFRIEMEN VAN KAMEELHAAR.
Eenige contractanten voor Europa: 1937
BREYMANN & HABENER te Hamburg.
Agenten voor Landen of Provincien gezocht.

LOUIS GOFFIN & C^IE.,
27. Avenue Rogier 27.
LUIK. 1938
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

IS VERSCHENEN:

MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

Dit Tijdschrift wordt den Eercleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van ƒ 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging ƒ 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct.
Advertentiën 1—10 regels ƒ 1.20, verder 10 Ct. per regel.

REDAKTIE: Een commissie uit het bestuur der Vereeniging.
Adres der Redaktie: den Sekretaris der Vereeniging, D. LAKO, te *Zwolle.*

BESTUUR DER VEREENIGING:

Jhr. Mr. V. E. L. DE STUERS, Den Haag, *Eere-Voorzitter*; W. B. G. MOLKENBOER, Amsterdam, *Voorzitter*; J. D. BELMER, Kampen, *Onder-Voorzitter*; D. LAKO, Zwolle, *Eerste Sekretaris*; W. VISSER, Lisse, *Tweede Sekretaris*; B. J. BOUWMEESTER, Den Bosch, *Penningmeester*; H. L. BOERSMA, Den Haag; J. D. HUIBERS, Amsterdam.

In verband met onze annonce in het vorige Weekblad nemen wij de vrijheid te berichten, dat dezer dagen den Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, ter kennismaking is toegezenden het eerste nummer van genoemde nieuwe periodieke uitgave, welke wij ons vleien, dat zeer velen welkom zal wezen.

Het nummer is welsprekend voor zich zelf, waarom wij daaraan niets anders zullen toevoegen dan dat wij ***de Inteekening voor Leden der Maatschappij op ƒ 3.— stellen.***

De Uitgevers,
DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON,
Heerengracht 246, Amsterdam.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

1927 EN

Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

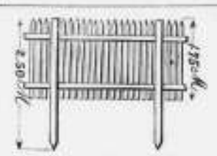
STAAL & HAALMEIJER,

30. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.



J. & D. VAN DER POT,

ROTTERDAM.

GEKYANISEERD ROTVRIJ

RASTER- en ander HOUTWERK,

in alle op te geven maten, tot 10.25 M.

niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.

Dennen-, Vuren-, Grenen- en Eiken Bestekhout en verder TIMMERHOUT,

Vlot- en Slijpdeelen enz.

Prima Portland-Cement,

merk DYCKERHOFF & SÖHNE,

in wichthoudende Vaten van 180 Kilo en Zakken van 70 Kilo,

niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.

HYDRAULISCHE en andere KALK

per Wagon of Scheepslading.

CHEMISCH BEREIDE VERF,

Oliebijtsels, Vernissen en Albastine

uit de fabriek van den Heer

F. A. Q. VAN GELDER

te Rijswijk bij 's Hage.

HARDSTEEN,

NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

ZANDSTEEN,

uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kylithaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,

1928 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.

BELGISCHE GIPS.

Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

Amsterdamsche Galerij-Maatschappij.

1929 **AANBESTEDING.**

Op Donderdag 12 Juni 1884, des namiddags te 3 uren, zal in het Koffiehuis *«de Roode Leeuw»*, te Amsterdam worden AANBESTEED:

Het bouwen van 10 WOONHUIZEN en een HOEKGEBOUW met PASSAGE, aansluitende aan de GALERIJ, langs het OOSTEINDE te Amsterdam, met de leverantie van alle Materialen en Arbeidsloonen.

Het Bestek met de Teekeningen is van af 31 Mei ad *f* 3.50 per stel te bekomen ter Stoomdrukkerij van ROELOFFZEN & HULLNER, N. Z. Voorburgwal N°. 187.

Inlichtingen geeft de Ingenieur-Architect A. L. VAN GENDT.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1930 **AANBESTEDING.**

(VERNIEUWINGSFONDS.)

Op Dinsdag den 17den Juni 1884, des namiddags ten 2 uren, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 86.

Het leveren van stalen Eindplaten en ijzeren Haakbouten in twee perceelen.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving volgens Art. 17 van het bestek.

Het bestek ligt van den 5den Juni 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van de Heeren Sectie-Ingenieurs W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en M. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 30sten Mei 1884.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1931

MUSGRAVE & Co.,

Londen en Belfast.

LANGZAAM VERBRANDENDE KAGCHELS

zijn de beste en zuinigste tot heden bekend.

Reeds verscheidene met het beste gevolg in Woonhuizen en Scholen in Nederland geplaatst. 1932

Zilveren Medaille. Amsterdam 1883.

Modellen en Prijzen verkrijgbaar,



Catalogussen enz. in de

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN

BOUWARTIKELEN, en GEREEDSCHAPPEN.

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

TROTTOIR-TEGELS. CEMENT-TEGELS.

PARKETVLOEREN,

Villeroy & Boch, Mettlach

Boch Frères, Maubeuge

Minton, Hollins & Co., Stoke

benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 1933

bij de Vertegenwoordigers en Depothouders:

DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ZESDE** aflevering van:

BEKNOPT PRACTISCH LEERBOEK

DER 1934

BURGERLIJKE en WATER-BOUWKUNDE,

DOOR

B. F. PLASSCHAERT,

Leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Met omstreeks **800** in den tekst gedrukte, uitgewerkte Constructie-figuren.

De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer 14 à 15 afleveringen à *f* 1.20.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ELFDE** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN

IN DE

HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR,

DOOR

EUGEN. GUGEL.

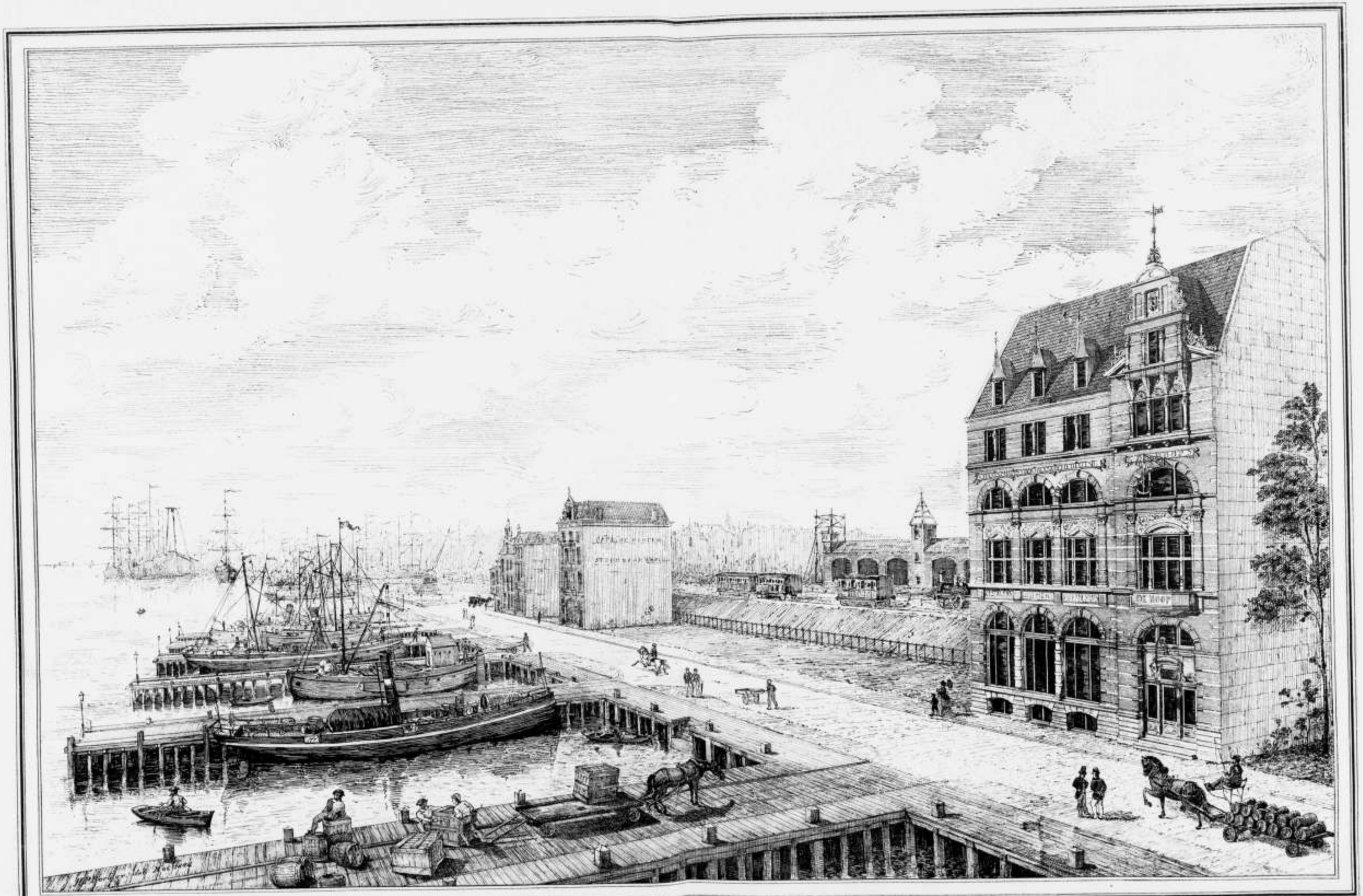
Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School, te Delft.

Met ruim **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

De uitgave geschiedt bij inteekening in 12 afleveringen à *f* **1.75.** 1935

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.



Photolith Werner & Motte Amst.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 24.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEE.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Het Volkskoffiehuis aan de De Ruyterkade. — Steigedin, vervolg van pag. 159. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Prijsvragen. — Afkoop van aanbestedingen.

PLAAT; Het Volkskoffiehuis aan de De Ruyterkade.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als nieuwe leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren:

K. J. Muller, architekt te Amsterdam.

Ritter, tuinbouw-architekt. te Haarlem.

H. J. C. Vrijbergen, teekenaar, te Amsterdam.

De Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst, te Groningen.

Verhuisd zijn de volgende heeren:

A. M. K. Baron van Ittersum van 's Hertogenbosch naar Vught.

M. T. Leijh, van Haarlem naar Aachen.

HET VOLKSKOFFIEHUIS AAN DE DE RUYTERKADE.

Woensdag 18 Juni zal aan de De Ruyterkade een gebouw worden geopend, gesticht door de Maatschappij voor Volkskoffiehuizen, in navolging van een diergelijk gebouw, toebehoorende aan diezelfde Maatschappij.

Geheel ingericht ten dienste van den werkman, zal het behalve een koffie- en eetzaal, een aantal logeerkamertjes bevatten, die tegen zeer billijken prijs een goed logies verschaffen.

Het gebouw, geheel in bak- en bergsteen opgetrokken (de gevels bevatten geen surrogaten), heeft in het parterre een ruime vestibule, met tochtportaal en portiershuisje, waaraan direct, de aan de voorzijde gelegen koffiezaal met kantoortje en buffet grenst.

Met deze in verbinding ligt aan de achterzijde de even groote eetzaal, die ook van uit de vestibule is te bereiken, zooals de gaderobe met de privaten.

In het sousterrein liggen de keuken met bijkeuken, provisiekamer, bergplaatsen, privaten voor de dienstboden enz.

Van uit de vestibule voert de trap naar de verschillende etages, het eerst de tusschenverdieping (boven den ingang gelegen) passeerende, waar, geheel afgesloten, zich de woning van den kastelein bevindt.

Iedere verdieping bevat 21 logeerkamertjes met badkamer en privaten. De kamertjes van schot en regelwerk gemaakt, reiken niet tot aan de zoldering, zoodat ze indirect zijn verlicht door de vensters der voor- en achtergevels.

Het gebouw bezit verder alle gemakken, die men aan eene dergelijke inrichting stellen kan.

De centraalverwarming (parterre met lucht, de overige verdiepingen met warm water) is aangelegd door den heer Wolter.

Aannemers van het gebouw zijn de H.H. D. Verbeek & Zn. De Cordelersteen werd geleverd door den Heer Grod te Brohl a/R.

SANDERS & BERLAGE,
Architecten.

SZEGEDIN.

Vervolg van pag. 159.

De openbare verlichting op de pleinen en in de voornaame straten geschiedt door gas, overigens door petroleum.

Vijf begraafplaatsen voorzien in de behoefte.

Alle fabrieken, welke schade of hinder kunnen veroorzaken, zoomede slachtplaatsen en varkens vetmesterijen, mogen alleen in de voorsteden, op afgelegene plaatsen, worden gebouwd, 24 á 40 Meter van belendende huizen verwijderd. Fabriekswater en afval mogen slechts door waterdichte riolen worden afgeleid. Het is verboden boven stoomketels en machines te werken of te wonen.

Goede ventilatie in de werkplaatsen is gebiedend.

Machines van meer dan 8 P. K. worden in de stad niet geduld; de stoom-schoorsteen moet 10 Meter boven het hoogste dak binnen den omtrek van 100 Meter uitsteken, en in elk geval eene hoogte van ten minste 30 Meter hebben.

Behalve uit talrijke scholen bestaan de openbare gebouwen uit: een weeshuis, een ziekenhuis met 250 bedden, twee kasernen, een slachthuis, een gevangenis, een schouwburg met 1150 zit- en 400 staan-plaatsen, enz.

Professor Rózsahegyi geeft verder in zijne brochure zeer belangrijke mededeelingen omtrent de verschillende ziektesoorten die zich vóór, tijdens en ná de afmaling van het water voordeden. Voor ons zijn deze beschouwingen over pokken, vlektyphus, diphteria enz. van minder belang.

Ten slotte zij uit de brochure nog aangehaald dat voor den wederopbouw der stad, wat betreft kaaimuren, ringdijken, pleinen, straten, openbare gebouwen enz. door den Staat betaald is 7.319.000 gulden, en door de Gemeente 4 millioen gulden. Verder dat aan liefdegaven voor de inwoners zijn ingekomen 2.600.000 gulden, terwijl de Staat voor den bouw van particuliere huizen enz 10 millioen gulden heeft voorgeschoten, welke som binnen 50 jaren moet terugbetaald worden.

Het ligt geenszins in de bedoeling hier een overzicht te laten volgen van de verschillende rioolstelsels en veel minder mij partij te stellen. De brochure van prof. Rózsahegyi kan ik echter zonder eenige opmerking niet voor goed ter zijde leggen. Zooals in den aanvang werd opgemerkt, is het geen dagelijks werk een nieuwe stad te doen verrijzen; men mag dus verwachten, dat aan de hygienische eischen voldaan, dat stelselmatig gehandeld wordt. De Commissie schreef haar programma vol goede bedoelingen, en waarschijnlijk „pour contenter tout le monde et son père" heeft men later een mengelmoes in het leven geroepen, zooals elke oude stad, dan evenwel veelal door onoverkomelijke omstandigheden genoodzaakt, te aanschouwen geeft. De Commissie acht het ontstaan van plassen nadeelig, zoo ook het ophoogen met afval of bagger; zij wil eene spoedige en zekere verwijdering der menschelijke uitwerpselen, hetzij door het spoelstelsel of door een streng toegepast tonnenstelsel, welk laatste (naar zij vermeent), finantieel verkieslijker is.

Het woord „stelsel" wil er noode bij mij in, waar men bedoelt de faecaliën in een emmer te verzamelen. De vrouwen die vroeger, te Amsterdam, de emmers in de gracht ledigden, waren zij ook vertegenwoordigsters van een „stelsel" of is het slechts dan „stelsel", wanneer paard en kar daarbij te pas komen? Is het verzamelen stelsel en het wegwerpen onstelselmatig? Hoe het zij, moge men al in oude steden verplicht zijn op deze wijze te handelen ten einde grooter kwaad te voorkomen, beleedigend voor het gezond verstand, voor de wetenschap en voor de beschaving is het, dat voor een nieuw aan te leggen stad eene dergelijke verwijdering als de beste wordt aanbevolen. Wil men het doen schijnen dat voordeel hier de drijfveer is, dan zoude ik gaarne de exploitatierekening willen zien, waaruit blijken moet dat tonnen, paarden en mannen minder kosten dan eene mechanische lediging.

Ook het „spoelstelsel" zooals het gewoonlijk wordt toegepast, acht ik minder goed genoemd. Vraag het eene Hollandsche vrouw maar, wat bij haar spoelen is. Vele ingenieurs hebben ten deze eene geheel andere opvatting. Wie echter heeft gelijk?

Te Szegedin heeft men „Alles durch einander, wie Mausendreck und Koriander". Verzamelen in tonnen, afvoeren in riolen en bewaren in putten wordt alles neven elkander getolereerd.

Heeft men aangenomen, dat de faeces geen schade kunnen teweegbrengen, dat zij niet de dragers zijn of worden van epidemische ziekten, dat de inzameling geen voordeel oplevert, dan kan men besluiten die weg te spoelen; maar dan ook moet dat onooglijk vuil niet dagen lang drijvende worden gehouden; dan ook het geen gelegenheid gegeven te bezinken, waardoor later ontruiming volgen moet. Weg er mede, zoo spoedig mogelijk. Verder rivier afwaarts, in de richting der meest heerschende winden moge het de oeverbewoners vertellen, dat het „heusch geen kwaad doet."

Dr. Varrentrapp, de groote voorstander van het spoelstelsel, door wiens invloed menig riool gemaakt is dat niet aan het doel beantwoordt, zegt later echter: „eene wel begrepene hygiene moet er naar streven de waterstroom aan wiens oevers wij wonen, zoo zuiver mogelijk te houden. — Niet alleen menschelijke uitwerpselen, doch alle stoffen die aan rotting onderhevig zijn, moeten daar uit geweerd worden. De bemerking dat de hoeveelheid vuil van geen invloed is op de massa water, zoodat het daarin niet bespeurd noch vermoed zal worden, is ten eenenmale onjuist, en doet trouwens niets ter zake."

Welke reden te Szegedin er toe geleid heeft in de kasernen tonnen te plaatsen, valt moeielijk te gissen. Mijns inziens zoude, zoo men geen buizennet wil toepassen, het verzamelen in gesloten ijzeren reservoirs hier geëigend wezen. Misschien rekent men er op, dat de soldaten voor het wegvoeren der tonnen gekommandeerd kunnen worden. Onbekendheid kan hier niet gelden, aangezien men in de stad beerputten heeft met pneumatische lediging. Omtrent de onschadelijkheid der faeces is te Szegedin de overtuiging niet zoo heel vast, want: vijf Meter moeten de beerputten van wellen verwijderd zijn; elk huis moet afzonderlijke spruiten hebben, opdat er geene communicatie zij; op elk privaat behoort eene ventilatiebuis; de veel te wijde riolen worden van gebakken steen in hydraulische kalk gemetseld en tot de waterlijn met Portland cement besmeerd, om bodemverontreiniging tegen te gaan; de spruiten naar de riolen mogen niet wijder zijn dan 20 cM., om zoo min mogelijk gassen in de gebouwen te

voeren; de kleine open riolen, 2½ × 1½ M., mogen niet tot afvoer van faeces gebruikt worden om luchtbederf te weren, enz. Het aantal stelsels, reeds genoemd, achtte men niet voldoende en voerde in het 3e en 4e riooldistrict het grachtspoelstelsel in. Zoo men nagaat, dat gedurende een groot deel van het jaar het rioolwater met hetgeen er bij komt door stoomwerktuigen moet worden opgepompt, zoo men verder overweegt, dat het afzonderlijk pneumatisch verzamelen der faecaliën, in de gegeven omstandigheden, weinig meer zal kosten dan de aanleg der buizen, zoo men niet vergeet, dat de pompwerktuigen niet eerder en niet langer aan den gang worden gezet en gehouden dan hoog noodig is, waardoor in de bassins der pompmachines gedurende eenige dagen eene groote, doch minder welriekende en gezonde verzameling van vuil wordt verkregen, dan mag men gerust vragen: welk beginsel heeft hier vóór gezeten?

Velen zijn van gevoelen dat het spoelstelsel, het goedkoopst is. Het laatste voorstel van Alphand voor Parijs, kan misschien tot andere inzichten leiden. Hij vraagt 10 Liter water per dag per persoon, dat wil zeggen 30.000 M³. per 24 uur alleen voor de privaten. In de zijspruiten mogen de matieres geene gelegenheid hebben te bezinken; zij moeten rusteloos voortgejaagd worden tot in de collecteurs, alwaar op onderlingen afstand van 250 Meter, reservoirs met 10 M³. inhoud geplaatst zijn, die om de 12 uur plotseling hun inhoud in het hoofdriool uitstooten. Werklieden volgen deze spoeling en vegen de matieres, die als nog achter blijven, voort.

De twee maal daags na te vegen verzamelriolen hebben eene lengte van slechts 424.000 Meter.

In deze leiding bevinden zich 25 groote bezinkbassins die dagelijksche lediging vereischen. Opdat de vloed der Seine de spoeling niet belemmeren zal, moeten de collecteurs met deuren gesloten en het rioolwater alsdan opgepompt worden.

In dat geval hebben de pompmachines, het ménagewater en dat voor openbaar gebruik er onder begrepen, per dag eene hoeveelheid van 600.000.000 liter vuil water op- en af te voeren. Bij afzonderlijke verzameling der faecaliën bedraagt de te verwijderen hoeveelheid 3000 M³.

De door Alphand opgegeven cijfers, toonen, hoe goedkoop het spoelstelsel is, niet waar?

Enkelen beweren dat faecaliën onschadelijk zijn, en voeren als bewijs aan, dat v. Naegeli het ook zegt. Tout à l'égout, roepen zij, zonder te vragen of zij v. Naegeli wel begrepen hebben.

In het water blijven de splijtzwammen opgesloten, doceert v. Naegeli. Waarom worden dan de afleidingen voor huis- en hemel-water niet volgens het stelsel van Liernur gemaakt? De buizen voor Liernur's rioolstelsel zijn klein, reeds gevuld met water, kosten weinig en beantwoorden aan de hygienische eischen door alle partijen gesteld.

Keeren wij tot Szegedin terug.

Veel heeft men voor de stad gedaan. Een goed afvoerstelsel heeft men haar evenwel niet gegeven.

Moge elke stad voor rampen bewaard blijven! Bij voorkomende gelegenheid echter is het te wenschen: dat de rioleering der stad beter ter harte worde genomen; dat geen partijzucht de drijfveer is die alles beheerscht, dat zij wier roeping het is hunne inzichten mede te deelen, zich niet gemakshalve verschuilen achter „autoriteiten" die ook dwalen kunnen en die veelal, à tort et à travers, op den aangeslagen toon blijven voortzingen, omdat het voor een hoog geleerd heer niet aangaat ongelijk te bekennen.

DANL. J. SANCHES.

Maart 84.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Daar men hier te lande wellicht geen stad kan aanwijzen, waar het terrein voor het verzamelen van het stedelijk vuil zoo goed is ingericht als te Utrecht, zal het misschien niet ondienstig zijn, te wijzen op het vaalterrein met bijbehoorende gebouwen aldaar. Het terrein ligt buiten de kom der Gemeente, beslaat een oppervlakte van ruim 4 H.A. en is door den Weerdsingel met de stad verbonden. Aan den ingang van het terrein ligt het ruime administratiegebouw, met bureaux voor den directeur, den boekhouder, en den opzichter over de vaalten, verder een vergaderkamer en een wachtkamer. Naast dit gebouw ligt eene ruime woning voor den opzichter over de vaalten.

De ruime, luchtige paardenstal, waarin mede een ziekenstal, biedt stalling voor ongeveer 50 paarden. Eene woning voor den stalopzichter is daaraan verbonden. Rondom het stalgebouw zijn de bergplaatsen voor de asch- en vuilniskarren, waarvoor mede een deel van het gebouw is ingeruimd, dat naast den stal gebouwd en als wagenmakerij is ingericht. Eene groote, overdekte loods met gemetselde, waterdichte vloeren zal als plaats voor compostbereiding dienst doen. Voor de verzameling der faecaliën is een reservoir van 800 M³ inhoud gebouwd, terwijl ook voor het tonnenstelsel loodsen voor reiniging en voor berging der tonnen zijn ingericht. De compost-loods is gelegen in de onmiddellijke nabijheid van en tusschen een zijtak van den Ned. Centraal Spoorweg en een breed kanaal, dat voor de grootste schepen van de binnenvaart geschikt is. Voor allen die belangstellen in de wijze waarop de stedelijke mest verzameld, bewerkt en bewaard wordt, is bezichtiging van de Utrechtsche vaalt van veel belang.

De heer Ed. van Heugden, Obertelegr.-assistent te Keulen, heeft een toestel geconstrueerd waarmede zonder gevaar alle herstellingen, enz. aan fabrieksschoorsteenen kunnen uitgevoerd worden zonder ven stellingen gebruik te maken. De toestel is gepatenteerd en in het bezit van den heer W. Eckardt, Civil-Ingenieur te Dortmund overgegaan. Sinds twee jaren reeds heeft de heer Eckardt in verschillende landen, met dezen zoogenaamden stijgtoestel, een groot aantal werkzaamheden aan schoorsteenen uitgevoerd; b.v. het aanbrengen van bliksemafleiders, het verankeren, rechtstellen en voegen van schoorsteenen. Deze werkzaamheden kunnen verricht worden terwijl de fabriek — en dus ook de schoorsteen — in werking is.

Op dit oogenblik — zoo deelt men ons mede — wordt met genoemden toestel eene schoorsteen van de stedelijke gasfabriek te Leeuwarden, verankerd en gevoegd.

De voordeelen van den stijgtoestel zijn: 1°. men stijgt er 100 voet mede in één minuut; 2°. volkomen zekerheid tegen het vallen; 4°. zekere redding bij ongevallen die den werkman zouden kunnen overvallen, als kramp, onmacht, enz.; 4°. de beide handen van den werkman, blijven vrij voor arbeid aan welk gedeelte ook van den schoorsteen; 5°. besparing van kosten voor stellingen.

Dit zijn niet geringe voordeelen, waarbij nog in aanmerking moet genomen worden, hoeveel tijd soms verloren gaat bij het maken der stellingen, en hoe zelfs dit reeds een gevaarlijk werk is.

Een zonderling voorstel werd in de afgeloopen week in den Amsterdamschen Gemeenteraad behandeld, het voorstel namelijk om een paar bogen onder de nieuwe brug over de Amstel, die in de plaats van de oude Hooge sluis is gekomen, te verhuren aan een roei- en zeilvereeniging. Een gedeelte van de brug die nog niet gereed is, nu reeds eene andere bestemming te geven, dit vond de Gemeenteraad wel wat erg. Hoewel slechts met 17 tegen 13 stemmen, werd het voorstel verworpen.

Een onzer voornaamste bladen wijst in eenigszins ironische wijze op de aesthetische beginselen van den tegenwoordigen Raad, gebleken bij de verwerping van dit voorstel. Maar wat zou men, en met meer recht, wel gezegd hebben, indien onder de bogen van de brug de genoemde vereeniging zich genesteld had, en vóór dat misschien de leuning op de brug stond, de bestemming van dit bouwwerk reeds veranderd ware, afgezien van de omstandigheid of door het dicht timmeren of metselen van twee bogen, de brug minder schoon zoude geworden zijn.

Had de vereeniging hare aanvrage vroeger gedaan, dan had er bij het ontwerpen van de brug op gelet kunnen worden. De vraag had dan ingewilligd kunnen worden zonder gevaar voor het uiterlijk van de brug.

In eene zeer onlangs verschenen brochure van den heer Salomons, Directeur van de Gemeente-Gasfabriek aan den Linker Maasoever te Rotterdam, leest men het volgende omtrent de Siemensche regeneratieve branders, waarvan eene uitvoerige beschrijving voorkomt in het *Bouwk. Weekblad* 1882, No. 33.

De regeneratiefbrander is zeker een der schoonste vindingen op het gebied der gasverlichting. Friedrich Siemens te Dresden is de eerste geweest, die het denkbeeld om het gas en voornamelijk de lucht vóór de verbranding te verwarmen, practisch heeft toegepast in de welbekende Siemens-branders. Het doel: de verbrandingstemperatuur van de vlam en daarmede ook de gloeihitte van de kooldeeltjes in deze te verhoogen, wordt bij dezen brander beter bereikt dan bij elken anderen, zonder regeneratie, de besten niet uitgezonderd.

Het resultaat van de regeneratie is treffend:

De tint van het licht is veel witter dan zonder regeneratie en de lichtsterkte per eenheid gasverbruik is aanmerkelijk hooger. De Siemens-branders worden tegenwoordig vervaardigd van 40 tot 4000 kaarsen lichtsterkte. Evenals bij de branders zonder regeneratie, stijgt het nuttig effect van den regeneratief-brander naarmate de brander grooter wordt. De noodige gegevens ter vergelijking van het nuttig effect voor elke brandergrootte met dat van branders zonder regeneratie ontbreken mij. Men mag echter gerust aannemen, dat de Siemens-branders 80 à 100 % meer licht geven, dan de Sugg's London Argand of de Argand van Giroud, de beste bekende branders zonder regeneratie.

Niet alleen, dat de Siemens-brander de verbrandingsprodukten afvoert, maar hij is tevens ingericht tot afvoer van lucht, zoodat bij de verlichting met deze branders de grootste grief tegen de gasverlichting: »het bederven van de atmospheer" wordt opgeheven, en de ontwikkelde warmte, in plaats van een hinder, een krachtig hulpmiddel tot luchtverversching wordt.

De eerste Siemens-branders, welke in den handel werden gebracht, waren zeer onoogelijk, een gevolg van de constructiedeelen van den brander.

Met zeer veel moeite is men er in geslaagd den brander met toebehooren een sierlijken vorm te geven. Dat dit echter volkomen gelukt is, kan blijken uit het album van verschillende lampen, welke tegenwoordig door de firma Friedrich Siemens te Dresden vervaardigd worden.

De brander met toebehooren vormt tegelijkertijd de lamp, hetgeen men bij de beoordeeling der kosten wel dient in aanmerking te nemen.

Hooge aanschaffingskosten van goede lampen en branders zijn overigens m. i. bijzaak: wanneer men 50 en meer percenten op het gasverbruik kan besparen, dan zijn de uitgaven voor doelmatige verlichtingtoestellen steeds eene goede geldbelegging; terwijl men bovendien de onaangename bijkomende omstandigheden der gasverlichting (warmte en bederf van de atmospheer) vermindert of geheel wegneemt, ja zelfs wat de warmte betreft, in een voordeel kan doen veranderen, door deze tot ventilatie te benuttigen.

De Siemens-branders vinden meer en meer toepassing, ook in woonkamers. Ingewonnen informatiën hebben mij geleerd, dat men over het algemeen over deze branders zeer tevreden is; er zijn gasverbruikers, die den Siemens-brander meer dan een jaar in gebruik hebben, zonder dat deze eenige aanleiding tot klachten heeft gegeven. Bij enkelen echter komen storingen voor in de goede werking van den brander, en deze moeten m. i. worden toegeschreven aan het ondoelmatig aanbrengen van den brander of ook wel aan een klein, gemakkelijk te verhelpen gebrek van den regulateur. De afvoer van de verbrandingsproducten moet zoodanig geschieden, dat de trekking van den schoorsteen, waarin deze worden afgevoerd, geen directen invloed hebbe op den brander. Overigens moet de schoorsteen niet een zoodanige zijn, die onder den invloed verkeert van valwinden.

De vele toepassingen van den Siemen's regeneratief-brander, waarover de verbruikers ten volle tevreden zijn, leveren het bewijs, dat de brander met de vele verbeteringen, die sedert de eerste invoering daarin zijn aangebracht, het vraagstuk van de regeneratie op de gasverlichting toegepast, heeft opgelost op een voor de praktijk geheel voldoende wijze. Enkele minder gelukkige toepassingen zijn alleen een bewijs, dat het aanbrengen van de lampen en het maken van den afvoer voor verbrandingsproducten en bedorven lucht met eenige zorg behoort te geschieden.

De heer Fr. Siemens te Dresden, wordt in Nederland uitsluitend vertegenwoordigd door de heeren Symons en Huygen, civiel-ingenieurs te Rotterdam.

Bij de uitgevers van het *Bouwkundig Weekblad* is het eerste nommer verschenen van een »*Maandblad*", gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland. Het blad gaat uit van de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs, en voorziet in een lang gevoelde behoefte.

De prijs voor leden der Vereeniging is *f* 2. Niet-leden der Vereeniging kunnen op dit blad inteekenen voor *f* 4 per jaar, (niet *f* 7, zooals elders wordt opgegeven).

Over den inhoud en de strekking van dit blad, behoeven wij geen mededeelingen te doen, daar de uitgevers aan al de leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, het eerste nommer ter kennismaking hebben toegezonden. Leden van die Maatschappij kunnen voor slechts *f* 3 per jaargang inteekenen.

Het tegenwoordige exercitie-terrein te Utrecht, het »Sterrebosch", zal als bouwgrond verkocht worden. Ten einde het daartoe geschikt te maken, zullen er werken moeten uitgevoerd worden tot een bedrag van *f* 70.000 (naar schatting).

Het nieuwe Gemeente-Museum aan den Korten Vijverberg te 's Gravenhage wordt met 1°. Juli a. s. voor 't publiek geopend.

Het thans, volgens den Gemeenteraad, op zijn plaats staande voetstuk van het gedenkteeken ter herinnering aan Leiden's ontzet, is in zooverre gereed, dat de 4 metalen bas-reliefs zijn aangebracht.

Het relief aan de frontzijde stelt voor, de eed van trouw, door van der Werff aan den Prins gezworen, waaronder deze woorden:

Het vaderland getrouwe,
Blijf ik tot in den dood.

Dat ter rechterzijde stelt een gevecht voor tusschen belegerden en belegeraars, met de woorden:

Zoolang wij hebben handen, ziet,
Om 't eten een, een om te vechten.
Zoo komen wij tot schande niet.

Dat ter linkerzijde vertoont eene predikinq in de kerk, ter dankzegging voor het ontzet. Er onder staat:

Ik zal met al mijn hart den Heer,
Blijmoedig geven lof en eer.

Op het relief aan de achterzijde van het monument, ziet men de voorstelling van het ontzet afgebeeld, waaronder deze woorden:

Nu mogen wij afdroogen,
Ons lang bekreten oogen,
Want Leiden is ontzet.

Op de voorzijde van het monument zijn nog deze woorden gegraveerd:

Ter gedachtenis van de verdediging en
verlossing van Leiden.
De bevestiging van Nederlandsch vrijheid
en ter eere van den Burgemeester
Pieter Adriaansz. van der Werff.

Daaronder staat:

Juich Holland, dat door Leiden's moed,
Uw roem, uw vrijheid ziet behoed.

Te Maastricht is men druk bezig de vestingwerken buiten de St. Pieterspoort te slechten, waardoor aan de zuidzijde van die stad een aanmerkelijk terrein tot uitbreiding vrij komt. Men zal op de te egaliseeren terreinen breede straten aanleggen.

Door een ander werk, het afgraven van het eiland St. Antonie, in de Maas gelegen, hoopt men de waterafvoer van die rivier te verbeteren.

De jury van beoordeeling der in het vorige nommer van dit blad opgegeven antwoorden op de prijsvraag voor een monumentale fontein op het Heereplein te Groningen, bestond uit de volgende heeren: E. Gugel, hoogleeraar te Delft, W. B. G. Molkenboer en Ludw. Junger te Amsterdam, en J. P. Hazeu en L. M. Moolenaar te Groningen.

De ingekomen antwoorden worden gedurende 14 dagen voor het publiek ter bezichtiging gesteld in de bovenzaal der Societeit »de Harmonie" te Groningen. In ons vorig nummer werd opgegeven, dat ingekomen waren 21 antwoorden. Een ontwerp No. 22, motto twee gekruiste driehoeken, was tijdig verzonden, doch door de drukte der feestdagen te laat aan het adres bezorgd.

De jury heeft thans uitspraak gedaan. Bekroond is met den eersten prijs het ontwerp: »la Silhouette" (van een Nederlander); met den tweeden prijs »Spes" (van een Belgi) en met den derden prijs »Quando?" (van een Nederlander).

Den 9den Juni is te Berlijn, volgens het programma de eerste steen gelegd voor het nieuwe Rijksdagsgebouw.

Te 12 ure verscheen de Duitsche keizer, in een rijtuig gezeten bespannen met vier paarden, op het terrein en werd daar ontvangen door prins Bismarck.

Onmiddelijk daarna begon de plechtigheid. De Rijkskanselier las eene keizerlijke oorkonde voor, waarin het roemrijk herstel des Rijks in herinnering wordt gebracht, en met dankbaarheid gewaagd wordt van de zamenwerking van Bondsraad en Rijksdag, waarna de keizer de hoop te kennen geeft dat ook op de verdere werkzaamheden zegen moge rusten, opdat het gebouw een zinnebeeld moge zijn van de onverbreekbare banden, waardoor de Duitschen stammen in glorievolle dagen tot één machtig Rijk vereenigd zijn geworden.

De Beiersche gevolmachtigde bij den Bondsraad heeft den Keizer het truweel, en de voorzitter van den Rijksdag heeft Z. M den hamer aangeboden; beiden deden dit met eene zeer korte toespraak, bevattende eene dankbetuiging aan den Keizer en een heilwensch voor hem en het rijk. Na afloop der plechtigheid gaf de Keizer onder dankbetuiging de hand aan den opper-hofprediker Dr. Kögel, die de wijding had verricht.

In Engeland, even als elders, worden vele oude gebouwen aan eischen van verkeer als anderszins opgeofferd. Maar om ze aan de vergetelheid te ontrukken geeft het »Oudheidkundig genootschap" te New-Castle on Tyne een reeks van afbeeldingen van oude gebouwen uit, die waarde voor de bouwkunst hebben. Verleden jaar werden tien zulke afbeeldingen gegeven. Ook in dit jaar zullen er weder eenige verschijnen.

Het welbekende kasteel Hünegg aan het meer van Thun, mist sinds korten tijd vele zijner kunstschatten welke de bewondering der bezoekers opwekten. De eigenaar heeft ze namelijk in een paar spoorwegwaggons gepakt — de eene met een waarde van 350.000 frs., de andere van 250.000 frs. — en naar Keulen verzonden, om daar te gelde gemaakt te worden.

INTERNATIONALE PRIJSVRAAG,

UITGESCHREVEN DOOR DE

Vereeniging „De Harmonie," te Groningen.

De vereeniging »De Harmonie" te Groningen, schrijft de navolgende Internationale Prijsvraag uit voor het maken van een ontwerp, ter verbouwing van de bestaande lokalen.

(Het terrein met de gebouwen der vereeniging is op een bij het programma behoorende teekening aangeduid. De ontwerper kan met den bestaanden toestand rekening houden, doch dient er evenwel op bedacht te zijn, dat er zoo weinig mogelijk van de tegenwoordige oppervlakte van den achtertuin door den nieuwen bouw wordt ingenomen.)

De navolgende lokalen worden verlangd:

(*Begane grond.*)

1°. Een groote concertzaal. Deze zaal moet buiten de orchestruimte eene oppervlakte verkrijgen van 800 M². Bovendien moet in deze zaal gelegenheid bestaan om bij bijzondere gelegenheden, b.v. bals, losse loges te kunnen plaatsen;

2°. een biljartzaal voor tien biljarts;

3°. een conversatiezaal, groot 110 M²;

4°. een speelzaal, groot 110 M²;

5°. een restauratiezaal voor ± 75 personen;

6°. wacht-, kleed- en stemkamers, in overeenstemming met de grootte van de concertzaal.

(*Verdieping.*)

1°. Een repetitie- of kleine concertzaal, groot 350 à 500 M²;

2°. een leeszaal, groot 120 M²;

3°. een directiekamer, groot 50 M², met annexe spreekkamer;

4°. eene woning voor den kastelein (3 à 4 kamers, keuken enz.);

5°. een kamer met spreekkamer voor den administrateur.

Voorts in 't algemeen nog:

Een flinke keuken met bijkeuken.

Kelders met de noodige afscheidingen tot berging van wijn, bier en andere provisiën, met annexe bergplaatsen. Verder een ijskelder en een bergplaats voor brandstof en idem voor tuinameublement. Ruimte voor het doelmatig aanbrengen van ventilatie en verwarmingstoestellen, privaten en urinoirs, waranda's aan den tuinkant, buffetten enz.

Er wordt verlangd:

1°. teekening van het grondplan en van de verschillende verdiepingen, met aanduiding van de wijze van ventilatie en verwarming. Schaal 1 à 200;

2°. doorsneé-teekeningen van de voornaamste lokaliteiten. Schaal 1 à 200;

3°. teekeningen van de verschillende gevels. Schaal 1 à 100;

4°. Verschillende detailteekeningen. Schaal 1 à 20, als:

a. van den voorgevel;

b. binnendecoratie;

c. de waranda's en losse loges in de groote concertzaal;

d. verschillende kapconstructien;

5°. eene memorie van toelichting;

6°. eene gedetailleerde begrooting, opgemaakt volgens het hierbijgaand tariet.

De teekeningen mogen niet als schetsontwerp worden behandeld. Overigens wordt de ontwerper geheel vrij gelaten in de keuze van stijl en materieel; aan den voorgevel mag echter geen gebruik worden gemaakt van surrogaat.

De som, die mag worden besteed, bedraagt *f* 100.000 (Honderdduizend gulden). In dit bedrag is begrepen het afbreken en weder opbouwen van een muziektent in den tuin, voor welk werk *f* 4000 moet worden uitgetrokken.

Hoewel met den bestaanden toestand rekening kan worden gehouden, mag de waarde der overblijvende afbraak *niet* bij het eindcijfer in rekening worden gebracht.

Er wordt uitgeloofd:

Een prijs van *f* 1500 voor het bekroonde ontwerp.

Een premie ad *f* 500 voor het daaropvolgende.

Het met den prijs bekroonde ontwerp wordt het eigendom der vereeniging; de uitvoering zal aan den ontwerper worden opgedragen, volgens nader overeentekomen bepalingen.

De Jury van beoordeeling zal bestaan uit 3 leden. Die leden te benoemen door de directie uit een voordracht van 6, op te maken door de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen.

Alle ontwerpen zullen, nadat de beoordeeling heeft plaats gehad, 14 dagen voor de leden der vereeniging »de Harmonie" en voor het publiek worden tentoongesteld.

Het rapport van beoordeeling zal daarbij ter lezing worden gelegd.

Ingezonden ontwerpen, die blijken boven de geteekende som (zijnde ƒ 100.000) te zijn opgemaakt, of op andere wijze zijn geteekend of bewerkt als in dit programma is omschreven, worden onmiddelijk ter zijde gelegd.

De prijs van ƒ 1500 zal worden uitbetaald, wanneer na onderzoek der Jury blijkt, dat het ontwerp voor ƒ 100.000 kan worden uitgevoerd; de premie na afloop der tentoonstelling.

Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvraag worden *vrachtvrij* ingewacht vóór of op den 1 December 1884, bij den Secretaris der vereeniging »de Harmonie" en vergezeld van een correspondentie-adres, om, zoo noodig, met den inzender te kunnen correspondeeren, zonder den naambrief te openen.

Ieder ontwerp moet gemerkt zijn met een spreuk of motto en voorzien van een naambrief, waarop van buiten dat motto is herhaald en van binnen vermeldende den naam voornaam en woonplaats van den inzender.

Het schrift op de teekeningen en de bijgevoegde stukken moet van eene andere hand dan die des ontwerpers zijn.

De niet bekroonde stukken worden binnen 14 dagen na de tentoonstelling der verschillende plans, aan het op den naambrief vermelde correspondentie-adres franco teruggezonden.

Voor het ontvangen van meerdere inlichtingen kan men zich wenden tot de bouwcommissie van de vereeniging. *)

GRONINGEN. *Het Bestuur der Vereeniging*
»DE HARMONIE."

N.B. Als toelichting voor de mededingers kan nog worden vermeld, dat de bestaande bijlartaal met de daarboven gelegen lokalen is gebouwd in het jaar 1872, het overige in het jaar 1866.

De materialen bevinden zich over het algemeen in goeden staat.

De vaste zandgrond is gelegen gemiddeld op 2.50 M. beneden den beganen grond.

*) Bij deze, of bij het Bestuur der Vereeniging, is zeker ook dit programma met situatie-teekening op 1/200 verkrijgbaar.

Programma en teekening liggen ter inzage op het Bureau der Maatschappij te Amsterdam.

TARIEF.

Voor	1	M³. grond verwerken en vervoeren	ƒ 0.80
»	1	» zandslemping	» 2.10
»	1	» metselwerk voor fundamenten en binnenmuren	» 18.—
»	1	» metselwerk van oude steenen	» 10.—
»	1	» metselwerk van gevelsteen	» 30.—
»	1	» voor het traraam	» 22.—
»	1	» Escauzijnsche steen Belgisch werk	» 130.—
»	1	» idem fijn werk	» 250.—
»	1	» witte of geele zandsteen	» 80.—
»	1	» idem idem fijn werk	» 200.—
»	1	» best vuren balkhout	» 40.—
»	1	» best greenen balkhout	» 50.—
»	1	» bewerkt vuren plaat of ribhout	» 50.—
»	1	» bewerkt greenen plaat of ribhout	» 60.—
»	1	M². vlak stucadoorwerk	» 0.40
»	1	» vlak plafondwerk	» 1.50
»	1	» bewerkt platondwerk	» 1.75
»	1	» cementbepleistering	» 1.—
»	1	KG. gesmeed ijzer fijn werk	» 0.35
»	1	» getrokken of plaatijzer	» 0.18
»	1	» gegoten ijzer	» 0.30
»	1	» lood	» 0.30
»	1	M². zink N°. 14	» 3.—
»	1	» schilderwerk in standolieverf	» 0.60
»	1	» schilderwerk in houtkleur en lakken	» 1.—
»	1	» decoratief schilderwerk voor muren	» 4.—
»	1	» decoratief schilderwerk voor plafond	» 5.—
»	1	» spiegelglas	» 16.—
»	1	» gewoon wit Fransch glas enkele dikte	» 3.50
»	1	» gewoon wit Fransch glas dubbele dikte	» 6.—

In deze prijzen zijn begrepen alle arbeidsloonen, transporten, winst voor den aannemer, enz.

BERICHT. — Ten vervolge op een vorig bericht in dit blad, kunnen wij mededeelen dat het met den prijs bekroonde ontwerp voor een fontijn te Groningen door den heer Henri Evers, te Ellecom, vervaardigd is. De prijs was volgens programma, ƒ 250.— en het Eerelidmaatschap der vereeniging tot bevordering der Bouwkunst.

De premie, groot ƒ 100.— werd behaald door de heeren George Geefs en Eugene Geefs te Antwerpen.

De eervolle vermelding verwierf het ontwerp der heeren Gebrs. Margry en Snickers te Rotterdam.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 27 Mei. — De architekt J. W. Meijer. 1 het bouwen van 9 villa's te Hilversum.

R. Mouw, aldaar	ƒ 75.000
	gegund.

2. het maken van eene leeszaal voor het Nederl. Israëlietisch Theologisch Genootschap.

F. Gosling	7680

3. het verrichten van timmer-, schilder- en stukadoorwerk in de synagoge der Nederl. Israël. gemeente in de Amstelstraat.

Jansen	ƒ 4440

4. het vergrooten van de stoom diamantslijperij van Beffie.

D. Heijink	ƒ 11.500

WESTWOUD, 30 Mei. — Het R. K. Kerkbestuur v/d H. Martinus: het bouwen eener school met onderwijzerswoning aldaar onder beheer van den architekt A. C. Bleijs.

C. Bot, te Andijk	ƒ 15.600
H. de Haan, te Hem	» 15.590
S. Steur, te Westerblokker	» 14.978
Jb. Kofman, te Westwoud	» 14.800
L. Poen, te Veenhuijzen	» 14.660
W. Molenaar, te Westwoud	» 14.550
H. Knoij, te Westwoud	» 14.400
H. R. Hendriks, te Osch	» 12.840
J. Hoogendijk, te Medenblik	» 12.068
C. Deken, te Westwoud	» 11.589
J. J. Vontijn, te Amsterdam	» 10.700
Begr	ƒ 12.217

DELFZIJL, 31 Mei. Het gemeentebestuur: het bouwen van eene openbare lagere school met 10 vertrekken, begr. ƒ 18.640.

W. Woldendorp en J. Dieters	ƒ 20.970
H. de Haan en A. Bonzema	» 20.780
D. Jansen en J. Elings	» 20.760
J. Elings en D. Jansen	» 20.590
J. Holtman en K. H. Nieland	» 20.370
P. Nieland en A. E. Stijkel	» 20.000
J. Timmer en H. Timmer	» 19.995
J. Pot en D. Nanninga	» 19.969
H. Haan en H. Haan	» 19.900
W. en A. Rotschoafer	» 19.873
W. Scheltema en J. Lommerts	» 19.800
H. Leffers en H. Schrage	» 19.460
E. Brons en H. Sijdzes	» 19.450
A. Scheuder en E. Schreuder	» 18.720
B. Korthuis en P. Dertien	» 18.553
J. Wallinga en J. H. Wachtendorff	» 18.489

HAARLEM, 31 Mei. — Het bouwen van eene nieuwe villa op de hofstede Westrust aan den Kleinen Houtweg te Haarlem.

D. Braakenburg	ƒ 41.943
	gegund.

HENGELO, 31 Mei. De heeren Gebr. Stork en Co. het afbreken van de oude ketelmakerij met toebehooren en het maken van een grootere ketelmakerij aan hunne machinefabriek.

L. P. Groothuis, te Hengelo	ƒ 32.200
J. C. Carmiggelt, te Brummen	» 27.450
C. Eckhardt, te Almelo	ƒ 26.900
E. v. d. Woerd Jz., te Deventer	» 26.500
J. Schuurman, te den Ham	» 25.682
A. Sieverink, te Groenlo	» 21.592
J. Emmink, Meppel	» 21.468
	gegund.

AMSTERDAM, 3 Juni. — Het gemeentebest. het vergrooten van het gebouw voor de Rijks Poststpaarbank.

J. Poot	ƒ 23.000
W. H. Struijs	» 22.540
R. Repko	» 22 348
P. J. Rieken	» 20.000
P. Kampman en J. v. Harderwijk	» 19.900
W. L. Leibbrandt	» 19.628
J. Groenhof en Haak	» 19 240
Gebrs. v. Berbum	» 19.200
G. L. Brouwer	» 19 119
A. v. Wensveen	» 18.984
Peeters en Roelofse	» 18.800
A. H. Grijpink	» 18.769
H. Vontijn	» 18.700
A. Paans	» 18.600
Helle en C. Kosters	» 17 990
C. Prentzler	» 17.950
Cruijff en Schouten	» 17.820
W. Greve, te Buiksloot	» 17 800
W. Voskuil	» 17.400
G. Wond	» 17.164
H. C. Dorlas	» 16.929
de overigen allen aldaar.	

D.S.M. KALKER, AMSTERDAM.

Koninklijk Magazijn van Bouwartikelen.

AGENT VOOR NEDERLAND, BELGIË EN KOLONIËN

van de Ann St. Ironworks and Cromacfoundry,

MUSGRAVE & Co. BELFAST.

Bekroond met GOUDEN en ZILVEREN MEDAILLE, Intern. Tentoonstelling 1883, Amsterdam.



Complete Inrichtingen voor PAARDEN- en VEESTALLEN, KOETSHUIZEN en TUIGKAMERS.

Fabriek van Engelsche STALINRICHTINGEN en *TUIGKAMERBENOODIGDHEDEN.*

MODELLEN, STALLEN en BOXES ter bezichtiging.

Geïllustreerde Catalogussen worden op aanvrage toegezonden 1951

WORDT GEZOCHT te Amsterdam, de avonduren beschikbaar hebbende, een

Bekwaam Bouwkundige

met artistieke opleiding.

Onnoodig zich aan te melden, zonder aan deze eischen te kunnen voldoen. Verzoeke franco offerten onder motto Architectura, bij de Erven H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, te Amsterdam. 1952

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.

Th. SANDERS,

Iets over de Inrichting

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

IS VERSCHENEN:

MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

Dit Tijdschrift wordt den Eerleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van ƒ 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging ƒ 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct.
Advertentiën 1—10 regels ƒ 1.20, verder 10 Ct. per regel.

REDAKTIE: Een commissie uit het bestuur der Vereeniging.

Adres der Redaktie: den Sekretaris der Vereeniging, D. LAKO, te *Zwolle.*

BESTUUR DER VEREENIGING:

Jhr. Mr. V. E. L. DE STUERS, Den Haag, *Eere-Voorzitter*; W. B. G. MOLKENBOER, Amsterdam, *Voorzitter*; J. D. BELMER, Kampen, *Onder-Voorzitter*; D. LAKO, Zwolle, *Eerste Sekretaris*; W. VISSER, Lisse, *Tweede Sekretaris*; B. J. BOUWMEESTER, Den Bosch, *Penningmeester*; H. L. BOERSMA, Den Haag; J. D. HUIBERS, Amsterdam.

In verband met onze annonce in het vorige Weekblad nemen wij de vrijheid te berichten, dat dezer dagen den Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, ter kennismaking is toegezenden het eerste nummer van genoemde nieuwe periodieke uitgave, welke wij ons vleien, dat zeer velen welkom zal wezen.

Het nummer is welsprekend voor zich zelf, waarom wij daaraan niets anders zullen toevoegen dan dat wij ***de Inteekening voor Leden der Maatschappij op ƒ 3.— stellen.***

De Uitgevers,

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON,

Heerengracht 246, Amsterdam.

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.

Bekroond op de Internationale Koloniale- en Uitvoerhandel Tentoonstelling te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE**.

Specialiteit in IJzeren Hekken
en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie enz. 1939

FRED. STIELTJES & Co.
Importeurs van Amerikaansche
Hout- en IJzerwaren.
Keizersgracht 745 bij den Amstel.

Magazijn van
SCHOOLBANKEN, Systeem Andrews.
STOELEN en BANKEN
voor Schouwburgen, Concertzalen, enz.
Asbest brandvrije verven,
Asbest olieverven,
Asbest dakbedekkingen,
Asbest-Cement
voor het herstellen van beschadigde zinken en andere daken.
Geïllustreerde Catalogussen en prijzen op aanvrage verkrijgbaar. 1940

Reproductiën in Photolithographie.

Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductien van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.

Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopte, spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.

Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren.
WEGNER & MOTTU.
Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht.* Hamburgerstraat, 237
De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd. 1941

1942 **SCHOORSTEENEN**
OPBOUW, VERHOOGING, VERANKERING, RECHTSTELLEN, VOEGEN, AANBRENGEN VAN BLIKSEMAFLEIDERS, tijdens de werking der fabriek, met *patent Steigers*.
Te bezichtigen aan den Schoorsteen der Gasfabriek te Leeuwarden.
W. ECKARDT, Ingenieur. Dortmund.

TROTTOIR-TEGELS. CEMENT-TEGELS.
PARKETVLOEREN,
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels.** 1943
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.



LÉON DE SMET & Cie. GENT.
Fabriekanten van Ceramiektegels,
geperste, gepolijste en ingebrande
CEMENTTEGELS
EN
PORTLAND CEMENT.



Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam,* in BOUWMATERIALEN.
Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN,
ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz. 1944

1945 **FERD. ENGERS.**
AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14
WEIBERN-TUFSTEEN
Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,
ALBASTINE
in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,
OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.
Attesten van HH. deskundigen als: Prof. Grothe, Dr. L. C. Levoir, G. J. Stam, en J. A. van der Kloes, alle aan de Politechnische school te Delft, en Kipp & Zonen te Delft, en vele anderen ter inzage.
KRAAIJENBURG, *Rijswijk bjd. Haag.*
Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & Co. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 1946

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.
GOUDEN MEDAILLE
AMSTERDAM 1883.
BEKROOND: Frankforta/M. 1881. Amsterdam 1882.
JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.
FABRIEK VAN
MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK,
KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.
Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.**
OPGERICHT 1830. 1947
Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:
FERD ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. Koolemans Beijnen, *Steenfabriekant,* Utrecht Stationsstraat 2. (1948

LOUIS GOFFIN & Cie,
27. Avenue Rogier 27.
LUIK. 1950
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.



DRIJFRIEMEN VAN KAMEELHAAR.
Eenige contractanten voor Europa: 1949
BREYMANN & HOBENER te Hamburg.
Agenten voor Landen of Provinciën gezocht.

De Erven H. van Munster & Zoon leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 25.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEL,
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 12.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Onderzoek van lucht in woonvertrekken. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Ingezonden. — Boekaankondiging. — Prijsvragen. — Verbetering. — Afloop van aanbestellingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als nieuwe leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren:

Jhr. H. G Verspijck, ingenieur bij de Staats-Spoorwegen, te Geldermalsen, A. van Loon, bouwkundig teekenaar, te Hengelo (O.)

ONDERZOEK VAN LUCHT IN WOONVERTREKKEN.

Lucht, water en licht zijn voor elk organisch leven een noodwendig vereischte. Het dierlijk leven kan bij gebrek aan voedsel en water nog korteren of langeren tijd voortbestaan; gebrek aan lucht echter, heeft bijna onmiddelijk den dood tengevolge. Het is evenwel niet voldoende, dat wij een zekere hoeveelheid lucht om ons heen hebben; van het hoogste gewicht is ook de zuiverheid dier lucht. Met recht zegt dan ook Hufeland in zijn Makrobiotiek:

„Zuivere lucht is even zeker het grootste onderhoudings- en versterkingsmiddel van ons leven, als bedorven lucht het fijnste en doodelijkste vergift is."

Gelijk bekend is, bestaat de dampkringslucht uit 79 percent stikstof en 21 percent zuurstof, benevens 0.3—0,5 koolzuur per mille.

De luchtverontreiniging in onze woonvertrekken, geschiedt in de eerste plaats door de ademhaling en uitwaseming der bewoners, en in de tweede plaats door onze verlichtings- en verwarmingstoestellen.

Een volwassen persoon ontwikkelt gemiddeld per uur 20—30 Liter koolzuur; doch veel meer koolzuur wordt door de kunstmatige verlichting voortgebracht. Door inzage van onderstaande tabel, welke de uitkomsten der proefnemingen van Dr. Erismann bevat, kan men zich hiervan overtuigen:

VERLICHTINGS-WIJZE.	VERBRUIK PER UUR.	Lichtsterkte in Normaalkaarsen.	Koolzuurproductie per uur in Liters.
Petroleum-Platbrander	35,5 gr. = 0.045 Liter	10	56.8
„ -Rondbrander	50,5 „ = 0.064 „	7.6	61.6
Olie -Lamp	22,4 „ = 0.025 „	+ 4	31.2
Kaars	20,7 „	1	11.3
Steenkoolgas-Spleetbrander	140 „	7.8	92.8
„ -Platbrander	127 „	10.0	86.0

Men ziet hieruit, dat één gasvlam viermaal meer koolzuur produceert dan een mensch, en dat het koolzuurgehalte van een door menschen bewoonde ruimte binnen korten tijd eene hoogte bereiken kan, die, zonder genoegzamen toevoer van versche lucht, veel verschilt met de buiten-atmosfeer.

Het is evenwel niet zoozeer het koolzuur, gelijk men gewoonlijk gelooft, hetwelk zoo nadeelig op het organisme werkt, veel meer is dit het geval met de tot nu toe nog onbekende organische stoffen, welke bij de adem-

Gedrukt 18 Juni 1884.

haling en uitwaseming vrijkomen en veel gevaarlijker zijn dan het koolzuur.

Luchtbederf door kunstmatige verlichting heeft dan plaats, wanneer de verbranding in de vlam onvolledig geschiedt, en meer of minder is dit, door verbruik van onzuivere stoffen, steeds het geval. Bij een volledige verbranding der gebruikte stoffen ontstaan koolzuur en water en deze hebben voor de gezondheid geen schadelijke gevolgen.

v. Pettenkofer heeft zich in lucht opgehouden, welke 10 per mille (doch chemisch zuiver) koolzuur bevatte; hij gevoelde zich hierin volkomen wel. In de Engelsche kolenmijnen, alwaar het koolzuurgehalte veelal 7 per mille bedraagt, ondervinden ook de arbeiders hiervan geenerlei schadelijke gevolgen.

Daar nu de, in de kamerlucht zich bevindende, schadelijke organische stoffen niet te constateeren zijn, neemt men gewoonlijk aan, dat deze met het koolzuurgehalte der kamerlucht evenredig toenemen. Het meestal onschadelijke koolzuur kan dus als maatstaf voor de hoeveelheid der schadelijke producten dienen.

Zoo heeft v. Pettenkofer door vele proefnemingen gevonden, dat de lucht in woonvertrekken, welke een grooter koolzuurgehalte dan 1 mille bevat, voor langer verblijf daarin niet geschikt is.

Opdat zich een ieder van den toestand der lucht in een vertrek kunne overtuigen, is het dus zeer gewenscht een eenvoudigen toestel te bezitten, waarmede men zonder veel omslag het koolzuur gehalte der lucht kan bepalen.

Een zoogenaamd „minimetorisch Apparat" was reeds in 1877 door Prof. Lunge te Zürich in een klein geschrift over ventilatie aanbevolen. De bepaling van het koolzuur gehalte der kamerlucht door middel van dezen toestel, was echter nog niet genoeg betrouwbaar en te omslachtig, zoodat zij weinig toepassing vond

Professor Wolpert te Kaiserslautern heeft beproefd dezen toestel te vereenvoudigen en te verbeteren.

Het toestelletje bestaat uit een glazen cilinder van 12 mM. wijdte en 12 cM. lengte. Op den bodem van dezen cilinder staat het zoogenaamde vizierteeken, het jaartal 1882, op witten grond. Buitendien behoort daarbij een guttapercha ballon met een glazen buisje verbonden. Ter hoogte in den cilinder, door een inhoud van 3 cM³. bepaald, is een horizontale streep aangebracht.

Het onderzoek van lucht op haar koolzuurgehalte, met dezen toestel, berust nu daarop, dat koolzuur in kalkwater een neerslag van koolzure kalk doet ontstaan en dat het vizierteeken, op den bodem van den glazen cilinder niet meer te zien is, zoodat de troebeling eene bepaalde dichtheid bereikt.

Vult men dus den cilinder tot aan het streepje met kalkwater, en perst men vervolgens door middel der guttapercha ballon, de op haar koolzuurgehalte te onderzoeken lucht een zeker aantal malen door het kalkwater heen, dan zal een neerslag ontstaan, waardoor het vizierteeken op den bodem na omschudden van de vloeistof niet meer te zien is.

Dit troebel worden vindt plaats na één ballonvulling, wanneer de lucht 2 of meer ‰ koolzuur bevat, en bij twee ballonvullingen, wanneer ze 1‰ bevat. Op deze voorwaarden is een tabel, welke direct het koolzuur gehalte bij een bepaald aantal ballonvullingen aangeeft, door Prof. Wolpert opgesteld.

Hieronder volgt een uittreksel er van:

Aantal-Ballonvullingen.	*Koolzuurgehalte.* per Mille
1	20
2	10
3	6.7
4	5
5	4
6	3.3
7	2.9
8	2.5
9	2.2
10	2
20	1
30	0.66
40	0.5
50	0.4

Wanneer nu een nog grooter aantal ballonvullingen noodig is, alvorens een neerslag ontstaat en zichtbaar wordt, kan men deze tabel vergrooten, door het verkregen aantal ballonvullingen door het getal 20 te deelen.

Bij 60 ballonvullingen is dus het koolzuurgehalte dier lucht $\frac{20}{60} = 0.33$ per mille, wat ongeveer het gehalte der buitenlucht is.

Ontstaat de neerslag bij minder dan 10 ballonvullingen, dan is deze lucht voor ademhaling bepaald ongeschikt; tusschen de 10 en 20 ballonvullingen kan ze zonder nadeel voor de gezondheid korten tijd ingeademd worden, en eerst bij 20 of meer ballonvullingen is zij, voor een langer verblijf daarin, geschikt. In ziekenzalen mag deze neerslag eerst bij 30 of meer, en bij besmettelijke ziekten eerst bij de 40 à 50 ballonvullingen ontstaan.

Daar het door verbranding der lichtstoffen ontwikkelde koolzuur meer of minder van schadelijke bestanddeelen vrij is, zoo kan men volgens von Pettenkofer en Wolpert bij proefnemingen des avonds het dubbelde koolzuurgehalte toestaan.

Het bepalen van het koolzuurgehalte der lucht, vordert slechts eenige minuten tijd, al naarmate de lucht zuiverder is en dus meer ballonvullingen vereischt worden.

Om evenwel juiste resultaten te verkrijgen, zorge men vooral, dat het kalkwater met kalkhydraat verzadigd zij. Het kalkwater, dat men in een apotheek koopt, is dit gewoonlijk niet; men doet daarom beter het zelf te bereiden.

Het groote nut van een dergelijk instrument zal door bovenstaande regelen genoegzaam aangetoond zijn, en zoo men eens proeven er mede nam in vergaderlokalen, scholen, ziekenhuizen, kazernen enz, zou men over de uitkomsten verbaasd zijn.

In Duitschland en Engeland heeft deze luchtonderzoeker een gunstig onthaal gevonden, vooral bij het onderzoek van de lucht in scholen. Het is niet te loochenen, dat dikwijls de scholen een kweekplaats voor kinderziekten zijn; het herhaalde sluiten der scholen, voor korteren of langeren tijd, is het beste bewijs van dit feit. Onvoldoende ventilatie, slecht ingerichte verwarmingstoestellen, de aanwezigheid van 60 of meer schoolkinderen in één lokaal, geven aan zulk een vertrek een ondragelijken reuk, en men vindt dan ook in dergelijke lokalen dikwijls een koolzuurgehalte van 10—12 per mille.

Tegen een dusdanige luchtverontreiniging bestaat geen

ander middel, dan aanvoer van versche lucht, verwarmd of niet verwarmd.

En zoo men nu elken onderwijzer zulk een instrument, ter dagelijksche proefneming met de lucht in de schoollokalen gaf, zou men zeker groot nut stichten.

Amsterdam, Juni 1884. H. HINKELMANN.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

GENT. — Er is van hier eene verblijdende tijding mede te deelen: het stadhuis zal worden gerestaureerd. Ten minste het plan daartoe is door den bouwmeester Karel van Rijsselberghe reeds opgemaakt, maar de kosten zullen 1 200.000 franken bedragen, en of deze opgebracht kunnen worden is de vraag, en dan zal de restauratie nog niet eens beantwoorden aan het oorspronkelijk plan, volgens hetwelk het gebouw eene verdieping hooger had moeten opgetrokken worden.

Het stadhuis dagteekent van het midden der vijftiende eeuw; doch er is geen zeer geoefend oog voor noodig om te onderscheiden wat al tijdperken er de hand aan hebben gelegd, en hoe een goed deel van de geschiedenis der bouwkunst ons door die velerlei onharmonisch samengekoppelde onderdeelen en versierselen wordt verhaald. Het begin van den bouw is van 't jaar 1481. Doch het werk werd slechts drie jaren lang geregeld voortgezet, vervolgens door de burgertwisten gestaakt. Men bespeurt aan de gothische profielen hun verschil van jaren. Toen de vijftiende eeuw ten einde was geloopen, werd het werk weder krachtig opgenomen. In 1516 worden ons de bouwmeesters of eenvoudig de meesters der metselrijen van stadt" met namen genoemd; namelijk Jan Taesens of Staessins, en in 1518 Dominicus Waghemakere en Romboudt Kelderman. Deze beiden brachten den schoonen gothischen gevel der hoogpoortstraat tot stand.

Maar weldra plantte zich de renaissance op de spitsbogen. Ook ondervond het werk nieuwe stoornis en werd eerst omtrent 1600 weder opgevat.

De romeinsche zwaarmoedigheid uit het tijdperk van Albert en Isabella treedt nu aan den dag: de eentoonige gevel van de botermarkt is daaraan ontsproten.

De bovengenoemde stadsbouwmeester slaat nu voor: alle onderdeelen strijdig met het oorspronkelijk plan, af te breken, of ten minste terug te komen op den grondslag van Kelderman en zijne genooten.

Aan het van 3 tot 12 Juni te Delft gehouden examen B, volgens artt. 61—64 der wet op het Middelbaar Onderwijs (overgangsexamen) hebben deelgenomen 42 candidaten, waarvan de volgende geslaagd zijn.

Art. 61 en 63 (civiel ingenieur en architekt) de heeren P. J. Boreel, M. G. Hockstra, C. L. J. Palmer van den Broek.

Art. 61, 62, 64 (civiel en werktuigkundig ingenieur en architekt) de heeren A. F. de Boer, J. M. Erdmansdörfer, J. J. C. Hardenberg, M. A. C. Hartman, E. Haverkamp, A. B. Hesselink, D. Heyen, F. A. Kloppers Azn., L. van Kuimpen, F. B. Lijphart A. B. Marinkelle, P. Mesu, G. H. van der Meulen, W. C. Mooijen, C. D. Nagtglas Versteeg, K. F. Oringa, J. T. P. J. Straatman, A. Sijthoff.

Art. 63 en 64 (scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur) de heeren A. van Veen en L. J. Kits van Waveren.

Art. 64 werktuigkundig ingenieur) de heeren L. M. Barnet Lyon, A. de Groot, M. H. C. Kramers, D. Okhuizen, E. L. C. Schiff, N. J. Singels, N. de Vicq, G. J. van de Well en G. D. Uittien Jr.

De Gemeenteraad van Groningen heeft, op voordracht van B. en W., besloten, de gemeentelijke inrichting tot vorming van bekwame handwerkslieden op te heffen en aan de ambachtschool der Ver. van Industriëelen en Werkbazen een ruimere subsidie te verleenen, onder voorwaarde, dat aan die school een avondklasse voor bouwkundig en rechtlijnig teekenen en boetseeren verbonden worde.

Het uitvoerend comité van de tentoonstelling te Antwerpen heeft besloten, den termijn voor de aanvragen tot toelating op die tentoonstelling tot 1 Augustus aanstaande te verlengen.

In de zitting van de Staten-Generaal van 6 Dec. l.l. werd bij de behandeling der begrooting een post verworpen welke moest strekken tot aankoop van terrein voor den bouw van eene nieuwe gevangenis te Amsterdam. De reden van die verwerping was uitsluitend gelegen in den prijs van den grond, en er werd besloten tot nader overleg, om te trachten aankoop van terrein te vermijden.

Uit het verhandelde in de zitting van den 16den l.l. blijkt, dat dit overleg geen vrucht gedragen heeft. De Minister van Justitie heeft dus de onderhandelingen met de eigenaren van den grond weder opgevat.

Die grond is gelegen aan het einde van de Jacob van Lennepstraat, onder de gemeente Nieuwer-Amstel en zal nu ƒ 10 per M² kosten, een prijs verre beneden dien welke ten vorigen jare werd gevraagd. Deze vermindering is toe te schrijven aan het groote aanbod van gronden in den laatsten tijd, die verre de vraag overschrijden.

De totale koopsom zal ƒ 100.000 bedragen, terwijl het provisioneel contract tusschen de Staat en den verkoopers vervalt, indien de Wetgevende Macht den aankoop niet vóór 15 Augustus a.s. heeft goedgekeurd.

In de nabijheid van Arezzo, niet verre van Santa Maria de Gradi, werden zeer merkwaardige Terra-cotta werken opgegraven. De gevonden voorwerpen zijn afkomstig uit den tijd van Cesar en behooren tot de schoonste in hun soort die in deze streken gemaakt werden. Het zijn werken uit twee fabrieken van Perennia en van Vibiena, die vroeger hier bestonden. Uit de namen der kunstenaars, op vele dezer voorwerpen nog zichtbaar, maakt men op dat zij Grieken waren; maar ook het karakter der figuren duidt daar zonder tegenspraak op. Onder de voorstellingen vindt men o. a. een choor van de 9 muzen en een doodendans.

Het is bekend, dat geen land der aarde betrekkelijk zoo vele hôtels heeft aan te wijzen als Zwitserland.

Aan eene statistiek van Ed. Guyer ontleenen wij de volgende belangwekkende opgaven:

Zwitserland bezat in het jaar 1883 niet minder dan 1002 hôtels met 58137 bedden, met een personeel van 16022 geëmployeerden, en ter gezamenlijke waarde van 315.500.000 frs. De inkomsten bedroegen in het jaar 1882: 52.800.000 frs., waarvan 23.800.000 voor dranken en levensmiddelen. Na aftrek der onkosten bleef slechts een zuivere winst over van 16.000.000 frs., dus niet meer dan vijf percent van het aanleg-kapitaal.

Naar men ons mededeelt loopt te Rotterdam een gerucht, dat men bezig is met het oprichten van eene Vereeniging van bouwkundigen voor Rotterdam en omstreken, waartoe de heer W. C. van Goor het initiatief heeft genomen.

INGEZONDEN.

De Redactie ontving uit Groningen het navolgende schrijven:

In de »*Opmerker*" komt, als afdruk eener kritiek uit de »*Nieuwe Groninger Courant*," een betreurenswaardig artikel voor; reden waarom wij verzoeken het volgende stuk van den heer Th. van Grieken te plaatsen, hetwelk geheel het gevoelen uitdrukt van vele bouwkundigen en kunstliefhebbers te Groningen, en eveneens uit de N. Gr. Courant is overgenomen.

In de nummers van Woensdag en Donderdag l.l. van de Nieuwe Groninger Courant komt eene beoordeeling voor der ingezondene ontwerpen voor de monumentale fontein op het Heereplein te Groningen; die beoordeeling is echter door den schrijver van het stuk niet onderteekend. Kunstkritiek nu is goed, zeer nuttig zelfs, mits zij worde uitgeoefend door personen, die op het gebied der kunst hunne sporen reeds hebben verdiend. Wanneer echter de naam van den beoordeelaar niet bekend is, hoe zal dan de oningewijde weten, welke waarde hij aan de beoordeeling zelf moet toekennen?

Wanneer stukken, van de soort als het hier bedoelde, in humane bewoordingen zijn vervat en slechts den stempel dragen voor den oningewijde geschreven te zijn, ten einde hem voor te lichten bij de zoo lastige beoordeeling van, vooral architectonische, ontwerpen: ik zoude er nog vrede mee kunnen hebben, dat zij ongeteekend worden geplaatst. Bij het stuk over de fontein echter meent de schrijver eene positie in, of schijnt mij toe die in te willen nemen, boven de jury, zoodat mij eene onderteekening gebiedend noodzakelijk voorkomt.

Omtrent dat stuk wil ik voor 't oogenblik alleen doen opmerken, dat de schrijver zich meermalen tegenspreekt en daarbij bijzonder slag heeft in den geest van het groote publiek te schrijven, dat gaarne hem huldigt, die in alles gebreken ziet en door een paar ter loops neergesmeten woorden het werk van anderen door het slijk weet te sleuren. Beschouwingen en uitdrukkingen als bij »Labor et Constantia", enz. (waarbij het nog de vraag is aan wien de schuld van de verkeerde opvatting van het woord »Staten-Generaal" ligt) vind ik op zijn zachtst genomen zeer impolite, terwijl het geschrevene omtrent het met de premie bekroonde ontwerp van de gebroeders Geefs, »Spes" mij bovendien aanwijst, dat de beoordeelaar iemand is, die weinig bekend is met de wijze van teekenen van den beeldhouwer. Ter loops zij hier aangemerkt, dat de jury voor een oogenblik er aan moet hebben gedacht, aan dit ontwerp de bekroning toe te kennen.

TH. VAN GRIEKEN.

BOEKAANKONDIGING.

Bij den uitgever A. Fels te Delft is een boek verschenen, getiteld: De Theorie van Prof. C von Naegeli, in verband met de fcacaliën kwestie in Nederland, door J. A. van der Kloes, Leeraar aan de Polytechnische School te Delft.

De prijs is *f* 0.90.

Zoowel door de bespreking der theorie van von Naegeli, als door de verklaring en beoordeeling van de verschillende stelsels voor afvoer van fcacaliën wordt aan vele belangstellenden een goede dienst bewezen. De geringe prijs maakt het ieder Gemeente architekt, ingenieur of bouwmeester ten plicht zich een exemplaar aan te schaffen. L. R.

PRIJSVRAGEN.

Het Rapport der Jury over de 22 antwoorden ingekomen op de prijsvraag der Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst, voor een monumentale fontein op het Heerenplein te Groningen, is van den volgenden inhoud:

Aan het Bestuur der Vereeniging tot Bevordering der Bouwkunst te Groningen.

De ondergeteekenden, benoemd als beoordeelaars der antwoorden bovengenoemd, hebben de eer als hun gevoelen mede te deelen.

1°. Motto: Eer aan de burgers van Groningen. Dit ontwerp moet worden ter zijde gelegd, omdat het geheel een onbehagelijken vorm heeft, en geene rekening is gehouden met de opgegeven bouwsom.

2°. Motto: Concordia. Dit ontwerp komt niet in aanmerking, daar het in 't geheel niet uitdrukt het karakter eener monumentale fontein.

3°. Motto: Durch Frieden und Freiheit zu Wohlstand und Glück heeft wel architectonische waarde, doch is over 't geheel te arm behandeld.

4°. Motto: La Silhouette, komt voor bekroning in aanmerking. Het geheel maakt een schoonen en artistieken indruk.

Nogthans heeft de ontwerper zich niet aan de voorgeschreven schaal gehouden, waardoor eene vergelijking met de overige ontwerpen is bemoeilijkt.

Voor uitvoering in steen, voorzooverre dit door den ontwerper is bedoeld, acht de commissie het project minder geschikt; daarentegen is zij van oordeel dat het 11 meter hooge monument uitnemend zal voldoen, wanneer de onderbouw met de basins, van steen, het overige in brons wordt uitgevoerd.

Ten slotte geven beoordeelaars in overweging, bij eventueele uitvoering den sokkel krachtiger te behandelen, door aan de steenblokken eene grootere afmeting te geven; tevens meenen zij dat de basins ongeveer ½ meter moeten rijzen, om het monumentale karakter van het geheel te verhoogen.

5°. Motto: Labor et Constantia, met gips model. De beantwoording voldoet niet aan de gestelde eischen in het programma, doch is overigens geen onverdienstelijk ontwerp.

6°. Motto: 1672, behoort ook tot de ontwerpen die, wat compositie en uitvoering der teekening betreft, niet hoog staan.

7°. Motto: Een hoofd met twee aangezichten. Dit ontwerp is in hoofdvorm ongelukkig geslaagd en doet, wat onderdeelen betreffen, te veel aan bekende figuren denken.

8°. Motto: Minerva, is een zeer goed ontwerp, maar te arm behandeld.

9°. Motto: Memento, kan om te weinig oorspronkelijkheid niet in aanmerking komen.

10°. Motto: Verbroedering. Is onbehaaglijk van vorm.

11°. Motto: Fons. Heeft geen monumentaal karakter en verraadt weinig kunstenaars talent.

12°. Motto: Quando. Het denkbeeld van het programma is goed opgelost, het ontwerp met talent geconcipiëerd, zeer verdienstelijk geteekend. Het komt den beoordeelaars voor, dat de beelden die de kolom omgeven en relief behoorden te worden uitgevoerd, terwijl de figuren ook beter zouden voldoen wanneer zij op een hoogere plint geplaats waren. Ook zouden ze in overweging geven, de aangebrachte dolfijnen op de hoekpenanten te plaatsen, en de geprojecteerde leeuwenkoppen de functiën der dolfijnen te doen vervullen.

13°. Motto: Voorwaarts, heeft geene aesthetische waarde.

14°. Motto: 1884, is slecht van conceptie en onbehaaglijk van vorm.

15°. Motto: Aan Groningen gewijd. Is verdienstelijk van teekening, overigens te kolossaal en te massief en voldoet te weinig aan het karakter eener fontein.

16°. Motto: Twee gekruiste lijnen. Is onsamenhangend en weinig van beteekenis.

17°. Motto: Spes. Het hoofddenkbeeld is zeer goed, de compositie zeer eenvoudig; men kan zien dat de ontwerper rekening heeft gehouden met de vastgestelde som. Het zwakste gedeelte is het architectonische. De profillen hebben te weinig sprong, zijn veel te arm en stomp; de kleine fonteintjes in het midden der bovenbassins acht men overbodig, terwijl het beter zal voldoen wanneer het water eenvoudig overstort. Eindelijk is het voetstuk niet breed genoeg, de verhoudingen der verschillende opgaande gedeelten missen eene gelijdelijken overgang. Het beeldhouwwerk en relief is uitstekend gedacht.

18°. Motto: La critique etc. Dit ontwerp is zeer ongelukkig gedacht en heeft niet de minste kunstwaarde

19°. Motto: Pinksterbloem. Het silhouette is niet slecht, doch het geheel drukt niet genoeg het karakter eener fontein uit.

20°. Motto: 't Blijft zeker buiten kijf, enz. Mist geheel het karakter eener monumentale fontein.

21°. Motto: Eer is meer dan goud. De oplossing is vreemd en ondoelmatig, terwijl het geheel het monumentaal karakter mist.

22°. Motto: Twee gekruiste driehoeken. Dit ontwerp heeft geen verdiensten en is onbehagelijk en plomp van vorm.

Na rijpe overweging stellen de beoordeelaars voor het ontwerp La Silhouette te bekronen met den eersten prijs.

Het ontwerp Spes te bekronen met den tweeden prijs, en het ontwerp Quando toe te kennen de eervolle vermelding, terwijl het de beoordeelaars leed doet, dit overigens zoo verdienstelijk ontwerp slechts eervol te kunnen vermelden. *De Commissie.*

Door het bestuur van *Arti et Amicitiae* is, ingevolge de beschikkingen van wijlen den Heer W. F. Willink van Collen, een vijtden wedstrijd geopend waaraan alle in ons land wonende Nederlandsche kunstenaars beneden de 30 jaar kunnen deelnemen.

De opgave is: „*Een Figuurschilderij*, genre-voorstelling uit het Nederlandsche familie- en volksleven van den tegenwoordigen tijd." In opvatting en keuze wordt men geheel vrij gelaten; aan expressie, degelijkheid van teekening en uitvoering zal echter een bijzondere waarde worden gehecht. De maat van het doek moet zijn: 1 Meter op 75 a 80 centimeter.

Voor het best gekeurde stuk wordt een prijs van *f* 700 en voor het naast daar bijkomende een premie van *f* 400 uitgeloofd. De bekroonde stukken blijven het eigendom der inzenders. Deze zijn echter gehouden, daarvan een aquarel, op ⅓ der grootte vervaardigd, voor het archief der maatschappij aftestaan. Alle stukken zullen eenige dagen in de kunstzaal van *Arti* tentoongesteld werden, de niet bekroonde, behalve met den opgegeven titel, alleen met het motto, waaronder zij ingezonden zijn. De inzending moet voor of uiterlijk op 2 Jan. 1885 geschieden.

VERBETERING.

In de bijdrage over Seegedin bl. 163 moet regel 10 van onderen gelezen worden:

»De buizen van Liernur's rioolstelsel zijn klein, steeds gevuld met water, enz."

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Aan de sinds een paar dagen tusschen onze Regeering en die van Duitschland gesloten overeenkomst betreffende den letterkundigen eigendom ontleenen wij het volgende:

De vervaardigers van letterkundige of kunstwerken, uitgegeven of niet, zullen in elk der beide landen dezelfde bescherming genieten, welke daaromtrent aan binnenlandsche schrijvers en kunstenaars gewaarborgd is.

Onder de uitdrukking »letterkundige en kunstwerken" zijn begrepen: boeken, brochures of andere geschriften, tooneelstukken, muziekwerken, dramatisch-muzikale werken, teeken-, schilder- en beeldhouwwerken, gravures, lithographieën, illustraties, landkaarten, geographische, topographische, architektonische of natuurkundige plannen, schetsen en plastische voorstellingen en in het algemeen alle voortbrengselen op het gebied van letterkunde, wetenschap of kunst.

Het openbaar maken in een der beide landen van uittreksels of geheele stukken uit een in het andere land verschenen werk is geoorloofd, maar alleen als dit strekt ten dienste van het onderwijs of de wetenschap. Ook het opnemen van brokstukken uit werken van verschillende schrijvers in bloemlezingen, alsmede het overnemen van een of ander klein geschrift in een oorspronkelijk werk, is geoorloofd. In die gevallen moet echter steeds de naam van den schrijver of de bron, waaraan de stukken ontleend zijn, vermeld worden. De bovengenoemde uitzonderingen zijn niet van toepassing op muzikale werken. Dagblad- of tijdschriftartikelen mogen, vertaald of niet, overgenomen worden, met uitzondering echter van feuilleton-romans of artikelen over wetenschap en kunst, wanneer deze van den naam des schrijvers voorzien zijn, of van die artikelen, waarvan de schrijvers uitdrukkelijk den nadruk verboden hebben.

Het beslechten van geschillen, uit die bepaling voortspruitende, blijft aan de rechtbanken der beide landen voorbehouden.

Bij werken, zonder naam van den schrijver of onder een pseudoniem uitgegeven, kan de uitgever opkomen voor de rechten van den schrijver.

De schrijvers in elk der beide landen genieten in het andere land het uitsluitend vertalingsrecht hunner werken tot tien jaren na de uitgave der met hunne toestemming verschenen vertaling. Die vertaling moet in een der beide landen verschijnen en gereed zijn binnen drie jaren na de uitgave van het oorspronkelijke werk.

Bij werken, die in deelen, afleveringen of bladen met tusschenruimte verschijnen, zal met het oog op bovengenoemde termijnen, elk deel of aflevering als een afzonderlijk werk beschouwd worden.

De overeenkomst geldt evenzeer voor Nederlandsch-Indie als voor Nederland. In een aan het verdrag toegevoegd protocol wordt bepaald, dat werken, met welker druk reeds begonnen is bij het in werking treden der bepalingen van de overeenkomst, evenals de reeds voltooide, van die bepalingen zijn vrijgesteld.

Den 17den dezer heeft de Duitsche Rijksdag deze overeenkomst in eerste en tweede lezing aangenomen.

Afloop van Aanbestedingen.

BORNE, 4 Juni. — De firma S. J. Spanjaard aldaar: het bouwen van een stoomspinnerij, machinekamer, stekerij en verdere annexe gebouwen.

J. Schuurman, te den Ham	ƒ 82.229
B. Visscboxe, te Almelo	» 67.000
G. J. Sieverink, te Hengelo	» 61.535
G. J. van Heek en Co., te Delft	» 56.875
B. Reigers, te Enschede	» 54.200
B. Feilstra, idem	» 54.000
G. W. Wegereef, idem	» 53.873
F. Morselt, aldaar	» 49.115
A. Groothengel, idem	» 49.108

DORDRECHT, 4 Juni. — De genie: het bouwen van een fort aan den Nieuwen Maasmond (Hoek van Holland) 4e gedeelte.

B. Voordendag, te Dordrecht	ƒ 35.500
hegr.	ƒ 33.000

ROTTERDAM, 31 Mei. — De Rio Tinto Comp. London: het bouwen van 2 loodsen aan de Binnenhaven O. Z. Feijenoord.

De Waal en Kraaijvanger te Rotterdam	ƒ 33.594
P. Verbrugge, te Waddinxveen	» 29.745
J. Visser Gz., te Papendrecht	» 26.833
H. J. Nederhorst, te Goesa	» 26.622
W. Lammers, te Strijen	» 26.436
W. P. v. d. Laan, te Rotterdam	» 26.087
J. v. d. Vlugt, te Dordrecht	» 25.500
C. J. v. Tusschenbroek te Rotterd.	» 25.400
J. Schoenmeijer en Koskoolhaalder, idem	» 24.513
Wed. Camesie en Co., idem	» 24.444
H. Stelwagen, idem	» 24.000
J. Taat, te Krimpen a/d Lek	» 23.780
A. Langejan, te Kralingen	» 23.500
Mulder en Drooglever Fortuijn te Rotterdam	» 22.895
H. Degens Jr. te Dordrecht	» 22.873
J. Smit VII, te Slikkervoer	» 22.490
J. Trinthamer, te Schiedam	» 21.633
J. T. Engel en Zn. te Rotterdam.	» 20.200

NIEUWAAL, 6 Juni. — Het gemeentebest. van Gameren: het bouwen eener openbare school met onderwijzerswoning te Nieuwaal gemeente Gameren.

N. van Velsen, te Herwijnen	ƒ 15.487
gegund.	

KAATSHEUVEL, 9 Juni. — Het R. K. Kerkbestuur te Kaatsheuvel: het bouwen eener school met aanhooren aan het bestaande Liefdegesticht.

G. van Hulten te Waalwijk	ƒ 16780.00
W. A. Claasen te Tilburg	» 14882.00
Van Rijt en van der Struijk te Oosterwijk	ƒ 44290.00
Van Heijst te Tilburg	» 13.900.00
A. de Bresser	» 13430.00
M. Rijnen te Tilburg	» 13170.00
Th. Gustenhoven, idem	» 12817.00
J van der Meijs te Bezoijen	» 10987.00

OOSTERBEEK, 9 Juni. — Het R. K. Kerkbestuur: het bouwen van eene nieuwe kerk met toren.

J. van de Sta te Arnhem	ƒ 49.900
D. Westerhoff te Weesp	» 41 840
P. Andriessen te Hilversum	» 39.770
J. van Groenendaal te 's Hage	» 39.570
J. van Burk te Oosterbeek	» 38.777
A. A. van Dommelen te Druten	» 38.400
J. A. van Straten te Utrecht	» 38.120
A. C. Vink, idem	» 37.885
G. Buskens te Nijmegen	» 37.688
A. Peters te Zenderen	» 36.600
G. J. van Heek & C°. te Delft	» 36.483
C. v. Zeeland te Utrecht	» 36.100
W. Okkes te Zevenaar	» 35.100
W. Thielens te Utrecht	» 35.600
C. van Schaik, idem	» 34.846
B. van Schadewijk te Hilversum	» 34.845
J. de Ves te Hoogland	» 33 100
J de Vos te Utrecht	» 32.496
J. Roderijs te Nieuwerkerk a/IJ	» 31.894
J. Post te Arnhem	» 31.492
Ph. Nieuwboer te Utrecht	» 30.244
gegund.	

RANSDORP, 9 Juni. — Het gemeentebest.: het vergrooten, verbeteren en herstellen der scholen en onderwijzerswoningen in de gemeente Ransdorp in 2 perc.,

Perc. 1. T. H. Joseph te Helder	ƒ 13.460
Perc. 2. J. Zwaan te Zwaag	» 11.650

IJEST, 10 Juni. — Het R. K. Kerkbest.: het bouwen van een nieuwen kerktoren.

J. M. Meijs te Schinnen	ƒ 38.777
Jt W. v. de Putten te Helmond	» 38.280
P. H. Versteijnen te Oisterwijk	» 36.250
M. de Koning te Best	ƒ 33.817
J. van Rijk te Oisterwijk	» 33.500
H. v. Asseldonk te Helmond	» 33.100
J. Verlaak te Kessel	» 32.400
W. Jansen te Eindhoven	» 30 190
L. Koppes te Venlo	» 29.990
L. de Rooij te Tilburg	» 29.950
H. J. Troupin te Best	» 27.943
gegund.	

ZWOLLE, 11 Juni. — Het gemeentebest.: het bouwen eener overdekte botermarkt.

G. L. Brouwer te Amsterdam	ƒ 12.700
K. A. van den Berg	» 10.282
D. Bruins	» 9.824
J. C. Flik	» 9.354
T. Disselhoff	» 9.150
G. van Unen	» 9.086
L. Meijer	» 9.050
G. Schutte	» 8.818
gegund, de overigen allen aldaar.	

AMSTERDAM, 12 Juni. — De Amsterdamsche Galerij-Maatschappij: het bouwen van 10 woonhuizen en een hoekgebouw met passage, aansluitende aan de Galerij langs het Oosteinde aldaar, met de leverantie van alle materialen en arbeidsloonen, onder beheer van den ingenieur architekt A. L. van Gendt.

Cerlijn en de Haan, te Amsterdam	ƒ 228.000
W. Greve, te Buiksloot	» 227.641
H. Rietsnijder & Zoon te Amsterd.	» 226.300
J. J. Vontijn, idem	» 225.000
A. Paans, idem	» 224.900
H. C. Dorlas, idem	» 224.447
P. Vlasman, te Bodegraven	» 221.000
W. L. Leibbrandt, te Amsterdam	» 220.848
G. Woud, idem	» 220.000
J. Koster, idem	» 218.590
P. A. Warners, idem	» 217.897
A. J. van Liemt, idem	» 215.900
Gebrs. van Berkum, idem	» 215.898
Peeters en Roelofsen, idem	» 215.200
K. J. B. van Damme, idem	» 213.637
H. J. Meckers, idem	» 210.146
B. van Buuren, idem	» 209.820
D. Heijink, idem	» 205.200
Cruijff en Schouten, idem	» 204 328
Oosterink en Schut, idem	» 203.990
gegund.	

IS VERSCHENEN:



Nº. 1.

MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

Dit Tijdschrift wordt den Eerleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van ƒ 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging ƒ 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct. Advertentiën 1—10 regels ƒ 1.20, verder 10 Ct. per regel.

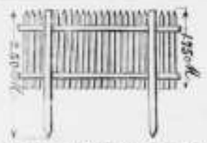
REDAKTIE: Een commissie uit het bestuur der Vereeniging.
Adres der Redaktie: den Sekretaris der Vereeniging, D. LAKO, te *Zwolle*.

BESTUUR DER VEREENIGING:

Jhr. Mr. V. E. L. DE STUERS, Den Haag, *Eere-Voorzitter*; W. B. G. MOLKENBOER, Amsterdam, *Voorzitter*; J. D. BELMER, Kampen, *Onder-Voorzitter*; D. LAKO, Zwolle, *Eerste Sekretaris*; W. VISSER, Lisse, *Tweede Sekretaris*; B. J. BOUWMEESTER, Den Bosch, *Penningmeester*; H. L. BOERSMA, Den Haag; J. D. HUIBERS, Amsterdam.

Wij nemen de vrijheid Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, te herinneren aan onze aanbieding in N°. 22 van het »Bouwkundig Weekblad, dat de inteekening op bovengenoemd Maandblad, voor hen is opengesteld tegen ƒ 3.— per jaar.

De Uitgevers,
DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON
Heerengracht 246, Amsterdam.



J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM.
GEKYANISEERD ROTVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10.25 M.
niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.
Dennen-, Vuren-, Groenen- en Eiken Bestekhout
en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Sluipdeelen enz.

Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichthoudende Vaten van 180 Kilo
en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovensslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.

HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagon of Scheepslading.

CHEMISCH BEREIDE VERF,
Oliehijtsels, Vernissen en Albastine
uit de fabriek van den Heer
F. A. Q. VAN GELDER
te Rijswijk bij 's Hage.

HARDSTEEN,
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.
ZANDSTEEN,
uit de groeven van

Standernheimer.	Cornieler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Oude Kylithaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
1953 volgens teekening.
ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1954 EN
Stal-Benoodigdheden.
Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1955 **AANBESTEDING.**
(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Zaterdag den 28sten Juni 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, zal worden aanbesteed:

Bestek No. 401.

Het leveren en stellen van den ijzeren bovenbouw voor de bruggen van het tweede spoor tusschen Utrecht en Waardenburg en het verrichten van bijkomende werken ten behoeve van den Spoorweg van UTRECHT naar BOXTEL.

De besteding geschiedt volgens § 42 van het bestek.

Het bestek ligt van den 14den Juni 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken).

UTRECHT, den 9den Mei 1884.

1956 **SCHOORSTEENEN**

OPBOUW, VERHOOGING, VERANKERING, RECHTSTELLEN, VOEGEN, AANBRENGEN VAN BLIKSEMAFLEIDERS, tijdens de werking der fabriek, met *patent Steigers*.

Te bezichtigen aan den Schoorsteen der Gasfabriek te Leeuwarden.

W. ECKARDT, Ingenieur. Dortmund.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **vergulaade Wand-** en
Faïence Tegels, 1957
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1958

Heden verschijnt:

DE THEORIE
van Prof. C. VAN NAEGELI,
in verband met
De Faecalienkwestie in Nederland.
door J. A. VAN DER KLOES.
Leeraar aan de Polytechnische school te Delft.
Prijs . . 90 Cts.

Een nuttig Handboek voor elk Gemeentebestuur, dat door Burgemeesters en Leden van den Raad steeds zal geraadpleegd worden; het is belangrijk voor *Ingenieurs, Architecten, Bouwkundigen, Directeuren van Gemeentewerken, Openbare Gezondheidscommissies*, enz.

Bij de voornaamste Boekhandelaren verkrijgbaar, of *direct franco per post* tegen Postwissel van *f* 1.—, te ontbieden bij den Uitgever A. FELS voorheen H. v. GIJN, te *Delft*. 1959

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

1960 **AANBESTEDING.**
BOUWEN. SCHOOL.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Haarlem* zullen op Vrijdag den 11den Julij 1884, des namiddags ten 2 uur, op het Raadhuis der Gemeente in het openbaar AANBESTEDEN:

Het bouwen eener SCHOOL met Conciergewoning, aan de Bakkerstraat te Haarlem.

Raming f 44.950

Bestek en Voorwaarden, alsmede de Teekeningen liggen ter inzage op de Gemeente-Secretarie op alle werkdagen van 10 tot 4 uur en zijn aldaar, tegen betaling van *f* 2.50 per stel, te verkrijgen (van af Maandag 23 Junij 1884.)

Plaatselijke aanwijzing, op Vrijdag den 4den Julij 1884 des morgens ten 10 uur.

Inlichtingen zijn te bekomen bij den Architect over de werken en gebouwen der Gemeente, op werkdagen, tusschen den dag der aanwijzing en dien der besteding, des morgens tusschen 9 en 10 uur, ten zijnen kantore, Koningstraat N°. 2.

HAARLEM, 17 Juni 1884.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
E. A. JORDENS,
de Secretaris,
J. TIELENIUS KRUIJTHOFF.

Een ARCHITECT

vraagt hulp tot het in teekening brengen zijner schetsen voor de prijsvraag der HARMONIE te *Groningen*. Aanbiedingen franco onder 't motto »Harmonie" aan de ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam. 1961

SCHUTZ MARKE
DRIJFRIEMEN VAN KAMEELHAAR.
Eenige contractanten voor Europa: 1962
BREYMANN & HÜBENER te Hamburg.
Agenten voor Landen of Provincien gezocht.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN
D. S. M. KALKER,
AMSTERDAM.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
BOUWARTIKELEN, GEREEDSCHAPPEN,
IJZER- en KOPERWAREN
Balkijzer, enz. enz.

AGENT VOOR
BECHEM & POST,
HAGEN in Westphalen.
FABRIEK
voor Centrale en Zelfregulеerende
STOOMVERWARMING
EN
VENTILATIE-INRICHTINGEN.
A. FRANK & Co.,
Gusstahlfabrik, Stahlblech Walzwerk,
WITTEN a/d. Ruhr.
Specialiteit in 1963
Schoppen, Spaden, Ploegscharen etc.,
GEHEEL VAN STAAL.
Zilveren Med. Intern. Tentoonst. 1883.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 26.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEE.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

De Berlijnsche Architektuur. — Terra-Cotta van Villeroy & Boch te Mettlach a/d. Saar. — Waloleum Teekenlinnen. — Prijsvragen. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen.

DE BERLIJNSCHE ARCHITEKTUUR.

NAAR

HUGO LICHT.

Vrij uit het Hoogduitsch vertaald.



Het nieuwste tijdvak van de geschiedenis der Berlijnsche architectuur begint met het glorierijke tijdstip, dat in de hoofdstad van het nieuwe Duitsche Rijk aanvangt na het einde van den Fransch-Duitschen oorlog. Het toestroomen van kapitaal uit de provinciën naar de hoofdstad, het verhoogde zelfbewustzijn na glorierijke wapenfeiten, het vertrouwen op de soliditeit van nieuw ontstane verbintenissen, de samenwerking van ondernemingsgeest en kapitaal om den zetel der regeering, en de noodzakelijk afwisselende werking van het eene op het andere, die ontstaat door de menigvuldige ontmoetingspunten tusschen beiden — zijn de hoofd-faktoren, welke een lust tot bouwen in het leven geroepen hebben, van een omvang, waarvan de wedergade in de nieuwe geschiedenis niet is te vinden. Ondernemingslust eenerzijds en begeerte anderzijds om aan de macht van het kapitaal eene zichtbare, indrukwekkende gestalte te verleenen, vereenigden zich tot eene lange reeks van bouwkunstige scheppingen, welke het architectonisch voorkomen van Berlijn zeer veranderd hebben.

Nadat Berlijn tot hoofdstad van het nieuwe Duitsche rijk verheven was, verkreeg ook de noodzakelijkheid tot bouwen natuurlijk eene groote uitbreiding. Oude gebouwen, die niet meer aan hun doel voldeden, werden verbouwd en vergroot, en een aantal indrukwekkende nieuwe gebouwen, zooals de Bank, het Postkantoor, de Munt, het Paleis voor buitenlandsche zaken enz. speciaal naar de behoefte voor de nieuwe staatkundige organisatie opgebouwd. De buitengewone pracht bij den burger-huisbouw is daarbij van invloed op dien van den Staat geweest. De vroegere spaarzaamheid, welke gedurende tientallen van jaren den staatsbouwmeesters de handen bond, week voor eene uiterlijke pracht, welke zich in de eerste plaats door het gebruik van betere materialen kenmerkte.

Een derde factor, welke de ontwikkeling van de bouwkunst te Berlijn in de hand werkte, was de enorme toeloop van buiten. Voor de nieuw aangekomenen moesten woningen gebouwd worden, en zoo verrezen in korten tijd geheele straten en wijken, die door hun aanleg, het toestroomen van licht en lucht, tenminste van buiten, begunstigden. Lucht en licht werden ook behoeften voor de opeengehoopte bevolking in de nauwe straten van het centrum der stad. Men besproeide hier en daar oude straten te verbreeden en nieuwe aan te leggen; toch zijn deze maatregelen tot nog toe niet ingrijpend genoeg geweest, om het verzuim onzer voorouders weer goed te maken. De herleving der kunst van de Berlijnsche architekten heeft, helaas, geen invloed hierop uitgeoefend. De duizende nieuw gebouwde huurhuizen hebben zich in geenerlei wijze van den sedert

anderhalve eeuw in Berlijn heerschenden „huurkazernestijl" onderscheiden. Slechts aan het ruimer gebruik van gipsfiguren en ornamenten aan de voorgevels, merkt men dat sedert een tiental jaren een nieuw tijdvak is aangebroken. De proeven om de ontwerpen van een huurhuis werkelijk kunstvol op te lossen, zijn zoo eenig, dat men van eene stijlvolle uitvoering van het Berlijnsche huurhuis, in vergelijking met de Weener huurhuizen, niet spreken kan. Talrijke van de nieuw uitgevoerde winkelhuizen der stad bevatten wel is waar ook huurwoningen, doch zij danken hun ontstaan meestal aan de wenschen der bouwheeren, om de overgeblevene, voor hun doel niet meer bruikbare ruimte, op andere wijze productief te maken.

Slechts eens heeft men beproefd een aantal huur- en winkelhuizen tot één groote en fraaie groep te vereenigen, n. l. in de Beuthstrasse. Hier heeft het organiseerende talent der architekten Ende en Böckmann eene reeks huizen geschapen, welker voorgevels één geheel uitmaken.

De Villabouw, welke reeds sedert veertig jaren eene eigenaardigheid van Berlijn uitmaakte, en het voor één familie berekende woonhuis, heeft ook in de nieuwste bouwperiode eene bijzondere wijziging ondergaan. Het door de natuur 't meest bevoorrechte deel der stad, dat aan de zuidwestzijde van den „Thiergarten" ligt en zich verder uitbreidt tot den zoölogischen tuin, is met talrijke nieuwe gebouwen verrijkt geworden, die tot de belangrijkste en schoonste scheppingen der moderne Berlijnsche architektuur behooren. Terwijl zich in het westen en zuidwesten der stad de fantaisie onzer architekten in ruime mate heeft geuit, is dit in het noorden en noordoosten uit den aard der zaak minder het geval geweest.

Op de ontwikkeling van de karakters der genoemde bouwperiode zijn twee tijdstippen van bijzonderen invloed geweest.

Naar de finantieele huishoudelijke grondstellingen van het toenmalig Pruissisch staatsbestuur hebben Schinkel en zijne navolgers bij hunne groote bouwondernemingen, zuinigheid tot hoofdzaak gesteld. Natuurlijke materialen, zooals zandsteen, marmer, enz., werden zoo goed als niet gebruikt. Men beperkte zich tot den eenvoudigen pleisterbouw en vermeed ook bij de geschilderde decoratiën alle mogelijke kosten. Laatste omstandigheid vloeide gedeeltelijk uit de, intusschen wederlegde, veronderstelling voort, dat de Grieken in hunne architektuur zoowel als in hunne beeldhouwkunst, volstrekt geen gebruik van kleuren hebben gemaakt. Deze zuinigheid van Schinkel en zijne leerlingen, wier werkzaamheden in de eerste plaats bijna uitsluitend aan den Staat gewijd waren, ging ook op den privaatbouw over. De gepleisterde voorgevels, alsook de ornamenten en figuren van gips werden op dergelijke wijze zoo neutraal mogelijk gekleurd.

Na die herleving namen de praalliefde en de nijver der rijke bouwheeren onder elkander, geen genoegen meer met de armzalige surrogaten. Zandsteen, marmer- en kalksteengroeven zonden hunne beste produkten naar Berlijn; het scheen alsof de stad op eens breken wilde met de zuinigheid, die in de laatste eeuwen om den voorrang streed. Niet alleen de monumentale gebouwen werden in echte materialen opgetrokken, ook de gevels van de burgerwoonhuizen werden van onder tot boven met zandsteen bekleed of minstens toch de versieringen uit dat materiaal vervaardigd. Ofschoon gedurende dezen tijd alle soorten van zandsteen in Berlijn aangewend zijn, hebben slechts de volgende, voortdurende gunst kunnen verwerven: de Saksische (Elb-) zandsteen van Cotta, Pirna en Postelwitz, die eene helder grauwe kleur met geelachtige aderen bezitten; de Nebraer zandsteen uit de groeven van Unstrut, van een roodachtige grauwe kleur; de Seeberger zandsteen, welke in de Seebergen bij Gotta gevonden wordt, van geelachtig grauwe kleur met donkergeele aderen; de Silezische zandsteen uit de omstreken van Bunzlau en Löwenberg, van heldergrauwe, geelachtig grauwe en geele kleur; de Weserzandsteen, welke bij Oberkirchen gevonden wordt, van zilvergrijze kleur en de Hannoversche zandsteen van het Deistergebergte, van witgrauwe, geelachtige of bruingrijze kleur.

De kalksteen werd uitsluitend uit Frankrijk aangevoerd. Van marmersoorten werden, behalve de Italiaansche en Gricksche, bij voorkeur de Silezische en Belgische gebruikt.

De pleisterbouw werd bij gebouwen, welke een artistiek uiterlijk moesten hebben, geheel in den ban gedaan. In zijne plaats trad weder de zuivere baksteenbouw, of de baksteenbouw met aanwending van zandsteen. De opnieuw sterk bloeiende tegelbakkerijen, welker vroegere produkten sedert lang onder den mortel waren verdwenen, waren in staat de fijnste tegels in verschillende kleurschakeeringen van reebruin tot donkerrood te leveren. Alzoo legde spoedig de vindingrijkheid van de architekten er zich op toe, door de samenvoeging van zand- en baksteen in hunne natuurlijke kleuren, allerlei schakeeringen te verkrijgen. Zoo maakte zich langzamerhand de Berlijnsche architektuur los van de kleurloosheid en matheid van het Schinkelsche tijdvak, hetwelk, zooals wij hierboven gezien hebben, een gevolg der tijdsomstandigheden was. Eerst met de invoering van echte bouwstoffen en kleuren heeft de Berlijnsche architektuur weder een karakterestiek aanzien gekregen.

Met de toepassing van kleuren is het evenwel nog niet zoo gesteld als mogelijk ware. Het is niet zoozeer bepaalde tegenzin der bewoners van de noordelijke landen tegen de kleuren — want de architekten der Duitsche renaissance maakten aan hunne gevels het overvloedigst gebruik er van — dan wel het langdurig vervreemd zijn van zuivere kleuren, welker gebruik zich nog binnen bescheiden grenzen beperkte. Daarbij komt nog het geringe weerstandsvermogen der olieverven tegen het noordelijk klimaat, waarom het gebruik der kleuren niet raadzaam werd geacht. Daarom heeft men middelen gezocht en gevonden, om eensdeels aan den afkeer tegen kleurige decoratie tegemoet te komen, en anderdeels den invloed die het klimaat er op uitoefent tegen te gaan.

Voor de beide gevallen hield men zich aan de overleveringen der renaissance, terwijl men de aanwending van sgraffito en majolika — gekleurde verglaasde terracotta — weer ter hand nam. De sgraffito schilderingen — eene witte teekening, resp. gegraveerd op zwarten of bruinen grond — werd door een der laatste leerlingen van Cornelius, de inmiddels gestorven schilder Lohde, in zwang gebracht. Lohde had de duitsche sgraffitoschilderingen van de 16e eeuw ernstig bestudeerd en

zijne ondervindingen in de eerste plaats op monumentale doeleinden toegepast. Na 1870 werd in Berlijn de sgraffito-decoratie aan gevels zoo geliefd en algemeen, dat men ze wel als karakteristiek voor de moderne bouwperiode beschouwen kan. Een nieuwe zwarigheid tot de wederinvoering dezer wijze van versiering was uit Weenen overgebracht, door de verglaasde terra-cotta die aan de wenschen der voorstanders van kleuren tegemoet kwam.

Medaillons met reliefkoppen, friesen, vullingstukken, pilasters, akroteriën, kroon- en gevellijsten werden uit dat materiaal gemaakt en met de prachtige tegels tot schilderachtige effecten verwerkt. Vergenoegde men zich in het begin nog met het contrast tusschen twee kleuren — de eene voor het verhevene ornament, de andere voor den achtergrond waarop het ornament uitkwam — zoo ging men nu weldra tot eene volkomen polychromie over.

Over het vermogen der sgrafiito om den invloed van het klimaat te weerstaan, zijn de meeningen nog verschillend; de ondervindingen daaromtrent ook nog te gering. Maar niet minder dan de verglaasde terra-cotta is het gekleurd glasmozaïk tegen die invloeden bestand. Hoewel zeer kostbaar, daar het nog tamelijk weinig aangewend wordt, is het gelijktijdig in gebruik gekomen. Het glasmozaïk is eigenlijk de ware vergoeding voor de gevelschilderingen der renaissance. Het geeft elke kleurschakeering trouw weder, en weet zelfs eene zekere monumentale waarde te behouden, zooals het groote fries aan het „Siegesdenkmal" bewijst.

Ook op technisch gebied heeft de moderne Berlijnsche architektuur, zooals hierboven gezegd is, omtrent den vroegeren lust tot bouwen groote vorderingen gemaakt. Wat Engelschen en Franschen voor vooruitgang, zekerheid en vereenvoudiging der bouwconstructiën deden, is aangewend en nog veelvuldig verbeterd geworden. Ook moet nog gewezen worden op de hoofdrol die opnieuw het ijzer speelt en op de verhoogde eischen voor brandvrije constructie der gebouwen, waartoe de invoering van overwelfde ruimten bepaald heeft bijgedragen.

Met de invoering van nieuwe of ten minste weinig gebruikte bouwmaterialen, kwamen ook naast de klassieke traditiën der Berlijnsche architektenschool, „de hellenische renaissance," nieuwe stijluitingen aan de orde. En dit is het ideale tijdstip, hetwelk voor het karakterestieke der nieuwere bouwperiode van Berlijn in aanmerking komt.

Evenals onze kunst, onze wetenschap, over 't algemeen geen bepaald karakter bezitten, zoo heeft zich ook onze architektuur, welke toch de uiting van de behoeften des levens is, niet aan een bepaalden stijl mogen verbinden. Wij leven — daarvoor spreken zoo vele feiten, dat ook de tijdgenooten er een oordeel over vellen mogen — in een tijdperk van overgang, hetwelk tegenwoordig nog niet geheel tot oplossing is gekomen. Zulk een tijd verdeelt bij ondervinding de krachten al te zeer, om door eene karakterestieke schepping, met betrekking tot eene individueele uitdrukking van kunstsmaak, een stijl te vormen. Iedere roepstem daarnaar is dan ook geheel achterwege gebleven; de enkele programma's welke opgesteld zijn geworden, zijn zonder navolging gebleven. Slechts dat één karakteristieke kenmerk toont de nieuwe periode der Berlijnsche bouwkunde, hetwelk het grootste gedeelte der jongere architekten aan de renaissance, in hare drie hoofdvormen, ontleent. Naast vele andere punten van aanraking tusschen onzen tijd en de 16de eeuw, is deze voorliefde voor de renaissance een der belangrijkste. De proeven, die in andere steden genomen zijn, om den gothischen stijl naar de behoefte van den nieuweren tijd weer in te voeren, hebben in Berlijn geen vasten grond gevonden.

De ontwakende zucht naar weelde der bouwheeren, de aanvoer van kostbare materialen, de scheppingslust der jongere architekten, het betere verkeer met Italië en Frankrijk, de ijverige publikatiën door architekten en kunstgeleerden — dit alles heeft zich vereenigd om de voorliefde voor den kleurigen en sierlijken renaissancestijl te bevorderen en te bevestigen. Zelfs de aanhangers der eenvoudige Schinkelsche richting, hebben dezen geest nagevolgd en zijn in dekoratieve richting de Italiaansche renaissance genaderd.

Den tijdgeest beantwoordende, huldigen onze architekten eene uitgesprokene onderzoekende wijsbegeerte. De meest verschillende renaissancemotieven, zooals de merkwaardige gebouwen in de Italiaansche steden ze ons aanbieden, werden veredeld en voor het doel gewijzigd, zoodat alleen in zeldzame gevallen van eene directe navolging sprake zijn kan. Het is niet te ontkennen, dat deze wijze om iets kunstigs te scheppen, niet van duurzame bezieling getuigt; dat men haar veeleer van eene oudheidkundige, geleerde zijde beschouwen moet. Intusschen voltooide zich de renaissancebeweging der 15de eeuw, in gelijke mate; de groote leiders dezer beweging waren oudheidkundigen in veel hoogeren graad dan het de architekten uit onzen tijd zijn.

Van de drie richtingen der renaissance heeft de duitsche in Berlijn de geringste uitbreiding gevonden. De hooge puntgevels, de smalle fronten aan de straatzijde der oud-duitsche burgerwoonhuizen, beantwoorden slechts weinig aan de eischen der moderne levenswijze. Wij schatten de warmte der Italianen hooger dan de drukkende gemoedelijkheid onzer voorouders. Te Wannensee zijn Kyllman en Heyden op de gelukkige gedachte gekomen, de vormen der duitsche renaissance in zuiveren baksteenbouw uit te voeren. In de stad zijn vooral, de vroeger genoemde woonhuizen van Ende en Böckmann in de Beuthstrasse opmerkenswaardig.

Overigens leent zich de baksteenbouw tot den rondbogenstijl met zuinige aanwending van decoratieve details, als: lijsten, friesen, consoles van gebakken aardenwerk, vlakke ornamenten van gekleurde verglaasde tegels; daartoe beperkt zich de ornamentiek van den weder in zwang gekomen zuiveren baksteenbouw, welke het inheemsche materiaal, na eeuwen, andermaal aan de vergetelheid ontrukt.

Is ook tegenwoordig de bouwwoede te Berlijn, voor zoover zij uit een oogpunt van kunst in aanmerking komt, ten gevolge van den algemeenen toestand van zaken tot stilstand gekomen, zoo zijn toch gedurende de laatste tien jaren gronden gelegd, welke eene nuttige opwaarts strevende ontwikkeling der Berlijnsche architekten voor de toekomst verzekeren. De eerste stoot is eenmaal gegeven, en de beweging is aan den gang geraakt.

TERRA-COTTA

VAN

VILLEROY & BOCH te Merzig a/d Saar.

Al de tot heden bekende Terra-Cotta bestaat uit potaarde, in de algemeene benaming genomen, slechts meer of minder hard gebrand; die van de Merziger fabriek is uit geheel andere bestanddeelen samengesteld, die grootendeels van mineralen aard zijn, en in het vuur geen verandering meer ondergaan.

Deze lichamen worden door een vloei- of smeltmiddel onder eene hooge hitte, die 1200° Celsius te boven gaat, tot een harde massa vereenigd, die alle atmospheerische invloeden, hitte, vocht en koude, zelfs zuren weerstaat.

Dit weerstandsvermogen is grooter dan dat van den natuurlijken steen, die niet altijd geheel gelijkmatig van structuur en compositie is. Het materiaal is nauw verwand aan dat der onovertroffen Mettlacher mosaïk tegels. De technische wijze van bewerking is zoodanig ingericht, dat bijna alle hardsteensoorten op het nauwkeurigst worden nagebootst, zoodat bij het gezamenlijk verwerken in eenen gevel, het kunst- en natuur-materiaal niet van elkander te onderscheiden is. Hierdoor is het den bouwmeester aan de hand gegeven, alle versieringen, ornamentstukken en plastische figuren aan te brengen, welker vervaardiging in hardsteen altijd eene kostbare zaak is, terwijl daarenboven het kunstproduct door homogeniteit der massa en gelijkvormigheid van structuur het natuurlijk materiaal verre overtreft.

Daar de reproductie dezer ornamentstukken, na vervaardiging van model en vorm, eene geheel werktuiglijke is, zoo ontstaat daardoor een in verhouding billijker prijs, die, in gevallen van menigvuldige herhaling, nauwelijks een derde van den gebeeldhouwden zandsteen bedraagt. Hieruit vloeit voort, dat de geheele versiering van een gebouw met ornamenten kan geschieden, die anders zal achterwege blijven, deels door de hooge kosten, deels door de onvoldoende eigenschappen der gewone Terra-Cotta, die niet nevens alle steensoorten kan worden aangebracht, om met deze één geheel uit te maken.

De Terra-Cotta, door Villeroy & Boch in hunne fabriek te Merzig vervaardigd, is niet alleen geschikt tot bekleeding en aanvulling voor spiegelvlakken en lijsten en verdere ornamenten, die alleen tot uitwendige versiering dienen, doch zij bezit tevens door hare vastheid en haar weerstandsvermogen tegen belasting een draagkracht, die alle zekerheid waarborgt om tot dragende zuilen, consoles enz. aangewend te worden. Bij de toepassing is slechts acht te geven op eene oordeelkundige verbinding en inmetseling.

Wat groote rechtlijnige gedeelten van den bouw betreft, als raam- en deurkozijnen, drempels, kroonlijsten en opgaande muurbekleeding, deze werkstukken zullen op technische gronden wel voor den natuurlijken steen overgelaten blijven. Daarentegen beveelt zich ter besparing der kosten van beeldhouwwerk de Terra-Cotta aan voor de onderdeelen, bijv. voor lijstwerk, blad-, eier- en parelranden, metopen en verder alle doorloopende stukken, die bij herhaling terugkeeren, en zal zij ook met voordeel kunnen dienen voor enkele motieven, als: rosetten, medaillons, vullingen van pilasters en paneelen enz.

In alle gevallen zal deze methode de toepassing en ontwikkeling van eene rijke en doeltreffende ornamentiek, tegen geringe kosten in de hand werken.

Zooals reeds gezegd is, wordt deze harde Terra-Cotta in elke verlangde steenkleur, waarmede het geheel gelijkmatig doortrokken is, vervaardigd, doch bovendien is men in staat de korrel, samenstelling en structuur van den natuurlijken steen volgens het aan te wijzen monster terug te geven. Hieruit volgt van zelf, dat ook versieringen in twee en meer kleuren kunnen geleverd worden, bijv. ornamenten met een helderen of donkeren ondergrond, met welke kleur de geheele massa gelijkmatig doortrokken is; toch is hier van eigenlijke polychrome Terra-Cotta nog geen sprake.

De polychrome Terra-Cotta komt dikwerf in toepassing waar kleurenwerking door den natuurlijken steen beoogd wordt, zooals bij gekleurde friezen, paneelen, sgraffito-gevelversieringen en dergelijken.

In weerwil van den grooten voorraad modellen en vormen, die in photografische afbeelding den belangstellenden ten dienste staan, is toch in de meeste gevallen voor nieuwe bouwontwerpen de vervaardiging van bepaalde modellen en vormen naar detailteekening van den architekt noodig. De fabriek is steeds bereid de kosten van Terra-Cottawerken met juistheid op te geven, door hare kunst- en wetenschappelijke krachten. Onder de leiding van professor Alex. Schmidt is zij in staat de modellen en al hetgeen daartoe gevorderd wordt, zelf te vervaardigen. Het is daarom verkieslijk de vervaardiging der modellen aan de fabriek op te dragen, wijl met betrekking der juiste indeeling en voor de reproductiën vele bij-omstandigheden zijn in acht te nemen en daarbij de vervoer- en verpakkingskosten der modellen worden uitgewonnen. Worden haar daarentegen de modellen verschaft, dan is voorafgaand technisch overleg noodig, bijv. wat betreft het krimpvermogen der massa, d. i. de herleiding van het volume der vormmassa tot die van het gebrande product.

Tot deze toelichtingen is de fabriek bereid.

De uitgevoerde werken van de Merziger Terra-Cotta aan gebouwen van den eersten rang en tal van privaatwoningen, leveren het bewijs, dat dit materiaal zich reeds een uitgebreid veld heeft veroverd en komt het er slechts op aan, het in den wijden kring van belangstellenden bekend te maken en aan te toonen, dat een geheel eenig en in alle eigenschappen onovertroffen bouwartikel aangeboden wordt.

Plastische voorwerpen, als: beelden, vazen, tuinsieraden enz., worden uit het kneedbare en tot modelleeren geschikte materiaal vervaardigd, die het marmer evenaarden en waarvan een aantal werkstukken voorhanden zijn, benevens vele photografische afbeeldingen.

Om aan de tegenwoordige vraag van gekleurd, verglaasd en geëmailleerd Terra-Cotta te voldoen, heeft de fabriek zich ook op dezen tak van versiering toegelegd en het glazuur op zulk een hoogen graad van verhitting gebracht, dat die even als de Terra-Cotta-ondergrond aan alle atmospherische invloeden weerstand biedt.

Merzig a/d Saar. VILLEROY & BOCH.

WALOLEUM TEEKENLINNEN.

Onlangs kwam mij een soort van ondoorzichtig wit teekenlinnen in handen, naar ik geloof hier te lande nog weinig in gebruik, en hetgeen wel de aandacht verdient, omdat het in vele gevallen verre boven papier te verkiezen is.

Dit linnen is met een stof doortrokken, die wel de vezels verbindt, maar toch een ruwe oppervlakte overlaat, waarop men met een gewone trekpen, zeer goede inkt-lijnen in alle richtingen kan trekken, terwijl het met een gewone pen, evenals ruw papier, kan beschreven worden.

Voor 't maken van schetsteekeningen moet men hard potlood gebruiken; de lijnen daarmede getrokken, kan men uitvegen met de gebruikelijke middelen, zonder dat inktlijnen, later op de gereinigde plek getrokken, zullen vloeien. Deze laatste kan men door middel van inktgom-elastiek of met het mes verwijderen.

Zoowel met dek- en trasparante verf als met indische inkt kan op het waloleum gewasschen worden, zonder dat het krimpt en zonder dat inktlijnen daardoor vloeien. Het droogen duurt langer dan bij papier, en het brengen van verschillende kleuren, over elkander, moet vermeden worden.

De stof, die in hooge mate taai is, laat zich zonder schade vouwen, en zonder scherpe plooien achter te laten. Voor teekeningen of staten, die op het werk zelve meermalen ter hand moeten genomen worden, heeft het zeer veel voor boven papier en boven calqueer-linnen, dat bij het wasschen krimpt, en door het opvallen van water geheel onbruikbaar wordt. Op waloleum heeft water niet den minsten invloed. Een opzichter kan de plannen in zijn zak bij zich dragen. Het is verkrijgbaar ter breedte van 80 of van 100 cM., resp. à *f* 0.75 of *f* 1.05 per Meter, in den papierhandel der Wed. S. Benedictus te Rotterdam.

Uit dat zelfde magazijn ontving ik een monster van geolied calqueer-linnen, dat goed doorzichtig en aan beide zijden grof is, zoodat het veel gemakkelijker in de behandeling is dan het aan eene zijde glimmende.

Water heeft ook op dit materiaal geen invloed, zoodat men groote vlakken kan wasschen zonder dat de stof plooien aanneemt. Een rol, breed 1 M., lang 9 M., kost *f* 6.75.

Na onderzoek kan ik beide materialen, die uitstekend aan het doel beantwoorden, ter nadere kennismaking aanbevelen.

R.

PRIJSVRAGEN.

DE NIEUWE BEURS.

Blijkens de in dit nommer opgenomen advertentie is de prijsvraag voor de nieuwe Beurs uitgeschreven. Het programma met situatieplan zal na den 30sten Juni verkrijgbaar zijn op vrachtvrije schriftelijke aanvrage aan den Wethouder van Publieke Werken, adres Raadhuis te Amsterdam.

Architekten, zoowel uit het binnenland als het buitenland, worden uitgenoodigd hunne krachten te beproeven en op den 1sten November van dit jaar hunne ontwerpen in te leveren.

De volgende premiën zijn uitgeloofd. Aan elk der tien beste ontwerpen *f* 1000; terwijl van dezen, vijf, die tot eene engere mededinging zullen worden toegelaten, premiën zullen ontvangen van *f* 10,000, *f* 6,000, *f* 5,000, *f* 4,000 en *f* 3,000.

De jury bestaat uit de heeren: L. H. Eberson, architekt van Z. M. den Koning; P. J. H. Cuypers, architekt te Amsterdam; J. R. de Kruyff, directeur van de Rijks-School voor Kunst-Nijverheid; D. Cordes, voorzitter van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam; A. L. Wurfbain, voorzitter van de Vereeniging voor den Effectenhandel te Amsterdam; S. Hepner, lid van de Commissie voor den Graanhandel te Amsterdam; J. J. van IJsendijck, architekt te Brussel; J. J. Raschdorff, Kgl. Baurath und Professor an der techn. Hochschule te Berlijn; Friedrich von Schmidt, K. K. Oberbaurath und Professor an der Akademie der bildenden Künste te Weenen; P. Sédille, Architecte, Secrétaire de la Société des Architectes te Parijs; Robert Kerr, Architect Professor at King's College te Londen. *)

De eischen aan de mededingers gesteld, zijn: teekeningen op de schaal van 1 à 200, die de constructieve en aesthetieke waarde van het ontwerp eenvoudig en duidelijk doen kennen, eene situatie-teekening op de schaal 1 à 500 en eene korte memorie van toelichting.

Zijn wij goed ingelicht, dan zijn in het programma voor den beursbouw, opgenomen in N°. 46 van het Bouwk. Weekblad, 1883, slechts een paar zeer geringe wijzigingen gebracht. Er is eenige meerdere vrijheid gelaten voor de grootte van het te bebouwen terrein, van de zijde naar den Dam gekeerd.

BINNENLANDSCHE BERICHTEN.

Ter kennis van belanghebbenden wordt gebracht, dat, te rekenen van 1 Januari 1886, voor de Rijkswerken, de gebakken metselsteenen, Waalvorm, van de soort hardgrauw, zullen moeten zijn van de volgende afmetingen in millimeters: lengte 220, met eene speling van 4 daarboven en daarbeneden; breedte 108, met eene speling van 2 als voren; en dikte 54, met eene speling van 1 als voren.

De afmetingen der overige soorten moeten daaraan geëvenredigd zijn.

*) De heer E. Gugel, hoogleeraar aan de Polytechnische School te Delft, heeft voor het hem aangeboden lidmaatschap der jury bedankt.

De navolgende Studenten der Polytechnische school zijn tot hunne practische vorming gedurende de zomermaanden door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid als buitengewoon opzichter aangesteld, te weten de heeren:

S. Bouma, bij den bouw der Nieuwe Haarsluis op de Drentsche Hoofdvaart; A. J. M. Stoffels, bij den bouw van sluis N°. 1 in het zijkanaal naar de Maas; G. D. Uittien, bij de zeewerken op het eiland Vlieland; J. A. van Eijk Bijleveld, bij de zeewerken te Petten; P. Mesu, bij de werken van het kanaal door Zuid-Beveland; J. de Bruyn, bij de werken van het kanaal door Walcheren; A. J. J. van Dreveldt, bij de werken van de Waal onder Dodewaard; A. van Lennep, bij de werken op den Neder Rijn boven het Ingensche veer; A. L. Snouck Hurgronje, bij de werken op de Merwede; P. C. Visser, bij de werken van de Dordsche waterwegen; J. M. F. M. van Winkel, L. V. B. Rheingantz, D. Heijen, A. J. van de Poll en D. G. Turk, bij de werken tot verbetering van den Rotterdamschen waterweg; B. V. E. Houthuyzen en H. Loudon, bij den bouw der schutsluis te Vreeswijk; H. Doijer, bij het maken van een draaibrug over den Vaartschen Rijn; G. den Tex en A. Snetglage, bij den bouw van de sluis te Vianen; K. Burger en E. Haverkamp, bij het maken van de aardebaan enz. van het gedeelte Zwaluwe—Baardwijk, van den spoorweg Zwaluwe 's-Bosch; H. M. Henket en I. F. P. J. Straatman, bij het maken van den metalen bovenbouw voor de brug over de Beneden-Merwede; G. H. van der Meulen, bij het maken van stationsgebouwen enz. voor het gedeelte spoorweg Dordrecht—Gorinchem; D. Verheul, bij het maken van het hoofdgebouw op het Centraal-station te Amsterdam; I. G. G. Feith, bij het maken van een watertoren te Amsterdam; U. B. Marinkelle, L. M. Barnet Lyon en K. Ozinga, bij het maken van de aardebaan enz. voor het spoorweggedeelte Hoorn—Enkhuizen; J. J. Spakler en H. H. Sandberg, bij het maken van stationsgebouwen enz. van den spoorweg Groningen—Delfzijl; J. J. Stieltjes, bij het vergrooten van de haven te Stavoren; W. C. Mooijen, bij het maken van stationsgebouwen enz. voor het spoorweggedeelte Stavoren—Sneek; F. I. van Oppen, bij de terreinopmetingen te Amersfoort; J. J. C. Hardenberg, bij het leggen der spoorbanen te Venendaal, en W. Molenbroek, bij den bouw van archieflokalen voor de Alg. Rekenkamer.

Verder zijn door den Minister van Justitie benoemd bij den gevangenisbouw te 's-Gravenhage en Breda de studenten L. H. Koolhoven en J. P. H. de Man.

Afloop van Aanbestedingen.

DORDRECHT, 15 Juni. — Het R. K. kerkbestuur: het bouwen eener hulpkerk aan den van Strijaingel.

B. Rombout, te 's Hage	f 17.666,60
A. Langejan, te Kralingen	» 17.650
J. P. F. Kraus	» 16.700
N. Klaus	» 14.800
Wed. G. Kamesie en Co., te Rotterdam	» 14.666
W. G. C. Hilkes, idem	» 14.619
G. Wolzak	» 14.180
H. v. d. Zende, idem	» 14.047
A. Leeuwens, te 's Hage	» 13.999
A. du Vijn	» 13.982
C. P. W. Dessing, te Gouda	» 13.828
J. v. Groenendaal, te 's Hage	» 13.795
C. A. Tenentie	» 13.780
A. Moons, te Berkum	» 13.675
J. G. v. d. Linden, te Rotterdam	» 13.444

de overigen allen aldaar; gegund aan A. Moons.

BERGEN OP ZOOM, 16 Juni. — Het gemeentebestuur: het bouwen eener Rijks hoogere burgerschool met gymnastiekgebouw en conciergewoning.

I. Becker Jzn., te Vlissingen	f 61.200
C. Maters, idem	» 59.422
P. Boogaarts, te Standaarbuiten	» 57.500
W. H. Segboer, te Fijnaart	» 57.390
M. L. v. Spanje, te 's Hage	» 54.699
C. Meijers, idem	» 54.590
J. B. Raaijmakers, te Wouw	f 54.400
J. Schoenmeijer, te Rotterdam	» 50.380
G. J. v. Heek en Co., te Delft	» 49.640
H. J. Horsten, te Bergen op Zoom	» 47.170
J. Hornstra, idem	» 47.168
C. Bastiaansche, idem	» 46.989

gegund.

GULPEN, 16 Juni. — Het gemeentebestuur: het bouwen eener school met onderwijzerswoning.

E. Dupuits, te Margraten	f 15.825
H. L. Leclercq, te Gulpen	» 15.125
J. Prevroo, te Margraten	» 14.980
J. Ubachs, te Echt	» 14.777

VAALS, 17 Juni. — Het dagelijksch bestuur: het bouwen van eene nieuwe school met onderwijzerswoning, begr.

H. Habets, te Valkenburg	f 28.895
E. Dupuits, te Margraten	» 29.500
L. Ortmans, te Vaals	» 29.406
E. J. Schijns, idem	» 28.250
J. Meents, te Simpelveld	» 27.818

HEKWIJNEN, 18 Juni — Het gemeentebestuur: het bouwen eener nieuwe school met 6 lokalen:

M. van Gool, te Woudrichem	f 25.993
E. J. Weijers, te Nijmegen	» 25.240
N. van Velzen	» 24.841
J. v. Vuren, te Vuren	» 24.380
P. Bijl,	» 23.830
C. v. Es	f 23.682
H. v. Anrooij, te Nieuwaal	» 21.980
W. Looijen,	» 21.600

de overigen allen aldaar.

DOORNENBURG, 19 Juni. — Het R. K. Kerkbestuur: het verbouwen der kerk:

A. A. van Dommelen, te Druten	f 20.500
Th. Nieuwboer, te Utrecht	» 19.990
J. Post, te Arnhem	» 18.990
C. van Schaik, te Utrecht	» 17.983
W. Okkes, te Zevenaar	» 17.888
C. van Zeeland, te Utrecht	» 17.300
B. van Schadewijk, te Hilversum	» 16.839
J. Roderijs, te Nieuwkerk a/d IJssel	» 15.940

HOUTRIJK EN POLANEN, 19 Juni. — Het bouwen van eene bouwhoeve aan den Noorderweg in den Houtrakpolder gem. Haarlemmerliede en Spaarnwoude voor den heer Mr. G. v. Tienhoven te Amsterdam:

M. Noe, te Assendelft	f 21.000
L. Kok, te IJmuiden	» 19.800
L. Lievaart, te Groote IJpolder	» 18.754
C. Pijlman, te Haarlemmermeer	» 17.300
J. Ligtenberg, idem	» 17.287
T. L. v. Velzen, te Haarlem	» 16.989
J. v. Reijerdam, te Houtrijk en Polanen	» 14.900
T. v. Looij, idem	» 14.400
P. v. Mierlo, te Sloten	» 13.873

gegund.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1974 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Woensdag den 9den Juli 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 402.

Het leggen der tweede Spoorbaan tusschen de halte Lunetten en het station Waardenburg, het wijzigen en uitbreiden der Sporen en Wissels op de tusschengelegen stations en op de stations Utrecht S.S. en Waardenburg en het verrichten van bijkomende werken ten behoeve van den Spoorweg van UTRECHT naar BOXTEL.

De besteding geschiedt volgens § 59 van het bestek.

Het bestek ligt van den 22sten Juni 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur F. SASSEN te *Nijmegen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 1sten Juli 1884 ten 10 ure des voormiddags, aanvangende te Waardenburg.

UTRECHT, den 22sten Juni 1884.

1975 **AANBESTEDING.**

BOUWEN. SCHOOL

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Haarlem* zullen op Vrijdag den 11den Julij 1884, des namiddags ten 2 uur, op het Raadhuis der Gemeente in het openbaar AANBESTEDEN:

Het bouwen eener SCHOOL met Congiergewoning, aan de Bakkerstraat te Haarlem.

Raming f 44.950

Bestek en Voorwaarden, alsmede de Teekeningen liggen ter inzage op de Gemeente-Secretarie op alle werkdagen van 10 tot 4 uur en zijn aldaar, tegen betaling van *f* 2.50 per stel, te verkrijgen (van af Maandag 23 Junij 1884.)

Plaatselijke aanwijzing, op Vrijdag den 4den Julij 1884 des morgens ten 10 uur.

Inlichtingen zijn te bekomen bij den Architect over de werken en gebouwen der Gemeente, op werkdagen, tusschen den dag der aanwijzing en dien der besteding, des morgens tusschen 9 en 10 uur, ten zijnen kantore, Koningstraat N° 2.

HAARLEM, 17 Juni 1884.

FRED. STIELTJES & C°.

Importeurs van Amerikaansche

Hout- en IJzerwaren.

Keizersgracht 745 bij den Amstel.

MAGAZIJN VAN

SCHOOLBANKEN, Systeem ANDREWS.

STOELEN en BANKEN

voor SCHOUWBURGEN, CONCERTZALEN, enz.

Asbest brandvrije verven,
Asbest olieverven,
Asbest dakbedekkingen,
Asbest-Cement

voor het herstellen van beschadigde zinken en andere daken.

Geïllustreerde Catalogussen en prijzen op aanvrage verkrijgbaar. 1976

AANBESTEDING.

Op Maandag den 14den Juli des morgens ten 11 uur zal door Burgemeester en Wethouders van *Oosterland*, ten Gemeentehuize te *Bezuiderzwaag* publiek worden aanbesteed:

a **Het bouwen eener school en onderwijzerswoning te Kortezwaag.**

b **Het bouwen eener school en onderwijzerswoning te Lippenhuizen.**

c **Het bouwen eener school te Hemrik.**

d **Het bouwen eener school te Bakkaveen.**

aa **Het maken en leveren van 288 schoolbanken en 12 boekenkasten in 4 perceelen.**

bb **Het verwen der schoolbanken en kasten in 4 perceelen.**

De besteding geschiedt voor *a*, *b*, *c* en *d* elk afzonderlijk en in massa, evenzoo voor *aa* en *bb*.

Bestekken en teekeningen verkrijgbaar ten Gemeentehuize te *Bezuiderzwaag* tegen *franco* toezending van *f* 1.50, voor ieder perceel; terwijl de bestekken voor *aa* en *bb*, zoomede de modelbanken aldaar ter inzage liggen en staan.

Inlichtingen bij den Gemeente-Architect iederen Zaterdag, de besteding voorafgaande van 10 tot 2 uur.

Aanwijzing op de terreinen den 11den Juli, beginnende ten half 10 uur te *Kortezwaag*. 1977

BEZUIDERZWAAG, den 23sten Juni 1884.

G. J. Vincent & C°.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE**.

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie enz. 1978



DRIJFRIEMEN VAN KAMEELHAAR.

Eenige contractanten voor Europa: 1979

BREYMANN & HABENER te Hamburg.

Agenten voor Landen of Provincien gezocht.

PARKETVLOEREN,

TROTTOIR-TEGELS. CEMENT-TEGELS.

Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke

benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels.** 1980

bij de Vertegenwoordigers en Depothouders

DE LINT & Co., Oostzeedijk 348, Rotterdam.

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°, Noordwal, *den Haag.*

Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 1981

BEKROOND: **Dusseldorp 1880. Weenen 1880.**

GOUDEN MEDAILLE **AMSTERDAM 1883.**

BEKROOND: **Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.**

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN. GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.**

OPGERICHT 1830. 1982

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam



LÉON DE SMET & C°. GENT.

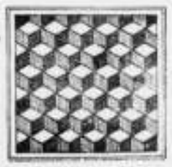
Fabriekanten van Ceramiektegels,

geperste, gepolijste en ingebrande

CEMENTTEGELS

EN

PORTLAND CEMENT.



Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam*, in BOUWMATERIALEN.

Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN, ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz. 1983

Internationale Prijsvraag

VOOR EEN

BEURSGEBOUW
te AMSTERDAM

De GEMEENTE AMSTERDAM zal een nieuw **Beursgebouw** doen oprichten.

Zij noodigt architecten in het binnen- en buitenland uit, ontwerpen (onder een motto) in te zenden, welke op den eersten November van dit jaar op het Raadhuis te Amsterdam moeten ingeleverd zijn.

Bouwsom ƒ 1,500,000.— à ƒ 2,000,000.—

De teekeningen (schaal 1: 200) moeten de constructieve en aesthetische waarde van het ontwerp eenvoudig en duidelijk doen kennen. Overigens worden eene situatie (schaal 1: 500) en korte memorie van toelichting gevraagd.

Tot Jury-Leden zijn benoemd de Heeren:

L. H. EBERSON, Architect van Z. M. den KONING
P. J. H. CUYPERS, Architect te Amsterdam
J. R. DE KRUIJFF, Directeur van de Rijks School voor Kunst-Nijverheid.
D. CORDES, Voorzitter van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam
A. L. WURFBAIN, Voorzitter van de Vereeniging voor den Effectenhandel te Amsterdam
S. HEPNER, Lid van de Commissie voor den Graanhandel te Amsterdam
J. J. VAN IJZENDIJCK, Architect te Brussel
J. C. RASCHDORFF, Kgl. Baurath und Professor an der technische Hochschule te Berlijn
FRIEDRICH VON SCHMIDT, K. K. Oberbaurath und Professor an der Akademie der bildende Künste te Weenen
P. SEDILLE, Architecte, Secrétaire de la Société des Architectes te Parijs
ROBERT KERR, Architect Professor at King's College te Londen.

Aan de beste tien ontwerpen worden premiën elk van **ƒ 1,000.—** toegekend, terwijl de ontwerpers van vijf dezer door de Jury tot een besloten mededinging worden aangewezen, en daarbij premiën van **ƒ 10,000.—, ƒ 6,000.—, ƒ 5,000.—, ƒ 4,000.—** en **ƒ 3,000** zullen ontvangen.

Alle ontwerpen worden tentoongesteld; zij kunnen eerst na sluiting van de tentoonstelling teruggevorderd worden, met uitzondering van de bekroonde.

Het PROGRAMMA DER PRIJSVRAAG met het SITUATIE-PLAN wordt na 30 Juni kosteloos verstrekt op vrachtvrije schriftelijke aanvrage **aan den Wethouder van Publieke Werken, adres Raadhuis Amsterdam.**

Burgemeester en Weth. van Amsterdam
VAN TIENHOVEN,
de Secretaris
LE JOLLE.

1964

OPRUIMING van alle soorten

TEEKENPAPIER en CALQUEERLINNEN.

tegen verminderde prijzen, waarvan op aanvrage Monsters worden toegezonden door

Wed. S. BENEDICTUS,
Rotterdam.

Magazijn van Papieren- en Bureau-Artikelen.
1965 HANDELSDRUKKERIJ,
Specialiteit in Teekenbehoeften

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht: Stationsstraat 2. (1973

MARTIN & C°. BOUWORNEMENTEN, enz.
Achter Oosteinde N°. 244,
BIJ HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.
1966

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN

1967 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Woensdag den 2den Juli 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek A Q

Het leveren van stalen spoorstaven, stalen lasch- en eindplaten, ijzeren haak- en schroefbouten en stalen veerringen, in drie perceelen.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens art. 23 van het bestek.

Het bestek ligt van den 17den Juni 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken).

UTRECHT, den 17den Juni 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1968 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Zaterdag den 5den Juli 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

Bestek A O

Het leveren van omwendbare puntstukken en kruisstukken van gegoten staal en contrarails met toebehooren, ten behoeve van het 2e spoor tusschen LUNETTEN en WAARDENBURG, in twee perceelen.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens art. 19 van het bestek.

Het bestek ligt van den 19den Juni 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken).

UTRECHT, den 18den Juni 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1969 **AANBESTEDING.**

(VERNIEUWINGSFONDS.)

Op Woensdag den 9den Juli 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 87.

Het maken en leveren van stalen Tongbewegingen met toebehooren en ijzeren Excentrieken, ten behoeve van de Staatsspoorwegen.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving volgens Art. 17 van het bestek.

Het bestek ligt van den 23sten Juni 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door de Sectie-Ingenieurs voornoemd.

UTRECHT, den 21sten Juni 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1970 **AANBESTEDING.**

VERNIEUWINGSFONDS.

Op Woensdag den 9den Juli 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 89.

Het leveren van Eiken WISSELHOUT en Eiken BRUGLEGGERS, ten behoeve der Staatsspoorwegen in acht perceelen.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving, volgens art. 20 van het bestek.

Het bestek ligt van den 23sten Juni 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door de Sectie-Ingenieurs voornoemd.

UTRECHT, den 21sten Juni 1884.

1971 **SCHOORSTEENEN**

OPBOUW, VERHOOGING, VERANKERING, RECHTSTELLEN, VOEGEN, AANBRENGEN VAN BLIKSEMAFLEIDERS, tijdens de werking der fabriek, met *patent Steigers*.

Te bezichtigen aan den Schoorsteen der Gasfabriek te Leeuwarden.

W. ECKARDT, Ingenieur. Dortmund.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 1972
D. S. M. KALKER,
AMSTERDAM.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephon N°. 352.

AGENT VOOR
MUSGRAVE & C°.,
te BELFAST.



FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen, Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden Med. Intern. Tentoonst. 1883.

LOUIS GOFFIN & C°,
27, Avenue Rogier 27.
LUIK. 1984
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 27.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — De Theorie van Prof. Naegeli. — Prijsvraag. — Aan de Redactie.

PLAAT: Situatie, behoorende bij de Prijsvraag voor een Beursgebouw te Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als nieuwe leden der Maatschappij zijn toegetreden de heeren:

J. van den Berge, opzichter bij de aanleg van staatsspoorwegen, te Reenen,

Museum voor Kunst-Nijverheid te Haarlem, en

M. Sijmons, civiel-ingenieur, te Rotterdam.

Verhuisd zijn de volgende heeren:

O. S. Knottnerus, van Roosendaal naar Leeuwarden.
A. C. Buijzerd, „ Breda „ Helmond.
W. A. N. Aberson, „ Nijmegen „ Arnhem.

DE THEORIE VAN PROF. C. VON NAEGELI,
IN VERBAND MET
DE FAECALIEN-KWESTIE IN NEDERLAND.

Toen in 1877 von Naegeli's beroemd werk verscheen, waarin hij de resultaten van zijne onderzoekingen op het gebied der zwammenleer bekend maakte, en de conclusies, die hij daaruit meende te mogen afleiden met betrekking tot de gezondheidsleer, zonder omwegen uitsprak, ontstond in de geleerde wereld een felle strijd.

Sommige geleerden sloten zich uit overtuiging bij hem aan, andere bewerden, dat v. N. niets nieuws vertelde en dat zijne conclusies slechts op zeer zwakke hypothesen berustten. En de leeken op wetenschappelijk gebied, niet in staat den strijd der geleerden te volgen, kozen dikwijls partij, alnaarmate v. N.'s uitspraken meer of minder strookten met hunne persoonlijke belangen. Bijna geene kwestie grijpt zoo diep, tegelijk in de aesthetische, stoffelijke en zedelijke belangen der menschen, als juist de faecaliën-kwestie, en daarom is het zoo moeielijk in deze op een juist standpunt te komen. Zelfs tusschen hen, die de zaak alleen van een wetenschappelijke zijde bezien, is de strijd nog niet geëindigd. De geleerden hebben niet stil gezeten; ze hebben meer en beter leeren zien; en hoewel hunne studiën reeds belangrijke vruchten hebben afgeworpen, ook voor het praktische leven, moeten ze toch nog getuigen, dat veel voor hen verborgen is van het wezen dier kleine organismen, die zij zulk een belangrijke rol meenen te moeten toekennen op het gebied der gezondheidsleer. Eenmaal zal echter zeker het volle licht schijnen, en wel verre van het eens te zijn met den heer van der Kloes, wanneer hij in zijn geschrift, onder bovenstaanden titel uitgegeven, zegt: „mogen sommige zijner (v. Naegeli's) stellingen bij de geneeskundigen geen ingang vinden, wij technici kunnen ons gerustelijk daar buiten houden," zien wij reikhalzend dit licht tegemoet en volgen de rapporten van den strijd, die op hygiënisch gebied wordt gestreden.

Met belangstelling begroeten wij, leeken, dan ook den arbeid van den heer v. d. Kloes; want het is zoo, we hebben dikwijls van N.'s naam „te pas of te onpas" gebruikt, zonder zijn werk te kennen. Wij zullen nu niet alleen van N.'s theorie leeren kennen; maar ook leeren inzien op welke gronden en waarom hij nog steeds door velen van de meest uitnemende mannen

hygiënisch gebied wordt bestreden. Wij hebben er behoefte aan den stand der partijen met eenige zekerheid te leeren kennen. Wie kan ons hier nu beter den weg wijzen dan de heer v. d Kl., te beschikken als hij heeft over een fraaie bibliotheek.

Wanneer v. N. beweert, dat verontreiniging van drinkwater door faecaliën alleen eene aesthetische en geen hygiënische kwestie is, dan zal de heer v. d. Kl. ons niet alleen zeggen, dat het de plicht blijft van elk ingenieur, die voor drinkwater te zorgen heeft, dit zoo zuiver mogelijk te doen zijn, maar hij zal ons mededeelen, dat het aantal voorbeelden, waar men verspreiding van typhus door drinkwater meent te mogen aannemen, voortdurend toeneemt.

Als v. N. het verontreinigen van openbaar water voor onschadelijk houdt, dan zullen we lezen hoe Virchow daarentegen elke verontreiniging bedenkelijk acht, en o. a. in 1883 op de vergadering van den Verein für Gesundheitstechnik de volgende stellingen uitsprak: „die Einführung von Abtrithsstoffen in öffentlichen Wasserläufe ist unter allen Umständen bedenklich. Sie ist in Städten von 100.000 Einwohnern und darüber überhaupt nicht, in Städten unter 100.000 Einwohnern nur bei besonders günstigen Stromverhältnissen und auch dann nicht ohne besondere Vorrichtungen für Desinfektion und Sedimentirung zulässig." Tevens zal de heer v. d. Kl. ons zeggen, dat de proeven van Wernich de bewering van v. N. tegenspreken: „uit drekachtige vloeistoffen, uit rottende natte omstandigheden uit natte moerasgronden stijgen geen schadelijke kiemen op". Immers Wernich ondervond, dat uit eene rottende vloestof bacteriën worden medegevoerd, zelfs door zeer zwakke luchtstroomen, die er door of over strijken, als er slechts gasbellen in de massa ontwikkeld worden.

En wanneer v. N. ons leert, dat bacteriën, den bodem alleen kunnen verlaten door grond-luchtstroomen, dat Pasteur en anderen een belangrijke rol toekennen aan insecten, b. v. aardwormen en vliegen; wanneer we zullen lezen dat levende planten vijanden zijn van de splijtzwammen, en daaruit wellicht bevloeiingen worden verdedigd, dan zullen we ook lezen, dat Pasteur echter, miltvuur bacteriën vond in een moestuin nabij Parijs, waarin 12 jaar geleden een aan die ziekte gestorven schaap was begraven.

We willen echter niet vooruit loopen, we beginnen met lust te lezen.

Op pag. 38 gekomen, wordt v. N. het woord ontnomen en de heer v. d. Kl. neemt het zelf op. We hebben dus de theorie van v. N. achter den rug; maar de meenig van anderen in sommige zeer cardinale punten, hebben wij niet aangetroffen. Nu, niet iedereen dweept met het meest nieuwe in de wetenschap, en men kan zich op het standpunt stellen van hen, die alles onnutte overdrijving achten, wat niet stellig bewezen is, en de uitvoering waarvan groote geldelijke offers eischt; daar is weinig tegen

Of evenwel de heer v. d. Kl. een weldaad deed, v. N's theorie te doen kennen in den vorm van eene vertaling, meen ik te mogen betwijfelen. Hij zegt zelf (pg. 1) „en hoe velen zijn er onder hen, die dat werk hebben gelezen (doorgeworsteld moet ik liever zeggen)". Er behoort dus eene worsteling toe om het oorspronkelijke te lezen. Is het nu niet onbillijk ons metdeze vertaling te laten worstelen? De heer v. d. Kl heeft vergeten, dat v N. zijn werk in brokstukken heeft geschreven; dr. Büchner, een leerling van v. N. zegt ergens, dat de inhoud van v. N. boek ontleend is aan verschillende voorlezingen in natuurkundige genootschappen, gedurende den loop zijner studiën gehouden. Men kan, dunkt mij, de juistheid hiervan opmerken, in de talrijke herhalingen, waarin de schrijver vervalt.

Ik betwijfel zeer of men, na eene eerste lezing, zich eene duidelijke voorstelling zal kunnen maken van hetgeen v. N. eigenlijk wil. Laat ik een enkel voorbeeld kiezen om dit beweren te staven.

Op pag. 15 lezen we, dat een bodem, met talrijke levende wortels doorvlochten, tamelijk vrij is van alle zwammen. Op pag. 21: „De plantengroei stelt humusvorming op den voorgrond en als eene humusbedekking voorhanden is, dan worden door het regenwater ook humuszure zouten in den ondergrond gebracht. Daardoor alleen kunnen onder gunstige omstandigheden reeds aanzienlijke hoeveelheden splijtzwammen gevormd worden en de bodem wordt, als het misschien miasmazwammen zijn, g e v a a r l i j k". Op pag. 31: „In overeenstemming daarmêe, leert ons de ondervinding, dat in vele gevallen de grootste hoeveelheden excrementen den bodem niet ziekte aanbrengend maken, terwijl daarentegen tot de g e v a a r l i j k s t e bodems juist zoodanige behooren, die enkel door hun p l a n t e n g r o e i verontreinigd zijn".

We begrijpen natuurlijk, door zeer aandachtig lezen, de bedoeling; maar, en daarop leg ik nadruk, de bodem is g e v a a r l i j k.

Nu lezen we op pag. 22: „Een zwammenhoudende bodem, die onder andere omstandigheden schadelijk zou zijn, wordt ook vrij van besmetting door eene humuslaag, vooral wanneer daarop graszoden of een overvloedige plantengroei aanwezig is"; en op pag. 26: „Wanneer het te doen is om onder den vrijen hemel eene groote oppervlakte voor schadelijke uitwasemingen te bewaren, dan leidt het beplanten met een d i c h t e g r a s m a t het best tot het doel".

Plantengroei maakt dus den bodem gevaarlijk, plantengroei maakt den bodem tevens vrij van besmetting, dus ongevaarlijk. We begrijpen alwêer wel de bedoeling van den schrijver, maar of die niet duidelijker en korter had kunnen worden weêrgegeven, is dunkt mij aan geen twijfel onderhevig.

Het voor de faecaliënkwestie verreweg belangrijkste gedeelte der brochure, vinden we op pag. 32. Immers we lezen daar: Het moge twijfelachtig zijn of de uitwerpselen en afval, die in den bodem geraken, de gevaarlijkheid daarvan ten opzichte der verspreiding van besmettelijke ziekten vermeerderen of verminderen, het is geenszins aan twijfel onderhevig, dat de bedoelde stoffen buiten den bodem en onder zekere omstandigheden ook daarbinnen in rotting overgaan en rottingzwammen vormen, die na uitdrooging in de lucht geraken en op de menschen schadelijk werken, al is het dan bij lange na niet in die mate als de miasmen.

Er moet dus bij de behandeling van faecalien en afval op gelet worden, dat zij niet uitdroogen en vooral niet tot poeder overgaan. Blijven zij vochtig, dan zijn wij zeker van hunne onschadelijkheid. „Natte bodemlagen, al zijn zij nog zoo rijk aan splijtzwammen, natte vuilnishoeken boven de oppervlakte van den bodem,

verder beerkuilen, tonnen, en riolen met natten of vloeibaren inhoud zijn, volkomen onschadelijk ten opzichte der verspreiding van besmettelijke ziekten" Vinden we hier, even als op vele andere plaatsen twijfel uitgesproken omtrent den invloed van uitwerpselen op de gevaarlijkheid van den bodem, we zien tevens, zonder omwegen verklaard, dat rottingszwammen schadelijk inwerken op den mensch. Hierdoor verdwijnen, voor een goed deel, de voordeelen verbonden aan de verandering van miasma's in rottings-bacteriën waarop wij zoo herhaardelijk met nadruk zijn gewezen, want of ze minder gevaarlijk zijn dan miasma's beduidt weinig; de quantiteit kon de qualiteit ruimschoots vergoeden. Wel had het ons bevreemd, toen we op pag. 3 gelezen hadden, „de genoemde soorten (splijtzwammen) kunnen onder gunstige omstandigheden uit elkâar ontstaan en in elkaar overgaan" dat we nergens iets lazen van de metamorphose van den contagiumbacterie; noch ergens vonden verklaard, waarom alleen slechts de meer gevaarlijke soort in de minder gevaarlijke overgaat en niet omgekeerd; noch tegengesproken of aangehaald, de meening van Marié Davy, dat de typhus bacteriën zich hoogst waarschijnlijk zeer vermenigvuldigt in rottende organische stoffen 1); maar we lazen zoo dikwijls dat miasma's in rottingsbacteriën overgaan, dat we langzamerhand bij deze geruststellende verklaring zouden zijn ingedommeld, wanneer ons niet van tijd tot tijd de angst had bekropen, dat op de eene of andere plaats, de verontreiniging van den bodem, trots alle moeite en inspanning, niet die mate van concentratie zou bereiken als tot vorming van rottingszwammen noodig is. Deze angst is echter ongegrond; we lezen immers, dat we slechts moeten zorgen, dat de faecalien en afval niet uitdroogen. We behoeven dus den bodem maar nat te houden; en dat is eenvoudig zegt v. N. Ge maakt het grondwaterpeil constant, door het tot het hoogste peil op te zetten, en dit kan geschieden door het waterdicht maken van den bodem beneden de stad.

Hier hadden wij gaarne eenige inlichtingen van den heer v. d. Kl. betrekkelijk dat waterdicht maken, en betrekkelijk de mogelijkheid daardoor een constant peil te handhaven.

Hij geeft wel, als middel voor ons land, de bemaling, maar twijfelt toch blijkbaar aan de mogelijkheid, daarmede het peil snel genoeg te verlagen. Het nadeel daaraan verbonden, al. het ontwijken van splijtzwammen, wordt echter weggenomen, zoo zegt hij, 1° door de dichte geaardheid van den bodem zelf, 2°. door de humuslaag en grasmat, of waar die ontbreekt door eene aan te brengen laag zuivere klei. Eene dichte grondlaag is niet afdoende, immers v. N. zegt zelf op pag. 18: „Eene grondlaag met fijne poriën k a n dus als filter werken, doordien de zwammen m e e r of m i n d e r v o l k o m e n daarin worden teruggehouden. Wanneer men nu het ontzettend voortplantingsvermogen der splijtzwam-

1) On n'a point encore isolé le germe de la fièvre typhoide; on ne connait donc pas ses conditions d'existence. Il paraît démontré, cependant, qu'il se rencontre surtout dans les déjections alvines des malades. Dans ce cas, il devrait être anérobie Au lieu d'être un agent d'oxydation, il devrait être classé parmi les agents de la putréfaction hors du contact de l'air. La fermentation des matières des fosses serait donc plus propre à le multiplier qu'a le détruire. — (Overbeck de Meijer. Les systèmes d'évacuation etc.)

men kent, dan is het onverschillig of er 10 of 1000 uit den grond kunnen komen. v. N. leert ons in alle geval, dat dit filter onvolkomen is. De humuslaag of grasmat zal ons in de steden in den regel weinig dienst doen, bovendien schijnt die humuslaag op de rijstvelden weinig te helpen; immers we lezen elders, dat malaria onafscheidelijk is aan rijstvelden. De waarde van de kleilaag wordt door den heer v. d. Kl. zelf betwijfeld op pag. 26, waar hij in eene noot schrijft: „Hier rijst voor mij de vraag, zal het in de praktijk doenlijk zijn, eene zoodanige laag op den duur gelijkmatig vochtig te houden?"

Dat door draineerbuizen het regenwater gemakkelijker afvloeit, en daarmede een aantal splijtzwammen, is zeker, dat bewijst het drainwater der bevloeiingsvelden, b. v. bij Berlijn; maar dat een nog grooter aantal voorloopig achterblijft valt evenmin te betwijfelen. Gesteld echter, dat al deze middelen voldoende zijn, welke waarborgen leveren zij dan aan dengene, die in zulk een bodem moet arbeiden, graven? Immers geene. De bewering, bovendien, dat in elken bodem gewoonlijk toch reeds miasma's zijn, en dat het er dus niets toe doet, of men door meerdere verontreiniging het aantal vermeerdert, dat daarentegen juist de kans grooter wordt voor de vorming van rottingsbacteriën, heeft geen waarde, zoolang we niet weten of de contagiën, die met de uitwerpselen van lijders in den bodem komen, eveneens door rotting vernietigd worden. Het komt mij voor, dat de heer v. d Kl. ons, leeken, niet genoeg gewezen heeft op de twijfelachtige punten in v. N.'s theorie, noch op de praktische uitvoerbaarheid van de middelen, die hij opgeeft om alle gevaar te voorkomen.

In het 2e gedeelte der brochure beschrijft de heer v. d. Kl de verschillende stelsels tot afvoer der faeces. Voorzeker, dit gedeelte is zeer belangrijk, niet alleen voor gemeenteraadsleden; maar ook voor technici, die daarin menigen behartigenswaardigen wenk zullen vinden. Het moet evenwel den aandachtigen lezer treffen, dat de heer v d. Kl. de theorie van v. N. langzamerhand loslaat.

Op pag. 47 toch, lezen we, dat hij hier te lande geen zinkputten wenscht. Hij vreest het opstijgen der splijtvlammen, die kunnen uitdroogen als het grondwater zakt. Ik deel die vrees volkomen. v. N. kan er echter niet tegen zijn, als men een zinkput mocht willen maken, want hetzelfde feit, opdroogen der met faeces bedekte wanden, treedt ook op in al die gevallen, die v. N. goedkeurt, als de put geledigd wordt. Nu mag dit minder dikwijls plaats vinden, dan het rijzen van het grondwater; maar het gebeurt, en de drooge toestand duurt daar vermoedelijk veel langer dan hier. Bovendien v. N. heeft niets tegen een zinkput in poreuzen bodem met afwisselend grondwaterpeil, en het komt mij voor, dat, in dit geval hetzelfde verschijnsel, dat de heer v. d. Kl. terecht in ons land vreest, zij het dan ook in mindere mate kan voorkomen. Overigens beroep ik mij op het feit, dat indertijd, de geleerde volgelingen van v. N. voor Amsterdam lekke beerputten voorstelden, en dat v. N. voorstander is van het rioolspoelstelsel, waarin iets dergelijks plaats vindt, als in lekke beerputten.

Op pag. 58 meent de heer v. d. Kl., dat van Naegeli, als hij aan een gracht gewoond had, waarin faeces gelooid

worden, tot de slotsom zou gekomen zijn, dat „z o o ' n s t a n k" alles behalve bevordelijk is voor de gezondheid. Eindelijk zegt hij op pag. 92: „Bij de vergelijking der verschillende stelsels tot afvoer van faecaliën komt v. N. tot conclusies, die ik niet gaarne zou onderschrijven". Dit klinkt vreemd als men op pag. 1 gelezen heeft. „Bij mij lijdt het geen twijfel, dat, als wij bij het ontwerpen en uitvoeren van werken in het belang der openbare reiniging, v. N's. theorie in het oog houden, wij niet, zooals onze voorgangers in vroeger tijd misschien wel eens gedaan hebben, juist door die werken de openbare gezondheid zullen benadeelen". Me dunkt als men eerst zijn volle vertrouwen uitspreekt in v. N's stellingen, dan moest men ook zijne conclusies durven aanvaarden.

Onwillekeurig krijgt men medelijden met die gemeenteraadsleden, die met van Neageli's theorie hebben geworsteld, en nu ontdekken, dat ze zich noodeloos vermoeid hebben. Dankbaar zullen ze echter zijn, dat de heer v. d. Kloes hun de moeite besparen wilde, de verschillende bevloeiingswijzen na te gaan, die hij bespreekt bij het spoelstelsel. Hij zegt toch daar ter plaatse: „zonder te beoordeelen in hoever de besproeiings methode voor ons land met voordeel in toepassing te brengen zou zijn enz"; en wanneer hen de heer v. d. Kl. niet leert of daarin iets nuttigs ligt voor ons land, dan kunnen zij het spoelstelsel, van dit gunstig (?) aanhangsel gerustelijk afscheiden.

Misschien slaan ze ook de berekening over, betrekkelijk de doorsnede der riolen. Met genoegen zullen ze echter lezen, dat er te Parijs stoombooten varen in de riolen. Die wijze van reiniging zullen ze zeker voorstaan, als het rioolstelsel in den raad wordt aangenomen. Denkt eens aan dien proeftocht, met al de raadsleden aan boord. Evenwel, het boek is wel voornamelijk, maar niet alleen voor raadsleden geschreven; het is ook voor den technicus bestemd.

Wanneer men dan echter eene beschrijving geeft van het nut, dat de rioolinhoud aan den landbouw kan opleveren, en daarbij Gennevilliers als voorbeeld van eene goed geslaagde onderneming aanvoert, dan had men volledigheidshalve daaraan eenige opmerkingen moeten toevoegen. B. v. dat de toestand van den bodem daar bizonder gunstig is, omdat zich op geringe diepte eene zeer dikke grintlaag bevindt; dat het grondwater werkelijk in de laatste jaren eene enorme hoogte heeft bereikt; dat dit wel is waar gedeeltelijk is toe te schrijven aan de zeer natte jaren en aan de kanaliseering van de Seine; dat evenwel de bevloeiing met de meeste zorg moet geleid worden, wil men ook daarvan geen last ondervinden; dat er wegens voortdurende klachten, plannen zijn beraamd om de bevloeiing gedeeltelijk over te brengen naar St Germain; dat de meest ontevredenen hebben voorgesteld het rioolwater te leiden naar zee; dat de bewoners van Gennevilliers weinig klagen, wegens de vele concessies, die zij van de stad Parijs genieten; dat het stijgen der huurwaarden beschouwd moet worden in het licht van het feit, dat het rioolvocht gratis en ad libitum wordt verstrekt; dat in 1881 een rapport is verschenen, geteekend door Pasteur, St. Clair Deville e. a., hetwelk o. a. de volgende conclusies bevat: De faecaliën moeten buiten de riolen gehouden worden; onder deze voorwaarde kan de rioolinhoud door den bodem gereinigd worden. De bevloeiing moet met regelmatige tusschenpoozen, met bepaalde hoeveelheden en met methodische plaatsverandering geschieden; de zuiverheid van het drainwater moet, voor den afvoer in de Seine, onderzocht worden en de maandelijks gemiddelden van dit onderzoek moeten publiek gemaakt worden. Naar het resultaat van dit onderzoek wordt experimenteel de hoeveelheid vloeistof bepaald, die jaarlijks per hectare mag worden opgebracht.

Ik eindig hiermede mijne beschouwing over het werk van den heer van der Kloes.

Moest ik den indruk weergeven, die het op mij gemaakt heeft, ik zou zeggen: „dankbaar, maar niet voldaan".

Dankbaar, omdat het plicht is het streven van iedereen te waardeeren, die de vruchten van zijn studie en zijn arbeid tot gemeen goed wil maken; niet voldaan, omdat het boek niet aan zijn bestemming beantwoordt. Zij, voor wie het voornamelijk bestemd is, zullen nog in een half-duister verkeeren, en geen eigen oordeel kunnen vormen in de belangrijke kwestie van den dag, terwijl de heer v. d. Kloes zich in zijn lofwaardig streven heeft voorgesteld, een nuttig handboek te geven voor elk Gemeentebestuur, „dat door burgemeesters en leden van den Raad steeds zal geraadpleegd worden.

W. C. Koomans.

Over hetzelfde onderwerp ontving de Redactie eene bijdrage van den heer Dan J. Sanches, welke in het volgende nummer van dit blad zal worden opgenomen.

PRIJSVRAGEN.

BEURSGEBOUW TE AMSTERDAM.

(Bouwsom *f* 1 500.000 — à *f* 2 000.000.—)

I.

1. De mededinging staat open voor Nederlanders en vreemdelingen.

2. Binnen 4 maanden na uitgifte, blijkens daarop vermelde dagteekening, van dit programma moeten door de mededingers aan Burgemeester en Wethouders zijn verzonden: het situatieplan van het gebouw met omgeving (schaal 1 : 500).

twee platte-gronden . . . . . } (schaal 1 : 200)
de vier gevels . . . . . }
eene lengte doorsnede . . . . . }
drie dwarsdoorsneden . . . . . }

Uit deze teekeningen moet de distributie van het gebouw in alle onderdeelen duidelijk zijn na te gaan.

3. De plannen moeten zijn vergezeld van een korte memorie van toelichting, geschreven met Latijnsche, goed leesbare letters in de Nederlandsche, Fransche, Engelsche of Duitsche taal en, ten einde met den inzender te kunnen correspondeeren, zonder diens naam te weten, van een gesloten en verzegelden naambrief, vermeldende van binnen den naam des ontwerpers en voorzien aan de buitenzijde van een adres en een motto, welk motto tevens moet vermeld staan op de teekeningen en de memorie.

4. Geene naambrieven zullen worden geopend dan na schriftelijke toestemming van den inzender.

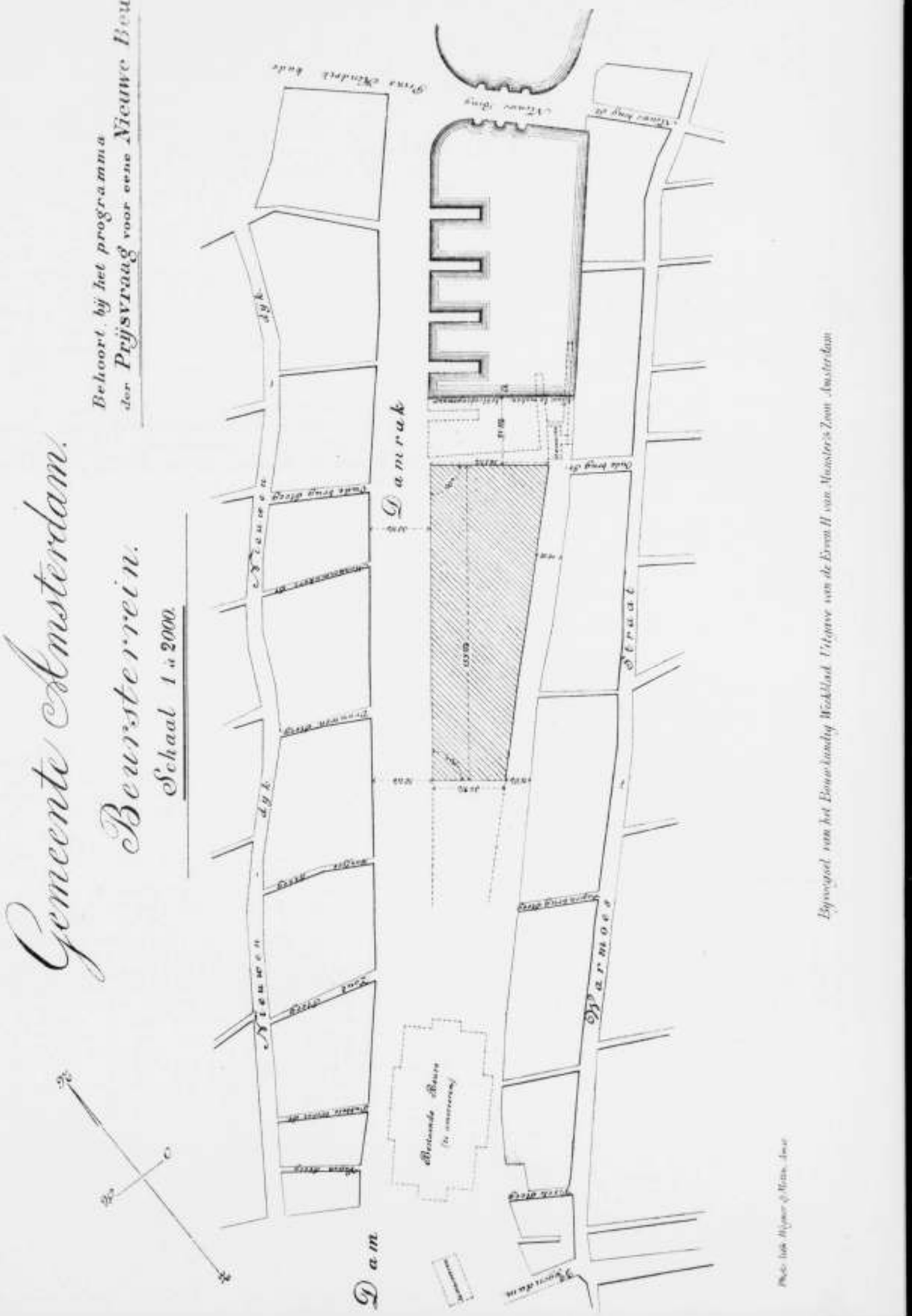
5. Bijaldien de vervaardiger van eenig ontwerp eene der bepalingen van het programma niet behoorlijk nakomt, blijft zijn ontwerp buiten aanmerking voor eenige onderscheiding.

6. De plannen zullen uitsluitend worden beoordeeld naar de doelmatigheid der distributie en het artistieke karakter van het ontwerp.

(Eene begrooting wordt dus *niet* gevraagd).

7. De jury is internationaal, wordt door Burgemeester en Wethouders benoemd en, zoo noodig, tot het eenmaal aangegeven getal aangevuld.

8. Zij bestaat uit elf leden, wier werkzaamheden worden geleid



door een lid van het Dagelijksch Bestuur als Voorzitter; aan haar wordt toegevoegd een, door Burgemeester en Wethouders, buiten de jury, aan te wijzen Secretaris.

9. Zij leggen bij het Dagelijksch Bestuur der Gemeente schriftelijk de verklaring af, dat zij:

a. zich ten volle vereenigen met alle bepalingen van het programma der prijsvraag;

b. niet tot de mededingers zullen behooren, en

c. geheel afzien van eenig aandeel in de uitvoering van het bouwplan, van welken aard ook.

10. De jury zal 10 plannen aanwijzen, die naar haar oordeel de beste zijn. De ontwerpers dier plannen ontvangen ieder eene premie van *f* 1000.— en staan daarvoor hunne plannen aan de Gemeente af.

Van deze 10 plannen zal zij nader een 5-tal kiezen, waarvan de ontwerpers zullen worden toegelaten tot eene beslotene mededinging.

De naambrieven dezer 5 laatstbedoelde ontwerpers worden niet geopend vóór den eind-uitslag der beslotene mededinging.

11. Gedurende minstens 14 dagen na bekendmaking van de uitspraak der jury worden alle ingekomen plannen in het openbaar tentoongesteld, terwijl mede het rapport der jury wordt openbaar gemaakt.

Dit rapport wordt tijdens de tentoonstelling der plannen daarbij ter inzage gelegd.

II.

12. Het programma voor de beslotene mededinging wordt door de jury opgemaakt, en aan den Gemeenteraad ter goedkeuring voorgedragen.

13. De deelnemers aan de beslotene mededinging ontvangen, naar gelang van de verdiensten hunner plannen, en in zooverre als die plannen aan de gestelde eischen beantwoorden, respectievelijk eene premie van *f* 10,000.— *f* 6,000.— *f* 5,000— *f* 4,000.— en *f* 3,000—, en staan daarvoor hunne plannen en verdere bescheiden aan de Gemeente af.

14. Wanneer het plan, dat aan de gestelde eischen het best voldoet, tevens voor uitvoering geschikt wordt geacht, zal die uitvoering — tenzij overwegende redenen bestaan, om tot het tegendeel te besluiten — aan den ontwerper worden opgedragen.

Hij zal daarvoor een honorarium ontvangen, door den Gemeenteraad te bepalen, na de jury te hebben gehoord. De bovengenoemde premie van *f* 10,000 komt alsdan in mindering van dit honorarium.

15. Wanneer de uitvoering van dat plan niet aan den ontwerper wordt opgedragen, zal hem eene belooning in geld worden uitgekeerd, waarvan het bedrag door den Gemeenteraad wordt vastgesteld, na de jury te hebben gehoord.

16. Alle voorstellen der jury, betrekking hebbende op de beslotene mededinging, worden aan de goedkeuring van den Gemeenteraad onderworpen.

17. Vóór de uitspraak van den Gemeenteraad worden de plannen der beslotene mededinging gedurende minstens 14 dagen in het openbaar tentoongesteld, terwijl het rapport der jury daarover openbaar gemaakt en tevens bij de plannen ter inzage gelegd wordt.

III.

18. Het Beursgebouw zal worden gesticht op de plaats, die op de situatieteekening, bij dit programma behoorende, met arceering is aangeduid; evenwel met dien verstande, dat men aan de zuidwestelijke gevellijn niet gebonden is, doch desnoodig naar die zijde over meerdere lengte voor het gebouw beschikken kan, doch zonder afwijking van de in stippellijnen aangegeven richtingen en nimmer verder dan tot aan de Papenburgsteeg.

Het trottoir langs den noordwestelijken gevel (breed 5 M.) kan geheel of gedeeltelijk worden ingenomen door arkaden, mits daaronder het openbaar verkeer onbelemmerd kan geschieden.

Langs de zuidwestelijke en noordoostelijke gevels kan eene breedte van 8 M. geheel of gedeeltelijk worden ingenomen tot het maken van voorsprongen, trappen en dergelijke constructiedeelen.

Ten aanzien van de hoogte van het gebouw is den bouwmeesters geene beperking gesteld.

19. Bij het ontwerp van het Beursgebouw verlangt men tevens te zien aangegeven de decoratieve behandeling van den openbaren weg ten zuidwesten van het gebouw tot aan het Damplein en ten noordoosten van het gebouw tot aan den bij *a* vereischten bekleedingsmuur, met dien verstande, dat die muur, van de Nieuwebrug gezien, architektonisch een samenhangend geheel vormt met den beursbouw.

De kosten van dien muur zijn begrepen onder de genoemde bouwkosten.

Overigens zijn de kosten van den aanleg van beide bovengenoemde gedeelten openbaren weg onder die bouwkosten *niet* begrepen.

20. De waterspiegel ligt gemiddeld op 1.30 M. beneden den bovenkant van het trottoir.

De bovenkant van den vloer der *rez-de-chaussée* moet niet lager liggen dan 1.30 M. boven het trottoir.

21. Het gebouw moet de navolgende lokalen bevatten, waarvan de grootte is aangegeven, zooals die ongeveer gewenscht wordt, en waarvan die, welke met een * gemerkt zijn, in de *rez-de-chaussée* moeten liggen:

Een *beurszaal** voor den goederen-, effecten- en graanhandel groot minstens 4000 M².

Dit lokaal moet van de straat afzonderlijke toegangen hebben voor geabonneerden en niet-geabonneerden.

Lokalen voor verschillende doeleinden ten behoeve van den graanhandel*, grenzende aan de beurszaal, en aan de noordzijde liggende, groot minstens 200 M².

Een *lokaal* voor de noteering ten dienste van den effectenhandel*, groot minstens 250 M².

Een *hulp-postkantoor**, bestaande uit 2 lokalen, samen groot minstens 180 M².

Het eene, het eigenlijke postkantoor, moet in de lengterichting aan een gevel liggen; de tegenoverstaande lange zijde moet grenzen aan de beursruimte en gelegenheid aanbieden tot het plaatsen van lockoboxes en loketten. Het andere lokaal, dienende voor de bestellers, minstens groot 20 M², moet onmiddellijk grenzen aan het vorengenoemde, daarmede en met het beurslokaal in onmiddellijk verband staan. Tevens moet het een rechtstreeksche uitgang hebben naar de straat.

Een *telegraafbureau**, bestaande uit 3 lokalen, samen groot minstens 180 M².

Het eerste, een seinvertrek, groot 60 M², moet in de lengterichting aan een gevel, en tusschen de beide andere lokalen liggen. Het tweede, een aanneemkantoor, groot 85 M², moet door deuren en loketten in gemeenschap zijn met het seinvertrek en tevens met de beursruimte. Langs de wanden moet plaats zijn voor ten minste 25 schrijftafeltjes voor de beursbezoekers. Het derde, een bestellersvertrek, groot 35 M², moet in onmiddellijke gemeenschap zijn met het seinvertrek, met de beursruimte en met de straat. Desverkiezende kan het seinvertrek boven de beide andere vertrekken gelegen zijn, die dan echter door trappen met het seinvertrek in gemeenschap moeten staan.

Een *theetophoonbureau**, groot minstens 50 M².

Een *leeskamer*, groot minstens 100 M².

Een of meer *schrijfkamers*.

Hiervan moet ten minste eene in de *rez-de-chaussée* liggen en eene oppervlakte groot minstens 100 M². hebben.

Drie of meer *kamers voor den Effectenhandel*, ter gezamenlijke oppervlakte van ongeveer 350 M².

Een daaraan grenzende *kamer voor het bestuur der Vereeniging voor den Effectenhandel*, groot minstens 50 M².

Een *café restaurant*, van het beurslokaal binnenshuis toegankelijk, en naast de leeskamer gelegen, groot minstens 250 M².

Twee, aan elkander grenzende, *kamers voor de Kamer van Koophandel*, te zamen groot minstens 70 M².

Een *gehoorzaal voor de Kamer van Koophandel*, groot minstens 160 M².

Een *kamer voor de beurscommissarissen*, groot minstens 40 M².

Een *kamer voor commissarissen van den graanhandel*, groot minstens 40 M².

Een *kamer voor de portiers en beursbedienden*, groot minstens 25 M².

Ruime tochtvrije *vestibulen*, *trappen*, *corridors* en eene *garderobe* bij iederen ingang.

Retiraden, welke goed verlicht en onmiddellijk met de buitenlucht in gemeenschap moeten zijn.

Een *woning voor den concierge*, bestaande uit 3 woonkamers, keuken, enz.

Verder, voor zooverre de ruimte daarvoor aanwezig is:

a. Lokalen voor kantoren en het houden van openbare verkoopingen.

b. Lokalen voor *politie-Bureau* en daaraan verbonden *bureau voor het buurt-secretariaat*, ter gezamenlijke, over de verschillende verdiepingen verdeelde, oppervlakte van ongeveer 500 M², aan den zuidoostelijken gevel, niet in gemeenschap met de beurslokalen, waarin, in sousterrain of rez-de-chaussée, wachtlokalen voor dienstdoend politie-personeel en publiek en arrestanten-bewaarplaatsen.

Aldus vastgesteld door den Gemeenteraad van Amsterdam in zijne vergaderingen van 21 November 1883 en 7 Mei 1884.

De burgemeester,
VAN TIENHOVEN.
De Secretaris,
LE JOLLE.

Aan de redactie van het Bouwkundig Weekblad.

M. d. R.!

Voor enkele dagen las ik in het *Bouwkundig Weekblad* een ingezonden stukje, waarbij de inzender een schrijven van den heer v. Grieken doet plaatsen, overgenomen uit de *Nieuwe Groninger Courant*. De inzender noemt mijn artikel over de ontwerpen van de fontein »betreurenswaardig" — voor hem?

Intusschen verzoek ik u beleefd genoemd artikel in het *Bouwkundig Weekblad* af te drukken, vooral ook, omdat dan zoo gemakkelijk een vergelijking kan worden gemaakt met het rapport van de jury, hetwelk in een vorig nommer een plaats vond, en het »betreurenswaardige" alsdan naar waarde kan worden geschat.

DE FONTEIN.

Nu de tentoonstelling van de ingekomen plannen op de prijsvraag van eene monumentale fontein op het Heereplein alhier, voor het publiek is geopend, zal het velen zeker niet onaangenaam zijn, de verschillende plans in dit blad te zien beoordeeld; misschien geeft dit aan enkelen een gemakkelijke handleiding, wanneer men later in persoon met een en ander kennis maakt.

Beginnen wij met vooraf te stellen, dat eene tentoonstelling van teekeningen, en vooral architectonische teekeningen, een tegenovergestelden indruk teweeg brengt van eene tentoonstelling van schilderijen. Eene schilderijententoonstelling trekt terstond aan door de aangename kleurenschakeering en.... de vergulde lijsten. Bij nadere beschouwing evenwel valt dikwijls veel van het aantrekkelijke weg òf door slechte composities òf door het weinige dat wij te denken kregen. Niet alzoo bij eene tentoonstelling van architectonische teekeningen. De teekeningen waarvan er enkelen maar ten deele zijn afgewerkt, hebben alle één gemeenzamen achtergrond: papier; daarbij komt dat de leek het groot aantal »doorsneden" en »platte gronden" gevoelloos voorbij wandelt. Maar heeft men dat gedaan — liefst drie à vier malen gedaan, dàn worden wij meer en meer aangetrokken, en wanneer het een verzameling als deze betreft, zelfs ten slotte in verrukking gebracht.

Er zijn fraaie ontwerpen bij, en onder die fraaie staat het bekroonde ontwerp bovenaan. Bovenaan niet omdat het bekroond is, maar omdat even eenparig als de jury, ook elk deskundig beoordeelaar met deze bekroning zal instemmen. Het project is op eene te kleine schaal geteekend, wat ten gevolge heeft, dat de eerste indruk is: te nietig, maar als wij het maatstokje er op leggen ontwaren dat het eene hoogte van p. m. 11 meter heeft, dan verandert deze meening geheel. De vormen zijn rustig en lief, en tegelijkertijd monumentaal. Het bovengedeelte, dat in brons bedoeld is, zal op het Heereplein, als kruispunt van vier hoofdwegen, een schoon effect teweeg brengen; wanneer wij de woorden herhalen, die een man als prof. Gugel, lid der jury, na de beoordeeling sprak: »wanneer dit ontwerp goed wordt uitgevoerd, zal het een der fraaiste monumenten van Europa zijn" — dan kan het geen overdrijving genoemd worden, wanneer wij de gemeente Groningen met dit resultaat geluk wenschen.

Gaan wij thans over tot een meer gelijkmatiger beschouwing van de tentoongestelde ontwerpen. Wij zullen als volgorde aannemen, zoo als de projecten van af den ingang der zaal zijn geschikt.

1°. 't Blijft seker buiten kijf,
Een kakelaegtig wijf
Sou meer u kunnen seggen
Dan ick in dit symbool kan leggen.

Het motto trekt meer aan dan het ontwerp zelf. De oplossing van het vraagstuk is hier bepaald terugstootend; alle lieflijkheid ontbreekt en men moet zich verbazen, dat zooveel arbeid (het plan is in kleuren opgewerkt) is ten koste gelegd aan zoo weinig schoons. 't Ding is doodsch en buiten verhouding, kortom: een der minste inzendingen.

2°. »Pinksterbloem".

Is qua teekening vrij goed, maar als ontwerp eener fontein van weinig waarde. De verschillende motieven waaruit het geheel bestaat, doet ons zien, dat de ontwerper een goed oog heeft voor het schoone dat anderen voortbrengen. Doch juist dáárdoor misschien mist dit project die onmisbare harmonie. De bekroning van deze fontein kan ook een puntgevel kronen; de nis met het beeld is direct geschikt voor elk gebouw en de voet gelijkt een vuurhaard.

Wij missen hier den zelfstandigen kunstenaar.

3°. »Memento".

Veel te klein. Het ontwerp verraadt, in tegenstelling met het vorige plan, de zucht naar oorspronkelijkheid, en heeft, vooral in het onderste gedeelte, wel eenige verdiensten. De teekeningen zijn aardig behandeld, doch dit is niet in staat ons voor het geheel te winnen. De kolossale arend, die het geheel bekroont en ons gedurig in spanning houdt of het beest van zijn gevaarlijk, ja onmogelijk standpunt zal neerstorten is.... eene dwaasheid.

4°. »Eer is meer dan goud."

Is geheel fantaisie en kan, als niet monumentaal, als buiten mededinging beschouwd worden. Het is een zonderlinge samenvoeging van op zich zelf staande natuurschoonheden en als architectonisch voortbrengsel een onding, doch de keurige zwartkrijtteekeningen zijn oorzaak dat wij een oogenblik voor het plan verwijlen.

5°. »Spes."

Dit ontwerp verkreeg de premie. Wij kunnen ons dit best voorstellen. Als teekening maakt het terstond een zeer aangenamen indruk. Ook het denkbeeld, bij deze prijsvraag op den voorgrond gesteld, wordt hier prachtig weergegeven. Het bekroningsbeeld als voorstelling der stad, met den Mercuriusstaf in de rechter en den hoorn van overvloed in de linkerhand, is goed gedacht, hoewel de houding niet zeer elegant is. Voorts zijn de basreliefs zeer gelukkig, vooral die waar de stedemaagd de geschenken der burgerij ontvangt voor de fontein, die, in model, door een jonge vrouw gedragen wordt. Ook het denkbeeld om het geheel te plaatsen op eene ruine van rotsblokken, voorstellende de overblijfselen der vesting, waar tusschen waterplanten groeien, is aantrekkelijk juist. Daarop verheft zich, in rustieke blokken waar aan gebroken kettingen als zinnebeeld van de verbroken knellende banden, het voetstuk, waarin de bas-reliefs zijn aangebracht.

Toch valt er, goed beschouwd, zeer veel op dit plan af te dingen, en het heeft ons de overtuiging geschonken, dat deze premie niet geheel verdiend is. Het architectonische gedeelte toch is bepaald slecht — beneden kritiek. Zelden zagen wij, in gezelschap van zooveel goeds, dergelijke plompe vormen. De beeldhouwer heeft hier getriomfeerd, de architekt — fiasco gemaakt.

6°. »Durch Frieden & Freiheit zu Wohlstand & Glück."

Een goed ontwerp, rijzig en monumentaal, doch over het geheel arm, zeer arm behandeld. Het denkbeeld is ook in dit plan goed weergegeven, en dat de ontwerper aan zijn project zulk een flinke hoogte gaf, bewijst zijn juiste inzicht in deze. Maar de armoede stoot te veel af. Het onderste gedeelte is daardoor zelfs bepaald lomp geworden en zou in werkelijkheid mishagen. Een woord van lof mag dit plan evenwel niet worden onthouden.

7°. Een hoofd met twee aangezichten.

Als plaatje voldoet het wel, maar in zichzelf van weinig aesthetische waarde. Monumentaal is het niets, eer popperig. Vele motieven zijn oude bekenden. Bovendien laat de proportie van het ondergedeelte tot het geheel, nog al te wenschen over.

8°. Twee gekruiste driehoeken.

Een raar ding, met een onbehaaglijk watereffect. »Omgekeerde paraplui" is het gedoopt — en met veel reden.

JOAN A. NIEUWENHUIS.

Wegens plaatsgebrek, het vervolg in een volgend blad.

1994 **AANBESTEDING.**
BOUWEN. SCHOOL.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Haarlem* zullen op Vrijdag den 11den Julij 1884, des namiddags ten 2 uur, op het Raadhuis der Gemeente in het openbaar AANBESTEDEN:

Het bouwen eener SCHOOL met Congiergewoning, aan de Bakkerstraat te Haarlem.

Raming f 44.950

Bestek en Voorwaarden, alsmede de Teekeningen liggen ter inzage op de Gemeente-Secretarie op alle werkdagen van 10 tot 4 uur en zijn aldaar, tegen betaling van *f* 2.50 per stel, te verkrijgen (van af Maandag 23 Junij 1884.)

Plaatselijke aanwijzing, op Vrijdag den 4den Julij 1884 des morgens ten 10 uur.

Inlichtingen zijn te bekomen bij den Architect over de werken en gebouwen der Gemeente, op werkdagen, tusschen den dag der aanwijzing en dien der besteding, des morgens tusschen 9 en 10 uur, ten zijnen kantore, Koningstraat N°. 2.

HAARLEM, 17 Juni 1884.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
E. A. JORDENS,
de Secretaris,
J. TIELENIUS KRUIJTHOFF.

Reproductiën in Photolithographie.

Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductiën van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- n' Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.

Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procede zijn: mathematisch, juiste terugga ve van het origineel, goedkoopte, spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.

Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceeren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren. **WEGNER & MOTTU.**

Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht.* Hamburgerstraat, 237

De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd. 1995

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 1996
D. S. M. KALKER,
AMSTERDAM.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephon N°. 332.
MAGAZIJN
van alle soorten Fransche-, Engelsche-, Amerikaansche-, Belgische-, en Duitsche
Bouwartikelen en Gereedschappen,
STALINRICHTINGEN. TUIGKAMERBENODIGDHEDEN.
Zelfregulceerende Verwarmingstoestellen.
ZUINIGHEIDSKACHELS.
Schoppen en Spaden. Poetskatoen.
Balkijzer en Kokerbalken. Espagnoletten.
HANG- en SLUITWERK in diverse stijlen, enz. enz.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ZESDE** aflevering van:

BEKNOPT PRACTISCH LEERBOEK
DER 1997
BURGERLIJKE en WATER-BOUWKUNDE,
DOOR
B. F. PLASSCHAERT,
Leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.
Met omstreeks **800** in den tekst gedrukte, uitgewerkte Constructie-figuren.
De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer 14 à 15 afleveringen à *f* 1.20.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ELFDE** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN
IN DE
HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR.
DOOR
EUGEN. GUGEL,
Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School, te Delft.
Met ruim **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.
Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.
De uitgave geschiedt bij inteekening in 12 afleveringen à *f* **1.75.** 1998

Exposition Amsterdam 1883 MEDAILLE D'OR et DIPLOME D'HONNEUR.

Faïences Artistiques
EN TOUS GENRES
IMITATION
DE
tontes les anciennes faïences.
Services de Tables & de Toilette
PORCELAINE OPAQUE
Blanche & imprimée.
Carreaux de Revêtements
EN TOUS GENRES.

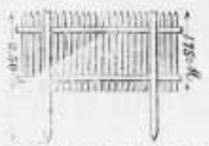
Faïencerie de Gien (Loiret)
ANCIENNE SOCIÉTÉ
GÉOFFROY & CIE.
SOCIÉTÉ ANONYME au CAPITAL de 1,800,000 Francs.

SEULS AGENTS pour la Hollande et les Indes Hollandaises
1999 *M.M.* **DE JONGE & WEBER, 3 Kalkmarkt, Amsterdam.**

2000 **FERD. ENGERS.**
AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14
WEIBERN-TUFSTEEN
Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** GEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 2001
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

DRIJFRIEMEN VAN KAMEELHAAR.
Eenige contractanten voor Europa: 2002
BREYMANN & HOBENER te Hamburg.
Agenten voor Landen of Provincien gezocht.



J. & D. VAN DER POT.
ROTTERDAM
GEKYANISEERD ROTSVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10.25 M.
niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.
Dennen-, Vuren-, Groenen- en Eiken Bestekhout en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Sluisdeelen enz.

Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichthoudende Vaten van 180 Kilo en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.

HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagon of Scheepslading.
CHEMISCH BEREIDE VERF,
Oliebijtsels, Vernissen en Albastine
uit de fabriek van den Heer
F. A. Q. VAN GELDER
te Rijswijk bij 's Hage.
HARDSTEEN,
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.
ZANDSTEEN,
uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kylithaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
1985 volgens teekening.
ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
1986 EN
Stal-Benoodigdheden.
Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1987 **AANBESTEDING.**

Op Dinsdag den 15den Juli 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 400.

Het maken van EENE WONING op het gemeenschappelijk station Zutfen.

De besteding geschiedt volgens § 58 van het bestek.

Het bestek ligt van den 30sten Juni 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur M. J. VAN DUIJL te *Zutfen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 8sten Juli 1884 ten 11.30 ure des voormiddags.

UTRECHT, den 27sten Juni 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

1988 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 15den Juli 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 403.

Het maken van eene GOEDERENBERGPLAATS op het station Vucht.

De besteding geschiedt volgens § 50 van het bestek.

Het bestek ligt van den 27sten Juni 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 8sten Juli 1884 ten 11.30 des voormiddags.

UTRECHT, den 21sten Juni 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN
STAATSSPOORWEGEN.
VERNIEUWINGSFONDS.

Verkoop van ongeveer 6000 ton oude ijzeren spoorstaven, lasch- en eindplaten, schroef- en haakbouten enz., in perceelen naar keuze der koopers.

De voorwaarden alsook inlichtingen zijn van af 20 Juli 1884 te verkrijgen aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Moreelse Laan te Utrecht en aan de bureaux der Sectie-Ingenieurs te Groningen, Meppel, Zutfen, Nijmegen, Rotterdam, Breda en Venlo.

De voorwaarden worden op franco aanvrage, na 20 Juli 1884 toegezonden.

Inschrijvingen vóór 12 Augustus 1884 te 2 uur namiddag, aan genoemd Centraalbureau te Utrecht. 1989

UTRECHT, den 23 Juni 1884.

STAD ANTWERPEN.

Burgemeester en Schepenen maken bekend, dat op Maandag a. s. den 4den Augustus des middags te 12 ure, in het Stadhuis te Antwerpen, bij gesloten inschrijvingsbiljetten in het openbaar zal worden aanbesteed:

het bouwen van een nieuw Muzeum voor Schoone-Kunsten, met al zijn aanhoorigheden, op de Place du Peuple; begroting: frs. 1.980.212,71; borgstelling: frs. 100.000.

De geautographieerde teekeningen, 70 in getal, benevens het bestek en de begroting, zijn verkrijgbaar op het 4de bureau, in het Stadhuis tegen den prijs van frs. 150.

De inschrijvingsbiljetten moeten op den 3den Augustus a. s. worden ingeleverd. 1990

AANBESTEDING. 1991

Op Woensdag 23 Juli 1884, des middags ten 12 ure zullen de Civiel-Ingenieurs SIJMONS & HUYGEN, namens hun principaal, de firma M. P. POLLEN & ZOON in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis op de Korte Hoogstraat te Rotterdam in het openbaar aanbesteden:

Het bouwen van een Entrepot, een Paardenstal en elf bovenwoningen te Rotterdam.

De inlevering der inschrijvingsbiljetten moet op den dag der aanbesteding in een der lokalen van voornoemd koffiehuis 's morgens ten 12 ure plaats vinden.

Het bestek ligt daar ter lezing.

Op de in het bestek bepaalde uren en dagen geschiedt de aanwijzing en worden inlichtingen verstrekt.

Bestekken met teekeningen zijn op franco aanvrage en tegen betaling van *f* 1.50 verkrijgbaar, bij de boekverkoopers M. WIJT & ZONEN, Westnieuwland 10 te *Rotterdam*.

AANBESTEDING.

Op Maandag den 14den Juli des morgens ten 11 uur zal door Burgemeester en Wethouders van *Opsterland*, ten Gemeentehuize te *Beesterzwaag* publiek worden aanbesteed:

a **Het bouwen eener school en onderwijzerswoning te Kortezwaag.**

b **Het bouwen eener school en onderwijzerswoning te Lippenhuizen.**

c **Het bouwen eener school te Hemrik.**

d **Het bouwen eener school te Bakkaveen.**

aa **Het maken en leveren van 288 schoolbanken en 12 boekenkasten in 4 perceelen.**

bb **Het verwen der schoolbanken en kasten in 4 perceelen.**

De besteding geschiedt voor *a*, *b*, *c* en *d* elk afzonderlijk en in massa, evenzoo voor *aa* en *bb*.

Bestekken en teekeningen verkrijgbaar ten Gemeentehuize te *Beesterzwaag* tegen *franco* toezending van *f* 1.50, voor ieder perceel; terwijl de bestekken voor *aa* en *bb*, zoomede de modelbanken aldaar ter inzage liggen en staan.

Inlichtingen bij den Gemeente-Architekt iederen Zaterdag, de besteding voorafgaande van 10 tot 2 uur.

Aanwijzing op de terreinen den 11den Juli, beginnende ten half 10 uur te *Kortezwaag*. 1992

BEESTERZWAAG, den 23sten Juni 1884.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zwaare vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (1993

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 28.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. K. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEK.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij voorafbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij voorafbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Eene korte bijdrage naar aanleiding der brochure van den heer J. A. VAN DER KLOES, door Dand. J. Sanches. — Prijsvraag Groningen, vervolg van pag. 184. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Afloop van Aanbestedingen.

EENE KORTE BIJDRAGE
NAAR AANLEIDING DER BROCHURE VAN DEN HEER J. A. VAN DER KLOES,
GETITELD:
„DE THEORIE VAN PROF. C. VON NAEGELI enz."

Reeds sedert vele jaren maakt de rioleering van steden een belangrijk onderwerp van bespreking en onderzoek uit. Naar mate er epidemiën heerschen treedt zij op den voorgrond, of geraakt zij in vergetelheid. Vooral in Duitschland, doch ook in Nederland, ja, bijna in geheel Europa, werd de afvoer van het stadsvuil besproken, toen in 1877 Prof. von Naegeli zijne beschouwingen over de lagere zwammen in het licht gaf.

Vooral het microscopisch onderzoek bracht den oorsprong van eenige besmettelijke ziekten aan het licht. Het Engelsche Parlement in Augustus 1876 en de Duitsche Regeering in 1877 achtten zich hierdoor verplicht te verbieden, de rivieren en wateren te verontreinigen en te besmetten, door daarin den afval der steden en de menschelijke uitwerpselen af te voeren.

Hierdoor geraakte menig Gemeente Bestuur in verlegenheid en zocht men, vooral in Duitschland, met Argusoogen naar voorwendsels, om den gegeven last te ontduiken.

Het boek van v. Naegeli werd, misschien ondanks den schrijver, als redder uit den nood gebezigd.

Met zegepralend gelaat vroeg men daarop aan de Regeering: „wat verlangt Gij van ons? Lees wat een beroemd Professor zegt: Miasma en contagieuse zwammen kunnen volstrekt geen schade aanrichten, als zij maar in het water blijven. Al is de bodem vol van die plantjes, wat zal dat hinderen? Zij kunnen zich toch niet opheffen; door verdamping geraken zij evenmin in de lucht, alleen mechanische kracht kan ze verplaatsen. Verontreiniging van den bodem, d. w. z. de daardoor veroorzaakte kleverigheid hecht ze vast aaneen. De onschadelijke rottingszwammen vernietigen wel eens besmettingsbacteriën, zoodat men niet zoo heel erg bang behoeft te zijn voor vuilnis, enz. enz."

Dat boek was koren op den molen.

Aan nader onderzoek of verband werd, dit spreekt haast van zelf, niet gedacht. Men extraheerde er slechts uit wat men voor zijne inzichten noodig oordeelde. Het publiek had, zooals licht te begrijpen is, lust noch moed het boek zelf ter hand te nemen om te lezen wat werkelijk daarin stond, en noch minder om na te gaan hoe anderen over het onderwerp dachten. Geleerde en Edelachtbare Heeren gaven de geruststellende verzekering, dat al dat geschreeuw over verontreiniging en besmetting niet zoo heel erg was; men kon dus met goed fatsoen napraten. Ja, men kwam er haast toe om uit te roepen: „Leve de vuilnis, weg met de reiniging."

Een uittreksel van het boek van v. Naegeli en nog beter eene Nederlandsche vertaling, ware toen, veel meer dan nu, velen welkom geweest, en had in menig opzicht nut gesticht.

Sinds verliepen er 7 jaren, en over vele punten der bacteric-kwestie is helderder licht opgegaan.

Waarom thans uitsluitend te spreken over de theorie van v. Naegeli, terwijl Pasteur, Haeckel te Jena, Luerssen te Leipzich, Cohn te Bonn, W. Zopf, Billroth, Miller, Rindfleish, van Overbeek de Meijer en Engelman te Utrecht, en nog vele anderen het zelfde onderwerp vroeger, doch vooral later hebben behandeld, weleens in den geest van v. Naegeli, doch meestal zijne beginselen weder-

leggende. In de laatste jaren zijn, vooral in Duitschland, laboratoria opgericht tot onderzoek naar het bacterie leven en wat daarmede in verband staat. Veel is reeds op dat gebied tot stand gebracht, met het gevolg, dat men thans zeggen mag, aan het begin van de wetenschappelijke oplossing der kwestie te zijn genaderd.

Von Naegeli is blijkbaar niet de eenige autoriteit, die bouwmeesters en ingenieurs in deze te raadplegen hebben.

Echter, wat hebben wij ons te mengen in de bacteriekwestie, eene aangelegenheid waarin specialiteiten nog immer in het duister tasten en veelal op vermoedens moeten afgaan. Wat gaat het ons aan of alle bacteriën tot het zelfde geslacht behooren, dan wel of zij in honderd soorten kunnen gesplitst worden? Wij, die eene teekening op 1/200 al klein genoeg vinden, behoeven ons niet te vermoeien met het zoeken naar plantjes, waarvan 1500 millioen in één mM³ gaan.

Slechts enkele punten der bacterie-kennis zijn voor ons van belang, en thans is men er vrij algemeen over eens, dat juist die punten in tegenspraak zijn met de theorie van von Naegeli.

Terwijl von Naegeli vermeent, dat de bacteriën slechts dragers zijn der smetstoffen, is het door de reincultuur (kweeken op zuiver vocht) gebleken, dat zij zelven de infectie ziekten veroorzaken. Het van bacteriën bevrijde filtraat bleef werkeloos, terwijl bij inenting met de bacteriën, besmetting volgde.

Door verdamping kunnen de bacteriën niet uit den vochtigen bodem worden geheven; dit is eene natuurkundige onmogelijkheid, beweert von Naegeli.

Brautlecht heeft geinfecteerd nat zand, onder een voor dit doel gezuiverden glazen stolp geplaatst; hij bevond, dat de dampen tegen den van alle invloeden afgesloten binnenwand der stolp gecondenseerd, krioelden van de zelfde besmettingszwammen. Opheffing had dus feitelijk plaats gehad.

Hoe vuiler de bodem, hoe moeilijker het voor de splijtzwammen wordt zich te bewegen, zegt v. Naegeli. Dit kan waar zijn, maar onloochenbaar is het, dat hoe vuiler en natter de bodem, hoe meer zij ontwikkelen zullen, dewijl zij daarin goed voedsel vinden.

Een hoop vuil zal geen kwaad doen, aangezien de besmettingsbacteriën spoedig door de rottingsbacteriën worden vernietigd; en deze zijn onschadelijk, doceert von Naegeli.

Daartegenover staat, dat Dr. Hans Buchner uit hooibacteriën miltvuur-bacteriën heeft gekweekt en omgekeerd. Anderen hebben geconstateerd, dat de bacteriën door invloeden geheel van karakter zijn veranderd. Wij vragen nu, moet men, bij zooveel onbestendigheid, het besmettelijk vuil maar liggen laten, in de hoop dat onschadelijke zwammen ons ter hulpe zullen komen?

Slechts mechanische kracht kan de bacterie uit den grond heffen, zegt v. Naegeli.

Hierbij behoeven wij niet te denken aan eene stoommachine van 300 paardenkracht. Neen, een nietig wormpje, gekropen uit den grond waarin een besmet lijk begraven was, bleek, bij onderzoek, gehuld te zijn in millioenen bacteriën van dezelfde soort die de besmetting bij het dierlijk wezen hadden veroorzaakt. Eene snelle verandering van het grondwaterpeil, ziedaar weder eene mechanische kracht die de bacteriën vrijmaakt. Een gat in den grond brengt straks al dat plantenleven naar boven; daar wordt het gedroogd, en spoedig zweven millioenen van bacteriën als onzichtbare stofjes in de lucht, schade aanrichtende waar zij vat kunnen vinden.

Het drinkwater is volgens von Naegeli niet van invloed op besmettelijke ziekten.

Lekke beerputten en welputten neven elkander; welke schoone overeenstemming. Zoodra het niveau in den waterput gedaald is, zakt het omringende grondwater er naar toe. Mechanische kracht die de bacteriën medevoert.

Dr. Fuhrman, gezondheidsraad in het district Nieder Barnim bij Berlijn, verhaalt (in 1883) de volgende ervaringen.

Drie werklieden, die ter zelfder tijd uit een loozingskanaal der bevloeiingsvelden van Berlijn een dronk water namen, kregen allen de typhus. — Toen hij als geneesheer aan boord van de Friederich Karl de haven van Toulon verliet, werd zijne hulp ingeroepen aan boord van een binnenkomend Duitsch schip; bijna de geheele bemanning leed aan onderbuiks-typhus; het onderzoek bracht aan het licht, dat dit het gevolg was van slecht drinkwater. — Toen in 1872 te Friederichsort bij eene afdeeling zee-artillerie eene typhus-epidemie uitbrak, hield ik het water voor de aanleidende oorzaak. Het water uit de keukenbron der kazemat vond ik, na onderzoek, vol van bacteriën, terwijl het water uit de overige bronnen geen merkbare sporen van leven droeg. Een chemisch onderzoek toonde alleen verschil in gehalte aan chloor-magnesium tusschen het water uit de keuken-bron en dat der overige putten. Eene opname in loco gaf aan, dat eene gracht nabij de keukenput gedempt was geworden. Tijdens den oorlog van 1870/71 werden de uitwerpselen van vele honderden werklieden in deze gracht afgeleid. Naar mijne meening waren achtereenvolgens de besmette stoffen uit de gracht naar den put gevoerd. Ik verbood derhalve ten strengste het gebruik van water uit dezen put, en liet het benoodigde van elders aanvoeren. Spoedig week de epidemie geheel. Kort daarna kreeg de kok typhus. Na veel tegenstreven bekende hij, water uit de keukenbron gedronken te hebben, omdat hij dit smakelijker vond dan het andere. Dr. Fuhrman is jaren lang assistent van Virchow geweest en kan dus wel als zaakkundige gelden. — Verder zijn uit openbare proeven in het groot gebleken: dat zand op den duur of bij grooten waterdruk niet filtreert, meestal worden slechts de groote organismen tegen gehouden; dat aarde filtreert, maar ook, dat wanneer de aarde verzadigd is, zij al de opgeloste schadelijke bestanddeelen doorlaat. Onze waterleidingen, die het water uit de verontreinigde rivier halen, dat in een bassin doen poseeren en het ons te drinken geven, hebben zij in hunne kiezel- en zandfilters, die onmetelijk kleine plantjes tegen gehouden? Is het niet afschuwwekkend, water te drinken vermengd met de afscheidingen en uitwerpselen van menschen. Mag men zich tevreden stellen met de gedachte, dat het ergste vuil bezonken is? Dat de ingenieurs het water zoo zuiver mogelijk zullen afleveren is aan te nemen; doch kunnen zij dat, terwijl rondom hen heen, verontreiniging heerscht?

Omtrent de bacteriën willen wij nog mededeelen, dat zij bij 1-18° C niet sterven, en volgens Prof. Hugo de Vries, sommigen eene hitte van 110° C hebben doorstaan; — dat zij tot zelfs in verdund zwavelzuur leven kunnen; — dat volgens Dr. Koch te Berlijn, tuberculose door de melk van longzieke koeien op de menschen wordt overgebracht; — dat uit proeven, met een toestel van prof. Donders, gebleken is, dat bacteriën eene druk van 12 atmospheeren zuivere zuurstof hebben doorstaan.

Wij vermeenen derhalve uit bovenstaande voorbeelden, (die te vermeerderen zijn,) de gevolgtrekking te mogen maken, dat de theorien van von Naegeli niet onvoorwaardelijk kunnen aangenomen worden. In plaats van te veronderstellen, dat faecalien geen kwaad doen, dat onreinheid niet schaadt, dat slecht drinkwater niet hindert, bestaat er veel meer grond steeds in groote angst te verkeeren over de tallooze vijanden die, naar het schijnt, zich tot taak hebben gesteld, ons te vernietigen.

Den moed te laten zakken bij de gedachte, dat tegen zoovelen toch niet te strijden valt, is verkeerd. Onze leuze moet zijn: „fais ce que tu dois, advienne que pourra."

Den bodem, het water en de lucht zooveel mogelijk zuiver te houden, door daaruit alles te weeren wat tot verontreiniging en besmetting aanleiding kan geven, moet ons streven zijn. Verwijderen wij onze vuilnis niet zoodanig, dat anderen daardoor schade berokkend wordt. Vernietigen wij alles wat tot infectie aanleiding kan geven. Trachten wij te reinigen zoo voordeelig mogelijk, d. w. z. niet alleen voordeelig wat het finantieele betreft, doch ook ten opzichte van de openbare gezondheid.

De wetenschap gaat met rassche schreden voort; wij mogen verwachten dat binnen weinige jaren zij ons grondig leeren zal hoe die bacteriën ontstaan, leven, en zich voortplanten, en ook hoe men ze bestrijden kan tot heil der menschheid. (*Wordt vervolgd.*)

PRIJSVRAGEN.

Vervolg van pag. 184.

9°. »Verbroedering."

Onaesthetisch en onbeduidend. Waarschijnlijk komt dit ontwerp uit België, doch geeft dan als zoodanig een slecht bewijs van België's kunst. Zulke ontwerpen komen dáár niet in aanmerking. Tegenwoordig ook ten onzent niet — gelukkig!

10°. »La Silhouette."

Het bekroonde ontwerp. Hebben wij aan het begin van deze beschouwing reeds het een en ander over den hoofdindruk van dit ontwerp gezegd, thans zullen wij er nog even in bijzonderheden bij stilstaan. Het onderste gedeelte is van steen, ongeveer tot boven de kinderen met dolfijnen, die, tusschen twee haakjes gezegd, in hoogst artistieken stand geplaatst zijn. De voeting komt in rustieke vlakken van uit het bassin omhoog en daarop staat het eigenlijke voetstuk, waarin basreliefs geplaatst zijn, voorstellende de eendracht der burgerij »hunne vaderstad gewijd," en verder handel, nijverheid, kunsten en wetenschappen en zeevaart. De behandeling van dit alles is aantrekkelijk door den liefelijken eenvoud en de recht artistieke opvatting. Ook het watereffect zal hier zeer aardig zijn.

Wat het bovengedeelte betreft, dit moet bepaald in brons worden uitgevoerd, willen de vormen voldoen. De ontwerper heeft nog enkele gedeelten van steen gedacht, doch de jury heeft als haar verlangen te kennen gegeven, dat bij uitvoering van dit project, het geheele bovengedeelte van brons worde gemaakt. En inderdaad kan het geheel hierdoor slechts winnen. De middengroep komt wel wat »smin" voor, doch voor een nader oordeel in deze uit te spreken, wenschten wij het eerst eens eenige malen vergroot te zien. De voorstelling is overigens goed in harmonie met het geheele denkbeeld.

Er zal nog wel eens weer gelegenheid bestaan om op dit onderwerp terug te komen, vandaar dat wij het hierbij laten, en met de verdere beschouwing doorgaan.

11. »Fons"

Men zou dit een »vuil" ontwerp kunnen noemen.

Hoe is het mogelijk dat iemand die aan een prijskamp deelneemt, er den tijd niet afneemt om zijne teekeningen behoorlijk schoon te maken! Nu hebben wij er gelukkig niet veel aan verloren, want het ontwerp is van weinig beteekenis. De figuren zijn boven alles onbehagelijk plomp.

12. »Labor et Constantia,"

Aan dit ontwerp is veel arbeid ten koste gelegd; behalve drie flink afgewerkte teekeningen, geeft de ontwerper ons nog een geboetseerd model op 1/10 der ware grootte te aanschouwen. Aantrekkelijk is dit plan niet, vooral ook daar het zoo weinig fontein is. Er is gesproken van »een monumentale pomp" en inderdaad daarvoor schijnt dit ontwerp bedoeld, en als zoodanig ligt er wel iets goeds in. Aan dit ontwerp is reeds eene geschiedenis verbonden, te aardig om niet even mede te deelen. In het front aanschouwen wij een borstbeeld van een generaal, met het onderschrift: »de Stoben Generaal." Al aanstonds volgt de vraag: Rabenhaupt? In 't minst niet; de zaak is vermoedelijk als volgt. Toen de prijsvraag was uitgeschreven ontving de secretaris van de vereeniging, waarvan de prijsvraag uitging, natuurlijk talrijke brieven om inlichtingen, en onder dezen was er een van een Vlaming, die de vraag deed: »Welke persoon heeft zich in het bijzonder verdienstelijk gemaakt, om de sloping van de vesting tot stand te brengen"; en de secretaris antwoordde daarop: geen persoon in het bijzonder, want de sloping is geschied krachtens een besluit van de Staten Generaal. Of het woord Staten nu niet zeer duidelijk is geweest en er uit gelezen kon worden Stoben, is waarschijnlijk, want de ontwerper heeft het blijkbaar aldus gelezen en nu in zijn ontwerp de Generaal willen huldigen, door wiens besluit de sloping tot stand kwam n.l.: »de Stoben Generaal.

13. »Quando?"

Eervolle vermelding. In vele opzichten verdiend, in vele opzichten niet. Het geheel trekt aan door aangename compositie en de talentvolle wijze waarop het plan is geteekend, maar de verhoudingen laten nog al te wenschen over. Vooral wat betreft die van de kleine beelden om de zuil tot het bekroningsbeeld. Die zuil is ook veel te gedrukt.

De opmerking is gemaakt dat het plan zeer zou winnen, indien de beelden die thans om de zuil staan (een zeer artistieke groep) en relief in de zuil werden gebeiteld. Wij deelen die meening volkomen. Overigens valt er veel goeds van dit plan te zeggen en ook de jury schijnt deze meening te deelen, daar zij heeft te kennen gegeven »het te betreuren aan dit ontwerp slechts eene eervolle vermelding te kunnen geven."

14. »Eer aan de burgers van Groningen."

De ontwerper heeft + 10 M². papier beteekend — jammer: het papier had voor nuttiger doeleinden kunnen worden gebruikt. Wij hebben hier te doen met een ontwerp uit »de oude school" — in de slechte beteekenis. Daargelaten nog zelfs het ontwerp op zich zelf, en de in het algemeen zeer slechte teekening, zouden wij den ontwerper toch wel eens willen vragen, wat behoefte of de kunst heeft aan onmogelijkheden — zelfs al zijn »de ouden" ons daarin voorgegaan. Een koe met onbehagelijken nek waarop een jongejuffrouwen hoofd — in spuwenden toestand! Die zelfde koe voorzien van een gemoed passende voor eene welgevormde schoone van het menschelijk geslacht — ook al in een steeds water (?) gevende positie! Waarlijk, het is ons onbegrijpelijk hoe de ontwerper den lust heeft gehad om (hoeveel dagen?) tegen een dergelijke »vinding" al werkende te kijken.

15. »Concordiae."

Van de teekeningen is weinig werk gemaakt, des te meer van het ingezonden geboetseerd model van de beeldengroep. Deze groep heeft bepaald veel verdiensten. Een groot vrouwenfiguur legt den linkerarm beschermend op den schouder van een kinderfiguur als zinnebeeld van het jonge Groningen, terwijl met den anderen arm een afwijzend gebaar wordt weergegeven ten opzichte van een op den achtergrond staand beeld, voorstellende het oude Groningen. Op dit laatste beeld is nog al iets af te dingen. Het »oude" Groningen wordt hier weergegeven door een groot kind — hoewel dan met een ondmannentjes gezicht. De ontwerper zal hierto gekomen zijn, om een aangename verhouding in het geheel te verkrijgen, doch zou dit evengoed bereikt hebben door het oude Groningen b. v. in gebogene houding voor te stellen.

Over het geheel heeft dit ontwerp veel verdiensten, doch als fontein kan het niet in aanmerking komen. 't Is waar, er is ge-

vraagd eene monumentale fontein, zoodat monument hoofdzaak moest worden, maar de fontein mocht er toch ook niet zoo met de haren bijgesleept zijn als hier het geval is.

16. »1884."

Het denkbeeld, bij de prijsvraag op den voorgrond gesteld, heeft den ontwerper in de war gebracht. Hij heeft de gedachte aan de vesting niet kunnen vergeten en deze daarom vereeuwigd, maar — ten koste der schoonheid. Een vroolijke snaak die ontwerper van »1884," hij heeft het kanon voor een glazenspuit verwisseld, waardoor wij het wonderdadige feit te aanschouwen krijgen, dat uit de schietgaten het water »geschoten" wordt.

17. »Twee gekruiste lijnen."

Niet aantrekkelijk, waar de onbehagelijke wijze van teekenen veel toe bijdraagt. Het ontwerp heeft in zich zelve anders wel verdienste, maar is als fontein, in antwoord op de vraag, eene totale mislukking.

18. »1672."

Heeft vele goede eigenschappen maar is zeer weinig monumentaal. Het hoofdidée is daarenboven zeer oud en wat meer zegt: het watereffect zoo als dat op de teekening is aangegeven, kan in werkelijkheid niet verkregen worden. Toch willen wij gaarne erkennen dat het mede een van de beste ontwerpen is die ingezonden zijn.

19. »Aan Groningen gewijd."

Een meesterstuk van teekenwerk, en ook uit een architectonisch oogpunt een belangrijke arbeid. Als fontein zou het weinig voldoen, en vooral als fontein »op het Heerenplein te Groningen." Deze laatste volzin is voor vele andere ontwerpen eveneens van toepassing. Er is door velen te weinig rekening gehouden met de plaats. In dit geval buitengewoon spijtig, want inderdaad: de arbeid, en niet minder het talent van den ontwerper van dit plan, is boven onzen lof verheven. Zelden zagen wij op eene tentoonstelling van architectonische teekeningen, een zoodanig werk. »Tempel grafkelder" en dergelijke uitdrukkingen die wij opvingen van verschillende bezoekers der tentoonstelling, geven het bewijs, dat de ontwerper in antwoord op de vraag een totalen misgreep heeft gedaan, maar als zelfstandig project is dit ontwerp eene bekroning waardig.

20. »Voorwaarts."

Hoogst gebrekkig. Een samenraapsel van hetgeen in modelboeken van ijzer- of zinkfabrikanten te vinden is.

21. »Minerva."

In dit ontwerp is zeer veel goeds; maar tot rechte waardeering is het onmisbaar noodig, dat men wete, dat het geheel van Zweedsch graniet is gedacht. De lijnen zijn sober, zelfs stijf; maar op eene wijze bewerkt en gepolijst als de ontwerper proeven ter bezichtiging heeft gesteld, komt er een geheel andere geest uit te voorschijn. Het ontwerp is wel 16 meter hoog en zou ook als zoodanig te prijzen zijn. Bij vele andere ontwerpen staat dit evenwel nog achter.

Het is Duitsch — geheel en al Duitsch.

22. »La critique est aisée
Mais l'art est difficile."

Mais l'art est difficile — 't is om te lachen! Wat moeten wij hiervan zeggen? 't Best zal zijn maar te zwijgen — kinderwerk mag niet te streng beoordeeld worden.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Onlangs is het bronzen beeld der Victorie op den top van den middengevel van 't Rijks-Museum geplaatst, en daardoor is het profiel van 't vooraanzicht afgewerkt. De langwerpige vakken in gevel en torens, wachten nog op de daarin te plaatsen wapendragers van Nederlandsche steden op tegels uitgevoerd.

Het beeld is te Brussel gegoten door de Compagnie des Bronzes, naar 't model van den heer Fr. Vermeijlen, professor in de beeldhouwkunde aan de academie te Leuven, die ook de friezen boven den doorrit en de bekroningen der neven-ingangen uitvoerde. Door de rustige houding, maakt het één geheel, met den monumentalen steenbouw; beide handen reiken lauwerkransen aan de kunstenaars wier werken daarbinnen zijn of nog binnenkomen.

Niet het geheele beeld is verguld, maar alleen de voorname deelen als hoofd, handen, voeten en lauwerkransen, doch steeds met uitzondering der diepere deelen. Het kleed heeft de bronskleur gehouden; alleen een vergulden boord langs de randen, maakt daardoor de bewegingen der plooien duidelijker. Eene geheel vergulde figuur kan nooit, van zulk eenen afstand gezien, duidelijk genoeg voorkomen, vooral daar, als het goud na geruimen tijd minder schitterend wordt, de uitstekende deelen het eerst verdwijnen, en de diepere, die schaduw moeten hebben, nog behouden blijven.

Voor korten tijd, kreeg de R. C Kerk in de Vondelstraat een nieuwen uitwendigen tooi; boven den hoofdingang aan de westzijde is eene glasmozaiek geplaatst, waarschijnlijk de eerste van die afmeting in ons land.

Zij vult den driehoekigen geveltop, en stelt Christus op den regenboog zittende voor, omgeven door de symbolische voorstellingen der vier evangelisten. Deze mozaiek werd uitgevoerd door de heeren Facchina en Odorico, volgens ontwerp van den architekt P. J. H. Cuypers, waarvoor diens leerling de heer Reclaire de carton teekende.

Dit is voorzeker de rijkste wijze van gevel versiering, welke wij in de Vondelstraat vinden. De rij der uitwendige kleuren decoratien werd geopend door geschilderde boogvullingen; daarna kwamen geschilderde en ware sgraffito's; toen, geglazuurde tegels met ornament en figuren uit de fabriek te Harlingen, en andere veelkleurig beschilderde tegels.

Op de toepassing van kleine verglaasde tegeltjes in verscheidene kleuren, zooals die in navolging van Oud-Nederlandsche vloeren weder gemaakt zijn voor boogvullingen, maakte het *Handelsblad* voor eenige dagen oplettend en deelde mede, dat dit nieuw voortbrengsel van de inlandsche nijverheid aan 't centraal personenstation gebruikt is. Een nieuw materiaal in een noordelijk klimaat, voor gevelversiering zeer geschikt, levert de firma Villeroy en Boch te Merzig, in doffe maar zeer harde terra-cotta-tegels. Daarin wordt het ornament, zooals wij spoedig zullen kunnen zien, in alle kleuren uitgevoerd, met verdiepte donkere omtrekken. Ook reliefvormen kunnen in verschillende kleur bewerkt worden. Bij deze doffe tegels wordt het oog nooit door 't glanzen verblind en de teekening, ook bij recht opvallende zon, nog zichtbaar.

In de vergadering van de Tweede Kamer der Staten Generaal van den 30en November 1883 maakte de heer Schimmelpenninck van der Oye eenige opmerkingen over het beheer der landsgebouwen, inzonderheid wat betreft onderhouds- en herstellingswerken van het gebouw der Tweede Kamer.

Die opmerkingen hebben den Minister van Waterstaat, H. en N. geleid tot het instellen van een onderzoek. De Minister heeft het wenschelijk geacht, de uitkomsten van dat onderzoek aan de leden van de Kamer bekend te maken, ook in het belang van den architekt, door hen afschrift toe te zenden van eene nota van den Rijksbouwmeester Hoeufft.

In deze uitgebreide nota wederlegt de heer Hoeufft ten volle al de beschuldigen tegen zijn beheer ingebracht door den heer Schimmelpenninck, die blijkt niet behoorlijk te zijn ingelicht geweest over de werkzaamheden waarover hij in bovengenoemde vergadering meende zijn beklag te moeten doen.

Uit Middelburg wordt aan het Nieuws v. d. Dag het volgende geschreven:

In al zijn coquette lijnen en »kantige" vormen prijkt sinds enkele dagen wederom de fraaie toren van ons eenig stadhuis. De laatste planken en balken van zijn houten omhulsel, waarin het bijna twee volle jaren bleef verborgen, zijn weggevallen, en in zijn vernieuwd luchtig gewaad staat het schoone monument daar, getuigenis afleggende van den kunstzin onzer voorvaderen. Tot zelfs de nieuw uitgedoste lansknechten en ruiters van het uurwerk, die elk half en heel uur even strijdlustig en onvermoeid als te voren op elkander instormen, schijnen trotsch op hun kampplaats.

Is eenmaal de geheele restauratie voltooid — lof en eer aan Rijk en gemeente, die zoo onbekrompen bijdroegen, — dan zal diezelfde onverbiddelijke tijd wel als immer wederom den strijd aanbinden tot vernietiging van alle menschelijk gewrocht, maar daarbij ook, als vreesde hij op de vingers gekeken te worden, tegelijk dat geheimzinnige waas aanbrengen over dat vernieuwde gedeelte, 'twelk nu nog door hardheid van tint en kleur wellicht den indruk van het geheel niet volledig tot zijn recht doet komen.

In het Alg. Handelsblad van 2 Juli 1884, lezen wij het volgende:

De Beursprijsvraag en de toekomst.

Het is geen aangename taak, iemand te moeten voorbereiden op eene teleurstelling; toch meent schrijver dezer regelen zich door die overweging niet te mogen laten weerhouden om er, aan de hand van het Bouwkundig Weekblad van 15 Mei en De Opmerker van 10 Mei ll., op te wijzen, dat het laatste woord betreffende de Beursvraag nog niet gesproken is. Hij houdt zich overtuigd, dat men al meer en meer zal gaan inzien: 1°. dat het terrein ongunstig is voor een aan de eischen van ruimte en goeden smaak voldoend gebouw, 2°. dat men door de Beurs daar ter plaatse te doen verrijzen een sta-in-den-weg schept, waardoor een behoorlijke toegangsweg naar het Centraal-station voor vele jaren onmogelijk wordt gemaakt. Nu moge men beweren, dat het beneden de waardigheid van den Raad is, ten tweeden male op een besluit terug te komen; daar tegenover staat, dat er meer moed en inzicht toe behooren om op een dwaalweg te keeren, dan, trots beter weten, voort te gaan. Schrijver meent, dat het besluit niet genomen zou zijn indien men dadelijk ware begonnen met het bouwterrein eens af te palen gelijk dat thans geschiedt.

Of de afperking op het Damrak, nu in bewerking, de juiste afmetingen van het beursterrein aangeeft, is schrijver dezes onbekend; veel zal het zeker niet afwijken van de werkelijke afmetingen en aannemende, dat het de juiste afmeting is, dan zal bij de Papenbrugsteeg de gevel 26.42 M., het Damrak 29.87 M. en de straat tusschen de Beurs en de achterzijde der huizen van de Warmoesstraat 14 22 M. breed zijn.

De verbreeding tot de Oudebrugsteeg zal, hoewel betrekkelijk niet veel beduidende, met allerhande kunstmiddelen door de architecten gevonden moeten worden.

Gedachtig aan de spreuk »beter ten halve gekeerd, dan ten heele gedwaald," geeft schrijver dezer regelen in de uitstalkast der kunsthandelaars Frans Buffa en Zonen een zestal ontwerpen van Beursterreinen te aanschouwen, in de hoop dat zij tot nadenken zullen stemmen.

Het eerste plan betreft een beurs op den Dam, zooals die werkelijk op den Dam kan staan, met den geheelen voorgevel tegenover het Paleis en de Nieuwe Kerk, dientengevolge eene vergrooting van den Dam tot de Zoutsteeg. Volgens dit ontwerp zoude de beurs geheel vrij staan op den Dam en een goed effect maken, máár ten koste van *f* 6,395,600. De beurs op zulk een flinke wijze op den Dam te bouwen, zal zeker in den tegenwoordigen tijd doen afschrikken voor de ontzaglijke kosten, — de tijden van 1648 zijn niet meer.

Kan de beurs niet op den Dam komen, dan is volgens den ontwerper geen geschikter terrein daarvoor dan op het blok tusschen den gedempten N. Z. Voorburgwal (zoogen. Pijpenmarkt), het eenigszins gewijzigde ontwerp van den heer Aug. Hendrichs, waarvan de kosten zullen bedragen *f* 5,125,900.

Daar ook dit tweede plan afstuit op financieel bezwaar, komt de ontwerper tot min kostbare en toch geschikte plannen als: het derde, dat is het bekende plan-Bleijs, die in plan de Koopmans-, Effecten- en Korenbeurs aaneenbrengt, echter in opstand als gebouw met het post- en telegraaf kantoor drie gebouwen zal geven: het eerste aan den Dam, de twee andere gebouwen op het Damrak.

De koopmansbeurs wordt dan aan den Dam 60 M. breed.

De kosten daarvoor bedragen / 2,633.200,

Een in denzelfden geest ontworpen plan is n°. 4, namelijk een gewijzigd plan-Muysken en De Kruyff; sterk gewijzigd wel te verstaan, want dit plan maakt den Dam niet kleiner, zooals het plan der heeren M. en de K., doch vergroot den Dam en zou, in Hollandsche Renaissance-stijl opgebouwd, tegenover het paleis een zeer schilderachtig geheel kunnen opleveren.

Ter tegemoetkoming aan het verkeer, door afsluiting van Vijgendam en Vischsteeg, gedurende den beurstijd heeft de ontwerper nieuwe breede toegangswegen aangebracht rondom de beurs.

De kosten van deze beurs zouden komen op *f* 2.932.000.

Nu komt de ontwerper tot het vijfde plan nl., dat volgens Raadsbesluit van October 1883, opnieuw bevestigd door het Raadsbesluit dato Mei 1884, zijnde het terrein volgens de uitgeschreven prijsvraag. Het valt niet te ontkennen, dat dit het minst kostbare terrein is, doch dit is ook de eenige verdienste, welke men het kan toekennen. Voor den bouw van eene monumentale Beurs, waaraan 2 millioen guldens worden ten koste gelegd, is het terrein ten eenenmale ongeschikt, zoowel wat ligging als vorm betreft

Nu zou de moeilijkheid, wat het terugkomen op een Raadsbesluit betreft, wellicht opgelost kunnen worden door aan dat besluit een tweede toe te voegen en daarop heeft des ontwerpers zesde plan betrekking, nl.: de nieuwe beurs verrijze tusschen de Papenbrug- en Oudebrugstegen met een Damrakbreedte van 30 M.; de westelijke rij huizen van de Warmoesstraat tusschen de beide stegen worden onteigend en gesloopt, waardoor een square of plein verkregen wordt, waarop een beurs kan gebouwd worden van 65 meters breedte bij gemiddeld 130 meters lengte, uitmakende een oppervlakte van 8450 vierkante meters.

De Warmoesstraat, nu op het drukste gedeelte reeds sedert langen tijd te smal, zal dan een breedte verkrijgen van 30 meter; de beide eindgevels der Beurs zullen vrij komen te staan, ieder met een voorplein van 30 meter en voor het nieuwe Post- en Telegraafkantoor zoude desnoods het terrein van de bestaande Beurs kunnen dienen met de verfraaiingen, welke later daaruit voor den Dam en zijne omgeving kunnen volgen.

De kosten van dit terrein-ontwerp zijn geraamd op *f* 4.145.650.

Voor de verschillende ramingen heeft de ontwerper aangenomen den gestelden prijs van de nieuwe Beurs op 2 millioen gulden, de onteigening van de perceelen op *f* 400 en *f* 500 per vierk. meter, en den verkoop van terrein voor bouwgrond op *f* 100 à *f* 150 per vierk. meter.

Het is des schrijvers doel geen verwarring in de Beursprijsvraag te brengen; de prijsvraag zelve, inclusief de jury, is zoo goed als men zich die denken kan, alleen zoude daaraan kunnen toegevoegd worden: de mededingers vrij te laten ook op een ander aangegeven terrein een ontwerp in te dienen in den geest zooals het raadslid C. Muysken nog heeft voorgesteld, en hiervoor zou de schrijver wenschen te zien aangegeven het terrein op de square Damrak—Warmoesstraat, op de teekening voorkomende onder N°. 6.

Men zoude dan in twee categorieen vervallen, zonder grooter kosten dan de uitgetrokken som van *f* 38.000, die in ieder geval anders te loor zijn, hoe fraai en vernuftig de ingeleverde ontwerpen ook zijn mogen.

De heeren korenbeursbezoekers, die klagen over de hulpbeurs, zullen, als de nieuwe Beurs eenmaal voltooid is, te vergeefs klagen;— toevoegsels zijn dan onmogelijk.

De schrijver eindigt met den wensch: Beter geen nieuwe Beurs te bouwen, dan een monument te stichten, waarvoor wij ons tegenover het nageslacht kwalijk zouden kunnen verantwoorden.

EEN BOUWKUNDIGE.

LONDEN. Naar aanleiding der verhandeling van den heer H. Hinkelmann, te Amsterdam, opgenomen in het Bouwkundig Weekblad N°. 25, onder den titel: »onderzoek van lucht in woonvertrekken", zijn wellicht eenige mededeelingen niet onwelkom over de werktuigen ter luchtverversching en verkoeling, welke eene merkwaardige groep vormen op de »Gezondheidstentoonstelling" (*International health exhibition*) te Londen.

In het gebouw (stadwijk: *South Kensington*, tegenover het beroemde museum van oudheden) waar verleden jaar de tentoonstelling plaats had van alles wat in betrekking staat tot het leven der visschen en visschers, zijn nu, in 57 klassen (behalve het buitenland) verdeeld, alle artikelen bijeengebracht, die met de lichamelijke gezondheid, en gedeeltelijk ook met die des geestes: het onderwijs (*education*) in betrekking staan.

In het midden dier *galleries*, waarvan het uiteinde gevormd wordt door groote wandeldreven, fonteinen en muziekkiosken (*bandstands*), met de beroemde concertzaal *St. Albert hall* aan hare spits — in 't midden dier galerijen, naast aan de centraalgalerij voor *Science and Arts* bevindt zich het lokaal aan de ventilatie gewijd. Het draagt den naam van *Central annexe*, *Class* XXV.

Hier hebben 37 engelsche firma's hunne nieuwste uitvindingen of verbeteringen ter luchtverversching tentoongesteld, behalve de dertig firma's die, in andere klassen opgenomen, ook in de ventilatie-zaal eene plaats hadden kunnen vinden.

Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat het algemeene streven zich daarop richt, de meest mogelijke versche lucht zonder tocht in een vertrek te brengen; en men moet toegeven, dat eenige vindingen (in zooverre men 't op eene tentoonstelling beoordeelen kan) daaraan op verwonderlijke wijze beantwoorden. Hierbij zijn de woonvertrekken der armen niet vergeten, en heeft bijvoorbeeld Augustus Frère, F. R. I. B. A., 34 Essex-street, Strand W. C., London, een model van een luchtververschend venster geleverd, wat zeer praktisch is en geringe kosten veroorzaakt. De firma William Nicholls, 42 Luard Street, Caledonian Road, N., Londen, leverde een model

van venster, om het gevaar, aan het afwasschen van buiten verbonden, te voorkomen; want in Londen is men om praktische redenen zeer aan onze aloude schuiframen gehecht. Menige firma leverde verbeteringen voor de zoogenaamde Venetiaansche of Louvre ventilators, b. v. Hayward Brothers & Eckstein, 187, Union Street, S. E., Londen; Josiah Moore & Sons, St. James Walk, Clerkenwell, E. C., Londen. Ook kwamen ons de ventilators en luchtluiken van Wiliam Paton Buchan, 2 Renfren Street, Glasgow, buitengewoon praktisch voor. Eindelijk willen wij nog de »Newton" schuiframen roemen, welke in de 30 klasse East Central Gallery, onder den titel van kamerversierselen n°. 911, door de firma A. J. Wesherill, 10 West Chapelstreet, Mayfair, W. zijn tentoongesteld, eene soort van dubbele vensters, die door hunne eigenaardige plaatsing het inkijken der nieuwsgierigen beletten en dit met alle voordeelen der luchtverversching vereenigen; het zijn schermen of ramen die voor 3 sh. (*f* 1.80) per quadraat voet verkrijgbaar zijn; men vindt er uit dunne latjes samengesteld, die over de geheele oppervlakte, of van glas (meer doorzichtig) die slechts aan drie openstaande zijden de lucht inlaten.

Te Antwerpen (Zie de in het vorige nommer van dit blad voorkomende advertentie) zal op den 4den Augustus worden aanbesteed, het bouwen van een nieuw Museum voor Schoone-Kunsten, op te richten op de Place du Peuple.

De kosten van den bouw zijn begroot op *f* 935.631.—

Aan de gehouden eind-examens der Polytechnische School hebben 58 candidaten deelgenomen. Het diploma verwierven:

Voor art. 60, technoloog, de Heer A. Oosthoek.

Voor art. 61, civiel-ingenieur, de heeren J. André de la Porte, J. A. Beijerinck, P. J. Bertel, B. M. Blijdensteijn, J. de Bruijn, W. H. M. de Bruijn, K. Burger, G. L. Driessen, A. C. J. van Eelde, A. G. A van Eelde, H. van Gorsel, J.Jz., H. J. Heuvelink, C. van der Made, J. P. H. de Man, W. Massink, J. J. de Muijnck, H. Paul, A. M. Peman Kakebeeke, K. Pringle, A. L. Snouck Hurgronje, C. F. Stoel, J. J. Stoel, A. J. M. Stoffels, A. H. W. van der Vegt, G. H. Verhalst, P. C. Visser Gz., J. F. R. van de Wall en D. W. P. Wisboom.

Voor art. 62, bouwkundig-ingenieur, de heeren J. P. H. de Man, P. du Rieu en A. Snethlage.

Voor art. 63, scheepsbouwkundig-ingenieur, de heeren J. T. J. de Bruijn Kops, C. van Buijsen, J. 't Hooft en J. P. Teding van Berkhout.

Voor art. 64, werktuigkundig-ingenieur, de heeren L. Bienfait, J. T. L. van Hasselt, W. H. L. Janssen van Raaij, J. H. Peelen, A. van Raalte, J. G. F. Rooker, H. F. van Stipriaan Luiscius en G. J. van Thienen

Afloop van Aanbestedingen.

WATERLANDKERKJE, 21 Juni. — Het bouwen van eene school met onderwijzerswoning en raadzaal, begr. . . . *f* 10.252.36

I. van Balen, te Oostburg . . .	» 11.465
I. Kolijn, te Groede	» 10 600
A. Risseeuw, idem	» 10.500
A. van Male, te Schoondijke . .	» 10.453
A. Hubregtse, te Zuidzande . .	» 10.375
J. Cadsman, idem	» 10.100
J. J. Curelier, te Oostburg . . .	» 10.097

gegund.

AMSTERDAM, 23 Juni. — De naamlooze vennootschap de IJsbreker: het bouwen van 8 heerenhuizen in 2 blokken aan de 3e Boerhavestraat onder beheer van den Ingr. Architekt A. L. van Gendt.

W. L. Leibbrandt	*f* 139.787
J. F. Prentzler	» 136.000
Peters en Rocloffsen	» 134.950
A. J. van Liemt	» 134.900
Gebr. van Berkum	» 134 700
H. C. Dorlas	» 134.436
P. A. Warnes	» 134.200
W. Greve, te Buiksloot	» 134.000
G. Woud	» 133.990
K. J. W. van Damme	» 133.900
C. J. Maks Jz.	» 131.920
Oosterink en Schut	» 130.000
H. J. Meekers	» 129 986
J. Koster	» 129.880
D. Zuiderhoek	» 129.777
H. Rietsnijder en Zn.	» 127.858
P. Vlasman, te Bodegraven . . .	» 127.744
Cruijff en Schouten	» 127.650
B. van Buuren	» 126.940
A. Paans	» 125.900
D. Heijink	» 125.600
H. de Haan	» 124.100
G. Boon	» 123.500
E. R. Kuipers, te Nieuwer-Amstel	» 120.900
Groenhof en Haak	» 119.740
J. H. F. Lokhorn	» 115.200
Kampman en van Harderwijk . .	» 114.900
Hoogerbeets te Nieuwer-Amstel .	» 114.800
H. v. d. Oever en J. Heijink . . .	» 112.439
J. P. Rieke	» 111.900
J. J. Vontijn	» 111.000
G. L. Brouwer	» 110.890

gegund aan Groenhof en Haak; de overigen allen te Amsterdam.

ST. ANNA PAROCHIE, 24 Juni. — Het gemeentebestuur: de bouw eener nieuwe school met onderwijzerswoning aan den Nieuwenbildtdijk onder St. Anna Parochie.

J. R. Jansma, te Hallum	*f* 16.870
E. L. Hiemstra, idem	» 15.765
A. J. v. d. Meij, te Berlikum . . .	» 14.792
F. J Kolsma, idem	» 14.377
W. Prins, te Oudebildtzijl	» 14.287
D. Keuning, te St. Anna Parochie.	» 14.082
H. Janssen en W. Altena, te Leeuwarden	» 13.986
F. Duhoux, te Oudebildtzijl	» 13.148

NIEUWER-AMSTEL, 23 Juni. — Het gemeentebest.: het bouwen van twee scholen met onderwijzerswoningen aan de Weesperzijde op het terrein van de bouwmaatschapqij Amstelvreugd.

Gebr. Diepenbroek, aldaar	*f* 28.665

een in de Dubbele Buurt in de Willemsparkstraat.

Peters en Rocloffsen, te Amsterdam	*f* 26.956

beiden gecombineerd.

Peters en Rocloffsen	*f* 55.500

gegund.

AMSTERDAM, 24 Juni. — De architekt A. J. van der Stok Jz.: het bouwen van een winkelhuis met bovenwoningen aan de Gedempte Martelaarsgracht.

K. J. B. van Damme	*f* 23.447
J. F. Jansen	» 23.043.46
F. Hulshosch, te Bennebroek .	» 23.013
J. A. Haak	» 22.977
P. Groenhoff en A. G. de Haan .	» 22.950
J. M. H. Hotmulle Gzn.	» 21.980
W. H. Struijs	» 21.500
A. Paans	» 21.000
J. P. Rieken	» 20.999
H. de Haan	» 20.900
E. H. Helle en C. Koster . . .	» 20.500
D. Hoogerbeets, te Nieuwer-Amstel	» 20.440
P. Kampman en J. v. Harderwijk	» 20.400
C. van den Burg	» 19.949
H. J. G. Haansbrikman	» 18.995
G. L. Brouwer	» 18.618
J. J. Vontijn	» 18.420
H. van den Oever en J. Heijink .	» 18.000

de overigen allen aldaar.

MEGEN, 24 Juni. — Hetbouwen van een nieuw gymnasium.

W. v. d. Wagt, te Nijmegen . .	*f* 23 145
W. Okkes, te Zevenaar	» 22.888
G. Buskens, te Nijmegen.	» 22.337
B. A. v. Schadewijk, te Hilversum	» 22.000
A. Knijten en G. v. Dinther, te Oss	» 21.888
A. Leeuwens, te 's Hage	» 19.880
A. Mulders, te Megen	» 18.920
L. Coppes, te Venlo	» 18.490
de Wed. G. Camesi en Cie. te Rotterdam	» 18.888
H. v. d. Sande, idem	» 17.999

HOOGEZAND, 25 Juni. — Het gemeentebest. 1. het bouwen van een nieuwe school en onderwijzerswoning vooraan de Kalkwijk, begr *f* 16.872.86

G. Kuiper en J. en H. van Bon .	*f* 20.330
J. Ibelings en L. Mulder	» 20.089
D. Janssen en H. Kuhlman . . .	» 19.999
L. Mulder en J. Ibelings	» 19.588
J. J. en B. C. Toesman	» 19.400
H. Vos en H. Schröder	» 18.900
K. H. Holthuis en H. P. Geertsema.	» 18.454
H Wolrig en H. Schröder. . . .	» 18.400
J. H. Dijkhuis en H. Bouwman .	» 18 145
G. Heikens en G. Heikens Gz . .	» 16.690
J. E. en H. Wolrich	» 16.640
J. Buurke en N. J. Mulder . . .	» 16.418
E. en A. Schreuder	» 16.285

gegund.

ROTTERDAM, 25 Juni. — Het gemeentebest. het bouwen van een bewaarschool met bovenwoningen aan de Kerklaan.

P. G. Winters, te Kralingen . . .	» 38.494
Wed. G. Camesi en Co., te Rotterdam	» 38.453
J. Schoenmeijer en A. Kos Koolhaalder, idem	» 37.777
H. Spelwagen. idem	» 37 700
A. G. Sondermeijer, idem	» 37.400
A. Looijmans, idem	» 37.083
W. E. Mouren, idem	» 36.585
J. Trinthamer, te Schiedam . . .	» 36.179
W. G. C. Hilkes, te Rotterdam. .	» 35.216
H. J. Heijmans en Zn., te Rotterdam	» 34 749

LOUIS GOFFIN & Cie.,
27. Avenue Rogier 27.
LUIK. 2014
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (2013

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

2015 FERD. ENGERS.
AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14.
WEIBERN-TUFSTEEN
Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

Dit Tijdschrift wordt den Eerleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van f 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging *f* 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct.

Advertentiën 1—10 regels *f* 1.20, verder 10 Ct. per regel.

REDAKTIE: Een commissie uit het bestuur der Vereeniging.

Adres der Redaktie: den Sekretaris der Vereeniging, D. LAKO, te *Zwolle*.

BESTUUR DER VEREENIGING:

Jhr. Mr. V. E. L. DE STUERS, Den Haag, *Eere-Voorzitter*; W. B. G. MOLKENBOER, Amsterdam, *Voorzitter*; J. D. BELMER, Kampen, *Onder-Voorzitter*; D. LAKO, Zwolle, *Eerste Sekretaris*; W. VISSER, Lisse, *Tweede Sekretaris*; B. J. BOUWMEESTER, Den Bosch, *Penningmeester*; H. L. BOERSMA, Den Haag; J. D. HUIBERS, Amsterdam.

Voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is de inteekening op bovengenoemd Maandblad, opengesteld tegen *f* 3.— per jaar.

De Uitgevers,
DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.
Heerengracht 246, Amsterdam.

AANBESTEDING.

Op Maandag den 14den Juli des morgens ten 11 uur zal door Burgemeester en Wethouders van *Opsterland*, ten Gemeentehuize te *Beesterzwaag* publiek worden aanbesteed:

a **Het bouwen eener school en onderwijzerswoning te Kortezwaag.**

b **Het bouwen eener school en onderwijzerswoning te Lippenhuizen.**

c **Het bouwen eener school te Hemrik.**

d **Het bouwen eener school te Bakkaveen.**

aa **Het maken en leveren van 388 schoolbanken en 12 bookenkasten in 4 perceelen.**

bb **Het verwen der schoolbanken en kasten in 4 perceelen.**

De besteding geschiedt voor *a*, *b*, *c* en *d* elk afzonderlijk en in massa, evenzoo voor *aa* en *bb*.

Bestekken en teekeningen verkrijgbaar ten Gemeentehuize te *Beesterzwaag* tegen *franco* toezending van *f* 1.50, voor ieder perceel; terwijl de bestekken voor *aa* en *bb*, zoomede de modelbanken alsdaar ter inzage liggen en staan.

Inlichtingen bij den Gemeente-Architekt iederen Zaterdag, de besteding voorafgaande van 10 tot 2 uur.

Aanwijzing op de terreinen den 11den Juli, beginnende ten half 10 uur te *Kortezwaag*. 2003

BEESTERZWAAG, den 23sten Juni 1884.

AANBESTEDING. 2004

Op Woensdag 23 Juli 1884, des middags ten 12 ure zullen de Civiel-Ingenieurs SIJMONS & HUYGEN, namens hun principaal, de firma M. P. POLLEN & ZOON in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis op de Korte Hoogstraat te Rotterdam in het openbaar aanbesteden:

Het bouwen van een Entrepot, een Paardenstal en elf bovenwoningen te Rotterdam.

De inlevering der inschrijvingsbiljetten moet op den dag der aanbesteding in een der lokalen van voornoemd koffiehuis 's morgens ten 12 ure plaats vinden.

Het bestek ligt daar ter lezing.

Op de in het bestek bepaalde uren en dagen geschiedt de aanwijzing en worden inlichtingen verstrekt.

Bestekken met teekeningen zijn op franco aanvrage en tegen betaling van *f* 1.50 verkrijgbaar, bij de boekverkoopers M. WIJT & ZONEN, Westnieuwland 10 te *Rotterdam*.



DRIJFRIEMEN VAN KAMEELHAAR.

Eenige contractanten voor Europa: 2005

BREYMANN & HABENER te Hamburg.

Agenten voor Landen of Provincien gezocht.

PARKETVLOEREN,
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 2006
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.
TROTTOIR-TEGELS. GEMENT-TEGELS.

LÉON DE SMET & Cie. GENT,

Fabriekanten van Ceramiektegels,
geperste, gepolijste en ingebrande
CEMENTTEGELS
EN
PORTLAND CEMENT.

Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam*, in BOUWMATERIALEN.
Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN,
ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz. 2007

BEKROOND:
Dusseldorp 1880.
Weenen 1880.

GOUDEN MEDAILLE
AMSTERDAM 1883.

BEKROOND:
Frankfort a/M. 1881.
Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN
MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK,
KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.
Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.**
OPGERICHT 1830. 2008

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:
FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,
ALBASTINE
in verschillende kleuren, tervervanging van WITKALK,
OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Polytechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij Haag*.
Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & Co. Noordwal, *den Haag*.
Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam*. 2009

FRED. STIELTJES & Co.

Importeurs van Amerikaansche
Hout- en IJzerwaren.
Keizersgracht 745 bij den Amstel.

MAGAZIJN VAN
SCHOOLBANKEN, Systeem ANDREWS.
STOELEN en BANKEN
voor SCHOUWBURGEN, CONCERTZALEN, enz.
Asbest brandvrije verven,
Asbest olieverven,
Asbest dakbedekkingen,
Asbest-Cement
voor het herstellen van beschadigde zinken en andere daken.
Geïllustreerde Catalogussen en prijzen op aanvrage verkrijgbaar. 2010

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,
SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken
en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2011

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 2012

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephon N°. 352.

AGENT VOOR
MUSGRAVE & Co.,
te BELFAST.



FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden Med. Intern. Tentoonst. 1883.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 29.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEEK,

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

Eene korte bijdrage naar aanleiding der brochure van den heer J. A. VAN DER KLOES, door Dzn. J. Sanches, vervolg van pag. 187. — Kookformuis, stelsel A. Senking. — Uit de vergadering der Maatschappij tot bevordering van Nijverheid. — Prijsvragen. — Binnen- en Buitenlandsche berichten.

PLAAT: Kookformuis in de Infanterie-Kazerne te Utrecht.

EENE KORTE BIJDRAGE

NAAR AANLEIDING DER BROCHURE VAN DEN HEER J. A. VAN DER KLOES,

GETITELD:

„DE THEORIE VAN PROF. C. VON NAEGELI enz."

(*Vervolg van Pag.* 187).

De heer van der Kloes, vroeger Directeur der Gemeentewerken te Dordrecht, blijkt geen naprater te zijn. Zoo als hij zelf zegt, heeft hij het boek van v. Naegeli doorgeworsteld en achtte het nuttig het Nederlandsche publiek de theorie van den Münchener Professor te verklaren. Na de omschrijving dier beginselen, welke, zooals wij boven aantoonden, voor wederlegging vatbaar zijn en die door den Delftschen leeraar ook niet onvoorwaardelijk worden aangenomen, behandelt hij de verschillende afvoerstelsels en brengt ze onder de navolgende rubrieken.

1°. Het système libre.
2°. De beerputten.
3°. Het tonnestelsel.
4°. Het Liernur- of pneumatische stelsel.
5°. Het spoelstelsel.

Het ligt niet in onze bedoeling stap voor stap den heer van der Kloes te volgen. Slechts hier en daar zullen wij een greep in zijn boekje doen.

Het système libre.

Ofschoon van der Kloes een tegenstander van dit stelsel is, vermeent hij, dat de faecaliën in een stroomend water geleid, geene schade meer kunnen aanrichten, ja zelfs, dat het water door oxydatie als reiniger optreedt en alle vuil vernietigt. Daarentegen verklaren alle deskundigen, dat water niet desinfecteert. In Duitschland is proefondervindelijk bewezen, dat faeces in den oorspronkelijken toestand, meer dan 31 kilometer zijn verplaatst, terwijl in Engeland bevonden is, dat het water in de rivier, na 70 mijlen afgelegd te hebben, de organische stoffen nog niet voldoende had omgezet. De Royal Rivers Pollution Commission deelt in haar rapport mede, dat eene rivier waarvan het water 0,456 M. snelheid per seconde heeft, na een loop van 150 kilometer slechts 25 % der organische stoffen verloren heeft, terwijl vervolgens de oxydatie hoe langer zoo minder wordt. De snelheid van den vloed brengt dus het vuil spoediger bij den buurman, doch vernietigt het niet. Een Engelsch minister verklaarde in het Parlement, dat in het Vereenigd Koninkrijk geene rivier bestaat, die geheel rein is. De gezondheids-commissie in Duitschland geeft als hare meening te kennen, dat rioolwater zelfs bij de grootste verdunning niet onschadelijk kan worden gemaakt.

Te Rotterdam is op het oogenblik de rioolkwestie aanhangig. De Nieuwe Rotterdammer Courant der eerste dagen van Juni bevat het voorstel van den Directeur der Gemeentewerken tot afvoer in de Maas, en de bestrijding van dat voorstel door den Inspecteur van het geneesk. Staatstoezicht in Zuid-Holland, en door de Commissie voor de gemeente-reiniging. Het vrije afvoerstelsel wordt daar in het breede besproken.

De beerputten.

Dat ondichte beerputten niet deugen weet een ieder, al worden zij in sommige gevallen door den heer van der Kloes getolereerd. Wie onderzoekt of dat

AANBESTEDING.

Op Maandag den 14den Juli des morgens ten 11 uur zal door Burgemeester en Wethouders van *Opsterland*, ten Gemeentehuize te *Beesterzwaag* publiek worden aanbesteed:

a **Het bouwen eener school en onderwijzerswoning te Kortezwaag.**

b **Het bouwen eener school en onderwijzerswoning te Lippenhuizen.**

c **Het bouwen eener school te Hemrik.**

d **Het bouwen eener school te Bakkaveen.**

aa **Het maken en leveren van 288 schoolbanken en 12 boekenkasten in 4 perceelen.**

bb **Het verwen der schoolbanken en kasten in 4 perceelen.**

De besteding geschiedt voor *a*, *b*, *c* en *d* elk afzonderlijk en in massa, evenzoo voor *aa* en *bb*.

Bestekken en teekeningen verkrijgbaar ten Gemeentehuize te *Beesterzwaag* tegen *franco* toezending van *f* 1.50, voor ieder perceel; terwijl de bestekken voor *aa* en *bb*, zoomede de modelbanken aldaar ter inzage liggen en staan.

Inlichtingen bij den Gemeente-Architekt iederen Zaterdag, de besteding voorafgaande van 10 tot 2 uur.

Aanwijzing op de terreinen den 11den Juli, beginnende ten half 10 uur te *Kortezwaag*. 2003

BEESTERZWAAG, den 23sten Juni 1884.

AANBESTEDING. 2004

Op Woensdag 23 Juli 1884, des middags ten 12 ure zullen de Civiel-Ingenieurs SIJMONS & HUYGEN, namens hun principaal, de firma M. P. POLLEN & ZOON in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis op de Korte Hoogstraat te Rotterdam in het openbaar aanbesteden:

Het bouwen van een Entrepot, een Paardenstal en elf bovenwoningen te Rotterdam.

De inlevering der inschrijvingsbiljetten moet op den dag der aanbesteding in een der lokalen van voornoemd koffiehuis 's morgens ten 12 ure plaats vinden.

Het bestek ligt daar ter lezing.

Op de in het bestek bepaalde uren en dagen geschiedt de aanwijzing en worden inlichtingen verstrekt.

Bestekken met teekeningen zijn op franco aanvrage en tegen betaling van *f* 1.50 verkrijgbaar, bij de boekverkoopers M. WIJT & ZONEN, Westnieuwland 10 te *Rotterdam*.

DRIJFRIEMEN VAN KAMEELHAAR.

Eenige contractanten voor Europa: 2005

BREYMANN & HÜBENER te Hamburg.

Agenten voor Landen of Provincien gezocht.

PARKETVLOEREN,

Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke

benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels**, 2006

bij de Vertegenwoordigers en Depothouders

DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

TROTTOIR-TEGELS. CEMENT-TEGELS.

LÉON DE SMET & C°. GENT,

Fabriekanten van Ceramiektegels,

geperste, gepolijste en ingebrande

CEMENTTEGELS

EN

PORTLAND CEMENT.

Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam*, in BOUWMATERIALEN.

Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN,

ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz. 2007

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.

GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.

BEKROOND: Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK,

KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.**

OPGERICHT 1830. 2008

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE

in verschillende kleuren, tervervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen,

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Polytechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij Haag*.

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°, Noordwal, *den Haag*.

Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam*. 2009

FRED. STIELTJES & C°.

Importeurs van Amerikaansche

Hout- en IJzerwaren.

Keizersgracht 745 bij den Amstel.

MAGAZIJN VAN

SCHOOLBANKEN, Systeem ANDREWS.

STOELEN en BANKEN

voor SCHOUWBURGEN, CONCERTZALEN, enz.

Asbest brandvrije verven,
Asbest olieverven,
Asbest dakbedekkingen,
Asbest-Cement

voor het herstellen van beschadigde zinken en andere daken.

Geïllustreerde Catalogussen en prijzen op aanvrage verkrijgbaar. 2010

G. J. Vincent & C°.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE**.

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2011

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2012

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephon N°. 352.

AGENT VOOR

MUSGRAVE & C°.,

te BELFAST.



FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden Med. Intern. Tentoonst. 1883.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 29.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. K. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Eene korte bijdrage naar aanleiding der brochure van den heer J. A. VAN DER KLOES, door Dan. J. Sanches, vervolg van pag. 187. — Kookformis, stelsel A. Senking. — Uit de vergadering der Maatschappij tot bevordering van Nijverheid. — Prijsvragen. — Binnen- en Buitenlandsche berichten.

PLAAT: Kookformis in de Infanterie-Kazerne te Utrecht.

EENE KORTE BIJDRAGE

NAAR AANLEIDING DER BROCHURE VAN DEN HEER J. A. VAN DER KLOES,

GETITELD:

„DE THEORIE VAN PROF. C. VON NAEGELI enz."

(*Vervolg van Pag.* 187).

De heer van der Kloes, vroeger Directeur der Gemeentewerken te Dordrecht, blijkt geen naprater te zijn. Zoo als hij zelf zegt, heeft hij het boek van v. Naegeli doorgeworsteld en achtte het nuttig het Nederlandsche publiek de theorie van den Münchener Professor te verklaren. Na de omschrijving dier beginselen, welke, zooals wij boven aantoonden, voor wederlegging vatbaar zijn en die door den Delftschen leeraar ook niet onvoorwaardelijk worden aangenomen, behandelt hij de verschillende afvoerstelsels en brengt ze onder de navolgende rubrieken.

1°. Het système libre.
2°. De beerputten.
3°. Het tonnestelsel.
4°. Het Liernur- of pneumatische stelsel.
5°. Het spoelstelsel.

Het ligt niet in onze bedoeling stap voor stap den heer van der Kloes te volgen. Slechts hier en daar zullen wij een greep in zijn boekje doen.

Het système libre.

Ofschoon van der Kloes een tegenstander van dit stelsel is, vermeent hij, dat de faecaliën in een stroomend water geleid, geene schade meer kunnen aanrichten, ja zelfs, dat het water door oxydatie als reiniger optreedt en alle vuil vernietigt. Daarentegen verklaren alle deskundigen, dat water niet desinfecteert. In Duitschland is proefondervindelijk bewezen, dat faeces in den oorspronkelijken toestand, meer dan 34 kilometer zijn verplaatst, terwijl in Engeland bevonden is, dat het water in de rivier, na 70 mijlen afgelegd te hebben, de organische stoffen nog niet voldoende had omgezet. De Royal Rivers Pollution Commission deelt in haar rapport mede, dat eene rivier waarvan het water 0,456 M. snelheid per seconde heeft, na een loop van 150 kilometer slechts 25 % der organische stoffen verloren heeft, terwijl vervolgens de oxydatie hoe langer zoo minder wordt. De snelheid van den vloed brengt dus het vuil spoediger bij den buurman, doch vernietigt het niet. Een Engelsch minister verklaarde in het Parlement, dat in het Vereenigd Koninkrijk geene rivier bestaat, die geheel rein is. De gezondheids-commissie in Duitschland geeft als hare meening te kennen, dat rioolwater zelfs bij de grootste verdunning niet onschadelijk kan worden gemaakt.

Te Rotterdam is op het oogenblik de rioolkwestie aanhangig. De Nieuwe Rotterdammer Courant der eerste dagen van Juni bevat het voorstel van den Directeur der Gemeentewerken tot afvoer in de Maas, en de bestrijding van dat voorstel door den Inspecteur van het geneesk. Staatstoezicht in Zuid-Holland, en door de Commissie voor de gemeente-reiniging. Het vrije afvoerstelsel wordt daar in het breede besproken.

De beerputten.

Dat ondichte beerputten niet deugen weet een ieder, al worden zij in sommige gevallen door den heer van der Kloes getolereerd. Wie onderzoekt of dat

denkbeeldig geval, waarin men ze mag toestaan, aanwezig is? Aangenomen dat er, behalve van ijzer, de dichte beerputten te maken zijn, waarvoor v. Naegeli zoo ijvert, dan hebben zij geen nut, aangezien zij aan het straatriool verbonden, slechts als verlenging van dat riool te beschouwen zijn. Absoluut dichte beerputten zijn ondingen. Binnen korten tijd zijn zij vol. De stoffen daarin zijn steeds in gisting en nadeelig voor de gezondheid. Dikwijls moeten zij geledigd worden, hetgeen met veel kosten en ongerief gepaard gaat. De boeren roemen ten zeerste de oude stoffen uit beerputten. Zij dwalen ten volle. Zaakkundige chemisten op het gebied der landbouwkunde hebben bevonden, dat uitwerpselen na eene maand reeds meer dan 60 % der mestwaarde hebben verloren.

De privaat-inrichtingen.

De heer van der Kloes vermeent, dat de waterclosets bezwaarlijk toe te passen zijn bij het Liernur-stelsel. Dit is eene dwaling, aangezien bij dat stelsel de kwestie zich oplost in het verdampen van een grootere hoeveelheid water en alzoo in geld is over te brengen.

Jaren lang hebben wij met ammoniak gassen gewerkt, en onze ondervinding is, dat een watercloset eene absurditeit moet zijn. Het water houdt de gassen uit het riool of den beerput volstrekt niet tegen; integendeel, eene buis voor amoniak gas, ± 80 cM. onder water uitmondende, liet zoodra de kraan geopend werd, niet alleen onmiddelijk de gassen door het water in de lucht doch het water was geheel met amoniak bezwangerd. In meerdere mate geschiedt dit door de geringe afsluiting van het watercloset. Von Naegeli, dunkt ons, moest de grootste voorstander zijn van de faecaal afsluiting bij het Liernur privaat; immers de gassen, zoo min als de zwammen, kunnen door de kleverige zelfstandigheid; de versche faeces verdringen de ouden voordat ontbinding kan plaats vinden; de wanden zijn zoodanig ingericht dat zij niet bevuild worden, zoodat er geen sprake kan zijn van opdroogende en vrijwordende zwammen.

Het Tonnenstelsel.

In een der vorige nummers van dit weekblad hebben wij reeds als ons gevoelen te kennen gegeven, dat het tonnenstelsel slechts dan kan toegepast worden, waar het als tijdelijke maatregel grooter kwaad moet voorkomen. Eene plattelandsgemeente, waar de huizen ver van elkander verwijderd zijn en de privaten gemakkelijk te bereiken, doet beter het wissel tonnenstelsel toe te passen, dan in beerkuilen of op slooten te loozen. Doch in eene stad dat zoogenoemde stelsel algemeen te willen invoeren, is zoowel zedelijk als geldelijk af te keuren. Men vertelt wel dat het goedkoop is, doch hoedanig is dan de toepassing? De heer van der Kloes vertelt ons hoe men aan die goedkoope exploitatie komt. Iedereen die te Amsterdam met de Gemeente-reiniging bekend is en weet op welk uitmuntende wijze zoowel het Gemeente Bestuur als de Directeur alles in het werk stellen, om zoo goed doenlijk te reinigen en alles te vermijden wat beleedigend voor den goeden smaak en de zintuigen is, moet bekennen, dat de toepassing van het wisseltonnenstelsel niet beter dan het daar is, kan geschieden. Doch, tot welken prijs wordt dat resultaat verkregen? Volgens het gemeente verslag van 1882 waren dat jaar 1370 tonnen in gebruik; zij dienden in 322 perceelen voor 1300 gezinnen. De hoeveelheid verzamelde faecaliën bedroeg 1309 M³. De kosten voor het wisseltonnenstelsel zijn in dat zelfde jaar geweest *f* 10310.67.

Het Liernurstelsel.

De heer van der Kloes behoort tot degenen, die best weten wat het Liernurstelsel is, aangezien te Dordrecht de toepassing geschiedde terwijl hij Directeur der Gemeentewerken was.

Het verwondert ons derhalve, ZEd. als grief daartegen te hooren aanvoeren, dat bij toepassing in de oude stad binnenshuis moet gewerkt worden, hetgeen bij algemeenen invoer van het spoelstelsel niet noodig is. Natuurlijk kan er geen sprake zijn van eene verbinding aan het buizennet, of men moet bij het privaat beginnen; doch dit is mede het geval bij het spoelstelsel. Aangezien meest alle oude beerputten en spruiten lek zijn, zal men bij toepassing van deze wijze van afvoer moeten aanvangen met binnenshuis een nieuwen dichten beerput en dito riool te maken. Dit is onvermijdelijk, aangezien ook het spoelstelsel bodemverontreiniging wil tegengaan. De heer van der Kloes bekent zelf, dat bij geen stelsel de aanbrenging spoediger en goedkooper geschieden kan, dan bij dat volgens Liernur.

Het omslachtige der Liernur-privaten wordt door den heer van der Kloes te breed uitgemeten. In werkelijkheid, en vooral thans, is zulks niet het geval. De privaten bestaan uit een korten binnen- en een buiten-trechter waaraan een syphon. Aan den buiten-trechter is ter wederzijden een zinken buisje aangebracht. Op de syphon bevindt zich een deksel tot verwijdering van eventueele verstoppingen. Het gewone privaat in een heerenhuis is, behalve de twee zinken buisjes, even zoo ingericht; men vindt daar een porceleinen kom, een looden buitentrechter daaromheen, als syphon een vierkanten looden bak met tusschenschot, welke bak van een wijden koperen stop is voorzien ter wegneming van verstoppingen. Al die spanningskleppen, waarvoor de heer van der Kloes zoo beangst is, bestaan niet; slechts op den ondersten syphon bevindt zich één dergelijk klepje. De standbuis evenwijdig tot buitendaks op te voeren, wil de heer Liernur even goed; alleen om kosten te sparen is toegestaan het boveneinde der buis nauwer te maken. De Wolpertsche ventilator met houtskool-buis kan onzes inziens gemist worden. Vergissen wij ons niet, dan staat hij daar op aandrang van hygienisten.

Nog eenvoudiger kunnen de Liernur-privaten ingericht worden, zoo men wil. Bij den bouw van 60 arbeiderswoningen, alwaar ons de toepassing van het Liernurstelsel was voorgeschreven, is de inrichting aldus gemaakt. De privaten bevinden zich op 4 verdiepingen twee neven elkander; van elke woning links en rechts loost de syphon op een gemeenschappelijke standbuis, zoodat 8 privaten maar één standbuis hebben. De zinken buizen ter wederzijden van den buiten-trechter zijn weggelaten. Op het boveneinde der standbuis bevindt zich een Wolpertsche ventilator en aan den ondersten syphon één spanningsklep. Dezer dagen bezochten wij genoemde arbeiderswoningen, doch konden geen spoor van stank of ongerief bemerken. Nog vroeger zagen wij bij het Liernur-stelsel de gewone looden trechters met zwanenhalzen toegepast. De tegenwoordige

syphons achten wij beter, dewijl zij het verwijderen van verstoppingen gemakkelijk toelaten. De heer van der Kloes geeft zelf aan, dat de verstoppingen niet aan het stelsel, doch aan de personen te wijten zijn. De kosten voor de takbuis naar de hoofdbuis, zijn minder dan die voor een gemetseld riool, al laat men de beerput buiten rekening.

Hij, die riolen of andere werken moet aanleggen, zal zijne cijfers niet baseeren op de kosten van dergelijke werken in andere steden, omdat verschillende omstandigheden hierop van invloed zijn; hij zal nagaan, of hij al dan niet heipalen moet bezigen en voorts berekenen welk bedrag hij aan hout en steenen noodig heeft.

Zoo ook mag men, wanneer gesproken wordt over de kosten van het Liernurstelsel, de uitgaven ten behoeve van voorloopige inrichtingen, proeven enz. niet in rekening brengen. Alleen de straatreservoirs, de strekkende meters hoofd-, vacuum- en expeditie-buis met hetgeen er bij behoort komen in aanmerking en voor het Pompstation de werktuigen, benoodigd tot het daarstellen van het luchtledige, benevens die voor de ontvangst en aflevering der stoffen. Bij den tegenwoordigen stand van zaken is deze rekening, uit bestaande werken, zeer nauwkeurig op te maken. Hoe verder met die stoffen gehandeld moet worden, hangt af van plaatselijke en oeconomische toestanden

Freiherrn von Podewils, ingenieur in Beijerschen Staatsdienst, die een voorstander van het Liernurstelsel is, vermeende in 79 eene goedkoopere wijze van poudrettebereiding te hebben uitgevonden, n.l. door de faecaliën met rook te vermengen en alzoo tot geschikte meststof te bereiden. Eene dergelijke inrichting is tot stand gekomen; doch naar wij vernomen hebben door den heer Podewils opgegeven, omdat hem bleek, dat de poudrettebereiding volgens Liernur goedkooper is.

Het spoelstelsel.

Bij dit stelsel is niet alles couleur de rose. Het rioolvocht te verzamelen en langs chemischen weg te desinfecteeren, is gebleken veel te kostbaar te zijn. Dr. Petri te Berlijn kwam op het denkbeeld het rioolvocht door turfmolm te zuiveren en den molm met de achtergebleven zelfstandigheden als mest te bezigen. In eenige fabrieken is de inrichting tot stand gekomen en werd nabij het straf-etablissement Plötzensee een proefstation gebouwd. Na twee jaar martelens en veranderen heeft men de zaak opgegeven.

Niettegenstaande alle pogingen van Hobrecht om de riooleering met toepassing van bevloeiingsvelden als het eenige rationeele te doen doorgaan, stroomen van alle kanten de bewijzen van het onhoudbare van dit stelsel. De landerijen om Berlijn, voor dit doel ingericht, worden letterlijk verdronken en wordt er, door zaakkundigen, algemeen geklaagd over den ongezonden toestand die hieruit voortvloeit. Fuhrmann, Dr. Alex. Muller en Knauff staven in officiëele stukken de gegrondheid der klachten Steeds wordt er om meer velden gevraagd, dewijl het afvloeiende water de akkers bijna even onrein verlaat als het er opgekomen is.

In het Duitsche Baugewerks Blatt van 1 Maart 84 lezen wij, dat te Berlijn, de Zentral Kommission „der Hausbesitzer Vereine", de Gemeente Regeering verzocht heeft eene proef te nemen met het Liernurstelsel. Anderen gaven den raad, het rioolvocht voor niets aan de boeren te geven, desnoods nog met eenige schadevergoeding. Weder anderen stelden voor, compostbedden te maken. Men zegt te Berlijn, „als wij die schoone redeneeringen van Hobrecht hooren, dan denken wij steeds aan de voordeelige uitkomsten, die hij ons voorspiegelde, welke met de cultuur van suikerbieten verkregen zouden worden, en die op verlies uitloopen, omdat het blijkt dat de Rieselfelder niet geschikt zijn.

Baurath Knauff, vroeger geëmploieerd bij de riooleeringswerken te Berlijn, en alzoo au courant van de zaak, raadt in eene brochure, voor eenige maanden verschenen, voor Moabit, een ander stelsel aan.

En is het te Parijs beter gesteld?

Te Gennevilliers zijn 600 Hect. in bevloeiing. Men geeft op voor geheel Parijs met 2000 Hect. te kunnen volstaan. Op welke onware gegevens dit cijfer gebaseerd is, bewijst het navolgende. Te Berlijn heeft men voor Radiaalsysteem I—V ongeveer 3500 Hect. bevloeiingsveld. Wanneer wij de bevolking van Parijs op 2 millioen, en het verbruikswater op 200 liter stellen dan zijn dagelijks 400.000 M³ naar de bevloeiingsvelden te brengen. Te Berlijn heeft men ondervonden dat 20.600 M³ per dag op 300 Hect. gebracht, eene overstrooming veroorzaakte die dammen en dijken doorbrak en waarmede men heeft moeten ophouden. Naar dezen maatstaf zou Parijs, van 6000 Hect. land een modderpoel maken. De Staats Commissie in Duitschland eischt voor elke 250 inwoners, 1 Hect bevloeiingsveld, dit zou voor Parijs zijn 8000 Hectaren. Chemische analyses hebben aangetoond, dat de beste velden van Berlijn slechts ¼ der mest bestanddeelen hebben opgenomen; wij komen derhalve voor Parijs tot het cijfer van 40.000 Hect.

Elke Hectare land kost, om het tot bevloeiingsveld in te richten, alzoo buiten den koopprijs, ongeveer 1600 Mark. Hij, die bevloeien wil, mag dit alles wel in het oog houden en zich aan Berlijn spiegelen.

Dat de bevolking te Gennevilliers met 34% vermeerderd is, bewijst niets; wanneer weiland tot moesgrond wordt ingericht, dan spreekt het van zelf, dat meer handenarbeid vereischt wordt en het bevolkings cijfer derhalve toeneemt.

Hoe het zij, elk stelsel heeft zijn voor- en na-deelen, doch het eene in veel grootere mate dan het andere. Daarom moeten zij, wier roeping het is voor de stadsreiniging te zorgen of de noodige werken daarvoor aan te leggen, ook onbevooroordeelde mannen zijn, die hunne gewichtige taak zonder partijdigheid bestudeeren en uitvoeren. Zij moeten een ruimen en onbevangen blik hebben, om ook in de toekomst te kunnen zien. Niet het financieele mag uitsluitend den doorslag geven.

Het boekje van den heer van der Kloes kunnen wij alleen aanraden aan hem die lezen kan, d. w. z. aan hem die zelf weet gevolgtrekkingen te maken. De architect en ingenieur vindt er menig goeden wenk. Hij echter, die een oordeel wil of moet uitspreken over de faecaal kwestie, mag vooral niet verzuimen na te gaan wat anderen over dit onderwerp zeggen: hij zoude anders grovelijk kunnen mistasten.

Wij eindigen met de woorden van de Duitsche Commissie tot onderzoek der vraagstukken betreffende de

kanalisatie en afvoer: „alleen door het zamenwerken van velen in verschillende richtingen wordt datgene gevonden, wat voor de gezondheid der bewoners het verkiezelijkste is."

Amsterdam, Juni 1884. DANL. J. SANCHES.

Naschrift.

In het Zuiden van Frankrijk heerscht de cholera. Alle Regeeringen nemen maatregelen om den vijand te weeren. De Duitsche Regeering riep eene Commissie van de bekwaamste mannen te zamen, om haar oordeel te vernemen over het opleggen eener quarantaine. Deze Commissie, gaf als haar gevoelen te kennen, dat de bedoelde quarantaine weinig nut en veel last zoude veroorzaken. Niet de nieuwere verkeerswegen, doch de **rivieren en wateren** brengen de besmetting aan, adviseert de Commissie. Voorts vestigt de Regeering de aandacht der autoriteiten op het dringend noodige, den bodem rein te houden door alle faecaliën en afval onschadelijk te maken, goed te zorgen voor zuiver drinkwater en voor het verwijderen van nadeelig voedsel. — Dit een en ander ontleenen wij aan het Handelsblad. —

DL. J. S.

KOOKFORNUIS

VOLGENS HET STELSEL A. SENKING.

te Hildesheim in Hannover.

In N°. 44 van dit Weekblad, 1 November 1883, geeft de Heer J. M. v. H. eene breedvoerige beschrijving van spijsbereiding door middel van heet water en stoom, volgens het stelsel A. BERNARD te Luik, waarbij sprake is van eene vergelijking met het stelsel SENKING, hetwelk o. a. bij de nieuw gebouwde Infanterie-Kazerne te Utrecht is toegepast Daarom laat ik hier eene korte beschrijving van dat fornuis, zooals het te Utrecht in gebruik is, volgen.

Het fornuis bestaat hoofdzakelijk uit drie spijsketels *a*, *b* en *c*, en een waterketel *d*, respectievelijk 750, 300, 555 en 475 *L*. inhoud, allen van gesmeed ijzer, dik 0,007 M. en inwendig geheel vertind.

De deksels der spijsketels, mede van gesmeed ijzer, zijn voorzien van een dubbelen rand waarin een guttapercha band geplaatst is tot hermetische afsluiting. De ketels worden gesloten door middel van zes à acht beweegbare schroeven welke van tegenmoeren voorzien zijn, om het ongelijkmatige of te sterke aandraaien te voorkomen.

In het midden der deksels is een zekerheids- of controle ventiel aangebracht, ten einde den overvloedigen wasem af te leiden en tevens de kooktemperateur aan te geven.

Deze ventiel bestaat uit eene vertikale stang van rood koper, aan welks ondereinde een vertinden kegel van dat zelfde metaal; boven dezen kegel zijn eenige waaiervormige vleugels aangebracht. Wanneer nu de spijs kookt, wordt door den gevormden stoom, onder eene drukking van ongeveer ½ atmospheer, de kegel opgelicht en begint deze door middel der vleugels te draaien; de stoom wordt intusschen door eene buis afgevoerd naar den waterketel. De kok weet hoe lang elke spijs noodig heeft te koken en regelt het vuur naar het meer of minder snel draaien van den ventiel.

Om het uitstroomen van gekookte stoffen te voorkomen, bevindt zich aan de binnenzijde van den deksel, onder den ventiel, een dubbel bakje van vertind ijzer.

De buizen door welke de stoom uit de spijsketels afgevoerd wordt, zijn, voor zoover zij zich op de deksels bevinden, daaraan vastgeklonken en worden door middel van eene beweegbare bledschroef verbonden met de verdere buizen, welke over de dekplaat van het fornuis naar den waterketel loopen.

De waterketel is, voor zoover deze in het fornuis zit, van dezelfde constructie als de overige ketels; de deksel is zoowel uit- als inwendig vertind; de achterste helft daarvan is aan den ketel vastgeklonken en door middel van scharnieren aan de voorste helft verbonden. In die achterste helft bevinden zich tegenover de uitmondingen der stoombuizen, drie gaten waarin bussen gehangen worden om de gecondenseerde stoom op te vangen, ten einde te voorkomen dat het water den smaak aanneemt van den in een der overige ketels gekookte spijs. Verder is dit gedeelte voorzien van een vertikaal scherm, hoog 0.25 M., opdat de wasem daarachter blijft, daar de ketel steeds tot boven den onderkant van dat scherm met water gevuld moet zijn en zoodoende de wasem door een pijp naar den schoorsteen geleid wordt.

De spijsketels hebben elk een lossen binnenketel van geperforeerd vertind ijzer, waarvan de bodem door middel van een haak kan worden uitgenomen. Deze binnenketels laten eene tusschenruimte van 2 cM., ten einde het aanbranden te voorkomen.

Voorts is aan elken ketel een gegoten ijzeren afvoerbuis bevestigd, waaraan een koperen kraan om het water af te tappen, echter zoodanig, dat steeds een gedeelte water in de ketels blijft; boven deze kranen zijn gesmeed ijzeren platen aangebracht, welke als optreden dienen om op het fornuis te komen en tevens de kranen voor beschadiging vrijwaren. De bovenplaat van het fornuis wordt bijna niet warm, zoodat de kok, bij het opscheppen van het eten, zich gemakkelijk boven op het fornuis plaatst.

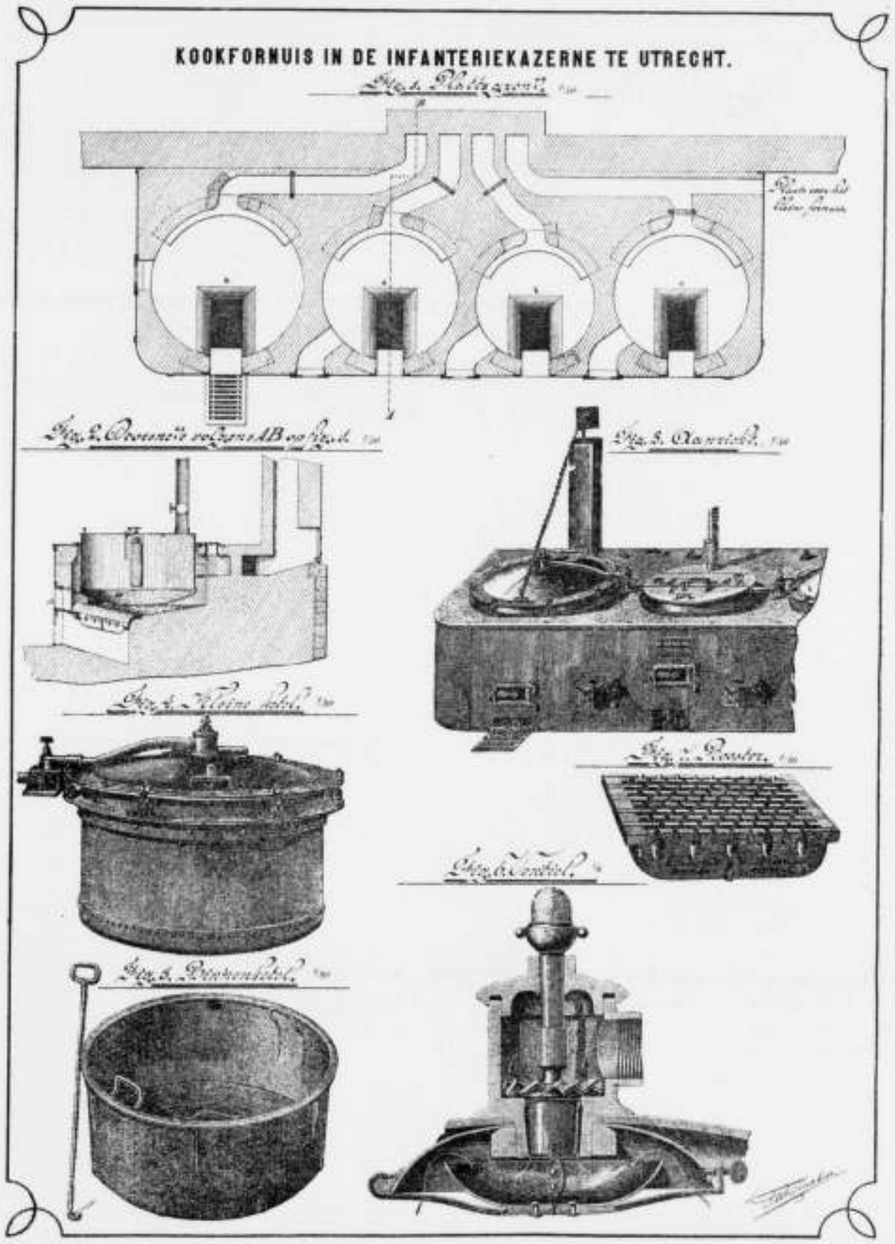
Bij de bemetseling van het fornuis is een zeer spaarzaam gebruik gemaakt van vuurvaste steenen; enkel zijn de hoeken der rookkanalen met deze steenen bewerkt en zijn naast en boven de stookgaten massieve blokken daarvan aangebracht.

Ter hoogte van de rookkanalen zijn gesmeed ijzeren platen ingemetseld, welke met een rand van gegoten ijzer verzwaard zijn en juist tegen de ketels aansluiten, waardoor de geheele oppervlakte dezer ketels gelijkmatig verwarmd wordt.

Naast het fornuis is voor het uitbraden van vet enz., een klein fornuisje geplaatst, zooals deze door den heer S. voor huishoudelijk gebruik vervaardigd worden.

Eindelijk zijn, behalve de vier schuiven voor het temperen van het vuur, nog de noodige openingen aangebracht tot het reinigen der rookkanalen.

Bij de beproeving van dit fornuis heeft men voor vergelijking, dat in de Kazerne der Veld-Artillerie bestemd, hetwelk in 1876 gemaakt is en destijds onder de goeden mocht worden gerekend.



Phot-lith. Wijsmuller & Metz, Amst.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad. Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam.

De groote brandstofbesparing door het Senkingsfornuis verkregen, was daarbij niet onbelangrijk. De uitkomsten waren, voor hetzelfde aantal manschappen (ongeveer 450), als volgt:

voor de soep en het koffiewater,

in het Senkingsfornuis ongeveer 20 KG. steenkolen, kostende . . . . . ƒ 0.15

„ „ fornuis der Veld-Artillerie ongeveer 150 KG. cokes, kostende. . . . . „ 1.35

voor het middagmaal,

in het Senkingsfornuis ongeveer 35 KG. steenkolen, kostende. . . . . „ 0.27

„ „ fornuis der Veld-Artillerie ongeveer 120 KG. cokes, kostende. . . . . „ 1.18

De tijd, gerekend van af het aanmaken van het vuur tot het begin van koken, was gemiddeld.

voor soep	2	uur	
„ aardappelen	2	„	
„ id. en wortelen	1	„ 30	minuten.
„ id. en witte kool	1	„ 30	„
„ andijvie	1	„ 30	„
„ bruine boonen	1	„ 30	„
„ roode kool	1	„	
„ witte kool	0	„ 45	„
„ uien	0	„ 45	„

Hoezeer, wegens het uitsluitend eten van stampkost, aan het koken van droge aardappelen door den soldaat geen waarde gehecht wordt, is toch bij de beproeving gebleken, dat deze zeer goed kunnen worden gekookt.

Ook het op den vorigen dag koken van de soep leverde geenerlei bezwaar. Soep, die des avonds ten 10 ure gereed was en die men, na het vuur te hebben uitgehaald en de schoorsteenschuif te hebben gesloten, eenvoudig staan liet, was den volgenden ochtend nog te warm om zoo gegeten te worden.

Voor het overige heeft dit fornuis door de volstrekte afwezigheid van wasem, door de stevige constructie, door de groote reinheid in de keuken, en door het minder aantal bijkoks, nog groote voordeelen.

De kosten der geheele inrichting van dit fornuis, met inbegrip van vervoer, inkomende rechten, enz. bedroeg 3322 Mark, 55 Pf.

Utrecht, Januari 1884. P. A. Frijlink, E.Mz.

UIT DE VERGADERING DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING VAN NIJVERHEID.

Ter vergadering van Nijverheid, den 9 en 10 Juli te Assen gehouden, kwam in de tweede afdeeling aan de orde het verslag over de opleiding van leerlingen in handwerk, ambacht en fabriek, uitgebracht door eene commissie, benoemd door de Vereeniging tot bevordering van Fabriek en Handwerks-nijverheid in Nederland door de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van Nijverheid, door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen en door het Algemeen Nederlandsch Werklieden-Verbond, aan het hoofdbestuur der eerstgenoemde vereeniging.

Het rapport, aan al de besturen van departementen of afdeelingen toegezonden, behelst een overzicht van den toestand der leerlingen na de opheffing der gilden, drukt er op, dat reeds den 12 April 1803 eene wet in werking kwam om den toestand, in 1798 omvergeworpen, eenigszins te herstellen, voor zooverre dit de opleiding en verplichtingen van leerlingen betreft, wijst tot verbetering aan het contracten-stelsel tusschen leerlingen en patroons en zegt van de ambachtscholen, dat zij in 't algemeen niet kunnen worden aanbevolen om voor allen tot goed onderwijs te geraken, en besluit met deze conclusie: Met het oog op de zoo groote verscheidenheid van plaats en van bedrijf, acht de commissie zich genoopt tot het uitspreken van den wensch, dat het onderwijs aan teeken- en burgeravondscholen, vooral dat aan laatstgenoemde inrichtingen, na het doorloopen der lagere school aan de aanstaande handwerkslieden en fabrieksarbeiders te geven, hoe langer hoe meer worde ingericht in overeenstemming met de bizondere behoeften welke het bestemd is te bevredigen.

Het Rapport is geteekend door de heeren B. H. Pekelharing en B. H. Heldt.

De heer Jager uit Groningen gaf op uitnoodiging van den voorzitter, de heer generaal Delprat, een overzicht van genoemd verslag, daar de leden der afdeeling eerst den morgen van het congres met het verslag in kennis kwamen, en deed uitkomen, dat ambachtsscholen buiten het bewerken van hout en ijzer volgens het rapport, niet aan het doel kunnen beantwoorden, zich dus tot de bewerking dier materialen moeten bepalen, daar ambachtscholen in ruimeren zin opgevat, volgens 't verslag, in het onderwijs aan 50000 jongelui zouden moeten voorzien, iets wat om de kosten alleen tot het onmogelijke zou behooren.

Spreker wees er op, dat de commissie meer heil verwacht van het contracten-stelsel tusschen leerling en patroon en aan eene ruimere vermeerdering van teeken- en burgeravondscholen, vooral van laatstgenoemde categorie, doch dat een schema van deze te geven, een afzonderlijk onderzoek van deskundigen zou vereischen.

De heer Vreede uit Breda gevoelde zich gedrongen, reeds dadelijk zijne groote verwondering te moeten mededeelen over de conclusie van het verslag, daar ambachtscholen, zoo hij meende, in de algemeene sympathie deelden en dat naar sprekers meening ook verdienden.

De heer Graaf van Limburg Stirum uit Haarlem, verwonderde zich er zeer over, dat burgeravondscholen in genoemd verslag werden verdedigd; naar sprekers meening verdienden deze inrichtingen zulks niet, daar zij, voorzoover spreker bekend, geen resultaat opleveren, reden waarom daarover reeds lang het doodvonnis was uitgesproken. Alleen in teeken- en ambtscholen zag spreker heil.

De heer Symons uit Rotterdam maakte den vorigen spreker opmerkzaam, dat bij opheffing der burgeravondscholen toch weder inrichtingen moesten verrijzen, die voorzien in de behoeften aan theoretische kennis bij den handwerkstand. Ambachtscholen kunnen daarin ook wel voorzien, doch moeten dan ingericht worden zooals de technische afdeeling der akademie te Rotterdam, die geheel de burgeravondschool vervangt en waarvan de spreker als oud-leerling de gunstigste resultaten heeft ondervonden.

De heer Jager toonde aan, dat te Groningen de burgeravondschool mede een goeden naam heeft en in vele opzichten overeenkomt met de Rotterdamsche akademie van technische wetenschappen, aangezien zij in de plaats is gekomen van gelijksoortige afdeeling der akademie Minerva te Groningen, die haar om finantieele redenen heeft moeten laten glippen.

Spreker merkte op, dat hetgeen onder burgeravondscholen verstaan wordt, zeer uiteen loopt, zooals door docenten, van eene inrichting naar eene andere overgeplaatst, verklaard wordt. De programma's niet alleen, ook de opvatting van het onderwijs door de docenten en directeuren, maakt groot verschil.

In dezen stand der zaak gaat het niet aan de burgeravondscholen te verwerpen, en wederom andere inrichtingen met gelijk doel in 't leven te roepen; niet afbreken maar verbeteren meent spreker te moeten aanbevelen.

De heer Stortenbeker uit 's Hage merkt op, dat goede handwerkslieden niet gevormd worden door hen natuur- schei- en wiskundig onderwijs te geven; wat heeft een ambachtsman aan goniometrie, trigonometrie en mechanica zooals het wordt onderwezen en opgevat. Teekenen, en dan natuurlijk goed teekenen, waarin alleen goed ingerichte ambachtscholen kunnen voorzien, is noodig voor den leerjongen; al de ballast moet over boord, en voor goede practische docenten, docenten die niet alleen een acte M. O. behaalden, maar die kunstenaars zijn, moeten wij zorgen. En niet alleen bestaat die zorg voor dat onderwijs aan onze middelbare scholen, de lagere school moet beter teekenonderwijs geven, waarvoor in vele plaatsen voldoende krachten beschikbaar zijn. Het teekenonderwijs moet aldaar niet gegeven worden door onderwijzers, die een kop, en dan nog welk een kop, kunnen teekenen, en daaruit hunne bevoegdheid putten; het moeten even als de middelbare onderwijzers, menschen zijn, die een goed inzicht

hebben in kunstonderwijs. Dan zal van lieverlede de tijd aanbreken, dat wij niet alleen ambachtslieden verkrijgen die schoonheidsgevoel bezitten en dit toepassen, ook het publiek moet in dit opzicht eene betere opvoeding ontvangen.

Veel teekenen en wel verplicht teekenen aan lagere en middelbare scholen, onder leiding van niet alleen gexamineerde docenten, zooals thans, maar uit kunstenaars oogpunt b e v o e g d e docenten, is sprekers ideaal.

Generaal Delprat gat zijn gunstig oordeel ten beste omtrent de Amsterdamsche ambachtschool, die goed werkt; een lijst van de leerlingen dier school, tot heden bijgewerkt, doet zien, dat het doel met die school beoogd, wordt bereikt.

Een zeer belangrijk verslag levert de heer van Ruiven uit Deventer, in zake de wederwaardigheden door de commissie voor de daar ter stede op te richten ambachtschool ondervonden, waaruit bleek, dat de autoriteiten aldaar wel een ambachtschool wenschten te steunen door jaarlijks belangrijke subsidiën toe te staan, doch niet de school als eene gemeente inrichting wenschen te vormen. Teekenscholen zullen aan de ambachtscholen als avondscholen moeten worden toegevoegd.

De heer Jager merkt op, dat wij door de teekenscholen in bescherming te nemen terug gaan tot de kwaal die vroeger bestond, die van teekenscholen alleen heil verwachten. Naar sprekers meening wenscht de ambachtstand, noch de Maatschappij tot bevordering van Bouwkunst dien toestand terug, te meer, daar eene goede regeling der burgeravondscholen met of zonder teekenakademie of teekencursus reeds betere resultaten belooft. Het gaat te ver, van teekenen alleen alles te verwachten; er zijn nog anderen behoeften te bevredigen.

De heer Caspers uit Utrecht geeft een duidelijk overzicht van den toestand, door te wijzen op de onmogelijkheid om alle behoeften door ambachtscholen te bevredigen, niet alleen daar vele jongelui verhinderd worden die scholen te bezoeken, waardoor avondscholen in theoretisch onderwijs zullen moeten voorzien, maar ook dewijl men gebrek heeft aan bekwame docenten en geen weg zal weten met de produkten, terwijl de kosten kwestie spoedig zoo sterk op den voorgrond treed, dat de inrichtingen op te groote schaal opgevat, zich van zelf onmogelijk maken. De inrichtingen die er bestaan kunnen gunstig werken, wanneer slechts getracht wordt de behoeften waarin zij moeten voorzien te bevredigen. Ook spreker ziet niet in opheffing maar in verbetering van het bestaande, heil.

De heer Montauban van Swijndrecht kwam door de debatten, naar aanleiding der gestelde vraag:

»Door de vereenigde commissiën van de vier Maatschappijen »is een verslag uitgebracht over de opleiding van leerlingen in »handwerk, ambacht en fabriek. Kan dit verslag tot verdere »bemoeiingen aanleiding geven in het belang van onze Nijverheid?" tot deze conclusie:

Het Hoofdbestuur uit te noodigen die stappen te doen, die er toe kunnen bijdragen dat het herhalingsonderwijs en dat der burgeravondscholen zoo worde hervormd, dat het meer in overeenstemming worde gebracht, om den toekomstigen ambachtsman goed voor te bereiden en tevens, om te trachten het teekenonderwijs aan de lagere scholen beter aan het doel te doen beantwoorden.

Het ware te wenschen, dat alle departementen en afdeelingen van de daarin belangstellende vereenigingen in hunne eerstkomende vergaderingen, het onderwerp hierboven genoemd behandelden, opdat zoo spoedig mogelijk tot stand kome eene betere regeling van het onderwijs voor den ambachtstand, dat, gelijk nu weder bleek, veel te wenschen overlaat.

PRIJSVRAGEN.

In 't vorige nummer van dit Weekblad is het programma opgenomen van de Beurs-prijsvraag. Eene beoordeeling over dit stuk kan kort zijn, daar het aan alle eischen voor een goed en degelijk programma voldoet.

Van verschillende zijden zijn ons inlichtingen gevraagd, die aanleiding geven tot de volgende mededeelingen:

Sub 18 wordt in het programma gezegd: »Langs de Z. W. en N. O. gevels kan een breedte van 8 M. geheel of gedeeltelijk worden ingenomen tot het maken van voorsprongen, trappen en dergelijke constructiedeelen."

Die 8 M. kunnen aan de straat ontnomen worden.

Tevens wordt, sub 18, gezegd, dat men aan de lengte van het gebouw, groot 153 M., niet gebonden is, maar desnoodig naar het Z. W. over meerdere lengte voor het gebouw kan beschikken, echter nimmer verder dan de Papenbrugsteeg. Daar van de lengte van het g e b o u w gesproken wordt, zou men dus m e t d e n g e v e l tot aan die steeg kunnen gaan. Men zij echter voorzichtig: een blik op het terrein zal doen zien, dat het niet wenschelijk is te veel van de vrijgevigheid gebruik te maken en in 't uiterste geval de voorzijde van den trap, indien die daar noodig is, niet verder dan die steeg te doen gaan.

Sub 21 wordt gesproken van »lokalen voor verschillende doeleinden ten behoeve van den graanhandel, grenzende aan de Beurszaal en aan de noordzijde liggende, groot minstens 200 M².

Hierbij dient te worden opgemerkt, dat 3 a a n e l k a n d e r g r e n z e n d e lokalen, dat zijn: een monster-, een weeg- en een schrijfkamer, voldoende zijn. Met »aan de noordzijde liggende", wordt bedoeld, dat die lokalen licht uit het noorden moeten ontvangen.

Het is verder w e n s c h e l i j k, dat de drie of meer kamers voor den effectenhandel, ten gezamenlijke oppervlakte van ongeveer 350 M², aan elkander grenzen; in elk geval m o e t e n de drie (minstens) gevraagde in gemeenschap met elkander staan.

Nog is onder 21 opgegeven: »Een café restaurant, van het beurslokaal binnenshuis toegankelijk, en naast de leeskamer gelegen, groot minstens 250 M².

Men lette er op, dat dit café n i e t tevens v a n b u i t e n toegankelijk zij, daar het slechts voor beursbezoekers dienen moet.

Zie daar een antwoord op een paar tot ons gerichte vragen.

Zoo wij een opmerking omtrent het programma mogen maken dan is het deze, dat het niet duidelijk is of men over de arkaden, sub 18 genoemd, mag henen bouwen, ja of neen. Op de situatie staat opgegeven 30 M. voor breedte van het Damrak. Men mag een 5 M. breed trottoir, langs den N. W. gevel g e h e e l o f g e d e e l t e l i j k i n n e m e n d o o r a r k a d e n, mits daaronder het openbaar verkeer onbelemmerd kan geschieden.

Stel, men maakt arkaden. Mag men nu, geheel of gedeeltelijk daarover bouwen, of wenscht men een gaanderij boven die arkaden, zoodat ook de gevel der 1e verdieping van de Beurs, 30 M. van de bestaande gevels van het Damrak verwijderd blijve? Het *schijnt*, dat men daar 30 M. behouden wil. Wenschelijk ware het echter, dat dit punt, hetwelk eenigszins duister is, nader van officieele zijde werd toegelicht.

De *Deutsche Bauzeitung* van den 12den ll. wijdt eenige woorden aan deze prijsvraag. »Was lange währt, wird gut," zegt het blad over het programma, dat een voorbereidingstijd van ongeveer een jaar heeft gehad, en dat: »aber dafür auch in vielen Beziehungen als ein Muster seiner Art angesehen werden kann."

Het doet ons genoegen, dat de Bauzeitung, steeds zoo streng in haar oordeel, zoo vol lof is over het programma, en het elders duidelijk en klaar noemt. Het blad voorspelt een buitengewoon groote medewerking en drukt niet onbewimpeld de hoop uit, dat thans eens een levendige wedstrijd zal ontstaan tusschen de Duitsche en Fransche architekten, die zich sinds een tiental jaren niet op zulk een passend terrein hebben kunnen meten.

C. T. J. Louis Rieber.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Aan een verslag van de algemeene vergadering te Assen van de Ned. Maatschappij tot bevordering van Nijverheid, ontleenen wij, dat er twee prijsvragen zijn uitgeschreven, die aldus luiden:

»Hoe kan het zwavelgehalte uit het lichtgas verwijderd worden?" (een gouden medaille en *f* 200); (de tweede gouden medaille en *f* 100): »Een practische methode te vinden om het zwavelgehalte in het lichtgas te bepalen.

Te Toulouse is de kerk St. Sulpice Lapointe, een fraai en merkwaardig bouwwerk uit de 13e eeuw, ingestort. Zij was ledig en er werd niemand gedood of gewond; maar een half uur te voren woonden er ongeveer 300 personen de godsdienstoefening bij.

In het Alg. Handelsblad van 9 Juli 1884, lezen wij het volgende ingezonden stuk.

De Beursprijsvraag.

Het is van algemeene bekendheid, dat het gemeentebestuur besloot een prijsvraag tot verkrijging van het beste beursplan vast te stellen. Tegelijkertijd werd bepaald dat 30 Juni de dag zou zijn waarop de voorwaarden tot mededinging voor een ieder verkrijgbaar zouden zijn.

Prijsprogramma's zijn in den laatsten tijd aan critiek onderworpen, dat voorkomt menig nutteloozen arbeid. Natuurlijk was de gedachte van elken kunstbroeder, dat hier geen critiek noodig zou zijn, de inhoud van het program bevestigde de waarheid. Toch werd de geboorte van het program niet met gejuich ontvangen. Daar ging een gemompel door de gelederen der bouwkundigen, daar werd reeds gezegd: »goed om het vertrouwen te schokken, en zoo al meer," genoeg er was iets niet in den haak. Hoe, vroeg men, kan het mogelijk zijn dat een program, dat eerst 30 Juni voor een ieder te verkrijgen is, en bij stad en land hebben alle gelijke rechten, reeds Zaterdag 28 Juni in zijn geheel gedrukt staat in het weekblad *De Opmerker* verschijnende te Arnhem, en reeds den avond van dien dag hier ter stede is! Dat kan slechts op tweeerlei manieren; er is misbruik van vertrouwen gemaakt of begunstiging. In het eerste geval dient dit onderzocht en gestraft wie zijn plicht zoo weinig begreep, en de zaak is er mede uit; in het tweede geval is het een feit, dat alle afkeuring verdient. Het is de eerste stap op den weg der intrige, die zoo menig prijsvraag doelloos in hatelijk geschrijf deed opgaan. Het zou te betreuren zijn dat de anders zoo goed gestelde voorwaarden, door verkeerde handelingen waardeloos werden gemaakt, een zaak waarvoor wij hopen dat Amstel's gemeentebestuur zal blijven waken, en het noodige eerlijke onderzoek doen.

Namens velen

EEN ENKELE.

Het tooneel van de eigenlijke plechtigheid der herdenking van den sterfdag van Prins Willem I, op 10 Juli l.l. te Delft, was de Nieuwe Kerk. Inwendig was het koor van dit gebouw op eenvoudige maar karaktervolle wijze versierd. De kolommen waren omkleed met geïmiteerd borduurwerk, waarop de rijzende leeuw en de oranjeboom. Daarboven waren tusschen sierlijke en losse draperiën de wapens van Oranje-Nassau, van de verschillende provincien en van de Prinsenstad aangebracht. Ook de koormuren waren met tapijten bekleed.

De gewelven boven het praalgraf van den grooten Zwijger, op last der Staten van Holland als blijk der vereering van tijdgenooten opgericht, droegen in uitstekend schilderwerk de allegorische voorstellingen van »vrede", »vrijheid", »godsdienst" enz., met zijstukken waarop de jaartallen 1584—1884 en de aan het Wilhelmuslied ontleende regelen:

»het Vaderlandt getrouwe blijf ick tot in den doodt."

Deze geheele versiering maakte een hoogst gunstigen indruk: de uitvoering getuigde van groote kunstzin. Zij was in hoofdzaak uitgevoerd door den heer A. F. Gips uit Schiedam onder de leiding van den heer A. Le Compte, leeraar aan de Polytechnische school te Delft.

In de Paleisstraat 12 te Amsterdam heeft de firma Folkers & C°. een monsterlokaal geopend van mosaïek tegels en terra-cotta, uit de gunstig bekende fabrieken van de firma Villeroy en Boch te Mettlach en te Merzig a. d. Saar.

Het is duidelijk, dat de artistiek uitgevoerde kleurige gevel, decoratiën een groote toekomst te gemoet gaan.

MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

Dit Tijdschrift wordt den Eerleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van f 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging *f* 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct.

Advertentiën 1—10 regels *f* 1.20, verder 10 Ct. per regel.

REDAKTIE: Een commissie uit het bestuur der Vereeniging.

Adres der Redaktie: den Sekretaris der Vereeniging, D. LAKO, te *Zwolle*.

BESTUUR DER VEREENIGING:

Jhr. Mr. V. E. L. De Stuers, Den Haag, *Eere-Voorzitter*; W. B. G. Molkenboer, Amsterdam, *Voorzitter*; J. D. Belmer, Kampen, *Onder-Voorzitter*; D. Lako, Zwolle, *Eerste Sekretaris*; W. Visser, Lisse, *Tweede Sekretaris*; B. J. Bouwmeester, Den Bosch, *Penningmeester*; H. L. Boersma, Den Haag; J. D. Huibers, Amsterdam.

Voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is de inteekening op bovengenoemd Maandblad, opengesteld tegen *f* 3.— per jaar.

De Uitgevers,

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

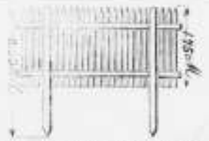
Heerengracht 246, Amsterdam.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
2016 EN
Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.



J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM.
GEKYANISEERD ROTVRIJ
RASTER- en ander HOUTWERK,
in alle op te geven maten, tot 10.25 M.
niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.
Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout
en verder TIMMERHOUT,
Vlot- en Slijpdeelen enz.

Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichthoudende Vaten van 180 Kilo
en Zakken van 70 Kilo,
niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.

HYDRAULISCHE en andere KALK
per Wagon of Scheepslading.

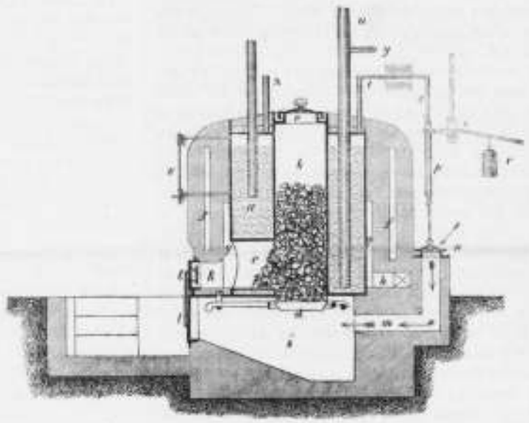
CHEMISCH BEREIDE VERF,
Oliebijtsels, Vernissen en Albastine
uit de fabriek van den Heer
F. A. Q. VAN GELDER
te Rijswijk bij 's Hage.

HARDSTEEN,
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.
ZANDSTEEN,
uit de groeven van

Standernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kyllthaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
2017 volgens teekening.
ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

D.S.M. KALKER, AMSTERDAM.
Koninklijke Magazijnen van Bouwartikelen,
GEREEDSCHAPPEN, BALKIJZER, enz.
Agent voor BECHEM & POST, Hagen
Zelfreguleerende stoomverwarming onder lage drukking met ventilatie.



Omtrent de beschrijving, de working en doelmatigheid gelieve men het Bouwkundig Weekblad N°. 21 te raadplegen.

Inlichtingen, prijsopgaven en attesten waar dezelve reeds in werking zijn, worden op aanvrage door mij verstrekt. 2018

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.
2019 **AANBESTEDING.**
(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)
Op Dinsdag den 22sten Juli 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:
Bestek No. 404.
Het maken van een reservoir-gebouw en het verhoogen der bak in het bestaande reservoir-gebouw op het station EINDHOVEN.
De besteding geschiedt volgens § 56 van het bestek.
Het bestek ligt van den 12den Juli 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. VAN DER KUN te *Venlo* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.
Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.
De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 17den Juli 1884 ten 12 ure des middags.
UTRECHT, den 11den Juli 1884.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** DECEN-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 2020
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders:
DE LINT & Co., Oostzeedijk 245, Rotterdam.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. (2021

AANBESTEDING. 2022
Op Woensdag 23 Juli 1884, des middags ten 12 ure zullen de Civiel-Ingenieurs SIJMONS & HUYGEN, namens hun principaal, de firma M. P. POLLEN & ZOON in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis op de Korte Hoogstraat te Rotterdam in het openbaar aanbesteden:
Het bouwen van een Entrepot, een Paardenstal en elf bovenwoningen te Rotterdam.
De inlevering der inschrijvingsbiljetten moet op den dag der aanbesteding in een der lokalen van voornoemd koffiehuis 's morgens ten 12 ure plaats vinden.
Het bestek ligt daar ter lezing.
Op de in het bestek bepaalde uren en dagen geschiedt de aanwijzing en worden inlichtingen verstrekt.
Bestekken met teekeningen zijn op franco aanvrage en tegen betaling van *f* 1.50 verkrijgbaar, bij de boekverkoopers M. WIJT & ZONEN, Westnieuwland 10 te *Rotterdam*.

Reproductiën in Photolithographie.
Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductien van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.
Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste terugave van het origineel, goedkoopte, spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.
Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatief aantal exemplaren.
WEGNER & MOTTU.
Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht,* Hamburgerstraat, 237
De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd. 2023

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 30.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Prijsvraag en proces. — Oorzaak van luchtbehoef en middelen tot zuivering der lucht in onze woonvertrekken. — Technische mededeelingen. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Correspondentie. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Als lid der Maatschappij is toegetreden de heer A. W. Stortenbeker, architekt te 's Gravenhage.

Verhuisd zijn de volgende heeren:

A. van der Meer,	van	Deventer	naar	Harlingen.
Carl F. Schade,	„	Rotterdam	„	Hillegersberg.
J. Schol,	„	de Helder	„	Enkhuizen.
P. B. Weehuizen,	„	Alkmaar	„	's Hertogenbosch
D. Zuiderhoek,	„	Amsterdam	„	Zandvoort.
J. de Haan,	„	„	„	Breukelen.

PRIJSVRAAG EN PROCES.

Als een voorbeeld te meer, dat de loonquestie aanleiding kan geven tot procedeeren, heb ik gemeend goed te doen, door ook het onderstaande meer algemeen bekend te maken, — en vertrouwende dat een rechterlijke uitspraak voor velen nuttig zijn kan.

In het najaar van 1876, werd door Bestuurders van het Krankzinnigen Gesticht te Deventer, een prijsvraag uitgeschreven tot het leveren van ontwerpen voor een nieuw te bouwen gesticht op het landgoed Brinkgreve nabij Deventer, onder uitlooving van 2 prijzen, als een van *f* 1000.— en een van *f* 300.—

De ontwerpen moesten bestaan uit plattegrond-teekeningen van de fundamenten en alle verdiepingen, en teekeningen van alle gevels en kapgebinten, op eene schaal van 1 à 100; detailteekeningen op grootere schaal; bestek en gedetailleerde begrooting van kosten, de som van *f* 300.000 niet te boven gaande; voorts een afzonderlijke begrooting van werken, niet in de openbare besteding begrepen.

Uit deze opgave blijkt, dat er veel gevraagd werd, in verhouding tot de genoemde belooningen; doch de bepaling, dat bij dit alles een verklaring moet gevoegd worden, óf, en zoo ja, voor welk honorarium de inzender genegen zou zijn, om zich met het toezicht op de uitvoering te belasten, deed mij besluiten een ontwerp te maken, en in te zenden op den — in het programma — bepaalden tijd van 1 Mei 1877.

Op 30 Januari 1878 ontving ik bericht dat mijn ontwerp met den eersten prijs was bekroond, onder voorwaarde dat de plattegrond-teekeningen naar aanwijzing van bestuurders kosteloos zouden zijn veranderd of omgewerkt. Tegen deze bepaling had ik geen bezwaar, en tengevolge van eene nadere uitnooding, werden mij in eene vergadering van Bestuurders de noodige opgaven en inlichtingen verstrekt, tot wijziging der plattegrondteekeningen, die aldus — in potlood — omgewerkt, ter nadere goedkeuring aan bestuurders opgezonden werden.

Bij schrijven van 31 Juli 1878 ontving ik deze teekeningen goedgekeurd terug, ten einde die af te werken, en daarbij ontving ik toen de opdracht om een gedetailleerde begrooting van dit gewijzigd ontwerp op te maken. Ook hieraan is door mij voldaan, en na inleve-

Gedrukt 23 Juli 1884.

ring van een en ander, ontving ik het bedrag van den uitgeloofden prijs.

Ik verkeerde in die dagen in de stellige meening, dat er spoedig gevolg zou gegeven worden aan de uitvoering, te meer, daar reeds in het programma van de prijsvraag was bepaald, dat de gebouwen vóór 1 December 1879 in gebruik moesten zijn gesteld; doch van eenig voornemen tot uitvoering vernam ik niets.

Uit de omstandigheid echter, dat in het najaar van 1881 door Bestuurders werd overgegaan tot de verbouwing van het bestaande Krankzinnigen Gesticht, maakte ik op, dat de aanbouw van een nieuw gesticht op het landgoed Brinkgreve wel nooit zou plaats hebben, en dat dus nu de tijd gekomen was, om mijne rekening in te dienen voor het opmaken van de begrooting van het gewijzigd ontwerp, blijkens opdracht van 31 Juli 1878.

Bestuurders meenden evenwel mij niets schuldig te zijn, en daar langs minnelijken weg geen afdoening te verkrijgen was, kwam ik tot het besluit om een rechtsvordering in te stellen, zoodat op 26 Januari 1882, Bestuurderen waren gedagvaard om te verschijnen voor de Arrondissements Rechtbank te Zutphen.

Daarop heeft de Rechtbank, ter openbare terechtzitting van 13 Juli 1882,

overwegende, dat naar aanleiding van de vaststaande feiten, moet worden onderzocht, of de werkzaamheden, waarvoor de eischer betaling vordert, al dan niet gerangschikt moeten worden onder de kostelooze verrichtingen, die het gedaagde bestuur tot voorwaarde gesteld had, voor het toekennen van den prijs van duizend gulden;

overwegende, dat de gedaagden in hunne ten processe overgelegde gedrukte prijsvraag, ter bekoming van ontwerpen voor een nieuw gesticht op Brinkgreve, hebben bepaald, dat die ontwerpen moesten bestaan uit plattegrond-teekeningen van de fundamenten en alle verdiepingen, teekeningen van alle gevels en kapgebinten op eene schaal van 1 à 100; de detailteekeningen op grootere schaal; een bestek van openbare aanbesteding een gedetailleerde begrooting van kosten van de werken die openbaar worden aanbesteed, een afzonderlijke begrooting van de werken die niet in de openbare zijn begrepen,

overwegende, dat, waar de gedaagden zelven, in hunne prijsvraag, de plattegrond-teekeningen opnoemen als slechts een onderdeel van het verlangde ontwerp, zij ook moeten geacht worden in hunne missieve van 30 Januari 1878 aan de daarbij kosteloos bedongen plattegrondsteekeningen dezelfde beteekenis te hebben gehecht, en dat zij derhalve op grond van die kosteloos bedongen plattegrond-teekeningen niet kunnen vorderen, dat ook de overige aan eischer opgedragen, en door hem verrichte werkzaamheden, hiervoren gemeld, kosteloos worden gepraesteerd, maar, dat ofschoon partijen bij de opdracht en het aannemen van de voorschreven verrichtingen geen beding gemaakt hebben omtrent het loon, dat de eischer daarvoor zoude ontvangen, de billijkheid en het gebruik medebrengen, dat de eischer voor de door hem verrichte werkzaamheden betaald worde;

overwegende, dat, vermits de gedaagden hebben beweerd, dat indien al loon verschuldigd ware, het gevorderde bedrag te hoog is opgevoerd, de Rechtbank noodig acht, zich door deskundigen te doen voorlichten, omtrent de vraag: of het door den eischer gevorderde cijfer van zeven honderd drie en twintig gulden vijf en vijftig cent overdreven of billijk gesteld moet worden geacht, als belooning van de werkzaamheden, die uit wijzens de door den eischer in het proces gebrachte teekeningen, begrootingen en bijlagen, door hem zijn verricht, tot wijziging van zijn eerst ingediend ontwerp, met uitzondering echter van de kosteloos bedongen plattegrondteekeningen, en voorts met het oog op hetgeen de eischer tot vervaardiging van zijn tweede ontwerp heeft kunnen gebruiken en overnemen uit zijn eerste ontwerp, waarvoor hem bereids een prijs van duizend gulden is betaald;

op voorschreven gronden recht doende, alvorens ten principale te vonnissen, verstaan dat de hiervoren gestelde vraag door deskundigen zal worden onderzocht en toegelicht, waartoe door haar, drie te Zutphen wonende deskundigen werden benoemd.

Tegen dit vonnis kwamen Bestuurders in hooger beroep bij het Gerechtshof te Arnhem, hetwelk, in de zitting van 7 Maart 1883, onder tenietdoening van het appèl, het bovengenoemde vonnis van 13 Juli 1882 der Arrondissements Rechtbank te Zutphen bevestigde, onder veroordeeling der apellanten in de kosten van het hooger beroep, door welke uitspraak in ontkennenden zin beantwoord werd, de vraag:

„Belet de voorwaarde, bij een prijsvraag voor een werk gesteld, dat de bekroonde de plattegrond-teekeningen (een gedeelte van het bij de prijsvraag verlangde) naar aanwijzing van den uitbesteder kosteloos zal moeten veranderen en omwerken (welke voorwaarde door den bekroonde werd aangenomen) dat hem in billijkheid vergoeding toekomt (door deskundigen te bepalen), wegens hetgeen door hem is verricht tot wijziging van het eerst ingediende ontwerp?"

Dit vonnis van het Gerechtshof is in het *Weekblad van het Recht* van 15 November 1883 opgenomen.

Bestuurders hebben evenwel het rapport van deskundigen niet afgewacht, maar na de uitspraak van het Gerechtshof het door mij gevorderde bedrag betaald, met de renten van af de dag der dagvaarding, waaruit voldoende blijkt dat mijn vordering niet overdreven was gesteld.

Utrecht, Juli 1884. I. H. J. van Lunteren.

OORZAAK VAN LUCHTBEDERF EN MIDDELEN TOT ZUIVERING DER LUCHT IN ONZE WOONVERTREKKEN.

Het is een gelukkig verschijnsel, dat men meer en meer er de aandacht op vestigt, dat de lucht in onze woonvertrekken verversching behoeft. Wij moeten er naar streven om de kamerlucht te zuiveren, zoodat zij in eigenschappen met de buitenlucht kan wedijveren; te veel nog wordt het als eene weelde beschouwd frissche, zuivere lucht in te ademen. Overdag is het betrekkelijk gemakkelijk voor verwisseling zorg te dragen, omdat dan de bijna uitsluitende oorzaken van de luchtverontreiniging, de ademhalings- en uitwasemingsprocessen van den mensch zijn. Met opzet kies ik het woord luchtverontreiniging en niet luchtbederf, omdat gelijk de heer Hinkelman in een artikel in uw geacht Weekblad N°. 25 er terecht op wijst, dat al bevat de lucht eenige tienduizende deelen koolzuur meer dan het gemiddelde (0.0004 à 0.0006) van de atmosferische lucht, zij daarom nog niet als bepaald nadeelig voor ons organisme is te beschouwen 1).

Natuurlijk blijft het overdag steeds gewenscht voor geregelde aan- en afvoering zorg te dragen; maar vooral 's avonds, wanneer men de oude wijze van verlichting blijft volgen, is het eene gebiedende noodzakelijkheid. De heer Hinkelman haalt een tabel aan uit het werk van Dr. Wolpert „Theorie u. Praxis der Ventilation und Heizung", dienstig om van verschillende branders de hoeveelheid koolzuur te doen kennen, welke zij in onze vertrekken doen ontstaan. Naar aanleiding daarvan beschrijft ZEd. het instrumentje van Dr. Wolpert, ten doel hebbende als basis het koolzuur gehalte van de lucht aan te toonen, om daaruit een evenredig aantal organische stoffen te bepalen, die voor onze ademhalingswerktuigen en dus ook voor ons organisme nadeelig zijn. Ik vermeen, dat het niet in allen deele aangaat om den schadelijken invloed welke de lucht in onze woonvertrekken kan veroorzaken af te meten naar de hoeveelheid koolzuur, welke met het Wolpertsche werktuig zoo gemakkelijk kan worden bepaald.

Stel bv. het geval, dat in eene zaal, waarin zich vele menschen bevinden, de verbrandingsprodukten en andere schadelijke gassen, die door het onvolledig verbranden van het gas ontstaan, volkomen worden weggevoerd, dan zal het Wolpertsche werktuig wel een betrekkelijk hoog koolzuurgehalte aangeven; het gaat, me dunkt, nu niet aan, de gevolgtrekking te maken, dat deze atmosfeer een evenredig groot aantal andere nadeelige bestanddeelen bevat.

Stel in het tegenovergestelde geval een vertrek waarin zich weinige personen ophouden, maar waarin veel gas onvolledig wordt verbrand en de afvoer overigens gebrekkig is. Dan zal er minder koolzuur worden gevormd dan indien het gas volkomen zoude verbranden en juist dan komen er verschillende gassen in de atmosfeer, die zeer nadeelig voor ons organisme zijn. En raadpleeg nu eens het Wolpertsche werktuigje: het toont een gering koolzuurgehalte aan. Maakt ge nu de gevolgtrekking dat de lucht niet schadelijk is, dan is zij niet zeer vertrouwbaar.

De heer Hinkelman zegt: „luchtbederf door kunstmatige verlichting heeft dan plaats, wanneer de verbranding in de vlam onvolledig geschiedt, en meer of minder is dit, door verbruik van onzuivere stoffen steeds het geval." — Daarom zal het rationieelste zijn zorg te dragen, dat bij onze kunstmatige verlichting een zoo volkomen mogelijk verbrandingsproces plaats vinde en tevens, dat de verbrandingsprodukten niet in onze vertrekken kunnen ontwijken, maar onmiddelijk worden weggevoerd. De heer Hinkelman geeft een tabel ten beste, ontleend aan het reeds genoemde werk van Dr. Wolpert, waarin de resultaten worden opgegeven verkregen door tot en in 1880 in gebruik zijnde branders, (het jaar dat bovengenoemd werk is uitgegeven) — die geen volledig verbrandingsproces opleveren. In de laatste jaren zijn gaandeweg branders in gebruik gekomen, die het gas op meer wetenschappelijke wijze doen verbranden. Bij de Siemensche gasbranders, die het gas bijkans volkomen doen verbranden, is het bijna onmogelijk, dat zich koolzuur in de vertrekken verspreidt: ten gevolge van de hooge verbrandingstemperatuur worden de gassen die bij de gewone gasverlichting ontwijken, ontleed en allen in koolzuren waterdamp omgezet.

De luchtbesmetting, waarop de heer Hinkelmann doelt, kan dus door de toepassing van de Siemensche regeneratieve gasbranders niet plaats vinden; te meer nog omdat de verbrandingsproducten naar buiten worden gevoerd. Bovendien bieden zij nog het voordeel aan, dat zij, juist aangelegd zijnde, de kamerlucht ook afvoeren en dus 's avonds kosteloos ventileeren. Vroeger had ik de eer eene meer uitvoerige beschrijving van deze verlichtingswijze in dit Weekblad te geven; ik veroorloof mij den lezer daarheen te verwijzen.

M. Sijmons. C. I.

1) De geachte schrijver veroorloove mij een drukfout te verbeteren. Op pag. 168, zegt ZEd. dat von Pettenkofer zich in lucht heeft opgehouden, die 10 per mille, en dat engelsche mijnwerkers lucht inademden die 7 per mille koolzuur bevatte; deze cijfers zijn 1 en 0.7 per mille.

TECHNISCHE MEDEDEELINGEN.

MIDDEL TEGEN VOCHTIGE MUREN.

Dikwerf komt het bij oude muren voor, dat zij vochtig zijn. Tal van middelen zijn dan somtijds reeds aangewend om ze droog te maken of ten minste geschikt om met behangselpapier beplakt, of wel geverfd te worden. Geen van die gewone middelen mag echter volstrekt afdoende genoemd worden.

Bij de firma Henri Huinck en C°., te Rotterdam, is echter een middel verkrijgbaar, dat wel is waar vochtige muren niet doet opdroogen, maar de vocht geheel beperkt houdt tot het inwendige van den muur.

Dit middel, bestaande uit geprepareerde metaalbladen, die op de muren geplakt worden, kan als doeltreffend worden aanbevolen. Men gebruikt het als volgt:

Nadat de muur glad is gemaakt, strijkt men er eene laag op van eene compositie, bestaande uit zuiver loodwit, goudglit en lijnolie, in niet al te gebonden toestand, welke laag minstens 24 uren lang, goed moet droogen. Insgelijks bestrijkt men het metaalblad aan de reeds geprepareerde zijde met dezelfde compositie, nu echter in goed gebonden toestand, en bevestigt het terstond op den muur, met een doek er goed op drukkende. Men zorge, dat de enkele bladen, die 100 bij 50 cM. groot zijn, elkander 1 cM. bedekken.

De metaalvlakte kan alsnu beplakt of beschilderd worden, zonder dat de vocht daarop nadeelig werkt.

Een oppervlakte van 1 M², dus 2 bladen, kost *f* 1.25, franco Rotterdam.

BESCHERMING DER KOPPEN VAN BALKEN.

In de „Building News" wordt de aandacht gevestigd op een nieuw en in 't vorige jaar voor Engeland gepatenteerd middel om de koppen van balken, in den muur rustende, tegen vuur en vocht te beschermen.

Daar de lang toegepaste bekleeding met looden sokken zeer kostbaar is, werden aarden doozen met slechts vier vlakken gemaakt, en inwendig voorzien van rondgaande groeven, om de lucht aan alle zijden van 't hout te doen stroomen. Zij kunnen zoo sterk zijn, dat de opgaande muur niet op het hout, maar slechts op dien schoen steunt. De vocht is alzoo afgesloten, het vuur kan zich niet door den muur verbreiden, en zelfs kunnen de balken zeer dicht bij schoorsteenopeningen geplaatst worden.

In een land waar zoo vele steenbakkerijen zijn als 't onze, zal dit middel voor-zeker navolging vinden.

ZWART KLEURSEL.

In de „Gazette des Architectes et du batiment," lezen wij het volgende: „In den laatsten tijd is het gebruik om de vertrekken met zwarte meubels te voorzien zoo algemeen geworden, dat wij het nuttig oordeelen de volgende samenstelling mede te deelen, welke voor het duurzaam zwart schilderen van hout, (evenals ebbenhout) uitmuntende resultaten oplevert.

Aftreksel van campêchehout.	15 grammen
chroomzure potas.	2 „
water	1 liter.

Men lost het aftreksel van campêchehout op, door het in 't water te koken, en men voegt de chroomzure potas daarbij; terwijl dit kleursel nog warm is moet men het met de penseel aanbrengen.

Indien men bemerkt dat de kleur diep in het hout doordringt, is het voordeelig om het werk te herhalen."

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De vereeniging »Architecturae Studio" te Rotterdam, heeft een prijsvraag uitgeschreven tot het leveren van een ontwerp voor een kiosk, welke dienen moet voor den verkoop van nieuwsbladen enz., en verondersteld wordt te staan op een groot plein eener groote stad.

De mededinging is alleen opengesteld voor de leden der vereeniging. De eerste prijs bestaat uit een getuigschrift en *f* 15, de tweede uit een getuigschrift en *f* 10.

Aan het in aanbouw zijnde centraal-station te Amsterdam zullen boven het vooruitspringende gedeelte, dat den ingang tot het koninklijke paviljoen vormt, basreliefs worden aangebracht met toepasselijke figuren, voorstellende: de voorbereiding tot de reis, het afscheid, de reis, het wederzien. De vervaardiging van dit werk is opgedragen aan den beeldhouwer Eduard Roskam te Amsterdam. De ontwerpen zijn reeds zoo goed als voltooid en 1 Juli 1885 moet het werk gereed zijn.

Na de verschijning van de eerste aflevering van het Rapport over tentoonstelling van 1883 bevatten verschillende bladen zeer waardeerende beschouwingen over het werk, door de Maatschappijtot bevordering der Bouwkunst aan eene speciale Commissie opgedragen.

Nu de tweede aflevering verschenen is, schrijft het Handelsblad van 22 Juli l.l. onder de rubriek »Kunst en Letteren" het volgende:

Het tweede stuk van 't Tentoonstellingsverslag der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst is verschenen en stelt onze verwachtingen niet te leur. De decoratieve behandeling van gebouwen en galerijen wordt daar vooreerst in besproken; en vooral wordt er ook op gewezen welke eischen bij eene dergelijke beoordeeling gesteld moet worden in tegenstelling met de eischen van den monumentaal bouw. Zoo was de hoofdgevel in gips en linoleum, het marmer nabootsende, toch geheel juist opgevat voor den indruk van een oogenblik. Daarna worden de afdeelingen van 't hoofdgebouw doorwandeld en het geheugen verlevendigd door vele teekeningen.

De verslaggever bezocht daarna het Nederlandsch Indische gebouw, en merkt op, evenals vroeger ook critici deden, hoe gering het verband is tusschen den weinig geslaagden Arabischen voorgevel van dit gebouw en de bevolking van den Archipel; terwijl de daar inheemsche monumentale Hindoe-architectuur geheel over 't hoofd gezien werd. De kleuren decoratie van den Binnenhof der Ned.-Ind. afd. wordt echter zeer geprezen.

Belangrijk is de wijze waarop ons de hoofdtrekken worden geschetst van de vaak zoo onjuist betitelde en onbegrepen bouwkunst der Mahommedaansche volken, telkens als wij kennis maken met de voortbrengselen der bewoners van Spanje, Noord-Afrika, Turkije en Perzie. Wij bemerken spoedig, dat de verslaggever hier niet voor 't eerst kennis maakte met het Oosten, maar dat zijn hoofd gebruind is onder de heete zonnestralen in de Aziatische woestijnen. Wij leeren uit de voortbrengselen de kunstgeschiedenis der volken zien.

De gebouwen op het tentoonstellingsterrein, waarvan reeds verscheidene, artistiek in eigenaardig behandelde platen, veelal van de hand der ontwerpers zelve *), zijn verschenen, zullen in eene volgende aflevering behandeld worden. Niet alleen als album ter herinnering aan onze tentoonstelling, maar vooral voor de studie der bouwkunst en decoratieve kunsten zijn tekst en afbeeldingen zeer belangrijk.

Het Engelsche instituut van civiel-ingenieurs, hield onlangs eene vergadering ten einde te beraadslagen op welke wijze zoude beantwoord worden aan den wensch van vele ingenieurs, om een monument op te richten, ter herinnering der vele verdiensten die de overledene William Siemens verworven had voor het vak. De overheid van de West-Minster-abdij, waarin alle Engelschen van buitengewone verdiensten begraven worden, zag gaarne een venster in gebrand glas aan Siemens nagedachtenis gewijd. De kosten daarvan kunnen ongeveer 9000 gulden bedragen. Er werd besloten eene inschrijving hiertoe te openen en eene commissie werd belast met de uitvoering.

De taak van den kunstenaar, die een negentiende eeuwsch ingenieur moet voorstellen in de vensters van eene dertiende eeuwsche hoofdkerk, zal zeker niet licht vallen. Doch het geheele overzicht der monumenten van de West-Minsterabdij maakt reeds een zeer »electrischen" indruk.

Aan een der jongste tuinbouw-tentoonstellingen te 's Gravenhage, die van het Hoofdbestuur van de Nederlandsche Maatschappij van tuinbouw en plantkunde, was verbonden een wedstrijd voor tuin-architekten. De strijd liep over vier afdeelingen.

Voor de eerste, plan voor een groote buitenplaats, waren vijf teekeningen ingekomen. De uitslag was: 1e prijs, gouden medaille en *f* 50, aan den heer P. Westbroek, te 's Gravenhage; 2e prijs, gouden medaille, aan den heer Leonard A. Springer, te Amsterdam; de 3e prijs werd niet toegekend.

Voor een »Tuin bij een villa" waren acht ontwerpen ingekomen. Eerste prijs, verguld zilveren medaille en *f* 25, aan den heer Leonard A. Springer, te Amsterdam; 2e prijs, verguld zilveren medaille en *f* 10, aan de hh. Gebr. Heerma van Voss, te Rozendaal; 3e prijs, zilveren medaille aan den heer H. B. Stephan, te Koog aan de Zaan.

Ook voor een »plan voor een square", waren acht ontwerpen ingekomen. De 1e prijs werd niet toegekend; de 2e prijs, verguld zilveren medaille en *f* 10, aan de hh. J. A. van Embden en P. L. Baudet, te Utrecht; 3e prijs, zilveren medaille, aan den heer P. G. Copijn, te Utrecht.

De laatste wedstrijd betrof stadstuinen. Daaraan hadden zeven inzenders deelgenomen. De 1e prijs is niet toegekend, evenmin de 3e prijs; de 2e prijs, verguld zilveren medaille en *f* 10, aan de hh. J. A. van Embden en P. L. Baudet, te Utrecht. Op voorstel van de jury is nog een verguld zilveren medaille en *f* 10 toegekend aan de hh. Gebr. Heerma van Voss, te Rozendaal.

*) Dit is slechts het geval met een paar der gebouwtjes. Red.

LONDEN. *Health Exhibition. II.* Het naast aan de luchtzuivering of ventilatie, waarover in een vorig nummer werd gesproken, ligt wel de verwarming, wier toestellen, al naar hunne inrichting, de lucht bezoedelen of reinigen. Ongeloofelijk veelvuldig zijn de pogingen, aangewend door een tal van ingenieurs of andere vindingrijke koppen, om de verwarming tegelijk dienstig te maken tot luchtreiniging, allen rook niet alleen te doen wegtrekken, maar door fijn uitgedachte werktuigen in zich zelven te doen vergaan of te verbranden.

Eene geheele galerij is aan dergelijke stookplaatsen gewijd, onder den naam van *Class XXIV*. Den geheelen dag brandt hier het vuur in de kamerhaarden en open kachels. Geen spoor van rook of reuk is er ooit in die galerij bemerkbaar. Wij zagen bij voorbeeld met belangstelling de rookverteerende deur van Thomas Waller, 43, Fishstreet Hill, & The Grove, Southwark, S. E., den rookverteerenden rooster van Thomas Potter & Sons, 44 South Moltonstreet W., als ook dien van Harry Pearce & Co. 22 Great Russellstreet London, W. C., en anderen. Eene volledige practische aanwending zulker roosters vindt elk bezoeker van Londen in de zoogenaamde roosterkamers (*grill-room*), restauratiezalen, waar uitsluitelijk geroosterd vleesch, in tegenwoordigheid van den hongerige, onder eenen grooten schoorsteen toebereid wordt.

Wij merkten in dezelfde galerij nog op: de stoomkookmachine van Herring & Son, Chertsey, het gasapparaat »Perfect" van John Thomas Celly, 59, Loughborough Road, Brixton, de *coke*-ovens van Jameson, 8, Nicholas Chambres, Newcastle-on-Tyne, waarbij ongeveer 12,000 kub. voet gas uit elken ton kolen en evenzoo eene daarmede overeenstemmende hoeveelheid olie en ammoniac wordt verkregen.

Het behoeft bijna niet gezegd te worden hoezeer deze verwarmingstoestellen, zoowel de kamerhaarden of open kachels als de ovens en kookmachinen door soliditeit en eenvoudigheid van bouw, door echte organische constructie, maar niet door opgeplakte versierselen van nikkel of verguld ijzer, uitmunten, en aldus in hunnen geheelen vorm en evenredigheden het esthetisch oog van den kunstkenner voldoen. Evenmin behoeft nauwelijks bemerkt te worden dat de aanwending van het gas als verwarmings en kookmiddel steeds eene grootere uitbreiding krijgt, en hier bij voorbeeld eene volledige brood en suikerwerk bakkerij, door gas gedreven, in gang wordt vertoond, nevens een aantal andere bakkerijen met verschillend stelsel, waar de voorbijganger zich den geheelen dag versche waren kan verschaffen. Men schuwt het vuur niet in de galerijen der *Exhibition*, waarvan er velen 's avonds in eene zee van electrische lichtstralen. »The united Asbestos Co. (limited) 161 Queen Victoriastreet, E. C." zou zeker tegen het gebrek aan vuur en licht geprotesteerd hebben, want sedert hare toebereiding van het hout, haar »Millboard, for fire proofing floors, and wooden partitions" heeft men zelfs geene brandkast meer noodig; ten minste, zoo beweert zij. In elk geval zijn hare proeven van onbrandbaarheid eener hut van door haar toebereid hout, wel gelukt.

Dezer dagen is verspreid het programma voor den derden wedstrijd voor werklieden, uitgeschreven door de afdeeling Dordrecht van de vereeniging ter bevordering van Fabriek- en Handwerks-Nijverheid in Nederland.

Aan dit programma ontleenen wij het volgende:

ART. 1.

Deze wedstrijd zal gehouden worden in de maand Mei 1885 tusschen werklieden uit alle gemeenten binnen den kring der afdeeling.

ART. 2.

De voor dezen wedstrijd vervaardigde voorwerpen moeten zich onderscheiden door netheid van bewerking en deugdelijkheid.

ART. 3.

De volgende prijzen worden uitgeloofd:

Voor timmerlieden:

Een prijs van *f* 25.— voor een schoorsteenmantel, ongeverfd, van blank Amerikaansch greenen hout. Hoogte bovenkant dekstuk 1.05 M., breedte in den dag 0.93 M.

Een prijs van *f* 25.— voor een versierd paneel in regelwerk omvat, ten dienste van een kamerlambriseering, deur of dergelijk doel. Keuze van stijl en materiaal is vrij. Op ware grootte.

Voor steenhouwers:

Een prijs van *f* 25.— voor een marmeren georneerd fonteinbakje.

Voor huisschilders:

Een prijs van *f* 20.— voor een tafel in nagebootste marmersoorten.

Een prijs van *f* 15 — voor een tafel in nagebootste houtsoorten.

Voor smeden en bankwerkers:

Een prijs van *f* 25.— voor een gesmeed ijzeren versierd deurpaneel.

Een prijs van *f* 20.— voor een gesmeed ijzeren haardstel of brandkastslot.

Een prijs van *f* 15.— voor een versierd gesmeed ijzeren gevelanker.

Voor schrijnwerkers:

Een prijs van *f* 20.— voor eene geornamenteerde penant-tafel.

Een prijs van *f* 10.— voor een hoek-étagère.

Voor blik- en koperslagers:

Een prijs van *f* 20.— voor een gedreven geel koperen bloemenstandaard op drie voet.

Een prijs van *f* 7.50 voor een vogelkooi in blik of koper.

Een prijs van *f* 60.— te verdeelen onder de vier vakken van onderwijs in de 4e klasse der Burgeravondschool.

Voor *a*. Bouwkundig teekenen. — Een gevel van een winkelhuis in 2 verdiepingen, breedt 6 M., op 1/20 der ware grootte.

Voor *b*. Ornamentteekenen. — Een model diploma voor den 3e wedstrijd voor werklieden.

Voor *c*. Werktuigkundig teekenen. — Een constructie teekening van een stuwschroef op 1/5 der ware grootte.

Voor *d*. Boetseeren. — Een Gricksch Acanthus blad.

Verder nog verschillende aanmoedigingsprijzen voor de leerlingen der 2e en 3e klasse van de B. A. sch., voor de leerlingen der Ambachtschool en de huisvlijtschool.

Voor voorwerpen uitmuntende door nieuwheid van vinding enz. worden nog prijzen ter gezamenlijke waarde van *f* 100.— uitgeloofd.

ART. 4.

Er zullen voorwerpen worden aangekocht voor een verloting, waarvoor het plan nader zal worden bepaald.

Dordrecht, 1 Juli 1884. *De regeling's-Commissie.*

CORRESPONDENTIE.

In de afgeloopen week zijn tot de Redactie eenige vragen gericht omtrent de prijsvraag voor een Beurs. De beantwoording van die vragen kan de Redactie echter niet op zich nemen. Zij raadt de heeren mededingers aan de prijsvraag, zich te wenden tot den heer Wethouder van publieke werken, raadhuis, Amsterdam.

Afloop van Aanbestedingen.

ST. ANNA PAROCHIE, 9 Juli. — Het gemeentebestuur van het Bildt: het bouwen eener school en woning aan den Nieuwenbiltdijk.

F. Rolsma, te Berlicum	ƒ 14.067
R. A. v. d. Veen, te Terwispel	» 13.944
D. G. Keuning, te St. Anna Parochie	» 13.810
Jansen en Altena, te Leeuwarden	» 13.786
M. A. Holwerda, te Hijum	» 13.594
D. Wetterauw, te St. Jacobiparochie	» 13.541
F. Duhoux, te Oudebiltzijl	» 13.448

DEVENTER, 10 Juli. — De architekt G. te Riele Wz., voor het R. K. Parochiaal kerkbestuur van den H. Lebuïnes: het bouwen van schoollokalen.

J. C. Sondermeijer, te Rotterdam	ƒ 45.000
E. van der Woerd Jzn	» 43.550
L. te Riele	» 42.500
H. Jansen en W. Altena, te Leeuwarden	» 41.900
J. D. Zandvoort	» 40.508
Wed. P. van Echmond	» 40.467
H. Visscher	» 39.685
B. van der Worp	» 39.471
E. Roering	» 39.000
H. B. Lepping	» 38.046
H. Korteling	» 38.045
J. Witteveen	» 37.958
G. Beltman	» 37.990
R. van der Spoel	» 37.837
Wed. G. J. Kerkhof	» 37.787
G. Hofstee	» 37.400
W. J. Kolkert	» 37.106
K. J. Kalt, te Ureterp	» 36.700
G. Peterie	» 36.361
Joh. Mensink	» 35.800
J. Pot Jzn	» 35.750

gegund.
de overigen allen aldaar.

HILVERSUM, 10 Juli. — Het gemeentebest.: het maken van gebouwen voor een gemeente gasfabriek aldaar.

J. J. Vontijn, te Amsterdam	ƒ 35.300
Gebrs. v. Berkum, idem	» 32.000
Cruijff en Schouten, idem	» 31.900
J. C. T. Zweesaard	» 31.300
J. P. Cornelissen, te Amsterdam	» 30.535
P. Leenders, te Utrecht	» 29.999
H. v. Rhijn, te Naarden	» 29.820
K. v. d. Sluijs, te IJselmonde	» 29.707
M. L. van Spanje, te 's Gravenhage	» 28.950
C. Meijers, idem	» 28.891
J. Becker, te Vlissingen	» 28.580
J. v. Burk en W. Wissing, te Oosterbeek	» 28.321
J. P. Ricken, te Amsterdam	» 28.499
G. H. v. d. Heijden, te Arnhem	» 28.409
G. Wijbrans, te 's Gravenhage	» 27.350
S. v. Soest, te Mijdrecht	» 27.230
G. Seppen	» 26.500
G. J. v. Heek en C°. te Delft	» 26.220
H. C. Klokke	» 24.200
J. Schoenmeijer en A. Kos Koolhaalder, te Rotterdam	» 23.897
D. Kuiper	» 23.830
J. Bijlard	» 23.794
N. v. Veersen	» 23.490
E. Zaltzherr	» 23.440
W. Swaan	» 23.320
W. Gijzel	» 22.600
W. Meijer	» 22.525
G. Gijzel	» 22.494
B. A. v. Schadewijk	» 22.100
Gebr. Diepenbrock, te N.-Amstel	» 21.888
J. Fuhren	» 20.100

nog niet gegund.
de overigen allen aldaar.

VEENDAM, 11 Juli. — Het gemeentebest.: het amoveeren van de bestaande oude- en het bouwen van eene nieuwe openbare lagere school met onderwijzerswoning in de Kerklaan aldaar.

D. Edzards, te Groningen	ƒ 18.790
P. Luitjens, te Stads-Musselkanaal	» 16.947
J. Bulder, te Veendam	» 16.907
J. en A. Pranger, te Stadskanaal	» 16.286
A. van Linge Em., te Veendam	» 16.245.84
H. Huizing, te Wildervank	» 16.125
G. Heikens, te Oostwold	» 15.960
T. Holthuis, te Groningen	» 15.491

gegund.

VENLO, 11 Juli. — De genie: het bouwen van een nieuwen paardenstal en verbetering der kazerneering ten behoeve der kavalerie.

Begr. ƒ 60.000.
H. van Boom, aldaar » 61.500

HAARLEM, 11 Juli. — Het gemeentebest.: het bouwen van eene school voor lager onderwijs en conciergewoning aan de Bakkerstraat.

G. P. J. Beccari, aldaar	» 37.990

BERGEN-OP-ZOOM, 11 Juli. — De heeren Blank en Veraart: het bouwen van negen woonhuizen onder beheer van den architekt R. H. C. van Someren.

J. van Rijt en de firma van der Struijk te Oisterwijk	ƒ 42.900
C. Bastiaanse	» 35.880
J. J. Hornstra	» 35.780
M. A. van Loon	» 31.693

gegund.
de overigen allen aldaar.

OUDE TONGE, 11 Juli. — Het gemeentebestuur: de verandering van de buiten gebruik gestelde openbare lagere school tot een post- en telegraafkantoor en eene bewaarschool.

A. de Neef, te Brielle	ƒ 13.238
A. Pulleman, te Oude Tonge	» 12.745
F. W. van der Houwen, Rozenburg	» 11.450
J. Hobbel, te Oude Tonge	» 9.200
C. Maliepaard, te Vlissingen	» 9.160

SCHIEDAM, 11 Juli. — De firma van Deventer & Co.: het bouwen eener glasblazerij, met alle daarbij behoorende werken: De firma wed. G. Camesie & Co., te Rotterdam ƒ 23.765
H. Stelwagen, idem » 24.877
van Heek & Co., te Delft » 24.768
C. Kramers, te Schiedam » 24.600
J. Trinthamer, idem » 22.730

VENLO, 11 Juli. — De genie: het bouwen van een stal en verbetering der kazerneering, begr. ƒ 60.000.

F. van Wylick, te Luik	ƒ 64.400
I. Coppes, te Venlo	» 62.890
H. van Gasselt, idem	» 62.700
Laumans, te Tegelen	» 62.500
L. Landy, te Venlo	» 62.000
J. Schenk, te Maastricht	» 61.983
H. van Boom, te Venlo	» 61.500

BEESTEKZWAAG, 14 Juli. — Het gemeentebestuur van Opsterland: a. het bouwen van scholen. 1. voor Lippenhuizen.

Jansen en Altena, te Leeuwarden	ƒ 12.980

2. voor Korterzwaag: Gebr. Eppinga, de Boer, van Wijk en van Eijk te Lippenhuizen ƒ 10.725
3. voor Bakkeveen: Keuning en Dijkstra, te Ureterp ƒ 7.280
4. voor Hemrik: C. Schiere, te Boornbergum en de firma van der Meer, te Harlingen ƒ 5.285

Massa op de 4 scholen:

Pijkstra, te Bergum	» 39.636
J. A. v. d. Sluis, te Gorredijk	» 39.498
Meersma, te Leeuwarden	» 38.800
C. Schiere, te Boornbergum	» 38.265
Jansen en Altena, te Leeuwarden	» 37.765
C. Bos, te Twijzel	» 37.723
J. van Eijk, te Lippenhuizen	» 37.400
de Boer, idem	» 37.370
J. L. Eppinga, idem	» 36.848

AMSTERDAM, 16 Juli. — Het bestuur der Vereeniging van hooger onderwijs op Gereform. grondslag, onder beheer van den architekt J. W. Meijer: het verbouwen van perc. 102, aan de Keizersgracht.

H. Rietsnijder en Zn.	ƒ 29.300
G. L. Brouwer	» 29.090
D. Hoogerbeets	» 28.000
D. Heijink	» 27.977
W. Greve	» 26.980
G. Boon	» 26.900
C. Rietsnijder	» 26.890
E. R. Kuijpers	» 26.750
G. Wout	» 26.662
J. J. Vontijn	» 26.280
P. Kampman en J. van Harderwijk	» 25.672
W. Haaksma	» 25.400
W. Boom	» 25.000
W. H. Struijs	» 22.300
B. Straatman	» 20.593

allen aldaar.

AMSTERDAM, 16 Juli. — De architekten W. v. Laokeren Campagne en E. Confeld v. Felbert, ten name der heeren Gebroeders Scheuer: het bouwen van een loods en portierswoning op de Handelskade.

E. R. Kuipers, te Nieuwer-Amstel	ƒ 14.675

FRED. STIELTJES & C°.
Importeurs van Amerikaansche
Hout- en IJzerwaren.
Keizersgracht 745 bij den Amstel.

MAGAZIJN VAN
SCHOOLBANKEN, Systeem ANDREWS.
STOELEN en BANKEN
voor SCHOUWBURGEN, CONCERTZALEN, enz.
Asbest brandvrije verven,
Asbest olieverven,
Asbest dakbedekkingen,
Asbest-Cement
voor het herstellen van beschadigde zinken en andere daken.
Geïllustreerde Catalogussen en prijzen op aanvrage verkrijgbaar. 2035

ATELIER E. LÖHRER, UTRECHT,
van **GLASETSWERK** ten dienste van Waranda's, Vestibules, Portes brisées, Vallichten, enz. enz. **GESCHILDERD – GEBRAND GLAS,** voor Kerken en particuliere gebouwen, benevens Glas in lood.
De ondergeteekende heeft de eer HH. Architecten en Aannemers te berichten, dat zijne sedert jaren bestaande zaak, door uitbreiding, eene belangrijke verbetering heeft ondergaan en thans in staat is alle bestellingen in den kortst mogelijken tijd, smaakvol en in alle stijlen te effectueren.
E. LÖHRER,
Korte Minrebroederstraat F 13.
NB. Een Album met meer dan 50 verschilschillende Teekeningen wordt op aanvrage gaarne ter bezichtiging toegezonden. 2036

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.
Th. SANDERS,
Iets over de Inrichting
VAN
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.
f —.50

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

Dit Tijdschrift wordt den Eereleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van ƒ 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging ƒ 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct. Advertentiën 1—10 regels ƒ 1.20, verder 10 Ct. per regel.

REDAKTIE: Een commissie uit het bestuur der Vereeniging.

Adres der Redaktie: den Sekretaris der Vereeniging, D. LAKO, te *Zwolle*.

BESTUUR DER VEREENIGING:

Jhr. Mr. V. E. L. DE STUERS, Den Haag, *Eere-Voorzitter*; W. B. G. MOLKENBOER, Amsterdam, *Voorzitter*; J. D. BELMER, Kampen, *Onder-Voorzitter*; D. LAKO, Zwolle, *Eerste Sekretaris*; W. VISSER, Lisse, *Tweede Sekretaris*; B. J. BOUWMEESTER, Den Bosch, *Penningmeester*; H. L. BOERSMA, Den Haag; J. D. HUIBERS, Amsterdam.

Voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is de inteekening op bovengenoemd Maandblad, opengesteld tegen ƒ 3.— per jaar.

De Uitgevers,
DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.
Heerengracht 246, Amsterdam.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2024 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 29sten Juli 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

Bestek A K

Het leveren van eikenhouten dwarsliggers en van eikenhout voor wissels en kruisingen ten behoeve van het 3de spoor tusschen LUNETTEN en WAARDENBURG. (in 5 perceelen.)

De besteding geschiedt volgens art. 12 van het bestek.

Het bestek ligt van den 21sten Juli 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur F. SANSEN te *Nijmegen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Central-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 19den Juli 1884.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2025

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephon N°. 352.

AGENT VOOR

MUSGRAVE & C°.,

te BELFAST



FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen, Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden Med. Intern. Tentoonst. 1883.

G. J. Vincent & C°.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken *en fijn Smeedwerk.*

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2026

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK, OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk b/d Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°. Noordwal, *den Haag.*

Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 2027

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.

GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.

BEKROOND: Frankfort/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.**

OPGERICHT 1830. 2028

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam



LÉON DE MET & C°. GENT,

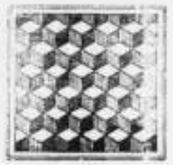
Fabriekanten van Ceramiektegels,

geperste, gepolijste en ingebrande

CEMENTTEGELS

EN

PORTLAND CEMENT.



Vertegenwoordiger **G. VAN LENT** *Rotterdam,* in BOUWMATERIALEN.

Specialiteit in IJZEREN KERK- en FABRIEKSRAMEN, ZWEEDSCHE KAMERDEUREN enz. 2029

2030

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner- Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.

Silezisch & Zweedsch GRANIET.

Fransch en Italiaansch MARMER.

Fransche KALKSTEEN.

Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** GEVEL-TEGELS.

Villeroy & Boch, Mettlach

Boch Frères, Maubeuge

Minton, Hollins & Co., Stoke

benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 2031

bij de Vertegenwoordigers en Depothouders

DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen,* op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant,* Utrecht Stationsstraat 2. (2032

LOUIS GOFFIN & C°.,

27. Avenue Rogier 27.

LUIK. 2033

HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.

LA ROCHETTE STEEN.

Alles geleverd franco en op keur.

MARTIN & C°. BOUWORNEMENTEN, enz.

Achter Oosteinde N°. 244,

BIJ HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.

2034

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 31.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. B. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEK.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij voorafbetaling) fr. p. p. *f* 12.50; voor het Buitenland (bij voorafbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Beschouwingen omtrent het aanbesteden van werken, door F. J. Nieuwenhuis. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Ingezonden. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Tengevolge van eenige aanvragen omtrent den prijs, waarvoor de jaarlijksche Verslagen der Maatschappij, waarin de bekroonde prijsvragen zijn opgenomen, verkrijgbaar zijn, wordt medegedeeld, dat aan het Bureau der Maatschappij voorhanden zijn de na te melden Verslagen, voor de daarachter gevoegde prijzen.

Verslag 1880. Prijsvraag: *„Zeven Woonhuizen."* Bekroonde ontwerpen: 1. van den heer H. Evers; 2. van den heer W. J. Vuijk; en 3. van den heer E. G. A. Fol; in het geheel 10 platen: *f* 3.—

Verslag 1881. Prijsvraag: *„Bad-Hotel."* Bekroond ontwerp van den heer J. F. Klinkhamer; 4 platen: *f* 1.75.

Verslag 1882. *Internationale* Prijsvraag: *„Vereenigingsgebouw voor de beoefenaars der bouwkunst."* Bekroonde ontwerpen: 1, van de heeren van Els en Schmitz te Dusseldorf; 2, van den heer Henri Evers te Brussel, en 3, van de heeren G. H. Wiegand en A. V. A. Heim te Hamburg; 7 platen: *f* 3.—

Verslag 1883. Prijsvraag: *„Titelblad voor het Bouwkundig Tijdschrift."* Bekroond ontwerp van den heer E. J. Niermans; 1 plaat. Prijsvraag: *„Schoorsteen met betimmerden boezem."* Bekroond ontwerp van den heer E. J. Niermans; 1 plaat. Prijs *f* 1.50

In deze verslagen zijn opgenomen de beoordeelingen der plannen door de Jury, en, behalve voor de internationale prijsvraag, de memoriën van toelichting der bekroonde plannen.

Van de drie eerstgenoemde verslagen zijn nog slechts zeer weinige exemplaren voorhanden.

BESCHOUWINGEN OMTRENT HET AANBESTEDEN VAN WERKEN.

Lezing gehouden op 18 Januari l.l. in de afdeeling Rotterdam.

M. M. H. H.

Wanneer ik toegerust met de noodige zaakkennis ter beurze, op eenige openbare markt of in meerdere magazijnen rondziende een zeker artikel van eene door mij gewenschte hoedanigheid wil inkoopen, dan zal ik de verschillende aanbiedingen die van dat artikel gedaan worden nauwkeurig nagaan, de hoedanigheid dier aanbiedingen met de gevorderde prijzen vergelijken, en ten slotte komen tot eene keuze waarbij den prijs dien ik betalen moet, staat in eene zekere evenredigheid tot de hoedanigheid van het gekochte.

Ik oordeel dus, eensdeels naar hetgeen mij schikt te betalen als prijs, en anderdeels, naar hetgeen ik als waar wil ontvangen.

Wil ik per se de beste waar, dan zal ik waarschijnlijk den hoogsten prijs moeten betalen, wil ik den minsten prijs besteden, dan zal ik bijna zeker de slechtste waar bekomen.

Dit spreekt als het ware van zelf; ieder uwer zal daarmede rekening houden, wanneer het zijn eigen belang geldt. Zou nu wat op particulier gebied eene onbetwistbare waarheid is, niet doorgaan waar het geldt op te treden voor derden: hetzij Staat, gemeente of particulieren. Zoo

Gedrukt 30 Juli 1884.

oppervlakkig zouden wij willen antwoorden: natuurlijk: en toch zouden wij, te oordeelen naar den loop van zaken in de praktijk, bij de aanbesteding van werken, tot de slotsom moeten komen, dat deze stelling zonder meer, zoo maar niet opgaat.

Hoe toch is de loop van zaken wanneer het artikel dat ik voor derden begeer te koopen is, een uittevoeren werk, hetzij dijk, brug, sluis, gebouw of anderszins.

Alsdan wordt openlijk bekend gemaakt dat men aanbiedingen daarvoor inwacht, en wanneer geen bijzondere ongunstige omstandigheden omtrent den minst vragende bekend zijn, wordt in den regel aan dien minstvragende de uitvoering van een werk gegund, hoewel men in zijn eigen zaken ondervindt, dat in den regel bij betaling van den minsten prijs ook de minste waar geleverd wordt.

Merkwaardig genoeg wordt alleen bij de *uitvoering* op dien minsten prijs gelet. Bij het uitschrijven van prijsvragen mag eene zekere som zijn vastgesteld, maar ik heb nog nooit gehoord dat alsdan het goedkoopste project om die reden het van alle anderen gewonnen had. Gij zult mij tegenwerpen dat voor zulk een uitvoering een bestek wordt opgemaakt door een deskundig persoon, waarbij alle voorwaarden van levering en uitvoering nauwkeurig worden omschreven en vastgesteld, en door dien deskundige zelf het toezicht op de vervulling daarvan wordt gehouden. Men is dus verzekerd de noodige waarborgen te bezitten, dat slechts goed werk geleverd kan worden.

Deze ideale beschouwing zou waar kunnen zijn wanneer de volgende omstandigheden zich voordeden:

I. Dat de *deskundige*, belast met het opmaken van het bestek en het houden van toezicht, is *volkomen bekwaam, eerlijk en voor zijn taak berekend.*

II. Dat de *aanbiedende* persoon is *geheel op de hoogte van de uitvoering der gevraagde werken*, en *ter goeder trouw* mede werkt tot eene degelijke samenstelling van het geheel met terzijdestelling van alle ongeoorloofd persoonlijk voordeel.

III. Dat *bestek en voorwaarden*, zoo *volkomen* de aard, samenstelling, hoedanigheid, hoeveelheid enz. der uit te voeren werken *omschrijven*, dat van geene zijde eene misvatting plaats kan hebben omtrent de gewenschte levering; dat wil zeggen dat de aanbieder volkomen bekend was met hetgeen te leveren was en daaromtrent geenerlei risico hoegenaamd anders kan loopen, dan die welke in de wisselende prijzen van materialen en loonen begrepen is.

IV. Dat de *overeenkomst* werd gesloten op voet van *gelijk berechtigde contractanten* en niet op dien van meester of machthebbende, en ondergeschikte of lijdende partij.

Wat de beide eerste punten (de persoonlijkheid van deskundige en aannemer) betreft, moet ik opmerken dat de gevraagde kennis en bekwaamheid verkregen moet worden door langjarige ondervinding, dat dus iedereen lang mistastende en leerende is tegen een betrekkelijk korten tijd dat zijne opgedane ervaring hem tot die bekwaamheid heeft gebracht. Daar zich echter zelden of ooit 2 geheel gelijke gevallen in de praktijk voordoen, men integendeel steeds voor nieuwe vraagpunten wordt gesteld, kan er van een *volkomen* bekwaamheid wel nooit sprake zijn.

Wanneer wij hiermede verbinden de menschelijke feilbaarheid, een factor die toch zoo maar niet weggecijferd kan worden, dan vinden wij dat reeds in de beide eerste punten aanleiding genoeg zal kunnen bestaan tot het opkomen van moeielijkheden gedurende eene uitvoering.

Deze moeielijkheden groeien echter sterk aan bij beschouwing van het 3e punt, (samenstelling van bestek en voorwaarden) en het 4e, (de positie van den aannemer tegenover zijn directie.)

In onze beste en uitvoerigste bestekken toch, blijven altijd tal van punten onvoldoende of onnauwkeurig beschreven zoodanig, dat een aannemer vooraf niet meer kan *berekenen* wat hem de uitvoering daarvan kosten zal, maar moet *schatten*; en wanneer zulke schattingen dikwijls reeds zeer moeielijk zijn voor den maker van het bestek, die toch ongeveer weet of moet weten, wat zijne detailteekeningen kunnen worden, die verondersteld wordt te moeten weten wat hij eigenlijk gemaakt wil hebben, dan is het toch zonneklaar dat een aannemer dikwijls in deze schatting moet mistasten; en dan leert de praktijk hem ook meestal gevoelig, dat deze schattingen slechts zelden in zijn voordeel zijn.

Ook in de beste bestekken, wanneer het werk niet van zeer eenvoudigen aard of van zeer algemeene herhalende bekendheid is, kan op die wijze de som van mistastingen in het schatten, gemakkelijk meer bedragen, dan het geheele bedrag van eene billijke verdienste op de uitvoering van het werk, mistastingen die steeds alleen zullen drukken op de eene partij. En hoevele bestekken zijn niet met grenzenlooze oppervlakkigheid of onduidelijkheid ontworpen?

Waar reeds zulk een kolossaal nadeel aan de zijde van de eene partij bestaat, zou men ten minste mogen verwachten dat hem geene meerdere lasten, waarvan hij de strekking niet vooraf kan overzien, zouden worden opgelegd.

Het tegendeel is echter het geval.

Een aannemer moet zich meestal overgeven, om het zoo eens uit te drukken, met gebonden handen en voeten, het hoofd in een strop waarvan de besteder of diens deskundige maar het eind behoeft aan te halen om hem meer of minder te worgen.

Alle rechten worden hem ontzegd; uitdrukkelijk moet hij verklaren afstand te doen van de bescherming, hem door de gewone wet gewaarborgd. Alle formaliteiten, die de wet tegenover ieder ander verlangt, worden hem geweigerd. In alle twijfelachtige gevallen maakt zijn tegenpartij in den regel de zaak uit, natuurlijk zelden in zijn voordeel. Alle mogelijke ongelukken worden op hem geladen, twijfelachtige constructiën mag hij slechts op zijne kosten verbeteren, en dat dikwijls nog niet eens; alle schaden te lijden door onvoldoende bestekbepalingen, onderzoek, zamenstelling of wat ook, zullen op hem lasten en daarmede niet genoeg, ook alle schaden door natuurmachten (dijkvallen uitgezonderd) aangebracht, waar toch meestal niemand iets voor kan, worden ook nog op de schouders van dien arme gewenteld, en dat niet alleen door particulieren, die alleen voor eigen belang werkzaam zijn. Neen, de Staat, Provincie en Gemeente-Bestuur, zij allen handelen niet anders.

Ik citeer slechts enkele bepalingen uit de zoogenoemde A. V. (algemeene voorschriften enz.) bij het Ministerie van Waterstaat in gebruik.

§ 453 (1e lid). *De aannemer is verplicht het werk uit*

te voeren naar de bepalingen van het bestek en volgens de bevelen en aanwijzing, die hem door de Directie gegeven worden, en te zorgen dat daaraan ook door zijne onderhoorigen worde voldaan.

De straf op niet nakoming vinden wij in § 451.

Eene korting van f 10 tot f 100 kan op de aannemsom worden toegepast wegens elke nalatigheid in het nakomen der bepalingen van het bestek of van deze voorschriften en de daaruit vloeiende orders.

En let nu goed op mijne heeren!

§ 442 (1 ste lid). *Dadelijk na de gunning van het werk is het geheele werk voor rekening en risico van den aannemer, die tevens aansprakelijk is voor alle voorkomende beschadigingen van welken aard ook, welke hij verplicht is ten zijnen koste en ten genoegen der Directie te herstellen.*

Welk moreel standpunt wordt hier ingenomen. Het is goed dat de artikelen in omgekeerde orde en van elkander gescheiden voorkomen, licht is dan een aannemer, als hij het laatste leest het eerste alweêr vergeten.

Nu, zoo bar is men immers niet, ziet.

§ 443. *Indien door storm, vorst, ijsgang, buitengewoon hoog of laag water, dijkvallen, brand, regen, ontzegening of andere omstandigheden, onafhankelijk van den wil des aannemers, zoodanige vertragingen worden veroorzaakt, dat hij buiten staat is het aangenomene op den bepaalden tijd op te leveren en te voltooien, wordt het aantal dagen, waarop de aannemer daardoor niet heeft kunnen werken, bij de toepassing der korting niet in aanmerking gebracht,* en dat, *voor zooverre de Directie overtuigd is dat het oponthoud werkelijk buiten de schuld van den aannemer en zijne ondergeschikten heeft plaats gehad.*

En de door hem geleden schade?!

Ter zake van zoodanig oponthoud wordt den aannemer geen schadevergoeding hoegenaamd verleend.

Hoe! schadevergoeding voor al die dingen die hij niet helpen kan; is het al niet mooi genoeg dat hem daar geen korting voor wordt berekend, dat wil zeggen, als zijn Directie dat goedvindt.

Nu verder.

§ 446 (2e lid). *Bij nieuwe werken of gedeeltelijke herstelling van bestaande werken, komen al de schaden daaraan tijdens de uitvoering, ten laste van den aannemer, met uitzondering alleen van dijkvallen.*

§ 447. *Alle afschuivingen, verzakkingen of verzinkingen bij de uitvoering van aarde- of rijswerken ontstaan, komen ten laste van den aannemer en worden voor zijne rekening hersteld.*

Dat is nog al geen kleinigheid, wat alles voor zijne rekening is en hoe nobel § 446 (1e lid) zegt, dat als hij het werk heeft afgeleverd en voltooid, en al niets meer over zijn werk te zeggen heeft, dan behoeft hij de schade daaraan niet eens meer te dragen, ook niet van de boomen eener Rijksbeplanting die omwaaien of breken.

Zoo ter sluiks is echter in § 445 voor den aannemer nog eene verrassing weggelegd:

§ 445. *Evenmin ontvangt de aannemer vergoeding voor* ONVOORZIENE *uitgaven of uitvoeringen, die te beschouwen zijn als een noodzakelijk gevolg van de uitvoering der werken zelve en van het behoorlijk gebruik der bouwstoffen.*

Let wel op dit woord *onvoorzien;* dus niet alleen door den aannemer onvoorzien, neen ook door de Directie onvoorzien, maar toch: betaal maar, goede vriend, daar ben je als aannemer goed voor.

Maar als gij dacht dat hij er nu toch af was, dan hebt gij mis gerekend. § 453 (2e, 3 en 4e lid) hebben nog iets voor hem, wat onder omstandigheden geld kosten kan.

§ 453. *Hij* (de aannemer) *is persoonlijk verantwoordelijk voor alle bedrog, beschadigingen, verkeerde handelingen enz. betrekkelijk de werken, gepleegd door zijne gemagtigden, onderbazen, verdere beambten en arbeiders.*

Alle de daaruit voortvloeiende kosten komen voor zijne rekening.

Alle schaden van welken aard ook, door de uitvoering van de vernieuwingen, herstellingen of onderhoudswerken, door de schuld (?!) van den aannemer aan gebouwen of andere werken toegebracht, wordt door hem, ten genoegen van de Directie, hersteld en in orde gebracht.

En als hier het minste aan ontbreekt, dan zal § 458, regelende de bevoegdheid der Directie tot zelf handelen, hem wel wat mak maken, want dan kost het centen.

Vergeten wij dan niet § 468, die alle *ongelukken* op de schouders van den aannemer wentelt en § 461, die hem alle *onkosten* oplegt, voortspruitende uit lokale politieverordeningen; want wat gaat het informeeren naar die dingen een Directie aan.

Bij zulk eene hoonende onbillijke behandeling van de eene zijde kan men vragen: Welke zedelijke band blijft er nu voor een aannemer over tot eerlijkheid in de nakoming van het bestek?

Zelf op de onbeschaamste, meest onredelijke wijze tot zondebok gemaakt voor alle feilen en tekortkomingen van den aanbesteder of diens deskundigen, persoonlijk en geldelijk verantwoordelijk gesteld voor uitvoeringen, die hij moet uitvoeren volgens hem gegeven teekeningen en aanwijzingen, waarvan iedere afwijking met geldkortingen gestaft wordt, verantwoordelijk gesteld voor alle rampen, die een gevolg zijn van natuurmachten en andere omstandigheden die niet in zijne macht liggen en die toch billijkerwijze behoorden gedragen te worden door dengene voor wien het werk gemaakt wordt, verlangt men nog dat die man zal zijn eerlijk en ter goeder trouw. Het is of men zeggen wil, zie ik ben wel niet eerlijk, maar zijt gij het nu, dan komt alles toch goed terecht; en men verliest geheel en al uit het oog, dat hoe onteerender de behandeling is dien men een mensch doet ondergaan, zooveel te hooger de winst moet zijn daaraan verbonden, zal men zich vrijwillig aan zulk eene behandeling blootstellen.

Nu geef ik toe, dat het hoogst gevaarlijk zoude zijn wanneer een enkel deskundige op eenmaal de bedoelde bepalingen zou willen opheffen, omdat alle toestanden nu eenmaal daarop ingericht zijn, en de proefnemer waarschijnlijk de dupe van zijn goed vertrouwen zoude worden; maar het is een groote leugen te verklaren, dat genoemde bepalingen noodig zouden geworden zijn ter beteugeling van bedriegelijke handelingen van de eene zijde alleen. Beide partijen hebben schuld, maar ik geloof dat de grootste schuld ligt aan de zijde van de besteknakers.

Niet alleen bij ons te lande, neen overal worden de bezwaren gevoeld der fouten die aan het tegenwoordig in zwang zijnde stelsel van aanbesteding kleven.

Het „Verbande Deutscher Baugewerkmeister" heeft verleden jaar deswege een prijsvraag uitgeschreven, waarop echter geene bekroning heeft kunnen volgen.

Dat lag voor de hand; het oplossen dezer kwestie is een reuzenwerk dat niet voor een enkel menschenleven is weggelegd; slechts ingrijpende hervorming over langere tijdruimte kan hier helpen. Die hervorming kan niet uitgaan van den aannemer, maar moet uitgaan van den bestekmaker, en in de eerste plaats van het aaneengesloten corps ambtenaren, dat voor den Staat werkzaam is.

Wilden wij kort formuleeren, dan zouden deze hervormingen moeten neerkomen op de volgende hoofdpunten:

Punt A. Wijziging der Algemeene Voorwaarden in dien zin dat:

1. De aannemer al zijne hem bij de wet toegekende rechten bleven gewaarborgd.

2. De aannemer niet aansprakelijk gesteld wordt voor schaden, ontstaan uit fouten of onvolledigheden in de plannen, voorgeschreven materialen of gebruik daarvan, wanneer deze plannen niet door hem zelf zijn ingeleverd.

3. De aannemer ontheven wordt van verantwoordelijkheid voor schaden, toegebracht door oorzaken die menschelijker wijze niet in zijne handen liggen.

4. De eindbeslissing bij geschillen niet gelegd worde in de hand van een der partijen alleen, zooals feitelijk bij het beroep op den Minister het geval is.

5. Dat meer rekening worde gehouden met de gebreken van natuurlijke materialen in dien zin, dat geene overdreven eischen worden gesteld voor het gebruik dier materialen, alleen schadelijke of gebrekkige materialen worden geweerd en dat, waar materiaal zonder gebreken absoluut verlangd wordt, zulks zeer bepaald in een bestek moet worden aangewezen, zoodat daarop vooraf gerekend kan worden.

B. Afgaan van het (wel niet absoluut maar toch feitelijk) bestaande recht van den laagsten inschrijver, om deswege het werk te verkrijgen, maar evenals bij particulieren koop, aanbod en aanbieder in direct verband met elkander te beschouwen.

C. Wijziging in het omschrijven der bestekken zoodanig, dat zoo weinig mogelijk aan schatting behoeft te worden overgelaten, dat duidelijk de bedoeling van den ontwerper in alle deelen blijke, ook onder overlegging van de daartoe noodige details, modellen als anderszins; over het algemeen den aannemer geenerlei verplichtingen op te leggen waarvan hij den aard en de strekking niet volkomen kan begrijpen.

Veroorloof mij deze punten nader met u te bespreken en toe te lichten. Wat betreft de wijziging der Algemeene Voorwaarden voor Rijks werken, zult gij het met mij eens zijn, dat het Rijk als grootste en voortdurende werkgever, als boven alle partijen staande, in de eerste plaats geroepen is aan noodige hervormingen te beproeven.

Niet alleen toch, dat door de hoeveelheid van werken en den corpsgeest van de voor het rijk werkzame aangenomen ambtenaren, het rijk een krachtdadig voorbeeld kan geven; maar ook tal van bijzondere personen baseeren zich in hunne bestekken op de van Rijkswege gestelde voorschriften, waardoor zij zich het best tegenover hunne opdrachtgevers kunnen verantwoorden.

Deze personen zullen waarschijnlijk in vele punten medegaan in het goede voorbeeld, terwijl spoedig Provinciale-, Gemeente-, Polder- en andere Besturen zich daarnaar zouden richten, misschien wel door het Rijk daartoe konden gedwongen worden. Zoodoende zou eene uniformiteit bereikt kunnen worden die voor beide partijen van zeer groot belang zoude zijn.

A. 1. Wat het eerste punt aangaat acht ik het wenschelijk, dat den aannemer en zijne borgen hunnen rechtstoestand niet worde verkracht. § 438, 452, 556 en 457 der A. V. benadeelen hen in dien zin, dat door den dood eens aannemers zijn gezin verantwoordelijk blijft, als de Minister dit wenscht; dat zij moeten afstand doen van de voorrechten van schuldsplitsing en van uitwinning; dat zij afstand moeten doen van gerechterlijke in verzuim en in gebreke stelling.

Is het recht, dat de Staat bij den dood eens aannemers voort kan laten arbeiden ten koste van een achtergebleven gezin, dat in den man veelal mede den kostwinner verloor? Is het recht, dat de Staat die alle particulieren aan omslachtige rechtsformaliteiten bindt, deze zelf niet in acht neemt? Zijn deze niet noodig, men ontheffe daarvan iedereen; zijn ze noodig, dan moet ook de Staat ze toepassen.

Wanneer de Wetgevende macht, wetten uitvaardigt ter bescherming van de bijzondere personen en belangen is het niet te verdedigen, dat de Uitvoerende macht met een enkele pennestreek die rechten verkort. Wien rechten worden ontnomen, dien maakt men veelal ook losser van zijne plichten en „ce n'est que le premier pas qui coute." Alleen handhaving van § 464 ter wijziging van art. 642 Burg. Wetb. betrekkelijk het eigendomsrecht van den vinder is gewettigd, omdat hier de aannemer geen vinder is in den zin bij dat wetsartikel bedoeld.

A. 2. Een aannemer aansprakelijk te stellen voor schaden die voortvloeien uit onvolledigheid of ondeugdelijkheid van plannen, materialen of verkeerd gebruik derzelven, kan alleen opkomen in het brein van een tyran. Ik geloof niet, dat hier een enkel punt ter verdediging kan in het midden gebracht worden, dat niet teruggebracht kan worden tot het zeer baatzuchtig verlangen van den ontwerper van een plan, om alle verantwoordelijkheid van zijn eigen werk van zich af te schuiven. Hier helpt geen uitvlucht, dat een aannemer vooraf in de gelegenheid is geweest om te zien wat hij aannam. Niet altijd is een aannemer competent beoordeelaar daarvan; tusschen het kunnen doen van goede uitvoeringen en het beoordeelen van eene bestaanbaarheid, die somtijds eerst door uitgebreide berekeningen kan worden vastgesteld is een wijde klove, en eene klove die zeker niet door een aannemer behoeft te worden overbrugd; en wanneer de ontwerper, de man die dikwijls alles in zijn hand gehad heeft om een plan naar zijne inzichten behoorlijk te ontwerpen, niet eens voor zijn eigen werk durft of kan instaan, hoe kan hij dan van een aannemer, die ter loops inzage neemt van een plan en wiens werkzaamheid daarbij is, de *financieele* zijde van dat ontwerp te beschouwen, verlangen, dat deze die verantwoordelijkheid op zich neemt? En toch, dat vraagt § 442 der A. V. hetwelk zegt: *dat het geheele werk voor rekening en risico van den aannemer is.* Is dat eerlijk? is dat rechtvaardig? is dat billijk? Neen dat is een artikel geschapen om een schijnbare onfeilbaarheid in het leven te roepen van een directie, ten koste van zijn opdrachtgever en van enkele ongelukkige aannemers. Dat artikel moet er uit; die niet voor zijn werk verantwoordelijk wil of kan zijn, die vergenoege

zich met bescheidener werkkring, maar verheffe zich niet ten koste van anderen.

Ik formuleerde zoo even achter dit punt „wanneer deze plannen niet door hemzelf (den aannemer) zijn ingeleverd." Hierover een enkel woord:

Behalve de bij ons te lande gebruikelijke weg voor het maken van plannen en uitbestedingen voor het werk, heeft men, bij voorkeur in Amerika of bij groote tunnelboringen, dikwijls een anderen weg gevolgd. Dan worden bijv. door den technischen raadsman, in overleg met den opdrachtgever, slechts hoofdpunten vastgesteld en de inlevering van plannen aan den aannemer bij zijne offerte overgelaten. In die gevallen is het niet meer dan billijk, dat een aannemer de verantwoordelijkheid van zijn eigen project drage, waarbij zich de opdrachtgever van de goede uitvoering in detail kan verzekeren, door het toezicht door zijn eigen raadsman daarop te doen houden. Deze methode heeft vele voordeelen. Bijv men zal aanbesteden het leggen van een of meerdere spanningen eener metalen brug van 120 M. vrije opening; dan zal vanwege den werkgever kunnen worden vastgesteld, hoe breed zulk een brug moet zijn, welk draagvermogen zulk een brug moet hebben en welke doorbuiging wordt toegelaten bij verschillende belasting; of behalve spoorwegvervoer ook ander vervoer daarmede verbonden wordt, of met het oog op de scheepvaart, al dan niet van steigering gebruik gemaakt kan worden enz.; maar voor het overige zal het den werkgever (meestal de Staat of eene spoorwegmaatschappij op aandeelen) al vrij onverschillig zijn hoe die brug is zamengesteld, als maar de prijs zoo gering mogelijk en de brug geheel voldoende is, vooral wanneer nog een zeker aantal jaren garantie voor zulk een werk geleverd wordt. Wie dus het voordeeligste en beste plan constructief maakt, dus met het minste materiaal het beoogde doel weet te bereiken, heeft een grooten voorsprong op een concurrent die een minder voordeelig, dus met meer materiaal geconstrueerd plan heeft en hij kan zelf veel meer geld per eenheid rekenen en toch laagste inschrijver worden: dus even goed of beter aan het doel beantwoorden en toch meer verdienen. Beide partijen worden hier gebaat en niemand geschaad; want de spoorwegmaatschappij komt waarschijnlijk in het bezit van een brug die zuiniger en dus goedkooper is geconstrueerd dan het geval zou geweest zijn, wanneer zij den aannemer aan een vast plan had gebonden; en de aannemer durft in het bewustzijn van zijn goed project een hoogeren prijs per eenheid bedingen, dan anders het geval ware. Nog een groot voordeel is hieraan verbonden voor de goede constructeurs. Deze toch zullen niet hunne beste krachten wijden aan eene vaste gesalarieerde staatsbetrekking, maar hun voordeel zoeken in de enorme aanbiedingen die hun door de fabrieken worden gedaan tot het opmaken der plannen. Nog een niet te versmaden voordeel bestaat daarin, dat de fabrieken niet altijd op werk behoeven te wachten, maar kunnen doorwerken, daar zij bij hunne uitvoeringen dan gebruik kunnen maken van de reeds door hen in voorraad gemaakte onderdeelen, wat ook van zeer grooten invloed op den tijd van levering kan zijn, een factor die niet weinig zwaar weegt.

Het is vreemd dat hier te lande nooit eene diergelijke proefneming, die den aannemer op veel hooger peil brengt, wordt genomen. (*Wordt vervolgd.*)

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Benoemd tot leeraar in het handteekenen aan de inrichtingen voor middelbaar onderwijs te Deventer, is de heer A. D. A. Liernur te den Haag.

Tegenwoordig bevindt zich in Japan een afgezant der Fransche Regeering, die eene artistieke zending vervult en van wege zijne Regeering aan die van Japan het voorstel heeft gedaan tot ruiling van Japansche tegen Fransche kunstvoorwerpen. Die overeenkomst is thans tot stand gekomen en is een hernieuwd bewijs, hoe daar te lande voortdurend de oogen der hoogste macht te recht op de belangen van kunst en kunstnijverheid gevestigd blijven.

Door eenige ingenieurs, verbonden aan de Hollandsche IJseren Spoorweg-Maatschappij werden, met betrekking tot het gasverbruik, daaruit voortvloeiende verontreiniging van de lucht en ventileerend vermogen, met verschillende gasbranders proeven genomen. Zoowel het albocarbon-licht als Sugg's en Argand's branders werden door hen onderzocht. De regeneratief gasbranders van Siemens evenwel wonnen het, zoowel wat het gasverbruik als wat het ventileerend en de lucht reinhoudend vermogen betrof. Ten gevolge hiervan werd aan de ingenieurs Symons en Haygen te Rotterdam, vertegenwoordigers der firma Siemens te Dresden, de verlichting opgedragen van het nieuwe administratiegebouw van deze Maatschappij te Amsterdam.

De leden der Afdeeling 's Gravenhage van de Maatschappij tot bevoedering der Bouwkunst hebben voor het jaarlijksche uitstapje Antwerpen gekozen. De tocht zal in den aanvang van Augustus plaats hebben.

Het *Algemeen Handelsblad* deelt mede, dat de gebouwen der reeds sinds jaren stilstaande meekrap-fabriek, naast de Muiderpoort te Amsterdam door bouwondernemers zijn aangekocht om gesloopt te worden. Op de terreinen zullen dan verrijzen, woon- en winkelhuizen, te bouwen onder beheer van den architekt J. van Looij.

De Gemeente schijnt verder het plan te hebben, om aan de Oostzijde der Muiderpoort een straatweg te maken met verbreeding der brug over de Buiten-Singelgracht. De Muiderpoort, voor rijtuigen en voetgangers te eng, zou op een pleintje komen te staan.

De reeds zoo dikwerf besproken Gevangenpoort te Bergen-op-Zoom wordt andermaal door een gevaar bedreigd. De heer P. Wettouck c. a. hebben namelijk een adres aan den Gemeenteraad gericht, met verzoek tot het maken van eene rechtstreeksche spoorwegverbinding van het station naar de haven, waarbij zij voorstellen de Gevangenpoort af te breken, daar anders de beschikbare ruimte te gering is en genoemde poort reeds nu herhaaldelijk «het verkeer" belemmert.

LONDEN. — *The international health Exhibition.* III. Van de lucht en het vuur komen wij gemakkelijk op het water, waaraan een niet minder groot aantal werktuigen is gewijd, welke in dadelijk verband met de bouwkunst staan. Hoofdzaak zijn de filtreermachinen. Acht gezelschappen zijn belast met de Londensche waterleiding: *The Kent waterworks, The new river company, The east London, The Southwark and Vauxhall, The west middlesex, The grand Junction, The Lambeth, The Chelsea waterworks.* Te zamen hebben zij op de tentoonstelling eenen waterkoepel gebouwd, behangen met de afbeeldingen hunner inrichting. Aan acht zullen kan men het kristalreine, gezuiverde water, dat den geheelen dag loopt, onderzoeken. Midden in den koepel verspreidt eene groote fontein hare frischheid. Men behoeft niet te zeggen welke verschillende stelsels van *water-closets* hierbij zijn tentoongesteld, en worden aanbevolen als trouwe dienaars van het krachtig element, doch die den naam dragen van «uit eigen kracht" zich te bewegen en te handelen. Ondertusschen verdienen toch verschillende firma's den lof, welke in onzen tijd van dreigende epidemie hun niet ontnomen zal worden. Daar hebben wij Doulton & Co., wiens *pottery* zoo beroemd is, ook hier aan het hoofd, zoowel met zijne filters als zijne *closets*, met «automatic flush tank", zijne «stoneware drip channels", zijne «valvet closet", «trapless closet," zijn «apparatus with chain and pull, or to work with seat action", zijn «general brass work", enz., enz. De filters van Charles Gay Roberts, Haslemere, Surrey, die der Spongy iron domestic filter company, 22 New Oxford street, W. C., van Spencer, Johnson, Jowett, en vele anderen

mogen nog genoemd worden. Dozijnen van firma's voor »Sanitary appliance" van de waterleiding met self-cleaning" werking, »free from springs", met onmogelijke verschuiving (*cannot get out of order*), staan daar in onafzienbare rij, waarbij op de *self-acting* het grootste gewicht wordt gelegd, dus zonder pomp.

Uit dit alles blijkt ten minste dat de Engelschman zich met dit gedeelte der huiselijke *comfort* ernstig heeft bezig gehouden, en het is ook niet te loochenen dat de privaathuizen daarvan het bewijs leveren, en de kleinste burger ('t zij in 't voorbijgaan gezegd) naijverig is op de reinheid van zijn *self-cleaning*, of niet *self-cleaning closet*.

Had ik een feuilleton te schrijven in het *Bouwkundig Weekblad*, dan zou ik met eene zekere uitvoerigheid dat gedeelte der tentoonstelling beschrijven wat men *Old-London* bestempeld heeft, en werkelijk eene straat voorstelt uit de zestiende eeuw, met eene groote poort tot ingang, klokkentoren, werkmanswinkels, enz. alles in natuurlijke grootte, uit hout, cement, enz. samengesteld. Men vindt hier een aantal historisch bekende huizen terug. De poort is de aloude *Bishopsgate*, een toren van *All Hallows* en andere gebouwen, naar afbeeldingen trouw gevolgd, gelijk zij bestonden vóór den grooten brand van 1666. Met verwonderlijke en zeer bedriegelijke juistheid, zoowel naar vorm als naar kleur, zijn deze woningen hier opgebouwd en trekken duizenden bezoekers aan.

Wat de nieuwere bouwkunst betreft, deze is slechts in geringe mate vertegenwoordigd. Het zijn uitsluitelijk plannen, eene vrucht van het onderwijs in sommige teekenscholen, welke hierbij in aanmerking komen, nevens enkele afbeeldingen van eenige reeds uitgevoerde plannen voor scholen en andere gebouwen. Men kan niet zeggen dat de bekende Kensington-teekenschool daarbij uitmunt. Wij troffen hier eene zekere armoede van gedachte en gebrek aan oorspronkelijkheid nevens onorganische constructie.

Evenmin kunnen wij beweren dat *the Improved industrial dwellings company* wonderen van bouwkunstige plannen heeft geleverd. Eentoonigheid is hier in elk geval een der meest in het oog springende eigenschappen. Eindelijk bevinden zich op de tentoonstelling nog modellen van gezonde vertrekken, waarin zoo goed als het ging zuiverheid, ventilatie, enz. plastisch worden aanbevolen, doch die overigens voor den bouwkundige zonder gewicht zijn. Een specimen der ijzeren huizen en kappellen von J. C. Humphreys heb ik ook op de tentoonstelling gevonden. Of het bewonen van zulk een huis buitengewoon gezond is, mogen anderen beslissen. De bouwer noemt zich de *Sole Contractor* voor dergelijke zaken ten dienste der »Gezondheidstentoonstelling". Zijn adres is »Albert Gate, Knightsbridge, Hyde Park, S. W." Hij levert scholen, slaapvertrekken en andere kamers kant en klaar, »op ieder punt van het koninkrijk", voor den prijs van Lst. 250.

Om nu deze aanteekeningen met een meer esthitische opmerking te sluiten, wijzen wij nog op de vorderingen in de vervaardiging van tegels en andere vloer- en muurversierselen, die door een aantal firma's ten toon gesteld zijn. Wij noemen in de eerste plaats Craven, Dunnill & Co., wier artikel van kunstzin even zoo zeer als van practische gave getuigt. De teekeningen hebben meest eene historische waarde. Meer bekend in Nederland zijn Maw & Co.

Wij hebben Minton vergeefs onder de tentoonstellers gezocht, wiens firma vroeger allen liefhebbers van ceramie- en mozaiekvloeren op de lippen lag. Eindelijk bevelen wij voor dit vak nog Jeffreys, s. & Co. 92 Falcon road, Battersea, aan, en herinneren nog eens aan den kunstrijken Doulton & Co. en zijne terra cotta waren, welke zich bij de email-tegels aansluiten.

Wil men een blik slaan op hetgeen de engelsche bouwkunst in den laatsten tijd heeft tot stand gebracht, dan bezoeke men de *Royal Academy*. Hier ziet gij plannen en opstand van scheppingen van Ernest George, die aan de *flamboyant* gothiek herinneren, een huis van Aitchison, welks gedachte ik italiaansche manier op een hollandschen grond geplant zou kunnen noemen; een groot blok huizen van Edis, welke aan Elisabeths tijd herinnert; verder kan ik wijzen op een bustenverblijf van Norman Shaws Dawpool, evenzoo aan den Tudors tijd ontleend; een stationsgebouw voor Glascow van Rowland, eene gothische trap van Waterhouse, het »Stuarts huis" van Hunt, Steward en Knight wat een zeer eclectischen indruk maakt, en vele anderen.

De Gemeenteraad van Maastricht heeft een nader subsidie van *f* 1000 toegestaan, voor het voltooien van de herstellingswerken aan het kerkgebouw der Ned. Hervormde gemeente aldaar.

INGEZONDEN.

Op den 29sten dezer ontving de Redactie het navolgende schrijven.

Rotterdam, 28 Juli 1884.

Mijnheer de Redakteur!

De ondergeteekende spreekt de wenschelijkheid uit, dat het Bestuur der Maatschappij zich eens liet hooren over de prijsvraag, uitgeschreven door de societeit Harmonie te Groningen.

In de 1.1 Mei-vergadering toch heeft, op initiatief van den heer Klinkhamer, het Bestuur zich bereid verklaard, de programma's der uitgeschrevene prijsvragen te toetsen aan de thans bestaande proeve, die toont hoedanig prijsvragen moeten worden ingericht.

Ik twijfel niet, of voor velen zal deze critiek eene waarschuwing worden in deze niet mede te werken, tevens eene aan het Bestuur der societeit Harmonie en hare raadgevers, dat men met hooge prijzen alleen de Nederlandsche architekten en bouwkunstenaars niet kan lokken.

Met de meeste hoogachting,

UEd. Dv. Dienaar,
K.

Afloop van Aanbestedingen.

HAARLEM, 11 Juli. — Het gemeentebest.: het bouwen eener school voor lager onderwijs met conciergewoning aan de Bakkerstraat.

H. London	*f* 47.777
C. Elfers en Zn	» 47.590
J. P. Nelissen	» 47.312
B. J. van Lieme	» 46.890
Gebr. Schornagel	» 46.870
Adriaans Oosters, te Willemstad	» 46.777
C. Lodder, idem	» 46.750
G. Hulsebosch	» 45.899
J. S. van Veldhuijzen	» 45.520
Giebels en Jac. van Servellen	» 45.539
D. A. Braakenburg	» 45.195
J. B. Lasschuit	» 44.800
B. Hagen	» 44.147
J. P. Rieken, te Amsterdam	» 43.799
C. Romeijn	» 43.700
C. Meijers, te 's Hage	» 43.675
W. van Scheijndel	» 43.365
G. J. van Heek en C°., te Delft	» 43.150
F. L. van Velzen	» 42.945
Alb. Vos, te Amsterdam	» 42.800
I. J. Vontijn idem	» 41.995
Jac. Schoenmeijer en A. Kos Koolhaalder, te Rotterdam	» 41.993
J. Becker, te Vlissingen	» 41.664
van der Velden, te Schooten	» 41.500
G. P. J. Beccari	» 37.990

gegund.

de overigen allen aldaar.

BOSCHKAPPELLE, 19 Juli. — Het gemeentebest.: het bouwen van een nieuwe onderwijzerswoning en het verbouwen der bestaande school.

Sorber, te Houtenisse	*f* 13.000
D. Valcke, te Sint Jansteen	» 12.800
P. Besooijen, te Scherpenisse	» 12.631
H. van de Velde, te Ter Neuzen	» 12.630
F. Ruijs Slabaert, te St. Gilles Waes	» 12.500
Kerckhaert, te Stoppeldijk	» 12.250
D. W. F. Kayzer, te Zaanslag	» 12.150
P. Duijvestein en P. J. Wisse, te Zaanslag	» 11.998

gegund.

ZUTPHEN, 19 Juli. — De architecten J. ten Zijthoff en J. Uiterwijk Wz.: het bouwen van een broodfabriek met meesterknechtswoning.

H. Mouw, te Apeldoorn	*f* 18.379
H. v. d. Woert, te Deventer	» 18.100
J. Witteveen, idem	» 17.970
G. Boezewinkel, te Brummen	» 17.800
H. W. Douwes, te Zutphen	» 17 250
G. Boerstoel, te Brummen	» 17.160
Gebr. Landeweert, te Zutphen	» 17.031
J. A. Garvelink, idem	» 16.800
J. Zandvoort, te Deventer	» 16.625
Wed. J. C. Carmiggelt, te Brummen	» 16.420
A. J. Uiterwijk, te Zutphen	» 16.367
C. Revelman, idem	» 16.189
Firma G. J. Carmiggelt en Zn., te Brummen	» 16.039

gegund.

AMSTERDAM, 21 Juli. — Het gemeentebestuur: het maken van een gebouw voor algemeenen dienst op den kop van de Handelskade.

J. P. Rieken en I. Becker Jzn	*f* 293.000
H. C. Dorlas	» 273.989
P. S. Rijnierse	» 273.000
D. Zuiderhoek	» 269.390
Cruijff en Schouten	» 259.896
B. van Boeren	» 252.800
H. R. Hendriks, te Oss	» 248.830
L. Vlasman	» 246.250
M. A. J. Taverne, te 's Hage	» 233.300
W. Voskuijl	» 232.000
T. K. Ozinga	» 219.380
Albert Vos Beijerz	» 212.200

de overigen allen aldaar.

ROTTERDAM, 23 Juli. — De civiel-ingenieurs Simons en Huijgen: het bouwen van een entrepôt, een paardenstal en elf bovenwoningen voor de firma M. P. Pollen en Zn. te Rotterdam.

C. I. van Tussenbroek	*f* 24.490
P. Bleijenburg	» 24.300
A. G. Soudermeijer	» 23.200
A. v. d. Spiegel	» 22.500
G. J. van Heeck en C°., te Delft	» 22.325
Barend Hooijkaas en Zoon	» 20.075

de overigen allen aldaar.

NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR TEEKENONDERWIJS.

MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

Dit Tijdschrift wordt den Eereleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van f 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging *f* 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct. Advertentiën 1—10 regels *f* 1.20, verder 10 Ct. per regel.

REDAKTIE: Een commissie uit het bestuur der Vereeniging.

Adres der Redaktie: den Sekretaris der Vereeniging, D. LAKO, te *Zwolle*.

BESTUUR DER VEREENIGING:

Jhr. Mr. V. E. L. DE STUERS, Den Haag, *Eere-Voorzitter*; W. B. G. MOLKENBOER, Amsterdam, *Voorzitter*; J. D. BELMER, Kampen, *Onder-Voorzitter*; D. LAKO, Zwolle, *Eerste Sekretaris*; W. VISSER, Lisse, *Tweede Sekretaris*; B. J. BOUWMEESTER, Den Bosch, *Penningmeester*; H. L. BOERSMA, Den Haag; J. D. HUIBERS, Amsterdam.

Voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is de inteekening op bovengenoemd Maandblad, opengesteld tegen *f* 3.— per jaar.

De Uitgevers,

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

Heerengracht 246, Amsterdam.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

2037 EN

Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

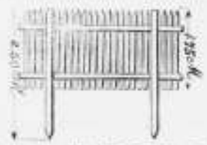
STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.



J. & D. VAN DER POT,

ROTTERDAM.

GEKYANISEERD ROTVRIJ

RASTER- en ander HOUTWERK,

in alle op te geven maten, tot 10.25 M.

niet vatbaar voor Champion, uiterst langzaam brandend, enz.

Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout en verder TIMMERHOUT,

Vlot- en Sliipdeelen enz.

Prima Portland-Cement,

merk DYCKERHOFF & SÖHNE,

in wichthoudende Vaten van 180 Kilo en Zakken van 70 Kilo,

niet vervalscht met **hoogovenslakken, kalksteen** of dergelijke bijmengingen.

HYDRAULISCHE en andere KALK

per Wagon of Scheepslading.

CHEMISCH BEREIDE VERF,

Oliebijtsels, Vernissen en Albastine

uit de fabriek van den Heer

F. A. Q. VAN GELDER

te Rijswijk bij 's Hage.

HARDSTEEN,

NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

ZANDSTEEN,

uit de groeven van

Staudernheimer.	Cordeler.
Breitenheimer.	Wexemer.
Udelfanger.	Roode Kylthaler.
Bentheimer.	La Rochette.

Italiaansche Mozaïkvloeren,

2038 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.

BELGISCHE GIPS.

Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

2039 **AANBESTEDING.**

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente *Vreeland*, zullen op Vrijdag den 15 Augustus 1884, des middags ten 12 uur, ten huize van B. VAN OMMEREN, in het openbaar, bij enkele inschrijving, AANBESTEDEN:

Het bouwen van eene OPENBARE SCHOOL met 2 lokalen voor 100 kinderen, met den aanbouw van eene Onderwijzerswoning.

Bestek en teekening liggen ter visie bij B. VAN OMMEREN, en zijn van af 2 Augustus a. s. op franco aanvrage, tegen betaling van *f* 1,50 verkrijgbaar bij den Boekhandelaar A. VAN LOON te *Tiel*.

Inlichtingen zijn te bekomen bij den Heer C. VAN WEERDEN, Architect te *Tiel*, die tevens op den dag der aanbesteding, des voormiddags ten 10½ uur, aanwijzing in loco zal doen.

IJZENDOORN, 22 Juli 1884.

De Burgemeester
B. T. A. WESTERQUEN VAN MEETEREN.

De Wethouder,
J. EIMBERS.

2040 **AANBESTEDING.**

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente *Zeist*,

Maken bekend, dat op Vrijdag den 8 Augustus 1884, des namiddags te 2 uur, in het gemeentehuis in het openbaar zal worden aanbesteed:

het afbreken der oude, en het bouwen eener nieuwe ONDERWIJZERSWONING, in de buurtschap Austerlitz.

Gedrukte exemplaren van het bestek en de teekening liggen ter inzage in het gemeentehuis en zijn aldaar, tegen betaling van *f* 1.—, te verkrijgen.

De heer A. J. NIJLAND, architect te Utrecht, is bereid aan belanghebbenden de vereischte inlichtingen te geven.

De aanwijzing in loco zal plaats hebben op Maandag den 4 Augustus 1884, des voormiddags te 11 uur.

ZEIST, 24 juli 1884.

Burgemeester en Weth. voormeld,
G. COSTERMAN, *Voorzitter*.
W. A. BOESCHOTEN, *Secretaris*.

Bij GEBR. J. & H. VAN LANGENHUYZEN te 's Gravenhage is verschenen en alom te bekomen: 2041

BEOORDEELING

VAN HET DOOR

Jhr. H. Th. Hora Siccama opgemaakt ontwerp

EENER

ZEEHAVEN TE SCHEVENINGEN,

DOOR

J. F. W. CONRAD,

Inspecteur van den Waterstaat.

Prijs f 2.50.

Met 5 uitslaande teekeningen, geeft deze Beoordeeling, welke gehecht is aan de Haven van IJmuiden en Harlingen een duidelijk overzicht met welke bezwaren wij op onze kusten bij het maken eener Zeehaven te kampen hebben, en tevens op welke wijze wij daarin te gemoet kunnen komen.

TROTTOIR-TEGELS. CEMENT-TEGELS.

PARKETVLOEREN,

Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke

benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels.** 2042

Zijn de Vertegenwoordigers en Depothouders:

DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

AANBESTEDING. 2043

Den 14den Augustus 1884 zal door den ondergeteekende, namens zijn principaal worden AANBESTEED:

het bouwen van twaalf WOONHUIZEN enz., op een terrein aan de Grensstraat te Nieuwer-Amstel bij de Weesperzijde.

Bestek en teekeningen liggen van af 2 Augustus a. s. in het Café DE IJSBREKER aan de Weesperzijde ter inzage, en zijn als dan à *f* 5.— per stel verkrijgbaar ten kantore van den ondergeteekende, waar desverlangd ook inlichtingen te bekomen zijn.

Aanwijzing geschiedt den 8ven Augustus e. k. des voormiddags 10 uur.

AMSTERDAM, Juli 1884. W. LANGHOUT GZN. *Architect.*

ATELIER E. LÖHRER, UTRECHT,

van **GLASETSWERK** ten dienste van Waranda's, Vestibules, Portes brisées, Vallichten, enz. enz. **GESCHILDERD - GEBRAND GLAS,** voor Kerken en particuliere gebouwen, benevens Glas in lood.

De ondergeteekende heeft de eer HH. Architecten en Aannemers te berichten, dat zijne sedert jaren bestaande zaak, door uitbreiding, eene belangrijke verbetering heeft ondergaan en thans in staat is alle bestellingen in den kortst mogelijken tijd, smaakvol en in alle stijlen te effectueren.

E. LÖHRER,

Korte Minrebroederstraat F 13.

NB. Een Album met meer dan 50 verschilschillende Teekeningen wordt op aanvrage gaarne ter bezichtiging toegezonden. 2044

MUSGRAVE & Co.,

Londen en Belfast.

LANGZAAM VERBRANDENDE KACHELS

zijn de beste en zuinigste tot heden bekend.

Reeds verscheidene met het beste gevolg in Woonhuizen en Scholen in Nederland geplaatst.

Zilveren Medaille, Amsterdam 1883.



Modellen en Prijzen verkrijgbaar. Catalogussen enz in de

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2045

BOUWARTIKELEN, en GEREEDSCHAPPEN.

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

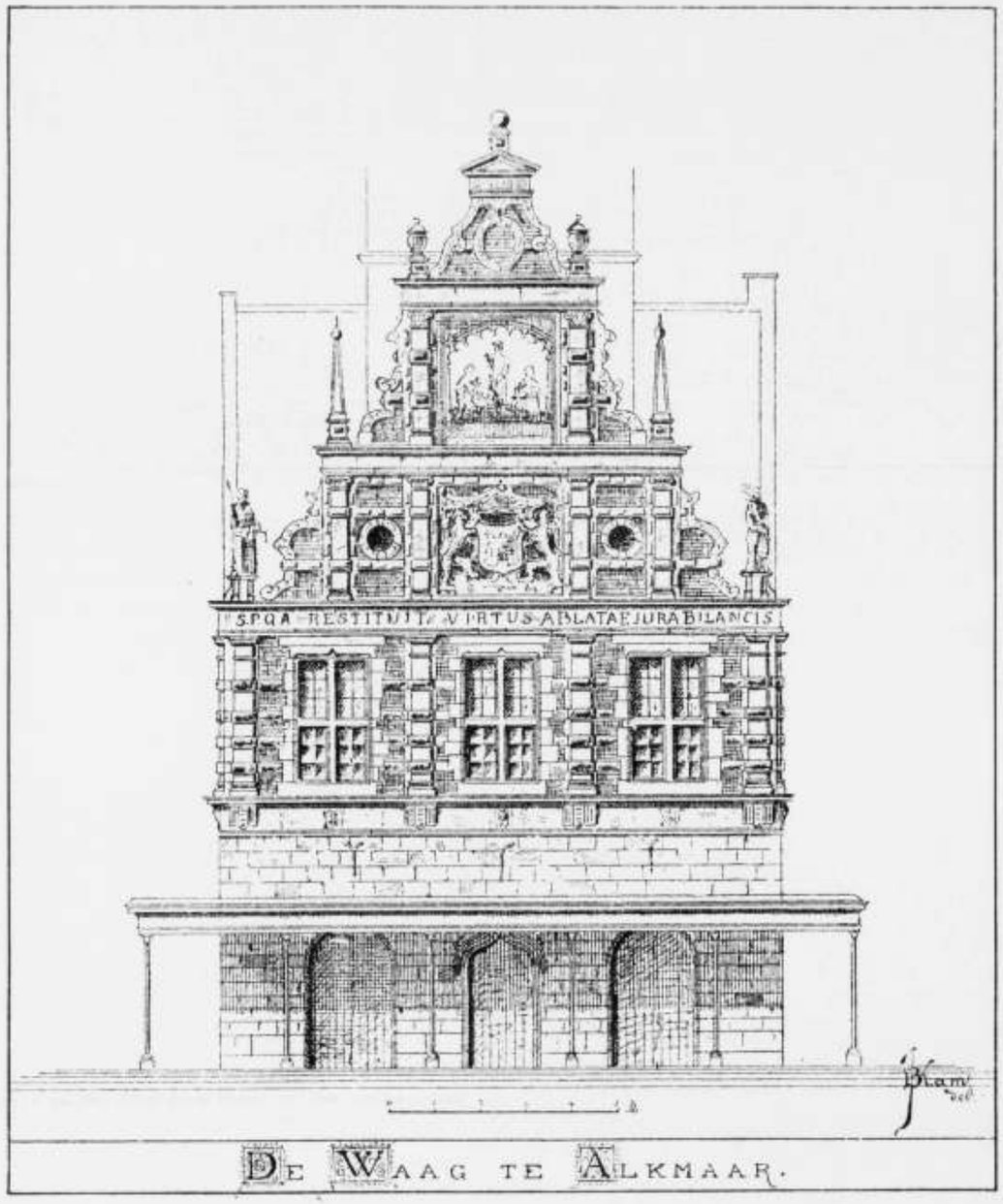
BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabrikant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2046

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon.



DE WAAG TE ALKMAAR.

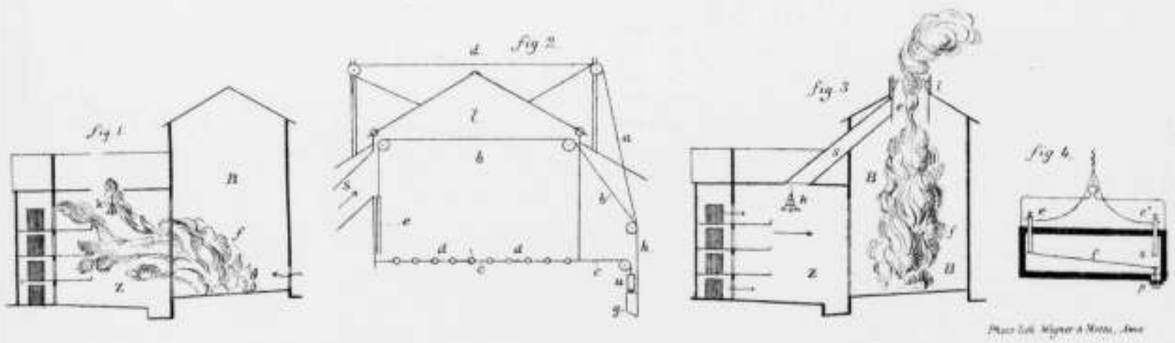


Photo Lith. Wagner & Motte, Amst.

Bouwwerken van het Bouwkundig Weekblad. Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 32.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEK,

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned. Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

De restauratie van den Waaggevel te Alkmaar. — Van de Berlijnsche tentoonstelling. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT: De Waaggevel te Alkmaar, enz.

DE RESTAURATIE VAN DEN WAAGGEVEL TE ALKMAAR.

Wij leven, schrijft Busken Huët, in „*het land van Rubens*", in een tijd, die het verleden eert, lief heeft, ondervraagt, herstelt, herbouwt.

Zoo is het, en met trots kunnen wij wijzen op deze deugd, die ons tijdperk gunstig van vroegeren onderscheidt. De geschiedenis vond misschien nooit zooveel trouwe en nauwgezette beoefenaars als in de tweede helft der 19e eeuw, en van haar zedelijke kracht bewust heeft zij bereidwillig de hand gereikt aan de kunst om haar uit de diepte, waarin zij was neergestort, weer op te heffen.

Door het bestudeeren van wat vroegere tijden ons nog hebben nagelaten, hebben onze kunstenaars kracht geput voor hun streven, hebben zij een weg gevonden, die wij slechts moedig te bewandelen hebben, om tot een nieuw, heerlijk tijdperk te geraken.

Maar helaas! onder onze bestuurders worden maar al te veel mannen gevonden, die van dit alles niet overtuigd zijn, die de groote waarde dier oude monumenten voor het volk niet begrijpen; en onaangenaam, pessimistisch worden wij vaak gestemd, wanneer wij de debatten nagaan, die in 's lands vergaderzaal gevoerd worden, als het onderwerp „kunst" eens een enkele maal aan de orde komt.

Maar stil hierover, waar we zoo gelukkig zijn te kunnen wijzen op een besluit van den Raad der stad Alkmaar, in 1883 genomen, tot herstel van den schoonen Waaggevel. Menig stedelijk bestuur kan hieraan een voorbeeld nemen; maar het dient ook gezegd, dat niet allen zoo gelukkig zijn een gemeente bouwmeester te bezitten, die hem op de groote waarde dier oude monumenten wijst. Het gaat hiermede als met alles. Het zou misschien blijken, dat er verscheidene gemeenteraden, die nu de oude gebouwen, aan hunne zorgen toevertrouwd, laten vervallen, bereid zouden gevonden worden, gelden tot herstel af te staan, als zij er slechts door bevoegde deskundigen op werden gewezen, als zij om het platweg uit te drukken, maar eens wat werden aangespoord. Het is treurig genoeg, maar niet te min waar, dat de meeste gemeentebouwmeesters evenwel oude architekten zijn, die geen behoorlijke opleiding hebben genoten en wier kunstgevoel gedood is door de sleur der praktijk zoo onafhankelijk aan hun betrekking verbonden. Dit raadsbesluit staat echter niet op zich zelf, want reeds veel meer werd er in Alkmaar gedaan voor het behoud van oude monumenten. Zoo werd in 1880 begonnen met de restauratie van het stadhuis, een gebouw, dat gesticht werd in de jaren 1509—1520. Die restauratie werd in 1881 en 82 voortgezet, terwijl in 1880 tevens begonnen werd aan het herstellen van den Waagtoren, alles onder leiding van den gemeentebouwmeester, den heer du Croix. Het goede voorbeeld door den Raad gegeven, vindt ook bij de burgers navolging. Zoo werd bijvoorbeeld het huis *met de schopjes*, een schoone trapjesgevel van 1602, die zeer bouwvallig was geworden, door den eigenaar, onder leiding van den heer du Croix geheel afgebroken, en met behoud van alle ornamentale details in zijn oude gedaante hersteld.

Alkmaar is een van die echt-hollandsche stadjes, wier schilderachtige grachten nog niet door demplievende

Gedrukt 6 Augustus 1884.

vereerders in woesteinachtige boulevards zijn herschapen; die nog de getrouwe afspiegeling zijn van de nijvere krachtige burgerij, die ze in de 16de en 17de eeuw in het leven riep.

Misschien heeft Alkmaar nog het best het karakter dier tijden bewaard; want er heerscht in tegenstelling met haar zusters Hoorn, Enkhuizen, Medenblik en zoovele anderen een vrij groote mate van welvaart.

Dat zij niet, evenals die anderen, geheel in verval geraakte, is misschien alleen toe te schrijven aan het schoone waaggebouw, dat de Raad der stad in 1582 stichtte, en dat nu ruim 300 jaar later weer in zijn oude gedaante zal worden hersteld.

Ik meen, dat het voor de lezers van dit Weekblad niet van alle belang ontbloot is een en ander omtrent dit gebouw te vernemen en ik deel daarom hier mede wat ik omtrent zijne geschiedenis heb opgeteekend gevonden.

Alkmaar schijnt reeds zeer vroeg een uitgebreiden handel en dientengevolge een waag gehad te hebben. Wij lezen ten minste, dat in 1408 de inkomsten van de Waag werden gegund aan *de Schutterye*. Veel vroeger zal men zich wel niet in het bezit van een dergelijk gebouw verheugd hebben, want Alkmaar was, om zoo te zeggen, de kampplaats voor Hollanders en Westfriezen en ontelbare malen werd de stad geplunderd, gebrandschat, of verwoest.

De plaats van die oude Waag was dezelfde als die van de tegenwoordige, een zeer gunstige gelegenheid, in onmiddelijk verband met het Segelis, een breed water, dat in de Schermermeer uitmondde.

De ruimte schijnt echter zeer beperkt geweest te zijn, daar er slechts één schaal kon geplaatst worden, tot groot ongerief van de kooplieden en schade des Konings, die een aanzienlijk deel van de opbrengst genoot.

Het bleek dan ook bij den toenemenden bloei van Kennerland spoedig noodig, dit waaghuis te vergrooten en men zond daarom in 1557 een gezantschap naar den Koning te Brussel met verzoek, dat hij hen wilde toestaan *„het koopen der plaetse, het timmeren der Wage, en een derde deel tot betaling der kosten, die wel stonden te beloopen de somme van zes en dertig honderd gulden.* Zijne Majesteit stond hen toe een nieuwe en bekwame Waag te timmeren aan de Zuidzijde van het *Heilige Geesthuis*, waar zij vier, vijf of meer schalen met de bijbehoorende gewichten moesten onderhouden; terwijl hij hen daarenboven een subsidie van zeshonderd gulden schonk.

Wie nu meent, dat men terstond aan het werk toog, vergist zich zeer. Onze voorouders, hoe krachtig en doortastend ook bij het bestrijden van een algemeenen vijand, waren in vredestijd vaak verdeeld, en keven en kibbelden zonder tot de zaak te komen.

Het kwam hier zelfs zoo ver, dat de bewoners van den Voordam, dat was aan de overzijde, de Waag pachtten en aan hun kant een nieuw gebouwtje oprichtten, waardoor zij hoopten de nering tot zich te trekken. Dit werd natuurlijk van wege de overheid belet, maar nu weigerden weer anderen de hun opgelegde lasten te betalen, enz.

Als men nu nog bedenkt, dat de godsdienstwisten in die dagen zoo hevig begonnen te woeden, dan kan het wel niemand verwonderen, dat het groote plan geheel op den achtergrond werd gedrongen. Toch bleef het bestuur der stad in het belang der zaak werkzaam: de kaden werden verbeterd, de vaarten in en om Alkmaar verdiept enz.

De Bisschop van Haarlem, die den raad blijkbaar een bewijs van erkentelijkheid voor zijne gehechtheid wilde geven, stond hem in 1569 toe het gasthuis, een soort van herberg waar vreemdelingen drie dagen en nachten kosteloos onderkomen vonden, geheel tot de Waag te trekken. Dit was voorzeker niet weinig bevorderlijk aan het welslagen der onderneming, maar ondanks dit alles, moest men er ook nu nog van afzien met den bouw te beginnen. De opstand tegen Spanje en het kort daarop gevolgde beleg, dat Alkmaar zoo fier doorstond, maakten die geheel onmogelijk.

De eerste jaren daarna werden besteed om het beschadigde te herstellen en poorten en wallen in een beteren staat te brengen, maar toen dat eenmaal was geschied, kon men gaan denken aan de verwezenlijking van het plan, vooral nadat in 1581 door den Prins en de Staten de volle inkomsten van de Waag aan de stad werden geschonken.

Door dat beleg had Alkmaar zich een schoone plaats verworven in de rij der hollandsche steden, en het was alsof het eerste openbare gebouw, dat hare burgers stichtten, aan de nakomelingschap getuigenis moest afleggen van den moed en de kracht, die zij in zich voelden.

Nog staat het gebouw daar als een heerlijke bladwijzer bij een van de schoonste bladen uit Alkmaars geschiedenis, en wij kunnen het tegenwoordig bestuur der stad niet dankbaar genoeg zijn voor de kosten, die het tot herstel over heeft.

In 1582 werd de Waaggevel gebouwd, en om het werk waardig te kroonen legde men in 1597 den eersten steen voor den toren, die in 1599 voltooid werd.

De Waaggevel is een schepping uit de schoonste periode van onze echt nationale bouwkunst. De nieuwere ideeën der Renaissance waren geheel doorgebroken. Lang had men gezocht ze in overeenstemming te brengen met den eigenaardigen vorm onzer gevels, die in schijn daarmede zoo lijnrecht in strijd is, en somtijds was men ook vrij gelukkig geslaagd, zooals aan den zijgevel van het raadhuis te 's Hage (1564); maar een harmonische oplossing van de moeilijkheid, zooals die bij den Waaggevel voorkomt, was nog niet gevonden.

We hebben daar, onder een luifel, een zeer eenvoudigen onderbouw, bestaande uit drie groote poortopeningen, waaraan men niet de minste zorg besteedde. De middelste was zelfs nog een overblijfsel van het oude gebouw, en afgesloten door een zeer grillig gevormden ezelsrug uit den laat-gothischen tijd.

Het gedeelte van den gevel, dat zich boven de luifel bevindt, is verdeeld in drie étages, die allen een verschillend karakter dragen. De benedenste is versierd met dorische pilasters, die door blokken met bossagewerk een krachtig en levendig karakter verkrijgen. De volgende verdiepingen zijn op hare beurt weer gedecoreerd met jonische en korintische pilasters, die door veel minder voorkomend bossage-werk, de laatsten alleen door diamantkoppen, aan die gedeelten van den gevel een luchtig en elegant voorkomen geven.

De wijze waarop hier de trappen gevuld zijn, die door het telkens smaller worden van den gevel ontstaan, is zeer eigenaardig. Men vindt een voortzetting van het muurwerk, omzoomd en doorbroken door bergsteen. Hierdoor worden de verschillende etages veel harmonischer tot een geheel verbonden dan dit bij vroegere composities van dien aard het geval was. Ook de bekroning van den gevel is op deze wijze gevormd.

De onderste trappen zijn verder versierd met beelden, die op vrij hooge postamenten gesteld zijn, terwijl wij op de hoogeren, fijne obelisken of vaasvormen aantreffen.

De etages zijn van elkander gescheiden door hoofdgestellen met geheel onversierde friezen. Alleen het benedenste is doorbroken met consolen, die de pilasters van de onderste etage dragen, zonder dat evenwel het lijstwerk wordt omgecarnist. In de benedenste etage vinden we drie groote kruisvensters, die zeer eenvoudig zijn geprofileerd. Overigens bevat de gevel, uitgenomen twee kleine ronde openingen in de volgende verdieping, geen vensters meer.

Het middenvak van de tweede etage is gevuld met een groot en krachtig relief, het wapen van Alkmaar voorstellende. De ruimte daarboven, in de derde verdieping, werd ingenomen door een soort van decoratief schilderwerk, waarvan teekening en kleur, waarschijnlijk door ververs van een paar eeuwen later, geheel was bedorven.

Naar wij vernemen zal deze ruimte in den gerestaureerden gevel worden ingenomen door een polychroom tegelpaneel, waarvan de teekening door den heer A. F. Gips is ontworpen, terwijl de heer Joost 't Hooft te Delft met de uitvoering is belast.

De restauratie van dit gebouw was wel zeer gewenscht, want de beide einden verzakten terwijl het middelste gedeelte bleef staan. Bij het afbreken is gebleken, dat de middelste pijlers op kolders rustten, terwijl de beide eindpijlers, die in 1582 er naast werden opgetrokken op puin waren gesteld.

Voor de banden, blokken, lijstwerken enz. had men van allerlei verschillende soorten van natuurlijken steen gebruik gemaakt. Men vond bij de afbraak Heilbronner-, Bentheimer-, zeer veel Kylberger-zandsteen en ook verscheidene stukken Escauzynschen steen. Het blijkt dus, dat de gevel van den beginne af geverfd is geweest. Daarbij werden aan de beelden, obelisken, en pilasterkapiteelen sporen van verguld gevonden, zoodat men wel kan aannemen, dat het gebouw in de 17de eeuw een veel rijker effect maakte dan in den lateren tijd.

De gevel is geheel en al weggebroken en men is reeds weer een heel eind met de nieuwe op weg.

Hierbij zal de natuurlijke steen niet meer geverfd worden, wat zeker aan het geheel geen schade zal doen.

Wij wenschen Alkmaar hartelijk geluk met de restauratie van hare Waag. Wij hopen, dat die steeds een noodig en nuttig sieraad voor haar zal blijven, en dat haar bestuur en hare burgers steeds evenveel belangstelling voor hare oude gebouwen zullen blijven koesteren.

J. B. Kam.

VAN DE BERLIJNSCHE TENTOONSTELLING.

I.

De tentoonstelling te Berlijn, gewijd aan de Gesundheitspflege, Gesundheitstechnik en Rettungswesen, behoort reeds geruimen tijd tot de geschiedenis en nog niets of bijna niets werd hierover in het Weekblad opgenomen.

Alsnog er het een en ander van mede te deelen zal toch niet met een: „mosterd na den maaltijd!" begroet worden? Wat ongeveer een jaar geleden de bezichtiging waardig was, zal nog wel genoeg belangstelling verdienen, om hier een plaatsje te vinden.

Menig lezer van ons Weekblad zal, even als ik, verlangend hebben uitgezien naar eenige mededeelingen door den een of anderen bezoeker der tentoonstelling bijeen gebracht. Nu dit verlangen tot de vrome wenschen schijnt te behooren, vergenoege men zich met enkele berichten uit de tweede hand, ontleend aan het uitvoerige overzicht in het aan de tentoonstelling gewijde bijblad van „Der Gesundheitsingenieur," de redakteur van welk tijdschrift (Ing. Stumpf) deel uitmaakte van de tentoonstellingscommissie.

Mochten ook anderen zich opgewekt gevoelen, uit dezen of eenigen anderen bron iets voor het Weekblad te ontleenen, opdat ook hier te lande van deze tentoonstelling meerdere vruchten worden geplukt.

Velen hadden verwacht op deze tentoonstelling een groote verscheidenheid te zullen aantreffen van middelen tegen brandgevaar in schouwburgen, een onderwerp, na den brand te Weenen, Nizza, enz. zoo aan de orde van den dag. Dat deze verwachting werd teleurgesteld, schrijft de correspondent van de „Gesundheitsingenieur" daaraan toe, dat de talrijke voorstellen en ontdekkingen slechts tot weinige praktische resultaten hebben geleid.

Prof. Dr. Obernier te Bonn heeft verschillende proeven genomen en als uitkomst hiervan een toestel tentoongesteld, waarover hij het volgende schrijft:

„De treurige catastrophe van het Ringtheater te Weenen, welke indertijd in slechts weinige minuten honderden menschen het leven kostte, legde aan iedereen als heilige plicht de taak op, aan een vraagstuk te arbeiden, door welks oplossing de herhaling van dergelijke gebeurtenissen onmogelijk gemaakt wordt.

Nevensgaande schets (fig. 1) stelt de doorsnede van een theater voor, waarin: *b* tooneel, *z* ruimte voor het publiek. Een op het tooneel ontstane brand slaat met vernietigende vlammen en geweldigen rook naar de toeschouwersruimte over en trekt naar het zich daar boven bevindende ventilatiekanaal *k*, daar een afvoer regelrecht naar boven niet aanwezig is.

Het is nu de vraag een middel te vinden, dat walm en vlammen van de toeschouwersruimte afleidt en er een recht opstijgende richting aan geeft.

Tot dit doel neme men koperen of ijzeren kettingen *c* (fig. 2) waarin van afstand tot afstand stukken van Rose's metaal [een legeering van 48,902 dl. bismuth, 23,553 dl. tin en 27,545 dl. lood, welke reeds bij 60° R. smelt] zijn ingeschakeld.

Men bevestige deze kettingen stevig aan de eene zijde en spant ze boven over het tooneel, terwijl men het andere einde over rollen doet loopen. Om de kettingen strak te kunnen spannen, hangt men aan dit einde gewichten *u*. Juist onder deze gewichten plaatst men op een bepaalden afstand een eenvoudig elektrisch druktoestel *g*.

Nu brenge men onder *h* de gewichten óf dadelijk in verbinding met de kettingen *a* en *b*, óf wel richte de zaak zoo in, dat na het scheuren der ketting *c* de kettingen *a* en *b* door een speciale inrichting, eventueel door den druk van het gewicht *u*, in werking gesteld worden.

Terwijl nu de ketting *b* door de schuif *e* het ventilatiekanaal van de toeschouwersruimte sluit, moet de ketting *a* de boven het tooneel aangebrachte kleppen tegelijkertijd openen.

Wanneer er nu op het tooneel brand ontstaat, scheuren de van schakels uit Rose's metaal voorziene kettingen, en de gewichten vallen op het elektrisch druktoestel. Dit doet dadelijk het brandsignaal hooren; tegelijkertijd wordt het ventilatiekanaal gesloten, doch tevens, door de luiken in het dak een direkten uitweg aan vlammen en rook gegeven. (fig. 3.)

Het sluiten van het ventilatiekanaal of het openen der kleppen, zou ook door een brandwacht kunnen geschieden; in ieder geval wordt het publiek door een dergelijke inrichting zeker voor brandgevaar behoed.

Nadat hiermede het probleem opgelost is *) om rook en vlammen tot het tooneel te beperken, blijft mij over, het scherm nader te beschouwen en zoo doelmatig in te richten dat zich het publiek, ook wat dit betreft, volkomen zeker gevoele.

Tot dit doel construeere men een met vele openingen voorziene ijzeren of koperen buis, brenge deze aan de tooneelzijde, dicht boven het linnen scherm en verbinde haar met een waterleiding.

Het resultaat van een proef met een dergelijk toestel was het volgende: Het linnen, met kracht onder water gehouden scherm, bleef ongeschonden, straalde geen warmte uit en verloor zelfs zijn heldere kleur niet, terwijl daarentegen de ijzeren wanden door het sterke vuur tot gloeien gebracht worden.

Hierdoor wordt dus aangetoond, dat een onder water gehouden scherm, vlammen noch rook doorlaat en vooral de warmtestraling verhindert. Het publiek kan dus bij het ontstaan van brand kalm het theater verlaten, zonder eenig gevaar in een vlammenzee om te komen of in den rook te stikken.

Hierbij zij nog opgemerkt, dat het bedoelde scherm ook door een brandwacht kan neêrgelaten worden, die in het parterre gestationeerd is en van daaruit voor het gelijktijdig openen der kranen te zorgen heeft.

Op deze wijze zou ook het tweede deel der taak opgelost zijn en het heden in zoovele schouwburgen toegepaste ijzeren scherm kunnen weggelaten worden."

De hier nog bijgevoegde schets fig. 4) geeft een doorsnede van een automatisch brandsein, dat in verschillende plaatsen der tooneelruimte kan aangebracht worden. Door het smelten van het Rose's metaal (*p*) wordt de veer *f* losgelaten, drukt op *s* en brengt daardoor een elektrisch alarmsein in werking.

*) Men houde in het oog, dat ik de woorden des uitvinders **weergeef**. K.

Wij zullen hier niet in beoordeeling treden, van al wat de uitvinder ons mededeelt, al kunnen wij niet nalaten de meening uit te spreken, dat Oberniers kleppeninrichting in de praktijk niet zoo eenvoudig zal blijken en de verwezenlijking zijner denkbeelden nog het overwinnen van vele bezwaren zal noodig maken. De bescherming door gordijnen van verschillend materiaal heeft prof. Obernier, zooals uit het bovenstaande blijkt, vergeleken. Hij bezigde daartoe een vierhoekige prismatische kast; twee wanden zijn van plaatijzer, een van verzinkt ijzerblik, terwijl de laatste geconstrueerd is als een dubbel linnen scherm, waartusschen het water stroomt. In de kast werd gedurende drie kwartier een vuur gestookt van door petroleum gedrenkt hout. Nu bleek het volgende: De plaatijzeren wanden straalden reeds na weinige minuten een ondragelijke warmte uit; de verzinkte wand deed dat minder, doch de zinklaag sprong er hier en daar af; de dubbele linnenwand echter bleef koel, onbeschadigd door de vlammen en liet geen rook door.

Op grond van deze proeven stelt prof. Obernier een dergelijk dubbel linnen gordijn, waar binnen het water kan stroomen, als brandscherm voor.

D. E. C. K.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Eindelijk begint de verlaagde Hooge sluis te Amsterdam hare voltooiing te naderen.

Had misschien menigeen, na 't zien der geteekende ontwerpen, tijdens de expositie van 1883 in het paviljoen der stad Amsterdam tentoongesteld, weinig verwachting van deze brug, zijn oordeel heeft hij zeker toen opgeschort. 't Ontwerp was niet fraai, evenmin als dat van de Blauwbrug, maar 't kon meêvallen in de uitvoering. De laatste veronderstelling is echter geenszins bewaarheid.

De gegoten ijzeren, boogvormige eindliggers tusschen de brugpijlers van de Hooge sluis zijn slecht van vorm, het ornament vrij saai en onbeholpen. 't Is niet te hopen dat zij hun hardsteenkleur behouden; men zal immers steeds blijven zien, dat zij uit een gietvorm zijn voortgekomen.

't Schijnt, dat men wijders in gedrukte vormen en ontzaglijke massa's steen, monumentaliteit heeft trachten te zoeken. De leuning van de brug toch, is even zwaar als gedrukt van vorm; tot afwisseling zijn tusschen de balusters, vreeselijk logge penanten van kolossale afmetingen geplaatst. Enkele dezer doen dienst als bazementen voor steenen obelisken, optredende als lichtdragers. Uit een bronzen band, ter halver hoogte er om gelegd, groeit ter weêrszijden in de richting van de brug een lantaarn. Is het nu niet ongemotiveerd, steenen gevaarten van afmetingen als deze obelisken, te bestemmen tot dragers van één paar gasvlammen? Aan de andere zijden der obelisken zit tusschen deze en de banden een bronzen blad bekneld, waarschijnlijk dat van een vrede palm voorstellende, 't welk echter meer gelijkt op een reeds geruimen tijd gebruikte zwaneveder. Of zijn het wellicht de eere-palmen voor hen, die vóór den afbraak der Hooge sluis stemden? En wat zal dan worden gedaan voor de tegenstemmers?

Op de vier hoekpunten van de groote doorvaart met bascule brug, staan hoogere en met een vergulden finaal bekroonde obelisken, uitvoerig bewerkte en groote lantaarns dragende. Hetgeen bij deze laatsten het eerst in 't oog valt is de naam der firma Becht en Dyserinck, die 't bronswerk, voor het meerendeel waarschijnlijk gebronsd koper of zink, geleverd heeft. In onzen tijd van reclame denkt men onwillekeurig aan een advertentiezuil en de bijbehoorende nasleep. Genoemde woorden, die er volstrekt niet passen, brengen wellicht menigen vreemdeling die den naam van de brug meent te lezen, op een dwaalspoor; de letters zijn er waarlijk groot genoeg voor.

Al deze obelisken, met een gedeeltelijk Napoleontischen tooi, maken een zonderling effekt, waardoor men onwillekeurig denkt aan een of andere »via Sacra."

Nu zou men terecht meenen, dat de trap die van de »Rampe" der brug leidt naar de Sarphatie Kade, tusschen haakjes een heel voorname buurt, breed wordt opgevat. Neen; te oordeelen naar de opening in de leuning van de brug, kan hier slechts een middelmatig trapjen komen.

En de zoogenaamde Blauwbrug dan? Die is niet beter.

De opengewerkte gegoten ijzeren bogen, geven allerzonderlingste details te zien, evenals de hellende leuning. Deze is voor 't grootste gedeelte van steen, behalve enkele bronzen kapiteelen der tusschen de balusters staande penantjes. De bronzen gaslantaarns zijn aan banden bevestigd, ter halverhoogte geslagen om graniten zuilen, die bronzen bazementen en dito kapiteelen hebben, en de Keizerskroon — meer niet — dragen. Al 't bronswerk schijnt geverfd te zijn.

Nu moge het waar zijn, dat beide bruggen zeer veel geld hebben gekost, meer dan men aanvankelijk zelfs heeft gedacht, mooi zijn ze waarlijk niet. Het tegendeel is waar.

Wij behoeven slechts rond te zien, zelfs in ons eigen landje, om onder de oude bruggen werkelijk monumentale op te merken; daarom dringt zich dan ook de vraag bij ons op: waarom niet liever iets van deze overgenomen, of nog liever, waarom geen prijsvraag voor de beide Amstel bruggen uitgeschreven? Gewis had iets betera tot stand kunnen komen.

Men schrijft ons het volgende:

Toevallig kwam mij een dezer dagen te Amsterdam de Winterwijksche courant van 25 Juli l.l. onder de oogen, en ik zag deze even in ter wille van het vreemde geval hier zulk een blaadje tegen te komen. Een correspondentie uit 's Hage trok mijn aandacht. Daaruit vernam ik het waarschijnlijke geval, dat het paleis van den overleden Kroonprins Willem, op de Kneuterdijk, zou worden afgebroken, en op eenigszins spottenden toon merkt de briefschrijver daarbij op, dat zich eenige stemmen tegen dat afbreken verheffen, afkomstig van personen die thans eerst inzien, dat het gebouw kunstwaarde bezit.

Men zal 't met mij eens zijn, dat een klein blaadje, in een klein plaatsje, grooteren invloed uitoefent dan men oppervlakkig zou meenen. Ik neem dan ook aan, dat alle Winterswijkers thans door deze correspondentie uit 's Hage diep overtuigd zijn, dat het paleis niet veel bijzonders is; dat de architectonische waarde nu eerst, in den vorm van een of ander wapen, aan 't daglicht is gekomen. De vraag kwam echter bij mij op, had men beter gedaan, vóór dat er reeds sprake van afbraak was, éénmaal per maand, of per week, zooveel malen als het den briefschrijver het aangenaamst is, in een of ander artikel in te lasschen, dat het te betreuren zou zijn indien dat bouwwerk werd afgebroken? Dat zou wel wat veel gevergd zijn, ook met het oog op andere gebouwen.

Het is natuurlijk onvruchtbaar te trachten, den schrijver die uit 's Hage via Winterswijk afbraak aanraadt, te overtuigen van het dubbele belang om genoemd paleis te behouden.

Velen hebben zeker reeds met genoegen vernomen, dat het gebouw behouden blijft. Het is licht beter, en ook meer in overeenstemming met de omgeving, dan 't geen men vóór het Koninklijk Paleis op de vrij gekomen terreinen gaat aanleggen.

't Wordt daar »kleinlich".

Onder den naam »*das Welt-Turnier*" wordt bij de firma Carl Pottier in Hamburg een geïllustreerde internationale tentoonstellingscourant uitgegeven; het eerste nommer er van is reeds verschenen. Allen die belang hebben bij tentoonstellingen, nu of in de toekomst, wordt de kennismaking met dit blad aanbevolen. De inhoud doet zien, 't geen men niet zoude gelooven, dat het aantal tentoonstellingen nog niet vermindert. Omtrent alle volgende vindt men er de noodige opgaven in en praktische wenken voor de nijveren op elk gebied.

Een gedeelte van de Pieterspoort, behoorende tot de oude vestingmuren der stad Maastricht, schijnt volgens een nader genomen besluit niet te worden afgebroken, met het oog op de historische en oudheidkundige waarde.

Onder het rubriek »Wetenschap," lezen wij in de Amsterdamme Dagbl. v. Ned. het volgende.

Afgevaardigden van het hoofdcomité van het Roode Kruis, K. J. G. Baron van Hardenbroek van Bergambacht, ondervoorzitter en dr. B. Carsten, secretaris, hebben blijkens N. R. C. verslag uitgebracht over een verplaatsbaar hospitaal (barak) voor 12 lijders, van Döcker te Kopenhagen, dat, op de hygiene-tentoonstelling opgesteld, door de jury met goud werd bekroond. Het van buiten wit geschilderde gebouwtje is uit z. g. waterdicht vilt samengesteld, met het doel de temperatuur in de lokalen des zomers koel en des winters warm te houden. De ventilatie, door schuiframen en traliewerk boven in den wand, laat niets te wenschen over. De afmetingen zijn: 10.80 M. lang, 5 M. breed en 2.20 M. hoog tot aan het dak.

De toepassing van het systeem dezer gebouwtjes heeft in Denemarken de groote practische voordeelen aan het licht gebracht, zooals uit de getuigschriften van vele officieren voldoende blijkt.

De voordeelen zijn voornamelijk:

1° waterdichtheid, waardoor de bodem, waarop deze staat, weinig vochtig wordt, en de barak desnoods zonder vloer kan gebruikt worden;

2° behoud van de temperatuur;

3° doelmatige vorm;

4° gemakkelijke oprichting.

In 1881 werd door de stad Kopenhagen eene dergelijke barak tot verpleging van lijders aan besmettelijke ziekten ingericht. Deze is in den herfst van dat jaar, en gedurende den daarop volgenden zomer, met goed gevolg gebruikt.

De wanden kunnen gemakkelijk afgewasschen en ontsmet worden. Voor dat doel is het vilt aan de buitenzijde geverfd, aan de binnenzijde met linnen bekleed en daarna geverfd.

Overigens is de bereiding van het vilt een geheim.

De barak bestaat uit drie afdeelingen, heeft aan beide einden een ingang en in de langszijde 4 ramen.

In het midden is een vertrek voor het verplegend personeel c. a.; de beide uiteinden bevatten de ziekenvertrekken, elk voor 6 bedden.

Het geheele gebouw bestaat uit vakken (vilt op ramen gespannen), die in kisten worden geborgen en vervoerd.

De gemakkelijkheid, waarmede zulk eene barak kan worden opgeslagen en afgebroken, is opmerkelijk.

Volgens mededeeling van den exposant, heeft de Minister van Oorlog in Denemarken in dit jaar een aantal van deze barakken voor de Deensche afdeelingen van het Roode Kruis doen aanmaken.

De commissie van het Roode Kruis ontving een gunstigen indruk van de eigenschappen van dit barakkenstelsel, en moende dat het Roode Kruis daarmede zijn voordeel zoude kunnen doen. Daarom geven zij het hoofd-comité in overweging eene dergelijke barak voor de modellen-verzameling te ontbieden.

Ter Secretarie van Amsterdam is ter visie gelegd, de voordracht van B. en W. N°. 408 omtrent de door den Directeur Generaal der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen aan de Regeering gevraagde concessie voor den aanleg van *een Spoorweg van Nijkerk naar Amsterdam* (met verbinding met den Centraal-Spoorweg bij Amersfoort en met den Oosterspoorweg bij Hilversum.

Deze verbinding is, voor Amsterdam, de zoogenaamde luchtspoorweg.

B. en W. deelen in het gevoelen der Kamer van Koophandel en van de Commissie van Bijstand in het Beheer der Publieke Werken, wier rapporten worden overgelegd, dat eene verbinding van Amsterdam met het Staats-spoorwegnet voor den handel van hoog gewicht is, en voor zoover de Gemeente medewerking kan verleenen moet worden bevorderd.

B. en W. stellen, wanneer de Raad met hen instemt dat de ontworpen spoorwegverbinding, onder inachtneming van eenige wijzigingen en voorwaarden, kan worden goedgekeurd, voor, hen te machtigen, aan den directeur-generaal der Maatschappij tot Exploitatie van Staats-spoorwegen te berichten, dat de Raad bereid is, — nadat de zekerheid eener verbinding van Amsterdam met het net der Staats-spoorwegen zal gegeven zijn, — met hem eene overeenkomst op de voorwaarden in het ter visie gelegde stuk vermeld, aan te gaan.

In tegenwoordigheid van den commandant der brandweer van Amsterdam, is op den 5en Augustus in den Stadsschouwburg een proef genomen met een zoogenaamd „watergordijn," welke in zooverre gelukt mag heeten dat de noodige toestellen en inrichtingen goed werkten. Achter het gewone scherm, dat bij ontstanen brand, indien mogelijk, eerst wordt nedergelaten, stroomt, door het enkele openen van een aanvoerpijp, uit een in de friezen aangebrachte koperen buis een dichte waterregen neer, die een afscheiding vormt tusschen de zaal en het tooneel.

Ter wegvoering van rook, ook somtijds tot ventilatie, zijn in de kap van den schouwburg boven het tooneel twee luiken geplaatst, te zamen 12 Meter groot. In een paar seconden werden deze hedenmorgen door twee personen met gemak opengeschoven.

De steenen trappen, welke van verschillende corridors naar buiten voeren, zijn mede gereed. Door een en ander zijn de kansen op redding bij brand zeer vermeerderd, toch zou het wenschelijker zijn indien de luiken automatisch werkten.

Door den Raad der Gemeente Westerhoven, zijn aan het R. K. kerkbestuur overgedragen de 2 klokken en het uurwerk, die zich thans in den toren bevinden en het eigendom der Gemeente zijn, ten einde die te gebruiken in een nieuwen toren, door het kerkbestuur te bouwen. Dit lichaam moet dan klok en uurwerk onderhouden, en de Gemeente zal voor den bouw en het onderhoud van den nieuwen toren een som van *f* 3000 aan de R. K. gemeente betalen.

Afloop van Aanbestedingen.

HAARLEM, 26 Juli. — Het bestuur van het lokaal comité der Unie te Haarlem: het bouwen van een school met den bijbel voor 264 kinderen met onderwijzerswoning in de Achterstraat, onder directie van den architekt van der Steur Jr.

L. Kok, te IJmuiden	*f* 24.500
F. Rijke en C°., te Haarlem	» 22.800
W. F. Muuren, te Rotterdam	» 22.521.77
J. P. Rieken en J. Becker, te Amsterdam	» 21.950
J. Sjerp, te Rotterdam	» 21.949
J. C. v. Gijn en J. Krie, te Weesp	» 20.900
J. B. Lasschuit	» 20.650
T. L. van Velzen Jr.,	» 19.949
T. Los, te Leiden	» 19.184
H. de Haan, te Amsterdam	» 18.900
J. S. van Velthuijzen	» 18.795
E. H. Hillen en C. Koster, te Amsterdam	» 18.500
C. J. van Heek en C°., te Delft	» 18.370
J. A. Raasveldt Jr	» 17.800
C. Elfers en Zn	» 17.500
J. Pijkstra, te Bergum	» 17.333
D. A. Brakenburg	» 17.262
B. Hagen	» 17.000
J. Verkoren, te Voorschoten	» 16.441

de overigen allen aldaar.

TERSCHELLING, 26 Juli. — Het gemeentebest.: de vernieuwing en vergrooting van de school en onderwijzerswoning te West-Terschelling.

D. Landstra, te Sneek	*f* 15.980
D. van der Meer, te Harlingen	» 15.800
J. de Graaf, te Sneek	» 15.530
J. Doctor, te Leeuwarden	*f* 14.936
P. S. Westra, te Arum	» 14.880
P. J. Lieuwen, te Terschelling	» 13.877

UTRECHT, 28 Juli. — Regenten van het Eloyen-Gasthuis: het afbreken van oude gebouwen, het bouwen van 12 woningen en eene kolfbaan, de verbouwing der zaal enz. aan en bij de Alendorpsteeg; *a* met keuken, *b*. zonder keuken.

	a.	*b.*
W. A. G. Jansen, te Utrecht	*f* 28.800	*f* 26.800
J. H. Jansen	» 27.500	» 25.300
H. J. van Dijk, Utrecht	» 26.100	» 24.300
H. Mijzenaar, idem	» 24.750	» 22.950
D. M. de Leur, idem	» 24.580	» 22.810
B. Diks, idem	» 24.565	» 22.861
J. v. d. Brink, te Zeist	» 24.500	» 22.850
J. A. v. Straaten, te Utrecht	» 24.472	» 22.812
K. J. Ruisch v. Dugteren, id.	» 24.461	» 24.374
W. C. Weidner, idem	» 24.400	» 22.700
H. Vermeer, idem	» 24.240	» 22.260
H. H. de Koff, idem	» 23.980	» 21.933
H. Willems, idem	» 23.960	» 21.890
J. Krap, idem	» 23.900	» 22.000
A. B. van Asperen, idem	» 23.790	» 21.640
G. H. de Borst	» 23.220	» 21.173
A. Tukkink, te Utrecht	» 23.220	» 21.735
J. H. de Vos, idem	» 22.975	» 21.150
D. J. Rekké, idem	» 20.880	» 19.265
F. L. v. Velzen, te Haarlem	» 17.249	» 16.449

KOCKENGEN, 29 Juli. — Het gemeentebest.: het afbreken der oude en het bouwen van eene nieuwe gemeenteschool, alsmede het bouwen eener hulpschool.

G. Vermeulen, te Breukelen	*f* 16.200
B. Krijnen, te Amsterdam	» 15.987
G. H. v. d. Wildt, te Breukelen	» 15.698
I. F. J. Baars, te Vlenten	» 14.250
F. Koren, idem	» 14.198
R. Koren, te Laagnieuwkoop	» 14.187.50
G. Dijkers	» 14.160
H. Koren, te Westboek	» 13.643
B. Koren, te Laagnieuwkoop	» 13.626
P. Berghoef	» 13.522
A. van Soest	» 13.486

de overigen allen aldaar.

VENLO, 29 Juli. — De genie: het bouwen van een paardenstal en de verbetering der kazerne: Begrooting *f* 60.000:

J. M. van Gasselt, te Venlo	*f* 52.987.

LOBITH, 31 Juli. — De architekt G. H. Publiekhuizen: het bouwen van een villa voor den heer H. H. Peters aldaar:

W. Jansen, te Zevenaar	*f* 16.600
W. Okkes, idem	» 16.444
I. G. Grandjean en Teunissen, te Nijmegen	» 15.821
G. Buskens, te Nijmegen	» 15.055
J. Muskens, te Herwen	» 14.999
H. Verborg en G. Reijers, te Lobith	» 13.979
B. L. Nieman	» 13.540

gegund aan H. Verborg en G. Reijers.

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 2053

D.S.M. KALKER, AMSTERDAM.

Koninklijk Magazijn van Bouwartikelen,

AGENT VOOR NEDERLAND, BELGIE EN KOLONIEN

van de Ann St. Ironworks and Cromacfoundry,

MUSGRAVE & Co. BELFAST.

Bekroond met GOUDEN en ZILVEREN MEDAILLE, Intern Tentoonstelling 1883, Amsterdam.



Complete Inrichtingen voor PAARDEN- en VEESTALLEN, KOETSHUIZEN en TUIGKAMERS.

Fabriek van Engelsche STALINRICHTINGEN en *TUIGKAMERBENODIGDHEDEN.*

MODELLEN, STALLEN en BOXES ter bezichtiging.

Geïllustreerde Catalogussen worden op aanvrage toegezonden 2054

PARKETVLOEREN,
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens verglaasde Wand- en Faïence Tegels. 2057
Bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.
TROTTOIR-TEGELS. CEMENT-TEGELS.

LOUIS GOFFIN & C^ie.,

27, Avenue Rogier 27.

LUIK. 2058

HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2059

G. J. Vincent & C°.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de ZILVEREN MEDAILLE.

Specialiteit in IJzeren Hekken
en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2060

2055 AANBESTEDING.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente *Zeist*,

Maken bekend, dat op Vrijdag den 22 Augustus 1884, des namiddags te 2 uur, in het gemeentehuis in het openbaar zal worden aanbesteed:

het verbouwen der oude GEMEENTESCHOOL tot ONDERWIJZERSWONING te Zeist.

Gedrukte exemplaren van het bestek en de teekening liggen ter inzage in het gemeentehuis en zijn aldaar, tegen betaling van *f* 1.—, te verkrijgen.

De heer A. NIJLAND, architect te Utrecht, is bereid aan belanghebbenden de vereischte inlichtingen te geven.

De aanwijzing in loco zal plaats hebben op Maandag den 18 Augustus 1884, des voormiddags te 11 uur.

ZEIST, 6 Augustus 1884.

Burgemeester en Weth. voormeld,
G. COSTERMAN, *Voorzitter.*
W. A. BOESCHOTEN, *Secretaris.*

Reproductiën in Photolithographie.

Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductien van Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Kopere Platen, Etsen, Lithographiën, in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.

Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopte, spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.

Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren. WEGNER & MOTTU.

Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht.* Hamburgerstraat, 237

De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd. 2056

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.

Th. SANDERS,

Iets over de Inrichting

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

Bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, verschijnt:

MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

Dit Tijdschrift wordt den Eereleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van f 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging *f* 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct. Advertentiën 1—10 regels *f* 1.20, verder 10 Ct. per regel.

Voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is de inteekening op bovengenoemd Maandblad opengesteld tegen f 3.— per jaar.

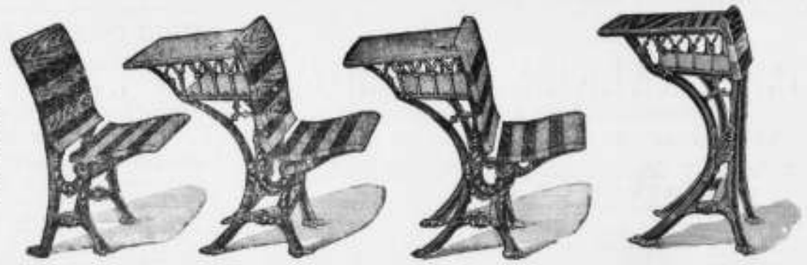
FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM

hebben voor dadelijke levering gereed:

2047

AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.

Bekroond met de hoogste onderscheiding.

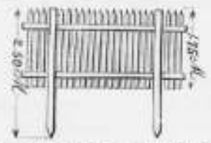


Philadelphia 1876. Parijs 1878. Amsterdam 1883.

Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.



KYANISEERFABRIEK

VAN

J. & D. VAN DER POT,

ROTTERDAM

voor RASTERWERK, zoowel bezaagd als rustiek. BINTEN, VLOERDEKELS, GEHEELE GETIMMERTEN enz. *Volkomen behoedmiddel* tegen *rotten* en *Champion*, terwijl de vloeren ook veel minder afsluiten.

Alles wordt op verlangen volgens teekening gereed gemaakt met bijlevering van hout.

Commissionairs in

Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout.

EENIGE HANDELAREN in de

Prima Portland-Cement,

merk DYCKERHOFF & SÖHNE,

in wichtbindende vaten van 180 Kilo en *in zakken* van 70 Kilo, **niet vervalscht** met **hoogovenslakken, kalksteen, tras**, of andere bijmenging, en laat op *de zeef van 900 maazen* per cM². *hoogstens 4% achter.*

HARD- en ZANDSTEEN, en NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en Vernissen, uit de fabriek van den Heer

F. A. Q. VAN GELDER

te Rijswijk bij 's Hage.

Italiaansche Mozaïkvloeren,

2048 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.

BELGISCHE GIPS.

Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

MARTIN & C°. BOUWORNEMENTEN, enz.

Achter Oosteinde N°. 344,

BIJ HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.

2049

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ELFDE** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN

IN DE

HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR,

DOOR

EUGEN. GUGEL,

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School, te Delft.

Met ruim **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

De uitgave geschiedt bij inteekening in 12 afleveringen à *f* **1.75.** 2050

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ZESDE** aflevering van:

BEKNOPT PRACTISCH LEERBOEK

DER 2051

BURGERLIJKE en WATER-BOUWKUNDE,

DOOR

B. F. PLASSCHAERT,

Leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Met omstreeks **800** in den tekst gedrukte, uitgewerkte Constructie-figuren.

De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer 14 à 15 afleveringen à *f* 1.20.

2052

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner- Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.

Silezisch & Zweedsch GRANIET.

Fransch en Italiaansch MARMER.

Fransche KALKSTEEN.

Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 33.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KEUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEEK,

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Beschouwingen omtrent het aanbesteden van werken, door F. J. Nieuwenhuis. — Eenige beschouwingen naar aanleiding der voordracht: ons vak, ons loon, ons lot, gehouden door den Heer J. H. LELIMAN. — Prijsvraag: Harmonie te Groningen. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De volgende belangrijke geschenken zijn voor de bibliotheek der Maatschappij ontvangen:

van de heer Th. Fumière, Eerelid der Maatschappij te Brussel:

L'exposition d'Amsterdam et la Belgique aux Pays-Bas, par Théophile Fumière.

Van den heer A. J. C. van Gemund, architekt te Haarlem:

De vyf Boecken van de Architecturen Sebastiani Serlii, over-gheset uyt d'Italiaensche sprake, door Pieter Coecke van Aelst. Anno 1616.

BESCHOUWINGEN OMTRENT HET AANBESTEDEN VAN WERKEN.

Lezing gehouden op 18 Januari l.l. in de afdeeling Rotterdam.

(*Vervolg van Pag. 207*).

A. 3. Volgens de A. V. § 446 2 alinea, komen al de schaden bij nieuwe werken of gedeeltelijke herstelling van bestaande werken, tijdens de uitvoering, ten laste van den aannemer, met uitzondering alleen van dijkvallen. Alle andere gevallen (de eerste alinea noemt aanvaring, oeverafschuivingen, stormvloeden, ijsgang, storm, hagelslag, onweder, brand of dergelijke buitengewone omstandigheden) liggen toch niet in des aannemers hand; tegen brand en inhagelen van ruiten kan hij zich verzekeren; daarvan kan hij dus de geldelijke draagkracht der verantwoordelijkheid, ten minste wat de directe schade betreft, berekenen; het overige is louter toeval of loterijspel, geheel buiten zijn macht; de aannemer moet dus hiervoor zichzelf assureeren in den vorm van eene premie, die hij naar zijne eigene inzichten regelt. Doen zich geene ongelukken voor, dan is die premie gewonnen geld; doen zich echter wel ongelukken voor, dan dekt deze premie in geenen deele het te lijden verlies. Nu moge het zeer behaaglijk zijn voor den deskundigen staats-ambtenaar of particulieren bouwmeester, dat hij van alle zorgen en verantwoordelijkheid af is, door ze aan den aannemer over te doen; het moge aangenaam zijn voor den Minister die geen onverwachte tegenvallers op zijne begrooting krijgt en mocielijkheden met de Kamers der Staten Generaal of met de Rekenkamer ontzeilt, maar ten slotte komt het toch hierop neer, dat nu de Staat voor ieder werk eene veel hoogere risico-premie betaald, dan noodig zoude zijn, wanneer ze liever direct alle schade droeg. Hier komen dus en Staat en aannemer beiden als bedrogenen uit; de een betaalt meer dan noodig is en de ander is, als hem het ongeluk treft, toch ongedekt.

Dezelfde argumenten laten zich bijbrengen in zake de zoo even besproken verantwoordelijkheid van den aannemer voor het project. Beider belang vraagt dus om opheffing van die bepaling.

A. 4. Dat bij geschillen de directie beslist, behoudens appèl op den Minister (zie § 444, 445, 446, 453, 457, 466, 467, 473 en 475) kan evenzeer onbillijk zijn.

Is de directie een hoog geplaatst technisch ambtenaar, dan zal niet licht door den Minister eene commissie van onderzoek worden benoemd, gewoonlijk wordt alleen de betreffende ambtenaar zelf gehoord en nu moge men

Gedrukt 13 Augustus 1884.

aanvoeren dat zijne positie genoegzame waarborgen voor onpartijdigheid aanbiedt, vooral omdat hij nooit geldelijk bij de zaak betrokken is, wat een aannemer wel is, zoo moet men toch niet vergeten dat gekrenkte trots, zucht tot het bedekken of vergoelijken van begane fouten of onhandigheden, hetzij van zichzelf, hetzij van ondergeschikt personeel waarvoor men verantwoordelijk is, of van in drift begane onbillijkheden als anderszins, zulk een beambte toch zeer licht tot een scheeve of eenzijdige voorstelling van zaken aan den Minister kunnen brengen, waardoor eene beslissing ten nadeele van den aannemer mogelijk wordt, die, wanneer de zaak nog geen levenskwestie voor hem geworden is, verstandig doet het verlies te dragen en zich te schikken, wil hij niet als weerspannig gesignaleerd worden en zich daardoor voor goed van het mededingen naar de uitvoering van rijkswerken buitensluiten.

Verandering in dien zin, dat Staat en aannemer als 2 gelijke partijen tegenover elkander stonden, ware ook hier billijk en zou vooral ondergeschikt personeel van menige kleine onrechtvaardigheid terughouden.

Wat dit ondergeschikt personeel betreft, meer bepaald de dagelijks toezicht houdende personen, deze kunnen een ware plaag voor den aannemer worden.

Niet altijd zijn deze personen op de hoogte van hunne taak, rechten of verplichtingen. Wee den aannemer die zich tegen hunne bevelen kant, al zijn deze nog zoo grof onbillijk. *Ik zal je wel vinden* is 'eene uitdrukking die een aannemer duizenden kan kosten, zonder dat hij in staat is er iets tegen te doen en waardoor het werk toch niet gebaat wordt. Geen wonder, dat een aannemer tracht zoo spoedig mogelijk frère compagnon met den opzicht hebbende te worden, zich daartoe dikwijls moet vernederen, zich veel moet laten welgevallen dat hem tegen de borst stuit, zich dikwijls kleine gebruikelijke geldelijke uitgaven getroost om toch maar goed met de heeren te blijven, die omgekeerd zich soms te veel verplichtingen hebben laten aanleunen om volkomen zelfstandig te blijven; en dan komt de groote strijd tusschen vrees, plicht, zoeken, vinden en wat dies meer zij.

Er moesten in de A. V., voorschriften gegeven worden, wanneer en op welke wijze een aannemer zich van zulk een opzichthebbende zou kunnen ontdoen. Ik geloof dat de verhouding tusschen beide partijen er veel op zou verbeteren.

A 5. Omtrent de materialen heerscht mede steeds voor den aannemer een geheimzinnig duister.

Bij verstandige gebruikmaking zal een kundige directie geen onnoodig hooge eischen stellen, zal de aangeboden waar keuren met het oog op het voldoen aan het doel van het gebruik. Geen verstandig man zal voor funderingswerken het mooiste hout eischen, of blank hout zonder kwasten voor uit het oog vallende schot- of kastbetimmeringen, maar dit neemt niet weg dat volgens de bewoordingen van vele bestekken en de A. V. een kwaadwillend opzichthebbende zulke materialen in rechten zou kunnen eischen, zeer tot schade van een aannemer. Er moge gelegenheid tot appèl op de directie bestaan, maar wanneer deze, zooals in landsbetrekking dikwijls het geval, is eene theoretische opleiding heeft genoten en de voorbeelden niet zoo scherp uitgebakend zijn als de zoo even genoemde, dan zal zulk een directie-voerende, wanner *hij* nog geen reden tot wantrouwen heeft in den opzichthebbende, zich meer op diens praktische kennis verlaten dan op zijne eigene, vooral omdat er altijd de voor den aannemer fatale omstandigheid bij komt, dat deze er direct voordeel bij heeft en de opzichthebbende niet.

De onzekerheid in wat geleverd moet worden moest eigenlijk ophouden. § 331 der A. V. bepalende, *dat alle bouwstoffen zonder onderscheid moeten zijn van de beste in hare soort* kan zeer fataal voor een aannemer worden uitgelegd, zonder dat het betreffende werk daardoor wordt bevoordeeld; hieraan ware toe te voegen dat wanneer de materialen in de bestekken of door het stellen van monsters niet genoegzaam duidelijk waren aangegeven, de levering zoo behoorde te geschieden als met het oog op den aard van het werk daartoe kan gevorderd worden. Deze bepaling zoude menig bestekmaker spoedig noodzaken zijne bestekken duidelijker en beter op te stellen.

Punt B BETREFFENDE DE AFSCHAFFING VAN HET GEBRUIK OM IN DEN REGEL DE MINSTBIEDENDE MET DE UITVOERING TE BELASTEN.

Wel is hier geen feitelijk recht. § 436 der A. V. zegt wel uitdrukkelijk *„de gunning van het werk of de levering geschiedt aan hem wiens inschrijving het meest aannemelijk voorkomt zonder verplichting om den minsten inschrijver te nemen, noch om reden der gedane keuze te geven"* en vele particuliere bestekken nemen ook deze bepaling op: maar wij allen weten het, in den regel, blijft dit artikel een doode letter.

Particulieren en vele landelijke Besturen grijpen met beide handen naar een laagste aanbod, dat hun een aangename winst op de in gedachten reeds uitgegeven begrootingsom, toelokt, voor goede uitvoering is immers hun raadsman verantwoordelijk; maar ook de minste inschrijver beschouwt het als een recht om het werk toegewezen te krijgen en er moeten dikwijls al zeer goede gronden kunnen worden aangevoerd om zulk een minste uit te sluiten, en geschiedt dit, dan acht zijn opvolger dat recht op hem overgegaan te zijn, enz.

En toch, als ik als architekt voor mij zelve een werk zou moeten uitvoeren, zou het mij wel degelijk gewenscht kunnen voorkomen naar gelang van het werk eenige honderden of duizenden gulden meer uit te geven om zekerheid te verkrijgen met een kundig en solied aannemer te werken en niet een geheel onbekende te krijgen. Ik geloof, dat ieder die eenmaal directie gevoerd heeft dit met mij eens zal zijn. Welnu, waarom zou ik voor een ander niet doen wat ik voor mij zelve wel zoude doen? Om den schijn te vermijden dat ik de hand leende aan knoeierijen? dat ik er misschien persoonlijk voordeel bij had? volgens vroeger gemaakte afspraken zou deelen in een ongeoorloofde winst? Maar als mijn patroon mij daartoe in staat acht, waarom schenkt hij mij dan zijn vertrouwen?

Als een directie wil, zal zij den scherp toezienden opdrachtgever kunnen misleiden; het geheel is een zaak van groot vertrouwen; zoodra dit verloren gaat wordt de toestand voor alle partijen onhoudbaar. Maar toch zou zulk een onder 's hands heulen met een aannemer wel ooit het goedbegrepen belang van een directie kunnen zijn? Eenige malen misschien zou het hem gelukken een ongeoorloofd voordeel te behalen, doch ik

geloof, dat zeer spoedig het dalende vertrouwen in zulk een directie, ruimschoots in het nadeel zoude komen tegen diergelijke winsten.

Maar waartoe dien omhaal, zult gij zeggen; schrijft niet § 437 der A. V. voor, dat *tot de aanneming der werken en leveringen alleen worden toegelaten geschikte personen, die tevens bekwaam zijn de werken te beheeren en uit te voeren en de leveringen te doen* en *oordeelt niet de besteder zelf of de waarborgen die de aannemer aanbiedt voldoende zijn!* Heb ik dan daarmede niet het middel in de hand om het verlangde te bereiken? In theorie ja, in de praktijk neen.

Hoe toch zal ik mij overtuigen van die geschiktheid en bekwaamheid, wanneer ik niet met een bekend aannemer te doen heb? Door de reeks van uitgevoerde werken? Dan zou ik ieder moeten buiten sluiten, die nog geen reeks werken had uitgevoerd. Door de goede uitvoering van een soortgelijk werk? Dan zou ik vele goede aannemers moeten uitsluiten, die toevallig juist zulk een werk niet hadden uitgevoerd. Door persoonlijke kennis en vertrouwen? Dan zoude er slechts een zeer kleine kring overblijven; en waarop berust dit vertrouwen anders dan op ondervinding, toch niet op een geheimzinnig voorgevoel. Door informatie? Deze wordt zelden volledig gegeven. Men kan voor zich zelf zeer goed een oordeel hebben, zonder dat oordeel publiek te kunnen uiten.

Er is een wet op laster, die de eigenlijke laster laat doorsluipen, maar openbaarmaking van feiten, die, niet door het door de wet verlangde getal getuigen zijn bewezen en door rechterlijk vonnis bevestigd, strafbaar stelt.

Welke verplichting heb ik een mij geheel onbekende Directie liefst schriftelijk (de gewone weg) een wapen in de hand te geven, om mij te een of anderen tijd wegens laster (dat wil hier zeggen) verspreiding van rechterlijk onbewezen feiten te kunnen vervolgen. En opzettelijke feiten, die bewezen kunnen worden, doen zich niet veel voor en worden nog minder gerechtelijk vervolgd.

Oordeel op ondervinding? Maar die moet men dan toch eerst op doen; zouden dan alle jongeren steeds bedrogen moeten uitkomen.

Hoe moeielijk is het dus een juist oordeel te vellen over een onbekenden minste inschrijver. Wordt nu een werk geweigerd aan dezen minste, dan wordt hem een groot persoonlijk nadeel berokkend. De eerste weigering heeft dikwijls een reeks volgende weigeringen ten gevolge. Men wordt onwillekeurig huiverig, met een vroeger geweigerden aannemer te beginnen. Men draagt zoo onwillekeurig het denkbeeld in zich om nu, de eerste weigering zal niet op losse gronden geschied zijn, er zal wel onderzocht zijn, en er zullen wel redenen zijn al wil men daarvoor niet altijd uitkomen.

Waar ik dus met de weigering van een jong aannemer misschien diens geheele toekomst verniel, kan het niet anders of men moet al afdoende gronden tot weigering hebben, en die krijgt men zoo zelden vóór de gunning van een werk.

Zooals nu het publiek geneigd is weigering van den minste als een hem teekenend feit aan te nemen, bezit een Directie geen *zedelijke* vrijheid meer in hare keuze. Nu wordt de minste in dien zin rechthebbende, dat de weigering strekken zoude tot eene benadeeling die misschien zeer onverdiend is. (*Wordt vervolgd.*)

EENIGE BESCHOUWINGEN

NAAR AANLEIDING DER VOORDRACHT:

ONS VAK, ONS LOON EN ONS LOT,

gehouden door den Heer J. H. LELIMAN.

(*Vervolg van pag. 93*)

Toen het *Weekblad* N°. 14 het levenslicht zag en gevouwd en geknepen in de brievenbus mijner woning terecht kwam, nam ik voorzichtig het verband los waarop de bestemming vermeld stond, ten hoogste nieuwsgierig welk effect de bespreking der concurrentie daar zoo gedrukt en wel in maakte. Eene huivering overviel mij; daar was mijne bijdrage ongemerkt gegroeid, het laatste woord van het nieuwe plantje was Red. Reeds zag ik angstig rond wat er toch wel te redden viel, waartoe die wenk gegeven werd; toen de cijfers 1, 2, 3 mij deden zien, dat de plant aan den notenboom ontvallen was, en er eene kapitale noot van gekraakt was geworden. Ondeugende Red.; 'k was er stil onder geworden. Zwijgen is goud, dacht ik voor een oogenblik, dan kunnen zij die loffelijk door Red. onder rubriek 2 gerangschikt worden, tijd en gelegenheid vinden te weerspreken; hoe had Red. kunnen denken, dat, indien de aangetoonde gebreken niet werkelijk bestonden, zooals 1 van de noot zegt, ik daarop had durven wijzen? Onbekend maakt onbemind. Het derde deel vondt zijn kampioen in den heer Toepoel te Deventer. Wij hebben de degens in den vorm van pennehouders gekruist dat het een aard had. Geen wonder, dat daarop voor mij rust en nieuwe moed moest komen, om de reeds half vergane pen weder in beweging te brengen.

Hoe het vak begrepen wordt, hoe het bukt onder eene concurentie die er niet moest zijn, hebben wij gezien; nu een enkel woord over het loon.

Wat is het loon eigenlijk? Niet anders dan eene omzetting van arbeid in kapitaal. 't Is een ruiling. Nu is men in de laatste jaren meer algemeen op het denkbeeld gekomen, om voor die ruiling, waar het den arbeid van den bouwmeester geldt, een vasten norm aan te nemen. Het denkbeeld is prachtig. Het heeft zoo iets van een droom omtrent het bestaan van Luilekkerland. Maar even weinig levensvatbaarheid als ik zie in het socialistische denkbeeld om alle aardsche goederen in gelijke verhouding van bezit te brengen, elk mensch gelijke rechten, gelijk kapitaal, ja wat niet al toe te kennen, iets dat bij de minste storing mislukking zou veroorzaken, evenzoo zal het met de regeling van het loon zijn. Om dergelijke idealistische toestanden te bereiken, mag men wel beginnen, als bewijs van verbetering der menschheid, alle gevangenissen op te ruimen, terwijl ons geacht bestuurslid Metzelaar ze maar kranig door blijft bouwen Zoolang dat noodig is, zoolang er zakkenrollers zijn, zal de verdeeling van het zakgeld ongelijk blijven, en hoe theoretisch mooi, dergelijk ideaal, praktisch onmogelijk blijken.

Op grond daarvan acht ik de illusie, om het loon voor den bouwmeester verbindend te stellen, onbereikbaar; alleen kan er door verkregen worden, dat indien de rechtbank geroepen is, over eenig geschil dienaangaan de beslissing te nemen, zulk een tarief kan dienen voor

advies. Voor het burgelijk leven is geen keten sterk genoeg om de vrijheid te dien opzichte te binden en is het wel noodzakelijk. Ik ken een vriend in het vak, vol ervaring, hoe hieromtrent in andere landen gedacht wordt. Spraken wij over het onderwerp, dan wees hij mij op Engeland, waar de bouwmeester voor geen koopje, maar alleen voor een degelijk loon werkt; daar is de betaling van een goed loon als wet, en glociend van ontwaardiging, sprak hij over de rooverijen, waarbij een werk voor een of anderhalf procent hier weggekaapt wordt. Dat moest onmogelijk zijn. Volkomen waar; zoo iets moest inderdaad niet kunnen bestaan, alleen de rechte waardeering van het bouwvak, kan den beoefenaar stemmen, zoo min mogelijk daarin bevordelijk te zijn. En dat is een zwakke kracht, dat doet mij twijfelen of wel ooit eenige regeling tot stand zal komen. Zoolang de bouwmeester even goed iemand kan zijn van weinig, soms zelfs van geene kennis, als iemand van groote begaafdheid en de patroon van het eerste gediend is, zal de prijs naar evenredigheid zijn. Één dom schaap brengt de geheele kudde in opstand. Bovendien dragen de tijdsomstandigheden daar niet het hunne toe bij; de reuzenschreden die de eigen-bouwerij nam, schiep architekten bij honderdtallen..., nu reeds wijst de heer Leliman op enkele bladzijden van het adresboek; ging de tijd zoo voort, er was een adresboek alleenlijk voor noodig. De betrekking, vroeger zeldzaam, is nu algemeen; en of ge nu al veelal eervol uit een concours getreden zijt of niet, raakt bij het publiek vergeten; ge kunt het toch niet op uw hoed schilderen, en zoo staat ge niet zelden in het maatschappelijk leven als gelijke kooplieden aan de markt. Het spreekt dus van zelf dat op die markt, bij zooveel aanbieding, de prijs wel eens van streek raakt, en dat is zij in ons lieve bouwvak maar danig.

Laat ik u een geval meedeelen uit de laatste dagen. 't Is er geen uit de duizend en één Nacht. Onlangs in Amsterdam langs 's heeren straten gaande, ontmoet ik een oud vriend. Na de gewone groeten kwam het gesprek op de werkzaamheden. Hoe gaat het met de zaken? vroeg ik; nog al naar zin? Och, wat zal ik je daarvan zeggen, luidde het antwoord van mijn ouden makker, die een voor het oog der wereld flinke fabriekzaak dreef. Te weinig om behoorlijk te leven, en te veel om van gebrek te sterven. Wat is tegenwoordig goed. Ik ruilde op de wedervraag een gelijk antwoord, met de weinig bemoedigende bemerking, dat ik binnen kort de laatste draadnagel aan mijn werkzaamheden zou zien slaan. Wacht; misschien kan ik je van dienst zijn, zei mijn vriend; hier is mijn kaartje, hij schreef er eene stevige aanbeveling op, ga naar mijnheer L., en ik wed dat de kans op werk voor je groot is. Na nog een kort gesprek ging elk zijn weegs, en een flinke handdruk bestempelde dankbaar de bewezene dienst. Welk een onverwachte uitkomst; waren allen als deze, wat zou een mensch zich in overvloed kunnen baden. 't Was of er een ommekeer in mijn bloedsomloop gekomen was; ijlhoofdig verdrong de eene winkelpui de ander in mijn brein, en toen ik aan de bel trok was plan, opstand, doorsnede, ja kosten rekening al in gedachten afgewerkt. Een oogenblik nog, de huisdeur ging open. 't Was als of de poort des hemels zich ontsloot, en op de vraag of mijnheer L. te huis was, klonk dienstmeisje's bevallig bevestigend antwoord. Even nog geduld. Reeds is de vloermat ingenomen, daar keert de gedienstige geest terug, met een „blief mijnheer maar in de zijkamer te gaan." Zie zoo, dat is een heel eind op streek. Br...! daar lag op tafel een rol zoo aardig van vorm of er een mac'adam weg mee platgerold moest worden, en ik dacht, slecht voorteeken; op die rol zit papier, op 't papier een prent; 't is uit met de korte vreugd. Mijnheer, een hupsche man, treedt lachend binnen, en met een „aangenaam kennis te maken" moet ik de volgende pijnlijke historie vernemen. Het spijt mij voor u dat de aanbeveling te laat komt, maar wie had ook kunnen denken, dat alles zoo spoedig zijn beslag zou krijgen; ik verzeker u, was het zoo ver niet, dan was mijne keus zeker en u de man die ik hebben moest; maar ik kan het nu niet meer ongedaan maken. Verbeeld u, het huis waarover de verbouwing loopt, heb ik voor nog geen vier weken geleden in veiling gekocht. Door de demping der omgeving en de bouwvallige toestand van het perceel, kon men gemakkelijk zien, dat er verbouwing noodig was. Nu is het zeker niet volhandig in uw vak, want ik heb maar even veertien deskundigen bij mij gehad, die zich voor die werkzaamheden kwamen aanbevelen. Het mooist van alles is, dat er toen onder waren die het voor de eer wilden doen, geene betaling verlangden; viel het werk mede, dan stond het aan mijne beleefdheid een klein souvenir te geven. Een dezer twee, getrouwd man, droeg ik het werk op, en een paar dagen daarna had ik reeds de teekeningen te huis. Als verbluft stond ik daar; reeds rees ik van mijn zitplaats op, gereed om mijn driftig gemoed te ontlasten op den vakman die zoo iets durfde te doen, toen ik bij tijds het ongepaste daarvan inzag. Om u de waarheid te zeggen, tegen zulke concurrentie kan ik niet concurreeren, het spijt mij u te hebben opgehouden. Integendeel, was het antwoord, en heel goedmoedig klonk het, wil u de teekeningen ook eens zien? Ik heb er geen recht begrip van, maar het ziet er nog al aardig uit. Maar daar had ik waarlijk geen moed toe, en onder beleefden dank stond ik spoedig weer op straat. 't Kwam mij voor, dat ik een kwart Meter ingekrompen was. Arme patroon, dacht ik bij mij zelven; een plan voor niet; geloove wie het wil; tien percent hier, en tien percent daar; onbetaalde arbeid levert aan hen, die het kunnen, de meeste voordeelen.

Zoo speelde eene geschiedenis af, zooals er, wellicht niet geheel gelijk aan deze, toch dikwerf in meerdere of mindere mate voorkomen. Hoe aan dien toestand een einde te maken; hoe zal het mogelijk zijn wanneer er weinig werk en de markt gedrukt is, een vasten norm te volgen; zal dan de een, aangespoord om in het onderhoud van zijn gezin te voorzien, niet met matiger winst tevreden zijn dan de andere? Want, gaat de kans voorbij, dan valt er niets af, en in zulke dagen geldt het spreekwoord beter een half ei dan een ledige dop.

Eene regeling van het loon van rijkswege, om slechts een denkbeeld te geven. 't Baat even min. De notarissen worden door het rijk benoemd. Na lang wachten worden candidaten reeds ten halve vergrijsd, hunne bestemming aangewezen, dan begint in de groote steden de strijd om den broode. Hoe menig transportje gaat onder de markt weg; hoe menige acte wordt gepasseerd, voor het halfje waarvoor de ander het doet, en zoo al meer.

Daarom, dergelijke benoeming sluit evenmin misbruiken uit. Alleen waarachtig besef van de waarde van den te leveren arbeid kan medewerken, het honorarium niet al te veel in discrediet te brengen. Wekken wij daartoe onze vakgenooten op. Voor geen loon, voor weinig loon of wat ook: wij kunnen het afkeuren, het bestrijden; uitroeien kunnen wij het misbruik nooit, vooral in een land als Nederland, waar de vrijheid gewoon is te vertoeven.

Voor het enkele geval, dat de kennis van den man met de toga te kort schiet, kan de vaststelling van het loon dienst doen, kan het bezwaar opgeheven worden, zooals zich onlangs te Amsterdam voordeed, dat nagenoeg evenveel vakmannen van begrip verschilden, over de wijze, hoe dat loon gewoonlijk wordt uitbetaald.

Laat eens zien welke bepalingen de heer Leliman voor het loon vaststelt.

In vier stelsels wordt de betaling van het loon omschreven, *a* per uur arbeid; *b* per kub. of vierk. Meter in het werk gebracht materiaal; *c* per iedere honderd gulden die een gebouw kost en *d* per kub Meter gebouw.

In de eerste plaats, dus de betaling per uur arbeid.

Deze zou ik moeielijk als de meest geschikte kunnen aanbevelen. Dat een kruier, bij voorbeeld, zijn arbeid per uur regelt, kan gaan; zijn werk bestaat uit loopen, vrachten duwen en dergelijke werkzaamheden meer. Nu mag de een van het gilde wat vlugger dan de ander zijn, toch zal het verschil van spoed in den werkkring over het algemeen niet groot zijn.

Geheel anders is het in het bouwvak; daar zijn geesten onder die alles uit den mouw schudden, in een ommezientje een goeden greep hebben gedaan, en aan het papier teruggegeven, over het onderwerp dat verlangd wordt. Er zijn anderen, die langen tijd van voorbereiding tot het werk noodig hebben en dan, aanvangende, slagen, maar toch in eens zooveel tijd als de vorigen. Er zijn weder anderen, die uren lang in boeken moeten bladeren, alvorens de gedachte zoo gezet is, dat er een recht begrip van het onderwerp is gekomen; 't vordert natuurlijk nog langeren tijd, en eindigen al deze dán met op verschillende wijzen tot iets oorspronkelijks te geraken. Dat zijn de goede luidjes. Nu komt de reserve, die de grootste massa vormt, het zijn dezulke, die een boek op tafel leggen, de kop van het eene en de beenen van het andere blad copieren; zoo een lichaam fabrieken, dat men overal meent gezien te hebben, niets nieuws vertoont; dat zijn de nieuwerwetsche copieermachines, die zonder de minste grondige studie, toch gelijke rechten doen gelden, en die helaas maar al te veel in den handel gebracht worden. Denken is voor hen bijzaak, zij kennen alleen maar de zorg om wat bijeen te krijgen; de laatste hebben gewoonlijk voor den slechsten arbeid den meesten tijd noodig. Gaat nu de stelregel op om per uur te betalen, dan zouden de laatste en minste der kunstbroeders, het best er aan toe zijn; want voor den meesten tijd schrijft hun loonbriefje ook de meeste uren.

Op die wijze zou men een middel vormen, om vlugge geesten tot luiheid aan te zetten, iets dat te betreuren zou zijn; want luiheid verstompt. Bovendien maakt het klimmen der jaren op deze rekening geen gering verschil. De oudjes, die niet zoo handig meer zijn, door vier kijkers moeten zien in plaats van door twee, blijven langer bezig dan de jongeren, en nu zou het denkbeeld wel philantropisch zijn, om op die wijze voor de ouderen van dagen te zorgen, doch is dit voor het verkrijgen van een juisten maatstaf een ongezonde toestand. Daarom zou eene betaling per uur arbeid, in mijne gedachten, te veel bezwaar opleveren om die te kunnen aanbevelen. Ja zou ik de toepassing daarvan zelfs onmogelijk achten.

Betaling per kub. of vierk. Meter in het werk gebracht materiaal.

Alhoewel dergelijke regeling meer tot eene gelijkmatige waardebepaling voert, zijn er toch talrijke bezwaren aan verbonden. Wil men het goed doen, dan zou er, even als het tarief achter ieder bestek, wel een tweede tarief gemaakt mogen worden, hoe groot het loon zal zijn van ieder te verwerken materiaal. Het gaat toch moeilijk op, om 100 kub. Meter zand in gelijke betaling van loon aan te nemen als 100 kub. Meter hard- of zandsteen.

Het eerste wordt aangevoerd, onderzocht hoe groot de hoeveelheid is, uitgekruid of geworpen, bijgeslecht en het werk is voltooid; kennis van materiaal is gering, weinig toezicht en verstand er alzoo voor gevorderd. Het tweede echter eischt niet zelden ontzettend hoofdbreken. Daar zijn maar weinigen die goed begrip er van hebben, hoe dat den werkman begrijpelijk te maken, en zich daarom maar liefst met een façade van 2 à 100 er af maken, gevolgd met het beleefd verzoek: de hoofdmaten zijn ingeschreven. U zult het overige zelf wel vinden. Is het een praktisch man, hij maakt ernstige studie van zijn détails, profileeringen, draagvermogen, versieringen enz., zij vorderen van hem uitslagen, dat werkstukken zijn.

Menig ervaren opzichter heeft bij den bouw, waar dergelijke hoeveelheid wordt omgezet, zijn handen knapjes geruimen tijd vol, om alles sluitend en goed begrepen aan het papier weer te geven. Steen laat zich niet kneden of buigen noch verscheppen, zooals het eerste materiaal. Zooals de opgaaf luidt, komt zij van den werkman terug; één ondoordacht oogenblik, vormt dikwerf kosten van honderden guldens. Wanneer men nu deze twee materialen, zooals er nog zoo vele anderen zijn, slechts als beginsel neemt, dan blijkt daaruit reeds de groote moeilijkheid, om voor beiden hetzelfde loon per kub. of vierk. Meter als maatstaf te nemen. Nu kan men wel daartegen aanvoeren, dat ieder werk van beiden wat noodig heeft, dat dus de doorslag gemiddeld kan zijn; maar hoe dikwerf gebeurt het niet, dat weinige grove, veel fijne materialen noodig zijn? dan loopt de rekening geheel in den war, en zou het voor den bouwmeester maar wenschelijk zijn, dat hij niets anders dan dempingsklusjes onderhanden had. Voor zoo iemand zou het thans onder zand begraven Amsterdam een goudmijn zijn. Gesteld echter, dat men die bepaling volgde, dan zou de bouwmeester die honderd arbeiderswoningen moest bouwen, meer materiaal behoeven dan de andere, die eene artisticke façade moest daarstellen, en toch kan de prijs voor beiden gelijk zijn. Gemakkelijke arbeid zou dan beter betaald worden, dan die welke op goeden smaak en grondige studie berustte. Wil men dus eene regeling zooals sub *b* aangeeft, dan mag men wel aanvangen met alle materialen te klassificeeren en waar zou dan het einde zijn; ik geloof dat het zou bijdragen om

de weinige overeenstemming nog veel grooter te maken. Ook voor deze bepaling achten wij dus de tijd niet gekomen; wij zijn aan het meer gebruikelijke van onzen dag en genaderd, waarover ik een volgende keer en wel spoedig, de beschouwingen hoop voort te zetten.

Breukelen, 28 Juli 1884. J. DE HAAN.

PRIJSVRAAG: HARMONIE TE GRONINGEN.

Daar het programma der prijsvraag welke is uitgeschreven door de Vereeniging »de Harmonie" te Groningen, is opgemaakt vóór dat de »artikelen bij het uitschrijven enz. van prijsvragen," als proeve, zijn aangenomen, mag de kritiek niet te streng zijn. Met eenig recht mag echter verwacht worden, dat spoedig de namen van de Jury-leden bekend worden gemaakt, en dat later de nader overeentekomen bepalingen, waaronder de uitvoering van 't werk aan den bekroonde zal worden opgedragen, geen reden tot ongenoegen zullen geven.

De som die voor den bouw kan worden aangewend, (*f* 100.000 — *f* 4000 voor afbraak en opbouw van een muziektent in den tuin) vergelijkende met de oppervlakte die voor lokaliteiten gevraagd wordt, moet men evenwel tot de slotsom komen, dat voor *f* 96.000 het gevraagde niet behoorlijk te leveren is.

Er wordt gevraagd, begane grond:

1°.	Een concertzaal . . . . . groot	800	M²
	Orchest-ruimte	100	» (naar schatting)
2°.	Een biljartzaal voor 10 biljarten . .	130	» id.
3°.	Een conversatie-zaal . . . . . groot	110	»
4°.	Een speelzaal . . . . . groot	110	»
5°.	Een restauratiezaal voor 75 personen	85	» (naar schatting)
6°.	Wacht-, kleed- en stemkamers	100	» id.
	Keuken met bijkeuken	50	» id.
	Te zamen . .	1485	M²

Rekent men op pl. m. 1/7 van dit oppervlak, voor gangen, vestibulen enz. stel 215 M², dan wordt het totaal 1700 M². Neemt men verder aan, dat van de beschikbare *f* 96000, nog *f* 3000 afgaat voor gevraagde veranda's aan den tuinkant, een cijfer dat feitelijk te laag is, dan zijn er *f* 54.70 beschikbaar per M² bebouwd oppervlak.

Indien men nagaat, dat de Studentensocieteit Phoenix te Delft (2 verdiepingen; gebouwd op staal) gekost heeft *f* 125 per M². 1), dat verder de »Hereeniging" te Amsterdam, (Societeit met concertzaal; eigenlijk niet meer dan een zeer eenvoudige concertzaal van pl. m. 440 M², met orchest van 70 M², en eenige kleine lokalen, waarvan de meeste slechts één verdieping hoog zijn) *f* 79.73 per M² gekost heeft 1). (het geheele bebouwde oppervlak was 720 M²); dan is uit dere cijfers reeds op te maken, dat de gestelde som van *f* 96.000 te laag is, om een gebouw te doen verrijzen als het gevraagde, of waarmede eer is in te leggen.

Het kan niet anders, of het zal blijken dat de gestelde bouwsom veel te laag is.

1) Zie Statistiek in het Bouwwezen: Bouwk. Weekblad, jaargang 1883, blz. 144.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Zaterdag l.l. heeft te Scheveningen de aanbesteding plaats gehad van den bouw van het nieuwe »Kurhaus". Volgens bestek werden alleen de inschrijvingen aangenomen van bouwondernemers in Nederland gedomicilieerd. Bij opening van de biljetten bleek de laagste inschrijver te zijn de heer M. A. J. Taverne, van 's Gravenhage, voor *f* 593.259, en de hoogste de heer van Spanje voor *f* 769.990.

Van de overige 16 inschrijvers waren vier Amsterdammers: de heeren Fernim, voor *f* 605.800, Zuiderhoek, voor *f* 655.000, Cerlijn en de Haan voor *f* 749.500 en Oostering & Schut voor *f* 757.500.

Wij lezen in het Nieuws van den Dag het volgende:

Het *Hanzeatische Geschichtsverein* had een beteren heraut voor het verhaal zijner wederwaardigheden hier ter stede kunnen aantreffen dan den vriend die nu in de *Kölnische Zeitung* zijn tweeden brief over bezoek en ontvangst ten beste geeft. Niet alleen dat de man een geheel verkeerden indruk van de ontvangst heeft — herhaaldelijk spreekt hij er van als waren het alleen de Duitsche stamgenooten, die zoo beleefd waren, — maar de wijze, waarop hij over de eigenaardige, nog overgebleevene schoonheden onzer stad oordeelt is zoo weinig die van een lid eener ook maar eenigszins geleerde of smaakvolle vereeniging, dat we dezen schrijver over Holland gerustelijk kunnen voegen bij Gützkow en consorten.

Amsterdam heet bij hem eenvormig en somber; het eene huis gelijkt precies op het andere. De grachten zijn nergens meer tot rust en zullen zonder eenigen twijfel stuk voor stuk gedempt worden, enz. enz. De kroon op alles zet de verklaring van den schrijver dat de »nieuwe wijken" hem veel beter bevielen dan de oude stad!

Wie na een bezoek van 24 uren zoo *afsprechend* en na een, haast overdreven heusche ontvangst zoo weinig heusch oordeelt, bederft het wel een weinig voor anderen. Men kan er misschien zijn voordeel mede doen.

Aangaande het bericht uit Maastricht, in het vorige nommer geplaatst, wordt ons op eene onjuistheid gewezen, die door een misstelling is ontstaan.

Een gedeelte *van* moet zijn: *bij* de Pieterspoort; want deze poort zelve is reeds sinds eenige jaren geheel gesloopt. Daar het genoemde bericht, archeologen van de toekomst op een dwaalspoor zou kunnen brengen, verbeteren wij het op verzoek, als volgt:

De oude XVe eeuwsche walmuur tusschen de voormalige St. Pieterspoort en den toren, genaamd de V koppen, zal gespaard blijven.

Waarschijnlijk zal Vlissingen eene inrichting rijk worden, waaraan die stad tot heden maar al te veel behoefte heeft gehad, namelijk een badhotel. Het zal verrijzen op een prachtig duin nabij het tegenwoordige badhuis.

Het gebouw zal eene lengte van 155 M. hebben, en behalve tal van logeerkamers, zal het flinke concert-, lees-, biljart- en restauratiezalen bevatten. Bij den bouw zal er op gerekend worden, dat er, zoo noodig, eene aanzienlijke uitbreiding aan de inrichting kon worden gegeven, waarvoor de noodige duinoppervlakte reeds dadelijk beschikbaar zal zijn.

Afloop van Aanbestedingen.

ZUTPHEN, 8 Aug. — Het Gemeentebest.: het maken eener nieuwe uitmonding voor Binnengracht ten behoeve der uitbreiding van de gasfabriek.

A. J. Uiterwijk, te Zutphen	*f* 7.780
H. Hasterik, idem	» 6.868
H W. Douves, idem	» 5 475
G. J. Verbeek, te Oosterbeek	» 5.449.80

'S GRAVENHAGE, 9 Aug. — Het bestuur van de R. C. Begraafplaats: het bouwen van een arcade, bevattende 70 grafkelders.

F. Verhoef	*f* 53.000
P. J. v. d. Lubben en Zn	» 51.630
Raasveld en Gerritse	» 47.850
B. N. Schippers	» 46.000
J. de Bruijn	» 46.000
W. Lamkamp	» 44.800
C. Wijbrans	» 44.300
H. v. Jaarsveld	» 44.000
C. G. Pauptit, te Scheveningen	» 44.000
J. van Groenendaal	» 43.579
J. C. Pieterse	*f* 43.560
A. C. Paardekooper	» 43.150
B. Rombout	» 43.000
Gebrs. de Vos	» 42.990
C. Meijers	» 42.988
M. T. Wijnekus	» 41 800
H. E. de Baan, te Scheveningen	» 41.400
M. L. W. Meijsen	» 41.175
M. C. Haaksman	» 40.900

de overigen allen aldaar.

SCHEVENINGEN, 9 Aug. — Commissarissen van het zeebad Scheveningen: het bouwen van een kurhaus met hotel, winkelgalerijen enz.

M. L. v. Spanje en C. Meijers, 's Hage	*f* 769.990
A. van der Meer, te Harlingen	» 765.000
Firma Oosterink Schut, Amsterd.	» 737.500
E. M. Rood, te Groningen	» 749.980
D. Cerlijn en Zn. en A. J. de Haan, te Amsterdam	» 749.500
W. M. Schram, te Sliedrecht	» 710.000
G. Toornvliet, te Gouda	*f* 700.500
A. S. en J. Schaafsma, te Harlingen	» 698.000
J. Chr. Pieterse, te 's Gravenhage	» 685.000
Jac. J. van Sluisdam, te Dordrecht	» 664.000
T. J. Mirande, te 's Gravenhage	» 657.000
D. Zuiderhoek, te Amsterdam	» 655.000
S. H. Fernim en C°, te Amsterdam	» 650.008
J. v. Lith en A. P. v. Dam, te 's Hage	» 649.000
Abr. C. Paardekooper, te 's Hage	» 644.400
C. G. Pauptit, te Scheveningen	» 625.000
W. A. G Jansen, te Utrecht	» 597.400
H. Stelwagen, te Rotterdam	» 596.363
M. A. J. Taverne, te 's Gravenhage	» 593.289

WORKUM, 11 Aug. — Boerenhuisinge onder Workum, voor den heer F. S. Ybema, opzichter S. S. Hobma, ingek. 7 briefjes als:

J. S. Oosterbaan te Bolsward	*f* 7.570
A. Spijksma te Paraga	» 7 043
Gebr. Schrale te Warns	» 6.783
W. J. Gijzen te Woudsend	» 6.496
S. de Vries te Paraga	» 6.329
Ricnstra & Groenhof te Workum	» 5.949
S. Bostien te idem	» 5.615
J. Kramer, te Woudenberg	» 4.659
J. W. van Overhagen, te Odijk	» 4.636
A. A. Wildberg, te Bunnik	» 4.737
J. van Lunteren, te Woudenberg	» 4.774
J. Appels, te Driekergen	» 4.800
Cr. Bussche, te Zeist	» 4.998
F. J. Gerritsen, te Doorn	» 5.000
J. A. van Nie, te Zeist	» 5.084
C. Pothoven, te De Bilt	» 5.094
F. W. v. d. Heuvel, te Utrecht	» 5.100
J. v. d. Brink, te Zeist	» 5.217
M. Fukkink, te Driebergen	» 5.290
K. van Zeeland, te Utrecht	» 5.600
D. J. Rekké, idem	» 5.630
G. H. Vermeulen, idem	» 61.00

gegund aan N°. 1.

EINDHOVEN, 31 Juli. — De heer Ign. de Hars: het bouwen van een woonhuis, onder beheer van den bouwkundige J. de Beer te Tilburg.

A. Boogaerts, te Woensel	*f* 12.897
M. v. Kemenade, te Gestel	» 12 885
P. F. Durée, te Tilburg	» 12.185

gegund.

ZEIST, 8 Augustus. — Burgem. en Weth. der Gem. onder beheer van Alb. Nijland: het bouwen eener nieuwe onderwijzerswoning in de Buurtschap Austerlitz.

F. Geijtenbeek, te Zeist	*f* 4.590
Wed. F. J. Pijpers, idem	» 4.610

Bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, verschijnt:

MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

Dit Tijdschrift wordt den Eerleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van f 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging *f* 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct. Advertentiën 1—10 regels *f* 1.20, verder 10 Ct. per regel.

REDAKTIE: Een commissie uit het bestuur der Vereeniging.

Adres der Redaktie: den Sekretaris der Vereeniging, D. LAKO, te *Zwolle*.

BESTUUR DER VEREENIGING:

Jhr. Mr. V. E. L. DE STUERS, Den Haag, *Eere-Voorzitter*; W. B. G. MOLKENBOER, Amsterdam, *Voorzitter*; J. D. BELMER, Kampen, *Onder-Voorzitter*; D. LAKO, Zwolle, *Eerste Sekretaris*; W. VISSER, Lisse, *Tweede Sekretaris*; B. J. BOUWMEESTER, Den Bosch, *Penningmeester*; H. L. BOERSMA, Den Haag; J. D. HUIBERS, Amsterdam.

Voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is de inteekening op bovengenoemd Maandblad, opengesteld tegen *f* 3.— per jaar.

De Uitgevers,

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

Heerengracht 246, Amsterdam.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
2061 EN
Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Kolonien
STAAL & HAALMEIJER,
38. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

METAALBLADEN
tegen vochtige muren.
Prospectus en gebruiksaanwijzing gratis.
HENRI HUINCK & Co. Rotterdam.
Zie technische mededeelingen in N°. 30 van het Bouwkundig Weekblad. 2062

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2063

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 2064
D.S. M. KALKER,
AMSTERDAM.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
BOUWARTIKELEN, en GEREEDSCHAPPEN.
IJZER- en KOPERWAREN.
Balkijzer, enz. enz.
AGENT VOOR
BECHEM & POST,
HAGEN in Westphalen.
FABRIEK
voor Centrale en Zelfreguleerende
STOOMVERWARMING
EN
VENTILATIE-INRICHTINGEN.
A. FRANK & Co.,
Gusstahlfabrik, Stahlblech Walzwerk,
WITTEN a/d. Ruhr.
Specialiteit in
Schoppen, en Spaden. Ploegscharen enz.
GEHEEL VAN STAAL.
Zilveren Med. Intern. Tentoonst. 1883.

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.
GOUDEN MEDAILLE
AMSTERDAM 1883.
BEKROOND: Frankforts/M. 1881. Amsterdam 1882.
JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.
FABRIEK VAN
MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.
Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.**
OPGERICHT 1830. 2065
Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:
FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

METAALVERVEN
ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.
SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)
G. DUPILLE & E. CHALMEL Succ^s.
8 RUE D'ENGHIEN, PARIJS. 2066

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk **TB** bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.
Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.
Zij zijn uitstekend geschikt om zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.
Het vocht-werend element van onze bepleistering **TB** is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat.
Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften betreffende het aanwenden van onze verven op de meest vochtige muren, is voor iederen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar.

FRANCIS & Co. PORTLAND CEMENT. LONDON. NINE ELMS BRAND
bekroond met de hoogste onderscheiding boven alle engelsche en andere merken:
PARIJS 1878, LONDEN 1851, PHILADELPHIA 1876.
Het werd gebruikt voor de *Thames-tunnels*, ook voor den nieuwen *Eddystone vuurtoren*, een der grootste werken dezer eeuw, na beproefd en vergeleken te zijn met alle voornaamste merken. Het wordt op de strengste keur en tegen zeer concurreerenden prijs geleverd door de vertegenwoordigers
HENRI HUINCK & Co. Rotterdam.
en vele voorname handelaren in Bouwmaterialen. Monsters en prospecti gratis verkrijgbaar. 2067

PARKETVLOEREN,
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels**, 2068
bij de *Vertegenwoordigers en Depothouders* of
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.
TROTTOIR-TEGELS. CEMENT-TEGELS.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.

Th. SANDERS,
Iets over de Inrichting
VAN
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.
f —.50

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren:
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende teekeningen.

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4^de JAARGANG N°. 34.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEE.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 12.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Beschouwingen omtrent het aanbesteden van werken, door F. J. Nieuwenhuis. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Agenda der Vergadering op 25 September.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij heeft de eer heeren leden bekend te maken, dat op daartoe gedane aanvragen reeds door de volgende spoorweg-maatschappijen reductiën zijn verleend op de prijzen der plaatskaarten voor die leden der Maatschappij, welke de vergadering op 25 September a.s. te Leeuwarden zullen bijwonen

De MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATS-SPOORWEGEN, verstrekt aan die leden op vertoon van hun bewijs van lidmaatschap, speciale retourkaarten in binnenverkeer der Maatschappij, tot Leeuwarden, tegen den prijs eener plaatskaart enkele reis. Deze speciale retourkaarten zullen geldig zijn van en met 24 September a. s. tot en met 27 September d. a. v.

De NEDERLANDSCHE CENTRAAL-SPOORWEG geeft aan de retourbiljetten in lokaalverkeer eenen geldigheidsduur van 4 dagen en wel van 24 tot en met 27 September a. s. — zulks eveneens op vertoon van het bewijs dat men lid is der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

In den loop der aanstaande week wordt een aanvang gemaakt met het verzenden van de 3e aflevering van het *Bouwkundig Tijdschrift* 4e Deel. Bij deze aflevering wordt gevoegd het verslag, met de bijlagen, over de laatste Mei-vergadering. De daarbij behoorende reproductiën van de bekroonde prijsvragen zullen worden gevoegd bij het verslag, hetwelk van de aanstaande September-vergadering zal gegeven worden.

BESCHOUWINGEN OMTRENT HET AANBESTEDEN VAN WERKEN.

Lezing gehouden op 18 Januari l.l. in de afdeeling Rotterdam.

(*Vervolg van Pag.* 217).

De groote concurrentie in dezen tijd op het gebied van aanneming, heeft echter de prijzen zoodanig omlaag geschroefd, dat bij soliede goede levering en bewerking, winst zelden meer te behalen is. Ik bedoel hier meer bij kleinere werken. Onder de vele motieven die mede daar toe leiden slechts enkele.

De een is jong en wil een werk hebben om naam te maken al moet hij er op toeleggen (dit laatste zegt hij wel, maar gelooft dit natuurlijk zelf niet)

Een ander zegt, ik werk liever zonder winst, dan volk gedaan te geven en gereedschappen ongebruikt te laten liggen, verlangt dan echter toch later wel winst.

Een derde, wiens zaken slechts staan, is het slechts om oogenblikkelijke uitkomst te doen, onbezorgd wat de gevolgen zijn; want nieuw werk geeft nieuw crediet en met nieuwe betalings termijnen laten zich oude schulden delgen, waarvoor anders het geld niet dan tegen woeker interest te vinden zoude geweest zijn.

Nu zal niemand voor niets werken en risico dragen; daarom sluit menig bekwaam patroon zich zelve uit. Onder die omstandigheden weet hij toch, niet de minste te zullen zijn, en dus zich wel de meeste en het tijdverlies te kunnen besparen aan inschrijving verbonden; want slecht werk wil hij niet leveren en goed werk kan hij voor dien minsten prijs niet leveren. Men ziet het aan die patroons, die van genoegzame burger klandisie voorzien zijn; deze wagen zich liever niet op het gebied van aannemerij, en uit hunne handen komt geregeld het meeste goede werk.

Het is nu eenmaal zoo goed en zuiver werk kost

Gedrukt 20 Augustus 1884.

veel geld, en wie er dat niet voor over heeft moet zijne wenschen wat lager schroeven of zich met klater goud te vreden stellen.

Men geloove toch niet het onmogelijke mogelijk te maken door het goed te reglementeeren. Geen enkele directie kan met onbekwame aannemers, met slechte metselaars, ook bij de scherpste bepalingen goed metselwerk tot stand brengen. Zelf kan eene directie in den regel niet metselen en al konde zij zulks, zij zoude toch niet in staat zijn, om gedurende eene enkele bouwuitvoering die kennis aan het uitvoerend personeel over te dragen, daar het aanleeren van ieder ambacht een rij van jaren vordert.

Hoe nu hieraan te gemoet te komen.

Ook de Staat kan weer alleen met vrucht ingrijpen. In ieder bestek ware uitdrukkelijk op te nemen, dat geconstateerde opzettelijke onvoldoende levering of uitvoering een aannemer onherroepelijk buitensloot voor volgende werken. Ieder aannemer die goed werk leverde, moest in een register worden bijgehouden, waarbij mede persoonlijkheid, gegoedheid enz. behoorde te worden opgenomen. Dat register kon geheim blijven en de Minister daaruit direct putten bij de beoordeeling van de gunningen van werken; dus een soort conduite lijst zooals dikwijls voor ambtenaren ook gehouden wordt. Bij inschrijving van bezwarende feiten zou daarvan aan den betreffenden aannemer kennis moeten worden gegeven, onder recht van verdediging en tegen bewijs. Vooruit ware te bepalen of een werk belangrijk genoeg ware om eerstbeginnende aannemers buiten te sluiten of niet, terwijl voor hen die vreesden te worden afgewezen, gelegenheid moest zijn óf tot geheime inschrijving óf tot voorafgaande vergewissing omtrent eventueele gunning. Jonge aannemers zouden zich moeten bepalen tot eenige kleinere uitvoeringen voor en aleer tot grootere opdrachten te worden toegelaten. Aan Provinciale Gemeente- en Waterschapsbesturen zou de Staat gaarne willen adviseeren en uit de gunningen van rijkswerken zou het groote publiek spoedig op de hoogte geraken, welke aannemers door de regeering goed bevonden worden en kan men het aan eigen competentie overlaten of men in zee zou durven gaan met iemand die zich niet voor rijkswerk aanmeldde of daar afgewezen was.

Een voorgesteld middel, om door een examen een graad als aannemer te verwerven is bezwaarlijk en geeft geen waarborgen; slechts de praktijk kan praktisch examen afnemen en de theoretische kundigheden worden verlangd aan de zijde van de directie, niet aan die van den aannemer.

Zal echter het voorgestelde niet de deur wijd openen voor willekeur?

Ik geloof van niet. Voor zoover de menschelijke natuur tot willekeur geneigd is, zullen ook de beste maatregelen, gevallen daarvan niet uitsluiten, en dat niet ieder oordeel onfeilbaar zal zijn, weten wij vooraf. Maar is niet het toewijzen van eene aanneming op grond van een verschil van enkele guldens, evenzeer eene willekeur waar soms voor duizenden geschat, in plaats van berekend moet worden; het over het hoofd zien van een enkel lettertje, kan den doorslag geven, en als wij nagaan dat bij de groote concurrentie menig aannemer een aantal werken gelijktijdig in berekening moet nemen, dat velen niet meer rekenen, maar slechts door vergelijking met uitgevoerde werken taxeeren, dan zult gij met mij inzien dat ook hier, der willekeur wijde deuren geopend zijn.

Nog een andere weg wordt dikwijls gevolgd, ten minste voor particuliere werkzaamheden, namelijk, zelf eenige leveranciers (in wien men vertrouwen stelt) uit te noodigen om in te schrijven.

Men is er dan menschelijker wijze zeker van een goed leverancier te krijgen.

Het spreekt van zelf, dat de minste inschrijver dan recht op de gunning verkregen heeft, want door de uitnoodiging zelve heeft men reeds uitgesproken, dat men hem mede tot uitvoerder zoude wenschen; ware dit toch niet het geval, men kon hem de moeite van te rekenen en een offerte te doen bespaard hebben. In vele gevallen kan deze handelwijze voldoen, doch in de particuliere praktijk, ontmoet ook deze vele moeielijkheden. Liet men alles aan den bouwmeester over, ja, dan kon het goed gaan; maar hetzij uit overdreven ijver, hetzij uit wantrouwen of eenige andere reden, bemoeit zich de bouwheer meestal met deze onderhandsche bestedingen. Hij helpt dikwijls vaststellen wie gevraagd zal worden. De een, omdat hij steeds voor hem werkt, de ander, omdat hij met hem in één college zit, een derde, omdat hij eene kerkelijke betrekking bekleedt, een vierde, om een vriend genoegen te doen enz., kortom, honderde redenen buiten de zaak om; en dan wordt de taak van den bouwmeester zeer zwaar, die dikwijls personen *moet* laten mededingen, die hij niet als aannemer zoude wenschen en voor wien hij het recht van weigering verloren heeft. Dan verkiest hij dikwijls nog liever de openbare concurrentie.

Punt C. De noodzakelijkheid om DE BESTEKKEN ZOODANIG TE OMSCHRIJVEN dat deze den aannemer volkomen op de hoogte brengen, van wat hij heeft te leveren en dit zoo overzichtelijk en voor de berekening zoo gemakkelijk mogelijk.

Welke groote mistastingen worden niet op dit gebied begaan. Met of zonder opzet, door onvoldoende kennis, door te weinig beschikbaren tijd, door het werken met onvoldoende hulpkrachten, eigen opzien tegen onnoodig geachte moeite, letterlijke navolging van onder geheel andere omstandigheden geschreven bestekken, en wat dies meer zij, wordt menig bestek slordig opgemaakt wat betreft de benoodigde cijfers, van bepalingen voorzien die onvoldoende zijn om de betreffende werken solide zamen te stellen of overdreven kleingeestigheden opwerpende die tot groote onduidelijkheid aanleiding geven.

Er is toch zulk een gemakkelijk artikel in vele bestekken, liefst eene uitbreiding van § 463 der A. V. *De aannemer heeft de teekeningen met het bestek te vergelijken, de maten te controleeren, het ontbrekende bij te leveren* en voorts het werk bij *onvoldoende beschrijving zoodanig te verrichten, als de aard van dat werk zulks vereischt.*

Kan het onbillijker? De bestekmaker, de man die betaald wordt om dat werk te doen, die zelf den tijd bepaalt, waarin hij zulks doet of ten minste op die tijdsbepaling invloed kan uitoefenen, die veelal zelf de teekeningen heeft opgemaakt, — hij erkent openlijk, dat hij zoo slordig werkt dat het noodig is door een afzonderlijk artikel alle nadeelen, die uit zulk werk voortspruiten, kalm weg op den aannemer te schuiven. Och, die moet dan maar beter toezien, hij is immers in de gelegenheid zelf te controleeren vóór hij inschrijft.

Dat teekening en bestek één geheel uitmaken, elkander aanvullen, dat het eene als toelichting dient voor wat uit het andere niet goed blijkt, dat alles is uitstekend; maar te verlangen dat, waar de bestekmaker door slordig meten, vergeten van posten enz. een onvolledig bestek maakt, de aannemer dit maar zal moeten aanvullen zonder daarvoor een cent betaling te krijgen, is toch al te erg.

En toch, zulks is regel.

Nu zal ieder het met mij eens zijn, dat geen aannemer voor zijn genoegen, onder opoffering van zoo en zoo veel geld, zoo en zoo lang een leven vol moeite en zorgen zal leiden tot het daarstellen van een werk. Ieder aannemer, ook wanneer hij nog zoo laag inschrijft, hoopt dat er nog een kleine verdienste inzit.

Wanneer dus een aannemer een te laag aanbod doet, dan doet hij zulks niet met de bedoeling om te verliezen, maar *omdat hij niet weet dat hij zal verliezen*, en *dat hij dit niet weet is grootendeels de schuld van den bestekmaker* en *van de bepalingen* en *verantwoordelijkheden* die een aannemer *worden opgelegd* en *waarvan hij de vergaande strekking volstrekt niet begrijpt.*

Is het bij tegenspoed zulk een ongelukkige erg kwalijk te nemen indien hij, zij het ook op minder betamelijke wijze, tracht terug te winnen wat hem op oneerlijke en slinksche wijze wordt ontnomen?

Gewoonlijk staat een Directie tegenover den aannemer op het standpunt van den meerdere, die het lot van den aannemer volkomen in handen heeft. De aannemer wordt verplicht zich alles te laten welgevallen, alleen opdat de Directie niet in ongelegenheid gerake en haar uitwendig gezag zal verliezen, zoomede het steeds in handen zal blijven houden om het werk te doen uitvoeren naar behooren. Het principe is: om zeker te zijn dat de uitvoering zoo goed wordt als ik ze wensch, stel ik de eischen zoo streng mogelijk, toegeven kan ik altijd nog; een principe zeer goed tot dekking van den techniker. Maar hoe staan bouwheer en aannemer daarbij? Meestal schrijven de bestekken materialen van zulke uitstekende hoedanigheden voor, dat (zooals de heer Schäffer in de Deutsche Bauzeitung zegt) de schepper ze moest erkennen als de idealen die hem bij de schepping der wereld voorgezweefd hadden; en toch vindt men daarvoor nog inschrijvers genoeg, zelf wel onder den marktprijs, omdat men weet dat de betreffende bepalingen toch niet gehandhaafd worden, of dat meer of min met de persoonlijkheid van de directie rekening wordt gehouden.

Wanneer echter in het groot geen materiaal zonder kleine gebreken te verkrijgen is, kan het nooit eene goede besteksbepaling zijn zulks te verlangen, om zich dan later met minder te vergenoegen. Wie te weinig vraagt vermindert de hoedanigheid van het werk, maar wie te veel vraagt verhoogt onnoodig den prijs van het werk.

Nu kost het zeer veel moeite en tijd een bestek en begrooting te maken, waarbij alle werkzaamheden zoodanig gescheiden zijn, dat iedere post een duidelijk te berekenen voorwerp aangeeft, en grocien deze moeielijkheden aan, naarmate het ontwerp uitvoeriger wordt; maar wanneer dit voor den bestekmaker reeds zoo tijdroovend is, hoe kan dan een aannemer, die slechts zeer geringe kans heeft van slagen, wien niet altijd de noodige teekeningen, en dan soms nog ter loops, ter beschikking staan, wien daarbij veelal een zeer korten tijd wordt gesteld, alle gebreken in een bestek nacijferen; dat is immers onmogelijk.

Zelfs bij de beste bestekken brengt de aannemer bij zijne rekeningen in den regel zulke vergeefsche offers aan tijd en geld, dat het zeker een zedelijke plicht der directie is, zorg te dragen dat alle werken zoodanig omschreven zijn, dat een aannemer als het ware slechts zijne prijzen heeft in te vullen.

Daartoe staan slechts twee wegen open.

1). *Een volledig uitvoerig bestek* te maken onder overlegging van details, zoodanig dat alle werkzaamheden volkomen omschreven zijn, geen twijfel wordt overgelaten omtrent de levering van materialen door het stellen van monsters, modellen als andersinds; kortom dat een aannemer slechts eenheidsprijzen achter ieder artikel behoeft in te vullen.

2). *Gedeeltelijke besteding*, waarbij men alleen die zaken direct in een bestek opneemt, die voor directe berekening volgens prijseenheden vatbaar zijn, en voor alle zaken waarvan de directie zelf nog niet op de hoogte is bij de aanbesteding, of die onmogelijk voor een aannemer te berekenen zijn, later afzonderlijke overeenkomsten sluit, hetzij door daarvoor in het bestek voorloopige geldposten, die ongeveer de schatting van de directie aangeven, op te nemen, hetzij door in het bestek melding te maken van deze omstandigheid. Aangenamer is natuurlijk voor een aannemer de voorloopige schatting die hem een overzicht geeft van het ongeveer van zulke werken, mits deze niet volgens vooraf door de directie alleen bepaalde eenheidsprijzen hebben te geschieden. Men zegge niet, dat dit tot veel moeielijkheden aanleiding zal geven. Ik heb die bezwaren nog nooit ondervonden. Verschilt zulk eene nadere opgave van een aannemer te veel met de eigen begrooting, welnu dan legge men de wederzijdsche begrootingen naast elkander, vergelijke de cijfers en overtuige zich waar te hoog of waar te laag gerekend is Wie eene eerlijke begrooting heeft opgemaakt, kan daarin geen bezwaar zien en wanneer wordt doorgevoerd de keuze van aannemer, zonder reflectie op de minste aanbiedingen, welnu dan sluit ik zelf de personen buiten die ik vermoed dat onredelijk genoeg zullen zijn om niet in schikking te willen treden, waardoor dan dit bezwaar vervalt.

Wanneer er geen bouwheer was, zult gij zeggen; want die moet alle verschillen, die wel gewoonlijk in zijn nadeel zijn, betalen. Ja M. H., maar die betaalt ten slotte toch alles en zeer natuurlijk; ten zijnen bate toch wordt gebouwd, het is alleen het verschil in welken vorm hij betaalt. In het eerste geval weet hij in eens waarmede hij er af is (meent hij ten minste als hij niet reeds meer gebouwd heeft), betaalt daarin echter een hooge risico-premie; in het andere geval kan hem veel tegenslaan en hij genoodzaakt worden meer uit te geven dan hem schikte.

Dit laatste moge bij enkele particulieren voorkomen, de wereld is nooit volmaakt; bij verstandige directie en goeden aannemer is zulk gevaar niet zoo heel groot en ieder bouwheer moet weten of moet medegedeeld worden er op te rekenen, dat het voltooien van een bouw, eenige procenten meer kan kosten, dan aanvankelijk geraamd werd. Kan hij deze later absoluut niet dragen, dan ver-

mindere hij bijtijds zijn cijfer tot hetgeen hij wel dragen kan óf onthoude zich van bouwen.

Wat de Staat en andere besturen betreft, deze weten uit ondervinding reeds genoeg waarop gerekend moet worden als men bouwt. Begrootingsoverschrijdingen, als de Parijsche Opera, het Brusselsche Paleis van Justitie, het Amsterdamsch Muzeum enz aantoonen, zijn uiterst zeldzaam en komen geheel op de rekening van den Staat zelve, die diergelijke werken laat aanvaagen, zonder genoegzamen basis voor berekening der vermoedelijke kosten. Zij dragen dan de gevolgen van eigen onvoorzichtigheid. Nog een gewichtige factor heb ik aan te halen; *de beruchte bijrekening*, dat schrikbeeld van iedere directie, dat wraakwerktuig van iederen aannemer.

Hoe handig een directie ook meent een bestek te hebben opgesteld, waarbij alle eigen tekortkomingen op den aannemer worden geladen, ook dit werk blijft menschenwerk, dat wil zeggen onvolmaakt. Hier of daar sluipt een aannemer toch nog door de mazen van het listig om hem heen geknoopte net. Hier of daar is de onfeilbare directie toch ook te kort gekomen en schooner gelegenheid tot eenig verhaal vindt een aannemer niet licht. Hoe onbarmhartiger het bestek in des aannemers nadeel was opgesteld en toegepast, met des te meer leedvermaak schroeft hij hier de duimschroeven aan; en wie zal hem zulks ten kwade duiden? Gelukkig wederom die vaste ambtenaarscorpsen die in opeenvolging van een aantal bestekken voor denzelfden opdrachtgever gelegenheid vinden, tekortkomingen in een afgeloopen werk te dekken door bepalingen in een volgend bestek.

§ 441 der A. V. heeft in de woorden *„met zoodanige andere kosten als voor, en bij de bestelling aan gegadigden worden opgegeven"* een wijde achterdeur opengezet. Zij kennen niet den strijd van den armen particulieren bouwmeester die dikwijls of met medoogenlooze hardheid een aannemer zijn welverdiende winst ontnemen, of eigen tekortkomingen aan een hardvochtig bouwheer moeten onthullen, die misschien betaling weigert en zijn deskundige, zelve voor de aansprakelijkheid laat zitten.

Slechts aannemers weten in welken zin deze strijd het meest beslist wordt.

Het kan niet anders: de eene slechte toestand moet uit de andere geboren worden.

In de eerste plaats dus de verbetering in eigen boezem begonnen: zoolang een bestek een valstrik is voor een aannemer, zoolang wij zelf geen moreel standpunt innemen zoolang kunnen wij geene moraliteit van een aannemer eischen. Eerst waar een aannemer overtuigd is dat hem geen valstrik wordt gespannen, maar dat een eerlijk contract tusschen eerlijke lieden op gelijkberechtigden voet wordt gesloten, daar kan men een zedelijk standpunt verlangen, dat nu helaas maar al te dikwijls wordt gemist; de slaaf kent geen zedelijkheid tegenover den meester.

Het rijksbelang vordert niet alleen het bestaan van degelijke ingenieurs en bouwmeesters maar vraagt evenzeer het bestaan van een degelijken, solieden en kundigen aannemerstand. Niet, dat er nog niet een aanzienlijk getal diergelijke personen bestaat (vooral de groot-aannemerij heeft zich nog tamelijk zelfstandig weten te houden), maar als in den bestaanden geest wordt voortgewerkt, dan zal hun aantal steeds minderen en zal de zege ten laatste aan de onsolliditeit ten deel vallen.

Alles wat een aanneming stempelt tot gelukspel, tot eene loterij, moet er uit worden verwijderd om solieden basis te verkrijgen.

Trachten wij ten slotte eene verklaring te geven van de bestaande toestanden, dan mogen wij deze niet alleen afleiden uit de zucht naar het ongeoorloofde bij den aannemerstand, maar mede uit gebrek aan overtuiging en vertrouwen in eigen kunde bij de bestekmakers.

Het beroep van ingenieur of bouwmeester *zooals onzen tijd zulks kent* is betrekkelijk jong, is opgegroeid met de kolossale ontwikkeling die de uitvoering van werken in onze eeuw, niet het minst door reusachtigen spoorwegaanleg, heeft genomen. Wij kunnen zeggen, deze stand heeft zich nog niet definitief gevormd en de noodige regelmatige arbeidsverdeeling heeft in deze nog niet plaats gehad, terwijl het geheel te omvattend voor een enkel persoon wordt.

Goede theoretische ontwikkeling vraagt de beste levensjaren van den aankomenden techniker. Moge hij daarna ook eenigen tijd in ondergeschikten werkkring op verschillende werken leerende zijn, dan is dit toch in den regel aan de zijde van een praktiker (opzichter), die zelden reden vindt zijn misschien aanstaanden chef al te wijs te maken en die, al is hij zelf in zijn betrekking nog zoo bekwaam, toch dikwijls geen begrip heeft van wat de *kosten* eener uitvoering zijn, wat het zegt alle werken regelmatig in elkander te doen grijpen; niet heden een driedubbeltal werklieden aan te stellen om morgen dien overvloed weg te zenden en korten tijd later weder in dienst te moeten nemen. Zij weten niet welke hulpmiddelen de beste diensten in iedere gegevene omstandigheid leveren, enz.

Vele hulpmiddelen moeten nu eenmaal van het eene werk naar het andere gaan, omdat het toch niet aangaat voor de uitvoering van ieder werk een afzonderlijk stel hulpmiddelen aan te schaffen, waarvan ieder misschien slechts korten tijd noodig is. En in den juisten loop van zulk een raderwerk berusten de grootste winsten of verliezen.

Zien wij niet hoe bij groote werken, zelf een enkel aannemer dikwijls tegen die taak opziet, arbeidsverdeeling verlangt, zich daartoe tot firma's of geheele groepen combineert, hoe de een slechts administratie voert, een tweede materialen inkoopt, een derde de bestekken inziet, controleert en nagaat of het betreffende werk voor hunne firma al dan niet past, een vierde de berekeningen maakt, een vijfde de geldzaken behandeld, een 6e, 7e, 8e, enz. uitvoeringen van diverse werken leiden, terwijl de geniaalste onder hen, als hoofdleider het geheel beheerscht, en hoe ieder eerst door langdurige oefening zijn gedeelte machtig wordt.

En aan zulke menschen wil een theoreticus in bestekken voorschrijven hoe door hen gewerkt moet worden!

Er zijn gevallen waar reeds het opstellen van een project een fout mag genoemd worden.

Is het wonder dat de theoreticus heimelijk zich zelf bekent, tegen de zoodanigen niet opgewassen te zijn, hen zelfs in staat acht, verantwoordingen op zich te kunnen nemen voor een welslagen waarvan hij zelf niet volkomen zeker is, hen in staat acht door een enkelen blik in de zaken, de tekortkomingen van zijn bestek te zien, zoo zelfs, dat zij die onder een finantieel cijfer kunnen afwegen; en bij dat alles dekt hij zijne eigene positie door een reeks, zij het ook onbillijke bepalingen, om

heer en meester te zijn in naam, waar hij het inderdaad niet is. Ligt in dat alles niet eene schitterende hulde gebracht aan de kennis van den uitvoerder? Ik doel hier natuurlijk niet op de dagelijks zich herhalende kleinere werken, maar op groote uitvoeringen, over meerdere jaren verdeeld, over tonnen gouds, zelfs over millioenen loopende, meer speciaal in de ingenieurswerken.

Hoe echter deze netelige kwestie in beider belang te regelen?

In hoofdzaak worden bij eene groote uitvoering de volgende krachten gevraagd.

1) De schepper en algemeene ontwerper voor het plan.

2) De uitwerker van het plan, de constructeur, de persoon die alle onderdeelen nauwkeurig vast stelt. Gewoonlijk aan meerderen opgedragen, bij kleinere werken dezelfde als de onder 1 genoemde.

3) De berekenaar van de finantieele zijde van een plan, de bestekmaker en uitbesteder.

4) De uitvoerder of aannemer, eveneens meestal in meerdere personen vertegenwoordigd. De personen in 1, 2 en 4 bedoeld vinden wij reeds overal maar de persoon in 3 bedoeld, ontbreekt, of liever de functie van 3 wordt meestal door 2 zelf waargenomen zonder van de daartoe noodige kundigheden voorzien te zijn. Die n°. 3 moet zijn een praktisch persoon, door en door op de hoogte van den loop van zaken bij uitvoeringen. Men kan hem eenigszins stellen in dezelfde verhouding tot den eigenlijke aannemer, als de schepper van het algemeene plan staat tot de uitwerker van het plan. Die n°. 3 moet de brug zijn die de klove tusschen directie en aannemer overspant en juist die no. 3 ontbreekt. Van daar die klove, van daar die gebrekkige zamenstelling van bestekken en besteksbepalingen, waardoor overdadige of gebrekkige uitvoering in het leven wordt geroepen die dikwijls vele duizende guldens aan den opdrachtgever kan kosten.

Ik geloof, dat juist zij die niet zonder talent de functiën van no. 3 als bijwerk moeten waarnemen, het eerst zullen wenschen door het optreden van zulk een no. 3 ontheven te worden van eene verantwoordelijkheid die zij zeer tegen hunnen zin moeten dragen.

Men kan zich de vraag stellen, waarom profiteert de Staat niet mede van de ondervinding, opgedaan door den aannemerstand grootendeels op Staatskosten; waarom stelt de Staat, die zoovele beambten gebruikt, die zoo vele werken doet uitvoeren niet eenige beambten aan, die de functiën van no. 3 alleen uitoefenen. Finantieele bezwaren kunnen er niet aan verbonden zijn, want men kan door deze werkverdeeling eenige andere ambtenaren missen en wat de betreffende personen aangaat, het hoogere tractement dat zij zullen moeten genieten, wordt opgewogen door de grootere vlugheid waarmede zij diergelijke werken, waarin zij geheel te huis zijn, zullen verrichten.

Zij bijv. een inspecteur of hoofdingenieur van den Waterstaat de ontwerper van een algemeen plan, stel een kanaal, een of meerdere ingenieurs de uitwerkers en constructeurs der verschillende daaraan verbonden werken; dan konden de plannen gezonden worden aan n°. 3 die bv. den titel kon voeren van *Bestuder van den Waterstaat*, tot het maken van de bestekken, de regeling der uitvoering en de vaststelling van de wijze van besteding, of wel beoordeeling van de wenschelijkheid om voor eventueele onderdeelen te vragen, aanbiedingen onder overleg van eigen plannen, of wel uitvoeringen onder eigen beheer. Eerst dan kan aanbesteding plaats hebben.

Zulk een besteder moest gekozen worden uit de beste aannemers en zijne positie zoodanig gesteld worden, dat de Staat zich op hem verlaten kon.

Eene diergelijke betrekking, eenmaal opgericht zijnde, zouden zich spoedig voor de particuliere praktijk soortgelijke personen beschikbaar stellen, evenals men nu vindt, specialiteiten voor verwarming, ventilatie, gas- en waterleidingen enz. enz.

Reeds hier en daar voorziet een privaat-burau in deze behoefte, doch nog niet volgens den juisten weg; want hier is het meestal aanvulling van de ontbrekende theoretische kennis van den aanvrager en niet de juist zoo noodige praktische. Voor kleinere opdrachten is niets leerrijker dan eigen uitvoeringen.

Vele vooral grootere Gemeenten begrijpen dat zeer te recht en houden er een eigen stadstimmerwerf op na, voor het verrichten van de loopende kleine zaken.

Menig gemeente-architekt verkrijgt daardoor een blik op het praktische, dien menig ingenieur hem benijden zal.

Die behoefte aan praktijk uit zich in de kleinere Gemeenten door het aanstellen van praktische personen aan het hoofd hunner werken, waar slechts bij uitvoeriger werken de hulp van een theoretisch gevormd persoon wordt ingeroepen.

Onze tijd is een tijd van arbeidsverdeeling; moge deze den mensch zelf van minder algemeene opvatting maken, de materieele voordeelen laten zich hiervan niet wegcijferen. Geen vak is in korten tijd zoo uitgebreid als het technische; theoretische splitsing is reeds overal gevolgd, en toch zijn de eischen, aan een leider gesteld, wel vervier- en vijfvoudigd met die in vroegere eeuwen.

De tijd is gekomen dat niet één persoon meer alles beheerschen kan. Jammerde niet de groote Schinkel: ik ben geen constructeur.

Zal de Staat hier eerst ingrijpen als zij door de particuliere regeling daartoe gedwongen wordt, of zal zij zelf het goede voorbeeld geven.

Voor den toestand van 's Rijks schatkist ware dit laatste zeker te wenschen; of gelooft gij allen, dat de ruim *f* 30.000.000 op de Staatsbegrooting van 1884 voor verschillende werken en leveringen voorkomende, zoo zuinig en doelmatig mogelijk zullen worden besteed?

Zou n°. 3 daar niet een enkel millioentje op weten te verdienen?

Beoordeele wie dat beoordeelen kan.

Ik heb deze kwestie opgeworpen ter overdenking en nadere bespreking. Niet op één dag laat zich zulk een gewichtig vraagpunt oplossen, maar door velerlei bespreking, door de hand aan 't werk te slaan. Waar niet begonnen wordt komt geen einde.

Ik zelf vermeet mij niet in deze eenige beslissende stem uit te brengen, daartoe is mijne ondervinding te kort, mijne praktijk te eenzijdig; maar ik heb gegeven wat ik geven kon, mijne zienswijze in deze zaak, hetzij deze juist of onjuist is. Die zich meer geroepen acht doe desgelijks. De slinger zal nog menig maal van de eene naar de andere zijde moeten slingeren voor ze in rust komt, maar hoe kleiner de slingeringen worden des te meer zullen wij de waarheid in deze nabij komen.

UTRECHT, December 1883.

F. J. NIEUWENHUIS.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Het hygienisch congres dat te 's Hage zal gehouden worden, had den heer J. C. van Marken Jr. te Delft uitgenoodigd, het onderwerp »arbeiderswoningen" in te leiden. De heer van Marken heeft daarop de leden van het congres uitgenoodigd te Delft te komen, om de reeds gebouwde of nog in aanbouw zijnde woningen voor arbeiders, in het om zijne fabriek gelegen Agneta Park, in oogenschouw te nemen. Deze uitnoodiging is gaarne aangenomen, en het bezoek zal plaats hebben op 25 dezer des avonds. De bezoekers zullen alsdan kennis kunnen maken met het resultaat der belangrijke studien van den heer van Marken, ook verzameld in een door hem uitgegeven werk.

Op den 23 Aug. a. s. zal te 's Hage de algemeene jaarlijksche vergadering plaats hebben van de *vereeniging van burgerlijke ingenieurs*.

Na de huishoudelijke zaken zullen de volgende punten behandeld worden. Een voorstel van de heeren J. J. F. Pennink en J. de Koning, tot het oprichten van een orgaan der vereeniging

De ook in dit Weekblad sterk veroordeelde bepalingen van het tarief voor reis- en verblijfkosten van ambtenaren in dienst van het land, zullen daarna in behandeling komen.

De heer D. E. C. Knuttel zal de kwestie inleiden van »de *verantwoordelijkheid* van ingenieur, architekt of opzichter voor ongelukken, door minder solide constructie van eenig werk ontstaan," in verband met de vraag of preventief optreden van staat of gemeente, om dergelijke ongelukken te voorkomen, gewenscht is.

De heer Knuttel zal deze zaak behandelen naar aanleiding van het ongeval, dat bij den bouw der R. K. kerk te Vucht heeft plaats gehad. Bij het gerechtelijk onderzoek over dit ongeval, in dit blad behandeld, was de heer Knuttel met drie andere deskundigen geraadpleegd.

In een aan de leden der *Vereeniging* gericht schrijven, zegt de heer K.: »Daar bij iedere uitvoering van werken ongelukken mogelijk zijn, waarvan de oorzaak niet met zekerheid is te bepalen en waaromtrent de rechter, zelfs na ingewonnen advies van deskundigen, uit den aard der zaak niet altijd met volledige kennis van zaken kan oordeelen, zoo acht ik het van het grootste belang voor ieder technicus, op dit punt de aandacht te vestigen.'

Het Kon. Instituut van Ingenieurs vergadert den 29 dezer te Rotterdam in het gebouw der Diergaarde. Na afloop der vergadering bestaat voor de leden gelegenheid om per extra tram vervoerd te worden naar de gemeente-gasfabriek aan den Oost zeedijk, om den bouw van eenige groote gashouderkuipen in oogenschouw te nemen.

Daarna kunnen de leden de volgende tochten doen:

a. in gereedstaande rijtuigen naar eenige gebouwen en inrichtingen, als: het Abattoir, het Erasmiaansch Gymnasium, het Museum Boymans, de Vischmarkt, alsmede de Ambachtschool;

b. in gereedliggende stoombootjes (aan het Boerengat) naar de voltooide werken in de Oude Haven, eene nieuwe hydraulische basculebrug en den in aanbouw zijnden Kaaimuur aan de Boompjes.

Om 5 uur is diner in het Gebouw der Diergaarde, en 's avonds eene muziekuitvoering in den tuin.

Op den volgenden dag, 30 Aug., zal te 9½ uur des voormiddags aan het werk aan de Boompjes een stoomboot gereed liggen voor een tocht naar de Dokhaven, alwaar de drijvende dokken zullen worden bezichtigd. De tocht gaat verder langs de handelsterreinen en door de Koningshaven naar de fabriek der Nederlandsche Stoomboot-maatschappij op Feijenoord, waar men aan land kan gaan om deze fabriek te bezichtigen, terwijl er voor anderen intusschen ook gelegenheid is om de nabij gelegen fabriek voor houtbereiding van het lid Mr. C. Mirandolle te bezoeken; daarna wordt de tocht per boot voortgezet naar Sliedrecht ten einde een bezoek te brengen aan de brug bij Baanhoek en de grondverschuivingen in den nabij gelegen spoorwegdam.

Na terugkomst om 5½ uur diner in het café restaurant Fritschy aan de Maaskade bij de Willemsbrug.

Voor meerder leden van de Afdeeling 's Gravenhage der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst werd op den 14den dezer gevolg gegeven aan het voorgenomen reisplan en ditmaal de stad Antwerpen bezocht.

Door de bijzondere welwillendheid van den heer Gervais aldaar, vriend van een der leden, welke heer ons den geheelen dag begeleidde, was het, niettegenstaande den weinig beschikbaren tijd, evenwel mogelijk een vluchtig overzicht te nemen van die zoo belangrijke stad.

Op onze wandeling van af het station, werden we al aanstonds gewezen op:

het nieuw gekouwde Atheneum, den Schouwburg (Théatre Flamand) en het nog in behandeling zijnde Edentheater; bezichtigden daarna de kerk St. Jacques en de Beurs, om, na een kort oponthoud in eene restauratie in de onmiddelijke nabijheid van deze laatste, onzen weg te vervolgen.

Het eerst bezochten we toen het Stadhuis, aan welk gebouw uit- en inwendig in de laatste jaren veel geld was besteed, terwijl men in enkele kamers nog niet geheel met de herstelling gereed was.

We zagen de Raadzaal en aangrenzende Trouwzaal, met nog een paar vertrekken aan de andere zijde.

Ofschoon de arbeid en de zorg waarmede het werk, vooral in eerstgenoemde zaal, was uitgevoerd, zeer geroemd werden, maakte de vaak zware profileeringen en overlading met goud, bij velen een minder aangenaamen indruk.

In het Museum vonden we in de groote vestibule het model op 1/200 der ware grootte van het nieuwe Museum, waarvan de bouw reeds voorbereid is.

De busten van meerdere groote mannen werden door ons waargenomen en, zij het ook slechts in het voorbijgaan, verschillende kolossale en prachtige schilderstukken gezien, waaronder vooral die van Rubens eene eerste plaats innamen.

Vervolgens bezichtigden we de zoo beroemde havenwerken, de groote dokken met de daarin hersteld wordende schepen, verbaasden ons over de beweging welke daar allerwege heerschte en niet minder over de kolossale hoeveelheid en verscheidenheid van materialen, welke men daar zag laden en lossen.

Verder passeerden we de ruime boulevards, alwaar verscheidene standbeelden werden opgemerkt, als van Teniers, Metzijs en het monument, opgericht ter nagedachtenis aan Marnix van St. Aldegonde, eerst in het vorige jaar onthuld.

Langs de Schelde zagen we de belangrijke verbreeding van de kade aldaar en kregen tegelijk een overzicht van het reeds gedeeltelijk geamoveerde gedeelte van de oude stad.

Ons laatste bezoek brachten we aan de zoo recht beroemde Cathedraal van Antwerpen, de Onze lieve vrouwen Kerk. Was het gebouw van buiten slechts ten deele zichtbaar, de toren konde men echter van meerdere zijden waarnemen, en dat meesterstuk van bouwkunst zien, niet alleen, maar bewonderen.

De rijke verscheidenheid van marmer, van kolommen en altaren, het kunstig beeldhouwwerk van de banken in het koor en van den predikstoel, en in het algemeen de pracht en kunst die men daar vereenigd vond, hielden ons langeren tijd bezig.

Te spoedig was de dag voorbij, die bij de heeren deelnemers ongetwijfeld de aangenaamste herinneringen zal achterlaten.

Bij Kon. besluit is de heer J. M. Telders, sectie-ingenieur en waarnemend eerstaanwezend ingenieur bij de staatsspoorwegen te Reenen, met 1 September, benoemd tot Hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft.

In de volle kracht zijns levens overleed den 18den dezer te Harlingen, den heer J. van Hulst, eigenaar der bekende fabriek van beschilderde muurtegeltjes.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

AMSTERDAM, 18 Augustus 1884.

Het Bestuur der Maatschappij heeft de eer heeren leden uit te noodigen tot het bijwonen van de 50ste Algemeene Vergadering, te houden op Donderdag 25 September, des voormiddags te 9½ ure, in het Gebouw „de Harmonie" te Leeuwarden.

Agenda voor de Vergadering *).

I. Opening van de Vergadering.

II. Mededeelingen van het Bestuur.

III. Discussiën over voorstellen, staande de Vergadering gedaan.

Na afloop der huishoudelijke werkzaamheden, komen de volgende onderwerpen in behandeling.

IV. 1°. De laatste jaren op bouwkundig gebied in Nederland; in te leiden door den heer C. Muysken.

2°. Discussiën daarover.

3°. Voldoet het bouwkundig onderwijs, zooals het thans en sinds vele jaren hier te lande gegeven wordt, aan den aanstaanden handwerksman, werkbaas, en opzichter, in alle opzichten aan de eischen die men daaraan tegenwoordig stellen mag? in te leiden door den heer W. C. Metzelaar.

4°. Discussiën daarover.

V. Mededeelingen op bouwkundig gebied, te doen op aanvrage staande de Vergadering gedaan. (Voor zooverre de tijd toelaat.)

VI. Sluiting der Vergadering.

Na afloop der Vergadering wordt den leden de gelegenheid aangeboden tot het bezichtigen van de navolgende gebouwen en in aanbouw zijnde werken: het Tuchthuis, de in aanbouw zijnde R. C. Kerk (architekt de heer P. J. H. Cuypers), de Kanselarij, het Museum van het Friesch Genootschap, enz.

De leden kunnen na dezen tocht, deelnemen aan een gemeenschappelijken maaltijd (à *f* 2.50 per couvert, zonder wijn) te houden in het Gebouw »de Harmonie" te Leeuwarden.

Men wordt verzocht zoo spoedig mogelijk, uiterlijk vóór den 20sten Sept., per briefkaart, aan den Secretaris der afdeeling Leeuwarden, de heer S. Baron, Directeur der Ambachtschool te Leeuwarden, op te geven, of men aan dezen maaltijd wenscht deel te nemen.

In overleg met de afdeeling Leeuwarden heeft het Bestuur gemeend aan veler wenschen te voldoen, door de gelegenheid te verschaffen om gemeenschappelijk meerdere merkwaardige gebouwen of werken in het Noorden te bezichtigen.

De leden die zulks wenschen, kunnen daarom op Vrijdag 26 September deelnemen aan een tocht van uit Leeuwarden als volgt:

Per spoor naar Sneek (bezichtiging van de Waterpoort, enz.); verder per stoomtram naar Bolsward (bezichtiging van het Stadhuis, de Kerk, enz.); verder per stoomtram naar Harlingen (bezichtiging van de Havenwerken enz.); en 's avonds per spoor terug naar Leeuwarden.

Het uur van vertrek zal in het Bouwk. Weekblad en nader op de vergadering van Donderdag 25 September worden bekend gemaakt.

Men wordt verzocht, voor den 20sten September aan den heer S. Baron te Leeuwarden op te geven of men dezen tocht wenscht mede te maken. De kosten voor het vervoer zullen ongeveer *f* 2.50 bedragen.

Leden, die zich niet of te laat aanmelden voor het deelnemen aan den maaltijd of de tochten op den 26sten September zullen slechts dan in aanmerking kunnen komen, wanneer dit kan geschieden zonder bezwaar van hen, die bijtijds van hunne deelneming hebben doen blijken.

*) Volgens gewoonte zijn afdrukken van deze agenda ter vergadering aanwezig.

2069 **AANBESTEDING.**

STRAAT EN RIOOLWERKEN.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Haarlem* zullen op Donderdag den 28sten Augustus 1884 's namiddags 2 uur, ten Raadhuize der Gemeente in het openbaar aanbesteden:

Het leggen van een bij de Gemeente voorhanden riool van portland cement, het maken van bestratingen, het zetten van kopiagen en kantdeelen in de Leidsche straat.

Raming f 6900.—

Bestek en voorwaarden liggen ter inzage op de Gemeente-Secretarie op alle werkdagen van 10—4 uur.

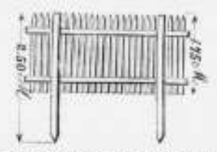
Plaatselijke aanwijzing op Maandag vóór de besteding des morgens ten 10 uur.

Inlichtingen zijn te bekomen aan het Bureau van gemeentewerken (Koningstraat 2) op alle werkdagen tusschen den dag der aanwijzing en dien der besteding, des morgens tusschen 9 en 10 uur.

HAARLEM, 15 Augustus 1884.

Burgemeester en Weth. voornoemd,
E. A. JORDENS.

de Secretaris,
J. TIELENIUS KRUIJTHOFF.



KYANISEERFABRIEK
VAN
J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM.

voor RASTERWERK, zoowel bezaagd als rustiek, BINTEN, VLOERDEELEN, GEHEELE GETIMMERTEN enz. *Volkomen behoedmiddel* tegen *rotten* en *Champion*, terwijl de vloeren ook veel minder afslijten.

Alles wordt op verlangen volgens teekening gereed gemaakt met bijlevering van hout.

Commissionairs in
Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout.

EENIGE HANDELAREN in de
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SOHNE,
in vochthoudende vaten van 180 Kilo en *in zakken* van 70 Kilo, **niet vervalscht** met **hoogovenslakken, kalksteen, tras**, of andere bijmenging, en laat op *de zeef* van 900 *mazen* per cM². *hoogstens* 4% *achter*.

HARD- en ZANDSTEEN, en
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en Vernissen, uit de fabriek van den Heer
F. A. Q. VAN GELDER
te Rijswijk bij 's Hage.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
2070 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm en lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Stoomfabriekaat*, Utrecht Stationsstraat 2. 2071

FRANCIS & Co's PORTLAND CEMENT. LONDON.

bekroond met de hoogste onderscheiding boven alle engelsche en andere merken:

PARIJS 1878, LONDEN 1851, PHILADELPHIA 1876.

Het werd gebruikt voor de *Thamen-tunnels*, ook voor den nieuwen *Eddystone vuurtoren*, een der grootste werken dezer eeuw, na beproefd en vergeleken te zijn met alle voornaamste merken. Het wordt op de strengste keur en tegen zeer concurreerenden prijs geleverd door de vertegenwoordigers

HENRI HUINCK & Co. Rotterdam.

en vele voornaame handelaren in Bouwmaterialen. Monsters en prospecti gratis verkrijgbaar. 2072

207) **FERD. ENGERS.**

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14

WEIBERN-TUFSTEEN
Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,
ALBASTINE
in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,
OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, allen aan de Polytechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°, Noordwal, *den Haag*,
Hooldagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 2074

METAALBLADEN
tegen vochtige muren.
Prospectus en gebruiksaanwijzing gratis.
HENRI HUINCK & Co. Rotterdam.
Zie technische mededeelingen in N°. 30 van het Bouwkundig Weekblad. 2075

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 2076
Vraagt de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**
Specialiteit in IJzeren Hekken
en fijn Smeedwerk.
Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2077

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 2078
D. S. M. KALKER,
AMSTERDAM.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephon N°. 352.

AGENT VOOR
MUSGRAVE & C°.,
te BELFAST.



FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden Med. Intern. Tentoonst. 1883.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 35.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KEUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de vergadering te Leeuwarden. — Brief van den heer W. C. Metzelaar. — Onderzoek van lucht in woonvertrekken. — Lift met horizontalen zuiger. — Stroo-inrichting voor turfmolm. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Correspondentie. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE VERGADERING TE LEEUWARDEN.

Het Bestuur der Maatschappij heeft de eer bekend te maken, dat door de volgende spoorwegmaatschappijen reductiën zijn verleend op de prijzen der plaatskaarten voor die leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, welke de Vergadering op 25 en 26 September a.s. te Leeuwarden zullen bijwonen.

DE MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN, verstrekt aan die leden speciale retourkaarten in binnenverkeer der Maatschappij, tot Leeuwarden, tegen den prijs eener plaatskaart enkele reis. Deze speciale retourkaarten zullen geldig zijn van en met 24 September a. s., tot en met 27 Sept. d.a.v.

DE HOLLANDSCHE IJZEREN SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ staat een zelfde reductie toe op hare lijnen.

DE NEDERLANDSCHE CENTRAAL-SPOORWEG geeft aan de retourbiljetten in lokaal verkeer eenen geldigheidsduur van 4 dagen en wel van 24 tot en met 27 September a.s.

De reductiën worden bij het nemen der plaatsbiljetten slechts toegestaan op vertoon van het BEWIJS VAN LIDMAATSCHAP DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST (Bewijs van betaalde contributie over het TWEEDE HALFJAAR van **1884.**)

DE NEDERLANDSCHE RHIJNSPOORWEG-MAATSCHAPPIJ heeft verklaard geen reductie toe te staan.

C. T. J. LOUIS RIEBER,
Secretaris.

In Maart dezes jaars ontving het Bestuur der Maatschappij een schrijven van het Bestuurslid W. C. Metzelaar, van den volgenden inhoud:

Aan mijne medebestuurders der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Behartiging van de belangen van het bouwkundig onderwijs is een gewichtig deel der taak, die onze Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zich ten doel stelt. Het zij mij daarom vergund, in uwe vergadering de navolgende gewichtige vraag te stellen:

Voldoet het bouwkundig onderwijs zooals het thans en sinds vele jaren hier te lande gegeven wordt, aan den a. s. handwerksman, werkbaas, en opzichter, in alle opzichten aan de eischen die men daaraan tegenwoordig stellen mag.

Ik wil trachten daarop in de eerste plaats een antwoord te geven, een antwoord dat niet de détails maar de hoofdbeginselen en richting van dat onderwijs betreft, en in de 2e plaats naar aanleiding van dat antwoord, een voorstel ter tafel brengen.

Zonder veel goeds over het hoofd te zien, en zonder iets af te doen op erkende bekwaamheden van vele onderwijzers bij dat onderwijs, is het mij na gezette overweging toch niet gelukt, een mij volkomen bevredigend antwoord op bovengenoemde vraag te geven.

Drie m. i. zeer gewichtige zaken worden er bij de inrichting van dat onderwijs, te veel over het hoofd gezien:

te dat deze inrichting zóódanig moet zijn, dat het onderwijs niet alleen ten goede komt aan die enkelen, die door bijzonderen aanleg, ijver en toevallige gunstiger maatschappelijke omstandigheden in staat zijn om door dat onderwijs een of meer trappen op den maatschappelijken ladder omhoog te stijgen, maar in de allereerste plaats ten goede komt, om de veel talrijker en grootere schare, toegerust met slechts voldoenden aanleg en ijver,

in staat te stellen, met vrucht het hoofd te kunnen blijven bieden, aan de moeielijkheden, die steeds hoe langer zoo grooter worden, om met eere te kunnen blijven in dezelfde maatschappelijke positie waarin ze geboren zijn.

Het onderwijs moet m. i., met andere woorden, niet in de eerste plaats ingericht worden naar de vermoedelijke toekomst van 5 à 10 % buitengewoon begaafden, maar naar de behoeften der 90 of 95 % overigen, naar die der meerderheid.

2°. Het is een ideaal, waard er naar te streven, om alle zonen van het vaderland even vruchtbaar, even degelijk, vormend, meer uitgebreid lager onderwijs in hunne jeugd te laten genieten, maar de werkelijkheid is geheel anders, en zal dit nog jaren lang blijven. In het algemeen treedt het kind uit de handwerksklasse ook ten gevolge der minder goede medewerking zijner omgeving, minder goed onderwezen en geestelijk ontwikkeld de maatschappij in, dan dat der meer welgestelden.

Men bouwt alzoo in het eene geval op een geheel anderen akker, dan in het 2e geval. Kan men gunstig resultaat verwachten als men op dit verschil niet let?

3e De handwerksman moet hard werken om met de zijnen in de behoeften van het gezin te kunnen voorzien.

De algemeene sociale toestand is zóó, dat de handwerksman in het algemeen het loon zijner kinderen, zoodra zij 12 à 14 jaar geworden zijn, niet missen kan en er veel bittere ironie voor hen gelegen is, in den eisch, die sommigen hem doen, om zich en de zijnen nog eenige jaren dat loon te ontzeggen, in de hoop op ruimere verdiensten na verscheidene jaren. De meesten kunnen niet anders dan bij den dag of de week leven.

De tijd van onderwijs voor den a. s. werkman moet dus zóó geregeld zijn, dat zijne verdiensten er zoo min mogelijk onder lijden.

Het gewicht van deze drie punten zal geloof ik niet weêrsproken worden. Er vloeit echter m. i. al dadelijk uit voort:

1e dat het onderwijs aan den aanstaanden handwerksman nooit anders dient gegeven te worden, dan in avondcursussen gedurende de maanden October, November, December, Januari en Februari.

2e. dat de inrichting van dat onderwijs verschillen moet van dat voor den a. s. werkbaas en opzichter.

Laat men de ambachtscholen voor het oogenblik buiten beschouwing, dan wordt door de verder bouwkundige inrichtingen in ons land, onder welken verheven en wijdlinkenden, of wel eenvoudigen en nederigen titel ook werkzaam, aan de eerste voorwaarde vrij wel voldaan. Minder echter aan de tweede; of men a. s. werkman of baas, of zelfs opzichter of architekt wordt, men teekent hetzelfde aantal materiaal verbindingen, dezelfde trappen, kappen, bouworden, maakt allen *ontwerpen*! en teekent alles op dezelfde kleine schaal, met dezelfde eischen van teekenbekwaamheid, alsof bekwaamheid in fijn teekenen allereerst b. v. noodig is om knap en goed onderwezen werkman te worden. Hiermede nu moet m i. gebroken worden. Den werkman nauwkeurigheid te leeren is best, maar waar hij naderhand in de praktijk slechts te teekenen heeft op schot, plank, rib, bouwlat enz. met potlood of krijt, daar moest hij op school niet anders leeren dan teekenen met de zelfde materialen op ordinair papier, en op ware- of halve ware grootte. Thans wordt voor hem veel leertijd nutteloos verknoeit. Het onderwijs aan den a. s. handwerksman kan voorts veel minder snel vooruitgaan om de hierboven vermelde redenen, dan dat voor de andere bouwkundigen; meer stilstaan bij alle détails, meer routine in die détails is voor hem hoogst nuttig.

Worden alzoo bij het onderwijs aan de bouwkundige scholen, de belangen der talrijke handwerksklassen te veel over het hoofd gezien, dit is evenzoo het geval met de belangen van de a. s. bouwkundige opzichters, een klasse van bouwkundigen die al talrijker en talrijker wordt. Het heeft daarbij allen schijn of men onderstelt, dat wanneer men technisch onderwijs in het timmervak geeft, hoogstens de kennis der metselverbanden daarbij onderwijst, men genoeg gedaan heeft, voor de technische vorming van opzichters. Technische kennis van grondwerken, rioleeringen, bestratingen, het smidsvak, loodgieten, zinkverwerken, steenhouwen, verfwerken enz, schijnt men meestal geheel onnoodig te vinden; in deze vakken staan de handen van het meerendeel der beginnende opzichters bij hun eerste werken geheel verkeerd, en maken zij uit onwetenheid zelf de grootste fouten, of laten die onder hunne oogen door anderen maken.

Het technisch onderricht aan den bouwkundigen opzichter wordt veel te eenzijdig opgevat. Het moest zich veel verder uitstrekken, dan dat voor den aanstaanden baas timmerman, metselaar, smid en dergelijken.

Nog wil ik er op wijzen dat de meeste opzichters voor den Rijks en provincialen waterstaat, den spoorwegbouw en dien van allerhande wegen, o. a. tramwegen, voorts die voor gemeentewerken gerecruteerd worden uit de bouwkundige opzichters, en voor velen hunner daarom eenig onderricht in de kennis van zee en rivierwerken, aanleg van wegen en kennis der constructie van bruggenbouw, landmeten en waterpassen hoogst nuttig zou zijn, een onderricht dat zij thans aan geen enkele school, of hoogst onvolledig kunnen deelachtig worden. Het algemeen belang is hierbij zeer zeker in niet geringe mate betrokken.

Resumeerende kom ik tot het besluit, dat het noodzakelijk is, het onderwijs aan de bouwkundige scholen te verdeelen in één, twee of drie cursussen, al naarmate men aan die scholen, alleen de opleiding van den a. s. handwerksman, of ook die van werkbaas, en van opzichter beoogt. Gaat in kleinere gemeenten eene dergelijke verdeeling met finantieele moeilijkheden gepaard, men offere dan den 3en en 2en cursus op, en bepale zich tot den eersten, liever dan een gebrekkig geheel te behouden. Is het technisch onderricht aan de bouwkundige scholen in de laatste en sinds tal van jaren allereerst den bazenstand ten goede gekomen, men zie hoop ik in het vervolg ook de billijke eischen der andere bouwkundigen niet meer over het hoofd, maar trachte ernstig elk te geven wat hem toekomt.

En nu mijn voorstel.

Kunt ge u, heeren medeleden van het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, met mijne beschouwingen vereenigen, dan stel ik u voor dat de Maatschappij trachte in dit gedeelte van het bouwkundig onderwijs verbetering aan te brengen.

Indien b. v. het Bestuur onzer Maatschappij, onze afdeelingen en h.h. correspondenten uitnoodigde en opdroeg, om na te willen gaan, in hoever in bovenstaanden geest, het bouwkundig onderwijs aan de inrichtingen in hunne omgeving wordt gegeven, en zoo noodig officieel en gerugsteund door onze Maatschappij tot verbetering in deze richting verzocht werden aan te dringen, geloof ik dat daarvan veel goeds te verwachten zou zijn.

Voorloopig wensch ik het bij dit éene voorstel te laten; later hoop ik nog een ander gedeelte van het bouwkundig onderwijs, o. a. de vorming van onderwijzers ter sprake te brengen.

Met achting,

W. C. METZELAAR.
Ing. Arch. vijd Gez. en Rechtsgebouwen.

Op uitnoodiging van het Bestuur zal de heer Metzelaar zijne voorstellen op de aanstaande Algemeene Vergadering nader toelichten en wordt de gelegenheid verstrekt over de gestelde vraag discussie te voeren.

VEREENIGING VAN BURGERLIJKE INGENIEURS.

Zaterdag ll. vergaderde in het Hôtel Bellevue te 's-Gravenhage de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs.

Nadat de voorzitter, de heer A. C. Broekman, de vergadering met een toespraak had geopend, waarin hij den dood van Z. K. H. Prins Alexander en die van de leden A. J. Schelling en C. Wagtho herdacht en nadat de notulen der vorige vergadering, evenals het beheer der finantiën was goedgekeurd, werd overgegaan tot het kiezen van twee bestuursleden in plaats der aftredende, niet-herkiesbare leden Cluysenaer en Kesper. Gekozen werden de heeren Repelaer van Driel en R. A. J. Snethlage. Daarna werd aan de orde gesteld het voorstel van het bestuur, als uitvloeisel van het denkbeeld der heeren J. J. F. Pennink en J. de Koning, in zake het oprichten van een orgaan der vereeniging. Na een ernstige discussie, werd het bestuur gemachtigd bij wijze van proef gedurende een of twee jaren tot de uitgave van een orgaan over te gaan. Het karakter van het blad, zoowel als de details, werden aan het bestuur overgelaten. Vervolgens kwam ter sprake het reeds zoo vaak veroordeelde Koninklijk besluit, regelenden de vergoeding der reis- en verblijfkosten wegens reizen in 's Rijks dienst.

Hoewel niemand deze regeling in bescherming wilde nemen, welke in de praktijk tot zooveel last en onbillijkheid aanleiding geeft, betwijfelen echter sommige sprekers of de behandeling dezer zaak op den weg der vereeniging lag. De motie evenwel, welke aan dezen twijfel uitdrukking gaf, werd met 26 tegen 8 stemmen verworpen, nadat met nadruk was aangetoond, dat het tarief niet slechts voor ambtenaren geldt, maar voor de velen die, als lid van eenige commissie het rijk diensten presteeren, waardoor het een zaak is van algemeen belang; terwijl echter de ingenieurs in 's Rijks dienst, evenals die ambtenaren, welke zich in hun betrekking zoo vaak moeten verplaatsen, het meest door het besluit getroffen worden. Op geestige wijze werd door een der sprekers gewezen op de verkeerdheden en zonderlinge consequenties, waartoe dit besluit of meer nog de interpretatie er van aanleiding geeft.

In de meening, dat het besluit nog te kort gewerkt heeft, om alle leemten duidelijk aan te toonen en in de hoop dat de regeering misschien zelve wel tot een herziening zal overgaan, stelde een der sprekers als motie voor, deze kwestie tot eene volgende vergadering aan te houden. Deze motie werd aangenomen. Nu kwamen de punten ter sprake door den heer Knuttel aan de orde gesteld (zie vorig Weekblad). Vooraf wees de voorzitter er op, dat hoewel het ongeluk te Vucht den inleider er toe gebracht had deze punten ter sprake te brengen, het wenschelijk was, de kwestie uit een algemeen oogpunt te beschouwen en niet in kritiek van rechterlijke uitspraken te treden; deze toch ligt niet op den weg der vereeniging en was daarenboven in dit geval niet wel mogelijk, daar men niet met alle stukken bekend was. De heer Knuttel verklaarde het hiermede volkomen eens te zijn, doch meende het te moeten betreuren, dat ondanks de gedane pogingen, de inzage der stukken hem niet was gegund.

De heer Knuttel leidde daarna eerst het eerste punt in: de vergoeding van vacatiën, reis- en verblijfkosten als deskundige in strafzaken. Zich aansluitende bij de discussiën van zooeven, wees spr. er op, hoe die deskundigen hier niet *in hun betrekking* het Rijk van dienst waren en hoe zij dus niet slechts hun onkosten dienden vergoed te krijgen, maar ook wel degelijk eenige belooning moesten ontvangen voor hunne moeite, waaraan zich vaak zulk een groote verantwoordelijkheid verbindt. Dat nu is niet het geval bij de tegenwoordige regeling volgens de *wet van 18 April 1874 Stbl. 66, tot vaststelling der tarieven van gerechtskosten in strafzaken, waarvan de gezonde rechter kennis neemt.* Volgens art. 15 bedraagt de vergoeding van burgerlijke ingenieurs *f* 3 voor iedere vacatie van 3 uren en voor ieder schriftelijk verslag; voor reiskosten ontvangt men *f* 0,12 per KM., *terwijl geen verblijfkosten op den dag der reis worden vergoed!* Moge dit tarief misschien voldoende zijn, als men slechts voor eenig rechtscollege getuigenis heeft af te leggen, zeer zeker achtte spr. het onvoldoende wanneer men volgens art. 21, den rechter *met gronden van wetenschap of kunst* moet inlichten. In dergelijke gevallen zal vaak veel studie en nadenken worden vereischt, welke met vergoeding van *f* 1 per uur wel wat laag wordt getaxeerd. Ook wijst spr. op de bepaling dat de rechter bevoegd is, het beding der ingediende declaratie te verminderen, als dit hem te hoog voorkomt; de heer K. meent, dat de rechter de juistheid der declaratie niet kan beoordeelen.

Wijziging dezer bepalingen acht spr. dringend noodig. Vervolgens ging de heer Knuttel over tot de behandeling der kwestie van de verantwoordelijkheid van ongelukken van ingenieur, architekt of opzichter en het al of niet wenschelijk van preventieve maatregelen van de zijde van Rijk of gemeente. De heer K. had aan de leden een schrijven gericht naar aanleiding van het ongeval te Vucht en daarin het rapport van de deskundigen opgenomen; wij voegen dit laatste hierbij in de meening dat onze lezers in deze zaak wel belang zullen stellen. *)

De inleider wees op de groote moeielijkheid om bij dergelijke zaken uit te maken of, en zoo ja, bij wien schuld aanwezig is. Bij ieder werk zijn ongelukken mogelijk en de bekwaamste technici kunnen zich vergissen of een omstandigheid over het hoofd zien en hij achtte het onbillijk iemand daarvan strafrechterlijk te veroordeelen, waardoor zijn geheele carriere kan vernietigd worden. Dergelijke veroordeeling vond spr. eerst dan gerechtvaardigd als er óf fraude was gepleegd, óf een fout begaan zoo groot, dat ieder vooruit kon verklaren, dat een ongeluk daarvan het gevolg zou moeten zijn.

*) Wegens plaatsgebrek zal dit rapport in een volgend blad worden opgenomen.

Spr. wees op het noodzakelijke van de uiterste omzichtigheid bij het uitspreken van een opinie bij een dergelijke kwestie en gaf een paar voorbeelden uit de Vuchtsche zaak, waar genomen proeven omtrent eigenschappen van materialen tot verrassende resultaten hadden geleid. De groote strengheid op dit gebied achtte spr. te minder gerechtvaardigd, daar de staat zelf tot minder degelijk bouwen aanleiding geeft, door ieder die slechts patent betaalt, het recht te verleenen als architekt of ingenieur op te treden. Na deze punten nader ontwikkeld te hebben, kwam spr. op de door staat of gemeente te nemen maatregelen; welke weg zou moeten ingeslagen worden, achtte hij moeielijk te beslissen, doch hij wees op verschillende middelen welke elders worden toegepast, zooals op de bouwwerken in Wurtemberg en Saksen en op de verklaringen van *bevoegdheid* tot bouwen, welke in Weenen worden verstrekt en geëischt; ook wees spr. op de rechtbanken voor zeerampen, welke in Engeland en Duitschland bestaan en vroeg of dergelijke, uit deskundigen samengestelde rechtbanken ook niet voor ongelukken bij werken van dienst zouden kunnen weren; ook besprak de heer K. nog de verantwoordelijkheid van den bouwheer.

Daarin volgde een levendige discussie, waarbij vele punten werden aangeroerd, zooals: de burgerrechterlijke verantwoordelijkheid van ingenieur of architekt, de in Duitschland bestaande Haftpflicht, de „commissie van goede mannen"; het Regierungs Baumeister en Bauführer-schap in Duitschland; de bouwverordeningen en de bouwpolitie in de steden; het recht om zich ingenieur te noemen; de opleiding van opzichters waarvoor de staat niets en die van ingenieurs waarvoor hij zoo weinig doet.

Vrijwel was men het eens, dat de tegenwoordige regeling of gebrek aan regeling niet gewenscht is en dat den ingenieur steeds een straf- of burgerrechterlijke vervolging boven het hoofd hangt; om het moeielijke der kwestie werd besloten een nader onderzoek aan commissies op te dragen, een voor het eerste door den heer Knuttel ingeleidde punt en een voor de beide andere kwesties.

Daarna werd de vergadering gesloten. Later vereenigden zich de meeste aanwezigen aan een zeer gezellig diner.

LIFT MET HORIZONTALEN ZUIGER.

De hydraulische liften hebben boven andere soorten dit voordeel, dat zij zeer gelijkmatig werken, ieder oogenblik in gebruik kunnen worden genomen, weinig toezicht behoeven, enz. Waar de waterdruk voldoende aanwezig is zijn zij dus in vele opzichten te verkiezen.

Nadeelen aan deze inrichtingen verbonden, zijn de vrij zware kosten van aanleg in een ongunstigen bodem, zooals hier te lande, waarin de cilinder die het drukwater en de zuiger bevat, soms zoo diep moet worden gebracht als de hoogte bedraagt waartoe de last moet worden opgeheven.

Teneinde deze kosten te ontgaan, heeft de heer Richard Liebig, te Leipzig—Reudnitz, door wien onder anderen een lift in het Doelen-Hôtel te Amsterdam geleverd werd (zie Bouwk. Weekblad van 22 Maart 1883) eene hydraulische lift geconstrueerd, waarbij de cilinder met zuiger, of plunger, horizontaal ligt. Reeds heeft de ontwerper eenige dergelijke werktuigen afgeleverd, o.a. een, waarvan ons uitvoerige teekeningen onder de oogen kwamen, in het Hôtel de Prusse te Leipzig. De last, ongeveer het gewicht van 6 personen, wordt daarmede 18,5 M. opgevoerd met een snelheid van 12 M. per minuut. De beschikbare waterdruk is 1.75 atm. en het waterverbruik per 18.5 M. stijging, 0.5 M³. De lengte dezer geheele machine is ongeveer 4.5 M.; de middellijn van den cilinder, 0.48 M. Bij grootere waterdruk kan de cilinder van dergelijke liften kleiner genomen worden, waardoor het waterverbruik dus ook minder wordt.

In 't algemeen bestaat een dergelijke lift uit een aan de hoogte van opvoering van den last evenredigen cilinder, waarin de zuiger heen en weêr kan bewegen. Voor het eene uiteinde van dezen treedt het drukwater en perst hem voort; de zuigerstang is voorzien van tanden die in een rad grijpen, vast verbonden aan een trommel, waarop het koord zich wikkelt hetwelk den last opheft. Laat men het voor den zuiger aanwezige water met een snelheid, die men gemakkelijk kan regelen, wegvloeien, dan bewerkt de zwaarte van den last het terugtreden van den zuiger, en daalt dientengevolge de last.

Bij dergelijke liften, die speciaal voor personenvervoer zijn ingericht, wordt de zuiger voorzien van twee getande zuigerstangen, zijn twee trommels aanwezig waarop de gevlochten stalen koorden, waaraan het voertuig hangt, zich wikkelen, en wordt bovendien de gepatenteerde *veiligheids*-inrichting Liebig aangewend. Daardoor wordt een tweevoudige zekerheid tegen ongelukken verkregen.

De heer Th. F. Bierhorst te Haarlem, vertegenwoordiger der firma, is in de gelegenheid meerdere inlichtingen, toegelicht met teekeningen, te verstrekken.

STROOI-INRICHTING VOOR TURFMOLM
VAN OTTO POPPE.

Turfmolm bezit de eigenschap om tienmalen zijn gewicht aan vocht op te slorpen. Daardoor is deze stof in hooge mate bederfwerend. Chirurgen passen haar toe bij verbanden; sinds een viertal jaren in Duitschland en sinds 40 jaren in Zweden wordt zij bij privaat-inrichtingen gebruikt om de faeces te bedekken. Hierdoor worden deze stoffen niet slechts reukeloos en gedesinfecteerd, maar uit het mengsel ontstaat een voor den landbouw zeer voordeelige meststof.

Men is er spoedig op bedacht geweest inrichtingen te treffen waardoor het strooien van turfmolm bij privaten geregeld en zeker geschiedt, zoodra zulks noodig is. Een der eenvoudigste en goedkoopste is die volgens het patent Otto Poppe, uit Kirchberg in Sachsen. Zij is bij elk privaat aan te brengen en verdient van meer algemeene bekendheid te worden, zoo voor hospitalen en bij verplaatsbare toestellen in woonhuizen, gestichten, embulancen, barakken enz. als voor villa's of alleenstaande woningen op het land, waar niet zelden een tonnenstelsel wordt gebruikt, dat door het niet geregeld en voldoend aantal malen ledigen der tonnen, onaangename gevolgen na zich sleept. In een woord,

een dergelijke inrichting is van het hoogste nut, niet slechts uit een sanitair oogpunt, maar ook daar waar, zooals een beroemd fransch oekonoom het uitdrukte, „honger heerscht op het land, en de pest in het water."

Op de meest eenvoudige wijze is de toestel van Poppe bij het tonnenstelsel en gewone closets aan te brengen. In 't gebruik is het bovendien zeer goedkoop; de turfmolm kost immers ongeveer *f* 0.90 per 50 Kgr., en deze hoeveelheid is voldoende om 600 Kgr. faeces te desinfecteeren; dit is de reden waarom bv. in Brunswijk zelfs vele bestaande water closets, die duurder zijn, van een strooi-inrichting voor turfmolm voorzien zijn.

Poppe's toestel begint zijne werking op 't oogenblik dat het deksel op zijne plaats is gebracht.



Door een samenstel van hefboomen wordt een schuif met een ruk naar voren getrokken. De turfmolm, bij het opheffen van het deksel en het daardoor terugtrekken van de schuif, in de buis bij *G* achtergebleven, wordt daardoor in *C* verspreid.

Door eene eenvoudige inrichting kan de hoeveelheid van dit spreidsel worden geregeld. Het is aanwezig in het vertikale verlengde van G, en kan ook vervangen worden, bv. door zaagmeel, in vele streken nutteloos weggeworpen, of in landhuizen, door drooge aarde.

Tal van attesten die de vervaardiger der toestellen kan vertoonen, geven voldoende zekerheid, dat de inrichting solide en aanbevelenswaardig is en de goede eigenschappen der meststoffen behouden blijven.

Een model van een turfmolm stroo-closet is thans te zien op de „Landbouwtentoonstelling" te Amsterdam in de „grotte de la belle vue," alwaar het kantoor is gevestigd van den heer Th. F. Bierhorst uit Haarlem, representant der firma O. Poppe.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Niet lang geleden besloot de Gemeenteraad van Hillegersberg, tot het bouwen van een nieuwe school voor 200 leerlingen, met woning van den hoofdonderwijzer en, om een goed ontwerp te krijgen, schreef het Gemeentebestuur een prijsvraag uit. De jury bestond uit de heeren G. J. de Jongh, directeur der gemeentewerken te Rotterdam, G. Scholten, directeur der academie van beeldende kunsten te Rotterdam en D. A. Wittop Koning, ingenieur te Amsterdam.

Deze jury heeft thans het ontwerp, vervaardigd en ingezonden door den heer H. Wesstra Jr., architekt te 's Gravenhage, als het meest aan de gestelde eischen beantwoordende, ter bekroning voorgedragen. Het Gemeentebestuur heeft zich met die voordracht vereenigd, en naar aanleiding dezer uitspraak den bouw aan genoemden architekt opgedragen.

De *Middelb. Courant* deelt het volgende mede omtrent het ontwerp van den architekt J. J. Nootenboom te Vlissingen voor het Badhôtel dat op het duin gebouwd zal worden, indien de overeenkomst tusschen de gemeente Vlissingen en de »Maatschappij tot exploitatie van gronden definitief tot stand komt.

Het hôtel zal geplaatst worden op het duin, ongeveer 400 M. Noordwest van het bestaande badhuis. In de eerste plaats zal daarvoor noodig zijn eene afgraving van p. m. dertigduizend M³ zand.

Het zal lang zijn 155 M. en bestaan uit een hoofdgebouw en twee vleugels, die eindigen in twee kleinere gebouwen.

Het hoofdgebouw bevat een groote of concertzaal van 28 bij 11 M., en een orkest, een eet- en een restauratiezaal, elk 13 bij 7 M., een biljart- en een leeszaal, elk 7 bij 7 M. Daaronder bevat het kelderplan een machinekamer, wijnkelder, bierkelder, eetkamer voor de dienstboden, keuken, provisie- en ijskelders, werkkelder, bergplaats voor kolen enz.; voorts in het verdiepingsplan een ruim foyer, p. m. 4. M boven den grond der concertzaal, welke laatste 9 meter hoogte heeft. Vervolgens vindt men in de vleugels en eindgebouwen drie en dertig ruime logeerkamers, 8 badkamers voor warme en koude baden, zeven kabinetten, enz., alles door een ruime gang met elkaar in verbinding, terwijl een groot balkon en overdekt terras van p. m. 600 M², 1.60 M. boven den begane grond, het hôtel aan de zeezijde versieren zal.

Men schrijft ons uit Nijmegen:

Heden (22 Augs.) werd door het gemeentebestuur aanbesteed het bouwen van een lokaal bestemd tot Hoofdwacht voor de stad Nijmegen. Het bescheiden gebouwtje, daartoe ontworpen en dat thans tot uitvoering zal komen, wordt op kosten der gemeente gebouwd ingevolge de voor korten tijd bij de wet geregelde ruiling tegen het tegenwoordige lokaal, dat als hoofdwacht dienst doet, welk lokaal deel uitmaakt van het in het bezit der gemeente zijnde Waaggebouw. Op zich zelf zou deze ruiling, en het bouwen eener nieuwe hoofdwacht, van geen beteekenis zijn in de bouwkunstige geschiedenis onzer gemeente, wanneer niet juist daardoor het vooruitzicht werd geopend op de restauratie van het genoemde Waaggebouw, een belangrijke schepping uit de beste periode onzer kunstgeschiedenis, dateerende van het jaar 1612. Reeds voor den dienst van het jaar 1884 was een post groot *f* 10 000 op de gemeentebegrooting uitgetrokken met het oog op de veranderingen die aan het bedoelde gebouw moeten gemaakt worden, en de restauratie van de gevels, voor het geval de nieuwe hoofdwacht nog tijdig mocht gereed komen. Nu deze laatste evenwel eerst in November a. s. zal kunnen betrokken worden, zal van de voorgenomen werkzaamheden natuurlijk in dit jaar niets meer inkomen, maar laat het zich evenmin betwijfelen, of in het volgend jaar zal een zeker niet geringere som voor dat zelfde doel worden uitgetrokken. Ik hoop later op het oude waaggebouw en zijne restauratie uitvoerig terug te komen en tevens door een schets de leden der Maatschappij met het belangrijke bouwwerk bekend te maken, voor zoover zij het niet reeds uit photographiën of eigen aanschouwing kennen.

Voor ditmaal bepaal ik mij tot de mededeeling, dat de ontsierende receptmatig ontworpen dorische galerij, die thans tot beschutting der wachthoudende Zonen van Mars dient, zal weggebroken worden, en de tegenwoordige hoofdwacht bij de daaraan grenzende boterwaag zal worden aangetrokken, zoodat de geheele verdieping gelijkstraats overeenkomstig de vroegere toestanden als markthal zal worden ingericht. Het eenige verschil zal slechts bestaan in het te verhandelen artikel. Vroeger waag en vleeschhal, zal het thans geheel voor den verkoop van boter en eieren worden bestemd.

Daar er nog zeer belangrijke teekeningen van de voormalige toestanden bestaan, zal het niet moeielijk zijn het gebouw zijn oorspronkelijke karakter terug te geven. Het is te hopen, dat voldoende middelen zullen worden ter beschikking gesteld om o. a. de oudtijds bestaan hebbende vrijtrap voor het gebouw wederom op te richten, en de thans met pannen gedekte kap weder met leien te bekleeden en van de schilderachtige dakvensters der oorspronkelijke schepping te voorzien. Over een en ander echter later.

Op het gebied van oudheidkunde toont het gemeentebestuur alhier zich sedert geruimen tijd als een waardeerend liefhebber. Bewijzen van vroeger datum liggen voor de hand in de restauratie van het zoo belangrijke gemeentehuis (door den architekt P. J. H. Cuypers), de degelijke instandbouding van het museum van oudheden, en andere daden op dit gebied.

Een nieuw bewijs van voorliefde voor het goede oude, werd gegeven bij het sloopen van een gevel, vermoedelijk uit de 17e eeuw, gelegen aan de Hegelstraat, waarvan de gemeente het eigendom had verkregen bij aankoop ten behoeve van het doortrekken eener nieuwe straat in de oude stad. Het interessante bouwwerk, te belangrijker omdat het de eenige gevel was die uit de genoemde periode als getuige van burgerlijken huisbouw was

overgebleven, is met zorg gesloopt. Alle onderdeelen zijn, juist zooals zij waren aaneengevoegd, in een groot getal kisten bij een geborgen, en deze van doorloopende letters en cijfers voorzien. Zonder twijfel zal de raad dezer gemeente bij de behandeling der begrooting voor het volgende jaar, de betrekkelijk kleine som toestaan, die vereischt wordt om het gesloopte werk weder op te richten en wel tegen een der hooge binnenmuren van de ruime plaats in het gemeentehuis, waar het met reeds vroeger ingemetselde gedenksteenen deel zal uitmaken van het hierboven genoemde museum van oudheden.

Het volgende bericht ontving de Redactie uit Brussel.

Het nieuws op bouwkundig gebied, wat tegenwoordig de geesten en de pers bezig houdt is de reis der commissie belast met de studie van eenige buitenlandsche museums, om aan het ontworpen nieuw museum van Antwerpen tot voorbeeld of tot waarschuwing te strekken. Deze commissie bestudeerde de gebouwen der galerijen van Frankfort, Cassel, Dresden, Berlijn, Weenen en Munchen, en gaf van hare bevinding in de laatste nummers der *Fédération artistique* een uitvoerig verslag. Reeds sedert lang is het voornemen tot den bouw van een nieuw museum te Antwerpen opgevat, doch de verwezenlijking stiet op allerlei zwarigheden, die men meende door bovengenoemd onderzoek te kunnen overwinnen. Wij zullen zien. In elk geval zijn al dergelijke pogingen lovenswaard, en het is beter eene voortdurende vorst af te wachten, dan over eenen nacht ijs te gaan, zooals maar al te dikwijls geschiedt.

Het ontworpen nieuwe atheneum alhier schijnt daarvan weder het bewijs te zullen geven. De bouwmeester De Keyser is daarvan de teekenaar. In de afgeloopen week is de uitvoering aangenomen door de heeren Sabbe (?) en Mège, voor fr. 674.900. De som der kosten was berekend, op fr. 885,000. De aannemers blijven dus fr. 210,100 beneden het devis. De platte grond van het gebouw hing af van de beschikbare plaats; wij kunnen den bouwkunstenaar dus voor de eigenaardige lijnen daarvan niet hard vallen. Men moet ook erkennen dat het gebouw een groot getal goede eigenschappen zal hebben. De school- en vergaderzalen omgeven eene groote binnenplaats, waarop de meeste uitzien. Behalve de klassenlokalen zijn er ook een aantal gehoorzalen aan bijzondere wetenschappen gewijd, b. v. een auditorium voor de handelswetenschap, een ander voor de scheikunde, een derde voor de natuurkunde, enz. Nevens elk dezer zalen bevindt zich een lokaal ter bewaring der daarop betrekkelijke voorwerpen. De zalen zijn regelmatig, ruim en goed verlicht. Een aantal andere vertrekken zijn zeer geschikt en practisch aangebracht. Doch de esthetische zijde van het gebouw is geheel verwaarloosd.

De *Fédération artistique* zeide in haar nummer van 2 Augustus, bl. 333: «De nos jours l'architecte est rarement double d'un artiste. La vulgaire réalité des choses le domine," enz. Wij gaan verder en beweeren dat de beteekenis van kunstenaar en die van bouwmeester zoo eng aan elkaar verbonden zijn, dat men van geene «voering" moet spreken, maar eenvoudig zeggen: «De nos jours les architectes (d. i. eig. de bouwkunstenaars) sont rares."

Beziet men den opstand en verschillende profielen van den heer De Keyser, zoo wordt men niet gelogenstraft. Zijne rij van 21 vensters onder een effen dak maakt, ondanks de pilasters, den indruk van eene schuur. De ingang en de uitgang, waarboven geheel noodelooze ijzeren balkons prijken, kunnen aan den gevel geene schoonheid verleenen.

De bouwmeester ontziet zich ook geenszins midden door de vensterrij het dak van eenen voorbouw te laten loopen, wat een spot met alle architectonische lijnen schijnt te wezen.

Dat de kunstenaars der edele *architectura* in onzen tijd zeer zeldzaam zijn wordt overvloedig door den uitslag van «den grooten wedstrijd voor bouwkunst" bewezen. Wij willen den bekroonden heer Eugeen Dieltiens niet te hard vallen, maar zijn «stadhuis" drukt geenszins de gedachte uit van zulk gebouw. Nu, wanneer men in 't parlement te Berlijn, bij de bespreking van de plannen voor het nieuwe parlementsgebouw, door bijna niemand hoort vragen of aan de hoofdeischen der schoonheid die men aan zulk nationaal gedenkstuk mag stellen is voldaan, en alle opmerkingen zich bij onderdeelen bepalen, kan de heer Dieltiens zich verontschuldiger dat zijn stadhuis even goed eene school of iets dergelijks kan voorstellen, en zelfs niet den indruk maakt eener organische constructie. De heer Dieltiens heeft iets meer dan eene «voering" noodig om een kunstenaar te zijn, doch het spreekwoord zegt: «Onvermoeide arbeid komt alles te boven;" en uit een practisch oogpunt is zijn plan niet verwerpelijk.

Zijn medekamper Truyman daarentegen, dien de tweede «prix de Rome" te beurt viel, leverde plannen met geheel andere gebreken. Zij zijn het tegenovergestelde van stijf en koud, doch drukken evenmin de gedachte van een stadhuis uit.

De heer Dieltiens heeft nu gelegenheid kunstwerken te gaan bestudeeren. Of bij de toegezegde som (fr. 16,000?) daartoe aanwenden zal wordt betwijfeld. Hij is de eerste niet die de genoegens van jong getrouwde lieden boven eene kunstreis verkiest. En toch zijn kunststudien hem brood noodig.

CORRESPONDENTIE.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Bij deze is mijn beleefd verzoek, of UEd. de volgende vragen aan den WelEd. heer F. J. Nieuwenhuis wil stellen in het *Bouwkundig Weekblad*.

1°. Wat een opzichter is.
2°. Wat een opzichter zijn moet.
3°. Welke middelen moeten aangewend worden om een opzichter als zelfstandig persoon op het werk te hebben.

In afwachting van ZEd.'s antwoord,

M. v. Wijngaarden.

Naar aanleiding van het bovenstaande kan ik kort zijn. Of de 3 vragen zijn gemakkelijk door ieder vakman zelf te beantwoorden, óf er ligt eene zekere bedoeling in deze vragen. Zonder deze bedoeling te kennen is antwoorden in den verlangden zin niet mogelijk. Worden de vragen gedaan in verband met de in het *Weekblad* afgedrukte lezing, door mij in Rotterdam gehouden, dan wil ik den heer v. W. opmerkzaam maken dat door mij niet het woord opzichter, maar opzichthebbende is gebruikt, om de dubbele beteekenis, die aan het woord opzichter verbonden kan zijn, te vermijden.

Het verband van vraag 3 met mijne lezing is mij niet duidelijk; ook hier hangt de beantwoording geheel af van de beteekenis die men aan de zelfstandigheid toekent; want zoodra de opzichter onder een bouwmeester werkzaam is, kan die zelfstandigheid natuurlijk slechts patieel zijn.

Een dieper indringen in de gedane vragen zou tot een geheel zelfstandig opstel moeten leiden, dat volkomen gescheiden is van de strekking die in de door mij gehouden lezing beoogd wordt.

F. J. Nieuwenhuis.

Afloop van Aanbestedingen.

Scheveningen. — Verbouwing van het kurhaus met hotel, winkelgalerijen enz voor het zeebad Scheveningen, is gegund aan S. H. Fernim te Amsterdam, voor *f* 605 800

Workum, 16 Augustus — De heer L. S. Wiersma, opzichter S. S. Hobma, het afbreken van het bestaande en weder opbouwen eener boerenhuizinge in het Workummer Nieuwland, begrooting *f* 11 680:

A. Hamersma te Bolsward	*f* 12.400
D. Landstra te Sneek	» 11.900
J. J. De Jong te Koudum	» 11.793
R. M. v. d. Weide te Wons	» 11.696
S. De Jong te Parago	» 11.684
J. v. d. Meulen te Hemelum	» 11.600
D. v. d. Wal te Workum	*f* 11.500
A. Spijksma te Parago	» 11.425
J. en A. Schrale te Warns	» 11.387
P. A. Faber te Koudum	» 10.944
H. Stuur te Workum	» 10.123

gegund.

Alkmaar, 19 Augustus. — Het herkbest. van de R. K. gemeente der Oud Bisschoppelijke Cleresie te Egmond aan Zee: het bouwen eener kerk met pastorie J. v. d. Plas te IJmuiden *f* 68.840.

Eindhoven, 22 Augustus. — Het bouwen van een bierbrouwerij voor rekening van den heer A. van Zeeland Sr.:

A. van Nunen te Stratum	*f* 17.300
v. d. Hurk te Gestel	» 16.140
H. v. Kemenade idem	» 15 880
A. Boogaerts te Woensel	» 15.595
L. v. Gaal te Geldrop	» 13.939
W. Boons te Eindhoven	» 13 672
G. J. v. Heck en Cie te Delft	» 13.250

Het bouwen van twaalf woonhuizen, enz. aan de Grensstraat te Nieuwer-Amstel, bij de Weesperrijde, is gegund aan den heer W. P. Voorham, voor de som van *f* 123.749

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880. GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883. BEKROOND: Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.**

OPGERICHT 1850. 2088

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

Uitgave van De Erven H. van Munster & Zn.

Th. SANDERS,

Iets over de Inrichting

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

Bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, verschijnt:

MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

Dit Tijdschrift wordt den Eerleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van f 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging *f* 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct. Advertentiën 1—10 regels *f* 1.20, verder 10 Ct. per regel.

REDAKTIE: Een commissie uit het bestuur der Vereeniging.

Adres der Redaktie: den Sekretaris der Vereeniging, D. LAKO, te *Zwolle*.

BESTUUR DER VEREENIGING:

Jhr. Mr. V. E. L. De Stuers, Den Haag, *Eere-Voorzitter*; W. B. G. Molkenboer, Amsterdam, *Voorzitter*; J. D. Belmer, Kampen, *Onder-Voorzitter*; D. Lako, Zwolle, *Eerste Sekretaris*; W. Visser, Lisse, *Tweede Sekretaris*; B. J. Bouwmeester, Den Bosch, *Penningmeester*; H. L. Boersma, Den Haag; J. D. Huibers, Amsterdam.

Voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is de inteekening op bovengenoemd Maandblad, opengesteld tegen *f* 3.— per jaar.

De Uitgevers,

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

Heerengracht 246, Amsterdam.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
2079 EN
Stal-Benoodigdheden.

Agenten voor Nederland en de Kolonien
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

PERSPECTIEF.
ADRIAAN APOL, Leeraar M. O.
stelt zich voor, bij genoegzame deelneming, een **cursus** te houden, **voor volwassenen** uitsluitend voor **beschrijvende Meetkunde** en **Perspectief**, des **Dinsdags avonds van 9½ tot 11½ ure**. Informatien iederen Maandag Woensdag en Vrijdag, des avonds van 8 tot 10 ure aan het lokaal Prinsengracht bij d. Beerenstraat 447 Amsterdam. 2080

LOUIS GOFFIN & C^ie.,
27. Avenue Rogier 27.
LUIK. 2084
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLMANS BEIJNEN, *Steenfabrikant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2082

PARKETVLOEREN,
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Mauboug
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïençe Tegels.** 2083
Zich bij de Vertegenwoordigers en Depothouder
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.
TROTTOIR-TEGELS. CEMENT-TEGELS.

METAALBLADEN
tegen vochtige muren.
Prospectus en gebruiksaanwijzing gratis.
HENRI HUINCK & Co. Rotterdam.
Zie technische mededeelingen in N°. 30 van het Bouwkundig Weekblad. 2084

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 2085
D. S. M. KALKER,
St. Anthonie Breestraat C 21.
Telephoon N°. 352. — Telegram-Adres: „**Kalker-IJzerwaren**".
BOUWARTIKELEN, GEREEDSCHAPPEN, IJZER- EN KOPERWAREN,
BALKIJZER, enz. enz.
Agent voor MUSGRAVE & Co. te Belfast.
Fabriek van Compleete Engelsche Paarden en Veestal-Inrichtingen.
IJzeren Tribunen voor Wedrennen, Tuigkamer Benoodigdheden,
Gouden Medaille Internationale Tentoonstelling 1883.
Kachels voor Particuliere en Openbare Gebouwen,
in BEZUINIGING van Brandstoffen en Warmtevermogen door andere soorten NIET geëvenaard.
Zilveren Medaille Internationale Tentoonstelling 1883.
Modellen Stalinrichtingen en Kachels steeds te bezichtigen.
Geïllustreerde Catalogussen worden franco op aanvrage toegezonden.

BECHEM & POST,
HAGEN in Westphalen.
FABRIEK VOOR CENTRALE EN ZELFREGULEERENDE
Stoomverwarming en Ventilatie-Inrichtingen.

A. FRANK & C^ie.,
Gusstahlfabriek, Stahlblech Walzwerk, WITTEN a/d Ruhr.
Specialiteit in SCHOPPEN,
SPADEN, PLOEGSCHAREN, etc. *geheel van Staal.*
Zilveren Medaille Internationale Tentoonstelling 1883.
Verder voorradig: **BALKIJZER** in diverse profilen en lengten.
Zweedsche, Machinale, Gesmeede, Vertinde en Gegalvaniseerde Spijkers, IJzeren en Koperen Draadnagels, Gegalvaniseerde Scheepsspijkers, Wormnagels, Klink- en Ketelnagels, Poetskatoen, Gegoten en Geslagen Bouw-Ornamenten, IJzeren en Koperen Kramerijen, Groote Sorteering Espagnoletten, Gegalvaniseerde Emmers en Putsen, Engelsche Tegels in diverse kleuren, Gegalvaniseerd Punt-Heiningdraad, Hakmessen, Padijzers, Arrits.
Bankschroeven, Slot- en Hoistschroeven, Westontakels, Dommekrachten, Gereedschappen, Vijzel-Dommekrachten, Stalen Dommekrachten, Gegoten Afvoerpijpen, enz.
KOKERBALKEN worden naar de te geven teekeningen in den kortst mogelijken tijd geleverd.



bekroond met de hoogste onderscheiding boven alle engelsche en andere merken:
PARIJS 1878, LONDEN 1851, PHILADELPHIA 1876.
Het werd gebruikt voor de *Thames-tunnels*, ook voor den nieuwen *Eddystone vuurtoren*, een der grootste werken dezer eeuw, na beproefd en vergeleken te zijn met alle voornaamste merken. Het wordt op de strengste keur en tegen zeer concurreerende prijs geleverd door de vertegenwoordigers
HENRI HUINCK & Co. Rotterdam.
en vele voorname handelaren in Bouwmaterialen. Monsters en prospecti gratis verkrijgbaar. 2086

METAALVERVEN
ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.
SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)
G. DUPILLE & E. CHALMEL Succ^rs.
8 RUE D'ENGHIEN, PARIJS. 2087

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk TB bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.
Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.
Zij zijn uitstekend geschikt om zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.
Het vocht-werend element van onze bepleistering TB is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat.
Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften betreffende het aanwenden van onze verven op de meest vochtige muren, is voor iederen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4^de JAARGANG N°. 36.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEEK.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

Het ongeval der kerk te Vucht. — Onderzoek van lucht in woonvertrekken. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen.

HET ONGEVAL DER KERK TE VUCHT.

Aan het schrijven, door den heer D. E. C. Knuttel gericht tot de leden der Vereeniging van burgerlijke Ingenieurs, vóór hunne vergadering te 's Hage van welke een verslag in 't vorige *Weekblad* is opgenomen, ontleenen wij het volgende omtrent het ongeval waardoor op den 5^den December 1882 een deel der toen in aanbouw zijnde R. K. kerk te Vucht bezweek. Bij dit schrijven was een afdruk der op 't werk aangetroffen gebrekkige teekeningen gevoegd, die men echter tot recht begrip van het Rapport der benoemde Commissie van deskundigen niet noodig heeft. Slechts dient te worden gezegd, dat de kolommen A en B, waarover gesproken wordt, kolommen zijn die in de abside staan; A onder den afsluitmuur van het transept (een der na te melden tusschen kolommen). B de eerstvolgende kolom in de abside. A' en B' zijn geplaatst boven A en B.

De heer Knuttel zegt o. a. het volgende:

De kerk te Vucht is een Romaansche bouw, hoewel de hoogte wel wat predomineerend is voor dezen stijl; vooral inwendig treft het lichte en slanke van het geheel en de détails. Ware dit slechts een esthetische of historische afwijking, wij zouden ze hier kunnen laten rusten; de vraag is echter of aan de slankheid de soliditeit niet is opgeofferd.

Het dwarsschip heeft aan beide uiteinden een absíde; de constructie hiervan is afwijkend van den gewonen Romaanschen bouw.

Daár eindigt de rotonde tegen hoofdpijlers, zoodat zij geheel vrij blijft van den ontlastboog, welke deze pijlers verbindt en den tranceptgevel draagt; de buitenmuur der absíde, als van minder constructieve beteekenis, is dan meer buitenwaarts geplaatst.

Hier echter sluit de buitenmuur der absíde tegen de hoofdpijlers en de rotonde rust op dunne tusschenkolommen en is in verband met het schild *onder* en den gevelmuur *boven* den ontlastboog gemetseld. Het is de rotonde met kolommen en gevel van de noordelijke absíde welke 5 December 1882 instorte.

Het was voor de deskundigen geen gemakkelijke taak. Zij vonden een puinhoop, waaruit weinig anders te besluiten was, dan dat tusschen de steenen en de metselspecie zeer weinig verband bestond. Overigens moesten zij hunne conclusiën voornamelijk trekken uit hetgeen zij van de werklieden konden te weten komen, uit vergelijking met de zuider-absíde en uit de gebrekkige teekeningen, op het werk aangetroffen.

RAPPORT.

De ondergeteekenden, de opdracht aanvaardende, door U.Ed.Gestr. hun 7 December gegeven, waren steeds overtuigd van het gewicht en de moeielijkheid hunner taak. Omtrent de oorzaak van het onheil, der Kerk te Vucht overkomen, geven de puinhopen weinig licht en de werlieden, welke bij de ramp aanwezig waren, zijn óf overleden óf weten zich niets te herinneren.

Van daar, dat wij het onmogelijk achten, de naaste aanleiding tot het ongeluk aan te wijzen en met volkomen zekerheid te verklaren, op welke wijze zich de zaak heeft toegedragen. Bij de best geconstrueerde werken komen soms omstandigheden voor, tot welker verklaring

Gedrukt 3 September 1884.

men wel hypothesen kan uitdenken, doch geen zekeren grond kan aangeven.

Dit voorop stellende, kunnen wij slechts mededeeling doen van de omstandigheden, die *kunnen* meegewerkt hebben om het ongeval te veroorzaken.

De commissie, meent te mogen aannemen, dat er geen verzakking in de fundamenten heeft plaats gegrepen. Zij grondt deze meening hierop, dat zich nergens aan het gebouw sporen van zetting in de fundeering vertoonen. Dit neemt echter de *mogelijkheid* niet weg van eene plaatselijke verzakking van een der kolommen, welke geheel op zich zelf staan; deze zou, uit den aard der zaak, van verderfelijken invloed geweest zijn en wellicht tot den val van een gedeelte kunnen geleid hebben.

De commie acht een dergelijke verzakking onwaarschijnlijk, evenwel is het onmogelijk positief te zeggen dat zij niet heeft plaats gehad.

Er zijn voorts vijf punten, waarop de commissie gaarne uwe aandacht zou vestigen, daar deze naar haar oordeel hebben samengewerkt om het geheel minder solide te maken. Deze zijn:

te vlug werken;

het ongunstige weer;

de aard van het materiaal;

de afmetingen en constructie der kolommen in de absiden;

het niet voldoende rekening houden met de functie van onlastbogen.

Deze omstandigheden hangen zoo nauw met elkander te zamen, dat het inderdaad moeielijk is, geregeld punt voor punt te behandelen. Wij zullen echter trachten de boven gevolgde rangorde in het oog te houden.

Het te vlug werken aan gebouwen is een kwaal van onzen tijd en men meende bij de Vuchtsche kerk te kunnen doen, hetgeen men overal ziet gebeuren; echter had men ongetwijfeld beter gedaan, veel langzamer te werken, het geheel voor zoover dit mogelijk was, steeds in gelijke hoogte op te trekken en de verschillende deelen behoorlijk te laten zetten en versteenen, vóór men deze aan allerlei drukkingen blootstelde. Bij een werk van dezen omvang en eenigszins moeielijke constructie is te groote spoed zeker ongewenscht, ja, wij gelooven ons niet te sterk uit te drukken, als wij zeggen, verderfelijk.

Had men zich nog voor sommige deelen, als b.v. bij het metselen der kolommen van portland cement bediend en vooral, had men zich in een minder vochtigen zomer mogen verheugen, de spoed ware minder schadelijk geweest. Nu is het voorzeker voor de soliditeit van den geheelen bouw zeer te betreuren dat men in het ongunstige weder geen reden heeft gezien, het werk te onderbreken of ten minste kalmer uit te voeren.

In dezen spoed moeten wij waarschijnlijk de oorzaak zoeken van de minder zorgvolle wijze, waarop het werk is uitgevoerd. Bogen, welke niet zuiver boven de kapiteelen, kapiteelen, welke niet zuiver boven de kolommen geplaatst zijn; muurvlakken, welke niet strak of zelfs niet te lood staan (waaronder vooral het binnenvlak onder den grooten boog in de zuider abside), pilasters met kolonetten, welke, volgens verklaring der werklieden, later tegen de muren werden aangebracht (en bijgevolg zonder het in elkander loopend verband of de onderlinge verbinding van het metselwerk in acht te nemen); het gebruik van halve steenen, als er op het oogenblik geen geheele meer voorradig waren, (volgens verklaring der werklieden) enz. hoewel nu geen feiten om een instorten te veroorzaken, zijn toch omstandigheden, welke er op wijzen, dat het werk niet geheel met die zorg werd uitgevoerd, welke bij een dergelijk gebouw zou mogen verwacht worden. Hiermede in verband staat de keus der materialen.

De metselspecie van het ingestorte gedeelte wekte al spoedig de aandacht; wel is waar, dat in de dagen vóór het onheil plaats had, veel regen is gevallen, hetgeen zeker oorzaak zou kunnen zijn van eene niet spoedige versteening van het metselwerk, maar ook aan de specie, die vroeger gebezigd is, moesten wij óf de deugdelijkheid van de kalk ontkennen, óf het gebruik van te veel zand aannemen.

Voor die metselspecie is evenwel, volgens getuigen, bepaald: hydraulische kalk, afkomstig van Chaudfontaine, ten einde de versteening van het metselwerk te bespoedigen en werden tot genoemde specie, zooals door den met de bereiding belasten werkman ons is medegedeeld, gelijke deelen kalk en zand gebezigd.

Wij rekenden het echter ten plicht, door het nemen van proeven de overtuiging te erlangen óf de kalk deugdelijkheid mist of wel dat bij de vermenging van de kalk met het zand, het laatste in grooter hoeveelheid gebezigd is.

De voorschriften, die ten aanzien van de beproeving van bovengenoemde kalk bij alle openbare werken worden in acht genomen, zijn bij de door ons gedane proefneming opgevolgd en daarbij is gebleken, dat aan de kalk geen versteening is te bespeuren, zoodat het allen schijn heeft dat de kalk niet aan de vereischte proeven is onderworpen.

Om de hoeveelheid kalk en zand te kennen, waaruit de metselspecie bestond, welke op den dag, dat het onheil plaats had, bereid was, hebben wij ons tot scheikundigen moeten wenden, tot scheiding der kalk van het zand.

Uit het door die deskundigen uitgebracht rapport, dat wij de eer hebben, hierbij over te leggen, blijkt, dat de specie wel eenig meer zand dan kalk inhield; dat kan evenwel veroorzaakt zijn, doordat de kalk *droog* in een overdekte loods opgeborgen en het zand in de open lucht aan regen blootgesteld is, waardoor bij de meting het natte zand een meerdere opeenpakking ondergaat dan de droge kalk.

Ook de steenen, welke niet aan de dagzijde van het gebouw zijn verwerkt, komen aan de commissie voor, niet van die kwaliteit te zijn, welke men voor een dergelijk werk zou wenschen; wel heeft men deze te voren aan proeven onderworpen, doch de mogelijkheid bestaat, dat niet alle ladingen geheel met het monster overeenkwamen.

Thans komen wij tot het voornaamste deel onzer beschouwing, de functie der ontlastbogen en de constructie der kolommen A en A^1, B en B^1 op de nevensgaande teekeningen.

Naar onze meening moet een boog, welke dient om een gedeelte te ontlasten, op die deelen geen drukking overbrengen. Wil men deze echter om bijzondere redenen toch een gedeelte der door den boog gedragen belasting doen overnemen, zoo dienen zij een daarnaar geëvenredigde sterkte te ontvangen. Dit nu heeft men hier, meenen wij, niet voldoende in het oog gehouden.

Onder den grooten spitsboog, welke den eindgevel van het trancept draagt en den last daarvan naar de punten a en b overbrengt, is een samenstel van kolommen en bogen aangebracht als uit de teekeningen blijkt. Dit samenstel had, naar ons oordeel, moeten gevrijwaard zijn tegen den druk van het hooger gelegen gedeelte.

Daartoe had men, zoo men niet verkoos het later uit te voeren, dit gedeelte moeten vrijhouden van den grooten boog, zoodat deze laatste zich ongehinderd kon zetten. Uit vrees echter voor schudding in het bedoelde samenstel, alsook om den op de kolommen B^1, buiten tegen den tranceptgevel aangebrachten cilindervormigen bouw beter met het overige te kunnen vereenigen, meende men juist den grooten boog te moeten doen drukken op het ondergelegene.

Wel had de opzichter den nu ingestorten boog vrij gehouden, echter o. i. niet voldoende. Immers op den bedoelden onderbouw waren ribben en latten gelegd, welke, tengevolge van het niet tijdig uitnemen, de aansluiting, die men wilde vermijden, toch weder in het leven riepen, zoodat bij het zetten van den boog een gedeelte der drukking van het bovengelegen metselwerk voor rekening kwam der kolommen A en B. Deze nu waren, naar onze meening, voor de opname daarvan te zwak. Wij komen tot dit besluit, niet alleen omdat deze kolommen den indruk maken van niet voldoende afmeting te hebben, maar vooral omdat de kolommen, welke in het bestaande gedeelte (de zuider abside) in dezelfde conditie zijn, ook een afwijking van den verticaal vertoonen, welke doet vermoeden dat zij aan krachten zijn blootgesteld, voor welke zij niet zijn berekend. De meeste kolommen der kerk vertoonen een uitzetting in het midden of een overhelling, terwijl voorts in de zuider abside onder de basis der linker boven-kolom zich een scheur vertoont die mede op het genoemde feit schijnt heen te wijzen.

Het is naar onze overtuiging zelfs zeer de vraag of de in de absis geplaatste kolommen A^1 en B^1 wel sterk genoeg zijn, ook al krijgen zij geen andere drukking dan die van het muurwerk, welke zij onmiddellijk moeten dragen. Als wij nagaan dat de kolommen B^1 met een middellijn van 0,40 M. op een onderlingen afstand van + 4 M. een cylindervormigen muur hebben te dragen van ongeveer 10 M. hoogte en 0,44 M. dikte, zoo is het sterk te betwijfelen of hare afmetingen voldoende zijn.

Men zal ons mogelijk wijzen op dergelijke constructies, waar de kolommen nog dunner zijn. Ten eerste moeten wij opmerken, dat men ons geen geval heeft kunnen aantoonen, waar de kolommen in dezelfde ongunstige conditie verkeeren, maar voorts is de constructie der kolommen uit den aard der zaak van groot gewicht. Waren zij van een soliden bergsteen (bv. hardsteen) geconstrueerd, voorzeker zouden zij meer hebben kunnen verduren. Nu zij echter opgetrokken zijn uit baksteen, zooals uit de détailteekening blijkt, met weinig verband gemetseld en met een kern uit brokstukken bestaande, en de steenen door niet zeer sterk verhardende specie verbonden, nu meenen wij dat in een dezer kolommen het begin van den ramp moet gezocht worden.

Wij kunnen er nog bijvoegen, dat het ongetwijfeld aan te bevelen zou geweest zijn in plaats der ankers ss een doorgaand noodanker van a naar b te leggen en de ankers × × welke verzuimd waren aan te brengen, te plaatsen.

Als onze conclusie geven wij de meening, dat, waren de kolommen A en A^1, B en B^1 óf zwaarder óf opgetrokken van hardsteen, de instorting *waarschijnlijk* —, opgetrokken van zeer harde baksteenen in portland-cement, *misschien* niet zou zijn voorgekomen.

Echter wijst de geheel gelijke bestaande bouw aan de zuidzijde er op, dat zoo onze veronderstelling omtrent de hoofdoorzaak van het ongeluk waarheid bevat, er toch andere omstandigheden moeten meegewerkt hebben, welke wel nooit zullen gevonden worden. Wij stellen er dan ook prijs op te betoogen, dat wij slechts de verklaring geven, die ons het waarschijnlijkst voorkomt, de mogelijkheid voor andere oorzaken openlatend, te meer daar bij dergelijke gecompliceerde constructien een zuivere berekening zeer moeielijk wordt.

Men tracht te bouwen naar de lessen, door de ervaring gegeven en daar geheel gelijke gevallen, zelden of nooit voorkomen, kan men bezwaarlijk met volkomen zekerheid, de soliditeit door vergelijking met bestaande werken beredeneeren.

Onze meening hieromtrent, hebben wij echter in deze bladzijden trachten neder te leggen.

Aldus opgemaakt

's-Hertogenbosch, 2 Januari 1883.

(w. g.) NABBE.
DOBBE.
HEZENMANS.
KNUTTEL.

In den loop der instructie werden nog eenige rapporten over bepaalde punten ingediend, terwijl berekeningen werden overgelegd, waaruit bleek, dat de kolommen inderdaad voor hunne afmetingen zwaar belast waren.

De instructie was lastig, ingewikkeld als deze zaak was door de eigenaardige verhoudingen, waarin de betrokken personen tot elkander stonden.

Het kerkbestuur had een contract gesloten met den architect Weber te Roermond; deze zou een plan leveren en voorts minstens 12 keeren gedurende den bouw overkomen. Voor meerdere overkomst kreeg hij slechts dan vergoeding, zoo zulks op uitnoodiging van het kerkbestuur geschiedde.

Een opzichter, deels als onderbaas werkzaam, was met de uitvoering belast en genoot daarvoor van het kerkbestuur een bezoldiging. Er was geen bestek gemaakt en het werk werd in eigen beheer uitgevoerd.

De officier van justitie kwam, evenals de rechter commissaris, tot het besluit dat architect en opzichter gezamenlijk schuldig waren, terwijl ieders deel moeilijk te bepalen was. ZEdAchtb. vroeg alzoo tegen hen beiden rechtsingang.

Noch de Rechtbank, noch het Hof, waartoe het O. M. zich in hooger beroep meende te moeten wenden, vond termen om rechtsingang tegen den architect te verleenen; hierbij waarschijnlijk van het standpunt uitgaande, dat het rapport der deskundigen niet als bewezen aanneemt, dat het ongeluk een volstrekt gevolg van slechte constructie is.

Des te meer wekt het bevreemding, dat daarentegen wel tegen den opzichter-onderbaas niet slechts rechtsin-

gang werd verleend, maar deze, na anderhalf jaar onzekerheid, door Rechtbank en Hof werd veroordeeld tot drie maanden celstraf en boeten, op grond van art 319 C. P. luidende:

„Al wie, uit onhandigheid of onbedrevenheid, onvoor„zichtigheid, onoplettendheid, achteloosheid of verzuim „van inachtneming der reglementen, onwillig eenen man„slag gedaan of denzelven onwillekeurig veroorzaakt zal „hebben, zal met eene gevangenis van drie maanden tot „twee jaren, en eene geldboete van vijftig tot zeshonderd „franken gestraft worden."

De schuld van den opzichter werd door het Hof uitgesproken in de volgende bewoordingen:

Het Hof — overwegende: 1°. dat de opzichter is in dienst genomen door den architect, die volgens contract met het kerkbestuur, slechts 12 maal behoefde op het werk te komen, zoodat de opzichter, belast met het dagelijksch toezicht, een zelfstandig standpunt heeft ingenomen en volgens eigen verklaring bij dan ook de kerk heeft gebouwd: 2°. dat het instorten der kerk een gevolg is van de door de deskundigen aangegeven gronden, waarmee het Hof zich vereenigt — heeft beklaagde schuldig verklaard aan onwilligen manslag en onwillige verwonding, veroorzaakt door onbedrevenheid, onvoorzichtigheid en gebrek aan voorzorg en hem veroordeeld tot 3 maanden celstraf, een geldboete van *f* 25 en een van *f* 8.

Terwijl dus het Rechtscollege verklaart, het eens te zijn met de deskundigen, schijnt het buiten aanmerking te laten, de reserve welke deze in hun rapport maken:

„Dit vooropstellende kunnen wij slechts mededeeling „doen van de omstandigheden, die *kunnen* meegewerkt „hebben om het ongeval te veroorzaken."

Hieruit zou de gevolgtrekking te maken zijn dat het voldoende is dat men schuldig *kan* zijn, om veroordeeld te worden.

Daar bij iedere uitvoering van werken ongelukken mogelijk zijn, waarvan de oorzaak niet met zekerheid is te bepalen en waaromtrent de Rechter zelfs na ingewonnen advies van deskundigen uit den aard der zaak niet altijd met volledige kennis van zaken kan oordeelen, zoo acht ik het van het grootste belang voor ieder technicus op dit punt de aandacht te vestigen.

D. E. C. KNUTTEL.

ONDERZOEK VAN LUCHT IN WOONVERTREKKEN.

In N°. 30, pag. 198, van het *Bouwkundig Weekblad* maakt de heer M. Symons de opmerking, dat het niet geheel juist is uit de grootte van het koolzuurgehalte der kamerlucht, bij kunstmatige verlichting, tot hare verontreiniging te besluiten. 1) Deze opmerking is werkelijk gegrond, en als aanvulling van mijn vroeger opstel in N°. 25 van dit blad kan het volgende dienen:

Von Pettenkofer geeft aan, dat de lucht in een woonkamer, die slechts door ademhaling verontreinigd is, elke andere verontreiniging is dus uitgesloten, geen grooter koolzuurgehalte hebben mag dan 1.0 per mille; in zickenhuizen mag dit gehalte 0.7, en bij besmettelijke ziekten 0.5—0.6 niet overschrijden. Dit zijn slechts empirische cijfers, die hij enkel naar zijn onderzoekingen heeft gesteld.

In vele gevallen zal men deze cijfers moeten overschrijden, daar het dikwijls niet mogelijk is de noodige hoeveelheid versche lucht aan te voeren. In elk geval echter behoort men, uit het oogpunt van hygiène beschouwd, binnen die grenzen te blijven.

Een volwassen mensch produceert gemiddeld per uur 0.022 M³. koolzuur; dus heeft men, wanneer wij het koolzuurgehalte der buitenlucht op 0.4 per mille stellen, een toevoer van versche lucht noodig per uur, bij een grensbedrag van:

1 per mille $\frac{0.022}{0.001-0.0004} = 35$ M³.;

0.7 per mille $\frac{0.022}{0.0007-0.0004} = 76$ M³.;

0.6 per mille $\frac{0.022}{0.0006-0.0004} = 110$ M³.;

0.55 per mille $\frac{0.022}{0.00055-0.0004} = 146$ M³.;

0.5 per mille $\frac{0.022}{0.0005-0.0004} = 220$ M³.;

Met den kubieken inhoud der ruimte is hier geen rekening gehouden, doch wij zien uit bovenstaande berekening, dat het bijna onmogelijk is deze lucht toe voeren, wanneer het koolzuurgehalte 0.5 per mille niet mag overschrijden.

Generaal Morin geeft de volgende tabel voor het ventilatie-quantum:

	per hoofd en per uur.
Ziekenhuizen voor gewone zieken	60 –70 M³.
„ „ gewonden en kraamvrouwen	100 M³
„ bij epidemiën.	150 M³.
Plaatsen van bijeenkomst, bij lang verblijf.	60 M³.
„ „ „ „ korter verblijf.	30 M³.
Scholen voor volwassenen	25—30 M³.
„ „ kinderen	12—15 M³.

Ik zou zeggen dat deze cijfers vrij goed overeenkomen met de opgaven van von Pettenkofer, en houd daarom nog steeds de bepaling der mate van verontreiniging der ademhalingslucht door proefneming op koolzuur voor juist.

De zaak doet zich echter anders voor bij kunstlicht; hier komt bij de verontreiniging door ademhaling nog die, welke door onze lichttoestellen wordt veroorzaakt.

Met recht wijst de heer Symons er op, dat de mate van verontreiniging door kunstmatige verlichting van de meer of minder goede constructie der branders afhangt.

Ook ik houd de regeneratieve branders van F. Siemens voor een der volmaaktste gasbranders die tot nu toe bestaan. Bij deze wordt de koolwaterstof, de waterstof en het kooloxyde geheel verbrand, terwijl door de hooge temperatuur der vlam uit de koolwaterstof een deel van haar koolstof wordt afgescheiden, en deze door het gloeien een aanzienlijk grootere lichtkracht aan de vlam geeft.

Bij de gewone branders is dat anders; hier zal steeds een kleiner of grooter deel der zich in de vlam bevindende koolwaterstof onverbrand in de ruimte ontwijken.

Bij de verschillende graden van zuiverheid der aangewende verlichtingsstoffen en der zoozeer verschillende constructie van de algemeen gebruikte branders, is het natuurlijk zeer moeilijk door het koolzuur tot de zuiverheid der ademhalingslucht te besluiten.

Von Petterkofer stelt voor, bij gebruik van kunstlicht 1.0 per mille koolzuur meer toe te laten.

Erismann wil bij verlichting slechts 0.7 per mille koolzuur meer toestaan. De opgaven verschillen dus 0.3 per mille, zeker een vrij groot bedrag.

Daar de verlichtingsstoffen zoozeer in zuiverheid en de branders zoozeer in constructie verschillen, gaat het natuurlijk niet aan, uit het onderzoek der kamerlucht op het koolzuurgehalte tot de zuiverheid dier lucht te besluiten, doch zoo lang wij nog geen nauwkeuriger resultaten over de verontreiniging der lucht door verlichting bezitten, zullen wij ons met deze getallen moeten tevreden stellen.

Bij de berekening van nieuwe ventilatie-inrichtingen kan men voor het toe te voeren lucht-quantum de Erismannsche tabel met groot nut gebruiken, zelfs op gevaar af, dat men een iets grooter lucht-quantum daardoor verkrijgt. In elk geval is het beter dat men het effect der ventilatie verhoogen kan, als later te zien dat de toevoer niet ruim genoeg berekend is.

Erismann bevond door zijn proefnemingen, dat een gewone gasvlam van 6 normaalkaarsen lichtsterkte, de lucht in dezelfde mate door organische bestanddeelen verontreinigt als 4 menschen dit doen.

Berekenen wij naar deze tabel de ventilatie van een kamer waarin zich 12 personen bij een verlichting door 4 gasvlammen van 7—8 normaalkaarsen lichtkracht ophouden, dan bedraagt de productie van koolzuur:

der gasvlammen $4 \times 0.0928 = 0.371$ M³.
„ personen $12 \times 0.022 = 0.264$ M³.
Totaal 0.635 M³.

Aannemende, dat het koolzuurgehalte 1.0 per mille niet mag overschrijden en de buitenlucht 0.37 per mille koolzuur bevat, dan verkrijgen wij voor den toevoer per uur $\frac{0.635}{0.001 - 0.00037} = 1000$ M³. circa.

Bij dag daarentegen verkrijgen wij voor het ventilatie-quantum slechts

$\frac{0.264}{0.001-0.00037} = 420$ M³. lucht.

Zooals uit deze berekening blijkt, moet men bij verlichting met *gewone* branders meer dan 2½ maal de hoeveelheid lucht aanvoeren dan bij dag noodig zou zijn, om aan de eischen der gezondheidsleer te voldoen. Stelt men zich nu de kosten voor ter verkrijging van zulk eene luchthoeveelheid, dan zal ieder het gevoelen van den heer Symons deelen, dat aan goede constructie der verlichtingsmiddelen grooter eischen moeten gesteld worden dan tot nu toe veelal geschiedt.

Amsterdam,
Augustus 1884. H. Hinkelman.

1) Wat de drukfouten betreft, die de heer Symons meende te verbeteren, moet ik echter opmerken, dat de getallen 10 en 7 per mille juist zijn. Ik wilde daarmee aanduiden dat het verblijf in lucht met zeer groot koolzuurgehalte geen nadeelen voor de gezondheid oplevert, doch steeds onder voorbehoud dat deze lucht niet door de ademhaling is verontreinigd. Forster heeft sich 10 minuten lang in een wijnkelder opgehouden, waar de lucht 40 per mille koolzuur bevatte, zonder belemmering in de ademhaling te ondervinden. Misschien heeft er verwisseling plaats gehad met de getallen 1.0 en 0.7 per mille, die door van Pettenkofer en door Erismann aangenomen worden als het meerdere koolzuurgehalte dat bij kunstmatige verlichting mag toegestaan worden.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De vrees, dat de oude Gevangenpoort of Lievevrouwe toren te Bergen op-Zoom zoude afgebroken worden, is geweken. Het stedelijk bestuur althans heeft besloten dit monument te restaureeren.

Van de 200 sollicitanten voor de betrekking van directeur-opzichter-boekhouder der gemeentereiniging te Amersfoort zijn op de voordracht gesteld de heeren R. K. Feenstra, gemeente-architekt te Elburg, en J. Veth, opzichter 2e klasse bij de gemeentereiniging te Rotterdam.

Het Kon. Instituut van Ingenieurs hield op den 29sten Augustus een vrij goed bezochte vergadering in het Societeitsgebouw der Rotterdamsche Diergaarde.

Nadat de notulen eener vorige vergadering waren goedgekeurd, en mededeeling was gedaan van de ingekomen stukken, volgde een vrij breedvoerig debat over de redenen, waarom het Instituut niet officieel is vertegenwoordigd geworden op eene bijeenkomst der Société des Ingénieurs Civils te Parijs. Een vier- of vijftal leden van 't Instituut had namelijk aan de uitnoodiging der Société tot een bezoek aan Parijs voldaan, maar hadden geen der leden van den Raad van Bestuur aangetroffen. Na toelichtingen van beide zijden werd een aanvang gemaakt met het eigenlijke technische gedeelte der vergadering.

De heer G. J. de Jongh, directeur der gemeentewerken te Rotterdam, deelde een en ander mede omtrent de groote werken, die in deze stad gedurende de laatste jaren waren uitgevoerd, of die nog in aanbouw of wel ontworpen waren, sedert het jaar 1876 toen het Instituut ingelijks te Rotterdam de gewone zomer-vergadering hield. Uit die mededeelingen, toegelicht door een aantal kaarten, teekeningen, enz. bleek, dat ook die stad haar ontwikkelingsproces doorloopt, en dit op een schaal als zulks bij meerdere groote steden het geval is. Hoofdzakelijk werden behandeld: Feijenoord, het ijzeren drijvend droogdok, de uitbreiding der drinkwaterleiding, de werken bij de gasfabriek aan den Oostzoedijk, het abattoir, de nieuwe kaaimuur aan de Boompjes; over deze werken werd den leden een brochure verstrekt, tevens bevattende eenige mededeelingen omtrent den nieuwen waterweg van Rotterdam naar zee, een en ander toegelicht met elf platen. Omtrent enkele der genoemde werken stippen wij het volgende aan

De handel stelde herhaaldelijk de behoefte aan een droogdok in het licht, en nadat de Gemeenteraad tot stichting er van besloten had, leverden twee commissiën van deskundigen plannen daartoe in. In het jaar 1880 werd besloten tot het maken van een drijvend droogdok, bestaande uit twee sectiën, dat een ligplaats in een open bassin aan den mond der haven van Charlois werd aangewezen. Het ijzeren dok en de verdere werken mochten *f* 1.130.000 kosten; beide deelen werden gezamenlijk voor *f* 1.011.600 aanbesteed. Het dok bestaat uit twee deelen, elk, een op gelijke wijze geconstrueerd dok vormende. Het eene deel is lang 90 M., het andere 48 M; de geheele breedte bedraagt 27.40 M., de inwendige wijdte 20.40 M. aan de onder- en 21.40 M. aan de bovenzijde. Bij gelijktijdig gebruik van beide deelen heeft het dok een lengte van 138 M.

In December 1882 nam de Gemeenteraad het besluit om de gasfabriek in eigen beheer te nemen. De gemeente kocht de fabriek en eenige bijgelegen terreinen voor de som van *f* 870.000, en sints Mei d. j. exploiteert zij selve de fabriek. In Juni d.a.v. besloot de gemeente tot uitbreiding, zoodat 20 millioen M³. gas per jaar kon geleverd worden, tegen 12 millioen te voren, door deze fabriek en eene andere particuliere geleverd.

Een der interessantste werken is de aanleg van 4 nieuwe gashouders. Deze zijn groot 40 M. in middellijn, staande op een terrein van 50 M. vrije breedte. Een waterdichte bodem is niet noodig; voor 't vereischte water in den kuip kan het polderwater

dienst doen. Een groot bezwaar was de diepte, die 8 M. moest zijn. Men koos houten kuipen, omdat uit de berekening gebleken was, dat deze goedkooper zouden zijn en omdat zij het groote voordeel opleverden, dat van boven naar beneden kon gewerkt worden. De gashouders ontworpen, volgens het telescoop systeem, zouden rusten op kespen, 8.5 M. onder zomerpeil, tot welke diepte de wand der kuip moest worden gebracht. Deze bestaat uit een rei damplanken van 15 cM. dikte, geheid volgens een cirkelomtrek van 42.1 M. middellijn. Naarmate de ontgraving vorderde werden deze planken beklampt met planken van 5 cM. dikte, te beginnen met een dikte van 3 lagen, vermeerderende naar beneden tot 15 lagen, zoodat daar de zwaarte 90 cM. is, eene sterkte zeker zeer voldoende wanneer men in aanmerking neemt, dat, zoo de gashouder in werking is gesteld, het water in de kuip een voldoende tegendruk levert tegen de uit veen en weinig klei bestaande buitenliggende gronden. Binnen de kuip is op 3 M. afstand een hulpwand geslagen, tegen de kuip gestempeld; tusschen beide wanden wordt gewerkt. De hulpwand wordt later onder water afgezaagd. Het maken van deze vier kuipen zal slechts 2½ ton N. C. kosten, tegen 5, indien zij van steen waren opgetrokken.

Toen men aan de eerste kuip werkte ontstond echter op 5 M. onder zomerpeil een wel, die maakte, dat men slechts tot een diepte van 6.65 M. kon doorwerken, daar toen verzetting in de kuip plaats had, doordien de wellen zooveel zand in den put omhoog werkten, dat het omliggende terrein begon te zakken.

De kespen worden nu door duikers op die diepte gelegd; de gashouder, reeds gereed, kon in deze kuip niet meer geplaatst worden, maar zal, na 2 M. te zijn ingekort, in een volgende kuip geplaatst worden. Voor de overige gashouders zijn maatregelen getroffen waardoor de totale gasberging niet verminderd is.

Na een Raadsbesluit van October 1875 werd besloten tot oprichting van een abattoir, begroot op *f* 550.000. De heer A. Brans, destijds bouwkundige der gemeente, leverde een plan, na vooraf eenige inrichting in 't buitenland te hebben bestudeerd. Dit plan is de grondslag geworden voor het thans gereed zijnde slachthuis, waarin na 1 Januari 1886, elke slachter verplicht is te slachten. Tot op heden wordt het uitstekend, eenvoudig en praktisch ingerichte gebouw nog zeer weinig, voor rundvee nog niet gebruikt.

Na de mededeelingen van den heer de Jongh volgden die van den ingenieur H. A. van IJsselsteijn. In duidelijke bewoordingen gaf deze eene beschrijving van de wijze waarop de nieuwe kaaimuren aan de Boompjes worden uitgevoerd, en inzonderheid van de daartoe in gebruik zijnde duikerklok. Ook deze mededeelingen werden door een aantal teekeningen opgehelderd, en zeer gewaardeerd.

Hierna werd de vergadering gesloten om gemeenschappelijk eenige werken te bezoeken. Den 29sten werden o. a. bezichtigd de werken aan de gasfabriek, vervolgens het abattoir en de ambachtschool, alwaar met groote ingenomenheid de teekeningen der leerlingen bezichtigd werden, benevens de verschillende werkplaatsen. De leden van 't Instituut werden in de school ontvangen door den heer v. Vollenhove, oud-Burgemeester van Rotterdam, die in korte trekken herinnerde aan het doel en de werking der school. De goede resultaten daarvan werden met rechtmatige belangstelling bezichtigd.

Ook het onlangs voltooide Erasmiaansch gymnasium werd in oogenschouw genomen en vooral de inwendige inrichting zeer geprezen.

Een andere groep van leden bezocht de voltooide werken in de Oude Haven, eene der nieuwe hydraulische bascule-bruggen en de werken aan de Boompjes.

Op den 30sten werd per stoomboot een tocht gedaan naar de drijvende dokken der gemeente, voorts langs de handelsterreinen en door de Koningshaven naar de fabrieken te Feijenoord. Terwijl deze bezichtigd werden door één gedeelte der leden, bezocht een ander de in de nabijheid gelegen fabriek voor houtbereiding van den heer Mirandolle. Gezamenlijk werd de tocht per boot vervolgd naar Sliedrecht, waar een bezoek werd gebracht aan de brug over de Beneden-Merwede, bij Baanhoek, in den staatsspoorweg van Dordrecht naar Elst en de grondverschuivingen in den nabijgelegen spoorwegdam.

Afloop van Aanbestedingen.

VUREN, 18 Aug. — Het gemeentebest.: 1. het bouwen eener school met onderwijzerswoning te Vuren:

J. Bijl, aldaar	*f* 28.872
H. en G. P. Roelofs, te Opijnen	» 27.849
C van Es, te Herwijnen	» 27.400
J. van Vuuren, aldaar	» 26.690
J. van Rees, te Sliedrecht	» 26.026
A. M. Zanen, te Schelluinen	» 25.900
H. van Anrooy, te Nieuwaal	» 25.600

2. het bouwen eener school en het doen van herstellingen aan de onderwijzerswoning te Dalen.

C. Exalto, te Gorinchem	*f* 15.400
J. van Rees	» 14.980
A. M. Zanen	» 14.950
D. G. de Graaf, te Almkerk	» 14.850
J. A. Kentie, te Woudrichem	» 14.783
H. van Anrooy	» 14.300
D. Sizoo, te Gorinchem	» 14.200
L. Hortensius, te Ysselmonde	» 13.975
J. J. Buller Jr., te Gorinchem	» 13.939
J. van Vuuren	» 13.690

WOUBRUGGE, 21 Aug — De architekt L. Goldberg Jr.: het maken van eene bouwmanswoning met bijgebouwen enz. voor den WelEd. Geb. Heer T. P. Viruly te Leiden.

J. van Lith, te Leiden	*f* 16.988
J. van Tilburg, te Oudshoorn	» 14.869
C. Pannevis Jr., idem	» 14.790
P. de Graaf, te Koudekerk	» 14.498
J. Rutgers, te Aarlveen	» 14.485
C. Boers, te Hazerswoude	» 14.399
P. Muller, idem	» 14.390
B. v. Vliet en Co., te Woubrugge	» 14.341
J. Hoogendoorn, te Hazerswoude	*f* 14.185
W. Strookman, te Woubrugge	» 13.825
E. Stigter, idem	» 13.746
D. van Essen, idem	» 13.359
W. Boot, idem	» 13.342
K. Otten, te Meppel	*f* 13.897 *f* 10.152
K. Worst, te Meppel	» 13.887 » 10.087
F. Schipper, te Genemuid	» 13.847 » 10.467
J. Hesselingen c. s., te Meppel	» 13.777 » 10.544
J. Emmink Az, te Meppel	» 13.560 » 7.965

ROTTERDAM, 23 Aug. — De architekt A. W. Meijncken: het bouwen van een woonhuis aan de Diergaardelaan.

Spruit en Geluk	*f* 23.735
J. G. Blesgraaff en Zn.	» 21.611
A. Looijmans	» 21.200
P. E. Huijbers	» 21.018
H. eur	» 20.287
A. Smits	» 19.500
wed G. Camesie en Co.	» 19.385
A. G. Sondermeijer	» 19.300
W. Monnee	» 18.725
H. W. van der Groen	» 18.400
C. J. Visser	» 16.666.66

allen aldaar.

ZWARTSLUIS, 23 Aug. — Het gemeentebestuur: het bouwen van *a.* eene school in de Pelikaansteeg voor 184 leerlingen; *b.* eene school in de Kleine Lageland voor 144 leerlingen.

	a.	*b.*
J. Wildeboer c. s. te Zwartsl	*f* 13.865	*f* 11.465
J. Besker, idem	» 13.480	» 11.555
A. de Boer Rz. te Steenwijk	» 14.040	» 11.895
J. de Boer en Zn., idem	» 14.600	» 10.785
J. G. Hofman, te Blesse	» 14.494	» 11.684
H. Slot, te Zwartsluis	» 14.383	» 9.883
J. Fransen, idem	» 14.150	» 10.342
H. Timmer, te Meppel	» 13.990	» 10.440
J. Wijs, te Ambt Vollenh.	» 13.928	» 10.437

gegund, allen aldaar.

APELDOORN, 26 Aug. De architekt S. J. de Rooij: het bouwen van een villa in het Oranje Park.

J. Radstaak	*f* 11.245
F. W. Geurden	» 10.540
H. J. Eijkelboom	» 9.828
H. Mouw	» 9.794
R. Willemsen	» 9.700
G. Radstaak	» 9.555
H. van der Bold	» 9.533
F. L. Tiethof	» 9.369
S. v. d. Braak	» 9.180
H. Wegerif	» 9.175
J. Blom	» 8.889
A. Koopman	» 8.819
L. Wegerif	» 8.569

gegund, allen aldaar.

LOCHEM, 26 Aug. — Het bouwen van 3 villa's aan den nieuwen weg aldaar, voor rekening van den heer W. O. Kerkhoven:

G. J. Biljardt, aldaar	*f* 27.900
H. v. d. Woerd, te Deventer	» 27.900
E. v. d. Woerd, idem	» 27.221
J. Olthoff, aldaar	» 26.255
J. J. Zandtvoort, te Deventer	» 24.937

TEEKENSCHOOL VAN FELIX MERITIS.

De Tentoonstelling der Teekeningen van den afgeloopen Cursus is voor het publiek kosteloos geopend van den 4den tot den 17den September van 12 tot 4 ure.

Inschrijving van nieuwe Leerlingen dagelijks aan het Gebouw der Maatschappij Keizersgracht bij de Beerenstraat, waar Prospectussen en Reglementen te verkrijgen zijn.

Het Bestuur der Teekenschool,
J. A. LANGERHUIZEN.
C. SCHÖFFER.

3098

FRANCIS & Co. NINE ELMS BRAND PORTLAND CEMENT. LONDON.

bekroond met de hoogste onderscheiding boven alle engelsche en andere merken:
PARIJS 1878, LONDEN 1851, PHILADELPHIA 1876.
Het werd gebruikt voor de *Thames-tunnels*, ook voor den nieuwen *Eddystone vuurtoren*, een der grootste werken dezer eeuw, na beproefd en vergeleken te zijn met alle voornaamste merken. Het wordt op de strengste keur en tegen zeer concurreerende prijs geleverd door de vertegenwoordigers
HENRI HUINCK & Co. Rotterdam.
en vele voorname handelaren in Bouwmaterialen. Monsters en prospecti gratis verkrijgbaar. 2099

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.
Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE**
Specialiteit in IJzeren Hekken
en fijn Smeedwerk.
Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2101

LOUIS GOFFIN & Cie.,
27, Avenue Rogier 27.
LUIK. 2102
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

2100
FERD. ENGERS.
AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14.
WEIBERN-TUFSTEEN
Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels.** 2103
Bij de Vertegenwoordigers en Depothouders:
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

Een flinke JONGMENSCH, zoowel practisch als theoretisch in de *Bouwkunde* ontwikkeld, wenscht plaatsing als
TEEKENAAR of OPZICHTER.
Goede getuigen staan ten dienste. Brieven franco lett. L. adres DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246 Amsterdam. 2104

Bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, verschijnt:

MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

Dit Tijdschrift wordt den Eereleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van f 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging *f* 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct.
Advertentiën 1—10 regels *f* 1.20, verder 10 Ct. per regel.

REDAKTIE: Een commissie uit het bestuur der Vereeniging.
Adres der Redaktie: den Sekretaris der Vereeniging, D. LAKO, te *Zwolle*.

BESTUUR DER VEREENIGING:
Jhr. Mr. V. E. L. DE STUERS, Den Haag, *Eere-Voorzitter*; W. B. G. MOLKENBOER, Amsterdam, *Voorzitter*; J. D. BELMER, Kampen, *Onder-Voorzitter*; D. LAKO, Zwolle, *Eerste Sekretaris*; W. VISSER, Lisse, *Tweede Sekretaris*; B. J. BOUWMEESTER, Den Bosch, *Penningmeester*; H. L. BOERSMA, Den Haag; J. D. HUIBERS, Amsterdam.

Voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is de inteekening op bovengenoemd Maandblad opengesteld tegen *f* 3.— per jaar.

2088 **AANBESTEDING.**

De Architect H. BIJVOETS Gz., te Amsterdam, zal op Zaterdag 6 September 1884, des middags te 12 uren, in het Café *Czaar Peter*, van den Heer V. ALTINK, aan de De Ruijterkade te Amsterdam, Aanbesteden voor rekening van den Heer H. A. TE MIJTELAAR, firma **A. P. TE MIJTELAAR**, Vischhandelaar te Amsterdam:

Het bouwen van Werkplaatsen met Bovenwoningen, Remise, IJskelder en verdere Inrichting voor diens Vischhandel benoodigd, op een terrein gelegen aan de De Ruijterkade, hoek van het Oostelijk Stations-eiland.

Het Bestek en de Teekeningen liggen in bovengenoemd Café ter inzage en zijn à *f* 3 per Stel verkrijgbaar aan de Kiosken op den Dam.

Nadere inlichtingen te verkrijgen bij den Architect voormeld.

METAALBLADEN

tegen vochtige muren.

Prospectus en gebruiksaanwijzing gratis.

HENRI HUINCK & Co. Rotterdam.

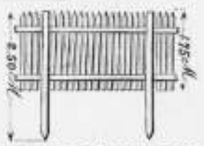
Zie technische mededeelingen in N°. 30 van het Bouwkundig Weekblad. 2089

MARTIN & C°. BOUWORNAMENTEN, enz.

Achter Oosteinde N°. 244,

BIJ HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.

2090



KYANISEERFABRIEK

VAN

J. & D. VAN DER POT,

ROTTERDAM.

voor RASTERWERK, zoowel bezaagd als ruwtiek, BINTEN, VLOERDEELEN, GEHEELE GETIMMERTEN enz. *Volkomen beheedmiddel* tegen *rotten* en *Champion*, terwijl de vloeren ook veel minder afsljten.

Alles wordt op verlangen volgens teckening gereed gemaakt met bijlevering van hout.

Commissionairs in

Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout.

EENIGE HANDELAREN in de

Prima Portland-Cement,

merk DYCKERHOFF & SÖHNE,

in wichthoudende vaten van 180 Kilo en *in zakken* van 70 Kilo, **niet vervalscht** met **hoogovenslakken, kalksteen, tras**, of andere bijmenging, en laat op *de zeef van 900 mazen per cM². hoogstens 4% achter.*

HARD- en ZANDSTEEN, en

NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en Vernissen, uit de fabriek van den Heer

F. A. Q. VAN GELDER

te Rijswijk bij 's Hage.

Italiaansche Mozaïkvloeren,

2091 volgens teckening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.

BELGISCHE GIPS.

Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2092 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 23sten September 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 396.

Het maken van een HALTEGEBOUW te Prinsenhage. — Het uitbreiden van de HALTEGEBOUWEN te Liesbosch, Hoeve en Seppe. — Het maken van een GOEDERENBERGPLAATS en BUITENSCHERM te Etten-Leur. Het afbreken van WACHTERSHUISJES en het wijzigen en maken van WACHTERSWONINGEN, ten behoeve van de Spoorwegen van Zevenbergen-Roosendaal en Breda-Roosendaal-Belgische Grens. (In 3 perceelen.)

De besteding geschiedt volgens § 133 van het bestek.

Het bestek ligt van den 1sten September 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan de bureaux van de Heeren Sectie-Ingenieurs Jhr. W. HOEUFFT te *Rotterdam* en H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 2.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door de Sectie-Ingenieurs voormeld.

De aanwijzing op het terrein zal aanvangen te Roosendaal den 15den September 1884 ten 10.30 ure des voormiddags.

UTRECHT, den 29sten Augustus 1884.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2093

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—UZERWAREN.

Telephon N°. 352.

AGENT VOOR

MUSGRAVE & Co.,

te BELFAST



FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden Med. Intern. Tentoonst. 1883.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2094

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ZEVENDE** aflevering van:

BEKNOPT PRACTISCH LEERBOEK

DER 2095

BURGERLIJKE en WATER-BOUWKUNDE,

DOOR

B. F. PLASSCHAERT,

Leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Met omstreeks **800** in den tekst gedrukte, uitgewerkte Constructie-figuren.

De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer 14 à 15 afleveringen à *f* 1.20.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ELFDE** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN

IN DE

HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR,

DOOR

EUGEN. GUGEL.

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School, te Delft.

Met ruim **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

De uitgave geschiedt bij inteekening in 12 afleveringen à *f* **1.75.** 2096

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Polytechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij 's Hage.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°. Noordwal, *den Haag.*

Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 2097

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 37.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEE.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Ons bovenhuis. — Teekenschool voor kunstambachten te Amsterdam. — Ingezonden. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen. — Verzameling afbeeldingen van oude bestaande gebouwen.

PLAAT: Ontwerp voor een woonhuisgevel.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Vergadering te Leeuwarden.

De leden welke deel wenschen te nemen aan den gemeenschappelijken maaltijd, te houden na afloop der vergadering van 25 September e. k. in het gebouw der „Harmonie" te Leeuwarden, worden namens het Bestuur der Afdeeling Leeuwarden in hun belang ZEER DRINGEND VERZOCHT dit zoo spoedig mogelijk vóór den 20sten September per briefkaart te willen melden aan den Secretaris der Afdeeling Leeuwarden, de heer S. Baron, Directeur der Ambachtschool te Leeuwarden.

Ook die leden, welke het uitstapje wenschen mede te maken, op den 26sten September, worden even dringend verzocht dit VÓÓR DEN 20sten aan den heer S. Baron te melden.

Leden, die zich niet of te laat aanmelden voor het deelnemen aan den maaltijd op den 25sten of het uitstapje op den 26sten September, kunnen slechts in aanmerking komen, wanneer dit kan geschieden zonder bezwaar voor hen, die bij tijds hunne opgave tot deelneming hebben ingezonden.

ONS BOVENHUIS.



Is dat nu een onderwerp, om te behandelen in een Weekblad, gewijd aan de architectuur! In gedachte hoor ik dit reeds menigeen uitroepen. Spreek liever over Palladio of Vignola, of vertel hoe men een modelstad zoude moeten stichten, met straten waarin overal de zon schijnt, een puik! puik! afvoerstelsel werkt en een luchtverversching plaats heeft als op den Olymp.

En toch, lezer, is dit onderwerp waarlijk niet van belang ontbloot, in een stad als Amsterdam, waar de huizen der nieuwe wijken alle bestaan uit onder- en bovenhuizen, waardoor het grootste deel der bevolking zich getroosten moet dag aan dag langs ware Jacobsladders op te stijgen en af te dalen.

Vrees echter niet, dat ik eene philippica ga houden tegen de inrichting der moderne huizen. Zeer zeker is daar zeer veel op aan te merken en is er ook veel, dat met dezelfde kosten veel beter kon zijn. De geldquestie is daar echter de hoofdzaak en dan moet er gewoekerd worden met ruimte en materiaal. De smalle perceeltjes moeten hun geld opbrengen, en ieder architect die dat liedje kent, weet hoeveel water hij dan in zijn wijn moet doen.

Het is dan ook minder over de inrichting van dergelijke huizen dat ik wilde spreken, dan wel over eene groote inconsequentie in de ordonnantie en de verdeeling van de façade.

Vooraf echter eenige algemeene opmerkingen.

Er was een tijd, dat de witkwast koning was, met cement en pleister tot eersten minister. Toen brak men zich het hoofd niet met gevel-ordonnantie, want men kon er immers alles later tegen aanplakken. Eere die mannen

Gedrukt 10 September 1884.

welke dezen pleistermantel scheurden, en lieten zien hoe ongezond en karakterloos het daaronder uitzag. Van dien tijd af was verbetering mogelijk, want de voorstanders der rationneele richting in de bouwkunde eischen vóór alles, het geven van rekenschap. Had vroeger de fantaisie alles te zeggen, nu heerscht het gezonde verstand.

Van bloed-warm daalde de thermometer op vorst.

„Koude is gezond!" Voorzeker! Goed doorvoed en dik gekleed, voelt men zich gezonder en opgewekter dan ooit, al was dan ook de kost zeer eenvoudig en het laken wat grof. Of echter het arme jongetje met holle maag en dunne kleertjes er dan zoo voordeelig zal uitzien, is de vraag.

Zoo is het ook in de architectuur. Gebouwen, ontworpen met liefde en kennis, door mannen van smaak, beschikkende over eene bouwsom, niet beneden een zeker minimum gaande, zullen de schoonste scheppingen worden, indien uit alles de redegevende geest is te proeven, die zien laat, hoe het gebouw als een organisch geheel tesamenhangt, waarin aan alles, tot het geringste onderdeel toe, eene passende plaats en vorm is gegeven.

Doch nu het arme jongetje, veelal even arm aan geest als aan wereldsch goed.

Voor een zeer geringe som moet een huis gebouwd worden, aan tal van eischen voldoende; want veelal zijn de eischen omgekeerd evenredig aan de bouwsom. In plaats van nu echter, voor een eenvoudige, goede constructie zorgende, te trachten aan de facade door goede verhoudingen een rustig doch niet in het oog vallend aanzien te geven, moet het huis toch een versierden topgevel hebben, al heeft het ook een gebroken kap, waaraan de top dan maar met ijzers wordt verbonden, doch waardoor het afsluitende van een tuitgevel geheel vervalt. Buitensporig hooge en smalle boogvensters krijgen in de dunne muren tympans, die dus nagenoeg in het gevelvlak liggen en toch vlechtwerk moeten hebben, echter veelal veel te sterk sprekend 1), wat vaak nog door beschildering verkregen is. Klein, weinig voorspringend lijstwerk, vaak ook wederom met vlechtwerk versierd, verhoogt haast de platheid van den gevel. Erkers en balkons op de vreemdste plaatsen aangebracht, schijnen den zwakken gevelmuur door hunnen toplast omver te zullen halen. Kortom, men heeft op zijn manier, zeer rationneel gebouwd, maar het woord uit „Wallensteins Lager" is hierop van toepassing.

„Wie er räuspert, und wie er spuckt,
Das habt Ihr ihm glücklich abgeguckt". —

Men herinnert zich als het ware de dogmas van de rationneele leer, maar de bezieling die slechts een kunstwerk leven geeft, ontbreekt geheel en al.

Helaas op kostbare gebouwen is het bovengenoemde zelfs van toepassing.

Verkieselijk toch is de grootste eenvoud, boven die pretencieuse gebouwen, die men wel moet zien, zooals zij schreeuwen om in het oog te vallen door allerlei bizonderheden van ongemotiveerde voorsprongen en uitbouwen, of erkers en traptorens met hunne verspringende vensters, hun overmaat van balcons, gerekte vensters en spleetvormige deuropeningen.

Ontbreekt geld of goede smaak, tracht dan toch niet aller blikken te trekken. Waarlijk het ware beter voor dezulken, dat zij nooit de klok hadden hooren luiden, als zij toch de klepel niet konden vinden.

Zoo wordt een bouwwerk een staalkaart van dorre, nuchtere, onbegrepen, bouwkunstige motieven, die, goed toegepast en uitgevoerd, een waarlijk uitmuntend effect zouden maken; doch nu: brrr!!! — men huivert er zelf van, als men door de scheuren van het kleed ziet, hoe koud het arme jongetje het heeft en hoe hol zijn maag, of hier liever zijn hoofd is.

Eere de romantische, rationneele school! Maar de groote vrijheid, die zij toelaat, is velen te machtig, en ontaardt in losbandigheid.

Zeer bevreemdend echter is het, dat deze groote vrijheid, waarvan zoo gaarne gebruik gemaakt wordt bij onderdeelen, zooveel minder toegepast wordt om duidelijk het doel en de bestemming van het gebouw uit te drukken.

Dit kortelijk aan te toonen bij de, in onder- en bovenhuizen verdeelde perceelen, is het doel van dit opstel.

Waaraan toch ziet men dat in zulk een perceel tevens geheel afzonderlijke woningen zijn, ieder met hunne verschillende eischen, hunne bel-étage en vertrekken van minderen rang.

Slechts aan de deur, die bij nauwkeurig toezien, blijkt uit twee zeer kleine deurtjes te bestaan, slechts gescheiden door een middenstijl, vaak nog zoo veel mogelijk gemaskeerd. Verder in den gevel is er geen spoor van aangewezen.

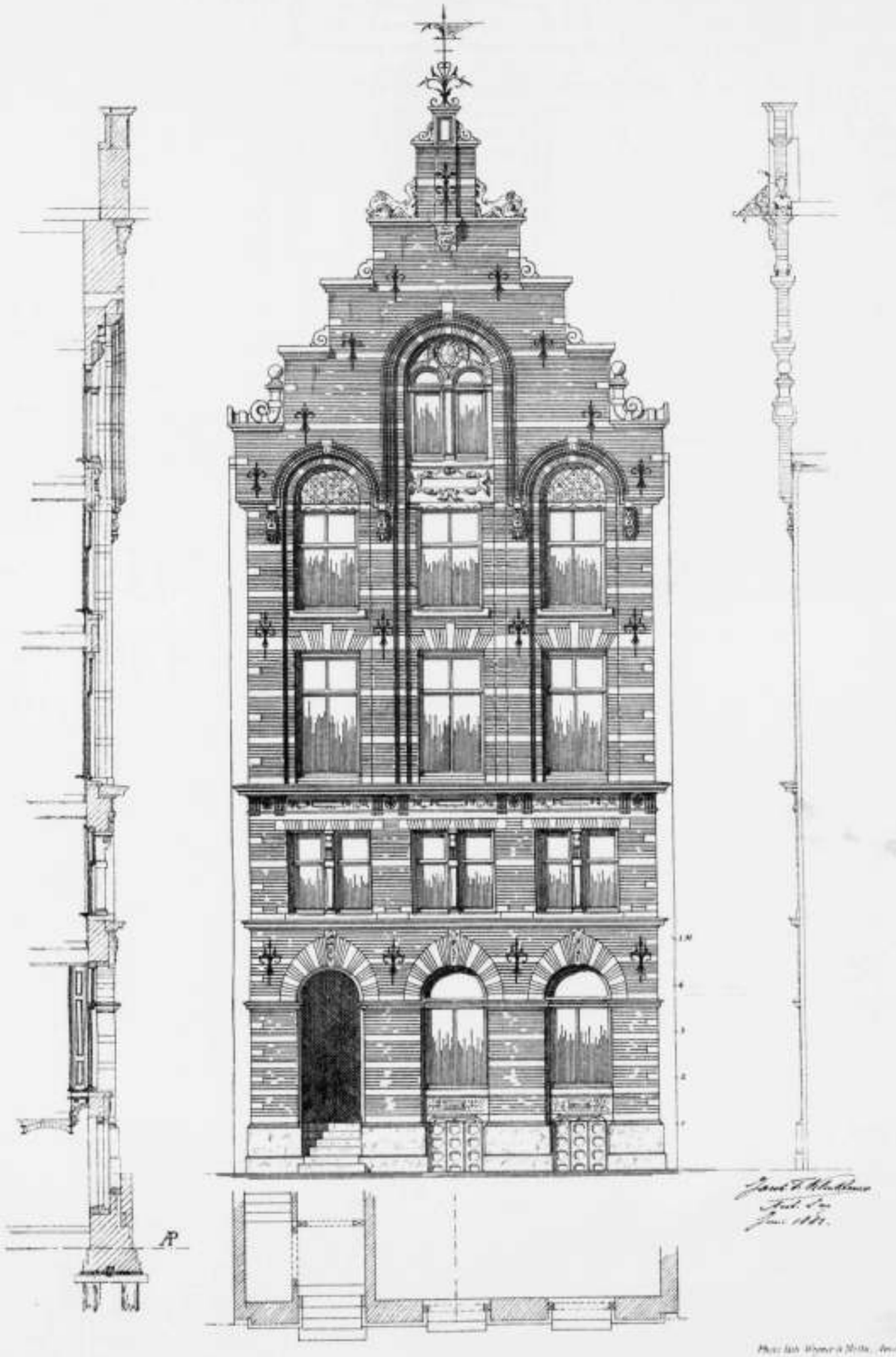
Gemakkelijk zal de oplossing ook in veel gevallen niet wezen, want er ligt iets tegenstrijdigs in het op elkander stapelen van twee woningen. Dit echter maar voortdurend te negeeren, gaat niet aan; terwijl het juist ligt op den weg van de beoefenaren der bouwkunst, om zich te schikken naar de behoeften en eischen des tijds. Door dit openlijk in een bouwwerk te doen blijken wordt juist stijl geboren. Het rationneele gebruik van het materiaal is de eerste stap, maar de tweede is niet minder, nl., het zich rationneel schikken naar de sociale eischen en belangen.

In de groote étage-woningen die in andere steden voorkomen, is het een ander geval. Onmogelijk zou het wezen aan te duiden dat hier verschillende gezinnen wonen. Het is ook niet noodig, want het is feitelijk één huis, waarin de vertrekken slechts door verschillende huurders zijn bewoond, wat door de aanwezigheid van maar één trap, nog meer uitkomt, terwijl dan de verschillende voordeuren vervallen en een groote poort daarvoor dienst doet, welke nog veelal onder toezicht van een portier is gesteld.

Anders echter is het tot nog toe in ons land. De liefde voor eigen huis en haard, en de daarbij komende groote mate van vasthoudendheid, den Hollanders eigen, doen hier waarschijnlijk zoo sterk vasthouden aan een eigen trap en voordeur. Althans, niettegenstaande de groote en vele ongemakken, voor den bovenbewoner daaraan verbonden, blijft men dit type van woningen maar voortdurend volgen, waarom het wel een eisch genoemd kan worden, waarmede de architekt rekening te houden heeft.

Een van de oplossingen dezer questie is, de tweede

1) Bijv., wijkend vlechtwerk, het geel of wit met rood en pikzwart afgewisseld, doch zoo wijkend voorgesteld, dat het tympan schijnt achterover te hellen.



Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad. Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon, Amsterdam.

verdieping van het onderhuis, die toch meestal de slaapkamers bevat, meer als een tusschenverdieping te behandelen en dan door een forsch lijstwerk daarboven, de afscheiding tusschen onder- en bovenhuis aan te duiden.

Het gebouw, waarvan de gevelteekening bij dit nommer van het Weekblad is gevoegd en dat te Amsterdam gebouwd zou worden, is volgens dat beginsel ingericht.

Het onderhuis moest geschikt wezen om kantoren in te houden, en eventueel even goed als een op zich zelf staand onderhuis dienst kunnen doen. In het eerste geval zouden de kantoren der klerken komen in de tweede verdieping van het onderhuis, doch voor het geval het als een woonhuis werd gebruikt, bevatte deze verdieping de slaapvertrekken. Om te gemoet te komen in de geringe diepte van het perceel was de frontbreedte vrij groot, waardoor men de gelegenheid verkreeg, de trap van het bovenhuis naar voren te schuiven, en de toegang zijdelings te maken, zooals de teekening aangeeft.

Omstandigheden, het bouwterrein betreffende, beletten echter den bouw van dit perceel; doch, aangezocht zijnde het ontwerp in het Bouwkundig Weekblad te publiceeren, maakte schrijver dezes gebruik van de gelegenheid, bovenstaande beschouwingen over bovenhuizen en eenige algemeene opmerkingen er aan vast te knoopen.

JACOB F. KLINKHAMER.

TEEKENSCHOOL VOOR KUNST-AMBACHTEN, TE AMSTERDAM.

Aan het door den heer J. R. de Kruyff geschreven verslag over den cursus 1883—84 der teekenschool voor Kunst-ambachten te Amsterdam, ontleenen wij de volgende algemeene beschouwingen. Zij kunnen nuttig zijn in meer uitgebreiden kring.

Na de bemoedigende mededeeling te hebben gedaan, dat de school — in overdrachtelijken zin — een gunstig boekjaar heeft gehad, en dus goede resultaten heeft opgeleverd, zegt de heer de Kruyff het volgende.

Toen wij met ons plan tot stichting der Teekenschool voor Kunstambachten om ondersteuning aanklopten bij de Regeering van Staat, Provincie en Gemeente, bij Maatschappijen en Vereenigingen van Nijverheid of andere Corporatiën, was het de vraag: of die school nàást onze Burgeravond- en ook Ambachts- en Industriescholen — in een werkelijke behoefte zou voorzien.

Een vraag, die niet voor dadelijke en duidelijke beantwoording vatbaar was, zoolang de uitkomsten der praktijk niet eenigermate de verwachtingen der theorie hadden bekroond.

En dus moesten wij een beroep doen op het vertrouwen.

Dat vertrouwen nu werd ons in hóóge mate geschonken.

Sints dat tijdstip hebben we bijna drie jaren gewerkt.

En of we thans een antwoord kunnen geven op de toen gestelde vraag?

Gedeeltelijk: ja. —

Natuurlijk kan er in de verte nog geen sprake zijn van het benaderen van ons einddoel.

Immers, de verheffing van het peil der ontwikkeling van onzen kunstambachtsman is het naaste doel van ons streven; de verheffing van onze nationale kunstindustrie en de vermeerderde welvaart door verhoogde en betere productie, de verminderde invoer van Buitenlandsch fabrikaat — zijn de verder liggende voordeelen.

En hiervan zal vermoedelijk eerst een volgend geslacht mogen getuigen.

Maar toch een schrede reeds zijn wij nader gekomen tot het gestelde doel — een schrede — die tot hiertoe door de daareven genoemde scholen NIET werd gedaan; dat nl.:

De Belangstelling is gewekt! —

Dit reeds verkregen voordeel schatte men vooral niet te gering.

Toen na een langdurigen toestand van verval der nederlandsche Kunstnijverheid, eindelijk de vinger op de gewonde plek was gelegd; in tal van verslagen en geschriften op het onhoudbare van dien toestand was gewezen; en de moker der kritiek naar hartelust had rondgewaard,

moest nà het sloopen worden overgegaan tot het weer opbouwen.

De ondervinding in het Buitenland opgedaan, had ons daartoe de materialen aangewezen: Muséa en Scholen moesten verrijzen, waar het betere ons ten voorbeeld kon strekken, en de kennis en vaardigheid om dat te maken worden aangeleerd.

Evenwel, 't is niet genoeg de hulpvaardige hand uit te steken, zoolang die aangeboden hand, ter andere zijde, niet wordt aàngenomen.

De meerderheid van het groote publiek wil nu eenmaal resultaten zien van het voorgeschreven heilmiddel, alvorens aan zijn wonderkracht te gelooven.

Dus is de belangstelling in den aanvang al uiterst gering.

En het allereerst noodige is derhalve het winnen dier belangstelling.

In dit opzicht doen wij zoetjes aan een schrede vooruit.

Het zij verre, dat wij — met voorbijgaan van anderen — ons daarvan de eer zouden willen toekennen.

Wij weten maar àl te goed, hoe reeds vóór ons, anderen in den goeden geest hebben gewerkt: te Haarlem in het Paviljoen-Museum, hier ter stede door de vereeniging Quellinus, op 't gebied van Tentoonstellingen en Prijsvragen door vereenigingen voor Nijverheid en Kunst; door 's Lands Regeering eindelijk: door het voorbereiden van een omvangrijke stichting die een centrum kan worden voor Kunstontwikkeling.

Maar ook wij werken mede in de goede richting, zij het ook op bescheiden wijze, en . . . . dat willen we dan ook wel weten!

Na een overzicht van het toenemend aantal leerlingen gedurende de drie jaren dat de school reeds bestaat — een aantal dat van 80 tot bijna 200 is toegenomen — en de opmerking dat dit aantal „al reeds te véél" is, zegt de heer de K. het volgende:

Dus moest bij de inschrijving voor den thans afgeloopen wintercursus 1883—'84 meer op de kwaliteit dan op de kwantiteit worden gelet, en bovendien een bizondere soort van candidaten — die der aankomende timmerlieden — in aantal worden beperkt. — Want

ofschoon de timmerlieden evenzeer als andere ambachtslieden — wat zeg ik: evenzeer als iedereen (waaronder wij allen) — moeten kunnen teekenen, is toch de speciale aard van het hier gegeven onderwijs méér gericht op de vorming van den KUNST-ambachtsman dan van den technischen beoefenaar van een bouwvak.

Weer andere onderwijzers, en weer andere modellen en hulpmiddelen zijn daarvoor noodig. En daarom dan ook hebben wij de eindelijke ondersteuning aan de Teekenschool der Timmerlieden-vereeniging, „Concordia inter nos" met instemming begroet.

Doch 't gaat niet aan, alles op rekening van die bizondere oorzaak te stellen.

Dat onze zelfde leerlingen drie achtereenvolgende jaren terugkomen, mogen wij gerustelijk toeschrijven aan het nut, dat zij in onze methode van onderwijs erkennen; wat vooral merkbaar is in de groote ambitie waarmede zij werken;

vooral in de látere jaren, wanneer het voorbereidend teekenonderwijs voor het eigenlijke vak-onderwijs plaats maakt.

Dat eerste: de onmisbare voorbereiding — wil er nog maar zoo grif niet in. Voorál niet bij sommige ouders en patroons. (Daar zijn natuurlijk vele gunstige uitzonderingen, als van de Meubelmakers- en Behangers-Patroonsvereenigingen — en anderen).

Maar behoudens die uitzonderingen zijn er nog vèle, die het anders wenschen.

Een kastenmaker bijv. wil zijn zoon of leerling dadelijk meubels zien teekenen, en vraagt niet of dat wel mogelijk is, zonder dat te voren oog en hand door élémentaire teekenstudies zijn geoefend.

De jongen moet kastenmaker worden — en dus moet hij kasten teekenen — niet later: over een jaar, over twee jaar, maar direct! En gelijk het den kastenmaker gaat, is het ook met andere ambachten gesteld. Dit kan eerst belangrijk verbeteren, wanneer nieuwe leerlingen de oneindig veel sneller en degelijker vorderingen zien van ouderen, die den Voorbereidingscursus hebben doorloopen — en thans werkelijk kasten teekenen, of wat anders; — leerlingen die daardoor later — en dit (ten overvloede herhaald) is het doel van ons onderwijs;

die daardoor later in staat zullen zijn — niet om nieuwe vormen te bedenken of te ontwerpen — maar om de gegeven vormen te leeren begrijpen, en op natuurlijke grootte tot in de kleinste bizonderheden, de schets uit te werken van het ontwerp, hun door den patroon of den modelteekenaar verstrekt.

Het voorbeeld dus van de ouderen, en het voordeel dat deze er van trekken — is het beste middel om ook de jongeren te bekeeren.

En voor zooverre wij nu reeds een beteren geest kunnen constateeren, zijn dit de percenten die wij ook mogen afschrijven op het wantrouwen der leerlingen in de gevolgde methode van onderwijs.

Maar een veel grooter aantal percenten mogen wij afschrijven op den ouden sleur van het machinale, gedachtenlooze nateekenen.

Het nut van teekenen op grooteren afstand dan het naast zich gelegde voorbeeld, — en daarbij nooit zonder de noodige verklaring door den onderwijzer — heeft het misplaatste vertrouwen in de oude, wezenlooze methode verzwakt, en deels verdrongen.

Ook het geheugen-teekenen, (waarnieè wij reeds uitstekend geslaagde proeven namen) werkt daartoe mede.

Als men den leerling een te voren geteekend model, later nog eens uit het hoofd laat teekenen, dan zal hij een nieuw model een volgende maal beter bekijken, beter ontleden, beter begrijpen, en er wat van in zich opnemen, dat zijn onvervreemdbaar eigendom wordt.

Dat zal hem ten goede komen, wanneer hem door den patroon een schets gegeven wordt, die hij op ware grootte moet uitwerken; en vooral wanneer die schets aan duidelijkheid of toelichting te wenschen of te raden overlaat.

En voorzoover het den patroon dan somtijds zelf hapert aan de vereischte kennis en vaardigheid om het ontbrekende aan te vullen, zal dit ongetwijfeld ten goede komen aan de positie van den ontwikkelden leerling. Hij wordt er te meer bruikbaar door, en — vaak onmisbaar.

Maar in één of twee jaar kan men — wij hebben het reeds gezegd — geen aanspraak maken op de noodige kennis, en op de voordeelen welke die met zich brengt.

Zoetjes aan moet bij patroon zoowel als bij leerling het besef veld winnen,

dat één of hoogstens twee jaren winter 's avonds teekenen, 5 maal in de week, — ja — beter is dan niemendal..... maar toch lang niet genoeg.

En dus hopen wij het te eeniger tijd zóóver te brengen, dat zoowel patroon als leerling, reeds dadelijk bij de inschrijving verklaren: er toe te willen meéwerken

om den laatsten zeker 3 jaar, maar liever 4 jaren het onderwijs te doen genieten.

Dan zou men na 4 jaren bijv. een diploma kunnen geven, een bewijs van bekwaamheid, dat waarde verkrijgt bij het aangaan van een verbindtenis,

en dat aan de Commissie van Bestuur der Teekenschool de vrijheid zou geven, om den leerling — ook ná het verlaten der school — niet uit het oog te verliezen, maar te helpen en te ondersteunen, wáár en zooveel zij kan . . . .

Na een beschouwing over de onderwijzers, de ondervonden ondersteuning, enz. zegt het verslag ten slotte:

Behoeven wij het te zeggen, dat, nu de school gevestigd mag heeten en haar reclame niet langer behoeft te zoeken in de hoeveelheid ingeschreven leerlingen, ons de hoedanigheid daarvan het meest ter harte gaat? Dus zal het ons streven wezen: de resultaten van het onderwijs dienovereenkomstig te beschouwen.

Dat neemt niet weg — en wij zien het trouwens gaarne — dat zich overvloed van candidaten aanmelden.

Want:

— en hiermée, ten slotte, kom ik op het daar straks reeds aangestipte terug —

want die groote toevloed pleit mede voor het raison d'être van onze en van andere dergelijke scholen.

't Is in den lateren tijd dikwijls gezegd, dat vakscholen als deze de leerlingen onttrekken aan de bestaande Burgeravondscholen, en daarbij betreurd, dat — met een breeder opvatting van het vak-onderwijs — het maatschappelijke Herhalings-onderwijs op den achtergrond, en soms geheel van de baan raakt. Want ook het Herhalings-onderwijs is noodig — dus wordt gezegd: Betere kennis van onze Moedertaal, goed rekenen, de beginselen van boekhouden en nog enkele andere vakken, mogen niet gering worden geschat.

Wij zijn de laatsten om het te miskennen.

Hebben wij zelf niet dikwijls betreurd, dat ons vroeger — naast de eigenlijke vakstudie — meerendeels de tijd ontbrak om het op school geleerde, deels half begrepen, deels vergeten, weér eens op te rakelen en op nieuw in te studeeren?

Maar dat heeft ons daarom nooit verhinderd, en dán — wanneer wij het onmisbaar achtten, de geleden schade weér in te halen.

En dat kan immers iedereen. Ook de werkman.

Wat het meest noodig is, moet vóórgaan.

Als er een troep door de poort moet, en iedereen wil er tegelijk uit, dan komen er ongelukken van . . . da's onvermijdelijk. Maar oponthoud zeker. En 't wordt dan zeer twijfelachtig of het doel van de reis wel bijtijds en heelhuids zal bereikt worden?

En dat zou het in ons geval zeker niet!

Alle vakmannen zijn het er over ééns, en nog onlangs werd het in de zeer talrijke commissie, uit verschillende maatschappijen, vereenigingen, bonden en idustriëelen samengesteld, om de opleiding van leerlingen in fabriek en werkplaats te bespreken, uitgemaakt:

dat het al uiterst moeielijk is, om alle bazen en patroons te bewegen, hun leerlingen naar de vakschool te zenden,

zoo lang en zoo váák als dit voor een degelijke opleiding onmisbaar is.

Juist op dien leeftijd is er voor Herhalings-onderwijs zeker geen tijd.

En wie zal het betwijfelen trouwens, dat het voor den werkman allereerst noodig is, om een kundig man in zijn vak te worden?

Daardoor wordt zijn zelfvertrouwen gewekt, en juist dat sóórt van zelfvertrouwen, dat voor zijn eigen positie en ook voor maatschappelijke samenleving het meest gewenscht is:

het zelfvertrouwen nl. dat hem de zekerheid geeft, voor zich en de zijnen brood — en ook een stuk vleesch — te zullen verdienen,

zonder te behoeven, die materiëele bevrediging te zoeken in het najagen van vaak ijdele droombeelden.

En in het bizonder, waar het den KUNST-ambachtsman geldt, komt de beschavende invloed van kunstbeoefening aan zijn rustigen en voorspoedigen arbeid, ongetwijfeld ten goede.

Wanneer zijn oog voor het schóóne geopend is, zal dat schoone ook zijn geest bezigheden;

in zijn tallooze uitingen hem het huiselijk levenveraangenamen;

en een waarborg te méér worden voor een edeler opvatting — ook van 't geen daarbuiten ligt.

En mocht dan later blijken, dat hem nog het een of ander ontbreekt, wat zijn maatschappelijke verhouding tot anderen kon verbeteren, dan zal hij uit eigen beweging wel de middelen weten te vinden, om in dat gemis te voorzien.

Het allereerst noodige moet vóórgaan.

Want, wat hem boven alles een plaats zal verzekeren in de hoogachting zijner medeburgers;

dát zeker zal de éérnaam wezen:

een kundig man te zijn in zijn vak!

INGEZONDEN.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

In het voorlaatste nummer van Uw blad komt een zeer lezenswaardig artikel voor, waarin het een en ander wordt meegedeeld over Nijmegen. De lezers zullen zeker met verlangen tegemoet zien de teekening en beschrijving van het Waaggebouw, die de schrijver belooft te zullen geven. 't Is goed, dat men hoe langer hoe meer in staat gesteld wordt, de bouwkunst van de in zoovele opzichten merkwaardige Hollandsche steden te bestudeeren.

De schrijver zwaait ook een welverdienden lof toe aan het Bestuur der oude Keizerstad, voor de zorgen, die het besteedt om de kunst van vroegere eeuwen tot haar recht te laten komen. Eén zaak schijnt echter aan de aandacht te zijn ontsnapt. Op het Valkhof staat een kapel van Karel den Groote, die — naar ik meen — van het jaar 800 ongeveer dagteekent. Die kapel bevat van binnen een rondloopende galerij, die van de middenruimte door boogopeningen is afgescheiden. Deze zijn naar Romaanschen trant door een steenen kolommetje in tweeen gedeeld. Nu zijn sommige van die kolommetjes vergaan en door houten stijltjes vervangen. Dit is jammer en zeer in strijd met de eerwaardigheid van de oude kapel. Die enkele armzalige grijs geverfde stijltjes maken dan ook een schril contrast met de steenen kapiteelen, die hen bekroonen, de bogen die er op rusten en de overige omgeving van muren, pijlers en gewelven.

't Is te hopen, dat men dezen misstand weg zal nemen; de goed bewaarde kapel is het inderdaad wel waard.

GRONINGEN, 3 Sept. '84. E. D. J. DE J. JR.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Onder de Regeeringsberichten werd medegedeeld, dat het Rijks-Museum in het Trippenhuis den 10den dezer weder opengesteld wordt. Naar men zich herinnert, was de sluiting tegen 8 dezer aangekondigd, in verband met de overbrenging van de kunstschatten naar het nieuwe Museum op de Stadhouderskade waar de gedeeltelijke openstelling spoedig daarna te wachten was. In die plannen is evenwel eene wijziging gebracht. De opening van het nieuwe Museum zal in plaats van op een der laatste dagen in September of een der eerste van October, eerst in April van het volgend jaar plaats hebben, en daarom wordt thans het Trippenhuis weer opengesteld.

Het Museum wordt dan niet gedeeltelijk, maar in zijn geheel geopend. De inwijding zal dan met groote feestelijkheden gepaard gaan.

De Gemeenteraad van Amersfoort heeft, buiten de voordracht om, tot directeur der gemeentereiniging benoemd, de heer J. B. Jorissen van Bolsward.

In het *Nieuws van den Dag* van 21 Juli l.l. werd eene mededeeling gedaan over een venster, dat opgeschoven kan worden en ook kan opendraaien, stof-, tocht- en regendicht is, en door personen, niet met het sluitwerk bekend, ook niet kan worden geopend. De sluiting is onzichtbaar en het venster zoodanig ingericht, dat alle soorten van gordijnen daarbij kunnen gebruikt worden. Het behoeft wel geen betoog, dat om deze redenen een dergelijke vinding van groot nut kan zijn bij het steeds met gevaar gepaard gaande schoonmaken van schuiframen, en meer bijzonder op het land, tegen inbraak.

De constructie van dit venster is uitgedacht door den heer E. Hanson te Amsterdam, Ruysdaelkade 49, van wien wij de mededeeling ontvangen, dat hij geneigen is, bij genoegzame aanvrage, teekeningen van deze constructie en de details te leveren, voor de som van ƒ 12 per stel. Die teekeningen zijn zoodanig ingericht, dat elk bedreven timmerman het venster daarnaar kan uitvoeren.

Worden een genoegzaam aantal teekeningen opgevraagd, dan is de uitvinder ook geneigen, vensters te leveren tegen billijken prijs, die onder zijn toezicht zijn vervaardigd.

Afloop van Aanbestedingen.

OUDEWATER, 26 Aug. — De firma de Jongh & Co.: de bouw eener stoomwasscherij.

J. de Jong Wz. te Gouda	ƒ 16.639
C. IJsvogel te Amsterdam	» 13.876
C. van Diest te Koudekerk	» 13.365
W. Bokhoven te Gouda	» 12.988
H. Berkhof te Oudewater	» 12.889
P. W. Hardehol, idem	» 12.700
K. Oprel te Schoonhoven	» 12.575
L. Hortensius te IJsselmonde	» 12.463
H. Jongenburger te Waddinxveen.	» 12.253
J. van Dam te Haastrecht	» 12.137

AMSTERDAM, De architect H. J. Wigman: het bouwen van 4 woonhuizen in de Houbrakenstraat voor het Willems Park.

B. Krein	ƒ 55.930

AMSTERDAM. — De heeren J. P. F. van Rossem en W. J. Vuijk: het bouwen van een koetshuis met stal en koetsierswoning voor rekening van den heer L. J. W. Kanne.

D. Heyink	ƒ 13.849

gegund.

Maastricht, 1 Sept. — Het minist. van binnenl. zaken: het verbouwen van de Rijks kweek- en leerschool en het stichten van een nieuw gymnastiek lokaal: begr. ƒ 47.000.

J. Meijers te Maastricht	ƒ 52.800
J. Reggers, idem	» 52.444
J. Limpens, idem	» 49.830
H. Ummels, idem	» 49.177
J. Laudy te Sittard	» 45.700
P. Polmann te St. Pieter	» 45.139

ROTTERDAM, 2 Sept. — De firma J. C. Klutgen: het bouwen van eene fabriek, loods en een woonhuis in den Hillepolder onder de gemeente Charlois.

D. v. d. Tas te Charlois	ƒ 84.000
De Waal en Kraaijvanger	» 61.637
J. Visser Gz. te Papendrecht	» 61.242
Wed. G. Camesi en Zn.	» 57.770
C. J. v. Tussenbrock	» 56.700
W. P. v. d. Laan	» 56.499
J. v. d. Vlugt Jr. te Dordrecht	» 55.530
L. Hortensius te IJsselmonde	» 54.000
B. Hooijkaas en Zn.	» 53.775
H. Degens Jr. te Dordrecht	ƒ 52.876
H. J. Heijmans en Zn.	» 52.777
F. L. Kanters	» 51.300
H. Bresr.	» 50.995
Spruijt en Gulick	» 50.419
H. Stelwagen	» 49.649

De overigen allen te Rotterdam.

DELFSHAVEN, 3 Sept. — Het gemeentebestuur: het uitbreiden der school voor gewoon lager onderwijs in de Piet Heinstraat:

H. J. Heijman en Zn.	ƒ 13.774
A. G. Sondermeijer	» 13.500
T. de Graaf te Schiedam	» 12.995
D. van Leeuwen	» 12.700
A. C. Hijdelaar	» 12.414
J. Bekink te Delfshaven	» 11.947
W. G. C. Hilkes	» 11.500
M. Bokhorst en J. v. d. Schouw te Schiedam	» 11.240
A. Looijmans	» 11.189
H. de Keijzer	» 10.850

De overigen allen te Rotterdam.

De leden der Maatschappij kunnen de volgende uitgegeven werken, voor zooverre die nog voorhanden zijn, aan het bureau der Maatschappij verkrijgen, tegen betaling van de opgegeven prijzen, zijnde meerendeels de helft van de oorspronkelijk voor de leden gestelde prijzen.

VERZAMELING
AFBEELDINGEN VAN OUDE BESTAANDE GEBOUWEN,

UITGEGEVEN DOOR DE

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Aflevering 1. VLEESCHHAL TE HAARLEM; 3 platen. (Niet meer voorhanden).

Afl. 2. STADHUIS TE GOUDA; 3 pl.; ƒ 0.50

Afl. 3 en 4. STADHUIS TE MIDDELBURG; 8 pl. (slechts is nog voorhanden de 3e afl. met 4 pl.); ƒ 0.75

Afl. 5. GEMEENLANDSHUIS VAN DELFLAND, HET SCHAIK en een PAKHUISGEVEL, allen te Delft; 3 pl.; ƒ 0.50.

Afl. 6. GEVELS VAN WOONHUIZEN TE AMSTERDAM; 5 pl. ƒ 1.—

Afl. 7. GEBOUW DER RIDDER (LOTERIJ-)ZAAL OP HET BINNENHOF TE 'S GRAVENHAGE; 4 pl.; ƒ 0.50

Afl. 8. DE WAAG TE DEVENTER; 8 pl.; ƒ 0.60

Afl. 9. WAAGGEBOUW OP DEN BRINK TE DEVENTER; TOEGANGSPOORTEN TOT: HET VOORMALIG ATHENAEUM ILLUSTRE, HET BURGER WEESHUIS, HET BINNEN GASTHUIS, DE ST. LUCAS EN METSELAARSGILDEN, HET VOORMALIG LEPROZENHUIS, HET VOORMALIG SPINHUIS, DE LOMBARD, HET VOORMALIG O. Z. HEEREN-LOGEMENT, EN EEN HUIS IN DE BARNDESTEEG, allen te Amsterdam; 6 pl. (niet meer voorhanden.)

Afl. 10. KLEINE HOUTPOORT TE HAARLEM, O. I. HUIS TE AMSTERDAM en ST. JANS GASTHUIS TE HOORN; 7 pl.; ƒ 0.75.

Afl. 11. CELLEBROERSPOORT TE KAMPEN, WATERSLOOTSCHEPOORT TE DELFT, WOONHUIS IN DE WARMOESSTRAAT TE AMSTERDAM, en TOREN TE GRONINGEN; 6 pl., ƒ 0.75.

Afl. 12. TOREN TE RHENEN; 7 pl.; ƒ 0.75.

Afl. 13. STADHUIS TE NAARDEN, twee WOONHUISGEVELS TE AMSTERDAM en een WOONHUISGEVEL TE ALKMAAR; 6 pl.; ƒ 1.00

Afl. 14, 15 en 16. STADHUIS TE LEIDEN; 18 pl.; ƒ 3.00.

Afl. 17. WOONHUISGEVEL TE AMSTERDAM, KAMERBETIMMERING UIT DORDRECHT, JONGENSPOORT VAN HET BURGER-WEESHUIS TE AMSTERDAM, HOOFDTOEGANG VAN HET COLLEGIUM THEOLOGICUM TE LEIDEN; 5 pl.; ƒ 1.00.

Afl. 18. 1e Gedeelte. STADHUIS TE CULEMBORG; 5 pl.; ƒ 1.00.
2e Gedeelte. WESTERHAL TE AMSTERDAM; 3 pl.; ƒ 1.00.

Afl. 19. WOONHUISGEVELS TE AMSTERDAM, GEVEL VAN HET PROVENIERSHUIS TE HAARLEM, INGANG TOT HET WIJNKOOPERS-GILDEHUIS TE AMSTERDAM, en SCHOORSTEEN- EN KASTBETIMMERING in een BURGER WOONHUIS TE AMSTERDAM; 5 pl., ƒ 2.00

Afl. 20. GEVEL VAN HET VOORMALIGE HEILIGE-GEEST HOFJE TE LEIDEN (Breêstraat), GEVEL VAN EEN BURGER WOONHUIS TE LEIDEN (Rapenburg), PORTAAL DER ST. JORISKERK TE AMERSFOORT: 7 pl.; ƒ 2.00.

Afl. 21. GEMEENLANDSHUIS VAN DELFLAND TE MAASSLUIS, WESTERKERKS-TOREN TE AMSTERDAM; 6 pl.; ƒ 2.00.

Afl. 22. DE ZUIDER- EN DE OUDEKERKS-TOREN TE AMSTERDAM; 6 pl.; ƒ 2.—

Afl. 23. DE MUIDERPOORT TE AMSTERDAM; 6 pl.; ƒ 4.—

Afl. 24. GEBOUWEN, ENZ. TE DELFT; 8 pl.; ƒ 5.—

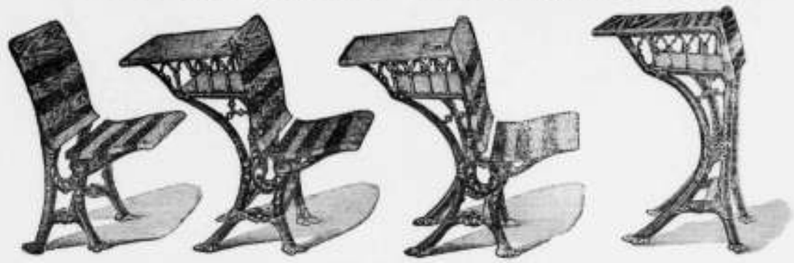
Afl. 25. HET RAADHUIS TE DELFT; 5 pl.; ƒ 4.—

FRED. STIELTJES & C°, Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM

hebben voor dadelijke levering gereed:

2114

AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.



Bekroond met de hoogste onderscheiding.

Philadelphia 1876 Parijs 1878. Amsterdam 1883.

Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.

METAALVERVEN

ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.

SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)

G. DUPILLE & E. CHALMEL Succ^s.

8 RUE D'ENGHIEN, PARIJS. 2115

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk **TB** bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.

Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.

Zij zijn uitstekend geschikt om zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.

Het vocht-werend element van onze bepleistering **TB** is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat

Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften betreffende het aanwenden van onze verven op de meest vochtige muren, is voor iederen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar.

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.

GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.

BEKROOND: Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.**

OPGERICHT 1830. 2116

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

FRANCIS & Co. NINE ELMS BRAND PORTLAND CEMENT. LONDON.

bekroond met de hoogste onderscheiding boven alle engelsche en andere merken:

PARIJS 1878, LONDEN 1851, PHILADELPHIA 1876.

Het werd gebruikt voor de *Thames-tunnels*, ook voor den nieuwen *Eddystone vuurtoren*, een der grootste werken dezer eeuw, na beproefd en vergeleken te zijn met alle voornaamste merken. Het voldoet op de strengste keur en tegen zeer concurreerende prijs geleverd door de vertegenwoordigers

HENRI HUINCK & Co. Rotterdam,

en vele voorname handelaren in Bouwmaterialen. Monsters en prospecti gratis verkrijgbaar. 2117

FABRIEKS-OPZICHTER.

Gevraagd om tot OPZICHTER in eene fabriek te worden opgeleid, iemand bekend met timmeren en het bouwkundig vak.

Zij, die iets van administratie kennen en eene goede hand schrijven, zullen de voorkeur genieten.

Reflectanten gelieven zich met uitvoerige inlichtingen omtrent hun persoon te adresseeren onder N°. 500 bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam. 2118

Aan de gereorganiseerde AMBACHTSCHOOL te *Groningen* wordt, tegen 1°. Januari e. k., een 2119

DIRECTEUR

gevraagd, op een tractement van **ƒ 1500,— à ƒ 2000,—** per jaar. Reflecteerenden gelieven zich, met *franco* brieven, vóór 1 October, te adresseeren aan *den Secretaris:*

P. G. WATERBORG.

Reproductiën in Photolithographie.

Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductiën van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt. 2120

Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopte, spoed, mogelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te opgeeren, enz. enz.

Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op loze of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren.

WEGNER & MOTTU.

Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht.* Hamburgerstraat, 237

„SOLID RELIEF."

BEHANGSEL en RANDEN

in buitengewoon zwaar relief, verkrijgbaar bij

J. WIJDOOGEN Jz.

10 Leliegracht,

AMSTERDAM

NB. Het »SOLID RELIEF" overtreft de »LINCRUSTA WALTON" nog in stoutheid van teekening en verhevenheid. 2121

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2105 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DE SPOORWEGMAATSCHAPPIJ ALMELO-SALZBERGEN.)

Op Dinsdag den 23sten September 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 407.

Het maken van een Gebouw ten dienste der posterijen op het station OLDENZAAL.

De besteding geschiedt volgens § 26 van het bestek.

Het bestek ligt van den 6den September 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur M. J. VAN DUIJL te *Zutfen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 16den September 1884 ten 12.15 des namiddags.

UTRECHT, den 3den September 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2106 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 23sten September 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraal bureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 408.

Het herstellen van de toegangswegen naar de stations HEINO, RAALTE, HELLENDOORN-NIJVERDAL en WIERDEN.

De besteding geschiedt volgens § 26 van het bestek.

Het bestek ligt van den 4den September 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 22sten September 1884 voor Wierden ten 8.30 ure, voor Hellendoorn-Nijverdal ten 9.30, voor Raalte ten 10.30 en voor Heino ten 11.30 voormiddag.

UTRECHT, den 1sten September 1884.

Aan Gemeentebesturen, HH. Ingenieurs, Architecten, Fabrickanten, Aannemers enz.

Lichtdrukken (witte lijnen op blauwen grond, worden gemaakt van een teekening op Calqueer Papier of Linnen, bij franco toezending v/d. Calque en worden franco afgeleverd tegen minimum tarief. De calque gaat ongeschonden terug. Bij informatie wordt opgave van de juiste grootte der Calque en het gewenschte aantal copieen verlangd.

Adres: **Joh. G. Stemler C.Zn., Boekh. Amsterdam.**

Lichtdruk Papier, Praeparaat per liter en idem *Teeklen*, steeds in voorraad, alsmede prima qualiteit *Teeken-Doortrek Papier* en *Linnen*. 2107

Monsters gratis.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2108 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 23sten September 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

Bestek N°. 409.

Het uitbreiden der Waterleiding op het station NIJMEGEN.

De besteding geschiedt volgens § 52 van het bestek.

Het bestek ligt van den 10den September 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur F. SASSEN te *Nijmegen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 18den September 1884 ten 11.30 des voormiddags.

UTRECHT, den 9den September 1884.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2109

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels.** 2110
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders:
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
2111 EN
Stal-Benoodigdheden.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Kolonien
STAAL & HAALMEIJER,
26. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

METAALBLADEN
tegen vochtige muren.
Prospectus en gebruiksaanwijzing gratis.
HENRI HUINCK & Co. Rotterdam.
Zie technische mededeelingen in N°. 30 van het Bouwkundig Weekblad. 2112

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 2113
D. S. M. KALKER, Amsterdam.
Telephoon N°. 352.

In verscheidene grootten en modellen verkrijgbaar de zoo gunstig bekende

Musgrave's Patent groote Zuinigheidskachel.

met en zonder toevoer van koude lucht.

1e prijs zilveren medaille Amsterdam 1883.
Twee zilveren medailles Parijs 1878.
Gouden medaille Preston 1877.
Twee zilveren medailles Brussel 1876.
Gouden medaille Preston 1875.



Tweede prijs medaille Parijs 1861.
Twee zilveren medailles Engeland 1867.
Prijs medaille Londen 1862.
Twee zilveren medailles Engeland 1861.
Twee zilveren medailles Ierland.

Deze Kachels zijn onderzocht door de gezondheidscommissiën op de Tentoonstellingen te *Parijs* en te *South Kensington*, en door de Schoolcommissie te *Leeds*, en bevonden als zijnde **de DOELMATIGSTE KACHELS voor Kamers. Schoollokalen en Vestibulen.**

Zij worden met Coaks gestookt en vorderen *zeer weinig brandstof*.

Branden zonder eenig gevaar dag en nacht door.

Met veel succes zijn deze kachels den vorigen winter in werking geweest bij partikulieren, Schoollokalen en in het Hotel Garni, Plantage alhier.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 38.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEK.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Het gebruik van vloeibaar koolzuur in de techniek. — Verven-de Rnolz. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Groningen, gehouden 5 September 1884. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Vraagbaak. — Afloop van aanbestedingen. Verzameling afbeeldingen van bestaande oude gebouwen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De leden welke deel wenschen te nemen aan den gemeenschappelijken maaltijd, te houden op 25 Sept. a. s. in het gebouw de „Harmonie" te Leeuwarden, worden namens het Bestuur der Afdeeling Leeuwarden in hun belang zeer dringend nogmaals verzocht, dit zoo spoedig mogelijk, en in elk geval VOOR DEN 20sten SEPTEMBER a. s. per briefkaart te willen melden aan den Secretaris der Afdeeling Leeuwarden, de heer S. Baron, Directeur der Ambachtschool aldaar.

Ook de leden, welke het uitstapje naar Harlingen, Sneek en Bolsward wenschen mede te maken, op den 26sten Sept., worden EVEN DRINGEND verzocht dit insgelijks VOOR DEN 20sten SEPT. aan den heer S. Baron te melden.

Leden, die zich niet of te laat aanmelden voor het deelnemen aan den maaltijd of het uitstapje, kunnen slechts dan in aanmerking komen, wanneer dit kan geschieden zonder bezwaar van hen, die bijtijds hunne opgave verzonden.

Tevens worden de leden herinnerd, dat SLECHTS op vertoon van hun BEWIJS VAN LIDMAATSCHAP, 2de HALFJAAR 1884, de door verschillende spoorwegmaatschappijen toegestane reductie op de vrachtprijzen wordt verleend.

Deze reductiën zijn opgegeven in het Weekblad N°. 35.

HET GEBRUIK VAN VLOEIBAAR KOOLZUUR IN DE TECHNIEK.

Men kan de eeuw waarin wij leven met het meeste recht den tijd der vooruitgang en der uitvindingen noemen, en in het bizonder geldt dit op het gebied der techniek, industrie en wetenschap. Met trots kan het tegenwoordige geslacht terugzien op de laaste jaren, waarin zooveel wat verouderd was werd terzijde gezet om plaats te maken voor iets nieuws en volmaakters.

Alles wat pas uitgevonden wordt om aan de menschheid nuttig te zijn, heeft een tijd te doorstaan van worsteling tegen het oude; elk nieuw denkbeeld heeft strijd te voeren met oude, in den menschelijken geest als vastgeroeste meeningen; doch wel verre van nadeelig voor een uitvinding te zijn, doet zulk een strijd haar dikwijls een waarde verkrijgen, die men er in 't eerst niet aan hechtte. Ook de vinding van Dr. Raydt te Hannover, om vloeibaar koolzuur in de techniek praktisch aan te wenden, heeft zulk een strijd te doorstaan gehad.

Vóórdat genoemde geleerde op die gedachte kwam, werd vloeibaar koolzuur — behalve bij de fabricatie van mousseerende dranken — alleen gebruikt in de laboratoria tot het voortbrengen van groote koude. Een meer uitgebreid gebruik werd er eerst van gemaakt toen men er ten jare 1878 in Amerika proeven mee nam om scheepsbranden te blusschen. Sedert dien tijd hebben velen zich bezig gehouden het vloeibare koolzuur op een winstgevender wijze te gebruiken, en onder deze is het vooral Dr. Raydt die het koolzuur in vele gevallen met groot voordeel aanwendde.

Gedrukt 17 September 1884.

Het koolzuur behoort tot de coërciebele gassen en is 2.5 malen zwaarder dan dampkringslucht. Het kan daarom onder een voldoend grooten druk en gelijktijdige temperatuursverlaging — of ook door deze alleen — in vloeibaren toestand gebracht worden. Koelt men gasvormig koolzuur tot — 32° Celcius af, dan verdicht het zich tot een waterheldere vloeistof, die echter bij stijgende temperatuur dadelijk weder in den gasvorm overgaat. Heeft het koolzuur een temperatuur van 0° tot 10° Celcius, dan zijn er 38 tot 50 atmosfeeren noodig om het in vloeibaren staat te brengen. Het oefent dus een grooten druk uit op de ketelwanden, en die druk kan in de techniek op de uiteenloopendste wijzen worden aangewend. Deze druk is bij verschillende temperaturen eveneens zeer verschillend. Uit de hier volgende tabel van Regnault kunnen wij terstond de spankracht der vloeistof bij verschillende temperaturen, zien.

Temp. — 32. 0. + 10. + 15. + 30. + 40. + 45.
0. 38. 46. 51. 73.8. 91 100.4. Atmosf.

Laat men het tot een vloeistof verdichte koolzuur door een zeer fijne opening vloeien, dan wordt de met groote kracht voortspringende straal door de snelle verdamping van het koolzuur tot 58° Celsius onder vriespunt afgekoeld en veranderd in een fijn, wit poeder, dat veel op sneeuw gelijkt. Dit vaste koolzuur kan gedurende korten tijd in de lucht bewaard blijven en heeft een temperatuur van — 70° tot — 75° Celsius.

Faraday heeft met behulp van vast koolzuur, dat hij ter snellere verdamping met aether besproeide en onder de recipiënt der luchtpomp bracht, een temperatuur van — 110° Celsius verkregen. Een lagere temperatuur heeft hij echter niet kunnen verkrijgen. Het gelukte hem bij deze temperatuur een aantal gassen, onder gelijktijdige vermeerdering van druk, ten deele in den vloeibaren, ten deele in den vasten toestand te brengen.

Alle vloeistoffen, die door verdichting van coerciebele gassen onder hoogen druk of door temperatuurverlaging ontstaan zijn, zetten door de warmte meestal nog sterker uit dan de gassen zelf. Volgens Thilorier is de uitzettingscoëfficient van het vloeibare koolzuur tusschen 0°—30° Celsius gelijk aan 0.0142. Daarom is ook het specifiek gewicht van vloeibaar koolzuur bij verschillende temperaturen zeer uiteenloopend; het neemt in sterke verhouding met de temperatuursverhooging af; het vloeibare koolzuur heeft bij 0° Celsius een specifiek gewicht van 0.94, daarentegen bij — 10° Celsius een van 0.9989.

Gaan wij nu over tot de toepassing, dan moeten wij vermelden dat reeds in het jaar 1873 op de Weener wereldtentoonstelling een machine te zien was, waarmede de snelle verdamping van het koolzuur en de daarmee verbonden groote temperatuursverlaging praktisch werd aangewend tot het bereiden van ijs, en die tegelijkertijd tot de fabricatie van Selterswater diende, welk toestel echter geen algemeene toepassing vond.

In 1879 deed Dr. Raydt in het bassin der Kielsche werf een belangrijke proef, die voor de toekomst van groot belang beloofd te worden; het betrof namelijk het opbrengen van onder water liggende voorwerpen door middel van met gasvormig koolzuur gevulde ballons. Het denkbeeld, gezonken voorwerpen met zulke ballons naar boven te brengen, was afkomstig van den submarine-ingenieur Wilhelm Bauer, een zeer bekwaam man. Deze had in 1862 en 1863 proeven op groote schaal genomen met zulke ballons, om het in de Bodensee gezonken schip Ludwig boven water te brengen; maar hij had de ballons gevuld met atmosferische lucht in plaats van met koolzuur. Hoewel doordrongen van de voortreffelijkheid zijner uitvinding, ontbrak het Bauer toch aan middelen om zijn arbeid met succes te kunnen voortzetten. In plaats van ballons, die hij uit gebrek aan voldoende middelen niet kon aanwenden, moest hij zich meestal behelpen met tonnen, met lucht gevuld. Met Bauer, die zijn vermogen tot het doorzetten eener goede zaak met vreugde had opgeofferd, daalde ook zijn uitvinding ten grave. Eerst Raydt vestigde er weder de aandacht op, en hij heeft door proefnemingen in de Kielsche haven bewezen, dat het denkbeeld wel uitvoerbaar was. Hij werkte met een 400 K.G. zwaren steen, waaraan hij den ballon bevestigde; 6 minuten na de opening van de kraan waarmee het vloeibare koolzuur van den ballon gescheiden is, kwam deze en zijn last met groote snelheid aan de oppervlakte van het bassin.

De ballons die Dr. Raydt gebruikte, waren van gegomd zeildoek vervaardigd; zij werden, naarmate men op grootere of kleinere diepte met hen moest arbeiden, van binnen voorzien van een min of meer sterk ijzeren netwerk, om tegenstand te bieden aan den druk van het water op hun oppervlakte. Van buiten hadden de ballons een vlechtwerk van hennipzeelen als schild. De ballon bevat, in een stevig reservoir besloten, een zekere hoeveelheid vloeibaar koolzuur, dat men door het openen van een kraan in den ballon laat stroomen, alwaar het terstond in gas overgaat en hem sterk doet uitzetten.

In de volgende tabel heb ik de trekkracht van verschillende ballons berekend. Zoo heeft een ballon van

	½	1	1½	2	2½	3 M. radius
een trekkracht van circa	500	4100	14100	35400	65300	113900 K.G.

In N°. 32 en 33 van het „Central Blatt der Bauverwaltung" geeft Dr. Raydt het denkbeeld aan, dat het mogelijk is schepen in een oogenblik van gevaar voor zinken te behoeden. Aan de zijwanden van het schip moeten, een weinig onder de waterlijn, kamertjes aangebracht zijn, welker deuren op een gegeven oogenblik naar buiten kunnen openslaan. In deze kamertjes bevinden zich de koolzuur bevattende ballons. Opent men nu op het tijdstip van gevaar de kraan, waarmee het koolzuur van de ballons is afgescheiden, dan zullen deze zich met gasvormig koolzuur vullen, uitzetten, gedeeltelijk naar buiten treden en het schip voor zinken bewaren.

Bedenkt men dat een scheepsramp dikwijls een snel zinken van het schip tengevolge heeft, zooals dat ook bij het verongelukken der „Cimbria" plaats had, dan verdient dit denkbeeld van Dr. Raydt zekerlijk nauwgezette beproeving. Zulk een inrichting zal voor een groot stoomschip, naar de berekening eener maatschappij die haar praktisch wenscht toe te passen, ongeveer 11 a 12000 gulden kosten.

Een andere aanwending van koolzuur bestaat in het blusschen van brand. Hiervoor heeft Dr. Raydt twee manieren uitgedacht: men laat òf het koolzuur onder een zekeren druk direkt op de oppervlakte van het door de slang der spuit op te voeren water werken, òf men leidt het koolzuur naar den bodem van den waterketel, zoodat het water, vóórdat het in de slang treedt, sterk

met koolzuur verzadigd is, maar tegelijkertijd nog een zekeren druk kan uitoefenen. De directeur van de Berlijnsche brandweer, Majoor Witte, beveelt aan, om elke stoomspuit een ketel met vloeibaar koolzuur toe te voegen en dan zoolang koolzuur in den stoomketel te laten stroomen tot er een genoegzame hoeveelheid stoom tot het drijven der pomp voorhanden is, zoodat men dadelijk met blusschen kan aanvangen. Bovendien bezit dit met koolzuur verzadigde water een veel grooter bluschvermogen dan het gewone.

Ook de snelle verdamping en daarmee gepaard gaande temperatuursverlaging wordt in de techniek reeds aangewend. F. A. Krupp te Essen gebruikt het vloeibare koolzuur om bij kanonnen die uit een inwendig en een uitwendig deel, den mantel, bestaan, welke laatste om der stevigheidswille gloeiend wordt aangebracht, uitelkander te nemen, wanneer het binnenste stuk sterk beschadigd of versleten is. Het vloeibare koolzuur wordt te dien einde dadelijk in den loop gedaan, en tengevolge der groote verdamping wordt aan het binnenste deel zooveel warmte ontnomen, dat het sterk inkrimpt, waardoor dan de buitenste ring met gemak van den loop kan worden genomen.

Ook wordt het koolzuur nog door de zooeven genoemde firma tot vervaardiging van blaasvrij gietwerk aangewend. De vorm wordt daartoe dadelijk na het gieten gesloten en met een flesch met koolzuur in verbinding gesteld. Door verwarming dezer flesch in een waterbad kan men 1200 atmosfeeren druk bereiken, waardoor de luchtblaasjes die bij het gieten ingeslopen zijn, weggeperst worden.

Op een andere wijze wordt koolzuur aangewend bij het aftappen van bier. Daarbij wordt de koolzuur bevattende flesch eerst met een windketel verbonden, die weder met het vat bier in verbinding staat. De windketel heeft van boven een veiligheidsklep en een manometer, zoodat men de drukking in dien ketel naar believen regelen kan. Het ligt voor de hand dat zulk een inrichting veel beter te behandelen is dan het aftappen met gecomprimeerde lucht, daar reeds door de lucht, wanneer die niet zuiver in het vat geperst wordt, een slechte smaak aan het bier gegeven wordt. Hoewel men reeds vroeger de methode van aftapping door middel van gasvormig koolzuur had aangewend, kon men toch het koolzuur vóór het in 't biervat geleid werd, niet zuiveren, zoodat ook hier verontreiniging van het bier plaats had. Naar het nieuwe Raydt-Kunheimsche systeem wordt het koolzuur vóór de vloeibaarmaking geheel gereinigd, zoodat het aan 't bier geen schade doet; wél geeft het er een iets hooger gehalte van opgelost koolzuur aan, maar dit is niet hinderlijk aan de hoedanigheid.

Het koolzuur wordt in de chemische fabriek van Kunheim & C°. te Berlijn, in het groot vervaardigd. De flesschen waarin het wordt verzonden, zijn circa 1 meter hoog en bevatten 10 liter vloeibaar koolzuur; een enkele flesch is toereikend tot het tappen van 2000 à 2500 liter bier, al naarmate de vaten meer of minder dicht zijn.

Hiermede is nu nog in geenendeele de aanwending van vloeibaar koolzuur geheel aangetoond; zeer dikwijls heeft met het, dáár waar men niet voor de schadelijke gevolgen van ontsnapt dampvormig koolzuur te vreezen heeft, tot het drijven van motors aangewend. Inderdaad vertegenwoordigt dan ook een enkele flesch, gevuld met vloeibaar koolzuur, een niet te versmaden kracht, die men overal gebruiken kan, waar het drijven van den motor door stoom niet rationneel zou zijn. Natuurlijk zal men nooit het vloeibare koolzuur tot voortbrenging van groote aanhoudende kracht aanwenden; doch daar waar het om geringen en tijdelijken arbeid te doen is, zal men het met minder kosten door vloeibaar koolzuur kunnen doen dan met stoom of electriciteit.

Te betreuren is het zeker dat vele menschen, die eigenlijk beter van deze zaken op de hoogte behoorden te zijn, het gebruik van vloeibaar koolzuur als gevaarlijk beschouwen, omdat het zuur op de wanden der flesch waarin het besloten is, een te grooten druk uitoefent, waardoor, volgens hen, de flesschen lichtelijk barsten. Heeft dit plaats, dan zou er zulk een hoeveelheid gasvormig koolzuur ontwikkeld worden, dat het de personen die zich in de nabijheid bevinden zou doen stikken.

Wat het springen betreft, hiervoor behoeft men niet bevreesd te zijn, daar de flesschen onder Rijkstoezicht vóór de vulling aan een druk van 250 atmosfeeren worden blootgesteld en ook de directiën der spoorwegmaatschappijen geen bezwaar gemaakt hebben de flesschen te vervoeren. Wat nu het verstikken bij mogelijk springen aangaat, dient opgemerkt te worden, dat vloeibaar koolzuur als het met de lucht in aanraking komt, niet meer onder drukking staat en in gasvorm overgaat, waardoor de temperatuursverlaging zoo groot wordt, dat het gas voor het grootste gedeelte in vasten toestand overgaat, zoodat hierdoor het gevaar aanmerkelijk vermindert.

Wenschelijk zou het dus zijn, met het oog op het gemak, dat het gebruik oplevert, en de weinige kosten die er aan verbonden zijn, dat het vloeibare koolzuur meer algemeen in de techniek werd aangewend en wij twijfelen niet of dit zal na langer of korter tijd werkelijk het geval zijn.

Amsterdam, Juli 1884. H. Hinkelman.

VERVEN-DE RUOLZ.

Men klaagt tegenwoordig veel en terecht over de minder goede verven die in den handel zijn. Zie in oude huizen het verfwerk, dat sinds een halve eeuw elk jaar gedurende voor- en najaarsschoonmaak, met zeep en stijve borstel werd afgeboend, en toch dat alles heeft getrotseerd. En hoe is 't nu?

Verschillende verfsoorten die tegenwoordig gebruikt worden, vereenigen volstrekt niet al de goede eigenschappen in zich, die men haar wel zou willen toekennen. Aanvankelijk zijn zij wel ongevoelig voor atmospherische invloeden, omdat de eigenlijke kleurstof door olie gebonden en beschermd wordt; maar verdwijnt die olie, dan is de kleurstof geheel zonder bescherming overgegeven aan de inwerking van de zuurstof en de vocht. De gebruikelijke kleurmiddelen zijn o.a. koolzuur loodoxide of loodwit, zinkoxide of zinkwit, potaarde welke met ijzer per-oxide gekleurd is, gevende oker; zij worden

eenvoudig met lijnolie gemend, waaraan men meestal te veel terpentijn als siccatif toevoegt, een mengsel dat onvoldoende is. Ook tinten die verkregen worden door kool- of ivoorzwart, zijn onstandvastig. Reeds velen hebben zich beziggehouden om werkelijk onveranderlijke kleuren te vinden, maar zonder geheel afdoend gevolg; eindelijk gelukte dit aan een bekend scheikundige, de heer de Ruolz, wiens uitvinding in de praktijk wordt gebracht door de firma Trélon & C°.

De basis bestaat in hoofdzaak uit metaaloxiden en verder kiezelzure zouten, zoo innig met elkaar verbonden, dat het geheel om zoo te zeggen onaantastbaar is voor de inwerking van lucht, en ondoordringbaar voor vocht. Zelfs op nog natte nieuwe muren sluit de verf het vocht geheel af zoodat niet behoeft te worden gewacht op het beplakken met papieren behangsels. Zulke eigenschappen maken deze verfsoorten bij uitstek geschikt om voor het gronden te dienen, zoowel bij buiten- als bij binnenwerk, maar vooral op plaatsen die te lijden hebben van vocht of salpeteruitslag, zooals in kelders en sous-terrains, of in lokalen blootgesteld aan zwavel- of ammonia gassen. In badhuizen, stallen, privaten, het inwendige van vaartuigen, in schouwburgen, koffiehuizen, laboratoria enz. kunnen zij met groot voordeel worden gebruikt, omdat zij op deze en dergelijke plaatsen, zelfs op de buitenzijde van houten schepen, meer tegenstand bieden dan andere verfsoorten.

Zij dekken even goed als de beste andere verven, en sluiten even goed en langdurig het materiaal, welk ook, van de lucht af. Deze eigenschappen komen dus bijzonder in overweging in onze klimaten.

De vochtwerende preparaten worden in twee soorten verdeeld, als: verven (couleurs) en pleister (enduit); beiden worden zij geleverd in poeder of met olie fijn gevreven tot pap, die verdund moet worden met enkel ongekookte lijnolie.

Wat de eigenlijke verven betreft, de peinture bronze — in een tot drie lagen — is bestemd voor metalen in plaats van de duurdere en nog al eens vervalschte menie, en geeft met vernis gedekt, of met meer olie in de laatste laag, een aangename tint. Dat deze verfstof als zoodanig goede eigenschappen bezit wordt door het feit bewezen, dat o.a. de Compagnie d'Orléans haar reeds sinds een tiental jaren voor alle goederenwagens gebruikt en de fransche marine voor de kielen der schepen.

Geheel dergelijke eigenschappen heeft een andere soort, peinture grise genoemd, sinds jaren in gebruik voor de wagons bij de Compagnies de Lyon en de l'Ouest.

De zwarte kleuren bevatten geen kool; het geel, wit, groen en van-Dijksbruin zijn in dezelfde mate tegen vocht bestand indien de eerste grondlaag uit peinture grise of bronze bestaat.

De genoemde enduit of pleister bevat meer metallische elementen en is nog meer tegen vocht bestand. Men kan deze, gemengd als gewone verf, met de kwast aanbrengen op metalen en weinig vochtige muren; met den troffel, op dezelfde wijze als plamuur, op zeer vochtige en salpeterachtige muren, naden en bouten van schepen, in 't algemeen van elke metalen constructie, op locomotieven, tenders, enz. Een kilo pleister met 50 grammen lijnolie en even zooveel terpentijn geeft de juiste verhouding der plamuur aan, waarvan de laag 1 mM. dik kan zijn.

Deze verfstoffen van de Ruolz, welke geleverd worden door de firma G. Dupille & E. Chalmel, Rue d'Enghien 8 te Parijs, schijnen hier te lande nog zoo goed als onbekend te zijn; beter daarentegen in Frankrijk, waar zij veelvuldig worden gebruikt en waar o. a. hare goede eigenschappen door de commissie voor de openbare gezondheid worden erkend in een schrijven van den Minister van openbare werken, aan den fabriekant gericht.

Van een der eerste huizen van Parijs werd aan den schrijver dezer regelen onder anderen de mededeeling gedaan, dat de couleurs hydrofuges, waarvan hier sprake was, steeds door die firma gebruikt worden, en onder anderen de beste resultaten hebben opgeleverd tegen de sinds jaren zeer vochtige muren in de kelders van het Théatre Italien en bij de beschildering van pas gepleisterde muren in het Hotel Continental en het Eden-Théatre enz., alwaar op het droog worden der muren niet kon gewacht worden om ze volledig te decoreeren. Vooral in dergelijke gevallen — hier te lande nog al eens voorkomende — zijn deze verfsoorten dus zeer aan te raden.

C.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING GRONINGEN, GEHOUDEN 5 SEPTEMBER 1884.

De vergadering werd bijgewoond door 14 personen; het doel der Vereeniging werd door den Voorzitter geschetst, en mededeeling gedaan, dat de reglementen en statuten der Afdeeling door het Hoofdbestuur waren goedgekeurd, dat de Maatschappij op zich heeft genomen, de onkosten voor de oprichting dezer Afdeeling te willen dragen, en dat zij bovendien nog aan de kas, voor elk lid der vereeniging de som van *f* 1.— per jaar toestaat. Er was moeite gedaan om een der niet bekroonde fonteinontwerpen voor Groningen, onlangs tentoongesteld op een der bovenzalen van de Societeit »de Harmonie" alhier, aan te koopen; daar hiervoor een som van *f* 125.— werd vereischt, tengevolge van de onvoldoende finantien dezer jonge Afdeeling te hoog, kon het voornemen niet ten uitvoer worden gebracht.

Verder deelde de Voorzitter mede dat den leden van de plaatselijke Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst, vrije toegang tot de vergadering was toegestaan, zoo ook omgekeerd de leden der Afdeeling toegang hadden tot de vergaderingen der Vereeniging wat nu, volgens hare bestaande wet, niet kon plaats vinden. Er bestaat echter vooruitzicht die wet in dien zin te wijzigen.

Verder werd aan de vergadering mededeeling gedaan van de ophanden zijnde Algemeene Vergadering der Maatschappij te Leeuwarden, in de loopende maand September, welker bijwoning den leden zeer werd aanbevolen.

De heer de Jong, 1e Secretaris, stelde voor om twee leden van de Afdeeling daarheen afteveardigen, een voorstel waarin de heer Jager niet deelde, waarop de heer de Jong zijn voorstel later ontvouwde en er overgegaan werd tot de benoeming als bovenbedoeld. De heeren Nijhuis en Jager werden aangewezen, die deze benoeming op zich namen.

Op voorstel van den Voorzitter werd besloten voor de Afdeeling rechtspersoonlijkheid te erlangen, waarop de mededeeling volgde van de toezending van bouwkundige plaatwerken uit de bibliotheek van de Maatschappij te Amsterdam, van welke meerdere op aanvrage worden verkrijgbaar gesteld, en dat de ontvangen plaatwerken, die op de vergadering waren tentoongesteld, nog op Zaterdag en Zondag a. s. onder toezicht van het Bestuur ter bezichtiging voor bouwkundigen zouden blijven.

De heer Jager vertoonde nog mozaikvloeren, zoowel in portlandcement als hout, van den heer Bierhorst te Haarlem, agent van een Duitsch huis in deze vloeren.

Van denzelfden werd ontvangen en vertoond een modelprivaat met koker voor turfmolm; aan dezen koker was verbonden een klep, die door openen en sluiten van het zittingsdeksel, zich opent en sluit en zooveel turfmolm doorlaat, als er noodig is, om stank af te sluiten.

De heer Scholtens van Groningen stelde ter bezichtiging eene prachtige collectie van verschillende soorten gebrand glas, ook gephotografeerd en gebrand, voor kerkramen, horren enz.

De heer Jager vertoonde monsters houtpapier, mede van den heer Bierhorst te Haarlem; nog een windpompmolen, zijnde een hooge toren of stelling met reservoir, waarin het water wordt gepompt, dat gelegenheid aanbiedt tot het in werking stellen van fonteinen, enz.

De heer Quintus stelde zich voor als donateur van de Afdeeling, terwijl de heer Sips zich als gewoon lid van de Maatschappij aangaf, ingaande 1 Januari 1885.

De bespreking van het bouwkundig onderwijs, op de Agenda geplaatst, werd verdaagd tot na de gehouden Algemeene Vergadering te Leeuwarden.

De tentoonstelling van de plaatwerken uit de bibliotheek der Maatschappij lokte Zaterdag en Zondag eenige bouwkundigen tot ter bezichtigingneming uit, waarvan twee tot de Afdeeling toetraden. Hoewel weinig publiciteit aan deze tentoonstelling was gegeven, mocht het Bestuur zich over de aanvankelijke resultaten verheugen 't welk aanspoort op den ingeslagen weg voort te gaan.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

In de fabriek van Delftsch aardewerk van de heeren Joost Thooft en Labouchère te Delft ligt thans gereed het tegeltafreel, dat bestemd is voor den gerestaureerden gevel van de Waag te Alkmaar. Het tafreel is negen M². groot, en stelt op 400 tegeltjes een groep voor, in het midden waarvan de »Alcmaria Victrix", met het omkranste zwaard in de rechterhand en steunende met de linker op Ceres. Deze zit aan de eene, Mecurius aan de andere zijde, aan de voeten der Stedemaagd. In 't verschiet, achter de groep, ziet men de stad Alkmaar.

Het ontwerp voor deze fraaie beschildering werd vervaardigd door den heer F. A. Gips, te Schiedam; het werd op de tegels gepenseeld door den heer L. Senf, de eerste schilder van de fabriek van den heer Thooft; de geheele uitvoering had plaats onder de leiding van den heer A. Lecomte, adviseur op artistiek gebied aan deze fabriek.

Met dit tableau, is door de fabriek het eerste groote werk geleverd waarbij van meerdere kleuren is gebruik gemaakt. Tot nu toe werd voor de beschildering slechts blauw gebezigd. De kennis van de samenstelling der overige kleuren, die nog op Oud-Delftsch aardewerk voorkomen, was verloren gegaan; maar na vele en moeilijke proefnemingen is het den heer Thooft echter gelukt, mengsels samen te stellen die, gebrand zijnde, verschillende goede kleuren op de tegels leveren.

Het tafreel voor de Waag van Alkmaar is, ook wat de kleuren betreft, zeer gelukkig uitgevallen.

Uit de in druk verschenen ontwerp-begrooting der gemeente Arnhem voor 1885 zien wij, dat de voor die gemeente aanzienlijke som van *f* 18.975 voor onderhoud van straten is bestemd (in 1884 slecht *f* 2195) en *f* 23.304 is uitgetrokken voor nieuwe trottoirs. Nu, — overdaad is het niet, hier en daar nieuwe en dan verhoogde voetpaden aan te leggen.

Jaren lang komen hier op de begrooting een paar memorieposten voor, die ook thans weer aanwezig zijn. Zij figureeren voor de verbetering der verbinding tusschen de Eusebius buiten- en binnensingels, en voor een abattoir.

Reeds lang heeft men rijkhalzend uitgezien naar het afschaffen van de memorie dezer posten; maar in plaats daarvan zijn er een paar memorie-lotgenoten bijgekomen. Want, pro-memorie worden gevoerd, 1e het aanschaffen en aanbrengen (!) van electrische uurwerken op verschillende punten der stad, en 2e het verbouwen en verbeteren van het gemeentehuis en het aankoopen van eventueel daarvoor noodige panden.

B. en W. vinden nu van die 4 posten de laatste nog van 't meeste belang; want onder de ontvangsten komt eveneens een memorie post voor, doelende op eene geldleening tot uitvoering van de werken aan het gemeentehuis.

Het groote hôtel van het verplegingsoord Bethesda te Laag-Soeren is nu reeds gebleken te klein te zijn. Het moet aanzienlijk worden uitgebreid, door een vleugel waarin behalve een reeks van badkamers, ook een zaal voor douche-baden, en vertrekken voor damp- en mineraalwaterbaden aanwezig zullen zijn.

Het geheel zal in overleg en onder toezicht van den architekt Brink Evers, te Dieren, worden uitgevoerd volgens de plannen van de heeren Rietschel en Henneberg te Berlijn, eene firma die vooral wat inrichting, verwarming, en watervoorziening van badinrichtingen betreft, een goeden naam bezit.

De »Verein Deutscher Ingenieure," een der belangrijkste vereenigingen op technisch gebied in Duitschland, hield van 1—3 September zijn 25e algemeene vergadering, waarop onder anderen de volgende onderwerpen werden besproken: de wet op de bescherming der industrie van Rijkswege, het uitschrijven van prijsvragen, onderzoek van stoomketels en machines, en de praktische opvoeding van machinen-technikers. Deze »Verein" telt 5100 leden, en heeft 29 afdeelingen.

De eerste acht gekleurde tableaux in den topgevel van het midden gedeelte van het Museum aan de Stadhouders-Kade zijn thans gesteld. Elk dezer tableaux stelt een heraut voor van een der voornaamste steden van Nederland.

Zij zijn vervaardigd in zoogenaamd gebakken sgraffitto, in de fabriek van Villeroy en Boch-frères.

VRAAGBAAK.

VRAAG 47. Kan men inlichtingen geven betrekkelijk overkappingen met zelfdragend gegalvaniseerd gegolfd plaatijzer, omtrent eenheidsprijzen, draagvermogen, spanning (ongeveer 12 M.) en duurzaamheid?

Zijn uitgevoerde projecten van dergelijke constructien in ons land of in den naasten omtrek aan te wijzen?

Afloop van Aanbestedingen.

KROMMENIE, 30 Aug. — Het gemeentebest. het ver- en bijbouwen der burgerschool, begr. *f* 18.000

H. Dierdorp te Westzaan.	*f* 20.500
J. Giebels en J. van Servellen te Haarlem.	» 18.100
D. W. Veneman te Amsterdam.	» 18.000
B. Krijnen, idem	» 16.985
P. J. van Workum idem	» 16.950
H. Meijer te Haarlem.	» 16.940
P. Hazenberg te Kromamenie	*f* 16.935
V. P. Braun te Beverwijk	» 16.300
M. Noë te Assendelft	» 15.900
P. Langedijk te Beverwijk	» 15.900
P. A. Nellissen te Haarlem	» 15.797
C. P. B. Schermer te Uitgeest	» 15.675
L. Lievaart te Groote IJpolder	» 15.581
M. van der Lippe te Beemste.	» 14.924
F. Zuiderbaan en H. Zwart te Purmerend	» 13.824 gegund

AMSTERDAM, 5 September. — Het bouwen van 4 woonhuizen in de Houbrakenstraat voor het Willemspark, onder beheer van den architekt H. J. Wigman.

J. G. de Haart	» 69.194
Cruiff en Schouten.	» 63.890
E. Eijsvogel	» 62.542
Giebels en Servellen te Haarlem	» 61.860
H. de Haan.	» 61.485
E. H. Helle en Köster	» 60.800

Macks en Boekholtz.	ƒ 60.780	
J. Koster.	» 59.800	
Ph. H. Warnes.	» 58.878	
H. E. Warnink en J. M. E. Stokmans	» 56.950	
B. Krijnen	» 55.930	
Begrooting	» 55.947.525	
	de overigen allen aldaar.	

DELDEN, 3 Sept. — De architekt G. te Riele Wz., voor den heer J. W. M. Schrader, het bouwen eener fabriek met weverij en verwerij, benevens stoomschoorsteen.

A. J. Mensink Szn. te Deventer .	ƒ 26.800
C. Eckhardt, te Almelo	» 26.580
W. J. Kolkert te Deventer.	» 22.811
E. van der Woerd Jzn	» 21.239
	gegund.

ALMELO, 6 Sept. — Het gemeentebest: het bouwen eener school van negen lokalen met onderwijzerswoning.

H. J. v. d. Meulen te Molkwerum.	» 25.490
J. Emmink Azn. te Meppel	» 25.365
A. v. d. Meer te Harlingen	» 24.678
J. Herselingen te Meppel en E. Groenink te Steenwijk	» 24.287
D. Landstro te Sneek.	» 23.980
K. Worst te Meppel en G. J. Ernst te Gaanderen	» 22.967
J. Kamphuis	ƒ 22.175
K. Otten te Meppel	» 22.767
J. C. Carmiggelt te Brummen. . .	» 22.466
B. Vixschosse Sr.	» 21.691
H. Timmer te Meppel	» 21.240
A. Schreuder en L. Barneveld . .	» 20.896
J. H. Scholten Az. firma E. Scholten en Zn.	» 20.765
M. Westenberg	» 20.690
J. en H. Nijhoff Fz	» 20.679
K. M. Spoor	» 20.280
E. Eshuis	» 19.885
C. Eckhardt.	» 19.849
Begr. ƒ 25.230	gegund.
	de overigen allen aldaar.

AMSTERDAM, 6 Sept. — De architekt IJ. Bijvoets Gzn.: voor rekening van den heer H. A. te Mijtelaar firma A. P. te Mijtelaar, het bouwen van werkplaatsen met bovenwoningen, remise, ijskelners enz. op een terrein gelegen aan de de Ruyterkade, hoek van het Oostelijk stations eiland.

H. C. Dorlas	ƒ 47.747
J. Koster.	» 44.900
Cruijff en Schouten	» 44.770
A. J. v. Liemt	» 44.258
B. van Buuren	» 44.000
P. A. Warnes	» 43.878
Gek. van Berkum	» 43.742
W. L. Leibbrandt	ƒ 42.232
E. R. Kuipers te Nieuwer-Amstel	» 42.000
H. J. Meekers	» 39.596
L. Pasterkamp te Durgerdam. . .	» 39.000
H. J. en G. Haaneribmvn. . . .	» 38.751
G. Booe	» 35.993
H. de Bruin.	» 36.763
A. H. Grijping firma Geb. Brugman	» 36.700
L. Vlasman.	» 36.245
	gegund.
	allen aldaar.

DORDRECHT, 10 Sept. — De architekt H. W. Veth: het afbreken en weder opbouwen van een winkelhuis, tot uitbreiding van het aangrenzende manufacturen magazijn van den WelEd. heer H. J. Holdeweij.

N. Klaus	ƒ 11.988
J. van der Vlugt.	» 11.750
A. Mulders	» 11.647
A. du Vijn	» 11.169
J. P. F. Kraus	» 10.430
H. van der Kloet	» 10.330
W. P. Tas.	» 10.300
G. Schouten.	» 10.285
A. Brandt	» 10.199
L. Kooijman	» 10.169
Aljes en Barto	» 9.666
	gegund.
	allen aldaar.

De leden der Maatschappij kunnen de volgende uitgegeven werken, voor zooverre die nog voorhanden zijn, aan het bureau der Maatschappij verkrijgen, tegen betaling van de opgegeven prijzen, zijnde meerendeels de helft van de oorspronkelijk voor de leden gestelde prijzen.

VERZAMELING
AFBEELDINGEN VAN OUDE BESTAANDE GEBOUWEN,

UITGEGEVEN DOOR DE

Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Aflevering 1. VLEESCHHAL TE HAARLEM; 3 platen. (Niet meer voorhanden).

Afl. 2. STADHUIS TE GOUDA; 3 pl.; ƒ 0.50

Afl. 3 en 4. STADHUIS TE MIDDELBURG; 8 pl. (slechts is nog voorhanden de 3e afl. met 4 pl.); ƒ 0.75.

Afl. 5. GEMEENLANDSHUIS VAN DELFLAND, HET SCHAIK en een PAKHUISGEVEL, allen te Delft; 3 pl.; ƒ 0.50.

Afl. 6. GEVELS VAN WOONHUIZEN TE AMSTERDAM; 5 pl. ƒ 1.— (niet meer voorhanden.)

Afl. 7. GEBOUW DER RIDDER (LOTERIJ-)ZAAL OP HET BINNENHOF TE 'S GRAVENHAGE; 4 pl.; ƒ 0.50

Afl. 8. DE WAAG TE DEVENTER; 8 pl.; ƒ 0.60

Afl. 9. WAAGGEBOUW OP DEN BRINK TE DEVENTER; TOEGANGSPOORTEN TOT: HET VOORMALIG ATHENAEUM ILLUSTRE, HET BURGER WEESHUIS, HET BINNEN GASTHUIS, DE ST. LUCAS EN METSELAARSGILDEN, HET VOORMALIG LEPROZENHUIS, HET VOORMALIG SPINHUIS, DE LOMBARD, HET VOORMALIG O. Z. HEEREN-LOGEMENT, EN EEN HUIS IN DE BARNDESTEEG, allen te Amsterdam; 6 pl. (niet meer voorhanden.)

Afl. 10. KLEINE HOUTPOORT TE HAARLEM, O. I. HUIS TE AMSTERDAM en ST. JANS GASTHUIS TE HOORN; 7 pl.; ƒ 0.75.

Afl. 11. CELLEBROERSPOORT TE KAMPEN, WATERSLOOTSCHEPOORT TE DELFT, WOONHUIS IN DE WARMOESSTRAAT TE AMSTERDAM, en TORENS TE GRONINGEN; 6 pl., ƒ 0.75.

Afl. 12. TOREN TE RHENEN; 7 pl.; ƒ 0.75.

Afl. 13. STADHUIS TE NAARDEN, twee WOONHUISGEVELS TE AMSTERDAM en een WOONHUISGEVEL TE ALKMAAR; 6 pl.; ƒ 1.00

Afl. 14, 15 en 16. STADHUIS TE LEIDEN; 18 pl.; ƒ 3.00.

Afl. 17. WOONHUISGEVEL TE AMSTERDAM. KAMERBETIMMERING UIT DORDRECHT, JONGENSPOORT VAN HET BURGER-WEESHUIS TE AMSTERDAM, HOOFDTOEGANG VAN HET COLLEGIUM THEOLOGICUM TE LEIDEN; 5 pl.; ƒ 1.00.

Afl. 18. 1e Gedeelte. STADHUIS TE CULEMBORG; 5 pl.; ƒ 1.00.
2e Gedeelte. WESTERHAL TE AMSTERDAM; 3 pl.; ƒ 1.00.

Afl. 19. WOONHUISGEVELS TE AMSTERDAM, GEVEL VAN HET PROVENIERSHUIS TE HAARLEM, INGANG TOT HET WIJNKOOPERS-GILDEHUIS TE AMSTERDAM, en SCHOORSTEEN- EN KASTRETIMMERING in een BURGER WOONHUIS TE AMSTERDAM; 5 pl., ƒ 2.00

Afl. 20. GEVEL VAN HET VOORMALIGE HEILIGE-GEEST HOFJE TE LEIDEN (Breêstraat), GEVEL VAN EEN BURGER WOONHUIS TE LEIDEN (Rapenburg), PORTAAL DER ST. JORISKERK TE AMERSFOORT: 7 pl.; ƒ 2.00.

Afl. 21. GEMEENLANDSHUIS VAN DELFLAND TE MAASSLUIS WESTERKERKS-TOREN TE AMSTERDAM; 6 pl.; ƒ 2.00.

Afl. 22. DE ZUIDER- EN DE OUDEKERKS-TOREN TE AMSTERDAM; 6 pl.; ƒ 2.—

Afl. 23. DE MUIDERPOORT TE AMSTERDAM; 6 pl.; ƒ 4.—

Afl. 24. GEBOUWEN, ENZ. TE DELFT; 8 pl.; ƒ 5.—

Afl. 25. HET RAADHUIS TE DELFT; 5 pl.; ƒ 4.—

FRED. STIELTJES & C^o.,

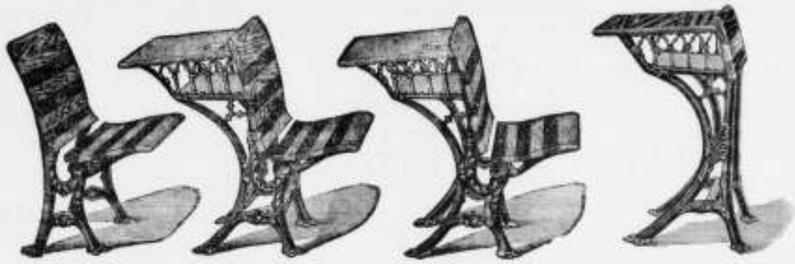
Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM

hebben voor dadelijke levering gereed:

2134

AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.

Bekroond met de hoogste onderscheiding.



Philadelphia 1876. Parijs 1878. Amsterdam 1883.

Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.

KERKBOUW
TE
KATWIJK AAN ZEE.

De HERVORMDE GEMEENTE te *Katwijk a/Zee*, het voornemen hebbende, **eene nieuwe KERK te doen bouwen** noodigt bij deze Heeren Bouwkundigen uit tot het maken van een **ONTWERP**, (teekeningen en begrooting) voor een **KERKGEBOUW**, dat zonder Gaanderijen 1300 zitplaatsen moet bevatten, en met inbegrip van volledig meubilement (*zonder Orgel*), niet meer dan ƒ **75.000** mag kosten. Het beschikbare terrein is 48 Meter lang en gemiddeld 34 Meter breed.

Als de ontwerper van de teekening, die voor den bouw wordt gebruikt, niet tot bouwmeester wordt gekozen, zal hem als schadeloosstelling ƒ **500.**— worden uitgekeerd.

De ontwerpen moeten franco bij den President-Kerkvoogd zijn ingezonden, vóór 1 November 1884 en vergezeld gaan van een verzegeld en met het zelfde motto als de teekening gemerkt briefje, waarin de naam en woonplaats van den inzender vermeld zijn. De niet bekroonde ontwerpen zullen met ongeopenden brief, aan het op te geven adres franco worden teruggezonden.

Nadere informatiën te bekomen bij den President-Kerkvoogd, den heer L. VAN DER PLAS, te *Katwijk a/Zee*. 2135

Heden verschenen en **uitsluitend voor den „HANDEL"** op franco aanvraag kosteloos verkrijgbaar:

De uitgebreide, meer dan 80 pagina's beslaande, op zwaar papier, met geïllustreerden omslag gedrukte

CATALOGUS

van alle Nederlandsche en de voornaamste Buitenlandsche Dag- en Weekbladen,

waarin door bemiddeling van het *Centraal Advertentie-Bureau, Neude* H 432 te *Utrecht*, ADVERTENTIËN kunnen worden geplaatst.

Ook advertentie-orders VOOR DIT BLAD worden door genoemd Bureau met den meesten spoed uitgevoerd.

UTRECHT, Sept. 1884.

Centraal-Advertentie-Bureau - Utrecht.

Bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, verschijnt:

MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

Dit Tijdschrift wordt den Eereleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van ƒ 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging ƒ 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct.

Advertentiën 1—10 regels ƒ 1.20, verder 10 Ct. per regel.

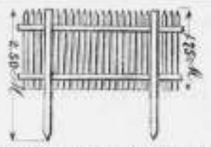
REDAKTIE: Een commissie uit het bestuur der Vereeniging.

Adres der Redaktie: den Sekretaris der Vereeniging, D. LAKO, te *Zwolle*.

BESTUUR DER VEREENIGING:

Jhr. Mr. V. E. L. DE STUERS, Den Haag, *Eere-Voorzitter*;
W. B. G. MOLKENBOER, Amsterdam, *Voorzitter*; J. D. BELMER, Kampen, *Onder-Voorzitter*; D. LAKO, Zwolle, 1e *Sekretaris*; W. VISSER, Lisse, 2e *Sekretaris*; B. J. BOUWMEESTER, Den Bosch, *Penningmeester*; H. L. BOERSMA, Den Haag; J. D. HUIBERS, Amsterdam.

Voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is de inteekening op bovengenoemd Maandblad, opengesteld tegen ƒ 3.— per jaar.



KYANISEERFABRIEK

VAN

J. & D. VAN DER POT,

ROTTERDAM.

voor RASTERWERK, zoowel bezaagd als rustiek, BINTEN, VLOERDEELEN, GEHEELE GETIMMERTEN enz. *Voorkomen behoudmiddel* tegen *rotten* en *Champion*, terwijl de vloeren ook veel minder afslijten.

Alles wordt op verlangen volgens teekening gereed gemaakt met bijlevering van hout.

Commissionnaires in

Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout.

EENIGE HANDELAREN in de

Prima Portland-Cement,

merk DYCKERHOFF & SOHNE,

in wichtdoende vaten van 180 Kilo en *in zakken* van 70 Kilo, **niet vervalscht** met **hoogovenslakken, kalksteen, trass**, of andere bijmenging, en laat op *de teef van 900 maas* per cM². *hoogstens 4% achter.*

HARD- en ZANDSTEEN, en

NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en Vernissen, uit de fabriek van den Heer

F. A. Q. VAN GELDER

te Rijswijk bij 's Hage.

Italiaansche Mozaïkvloeren,

2122 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.

BELGISCHE GIPS.

Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

LOUIS GOFFIN & Cie.,

27, Avenue Rogier 27.

LUIK. 2123

HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.

LA ROCHETTE STEEN.

Alles geleverd franco en op keur.

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2134

FABRIEKS-OPZICHTER.

Gevraagd om tot OPZICHTER in eene fabriek te worden opgeleid, iemand bekend met timmeren en het bouwkundig vak.

Zij, die iets van administratie kennen en eene goede hand schrijven, zullen de voorkeur genieten.

Reflectanten gelieven zich met uitvoerige inlichtingen omtrent hun persoon te adresseeren onder N°. 500 bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam. 2125

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen,

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Polytechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & Co. Noordwal, *den Haag.*

Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 2126

FRANCIS & Co. NINE ELMS BRAND PORTLAND CEMENT. LONDON.

Bekroond met de hoogste onderscheiding boven alle engelsche en andere merken:

PARIJS 1878, LONDEN 1851, PHILADELPHIA 1876.

Het werd gebruikt voor de *Thames-tunnels*, ook voor den nieuwen *Eddystone vuurtoren*, een der grootste werken dezer eeuw, na beproefd en vergeleken te zijn met alle voornaamste merken. Het wordt op de strengste keur en tegen zeer concurreerende prijs geleverd door de vertegenwoordigers

HENRI HUINCK & Co. Rotterdam,

en vele voorname handelaren in Bouwmaterialen. Monsters en prospecti gratis verkrijgbaar. 2127

2128

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner- Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.

Silezisch & Zweedsch GRANIET.

Fransch en Italiaansch MARMER.

Fransche KALKSTEEN.

Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

METAALBLADEN

tegen vochtige muren.

Prospectus en gebruiksaanwijzing gratis.

HENRI HUINCK & Co. Rotterdam.

Zie technische mededeelingen in N°. 30 van het Bouwkundig Weekblad. 2129

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CIMENT-TEGELS.

Villeroy & Boch, Mettlach

Boch Frères, Maubeuge

Minton, Hollins & Co., Stoke

benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 2130

bij de Vertegenwoordigers en Depothouders

DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2131

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.

Th. SANDERS,

Iets over de Inrichting

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2132

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephon N°. 352.

MAGAZIJN

van alle soorten Fransche-, Engelsche-, Amerikaansche-, Belgische-, en Duitsche

Bouwartikelen en Gereedschappen,

STALINRICHTINGEN. TUIGKAMERBENODIGDHEDEN.

Zelfregulseerende Verwarmingstoestellen.

ZUINIGHEIDSKACHELS.

Schoppen en Spaden. Poetskatoen.

Balkijzer en Kokerbalken. Espagnoletten.

HANG- en SLUITWERK in diverse stijlen, enz. enz.

„SOLID RELIEF."

BEHANGSEL en RANDEN

in buitengewoon zwaar relief, verkrijgbaar bij

J. WIJDOOGEN Jz.

10 Leliegracht,

AMSTERDAM.

NB. Het »SOLID RELIEF" overtreft de »LINCRUSTA WALTON" nog in stoutheid van teekening en verhevenheid. 2133

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 39.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEHER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned. Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — De overblijfselen van het oude Tiryns. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Prijsvragen. — Vraagbaak. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Heeren leden worden er aan herinnerd, dat de reductie op de vrachtprijzen voor de reis naar Leeuwarden slechts toegestaan wordt op vertoon van het BEWIJS VAN LIDMAATSCHAP als gewoon-, buitengewoon- of kunstlievend lid, voor het 2e HALFJAAR van 1884.

De regeling van het uitstapje op Vrijdag den 26sten is als volgt:

Vertrek uit Leeuwarden, des morgens te 9 uur 15 min.; aankomst te Harlingen, te 9 uur 56 min.

Vertrek uit Harlingen, per extra stoomtram naar Bolsward, te 10 ure; aankomst aldaar te 11 uur 15 min.

Vertrek van Bolsward, per idem, te 2 uur 30 min., aankomst te Sneek te 3 uur en 10 min.

Het middagmaal zal te Sneek worden gebruikt.

Des avonds zal een extra trein de deelnemers aan dit uitstapje, naar Leeuwarden terugvoeren.

DE OVERBLIJFSELEN VAN HET OUDE TIRYNS.

Reeds in het jaar 1876 bezocht Heinrich Schliemann met drie professoren uit Athene de groote vlakte van Tiryns, om onderzoekingen in het werk te stellen omtrent de aldaar toen nog aanwezige reusachtige muurwerken.

De oude citadel, Tiryns, volgens de sage de geboorteplaats van Herakles, ligt ongeveer op 1500 M. afstand van de golf van Argos, niet verre van het tegenwoordige Nauplia. Volgens een verhaal van Strabo is die burcht door Cyclopen gebouwd, die daarvoor door koning Proteus uit Lydië werden geroepen, en wekte de stevigheid der muren reeds de volle bewondering der oudheid. Dit was niet zonder reden; omtrent de grootte toch der enkele steenen verhaalt Pausanias, dat een twee-span van muildieren niet in staat was den kleinsten der steenen van het muurwerk van zijne plaats te verzetten. Schliemann berichtte reeds in zijn werk over Mykenae, dat hij steenen in den muur had gezien die 2.30 tot 3 M. lang waren, en 1 tot 1.5 M. dik. De voegen van den muur zijn met kleine stukken steen opgevuld, de gewone constructie van het verband, dat thans nog den naam draagt van cyclopenverband. De hoogte van enkele gedeelten van den muur moet 20 M. zijn geweest.

De vlakte, op den top van den heuvel, waarop de eigenlijke burcht was gebouwd, was 275 M. lang en 60 à 75 M. breed, en is 10 à 15 M. hoog. Noordelijk ligt een lager gedeelte, waarschijnlijk de beneden burcht met de woningen voor het gevolg des konings, en de stallen, zuidelijk een hooger gedeelte dat de eigenlijke

Gedrukt 23 September 1884.

Akropolis was en waarop het koninklijk paleis stond. De ommuring van dien Akropolis, uit een ondermuur bestaande en een bovenmuur (die dunner is) is 10 tot 15 M. zwaar. De muren zijn niet overal massief, maar bevatten inwendig verdedigingsgangen en galerijen, van 1.65 M. breedte, die spitsboogachtig zijn afgedekt. De overdekte ruimte zal waarschijnlijk tot magazijnen van levensbehoeften of verblijfplaats der strijdknechten hebben gediend. Een zeer breede oprit aan de buitenzijde, leidt naar een 5 M. breede poort, tot welker bevestiging ter rechterzijde een verdedigingstoren is opgericht.

In de vlakte, rondom den heuvel, lag de eigenlijke stad. Daarvan zijn ettelijke overblijfselen opgegraven, als fundamenten van woningen, muurwerken van waterleidingen en brokstukken van terra-cotta voorwerpen en metaalwerken, enz. waaruit Schliemann opmaakte, dat de burcht omstreeks 1700 vóór Christus moet zijn gebouwd. Volgens de overlevering is Tiryns in de 5e eeuw v. Chr. verwoest geworden — zooals uit de opgravingen is gebleken door brand — zoodat de stad reeds een puinhoop was tijdens de bloeiperiode van de Grieksche kunst. Toen Pausanias in de 2e eeuw na Chr. eene beschrijving gaf van de citadel, was ook deze reeds eene verlaten ruïne.

Maar al deze overblijfselen zijn voor het grootste gedeelte reeds bekend en ook reeds meermalen onderzocht geworden. De overblijfselen van het koninklijk paleis echter zijn, hoewel vroeger reeds ontdekt door Fr. Thiersch, maar spoedig wederom vergeten, eerst onlangs door Schliemann nader onderzocht en blootgelegd. De overblijfselen van dit paleis zijn van het meeste belang; Schliemann hield er een voordracht over in de vorige maand, bij gelegenheid van het Anthropologen congres te Breslau. Aan het verslag over die lezing, voorkomende in de „Bauzeitung", ontleenen wij het volgende. Meerdere bijzonderheden zal men naderhand kunnen vinden in het groote werk dat de onvermoeide onderzoeker over dit onderwerp voorbereidt.

Na verschillende onderzoekingen van kleineren omvang, is de puinmassa op het burcht plateau geheel afgegraven, waarbij op een diepte van 1 à 1.5 M. het metselwerk der fundamenten reeds te voorschijn kwam. Dit bestond, wat het benedengedeelte betrof, uit kalksteenen en leemmortel, en boven, uit 't zelfde materiaal benevens leemtegels; door de groote hitte bij den brand zijn de kalksteenen meerendeels tot kalk gebrand, en het overige materiaal is baksteen geworden. In de groote monolite steendrempels der poort- of deuropeningen zijn gedeeltelijk nog gaten te zien waarin de tappen der deuren waren aangebracht, en in de steenen kozijnen die, waarin ter meerdere stevigheid balken werden geschoven. De plaats waar de zuilen stonden welke, even als de zoldering die zij ondersteunden en het dak, van hout waren, is duidelijk aan te wijzen door de steenen, meestal kruisvormige penanten waarop zij gestaan hebben. De wanden zijn met mortel van leem bedekt, en daarna met kalk- of gipsmortel gestucadoord. Die laatste laag is gekleurd en veelal met schilderwerk bedekt. De vloer is op de binnenplaatsen en in de vertrekken samengesteld uit kalk- of gipsmortel, waarin een mozaiek van kleine steentjes. Dit is echter geenszins het oudste werk hetwelk op deze plaats gevonden is, niettegenstaande het afkomstig is uit de 2e eeuw vóór Chr. Op ongeveer 3 M. meerdere diepte zijn nog overblijfselen van een oudere nederzetting gevonden: deze bestaan uit muurwerk, puin en houtskool, waartusschen stukken huisraad van gebakken aardewerk, dat op één lijn schijnt te hebben gestaan met dat van 't oudste Troje.

Van groot belang is de platte grond van het paleis van Tiryns. Wanneer men door nadere onderzoekingen der verdedigingswerken uit den Heldentijd de overtuiging is toegedaan, dat — afgezien van de meersterlijke constructie — die werken, uit een militair oogpunt beschouwd, op de hoogte der moderne krijgwetenschap staan, dan is ook hetzelfde geldende voor dit tot nu toe als het oudst erkende Helleensche werk op burgerlijk bouwkundig gebied. Men zal met verwondering zien dat in een tijd, welke volgens de tegenwoordige inzichten behoort tot dien der eerste beschaving in Europa, een paleis werd gesticht dat even uitstekend in overeenstemming is met de natuurlijke eischen van het terrein, als met tamelijk ingewikkelde praktische eischen van de levenswijze der bewoners en de wetten der schoonheid. Niet alleen dat bij de indeeling van het grondplan op bepaalde assen is acht geslagen, maar ook op eene esthetisch werkzame opeenvolging en verbinding der hoofd-lokalen, terwijl aan de andere zijde de veelvuldige vertakkingen der gangen wijst op eigenaardige eischen van het gebouw die het gevolg zijn van nog niet geheel verklaarde behoeften. In elk geval zal men echter den indruk verkrijgen, dat dit gedeelte der architectonische scheppingen, hetwelk onafhankelijk is van kunstvormen, bijna zoo oud is als de bouwkunst zelve en dat de architekt welke vóór 3000 jaren een zoó goed overlegd plan leverde als dat van het paleis van Tiryns, zijn goeden naam op dit gebied ook thans nog zou kunnen ophouden.

Daar bij de beschrijving van het plan, geen teekeningen kunnen worden gevoegd, zal deze tot het noodzakelijkste beperkt worden.

Men treedt de citadel binnen door een hoofdpoort die veel overeenkomst heeft met de bekende leeuwenpoort van Mykenae, en men besteigt daarna een stijle straat tot aan den Zuidelijken rand van de rotsen, waar de straat zich tot een plein verbreedt. Ter rechterzijde heeft men vóór zich een groote uit twee vóór-hallen bestaand propylaion, waardoor men op de eerste zuidelijke binnenplaats van het paleis komt. De oorspronkelijke toestand der gebouwen die zuidelijk en westelijk van het paleis lagen is niet meer met zekerheid te bepalen, omdat daar ter plaatse een byzantijnsche kerk gestaan heeft, voor welker bouw het oudere muurwerk moest worden verwijderd, terwijl aan de geheele westzijde van het altaar groote rotsbrokken zijn weggebroken. De noordelijke vleugel die twee vertrekken bevat, heeft een tweede kleiner propylaion, dat naar een met zuilengangen omgeven binnenplaats leidt, die ongeveer in het midden van den geheelen Akropolis en op 't hoogste punt van de rotsen ligt. Deze hof is van een mozaiek vloer voorzien, welke versiering aanduidt, dat deze ruimte behoorde tot de gedeelten die de eigenlijke woning in het paleis uitmaken; ten zuiden bevinden zich de overblijfselen van een groot altaar.

Ten noorden van de genoemde binnenplaats, ligt het voornaamste gedeelte van het paleis, dat, waarvan Schliemann en Dörpfeld meenen dat het tot woning

strekte voor de mannen. Een der lokalen is 9.80 bij 12 M. groot: de zoldering werd door vier zuilen gedragen, terwijl het middengedeelte wel als niet overdekt moet beschouwd worden.

Men veronderstelt dat dit de zaal is waarin de slempartijen der bewoners werden aangelegd, de Megaron van Homerus, en dat de cirkelvormige verdieping in den bodem, die belegd is met een rood geschilderden en door ingegrifte lijnen in kwadraten verdeelden vloer, beschouwd moet worden als de plaats van den stookhaard. Een kleiner en westelijk gelegen lokaal, met een vloer welke bestaat uit één plaat van kalksteen, waarin enkele afvoerkanaaltjes, kan een der badkamers geweest zijn.

Ten oosten van de binnenplaats ligt een ander gedeelte van het paleis, dat streng is afgesloten van het eerstgenoemde, en een binnenplaats heeft met zuilengangen slechts aan twee zijden, en eveneens de plaats voor een stookhaard. Dit is vermoedelijk de woning der vrouwen, die met een gang in onmiddelijke verbinding staat met het Propylaion dat naar den zuidelijken voorhof leidt. Van de gebouwen aan de westzijde van het altaar, zijn geen overblijfselen meer aanwezig.

Architectonische onderdeelen van steen zijn slechts in gering aantal gevonden. Naast onderdeelen van kroonlijsten, als platen, met spiralen in relief versierd, zijn gedeelten gevonden van een gebeeldhouwd marmeren fries, waarin hier en daar stukjes glas zijn gezet, een zeer merkwaardige vondst. In grooter aantal zijn daarentegen stukken opgedolven van wandversieringen, deels ornamenten, deels figuren, met rood, zwart, geel, blauw en wit, op de kalk geschilderd. In 't ornament treedt het bekende spiraal motief, dat reeds veelvuldig bekend is uit de opgravingen van Mykenae, Archomenos enz., op verschillende wijzen opgevat, op den voorgrond. Onder proeven van figuren, is het brokstuk eener geschilderde gevleugelde vrouwenfiguur het belangrijkst, daar de vleugels zijn voorgesteld als te zijn ontwikkeld uit de armen. Schliemann's vriend Virchow, die al zoo vaak tegen den anatomischen onzin der engelen geijverd heeft, omdat de vleugels uit een gedeelte van 't lichaam groeien dat door het stelsel van beenderen daartoe allerminst geschikt is, heeft zich uitbundig verheugd over de logica der kunstenaars uit het tijdperk der Helden.

Men zal zich voorloopig tevreden moeten stellen met deze enkele mededeelingen. Eerst nadat al hetgeen is gevonden, nauwkeuriger zal zijn onderzocht en bestudeerd, en Dr. Schliemann ook daarover weder een geïllustreerd werk zal hebben uitgegeven, kunnen de resultaten der laatste opgravingen van Tiryns die belangrijke plaats innemen die hen bij voorbaat reeds wordt ingeruimd.

Met ongeduld worden tevens te gemoet gezien de resultaten van de opgravingen in Kreta.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Te Deventer zijn bij het vernieuwen van een tweetal koorramen in de Groote of Lebuinus kerk muurschilderingen gevonden. Hoewel de schilderingen veel geleden hebben, en de overgebleven kleuren slechts mat en bleek te voorschijn treden, is de vondst niet zonder eenig belang.

Deze muurschilderingen vullen de muurvlakten tusschen de ramen en de wandpijlers, juist onder de kapiteelen van deze pijlers, waarop de gewelfribben rusten. Zij zullen ongeveer 1 meter breed en 2 meter hoog zijn, en wegens de groote hoogte van de kooramen dezer hallenkerk is het moeilijk ze van den beganen grond duidelijk op te nemen. De eerst ontdekte schilderij is eene heraldische figuur, een schildknaap of iets dergelijks, die een lans vasthoudt, van wier top een vlagtje wappert, waarop een wapenschild afgebeeld is, terwijl de persoon in de andere hand een tweede schild draagt.

De tweede schilderij stelt een soort gerechtigheid voor. De vrouwelijke figuur is gevleugeld en is getooid met een rooden mantel. In de eene hand heeft zij het omhoog geheven zwaard, in de andere hand de weegschaal. In elk der beide schalen bevindt zich een kind, terwijl een heel leelijk monster, dat iets van een hond heeft en mogelijk de duivel in eigen persoon is, met beide voorpoten zich inspant, om de schaal met het eene kind omlaag en de andere omhoog te duwen.

Van een derde schilderij zijn nog sporen gevonden, doch meer niet. Het blijkt dat op die plaats de muur naderhand nieuw ingemetseld of beraapt is geworden, zoodat de beschildering verdwenen is.

De eigenlijke strekking en beteekenis, van deze schilderingen zal vermoedelijk wel uit een nader onderzoek der archieven kunnen blijken.

Zooals zij zich nu vertoonen zijn zij geen groot sieraad, toch trekken zij wel den beschouwer aan en doen hem begrijpen hoe oneindig veel beter indruk deze kerk vroeger maakte in al haar kleurenpracht, dan tegenwoordig in de witkalk.

De beschilderingen zijn geheel in het Gothische genre, meest vlakke tinten met weinig relief.

Het verdient vermelding, dat de aanwezigheid dezer schilderingen reeds lang voorspeld is.

In den »Overijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren" van 1847 vindt men vermoedelijk van de hand van den toenmaligen archivaris van Deventer, Molhuyzen, de volgende mededeeling:

» . . . . . Er is geen twijfel aan, of het Koor der Groote Kerk te Deventer is ook met schilderwerk versierd geweest, dat misschien nog onder de kalk schuilt.

Het blijkt uit het volgende verdrag tusschen Deken en Kapittel der Kerk en zekeren schilder Rembertus.

»»Toe weten, dat broder Rembert noch sal maelen IIIJ vaeck vp onsen chore eijn iclic vaeck voer XXII rins. gul. vp sijne cost vnd scaden in gueden bestendigin werke, na guetdunke dekens en capittels ofte des meysters fabrice, gelyck dat yerste vaeck gemaket vnd ghemaelt is. En wert sake, dat broder Rembert vorsc. den werke en treckede, toe wat tyden dat gheschege, dan mach onse magister fabrice om [hem] oerlof geuen vnd betalen on na verloep des werkes dat he dan ghemaket hedde en behaelden soe voele inne van den loene alse den werke in der tyt vertrecket were.

Item want broder Rembert sick sere beclaget van den yersten vake dat he ghemaket hevet, dat he daer syen arbeyt in scheten moet, soe sal onse magister fabrice voer dat yerste vaeck geven XXIII rins. g.

Item soe sal broder Rembert voers. den deken en capittel verbunden wesen dyt voers. werck al deger vnd wol toe maken, en deken vnd capittel noch magister fabrice en sollen broder Remberte niet versetten ton sy sake dat hy den werke ontrecken wolde in der materien vnd in der formen alse dat yerste vaeck begunt vnd ghemaket is.

Item wan dat werck toe samende vervollet is, dan sollen deken en capittel broder Remberte schencken een nye cappe van vyef ofte seess rins. guld.

Item ofte magister fabrice hedde proisen gedaen an varwen ofte oley, dat sal men broder Remberte gunnen en geuen voer sodane gelt alse dat vercoft is sonder argelist.

Item soe sal broder Rembert dyt werck voers. maken bynnen enen jare na datum desser cedelen en men sal betalen enen igeliken rins. gul. met IJ ar. gul. vnd IJ cr. in golde of anderen paymente, dat daer guet voer is, sonder argelyst in al desen voirs. punten op beyden sy den. Datum et actum anno m.cccc.xlvij octaua die mens. July." "

Dat het werk voltooid geworden is blijkt uit de quitantien, op den rug van het stuk, waar Rembertus heeft opgeteekend, wat hij van tijd tot tijd had ontvangen. In verwen werden hem 9

Rijnsche gulden betaald en het geheel voor het schilderwerk en andere zaken bedroeg 113 Rijnsche gulden en 11 cromsterten."

Het opgegeven jaartal in het contract 1447 past zeer wel bij het genre waarin de stukken geschilderd zijn, zoodat ontwijfelbaar de overeenkomst gestrekt heeft voor de vervaardiging der thans gevonden werken.

Nog op andere plaatsen: aan den zijwand dicht bij het Westeinde, alsmede in de krypt zijn eenige jaren geleden ook muurschilderingen ontdekt, blijkbaar gedeeltelijk van ouder, gedeeltelijk van jonger datum dan de thans ontdekte, maar sommige gedeelten hiaander wel geconserveerd.

Amsterdam zal met een tweetal nieuwe kerken verrijkt worden.

Een Protestantsche kerk zal worden gebouwd bij de Linnaeusstraat buiten de Muiderpoort; een R. K. in de Eerste Parkstraat bij de Linnaeusstraat.

Deze laatste kerk zal worden gebouwd naar de plannen van den Rotterdamschen architekt E. J. Margry, in vroeg-Gotischen stijl. Nog in den loop van dit jaar wordt er een aanvang mede gemaakt.

PRIJSVRAGEN.

KERKBOUW TE KATWIJK AAN ZEE.

Na kennis genomen te hebben van het uitschrijven eener prijsvraag van een kerkgebouw te Katwijk aan Zee, werd door het Bestuur der Maatschappij het programma voor den wedstrijd opgevraagd.

In antwoord daarop volgde enkel de raad, om te wachten op het verschijnen van een tweede advertentie en programma In een P. Scr. werd nog medegedeeld, dat de termijn van inzending der teekeningen zoo noodig tevens zal worden verlengd.

Inmiddels werd van andere zijde vernomen, dat (hoewel de advertentie er niet van sprak) een toren bij het kerkgebouw gewenscht werd, terwijl een belangstellend lid de mededeeling deed, dat het hem (dus even als het Bestuur der Maatschappij) gebleken was, dat er geen programma voor den wedstrijd bestond.

Bij een onmiddelijk daarop gevolgd bezoek van den Secretaris der Maatschappij aan den heer President Kerkvoogd te Katwijk, werd hem de mededeeling gedaan, dat door gerezen moeilijkheden omtrent het bouwterrein, de prijsvraag voorloopig zou worden uitgesteld, zooals uit eene advertentie zou blijken.

De prijsuitschrijvers zijn gewezen op — en in het bezit gesteld van de 12 artikelen, bij het uitschrijven en beoordeelen van prijsvragen in acht te nemen, welke artikelen zijn vastgesteld door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Wij vertrouwen dat nu op deze artikelen zal worden gelet en dat het aanstaande programma duidelijk worde gesteld; dat de voor den bouw beschikbare som meer geëvenredigd zal zijn aan de eischen ervan; dat de prijs die het bekroonde ontwerp wordt toegekend, hooger zij dan bij de eerste advertentie werd bepaald, en het programma de uitdrukkelijke verzekering bevat, dat de uitvoering zal worden opgedragen aan den vervaardiger van het bekroonde ontwerp.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 47. Overkappingen van gegalvaniseerd zelfdragend gegolfd plaatijzer, zijn in Nederland geleverd door de heeren E. en P. Rottsieper, civiel ingenieurs te Ronsdorf (Rhein-pruisen), voor een wagen- en locomotief remise, met werkplaats en smeederij te Delfshaven, ten behoeve van de Rotterdamsche Tramway-Maatschappij. Binnen korten tijd zal een dergelijke overkapping worden gesteld op een deel der Stearinekaarsenfabriek te Gouda.

De volgende mededeelingen ontleenen wij aan een schrijven der heeren E. en P. Rottsieper.

Deze daken kunnen uitgevoerd worden tot een spanwijdte van 40 M.; een kap van 25 M. spanwijdte is te zien in de werkplaatsen der fabrikanten Wilh. Tillmann in Remscheid (Regierungsbezirk Düsseldorf).

De dikte van het plaatijzer richt zich naar de spanwijdte en daaruit volgt de prijs.

Het geheele dak bestaat uit vrij-dragend gegolfd plaatijzer; om verschuiving te beletten door uitzetting bij warmte, zijn op afstanden van ongeveer 5 M. eenvoudige spanstangen aangebracht. Een dakstoel is overbodig, waardoor de constructie zeer licht wordt: daarbij moet nog in aanmerking worden genomen, dat men ook de wanden bij sommige primitieve bouwwerken van plaatijzer kan maken, zooals dit te Delfshaven geschiedt is. Het geheele gebouw wordt daardoor lichter en de fundamenten minder kostbaar.

Het plaatijzer voor dergelijke vrij-dragende daken mag niet vlak, maar moet diep gegolfd zijn en wel zoodanig, dat in de doorsnede, de hoogte der golvingen minstens gelijk is aan de breedte of lengte er van. Is b. v. de lengte der golving 100 mM., en de hoogte 50 mM., en de plaat zelve 1 mM. dik, dan zal de toe te laten belasting per M². 1355 kilo bedragen. Het plaatijzer wordt voor gebogen daken machinaal volgens het beloop van het dakvlak in den vereischten vorm gebracht, en heeft in zulke gevallen nog meer draagkracht.

Dergelijke daken zijn bijna onverwoestbaar, men behoeft het ijzer slechts op eene of andere wijze te beveiligen tegen roesten. Het beste geschiedt zulks door het te verzinken, evenwel niet langs galvanischen weg, zooals dit in Engeland en België gebruikelijk is, maar door herhaald indoopen in vloeibaar zink, nadat de metaalvlakte vooraf volkomen zuiver is gebeten door indompeling in eenig zuur. Op deze wijze wordt het metaal overtrokken met een sterke laag van zink, welke het gewicht van het plaatijzer (bij 1 mM. dikte hiervan) met 10 % verhoogt. Men heeft hierdoor de zekerheid, dat de daken nog na een honderdtal jaren roestvrij zijn; terwijl de dunne laag van zink die langs galvanischen weg wordt gelegd, reeds na 10 jaren niet dicht meer is, zoodat men genoodzaakt is de daken te laten verwen. In de laatste jaren heeft men echter zulke voortreffelijke vertsoorten voor dergelijke ijzerconstructies vervaardigd, dat het niet eenmaal noodig is verzinkt ijzer voor zulke daken te nemen, welk materiaal natuurlijk iets duurder is dan het onverzinkte.

De prijzen dezer vrijdragende daken zijn natuurlijk hooger dan die voor gewone, maar daartegenover staat, dat de eerste dan ook geheel brandvrij zijn, dat zij het veel langer uithouden, en geen onderhoud behoeven. Het is moeilijk eenheidsprijzen voor deze verkappingen op te geven, daar veel afhangt van de spanwijdte en de kosten van montage.) De heeren Rottsieper geven echter desverlangd ook de prijzen op voor de geheel gemonteerde kap.

Met het oog op de soliditeit geven wij hier het getuigenis van den heer Ingenieur architekt J. Schotel te Rotterdam, luidende als volgt:

De ondergeteekende, Ingenieur der Rotterdamsche Tramway-Maatschappij verklaart zijne volkomen tevredenheid omtrent de door de firma W. Tillmanns te Remscheid uitgevoerde werken, zijnde: eene Wagen- en Locomotief-Remise, benevens eene werkplaats met smederij te Delfshaven; de constructie, hoewel zeer licht, laat niets te wenschen over, daarbij heeft zij bij den storm van 14 October 1881, bij een winddruk van 139 Kilo per M², bewezen zeer solide te zijn, daar zelfs niet de geringste beschadiging daaraan is ontstaan.

Rotterdam, 3 Nov. 1881. J. SCHOTEL.

Deze gebouwen der Rotterdamsche Tramway Maatschappij zijn geheel en al van ijzer vervaardigd, en de gewelde plaatijzeren wanden door middel van kleine schroefbouten bevestigd op één steens zware penant- of fundeeringmuurtjes.

VRAAG 48. Is het glazuur van de Delftsche of Harlingsche tegels, toegepast in buitenwerk, op den duur bestand tegen den invloed van het weêr?

ANTWOORD 48. De Harlingsche (model oud-Delftsche) tegels zijn betr kkelijk sinds kort in ons land gebruikt tot versiering van gevels. Moeielijk kan alzoo van langdurige ondervinding worden gesproken. In den laatsten tijd zijn Harlingsche tegels o. a. gebruikt, in 1879 bij den bouw van het station der H. IJ. S. Maatschappij en bij een drietal woonhuizen aan de Sarphati Kade te Amsterdam. Van al deze gebouwen was de heer Th. Sanders de architekt.

Tot nu toe hebben deze tegels zich uitmuntend gehouden, en zullen dus ook verder wel blijken bestand te zijn tegen den invloed van het weêr.

Harlingsche tegels hebben op een poreuse onderlaag aan de buitenvlakte een dun laagje percelein aarde, waarop de beschildering. De nieuwe Delftsche tegels bestaan door en door uit één zelfde massa, nog harder gebakken dan de bekende Engelsche Minton tegels.

Het spreekt van zelve, dat deze Delftsche tegels onvergankelijk moeten zijn.

Afloop van Aanbestedingen.

SNEEK, 13 Sept. — Voogden van het oude burger weeshuis: het bouwen eener schelphuizinge.

S. P. de Vries, te Paregge	ƒ 22.339
D. K. Wielenga, te Iskenhuizen,	» 20.900
J. H. Bos, te Twijzel	» 20.340
J. Pijlstra, te Bergum	» 20.335
M. v. d. Molen, te Buitenpost	» 20.289
C. H. Visser, te Sneek	» 20.200
P. Westra, te Arum	» 20.120
R. v. d. Weide, te Wons	» 19.974
A. Hamersma, te Bolsward	» 19.700
C. de Vroeg, te Terwispel	» 19.670
J. Poutsma, idem	» 19.668
S. Runia, te Schraard	» 19.659
A. v. d. Meer, te Harlingen	» 19.650
K. J. v. d. Schaaf, te Terhorne	» 19.417
E. van der Veer, te Sondel	» 19.385
G. D. de Boer, te Oppenhuizen,	» 19.240
M. Schotanus, te Boxum	» 19.200
A. Nieuwland, te Deinum	» 19.180
T. Gaastra, te Britswerd	» 18.676
H. Frankena, te Journe	» 18.300
D. Landstra, te Sneek	» 17.980
H. T. Biesma, te Boxum	» 17.345
G. J. Lanting, te Deersum	» 17.239
H. Zwart, te Folsgare	» 16.984

LEIDEN, 16 Sept. — De architekt W. F. van der Heijden: het verbouwen van de perceelen aan de Botermarkt n. 5 en 6 te Leiden:

J. C. Verhoeve,	ƒ 17.120
C. G. van Oearle,	» 16.980
A. van 't Riet,	» 16.764
G. Splinter,	» 16.590
C. Carlier,	» 15.290
P. L. van Erkel,	» 16 090
P. C. de Vriend,	» 15.917
N. Brink Jr.,	» 15.200
J. B. Hoogeveen,	» 14.995
M. N. Langezaal,	» 14.560

gegund.

EINDHOVEN. 17 Sept. — Mej. de wed. J. H. Kever Barette: het bouwen van vier woonhuizen in de Willemstraat aldaar:

G. J. van Heek en Co. te Delft,	ƒ 13.360
M. Hezemant te Eindhoven,	» 12.585
C. van Bakel Cz. idem,	» 11.999.85
B. Boogaarts te Woensel,	» 11.997
W. H. Booms te Eindhoven,	» 11.880
W. van Vlokhoven te Stratum,	» 11.000

gegund.

'S GRAVENHAGE. 19 Sept. — Het minist. van waterstaat, handel en nijverheid: het maken van een gebouw voor den postpakketdienst en voor eene uitbreiding der lokalen voor den postdienst achter het postkantoor te Leiden:

Th. Los te Leiden,	ƒ 24.000
A. Rinck te Haarlemmermeer,	» 23.450
P. L. van Erkel te Leiden,	» 23.266
G. S. Linter idem,	» 22.853
J. J. Hasselbach idem,	» 22.838
C. Alkemade Jr. te Noorwijk,	» 22.600
W. G. Mansvelt te 's Gravenhage,	» 22.590
P. J. Christiaanse te Leiden,	» 22.572
S. B. Peyra te Haarlem,	» 22.345
G. Toornvliet te Gouda,	» 22.260
W. van Dam te Leiden,	» 21.970
P. C. de Vrind idem,	» 21.947
J. P. A. Nelissen,	» 21.730
C. M. Roozenburg,	» 21.185

MIDDELBURG. — De heer W. J. Sprenger: het bouwen eener villa te Domburg, begr. ƒ 21.450

F. J. M. van der Hell	» 25.280
L. Francke, te Oostkapelle	» 24.895
C. L. van Sorge	» 24.798
W. van Uije en Zonen	» 23.868
J. M. van Dijmars en Zonen	» 22.449
C. A. Goethals	» 22.394
M. K. Jeras en Zonen	» 21.940
H. P. van de Ree	» 21.380

de overigen allen aldaar.

AMSTERDAM, 19 Sept. — Het bouwen van drie woonhuizen Weesperzijde, voor rekening van den WelEd. heer Scheerens.

P. J. van Workum	ƒ 47.600
W. H. Struis	» 40.900
J. de Lanhe	» 39.980
H. v. d. Oever en J. Heijink	» 39.963
J. Poot	» 39.200
A. Aalders	» 38.688
J. J. Vontijn	» 38.300
J. Giebels en J. van Berne	» 37.540
B. de Bruin	» 37.450
B. Krijnen	» 37.129
A. Paans	» 37.000
F. Luijten	» 36.900
J. P. Ricken	» 36.850
Peeters en Roelofsen	» 36.700
D. Zaiderhoek	» 36.600
J. G. de Haart	» 36.333
P. Kampen en J. v. Harderwijk	» 35.900
L. Brouwer	» 35.485
D. H. Zeevat	» 35.438
Oosterink en Schut	» 35.100
L. Kroonen	» 34.880
C. Rijscogel	» 34.857
H. W. A. Paans	» 34.850
C. Aloerts	» 34.800
D. Heijink	» 34.489
H. de Haan	» 34.190
G. Boon	» 33.950
Ph. A. Warners	» 33.685
K. J. B. v. Damme	» 33.300
Benand en Boeljon	» 32.500
E. H. Helle en C. Kosters	» 32.032

gegund.

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.
GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.
BEKROOND: Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.
JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.
FABRIEK VAN
MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.
Succursales: Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.
OPGERICHT 1830. 2143
Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:
FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN.

Th. SANDERS,
Iets over de Inrichting
VAN
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.
f —.50

FRED. STIELTJES & C^o.,

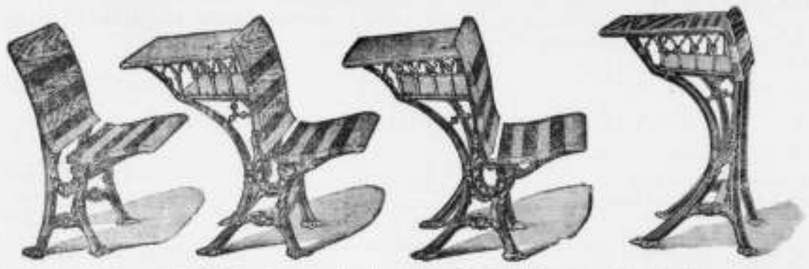
Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM

hebben voor dadelijke levering gereed:

2136

AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.

Bekroond met de hoogste onderscheiding.



Philadelphia 1876. Parijs 1878. Amsterdam 1883.

Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.

The St. Pancras Iron Work Company. London.



FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

2137 EN

Stal-Benoodigdheden.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE, Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

„SOLID RELIEF."

BEHANGSEL en RANDEN

in buitengewoon zwaar relief, verkrijgbaar bij

J. WIJDOOGEN Jz.

10 Leliegracht,

AMSTERDAM.

NB. Het »SOLID RELIEF" overtreft de »LINCRUSTA WALTON" nog in stoutheid van teekening en verhevenheid. 2138

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2139

METAALVERVEN

ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.

SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)

G. DUPILLE & E. CHALMEL Succ^s.

8 RUE D'ENGHIEN, PARIJS. 2140

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk TB bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.

Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.

Zij zijn uitstekend geschikt om zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.

Het vocht-werend element van onze bepleistering TB is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat

Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften betreffende het aanwenden van onze verven op de meest vochtige muren, is voor iedereen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar.

TROTTOIR-TEGELS. CEMENT-TEGELS.

PARKETVLOEREN,

Villeroy & Boch, Mettlach

Boch Frères, Maubeuge

Minton, Hollins & Co., Stoke

benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 2141

bij de Vertegenwoordigers en Depothouders:

DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

Heden verschenen en **uitsluitend voor den „HANDEL"** op franco aanvraag kosteloos verkrijgbaar:

De uitgebreide, meer dan 80 pagina's beslaande, op zwaar papier, met geïllustreerden omslag gedrukte

CATALOGUS

van alle Nederlandsche en de voornaamste Buitenlandsche Dag- en Weekbladen,

waarin door bemiddeling van het *Centraal Advertentie-Bureau, Neude* H 432 te *Utrecht*, ADVERTENTIEN kunnen worden geplaatst.

Ook advertentie-orders VOOR DIT BLAD worden door genoemd Bureau met den meesten spoed uitgevoerd.

UTRECHT, Sept. 1884.

Centraal-Advertentie-Bureau - Utrecht.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2142

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephon N°. 352.

MAGAZIJN

van alle soorten Fransche-, Engelsche-, Amerikaansche-, Belgische-, en Duitsche

Bouwartikelen en Gereedschappen,

STALINRICHTINGEN. TUINKAMERBENOODIGDHEDEN.

Zelfregulceerende Verwarmingstoestellen.

ZUINIGHEIDSKACHELS.

Schoppen en Spaden. Poetskatoen.

Balkijzer en Kokerbalken. Espagnoletten.

HANG- en SLUITWERK in diverse stijlen, enz. enz.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4^de JAARGANG N°. 40.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. K. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEE.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

De 50ste Algemeene Vergadering. — Verslag van de Vergadering der afdeeling Rotterdam, gehouden 19 September 1884. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Prijsvragen.

DE 50^ste ALGEMEENE VERGADERING.

Het geringe aantal leden der Maatschappij, hetwelk per Oosterspoorweg uit het zuiden van Noord-Holland naar Leeuwarden reisde, groeide gelukkig, naarmate men de Friesche hoofdstad naderde, allengskens aan. De gedrukte stemming van hen die een weinig bezochte vergadering vreesden, werd daarom gelukkig gaandeweg gunstiger en te Zwolle was reeds alle onzekerheid geweken.

Toen op den volgenden dag, Donderdag 25 September, de vergaderde leden aanwezig waren in de Harmonie te Leeuwarden, telde men er ruim 60.

In het vergaderlokaal werd een belangrijke tentoonstelling gehouden van teekeningen enz., voor 't groote meerendeel bijeen gebracht door de leden der afdeeling Leeuwarden. Al aanstonds viel het oog op eene ruime collectie teekeningen van de Gemeentewerken te Leeuwarden, als: schoolgebouwen, de Wirdumerpoorts draaibrug, de overdekking op de veemarkt, het gymnasium, een teekening voorstellende op welke wijze men voornemens is het belangrijke Waaggebouw te restaureeren, enz. Daartegenover hingen een aantal uitmuntende teekeningen, door leerlingen der ambachtschool vervaardigd. Verder waren tentoongesteld verschillende keurige ontwerpen, waaronder wij opmerkten, eenige voor woonhuizen door den heer H. H. Kramer gebouwd, van de kerk te Sjummarum, van het Old-Burger weeshuis, door den heer Stoett, van een overdekte vleesch- en groentenmarkt door den heer A. T. van Wijngaarden, van een stelphuizinge door den heer W. C. de Groot en ontwerpen en opnemingen van den heer N. van der Hoeff. De heer J. H. Schröder had een door hem ontworpen en in gips afgegoten console en een in klei geboetseerde friesversiering tentoongesteld.

Belangrijk waren ook de vele uitvoerige teekeningen die betrekking hadden op het huis van opsluiting en tuchtiging te Leeuwarden, evenals die van het ziekenhuis te Deventer, tentoongesteld door den heer W. C. Metzelaar. Van de tentoongestelde materialen vermelden wij de tegels van den heer van Hulst te Harlingen, welke bewijzen met welk een ijver aan die fabriek naar vooruitgang wordt gestreefd. Monsters van tufsteen enz. waren uitgestald door de heeren van der Mey en Vermeulen, steenfabriekanten te Berlicum en Leeuwarden.

Te ongeveer half tien ure nam de heer J. E. G. Noordendorp het woord, en verwelkomde in de meest hartelijke bewoordingen de naar Leeuwarden opgekomen leden. Spreker herinnerde er aan, dat hij op de laatste Mei-vergadering de vraag, of Leeuwarden de leden der Maatschappij wilde ontvangen, volmondig met ja beantwoord had, vertrouwende dat men de jonge krachten dier Afdeeling niet uit het oog zou verliezen. Spreker had dit gezegd, overtuigd dat hij in den geest der Afdeeling had gesproken; en die overtuiging werd nog vaster toen hij te Leeuwarden een zoodanige sympathie ondervond, dat die geleid heeft tot een passende ontvangst. In de hoop dat hieruit een vasteren band tusschen de leden van Noord- en van Zuid moge ontstaan, riep de heer Noordendorp de vergaderde leden een hartelijk welkom toe.

Alvorens de vergadering te openen, deed de Voorzitter der Maatschappij, de heer C. Muysken, uitkomen, op

welk een hoogen prijs, niet alleen de tegenwoordig zijnde leden, maar ook zij die niet konden opkomen, de gastvrijheid der Afdeeling Leeuwarden stelden. Het bezoek aan het Noorden had daarbij een groote beteekenis, omdat het de eerste algemeene vergadering was die in die streken werd gehouden, en spreker hoopte met den heer Noordendorp dat hieruit engere aansluiting zoude voortvloeien. Ook het Bestuur stelt de hartelijke ontvangst op zeer hoogen prijs, en betuigt zijn innigen dank daarvoor.

Na in herinnering gebracht te hebben, dat het Bestuur, ook gedeeltelijk naar aanleiding van de wenschen der leden, de directe belangen der Maatschappij bij het samenstellen der agenda niet op den voorgrond had gesteld, maar wel meer algemeene, doet de Voorzitter nog eenige mededeelingen omtrent den toestand der Maatschappij, die stof tot dankbaarheid zullen geven. Uit die mededeelingen blijkt, dat het aantal leden op 25 September 1884 is aangegroeid tot 857, tegen 850 op dat zelfde tijdstip in 1883. Het gebouw voor permanente tentoonstellingen zal ongetwijfeld in 't begin van het volgende jaar gereed zijn, en de tentoonstelling met de Mei-vergadering geopend worden. Met waardeering wordt daarbij melding gemaakt van de vele geschenken, voor den bouw ontvangen.

Deze en meerdere mededeelingen geven recht om te wijzen op den bloeienden toestand der Maatschappij; de Voorzitter eindigt met den wensch dat al de leden, met wie in het Noorden is kennis gemaakt, in Mei te Amsterdam zullen komen, dat daaruit een druk bezochte vergadering zal voortvloeien, en verklaart hierna deze vergadering voor geopend.

Vermeenende in den geest der vergaderde leden te handelen brengt de Voorzitter punt 4 het eerst in behandeling en verzoekt daarom het woord, ten einde het gekozen onderwerp: „De laatste jaren op bouwkunstig gebied in Nederland" in te leiden.

De hoogst belangrijke lezing, die zoo spoedig mogelijk in haar geheel in de werken der Maatschappij zal opgenomen worden, gaf aanleiding tot veel discussie. Men was het eens, dat in de laatste jaren veel was verbeterd, en ook, dat veel was gedaan op het gebied van het onderwijs, en dat, wat de Polytechnische school betreft, den hoogleeraar E. Gugel te Delft, een woord van warme hulde moest worden gebracht voor het vele goede, door hem tot stand gebracht.

In den loop zijner redevoering, las de heer Muysken een circulaire voor, aan hem, als particulier, gericht door de Society for the protection of ancient buildings, in Engeland, waarin wordt gewezen op de wijze waarop in vele gevallen de restauratie plaats heeft van gebouwen van artistieke, of historiesche beteekenis. Deze circulaire, uitgaande van een comité van ruim 90 personen, waaronder Alma Tadama, Prof. Dr. Carl von Lützow, W. B. Scott, en vele andere groote mannen, luidt als volgt:

Society for the protection of ancient buildings.

Eene Maatschappij die voor het publiek komt met een naam als die aan het hoofd van dit opstel, ligt onder de verplichting uiteen te zetten, op welke wijze en waarom zij zich voorstelt, die oude gebouwen te beschermen, die in de meening der meeste menschen zoovele en zulke uitmuntende beschermers hebben. Ziehier de toelichting welke wij aanbieden.

Ontegenzeggelijk heeft zich in den loop der laatste 50 jaren, eene nieuwe belangstelling, men zou bijna kunnen zeggen een nieuw gevoel geopenbaard voor die oude gedenkteekenen der kunst, en zij zijn het onderwerp eener hoogst belangrijke studie geworden, zoowel op 't gebied van Godsdienst en Geschiedenis, als op dat der kunst. Het is niet te ontkennen, dat dit één der lichtzijden van onzen tijd is en toch zijn wij overtuigd, dat als men voortgaat, oude gebouwen te behandelen zooals men thans doet, onze nakomelingen ze onnut voor hunne studiën, en hunne belangstelling onwaardig zullen vinden. Wij gelooven zelfs, dat de laatste vijftig jaren meer tot hunne vernieling hebben bijgedragen dan al de vroegere eeuwen van omwenteling, geweld en onverschilligheid.

De bouwkunst toch, die sedert lang in verval was, vooral als volkskunst, stierf uit toen men de middeneeuwsche kunst leerde kennen. De beschaafde wereld der negentiende eeuw heeft daardoor, bij al hare kennis van de bouworden van vroegere eeuwen, geen eigen bouwstijl. Die bekendheid met de oude bouworden en het gemis van een eigen bouwtrant, bracht de menschen op de zonderlinge gedachte, om oude gebouwen te RESTAUREEREN, eene vreemde en noodlottige gedachte, waarvan de naam reeds doet vooronderstellen, dat het mogelijk is eenig gedeelte van de geschiedenis eens gebouws te vernietigen, op een willekeurig oogenblik de hand er af te houden, en het dan nog even historisch te laten voortleven, als het vroeger was.

In vroegere tijden was deze vervalsching onmogelijk, omdat het den bouwlieden aan kennis ontbrak, of misschien omdat zij instinktmatig daarvan teruggehouden werden.

Waren herstellingen noodzakelijk, of spoorden eerzucht of vroomheid aan tot veranderingen, dan werden deze aangebracht in den niet te miskennen bouwtrant van den tijd, waarin zij plaats hadden; eene kerk van de elfde eeuw mocht vergroot of verbouwd zijn in de twaalfde, dertiende, veertiende, vijftiende, zestiende of zelfs in de zeventiende en achttiende eeuw, iedere verandering, welke geschiedenis zij ook uitwischte, gaf daarvoor eene andere geschiedenis in de plaats, en getuigde van den geest en de daden van den tijd, waarin zij plaats had. Het gevolg daarvan was, dat men dikwijls gebouwen zag, waarin de veelvuldige veranderingen wel is waar vrij zichtbaar, en met den oorspronkelijken stijl in strijd waren, maar juist daardoor belangwekkend en leerrijk werden, en onmogelijk aanleiding konden geven tot dwaling. Zij evenwel, die de veranderingen maken, welke in onze dagen plaats hebben, onder den naam van *restaureeren*, en die er een beroep van maken, een gebouw tot den besten tijd van zijne geschiedenis terug te brengen, hebben geen anderen gids, dan hunne persoonlijke gril, die hun aantoont, wat bewondering, en wat afkeuring verdient. De aard hunner taak, verplicht hen, iets te vernietigen, en de daardoor ontstane leemte aan te vullen met iets, dat volgens hunne meening, de oorspronkelijke bouwers zouden gedaan hebben of zouden hebben kunnen doen. Bovendien wordt bij dit gedeeltelijk afbreken en weder bijbouwen, de geheele oppervlakte van het gebouw noodwendig opgelapt, zoodat het antiek voorkomen weggenomen wordt van die oude gedeelten des gebouws, welke nog bestaan, en

er is niets, dat het vermoeden van den toeschouwer omtrent hetgeen verloren kan geraakt zijn, tot zekerheid maakt; een onbeduidend, zielloos namaaksel is het resultaat van al den verspilden arbeid.

Het is bedroevend, dat de meeste grootere hoofdkerken, en een groot aantal gebouwen van minderen rang, zoowel in Engeland als op het Vasteland, op die wijze behandeld zijn, en dat vaak door talentvolle mannen, die een beteren arbeid waardig waren, maar doof bleven voor de aanspraken der poëzie en der geschiedenis, in de hoogste beteekenis dier woorden.

Voor hetgeen nog overig is, pleiten wij bij onze bouwkundigen zelven, bij hen die ambtshalve het opzicht over gebouwen hebben, en bij het publiek in 't algemeen; en wij verzoeken hun dringend, zich te herinneren, hoeveel er reeds op het gebied van Godsdienst, Gedachte en Zeden van lang vervlegen tijden is verloren geraakt, dat nimmer terug te krijgen is. Mogen zij in bedenking nemen of het wel mogelijk is, die gebouwen te *restaureeren*, welker bezielde geest (men kan dit niet te vaak herhalen) een onafscheidelijk deel uitmaakte van dien Godsdienst, van die gedachte en van die zeden van vroegere tijden.

Wat ons betreft, wij verzekeren hun onbeschroomd, dat van alle *restauratiën*, die tot heden ondernomen werden, de slechtste ten doel hadden, een gebouw te berooven van zijne meest belangrijke uiterlijke kenmerken, terwijl de beste volkomen gelijk staan met het *restaureeren* eener oude schilderij, waarop het gedeeltelijk verdwenen werk van den ouden meester met en effen is gemaakt, door de vaardige hand van den een of anderen niet oorspronkelijken, gedachteloozen werkman van den tegenwoordigen tijd.

Als men ons overigens vraagt uit een te zetten, in hoeverre de soort of de mate van kunst, in hoeverre eenige bouwstijl of iets anders belangrijks een gebouw der bescherming waardig maakt, dan antwoorden wij: *alles wat kan beschouwd worden artistiek, schilderachtig, historisch, antiek of van eenige beteekenis te zijn, kortom alle werk dat welopgevoede, kunstlievende menschen den tijd waardig zouden achten om het te onderzoeken.*

Voor al die gebouwen en wel van iederen tijd en van iedere bouworde pleiten wij, en wij doen een beroep op hen, die daartoe in eenige betrekking staan, dat zij *bescherming* in de plaats van *restauratie* stellen, ten einde door dagelijksche zorg, het verval dier gebouwen te vertragen. Wij noodigen hen uit, een wankelenden muur te stutten, of een lek in een dak te herstellen door middelen, die kennelijk alleen aangebracht werden tot steun of bedekking, en blijkbaar op geene andere kunst aanspraak maken. Wij verzoeken hun zich te verzetten tegen het bijwerken, zoowel van het metselwerk, als van het ornement van het gebouw, zoolang dit staat, en wanneer het ongeschikt is geworden voor zijn tegenwoordig gebruik, liever een ander gebouw op te trekken, dan het oude te veranderen of te vergrooten, in één woord, onze oude gebouwen te behandelen als gedenkteekenen van vroegere kunst, die geschapen zijn door vroegere zeden, en waarmede de hedendaagsche kunst zich niet kan inlaten, zonder ze te vernielen.

Zóó en zóó alleen zullen wij het verwijt ontgaan, dat onze geleerdheid ons tot een valstrik geworden is, en zóó alleen kunnen wij onze oude gebouwen beschermen, om ze als eerwaardige en leerrijke voorwerpen van studie aan onze nakomelingschap na te laten.

Dit schrijven endosseert de heer Muysken aan de Maatschappij, en is van oordeel dat nu door haar daarop moet worden geantwoord, welk gevoelen blijkbaar door al de vergaderde leden wordt gedeeld.

Na de voordracht van den heer Muysken, volgde die van den heer W. C. Metzelaar over deze vraag: Voldoet het bouwkundig onderwijs, zooals het thans en sinds vele jaren hier te lande gegeven wordt aan de eischen die men daaraan tegenwoordig stellen mag?

Ook deze belangwekkende voordracht, die eveneens in de werken der Maatschappij zal worden opgenomen, werd met belangstelling aangehoord en zou waarschijnlijk door eene meer uitgebreide discussie gevolgd zijn, indien niet de heer Vogel op den reeds verstreken tijd had gewezen, en op een verdere behandeling der zaak op de Mei-vergadering. De heer Leliman wenschte het stuk in druk te zien, en dat tevens aan sommiteiten op 't gebied van het bouwkundig onderwijs voor den aanstaanden handwerksman om inlichtingen zal worden gevraagd. Dat wilde de heer Metzelaar juist ook, zooals blijkt uit zijn brief aan het Bestuur der Maatschappij, opgenomen in het Weekblad No. 35 van 27 Aug. ll. Zijne mededeelingen in deze vergadering waren dan ook een uitbreiding der denkbeelden in dien brief vervat.

Bij het sluiten der discussie over dit onderwerp, zeide de Voorzitter den heer Metzelaar dank voor zijne belangrijke mededeelingen, terwijl hij belooft dat het Bestuur zal acht slaan op de wenschen der vergadering naar aanleiding dezer zaak.

Van de gelegenheid om voorstellen te doen wordt weinig gebruik gemaakt. De heer Th. G. Schill wijst op een bericht uit de dagbladen waaruit blijkt, dat er door de Regeering plannen worden beraamd voor een verbouwing op het Plein te 's Hage, en verzoekt het Bestuur zoo mogelijk zorg te dragen, dat voor dit belangrijke werk een prijsvraag zal worden uitgeschreven. De heer Leliman vestigt de aandacht op de wereldtentoonstelling te Antwerpen en hoopt dat de Maatschappij zich daar krachtig zal doen vertegenwoordigen.

De Voorzitter antwoordt den heer Schill, dat door het Bestuur een oog in 't zeil zal gehouden worden om zoo noodig aan te dringen op 't uitschrijven eener prijsvraag, nadat de Secretaris der Maatschappij, reeds had medegedeeld, dat het bericht der nieuwsbladen, eigenlijk geen nieuws was, daar reeds eenige jaren geleden plannen tot die verbouwing werden beraamd en zeker in de eerste jaren niet tot uitvoering zouden komen. Ook bracht de Voorzitter den heer Leliman onder 't oog, dat 't Bestuur het niet wenschelijk achtte op de snel opeenvolgende wereld-tentoonstellingen op te treden, maar dat het meer de roeping was van de Maatschappij, om dit te doen op de verreweg voor ons belangrijker vak-tentoonstellingen.

Door den heer J. E. G. Noordendorp werd gebruik gemaakt van de gelegenheid om mededeelingen te doen op bouwkundig gebied. De spreker had daartoe een onderwerp gekozen, even belangrijk als nuttig, met het oog op het voorgenomen bezoek aan verschillende gebouwen te Leeuwarden. Terecht werd deze voordracht,

die in haar geheel zal gepubliceerd worden, met onverdeelde aandacht aangehoord; zij gaf in korte trekken een duidelijk beeld van de uitbreiding der stad Leeuwarden.

Na deze belangrijke mededeelingen sloot de Voorzitter met een woord van dank de vergadering. De leden ontvingen daarna een boekje, waarin mededeelingen, met platen toegelicht, betreffende vele bouwwerken die in Leeuwarden, Bolsward en Sneek zouden worden bezocht.

Geruimen tijd bleef men daarna bijeen, waartoe het dejeuner, dat den vergaderden door de Afdeeling Leeuwarden was aangeboden, ruimschoots aanleiding gaf. Terecht was een ieder getroffen door de meer dan gulle ontvangst der Afdeeling en de uitstekende regeling van dit en alle verdere feesten, welke was opgedragen aan twee leden der Afdeeling, de heeren H. H. Kramer en A. T. van Wijngaarden. Daarvoor hebben zij menig woord van erkentelijkheid mogen hooren. Men weet het, de bewoners van het noorden staan van ouds bekend als goede gastheeren. De kunst om dat te zijn is niet gemakkelijk, maar op voortreffelijke wijze ontwikkeld door de leden der afdeeling Leeuwarden tijdens de beide dagen der bijeenkomst.

Na het dejeuner, in een met groen en bloemen kwistig versierde zaal, werd een aanvang gemaakt met de excursie binnen Leeuwarden. De commissie van administratie van het Tuchthuis had toegestaan, dat een 20-tal leden deze inrichting mocht bezoeken, in twee groepen van 10 personen. Ook voor de overige gebouwen was zulk een verdeeling wenschelijk, zoodat de vergaderden zich al spoedig in meerde groepen splitsten.

Voor het Tuchthuis staande was men het Havard eens, dat dit schoone en groote bouwwerk tegelijkertijd elegant en toch robuste, sinistre en toch coquette is. De ruime binnenplaatsen, die tot wandelplaats der veroordeelden dienen, hebben een vroolijk aanzien; de innerlijke inrichting getuigt van een rationeele en welbegrepen soliditeit. Men las zoo dikwerf, nu zelfs een paar dagen geleden nog, van al te groote weelde in zake den gevangenisbouw, en ook vroeger, toen die te Leeuwarden werd gebouwd hoorde men dergelijke klachten. Een vakman zal echter moeten erkennen, dat in dit gebouw alleen het oog is gevestigd geweest op groote en noodige soliditeit, die het zeer praktische resultaat oplevert, dat de onderhoudskosten tot een minimum worden gereduceerd.

Wij zullen in 't algemeen slechts vluchtig een blik werpen op de meeste der gebouwen en inrichtingen, welke bezocht werden om, wat enkele betreft, later in details daarop terug te komen

De Kanselarij is een der merkwaardigste Nederlandsche bouwwerken uit de 16e eeuw, en een voorbeeld van de toepassing van een schilderachtigen bak- en bergsteenbouw. In 1566 werden de grondslagen gelegd en in 1571 kon het gebouw reeds in gebruik genomen worden. Toen diende het ten zetel van het „Ouerste Gerecht", en bleef dit tot in 1811. Eerst militair hospitaal, toen, in 1814, kazerne geworden, werd het in 1824 veranderd in Huis van burgerlijke en militaire verzekering, de tegenwoordige bestemming.

Reeds in 1811 was natuurlijk een inwendige verbouwing noodig, die later door meerdere werd gevolgd; niets van vroegere grootheid is dan ook meer overgebleven wat het inwendige betreft, dan de kunstig gemetselde en ingewikkelde stervormige gewelven boven de trap naar de eerste verdieping, en boven een klein gedeelte van een gang, die naar die trap leidt. Dat werk is reeds meer dan voldoende om voor een kort bezoek de deur van het gebouw te doen ontsluiten.

In het Museum van het Friesch Genootschap werden de bezoekers opgewacht door de leden van het bestuur van dat Genootschap, die op de meest welwillende wijze alle verlangde inlichtingen gaven. De rijke en zich voortdurend uitbreidende verzameling van voorwerpen die betrekking hebben op voormalige kunst in Friesland, is gevestigd in een groot en deftig woonhuis uit de vorige eeuw, gelegen vlak over het Kanselarij gebouw. Een aantal teekeningen van oude gebouwen, meubels, merkwaardige grafsteenen, waaraan de Friesche kerken zoo bijzonder rijk zijn, enz. lagen ter bezichtiging uitgespreid. Enkele daaronder trokken de algemeene aandacht, omdat zij een voorstelling gaven van Friesche kunstwerken, die helaas nog te weinig zijn bezocht. Op de bovenverdieping van het Museum was de Hindelooper kamer, die vroeger o. a. gestaan heeft op de tentoonstelling van Friesche oudheden, het algemeene aantrekkingspunt. Deze kamer is niet uit verschillende brokstukken samengesteld maar vormt één geheel, en is op oordeelkundige wijze, en geheel volgens de traditie opgesteld en ingericht; er is haast geen meubelstuk hetwelk ontbreekt. Hier wordt de kamer bedoeld, waarin de groep is opgesteld; de beelden, ook geheel in oorspronkelijke kleederdracht, met al de kleinoodiën die daarbij behooren, geven een denkbeeld van den ongewonen rijkdom der bewoners van het, nu arme, Hindeloopen, meest zeevaarders die handel op Indië dreven. Dit vertrek dagteekent, met zijn rijk met beeldhouwwerk versierde meubels uit de blociperiode der kunst; een ander vertrek, waarin bijna uitsluitend geschilderde meubels, is afkomstig uit den tijd van het verval van Hindeloopen en van de kunst waarvoor daar ter plaatse zooveel gevoel werd.

Vooral de chronologische rangschikking die men in dit Museum op het oog heeft, en die voor den oudheidkundige van zooveel belang is, verdient de aandacht. Menig voorwerp is van af zijn meest primitief uiterlijk, in bijna al zijne opvolgende vormen vertegenwoordigd.

In den kelder van dit Museum, dat een onafgebroken bezoek van dagen waard is, worden eenige belangrijke antieke voorwerpen opgesteld, waaronder vooral de steenen en rijk met beeldwerk versierde doopvonten uit het Romaansche en Gothische tijdperk, en verschillende grafsteenen zeer de aandacht verdienen.

De in aanbouw zijnde R. K. Kerk had reeds meermalen de aandacht getrokken, wanneer de slanke toren nu en dan bij de wandeling door de stad, in het gezicht kwam. Geen wonder dat zeker allen dit bouwwerk in oogenschouw namen en hoogst voldaan over het bezoek weêr verder togen, eenigen naar het nieuwe Beursgebouw, een der laatste bouwwerken van den heer Romein, voorganger van den heer J. E. G. Noordendorp, of naar het St. Anthony-Gasthuis, het Old Burgerweeshuis of het nieuwe Stads-armhuis; weder anderen — maar achtereenvolgens bijna allen — naar de Ambachtschool.

Niet allen zijn van oordeel, dat dergelijke scholen nuttig zijn of aan het doel beantwoorden, en wellicht

zeer terecht. Nog ter vergadering hoorde men vele grieven, die voor 't meerendeel bestreden werden door den heer S. Baron, directeur der Ambachtschool te Leeuwarden. En na een bezoek aan zijne school, zullen allen zeker de overtuiging verkregen hebben, dat die directeur recht had de handschoen op te nemen voor deze inrichtingen. Een groote kwaal dier scholen is, de kleine schaal waarop teekeningen zoowel als werkstukken worden gemaakt. Te Leeuwarden kan men de school dat verwijt niet aandoen. Bijna uitsluitend worden de teekeningen op ware grootte op het papier gebracht, niet peuterachtig, maar flink, zooals het nuttig is voor den aanstaanden werkman. Evenzoo het groote meerendeel der werkstukken. De geheele school die een honderdtal leerlingen telt, is zeer praktisch ingericht, getuige de vele goede resultaten. Het was een lust te zien hoe vlijtig en opgewekt de jongens, met hun flink en gezond uiterlijk, aan den arbeid waren, en niet het minst hoe aangenaam de verhouding was tusschen leermeesters en leerlingen.

Leeuwarden is werkelijk een inrichting rijk waarop de stad trotsch mag zijn, en waarop de begunstigers met voldoening kunnen neerzien. Een woord van hulde voor den bekwamen en ijverigen directeur is in dit verslag allerminst misplaatst.

Te 5 ure verenigden zich de leden — meest vermoeid van deze excursie — in den heerlijken Prinsentuin, om zich voor te bereiden op een gang naar de Harmonie alwaar zij te 6 ure zouden dineeren.

Kenmerken zich deze samenkomsten gewoonlijk door een gezelligen toon, de stemming van dat diner, waaraan ruim een zestigtal personen aanzaten, was zoo opgewekt als bij soortgelijke gelegenheden slechts zelden voorkomt. En hoe kon het ook anders. Alles was wederom den gastheeren waardig; menig wel gesproken woord van lof moge hen de overtuiging geschonken hebben, hoezeer de grootsche ontvangst der Afdeeling Leeuwarden op den hoogsten prijs wordt gesteld.

Reeds vroeg in den morgen van den 26 September bevonden zich een groot aantal leden aan het station te Leeuwarden, om de belangrijke tocht te aanvaarden naar Harlingen, Bolsward en Sneek. Frisch zomerweder begunstigde dit uitstapje, en verhoogde niet weinig de vroolijke stemming. Van uit den trein, van Leeuwarden naar Harlingen had men gelegenheid een blik te werpen op de hooge weilanden, hier en daar ter weêrszijden begrensd door een groep van boomen waarboven de roode daken der dorpswoningen en de kerktorens fantastisch verlicht uitkwamen.

Te Harlingen scheidde het gezelschap weder; een gedeelte bezocht de uitgebreide — maar van weinig leven getuigende — haven, waarvan enkele kaaien verzakt zijn, en maakten haastig een wandeling door de stad, in verschillende groepen; een ander gedeelte bracht met zeer veel voldoening een bezoek aan de uitgebreide en hoogst belangrijke tegelfabriek van den heer J. van Hulst. Men roemde die inrichting zeer.

Slechts korten tijd kon men hier blijven, want te kwartier vóór elf ure vertrok de extra stoomtram naar Bolsward. De weg voert door het hart der Friesche kleistreek, met haar welvarende dorpen Kimswerd, Arum en Witmarsum.

Te Bolsward aangekomen werden de leden op het Raadhuis ontvangen en verwelkomd door den Burgemeester, die de vriendelijkheid had eenige der belangrijkste stukken en voorwerpen uit het stadsarchief ter bezichtiging te stellen. Nadat de Voorzitter der Maatschappij, namens de bezoekers, zijne erkentelijkheid had betoond voor de ontvangst, en men nauwkeurig de raadzaal met de schoone portaaldeur en de schouw had opgenomen, de eenige belangrijke overblijfselen van het inwendige van het gebouw, werd andermaal een blik geworpen op den schitterenden gevel, een pronkjuweel der Hollandsche renaissance uit het begin der 17e eeuw. Gelukkig werd door den Burgemeester zelve de verzekering gegeven, dat de vooruitstekende en wanstaltige luifel aan den voorgevel, spoedig zal verdwijnen, en dat door aankoop van een paar huizen aan de achterzijde een andere gelegenheid zal worden verstrekt voor het wegen der kazen, hetwelk nu in een ruimte geschiedt die onder de Raadzaal is gelegen. Dit wegen, hetgeen met zware schokken gepaard gaat, schijnt namelijk oorzaak te zijn geweest, dat het gebouw aan de linkerachterzijde niet onbelangrijk is verzakt.

Na een dejeuner bij den welbekenden Bijlsma, werd een wandeling door de stad gemaakt, bij menig oud geveltje stilgestaan, om eindelijk een bezoek te brengen aan de Oldehoof of St. Martinikerk.

Aan het preekgestoelte, de choorbanken der „reguliere kanunniken" en het choorgestoelte, hetwelk vroeger in de Broêrkerk te Bolsward stond en de oude „Vroedschapsbank", werd de welverdiende bewonderende aandacht geschonken, evenals aan de talrijke uit hardsteen gebeitelde grafzerken, die, zoowel hier als in andere friesche dorpen, sterk vertegenwoordigd zijn en getuigenis afleggen van den artistiek ontwikkelden smaak der steenhouwers, vooral uit het begin en 't midden der 17de eeuw, de blociperiode van zoovele kunsten.

Na een bezoek aan de schromelijk vervallen Broêrkerk, een monument, waarschijnlijk uit het laatst der 13de eeuw, thans dienstdoende, voornamelijk tot bewaarplaats van brandbluschmiddelen, vertrok het gezelschap weder per extra-stoomtram naar Sneek, alwaar het ontvangen werd door den heer A. Breunissen Troost, architekt, en den heer J. P. Hoogendijk, gemeente-architekt aldaar, die de leiding van het bezoek aan de verschillende gebouwen op zich genomen hadden. Bij de wandelingen door het vriendelijke en vroolijke stadje werd men op menigen interessanten gevel gewezen, of op overgebleven brokstukken daarvan.

Het stadhuis is een barokke schepping uit de 18de eeuw (verbouwd in 1760), met tal van uitstekend bewerkte détails. Binnen kort zal van dit goed onderhouden gebouw een plaat worden gegeven met beschrijving, evenals van de Hoogeindster Waterpoort, het hoogst merkwaardige bouwwerk, in 1613 gesticht en in 1877 in den oorspronkelijken toestand gerestaureerd onder de leiding van den architekt J. Gosschalk.

De fraaie 17de eeuwsche gestoelten van den magistraat, van de vroedschappen, van de bevelhebberen der stad, die voormaals in de groote of St. Martinikerk te Sneek stonden, is niets meer overig. Ook stond eertijds een groote en fraaie toren bij de kerk en een hooge spits op het dak; in 1682 zijn beide wegens bouwvalligheid weggebroken en werd tevens het dak der kerk verlaagd. De tegenwoordige koepel op het dak werd in 1771 gebouwd.

Met zeer veel belangstelling heeft zeker ieder kennis gemaakt met de kleine maar keurige synagoge, een bouwwerk van den heer Breunissen Troost. Met de geringe som, die voor den bouw bestemd was (de gemeente werd voor den bouw gesubsidieerd door den Staat) is in werkelijkheid gewoekerd. Dat men met weinig kosten, maar dan met veel hoofdbreken, toch een flink en ruim gebouw kan zetten, bewees ook de Hervormde Kerk, door den heer Hogendijk gebouwd.

Het meerendeel der tochtgenooten bracht verder een bezoek aan de uitgebreide werkplaatsen van de heeren G. en J. Cool, de bekende fabriekanten van marmeren schoorsteenmantels, en aan de fabriek van loodbeglazing van de firma Jan Houwink Gzn. te Sneek.

In de woning van den heer Houwink, waarlijk een museum van porcelein en glaswerk, en van een aantal curositeiten, viel den bezoekers weder een gul en gastvrij onthaal ten deel. Hier, en naderhand in het lokaal, alwaar werd gedineerd, kon men kennis maken met een aantal artikelen uit glas vervaardigd, zoowel van praktisch nut als van artistieke waarde: zoowel ruw glas voor dakbedekkingen en Hartley's geribt en geruit glas, cathedraal-, broei- en melkglas, als gekleurd en ongekleurd glas in lood gevat, glas met gegoten ornamenteering, geschilderde glazen, enz.

Hiermede was het eigenlijk wetenschappelijke gedeelte van de excursie afgeloopen en men vereenigde zich te 6 uur aan een gemeenschappelijken maaltijd. Ook daar heerschte weder een vriendschappelijken en opgewekten geest en noode verliet men ten 9 ure het lieflijke stadje, om nog geruimen tijd te Leeuwarden bij elkander te blijven.

Voorzeker, deze Vergadering en de daarop gevolgde exursie hebben de aangenaamste herinneringen achtergelaten, dank zij de buitengewone gastvrijheid der afdeeling Leeuwarden en de medewerking van hare leden, de uitstekende regeling van alle feestelijkheden en de bereidwillige hulp van hen die als leiders van het uitstapje zijn opgetreden.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ROTTERDAM, GEHOUDEN 19 SEPTEMBER 1884.

De eerste vergadering in dit saisoen wordt door 42 leden bijgewoond, (waaronder het Eerelid de heer J. H. Leliman) en door den Voorzitter, de heer H. Cramer, geopend met aanbeveling van behartiging van de belangen der Afdeeling door de leden, en den wensch dat de wolken welke zich boven haar samentrekken, mogen wijken.

De rapporten van afgevaardigden ter Bestuurs- en Algemeene Vergaderingen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst worden gelezen, waarna het afvaardigen van twee leden naar de vergadering te Leeuwarden wordt geregeld.

De Voorzitter deelt mede, dat van den heer C. M. Drooglever Fortuijn een voorstel is ingekomen, hetwelk hij in zijn geheel voorleest. Het luidt:

De Afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst overwegende:

dat de wet van genoemde Maatschappij na hare laatste herziening, aan de toetreding van afdeelingsleden bezwaren in den weg legt, die voor den bloei harer vereeniging nadeelig zijn;

dat de Algemeene Vergadering der Maatschappij ten tweeden male een besluit dienaangaande genomen heeft, dat aan de Afdeeling de hoop ontneemt, om in de eerste jaren hare vrijheid van han delen in dezen terug te bekomen;

dat de bestaande band tusschen de Maatschappij en de Afdeeling voor het doel dat de laatste beoogt, geene voordeelen oplevert, die in de verte opwegen tegen het bovengenoemde nadeel;

besluit:

hare vereeniging los te maken van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, door haar als Afdeeling van genoemde Maatschappij te ontbinden en haar terzelfder tijd als zelfstandige vereeniging weder op te richten, de naam der vereeniging te doen zijn: »Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Rotterdam," voorloopig haren werkkring, contributie en reglement te doen blijven als van de Afdeeling, het laatste evenwel met weglating van alles wat betrekking heeft op de Maatschappij.

Hierop is in de Bestuursvergadering van 5 September l.l. door den heer J. C. van Wijk onderstaand amendement ingediend en dat door de meerderheid van het Bestuur is overgenomen.

Het voorstel van den heer C. M. Drooglever Fortuijn voorop stellende, doch daarbij te voegen of te wijzigen:

dat de Afdeeling Rotterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst kennis geeft, dat zij geen gebruik meer wenscht te maken van de bevoegdheid om zich Afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te noemen, doch voortaan genaamd zal zijn:

»*Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Rotterdam.*"

De Voorzitter bestrijdt het voorstel, op grond dat de minderheid niet met de meerderheid behoeft mede te gaan. De Afdeeling kan niet ontbonden worden zoolang als er nog een lid is die haar wil behouden. Hij wil het voorstel wel in discussie brengen, omdat het door de meerderheid van het Bestuur is overgenomen, maar zijns inziens is het onwettig. Bovendien geeft het voorstel aanleiding tot Reglements-wijziging en had dus op grond van Art. 21 van het Reglement der Afdeeling door 10 leden gedaan moeten zijn.

De heer Drooglever zegt, dat die bepaling hier niet meer van toepassing is, omdat het voorstel, door het Bestuur overgenomen zijnde, een Bestuursvoorstel is geworden, en als zoodanig niet valt onder Art. 21, 2°.

De heer van Wijk zegt, dat de al- of niet-wettigheid in de Bestuursvergadering is besproken en uitgemaakt dat het voorstel niet onwettig is.

De heer H. van der Linden Dz. noemt het voorstel onwettig, men kan de Afdeeling niet opheffen zoo lang er nog een lid is die haar wenscht te behouden.

Den heer Leliman is uit belangstelling naar Rotterdam gekomen. Hij acht het voorstel zeer belangrijk, doch meent dat men aan de beleefdheid te kort zou doen, zoo maar een besluit daaromtrent te nemen. Hij treedt in retrospective beschouwingen, beginnende met 1819, toen de Maatschappij tot aanmoediging der bouwkunde werd opgericht, welke in 1830 te niet ging. In 1842 werd de tegenwoordige Maatschappij opgericht. Daarbij werd niet aan Afdeelingen gedacht. Eerst in 1849 deden eenige Rotterdamsche leden het voorstel daartoe over te gaan. Het toenmalige Bestuur was daarmede niet ingenomen en antwoordde »dank je, richt zelf een Maatschappij op. Wij, Amsterdam, kunnen de zaakjes wel alleen af". Later is het echter er toch toe gekomen. De Maatschappij is voor de algemeene belangen der Bouwkunst, de Afdeelingen voor de plaatselijke. Spreker herinnert aan de belangrijke wijziging welke de Wet der Maatschappij in 1880 heeft ondergaan.

Hij teekent protest aan tegen het voorstel, op grond dat alle praemissen van den voorsteller onjuist zouden zijn. Hij vraagt of de voorsteller verlof heeft nu reeds te constateeren dat het besluit in de laatste Algemeene Vergadering genomen, het bewijs levert dat de bloei der Afdeelingen wordt tegengehouden; kan de voorsteller nu reeds over de werking der Wet oordeelen, hij wachte daarmede tot over 2 of 3 jaren.

Men mag de Afdeeling niet opheffen, zoolang er nog een lid voor is. De loijale weg zou geweest zijn eerst een Commissie van onderzoek te benoemen; hij vraagt of dit kan geschieden, waarna het Bestuur kan praeadviseeren.

De heer Drooglever antwoordt, dat de heer Leliman zich eenigzins vergist. In de eerste alinea van zijn voorstel, heeft spreker de herziening in 1880 op het oog, en hij meent dat zijne juiste praemisse niet anders begrepen mag worden, omdat sedert 1880 geen herziening der Wet mocht plaats hebben vóór 1890 en het

laatst genomen besluit ook geen herziening is. Van de laatste herziene Wet kennen wij nu reeds bijna 4 jaren de werking, welke voor Rotterdam geen andere is geweest, dan dat de 186 leden welke de Afdeeling in 1880 telde, tot 131 zijn verminderd, dat tegenover een verlies van 61 leden slechts een aanwinst staat van 6. Hij brengt in herinnering wat in een officieel stuk van 1868 voorkomt. Toen werd gedacht te doen wat de tegenwoordige Wet doet, Afdeelings leden te verplichten om lid van de Maatschappij te zijn, gepaard met een voor velen te hooge contributie; maar toen is het niet zoo ver gekomen. De tegenstanders van dien maatregel voorspelden den dood der Afdeelingen en die voorspelling wordt in Rotterdam glansrijk door de uitkomst bevestigd.

Hierna vermeldt de spreker de beroepen op de Maatschappij gedaan, sedert 1880. Bovenaan staat een verzoek dezer Afdeeling, waarop nimmer een antwoord is ingekomen. Dan het voorstel der Afdeeling 's Hage in 1882, in het volgende jaar gevolgd door een vijftal andere, uit welke een zesde voorstel is voortgekomen. Eene commissie van rapport stelde daarop een zevende voorstel samen. Een en ander bewijst dus wel hoe hoog de nood gestegen was. Hiertegenover heeft het Bestuur der Maatschappij zijn voorstel gesteld, hetwelk is aangenomen maar voor onze Afdeeling weinig verbetert, omdat wij behoefte hebben aan nieuwe leden, zoowel ouderen als jongeren. Alle hoop op een betere toekomst is nu voorloopig afgesneden. Rotterdam heeft het uiterste aangewend om door zachte middelen daar te komen waar het wenscht te zijn.

Wat ook te zeggen van den toestand onzer Afdeeling in verband met hare leden. Van de 131 zijn slechts ruim 30 leden van de Maatschappij. [1]) Is het billijk dat de groote meerderheid van 100 zich onderwerpen moet aan bepalingen, die men zegt dat eene minderheid van 30 zou kunnen handhaven, wanneer zij dit zou wenschen; bovendien bepalingen van niet het minste nut voor de Afdeeling, wel strekkende tot hare schade.

Men zegt, »de zaak is niet wettig", maar men moet zeggen »zij is niet wettig geregeld", want in ons Reglement komt niets voor omtrent de ontbinding der Afdeeling. Spreker herinnert aan hetgeen in 1849 alhier is gebeurd, zooals het volgens het zooevengenoemd officieele stuk, door den heer Rose is medegedeeld en nu ook door den heer Leliman bevestigd is. Toen is hier een geheel op zich zelve staande vereeniging van bouwkundigen gesticht, *die zich eerst bijna een jaar later bij de Maatschappij heeft kunnen aansluiten.* Dit feit verheft voor velen de wettigheid van het voorstel boven elken twijfel. Kan eene vereeniging zich bij een andere aansluiten, dan heeft zij ook ontegenzeggelijk *het recht*, zich daarvan weder los te maken. Wij moeten het nu betreuren dat na de laatste herziening welke de wet der Maatschappij heeft ondergaan, wij niet onmiddelijk gezegd hebben, wat wij nu zeggen. Wij zien dat wij doodgaan, omdat wij toen niet geweigerd hebben van het recht om ieder tot lid te kunnen aannemen, af te zien. Maar dat is nu voorbij. Wij zijn den vredelievenden weg ingeslagen, die den verkeerden was en wij hebben er voor geboet. Ten slotte zegt spreker het met den heer van Wijk eens te zijn geworden omtrent het verschil tusschen het oorspronkelijk voorstel en zijn amendement, en dat het overleg ten gevolge heeft dat beide verzoeken het geamendeerde voorstel als volgt te lezen:

Overwegende:

besluit:

1°. Hare Vereeniging los te maken van de *Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst*, door aan genoemde Maatschappij kennis te geven, dat onze Vereeniging geen gebruik meer wenscht te maken van de bevoegdheid, zich Afdeeling van de Maatschappij te noemen.

2°. Voorloopig hare werkkring, contributie en reglement, dezelfde te doen blijven, het laatste evenwel met weglating van alles wat betrekking heeft op de Maatschappij.

3°. De naam der Vereeniging te veranderen in:

Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst, te Rotterdam.

De heer Leliman zegt, dat de vorige spreker zich omtrent het jaartal van het door den heer Rose gesprokene 20 jaar vergist en dat de heer Drooglever Fortuyn gezegd heeft dat de Afdeeling dood is; maar de opkomst van heden avond weerspreekt dat. Hij blijft er bij dat hier tegen den vorm gezondigd wordt, en geeft nogmaals in bedenking, het voorstel in handen eener Commissie te stellen.

De heer Drooglever wederlegt de aanmerkingen van den heer Leliman, door op te merken, dat de door hem (D.F.) genoemde mededeeling van den heer Rose, volgens een officieel stuk van 1868, opgesteld naar aanleiding van een voorstel van den heer Gosschalk in *dat* jaar door den heer Rose zijn gedaan. Voorts dat spreker niet gezegd heeft »de Afdeeling *is* dood", maar »de Afdeeling gaat dood"; en verder dat het voorstel niet in handen van een Commissie behoeft te komen, omdat het een Bestuursvoorstel is geworden. Spreker vindt dat de aanmerkingen op woorden en jaartallen niet strooken met den ernst der zaak, en drukt de vergadering op het hart toegevend te zijn in den vorm en streng in het wezen der zaak.

Den heer van Wijk verklaart de huidige belangrijke opkomst; »n gewone vergaderingen wacht men die steeds te vergeefs. Het is alleen het belangrijke onderwerp, thans in behandeling, waaraan de buitengewoon groote opkomst van leden moet worden toegeschreven. Spreker releveert mede het eerste zelfstandige tijdperk door de tegenwoordige Afdeeling doorleefd, alsmede de onmondig verklaring van de groote meerderheid. Over het wettige of onwettige van het voorstel wil hij niet twisten, maar zooveel is zeker, dat het in een Bestuursvergadering is besproken en, geamendeerd, overgenomen. Hij stelt ten slotte voor het voorstel aan te nemen.

De heer van der Linden komt op tegen den vorm, men kan geen leden uitzetten.

De Voorzitter ontkent dat het een Bestuursvoorstel is. Twee zijner leden waren er tegen. Hij zal het voorstel niet in stemming brengen.

De heer Drooglever wijst op den convocatiebrief, waaruit onwederlegbaar blijkt, dat het een Bestuursvoorstel is. De Voorzitter zal toch niet beweren, dat een Bestuursvoorstel bij de acclamatie moet aangenomen worden, om bestuursvoorstel te zijn.

De Voorzitter zegt daarop dat hij nu eigenlijk twee voorstellen voor zich heeft, het eerste door den heer van Wijk geamendeerd en het laatste door de heeren van Wijk en Drooglever Fortuyn met elkander overeengekomen. Hij vraagt welk van die twee wij nu in behandeling moet brengen.

De heer Drooglever, daarop verklarende dat natuurlijk in de bedoeling ligt het laatstgenoemde te behandelen, zegt de Voorzitter daarop dat hij dat dan als een geheel nieuw beschouwt, hetwelk volgens Art. 21 van het Reglement door 10 leden ondersteund moet worden, alvorens in behandeling te kunnen komen.

Onmiddelijk verklaren meer dan 10 leden het te ondersteunen.

De heer van Wijk ziet in het gezegde van den Voorzitter eene handigheid om het voorstel den kop in te nijpen. Wij staan voor een besluit van het Bestuur, zegt spreker en ik zal niet gedoogen dat zulk een besluit door een handigheid van den Voorzitter buiten werking wordt gesteld.

Ook de heer Drooglever uit zich in dien geest, ofschoon hij zich wel in de moeielijke positie van den Voorzitter kan denken, die niet enkel onze Voorzitter, maar tevens lid van het Hoofdbestuur is. In aanmerking nemende dat de Voorzitter tot nu toe met de voorstellers is medegegaan op den weg tot terugverkrijging hunner rechten, terwijl hij in deze zaak met zijn verleden breekt, vergelijkt hij hem bij een huisvader, die het uit den grond zijns harten met zijne kinderen eens is, maar hen met woorden ongelijk geeft om het prestige der moeder te handhaven.

De heer Leliman is onpartijdig in deze zaak. Hij zegt dat het Bestuur der Maatschappij kleine wijzigingen in de Wet kan brengen. Wat men verlangt doe men aan het Bestuur weten en daaraan zal worden voldaan. Hij komt terug op het vroeger reeds aangevoerde en besluit met te zeggen, dat de Rotterdamsche Afdeeling dankbaarheid is verschuldigd aan de andere Afdeelingen en deze wederkeerig aan die van Rotterdam.

De heer T. L. Kanters zegt dat de Afdeelingen in de oogen van het Bestuur der Maatschappij niet veel schijnen te beteekenen en dat hare afgevaardigden tegenover de op de laatste Algemeene Vergadering gevolgde handelwijzen weinig of liever geen gewicht in de schaal kunnen leggen. Hij releveert slechts de wijze waarop bestuurvoorstel toen is aangenomen, de aardigheid van den man met den zwarten rok niet vergetende. Het was zoo erg, dat een lid van het Bestuur een pleistertje op de wond meende te moeten leggen.

De heer Bekking gelooft niet dat men het eens zal worden. Hij raadt daarom aan het voorbeeld van de vereeniging van fabriek- en handwerknijverheid te volgen. Deze is gesticht door leden welke zich uit de Maatschappij van Nijverheid terug trokken

[1]) Begin 1881 was die verhouding 180 en 50.

omdat zij zich niet met hetgeen daar gebeurde konden vereenigen.

De heer van Wijk zegt, dat de laatste spreker zich vergist. Wij bedoelen geen scheuring tusschen de leden der Afdeeling of hare onthinding. Wij willen alleen dat de Afdeeling, zooals zij is, zich los maakt van de Maatschappij en weder wordt wat zij oorspronkelijk is geweest, een zelfstandige vereeniging van bouwkundigen. Hij vraagt den heer Leliman den weg aan te wijzen langs welken verbetering is te verkrijgen. Zoo lang het stemrecht in de Maatschappij blijft zooals het is, is geen verbetering te wachten.

De heer E. G. A. Fol zegt, dat de laatste spreker den waren weg heeft aangewezen. Hij stelt daarom voor, het voorstel tot een volgende vergadering aan te houden en intusschen onze wenschen aan de Maatschappij kenbaar te maken. De Maatschappij zal dan van het belang der zaak overtuigd worden en wij kunnen de noodige veranderingen in ons Reglement invoeren.

De heer Drooglever kon tot zekere hoogte hiermede meegaan, wanneer hij zich daarvan eenige goede uitkomst zou mogen beloven, maar aan den heer van Wijk wil hij in herinnering brengen, dat een verandering van het stemrecht voor ons, met ruim 30 Maatschappij-leden, weinig waarde zou hebben; terwijl het van de Maatschappij niet te vergen is dat zij omz 100 Afdeelingsleden, mede het recht geeft invloed op hare zaken uit te oefenen; en den heer Fol wil hij doen opmerken dat het Hoofdbestuur onze reglements wijzigingen moet goedkeuren alvorens zij geldend zijn, en dat wij die goedkeuring van het Hoofdbestuur nimmer zullen bekomen.

De heer Fol wil Art. 52 wijzigen, maar daarmede moet tot 1890 gewacht worden. Hij is er voor de bezwaren omtrent het stemrecht aan het Bestuur bekend te maken.

De heer van Wijk zegt, dat Rotterdam reeds te veel geduld heeft gehad. Hij wijst op de vele schrifturen van hier uitgegaan, doch waarop niet het minste regard is geslagen. Waarom moeten wij 100 onmondigen hebben, die zich eenvoudig aan een hierarchie, te Amsterdam gevestigd, moeten onderwerpen. Is op een mededeeling der grieven, dezen avond gehoord, een gunstig antwoord te wachten?

De heer Leliman zegt dat stemming per Afdeeling, zooals bij het Nut en elders bestaat, in onze Maatschappij niet kan geschieden. Die Maatschappij beweegt zich op het gebied van onderwijs en dergelijke zaken en heeft dus geheel andere eischen.

De heer J. Muller, inmiddels ter vergadering verschenen, heeft met verwondering de laatste woorden gehoord; het onderwerp »stemrecht" is thans echter niet aan de orde, wel de verhouding van de Afdeeling tot de Maatschappij en de positie der plaatselijke leden. Het staat hij spreker vast, dat van het Bestuur der Maatschappij niets is te verwachten. Deze meening is gegrond op woorden, door den Voorzitter der Maatschappij in de laatste Algemeene Vergadering uitgesproken, deze namelijk: »het Bestuur heeft gezien dat plaatselijke leden gevaarlijk zijn voor de maatschappelijke kas." Het hoofdbestuur heeft ons dus daarmede dood verklaard. Waar, vraagt hij, zijn de bewijzen van steun door de Afdeeling van de Maatschappij ontvangen. Integendeel, de eerste kan wijzen op steun aan de laatste verstrekt; en wat gebrachte offers aangaat, de Afdeeling heeft in nog geen vier jaren tijds 30 leden op het altaar der Maatschappij geofferd.

De heer van Wijk dringt op stemming aan.

De heer van der Linden komt nogmaals op de onwettigheid terug. Hij wil niet door bezoekers uit zijn huis verdreven worden, waarop de heer Drooglever antwoordt, dat dit volstrekt niet de bedoeling is. Integendeel, men wil hem zijn huis laten, maar onbelast en men zal er zelfs naar streven het beter voor de behoefte in te richten dan het thans is.

De Voorzitter sluit de discussien.

De heer van Wijk toont zich ontstemd over deze daad. De heer Fol dringt aan op het nemen van een besluit in de volgende vergadering.

De Voorzitter sluit de Vergadering.

De heer van Wijk protesteert en meerdere leden nemen hiermede geen genoegen. Zij noodigen den Vice-Voorzitter uit, de leiding der vergadering verder op zich te nemen.

Deze, de heer J. A. Voorhoeve, zegt, tuwijl de Voorzitter nog aanwezig is, dat niet te kunnen doen. Hij wil alleen verklaren het aanhangige voorstel goed te keuren en dat hij het wettig oordeelt. Hij acht het beter de discussien te verdagen.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De oude Rijks-gebouwen te Medemblik, welke vroeger gediend hebben als kweekschool voor de officieren der Nederlandsche Marine, later als kazerne voor het depot van discipline, zijn verbouwd geworden tot een nieuw Rijks-krankzinnigen gesticht. De verbouwing en verandering, ontworpen door den heer A. T. van Wijngaarden, gemeente-architekt te Medemblik is zeer doelmatig. Wat de verschillende inrichtingen betreft voor verwarming, waterverzorging, verlichting, stoomwasscherij en stoomkook-inrichting voor een 600 tal personen, deze kunnen als model voor gestichten in aanmerking komen.

Het gesticht bevat thans een reeks ruime en goed verlichte gezelschapszalen, badkamers, werkplaatsen, slaapzalen, alles praktisch en net ingericht. Het hoofdgebouw bevat de woningen voor de geneesheeren, den huismeester, enz, alsook de verschillende vertrekkende voor de directie en administratie.

Een afzonderlijk gebouw bevat de woning van den machinist, het ketelhuis en de gasfabriek.

Onder leiding van den heer van Wijngaarden had de uitvoering van het werk plaats door den heer A. Vos, te Amsterdam; de timmerwerken werden geleverd door de stoomtimmerfabriek »de Zwaluw" te Helder. De overige inrichtingen voor verwarming, stoom-kokerij enz., werden volgens de plannen van den Delftsche Hoogleeraar H. A. Ravenek geleverd als volgt: de stoomkelels door den heer W. A. Jacobs, te Haarlem, de stoomverwarming en stoomkokerij door de heeren Chistiaan Jansen & Co., te Amsterdam, de waterverzorging met stoompompen door de firma v. Vliet en Cappelle, te Groningen, en de stoomwasscherij en de gastabriek door de heeren Sepp & Co., te Enschede.

Op den 1 October is het gebouw in gebruik genomen.

In het verslag der afdeeling over de Gemeente begrooting van Amsterdam over 1883, wordt, wat de publieke werken betreft, aan de eene zijde geklaagt over gebrek aan eenheid en leiding, tragen gang en onvolledige voorbereiding, naar aanleiding waarvan eene ingrijpende reorganisatie van de afdeeling Publieke Werken noodig wordt geacht; aan de andere zijde wordt niet getwijfeld aan de activiteit, en het personeel niet voldoende sterk genoemd. De hoogst bekwame en werkzame directeur is met arbeid overstelpt, en het denkbeeld werd dan ook geopperd hem nog een deskundige terzijde te stellen.

Omtrent de voormalige Hoogesluis en de Blauwbrug wordt medegedeeld, dat zij veel meer gekost hebben dan de raming en veel later dan bepaald was zijn opgeleverd. Verder wordt een zeer ongunstig oordeel geveld over die beide bruggen. De Blauwbrug is te monomentaal voor de omgeving waarin zij geplaatst is, en de obelisken, waarmede men de Hooge sluis heeft gemeend te moeten versieren, worden algemeen afgekeurd. In één afdeeling noemde men deze nieuwgebouwde brug zelfs een toonbeeld van wansmaak, en de vraag werd gedaan of het niet geraden zou zijn, om, zij het ook met geldelijke opofferingen, de aangebrachte versieringen te verwijderen en door eenvoudige candelabres te vervangen. In één afdeeling was men eenstemmig van oordeel, dat de balustrade veel te ver buiten de brug verlengd is. Het minder traaie van den lagen weg aan de Sarphatikade komt door deze zware borstweringen sterker uit. Men zou het wenschelijk achten, dat daar alsnog een balustrade van lichter constructie werd aangebracht.

Komt het tot verandering van den thans bestaanden toestand, dan zal het blijken, dat veel geld nutteloos is vermorst. Zoo iets had voorkomen kunnen worden door 't uitschrijven van prijsvragen, die zeker niet zooveel zouden gekost hebben. Reeds vroeger is daarop in dit Blad gewezen.

INGEZONDEN.

Quitantien à 10 cent.

M. de R.!

Van verschillende zijden komen bij ons klachten in, dat bij de ingezetenen van Rotterdam, zonder dat men er iets van afweet, quitantien à 10 cent worden gepresenteerd, »voor opname in het Handelsadresboek van geheel Nederland", geteekend J. Heyermans.

Als uitgevers van het »Algemeen Adresboek van Nederland", zijn wij verplicht, ook voor onzen goeden naam, te waarschuwen, dat van onzentwege dergelijke quitantien niet worden aangeboden, maar dat zij betreffen een ander adresboek, waarvan de firma J. W. van Leenhoff & Zn. de uitgever is.

Aangezien het hier niet alleen geldt eene zaak voor Rotterdam, maar voor geheel Nederland, verzoeken wij ook u deze mededeeling in uw blad te willen opnemen.

Onder dankbetuiging enz.

Hoogachtend,

UEd. dw. dvr.,
NIJGH & v. DITMAR.

PRIJSVRAGEN.

Even vóór het afdrukken van dit blad ontvangen wij onderstaande mededeeling, die als programma voor de prijsvraag moet worden aangemerkt.

In een volgend blad komen wij nader hierop terug.

KERKBOUW TE KATWIJK a/ZEE.

Tot nadere toelichting voor heeren Bouwkundigen maken Kerkvoogden der Hervormde Gemeente te Katwijk a/Zee het volgende bekend:

Er worden verlangd teekeningen en begrooting van eene kerk met toren, uurwerk en volledig meublement. Het gebouw mag geen gaanderijen hebben en moet vijftienhonderd zitplaatsen bevatten. Als bijgebouw moet op consistorie en bergplaats gerekend worden.

Het terrein is 60 meters lang en 50 meters breed, in de lengte aan beide zijden belend door den publieken weg. De bodem van het terrein is zandgrond: er behoeft niet geheid te worden.

De som, die mag worden besteed, bedraagt vijf-en-zeventig duizend gulden, waaronder begrepen moet zijn een ijzeren hek, dat het terrein aan drie zijden afsluit.

Indien de ontwerper van de teekening, die voor den bouw wordt gebruikt, onverhoopt niet tot bouwmeester wordt gekozen, zal hem als schadeloosstelling *f* 500 worden uitgekeerd. De ontwerpen moeten franco bij den president-kerkvoogd zijn ingezonden vóór 1 December 1884 en vergezeld gaan van een verzegeld en met hetzelfde motto als de teekening gemerkt brieje, waarin naam en woonplaats van den inzender vermeld zijn. De niet-bekroonde ontwerpen zullen met ongeopenden brief aan het op te geven adres franco worden teruggezonden.

De jury van beoordeeling zal bestaan uit Kerkvoogden met 2 of 3 deskundigen, daartoe door Kerkvoogden uit te noodigen.

De ontwerper wordt geheel vrijgelaten in de keuze van den stijl en van den vorm van het gebouw.

De situaticteekening van het terrein en nadere informatiën zijn te bekomen bij den heer L. van der Plas, president-kerkvoogd te Katwijk a/Zee.

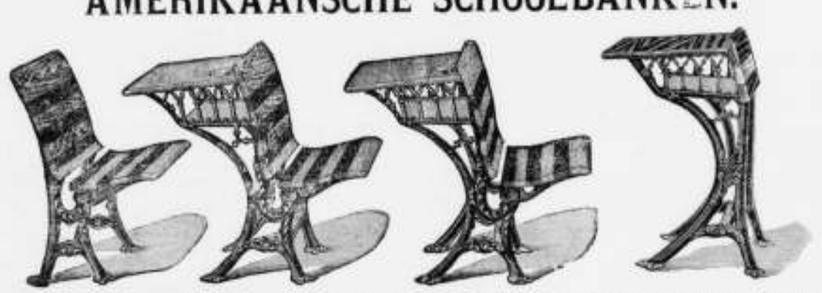
FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM

hebben voor dadelijke levering gereed:

2155

AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.

Bekroond met de hoogste onderscheiding.



Philadelphia 1876 Parijs 1878. Amsterdam 1883.

Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.

2156

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14.

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

G. J. Vincent & C°.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

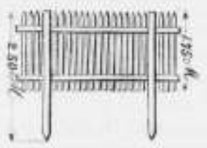
Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE**.

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2157

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabrikant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2158



KYANISEERFABRIEK
VAN
J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM

voor RASTERWERK, zoowel bezaagd als getrokken. BINTEN, VLOERDEELEN, GEHEELE TIMMERTEN enz. *Volkomen beschermmiddel* tegen *rotten* en *Champion*, terwijl de vloeren ook veel minder afsluiten.

Alles wordt op verlangen volgens teekening gereed gemaakt met bijlevering van hout.

Commissionairs in
Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout.

EENIGE HANDELAREN in de
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichthoudende vaten van 180 Kilo en *in zakken* van 70 Kilo, **niet vervalscht** met **hoogovenslakken, kalksteen, tras**, of andere bijmenging, en laat op *de weef van* 900 *mazen* per cM². *hoogstens* 4% *achter.*

HARD- en ZANDSTEEN, en
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en Vernissen, uit de fabriek van den Heer
F. A. Q. VAN GELDER
te Rijswijk bij 's Hage.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
2144 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN,
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

2145 **AANBESTEDING.**

Op Vrijdag 3 October 1884, des middags te 3 uren, zal in het *Café Restaurant Krasnapolsky*, door de Naamlooze Vennootschap »**Bouwmaatschappij De IJsbreker**" worden AANBESTEED:

Het bouwen van 3 HEEREN-HUIZEN in één blok, aan de Weesperzijde, hoek 3de Boerhavestraat te Amsterdam, met de leverantie van alle Materialen en Arbeidsloonen.

Het Bestek en de Teekeningen zijn ad *f* 2.50 per stel te verkrijgen ter Stoomdrukkerij van ROELOFFZEN & HUBNER, N. Z. Voorburgwal N°. 187.

Inlichtingen geeft de Ingenieur-Architect A. L. VAN GENDT, te Amsterdam.

Een groote partij **HARDE TROTTOIR-(velling) STEENEN**, goedkoop te koop. Groot ± 22 × 11 × 7 cM. Te bevragen bij
2146 ***Martin & Co. Amsterdam,***
Handel in de nieuwste Bouwartikelen.

TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 2147
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

Henri Huinck & Co.
Bouwmaterialen en Machinerieën.
ROTTERDAM, GROOTE DIAASTEEG 2.

2148 VERWARMING.
VENTILATIE.
DROOG-INRICHTINGEN.

GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.
BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.
PORTLAND EN BALDER CEMENT.
CEMENT-TEGELS.
Zandsteen.
Vuurvaste Steenen. — Gevelsteen, Kroonsteen. — Schoorsteenpotten.
CARTON PIERRE.
HOUTEN PARKETVLOEREN.
PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.
Verzilverd, Gefestonneerd, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.
GEAAN ID 1999.
CATHEDRAALGLAS.
DAGLICHT-REFLECTOR.
GLASDECORATIE.
GLAS-ASSURANTIE.
METAALLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

LOUIS GOFFIN & Cie.,
27. Avenue Rogier 27.
LUIK. 2149
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 2150
D. S. M. KALKER,
AMSTERDAM.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephon N°. 352.
AGENT VOOR
MUSGRAVE & Co.,
te BELFAST.



FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden Med. Intern. Tentoonst. 1883.

MARTIN & Co. BOUWORNAMENTEN, enz.
Achter Oosteinde N°. 244,
BIJ HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.
2151

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,
ALBASTINE
in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,
OLIEBIJTSELS. VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij Haag.*
Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & Co., Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 2152

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ZEVENDE** aflevering van:
BEKNOPT PRACTISCH LEERBOEK
DER 2153
BURGERLIJKE en WATER-BOUWKUNDE,
DOOR
B. F. PLASSCHAERT,
Leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.
Met omstreeks **800** in den tekst gedrukte, uitgewerkte Constructie-figuren.
De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer 14 à 15 afleveringen à *f* 1.20.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ELFDE** aflevering van:
GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN
IN DE
HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR,
DOOR
EUGEN. GUGEL.
Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polyteehnische School, te Delft.
Met ruim **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.
Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.
De uitgave geschiedt bij inteekening in 12 afleveringen à *f* **1.75.** 2154

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 41.

Redactie: F. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. K. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEKEN.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij voorafbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij voorafbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Voordracht van den heer C. Muysken, op de Algemeene Vergadering van 25 September te Leeuwarden gehouden. — Restauratien. — Prijsvraag Katwijk aan Zee. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Afkoop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Bij het Bestuur der Maatschappij is het volgende schrijven ontvangen:

's Gravenhage, 6 October 1884.

Ik heb de eer U hierbij te zenden eenige exemplaren van het reglement en programma der Internationale Tentoonstelling van uitvindingen, welke in het volgende jaar te Londen zal worden gehouden.

Door eene aankondiging in de Staatscourant is de aandacht op deze tentoonstellieg gevestigd, waarbij ik de vrijheid heb genomen belangstellenden tot het verkrijgen van inlichtingen naar u te verwijzen.

De Minister van Waterstaat,
Handel en Nijverheid,
VAN DEN BERG.

Aan
de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.
Adres
den heer C. MUYSKEN,
Voorzitter,
Amsterdam.

In het volgende Bouwk. Weekblad zal het Bestuur nadere mededeelingen en inlichtingen verstrekken omtrent de in bovenstaand schrijven vermelde tentoonstelling.

VOORDRACHT
VAN DEN HEER C. MUYSKEN,
op de Algemeene Vergadering van 25 September ll.
te Leeuwarden gehouden.

M. H.

Wanneer we de verslagen van de vergaderingen der Maatschappij van de laatste jaren opslaan, dan zien we dat die vergaderingen voor het grootste deel gewijd waren aan de belangen der Maatschappij zelve en minder vruchtbaar waren aan bijdragen en besprekingen over architectonische vraagstukken en beschouwingen over questies van den dag. Reeds zijn er stemmen opgegaan die dit verschijnsel betreurden en is de wensch uitgesproken, dat in de vergaderingen ook weder meer de gelegenheid zoude worden geboden om zaken, meer direct het vak betreffende, te kunnen behandelen en daarover van gedachten te wisselen. Maar een ieder weet wat daartoe de aanleiding gaf. De herziening der wet in 1880 bracht met zich, wichtige hervormingen, die alleen door de leden door onderlinge besprekingen konden worden tot stand gebracht.

Maar nu het oogenblik daar is dat die hervormingen in uitvoering zijn gekomen, neemt het Bestuur gaarne den gegeven wenk ter harte en heeft het op de agenda onderwerpen gebracht, die tot eene wisseling van gedachten en tot debat aanleiding kunnen geven. De vraag rijst of nu weder de oude weg moet worden bewandeld en even als vroeger door het Bestuur of de Afdeelingen vragen moeten worden gesteld die dan schriftelijk of mondeling op de vergadering worden beantwoord.

Hoe dan ook, ik zelve wenschte u te toonen, dat ik de vergadering tot dat doel bestemd acht en heeft het Bestuur een paar onderwerpen ter onderlinge bespreking

Gedrukt 8 October 1884.

op de agenda geplaatst, waarvan het eerste aan mij is opgedragen om met enkele woorden bij u in te leiden.

Waren de laatste jaren voor onze Maatschappij een tijd van praktiesch werken, niet minder was dit het geval met de bouwkunst in geheel Nederland en het kan wellicht zijn nut hebben, om den toestand van het oogenblik juist te beoordeelen, eens een blik terug te slaan, eens te zien wat er op dit gebied is gedaan en tot welke overpeinzingen een terugblik kan aan leiding geven.

Niemand zal ontkennen, dat de laatste jaren voor onze kunst vruchtbaar zijn geweest, dat Nederland op bouwkunstig en kunstindustrieel gebied, het buitenland, waar ontzachelijk veel is gedaan, heeft getracht terzijde te streven. Veel is er dat daartoe heeft medegewerkt en wel hoofdzakelijk:

I. de uitbreiding van het onderwijs;

II. de meerdere belangstelling en krachtige steun van de regeering;

III. de meerdere belangstelling van het publiek.

Hebben we deze drie factoren die tot den verbeterden toestand hebben geleid in 't kort nagegaan, dan rest ons nog het antwoord te geven op de vraag, door wat kenmerkt zich de bouwkunst in Nederland op heden.

Daar voor alle kennis, bij aanwezigheid van talent of aanleg, onderwijs noodig is, zoo kon het wel niet anders of een verbeterd onderwijs moest heilzaam op den toestand werken. Wie zal ontkennen dat aanleg, een ingeboren vaardigheid om verkregen indrukken weer te geven, de kunst van teekenen, gepaard aan een fijn gevoel voor het schoone, met een scherp waarnemings- en voorstellingsvermogen, de eerste voorwaarden zijn voor de vorming van een goed architekt in de volle beteekenis van het woord.

Maar tot het verkrijgen dier eigenschappen is bij aanwezigheid van aanleg, degelijke studie, degelijk onderwijs noodig.

Voor een twintigtal jaren was de gelegenheid om zich in Nederland tot architekt te vormen, tamelijk gebrekkig.

Vóór de stichting der Pol. School in 1863 werd onderwijs in het teekenen en de bouwkunst gegeven aan de akademiën van Amsterdam, 's Hage en Rotterdam, aan de akademie te Delft en de militaire akademie te Breda. Bij uiterst gebrekkige hulpmiddelen bestond het onderwijs in de bouwkunst uit het nateekenen der zuilenorden, volgens Vignola, en het ontwerpen van griecksche tempels of zeer ondergeschikte gebouwen; men volgde daarbij een dorre, nuchtere teekenmethode, kortom, het artistiek element drong bij dat onderwijs niet op den voorgrond. Mannen als Te Winkel te Delft en Storm van 's Gravensande te Breda, hebben het niet vermocht een school te vormen of een bepaalde verjongende richting in het onderwijs te brengen.

Vandaar dan ook dat zij, die zich tot architekt wilden vormen, naar het buitenland, naar Berlijn, Hannover, Parijs enz. togen, om hunne studiën te voltooien.

De wet op het middelb. onderwijs hield rekening met dien toestand, en met een algemeen verbeterd onderwijs in het teekenen werd bij de wet op de Pol. School de opleiding tot architekt niet vergeten. Men stichtte te Delft een leerstoel voor de bouwkunst en om te breken met de oude tradities riep men een bouwmeester uit den vreemde, dien, het bleek reeds spoedig, een niet gemakkelijke taak wachtte. De storm brak los, een architekt opleiden aan een Pol. School, niet aan eene akademie; aan zulk eene inrichting kon geen architekt gevormd worden, dat kon alleen geschieden aan de hooge scholen voor kunst, daar waar schilder- en beeldhouwkunst tevens werden onderwezen. Die meening was toen onder de vakgenooten in Nederland vrij algemeen, niettegenstaande de Pol. Scholen van Hannover, Zurich, Praag, Weenen en München toen reeds allen ook voor de vorming van architekt waren aangewezen. Wie echter zal nu nog beweren, dat de Pol. School ook in dit opzicht niet aan hare roeping voldoet; wie beweren, dat de school op dit oogenblik niet haren weldadigen invloed doet gevoelen op de bouwkunst van heden. Zie over welke leermiddelen zij thans kan beschikken en overtuig u dat het artistieke element bij dat onderwijs hoofdzaak is. Neen, in onzen tijd is juist dat onderwijs daar op zijn plaats. Onze tijd toch vraagt voor het grootste deel bouwmeesters, bij wien de kunst van den architekt zich paren moet aan de wetenschap van den ingenieur. Zie eens hoe de techniek van teekenen, de wijze van bouwkundige projecten voor te stellen, is verbeterd en zich heeft ontwikkeld; en wie daaraan mocht twijfelen neme het Rapport over de Tentoonstelling van 1883 te Amsterdam ter hand, met welk talent zijn die verschillende bouwwerken niet weergegeven. Ze zijn voor het meerendeel door de jeugdige architekten in Nederland verzameld en geteekend, die voor het meerendeel juist aan die Pol. School hunne eerste ontwikkeling dankten. Zij zullen het dan ook eens zijn dat het onderwijs, op de bouwkunst van heden een heilzamen invloed heeft gehad. En daarom is het dubbel te betreuren, dat die hulpmiddelen niet worden aangeboden in eene stad waar meerderen in ruimer kring kunnen profiteeren. Het was dan ook natuurlijk, dat in 1870 bij de wet op de regeling van het onderwijs in de beeldende kunst van Rijkswege de wensch werd geuit, dat ook bij het leer-programma het onderwijs in de bouwkunst zoude worden opgenomen. In dien geest zond de Maatschappij t. b. d. Bouwkunst een adres aan de regeering en zeker zou in Amsterdam, met 350.000 zielen, een leerstoel voor de bouwkunst aan de akademie gewenscht zijn. Jammer echter dat de Maatschappij toen te gelijk met dat adres de leerstoel voor bouwkunst te Delft, als niet op haar plaats, bestreed.

Vergeten we echter niet dat nu te Amsterdam verschillende gelegenheden bestaan om, al is het niet bepaald voor architekt te worden opgeleid, dan toch een verbeterd teekenonderwijs te genieten, o. a. aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid, de Kunstschool voor Ambachten, de Quellinusschool.

Kunnen wij dus de stichting der P. S. als eerste schrede van de Nederl. regeering, tot ontwikkeling der bouwkunst beschouwen, zoo begreep men te recht dat daarmede de verbetering van het handwerk en het ambacht moest samengaan. Een goed architekt die iets schoons wil maken, moet knappe werklui tot zijn dienst hebben; ook het ambacht moest in Nederland worden ontwikkeld. Dit toonde de internationale kunstnijverheidtentoonstelling in '76 te Amsterdam maar al te goed. Het daarover uitgebracht rapport toonde dit duidelijk en welsprekend aan en de regeering deed een tweede wichtige stap door de stichting der zooeven genoemde Kunstnijverheidschool te Amsterdam.

De regeering bepaalde zich niet enkel tot de verbetering van het onderwijs. Door belangrijke geschriften en door den drang van kunstkenners en kunstvrienden uit hare onverschilligheid gewekt en langzamerhand overtuigd dat kunst wel regeeringszaak is, deed zij een niet minder wichtige stap door het instellen eener commissie van adviseurs, die geroepen wordt de overblijfselen van vroegere kunst te bewaren en bij het stichten van nieuwe bouwwerken haar ter zijde te staan.

De bouwkunstige scheppingen, die vóór dien tijd van regeeringswege verrezen, dankte Nederland voor het grootste deel aan de architectonische kennis en kunstontwikkeling die toen het corps v. d. waterstaat en het corps van de militaire genie werd toegedacht. Vele stations van de staatsspoorwegen, de gevels van Rijks hoogere burgerscholen, scheppingen als het ministerie van finantiën in de Parkstraat te 's Hage, de restauratie van Rijksgebouwen, zijn voor ons nog heden de blijvende bewijzen van het scheppingsvermogen op architectonisch gebied dier beide corpsen. Men zag in, dat dit het gemoed zelfs van den meest prozaïschen Nederlander op den duur niet bevreedigde en dat verandering noodig was.

Een ieder juichte dan ook de instelling der genoemde Commissie toe; nu meende men was ook de toekomst der bouwkunst verzekerd. Maar helaas, eerst nu opent zich eene episode van strijd en verdeeldheid, die u allen nog versch in het geheugen ligt en waarbij ik dus niet lang behoef stil te staan. Door eene verkeerde organisatie, door strijd in eigen boezem, brengt die Commissie zich zelve grafwaarts. In plaats van te adviseeren en zich slechts te laten raadplegen, treden enkele leden zelf handelend en zelf bouwend op en sluit zij alles buiten wat niet overeenkomt met hare opvatting. Het kan niet anders of aan een dergelijk autocratisch lichaam kon in het vrije Nederland een maar al te kortstondig bestaan verzekerd zijn. Zij werd ontbonden en lost zich op in den referendaris van kunsten en wetenschappen.

Wat die commissie als haar werk achterliet is u bekend; nieuwe bouwwerken die, bij het vele goede dat ze onderscheidt van de reeds vermelde Rijksgebouwen, maar al te zeer den stempel dragen van te zijn geïnspireerd door een en denzelfden geest en daardoor niet van eenvormigheid en eentoonigheid zijn vrij te pleiten. Het in stand houden van oude bouwwerken werd met liefde en nauwgezetheid door haar begonnen, maar ook hier verviel ze in overdrijving en dwaalde men uit de goede richting, getuige de restauratie van den kloostergang in Utrecht en de loterijzaal te 's Hage. Men restaureert niet meer; men bouwt nieuwe gedeelten waaruit niet de geest van het verledene, maar voornamelijk de individualiteit van eene moderne persoonlijkheid spreekt. Dat men ook elders zich aan dien al te grooten ijver heeft schuldig gemaakt, blijkt uit een schrijven dat ik dezer dagen uit Londen ontving, waaruit volgt, dat zich daar eene vereeniging heeft gevormd, die nu weder de oude monumenten wil beschermen tegen die overdreven restauratiezucht en opkomt tegen de wijze van restaureeren, daarbij gevolgd. The society for the protection of ancient buildings, verzocht mij de volgende circulaire te verspreiden.

(Deze circulaire is in ons vorige blad opgenomen bij het verslag der Vergadering.)

De vraag rijst, of het niet op den weg der Maatschappij ligt zich bij die beweging aan te sluiten. De namen van een Tadema, Scott en anderen, geven een waarborg voor den ernst van het streven dier vereeniging.

Het werk van de Rijksregeering kon niet geheel zonder invloed blijven op de stedelijke regeeringen, ofschoon zich uiterst langzaam die invloed deed gevoelen. Bijna alle groote steden in Nederland hebben zich de laatste jaren uitgebreid. Overal ziet men nieuwe buitenwijken verrijzen, de vestingwerken om de steden zijn grootendeels gesloopt en daardoor is aan de behoefte naar geschikt bouwterrein te gemoet gekomen. Een bepaald sieraad kunnen echter deze nieuwe stadswijken in den regel niet genoemd worden.

Alleen daar waar villa's en meer deftige woonhuizen zijn verrezen, heeft men in verbinding met een goeden parkaanleg wel eens iets goeds tot stand gebracht; maar verreweg het grootste deel dier woningen is bestemd, hoofdzakelijk voor de arbeidende klasse en ook voor den gegoeden burgerstand; en de groote behoefte naar dergelijke woningen riep den speculatiebouw in het leven, die met de architectuur weinig rekening hield.

Van monumentaliteit en schilderachtigheid is hier geen sprake; men kan zich bij het zien dier nieuwe stadswijken alleen troosten met de gedachte, dat zij meer voldoen aan de hygienische eischen en dank zij een verbeterde bouwverordening meer licht en lucht, een beter rioolstelsel hebben dan de woningen in de sloppen en stegen der oude stadswijken.

De zeer moeielijke taak, de uitbreiding eener stad, het vaststellen van een goed plan van uitbreiding, werd door menig gemeentebestuur te licht gesteld, ja niet zelden geheel vergeten; in menige stad wordt er maar op toe gebouwd zonder een behoorlijk vooruit bestudeerd en vastgesteld plan. Maar even wichtig als het vaststellen van een plan van uitbreiding en het uitvoeren daarvan, is het in stand houden en bewaren van oude stadsgedeelten, vooral bij de Nederlandsche steden met een zoo bepaald schilderachtig karakter. Daar mag niet dan met de grootste omzichtigheid gehandeld worden. Even zorgzaam als men moet zijn om het nageslacht iets goeds na te laten, even behoedzaam moet men zijn met het instandhouden van datgene wat het voorgeslacht ons heeft nagelaten. Blijft er dus op dit gebied nog veel te wenschen over, dan is de architekt in de eerste plaats geroepen daarvoor een geopend oog te hebben; bij een slecht ontworpen plan en te nauwe straten mist hij de gelegenheid om iets monumentaals tot stand te brengen.

Het voorgaan en krachtig optreden der regeering en vakmannen, kon niet zonder invloed blijven op het Nederlandsch publiek. Het particulier initiatief laat zich niet wachten, de belangstelling is gewekt. Miste de bouwkunst vroeger hare organen, hare critici, hare waardeerders en was het een uitzondering wanneer in dagblad-artikelen met kennis van zaken een oordeel over eenig bouwwerk werd uitgesproken, thans is dat anders en kan er geen nieuw gebouw van eenige beteekenis verrijzen of men maakt er melding van en uit men zijn meening.

Welke omvangrijke bouwwerken zijn in de laatste jaren hier niet door particulieren tot stand gebracht. Ook maatschappijen en industriëele ondernemingen bleven niet achter om, ook wat de bouwkunst betreft, met het

buitenland te wedijveren, zie onze groote steden, met een tal van particuliere woningen waaruit smaak en liefde voor wat schoons ten duidelijkste spreekt. Treedt die huizen binnen en ge vindt er meer comfort, een meer artistieke opvatting van het woonvertrek, getuige de vele kamerbetimmeringen en smaakvolle stoffeeringen.

Het beschaafde publiek is uit zijne onverschilligheid gewekt en ondervindt het, dat een meer artistieke en smaakvolle omgeving en woning een bron is van dagelijksch wederkeerend genot.

Na dezen korten terugblik over hetgeen in de laatste jaren op bouwkundig gebied in Nederland is gedaan, en de omstandigheden te hebben nagegaan die tot den gunstigen toestand van het oogenblik hebben geleid, rest mij nu nog eens meer van nabij die bouwwerken te bezien en de vraag te stellen: door wat kenmerkt zich de bouwkunst in Nederland van heden, vergeleken met die van een 50 jaren geleden. En het antwoord in het algemeen kan wel dit zijn: *Door eene betere constructie, door eene minder beperkte keuze van materialen, bij een meer artistieke opvatting en smaak, door meer stijl.*

Wanneer men den ontwikkelingsgang nagaat, die de bouwkunst der laatste 50 jaren in Nederland maakte, dan blijkt, dat men ook hier, evenals elders, alle stijlperioden heeft doorvorscht en getracht heeft die vormen dienstbaar te doen zijn aan de scheppingen van onzen tijd.

Men heeft Grieksch, Romaansch, Gothisch en in Renaissance-stijl gebouwd; maar hiermede niet tevreden, zijn er ook enkelen geweest, die, alle stijlvormen negeerende, aan het zoeken zijn gegaan naar een stijl van de toekomst. En we weten wat dit zoeken heeft geleerd; die pogingen leden schipbreuk hier als elders, zie den Hoogen raad te 's Hage en de stad Munchen. Die producten hebben tot de overtuiging geleid, dat het niet aan één individu, niet eene generatie is gegeven een bouwkunst te scheppen; dat alleen door de vereende pogingen van verschillende geslachten met behulp van groote leidende beginselen, men weder een nieuwe stijlperiode zal kunnen begrenzen en afsluiten.

Want al zijn de bouwvormen van onzen tijd op het verleden geïnspireerd, ze zijn daarom niet van minder beteekenis.

Viollet-le-Duc zegt zoo juist:

„Je ne suis pas de ceux qui désespèrent du présent „et jettent un regard vers le passé; le passé est passé, „mais il faut le fouiller avec soin, avec sincérité, s'attacher „non pas à le faire revivre mais à le connaitre pour s'en „servir." Niet het tegenwoordige wringen in den vorm van het verledene, maar het verledene dienstbaar maken voor onzen tijd. Het doel onzer kunst moet thans zijn het voor ons beschikbare materiaal te ziften en in ons op te nemen, er den stempel van onze eigene individualiteit op te drukken, ten einde op dezen grondslag den nieuweren tijd een nieuwe bouwkunst te geven. We behoeven daarbij niet louter na te bootsen, we kunnen daarbij anders optreden dan onze vroegere vakgenooten, met een ruimer vak- en stijlkennis, met een meer ontwikkeld vorm- en kleurgevoel, met een ruimeren blik over het geheel der nagelaten bouwwerken.

Het valt niet te miskennen en het spreekt uit de meeste bouwwerken, in de laatste jaren in Nederland verrezen, dat de bloeiperiode der renaissance en voornamelijk der Hollandsche renaissance, ons bouwmeesters heeft geïnspireerd en de bouwkunst met de daarmede verwante ambachten der XVIe en XVIIe eeuw, waaraan Nederland nog zoovele schoone overblijfselen rijk is, herleefd is in de bouwkunst van het heden, en men bezig geweest is, de geschiedenis en de overblijfselen van dat tijdperk te bestudeeren en op onzen tijd en levensbehoeften toe te passen.

Maar gelukkig heeft niet ieder dat op dezelfde wijze gedaan; ieder heeft den stempel van individualiteit op zijn eigen werk gedrukt.

En zoo men dan nu nog kan spreken van verschil in stijl, verschil in richting, dan heeft dit volgens mijne meening deze beteekenis, dat de een, ook met het voorbeeld der renaissance voor oogen, toch nog immer zich voelt aangetrokken tot de kunst der middeneeuwen en die niet geheel kan loslaten, en de andere zich meer voelt aangetrokken tot de symboliek der Grieksche en Romeinsche kunst en de Italiaansche-Renaissance, — de een meer het beginsel huldigt hetgeen Viollet-le-Duc zeer duidelijk heeft uitgesproken en misschien wat al te kras:

„Toute forme qui n'est pas indiquée par la structure „doit être repoussée," terwijl anderen meer met Semper meegaan, die zich afgestooten voelen door „die grob „materialistische Anschauung wonach das eigene Wesen „der Baukunst nichts sein soll als durchgebildete Con„struction, gleichsam illustrirte und illiminirte Statik und „Mechanik reine Stoff-Kundgebung."

De een voelt zich meer aangetrokken tot het constructieve systeem der middeneeuwen, de andere meer tot de symboliek en symbolische vormen der antieken en de bloeiperiode der Italiaansche Renaissance.

Maar ofschoon beide richtingen zich uitspreken, valt het niet te ontkennen dat de middeneeuwsche kunst meer op den achtergrond wordt gedrongen en de eigenlijke renaissance meer en meer op den voorgrond treedt. Gaan we slechts naar de centra's van beweging op bouwkunstig gebied, naar Weenen, Parijs en Berlijn.

Naar Weenen, waar in de laatste jaren het meest verheven, het meest monumentale op bouwkunstig gebied is geleverd. De Ring van Weenen is een trouw beeld van hetgeen de monumentale bouwkunst op heden heeft voortgebracht. Deze bouwwerken zijn meest alle in Italiaansche Renaissance stijl; slechts enkele gothische bouwwerken, het Raadhuis, b. v. kan men er o. a. vinden. Mijns inziens is het dan ook onbetwisbaar dat de XVI en XVII eeuw ons meer verwant is dan die van eenigen tijd vroeger en ons nader tot het doel voert, omdat niet alleen de materiaele voorwaarden, de levenswijze en gewoonten van dien tijd de onze het meest nabij komen, maar ook het geestelijk leven en de ontwikkeling der standen aan ons maatschappelijk leven het meest verwant zijn. Maar we behoeven ons dan niet uitsluitend te bepalen tot de bloeiperiode onzer Nederlandsche Renaissance. We kunnen ook weder om ons heen zien; de grenzen der nationaliteit in de bouwkunst waren vroeger meer beperkt dan thans. Bij beschikking over dezelfde materialen treden de nationale beginselen meer op den achtergrond en breiden zich de grenzen der constructie en der constructieve gedachten meer en meer uit.

Blijkt het, dat onze, Hollandsche Renaissance niet bij

machte is zich meer tot de monumentale architectuur te ontwikkelen en we met beter gevolg onze toevlucht moeten nemen tot de Italiaansche Renaissance, dan vergoedt ze die onmacht toch ruimschoots door hare geschiktheid tot schilderachtige groepeering.

Zie onze Hollandsche steden; ze zijn niet zeer monumentaal maar wel schilderachtig; voor woonhuisbouw, zooals die in Nederland wordt gevraagd, voor landhuizen in eene Hollandsche natuur, leent de Hollandsche Renaissance zich uitstekend. Maar daarom zij men ook voorzichtig naar het streven van te veel monumentaliteit in onze oude steden; het monumentale en schilderachtige laat zich moeielijk zamenweven en menig voorbeeld is in onze steden daarvan aan te wijzen.

Hoe meer nu de bouwkunst in Nederland zich ontwikkelt en eene eervolle plaats inneemt onder die der naburige natiën, des te schooner en van meer beteekenis wordt ook de roeping en het standpunt van onze Maatschappij. En al vervulde zij ook een bescheiden rol, ook haar heilzamen invloed op de ontwikkeling onzer bouwkunst van heden in onloochenbaar.

Al loopen richtingen en meeningen ook dikwerf uiteen, door vereende krachten blijven wij waken voor de belangen onzer kunst en houden we haar doel goed voor oogen.

Want het doel onzer Maatschappij is niet alleen te zorgen dat plaatwerk en weekblad den leden het meeste biedt, haar streven is hooger. Zij bestaat daarin, door onderling zamenwerken de kunst in Nederland hoog te houden en te zorgen, dat we niet achter blijven maar gelijken tred houden met het streven en de kunstrichtingen van alle beschaafde natiën om ons heen.

RESTAURATIËN.

De schandelijke wijze waarop, gedurende zeer langen tijd, oude gebouwen van groote kunst- of historische waarde zijn veronachtzaamd geworden, is oorzaak, dat in den laatsten tijd, nu men door meerdere studie tot meerdere waardeering is gekomen, zeer velen herstelling behoeven, wil men ze voor algeheele vernietiging behoeden.

Dat die herstellingen zich niet alleen tot de constructie bepalen, maar dikwijls ook voor het uitwendige hoog noodzakelijk zijn, valt gemakkelijk te begrijpen, en het aantal groote restauratiën, niet alleen in ons land, maar in geheel Europa, in de laatste 50 uitgevoerd is zeer zeker legio.

Hadden onze voorvaders met meer zorg en liefde voor het behoud dier oude monumenten gewaakt, wij zouden slechts zelden tot aangrijpende restauratiën behoeven over te gaan; maar nu dit niet zoo is, nu we voor het geval staan, dat een gebouw niet meer te stutten of op te lappen is, nu vragen wij: moeten wij het dan maar aan de vernietiging prijs geven, óf moeten wij herstellen, zij het dan ook, dat vernieuwde gedeelten aan het oude, eerwaardige voorkomen van het gebouw eenige schade doen.

De circulaire van de *Society for the protection of ancient buildings*, in de laatste algemeene vergadering van de Maatschappij te Leeuwarden aan de leden ter kennis gebracht, geeft hierop een antwoord. Daarin wordt de mogelijkheid van goed te restaureeren eenvoudig ontkent.

Wat ons betreft, wij verzekeren hun onbeschroomd, dat van alle restauratiën, die tot heden ondernomen werden, de slechtste ten doel hadden, een gebouw te berooven van zijn meest belangrijke uiterlijke kenmerken, terwijl de beste volkomen gelijk staan met het restaureeren van een oude schilderij, waarop het gedeeltelijk verdwenen werk van den ouden meester net en effen gemaakt door de vaardige hand van den een of anderen niet oorspronkelijken, gedachteloozen werkman van den tegenwoordigen tijd.

Wij kunnen niet nalaten hier tegen protest aan te teekenen. Wij zijn van meening, dat restauratie mogelijk is; dat daar waar oude teekeningen en diepe studie er aan ten grondslag liggen, ingrijpende herstellingen kunnen en mogen uitgevoerd worden, zonder dat het geheel daardoor al te veel geschaad wordt.

Maar men begrijpe ons wel; wij bedoelen hiermede restauratie in engeren zin. Daar waar geheele gedeelten veranderd of verdwenen zijn, waar bij voorbeeld van een kerk, de toren of het koor reeds sinds lang gewijzigd is, of in het geheel niet meer bestaat, daar achten wij het onmogelijk die gedeelten weer te herstellen of bij te bouwen; daar geven wij het de Engelsche vereeniging toe, dat zij, *die er een bezwaar van maken, een gebouw tot den besten tijd van zijne geschiedenis terug te brengen, geen anderen gids hebben, dan hunne persoonlijke gril, die hun aantoont, wat bewondering en wat afkeuring verdient.* Wij gelooven met hen, dat het onmogelijk is ons in den geest in te denken, die eens den ouden bouwmeester bezielde, omdat wij kinderen der 19de eeuw, anders zijn, anders denken, anders gevoelen, dan onze voorouders uit de 12de of 16de eeuw.

Maar van dergelijke groote restauratiën hebben wij in ons land niet heel veel last; de geldkwestie is een uitstekende rem, die ons op dit gebied voor doordraven behoedt.

Het is misschien wel met het oog op deze ingrijpende herstellingen, die in Engeland, maar vooral in Italie, waar deze vereeniging zich reeds vroeger, o. a. bij de restauratie van de St. Marcus kerk te Venetië ongeroepen, en niet met het beste gevolg vermengde, veel voorkomen, dat zij boven aangehaalde circulaire tot den Voorzitter der Maatschappij richtte.

Zij maakt zich echter naar onze meening aan groote overdrijving schuldig, waar zij ons architekten verzocht, ons te verzetten tegen het bijwerken, zoowel van het metselwerk als van het ornament van het gebouw. Wel mogen wij gebreken in de constructie of in de dekking herstellen (zouden wij ook nieuwe leien mogen gebruiken?) maar meer niet.

Neen! waar het geheel, zij het dan ook vervallen, nog bestaat, zoodat de afmetingen nog juist zijn te nemen, waar ornamenten niet al te zeer zijn verweerd, zoodat zij gedeeltelijk nog gebruikt, voor de ontbrekende tot model kunnen dienen, daar kunnen wij veilig de hand aan het werk slaan. Wel zal het gerestaureerde gebouw geen groene verweerde steenen meer vertoonen, wel zal er geen mos meer tusschen de voegen groeien of hier en daar een hoek zijn verdwenen, wel zal in het algemeen het schilderachtige voor een deel verloren zijn gegaan, en de glans der nieuwheid in de eerste jaren eenigszins in tegenspraak zijn met den geest van het geheel, maar de tijd zal spoedig weer over dat alles een eigenaardig waas uitbreiden, waarmede zij

alle menschelijke arbeid in harmonie brengt met de natuur. Men zal echter het voordeel verkregen hebben, dat aan verhoudingen, noch aan compositie, niets hoegenaamd is veranderd, dat de ornamenten, die natuurlijk de meeste zorg behoeven, en die in een gevel dikwijls nog een ondergeschikte rol vervullen, geheel denzelfden geest behouden hebben.

Men zal het nageslacht hiermede een grooteren dienst bewijzen, dan door het gebouw eenvoudig onder den moker te laten vallen en er een teekening of photographie van in een museum te bewaren.

Wij kunnen gelukkig in ons land reeds op verscheidene goedgeslaagde restauratiën wijzen. Men denke bijvoorbeeld aan het koor in de st. Bavo Kerk te Haarlem. Of had de Engelsche vereeniging liever gewild, dat men de laag witkalk op de kolommen had laten blijven. Het was toch een toevoegsel van lateren tijd, en het getuigde van den geest van dien tijd.

Neen! wij moeten hen, die de gelden tot herstel beschikbaar stelden, en zij, die studie en tijd voor de uitvoering over hadden, dankbaar zijn; en wij moeten met kracht blijven voortgaan op dezen eenmaal ingeslagen weg.

Maar wil men geen half werk doen, wil men alles in het werk stellen om de monumenten, aan onze zorgen toevertrouwd, zoo goed mogelijk in de handen van het nageslacht over te geven, dan moeten wij ook niet verzuimen over diegenen te waken, die geen dadelijke herstelling behoeven; laat ons die *beschermen*, opdat zij, die na ons komen, zoo min mogelijk behoeven te *restaureeren*.

Er is nog een punt waaromtrent de circulaire zeer de aandacht verdient. Het is namelijk daar, waar de vraag beantwoord wordt, wat wel onze bescherming verdient, en zij antwoordt daarop:

Alles wat kan beschouwd worden artistiek, schilderachtig, historisch, antiek of van eenige beteekenis te zijn, kortom alle werk, dat wel opgevoede, kunstlievende menschen den tijd waardig zouden achten om het te onderzoeken.

Dit verdient wel in acht genomen te worden en helaas wij moeten het zeggen, bij onze regeering heerscht een groote eenzijdigheid op dit gebied. Gebouwen uit de vorige, zelfs uit deze eeuw hebben recht op de zelfde zorg en bescherming van regeering of stadsbesturen, als die uit vroegere tijden. Dat dit niet gebeurt, bewijst o. a. de wijze waarop in den laatsten tijd het Paviljoen te Haarlem is behandeld geworden. Dit gebouw, dat uit het laatst van de vorige eeuw dagteekent en in het begin dezer eeuw tot paleis van Koning Lodewijk diende, is oorspronkelijk gedacht en ontworpen in natuurlijken steen. Men heeft bij de uitvoering evenwel een zeer ruim gebruik gemaakt van surogaten, wat zeker in beginsel valt af te keuren, maar wat eenmaal geschied zijnde, niet meer valt te veranderen. In het begin van dit jaar is men evenwel aan het werk getrokken, aan het restaureeren, opknappen, verminken of verknoeien —; wat moet men zeggen. Men heeft die gedeelte, die gepleisterd waren, zooals de schacht van kolommen, de muurvlakte enz. afgebikt en de gewone baksteenen te voorschijn gebracht.

In den zijgevel ziet men nu de ontlastingsbogen boven de ramen gedeeltelijk achter de bekroning uitkomen, terwijl de attika, die voor een deel uit hardsteen is vervaardigd, als een ontzettende last op het metselwerk drukt. Wie het niet gezien heeft, kan zich geen denkbeeld maken van het ongelukkig effect, dat hierdoor ontstaan is.

Het is waar, we hebben daardoor een heel stuk waarheid gekregen, maar ten koste van een monument, dat tot ons sprak in zijn eigen taal van zijn eigen tijd, die nu wel wat minder onze sympathie opwekt, maar die men volstrekt niet het *recht* heeft dood te verklaren.

In dit opzicht verdient dus de circulaire wel onze aandacht; dat onze regeering van deze waarheid doordrongen was.

Het bestuur en de vergadering te Leeuwarden was van oordeel, dat door de Maatschappij op de circulaire moest geantwoord worden.

Welnu, wij hebben getracht onze meening in dit blad uit een te zetten; dat ook anderen, die met ons van inzicht verschillen, de pen opvatten, opdat het bestuur, dus voorgelicht, aan de *Society for the protection of ancient buildings* kan mede deelen welke de denkbeelden zijn, die op het gebied van Restauratiën bij onze Nederlandsche architekten gevonden worden.

J. B. Kam.

PRIJSVRAAG KATWIJK AAN ZEE.

In het vorige nommer van dit Weekblad, werd het programma (indien de opgave zoo heeten mag) voor eene kerk te Katwijk aan Zee opgenomen, als aanvulling van een advertentie-programma, voorkomende in een vorig Weekblad.

De inhoud van het programma bewijst volkomen, dat dit en de vroegere advertentie — die heeren kerkvoogden meenden dat voldoende was — opgemaakt zijn, zonder een deskundige te raadplegen, en in elk geval door personen die alles behalve op de hoogte zijn van de eerste eischen van een programma. De kerkvoogden, op behoorlijken tijd in kennis gesteld met de artikelen, die bij het uitschrijven enz. van prijsvragen behooren in acht genomen te worden, hebben de bepalingen die daarin vervat zijn, ook blijkbaar niet in aanmerking genomen.

Het programma is dan ook van dien aard, dat medewerking aan deze prijsvraag zeer ernstig moet ontraden worden.

Een prijs voor den bekroonde b.v. is n i e t uitgeloofd; hem, wiens teekeningen voor den bouw worden gebruikt, zal *f* 500 worden uitbetaald indien hij onverhoopt niet tot bouwmeester gekozen wordt. De wijze om voor zóó weinig geld een plan te verkrijgen, dat door een ander kan worden uitgevoerd, is meermalen in praktijk gebracht.

De namen der deskundige Jury-leden zijn nog niet genoemd, en indien deze even weinig acht slaan op billijke eischen, als de prijsuitschrijvers dit deden, dan kan het resultaat van deze prijsvraag even onaangenaam voor heeren kerkvoogden zijn, als naar alle waarschijnlijkheid voor de medewerkers, zoo zich nog ernstige opdoen.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Langzamerhand zijn de welbekende en fraaie Hindelooper kamerinrichtingen niet alleen bijna geheel uit Hindeloopen zelf verdwenen, maar de brokstukken zijn beinde en verre verspreid. Thans vindt men alleen in het Museum van het Friesch Genootschap te Leeuwarden nog een vertrek uit den besten tijd.

De Leeuwarder Ct. bericht thans, dat de vóór eenige jaren afgetreden Burgemeester van Hindeloopen, de heer F. Rinia van Nauta, begrepen hebbende, dat het toch wel het meest eigenaardig

zou zijn de herinnering aan die kamers ter plaatse zelve te bewaren, eene aan hem toebehoorende woning aldaar geheel op de oude wijze laat inrichten en het noodige huisraad daaraan toevoegt. Volgens den berichtgever geschiedt deze inrichting met de meeste zorg en zonder op kosten te zien.

De leden van de jury van beoordeeling der antwoorden, in te zenden op de prijsvraag voor een Beurs te Amsterdam, zijn reeds opgeroepen tot het houden van een eerste bijeenkomst op 10 November aanstaande.

De onrustbarende berichten, sinds lang verspreidt omtrent den toestand van Hans Makart, maar ook telkens weder tegen gesproken, blijken maar al te zeer waar te zijn geweest. Sedert Woensdag ll. nam zijne ziekte, een hersenontsteking, een hoogst ernstige wending en Vrijdag overleed de groote kunstenaar reeds, in den ouderdom van slechts 44 jaren. Zijn dood is een groot verlies voor de kunst. Wel is waar werd hem gebrek aan verheven gedachte verweten, maar als colorist werd erkend, dat hij een ongeevenaard meester was.

Van zijne voornaamste schilderijen, waarvan enkelen ook hier te lande bekend zijn, vermelden wij slechts: de intocht van Karel V te Antwerpen, de vier jaargetijden, de vijf zinnen, Catharina Cornaro, enz. De optocht dien hij in 1879 organiseerde voor de viering van het 25-jarig huwelijkfeest van het Oostenrijksche Vorstenpaar wordt als een zijner triomfen beschouwd.

Makart was de zoon van een bediende op het kasteel Mirabell te Salzburg, en beloofde in zijn jongelingsjaren weinig. Als »zonder eenig talent" werd hij op 16jarigen leeftijd van de Weener Akademie weggezonden. Later kwam hij, tegelijk met Defregger, Max en Lembach, onder de leiding van Piloty, die de talenten van zijn leerling erkende en ontwikkelde, en hem vormde tot een wereldberoemd kunstenaar.

Makart was een vermogend kunstenaar; zijn atelier te Weenen, rijk en schilderachtig ingericht, was een der merkwaardigheden van de stad.

Tot dusverre werden bestekken en begrootingen, en ook de plannen, op schoolhouw betrekking hebbende, door de gemeentebesturen die voor dergelijken bouw ondersteuning vroegen, aan de goedkeuring onderworpen van de districts-schoolopzieners, alvorens het verzoek om toepassing van art. 49 aan den Koning werd ingediend.

Door gewijzigde bepaling der schoolwet, moet in zooverre hierin verandering komen, dat de bouwkundige stukken bij het adres aan den Koning moeten worden overgelegd, zonder vooraf te zijn goedgekeurd door den districts-schoolopziener. Worden geene termen gevonden om het verzoek in te willigen of het aangeboden subsidie niet aanvaard, dan worden de bouwkundige stukken terug gezonden zonder voorafgaand onderzoek.

Deze nieuwe regeling, door den Minister van Binnenlandsche Zaken voorgeschreven, is door de verschillende commissarissen der provincien aan alle gemeentebesturen bekend gemaakt.

De gevel van het volgens de plannen van den heer P. F. Laarman gebouwde St. Bernardusgesticht op de Oude Turfmarkt te Amsterdam, is thans in zijn geheel voltooid, doordien in de nis boven den hoofdingang, het beeld is geplaatst van den beschermheilige der inrichting, de abt van Clairvaux. Het flinke beeld is gemodelleerd door den heer Bart van Hove te Amsterdam.

Op Vrijdag den 10den October a. s. zal in het lokaal »Eensgezindheid, Spui" te Amsterdam, des avonds te 8 ure, de eerste vergadering in dit saisoen plaats hebben van de afdeeling Amsterdam.

De punten van behandeling zijn:

1°. Verslag van de afgevaardigden naar de algemeene vergaderingen.

2°. Bespreking der leesavonden. Zullen zij wederom worden ingesteld?

3°. Zullen prijsvragen worden uitgeschreven?

4°. Bespreking van verschillende onderwerpen.

Met het oog op de punten 2 en 3 zal eene talrijke opkomst door velen zeer worden gewenscht.

Afloop van Aanbestedingen.

's Gravenhage, 26 Sept. — Het minist. van waterstaat, handel en nijverheid: het inrichten van de stalgebouwen en manége achter de Kloosterkerk aldaar tot herstellingswerkplaats, magazijn, bureau van den inspecteur en opzichterswoning, ten behoeve van de rijkstelegraaf, begr. 43.656.

J. L. Werdes Jr	*f* 44.444
M. T. Wijnekus	» 44.100
W. F. P. v. d. Grijp	» 43.340
A. C. Paardekooper	» 43.250
C. Meijers	» 42.825
M. L. van Spanje	» 42.793
G. Toornvliet, te Gouda	» 42.480
J. Taverne	» 42.228
W. G. Mansvelt, te Wassenaar	» 41.880
K. Hollander, te Gouda	*f* 41.488
C. Wijbrands en Co.	» 41.353
C. Gugelot	» 40.999
L. Tromp	» 40.650
C. M. Roezenburg, te Naaldwijk	» 40.150
B. Romhout	» 39.870
M. Houtman	» 39.138
W. de Vos	» 38.985
de overigen allen aldaar.	

Vleuten, 3 October 1884. Aanbesteding der R. K. Parochiale kerk van den H. Willebrorders te Vleuten. Architekt Nics. Molenaar te 's Gravenhage. Ingekomen 17 biljetten, waarvan één te laat. Ram. *f* 65.898

J. P. A. Nelissen, te Haarlem	*f* 95.568
L. Struijken, te Maarsen	*f* 74.060
G. J. van Vloten, te Utrecht	» 72.800
F. W. van Vloten, idem	» 71.612
T. G. Bekhuis en D. Damstra, te Leeuwarden	» 69.390
B. Krijnen, te Amsterdam	» 67.800
J. van Groenendaal, den Haag	» 67.135
W. E. G. Janssen, te Utrecht	» 66.400
B. J. van Baaren, idem	» 66.100
G. Beemer, idem	» 65.490
W. Tielens, idem	» 65.200
C. van Zeeland, idem	» 65.200
J. de Vos, idem	» 64.971
Leendert Maijer, idem	» 62.952
J. H. de Vos, idem	» 61.359
B. Rombout, den Haag	» 58.580

METAALVERVEN

ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.

SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)

G. DUPILLE & E. CHALMEL Succ^s.

8 RUE D'ENGHIEN, PARIJS. 2166

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk TB bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.

Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.

Zij zijn uitstekend geschikt om zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.

Het vocht-werend element van onze bepleistering TB is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat

Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften betreffende het aanwenden van onze verven op de meest vochtige muren, is voor iederen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar.

Zie het artikel »Verven de Ruolz" in No. 28 van het Bouwkundig Weekblad.

Een Bouwkundige

meerdere werken uitgevoerd hebbende bekwaam TEEKENAAR en ONTWERPER, zoekt plaatsing. Adres onder motto *Bouwkunst* aan het Algem. Advert. Bureau van NIJGH & VAN DITMAR, Amsterdam. 2167

Uitgave van De Erven H. van Munster & Zn.

Th. SANDES,

Iets over de Inrichting

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

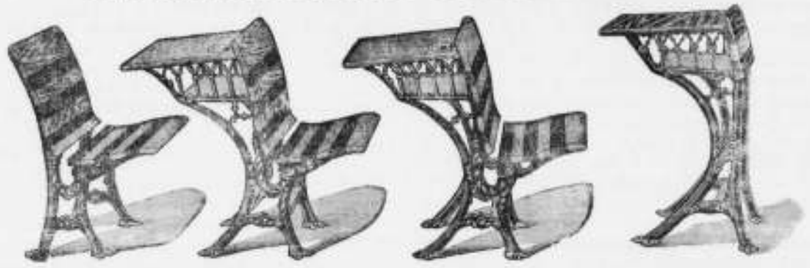
FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM

hebben voor dadelijke levering gereed:

2159

AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.

Bekroond met de hoogste onderscheiding.



Philadelphia 1876. Parijs 1878. Amsterdam 1883.

Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK

voor Stal-Inrichtingen

2160 EN

Stal-Benoodigdheden.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,

36. Derde Weteringdwarsstraat,

AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

TROTTOIR-TEGELS. PARKETVLOEREN, GEVEL-TEGELS.

Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels.** 2161

Bij de Vertegenwoordigers en Depothouders:
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabrikant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2162

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.

GOUDEN MEDAILLE **AMSTERDAM 1883.**

BEKROOND: Frankforta/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.**

OPGERICHT 1830. 2163

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam

Henri Huinck & Co.

Bouwmaterialen en Machinerieën.

ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.

2164 VERWARMING.
VENTILATIE.
DROOG-INRICHTINGEN.

GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.

BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.

POTTAARD EN HARDE STEEN.

CEMENT-TEGELS.

Zandsteen.

Vuurvaste Stoven. — Gasretorten. Kanonbuizen. — Schoorsteenpotten.

CARTON PIERRE.

HOUTEN PARKETVLOEREN.

PUI-SPIEGELGLAS, VLOEIGLAS, DAKGLAS.

Verzilverd, Gedoliaat, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.

GLAS IN LOOD.

CATHEDRAALGLAS.

DAGLICHT-REFLECTOR.

GLASDECORATIE.

GLAS-ASSURANTIE.

METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

MUSGRAVE & Co.,

London en Belfast.

LANGZAAM VERBRANDENDE KAGCHELS

zijn de beste en zuinigste tot heden bekend.

Reeds verscheidene met het beste gevolg in Woonhuizen en Scholen in Nederland geplaatst.

Zilveren Med. Intern. Tentoonst. 1883.

Modellen en Prijzen verkrijgbaar,



Catalogussen enz. in de

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2165

BOUWARTIKELEN, en GEREEDSCHAPPEN.

D. S. M. KALKER,

St. Anthonie Breestraat C 21.

AMSTERDAM.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 42.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Ct°

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Voordracht van den heer Metzelaar op de Algemeene Vergadering van 25 September 1884 te Leeuwarden gehouden. — Een niet gesproken woord, naar aanleiding van 't voorstel des heeren Metzelaar. — Ingezonden. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Amsterdam, gehouden 10 October 1883. — Prijsvraag Katwijk aan Zee. — Internationale tentoonstelling van uitvindingen en muziekinstrumenten, in 1885. — Binnen- en Buitenlandsche berichten. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Het Bestuur der Maatschappij heeft het volgende schrijven verzonden.

(N°. 517.)

Amsterdam, 10 October 1884.

Aan het Bestuur der Afdeeling Rotterdam van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Het Bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst heeft in zijne vergaderingen van 9 Oct. j.l. het verslag van de vergadering der Afdeeling Rotterdam, voorkomende in het Bouwkundig Weekblad No. 40 van 1 Oct. ll. ter tafel gebracht en daarvan met leedwezen kennis genomen. Het Bestuur betreurt het voorstel tot ontbinding dier Afdeeling en niet minder de discussiën die over dat voorstel zijn gevoerd.

Terwijl het Bestuur eene afscheiding, op de wijze als bij het voorstel bedoeld, ten zeerste zou betreuren, neemt het de vrijheid U er op te wijzen, dat over zaken de Maatschappij betreffende, alleen de leden der Afdeeling die lid der Maatschappij zijn, kunnen stemmen, en dat de afscheiding eener Afdeeling eene zaak is, die ten nauwste de Maatschappij betreft.

Tevens gevoelt het Bestuur zich verplicht reeds nu te verklaren, dat het zich bij eene aanneming van het bovengenoemde voorstel niet mag nederleggen en gebruik zal moeten maken van het recht in Art. 48 der Wet omschreven, terwijl, indien een achttal leden der Maatschappij de Afdeeling te Rotterdam willen behouden, deze onmogelijk kan ontbonden worden, al verklaart eene meerderheid der Vergadering zich vóór de afscheiding van de Maatschappij.

Vertrouwende op een overleg Uwerzijds met het Bestuur der Maatschappij heeft het de eer te zijn,

Namens het Bestuur:
C. MUYSKEN, *Voorzitter.*
C. T. J. LOUIS RIEBER, *Secretaris.*

VOORDRACHT

VAN DEN HEER W. C. METZELAAR,

op de Algemeene Vergadering van 25 September 1884 te Leeuwarden gehouden.

Geachte toehoorders.

Mijn schrijven aan mijne medeleden van het bestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in Maart jl., is u allen naar ik meen bekend. Het bestuur toch meende dit onder de algemeene aandacht te moeten brengen, en liet het daarom afdrukken in het *Bouwkundig Weekblad* van 27 Aug. jl.

Daarbij bleef het niet; mijn collega-bestuurders oordeelden tevens de bespreking dezer gewichtige zaak in een algemeene vergadering hoogst wenschelijk, en richtten daarom tot mij het verzoek deze kwestie heden in deze bijeenkomst in te leiden.

Na eenige aarzeling heb ik die uitnoodiging aanvaard, vooral daarom, omdat ik gaarne wil medewerken, tot

grondig en veelzijdig onderzoek en bespreking der kwestie; maar vooral omdat ik haar urgent acht, waar in den laatsten tijd in ons vaderland vele inrichtingen van bouwkundig onderwijs geopend zijn, en anderen voorbereid worden, welke m. i. niet voldoen aan de allereerste eischen die naar mijn opvatting, in mijn bovengenoemd schrijven nedergelegd, aan het bouwkundig onderwijs gesteld mogen worden; waarbij men dus naar mijne meening van den goeden weg gaat afdwalen en ander noodig onderwijs hindert. Deze instellingen schijnen echter helaas in de mode te komen, en mogen zich naar het schijnt bijzonder in de sympathie van het niet-bouwkundig gedeelte der bevolking verheugen, en vooral door het laatste gepousseerd. Ik bedoel hiermede de ambachtsscholen. In mijn schrijven aan het bestuur heb ik die inrichtingen zoo goed als buiten beschouwing gehouden, maar komt het mij thans noodzakelijk voor, haar in de eerste plaats te bespreken, in verband met ons onderwerp.

Ik schreef o. a. aan het bestuur, vergun mij dit even te herhalen, dat tot nu toe bij de inrichting van het bouwkundig onderwijs m. i. te veel wordt over 't hoofd gezien:

1e dat deze inrichting zóódanig moet zijn, dat het onderwijs niet alleen ten goede komt aan de enkelen, die door bijzonderen aanleg, ijver en toevallige gunstige maatschappelijke omstandigheden in staat zijn om door dat onderwijs een of meer trappen op den maatschappelijken ladder omhoog te stijgen, maar in de allereerste plaats ten goede komt om de veel talrijker en grootere schare, toegerust met slechts voldoenden aanleg en ijver, in staat te stellen met vrucht het hoofd te kunnen blijven bieden, aan de moeielijkheden die steeds hoe langer zoo grooter worden, om met eere te kunnen blijven in dezelfde maatschappelijke positie waarin ze geboren zijn.

Het onderwijs moet m. i. met andere woorden niet in de eerste plaats worden ingericht naar de vermoedelijke toekomst van 5 of 10% buitengewoon begaafden, maar naar de behoeften der 90 à 95% overigen, naar die der meerderheid.

2e Het is een ideaal, waard er naar te streven, om alle zonen van het vaderland even vruchtbaar, even degelijk vormend meer uitgebreid lager onderwijs in hunne jeugd te laten genieten; maar de werkelijkheid is geheel anders en zal dit nog jaren lang blijven. In het algemeen treedt het kind uit de handwerksklasse, ook tengevolge der minder goede medewerking zijner omgeving, minder goed onderwezen en geestelijk ontwikkeld de maatschappij in, dan dat der meer welgestelden.

Men bouwt alzoo in het eene geval op een geheel anderen akker dan in het 2de geval. Kan men gunstig resultaat verwachten als men op dit verschil niet let?

3e De handwerksman moet hard werken, om met de zijnen in de behoeften van het gezin te kunnen voorzien.

De algemeene sociale toestand is zóó, dat in 't algemeen de handwerksman het loon zijner kinderen, zoodra zij 12 à 14 jaar geworden zijn, niet missen kan, en er veel bittere ironie voor hem gelegen is in den eisch die sommigen hem doen, om zich en de zijnen nog eenige jaren dat loon te ontzeggen in de hoop op ruimere verdiensten na verscheidene jaren. De meesten kunnen niet anders dan bij den dag of de week leven.

De tijd van onderwijs voor den a.s. werkman moet dus zoo geregeld zijn, dat zijn verdiensten er zoo min mogelijk onder lijden.

Ligt in 't bovenstaande reeds eene veroordeeling der ambachtsscholen, als ik mij tegen hen ook nog om andere redenen verklaar, dan wil ik echter vooraf opmerken, dat ik niet beweer, dat 1 à 2 ambachtsscholen in ons vaderland geen reden van bestaan zouden hebben, evenmin dat aan een ambachtsschool, welke ook, geen goed onderwijs zou zijn te geven of gegeven wordt, maar ziedaar mijne stelling:

De ambachtsschool deugt niet als *algemeene* opleidingsschool voor alle a.s. werklieden, opzichters en werkbazen, en staat door haar kostbaarheid een goede inrichting van het andere bouwkundig onderwijs in den weg.

Laat ik u dit nader mogen aantoonen.

Zal eene goede regeling van het bouwk. onderwijs kans van slagen hebben, dan moet zij wel degelijk rekening houden met de financieële zijde van de zaak, en de kosten van dat onderwijs niet tot zulk een hoogte opdrijven, dat de uitvoering bijna niet doenlijk wordt.

Veel en velerlei toch zijn de eischen van den tegenwoordigen tijd op allerlei gebied, waarmede de financiën èn van Staat, èn van Provincie, èn van de Gemeente, dus die van alle inwoners gemoeid zijn. Het algemeen belang vordert daarom, dat wij, bouwkundigen, voor ons deel, uit een financieel oogpunt onze eischen niet hooger stellen dan noodig is voor een doeltreffende behartiging onzer belangen.

Daarop nu wordt juist bij de oprichting eener ambachtsschool veel te weinig gelet. Zulk een school is kostbaar als ze goed zal zijn ingericht. Ze is echter nog te betalen, zoolang het aantal leerlingen niet al te groot wordt; maar als werkelijk eens plaats vond, dat zij als opleidingsschool door elken a. s. werkman en opzichter werd gekozen of begeerd, dan zou zij eenvoudig onmogelijk worden.

Een voorbeeld tot opheldering: ik treed daartoe in eene becijfering, die, al mist men ook absoluut zekere gegevens, toch eene vrij juiste benadering zal kunnen heeten, de vele onzekere factoren in aanmerking genomen.

De Rotterdamsche Ambachtsschool mag zeker onder de voortreffelijkste onzer ambachtsscholen genoemd worden. Een wanverhouding, die van invloed op haar kosten zou kunnen zijn, b. v. tusschen leerlingen en leeraren, inrichting en aantal leerlingen enz., bestaat daar, voor zoover mij bekend is, niet; daarvoor is ons de waakzaamheid van een degelijk ijverig bestuur tevens borg. Die school nu, telde in 't afgeloopen jaar 169 leerlingen, waarvan het onderwijs per hoofd en per jaar ƒ 141 kostte, en dat, niettegenstaande nog een gedeelte van de teekenlessen der leerlingen aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, (de stads bouwkundige school van Rotterdam) werden gegegeven, wat de kosten voor de ambachtsschool zelve verminderen moest. Maar wat zou deze ambachtsschool Rotterdam kosten, als zij de opleidingsschool voor alle a. s. werklieden, opzichters en bazen werd?

Het aantal leerjongens door telling te bepalen, was mij natuurlijk ondoenlijk; ik moest trachten het door afleiding te vinden, dus bij benadering, en deed dit op de navolgende wijze. De bouwkundige school te Deventer, waaraan ik elf jaren les gaf, en met den toestand van welke gemeente ik bekend ben, telde in de laatste jaren ongeveer 100 leerlingen, soms een paar meer.

Nu werd die school niet bezocht, 1e door de vele a.s. ververs die allen de gemeente handteekenschool en schilderschool bezochten, 2e door vele jongens aan de ijzerfabriek aldaar werkzaam, welke fabriek zelf een Zondags cursus gaf; en 3e waren ook te Deventer, evenals elders, onverschilligen voor 't onderwijs. Deventer nu telt + 20000 zielen. Rotterdam is ruim 8 maal grooter, en ik geloof dus waarlijk niet al te zeer mis te tasten, als ik het aantal leerjongens in 't bouwvak, te Rotterdam op 800 stellen ga. Rekende men die allen tegen den prijs van 141 gulden per hoofd, dan komt men tot het zeer respectabele cijfer van ƒ 113000, zegge ƒ 113000; en al mogen nu de kosten per leerling in evenredigheid minder kunnen worden, ja zelfs tot ƒ 100.— per hoofd kunnen dalen, wat ik niet geloof, ook dan nog krijgt men een cijfer van ƒ 80000,— een bedrag waarvoor zelfs een zoo machtige stad als de tweede koopstad des Rijks een bedenkelijk gezicht zou zetten. Reeds nu, moet de provincie Zuid-Holland met een subsidie van ƒ 2000.— tegemoet komen, bij de 21000.— der gemeente Rotterdam.

Een goed ingerichte ambachtsschool zal natuurlijk in kleinere gemeenten naar evenredigheid per hoofd meer kosten dan in grootere plaatsen, maar zelfs al houden wij voor hen het cijfer van ƒ 140 per hoofd aan, dan nog zou Deventer voor een ambachtsschool, door alle leerlingen der bouwk. school aldaar bezocht, ƒ 14000.— per jaar noodig hebben, en een gemeente van bijv. 30000 zielen minstens jaarlijks een som van ƒ 21000.— op haar budget moeten uittrekken.

Zulke cijfers zijn welsprekend, zij moeten dunkt mij de grootste voorstanders der ambachtsscholen tot nadenken brengen en hun het onhoudbare van den toestand toonen. De ambachtsscholen gaan dan ook veel onder financieele bezwaren gebukt. Zij zijn gedoemd om slechts de opleidingsplaats voor enkele bevoorrechten te blijven; daardoor alleen kunnen de kosten dier scholen binnen het bereik der financieele krachten der gemeenten blijven, maar schiet er ook helaas ter zelfder tijd reeds te weinig over om voor de 70 à 80% overschietende leerjongens naar behooren te zorgen.

Was kostbaarheid nu nog maar het eenige nadeel dat ambachtsscholen aankleeft, en waren ze overigens nog maar gezond in hun inrichting; maar aan de inrichting dier scholen, hoe goed of ze anders ook geregeld kunnen zijn, kleven vele bezwaren. Bv. de kwestie der werkstukken. Wat te doen met de talrijke werkstukken door de leerlingen gemaakt. Ja, men kan ze eenvoudig wederom vernietigen, óf in een of andere groote ruimte bergen en ze daar tot een nutteloozen berg doen aangroeien; doch beide handelingen zijn in de sterkste mate zóó geestdoodend voor den leerling, dat men ze niet dan tot groot nadeel der school kan volhouden. Welke jongen zal nog met lust en ambitie trachten goed werk te leveren, als hij vooruit weet, dat het werkstuk op welks goede voltooiing hij trotsch is, onmiddellijk daarna alle beteekenis verliest en volkomen nutteloos wordt verklaard? Men heeft daarom een derde middel gaan toepassen, d. i. het werk der leerlingen wordt verkocht, en men bereikt nu tweeërlei doel; de ambitie wordt niet gefnuikt, en door het geld dat op die wijze in de kas vloeit, worden de kosten der school tevens minder. Ik geef toe, dat men zich op deze wijze het best uit den nood redt, maar de school komt daardoor in een scheeve positie tegenover werkbazen in de gemeente, die zij concurrentie gaat aandoen, ook al wordt niet anders dan aan enkele bazen verkocht, zooals bij de Rotterd. ambachtsschool o. a. het geval is. Nu wordt die concurrentie in groote steden wel niet spoedig gevoeld, maar wel in kleinere, en zij zou vooral weer onhoudbaar worden als *alle* leerjongens der gemeente de school bezochten. Dan toch is er heel wat noodig om die knapen aan den gang te houden. Het bestuur van zulke scholen, dat nu nog wel een werk weigeren kan hetwelk voor de school niet geëigend lijkt, is dan verplicht veel minder kieskeurig te worden, in één woord, het houdt het praktisch onderwijs dan niet in zijne macht, en de leerlingen komen in hetzelfde geval als de jongens in de werkplaats, maar wat de voorstanders van de ambachtsschool zoo afschuwelijk schijnen te vinden, nl. dat zij zich contenteeren moeten met het werk hetwelk aan den winkel komt.

Nog meer bezwaren doen zich voor als men sommige ambachten in verband met de ambachtsschool wat nader bekijkt; het metselvak b.v., een vak, dat na het timmervak wel datgene is, hetwelk aan de meeste werklieden in ons land brood verschaft, ja het timmervak daarin misschien nog overtreft. Praktische metseloefeningen op een ambachtsschool? Och, de ondervinding heeft het onhoudbare en onmogelijke daarvan al spoedig doen inzien; en wat doen nu de scholen? Zij zetten eenvoudig den ongelukkigen metselaar op zijde en beweren, dat er voor hem geen plaats is, of wel, zooals o. a. de Rotterd. ambachtsschool, zij sturen de jongens naar een baas, voor de praktische oefeningen, om die dus buiten de school te leeren. O liefelijke inconsequentie!!

Zoo vallen steenhouwersleerlingen ook niet zeer in den smaak van de ambachtsscholen; het materiaal dat zij verwerken is te duur, te duur zelfs voor de dure ambachtsschool; neen, liever geen steenhouwersleerling; die ook maar naar een baas. Stucadoors dan? Die behooren er ook al niet.

Alleen timmerlieden, smids, zinkwerkers en meubelmakers schijnen het er op den duur te kunnen uithouden. Maar wat een beperkingen dan! en dat voor zulke kostbare inrichtingen! Kom, laten we gulweg bekennen, dat al dat praktisch werken op de ambachtsscholen groote gekheid is.

Maar eilieve, hoe kwam men er dan toe? Ja hoe is men er toe gekomen? — Mijns inziens, omdat in vele gevallen te veel personen, buiten het eigenlijke bouwvak staande, zich indertijd met de zaak hebben bemoeid, en de waarde van verschillende argumenten voor en tegen niet konden beoordeelen. Toen voor een vijftiental jaren ongeveer het feit niet te loochenen viel, dat vele onzer werklieden niet meer in staat waren om werk te leveren zooals er vroeger in den gildentijd uit hunne handen kwam, heeft men daarvan vooral de bazen de schuld gegeven, en hun voor de voeten geworpen, dat zij zich het lot van den werkman niet meer zoo aantrokken als in vroegeren tijd, dat vooral de jongens voor alles en nogwat werden gebruikt, doch dat er van leeren nooit iets kwam. Dat er nu niet eenige minder goed gezinde, zelfzuchtige bazen zijn, zal ik niet ontkennen; zelfzuchtige menschen vindt men helaas onder alle standen, dus ook onder den

bazenstand; maar of de kwaal wel zóó groot was als men dikwijls met ernst beweerd heeft, durf ik met volle overtuiging en met een minstens twaalfjarige ondervinding tegenspreken. Neen, men was daarbij wat al te haastig; men vergat 1°. dat het onderwijs jaren lang zoo goed als nihil was, ook voor de bazen, en dit een algemeen verval, èn van knecht, èn van baas ten gevolge had, uit het oogpunt van vakontwikkeling; 2°. dat de toestand in kleinere steden en grootere dorpen geheel anders is dan in de grootste onzer Nederlandsche steden. Ja, in deze eersten is de toestand gelukkig, wat de banden betreft tusschen baas en knecht, veel beter. Daar kent men elkander bijna allen, er bestaat dus reeds wellicht sinds jaren een band tusschen baas, ouders van den leerjongen en den leerjongen zelf; daar weet de baas, dat als hij de jongens spoedig tot knappe werklieden vormt, dit spoedig genoeg algemeen bekend is, en hij altijd op flinke leerjongens zal kunnen rekenen, die bij hem blijven ook, maar dat, als hij in dit opzicht niet op zijn tellen past, geen vader wellicht zijn zoon weer aan hem toevertrouwen, zal. Er zijn in de kleinere gemeenten tal van bazen, die vele knechts hebben, welke van hun jeugd af onafgebroken bij hem werkzaam waren, die daar roem op dragen, en knechts die even vast op hun baas vertrouwen waar het hun belangen geldt, als de baas wederkeerig op hen; in één woord, juist de zoo hoog geroemde band uit den gildentijd, komt hier nog dikwijls, zeer dikwijls voor.

En wat gaat men nu doen met in zulke gemeenten ambachtsscholen te stichten? Dien band tusschen baas en leerjongen versterken? Neen, afbreken en verscheuren doet men die; want indirekt reikt men de bazen openlijk een brevet van onbekwaamheid uit om de jongens praktisch op te leiden; men declineert de bazen in de oogen der leerjongens en in die van het geheele publiek; ten slotte nog concurrentie aandoen! — Kan het verkeerder, en is het wonder dat er nog zoovele bazen zijn die wantrouwen hebben in de ambachtsschool, of minstens genomen niet de geringste sympathie daarvoor bezitten?

Een ander nadeel dat de meeste ambachtsscholen aankleeft is, dat zij vallen onder de wet van 't middelbaar onderwijs en dienen, om in eens vrijstelling te verkrijgen voor de verplichte oprichting eener burger dag- en avondschool, die nu met de ambachtsschool ineensmelt.

Van daar, dat veel der lessen dier scholen te beschouwen zijn als herhalingsonderwijs van de lagere school, en een ander deel als niet in de eerste plaats noodzakelijk voor den werkman, zooals b. v. algebra en meetkunde. Zoo'n programma der ambachtsschool toont een wanverhouding tusschen de hoofdvakken eener ambachtsschool, als daar zijn bouwkundig teekenen, constructieleer en de bijvakken; de hoofdvakken delven er het onderspit. Men is soms wonderlijk te moede als men de programma's ziet; het is of alles ontwikkelend onderwijs is, geschiedenis, aardrijkskunde, rekenen, lezen, alles behalve bouwkundig onderwijs zelf, en of er ernstig getwijfeld wordt aan de ontwikkelende kracht juist van goed degelijk bouwkundig onderwijs. Daaruit ontstaat nog een bezwaar; de ambachtsschool krijgt den naam van geleerd te zijn; voegt men daar nu nog bij dat het ambacht er binnen's huis wordt geleerd, zoodat men weer netjes gekleed op straat verschijnt, dan laat het zich verklaren hoe vele ouders, die een schrik op het lijf zouden krijgen als ze hun jongen als gewoon werkman in zijn eerlijk werkmanspak over straat zagen gaan, of zagen werken, hun zoon naar de school zenden, en er zoodoende scholen zijn waar juist de zoons van handwerkslieden in de minderheid zijn. Die heertjes en hun ouders rekenen er op, dat als de school is afgeloopen, er kundigheden genoeg zijn opgedaan, om als teekenaar op een bureau geplaatst te kunnen worden, óf als opzichter, zij het ook in de kalkloods op een werk, óf dat men geschikt is om na één jaar studie daarvoor, akte te halen voor middelbaar onderwijs rechtlijnig teekenen, en let wel, *bekwaam bouwkundig onderwijzer* te zijn. Enkele besturen schijnen dit streven aan te moedigen, tillen de jongens zoover mogelijk over het paard, tot groot ongeluk voor de jongens zelf, en tot een ramp voor de maatschappij.

Doch genoeg; laat overigens de cursus der ambachtsscholen zoo goed mogelijk zijn ingericht, het onderwijs dat er gegeven wordt *zóó degelijk mogelijk zijn*, ik hoop u overtuigd te hebben dat, omdat zij *dag*scholen zijn en om veel der hierboven genoemde bezwaren, zij nooit de scholen der toekomst kunnen zijn voor de algemeene opleiding van onzen handwerkstand. Daarvoor moeten wij onze kracht zoeken in de teekenscholen, vervormd en verbeterd natuurlijk, maar die met de opleiding in de werkplaats hand aan hand, en met hun winteravond-cursussen geheel in staat zijn om in die opleiding der werklieden, bazen en opzichters te voorzien, en in geen conflict komen met *sociale* toestanden, die niet weg te redeneeren zijn.

Men verbinde aan die scholen degelijke werkkrachten, verwijdere daaruit het klassikaal onderricht, brenge het aantal leerlingen op niet meer dan 20 per leeraar; en deze kunnen dan een individueel onderwijs geven, voor elk der leerlingen berekend naar ontwikkeling en roeping, zoo vruchtdragend mogelijk. Is het daarom wenschelijk de bestaande ambachtsscholen terstond op te heffen. Ik geloof zeer zeker van neen, maar men richte vooral geen nieuwe ambachtsscholen meer op, breide de bestaande niet uit, doch krimpe die van lieverlede in, en stelle het daardoor vrijkomende geld ter beschikking tot goede inrichting van bouwkundige avondscholen, en make aldus den overgang, waar die plaats hebben moet, zoo geleidelijk mogelijk.

Dit ten slotte: ik voer thans geen strijd tegen détails van methode van onderwijs, de zaak waarvoor ik de aandacht van mijne medeleden van het bestuur vroeg, en heden ook de uwe, is een zaak van beginselen en ik hoop, dat die bij beginselen zal blijven, en niet in een strijd over détails ontaarden zal.

Onze gastvrije afdeeling zij voorts overtuigd, dat het mij spijt, ook indirect eene jeugdige inrichting van bouwkundig onderwijs te Leeuwarden in beginsel te hebben moeten veroordeelen; maar ik rekende er op dat de liefde, die ook voor het bouwkundig onderwijs en den werkman bij deze afdeeling zeer zeker bestaat, onafhankelijk is van den vorm van dat onderwijs, en ik ben overtuigd dat zij het den gast niet euvel zal duiden, dat hij, opgeroepen om zijn zienswijze over het onderwijs nader mede te deelen, dit hier onverholen deed.

W. C. METZELAAR.

EEN NIET UITGESPROKEN WOORD

NAAR AANLEIDING VAN 'T VOORSTEL DES HEEREN METZELAAR.

Het is een zeer belangrijk onderwerp, mijnheer de Voorzitter, 'twelk heden alhier ter sprake komt.

Het toeval wil daarbij, dat wij in eene provinciale hoofdplaats vergaderen, alwaar veel en veel goeds voor het ambachts-onderwijs wordt gedaan; met eigen oogen kunt u aanschouwen wat met behulp van ambachtsscholen kan worden bereikt.

Naast de kennismaking met de ambachtsschool te Leeuwarden moet ik de aandacht vestigen op de technische afdeelingen van sommige academie- en teekenscholen in ons land, waarnaar sommige burger avondscholen reeds zijn gevormd of van lieverleé meer en meer worden ingericht.

Roeiende met de riemen die wij hebben, en in het vooruitzicht onze onderwijsmiddelen te kunnen verbeteren, moet naar mijne zienswijze heden behandeld worden, welke inrichtingen ons tot bereiking van het voorgestelde doel, verbetering van het onderwijs voor handwerkslieden, werkbazen en opzichters, kunnen behulpzaam zijn.

Vóór 't mij vergund is deze inrichtingen te behandelen, wensch ik de aandacht te vestigen op eene fout waarin wij spoedig vervallen, nl. kweekplaatsen inrichten voor aanstaande bouwkundigen, te veel werkkrachten vormen in één richting en daardoor het doel wat wij beoogen benadeelen. Wij moeten geene bouwkundigen trachten te maken, wij moeten ze gelgenheid geven zich te vormen.

Het onderscheid in ontwikkeling, in geestelijke en lichamelijke geschiktheid, is onder onze jongelui zoo groot, dat het somtijds geraden is hun de met bouwkunst aanverwante vakken aan te bevelen, beter dan ze tot werkman, werkbaas of opzichter op te leiden.

De 80 a 90 pCt. waarvan de heer Metzelaar terecht spreekt, dwingt ons onze scholen zoodanig in te richten of een zoodanigen vorm voor het onderwijs vast te stellen, dat de leerlingen geschikt worden ook in andere, zij het dan met bouwkunst verwante vakken hun brood te verdienen.

De uitdrukking algemeene ontwikkeling is wel een weinig gediscrediteerd; toch meen ik haar ter dezer plaatse goed begrepen te mogen achten. Niet het hoofd vol geschiedenis en wiskundige formules of scheikundige samenstellingen, maar onderwijs 'twelk het denkvermogen en den smaak ontwikkelt, onderwijs 't welk meer en meer doet of kan doen begrijpen, welke positie wij schepsels in dat gedeelte van 't heelal, 't welk wij wereld noemen, in nemen.

Dit meen ik te mogen aannemen als onze definitie voor de uitdrukking algemeene ontwikkeling.

Die algemeene in groote trekken verkregen kennis, aangevuld met onze bouwkundige denkbeelden, daarbij onze leerlingen gewend van 's morgens tot 's avonds te werken, hen geleerd het werk van den werkman te beoordeelen, des noodig het te kunnen verbeteren, ziedaar, mijne heeren, het ideaal waarnaar wij moeten streven en dat, gelijk de ondervinding mij leert, vormt tot degelijke, arbeidzame, praktische menschen.

Om dit ideaal nader te komen, kunnen wij gebruik maken van de scholen die hier te lande bij de wet geregeld zijn. Wij behoeven slechts te zorgen, dat het doceerend en dirigeerend personeel doordrongen wordt, of liever bij hun benoeming is, van de bizondere behoeften welke door die scholen moeten worden bevredigd.

Ik bedoel de scholen voor uitgebreid lager onderwijs, het teeken-onderwijs ook aan de lagere school niet vergetende, de hoogere burgerscholen met 3-jarigen cursus en de burger-avondscholen.

Deze inrichtingen kunnen voor ons doel flink terzijde worden gestaan door goed ingerichte ambachtsscholen en door teeken-academiën in de hoofdplaatsen van iedere provincie.

Wenschen wij werklieden te vormen, dan is het in de eerste plaats geraden die te trekken uit ouders die gewoon zijn van 's morgens vroeg tot 's avonds laat te werken; die niet kunnen gedoogen, dat hun kinderen langer dan tot het 13e à 14e jaar zonder weekgeld zijn. Hunne behoefte, hunne omgeving, alles leidt er toe, met het bekende weekgeld, dat bij den dag doet leven, rond te komen.

Wij kunnen mijns inziens niet genoeg de aandacht vestigen op hulp, die ook in ons vak moet worden geput uit de laagste rangen, wien het werktuigelijk werken, van 's morgens vroeg tot 's avonds laat, als met de paplepel is ingegeven.

Dit worden onze beste werklieden, onze bijen.

Hun vaardigheid te leeren, hun smaak ontwikkelen, hen een idiaal in eigen werkkring te doen zoeken en daartoe gelegenheid verschaffen, ziedaar mijne heeren, naar mijn bescheiden meening, eene werkkring geopend, waarin zij met hunne mindere ontwikkeling, mindere behoeften, mindere zorgen, gelukkig kunnen zijn; een werkkring die wij de ouders met ruimte kunnen aanbevelen.

Wenschen wij werkbazen, niets weerhoudt ons de beste, de meest begaafde onzer werklieden te steunen, opdat zij een hoogere sport in onze maatschappelijke samenleving kunnen innemen.

De omstandigheid, dat de ouders geen behoefte hebben aan het weekgeld van den 13 à 14-jarigen knaap, geeft gelegenheid het onderwijs breeder op te vatten; uit hen komen de meer beschaafde werkbazen, de meer ontwikkeling benoodigd hebbende opzichters voort. Laat ons echter ook in dezen stand zorgen voor jongelui die gewoon zijn te werken, wier spierstelsel geoefend is voor den dagelijkschen meer werktuigelijken arbeid. Zonder hen te ontwennen aan het handwerk, zonder hen te vroeg in een omgeving van hoogeren rang, van minder werktuigelijken arbeid te plaatsen, kunnen wij hen behulpzaam zijn in het aanleeren van die kundigheden, welke nuttig zijn voor een goed werkman; het zal later blijken, dat er genoeg verschil in bevattingsvermogen en goeden wil is, om verzekerd te zijn, dat er niet te veel schepsels van een en 'tzelfde soort zich vormen.

Is dat dus de leidende gedachte bij het onderwijs aan werklieden, werkbazen en opzichters, thans kunnen wij nagaan hoe die gedachte te verwezenlijken.

Ambachtsscholen met 2 of 3 jarigen cursus, met eene zoo mogelijk kleine tegemoetkoming aan de meest behoeftige ouders, scholen waar de kinderen gewend worden te werken, waar het spierstelsel en het oog wordt geoefend om met handenarbeid het brood te verdienen,

en waarbij tevens de noodige vakkennis wordt medegedeeld voor zoover men daartoe de school geschikt acht.

Dit zijn de scholen waaraan wij bouwkundigen in de eerste plaats behoefte gevoelen.

Wordt het onderwijs aan de ambachtsscholen gevolgd door avond onderwijs aan de technische afdeelingen van academiën, of gelijk wij het geluk hebben te Groningen, aan de als zoo een technische afdeeling ingerichte burger avondschool, dan heeft een jongen op zijn 18e à 19e jaar een goede dosis kennis opgedaan om zich naar eigen behoefte in deze of geene richting verder te vormen.

Hij heeft voldoende kennis om zich naar die plaatsen te begeven, waar hij, daags werkende, 's avonds leerende, het voor hem verder noodige kan opdoen of, zich niet verplaatsende, in zijne geboorteplaats in eigen kring verder te bekwamen.

Dit waren voor eenige dagen de gedachten die mij bezig hielden, en die ik thans ten beste geef.

J. B. S.

INGEZONDEN.

DE AFDEELING ROTTERDAM EN HARE TOEKOMST.

BESCHOUWD NAAR AANLEIDING VAN HET VOORSTEL VAN DE HH. DROOGLEVER-FORTUYN EN VAN WIJK.

Niet zonder verbazing vernamen wij uit de nieuwsbladen, en later werd het bevestigd door het officieele verslag in het B. W., het voorstel van eenige leden der afdeeling Rotterdam, om zich los te maken van de Maatschappij en alsdan eene nieuwe bouwkundige vereeniging op te richten onder den wijdschen en voor de kunst alhier veelbelovenden naam van: Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Rotterdam.

Zonder te willen beweren dat de kunst hier ter stede aan bevordering geen behoefte heeft, kunnen wij ons geenszins voorstellen, dat die nieuwe vereeniging verbetering in den toestand alhier zou brengen. Wat is het geval? Het bekende art. 52 wordt beschouwd als oorzaak van het verval der afdeeling, die in den laatsten tijd in kwijnenden toestand verkeert en slechts met moeite en vooral door bijdragen van eenige leden in 't leven wordt gehouden. Wij spreken hier alleen van hetgeen zij presteerde op bouwkundig gebied, niet van hare financiën die, ondanks den achteruitgang van het ledental door het belemmerende art. 52, toch nog in gunstigen toestand verkeerden. Naar onze meening evenwel, is dat niet de ware oorzaak. Veronderstel, dat de nieuwe Rotterdamsche vereeniging is opgericht en daarbij de 131 leden der tegenwoordige afdeeling toetreden, of, zoo men wil, dat dit cijfer klimt tot het vroegere aantal van 186; zou dit den toestand verbeteren?

Men is dan even dezelfde als vroeger, alleen met uitzondering van art. 52; maar dan evenwel zonder verbonden te zijn met de Maatschappij, onder haren naam werkende en van haar voor ieder lid, tevens lid der Maatschappij, een geldelijke toelaag ontvangende, hetgeen dan wel opweegt tegen het vermeerderde aantal plaatselijke leden. Ook met de quaestie van de opheffing der afdeeling kunnen wij ons niet vereenigen; wij zijn het op dit punt volkomen eens met den heer v. d. Linden, dat de afdeeling niet kan ontbonden worden zoolang er nog één lid is die haar wenscht te behouden? en ook dat die beslissing moet blijven bij de leden der Maatschappij, ondanks het onbillijke hetgeen de heer D. F. er in ziet, dat de meerderheid zich zou moeten onderwerpen aan de minderheid; hierbij vergeet de heer D. F. echter, dat de afdeeling is een vereeniging van leden der Maatschappij, waarbij de plaatselijke leden zonder stemrecht zijn toegetreden. Het feit van de oprichting eener op zich zelf staande vereeniging in 1849, laten wij voor hetgeen het is; die vereeniging heeft zich aangesloten bij de Maatschappij, is daarin opgenomen, en kan zich nu zoo maar niet voetstoots daarvan losmaken.

Daarom begrijpen wij ook zeer goed de houding van den Voorzitter en sommige leden, die zich niet door bezoekers uit hun huis laten drijven al is het ook met de verzekering om dit beter voor hen in te richten.

Al zijn wij het nu niet eens over de redenen om de afdeeling op te heffen, toch gelooven wij, dat er nog heel wat aan haar te verbeteren is eer zij waardig hare roeping vervult.

Men trachte daarom door samenwerking verbetering in den toestand te brengen, liever dan haar maar zoo af te maken; daarom zoeke men liever de nieuwe leden onder de leden der Maatschappij of ook onder jongelieden, zooals de bedoeling van het bestuursvoorstel is geweest. Zou het ook niet mogelijk zijn, dat leden der Maatschappij zonder contributie lid werden? Men had dan toch de toelage voor ieder lid van de Maatschappij, die misschien wel te vermeerderen zou zijn, dat zou den band zeer versterken tusschen Maatschappij en Afdeeling, die zich in den laatsten tijd maar al te zeer van elkaar vervreemd hebben; want wat ook te zeggen van den scheeven toestand op het oogenblik, daar van de 65 leden der Maatschappij slechts 30 lid der afdeeling zijn.

Wij durven van die wijziging meer hopen, dan van uitbreiding der plaatselijke leden, waarvan wel vermeerdering van contributie maar niet van werkkrachten verwacht kan worden. Men zal hiertegen wel opmerken, dat daardoor de financiën nogal zouden verminderen, maar wij zijn er zeker van dat er alsdan een gezonden toestand ontstaat.

Trouwens, wij weten ook niet waarvoor de afdeeling zulk een ruime kas zou noodig hebben; wanneer men slechts de onkosten van lokaalhuur en eenige kleine administratiekosten daarmee kon dekken, was dat ruim voldoende.

Het andere, als het oprichten van een bibliotheek, het zenden van afgevaardigden naar de A. V. kon dan wel achterwege blijven. Wat het eerste betreft, de middelen zijn toch niet voldoende om hiermede tot iets behoorlijks te geraken, en over het tweede punt hebben wij juist op de jongste vergadering der Afdeeling kunnen vernemen, als zoude het toch geen gewicht in de schaal leggen; trouwens wanneer de leden der Maatschappij lid waren, zou men van zelf reeds meer dan voldoende vertegenwoordigd worden.

Moge de afdeeling nu, door het gevaar dat haar dreigt, uit haar slaap wakker geschud worden en ernstig overwegen om, wil zij niet te gronde gaan, een gezonden toestand te vormen. Men late desnoods de plaatselijke leden zich afscheiden, liever dan door hen te gronde te gaan, opdat de afdeeling aan hare bestemming moge beantwoorden, dat zij is: eene plaatselijke vereeniging van leden van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst.

Rotterdam, 7 Oct. 84. JUNIOR.

AFDEELING AMSTERDAM, VERGADERING GEHOUDEN 10 OCTOBER 884.

In deze vergadering, hoofdzakelijk gewijd aan de huishoudelijke belangen der Afdeeling, werd in de eerste plaats verslag uitgebracht door de afgevaardigden der Afdeeling, de heeren Leliman en Schill, op de Mei en September vergaderingen der Maatschappij.

De flinke en royale wijze waarop de leden door de Afdeeling Leeuwarden zijn ontvangen, en de vele moeite gedaan om allen het verblijf aldaar zoo aangenaam en nuttig mogelijk te maken, werden om het zeerste geroemd en alle Afdeelingen ter navolging aanbevolen.

Voor verdere bijzonderheden meenen wij te mogen verwijzen naar de verslagen dier vergaderingen in het Bouwkundig Weekblad en de Opmerker.

Hierna kwamen in behandeling twee vragen, namelijk of de leesavonden, in het vorige saisoen gehouden, zullen worden voortgezet en of dit jaar prijsvragen zullen worden uitgeschreven.

Voor beide zaken bleek veel sympathie te bestaan en werd besloten, na breedvoerige discussiën, de inrichting der leesavonden en de onderwerpen der prijsvragen betreffende, aan het Bestuur op te dragen, met verzoek een en ander zoo spoedig mogelijk te regelen.

Op verzoek van het Bestuur werd door de heeren Redeker Bisdom, Leliman, Schill en Rieber toegezegd dezen winter spreekbeurten te vervullen. Andere leden zal zulks schriftelijk worden verzocht.

Door den heer Leliman werd hierna ter sprake gebracht het behandelde op de laatste vergadering der afdeeling Rotterdam.

Hij zou het zeer betreuren indien de voorgestelde losmaking der oudste Afdeeling van de Maatschappij, tot scheuring in die afdeemocht leiden; want van geheele afschaffing kon z. i. wel geen sprake zijn zoolang er leden zijn, die daartoe niet willen medewerken. Hij releveerde enkele onjuistheden in het verslag dier vergadering, hem in den mond gelegd.

Voorts meende hij dat het nuttig kon zijn wanneer namens deze Afdeeling in een vriendschappelijk schrijven het leedwezen over bedoelde voorstellen werd betuigd en de aanneming ontraden.

Alhoewel de zaak betreurende, hadden enkele leden er toch tegen zich in die zaak te mengen en verwachtten daarvan dan ook geen heil.

De heer Leliman verzocht het Bestuur de zaak te overwegen en naar goed vinden te handelen.

Vervolgens werd door hem voorgelezen een stuk van den Architekt Th. Fumière te Brussel, voorkomende in l'Echo du Parlement, waarin o. a. de handelwijze der Jury voor de prijsvraag van een nieuw Museum voor schoone kunsten te Rijssel, wordt in het licht gesteld. De elèves van 5 Parijsche leden dier Jury werden toevallig bekroond.

Ofschoon dergelijke dingen hier niet vreezende, vermeende hij toch dat het zijn nut kon hebben er de aandacht op te vestigen.

Ten derde geeft hij de Afdeeling in overweging ook niet leden uit te noodigen aan de prijsvragen mede te werken, en meer bepaald ook de leden van andere Vereenigingen, als Architectura et Amicitiae, uit te noodigen als geïntroduceerden de vergaderingen bij te wonen. Hij verwacht daarvan veel nut en bevoelt dat voorstel ter overweging aan het Bestuur.

Ten slotte heeft hij ernstige grieven tegen de wijze waarop tegenwoordig door de dagelijksche pers, vaak de staf gebroken wordt, in niet onderteekende stukken, over bouwwerken waarover hij die pers onbevoegd acht te oordeelen. Dit sticht bij het groote publiek soms veel kwaad en wanneer dan bepaalde personen worden aangeduid of zelf genoemd, acht hij die handelwijze ignoble, meer nog wanneer die personen, leden van een corps zijnde, niet alleen voor die werken aansprakelijk gesteld kunnen worden.

Hij wenscht, dat zoo mogelijk de Afdeeling pogingen aanwende hierin verbetering aan te brengen.

Eenige leden betuigen hunne volle instemming met het gesprokene, andere niet zoo onverdeeld alhoewel ook zij meenden dat de kritiek bescheiden behoort te zijn, en dat men niet juist vakman behoeft te zijn, om over een bouwwerk zijn gevoelen uit te spreken.

Twee nieuwe leden werden voorgesteld, waarna de vergadering werd gesloten.

PRIJSVRAAG. KERKBOUW KATWIJK AAN ZEE.

De prijsuitschrijvers verzoeken ons nog het volgende mede te deelen:

In de nieuwe Kerk wordt verlangd: gelegenheid voor de plaatsing van orgel, klok en uurwerk; dezelve zijn echter niet in de bouwsom begrepen, maar wel de verlichtingstoestellen voor petroleum.

INTERNATIONALE TENTOONSTELLING VAN UITVINDINGEN EN MUZIEK-INSTRUMENTEN, IN 1885.

Aan de stukken betreffende deze tentoonstelling, door Z. Exc. den Min. van W. H. en N. aan het Bestuur der Maatschappij toegezonden, ontleenen wij het volgende.

Prospectus, Reglement, Indeeling, model voor aanvragen enz. liggen overigens ter inzage op het bureau der Maatschappij, Wijde Kapelsteeg E. 2. te Amsterdam.

I. UITVINDINGEN. — In deze afdeeling kunnen werktuigen, toestellen, wijzen van bewerking en voortbrengselen tentoongesteld worden, uitgevonden of in gebruik gebracht sinds 1862. Men hoopt, dat uit deze verzameling duidelijk zal blijken, hoedanig de vooruitgang sinds de laatste 25 jaren is geweest, door de toepassing van de wetenschap op het gebied der behoeften van het dagelijksche leven. Het is daarom wenschelijk niet alleen de toestellen en hunne producten, maar ook eenigermate de wijze van bewerking te doen zien.

In aanmerking genomen de beschikbare ruimte en het groote aantal voorwerpen die ingezonden kunnen worden, is besloten slechts een gering aantal van *die* inzendingen toe te laten, welke reeds aanwezig waren op de tentoonstelling van toestellen voor het verdrijven van rook, in 1881 gehouden, op de visscherij tentoonstelling van 1883, en de hygienische van 1884. Wegens de jaarlijksche groote landbouw tentoonstellingen is het voldoende slechts enkele specimen van verbeteringen op dit gebied uit de laatste jaren te geven, en dan liefst, zoo mogelijk, door modellen of diagrammen, die trouwens over 't algemeen wenschelijk zijn, zoo daarbij de verbeterde onderdeelen zijn gevoegd.

Heeft een uitvinding betrekking op een detail, dan zal het *gekeele* werktuig alleen wegens het bijzonder groote belang der uitvinding kunnen worden toegelaten, of indien de verbetering niet dan door het geheel kon worden aangetoond.

Geen plaatsruimte wordt toegestaan voor die artikelen waarbij de wijze van bewerking niet is voorgesteld.

De aanvragen voor plaatsruimte, uit het buitenland en de kolonien, moeten gedaan worden vóór 1° November a.s. aan den secretaris, den heer Edward Cunliffe Owen, Esq. B. A.; Bureau international inventions exhibition, Exhibition Road, South Kensington S. W.

II. MUZIEK-INSTRUMENTEN. — Deze afdeeling bestaat uit specimen van muziek-instrumenten dateerde van af het begin dezer eeuw, en voorts uit werktuigen, toestellen en aanhoorigheden, die betrekking hebben op het vervaardigen dier instrumenten of op de wetenschap en de kunst van de muziek. Bovendien worden toegelaten: historische verzamelingen van muziek-instrumenten, schilderijen en gravures met muziekale voorstellingen, geen tijd van vervaardiging uitgesloten.

De aanvragen om plaatsruimte, als boven.

Deze internationale tentoonstelling wordt gehouden te Londen van af 1 Mei 1885, gedurende 6 maanden, en staat onder bescherming van H. M. de Koningin van Engeland en onder voorzitterschap van Z. K. H. den Prins van Wales. Gouden, zilveren en bronzen medailles worden toegekend door internationale jurys.

De exposanten betalen geen plaatsruimte, wel de kosten van transport, opstelling en terugzending.

Beweegkracht wordt onder bepaalde omstandigheden gratis geleverd; het gas en water hetwelk de exposanten noodig hebben, wordt door hen betaald. Voor beweegkracht moet men zich tijdig aan den secretaris opgeven.

Het comité van uitvoering kan tentoongestelde voorwerpen doen onderzoeken, beproeven enz. Zonder zijne toestemming en die van den exposant mag geen afbeelding, op welke wijze ook, van eenig voorwerp gemaakt worden.

Vóór 15 Maart a.s. mag, zonder bepaalde toezegging, geen inzending in 't gebouw aanwezig zijn; na 15 April worden deze niet meer aangenomen.

De inzenders hebben voor zich en een voldoend aantal gemployeerden, kosteloos toegang.

In Groep III, voor ingenieur en architekt van belang, worden onder anderen gevraagd, met betrekking tot openbare werken en architectuur:

Wegen (syteemen en materialen, ook voor constructie, reiniging, besproeien enz.) Spoor- en tramwegen (constructie en alle daarbij noodige werktuigen.) Bruggen en viaducten (modellen, plannen, teekeningen, hulpmiddelen bij de constructie, enz.) Waterstaatswerken (idem). Vuurtorens en lichtseinen. Rivieren en kanalen (rivierverbetering, bescherming, constructie van kanalen, sluizen, enz.) Waterleidingen, irigatie, drainage, canalisatie en alles wat daarop betrekking heeft. Constructiën op militair gebied, en fortificatien. Materialen (steenen en tegels, werktuigen om deze te vervaardigen; beton; kunststeenen; cement, en bewerking; asphalt; dakbedekkingen; metalen kolommen, balken, enz.; aanwending van aardewerk voor bouwwerken; conserveeren en onbrandbaar maken van materialen, verven, enz.) Constructie van gebouwen (modellen en plannen van verschillende systeemen;

onbrandbare constructiën; werktuigen en toestellen tot vereenvoudigen van het werk, enz.; steigers, windwerken, hijschtoestellen, zonneblinden, jalousiën, liften, bellen, spreekbuizen, enz. enz.) Verwarming, ventilatie, enz. (ventilateurs, schoorsteenkappen; enz. verwarming met stoom, water, lucht, enz.; luchtverversching enz.)

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Bij Min. beschikking is bepaald, dat de Commissie, belast met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid wenschen te verkrijgen tot het geven van middelbaar onderwijs in het hand- en rechtlijnig teekenen en boetseeren, voor het jaar 1884, zitting zal houden te Amsterdam.

Tot lid en voorzitter dier commissie is benoemd Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers, referendaris bij het Departement van Binnenlandsche Zaken te 's-Gravenhage; tot leden: W. B. G. Molkenboer, directeur der Rijks-Normaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam; S. Altman, Hoogleeraar aan de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam; C. P. Holst Gz., leeraar aan de Rijks-Normaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam; F. Lz. Berghuis, directeur der Ambachtsschool te Arnhem; John, F. Groll, architekt-opzichter bij 's Rijks Museumgebouwen te Amsterdam; Bart Van Hove, leeraar aan de Quellinusschool te Amsterdam; G. Sturm, leeraar aan de Rijks-School voor Kunstnijverheid te Amsterdam.

Afloop van Aanbestedingen.

AMSTERDAM, 25 Sept. — De architekt N. Franken, namens den heer J. F. Edema: het bouwen van twee woonhuizen te Amsterdam.

van Slingerlandt	ƒ 19.856
J. A. Hui	» 19.825
H. A. Paans	» 19.100
W. C. Beeremans	» 18.700
J. D. Kiekens en J. J. Vontein	» 17.999
T. J. van Workum	» 17.700
D. Zuiderhoek	» 17.500
L. Kroonen	» 17.300
B. de Bruin	» 17.292
P. Kampman en J. Harderwijk	» 17.160
J. C. C. Klick en H. D. Hulsman	» 16.864
D. Kiekens	» 16.515-57
J. H. Hargerink en W. Boom	» 16.500
W. H. Struis	» 16.352
F. Rijke	» 15.940
C. van den Burg	» 15.915
A. Traanberg en P. Schuileman	» 15.600
H. de Haan	» 15.510
J. Giebels en J. Servellen, te Haarlem	» 15.150

gegund aan C. van den Burg, de overigen allen aldaar.

STEENBERGEN, 26 Sept. — Het gemeentebest: het bouwen eener nieuwe school met onderwijzerswoning te Kruisland.

A. van Bers aldaar	ƒ 21.200
H. Commissaris, te Dinteloord	» 21.100
J. J. van Tichelen, idem	» 21.000
A. Hermans, idem	» 21.000
J. van Rijt c. a. te Oisterwijk	» 20.900
H. Hoppenbrouwers, idem	» 20.499
S. den Houter, idem	» 20.440
W. H. Segboer, te Fijnaart	» 20.000
A. Oosters, te Willemstad	» 19.987
C. Lodder Rzn., idem	» 19.888
A. Amée, te Rozendaal	» 19.563
P. Hoppenbrouwers, idem	» 18.300
J. van Loon, te Rozendaal	» 17.999
P. Stevens, idem	» 17.949
C. Raats Azn., idem	» 17.997.89

gegund.

HAARLEM, 27 Sept. — De architekt S. Roog: het bouwen van 2 villa's aan den Zijlweg.

S. B. Peijra	ƒ 66.000
J. B. Lasschuit	» 66.000
J. S. Veldhuijsen	ƒ 65.000
J. Visscher	» 64.000
G. J. van Heek, te Delft	» 61.539
S. B. Reinierse, te Overveen	» 60.345
D. A. Braakenburg	» 59.395
Verhagen en van 't Woud	» 59.000
G. P. J. Beccari	» 58.100
J. A. Raasveld	» 56.800
H. van Es	» 55.400
B. Hagen	» 55.100
H. Meijer	» 48.825

gegund.

de overigen allen te Haarlem.

AMSTERDAM, 28 Sept. — Het gemeentebestuur het bouwen van eene openbare lagere school der 3e klasse voor jongens in de Da Costastraat bij de Kinkerstraat.

L. Kroonen, te Uithoorn	ƒ 46.900
D. Zuiderhoek	» 46.500
G. Wouw	» 45.554
van der Lippe, te Beemster	» 45.490
P. S. Rijnierse	» 44.999

AMSTERDAM, 3 Oct. — De naamlooze vennootschap bouwmaatschappij de IJsbreker: het bouwen van 3 heerenhuizen in één blok aan de Weesperzijde, 3e Boerhavenstraat, naar de plannen van den architekt A. L. van Gendt.

F. Luijten en T. H. van Engelen	ƒ 73.990
J. P. Rieken	» 73.800
H. de Haan	» 73.500
Timmer en Furstner	» 70.493
H. C. Dorlas	» 70.169
E. R. Kuipers te Nieuwer-Amstel	» 69.750
A. J. van Liemt	» 68.200
C. Rietsnijder	» 68.130
J. P. Cornelisse	» 68.100
van Slingerlandt	» 68.006
P. S. Reinierse	» 68.000
H. Rietsnijder en Zn.	» 66.820
Peters en Roelofsen	» 65.200
W. L. Leibrandt	» 64.939
W. H. Struijs	» 64.600
P. Vlasman te Bodegraven	» 64.480
H. J. en G. Haandrikman	» 64.200
Gebr. van Berkum	» 63.518
P. Groenhoff en A. G. Haak	» 63.300
D. Heijink	» 63.200
G. Boon	» 62.999
Ph. A. Warners	ƒ 62.923
Gebr. Brugman	» 62.890
Cruijff en Schouten	» 62.834
J. J. Vontijn	» 62.689
J. Rutgers te Aarlanderveen en C. Eijsvogel	» 62.549
Oosterink en Schut	» 62.490
Cerlijn en de Haan	» 62.400
A. Paans	» 60.990
D. Zuiderhoek	» 59.980
B. van Buuren	» 59.900
H. J. Meekers	» 59.886
B. de Bruin	» 58.575
J. G. de Haart	» 58.290
J. Giebels en J. van Servellen te Haarlem	» 56.350

de overigen allen aldaar.

AMSTERDAM, 7 Oct. — De architekt J. W. Meijer: het bouwen van een woonhuis op een terrein gelegen aan de Plantage Parklaan ald: R. Repko.

	ƒ 24.890
W. Haaksma	» 24.324
J. Stam	» 23.900
D. Verboek en Zoon	» 23.700
J. Koster	» 23.447
R. Timman	» 22.980
Firma Oosterink en Schut	» 22.600
C. Stokmans en Zoon	» 22.500
Cruijf en Schouten	» 22.257
H. de Haan	» 22.080
D. Heijink	» 21.989
C. Rietsnijder	» 21.690
H. Rietsnijder en Zoon	» 21.230
J. J. Bos	» 20.617
J. v. d. Berg	» 20.593
G. Boon	» 20.554
P. Kampman en J. v. Harderwijk	» 20.366
J. J. Vontijn	» 19 993
B. B. Bruin	» 19.770
J. Poot	» 19.700
W. H. Struijs	» 19.600
H. J. en G. Haandrikman	» 19.336
J. P. Rieken	» 19.200
J. H. Hartgerink en W. Boom	» 19.200
H. W. A. Paans	» 19.100
van Slingelandt en Zoon	» 16.800
F. Rijke	» 16.775

FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM

hebben voor dadelijke levering gereed:

2179

AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.



Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.

Bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON verschijnt:

MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

Dit Tijdschrift wordt den Eereleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van ƒ 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging ƒ 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct.

Advertentiën 1—10 regels ƒ 1.20, verder 10 Ct. per regel.

REDAKTIE: Een commissie uit het bestuur der Vereeniging.

Adres der Redaktie: den Sekretaris der Vereeniging, D. LAKO, te *Zwolle*.

BESTUUR DER VEREENIGING:

Jhr. Mr. V. E. L. DE STUERS, Den Haag, *Eere-Voorzitter*; W. B. G. MOLKENBOER, Amsterdam, *Voorzitter*; J. D. BELMER, Kampen, *Onder-Voorzitter*; D. LAKO, Zwolle, 1e *Sekretaris*; W. VISSER, Lisse, 2e *Sekretaris*; B. J. BOUWMEESTER, Den Bosch, *Penningmeester*; H. L. BOERSMA, Den Haag; J. D. HUIBERS, Amsterdam.

Voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is de inteekening op bovengenoemd Maandblad, opengesteld tegen ƒ 3.— per jaar.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

Verkoop van gebruikte Locomotieven met Tenders, Rijtuigen, open Goederenwagens en Assen met Wielen.

In de werkplaats Tilburg zijn aanwezig, 10 *Locomotieven* met *Tenders, Reservewielen, Inventarissen en Reservestukken*, 1 *Rijtuig* 1e, 2e *en* 3e *kl.*, 7 *Postrijtuigen*, 2 *open Goederenwagens* met daaronder staande *Assen met Wielen* en 53 *stellen Assen* die bij inschrijving zullen worden verkocht.

De inschrijvingbiljetten moeten den 10 November 1884 vóór 12 ure bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, afdeeling Tractie en Materieel, te Utrecht ingekomen zijn.

Nadere bijzonderheden omtrent deze voorwerpen en den verkoop derzelve worden op franco aanvraag door den Heer Ingenieur Chef van bovengenoemde werkplaats verstrekt. 2168



KYANISEERFABRIEK
VAN
J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM

voor RASTERWERK, zoowel bezaagd als rustiek, BINTEN, VLOERDEELEN, GEHEELE GETIMMERTEN enz. *Volkomen behoedmiddel* tegen *rotten* en *Champion*, terwijl de vloeren ook veel minder afslijten.

Alles wordt op verlangen volgens teekening gereed gemaakt met bijlevering van hout.

Commissionairs in
Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout.

EENIGE HANDELAREN in de
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SOHNE,
in wichtdoudende vaten van 180 Kilo en *in zakken* van 70 Kilo, **niet vervalscht** met **hoogovenslakken, kalksteen, tras**, of andere bijmenging, en laat op *de zeef van 900 maazen* per cM². *hoogstens 4% achter.*

HARD- en ZANDSTEEN, en
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en Vernissen, uit de fabriek van den Heer
F. A. Q. VAN GELDER
te Rijswijk bij 's Hage.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
2169 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

LOUIS GOFFIN & C^ie.,
27. Avenue Rogier 27.
LUIK. 2170
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK,
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN, *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2171

Henri Huinck & Co.
Bouwmaterialen en Machineriën.
ROTTERDAM, GROOTE DIAAISTEEG 2.

2172 VERWARMING.
VENTILATIE.
DROOG-INRICHTINGEN.

GESMEED IJZEREN PASEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.
BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.

PORTLAND EN HAARDE CEMENT.
CEMENT-TEGELS.
Zandsteen.
Vuurvaste Steenen. — Gasretorten. Kaumenbuizen. — Schoorsteenpotten.
CARTON PIERRE.
HOUTEN PARKETVLOEREN.
PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.
Verzilverd, Gefoelied, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.
GLAS IN LOOD.
CATHEDRAALGLAS.
DAGLICHT-REFLECTOR.
GLASDECORATIE.
GLAS-ASSURANTIE.
METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 2173
D. S. M. KALKER,
AMSTERDAM.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephon N°. 352.
AGENT VOOR
MUSGRAVE & C^o.,
te BELFAST.



FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN.
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
HOOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden Med. Intern. Tentoonst. 1883.

2174
FERD. ENGERS.
AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14
WEIBERN-TUFSTEEN
Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,
ALBASTINE
in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,
OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij 's Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 2175

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**
Specialiteit in IJzeren Hekken
en fijn Smeedwerk.
Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2176

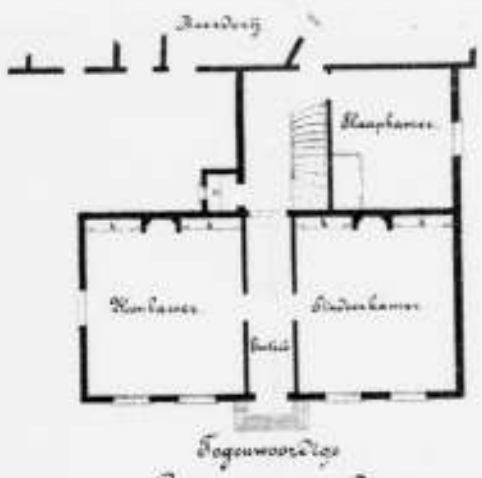
TROTTOIR-TEGELS. **PARKETVLOEREN,** CEMENT-TEGELS.
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels,** 2177
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.

Een groote partij **HARDE TROTTOIR-(vollings) STEENEN,** goedkoop te koop. Groot ± 22 × 11 × 7 cM. Te bevragen bij 2178 ***Martin & Co. Amsterdam,***
Handel in de nieuwste Bouwartikelen.

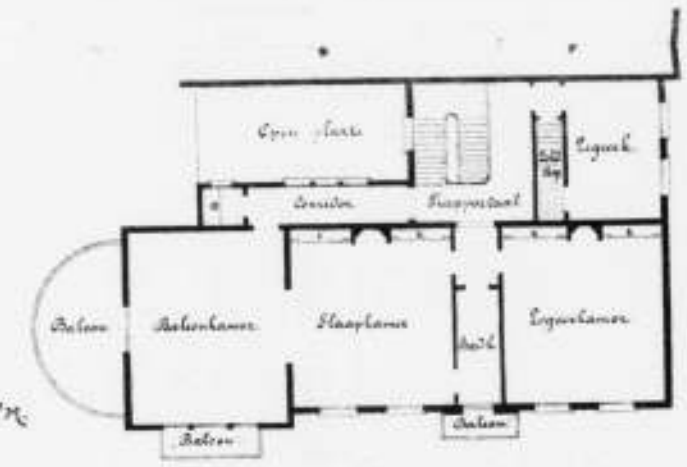


Volzelaar.
De dir. ing - arch.
fecit 1885.

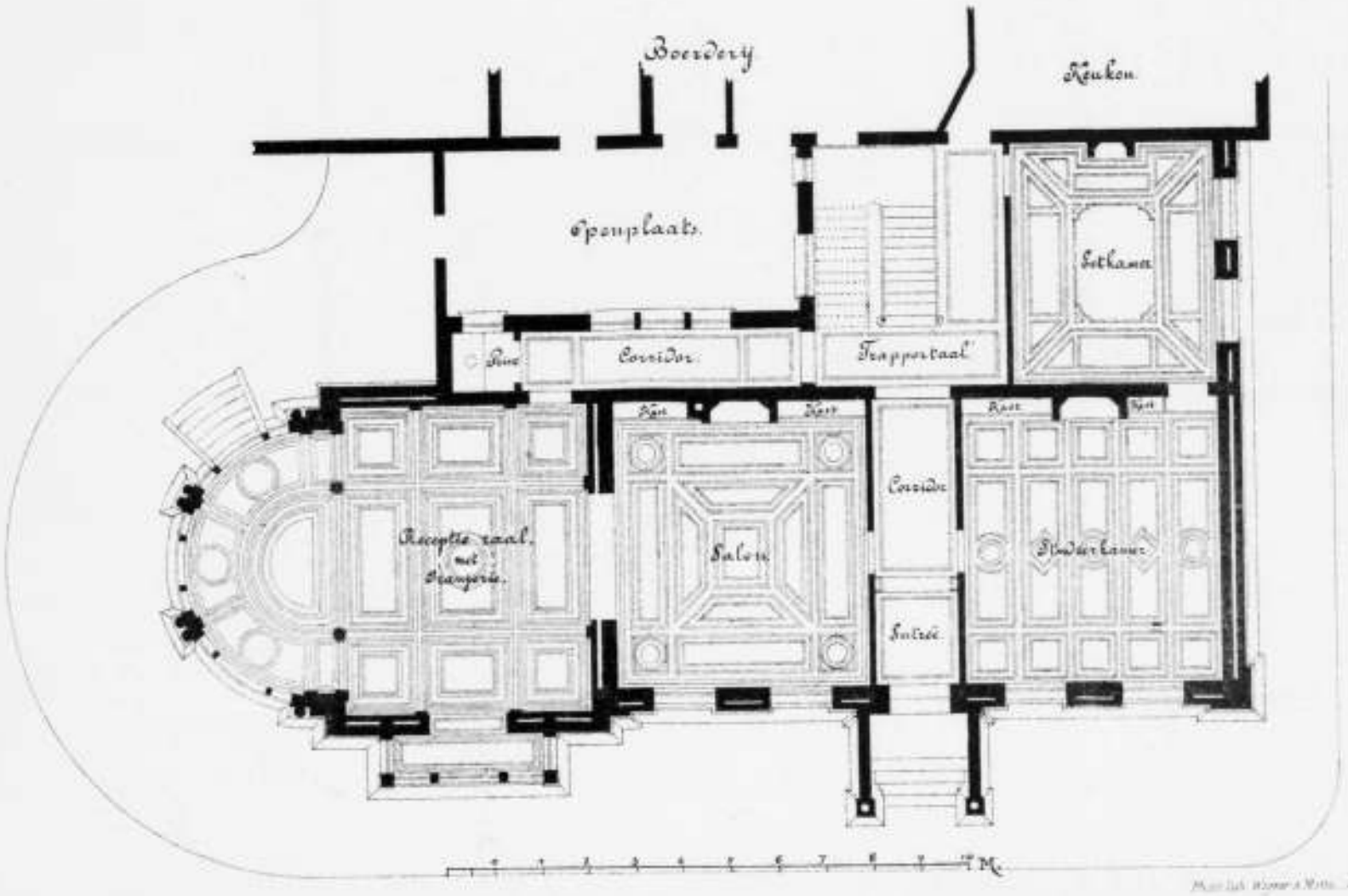
PLAN TOT VERGROOTING EN VERBOUWING VAN HET BUITENGOED „GROOT NOORDIJK" TE TWELLO.



Tegenwoordige
Begane grond.



Verdieping



Lithographie van het Bouwkundig Weekblad
van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam

BEGANEGROND VOOR DE VERGROOTING EN VERBOUWING VAN
HET BUITENGOED „GROOT NOORDIJK" TE TWELLO.

fecit 1885.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 43.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEE.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Verbouwing van het Groot Noordijk te Twello. — Het oordeel van een partijdige — Verslag van de vergadering der Afdeeling Rotterdam gehouden 17 October 1884. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Leeuwarden gehouden 17 October 1884. — Ingezonden. — Prijsvragen — Binnen- en Buitenlandsche berichten.

PLAAT: Verbouwing van het Groot Noordijk te Twello.

VERBOUWING VAN HET GROOT NOORDIJK TE TWELLO.

Het Heerenhuis op de fraaie buitenplaats „Groot Noordijk" te Twello, provincie Gelderland, toebehoorende aan den heer Mr. H. W. J. van Marle, lid der Gedeputeerde Staten van Overijsel, dagteekent uit het begin dezer eeuw. Hecht en sterk in zijn muren en balklagen is het dak in veel minder gunstigen toestand, het aantal localiteiten in dit gebouw uiterst gering en primitief, en niet ingericht naar den kunstsmaak en de behoeften van den eigenaar.

Deze droeg daarom den ondergeteekende, toenmaals nog te Deventer gevestigd, het maken van een plan op, tot uitbreiding en verfraaiing van het geheel, met inachtneming van de navolgende voorwaarden:

1e dat de muren van het oude gebouw behouden bleven en door een bekleeding aan de buitenzijde alleen in een nieuw gewaad zouden gestoken worden;

2e dat de verdiepings hoogte van de beganen grond verdieping dezelfde bleef;

3e dat het studeervertrek, waaraan voor den eigenaar vele herinneringen verbonden waren, inwendig bijna geheel in zijn tegenwoordigen toestand behouden bleef;

4e dat het gebouw hoogstens 3 maanden geheel onbewoonbaar mogt zijn, en de uitvoering in 3 verschillende tempo's kon geschieden.

Keukens en dienstboden vertrekken benevens 2 logeervertrekken liggen nog in de boerderij, onmiddelijk aan het gebouw grenzende, en zijn van uit de vestibules bereikbaar; zij behoefden geene wijziging te ondergaan.

Bijna alle stukken voor den bouw werden door mij gereed gemaakt, maar de uitvoering is voorloopig verdaagd.

W. C METZELAAR.

HET OORDEEL VAN EEN PARTIJDIGE.

Naar aanleiding van het, door den Voorzitter der Maatschappij, gesprokene op de onlangs gehouden Vergadering te Leeuwarden omtrent het restaureeren van gebouwen en het voorstel, om de Maatschappij al dan niet instemming te doen betuigen aan de Vereeniging van Engelsche kunstvrienden in zake dit onderwerp, zij het mij vergund eenige beschouwingen over deze kwestie in het midden te brengen. De klacht betreft voornamelijk de moderne restauratiën en de beweerde vernieling van de *oude* monumenten die daarvan het gevolg is.

Is die klacht billijk? Is zij algemeen, ligt zij in het wezen der zaak of vindt zij grond in verkeerde toepassing?

Niemand zal ontkennen, dat een aantal restauratiën minder gelukkig zijn uitgevoerd, dat er restauratiën zijn, die werkelijk een monument bedorven of weggevaagd hebben, hetzij uit overdreven herstellingsijver, hetzij uit onkunde; maar mag men, op grond van fouten die bij het restaureeren gemaakt zijn, restauratie in het algemeen veroordeelen?

En toch dat schijnt de stelling te zijn van het doel, dat onze Engelsche kunstvrienden zich voorstellen.

Wat is echter daarvan de consequentie en het gevolg? Eenvoudig deze, dat men van de wereld een groot museum zoude wenschen te maken. Is dat doenlijk?

De overgroote meerderheid der uit vroegere eeuwen

Gedrukt 22 October 1884.

tot ons gekomen bouwwerken zijn geen monumenten, maar voor praktische doeleinden dienstbare gebouwen, hetzij als kerk, stadhuis als anderszins in gebruik. Dat practische doel staat bij bijna alle eigenaars daarvan op den voorgrond. Wordt het gebouw door bouwvalligheid ongeschikt om verder aan het beoogde doel te beantwoorden, dan verliest het voor de overgroote meerderheid der bezitters zijne waarde en er blijven voor de praktijk alsdan slechts twee wegen open: *Slooping* of *Herstel*. Veroordeelt men de herstelling, dan bevorderdt men de slooping. Gaat, volgens de opgeworpen stelling, bij herstel veel verloren, bij slooping gaat alles verloren. Veroordeelt men ieder door ouderdom ongeschikt geworden bouwwerk om als ruïne te blijven liggen dan zal men eerst recht een geest van verzet tegen het voortbestaan van oude bouwwerken levendig maken, dan zal het publiek zich eerst recht haasten ieder onnut geworden bouwstuk ten ondergang te doemen en het te lijden verlies zal voor de kunst nog veel grooter worden dan door een aantal slechte restauratiën. Of wenscht men een onteigeningswet op Staats kosten? Zal die uitvoerbaar zijn? waar zullen die grenzen te trekken zijn, en zullen de Staten-Generaal ooit de enorme daaraan verbonden onkosten goedkeuren? Ik geloof niet dat de Staat hier ooit verder zal kunnen gaan dan aankoop van eenige van de allerbeste kunstvoortbrengselen.

Hoe hebben onze voorvaderen met de groote bouwwerken gehandeld? Wij kunnen zeggen, met niet de minste piëteit voor de werken hunner voorgangers. Waar respecteerde een nieuw aangesteld bouwmeester de plannen van zijn voorganger, wanneer niet, zooals bij den Dom te Straatsburg, de zoon in de plannen van den vader doorwerkte.

Achtte niet iedere nieuwe bouwmeester die zich kundig genoeg gevoelde het als zijn taak, zoodra hij de werkzaamheden overnam een nieuw project voor voltooiing te maken, en wel naar den laatsten smaak, onverschillig of zulks met het oude werk klopte, al dan niet. Heeft niet de vroeg Gothiek onbarmhartig huisgehouden onder de Romaansche kunstvoortbrengselen en de latere Gothiek zelf weer veel van de vroeg Gothiek verbouwd of gewijzigd, en is het niet dikwijls alleen aan toeval en geldgebrek te wijten, wanneer latere tijden niet alles van eene vroegere periode opruimden! Zien wij niet hoe in denzelfden Dom te Straatsburg een Romaansch koor en dwarsschip aan een vroeg Gothisch langschip aansluiten waaraan weer een iets rijpere gevel sluit. Zien wij dien gevel niet ontsierd door een allerzonderlingste verbinding van de beide torens door een tusschenbouw hoog boven de kerk; hoe later een der torens in laat Gothische vormen is opgetrokken, maar met zulk een willekeur, dat niettegenstaande de torensluiting reeds was begonnen, een volgende periode er toch nog een stuk boven opzet, om daarna weer door een anderen meester een steenhelm naar den laatsten smaak te zien uitvoeren. Diezelfde tijd bouwde tegen het Romaansche dwarspand een laat Gothisch portaal.

Vele Gothische kerken vertoonen renaissance oxalen, koorgestoelte, preekstoelen of geheele ameublementen. Iedere latere aanbouw geschiedde naar den laatsten smaak, tot op de latere tijden toe, die onze kerken dikwijls versierden met een krans van aangebouwde woningen, stovenhokken, brandspuithuisjes, ja zelfs een gasfabriek.

Nu staan wij voor het verval van een diergelijk samenstel van verschillende bouwvormen, ik neem als voorbeeld de Utrechtsche Dom, wiens bouwperiode ook van den vroeg Gothischen tijd tot in het Renaissance loopt.

Zal niet iedereen het prijzen dat de fabriek van draagbaar gas van die kerk verwijderd is, wenscht men niet evenzeer de verwijdering van de onoogelijke stovenhokken, daartegen gebouwd, of van de daaraan gebouwde kerkekamer? Zal er iemand treuren, indien de zoogenaamd-Gothische portaalaanbouw van het begin dezer eeuw, aan de zijde van het ingestortte schip verdwijnt? Ik geloof van niet. Ook dan nog is geen kwaad geschied, zullen de kunstvrienden zeggen. Maar aan de zijde van den kruisgang staat een alleronbeholpenste kunstelooze laat Gothische kapel-aanbouw die de geheele kerk aan die zijde ontsiert. Werd die verwijderd, dan zou men misschien over wandalisme schreeuwen en toch, wat zou meer wandalisme zijn, die kapel daartegen aan te bouwen, of haar weer te verwijderen. Hetzelfde geldt een uitbreiding en verbouwing van de oude Sacristy, waardoor men èn de oude Sacristyvorm totaal bederf, èn de vrije werking van het zoo schoone vroeg Gothische koor aan die zijde belemmerde. Hoewel zelf het oude venster nog ingemetseld voorhanden is, zou toch waarschijnlijk het verwijderen van het laatste ontsierende stuk en het terugbrengen in den ouden nog aanwezigen vorm worden uitgekreten als schending van het monument, en waarom? Alleen omdat deze stukken uit den Gothischen tijd dagteekenen.

Hier heerscht niet in de eerste plaats de zucht, om het aloude monument terug te brengen tot een vorm overeenkomstig het oudste gedeelte, ook niet den wensch om per sé alle latere aanbouwsels weg te breken; ik geloof ook niet dat iemand zou verlangen, dat de kapel van Rudolf v. Diepholt of de grafkapellen van Jan van Arkel of Guy van Henegouwen, die klaarblijkelijk latere aanbouwsels zijn, verwijderd moeten worden; maar die aanbouwsels verhoogen ook het effect van het geheel, terwijl daarentegen de beide eerstgenoemde stukken dat effect zeer sterk benadeelen. Waar is echter nu de grenze? Verwijder ik aanbouwsels (in kluis de houten binnenbouw) van 1825, dan zal de kunstvriend zeggen, goed. Van 1800 tot 1700 waarschijnlijk dito, maar nauwelijks komt men tot de renaissance periode of er wordt een donderend „halt" geroepen. Waarom? Is het niet inconsequent toe te staan de beoordeeling of de 18e en 19e eeuw aan een bouwwerk geknoeid hebben, maar datzelfde oordeel te verbieden waar het vroegere eeuwen betreft en of niet de Renaissance, of de Gothiek zelve, betere zaken verknoeid hebben; en toch dat oordeel verbiedt men. Met welk recht trekt men hier grenzen? Kunnen latere geslachten ook ons dan niet weer dát recht onteeggen.

Gaan wij van de beschouwing omtrent herstel van het geheel, over op dat van de onderdeelen.

Wanneer een belangrijk constructiedeel, bijv. een schraagpijler, van boven is ingewaterd, de steen verteerd en het verband tusschen de stukken onderling is opgelost, is er dan een ander middel van herstel dan zulk een pijler af te breken en met gebruik van het goede oude en van nieuwe stukken weer op te bouwen? Is de boog, die zulk een pijler zal schragen verteerd,

doorgezet, met open voegen en in gevaar in te storten, is er dan een ander middel dan de vernieuwing van dien boog en zal men het bij zulk een belangrijk constructiedeel wel wagen oude stukken op te nemen als ze niet nog zeer goed zijn? Doe ik het niet, dan bereid ik de instorting, en daarmede geheele vernieling, voor en is het dan niet onzinnig te eischen, dat men het onhoudbare zal laten staan, misschien geschoord door zooveel stutten en formeelen, dat de eigenlijke vorm niet eens meer te onderkennen is. Als een venster vlechtwerk verteerd is en de wind ieder oogenblik zulk een venster naar binnen dreigt te werpen, is er dan eene andere oplossing mogelijk dan vernieuwing van zulk een venster of moet ik het aan de buitenzijde toeslaan met planken? Wanneer oude afbeeldingen leeren, dat nu aangegevene, maar ontbrekende, borstweringen en pijnakels een bouw versierden, is het dan ontheiliging deze in latere tijden verwijderde sieraden er weder op te brengen?

Zal in al deze gevallen een architekt niet geheel anders over een bouwwerk oordeelen, dan een schilder? Wij weten het toch, zelden of nooit heeft de prachtigste even voltooide façade een schilder in verzocking gebracht deze door zijn penseel te vereenigen. Omgekeerd juist, wat wij architekten betreuren, „het verval," trekt den schilder aan. Wanneer wij een bouwwerk rijp voor slooping vinden, begint de schilder het ook rijp voor zijn penseel te vinden; hoe meer ruïne hoe beter. Laat ons dus voorzichtig zijn met het oordeel van den schilder over architectuur, en al zien wij een Alma Tadama mede aan het hoofd van de beweging in Engeland om, zich beroepende op eenige slecht uitgevoerde restauraties, van onze oude bouwwerken ruïnes voor het schilderpenseel te maken, laten wij dan bedenken, dat wij architekten niet alleen in hooger sfeeren kunnen zweven, maar steeds met de koude naakte werkelijkheid rekening hebben te houden; en die verlangt herstel en niet ruïne. Onze dagelijksche omgeving kan geen museum worden van retrospectieve kunst ten koste van de werkelijkheid en de eischen van het vooruitstrevende leven. Kunnen wij oude bouwwerken praktisch bruikbaar houden, dan kunnen wij het groote publiek met hun voortbestaan verzoenen en ze voor ondergang redden, zoo niet, dan rest slechts slooping en opberging van enkele stukken in musea's.

Of men daarmede wint? Ik betwijfel het.

Dat een gerestaureerd monument niet is het werkelijk oude monument, wie zal het betwisten; maar een gerestaureerd monument is toch beter dan geen monument. En wanneer een restauratie met piëteit wordt uitgevoerd, wat goed is wordt gelaten en alleen het slechte wordt vernieuwd, wanneer belangrijke ornamentale details van het monument die niet weer kunnen dienen, in museums worden bewaard, dan geloof ik dat wij grooter diensten bewijzen en meer zullen redden, dan door toe te geven aan eene ziekelijke behoudzucht waarvan wij alleen profiteeren, maar ten koste van onze opvolgers. Waarom staat de Straatburgsche Dom nog zoo heerlijk voor onze oogen? Omdat daar een voortdurend goed onderhoud heeft plaats gehad, omdat daar ieder stuk dat ten verval neigde onmiddelijk is en wordt verwisseld, zoodat eene ingrijpende herstelling niet noodig is; daar kunnen wij onze oogen verlustigen aan den onverdeelden indruk van een Gothischen Dom op zijn toppunt, want de herstellingen zien wij niet; deze hebben door de langzaamheid waarmede zij zijn aangebracht geen invloed op den totaal indruk gehad en voor de studie van het detail opent ons het tegenover dien Dom gelegen museum schooner gelegenheid dan de best geconserveerde ruïne het zoude kunnen doen. Het bewaren van oude half verweerde ornamenten in origineel en afgietsel onder de hoede van een museumdak komt mij wenschelijker voor, dan het in de buitenlucht blootstellen aan algeheele vernietiging op hoogten, die voor de detail beoordeeling door ons oog toch onbereikbaar zijn.

Is nu die totaalindruk van een bouwwerk zoo onverschillig, dat de ruïne er van voldoende geacht wordt?

Daarom, vóór dat een overijld besluit wordt genomen, ware het wenschelijk indien ook meerderen hunne denkbeelden dienaangaande mede deelden.

Utrecht, Oct. 1884. F. Nieuwenhuis.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ROTTERDAM, GEHOUDEN 17 October 1884.

De Vergadering wordt door 28 leden bijgewoond.

Na het lezen en goedkeuren der notulen en het uitbrengen van een uitvoerig verslag door den Afgevaardigde der Afdeeling ter vergadering te Leeuwarden, de heer B. H. Beijderwellen, wordt aan de orde gesteld de behandeling van een door 10 leden ingezonden voorstel van den volgenden inhoud.

De vergadering besluit:

1°. Een Commissie te benoemen, bestaande uit zeven gewone en plaatselijke leden, die de volgende vragen onderzoekt en daaromtrent verslag uitbrengt.

a. Legt de Wet van de Maatschappij t. b. d. B., na hare laatste herziening, aan de toetreding van Afdeelingsleden bezwaren in den weg, die voor den bloei onzer Afdeeling nadeelig zijn?

b. heeft de Algemeene Vergadering der Maatschappij, ten tweede male een besluit dienaangaande genomen, dat aan onze Afdeeling de hoop ontneemt, om in de eerste jaren hare vrijheid van handelen in dezen terug te bekomen?

en wanneer de beide eerste vragen bevestigend beantwoord worden:

c. levert de bestaande band, tusschen de Maatschappij en de Afdeeling, voor het doel dat de laatste beoogt geene voordeelen op, die in de verte opwegen tegen het bovengenoemde nadeel?

d. wat zal de toekomst onzer Afdeeling zijn onder de gegeven omstandigheden?

2°. Genoemd verslag, in de vergadering waarin het zal worden uitgebracht, in stemming te brengen en het te doen drukken om aan elk lid een exemplaar toe te zenden.

Na de voorlezing vraagt de Voorzitter opheldering over punt 2°. Het is hem niet duidelijk waarover gestemd zal moeten worden.

De heer Droogleever Fortuyn antwoordt, dat gestemd zal moeten worden of het door de Commissie uit te brengen rapport, met het gevoelen van de meerderheid der vergadering overeenstemt. De spreker verzocht, wanneer het tegenwoordige voorstel in discussie komt, het vorige te laten rusten en dit tot nader aan te houden. Daarna releveert hij, dat in de vorige vergadering niemand, behalve de heer Leliman, de praemissen van zijn toen in behandeling zijnd voorstel heeft bestreden.

Het zou hem spijten, indien eene scheuring in eigen kring ontstond; dat is zijne bedoeling niet, wel eene scheuring met de Maatschappij. In de bijeenkomst, welke op zijn verzoek heeft plaats gehad, en waarvan het tegenwoordige voorstel de uitkomst is, waren zoowel voor- als tegenstanders van het in de vorige vergadering behandelde voorstel aanwezig. Onder de tegenstanders verstaat hij diegenen, welke n i e t tegen de zaak waren, maar tegen d e n v o r m; en het is hem aangenaam te kunnen consta-

toeren, dat aan zijn uitnodiging gevolg is gegeven. Spreker verzocht de verslaggevers dezer vergadering, wel te willen doen uitkomen, dat in de vorige vergadering de naam van Amsterdam, meermalen onwillekeurig over de lippen is gekomen, maar daarmede niets onaangenaams voor de leden aldaar bedoeld was. Integendeel, op de vergadering van gecommitteerden der Afdeelingen te Utrecht in het vorige jaar, heeft hij de heeren Sanches, Schill en Huybers leeren kennen en hen ook om hunne wezenlijk liberale gevoelens voor de Afdeelingen leeren achten. Niet tegen Amsterdam voert hij strijd; wel tegen de Algemeene Vergaderingen der Maatschappij.

Nadat de Voorzitter zijn dank aan den spreker betuigd had voor de gegeven toelichtingen, komt hij op de vraag terug, waarover eigenlijk gestemd zal moeten worden. Bij stemming zal toch niet uitgemaakt kunnen worden of de Commissie haar plicht heeft gedaan. De heer Droogleever zegt: er moet op grond van het rapport gestemd worden over de vraag: zijn de praemissen van zijn oorspronkelijk voorstel al- of niet goed. Zegt het rapport dat zij goed zijn en het wordt bij meerderheid van stemmen goedgekeurd, dan putten wij daaruit de kracht welke geen overijld besluit kan verschaffen.

De heer Voorhoeve zegt, dat het rapport eene conclusie zal moeten bevatten, waaruit het voorstel tot de eene of andere daad zal volgen. Daarover kan dan gestemd worden.

De heer van der Linden is het niet eens met den vorigen spreker. De bedoeling is de vragen te onderzoeken, niet het vorige voorstel weder aan de orde te brengen.

De heer Droogleever gelooft niet, dat het rapport beschouwingen over de vragen zal bevatten, wel vermelding van feiten welke de al- of niet gegrondheid der praemissen bewijzen. Is de vergadering het eens met het rapport, dan zal zij ook wel weten wat haar verder te doen staat.

De heer P. Hooykaas spreekt in denzelfden zin.

De heer Wakkie stelt voor het rapport der Commissie, als het bij het Bestuur zal zijn ingekomen, te doen drukken en aan de leden te zenden, vóór dat de volgende vergadering wordt gehouden. Dan hebben de leden den tijd over de zaak te denken en hunne opinie te vestigen voor het stuk in discussie komt. Dit voorstel wordt goedgekeurd.

Op een vraag om inlichting omtrent punt *d*, zegt de Voorzitter de vragen hier nu niet te moeten behandelen, dat is het werk der Commissie.

Nadat nog eenige andere leden over het onderwerp hunne opmerkingen hebben medegedeeld zegt den heer Fol, dat eerst uitgemaakt moet worden of de vergadering eene Commissie wenscht te benoemen. Die vraag wordt met 2 stemmen tegen, toestemmend beantwoord.

Na eenige besprekingen wordt bepaald, dat de Commissie zal bestaan uit 4 gewone- en 3 plaatselijke leden en dat 3 der onderteekenaars in de Commissie zitting zullen hebben, terwijl bovendien wordt vastgesteld, dat de keuze bij gewone meerderheid van stemmen zal geschieden.

De uitslag is, dat uit de onderteekenaars gekozen worden de heeren C. M. Droogleever Fortuyn, H. van der Linden Dz. en W. C. van Goor. Beide laatste, leden der Maatschappij zijnde, valt de keuze voor de beide anderen op de heeren H. Wakkie en B. H. Beiderwellen en op de plaatselijke leden P. Hooykaas en B. Hooykaas Jr.

Nog wordt bepaald, dat de volgende vergadering den 7 November gehouden zal worden.

Op de vraag van den Voorzitter of eenig lid nog het een of ander in het midden heeft te brengen, zegt de heer Droogleever in het Bouwkundig Weekblad de brief van het Bestuur der Maatschappij aan dat der Afdeeling te hebben gelezen. Hij wenscht niet daarover te spreken, doch alleen de opmerking te maken, dat het Bestuur der Maatschappij mistast, als het stelt dat alleen gewone leden der Afdeeling over zijn aangehouden voorstel zouden mogen stemmen. Art. 4 van ons, door dat Bestuur goedgekeurd Reglement zegt, dat de plaatselijke leden bij de behandeling van zaken welke a l l e e n de Maatschappij betreffen, een adviseerende stem hebben. Nu zal men wel niet willen aannemen dat zijn voorstel a l l e e n de Maatschappij betreft, ergo hebben zij daaromtrent wel degelijk het volle stemrecht.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEEUWARDEN, GEHOUDEN 17 OCTOBER 1884.

De vrij talrijk opgekomen leden werden in een ruimer vergaderlokaal, door den Voorzitter bij de hervatting der winteravond bijeenkomsten hartelijk welkom geheeten; dat de gezellige en vriendschappelijke toon, die tot heden onze bijeenkomsten kenmerkte moge blijven bestaan en onze a. s. vergaderingen nuttig in hunne werking en het daarin verhandelde van dien aard moge zijn, dat de belangstelling, daardoor ook van bouwkundigen niet leden der Maatschappij meer en meer toeneme, was des sprekers wensch.

Nadat daarna de notulen van de vorige bijeenkomst waren gelezen en goedgekeurd, werd mededeeling gedaan van een ingekomen schrijven van 't Bestuur der Maatschappij, waarin de Afdeeling dank werd betuigd, voor de wijze waarop zij de leden op de 30e Algemeene Vergadering had ontvangen. Daaruit werd, door den Voorzitter aanleiding gevonden, om ook namens 't Bestuur der Afdeeling den leden dank te zeggen voor de flinke en royale wijze waarop zij door ruime bijdragen, eene passende ontvangst hadden mogelijk gemaakt; uit de door de Regelings-Commissie overgelegde verantwoording bleek toch, dat zonder de kas der Afdeeling te veel te berwaren, de gemaakte ontkosten geheel waren gedekt; ook de leden dier Commissie, werd voor de opvatting van hunne taak en de vele bemoeiingen, die zij zich daarvoor hadden getroost dank gezegd. Met ingenomenheid werd tevens gewaagd van de beleefde wijze waarop door den heer F. W. van Gendt JGz., den leden der Afdeeling ter kennisname van 't verhandelde op de Algemeene Vergadering, present exemplaren van 't Weekblad »de Opmerker" waren toegezonden.

Daarna kwam aan de orde een ingekomen schrijven van het lid H. H. Kramer, waarin op uitvoerige wijze werd uiteengezet, het minder wenschelijke om uitvoering te geven aan de voorstellen van een twintigtal personen, in de gemeente woonachtig, om zich tegen verminderde contributie bij de Afdeeling aan te sluiten, zonder lid der Maatschappij te zijn. Dit schrijven lokte eene zeer levendige discussie uit, waarvan het resultaat was, dat het eenmaal genomen besluit der vergadering, om nader met de onderteekenaren van het daarvoor tot het Bestuur der Afdeeling gericht schrijven te onderhandelen, niet werd ingetrokken, maar besloten, de zaak nog eenigen tijd te laten rusten en pogingen in 't werk te stellen; om die belangstellenden op wettige wijze tot leden der Maatschappij en der Afdeeling te winnen.

De regeling der werkzaamheden op de a.s. bijeenkomsten werd daarna ter sprake gebracht. Voor het houden van voordrachten stellen het lid Baron en de Voorzitter zich beschikbaar, terwijl voor het leveren van bijdragen, bestaande in het behandelen van voorkomende vraagpunten of 't geven van beredeneerde kunstbeschouwingen, de h.h. ten Doesschate, Vermeulen, van Wijngaarden en Kramer toezegging deden.

De Voorzitter bracht daarop het denkbeeld ter sprake, om in den boezem der Afdeeling het door den heer W. C. Metselaar, op de Algemeene Vergadering ter sprake gebrachte punt, de Ambachtsscholen betreffende, op de e.k. vergadering te behandelen en hetzij door introductie of het geven van vrijen toegang, ook niet leden der Afdeeling in de gelegenheid te stellen daaromtrent van gedachten te wisselen.

Nadat dit denkbeeld uitvoerig besproken en het daartoe gedane voorstel voldoende werd ondersteund, werd besloten daaraan uitvoering te geven, en noodigde de Voorzitter den heer Baron uit de inleiding van dat punt op zich te nemen, waaraan bereidwillig werd gehoor gegeven.

Tot nieuwe leden werden voorgesteld en aangenomen de h.h. J. G. van der Meij en O. S. Knottnerus beide te Leeuwarden, S. Tjallingii te Harlingen en G. Houwink te Sneek; eerstgenoemde had zich bereid als gewoon lid der Maatschappij opgegeven.

Na het houden van eene korte pause, bood de Voorzitter ter kunstbeschouwing aan eenige afleveringen van »Le Receuil d'Architecture van Williams en Farge, uitgave van Duchér & C^a^, te Parijs, en het werk Baukunst des Mittelalters van Otten, uitgever Ernst Wasmuth te Berlijn. Van deze beide werken werd met belangstelling kennis genomen, en voor de aanwezige leden, menige wenk uit de bezichtiging dier plaatwerken ten beste gegeven.

De vergadering werd daarna gesloten.

INGEZONDEN.

Het schrijven van „Junior" naar aanleiding van het voorstel van de H.H. Droogleever Fortuyn en van Wijk, in de Afdeeling Rotterdam.

De ironische aanhef van Junior 's artikel, waarin hij zegt dat de bedoeling is »eene nieuwe bouwkundige vereeniging op te richten onder den wijdschen en voor de kunst alhier veelbelovenden naam van Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Rotterdam", heeft mij ongenaam aangedaan.

De ironie zal zeker tegen het woord Maatschappij gericht zijn, want dat de vereeniging de bevordering der Bouwkunst ten doel zal hebben, behoeft toch zeker niet verzwegen te worden. Dient dus de uitdrukking om ons er op te wijzen, dat bescheidenheid ons past, en grootsche woorden als »Maatschappij" voor den naam der vereeniging niet zijn weggelegd, dan kan ik Junior verzekeren, dat de afgeschoten pijl getroffen heeft en een wond naliet, ofschoon onverdiend en onridderlijk toegebracht. Onverdiend omdat, juist op bovengenoemden grond, bij al wat van mij is uitgegaan, den naam van Maatschappij vermeden is; onridderlijk omdat hij mij door een strijder met gesloten vizier is toegebracht.

Maar alle gevoeligheid ter zijde; mijn doel is het schrijven van »Junior" op bijna alle punten te weêrleggen, en daarom volg ik zijn schrijven zooveel mogelijk op den voet, ofschoon anders die volgorde der punten niet de mijne zou zijn.

In de volgende plaats ontmoet ik dan de mededeeling dat Art. 52. wordt beschouwd als oorzaak van het verval der afdeeling.

Ook deze opmerking is, zooals zij daar staat, dat is in den zin van »de oorzaak" of »de eenige oorzaak" onjuist. Nergens is door ons gezegd dat Art. 52 oorzaak was van het verval. De oorzaak of oorzaken van het verval zijn niet aan de orde gesteld, slechts één der oorzaken n. l. dat Art. 52 voor den bloei der afdeeling nadeelig is Dat er meer oorzaken zijn zal door niemand ontkend worden, allerminst door mij of door hen die ons voorstel steunen; maar dat Art. 52 aan de afdeeling, als plaatselijk werkzame vereeniging, den genadeslag zal toebrengen, is mijne heilige overtuiging, en ook de beschouwing die door anderen wordt gedeeld. Eene andere beschouwing mag Junior ons niet toedichten, omdat wij die niet hebben kenbaar gemaakt.

Het daarop volgende betoog, »dat men met een nieuwe vereeniging, wanneer daarbij de 131 leden der tegenwoordige afdeeling toetreden, en het ledental zelfs tot het vroegere aantal van 186 klimt, dezelfde zou zijn als vroeger", verklaar ik niet te begrijpen. Vooreerst kunnen onder die 55 nieuwe leden goede krachten zijn en verder behoeft het aantal van 186 niet als het uiterst bereikbare te worden genoemd.

Dat, zooals verder beweerd wordt," het werken onder den naam der Maatschappij en de geldelijke toelaag van haar ontvangen, voor elk lid tevens lid der Maatschappij, tegen het vermeerderde aantal leden zou opwegen," kan door mij evenmin worden toegegeven.

Wat het eerste punt betreft zal van den n a a m der Maatschappij, bij onze plaatselijke werkzaamheden geen bezielende kracht uitgaan, wel van haar doel.

Dat doel zal echter ook het onze blijven, en mochten wij goed klinkende namen noodig hebben, om tot bevordering der bouwkunst ons in publieke aangelegenheden te mengen, dan schrijf ik der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst grootmoedigheid, en haar, even als andere bouwkundige vereenigingen, plichtsgevoel genoeg toe, om ons met hare namen te steunen, als wij daartoe bij haar aankloppen.

Wat het tweede punt betreft »dat de geldelijke toelaag van de Maatschappij, voor de leden tevens lid der Maatschappij ontvangen tegen het vermeerderde aantal leden zou opwegen", dit moet zeker een abuis zijn, want + ƒ 30— toelaag voor gewone leden, staat niet gelijk met 55 × ƒ 3.50 nieuwe contributies, daargelaten dat de afdeeling nu nog ƒ 60.— jaarlijks uitgeeft voor reis- en verblijfkosten harer afgevaardigden, naar de algemeene vergaderingen.

D e z e geldkwestie, dat wil zeggen de vraag hoeveel geld of onze vereeniging van of voor hare leden trekt, kan echter buiten beschouwing blijven; wij klagen niet over gebrek aan inkomsten maar het is het i n k o m e n d r e c h t van ƒ 15.— per lid dat wij bestrijden, omdat het de toetreding der leden belemmert; en het is de belemmering in het toetreden van plaatselijke leden die wij bestrijden, vooral sedert de voorzitter der Maatschappij in de voorlaatste algemeene vergadering gezegd heeft, dat het bestuur zich er tegen kant, omdat het gezien heeft dat plaatselijke leden nadeelig zijn voor de Maatschappelijke kas. Dus uit geldelijk belang, terwijl de hoogere beginselen die vóór het ingenomen standpunt, »geen lid eener afdeeling zonder lid der Maatschappij te zijn", door anderen en zelfs door mij in 't Bouwkundig weekblad zijn aangevoerd, door den voorzitter daarbij onbesproken zijn gelaten

Vervolgens zegt Junior het geheel en al met den heer van der Linden eens te zijn, »dat de afdeeling niet kan ontbonden worden, zoolang er nog één lid is die haar wenscht te behouden." Hiertegen heb ik slechts aan te voeren, dat de h.h. van der Linden en Junior daarop van advies zijn gediend door het hoofdbestuur zelf, dat in zijn schrijven aan 't bestuur der Afdeeling Rotterdam, in 't Weekblad geplubliceerd, te kennen geeft, dat een achttal leden der Maatschappij noodig zijn, om de ontbinding tegen te houden. Er schijnt dus nog al verschil van gevoelen over dit punt te bestaan; eenige zeggen »een enkel lid," andere »acht leden der Maatschappij."

Dit troost mij nog al bij de vrees die mij bekruipt, dat aan den vorm van het eerst door mij gedane voorstel wel iets ontbrak misschien word ik zelf ten laatste nog »plus royaliste que le roi," al, ik met de bewering voor den dag kom, dat onze Afdeeling nimmer ontbonden kan worden, al ware 't ook dat alle leden er voorstemden.

De motieven voor dit beweren zal ik echter niet ontleden, omdat verder schrijven en spreken over ontbinding onnoodig is geworden, sedert de ontbinding niet meer aan de orde is. Het voorstel toch, om de Afdeeling te ontbinden, is reeds ingetrokken in dezelfde vergadering waarin het ter tafel werd gebracht, en vervangen door het voorstel aan 't hoofd dezes vermeld, en voortgevloeid uit het eerste voorstel en het daarop ingediend amendement van den heer van Wijk.

De nu volgende stelling van Junior, »als zou de Afdeeling eene vereeniging van leden der Maatschappij zijn, waarbij de plaatselijke leden zonder stemrecht zijn toegetreden," is ten eenenmale in tegenspraak met de feiten. De Afdeeling is ruim 30 jaren geweest eene plaatselijke vereeniging, slechts door naam en zedelijken band aan de Maatschappij verbonden, waartoe leden en niet-leden der Maatschappij na ballotage worden toegelaten en waar elk lid stemrecht heeft, alleen met deze beperking dat volgens Art. 4 van 't reglement, in zaken die a l l e e n de Maatschappij betreffen, de leden, tevens lid der Maatschappij, een beslissende, de plaatselijke leden slechts een adviseerende stem hebben. Dit alles is nu nog zoo, uitgenomen dat in 1880, bij dezen zedelijken band, de band van Art. 52 is gevoegd. De verhouding tusschen leden en niet-leden der Maatschappij was en is dan ook zoodanig, dat men elkander in een d i e r qualiteiten niet kende en zelfs nu ter nauwernood kent.

De opvatting van Junior, (als ik eens even een sprong mag nemen naar de laatste alinea van zijn schrijven), die schijnt te zijn, dat er in onze zaak een strijd bestaat tusschen leden en niet-leden der Maatschappij, is dan ook volkomen onjuist. Van hen die zich in de bestuursvergadering of bij de discussies, vóór het losmaken van den band met de Maatschappij verklaarden, zijn er 5 leden en 3 niet-leden der Maatschappij, en van hen die zich er tegen verklaarden, zijn er 3 leden en 1 niet-lid der Maatschappij. De overige leden hebben zich nog niet openlijk verklaard, maar dit staat vast: eene scheuring tusschen gewone leden aan den eenen—, en plaatselijke leden aan den anderen kant, bestaat niet en zal niet ontstaan.

Dat de beslissing, »zooals Junior zegt", zou moeten blijven bij de leden der Maatschappij, heb ik door de aanhaling van Art. 4 van ons reglement al wedersproken, en dat ik »het onbillijk zou vinden dat de meerderheid zich aan de minderheid zou moeten onderwerpen", heb ik in dien algemeenen zin en met de bedoeling van volstrekte meerderheid niet gezegd. Sprekende over de invoering van Art. 52 in 1880, heb ik gevraagd of het billijk was, de groote meerderheid van 100 zich zou moeten onderwerpen aan bepalingen, tot wier ontstaan slechts eene minderheid van 30 kan medewerken, daargelaten nog of alle 30 daarbij van hun recht gebruik maken; bovendien bepalingen van niet het minste nut voor de Afdeeling, wel strekkende tot hare schade, en waarmede de algemeene vergadering zich begeven heeft op het rechtmatig gebied der Afdeelingen: de regeling der plaatselijke belangen; bij de zeer bisondere verhouding, die in de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst tusschen Maatschappij en Afdeelingen bestaat, en van welke regeling de Maatschappij zelve voorloopig

nog geen afstand schijnt te willen doen, had de Maatschappij zich moeten wachten door Art. 52 inbreuk op de rechten der Afdeelingen te maken.

Er zijn zaken, zooals wetswijzigingen, waarbij het goed is dat bij reglement wordt bepaald, dat zij moeten worden aangenomen met 2/3 der aanwezige stemmen, maar dat, bij wat ook, eene meerderheid van ruim 100, zich zou moeten onderwerpen aan eene minderheid van 30, bij 't nemen van besluiten omtrent een vereeniging, die sedert meer dan 30 jaren door allen zonder aanzien des persoons is in stand gehouden, waarin steeds ieder zijd, en dus ook elk der na nog overgeblevene 130, op het gebied en binnen den kring der vereeniging gelijke rechten heeft gehad, ja! dat noem ik onbillijk en onrechtvaardig, al moge het dan ook wettig beschreven zijn; en wie in zoodanig geval een plaats zoekt of behoudt, die hem gelegenheid geeft of noodzaakt die wet te handhaven, leent zich mijns inziens, om langs wettigen weg rechtvaardigheid en billijkheid te verkrachten.

En hiermede Junior, kom ik van zelf op het gekozen beeld, als zou het streven van enkelen zijn, om één of meer anderen uit *hun* huis te verdrijven. Dat het huis niet is van *enkelen*, of van den heer van der Linden alleen, maar integendeel van ons allen, meen ik door de laatst voorgaande regelen te hebben aangetoond; maar mijn grootste bezwaar tegen het gekozen beeld is dit, dat de voorstelling als of *eenigen, anderen* uit hun huis zouden willen jagen, niet oprecht gemeend is; elk onzer weet beter, »bij elkander houden wat wij kunnen" dat is de leus.

In het volgende nommer van het *Weekblad*, hoop ik te vervolgen.

Rotterdam, 19 Oct. 1884. C. M. Drooglever Fortuyn.

PRIJSVRAGEN.

De Redactie ontving onderstaand schrijven.

Wel.Ed. Heer!

Naar aanleiding van verschillende vragen ons door Heeren Bouwkundigen gedaan, nemen wij de vrijheid U te verzoeken in uw blad te willen mededeelen, dat wij bij het door ons reeds gestelde in de laatst verschenene nommers van uw blad, niets hebben te voegen en den Heeren Bouwkundigen vrijlaten om op die gegevens mee te dingen al of niet.

Alleen achten wij ons geroepen om een lasterlijk bericht tegen te spreken, dat ons ter ooren kwam, namelijk dat wij reeds in eenige betrekking zouden staan met een bouwkundige, aan wien het werk door ons ten slotte toch zal worden gegund. Wij verklaren plechtig met niemand, wien ook, in eenige betrekking te staan, en het stellige voornemen te hebben het werk te gunnen aan hem, die de beste teekeningen inzendt, indien daartegen geene overwegende bezwaren zijn.

U dank zeggende voor de vriendelijke toezending der drie laatste nommers van uw blad en tevens voor de opname dezer, heb ik de eer Hoogachtend te zijn, namens het Collegie Kerkvoogden. UwEd. Dw. Dr.

Katwijk a.Zee, Oct. 1884. L. van der Plas Bz., *Voorzitter*.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Men schrijft ons uit Dordrecht.

Onder de vele meer of minder nuttige vereenigingen en commissien, die zich de laatste jaren in de grijze Merwestad gevormd hebben, is de Vereeniging tot verfraaiing van Dordrecht zeker niet een der minst gewichtige. Verscheidene malen toch heeft zij reeds getoond, dat het haar met het beoogde doel ernst is, getuige de verschillende verfraaiingen die door haar toedoen en medewerking reeds zijn tot stand gebracht.

Sinds een paar jaren nu heeft deze Vereeniging verschillende pogingen in het werk gesteld om Dordrecht van een park te voorzien. Verschillende vergaderingen om dat doel te bespreken zijn reeds gehouden, en het vorige jaar zijn aan de ingezetenen circulaires rondgezonden om van hunne instemming en medewerking blijk te geven.

Het gevolg van een en ander is geweest, dat de Vereeniging zich per adres tot het Gemeentebestuur gewend heeft, om kosteloozen afstand van de z.g.n. Karremansweide, een terrein dat uitnemend voor een parkaanleg geschikt zou zijn.

Het Gemeentebestuur besloot toen, om de behandeling van dit adres te verdagen totdat de Vereeniging de noodige plannen van aanleg, en aanwijzing der vereischte fondsen zou overleggen. Om de eerste te verkrijgen meende het Bestuur der Vereeniging niet beter te kunnen doen dan een krediet te verleenen tot het uitschrijven van een prijsvraag. Door de goede zorgen van het Bestuurslid den Wel Ed. Heer H. W. Veth, een der bekwaamste architekten alhier, is die prijsvraag thans gereed en zal, na op een vergadering der Vereeniging te zijn goedgekeurd, ten spoedigste worden uitgeschreven.

Onder bibliographie lezen wij in *l'Echo du Parlement* van den 20ºº October 1884, hetgeen wij vertaald hier laten volgen. De schrijver is de heer Théophile Fumière, te Brussel, Eere-lid der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Gedeeltelijk werd de inhoud reeds medegedeeld door den heer J. H. Leliman op de laatste vergadering van de Afdeeling Amsterdam.

De *Emulation*, het maandblad van de Société centrale d'architecture in België, vervolgt haar belangrijk werk steeds met het zelfde gunstige resultaat; de laatste aflevering opent met eene studie, handelende over esthetica op bouwkundig gebied, met veel geest en brio geschreven door den heer Ernal.

Vrijheid in de kunst, verkondigde niet lang geleden eene op zich zelf staande stem, die echter in 't minst geen revolutie heeft veroorzaakt, juist omdat deze laatste reeds bestaat. Is er niet een tijd geweest zooals de tegenwoordige, waarin men kon zien hoe alle stijlen elkander de hand rijkten, om als 't ware een fantastischen kring om ons henen te vormen, die ons ten leste belet helder te zien? Indien een sericuse uitroep gerechtigd was, dan zou 't deze moeten zijn: minder vrijheid in de kunst Wellicht zouden we dan minder barokke dingen zien dan die, welke men ons aan alle zijden voor zet, onder voorwendsel dat men met Vlaamsche kunst of Vlaamschen stijl te doen heeft.

De Société centrale heeft van de gemeentelijke regeering van Brussel een gunstig antwoord ontvangen op haar verzoek, om in 't vervolg prijsvragen uit te schrijven voor belangrijke gemeentelijke werken die nog in 't vooruitzicht zijn.

Het gunstige gevolg van dezen stap heeft de Société doen besluiten verder te gaan; zij heeft zich gewend tot alle gemeentebesturen des lands, hun daarbij wijzende op het programma, opgesteld door de Société régionale des architectes du Nord de la France, voor den bouw van een Museum voor Schoone Kunsten te Lille, als een type van een programma voor prijsvragen. *) En werkelijk, dit is het beste onder de thans bestaande programma's; maar 't bevat één leemte, die echter van zulk een hoogst kieschen aard is, dat het ons bijna onoverkomelijk toeschijnt haar te vermijden.

Om die leemte te verklaren deelen wij mede, dat voor den prijskamp van Lille 80 mededingers waren opgekomen, zeker een eerbiedwaardig aantal; dat de eerste wedstrijd ten doel had 5 bekrounden aan te wijzen, die ieder 2000 frs. zouden ontvangen, en dat, na den tweeden wedstrijd tusschen deze vijf, het beste ontwerp zou worden uitgevoerd; de vier overige medestrijders hadden recht op eene som van 3000 frs. De jury bestond uit eenige notabele administratieve personen, de architekt van het Departement, en vier architekten uit Parijs. Na een even vlugge als vluchtige beoordeeling der 500 tentoongestelde teekeningen, werden 5 Parijzenaars bekroond en — . . . let wel op het zonderlinge feit —, dit zijn juist de leerlingen van de deskundige leden der jury. . . (?)

Het is een dertig-tal jaren geleden, dat een rechtschapen architekt — een onzer kennissen — als jury-lid in een prijskamp gekozen, zich rondweg tegen een projekt verklaarde, dat door een zijner leerlingen was ingeleverd; thans nog wijst men op dit feit als eene eenige gebeurtenis in de geschiedboeken van jury's voor tentoonstellingen. . . . . .

Na het voorstel aan de steden omtrent het uitschrijven van prijsvragen, volgt een eindartikel, handelende over de school van Saint Luc, van Gent, alwaar het onderricht is gegrond op een fetichisme meer van archaïque, dan van artistique vormen.

De platen dezer aflevering zijn zeer belangrijk en zeer goed uitgevoerd; twee er van stellen twee doorsneden voor van den tempel der vrijmetselaren in de rue Persil, gebouwd door den architekt A. Samijn, twee andere platen geven het ontwerp van Jean Hubrecht, de bekroonde in den wedstrijd van 1883, uitgeschreven door de Société centrale d'architecture.

*) Dit programma werd opgenomen in het »Bouwkundig Weekblad" No. 9 van 27 Februari 1884.

Bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON verschijnt:



MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

Dit Tijdschrift wordt den Eereleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van f 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging *f* 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct.

Advertentiën 1—10 regels *f* 1.20, verder 10 Ct. per regel.

REDAKTIE: Een commissie uit het bestuur der Vereeniging.

Adres der Redaktie: den Sekretaris der Vereeniging, D. LAKO, te *Zwolle*.

BESTUUR DER VEREENIGING:

Jhr. Mr. V. E. L. De Stuers, Den Haag, *Eere-Voorzitter*; W. B. G. Molkenboer, Amsterdam, *Voorzitter*; J. D. Belmer, Kampen, *Onder-Voorzitter*; D. Lako, Zwolle, 1e *Sekretaris*; W. Visser, Lisse, 2e *Sekretaris*; B. J. Bouwmeester, Den Bosch, *Penningmeester*; H. L. Boersma, Den Haag; J. D. Huibers, Amsterdam.

Voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is de inteekening op bovengenoemd Maandblad, opengesteld tegen *f* 3.— per jaar.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
2180 EN
Stal-Benoodigdheden.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Henri Huinck & Co.
Bouwmaterialen en Machinerieën.
ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.
2181 VERWARMING.
VENTILATIE.
DROOG-INRICHTINGEN.
GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.
BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.
PORTLAND EN HAARDS CEMENT.
CEMENT-TEGELS.
Zandstéen.
Vuurvaste Stenen. — Gaarderen. Kannenbalken. — Schoorsteenpotten.
CARTON PIERRE.
HOUTEN PARKETVLOEREN.
PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.
Verzilverd, Gefeeld, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.
GLAS IN LOOD.
CATHEDRAALGLAS.
DAGLICHT-REFLECTOR.
GLASDECORATIE.
GLAS-ASSURANTIE.
METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

PARKETVLOEREN,
Villeroy & Boch, Mettlach
Boch Frères, Maubeuge
Minton, Hollins & Co., Stoke
benevens **verglaasde Wand-** en **Faïence Tegels.** 2182
bij de Vertegenwoordigers en Depothouders:
DE LINT & Co., Oostzeedijk 248, Rotterdam.
TROTTOIR-TEGELS. CEMENT-TEGELS.

METAALVERVEN
ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.
SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)
G. DUPILLE & E. CHALMEL Succs.
8 RUE D'ENGHIEN, PARIJS. 2183

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk **TB** bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.
Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.
Zij zijn uitstekend geschikt om zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.
Het vocht-werend element van onze bepleistering **TB** is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat
Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften betreffende het aanwenden van onze verven op de meest vochtige muren, is voor iederen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar.
Zie het artikel »Verven de Ruolz" in No. 28 van het Bouwkundig Weekblad.

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.
GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.
BEKROOND: Frankfort/M. 1881. Amsterdam 1882.
JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.
FABRIEK VAN
MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN
Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.**
OPGERICHT 1830. 2184
Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:
FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam

Reproductiën in Photolithographie.
Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attentop ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductien van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *tedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.
Eenige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procede zijn: mathematisch, juiste teruggave van het origineel, goedkoopte, spoed, moeglijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.
Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren. WEGNER & MOTTU.
De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd. 2185
Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht.* Hamburgerstraat, 237

VOORHANDEN, alle soorten RIJNSTEEN en UTRECHTSCHE STEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN.** *Steenfabrikant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2186

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN
Th. SANDERS,
Iets over de Inrichting
VAN
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.
f —.50

MUSGRAVE & Co.,
Londen en Belfast.
LANGZAAM VERBRANDENDE KAGCHELS
zijn de beste en zuinigste tot heden bekend.
Reeds verscheidene met het beste gevolg in Woonhuizen en Scholen in Nederland geplaatst.
Zilveren Med. Intern. Tentoonst. 1883.



Modellen en Prijzen verkrijgbaar
Catalogussen enz. in de
KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 2187
BOUWARTIKELEN, en GEREEDSCHAPPEN.
D. S. M. KALKER,
AMSTERDAM.

ASPHALT ISOLEERPLATEN,
belettende het opstijgen van vocht in gebouwen, bij den opbouw van muren gebruikelijk, bij **MARTIN & Co. Amsterdam.** 2188

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 44.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEE,
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij voorafbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij voorafbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

Mededeeling van den heer J. E. G. Noordendorp, op de Algemeene Vergadering van 25 September ll. te Leeuwarden gehouden. — De kanselarij te Leeuwarden. — De Broederkerk te Bolsward. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Arnhem, gehouden 22 October 1884. — Verslag van de vergadering der Afdeeling 's Gravenhage gehouden 24 October 1884. — Ingezonden. — Vraagbaak. — Afloop van aanbestedingen.

MEDEDEELINGEN.
VAN DEN HEER J. E. G. NOORDENDORP,
op de Algemeene Vergadering van 25 September l.l. te Leeuwarden gehouden.

Eigenaardig is het zeker, dat de plaats waar wij op het oogenblik bijeen zijn, nu ruim zes eeuwen geleden, zoo niet in, dan toch zeer in de nabijheid van de Middelzee gelegen was, en het heerlijke weiland, dat nu ter beschouwing voor ons ligt door de zilte baren was ingenomen.

Van de gebouwen, zoogenaamde Stinsen, die toen reeds bestonden, kan alleen de plaats nog worden aangewezen, als: de kerk van Oldehove, die gestaan heeft op het plantsoen, thans oostelijk van den toren gelegen; het Burmaniahuis, ter plaatse waar nu het nieuwe Burmaniahuis ten zuiden van den Oldehoofster toren staat; Camminghaburg, waarvan de plaats nu nog is aangewezen, door een' gedenksteen in den gevel van een huis in de Groote Kerkstraat N°. 43.

Op dien gedenksteen staat een vierkant gebouw gebeiteld, van één verdieping hoog met spits toeloopenden gevel. De oostgevel heeft een deur of voorpoort met twee vensters of gaten daarboven. Het muurwerk is door eene borstwering met hoektorens omgeven, terwijl in het midden van den zuidmuur het tegenwoordige wapenschild der stad, een klimmende leeuw op een blaauw veld is opgehangen.

Daar beneden is als opschrift gebeiteld AEd. Leowerd. 1171. Vernieut 1762

Vermoedelijk omstreeks 't jaar 1190 werd Leeuwarden tot stad verheven, kreeg stedelijke Regten, Privilegiën en een eigen Stads-bestuur. 't geen mogelijk werd door de Vereeniging der Dorpen Nijehove, Oldehove en Hoek, die, gelegen aan en om de uitmonding van het Vliet en de Ee, op opgeworpen terpen gebouwd, zich hadden gevormd om de bovengenoemde stichtingen.

Van dat tijdstip af heeft de stad zich meer en meer uitgebreid, niettegenstaande zij voor een groot gedeelte meermalen verwoest werd, zoowel door de Noormannen, als door de burgertwisten tusschen de Schieringers en Vetkoopers, en de vele oorlogen met de Graven van Holland.

Om zich zooveel mogelijk tegen die invallen te beschermen, werd met behulp van de weerbare mannen van verschillende omliggende dorpen in 1398 de gracht, welke nu nog bestaat en die in 1481 aanmerkelijk werd uitgebreid, om de stad gegraven en aarden wallen met poorten aangelegd.

Wegens de onveiligheid ten platten lande, werd de inwoning in de welvarende stad bij voortduring gezocht, en Winsemius zegt in zijne Chronique Leeuwarden, „nu hebbende eene goede forme van regeringhe en machtig zijnde door trafieken ende koophandel van allerhande waren als Botter, Kaese en andere soorten van syuvel," nam in de laatste helft der vijftiende eeuw in grootte, bloei en aanzien toe.

Onder de regering van Hertog Albert van Saksen 1498—1515, werd het zoogenaamde Blokhuis gebouwd ter plaatse, waar nu het Tuchthuis staat.

Gedrukt 29 October 1884.

Tengevolge van de stichting van het Blokhuis, de Canselarij (later geheel afgebroken) en de Munt, waarvan de plaats moeilijk is aan te wijzen, maar die vermoedelijk gevestigd is geweest, ter plaatse waar nu 't huis Muntenburg staat, werd Leeuwarden in 't jaar 1504 tot Hoofdplaats van Friesland verheven.

Keizer Karel V die van 1515—1555 als heer van Friesland regeerde, schonk aan de stad vele privilegiën, stichtte scholen, en gaf der stad een nieuw Raadhuis, in plaats van het reeds bestaande, dat in de groote Hoogstraat gelegen was. Dit Raadhuis, althans een gedeelte daarvan, was het tegenwoordige Departementsgebouw op het Heerenwaltje gelegen.

Omstreeks 1529 werd tot den bouw van een' Toren bij de kerk Oldehove besloten; de bouw werd opgedragen aan Jacob van Aaken, die aan de overheid een plan overlegde.

De teekening stelde een' breeden, hoogen, spits toeloopenden toren voor, ter halver hoogte van gebakken steen opgetrokken, waarvan het kunstige metselwerk aan alle zijden versierd was, met grootere en kleinere pilasters, wier hoeken en spitsen in gothischen stijl in gehouwen steen waren gevat, terwijl de menigvuldige bogen en nissen met de beelden van St. Vitus, Modestus, Crescentia en andere heiligen pronkten. Boven den tweeden trans, welke even als de eerste met een doorgewerkte steenen leuning was omgeven, verrees op het metselwerk een spits van hout met lood bekleed en met twee of drie transen of omgangen voorzien, welke bijna even hoog als het gemetselde gedeelte hare kruin drie à vier honderd voeten boven de oppervlakte van den grond zou verheffen.

De plannen van Jacob van Aaken werden goedgekeurd en hij tot eenen *oversten* en *principaelsten* bouwmeester benoemd. Als loon voor zijne verdiensten werd hem gedurende zes jaren dat de bouw zou duren, *acht stuivers daags* toegelegd, benevens eene *vrije woning* en jaarlijks een *nieuw deftig kleed*.

Vermoedelijk werd de bouw nog in het zelfde jaar aangevangen en tot aan den eersten trans voltooid. Na drie jaren bouwens, waarbij men met vele ongelukken te kampen had, overleed de bouwmeester van Aaken, en werd de verdere bouw opgedragen aan Cornelis Frederiks. Toen men met 10 Ellen was gevorderd, werd ontdekt, dat de toren aan de noordwestzijde begon te verzakken. Het is onzeker of meerdere losheid van den bodem, of de ongenoegzaamheid van de fundamenten, of wel het gewicht van de zware steenen trap daarvan de oorzaak zijn geweest; zooveel is zeker, dat men met den opbouw voortging en wel ook bij de verdere verzakking, telkens loodrecht op het afgewerkte gedeelte. Dit is vooral zichtbaar bij den eersten omgang, waar men het metselwerk voor den spitsen vorm begon te versmallen. Dit gedeelte was bestemd om naast een vertrekje van den torenwachter, het uurwerk en daarboven de groote luidklokken tusschen zware gebinden te bevatten. Hiertoe was het uitwendig aan die zijde versierd met drie nissen, omgeven door fraai bewerkte bogen, van welke de middelste als galmgaten open waren. Na de voltooiing van dit gedeelte, dat met een zwaar steenen gewelf overdekt werd, was men tot den tweeden trans gevorderd, waarop vervolgens de toren in meer spitsen vorm en van andere materialen zou worden opgetrokken. Hiertoe is men echter nimmer gekomen; of de verzakking, of wel de vrees daarvoor meer toenam, of er verschil tusschen de geestelijkheid en den bouwmeester ontstaan is, of de kosten de bestemde fondsen te boven gingen, is niet uit te maken; de toren bleef ter hoogte van 133 voeten of 40 ellen, als een afgeknotte kegel, als een onvoltooide romp staan, in den toestand waarin hij nu nog verkeert. De steenen transleuningen zijn later door ijzeren vervangen, die zeker niet tot sieraad van het geheel strekken.

Zeer kort daarna, vermoedelijk in het jaar 1838, begon men met den bouw van een' tweeden toren, meer in het midden van de stad gelegen, die in tegenstelling van de Oldehove, Nieuwe Toren, of ook wel St. Jacobs toren genoemd werd. Ook met den bouw van dezen toren is men niet gelukkig geweest De noordoostelijke hoek toonde na den bouw reeds de beginselen eener verzakking aan; door het aanbrengen van versterkingen, en toemetseling van alle à jour gewerkte bogen en het plaatsen van balken met zware verankeringen, is dit bouwwerk nog ruim drie eeuwen in stand gebleven. Eerst in het vorige jaar toonden de geregeld volgehouden maandelijksche waarnemingen, door middel van een in den toren opgehangen loodlijn aan, dat na de hevige en langdurige Decemberstormen in 1882, meerdere zakking geconstateerd kon worden. De amotie van dat bouwwerk uit den ouden tijd was daarvan het gevolg.

Het steenen gedeelte daarvan, had betrekkelijk weinig bouwkundige waarde; gothische en renaissance vormen, waren, zooals meer in de bouwwerken van dien tijd voorkomt, daarin dooreen gemengd; de houten spits, in nationalen bouwtrant met renaissance pinacles en een peervormige spits gebouwd, maakte een' aangenamen indruk. Henri Havard wijdde in zijne Voyages aux villes mortes du Zuiderzee, een bijzonder artikel aan, zooals hij het noemt, *la Tour penchée* de Leeuwarden.

Zoo spoorden welvaart en vermeerdering van vermogen, moed en ijver aan, om tot verfraaiing van de stad en tot luister van den uiterlijken eeredienst, koene ondernemingen te wagen. Ook de liefdadige instellingen werden niet vergeten.

Het St. Anthony Gasthuis, reeds omstreeks het jaar 1400, ter eere van de Heiligen Antonius opgericht tot een verblijf om Burgers en Burgeressen der stad te herbergen, die oud, krank en verarmd zijnde, zich zelven niet meer konden onderhouden, werd aanmerkelijk uitgebreid en eene afzonderlijke ziekenzaal daarbij gebouwd, de Beyer of Bayard geheeten, uitsluitend bestemd om *„eerbare luyden, passerende heuren wehge in Pelgrimage of andere verdienstighe werken"* te herbergen. Deze instelling, onder denzelfden naam nog bestaande, nu hoofdzakelijk ingericht als Proveniershuis, is buitengewoon rijk, en heeft bij een groot inkomen van meer dan een ton gouds, eene breede opvatting van hare roeping.

Onder meerdere ontstond ook in den jare 1534. het zoogenaamde Old-Burger-Weeshuis, om vader- of moederlooze kinderen op te nemen. Deze stichting, eerst gevestigd in het daartoe in 1563 gestichte gebouw op het Hofplein, is evenzeer rijk Een gebeel nieuw gebouw werd in het jaar 1876 naar de plannen van den Architekt H. R. Stoett Fz. op 't Zaailand opgericht.

De uitbreiding der stad nam successievelijk toe, en strekte zich ook langs het Vliet uit.

Onder de gebouwen en veranderingen, welke er nog gedurende dit tijdvak tot stand kwamen, verdient eene eerste en eervolle plaats het aanzienlijke gebouw, dat tusschen de jaren 1566 en 1571 werd gesticht op de Heerengracht of de tegenwoordige Turfmarkt, ten einde den Provincialen Raad of het Hof van Friesland, ten zetel te verstrekken.

Bartholomeus Janszoon, werd als Coninklijke Majesteits bouwmeester, belast om het plan te ontwerpen en den bouw te bestudeeren.

Na vijf jaren arbeids, in 1571 den 7 November, was het gebouw in zooverre voltooid, dat het den Provincialen Raad ten zetel kon verstrekken. Op dien datum begaf zich dat hof, met al deszelfs beambten, in statigen optocht na het bijwonen van eene Godsdienstoefening naar de nieuwe Canselarij, om hierin zitting te nemen en voor de eerste maal uitspraak van het recht te doen. Deze belangrijke gebeurtenis werd in duurzaam aandenken bewaard, door de plaatsing van een grooten vierkanten gedenksteen boven de voorpoort.

Ofschoon onvoltooid, kan dit gebouw tot een der pronkstukken van de bouwkunst der 16e eeuw, gerekend worden te behooren.

De groote poort, welke boven de overwelfde kelders tot hoofdingang strekt, het breede bordes daarvóór, waarop in 1621 vier steenen leeuwen werden geplaatst, houdende de wapenschilden der vier kwartieren van Friesland, en de daarboven verrijzende hooge spitse gevel, welks top het beeld van keizer Karel, houdende den Rijksappel draagt, en op welks trappen acht steenen beelden: de overvloed, de hoop, de liefde en andere zinnebeeldige personen voorstellenden, — dit alles gaf aan geheel een deftig voorkomen, en was alleszins geschikt om eerbied in te boezemen voor „dit heilige huis des Regts."

Ook de inwendige toestand en inrichting beantwoordde aan dat uitelijk en was evenzeer geschikt om dien indruk te bevestigen.

Door een portaal binnen de voorpoort, trad men in de groote voorzaal- of de Vierschaar, aan welks rechterzijde de hooge zitplaatsen van de Raadsheeren en de banken voor de Advokaten waren geplaatst. Aan de linkerzijde van de groote ruimte voor het publiek bestemd, was een uit marmer kunstig bewerkte poort, die door den beroemden Staatsman Viglius van Aytta van Swichem, ten behoeve van den opbouw geschonken was. Zij verleende toegang naar de Raadkamer van het Hof, de kleine vertrekkamer, de Griffie en de kunstig gewerkte wenteltrap, leidende naar de bovenvertrekken, van welke de groote vertrekkamer en de zaal voor de Bibliotheek de voornaamste waren.

Sedert 1811, verloor dit gebouw zijne oorspronkelijke bestemming, werd eerst als Militair Hospitaal, daarna tot Kazerne gebruikt en is sedert 1 Mei 1824 tot een Huis van Burgerlijke en Militaire verzekering ingericht. Jammer genoeg werd het daartoe van binnen geheel uitgebroken, zoodat van den ouden bouw slechts de wenteltrap nog over is.

Ter voorziening in de behoeften van den handel, werd in het jaar 1595 door den Magistraat van Leeuwarden besloten. om eene nieuwe en groote Waag te bouwen. Dit gebouw, onderscheidde zich behalve door zijn geschikten vorm en gunstige plaatsing aan de binnengracht en aan ruime pleinen, ook door versieringen van gehouwen steen en den schilderachtigen vorm daaraan gegeven. Het was bestemd tot Stads-Boter en Zoutwaag en heeft als zoodanig tot het jaar 1880 dienst gedaan, toen de behoeften van den handel een grootere ruimte eischten. Eerst in 1616 werd de luifel, die nu nog bestaat, uitgebreid; oorspronkelijk toch was een hangluifel aangebracht.

Eene bijzondere bestemming heeft dit gebouw niet meer, en het denkbeeld bestaat om het weder in zijn oorspronkelijken vorm terug te brengen, waartoe bereids eene ontwerpteekening bestaat (onder de tentoongestelde, aanwezig). Deze restauratie, geheel naar de daarvan bestaande bescheiden in 't Gemeentelijk archief opgemaakt, geeft een genoegzaam denkbeeld van den oorspronkelijken bouw, zoodat verdere uitweiding daar over onnoodig is.

Zeker behoort ook bij de belangrijkste onderwerpen der geschiedenis van een stad of een land, de nasporing van den toestand der zeden, vooral der geringere volkklassen en van de openbare veiligheid in verschillende tijdperken. Omstreeks het einde der zestiende eeuw schijnen deze ter dezer stede en in de geheele Provincie vrij ongunstig te zijn geweest. Bij het toenemen der bevolking, was het getal armen en de klasse van luiaards en lediggangers aanmerkelijk vermeerderd, zoodanig dat de stedelijke Regeering het plichtmatig achtte, *„om leyer binnen de stadt een Tuchthuis te funderen;"* het besluit daartoe werd genomen op den 20 Juli 1598. De kerk van het voormalige klooster der Graauwe Begijnen (de zuidelijke helft van de tegenwoordige Westerkerk), werd tot het gemelde doel ingericht, en daarover een Tuchtmeester aangesteld.

De inrichting daarvan was zoo onvoldoende, dat de Staten van Friesland op den 20 Augustus 1608 besloten tot de oprichting van een Landschap Tuchthuis, en tot afschaffing van het „nieuwe privé Tuchthuis" der stad Leeuwarden. Zes jaren later werd echter weder besloten het Tuchthuis op te heffen en werd in September van het jaar 1619 besloten het Landschap Tuchthuis te verkoopen en het geld daarvan te besteden „tot noodwendige reparatien en verbouwinge van het Landschap Gevangenhuis op het gedemolieerde Blokhuis. Dit besluit is nimmer uitgevoerd, en het gebouw kwam in 1620 weder in handen van de stad Leeuwarden, misschien om dit vroegere kerkgebouw weder voor den openbaren eeredienst te bestemmen.

Ruim veertig jaren daarna werd een nieuw Lands-Tucht- en Werkhuis gesticht, op de plaats waar het tegenwoordige staat, gebouwd door Obbe Hansen en vier andere timmerlieden, voor 62.500 Gulden.

Nadat in den nacht tusschen den 11^{den} en 12^{den} November 1754 dat gebouw geheel door brand vernield was, werd den 24sten Juni 1756 een nieuw gesticht en voor den Hove van Friesland beschikbaar gesteld.

Bestendig werden tot 1782 daarin allerlei uitbreiding en verbetering gebracht en bij Koninklijk besluit van 4 November 1821, bestemd tot een van 's Rijks groote gevangenissen voor crimineel veroordeelden. In de jaren 1845 en 1847 werden mede belangrijke uitgaven tot perfectioneering van de inrichting van dat gebouw be-

steed, totdat het door bijna geheele verbouwing, van af 't jaar 1870, successievelijk in den toestand gebracht werd waarin het tegenwoordig verkeert. Omtrent de inrichting zal ik, omdat enkelen uwer in de gelegenheid gesteld zullen worden het dezen middag te bezichtigen, niet verder uitweiden; alleen wensch ik nog aan te halen, den indruk dien ook dit gebouw en de Kanselarij op Henry Havard gemaakt hebben, tijdens zijne reize door de noordelijke provinciën dezes lands. Omtrent die gevangenissen drukt hij zich als volgt uit: *„L'Un est situé dans ce délicieux palais qu'on nomme la Chancellerie; l'autre est une grande et belle prison nouvellement bâtie, ayant un aspect à la fois élégant et robuste et empreint d'une certaine majesté. — Il semble même que l'architecte, tant il a mis de coquetterie dans son oeuvre, ait voulu que ce sinistre bâtiment, loin d'attrister la jolie capitale, concourût ou contraire à son embellissement."*

Wij zouden M. H. nog lang bij vele andere gebouwen en stichtingen van deze stad kunnen blijven stilstaan; daartoe zoude in aanmerking komen, 't Stadhuis, de Jacobijner kerk, de verschillende andere Gasthuizen, de schoolgebouwen en hunne ontwikkeling voor 't onderwijs, en meer anderen. De tijd daarvoor is echter te kort, en we willen ten slotte nog een enkel oogenblik wijden aan de uitbreiding der stad na 't jaar 1865, toen ook deze plaats aangesloten werd, aan 't Europeesche spoorwegverkeer. Die gebeurtenis toch is op de ontwikkeling van iedere gemeente van grooten invloed geweest, en was het eveneens voor deze. Het geheele gedeelte langs de zuidwest-zijde der stad, waar de oude gegraven gracht met hare wallen nog bestond, is geheel geraseerd en in modernen trant volgebouwd, de tegenwoordige Willemskade, dat breede kanaal met zijne bruggen en ruime kaden, werd sinds dien tijd aangelegd. De nieuwe Veemarkt — plaats, het Aschland, het Beurs- en Waaggebouw, en tal van andere stichtingen meer, kunnen getuigenis afleggen van den geest tot vooruitgang, die steeds hier geheerscht heeft. Sinds 't jaar 1873, waarin die uitbreiding voltooid was, is met krachtige hand de verbetering van den schoolbouw ondernomen, een aantal nieuwe scholen verrezen sinds dat tijdstip. De Gasfabriek werd belangrijk uitgebreid, het nieuwe Beurs- en Waaggebouw gesticht, nieuwe bruggen gebouwd en tal van andere werken meer uitgevoerd, en door het dempen van verschillende grachten ook voor de saniteit van de stad zorg gedragen; nog steeds wordt daaraan voortgearbeid, getuige de belangrijke dempingen die nog in uitvoering zijn, en waarvoor de werken zijn of zullen worden uitbesteed.

Tijd ontbreekt mij, om daarover meer in 't bijzonder uit te weiden, en ik moet dus eindigen, omdat ook gij allen, in de gelegenheid zult zijn er zelve een voordeel over te vellen, bij uwe wandelingen en het bezoek aan de boven omschreven gebouwen van deze stad.

DE KANSELARIJ TE LEEUWARDEN.

Ontleend aan de mededeelingen, verstrekt aan de bezoekers der Algemeene Vergadering te Leeuwarden.

Frieslands hoofdstad bezit in het Kanselarij gebouw een der merkwaardigste Nederlandsche bouwwerken, nog van uit de 16e eeuw tot ons gekomen als een voorbeeld van de toepassing van den schilderachtigen bak- en bergsteen bouw.

De gevel bestaat uit een onderbouw van bergsteen, waarboven twee rijen van kruiskozijnen, door een cordonband gescheiden; boven deze kozijnen zijn ontlastbogen gemetseld.

Ter halver hoogte van de eerste rij kruisramen, groeien uit de penanten tusschen de ramen, consolen, die sterk en krachtig geprofileerde uit het gevelvlak voorspringende muurpijlers dragen, welke gedeeltelijk tot steun dienen van de bogen, boven de ramen der bovenverdieping, en gedeeltelijk een omlijsting vormen der raamopeningen. Het muurwerk, boven laatstgenoemde bogen, bevat de consolen welke de gootlijst dragen.

De gevel van 't gebouw is door de kantige en krachtige profileering, vol effekt. De vooral op de bovenverdieping sterk op den voorgrond tredende vertikale verdeeling wordt gematigd door de zich afwisselende lagen van lichten bergsteen en rooden baksteen, waardoor, wat het geheel betreft, bovendien een aangename kleurschakeering in 't leven wordt geroepen. De vertikale verdeeling van het gevelvlak der benedenverdieping is eveneens zeer sprekend; om hier het evenwicht te bewaren tegenover het hooger gelegen gedeelte, is de vorm van de ramen slanker genomen, komen minder banden voor, en gaan deze in vertikale richting gedeeltelijk langs de ramen door.

De gevelspits, of de trapjesgevel, waarvoor de gootlijst zonder voorsprongen doorgaat, is geheel in harmonie met den hoofdgevel afgewerkt. Op de trappen van die spits staan allegorische voorstellingen van de gerechtigheid, overvloed, geloof, hoop, liefde, enz. Op de punt troont het beeld van Keizer Karel V.

Men bereikt den ingang van 't gebouw over eene dubbele steenen stoep, op wier borstweringspenanten zittende leeuwen prijken als houders van de wapenschilden der vier Friesche kwartieren.

Dit gebouw heeft na zijn voltooiing nog geruimen tijd invloed op de architectuur in het Noorden uitgeoefend. Het Raadhuis te Franeker b. v. (1591), kan men beschouwen als een eenvoudiger navolging der Kanselarij. Het mist echter het aesthetische effekt, het schilderachtige van zijn voorganger, is minder monumentaal en zeer monotoon.

In de architectuur der Kanselarij treden laat-Gothische overleveringen andermaal op, b. v. de pseudo of blinde arkaden en hunne profileering, de slanke en stijle topgevel, in 't algemeen de zeer op den voorgrond tredende vertikale indeeling van den gevel. Opmerkelijk is het, dat juist in een tijd waarin de renaissance in de Hollandsche gewesten reeds zuiver optrad, in het Noorden een gebouw gesticht werd, dat door zijn vormen zoo sterk aan de Gothiek herinnerde. Misschien is hiervoor deze verklaring te vinden, dat, zooals later zal blijken, aan een koninklijken Spaanschen architekt, — hoewel Nederlander van geboorte — de bouw werd opgedragen. Deze kunstenaar heeft in den stijl van het bouwwerk, dat bekroond *moest* worden met het beeld van zijn vorst, diens kerkelijke en sociale begrippen, die ook hij was toegedaan, willen uitdrukken. De invloed is dus van een meer subjectieven aard. Toch was vóór dien tijd de invloed van de renaissance ook in het Noorden, reeds meer op den voorgrond getreden.

Op den gevelsteen boven den ingang, kon men eertijds eene latijnsche inscriptie lezen, waarvan de hoofd inhoud, vertaald, als volgt luidde:

»In het jaar onzes Heeren 1571, den 7en November.

Onder de regeering van FILIPS DEN KATHOLIEKE, *koning* van Spanje *en Heer* van Friesland, *zoon* KAREL *van* BRIMEN, *Graaf* van Megen, *in zijnen naam Stadhouder* van Friesland *was, nadat dit heilige huis des rechts, door den ijver en de zorg van den vorigen president* Karel van der Nitzen *was begonnen, hebben* IGRAM VAN ACHELEN, (volgen meerdere namen) . . . . . *met vrome wenschen en eenstemmige gemoederen, na het bijwonen van eene plechtige godsdienstoefening, met* PIETER VAN EEMSKERCK, *griffier, hier voor de eerste maal tot uitspraak van recht vergaderd, zitting genomen, en tot eene eeuwige gedachtenis dit gedenkteeken hier doen stellen."*

Dit opschrift zegt, dat de oorspronkelijke bestemming van dit gebouw de zetel van een Gerechtshof of Kanselary was, namelijk die van het »OUERSTE GERECHT". Dit was samengesteld uit ses raadsheeren, waarvan vier edelen en twee rechtsgeleerden, benevens des Vorsten kanselier als voorzitter.

Dit hooge Collegie vergaderde oorspronkelijk in het zoogenaamd Blokhuis, daarna in een gebouw bij het Kasteel; toen dit werd afgebroken andermaal in het Blokhuis en vervolgens in een van de Minderbroeders gehuurd gedeelte van hun klooster. Maar, het Ouerste Gerecht kon het niet met zijn waardigheid overeen brengen zijn hooge macht in dit gebouw uit te oefenen; en toen de hope vervlogen bleek te zijn, dat door Keizer Karel aan den lang gekoesterden wensch zou worden gevolg gegeven, wendde het collegie zich tot de toenmalige Landvoogdes Maria met het verzoek om *eene bequaeme plaetse ende huysinge,"* om daarin te vergaderen.

Werkelijk kreeg kort daarop de rentmeester-generaal van Friesland bij oktrooi van 20 Juli 1545 in last, eenige kleine huizen te koopen voor de gelden, die de verkoop van verbeurd verklaarde goederen van wederdoopers en andere veroordeelden had opgebracht. Voor een som van 4200 gulden werd den 5en October d. a. v. een bijkans voltooid huis aangekocht, dat in aanbouw was voor den abt van het klooster Klaarkamp bij Rinsumageest, benevens voor 1400 gulden eenige kleine huizen behoorende tot het Minderbroeder klooster.

De Keizer was echter niet genegen meerdere gelden ter beschikking te stellen voor den bouw eener Kanselary. Het gerecht was van oordeel, dat het aangekochte gebouw te klein was, en dat het »doen repareren. decken ende tot logys maicken . . . sonder nieuwe wercken te moegen maicken" (volgens het oktrooi), onvuldoende aan den toestand zoude te gemoet komen.

In 1546 beloofde de Landvoogdes eindelijk 800 gulden gedurende vier jaren, ten behoeve van den opbouw; en hoewel de stad Leeuwarden een gelijke som toestond, was het totaal verre van voldoende.

Maar in 1550 bracht Graaf van Aremberg, Jan van Ligne, destijds Stedehouder van Friesland, de zaak op den Landdag te berde en leidde het zelfs daarheen, dat de Staten het aanbod deden: om — in plaats van 800 — 3000 gulden voor vier jaren te geven, mits Leeuwarden de vroeger gedane belofte zou nakomen; dat verder spoedig met den bouw zou aangevangen, meerdere kosten door den Keizer zouden worden betaald, en dat voor de gevolmachtigden van Oostergoo, Westergoo en Zevenwolden, vergaderzalen in het gebouw zouden worden ingeruimd. Keizer Karel, zoowel als na hem Koning Filips, waren evenwel niet gezind onderstand te geven en de zaak bleef onafgedaan tot 1565, gedeeltelijk ook wegens de klachten der Minderbroeders, die meenden in hun rechten verkort te zijn. In September van dat jaar werden de Stadhouder en de raden van het Hof andermaal door de Gedeputeerde Staten van Friesland en de regeering van Leeuwarden aangezocht, der Landvoogdes Margaretha van Parma tot inwilliging van het verzoek aan te sporen; en dit geschiedde eindelijk met gunstig gevolg. Nadat men zich 23 jaren, voortdurend klagende en vragende, had beholpen, omdat de plaats ontbrak om de verschillende documenten te bewaren, anders dan *»op een seer cleyne solder, daer die by groote hoepen op den anderen worden gelecht, ende door die ondichticheyt ende remetyckheid, hinnen corten tyden verrotten ende vergaen".*

Ook was 't Gebouw *»vranck van deuren en vensteren"* en zonder *»enige bewaringe,"* waar *»groote perykel ende onwerwinlycke schaede uyt mochte rysen."* Aldus wordt gezegd in het verzoekschrift aan den Koning, die eindelijk, zich zijner wankelende positie herinnerde, toegaf.

In 't CHARTERBOEK vindt men aangeteekend, dat BARTHOLOMEUS JANSZOON als *»Coninclyke mayesteyts bouwmeyster"* naar Friesland werd gezonden, om het plan te ontwerpen en uit te voeren. Reeds in 't begin van 1566 werden de grondslagen gelegd en in 1571 was het gebouw zoover voltooid, dat er de vergaderingen in konden worden gehouden.

Ons bestek liet slechts toe in zeer korte trekken een beeld te geven van de moeilijkheden die den bouw voorafgingen; zij zullen echter voldoende zijn om te bewijzen, dat ook drie eeuwen geleden niet alles voor den wind ging. In Deel 7 der Bouwkundige Bijdragen, uitgegeven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, zijn meerdere geschiedkundige bijzonderheden — waaraan de hier gegevene ontleend zijn — verzameld, terwijl daarbij een plaat gevoegd is die bewerkt is naar eene teekening van den heer A. N. Godefroy.

Het schijnt, dat het gebouw niet volgens het plan voltooid is. Het feit, dat aan den rechter zijgevel de bogen onder de gootlijst plotseling zijn afgebroken, geeft wel is waar geen aanleiding tot deze veronderstelling, want een dergelijke oplossing vinden wij meermalen bij gebouwen uit dezelfde periode, zonder dat er eenige reden bestaat om deze als niet afgewerkt te beschouwen. Voor de veronderstelling pleit evenwel: 1°. dat aan den linker zijgevel de oplossing geheel anders en rationeeler is; 2°. dat de woningen voor den president en den griffier met hunne huisgezinnen niet in het gebouw zijn opgenomen, hoewel vroeger besloten was dit wel te doen; 3°. dat de vroeger vermelde afzonderlijke vergaderzalen voor de afgevaardigden van Oostergoo, enz. niet aanwezig zijn geweest.

Men zou tevens uit de beide laatste redenen kunnen opmaken dat de stad Leeuwarden zelve geen gelden voor den bouw heeft bijgedragen.

En nu nog een beeld der vergankelijkheid van aardsche grootheid.

Van 1571 tot 1811 was het gebouw de zetel van het »Oude Hof van Friesland." Daarna werd het, ingevolge besluit van den gouverneur-generaal der Hollandsche departementen, de Hertog de Plaisance, ter beschikking gesteld van den kommandant der 31ste divisie, en na inwendige verbouwing tot militair Hospitaal ingericht.

In 1814, ter beschikking van de staat gesteld om te voldoen aan den eisch van huisvesting der bezetting, werd hettot Kazerne ingericht.

In 1824 veranderde andermaal de bestemming van het gebouw en werd de kroon op het werk der verwoesting gezet doordien bijna niets dan den gevel staan bleef.

Het inwendige moet, indien het, zooals waarschijnlijk is, in overeenstemming was met het uiterlijk, en te oordeelen naar de schoone en kunstig overwelfde trap, waarvan nog een gedeelte aanwezig is, veel merkwaardigs te zien hebben gegeven. Maar sinds 1824 is dat alles verdwenen; want thans dient het gebouw tot »huis van burgerlijke en militaire verzekering".

C. T. J. Louis Rieber.

DE BROÊR-KERK TE BOLSWARD.

Ontleend aan de mededeelingen, verstrekt aan de bezoekers der Algemeene Vergadering te Leeuwarden.

Dit zeer vervallen bouwwerk is geheel opgetrokken van licht gele, oude Friesche of rijnsmoppen, gemiddeld lang 30 cM., breed 15 cM. en dik 10 cM.

Vooral de voorgevel, met zijn stijle versmijdingen en muurbogen vertoont eigenaardige vormen; de deur en het koepeltorentje dateeren natuurlijk uit den prutsen tijd.

Inwendig is de Kerk zeer eenvoudig; de kolommen hebben geen kapiteelen, maar slechts een eenvoudigen band als eindvorm; ter weêrszijden van die kolommen zijn in de lengte richting van 't gebouw, eenvoudige consolen uitgemetseld welke de arcs-boutants opnemen; deze dragen, wat het middenschip betreft, een houten gewelfde zoldering met geprofileerde ribben en nok. Onderling zijn de kolommen verankerd door houten balken, die echter schijnen te zijn aangebracht tijdens den bouw, tegen een misschien verondersteld gevaar. De eenvoudige kapconstructie der ongelijk breede zijbeuken is inwendig zichtbaar.

Op een gedenksteen boven het koor is eene vrij onverstaanbare latijnsche inscriptie ontdekt, die door den heer C. H. Peters in der tijd werd opgenomen, en door den heer M. E. v. d. Meulen, predikant te Bolsward, werd vertaald als volgt:

Wat het Papisme heeft misvormd, heeft de ware godsdienst en vroomheid vervormd.

In het oude bouwvallige gebouw is het volgende gedenkteeken gevonden.

Bidt voor de ziel van Godeke (uit het geslacht Kauwert.) In het jaar onzes Heeren 1281 begonnen de Minderbroeders het eerst zich in Bolsward op te houden.

. . . . . .

De nijdige eendheid verbiedt mij helaas! den tijd te noemen, waarin de grondslagen (?) van den ouden tempel hernieuwd zijn. Zie lezer, hier hebt ge het.

De beroemde magistraat der stad heeft den tempel vernieuwd toen eerste Curatoren waren Dom: Johanne uit de beroemde prae-toriaansche familie der Heerma's, wien waren toegevoegd Ocko Heerkens Heerkens en Franciscus Rossema, en heeft gezorgd, dat dit heiligdom tot vrome doeleinden werd hersteld.

In het jaar van de geboorte van Christus, onzen Verlosser en zaligmaker.

Hoewel geen spoor is te vinden van eenig jaartal, schijnt uit inschrift desniettemin te wijzen op een tijdstip dat nog volgen moet. Wordt hier het jaartal 1281 bedoeld? De stijl van het bouwwerk zou wel daarvoor pleiten.

In een onuitgegeven mededeeling van den heer C. H. Peters, berustende in het archief der Maatschappij, en waaraan de vertaling der bovenstaande inscriptie is ontleend, deelt de schrijver onder anderen mede, dat hij, tijdens eene opmeting van het gebouw, in den linker zijgevel onder de goot een gebakken harden geien steen vond, lang 24 cM., breed 14 cM. en dik 8½ cM. Daar aan de rechter kopzijde een stuk was afgebroken, bleek het een gedeelte van een reurenmop te zijn, oorspronkelijk lang 30 cM. Op dezen steen was, blijkbaar bij het vormen, het jaartal 1196 gegrift.

't Is aan te nemen, dat deze steen afkomstig is van het oude oorspronkelijke gebouw en later dienst heeft gedaan bij den bouw der nieuwe kerk op de grondslagen van den »ouden tempel". In het midden der 15e eeuw onderging de kerk eene herstelling.

Niettegenstaande het verbod der »nijdige Oudheid" schijnt hier dus eenig licht verspreid te zijn over die grondslagen; want indien in 1281 de Minderbroeders zich in Bolsward vestigden, dan is het aan te nemen, dat kort daarna de Broêr-Kerk is gebouwd.

Het »heiligdom tot vrome doeleinden hersteld" dient thans tot bewaarplaats voor de Bolswardsche brandspuit, droogplaats van brandslangen, enz. en verkeert in den meest haveloozen toestand. Moge het primitieve orgel — waarop het jaartal 1645 voorkomt —, in zijn geheel bewaard blijven.

De vroegere choorbanken, thans in de Martini kerk, naast wier eigen banken zij zijn opgesteld, werden op kosten der hervormde gemeente te Bolsward, voor de som van ƒ 500 gerestaureerd in de ateliers der Quellinus school te Amsterdam, en werden tentoongesteld in de retrospectieve afdeeling van de internationale tentoonstelling, in 1883 te Amsterdam gehouden.

C. T. J. Louis Rieber.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ARNHEM, GEHOUDEN 22 October 1884.

Na een welkomstgroet en opwekking tot hunne trouwe opkomst en behartiging der belangen van Maatsch. en Afdeeling, opende de Voorzitter deze eerste vergadering in dit saisoen.

Ingekomen waren: het jaarverslag over 1883 van de Afdeeling 's Gravenhage, — en een staalbock, houdende teekeningen van eenige ijzerconstructiën van gegolfd ijzerblik uit de fabriek der Firma W. Tillmanns te Remscheid.

De Voorzitter bracht, als afgevaardigde, verslag uit omtrent het verhandelde op de algem. vergadering in Mei l.l. te Amsterdam gehouden, waarop hem bij monde van den heer v. Wadenoijen namens de aanwezigen werd dank gezegd voor de degelijke wijze waarop door den Voorzitter die taak was opgevat en 't uitvoerig verslag door hem uitgebracht.

Op uitnoodiging van het Bestuur had de heer Antoine Walravens, glasschilder alhier, (specialité pour la restauration des vitraux anciens) welwillend op zich genomen eenige mededeelingen betreffende zijne kunst in deze vergadering ten beste te geven.

De heer Walravens deed opmerken, dat de glasschilderkunst, reeds beoefend vóór Christus geboorte, als eene der schoonste kunsten is aan te merken. Onze voorouders spreidden in die kunst eene rijkdom aan kleuren ten toon, waarin wij helaas, met onze rijkere en geschikter middelen voor schildering en bakken, hun niet ter zijde kunnen streven. Naar zijne meening moet echter het verschil in kleurenpracht veel worden toegeschreven aan den tijd der eeuwen door die ons nagelaten glasschilderingen getrotseerd.

Als zeer mooie, en zeer moeilijk na te maken vensters, noemde hij die der 12de, 13de en 15de eeuw in den Dom te Keulen, in St. Gudule te Brussel, en in de heilige Kapel te Parijs, — voorts te Darmstadt, Gouda enz. Vooral die te Gouda moeten, ondanks de reeds ondergane restauratien, zeer merkwaardig zijn.

De vooruitgang, die sinds eenige jaren in de glasschilderkunst is op te merken, hebben wij in hoofdzaak te danken aan de graveerkunst op glas toegepast. De nieuwe vensters in St. Gudule en in de cathedrale van Tournay (Belgie), geschilderd en gegraveerd door den heer Capronnier, een der grootste artisten van onzen tijd, vertoonen een kracht van tint, haast ongeevenaard, terwijl de teekeningen meesterlijk zijn.

De heer Walravens toonde ons de oude en de nieuwe kunst in een aantal stukken glas door hem ter tafel gebracht, sprak over het in lood zetten van verschillend gekleurd glas, waarmede bij goede teekening en keuze der kleuren zeer eigenaardige effecten te verkrijgen zijn, toonde ons verschillend gekleurd en getint glas, waarvan enkele kleuren zeer moeielijk te verkrijgen zijn en daardoor kostbaar worden, en eindigde met de belofte later breedvoeriger op de zaak terug te zullen komen en de leden tot een bezoek ten zijnen huize uit te noodigen, om verschillende bewerkingen in oogenschouw te kunnen nemen. Alsdan zal hij in 't bezit zijn van een nieuwen bakoven van de heer Prévost te

Bergerac (Frankrijk) die boven andere ovens groote voordeelen moet aanbieden.

De Voorzitter zeide, als tolk der aanwezigen, daarna den heer Walravens hartelijk dank voor zijne betoonde bereidwilligheid en beval de Afdeeling voor zijne verdere toezeggingen ten zeerste aan.

Op voorstel van een der leden zal op de eerstvolgende vergadering een rooster worden vastgesteld, aangevende de namen der leden, die bijdragen wenschen te leveren voor de volgende vergaderingen in dit saisoen. Reeds nu stelden zich drie leden daartoe beschikbaar en 't is te hopen, dat meerderen dit voorbeeld zullen volgen, daar het nuttige en aangename, dat de vergaderingen opleveren er door zal worden verhoogd, en de taak van het Bestuur zal worden vergemakkelijkt, daar het meermalen veel moeite had om nuttige besprekingen te kunnen annonceeren.

Eenige platen van het werk van van IJssendijk werden door den heer van Wadenoijen ter bezichtiging rond gegeven, waarna de Voorzitter de vergadering sloot.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING 's-GRAVENHAGE, GEHOUDEN DEN 24 OCTOBER 1884.

Bij den aanvang der winteravonden werd door den Voorzitter een hartelijke welkomstgroet gebracht aan de bijzonder talrijk opgekomen leden, met den wensch, dat onze werkzaamheden weder vruchtbaar zijn mogen aan de bevordering der bouwkunst en de oud-vaderlandsche spreuk »Eendracht maakt macht," ook op het gebied der kunst meer en meer onze leuze zij en worde.

Na ballotage werden 3 nieuwe leden met algemeene stemmen aangenomen.

Het verslag door de twee afgevaardigden, de heeren H. P. Vogel en P. Tirion, naar de algemeene vergaderingen, gehouden te Amsterdam en te Leeuwarden in Mei en September j.l., werd met belangstelling vernomen, terwijl daarbij het aangenaam bezoek in laatstgenoemde stad en de ontvangst door de afdeeling aldaar ondervonden, nog met een enkel woord werd besproken.

Aan de orde zijnde het rapport der Jury voor de ingekomen prijsvragen, door de afdeeling uitgeschreven in het begin van dit jaar, bleek dat op de eerste prijsvraag »Een getuigschrift ter uitreiking aan bekroonden" slechts ingekomen was één ontwerp, en zulks mede het geval was op de 2e prijsvraag: »Een buffet met betimmerden wand in eene zaal voor een societeit van ongeveer 1000 leden."

Het antwoord op deze laatste werd bekroond en bleek te zijn van den heer W. Kromhout Czn., lid der afdeeling, doch sedert kort naar Amsterdam vertrokken.

Terecht wees de Voorzitter op den verdienstelijken arbeid, door dien bouwkundige geleverd, aan wien ook in het vorige jaar gelijk voorrecht te beurt viel.

Door den heer H. P. Vogel werd daarna een voordracht gehouden over monumentale kunst.

Naar aanleiding van de onlangs plaats gehad hebbende onthulling van het monument voor v. d. Werf te Leiden, was den wensch uitgesproken daarvan door dien heer, als zijnde met den heer J. Th. Koelman, de ontwerper, een en ander te mogen vernemen.

Hoewel het bekroonde ontwerp bij de uitvoering eenigszins gewijzigd is, was evenwel het model in de zaal opgesteld en werd dus de gelegenheid aangeboden over vorm en afmetingen van het voetstuk met zijn basreliefs en van het beeld, voldoende te kunnen oordelen.

Spreker begon met te wijzen op de noodzakelijkheid vooraf modellen van monumenten te leveren, omdat de voorstelling op de teekening niet altijd overeenkomt met de werkelijkheid en men afhankelijk is van de plaats, de ruimte en de belichting. Immers niet zelden wordt de plaats, die bij het stellen der vraag wordt bepaald, later geheel gewijzigd. Zoo was zulks bijv. in onze stad het geval met het monument van den Hertog van Saxen Weimar, hetgeen oorspronkelijk bestemd om geplaatst te worden aan het einde van eene breede allée en nadat zich tegen die plaatsing zeer vele bezwaren deden gelden, thans plaats heeft moeten vinden onder de boomen. Een ieder weet hoe lang en hoe veel er nu laatstelijk te Leiden over den stand van het monument gesproken en geschreven is. De frontzijde is daardoor nu van de zon gekeerd, zoodat dit aan die zijde alleen bij betrokken lucht goed te zien is. Toevallig was dit laatste bij de onthulling het geval, zóódat het beeld en vooral ook de basreliefs, naar eisch konden waargenomen worden.

Om een goed monument tot stand te brengen, moet er zijn harmonie tusschen de beeldhouw- en de bouwkunst; het voetstuk behoort zooveel mogelijk den piramiden vorm nabij te komen, dat is, als van zelve te wijzen op datgene wat zich verheffen moet.

Het monument te Leiden was niet alleen bestemd voor van der Werf, maar voor het ontzet van die stad: de 4 vakken stellen dan ook voor vier der belangrijkste episodes uit het beleg, hetgeen wordt bekroond door den man die de hoofdfiguur daarvan uitmaakte.

Uit eenige photographiën van de monumenten van Schiller Luther en het Nationaal monument in het Willemspark alhier, werd aanleiding genomen de architectuur der voetstukken te bespreken. Wenschelijk is het de beelden te plaatsen tegen een plat vlak en niet, zooals b. v. bij dat van Schiller, tusschen de doorsnede van lijsten of banden.

Het gedenkteeken voor Luther bestaat uit een verzameling van piedestallen, waarop beelden met den grooten Luther in het midden.

Moge die al elk op zich zelve veel verdiensten hebben, het geheel geeft te veel den indruk van een voorstelling op het tooneel en vermindert zoodoende den grootsten indruk van het geheel.

Vervolgens wijst de spreker op de moeilijkheid-basreliefs zoodanig te plaatsen, dat die als het ware één geheel vormen met het geheel. Zoo gebruikten de Grieken veel het laag-relief, omdat door hoog-relief het eigenlijke bouwwerk te veel op den achtergrond viel.

Geheel vóórkomende beelden werden door hen alleen geplaatst in het tympanon, omdat dit als het ware het einde van het gebouw vormde.

Met een enkel woord werd ten laatste gewezen op de eigenlijke onthulling van het monument te Leiden, die door electriciteit op zeer scherpzinnige wijze geschiedde; de feestredenaar drukte namelijk weinige seconden vóór het einde van zijne rede op een koperen knopje, waarop de draden, die het raamwerk, waaraan het kleed of omhulsel bevestigd was na glooiing werden afgebroken, zoodat dit in den tijd van drie seconden geheel naar beneden viel.

De heer J. v. Lith Jr. meende de tolk te zijn der vergadering door den Voorzitter niet alleen dank te zeggen voor zijn mededeelingen, maar ook te roemen de architectonische wijze waarop dit meesterstuk is uitgevoerd.

Op eene vraag van den heer v. Malsen, hoeveel de kosten van het geheel waren; antwoordt den heer Vogel, dat, ofschoon hij dit niet met stellige zekerheid konde zegge, hij meende, deze de som van 25 à 26 mille niet te boven gingen. Spreker daarbij in korte woorden herinnerende aan de lijdensgeschiedenis van dit zegt dat het geheel bijna 12 jaren geduurd heeft.

Ook het monument aan het Ginneken, mede door den heer Vogel ontworpen, werd nog besproken en gewezen op eigenaardige omstandigheden bij de bekroning. Dit gedenkteeken, opgericht ter nagedachtenis aan de gesneuvelden in de Citadel van Antwerpen, en waarvan mede het model in de zaal geplaatst was, werd met veel belangstelling in oogenschouw genomen.

Door den heer G. H. Bauer werd ten laatsten nog gewezen op den weinigen duur van vernis op goud onder den invloed van de buitenlucht, waarvan hij als voorbeeld eenige houten letters vertoonde waarvan die, welke gevernisd waren er dof en vuil uitzagen, terwijl van die, welke ongevernisd waren gebleven, het goud zich zeer goed had gehouden.

INGEZONDEN.

Het schrijven van „Junior" naar aanleiding van het voorstel van de H.H. Droogleever Fortuyn en van Wijk, in de Afdeeling Rotterdam.

Wat het tweede gedeelte van Junior's schrijven betreft, ga ik volkomen mede met de meening »dat er nog heel wat aan de Afdeeling te verbeteren is, eer zij waardig hare roeping vervult." Ook het middel »om door samenwerking verbetering in den toestand te brengen" is mijns inziens het eenige mogelijke.

Maar omtrent de beantwoording der vragen, wat is de roeping

der Afdeeling" en »hoe moet naar samenwerking gezocht worden," verschillen wij zonder twijfel.

Ofschoon Junior de roeping der Afdeeling niet nader omschrijft, meen ik zijne opvatting daaromtrent te mogen afleiden uit den wensch, die aan 't eind van zijn schrijven voorkomt, »dat zij aan hare bestemming moge beantwoorden, dat zij is: eene plaatselijke vereeniging van leden van de Maatsch. tot bevord. der Bouwkunst.

Heb ik dit goed gezien, dan zou ik daarop willen antwoorden, dat ik moet toegeven, dat de Afdeeling door Art. 52 bestemd is geworden met der tijd eene plaatselijke vereeniging te zijn van enkel leden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, te bevorderen.

Met dat doel voor oogen, wenschen wij dan ook samenwerking en deelneming te vinden bij allen, leden en niet-leden der Maatschappij, ouderen en jongeren, en hier protesteer ik dan ook opnieuw tegen de, in het geheele stuk van Junior doorstralende, opvatting als zou er hier een strijd bestaan tusschen leden en niet-leden der Maatschappij, als zou de eene partij medewerking willen zoeken bij »leden" de andere bij »niet-leden," als zouden zij die het voorstel steunen de Afdeeling willen »afmaken"*) als zou er sprake zijn, dat de Afdeeling door hare plaatselijke leden »te gronde ging," *) enz.

Al deze voorstellingen zijn onwaar en geven duidelijk blijk, dat Junior niet op de hoogte is van den strijd die er gevoerd wordt, maar zij zijn gevaarlijk tevens, omdat juist zij bij uitnemendheid geschikt zijn, om de zoo noodige samenwerking in eigen kring te verijdelen.

Om dezelfde reden teeken ik ook protest aan tegen Junior's uitdrukking, dat van plaatselijke leden wel vermeerdering van contributie, maar niet van werkkrachten verwacht kan worden. Ook die uitdrukking kan de zoo noodige eendracht in gevaar brengen en is bovendien in tegenspraak met de feiten, want wie de werken van de Maatschappij opslaat kan zien, dat er onder hen die het lidmaatschap der Maatschappij, om welke reden dan ook, niet zochten, steeds goede werkkrachten geweest zijn, en er is geen enkele reden om aan te nemen dat dit anders zou zijn geworden.

Gaarne wil ik aannemen, dat een kring van enkel leden der Maatschappij uitgelezener zal zijn indien zin, dat die kunde harer leden, verkregen door 't voorrecht van beter onderwijs en 't bezit van goede boeken, in betrekking tot het aantal leden, percents gewijze grooter zal zijn dan bij een gemengde vereeniging, maar bij de laatste kan, omdat daar niemand uitgesloten wordt, en ook de uitgelezenen bij voorkeur gezocht worden, de volstrekte maten van kennis, de kennis van allen te zamen, grooter zijn, en dus meer vruchten afwerpen voor 't doel dat wordt beoogd.

Bovendien, 't moge aangenaam zijn een uitgelezen kring te vormen, en zich in 't bewustzijn daarvan te koesteren; wie onzer zal ontkennen dat eene neiging daartoe, op een of ander gebied, hun wel niet eens bekropen heeft, maar dat aangename gevoel rust meer in slaap, dan dat het wakker houdt, en ook, waar alleen uitgelezen zijn wordt het doel »de beoefening en kennis der bouwkunst te bevorderen" wel wat overbodig.

Dat doel wordt het best bevorderd, door meesters en leerlingen in een zelfden kring te vereenigen, de eersten hebben geen reden van bestaan waar de laatsten niet aanwezig zijn, en door anderen tot leering te strekken, breidt eigen kennis zich ook voortdurend uit.

Zoo voortschrijvende zou ik echter weder kritiek uit gaan oefenen, over 't wenschelijke van Art. 52 in 't algemeen, en dat toch is mijn doel niet; die strijd is op de Algemeene vergadering in Mei 11. geeindigd, en onder omstandigheden die het op nieuw aanbinden van den strijd, minstens voor enkele jaren verschuift.

De vraag voor de Afdeeling Rotterdam, naar aanleiding van 't aanhangige voorstel, is dan ook niet »of er met Art. 52 een bloeiende plaatselijke bouwkundige vereeniging die nut afwerpt zou kunnen bestaan", 't is de vraag of het wenschelijk is dat onze vereeniging, waar volgens een traditie van meer dan 30 jaren, de overgroote meerderheid tot het lidmaatschap is toegetreden zonder dat op haar de verplichting rustte eerst lid der Maatschappij te worden, en die volgens die traditie een bloeiend verleden heeft gekend en veel nut heeft gesticht, of het wenschelijk is, vraag ik, dat die vereeniging, nu zij niet meer bloeit, met die traditie breekt, en ten haren opzichte een bepaling zal blijven handhaven, waarvan het nut voor haar nog bewezen moet worden maar de schade voor de hand licht.

En hiermede wil ik eindigen. Wat ik tot een juist begrip van wat er omgaat meende te moeten aanvoeren heb ik gezegd, en ten slotte past mij dus slechts een welgemeend woord van dank aan de redactie, voor de mij betoonde gastvrijheid.

Rotterdam, 26 Oct. 1884. C. M. DROOGLEEVER FORTUIN.

*) Uitdrukkingen van Junior.

NB. Naar aanleiding van een paar vragen, in verband met mijn vorig schrijven ontvangen, verzoek ik mijnen lezers, de woorden in mijn eerste schrijven »leent zich mijns inziens om langs wettigen weg rechtvaardigheid en billijkheid te verkrachten" te vervangen door »werkt mijns inziens mede" enz. Eveneens verzoek ik de woorden, dat de voorstelling als of eenigen anderen uit hun huis zouden willen jagen, niet oprecht gemeend is," niet te beschouwen als of mijne bedoeling was, dat die voorstelling niet oprecht gemeend is geweest, maar in dien zin, dat zij na de gehouden discussies, niet recht meer gemeend kan zijn.

Dit een en ander drukt beter uit wat ik heb willen zeggen.

D. F.

Naar aanleiding van het artikel des Heeren D. F. in het *Bouwkundig Weekblad* van 23 dezer.

Tot mijn leedwezen heb ik uit het stuk van den heer D. F vernomen, dat de »ironische" aanhef van mijn artikel hem onaangenaam heeft aangedaan Tot mijn leedwezen, zeg ik, omdat het geenszins mijn bedoeling was om iemand hoegenaamd ook te kwetsen, in 't minst niet den heer D. F., wiens goede bedoeling en ijver voor de Rotterdamsche zaak door mij op prijs gesteld worden. Mocht niettemin de heer D. F. zich nog beledigd gevoelen, dan bied ik hiermede mijne welgemeende verontschuldiging aan.

Waar ik hem evenwel het woord »Maatschappij" zou hebben in den mond gelegd, moet ik opmerken, dat hoewel de heer D. F. dat woord voor zich zelve vermeden heeft, het door mij aangehaalde voorstel, door den heer van Wijk geamendeerd volgens het in het B. W. nog al cursief gedrukt, duidelijk zegt »Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Rotterdam". Dit was het hetgeen ik bedoelde; niet de een of andere persoonlijkheid aan den heer D. F.

Als mij evenwel mijne anonimiteit wordt ten kwade geduid, wil ik slechts verklaren dat ik — mijn pseudoniem duidt het reeds aan — behoor tot de jongere beoefenaren der bouwkunst te Rotterdam; het is daarom dat ik het wenschelijk achtte mijn naam niet te noemen, welke toch geen gewicht in de schaal zou gelegd hebben. Ik hoop daarom dat dit mij verder zal worden ten goede gehouden.

Ook meen ik nog te moeten opkomen tegen het beweren, als zou het voorstel tot ontbinding reeds in dezelfde vergadering zijn ingetrokken door het amendement van den heer van Wijk. Uit niets in het verslag heb ik evenwel zulks kunnen afleiden.

Bij eene nadere lezing is mij gebleken, dat de gewijzigde redactie in bedoeld amendement als zoodanig beschouwd wordt, ten minste daar is geen sprake van ontbinding doch alleen van verandering van naam; wat dit evenwel anders is dan ontbinding of opheffing als Afdeeling is mij nog niet recht duidelijk.

Wat de kwestie van het stemrecht betreft, daarbij zullen wij ons maar niet ophouden, als zijnde voor 't oogenblik niet meer aan de orde.

Nu nog een woordje over de zaak zelve, waarbij misschien mijne houding in deze duidelijker uitkomt. Evenals van den heer D. F. is ook mijn ideaal en zag ik niets liever dan eene onafhankelijke en zelfstandig werkende bouwkundige vereeniging te Rotterdam. Verleden jaar zijn daartoe, vooral door den ijver des heeren D. F. pogingen aangewend, waarbij men nog verzekerd was van de medewerking der Vereeniging Kunstvlijt. En wat was daarvan de uitslag? Een eigenlijk resultaat hebben wij niet vernomen, alleen dat bij gebrek aan deelneming van de zaak niets komen kon! Daarom meenden wij, dat het beter was, zoo de Afdeeling den zedelijken band behield, die haar met de Maatschappij vereenigt. Niet dat wij haar wilden stellen onder voogdij van de Maatschappij, ook niet om de plaatselijke leden uit te sluiten, maar wij wilden door toetreding van alle leden der Maatschappij en het daarmede doen vervallen van hunne contributie, een gezonder en naar wij meenden krachtiger toestand gevormd zien. Dit geven wij met alle bescheidenheid ter overweging en verklaren ons tot een meer gedetailleerde opgaaf gaarne bereid.

Hopen wij daarom, dat de zaak nog een voor ieder bevredigende oplossing moge hebben — blijkens het verslag der laatste vergadering is men reeds een minnelijker weg ingeslagen — waardoor dan versnippering van krachten vermeden wordt; dan hopen wij nog eenmaal ons te mogen bevinden aan de zijde van den heer D. F. om gezamenlijk werkzaam te zijn tot bevordering der Bouwkunst te Rotterdam.

Rotterdam, 26 Oct. 1884. JUNIOR.

VRAAGBAAK.

VRAAG 49. — Bestaat er — behalve het omvangrijke en kostbare werk van Prof. Gugel — in onze taal een boek over de Geschiedenis der Bouwkunde, dat geschikt is om leeken een goed en degelijk overzicht over dat onderwerp te geven?

Afloop van Aanbestedingen.

UTRECHT, 13 October. — De Ooster stoomtram Maatschappij: het maken eener locomotief- en rijtuigremise met bijbehoorende werken aan de Sandenburgerlaan nabij Doorn.

A. Langejan, te Kralingen	f 18.990
H. Lagerwaard, te Rotterdam	» 18.830
H. M. de Koff, te Utrecht	» 17.600
M. L. van Spanje, 's Hage	» 17.465
L. van Zeeland, te Utrecht	» 17.000
J. Visser, te Papendrecht	» 15.873
J. Spruit en A. van Staveren, te Kralingen	» 15.777
H. J. Nederhorst, te Gouda	» 15.370
J. van Schaick, te Utrecht	» 15.287
P. Leenders, idem	» 15.168
H. Wienhoven, te Schiedam	» 14.900
Kl. Hollander, te Gouda	» 14.800 gegund.

OEDAM, 17 October. — Het gemeentebestuur: het vergrooten en verbeteren van de school te Spierdijk, begrooting f 12.670.

J. Bezelman en W. de Heer, te Nieuwe Niedorp	f 13.937
W. Klaver, te Spierdijk	» 13.347
K. Wetter, idem	» 13.225
J. Bakker, te Avenhorn	» 13.179
G. Koning, te Berkhout	» 13.150
G. Kooter en M. Leeuw, te Spanbroek	» 12.995
H. Vollewens, Hoorn	» 12.956
J. Giebels en J. van Servellen, te Haarlem	» 12.840
C. Lodder, te Sijbekarspel	» 12.700
M. Kistemaker, idem	» 12.660
J. Meijer, te Ursem	» 12.660
B. Kamp, te Heer Hugowaard	» 12 000
M. van der Lippe en K. Bouwman, te Beemster	» 11.980
N. Brugman, te Amsterdam	» 11.682

HOF VAN DELFT, 20 October. — De heer J. C. v. Marken Jr.: het maken van een gebouw bevattende div. lokalen, winkel met magazijn, woning voor een winkelhouder, bakkerij enz. in het Agneta Park onder Hof van Delft.

Mels Meijers, te Delft	f 16.788
W. Westmaas, te den Haag	» 15.488
G. J. van Heek C°., te Delft	» 14.380

ADVERTENTIËN.

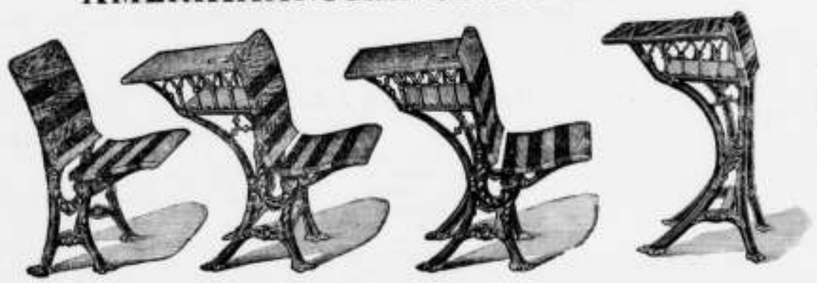
FRED. STIELTJES & C°, Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM

hebben voor dadelijke levering gereed:

2196

AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.

Bekroond met de hoogste onderscheiding.



Philadelphia 1876. Parijs 1878. Amsterdam 1883.

Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2197

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRERES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en **Cementtegels.**
Groote voorraden. 2198

LOUIS GOFFIN & C^ie.,
27, Avenue Rogier 27.
LUIK. 2200
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

Een groote partij **HARDE TROTTOIR (volling) STEENEN**, goedkoop te koop. Groot +- 22 × 11 × 7 cM. Te bevragen bij 2201 ***Martin & Co. Amsterdam,***
Handel in de nieuwste Bouwartikelen.

G. J. Vincent & C°.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**
Specialiteit in IJzeren Hekken *en fijn Smeedwerk.*
Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2202

2189 **AANBESTEDING.**

Straat- en Rioolwerken.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Haarlem* zullen op Donderdag den 6en November e. k. 's nam. ten 2½ ure ten Raadhuize der gemeente bij enkele inschrijving AANBESTEDEN:

Het leggen van bij de Gemeente voorhanden Rioolen met Putten van Portland Cement, het maken van bestratingen, het zetten van Koplagen en Kantdeelen in de Kennemerstraat en in de Schoterstraat en langs den Alkmaarschen straatweg tot aan de uitwateringsloot te Haarlem.

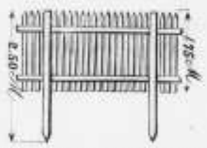
Raming f 8170

Het bestek ligt ter lezing ter Gemeente-Secretarie op alle werkdagen tot den dag der besteding van des voormiddags 10 tot des namiddags 4 ure.

De locale aanwijzing zal geschieden des Vrijdags vóór de besteding des voormiddags ten 10 ure. Inlichtingen zijn te verkrijgen tusschen den dag der aanwijzing en dien der besteding, des morgens tusschen 9 en 10 ure aan het bureau van gemeentewerken, Koningstraat 2.

HAARLEM, 23 October 1884.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,
E. A. JORDENS.
de Secretaris,
J. TIELENIUS KRUIJTHOFF.



KYANISEERFABRIEK

VAN

J. & D. VAN DER POT.

ROTTERDAM.

voor RASTERWERK, zoowel bezaagd als rustiek, BINTEN, VLOERDEELEN, GEHEELE GETIMMERTEN enz. *Volkomen behoedmiddel* tegen *rotten* en *Champion*, terwijl de vloeren ook veel minder afslijten.

Alles wordt op verlangen volgens teekening gereed gemaakt met bijlevering van hout.

Commissionairs in
Dennen-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout.

EENIGE HANDELAREN in de
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichthoudende vaten van 180 Kilo en *in zakken* van 70 Kilo, **niet vervalscht** met **hoogovensa kken, kalksteen, tras,** of andere bijmenging, en laat op *de zeef van 900 mazen* per cM². *hoogstens 4% achter.*

HARD- en **ZANDSTEEN,** en
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en Vernissen, uit de fabriek van den Heer
F. A. Q. VAN GELDER
te Rijswijk bij 's Hage.

Italiaansche Mozaïkvloeren.
2190 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

Uit de hand te koop:

Te NIJMEGEN is *te koop:* **EEN PERCEEL,** groot: ruim 380 C.A. gelegen op den besten en druksten stand. Uit het gebouw dat

36 meter gevelbreedte

heeft, kunnen met eenige kosten

VIJF FLINKE WINKELHUIZEN

gemaakt worden, terwijl ook het geheele pand tot

HOTEL, RESTAURANT, of CAFÉ

kan ingericht worden. 2191

Aanbiedingen onder letter X aan den Boekhandelaar F. L. VAN AMMERS, *'s Bosch.*

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK.

OLIEBIJTSELS. VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Polytechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & Co. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 2192

2193 **FERD. ENGERS.**

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Henri Huinck & Co.

Bouwmaterialen en Machineriën.

ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.

2194 VERWARMING.
VENTILATIE.
DROOG-INRICHTINGEN.

GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.

BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.

POTTAND EN HARDEN CEMENT.

CEMENT-TEGELS.

Zandsteen.

Vuurvaste Steenen. — Gaarovens.
Kanoenbuizen. — Schoorsteenpotten.

CARTON PIERRE.

HOUTEN PARKETVLOEREN.

PUI-SPIEGELGLAS, VLOEIGLAS, DAKGLAS.

Verzilverd, Gefacetteerd, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.

GLAS IN LOOD.

CATHEDRAALGLAS.

DAGLICHT-REFLECTOR.

GLASDECORATIE.

GLAS-ASSURANTIE.

METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2195

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephon N°. 352.

AGENT VOOR

MUSGRAVE & Co.,

te BELFAST.

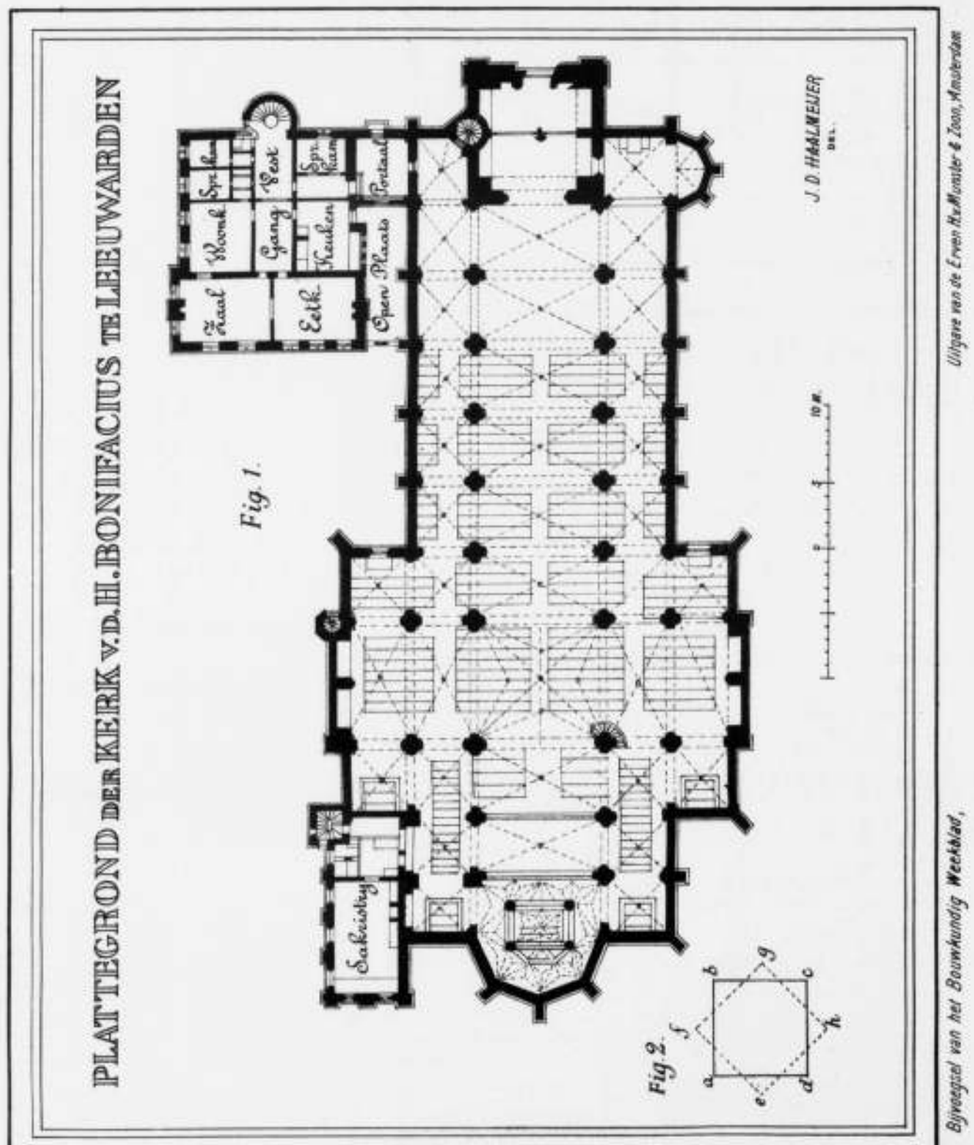


FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
HOOGKENNELS,
Hooischuren, enz.

Gouden Med. Intern. Tentoonst. 1883.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon.



BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 45.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — De nieuwe Parochiale kerk van den H. Bonifacius te Leeuwarden. — Raadhuis te Bolsward. — De St. Martinikerk te Bolsward. — Verslag van de Vergadering der Afdeeling Leiden, gehouden 31 October 1884. — Binnenl. Bericht. — Errata.

PLAAT: Platte grond der Kerk van den H. Bonifacius, te Leeuwarden.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De eerstvolgende Vergadering der Afd. Amsterdam zal plaats hebben op Vrijdag 7 November a. s., des avonds ten 8 ure in het lokaal Eensgezindheid, Spui, aldaar.

De punten ter behandeling zijn als volgt:

1°. Mededeelingen van het Bestuur. Prijsvragen.

2°. Bijdrage van den heer K. Bes, leeraar aan de H. B. S., *over karakteristiek der vormen en kleuren in de Bouwkunst.*

Op Vrijdag den 14den November a. s. vangen de gezellige bijeenkomsten van de leden der Afdeeling Amsterdam weder aan. Deze zullen plaats hebben op elken Vrijdagavond waarop geen gewone Vergadering wordt gehouden. des avonds ten 8 ure in het lokaal Eensgezindheid.

De Commissie voor deze bijeenkomsten is thans samengesteld uit de heeren: Dan. I. Sanches, J. Th. J. Cuypers, W. Langhout, M. P. Berlage en D. H. Haverkamp.

Als nieuwe leden der Maatsch. zijn toegetreden de heeren:

J. Breeuwkes.	te	's Gravenhage.
Jan Houwink Gzn.	»	Sneek.
Albert Kaptein, ingenieur	»	Londen.
Henri S. Keuls,	»	Amsterdam.
J. Laroye de Joncheere, fabriekant,	»	's Gravenhage.
J. G. v. d. Mey	»	Leeuwarden.
P. du Rieu, bouwk. Ingenieur	»	Delft.
Sybrand Tjallingii, fabr. van Muurtegels	»	Harlingen.

Verhuisd zijn de volgende heeren:

J. C. Meischke,	van	Arnhem	naar	Rotterdam.
H. A. Zondag,	»	Midlaren	»	Roden.
E. M. Rood,	»	Groningen	»	's Hage.
C. Schelling,	»	Apingadam	»	idem.
A. C. Buyzerd,	»	Helmond	»	Breda.
J. C. Sonneveldt,	»	Overveen	»	Rotterdam.
J. B. Kan,	»	idem	»	Amsterdam.
N. van Kleef,	»	Haaksbergen	»	Hengeloo.

DE NIEUWE PAROCHIALE KERK V. D. H. BONIFACIUS, TE LEEUWARDEN.

Ontleend aan de mededeelingen, verstrekt aan de bezoekers der Algemeene Vergadering te Leeuwarden.

De kerk en pastorie zijn gelegen op een langwerpig vierkant terrein (tuin) van ongeveer 85 op 65 M., het Amelands Hof geheeten, met een Westelijken ingang aan de Voorstreek en ten Oosten aan de Nieuwe Kade. Fig. 1.

De richting der kerk-as is naar het oosten gekeerd, zoodat de kerk mag gezegd worden georienteerd te zijn. (*)

De kerk welke een latijnsch kruis tot grondvorm heeft, is 75 M. buitenwerks lang en over het kruis of transept 32 M. buitenwerks breed. Zij heeft drie beuken of schepen, waarvan het middenschip 9.8 M. en de zijbeuken elk 5.4 M. van as tot as breed zijn. Van den toren tot aan de kruisbeuk of transept, telt het middenschip 6 travees of boogvakken, terwijl de zijbeuken elk nog een boogvak aan beide zijden van den toren hebben. Het boogvak aan de noordzijde van den toren is noordwaarts uitgebouwd, met een halven achthoek en vormt aldus de doopkapel; ten zuiden vereenigt

(*) *Men weet dat de Katholieke kerken, van oudsher volgens kerkelijke voorschriften met het choor naar het oosten moeten gericht zijn. Evenals bij de oude volken de richting van het individu met het aangezicht naar het oosten, het zuiden ter rechter en het noorden ter linker hand, erkend was als de richting bij uitnemendheid, zoo waren ook de tempels, hetzij met de deur, hetzij met den gevelmuur, waar het beeld der vereering stond, naar het oosten gekeerd. Ook de Apostelen vermaanden de eerste Christenen hunne kerken naar het oosten te keeren, ter herinnering aan het Paradijs en aan de komst van den Verlosser uit het oosten. Durandus Ration. Episc.*

Gedrukt 5 November 1884.

zich dit laatste hoogvak met een portaal, dat tevens de pastorie aan de kerk verbindt. Het transept heeft, evenals het ruim der kerk, van 't noorden naar 't zuiden, drie beuken, terwijl nog een driescheepig hoogvak een voorkoor vormt voor den triumfboog en de twee zijkapellen. (*)

Wanneer men nu den platten grond der kerk nauwkeurig beschouwt, zal men zien dat het middenschip met transept een volmaakt latijnsch kruis vormt waarvan de armen ten noorden en ten zuiden elk uit twee boogvakken bestaan, evenals het hoofd van het kruis naar de oostzijde, tot aan den triumfboog. (**)

Om het effekt van deze dispositie te meer te doen uitkomen in den opstand van het gebouw, is het priesterchoor op een eigenaardige wijze zoodanig aan de kerk verbonden, dat de vier gevels van het kruis noord, oost, zuid en west, elk door een roosvenster versierd worden, terwijl gewoonlijk dergelijke vensters alleen in de drie gevels — noord, zuid en west — aangetroffen worden, omdat het choor, de geheele hoogte van het middenschip innemende, geen plaats boven den triumfboog overlaat om een roosvenster te plaatsen. (†)

In het venster ten oosten, dus boven den arcus triumphalis, zal in gebrand glas de triumfeerende Christus voorgesteld worden, met uitgestrekte handen naar den toeschouwer gekeerd, ons herinnerende aan zijne woorden: »komt allen tot mij die belast en beladen zijt en ik zal u verkwikken." Dit Christusbeeld is omgeven door engelen, voorstellende: Michael, de macht, met de spreuk *»quis ut Deus"*, Gabriel (de engel die de blijde boodschap der verlossing bracht), de liefde Gods, en Rafael de engel der wijsheid, voorts aanbiddende engelen om aan te toonen de Godheid van Christus.

Het roosvenster ten westen zal het oordeel Gods voorstellen, terwijl het noordelijke venster op de menschwording en Maria zal zinspelen, en het zuidelijke roosvenster Christus als de eeuwige Hooge-Priester zal doen aanschouwen.

Het priesterchoor, alleen bestemd voor het hoofdaltaar en de dienstdoende priesters, kan in onze hedendaagsche parochiekerken niet meer dien grooten omvang innemen, zooals vroeger bij de vele collegiale of kloosterkerken het geval was, waaraan een groote schare priesters was verbonden. Tevens moesten de vroegere kerken een zeer ruim priesterchoor hebben, omdat de zangers daarop geplaatst waren. Thans heeft eene parochiekerk gewoonlijk niet meer dan een zestal priesters, terwijl bij groote plechtigheden zelden meer dan een twintigtal in het sanctuarium plaats nemen, zoodat een priesterchoor van nagenoeg 100 M². meer dan voldoende kan geacht worden voor de tegenwoordige behoeften.

De hier gekozen dispositie geeft daarenboven het voordeel om de beteekenis van het sanctuarium: de plaats waar het altaar staat, sterk te doen uitkomen, door het samentrekken der zes kolommen. Meer naar het centrum toe verkrijgt men een omgang (ambulatorium) rondom het altaar; terwijl op de zes zuilen het gewelf tot een baldakijn of overhuiving gevormd wordt over het altaar. Hierdoor wordt altaar en kerk één. Immers is bij de katholieke kerk het altaar de hoofdzaak. Deze wordt gebouwd om het altaar, en zonder dit laatste is de katholieke kerk onmogelijk.

Dit denkbeeld zoo sterk mogelijk uit te spreken in plan en opstand, is bouwen in den geest der kerk en overeenkomstig de economische eischen van onzen tijd. (*)

Sakristy. Ten zuiden van het priesterchoor en ten oosten van het zuidelijke transept strekt zich de sakristy oostwaarts uit. Een traptoren, die tevens als portaal dient, geeft naar beneden toegang tot den kelder, opwaarts naar de verdieping der sakristy en naar de ruimte boven de gewelven der zij-kapellen en van het choor, terwijl een traptoren aan den zuidwestelijken hoek van het transept toegang geeft tot de goten en de ruimten, onder de kappen, zoowel van het middenschip en transept als van die over de zijbeuken.

Toren. (**) Ter breedte van het middenschip is aan de westzijde de toren opgetrokken. Hij is vierkant.

De westelijke helft is gelijkvloers als portaal van de kerk afgescheiden. Op de 1e verdieping hierboven is de orgeltribune en het zangkoor; de toegang hiertoe geeft een steenen wenteltrap die verder doorloopt tot in de spits van den toren.

(*) *Men noemt triumfboog, de boog die het priesterkoor (Sanctuarium) van het ruim der kerk scheidt, omdat onder dezen boog de plaats is van het kruis, teeken der verlossing (arcus triumphalis). Het kerkkoor is een afbeeldsel van den hemel, het ruim der kerk stelt de strijdende kerk (de wereld) voor, door het kruis; d. w. z door Christus is de poort des hemels voor het menschdom geopend en dit in de woningen zijns Vaders binnengeleid.*

(**) *Reeds de eerste bisschoppen, bouwden kruine kerken in den kruisvorm. Gregorius van Tours verhaalt, dat reeds de H. Bisschop Namatius zijne kerk kruiswijze bouwde Ook koning Childebert bouwde in 555 zijne kerk in dien vorm.*

(†) *Het roos- of radvenster was steeds het zinnebeeld der ware oneindige wijsheid die uit God is; het is bij uitnemendheid de stoffelijke voorstelling van het ware licht. De roos is het zinnebeeld van Maria die de Rosa mystica genoemd wordt en tevens de* sedes sapientiæ *is. De H. Katharina, de patrones der Goddelijke Wetenschap, wordt steeds met een rad afgebeeld. Ook de visio van Ezechiel wijst ons op de cherubijnen, die zich in den vorm van raderen om Gods troon voortbewegen. In het roos- of radvenster wordt verder gesymboliseerd: de eeuwigheid, het licht, de godgeleerdheid, de hemelsche aanschouwingen, de evangelie verkondiging. Zoowel de Kerkvaders als de oude en nieuwere kunsthistorici noemen het roosvenster het schoonste sieraad der Christelijke Kerk*

(*) *Deze drieledige indeeling vindt men wederom terug in de hoogte der kerk, inwendig: I, de lage bogen der zijbeuken, II, het triforium, III, de hooge lichtbouw. Ook staan de geometrische verhoudingen der kerk tot elkander als 1 tot 3; terwijl de gelijkzijdige driehoek als basis voor de hoofdafmetingen aangenomen is.*

De zuilen, zegt Durandus, zijn de H. H. Bisschoppen of kerkvaders, die over de Verlossing en over de altaargeheimenissen geschreven en ons onderricht hebben.

De baldakijn drukt bovendien op zinnebeeldige wijze het geheim uit: God is een verborgen God: »Deus absconditus," en onder zijne bedekking wil Hij dat wij hem ijverig zoeken.

(**) *De heiligste en dierste geheimen, de voornaamste leerstukken des Christendoms zijn: a. de H. Drievuldigheid; b. de Menschwording van Gods Zoon; c. de H. Eucharistie. In het kerkgebouw zullen deze bovenal moeten uitkomen.*

Het geheele gebouw wordt verdeeld in: I, Toren; II, Kerkruim voor de gelouvigen; III, het Choor of sanctuarium. Deze drie hoofddeelen stemmen volkomen overeen met de symbolische beteekenis daaraan verbonden.

I. Daar is één God, de toren, één in zijn geheel, maar drie in zijne deelen. (Er zijn ook drie deelen in de lengte: toren, kerkruimte, choor.) Drie in de hoogte: het onderste massieve vierkant, zie de plaat, fig. 2, waarvan a. b. c. d. den grondvorm voorstelt (1e persoon). Daaruit ontstaat (de 2e persoon), door verschuiving van het zelfde vierkant, e. f. g. h, en daaruit de achthoek die tot grondslag strekt van de 2e stagie, waaruit de 3e persoon voortspruit en waarmede ook de toren voltooid is.

De toren is tevens de berg, het wachthuis aan den toegang van het Heiligdom en, zooals Tertullianus zegt: »Dat het huis onzer Duive hoog ligge" wijst op de hoogte der torens onzer kerken.

II. Het kerkruim is voor de gelouvigen. Voor het menschdom is Gods Zoon uit den Hemel nedergedaald om het verlossingswerk te verrichten, enz.

III. Het Sanctuarium, de plaats bij uitnemendheid, waar op het Hoog-altaar de geheimen der H. Eucharistie plaats vinden.

De kerk biedt plaats aan voor 5 altaren, waarvan 2 in de n. o. en 2 in de zuid o. travée van den transept.

Altaren. Gelijk reeds boven gemeld is, is het hoofdaltaar met het sanctuarium verbonden. Een zevenpuntig stergewelf vormt op het zestal cilindervormige zuilen een baldakijn of overhuiving boven het altaar.

Preekstoel. Deze heeft zijn plaats aan den noord-oostelijken kruispijler. Daar is de plaats waar het Evangelie moet worden afgelezen en heeft de prediker de geheele gemeente voor zich.

Biechtstoelen. Deze vinden hunne plaatsen ten getale van 4 onder de diepe bogen van den noordelijken en zuidelijken transeptgevel, terwijl er nog een tegen den westelijken muur van den noordelijken zijbeuk geplaatst is.

Doopkapel. De doopkapel is aan de westzijde der kerk bij de noordelijk punt uitgebouwd. (In ecclesiae ingressu collocatus sit fons baptismalis isque a sinistra ingredientium parte. Acta ecclesiae Mediol.) De achthoek ligt tot grondslag van het plan dezer kapel, zooals dit reeds ten tijde van Ambrosius voor de doopkapellen gewenscht werd.

De Pastorie. Volgens het gegeven programma moest de pastorie aan de kerk verbonden zijn en de noodige lokalen bevatten om den Pastoor-deken benevens minstens 3 kappellaans behoorlijk te kunnen huisvesten, voorts ook de noodige spreekkamers, logeerkamers, enz. Een ruime zaal voor de periodieke conferenties van het dekenaat, eetkamer, keuken, woon- en slaapvertrekken voor de dienstboden met verdere aanhoorigheden zijn bovendien onontbeerlijk in eene voldoende pastorie; de verwarming zoude eene centrale zijn.

Aan dit programma is volkomen voldaan.

Een gemeenschappelijk ruim portaal verbindt de kerk aan de pastorie, zoodat al de inconvenienten welke een onmiddelijk met de kerk verbonden woonhuis oplevert, vermeden zijn, terwijl de bedienaren der kerk, welke in de pastorie wonen, in en uit de kerk kunnen gaan zonder in de open lucht te komen.

De kleine open plaats welke tusschen de pastorie en de kerk is gelegen, vormt eene doelmatige binnenplaats bij de keuken.

Eene afzonderlijke toegang tot de pastorie bevindt zich verder in den traptoren, welke voor de pastorie gelegen is en waarin ook de toegang is voor de kelderverdieping.

Deze kelderverdieping, hoog 2.80 M. en geheel overwelfd, dient tot 2e keuken, waschkeuken, plaats voor het centraal-verwarmingstoestel, provisiekelder, bergplaats voor brandstoffen, enz.

De hoofdverdieping, gelijkstraats, bevat een spreekkamer met vóórportaal voor het publiek en een afzonderlijken ingang voor keuken en huis, enz. benevens de woonkamer, zaal en eetkamer. Deze twee laatste vertrekken zijn eveneens overwelfd.

De 1e verdieping bevat het woon- of studeervertrek van den pastoor met een slaapkamer daarnaast; verder drie kappellaanskamers, elk met een slaapvertrek, benevens eene kleine logeerkamer en een privaat.

Op de 2de verdieping zijn nog logeerkamers, linnenkamer en slaapkamers voor het dienstpersoneel.

Bouwstoffen. De muren van kerk en pastorie zijn gemetseld van rooden baksteen; de gewelven van vlakke IJsselklinkerts; de ezelsruggen, afdekkingen, sommige lijsten, raamomlijstingen, gewelfribben, ingangen, enz. van gebakken profilsteenen.

De treden, vullingstukken en drempels voor ingangen, afdekking van plinten en gevels, cordonbanden, raamdorpels, basementen voor kolommen en kolonnetten, treden voor het priesterchoor, torentrap, pastorietrap, goten met corbeaux, waterspuwers, neuten enz., zijn van blauwen hardsteen.

Harde savonnière-steen is gebruikt voor de aanvangsstukken en kapiteelen der kolommen en kolonnetten, voor de bovendorpels der ingangen, voor de timpans, boogschilden, fleurons, couronnementen in de ramen, afdekkingen der konterforten, voor de pinakels, sluit- en kraagsteenen, raamstijlen, roosvensters enz.

Voor de bekapping van het priesterchoor en de gordingen der zijbeuken is van balkijser gebruikt gemaakt.

De daken zijn beschoten — en de torenspitsen worden gedekt volgens het systeem Forgeau, met leien uit de carrières van Fumay, Moulin en St. Anne.

P. J. H. CUYPERS.

RAADHUIS TE BOLSWARD.

Ontleend aan de mededeelingen, verstrekt aan de bezoekers der Algemeene Vergadering te Leeuwarden.

Zooals blijkt uit de jaartallen, gebeiteld op een der vensters en op een gedenksteen in den zijgevel, is het raadhuis te Bolsward gesticht in 't jaar 1613 en voltooid in 1616. (Anderen noemen de jaren 1614 en 1618.)

Vergelijken wij de Kanselarij te Leeuwarden met dit raadhuis, dan vinden wij zekere punten van overeenkomst, hoe vreemd dit ook schijnen moge, omdat de stijl van beide gebouwen zoo zeer van elkander verschilt. Trouwens, wat dit verschil betreft, de jarer van stichting der beide gebouwen laten een tusschenruimte van ongeveer een halve eeuw. Men vindt echter het denkbeeld van Bartholomeus Janszoon, in modernen geest gewijzigd, in dit raadhuis terug. Niet alleen is een combinatie van berg- en baksteen in beide gebouwen toegepast, maar de uitgemetselde ¾ zuilen met jonische kapiteelen, op konsolen rustende, de aan de antieken ontleende kroonlijst dragende, doen levendig denken aan een dergelijk systeem, bij de Kanselarij toegepast, dáár echter op gothischen trant met pseudo- (of zoo men wil blinde) arkaden.

Dat de ontwerper bij de Italianen is ter school gegaan wordt door de decoratieve beeldhouwwerken van het gebouw bewezen, niettegenstaande een bizarren smaak en een naiviteit, vooral in de allegorische figuren, de koppen, enz., en een niet te ontkennen trek naar het naturalistische in het algemeen valt op te merken. Zoo zien wij, even als bij zoo menig ander gebouw, gesticht in den tijd toen Neerland's koopvaardijschepen onze vlag in alle werelddeelen deden eeren, ook hier gebruik gemaakt van vormen of voorstellingen, aan het oosten ontleend; of liever, die bewijzen afleggen van de aanraking met het oosten. De Moorenkop in den topgevel is wellicht het beeld, dat herinnert aan den uitgebreiden handel op het Morgenland.

Tegenover de krachtig bewerkte en eenvoudige onderverdieping, staat de rijk uitgevoerde en versierde bovenverdieping. De eenvoud van de een verhoogt den rijkdom van de andere.

De jonische ¾ kolommen van de hoofdverdieping staan op voorsprongen van de gevellijst die de twee verdiepingen scheidt, en die op consolen steunen met masken versierd. Op hen rust de sprekende en met een rijke fries versierde kroonlijst, boven de ramen tevens ondersteund door de sluitsteenen der ontlastbogen.

Geheel het zelfde systeem is toegepast bij het voorspringende en uit vier verdiepingen bestaande gedeelte van het avant-corps, waarin de hoofdingang is gelegen. De hoeken van de vestibule-verdieping zijn daar versterkt door Dorische pilasters, op consolen uitgemetseld.

Vooral dit voorspringende gedeelte is, zoowel wat den hoofdvorm als de versiering betreft, van ongewonen rijkdom.

De eigenlijke hoofdingang is geheel uit zandsteen vervaardigd en uiterst rijk bewerkt. Op de voorsprongen van de eigenlijke kroonlijst staan allegorische voorstellingen van niet zeer fraaie of fijne opvatting. Sommigen veronderstellen dat het »handel en wetenschap" zijn, anderen »geloof en hoop". Men kan gerust een keuze doen naar eigen goedvinden. Het zijn beelden van jonge vrouwen met attributen die eenigen grond geven voor beide onderstellingen. De laatste is waarschijnlijk de ware, omdat de »liefde" het

klaverblad voltooid. In het midden boven het portaal verheft zich een aedicula of tabernakel, met Corinthische zuilen. In de nis hiervan staat de meer idealistisch behandelde figuur der onderzoekende (wegende) en rechtende Justitia; boven de nis troont de Charitas, een kind op den arm en een ander aan de zijde, het geheel als de derde in het bovengenoemde bond.

Het gebouw is hoofdzakelijk opgetrokken van kleine helder roode steenen, terwijl de afwisselende banden, lijsten, sluit- en boogsteenen, enz. van witten zandsteen zijn ingemetseld. Ter weerszijden der 4 kolommen is het muurwerk hol uitgekapt, waardoor zware schaduwen ontstaan en de kolommen bijna vrij schijnen te staan. Kleur en vorm gaan hand aan hand en maken een schoon en schilderachtig effekt.

De toren, waarvan het onderste gedeelte gemetseld is, rustte eertijds op eene kolossaal zware balklaag uit kruislings liggende balken samengesteld. Deze onvoldoende constructie is in later jaren ondervangen door de thans in de vestibule staande kolom, nadat de torenmuren gescheurd en uitgeweken waren.

De schoorsteenen zijn van later dagteekening.

Het afdak dat den zijgevel en den linker vleugel omgeeft, is eveneens van lateren datum; het is op zeer onoordeelkundige wijze aangebracht. Gelukkig zal het spoedig verdwijnen.

Inwendig vertoont het gebouw weinig merkwaardigs, met uitzondering evenwel van de deur der raadzaal, de corbeaux onder de moerbalken en den schoorsteen.

Het lijdt geen twijfel, of het gebouw heeft door vroegere veranderingen (restauraties?) zoowel in- als uitwendig veel geleden; als getuigen hiervoor treden nog op de gewone schuiframen, die de vroegere oude kruisramen met kleine ruitjes vervangen hebben. De leuning der bordestrap voor den hoofdingang, met haar balusters uit hout gesneden, is een toevoegsel van lateren tijd en een welgeslaagd voorbeeld van sierlijken rococo-stijl. Even als in de windvaan van den toren, prijkt op de schilden, door leeuwen vastgehouden, het Bolswardsche wapen, een zwarte dubbel gekopte adelaar, op een goud veld.

Buiten en binnen het gebouw bevinden zich inscripties in 't latijn, die vertaald als volgt luiden:

Op de fries van den portique boven den hoofdingang:

Leert de gerechtigheid, als gij onderwezen wordt en
De Goden niet te verachten.
(Discite Justitiam.... etc.)

Op den gedenksteen in den zijgevel, onder het Bolswardsche wapen:

De Magistraat en het volk van Bolsward
hebben in het jaar 1616 na Christus, het 901ste van de stichting
der stad, Gode en der Gerechtigheid gewijd, dit Raadhuis met de
Waag en der hooplieden Beurs, nadat het bij den grond is afgebroken en in dezen sierlijken omvang is herbouwd.
(Deo et Justiae, etc.)

Het gebouw in alzoo gesticht op de grondslagen van een vervallen gebouw, waarschijnlijk van gelijke bestemming. Het lijdt geen twijfel of de stad, die in 715 werd gesticht en kort daarop van Karel den Groote het recht verkreeg tot het voeren van het keizerlijke wapen, de dubbele zwarte adelaar op gouden veld, moet reeds voor de stichting van het tegenwoordige een ander Raadhuis hebben gehad. Bolsward toch was in de 15de eeuw een zeer voorname stad, door haar talrijke fabrieken van aardewerk, weverijen, enz., en werd in 1422, onder Keizer Sigismund opgenomen onder de Hanze-steden van het Keulsche derde deel.

Op het paneel van den schoorsteenmantel in de groote Raadzaal leest men het volgende:

Anno 1613.

Vermaninge Des Coninex
Josaphats aen den Richters,
Siet toe what ghy doet, want ghy
hout het ghenchte niet den menschen
maar den Heere, ende hy is met u, lieden
int ghezichte, ...

Daarom laet die vreese des Heere by
u liede syn, ende hoedt u, en doet what
by den Heere onzen God en is gheen
overcht, noch aensien der personen, noch
aennemingke des geschencx. . . . .
Salus populi Suprema lex.

Als merkwaardigheid moet nog vermeld worden, dat boven een buitendeur in den linker zijgevel een zilveren mes is ingemetseld waarmede, volgens een verhaal, een knaap al spelende een ander zou hebben vermoord. (Waarschijnlijk echter een *herinnering* aan een dergelijk geval.) In een nis boven de gangdeur van den zijgevel staat een vrouwenbeeld, met handen en voeten aan de schandpaal gebonden, terwijl nevens haar een schaap ligt.

Naar sommigen meenen, moet dit beeld als afschrikkend voorbeeld dienen voor dieven, en hier voorstellen een vrouw, veroordeeld wegens het stelen van een schaap.

Deze voorstelling is evenwel voor andere uitlegging — de straf in aanmerking genomen — vatbaar.

De stads-archieven zwijgen over dit gebouw; de naam van den ontwerper ligt in het duister, even als de kosten aan den bouw verbonden. Men weet alleen, dat in den jare 1765 een verbouwing plaats had.

C. T. J. Louis Rieker.

DE SINT MARTINI-KERK TE BOLSWARD.

Ontleend aan de mededeelingen, verstrekt aan de bezoekers der Algemeene Vergadering te Leeuwarden.

Bolsward is een monument rijk, dat een eerste plaats inneemt onder die, welke in Friesland getuigenis afleggen van den artistieken smaak der voorou deren. Aan grootsche afmetingen paart het hier bedoelde St. Martini kerkgebouw, de Oldehoof hoogst bevallige verhoudingen. De versierde kraagstukken en de elegante profieleeringen getuigen van grooten smaak; het ster-gewelf is als 't ware voor de noordelijke Provincien een unicum.

De tijd toen het kunstgevoel in Nederland zóó totaal was uitgedoofd, dat men de beste voortbrengselen der houtsnijkunst als 't ware voor brandhout verkocht, de fraaie koperen kerkkronen ter smeltkroes droeg, dat alles om daarvoor terug te koopen de meest onsmakelijke banken, die onwillekeurig doen denken aan de zoogenaamde »verhooging" op rolletjes in Volksvlijt, wanneer een opera-gezelschap er voorstellingen geeft, — of wel een zeker aantal meters gaspijp N°. zooveel, om er lichtkronen voor petroleumlampen van te maken, — die tijd heeft helaas Bolsward ook maar al goed gekend.

Maar wij willen niet opsommen wat verloren is gegaan, alleen wijzen op wat behouden is gebleven.

De kerk is gesticht in 1446, gebouwd op en om een vroegere Parochie-kerk die afstamde uit het midden der elfde eeuw, en werd voltooid in 1463. Met die van Franeker is zij het eenig overgebleven groote gedenkteeken in Friesland uit die dagen. De uitwendige verhoudingen zijn plomp, maar waren eertijds wellicht beter, toen nog niet enkele ramen waren dichtgemetseld of de steenen traceeringen door houten regelwerk vervangen, toen nog alle pinakels en de borstwering aanwezig waren en de muren nog het oorspronkelijk materiaal vertoonden.

In den westelijken torenmuur bevindt zich de zoogenaamde St. Maartensteen, een thans verweerd Romaansch beeldhouwwerk uit de 12e eeuw, waarvan men nog onderscheiden kan dat een gedeelte de bekende handeling voorstelt, waarbij St. Maarten, de patroon der kerk, een stuk van zijn mantel snijdt en het aan een arme geeft.

Het inwendige der kerk is overigens rijk aan kunstschatten.

Op den vloer zal men vele uitmuntend uit hardsteen gebeitelde grafzerken kunnen vinden, die bewijzen dat ze afkomstig zijn van eerste meesters in het steenhouwersvak. Vooral verdienen de grafsteen van Heerema, en van zijn echtgenoot Camminga, in het begin der 17e eeuw gelegd, eene nauwkeurige beschouwing, evenals die van Sibelius Lemstra, waarschijnlijk uit 1766.

Een even fraai bewerkte steen geeft een voorstelling van de »opwekking van Lazarus."

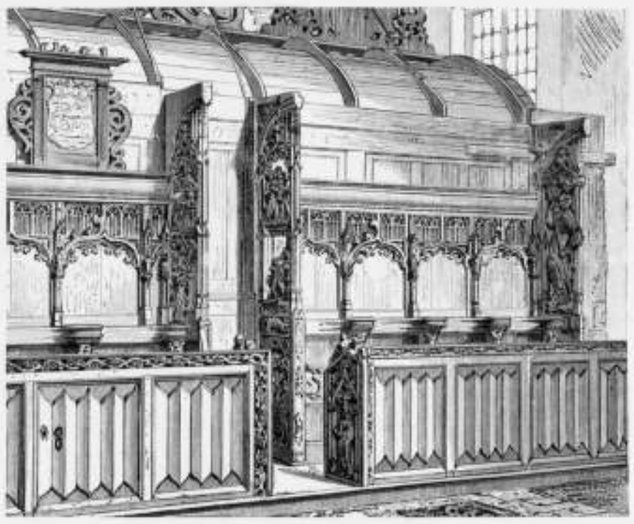
De oude vroedschapsbank, thans als regeeringsbank gebruikt, dagteekent van 1699. De overhuiving rust op een vijftal gevronzijne teekening nog een model leverde en daarvoor *f* 18 mocht ontvangen. Dit was omstreeks 1656. In 1659 nam Pytter Jurjans (van Bolsward), als kastenmaker, voor *f* 665 op zich de stoel volgens het ontwerp te leveren, en bij de aflevering waren de kerkvoogden zoo te vreden over zijn werk, dat zij hem nog *f* 87 boven de gecontracteerde som ten geschenke gaven. Kort nadat het werk gereed was schijnt echter gebleken te zijn, dat de kuip van de stoel meerderen steun behoefde, waarom door zekeren Pieter Pytters Posthuma de twee kolommen aan de voorzijde zijn gemaakt en gesteld. Ook het snijwerk is ontworpen en uitgevoerd door een Fries, Johannes Kinnema, een meester »antycqsneier" die te Alkmaar woonde, en aan wien het te versieren houtwerk naar vervolg werd toegezonden. Ook hij werkte drie jaren aan dit meesterstuk en ontving toen het gereed was de *f* 700 en zes zilveren lepels die hij bedongen had, en als bewijs van ingenomenheid nog *f* 83 bovendien.

Het gestoelte steunt met een der zes zijden tegen een pijler in het middenschip, en rust op vier getordeerde kolommetjes. Op de zes hoeken van de kuip, zijn zuiltjes geplaatst; de vijf zichtbare zijden bevatten elk een nis, ingesloten door twee pilasters die een boog dragen; deze laatste onderdeelen zijn met fijn gesneden bladwerk bedekt (op den boog van het middenvak ziet men de teekenen van den dierenriem) en omlijsten verschillende in hout gesneden voorstellingen. Het middenste vak vertoont het »hoek des levens" waarboven twee palmbladeren, en takken van den vijgen- en den oranjeboom, met vruchten; op de vier overige vakken zijn symbolische voorstellingen der vier jaargetijden voorgesteld. De overgang tusschen de kuip en het klankbord wordt gevormd door het rugstuk, zijnde een cartouche met twee engelen als tenanten. Ook het klankbord is zeshoekig; zijn kroonlijst met rijk versierd fries, verspringt op de hoeken, is daar met engelkopjes versierd en draagt pijnakels op elk waaraan een vogel zit. Het geheel wordt bekroond door een samenstel van drie op elkander gestelde en naar vervolg kleiner wordende tempeltjes, elk uit zes getordeerde zuiltjes en een platte bedekking bestaande. Op het bovenste tempeltje troont de dubbel gekopte adelaar van het Bolswardsche wapen. Het trapje naar de stoel heeft een vrijstaande zuil tot spil, waarop een zittende leeuw met wapenschild.

Dit is in korte trekken een beschrijving van het „sierlijk gewrocht meesterwerk, dat misschien zijn weerga in de zeven Provincien niet heeft" zooals een schrijver uit de vorige eeuw zeide. Het is de volle aandacht waardig als een voortbrengsel van echt Friesche kunst.

De Choorbanken dagteekenen uit de XVe eeuw en zijn zeer waarschijnlijk tijdens of kort na den bouw der kerk, oorspronkelijk tegen de choor-muren, ten gebruike voor de reguliere kanunniken opgesteld. Een uitvoerige beschrijving er van, is door Jr. Mr. Victor de Stuers in de Kunstbode van 1879 gegeven; daaraan is het volgende ontleend, en meer andere bijzonderheden deze kerk betreffende.

De banken, een aaneengeschakelde serie van zitplaatsen, staan tegen een beschot; elke serie is afgesloten door zij- of wangstukken. Oorspronkelijk is de bank gedekt geweest door een boogvormige houten kap of huif, die steun vond op 't beschot en de zijstukken. De zitplaatsen, uit opslaande zittingen bestaande met kraagstukken aan de onderzijde (zoogenoemde misericordes) tot steun bij het zingen in staande houding, zijn van elkaar gescheiden door leuningen; de toegang tot de banken wordt afge-



Choorbanken uit de St. Martini-kerk te Bolsward.

sloten door deuren tusschen de zijstukken en de uiteinden der doorloopende lessenaar vóór de banken.

Het beschot is versierd met een fijn gesneden frontaal en traceeringen, rustende op stijltjes, waarvoor beelden staan; de bekronende lijst met gebogen fries is een toevoegsel uit de vorige eeuw. Ook de leuningstukken en de zijden der lessenaars zijn rijk met beeldwerk getooid, het rijkst evenwel de hooge wangstukken, aan de binnenzijde met de figuren van heiligen, en buiten met drie basreliefs, waarop voorstellingen uit het Oude- en Nieuwe Testament. De panceelen der deuren prijken met cuirs, de kraagstukken aan de onderzijde der zitplaatsen, even als dit elders het geval is, met de koddigste, veelal platte, voorstellingen.

Bijkans was het jaar 1879 noodlottig geweest voor deze kunstwerken; kerkvoogden en notabelen hielden er destijds immers toe over, de banken voor ƒ 20.000 aan Bn. Rothschild te verschacheren. Zij wilden voor die som »rentegevende fondsen" koopen, om .... misschien later een nieuwe pastorie voor hun herder te bouwen. Maar de Ned. Herv. Gemeente dacht er gelukkig anders over. Toen het op stemmen aankwam, verklaarden 179 van de 245 stemmen zich voor het behoud der beroemde banken.

Eere zij hen, die der verleiding trotseerden en toonden iets over te hebben voor een monument, dat getuigenis aflegt van den ouden roem der stad Bolsward op artistiek gebied.

Wat omtrent Sneek eens in de oude kronijken werd aangeteekend, geldt thans nog voor Bolsward, want er wonen blijkbaar: »*constlievende luyden.*"

C. T. J. Louis Riebel.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN, GEHOUDEN 31 OCTOBER 1884.

De 122de Vergadering der Afdeeling, die door een talrijk aantal leden bezocht was, onderscheidde zich door de tentoonstelling van schetsen en teekeningen, vervaardigd door den heer H. J. Jesse.

Ruim een 60-tal teekeningen, waaronder vele bekroonde prijsvragen, waren langs de wanden opgehangen, behalve nog de kleinere ontwerpen, als: titelbladen, diploma's enz. en een 25-tal ontwerpen in schets voor ornament. In het midden prijkten de studiën in olieverf.

Vervolgens zag men details van een plafond en binnenbetimmering in ware grootte, in lijnen met eenvoudige tinten aangewaschen en een paar ontwerpen voor meubeltjes, benevens de ontwerpen in Neo-Grec stijl als: een ingang voor een tentoonstelling, een politiepost in een park, een stadhuis en meer anderen. Voorts kon men aanschouwen een graftombe voor een zeeheld, een ontwerp van een station en een protestantsche kerk voor 2000 personen, beiden stijl Francois I. Een woonhuis, 16de eeuw, een gymnasium in klassieken stijl enz., verder een academie voor schoone kunsten, een kamerbetimmering (Early Englisch stijl), een plafond in Renaissance, alle in kleuren; eene teekening van een 17de-eeuwsche kast uit Delft, een paar stadsgezichten, penteekeningen uit genoemde stad en eindelijk eenige wasch- en penteekeningen naar pleister.

Nadat bij monde van den Voorzitter, den heer H. J. Jesse dank was gebracht voor de expositie van zooveel schoons, waaruit zijne vlijt, ambitie en gelukkigen aanleg ten duidelijkste spreekt, werden eenige huishoudelijke zaken afgedaan, en één nieuw lid met algemeene stemmen aangenomen.

Het verslag van de afgevaardigden, naar de algemeene vergadering te Leeuwarden, werd met belangstelling vernomen, waarbij een welverdiend woord van hulde aan de Afdeeling voor de vriendelijke en gulle ontvangst niet werd onthouden.

Hierna bracht de heer Looman rapport uit over »vergelijkende proeven van drie trassoorten, hier ter plaatse het meest gebruikt worden de."

Nadat verleden jaar op de vraag »hoe moet men tras keuren" geen afdoend antwoord verkregen was, bleef de heer Looman aan de naaldproef vasthouden, mits onder zuivere gelijke omstandigheden voor de verschillende soorten toegepast. Menging en proef werden verricht volgens de A. V. bij ministerie van Waterstaat in gebruik. Na eene uitgebreide discussie over het vóór en tegen der naaldproef werd op voorstel van den Voorzitter besloten de zaak verder te onderzoeken en in een volgende vergadering te bespreken. Het is dus wenschelijk, vooralsnog de verkregen resultaten achterwege tehouden. Voor genoemd onderzoek werden benoemd de heeren Looman, de Boer en van der Kamp.

Aan de orde wordt gesteld: »Bespreking van het voornemen der Rotterdamsche Afdeeling"

Nadat de Voorzitter de zaak met een enkel woord heeft ingeleid, wordt door eenige leden daarover van gedachten gewisseld en betreurt men het, dat een voorstel tot afscheiding is ingekomen. Al valt het niet te ontkennen, dat art. 52 der wet nadeelig voor den bloei van sommige afdeelingen werkt, toch acht men »afscheiding" niet de weg om tot eene betere oplossing van dat veel besproken art. te komen. Na nog eenige discussie wordt besloten een missieve aan de Afdeeling Rotterdam te richten, waarvan dan tevens een afschrift aan het Bestuur der Maatschappij zal worden gezonden.

1°. Wat heeft de ondervinding geleerd omtrent het gebruik van Portlandsche Cement bij bepleistering met of zonder panceelen, blokken, slotstukken enz., het trekken van lijnen of lijsten, gieten van ornamenten, zetten van plinten, waterdicht werk en dergelijke?

2°. Wat is er tegen, om muren die behangen worden vooraf te pleisteren?

3°. Is het raadzaam en nuttig of noodig om houtwerk dat met metselwerk in aanraking komt vooraf met menie te verven?

Ter beantwoording dezer vragen werden benoemd voor vraag 1. de heeren Mulder, van Lith en Boekwijt; voor vraag 2. de heeren Groen, Looman en Roem en voor vraag 3. de heeren Kok, van Driel en de Boer.

Na de gewone rondvraag verzocht de heer Groen het woord om mede te deelen, dat in de Bestuursvergadering van de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" ter sprake was gekomen de telefoonaanleg in onze gemeente, waarvoor door de heeren Reding en van Capelle te Amsterdam concessie was aangevraagd. Men was er zeer voor om in eene vergadering die heeren uit te noodigen tot het verstrekken van toelichtingen over deze belangrijke zaak, zoo ook over de wijze waarop ze hier zou kunnen tot stand komen en over de kosten daaraan verbonden voor elken deelnemer.

Was het iniatief door de Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" genomen, men deed toch gaarne mededeeling van dit plan aan de Afdeeling Leiden der Maatsch. t. bev. d. Bouwkunst om zoo mogelijk in eene gecombineerde vergadering deze hoogst belangrijke aangelegenheid te behandelen en de uitnoodiging uit beider naam aan genoemde Amsterdamsche heeren te richten.

De Voorzitter juichte dit denkbeeld zeer toe en liet volgaarne de uitvoering van het plan aan de voorstellers over. In ieder geval zou het zeker alle leden hoogst aangenaam zijn langs dezen weg tot zekerheid te komen van deze voor onze Gemeente zoo nuttige zaak. Nadat nog werd bepaald, dat aan de leden der Leidsche Afdeeling van de »Nederlandsche Maatschappij tot bevordering van Nijverheid" uitnoodigingen zullen worden gezonden, werd de verdere uitvoering van het plan aan de verschillende besturen der vereenigingen overgelaten.

BINNENLANDSCH BERICHT.

Het aantal ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor een nieuwe beurs te Amsterdam bedraagt ongeveer 190. De tentoonstelling dezer plannen zal plaats hebben, gedurende veertien dagen, na de uitspraak der Jury, en waarschijnlijk in 't begin der maand December, a. s.

De heer Rob. Kerr heeft wegens ziekte als lid der Jury moeten bedanken, waarna in zijne plaats is benoemd de heer Rich. Ph. Spiers, directeur der afdeeling Bouwkunst aan de Kunst-akademie te Londen.

ERRATA.

In het Weekblad No 44, van 29 Oct. l. l. zijn op bladz. 292, te kolom, tusschen regel 10 en 11 van boven, de volgende regels uitgevallen:

maar dat hare bestemming, in den zin van *roeping* of *doel*, beschreven is in Art. 2 van haar reglement, en wel in deze woorden: »met alle onder haar bereik liggende middelen de beoefening en kennis van de bouwkunst".

Regel 43: maten, moet zijn: mate.
» 48: hun, moet zijn: hem.
2e kolom, regel 14 van boven, recht, moet zijn: oprecht.

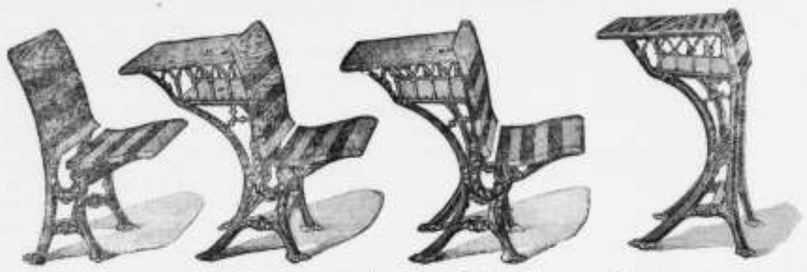
FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM

hebben voor dadelijke levering gereed:

2213

AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.

Bekroond met de hoogste onderscheiding.



Philadelphia 1876. Parijs 1878. Amsterdam 1883.

Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.

GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.

BEKROOND: Frankforta/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.**

OPGERICHT 1830. 2214

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam

Uitgave van De Erven H. van Munster & Zn

Th. SANDERS,

Iets over de Inrichting

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

De Erven H. van Munster & Zoon leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

Henri Huinck & Co.

Bouwmaterialen en Machinerien.

ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.

2215 VERWARMING.

VENTILATIE.

DROOG-INRICHTINGEN.

GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.

BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.

POTTAARD EN BAKSTEEN GEHEEL.

CEMENT-TEGELS.

Zandsteen.

Vuurvaste Steenen. — Gasretorten. Kunuwbuizen. — Schoorsteenpotten.

CARTON PIERRE.

HOUTEN PARKETVLOEREN.

PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.

Verzilverd, Gebeitsd, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.

GLAS IN LOOD.

CATHEDRAALGLAS.

DAGLICHT-REFLECTOR.

GLASDECORATIE.

GLAS-ASSURANTIE.

BETAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2216 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 18den November 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek AM.

Het leveren van eikenhouten dwarsliggers en van eikenhout voor wissels en kruisingen ten behoeve van het tweede spoor tusschen MIDDELBURG en VLISSINGEN.

(IN 2 PERCEELEN.)

De besteding geschiedt volgens Art. 12 van het bestek.

Het bestek ligt van den 1sten November 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Utrecht, den 29sten October 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2217 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 18den November 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek A. N.

Het leveren van stalen Spoorstaven, stalen Lasch- en Eindplaten, ijzeren Haak- en Schroefbouten en stalen Veerringen ten behoeve van het tweede spoor tusschen MIDDELBURG en VLISSINGEN.

De besteding geschiedt volgens Art. 23 van het bestek.

Het bestek ligt van den 28sten October 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en bij Sectie-Ingenieur voornoemd.

Utrecht, den 29sten October 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2203 AANBESTEDING.

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 18den November 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek A1.

Het leveren van stalen spoorstaven, stalen lasch- en eindplaten, ijzeren haak- en schroefbouten en stalen veerringen, ten behoeve van het tweede spoor tusschen ROOSENDAAL en BERGEN OP ZOOM.

(IN 3 PERCEELEN.)

De besteding geschiedt volgens Art. 23 van het bestek.

Het bestek ligt van den 1sten November 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Heer Sectie-Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 29sten October 1884

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2204 AANBESTEDING.

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 18den November 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 406.

Het leggen van de tweede Spoorbaan tusschen Roosendaal en Bergen op Zoom, het wijzigen en uitbreiden der Stationsterreinen te Roosendaal, Wouw en Bergen op Zoom en het verrichten van bijkomende werken, ten behoeve van den spoorweg van ROOSENDAAL naar VLISSINGEN.

De besteding geschiedt volgens § 69 van het bestek.

Het bestek ligt van den 28sten October 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door de Sectie-Ingenieurs voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden 10den November 1884 aanvangende te Roosendaal ten 11 uren voormiddags.

UTRECHT, den 23sten October 1884.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRERES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2205

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2206 AANBESTEDING.

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 18den November 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 405.

Het leggen van de tweede Spoorbaan tusschen Middelburg en Vlissingen (Stad), het wijzigen en uitbreiden der genoemde Stations en van de aansluiting der havensporen nabij Souburg en het verrichten van bijkomende werken, ten behoeve van den spoorweg van ROOSENDAAL naar VLISSINGEN.

De besteding geschiedt volgens § 49 van het bestek.

Het bestek ligt van den 28sten October 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 1.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden 12den November 1884 aanvangende te Vlissingen ten 12,45 namiddags.

UTRECHT, den 23sten October 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2207 AANBESTEDING.

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 18den November 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek A. G.

Het leveren van omwendbare Puntstukken en Kruisstukken van gegoten staal en van Contrarails met toebehooren ten behoeve van het tweede spoor tusschen ROOSENDAAL en BERGEN OP ZOOM.

De besteding geschiedt volgens Art. 19 van het bestek.

Het bestek ligt van den 28sten October 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 25sten October 1884.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN**, *Steenfabrikaat*, Utrecht Stationsstraat 2. 2208

MARTIN & Cº. BOUWORNAMENTEN, enz.
Achter Oosteinde Nº. 244,
BIJ HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.
2212

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 2209
D. S. M. KALKER,
AMSTERDAM.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephon Nº. 352.
MAGAZIJN
van alle soorten Fransche-, Engelsche-, Amerikaansche-, Belgische-, en Duitsche
Bouwartikelen en Gereedschappen,
STALINRICHTINGEN. TUIGKAMERBENODIGDHEDEN.
Zelfregulleerende Verwarmingstoestellen.
ZUINIGHEIDSKACHELS.
Schoppen en Spaden. Poetskatoen.
Balkijzer en Kokerbalken. Espagnoletten.
HANG- en SLUITWERK in diverse stijlen, enz. enz.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN

2210 AANBESTEDING.

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dingsdag den 18den November 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek AH.

Het leveren van eikenhouten dwarsliggers en van eikenhout voor wissels en kruisingen ten behoeve van het tweede spoor tusschen ROOSENDAAL en BERGEN OP ZOOM.

(IN 3 PERCEELEN.)

De besteding geschiedt volgens Art. 12 van het bestek.

Het bestek ligt van den 1sten November 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Heer Sectie-Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 29sten October 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2211 AANBESTEDING.

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 18den November 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

Bestek A. L.

Het leveren van omwendbare Puntstukken en Kruisstukken van gegoten staal en van Contrarails met toebehooren ten behoeve van het tweede spoor tusschen MIDDELBURG en VLISSINGEN.

De besteding geschiedt volgens Art. 19 van het bestek.

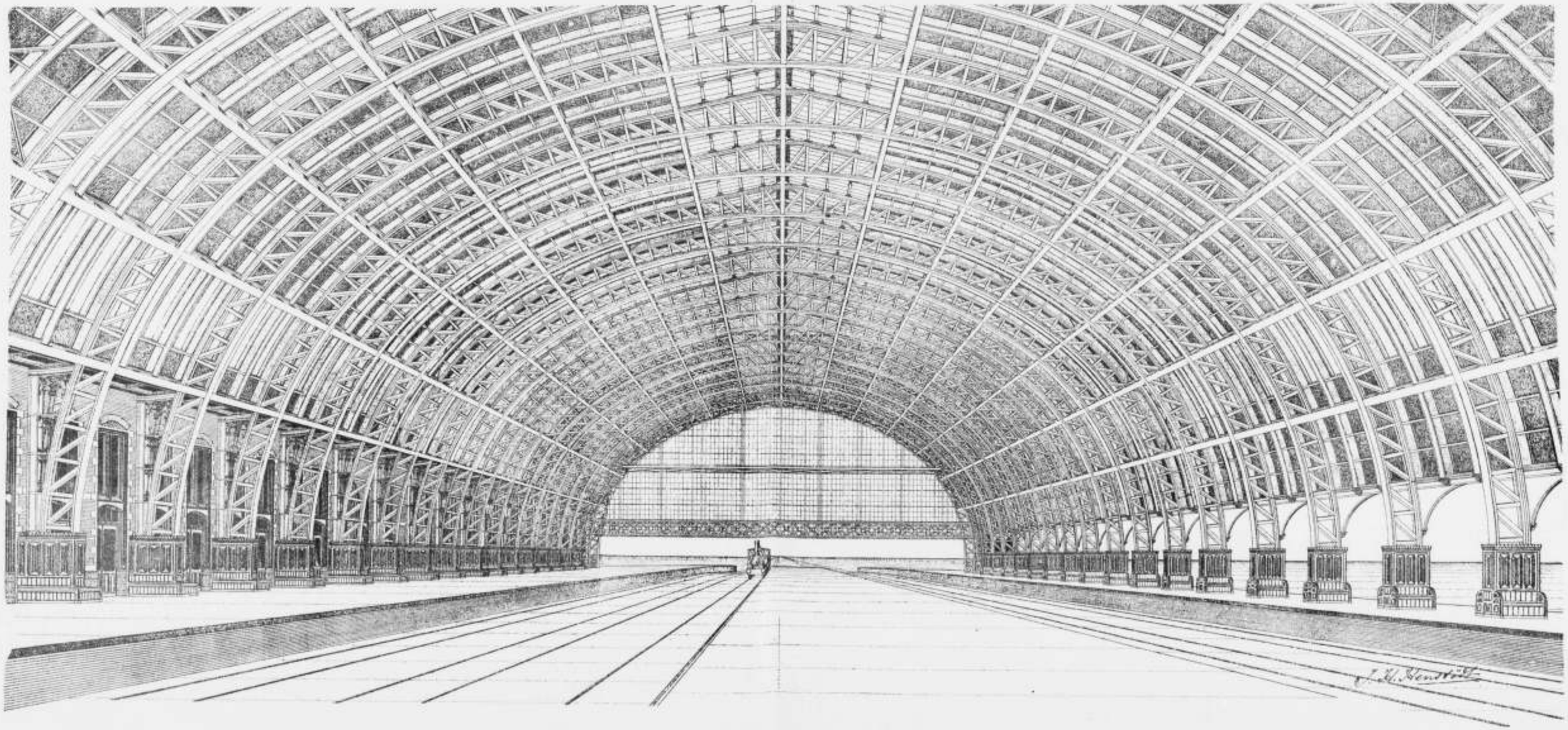
Het bestek ligt van den 28sten October 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. E. BEUNKE te *Breda* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

UTRECHT, den 25sten October 1884.

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon





OVERKAPPING VAN HET CENTRAAL PERSONENSTATION TE AMSTERDAM

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 46.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Overkapping van het Centraal Personen-Station te Amsterdam. — Twee proeven. — De Rotterdamsche Kwestie. — Verslag van de Vergadering der Afdeeling Amsterdam, gehouden 7 November 1884. — Verslag van de Vergadering der Afdeeling Utrecht, gehouden 7 November 1884. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Prijsvragen. — Afloop van aanbestedingen.

PLAAT: Overkapping van het Centraal Personen-Station te Amsterdam.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

AFDEELING AMSTERDAM.

De Commissie voor de gezellige bijeenkomsten heeft de eer mede te deelen:

1°. dat de Leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst toegang hebben tot deze bijeenkomsten;

2°. dat het laatste exemplaar van de hieronder genoemde Tijdschriften telkens ter lezing aanwezig zal zijn, n. l.:

1. Deutsche Bauzeitung.
2. Wochenblatt für Architecten und Ingenieure.
3. Zeitschrift für Bauwezen.
4. Zeitschrift des Architecten und Ingenieur Vereins zu Hannover.
5. Semaine des Constructeurs.
6. Moniteur des Architectes.
7. Encyclopédie d'Architecture.
8. Matériaux et documents d'architecture et de sculpture.
9. Building News.
10. The Architekt.
11. De Opmerker.
12. Christliches Kunstblatt.
13. Kunst en Industrie.
14. Zeitschrift für Bildende Kunst.
15. Kunst und Gewerbe. Zeitschrift des Bayrischen Gewerbe Museums.
16. Zeitschrift des Kunst- und Gewerbe-Vereins zu München.
17. Tijdschrift voor Nijverheid.
18. Maandblad van de Vereeniging voor Teekenonderwijzers.

3°. dat voorgaande nummers van deze Tijdschriften op aanvrage door de Commissie worden verstrekt, en

4°. dat op Vrijdag 14 November a. s. de aanwezigen kennis kunnen maken met het ontwerp van den nieuwen schouwburg te Rotterdam, door den Architekt J. Verheul Dzn.

OVERKAPPING VAN HET CENTRAAL-PERSONEN-STATION TE AMSTERDAM.

Bijgaande teekeningen geven eene voorstelling van het buiten en binnen aanzicht der overkapping van het Centraal-personen-station te Amsterdam.

Het werk, dat op ƒ 725.000 begroot was, is aangenomen door de Nederlandsche Stoomboot-Maatschappij te Feijenoord voor ƒ 642.500.

De totale lengte der overkapping is 306.25 M., terwijl de afstand van achterzijde gebouw tot het uiterste punt der overkapping ca. 52 M. bedraagt. De spanten zijn op onderlingen afstand van 6.25 M. geplaatst.

Zoowel in den top als bij de steunpunten der spanten zijn scharnieren aangebracht, waarvan het eerste op 26.35 M. + AP. en de beide laatsten, die 44.5. M. van elkander verwijderd zijn, op 4.23 M. + AP. gelegen zijn.

De overkapping overspant 2 perrons van 8 en één van 10 M. breedte. Het laatste is gelegen aan de gebouwzijde. Details der samenstelling zijn te vinden in bestek 922 der Staatsspoorwegen.

De versiering is ontworpen door den heer architekt P. J. H. Cuijpers.

Het werk moet voltooid zijn op 15 Juni 1886. De beide perspectivische teekeningen zijn vervaardigd door den heer J. H. Henstedt, opzichter 1ste klasse bij den aanleg van Staatsspoorwegen.

Amsterdam, 8 November 1884.

L. J. EIJMER.
Civiel Ingenieur.

TWEE PROEVEN.

In het verslag van het door mij gesprokene in de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, wordt ook melding gemaakt van een paar proeven, genomen met zand en kalk als metsel-materiaal. De uitkomsten wekken misschien de belangstelling van sommige lezers, vooral die in zake het zand zijn niet van belang ontbloot. Echter zij men voorzichtig met het trekken van conclusiën uit de verkregen cijfers; om tot een bepaalde slotsom te komen, zouden uit den aard der zaak een grooter aantal proeven dienen genomen te worden.

De vraag was: heeft de fijnheid van metselzand invloed op de deugdelijkheid eener mortel en zoo ja, in welke mate?

Om dit te onderzoeken werden mortels van verschillende samenstelling bereid, onder gebruikmaking van zand van verschillende grofheid. Van deze mortels werden staafjes gegoten, als bij de beproeving van portland-cement gebruikelijk is, en na gemiddeld 50 dagen werden deze aan een trekproef onderworpen en het brekingsgewicht waargenomen.

Brekingsgewicht in KG. per 1 cM².

	Zuiver scherpzand uit het Oude Maasje, zooals gewoonlijk voor metselzand gebruikt wordt.				Zuiver wit zeer fijn zand.				Gezeefde spoorwegballast zuiver zand, doch de korrel aanzienlijk grover wel gemiddeld dan voor metselzand gebruikelijk is.			
	Mengsel.				Mengsel.				Mengsel.			
	1 Schelpkalk.	4 Schelpkalk.	3 Schelpkalk.	1 Schelpkalk.	1 Schelpkalk.	4 Schelpkalk.	3 Schelpkalk.	1 Schelpkalk.	1 Schelpkalk.	4 Schelpkalk.	3 Schelpkalk.	1 Schelpkalk.
	1 Tras.	2 Tras.	2 Tras.	2 Tras.	1 Tras.	2 Tras.	2 Tras.	2 Tras.	1 Tras.	2 Tras.	2 Tras.	2 Tras.
	1 Zand.	1 Zand.	1 Zand.	1 Zand.	1 Zand.	1 Zand.	1 Zand.	1 Zand.	1 Zand.	1 Zand.	1 Zand.	1 Zand.
1ste Proef.	9	10	3,6	1,6	11,5	10			7	6		2,2
2de »	7	11	4,5	2,7	12	8,5			11	7		2,5
3de »		10	3,8	2,7		9			9,5	6		
4de »		7	5,4			8				4		
5de »						12,5						

In bijgevoegd lijstje ziet men de resultaten vermeld met drie der gebezigde zandsoorten verkregen.

Ik wensch aan deze cijfers geen beschouwingen te verbinden, ik wil er alleen op wijzen, dat fijn zand toch nog niet zulke slechte resultaten geeft, als men na de zoo vaak uitgesproken veroordeeling er van, zou verwachten.

De andere proef betrof hydraulische kalk. Bij de Vuchtsche kerk bestond de metselspecie uit 1 deel hydraulische kalk en 1 deel zand. Na het ongeluk trof het ons, dat de gebruikte specie zoo weinig was versteend en van het ingestorte gedeelte de steenen zeer weinig samenhang vertoonden, ja, nagenoeg schoon op den grond lagen. Oorspronkelijk werd dit uitsluitend toegeschreven aan mindere deugdelijkheid der gebruikte materialen, de weinig zorgvolle behandeling er van en het natte weder; doch later rees bij mij de vraag of in het algemeen bij het gebruik van hydraulische kalk wel veel gunstiger resultaat had mogen worden verwacht. Om dit na te gaan liet ik eenige blokken muurwerk metselen met verschillende metselspecie: bij liet eene gebruikte ik goede beproefde hydraulische kalk, evenals te Vucht met gelijke deelen zand gemengd; bij een ander blok bestond de gebezigde mortel uit 2 deelen steenkalk, 1 deel tras en 1 deel zand.

Beide blokken heb ik, na ongeveer 5 weken, van een + 9 M. hoogen steiger doen vallen op eenig puin en stukken ijzer. Het resultaat was, dat de met bastaardtras gemetselde steenen niet van elkander loslieten, doch op willekeurige plaatsen braken, terwijl daarentegen het met hydraulische kalk gemetselde muurwerk nagenoeg geheel uit elkander viel en zeer weinig kalk aan de steenen gehecht bleef.

Het onvolledige van deze proef erkennende, geloof ik toch, dat er voldoende uit blijkt, hoe voorzichtig men moet zijn, zoowel bij het gebruik maken van hydraulische kalk voor gebouwen, als bij het uitspreken van een oordeel over metselwerk.

Zwaluwe, 16 Oct. 1884. D. E. C. K.

INGEZONDEN.

DE ROTTERDAMSCHE KWESTIE.

Eindelijk raken dan toch de pennen los. In één nummer van het weekblad twee artikelen over, als ik het zoo mag noemen, de Rotterdamsche kwestie; een brief van het Bestuur der Maatschappij aan dat der Afdeeling en een ingezonden stuk van Junior. Het tijdperk van het onbeantwoord laten van een brief der Afdeeling aan het Bestuur der Maatschappij, het voor nog minder dan notificatie aannemen van hetgeen daar — en van daar wordt gesproken en geschreven, schijnt gesloten te zijn. Wij verbazen ons daarover niet in het minste; wij hebben dat verwacht, want doodzwijgen van schrifturen gaat gemakkelijker dan van daden, en in Rotterdam is men, na ruim genoeg woorden gebruikt te hebben, tot de daad overgegaan. Nu wordt het te erg. Nu moet er tegen gesproken worden.

Ontegenzeggelijk kan over deze zaak veel worden gesproken, maar als dat geschiedt, dan is het te vreezen dat veel woorden verspild zullen worden aan bijzaken van minder belang, en wel, omdat niet allen in Rotterdam en zeer weinigen daarbuiten den fond der kwestie kennen.

Tot op dit oogenblik is Art. 52 der Maatschappelijke Wet het meest op den voorgrond getreden, doch van hoeveel gewicht en

invloed dat artikel ook is, het is de hoofdgrief niet. Hij, die met kalm hoofd het verslag der Afdeelings-Vergadering van 19 September 1884, voorkomende in het *Bouwkundig Weekblad* N°. 40, dat der vergadering van April 11, opgenomen in N°. 17 en 18 en het schrijven van den heer C. M. Droogleever Fortuyn in N°. 3, heeft gelezen, zal wel reeds aanvankelijk tot een ander inzicht in de kwestie gekomen zijn. Zij is deze:

»Wij willen, als Afdeeling, niet langer als een nul vóór het cijfer gelden, maar de rechten hebben, welke in een welgeordende Maatschappij aan hare afdeelingen moeten worden toegekend. Wij willen dat, omdat de wijze waarop de zaken der Maatschappij in hare Algemeene Vergaderingen behandeld worden, ons ergert. Wij willen dat, omdat wij ons niet willen neerleggen bij openlijke of ongeoorloofd toegelaten schending of ontduiking der wet. Wij willen dat, omdat wij de regeling van de zaken der Maatschappij niet willen zien, in de handen van eenige jonge lieden, welke misschien meenen de wijsheid in pacht te hebben."

Dat is de kwestie en iedereen zal nu begrijpen dat Art. 52 daarbij vrij wel in het niet weg zinkt.

Wij hebben daar woorden neergeschreven, waarin vrij ernstige beschuldigingen liggen opgesloten en kunnen het daarom niet daarbij laten; wij moeten die door feiten staven en daartoe gaan wij over.

Vooraf zij nog gezegd, dat wij de kwestie over het al- of niet rechtmatige der afstanddoening of opzegging van het recht op den naam van Afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, — want dat is de bedoeling van het voorstel Droogleever Fortuyn en van Wijk, — geheel buiten beschouwing laten. Ook laten wij het artikel van Junior rusten. Dat raakt het hart der kwestie niet en toont meermalen aan, dat de schrijver niet al te best op de hoogte van de zaken is.

De leden, welke de Algemeene Vergaderingen niet bezoekende, alleen de officieele verslagen daarvan lezen, zullen allicht genoopt worden te denken, dat daarin alles in den ordelijken gang en wettigen vorm gaat. Voor hen echter die, daar tegenwoordig zijn, scherp opmerken, van hetgeen vroeger besloten, gesproken en gedaan is, de herinnering in zich omdragen en bovendien zoo nu en dan in de gelegenheid zijn iets meer te weten te komen dan het aan iedereen vergund is, verdwijnt veel van dat schoone.

Herinneren wij ons bijvoorbeeld het gebeurde met . . . ja, hoe moeten wij het noemen? . . . . het Maatschappelijk Gebouw of Gebouw voor permanente tentoonstellingen.

Nadat het eerste bedrijf met de intrekking van het Bestuursvoorstel tot aankoop van het Musée Louis XV was afgespeeld, op welke intrekking het ongunstig oordeel der Afdeelingen niet zonder invloed is geweest, komt hetzelfde onderwerp weder ter sprake in de Algemeene Vergadering van Mei 1881 en 82. In de eerstgenoemde wordt besloten een fonds te vormen uit de gewone jaarlijksche overschotten en in 1882 blijft men daarbij.

Na den afloop der tentoonstelling, door de Maatschappij in '82 gehouden, komt een verzoek van de Afdeeling te Amsterdam bij het Bestuur in, om werk te maken van een betere huisvesting voor de bibliotheek. Het Bestuur neemt die opdracht aan en verzoekt de vroegere tentoonstellings-commissie een plan te ontwerpen, dat in de Afdeelingen vrij gunstig werd ontvangen.

Nu zou men denken, dat aan de Algemeene Vergadering van Mei 1883, het plan voor een bibliotheeklokaal zou worden voorgelegd. Dat was echter het geval niet, het was uitgezet tot een permanente tentoonstelling. Bij het Bestuur was geen sprake van de stichting van een gebouw; het wilde slechts weten of het plan eener permanente tentoonstelling in den geest der leden valt en het op den weg der Maatschappij ligt, zulk een tentoonstelling te stichten. Is dat het geval, dan zullen nadere voorstellen gedaan worden. Daarbij zal het denkbeeld van stichting van een tentoonstellingslokaal met een zetel voor de Maatschappij op den voorgrond treden, niet dat van een Maatschappelijk Gebouw. De geldmiddelen der Maatschappij zullen niet gemoeid zijn bij de voorloopige stappen die het Bestuur zal doen.

In dien zin wordt door de vergadering toestemmend beslist.

In de September-vergadering in 1883, brengt de voorzitter in behandeling de stichting van een gebouw voor permanente tentoonstellingen. Hierbij zij gezegd, dat de leden eerst staande de vergadering, met de ontwikkeling van het plan in kennis werden gesteld.

Uit de toelichting van de commissie blijkt, dat het plan weder is uitgebreid. Een der bestuursleden had in Mei met een enkel woord daarvan melding gemaakt. Een vergaderzaal en bestuurskamer, lokalen voor de Afdeelings-Vergaderingen, enz. liggen nu ook in de bedoeling. De commissie zegt, dat uit de cijfers zal blijken dat de Maatschappij en het gebouw niet als een onafscheidelijk geheel zijn beschouwd, hoewel op het einde der becijfering van kosten en baten gezegd wordt, dat de Maatschappij jaarlijks *f* 1210 meer moet betalen dan thans of eigenlijk slechts *f* 210, omdat reeds op *f* 1000 meer gerekend was.

Om de verantwoordelijkheid (voor de finantieele uitkomsten) op zich te nemen, daartoe kon het Bestuur niet besluiten.

Toen van een Maatschappelijk Gebouw begon gesproken te worden, verklaarde het Bestuur meermalen dat hiervan geen sprake was, het werd gesticht tot het houden van permanente tentoonstellingen; de lokalen daarvoor moesten leiden om aan de Maatschappij een beter lokaal te verschaffen (*!*). In weerwil dat het geen gebouw van de Maatschappij is, zal het toch in de voortdurende zorg van het Bestuur mogen deelen. Geheel lettervast is het Bestuur toch niet, want een zijner leden laat zich de woorden ontvallen: »Is zij (de Maatschappij) eenmaal in het bezit van haar gebouw." Ditzelfde lid hoopt zelfs, dat thans de dag is aangebroken, waarop een besluit genomen zal worden om der Maatschappij een harer waardigen zetel te verschaffen. Maar toch zal het geen Maatschappelijk Gebouw zijn.

Men gaat nu vooruit. Een lid adviseert. Wij (de vergadering) moeten sanctie geven voor de uitvoering van het plan en het Bestuur opdragen de zaak te ondernemen op de meest voorzichtige en voordeelige wijze, dan kan het ontheven worden van finantieele verantwoordelijkheid. De Voorzitter dankt dien spreker voor zijne woorden, die zoo juist uitdrukken welke verantwoordelijkheid op het Bestuur rust. Het blijft ook moreel aansprakelijk voor de goede behartiging der finantieele belangen. En dat alles voor eene zaak, waarbij de Maatschappij niet gemoeid is?

En nu. De Maatschappij schrijft eene prijsvraag voor het gebouw uit en bekostigd de bekroningen. Het Bestuur der Maatschappij houdt de aanbestedingen en zal ook moeten betalen, tenzij het een opdracht van anderen daartoe kan toonen. Ten slotte paradeert in de balans der Maatschappij van 1883 het Maatschappelijk Gebouw in debet voor *f* 31,521.36. Valt daar een masker?

Tegenover al het gescherm met een gebouw voor permanente tentoonstellingen en alles wat op dat thema is geborduurd, staat de balans, al spreekt de voorzitter nog in de vergadering te Leeuwarden van een tentoonstellingsgebouw.

Als tweede onderwerp willen wij een blik werpen op de wijze waarop in 1882 en 83 de leden van het Bestuur gekozen zijn geworden, hierbij in herinnering brengende, dat men, om wettig candidaat te kunnen zijn, minstens 15 stemmen bij de vrije stemming door al de leden op zich moest vereenigd hebben.

In de Algemeene Vergadering van 25 Mei 1882 wordt, na eene acclamatie een der aftredende Bestuurders als gekozen beschouwd; er heeft geen stemming plaats gehad en de als gekozen verklaarde had zelfs geen 15 stemmen op zich vereenigd.

Voor de andere vacature is slechts één wettige kandidaat, de aftredende. Nu begint men te ontdekken, dat de zaak niet in den haak is; er moeten drie kandidaten zijn en er is er maar één. Dat voor de vorige vacature zelfs geen enkele wettige kandidaat was, heeft men in het geheel niet opgemerkt, en het Bestuur, dat toch wel voor de toepassing der wet zal moeten waken, maakte de Vergadering in geen der beide gevallen daarop opmerkzaam.

De verkiezing van den wettigen kandidaat zou zeer waarschijnlijk ook wel zijn doorgegaan, ware het niet dat een der leden meende een lans voor de Afdeeling te Rotterdam te moeten breken.

Na over en weer praten deelt de Vergadering de meening van den Voorzitter, dat zij het *recht* heeft nog twee kandidaten te kiezen. Hare keuze vestigt zich op één persoon, welke slechts één stem voor kandidaat had verworven en één ander, aan wien geen enkele stem was te beurt gevallen, en juist deze laatsten kiest de Vergadering.

Er wordt aanspraak gemaakt op de wettigheid van de verkiezing, maar omdat volgens sommige sprekers, de Algemeene Vergadering de macht heeft te handelen, zooals zij gedaan heeft, wordt de wettigheid der handeling met 42 tegen 19 stemmen uitgesproken.

De afloop is bekend. De verkorene neemt het mandaat niet aan, op grond van de onwettigheid der gehoele handeling (zie *Bouwkundig Weekblad* 1882, N°. 25) en dewijl ook de beide op-

volgenden bedanken, moet in de Vergadering van 28 Augustus 1882 tot een nieuwe keuze worden overgegaan.

Wederom hetzelfde als in Mei. Er is geen volledige kandidaten lijst, slechts twee leden hebben meer dan 15 stemmen bekomen, van welken een niet in aanmerking wenscht te komen. Weder aanvulling met twee namen van welke de eene 8 en de andere 2 stemmen had verkregen. De vergadering passeert weder den wettigen kandidaat en kiest een zelf gestelde.

In de Vergadering van 30 Mei 1883 alweder hetzelfde. Voor de twee periodiek aftredenden, doch zich niet weder verkiesbaar gesteld hebbenden geen 6 maar slechts 5, en ter vervanging van een tusschentijds afgetreden bestuurslid, slechts één wettigen kandidaat. Van de drie wettige kandidaten bedankten 2 en de eenige wettige voor de laatstgenoemde vacature evenzoo. Voor de eene lijst stelde de vergadering 3 en voor de andere lijst 2 kandidaten. 1) Het spreekt van zelf, dat de eenige wettige kandidaat, die zich niet terug had getrokken, niet verkozen werd. Dat zou te veel van het rechtsgevoel gevergd zijn.

Wij drukken hier vooral op dat gevoel bij het Bestuur. Ziet men den uitslag der tweede stemming in, dan ontdekt men dat de laatstbedoelde kandidaat slechts 5 stemmen op zich vereenigde. Wanneer wij nu in de presentielijst zien dat zes Bestuurders en de secretaris, te zamen 7, tegenwoordig waren, en stelt dat al die 5 stemmen van dien kant gekomen zijn, dan komen wij tot de conclusie, dat minstens 2 der Bestuursleden, de toepassing van een stellig voorschrift der Wet hebben verwaarloosd.

Hoewel onze opinie over de al of niet wettigheid van al de hier behandelde keuzen sinds Mei 1882 is gevestigd, hebben wij ons de moeite getroost aan een rechtsgeleerde de vraag voor te leggen of de 5 keuzen al of niet wettig waren. Het antwoord luidde onvoorwaardelijk: onwettig.

Nog een kort woord over een derde onderwerp. Door de *Opmerker* van 13 December 1883, zijn wij in kennis gesteld met een door 2 jeugdige leden der Maatschappij onderteekende circulaire aan hunne jeugdige medeleden tot oprichting eener..... om in de richting welke zij goed achtten, in het belang der Maatschappij werkzaam te zijn. De openbaarmaking van dit daarvoor niet bestemde stuk, heeft in No. 51 van het *Bouwkundig Weekblad* van 1883 ons kennis doen maken met een nadere toelichting van dat stuk. Hoewel minder ter zake doende, willen wij toch de opmerking niet terughouden, dat beide stukken niet al te best op elkander slaan.

Een feit is het echter dat die .... bestaat. Door een der leden er van zijn ten minste aan een ter Meivergadering tegenwoordig lid toegevoegd, ongeveer deze woorden: »Doe wat ge wilt, stelt voor wat ge wilt, wij zullen alles afstemmen; wij zijn hier met ons twintigen." En die heeren durven nog van obstrucsionisme van anderen spreken.

W. C. VAN GOOR.

Het Bestuur der Maatschappij, aan wien bovenstaand stuk vóór de plaatsing in het Bouwkundig Weekblad door de Redactie is toegezonden, kan, na hetgeen in dit blad door anderen is geschreven, en na kennis genomen te hebben van het verhandelde op de vergadering der afdeeling Rotterdam, niet aannemen, dat de redenen, door den heer van Goor aangevoerd, de ware zijn.

Het Bestuur mag niet veronderstellen, dat zij die aandringen op afscheiding der afdeeling, dit met schijnredenen zullen doen, en het vermeent daarom, dat de heer van Goor de leden in deze op een dwaalweg wil voeren.

Het Bestuur der Maatschappij.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING AMSTERDAM, GEHOUDEN 7 November 1884.

Naar aanleiding van de notulen der vorige vergadering, wenschte de heer Leliman geconstateerd te zien, dat hij in zijne bemerkingen over de critiek der pers in bouwkundige zaken, daarmede niet de dagbladpers in het algemeen, welke hij hoogacht, maar zeer bepaald het *Dagblad van Noderland*, in dezelfs critiek over de Hoogesluis bedoeld heeft. Op een nader in dat dagblad voorkomend stuk van (Professor?) Aquarius, wenscht hij later terug te komen.

Hij wil alleen nog zeggen dat die critiek niet beantwoordt aan 4 voorwaarden, welke hij meent te mogen stellen, als: rechtvaardigheid, zaakkennis, eerlijkheid en goedaardigheid.

Hierna deelt de Voorzitter mede, dat de wekelijksche gezellige bijeenkomsten zullen beginnen op Vrijdag a. s., en dat de commissie is samengesteld uit de heeren Sanches, Cuijpers, Langhout, Berlage en Haverkamp.

Als 1ste prijsvraag wordt uitgeschreven, alleen voor de leden der Afdeeling: Een candelabre met drinkfontein. Hiervoor wordt uitgeloofd een prijs van *f* 50.

Als 2de prijsvraag, ter beantwoording voor alle bouwkundigen in Nederland: Eene verzameling schetsen naar bestaande details van bouwwerken uit vroegeren tijd. Als prijs wordt uitgeloofd *f* 50.— en als premie *f* 25.—.

Nog deelt hij mede, dat 2 nieuwe leden zijn aangenomen en dat een nieuw lid wordt voorgesteld.

Hierna wordt het woord verleend aan den heer H. Bes, leeraar aan de hoogere burgerschool alhier, tot het houden eener voordracht over »Karakteristiek der vormen en kleuren in de bouwkunst."

Aanvangende bij de plompste vormen der oudste volken in hunne afbeeldingen van menschen en dieren in enkele lijnen, zonder spieren of trekken, waaruit nog de onmacht van den geest in die tijden duidelijk blijkt, doorliep spreker de volgende perioden, waarbij hij wees op de grafheuvels, hunnebedden, kleine monumenten, waarbij het karakter van den vorm eigenlijk alleen nog in de massa gelegen is, vervolgens de Egyptische piramiden waar de rechte lijn meer als karakter van den vorm opkomt, doch waar alles nog te streng monumentaal, onverstoorbaar gelijkmatig is, de Mexicaansche tempels, waar de invloed der religie reeds meer nuance in den vorm aanbrengt, om vervolgens te komen tot de schoonste vormen aller tijden in de Grieksche bouw- en beeldhouwkunst.

In Hellas werd een nieuwe kunst geboren, de schoonheid geheel voor zich zelve, omgeven door een heerlijke schepping.

Spreker behandelde meer gedetailleerd de schoonheid der vormen in de Grieksche tempels en wees op het heerlijk effect, dat daarbij door de verschillende aanwendingen der rechte lijn verkregen is, waarbij hij eindigde deze kunst, ieder ter bestudeering en navolging, niet ter reproductie, aan te bevelen.

Door het licht kennen wij de kleur en door de kleur den vorm, zegt spreker.

Kleur is verdeeld licht, en aan de meerdere heerlijkheid van dat levenwekkend element, licht, moet het toegeschreven worden dat de Oostersche volken in het algemeen meer liefde voor kleuren bezitten dan wij in ons klimaat, ofschoon wij op dat punt vooruitgaan.

Hierna behandelde spreker eenigszins uitvoerig, hoe het effect der kleuren het best uitkomt in de rosetvormen, en wees hij er ook op, dat men met inachtneming van constructie en materialen, toch zooveel mogelijk de belangrijkste deelen der voorwerpen de lichtste kleuren moet geven.

Des sprekers bestudeerde bijdrage, waarop wij later meer uitvoerig hopen terug te komen, gaf den Voorzitter en daarna den heer Leliman aanleiding tot eenige waardeerende woorden. De laatste had gaarna ook iets van de middeneeuwen vernomen, waartoe de Voorzitter spreker voor een volgende gelegenheid uitnoodigt.

In eene daarop gevolgde discussie tusschen de drie bovengenoemde heeren, waarin de heer Bes het gewone geklaag over plakornamenten, platte lijsten enz., krachtig deed hooren, vond de Voorzitter aanleiding er op te wijzen, dat er groote verbetering in deze valt waar te nemen, en de gevolgen van veel verbeterd onderwijs zich degelijk vertoonen.

Hierna werd de vergadering gesloten.

1) Nu handelt men anders dan in September. Toen bleef hij, die niet in aanmerking wenschte te komen, niet op de lijst; thans wel.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING UTRECHT, OP 7 NOVEMBER 1884.

Door ongesteldheid van den Voorzitter werd deze eerste bijeenkomst in dit saisoen door den heer Nijland geopend, met een welkomstgroet aan de leden, waarbij hij den wensch uitsprak, dat een talrijke opkomst in dezen winter er toe bijdragen mocht, om de bijeenkomsten zoo nuttig en zoo aangenaam mogelijk te doen zijn.

Van de afdeeling 's Gravenhage was een uitvoerig verslag van den toestand en de werkzaamheden over 1883 ingekomen en van het hoofdbestuur: het diploma van de Maatschappij, waarbij de afdeeling Utrecht bekroond is voor steekeningen naar oude bouwwerken", ingezonden in 1882 op de tentoonstelling, gehouden te Amsterdam bij de viering van het 40-jarig bestaan der Maatschappij.

De afgevaardigden naar de algemeene vergaderingen, te Amsterdam en te Leeuwarden gehouden, brengen daarna verslag uit, daarbij in 't bijzonder hulde brengende aan de afdeeling Leeuwarden voor de ontvangst den leden bereid en voor de goede zorg om het verblijf aldaar zoo nuttig en zoo aangenaam mogelijk te doen zijn.

Door den heer Nieuwenhuis was een voordracht toegezegd over het uitschrijven van prijsvragen", die nu — om de bovengenoemde reden — moest achterwege blijven. Het overige van den avond werd doorgebracht met de bezichtiging van eenige photographiën en van 2 jaargangen »Croquis d'Architecture" (Intime Club), daartoe door den heer Nijland beschikbaar gesteld.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Binnen kort zullen door B. en W. van Utrecht aan den Raad voorstellen worden gedaan betreffende de oprichting eener Beurs. Eerst zou deze een korenbeurs wezen, thans is het de vraag of ze niet voor meerdere takken van handel zal dienen of zou moeten dienen. De korenhandel is, weet men, hier vrij onbeduidend.

Reeds vele jaren figureerde eene post voor eene korenbeurs op de begrooting, zonder dat het, hoewel meermalen opgewarmd, tot nadere bespreking heeft kunnen komen. Gedurende dit jaar echter werd van verschillende nijverheid en handel bevorderende gezelschappen er op aangedrongen.

In de laatst gehouden gemeenteraadszitting werd door den heer van Beuningen voorloopig voorgesteld en verdedigd, voor een te maken plan, een prijsvraag uit te schrijven. Hoewel enkele leden dit voorstel ondersteunden, werd het echter met 22 tegen 9 stemmen verworpen.

Na vele jaren van moeite ziet de Commissie, die zich vormde voor het tot stand brengen van een Kunstnijverheids-Museum te Utrecht, haar doel naderen.

De gelden zamen te brengen en van de gemeente kosteloos lokalen te verkrijgen, hebben verscheidene jaren gekost.

Dank zij de volharding van het bestuur, samengesteld voornamelijk uit afgevaardigden van kunstlievende en nijverheid bevorderende vereenigingen, is onze stad weldra in 't bezit van eene inrichting, op kleine schaal altijd, die zich ten doel zal stellen, de bevordering van den kunstzin onder 't volk, die van den industrieel in 't bizonder en de daaruit voortvloeiende vermeerdering van welvaart.

Maar om aan dat doel te beantwoorden, is geen museum alleen voldoende en daarom peinst de Commissie op middelen, om, daar thans de instandhouding weldra verzekerd zal wezen, al is het slechts met bescheiden middelen, eene Kunstnijverheid-school aan haar museum te verbinden, welke een vervolg zal moeten wezen op hier bestaande inrichtingen, waar academisch teekenen wordt onderwezen.

Moge zij hiertoe de noodige ondersteuning vinden. Eerst dan zal hare inrichting aan het voornoemde doel beantwoorden, namelijk verheffing onzer nijverheid.

De gemeenteraad van Groningen heeft in zake de Martinitoren besloten, het door eene commissie van deskundigen in te stellen onderzoek uit te strekken over den geheelen uit- en inwendigen toestand van den toren, en in afwachting van dat onderzoek, de beslissing over de klokken aan te houden.

In No. 16 van dezen jaargang van het Weekblad deed de heer G. Looman te Leiden eenige mededeelingen omtrent de restauratie van den Raadhuisgevel aldaar, en de middelen die men aangewend heeft om de verflaag van den natuurlijken steen te verwijderen.

De restauratie van de monumentale bordestrap, met de meeste zorg uitgevoerd, is in alle opzichten zeer geslaagd te noemen, en naar aanleiding daarvan is door den Gemeenteraad het besluit genomen, dat deze heele gevel bij gedeelten, over een tijdverloop van vier jaren, van zijn verflaag zal worden ontdaan. In 1884 was de fraaie middentravee aan de beurt.

Sinds eenige weken werkt men aan dit rijk met beeldhouwwerk versierde gedeelte. Moge het resultaat thans even gunstig zijn, als dat hetwelk bij de eerste proef verkregen werd.

PRIJSVRAGEN.

Op de prijsvraag naar een nieuwe Beurs te Amsterdam zijn de volgende antwoorden ingekomen.

1 Hanibal.
2 Arbeit is des menschen zierde / Segen ist der Mühe preis.
3 A. G. R.
4 Carpe diem
5 Stet.
6 Erst besonnen, dann begonnen.
7 Jacob van Campen.
8 Leben athme die bildende Kunst.
9 City Life.
10 Nul ne nait maitre.
11 Hic jacet.
12 Streben und Hoffen.
13 Alles is gave.
14 Ikarus.
15 Die Kunst dem Handel.
16 Nord Venedig.
17 Bon vouloir ne fait pas succès.
18 Nordwest.
19 Giro.
20 La Bourse ou la vie.
21 Naamloos.
22 Fugit irrepaxabile tempus.
23 (B. Stevens).
24 Caracalla.
25 Wijsheid, Kracht, Schoonheid.
26 Majori cede.
27 Het wapen van Amsterdam in een cirkel (*teekening*).
28 Gedanke und Vollzug.
29 Alkona—Mercurius.
30 De vijf werelddeelen.
31 Multi vocati, pauci electie.
32 de Ruijter.
33 Oranje boven.
34 + 1 — 1 = 0.
35 A l'Union.
36 Sans souci.
37 Amsterdam-Merkur-1884. (*teekening*).
38 Ne(e)derland.
39 Moed en Volharding.
40 Glück auf.
41 Boerse.
42 M F E.
43 Lille.
44 Architectura.
45 Hollandia.
46 Neptunus.
47 L'apparence extérieure d'un édifice doit être la conséquense de ses dispositions intérieures.
48 Travail et persévérance.
49 Een anker in een cirkel. (*teekening*)
50 Amstel.
51 His humeris his inqu'humeris ego corpus Achillis. Et simul arma tuli quae nunc quoque ferre laboro (Ovid.)
52 Kunst veredelt 1884.
53 Tramm.
54 Tot bloei van Neerland's koophandel.
55 Perseverando.
56 Bravuro assai, poco spero,
57 Hulde aan Neerlands bouwstraat der 17e eeuw.
58 Minerva.
59 Licht.
60 Est modus . . . . . .
61 Mercaturae Ars 1884.
62 Multa potentibus multa desunt.
63 Amstelodamo.
64 Beurs.
65 Mercurius.
66 Cosmopoliet.
67 Problema.
68 Dam.
69 Het wapen van Amsterdam met het devies: Je maintiendrai (*teekening*).
70 Aan Kunst verbonden.
71 »Vaderland," geschreven op een steigerende leeuw (*teekening*).
72 Kudos.
73 Mercaturae.
74 Experience.
75 Amstel.
76 Fundamentum.
77 Interim.
78 Sphinx.
79 Erst gut bedacht, dann flink gemacht.
80 Vrede en Arbeid.
81 Damrak.
82 En desespereert nimmer.
83 Persévérance.
84 Per aspera.
85 Hermes.
86 Labor improbus omnia vincit.
87 Cosmopoliet
88 Jam claudite rivos.
89 Ne Jupiter quidem omnibus.
90 Quare?
91 Ammerack.
92 Le style actuel.

93 Labor.
94 Architectura.
95 Een rechthoekige trapezium
96 Aurea mediocritas.
97 Fortuna.
98 Kiel, Koe, Ploeg.
99 1884 in twee driehoeken (*teekening*).
100 Een postzegel van 2½ cent in een driehoek.
101 Festina lente!
102 Diamètre.
103 Damrak.
104 Instar Omnium.
105 St. Willebrord.
106 Lieven de Key.
107 Kurzer Saal.
108 Rast ich, so rost ich.
109 De kunst is eeuwig schoon.
110 Suscipere et finire.
111 Twee driehoeken in een cirkel. (*teekening.*)
112 's Lands wijs, 's lands eer.
113 Nemo.
114 A non étoile.
115 Amsterdam.
116 Pecunia est potentia.
117 Pallas.
118 Bursa.
119 Aes potestas.
120 Batavia.
121 De aanhouder wint.
122 Arbor Felix.
123 Espérance.
124 Calimaque.
125 Nunquam retrorsum.
126 A la hausse.
127 Sempre avanti.
128 Time is money.
129 Nach Golde draengt Am Golde haengt Dach alles.
130 Labor omnia vincit.
131 Kosmos.
132 Tsa.
133 A in twee cirkels.
134 K. H.
135 31 October 1884
136 Arbitrage.
137 Strijd meê in onzer dagen strijd.
138 Abydos.
139 Tempo cattivo.
140 Spero.
141 Atroh.
142 Bob.
143 Amsterdam.
144 Ruyter.
145 Hoop.
146 Voor Vaderland.
147 Je Maintiendrai.
148 . . . . . .
149 Dam.
150 Het wapen van Amsterdam en het devies: »In hoc signo floresco" (*teekening*).
151 Batavia.
152 Pourquo pas.
153 Y in twee cirkels.
154 Batavia.
155 Nederland.
156 Arbeid adelt.
157 A R S.
158 Het wapen van Amsterdam in een cirkel. (*teekening.*)
159 Twee driehoeken in twee cirkels. (*teekening*).
160 La Venezia del Nord.
161 Batavia.
162 Amsterdam IIII.
163 Oranien.
164 Zuidersee.
165 Elisabeth.
166 Basilica.
167 Fideliter.
168 100 %.
169 Vitruvius G.
170 Noordoost.
171 Ruyter (1607 1676).
172 Y.
173 Oyevaar in een cirkel (*teekening*).
174 Im Handel zeigt sich des Landes Kraft.
175 Across the Channel.
176 Voilà.
177 Een rechthoekige driehoek (*teekening.*)
178 France.
179 Je Maintiendrai.
180 Welcome.
181 Salve?
182 Constans.
183 Sic.
184 Altionos.
185 Dat Neêrland's handel bloeie!
186 Hope on, hope ever.
187 De wassende Maan. (*teekening*).
188 Fortuna.
189 Handel.
190 Enfin!
191 Siêba.
192 L'art comme le commerce unit les peuples.
193 Adonhiram.
194 Commerce; richesse des nations.
195 N.
196 Ecce 1884.
197 Eintracht.
198 Reine des mers.
199 En avant.

Afloop van Aanbestedingen.

's GRAVENHAGE. 27 Octob. — Het gemeentebestuur. Het bouwen eener burgerschool 1e soort met gymnastiek-gebouw en onderwijzerswoning aan de Koningin Emmakade:

C. Meijers,	*f* 49.575
M. L. v. Spanje	» 49.700
Gebr. Houtman,	» 47.865
Raasveld en Gerritse,	» 46.580
W. Franken,	» 44.900
W. F. Muhren,	» 44.634
J. L. Werdes Jr.,	» 44.444
A. C. Paardekooper,	» 41.952
C. Wijbrans,	» 41.000

allen aldaar.

's GRAVENHAGE 2 Nov. — Het bouwen van eene villa op de Veluwe in de gemeente Apeldoorn, onder beheer van den Architekt H. Wesstra Jr., aangenomen bij onderhandsche aanbesteding door de Heeren Steffens en Wijnekus te 's Gravenhage voor *f* 11.400

HILVERSUM, 5 November. — De Architect J. Rietbergen: het verbouwen van een koetshuis.

A. Keers,	Hilversum	*f* 3810.—
L. van Rhijn,	»	» 3745.—
N. van Veerzen,	»	» 3743.—
G. Leppen,	»	» 3716.—
K. G. Klokke,	»	» 3700.—
J. C. J. Zweezaard,	»	» 3568.—
J. Bijlard,	»	» 3538.—
J. Lensing,	»	» 3409.—
W. Meijer,	»	» 3300.—
G. Gijzel,	»	» 3150.—
L. de Rijk,	»	» 3100.—
H. D. Dels,	»	» 2840.—
B. v. Schadewijk,	»	» 2790.—

Laagst inschrijver gegund.

KAMPEN 6 Nov. — De architekten W. en F. C. Koch te Zwolle: het verbouwen van het buitenverblijf Meerburg te IJsselmuiden:

G. J. Bruggink Gzn.,	*f* 15.580
G. Londo,	» 15.539
C. Visscher,	» 14.820
F. Schipper te Genemuiden,	» 14.747
B. van den Bos,	» 13.860
W. Gerrits te Zwolle	» 13.709
J. Grolleman, »	» 13.670
A. van Straten, idem,	» 13.626
L. Meijer, idem	» 13.496
J. S. van Engbrink,	» 12.800
Th. Rekveld,	» 12.700
J. Gerrits,	» 12.690

gegund; de overigen allen aldaar.

FRED. STIELTJES & C^o.,

Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM

hebben voor dadelijke levering gereed:

2226

AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.

Bekroond met de hoogste onderscheiding.



Philadelphia 1876 Parijs 1878. Amsterdam 1883.

Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ZEVENDE** aflevering van:

BEKNOPT PRACTISCH LEERBOEK

DER 2227

BURGERLIJKE en WATER-BOUWKUNDE,

DOOR

B. F. PLASSCHAERT,

Leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Met omstreeks **800** in den tekst gedrukte, uitgewerkte Constructie-figuren.

De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer 14 à 15 afleveringen à *f* 1.20.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ELFDE** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN

IN DE

HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR,

DOOR

EUGEN. GUGEL,

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School, te Delft.

Met ruim **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

De uitgave geschiedt bij inteekening in 12 afleveringen à *f* **1.75.** 2228

2229

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14.

WEIBERN-TUFSTEEN

Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Henri Huinck & Co.

Bouwmaterialen en Machinerieën.

ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.

2230 VERWARMING.
VENTILATIE.
DROOG-INRICHTINGEN.

GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALOSSEN EN HEKWERKEN.

BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.

PORTLAND EN HARDE CEMENT.

CEMENT-TEGELS.

Zandsteen.

Vuurvaste Steenen. — Gaarderen. Kanonbuizen. — Schoorsteenpotten.

CARTON PIERRE.

HOUTEN PARKETVLOEREN.

PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.

Verzilverd, Gefeuild, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.

GLAS IN LOOD.

CATHEDRAALGLAS.

DAGLICHT-REFLECTOR.

GLASDECORATIE.

GLAS-ASSURANTIE.

METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

G. J. Vincent & Co.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken
en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2231

2232

ASPHALT ISOLEERPLATEN,

belettende het opstijgen van vocht in gebouwen, bij den opbouw van muren gebruikelijk, bij **MARTIN & Co. Amsterdam.**

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2218 **AANBESTEDING**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 25sten November 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek No. 410.

Het maken van eene wachterswoning op den Spoorweg tusschen BRUMMEN en ZUTFEN.

De besteding geschiedt volgens § 39 van het bestek.

Het bestek ligt van den 5den November 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur M. J. VAN DUIJL te *Zutfen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 13den November 1884 des voormiddags ten elf uren.

UTRECHT, den 3den November 1884.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
2219 EN
Stal-Benoodigdheden.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRERES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2220

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabrikant*, Utrecht: Stationsstraat 2. 2221

METAALVERVEN

ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.
SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)
G. DUPILLE & E. CHALMEL Succs.
8 RUE D'ENGHIEN, PARIJS. 2222

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk TB bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.

Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.

Zij zijn uitstekend geschikt om zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.

Het vocht-werend element van onze bepleisteringTB is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat

Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften betreffende het aanwenden van onze verven op de meest vochtige muren, is voor iedereen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar.

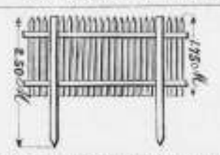
☞ *Zie het artikel »Verven de Ruolz" in No. 28 van het Bouwkundig Weekblad.*

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,
ALBASTINE
in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,
OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Polytechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & Co, Noordwal, *den Haag*. Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam*. 2233



KYANISEERFABRIEK
VAN
J. & D. VAN DER POT.
ROTTERDAM,

voor RASTERWERK, zoowel bezaagd als rustiek, BINTEN, VLOERDEELEN, GEHEELE GETIMMERTEN enz. *Volkomen behoedmiddel* tegen *rotten* en *Champion*, terwijl de vloeren ook veel minder afsluiten.

Alles wordt op verlangen volgens teekening gereed gemaakt met bijlevering van hout.

Commissionairs in
Oregon-, Vuren-, Greenen- en Eiken Bestekhout.

EENIGE HANDELAREN in de
Prima Portland-Cement,
merk DYCKERHOFF & SÖHNE,
in wichtdoudende vaten van 180 Kilo en *in zakken* van 70 Kilo, **niet vervalscht** met **hoogovenslakken, kalksteen, tras**, of andere bijmenging, en laat op *de zeef van 900 mazen* per cM². *hoogstens 4% achter.*

HARD- en ZANDSTEEN, en
NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en Vernissen, uit de fabriek van den Heer
F. A. Q. VAN GELDER
te Rijswijk bij 's Hage.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
2223 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN,
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

MUSGRAVE & Co.,
Londen en Belfast.
LANGZAAM VERBRANDENDE KAGCHELS
zijn de beste en zuinigste tot heden bekend.

Reeds verscheidene met het beste gevolg in Woonhuizen en Scholen in Nederland geplaatst.

Zilveren Med. intern. Tentoonst. 1883.



KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 2224
BOUWARTIKELEN, en GEREEDSCHAPPEN.
D. S. M. KALKER,
St. Anthonie Breestraat C 21 Amsterdam.

Reproductiën in Photolithographie.

Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductien van **Penteekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *zodere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen of puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt. 2225

Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren. **WEGNER & MOTTU.**

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

44e JAARGANG N°. 47.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEEK.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 12.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Verslag van de Vergadering der Afdeeling Groningen, gehouden 7 November 1884. — Verslag van de Vergadering der Afdeeling Leeuwarden, gehouden 14 November 1884. — Prijsvraag Katwijk aan Zee. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Correspondentie.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Amsterdam.

De Commissie voor de gezellige bijeenkomsten is het aangenaam te kunnen mededeelen, dat ten gevolge der talrijke opkomst, in overleg met het Bestuur *eene grootere zaal* in EENSGEZINDHEID, voor de zamenkomsten is beschikbaar gesteld. Op Vrijdag 21 November a. s. zullen ter bezichtiging zijn:

1°. de periodieke tijdschriften.

2°. de *hoogst belangrijke teekeningen* en *details* van het *Centraal personen-station* te *Amsterdam*.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING GRONINGEN, GEHOUDEN OP VRIJDAG 7 NOVEMBER 1884.

Gelijk bekend is, bestaat alhier eene Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst, gevormd om te voorzien in het artikel der Maatschappelijke wet, 't welk alleen leden der Maatschappij als leden der Afdeelingen toelaat.

Eene poging om de wet der plaatselijke vereeniging zoodanig te wijzigen, dat er wederkeerig samenwerking kan bestaan tusschen de beide in eene gemeente gevestigde bouwkundige vereenigingen, is niet met gunstigen uitslag bekroond en deed het Bestuur der Afdeeling besluiten tot het houden der gewone vergaderingen.

De voorzitter deelde mede, dat ingevolge het goedkeuren van 't Reglement der afdeeling er geen berwaar heeft bestaan tot de gewone vergaderingen toe te laten de leden en donateurs der plaatselijke vereeniging en vertrouwt, dat op den duur het vele goeds, 't welk de Afdeeling kan aanbieden, de plaatselijke vereeniging zal nopen ook harerzijds van bereidwilligheid tot samenwerking blijk te geven. Met dere ontboezeming opende de Voorzitter de gewone vergaderingen der Afdeeling.

De agenda van den avond bestond in 't verslag der afgevaardigden ter Algemeene Vergadering te Leeuwarden, 't welk evenals elders van den aangenamen geest dier vergadering deed blijken, waartoe de buitengewone ontvangst door de Afdeeling Leeuwarden den leden bereid, niet weinig heeft bijgedragen. De verslaggever hoopte dat de financieele toestand der Afdeeling het niet te lang moge doen uitstellen ook hier de zuidelijke kunstbroeders te ontvangen en een paar aangename dagen te doen verblijven.

Als tweede punt der agenda kwam 't berichtigen en 't bespreken van materialen aan de beurt, waartoe de verzinkte ijzeren pannen en wand- en dakbedekkingsplaten, door de heeren van der Linden te Dordrecht toegezonden, de algemeene belangstelling opwekten, even als de ruitvormige platte pannen van den heer Helder te Dokkum. Een der heeren, van der Pot te Rotterdam, had de goedheid ter vergadering te vertoonen gekyaniseerd hout, waaronder vooral de aandacht trokken eene gedurende tal van jaren in den grond gelegen hebbenden dwarsligger, een perkoenpaal en 't ondereind van een paal van gewoon juffierhout. Uit de toelichting der kyaniseering bleek, dat bij doelmatige behandeling van het hout het gevaar in 't gebruik van kwikzilver sublimaat gelegen, niet is te vreezen, gelijk de ondervinding dan ook reeds meermalen aantoonde. De vloer in een schoolgebouw van een nabij gelegen dorp zal dan ook bewijzen, dat deze wijze om hout te verduurzamen een betere toekomst in ons land verdient, dan tot heden kon worden verwacht.

Staande de vergadering bleek, dat doelmatige kyaniseering van houten vloeren tegen zwam beveiligd en dat in Indië een ruim gebruik van deze methode wordt gemaakt.

De voorzitter dankt de heer v. d. Pot zeer voor de gedane mededeelingen en hoopte dat de pogingen, alhier relatien aan te knoopen, met de beste uitkomst moge worden bekroond.

Na 't berichtigen van de materialen, waarvan sommigen tot eene volgende vergadering moesten wachten om besproken te worden, kwam aan de orde het ambachtsonderwijs te dezer stede.

De besturen der werklieden-vereenigingen, en de timmer- en metselaarsbazen waren uitgenoodigd ter vergadering van hun belangstelling te doen blijken.

Gedrukt 19 November 1884.

De voorzitter leidde dit punt in met op te merken, dat het vele goeds 't welk voor den handwerksman wordt gedaan niet beter kan worden gewaardeerd, dan door het ambachtsonderwijs te dezer stede te bespreken in den kring van hen waarvoor het onderwijs bestemd is, of liever waartoe het kan dienen, nl. tot theoretische en praktische vorming van aanstaande handwerkslieden.

Er wordt daarbij opgemerkt, dat te dezer stede bestaan drie inrichtingen die den ambachtsstand ten goede komen en waarvan jaarlijks *f* 20 à *f* 25000 buiten de gebouwen wordt besteed.

Hij noodigt den bestaren en leden uit, dit onderwerp in eigen kring te behandelen, en stelt voor een nader te bepalen vergadering te doen houden, om dit onderwerp eerst door de besturen onderling en daarna in gecombineerde vergaderingen der verschillende vereenigingen te bespreken, om vervolgens te trachten datgene wat voor verbetering vatbaar is, in wijder kring bekend te maken; dit voorstel wordt aangenomen.

Het laatste punt der agenda betrof de beide te dezer stede bestaande trasmolens, welke men wenschte te steunen wanneer het bleek, dat beide even vertrouwbare producten leverden. Een der leden merkte terecht op, dat er bij groote werken elders gemalen tras moet kunnen worden toegelaten en dat men voorzichtig moet zijn met het weeren van de tras, door handelaren in bouwmaterialen aangevoerd, dewijl men deze, zoo zij zorgen voor deugdelijke artikelen, niet behoort uit te sluiten. Dit punt werd aangehouden om nader aan de orde te worden gesteld.

Eene leestafel, een uur vóór de vergadering beschikbaar, bleek het tijdig aanvangen en 't gezellig samenzijn te bevorderen.

De tentoonstelling van plaatwerken uit de bibliotheek der Maatschappij, op Zondag van 12—1 uur gehouden, lokte velen naar de bovenzaal der Erven Eekhof en had tot resultaat dat eenige zich tot toetreding als donateur of kunstlievend lid aanmelden.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEEUWARDEN, GEHOUDEN 14 NOVEMBER 1884.

Na opening der bijeenkomst, die door bijna alle leden der Afdeeling wordt bijgewoond, en na lezing en goedkeuring der notulen van de vorige vergadering, wordt als lid aangenomen de heer D. D. Duursma, architekt te Drachten.

Daarna wordt door den Voorzitter de verdeeling der werkzaamheden voor de a.s bijeenkomsten medegedeeld, hieruit blijkt, dat in de vergaderingen van:

12 December, de heer A. T. van Wijngaarden over de toepassing van Haeuschler's houtcement-bedekkingen het woord zal voeren en de heer R. Vermeulen eene bijdrage heeft toegezegd.

16 Januari. De heer J. E. G. Noordendorp. Behandeling der verschillende perioden van de ontwikkeling en het verval van den Renaissance stijl.

13 Februari. De heer Baron. Bespreking van de wording van het ijzer als bruikbaar bouwmateriaal, en de toepassing daarvan op technisch gebied.

13 Maart. De heer O. Knottnerus. Mededeelingen over de Gasfabricatie en de verbeteringen daarin in de laatste tijden aangebracht.

17 April. De heeren H. H. Cramer en A. D. G. ten Doesschate, hebben bijdragen toegezegd.

Hiermede de regeling dier verschillende bijeenkomsten vastgesteld zijnde, geeft de Voorzitter het woord aan den heer S. Baron, die, voldoende aan de in de vorige vergadering aan hem gerichte uitnoodiging, zijne denkbeelden ontwikkelde over 't ambachtsonderwijs, naar aanleiding van de daarover gehouden voordracht van den heer W. C. Metselaar in de jongste Algemeene Vergadering te dezer stede gehouden.

De spr. stond op uitnoodiging van den Voorzitter het door hem opgestelde stuk af voor de plaatsing in 't Bouwkundig Weekblad, omdat het om verschillende redenen wenschelijk werd geacht, dat het door hem gesprokene niet als verslag, maar in zijn geheel werd opgenomen in 't orgaan der Maatschappij.

AMBACHTSSCHOLEN. 1)

Uitgenoodigd in uwe vorige vergadering, om naar aanleiding van het gesprokene door den heer Metselaar, op de Algemeene Vergadering van den 25 September j. l., in deze bijeenkomst het amb. schoolonderwijs in te leiden, zoo meen ik niet beter te kunnen doen, dan het toen door den heer Metselaar gesprokene te volgen, en mijne ervaring mede te deelen van die zaken, welke door den heer M. als grieven tegen het amb. schoolonderwijs werden aangevoerd.

Zeer zeker is het te waardeeren, dat mannen als de heer M. zich in de bres stellen voor het bouwkundig onderwijs aan den werkman. Wij betwisten het echter ten eerste, dat dit gedaan is, voor dat de geachte spreker zich voldoende op de hoogte heeft gesteld van wat eigenlijk het amb. schoolonderwijs is. Dat onderwijs kan men niet leeren kennen door het bezoeken van een enkele ambachtsschool, evenmin door de kennis-making met een' enkelen oud-leerling van een dier inrichtingen, of alléén uit de verslagen. Neen, wil men een juist oordeel vellen over het amb. schoolonderwijs, dan moet men *zien en hooren, hoe* en *wat* wordt onderweren aan *wellingerichte ambachtsscholen*.

Dat de heer M. dat *niet* heeft gedaan, blijkt daaruit, dat ZEd. begint met te zeggen, dat in den laatsten tijd inrichtingen van bouwkundig onderwijs zijn geopend, en anderen worden voorbereid, welke niet voldoen aan de allereerste eischen, die aan het bouwkundig onderwijs gesteld mogen worden. Ik begrijp niet, dat dit den heer M. ernstig gemeend kan zijn. Mijn ervaring leerde mij juist, dat men *nergens beter*, dan aan de ambachtsschool aan de allereerste eischen van het bouwkundig onderwijs voldoet.

Wat zijn de allereerste eischen van dat onderwijs? Een degelijke grondslag leggen bij den a. s. ambachtsman, werkbaas of opzichter.

En hoe zou men dit beter kunnen doen, dan door de theorie en practijk zoodanig samen te weven, dat zij steeds gelijken tred houden, en de leerling steeds het hoe en waarom, de voor- en nadeelen der onderscheidene constructien ziet en ondervindt.

Aan een goed ingerichte ambachtsschool, is het onderwijs in de werkplaats onafscheidelijk verbonden aan dat betwelk in de teekenzaal wordt gegeven, en omgekeerd maakt het teekenen, een onafscheidelijk geheel uit met het practisch werken.

Dat voordeel heeft men alleen aan eene ambachtsschool, en men komt dus daar het meest geleidelijk tot eene harmonische ontwikkeling der vermogens.

Dat de ambachtschool door den heer M. als een zaak van *mode* wordt beschouwd, kan ZEd. evenmin ernst zijn. — Wij hebben slechts de geschiedenis van de ambachtsscholen na te gaan, en de bewegingen niet alleen in ons land, maar vooral in Frankrijk en meer andere Europeesche rijken te bestudeeren, om te kunnen weten, dat het een gevolg is van een sterk gevoelde behoefte. De eerst opgerichte ambachtsschool in ons land is die te Amsterdam. Zij heeft haar ontstaan te danken aan de Maatschappij voor den Werkenden Stand, oorspronkelijk een kleine vriendenkring van werkbazen, bijeengekomen om hunne wederkeerige belangen te bespreken, die zich van lieverlede tot eene groote vereeniging uitbreidde, grootendeels uit industrieelen bestaande. In 1857 werd in haar reglement de bepaling opgenomen: »De Maatschappij zal het practisch onderwijs voor jongelieden uit den handwerkstand in de verschillende vakken, zoover hare middelen het toelaten, trachten te bevorderen."

Het volgende jaar vroeg de Maatschappij aan den hh. J. H. Leliman, architekt en J. Verheij, directeur van stads publieke werken advies: »omtrent de vereischten eener doelmatige ambachtsschool, en de grondslagen waarop zoodanige inrichting moest rusten. Dit advies werd zeer spoedig ingediend en mondeling door den heer Leliman toegelicht.

Ook onze Maatschappij hield zich met dit onderwerp bezig. Zij schreef eene prijsvraag uit over 1de vereischten, waaraan eene ambachtsschool behoort te voldoen, en hoedanig haar inrichting moet zijn, met betrekking tot theorie en practijk." Van de drie ingekomen antwoorden werden twee bekroond, die van de hh. Vormer en Veth, architekten te Schiedam en Dordrecht, en die van den heer J. van Maurik, architekt te Amsterdam. De commissie van beoordeeling bestond uit de heeren J. H. Leliman, J. F. Metselaar, architekt te Rotterdam en H. Looman, architekt te Deventer.

Inzonderheid in de tweede verhandeling wordt een hoogst treurige schildering gegeven van de opleiding of liever van de geheele verwaarloozing der opleiding van den jeugdigen ambachtsman, eene schets die geheel bezaamd wordt door de zeker allerzins bevoegde commissie van beoordeeling met de woorden: »De schets door den schrijver ons geleverd van den knaap, van dat hij op de bewaarschool komt, totdat hij dáár verschijnt, waar hij van luiheid moede aan de schaafbank leunende, zich doodelijk staat te vervelen, en de gevolgen daaruit voortvloeiende, getuigen van bekendheid met den stand, waarover de schrijver spreekt."

Een gevolg van bovenstaande beweging was, dat in 1861 door de Maatschappij voor den werkenden stand te Amsterdam, de eerste ambachtsschool in Nederland werd opgericht.

Acht jare later, das in 1869 volgde de tweede. — Wij lezen in de beschrijving der Ambachtsschool te Rotterdam: »De groote behoefte aan degelijke en bekwame ambachtslieden, die zich in de laatste jaren meer en meer deed gevoelen, had bij menig bouwkundige, bij menig werkbaas den wensch doen ontstaan, dat in de opleiding en degelijke vorming van jeugdige ambachtslieden mocht worden voorzien. Door de veranderde tijdsomstandigheden zijn de werkplaatsen toch niet meer zoo als vroeger, de leerscholen voor de eerstbeginnenden. Het algemeen streven om op de gemakkelijkste wijze, en in den kortst mogelijken tijd het meeste geld te verdienen, veroorlooft thans den ouderen knecht niet meer zich met den leerling bezig te houden. De jongelingen zullen door afzien, en een vluchtige terechtwijzing zich zelve moeten ontwikkelen, en in den regel zullen zij achterblijven in het vak, en ten koste van goed werk het voorbeeld der andere werklieden volgen." De Afdeeling onser Maatschappij te Rotterdam, heeft naar aanleiding dezer overweging het initiatief genomen voor het oprichten der Rotterdamsche ambachtsschool.

Het zou te ver voeren om de aanleidende oorzaak van de oprichting van alle ambachtsscholen in Nederland uitvoerig na te gaan. Genoeg zij het te weten, dat te 's Gravenhage het initiatief is uitgegaan van de Afdeeling der Vereeniging tot bevordering van fabriek en handwerksnijverheid. Te Utrecht is het denkbeeld in de Afdeeling daar ter plaatse van de zooeven genoemde vereeniging verwerkt, en dit heeft tot de oprichting der school geleid. Te Groningen was het de Vereeniging van industrieelen en werkbazen, die de school oprichtte. Te Leiden is de stoot tot de oprichting mede van de werkbazen zelve uitgegaan. En is het nu al dat Arnhem hare ambachtsschool te danken heeft aan mannen als Prof. van Bemmelen, G. P. Evers en J. Everts B.Wzn., specialiteiten op het gebied van onderwijs of industrie, en de ambachtsschool te Leeuwarden eigenlijk een kind is van Dr. J. Zaaijer, die zeer zeker te bekend is om zijne verdiensten, ook op 't gebied van onderwijs, hier nader te ontwikkelen, zoo mist het toch allen grond, *de mode* in verband te brengen met de ambachtsscholen.

Uit de bovenstaande blijkt duidelijk, dat de ambachtsscholen wel degelijk ook door vakmannen werden en worden gepousseerd en niet zooals de heer M. zegt, alleen gebaseerd zijn op de symphatie van het niet bouwkundige gedeelte der bevolking.

Verder zegt de heer M.: »Het onderwijs moet niet in de eerste plaats worden ingericht voor 5 of 10 % buitengewoon begaafden, maar naar de behoeften der 90 of 95 % overigen, naar die der meerderheid."

De bestemming van de ambachtsschool is, den grondslag te leggen voor de vorming van jongelingen tot bekwame ambachtslieden. Het is duidelijk, dat waar men zich bij de ambachtsscholen dat doel heeft gesteld, men ook de vakken die aan de school zijn opgenomen, zóó moet onderwijzen, dat het *regel* is, dat de leerling het gestelde doel bereikt. Indien er inrichtingen zijn, waar dit niet het geval is, zoo is het duidelijk dat het onderwijs aan die inrichtingen door de Besturen en Directeuren verkeerd is begrepen. Het spreekt van zelf, dat men aan de ambachtscholen geen onderwijs moet geven in de hoogere wiskunde, maar wel in die vakken welke de aanstaande werkman moet gebruiken. Als er dus volgens den heer M. ambachtscholen zijn, waar slechts 5 of 10 % buitengewoon begaafden terecht komen, pleit dit volstrekt niet tegen het ambachtsschool-onderwijs in het algemeen, wel tegen die inrichtingen in het bizonder.

Wat is er al niet sedert de oprichting der Hoogere Burgerscholen in het leerplan dier scholen veranderd en gewijzigd, en nog is ieder niet door de resultaten bevredigd. Daarom zijn echter de Hoogere Burgerscholen volstrekt niet af te keuren. Het is alleen maar een bewijs, dat alle menschelijk werk steeds onvolmaakt, en voortdurend voor verbetering vatbaar is.

Daarna zegt de heer M.: »Het is een ideaal, waard er naar te streven, om alle zonen van het Vaderland even vruchtbaar, even degelijk vormend meer uitgebreid tager onderwijs in hunne jeugd te laten genieten; maar de werkelijkheid is geheel anders, en zal dat nog jaren lang blijven. In het algemeen treedt het kind uit de handwerksklasse, ook ten gevolge der minder goede medewerking zijner omgeving, minder goed onderweezen en geestelijk ontwikkeld de maatschappij in, dan dat der meergestelden."

Zeer zeker is het waar, dat men moet trachten dergelijk doel te bereiken, dat het niet meer dan recht en billijk is, dat er voor de zonen uit alle standen wordt gezorgd, opdat zij later goed onderweezen, in de maatschappij zelfstandig kunnen optreden. Zeer terecht zegt de heer M., dat het kind uit de handwerksklasse, ook tengevolge der minder goede medewerking zijner omgeving, minder goed onderweezen en geestelijk ontwikkeld de maatschappij zal intreden, dan dat der meer welgestelden. Juist daarom hebben de kinderen van den ambachtsman nog na het verlaten der lagere school steun en leiding noodig, zoowel uit een zedelijk opvoedkundig, als uit een technisch oogpunt.

Niemand zal toch willen beweren, dat de knaap van 12 of 13 jaar reeds voldoende is ontwikkeld, om zich zelf zoo langzamerhand in het vak zijner keus in te werken. Wie kent niet de eerste jaren van den krullenjongen of smidsleerling?

In de eerste plaats is het opredderen en schoonhouden der werkplaats zijn werk. Dan moet hij den knecht helpen, om de werkstukken die zij maken te steunen of vast te houden, of hij moet meê op de karwei. Daar bestaat zijn werk vooreerst in het halen van het vergeten gereedschap, en verder naar dien loodgieter of dezen verver te loopen en vragen of er ook een knecht kan komen, of wel om een potje verf te halen. Voor het overige heeft hij bij den baas of de knechten niets te doen. Hij moet echter minstens tweemalen per dag bij de vrouw van den baas komen om te hooren, of deze ook iets voor hem heeft te doen. Hier bestaat zijn werk in de eerste plaats in het vullen der turf-en steenkolenbakken. Dan moet hij de schoenen poetsen, even op het kind passen en verder de boodschappen doen. Heeft hij de noodige zaken van den bakker, kruidenier en slager aangebracht, zoo heeft hij gedaan. Hij moet des namiddags nog maar eens even komen hooren, of de vrouw dan nog iets voor hem heeft te doen. Nu moet hij weêr naar den winkel of naar de karwei.

De knechten hebben reeds eenige malen gezegd, »wat blijft die jongen lang, ik krijg zoo'n schadelijken smaak in den mond; wanneer hij komt, moet hij eerst even een spatje halen." Zijn eerste werk is dus, nadat hij in den winkel is terugkomen, een of meer maatjes jenever te halen; voor de moeite mag hij ook eens meêproeven, hij zegt er immers ook al niets van tegen den baas, en bij zooveel glaasjes is er toch nog altijd een beetje in de flesch; — dat beetje is voor den jongen. Het smaakt eerst wel wat vreemd, doch dat zal wel beter worden, en bovendien, de knechten hebben hem immers al zoo dikwijls gezegd, dat men zonder dit en tabakpruimen onmogelijk een ferm timmerman kon worden. De jongen denkt, wanneer het dan moet, vooruit! dan maar; hij wil toch zoo gaarne zijn vak leeren, en hoewel hij in het begin met zijn tabak achter de kiezen nog leelijke gezichten zet, wordt dit al spoedig gewoonte en behoefte.

Dat door de massa ledigen tijd dien hij heeft, en waarin zich niemand met hem bemoeit, de oorspronkelijke ambitie niet aangewakkerd maar integendeel hoe langer zoo meer gedood wordt, behoeft wel geen betoog.

Na twee, dikwijls drie jaren krullenjongen te zijn geweest, wordt hij »aangezet," hij komt aan den bank.

Een nieuwe krullenjongen staat nu aan het begin van het tijdperk, dat de eerste achter den rug heeft. Het schaven van houten nagels, het ruigschaven en het zagen heeft hij reeds geleerd. Nu moet hij strijken, ploegen, ja hij mag zelfs een opgeklampte deur maken, indien er een is besteld. Het moeielijkste tijdperk is nu voor hem aangebroken. De baas heeft geen tijd om zich met dien jongen te bemoeien, hij heeft een nieuwen krullenjongen aangeschaft, en heeft dus het zijne gedaan. Al zijn tijd wordt toch ingenomen door zijn zaak, wil hij de clientele behouden, en zijn volk goed controleeren. In den regel wordt

1) Voordracht van den heer S. Baron, in de vergadering der afdeeling Leeuwarden, gehouden 14 Nov. 1884.

de nog overblijvende tijd in beslag genomen, door het bijwonen van verkoopingen, aanbestedingen enz. Wie kan het hem euvel duiden, dat hij zich niet persoonlijk met dien jongen bezighoudt en hem onderwijst? Heeft hij dan niet een zaak om geld te verdienen? Is hij niet voor zich en de zijnen verplicht alles zoo voordeelig mogelijk in te richten, zijn volk te exploiteeren? Hij zorgt dan ook zooveel mogelijk, dat zijn volk aangenomen werk heeft, dan weet hij wat het hem kost, en de knechten kunnen door hard werken ook nog iets meer verdienen. De jongen kan dan in de ploeg worden opgenomen, het is echter duidelijk, dat hij dan alleen datgene mag doen, wat hij reeds kent. Wie zou het van hen kunnen vergen, dat zij, ten koste van hun huisgezin, den voor hen op 't moment zoo duren tijd gedeeltelijk gebruiken om dien jongen te leeren? Neen, hij moet maar goed uit zijn oogen zien, de baas en de knechten hebben het immers zelf ook al zoo moeten leeren. Wanneer de knechten hem zoo nu en dan eens te recht wijzen, komt dat wel in orde. En het komt ook in orde, wanneer men het peil maar niet te hoog stelt, en wat geduld heeft; echter alleen maar bij hen, die meer dan een gemiddelden aanleg en voldoende energie bezitten. De ingewikkelde zaken, als het trappen maken en meer zamengesteide timmerwerken, blijven lang tot de geheime zaken behooren. Gelukkig hij die op een boekenstalletje een Leendert van Heusden in handen kreeg; want terecht waren de timmerlieden groots, indien ze de kunst verstonden, een trap te kunnen uitslaan, en maken, en het zijn maar enkele werklieden, die de door toeval en moeite verkregen kennis, zoo maar om niet aan hun jongere collega's mededeelen. Dan wordt die kennis immers gemeen eigendom, en heeft dus de grootste waarde daardoor voor hen verloren.

Hoe geheel anders is de opleiding aan eene wel ingerichte ambachtsschool. Daar toch worden de vakken zoodanig onderdeeld, dat de leerling, bij het meest eenvoudige beginnende, bij een volgend werkstuk steeds weer een nieuwe kleine moeielijkheid heeft te overwinnen, zoodat hij zoo geleidelijk mogelijk tot de meest zamengestelde werkstukken opklimt. Door het juist verband tusschen de theorie en de practijk, krijgt men die harmonische ontwikkeling der vermogens, welke een sekere waarborg is, dat de leerling een degelijk vakman zal worden. Daardoor juist zullen er denkende werklieden komen, die liefde voor hun vak hebben, omdat ze dat vak verstaan, omdat ze het tot hun eigendom hebben gemaakt. Geen timmerwinkel of smederij met jongens, waar gemaakt moet worden wat er is besteld, maar een inrichting van onderwijs waar men steeds de vraag beantwoordt, wat moet hij doen om een flink timmerman, smid, meubelmaker of welk vakman dan ook te worden. Wel tracht men zooveel mogelijk practisch bruikbare voorwerpen te maken, dit moet echter altijd geheel ondergeschikt zijn aan het leerplan.

Hebben de leerlingen voldoende kozijnen en paneeldeeren gemaakt, dan mag men geen bestelling van soortgelijke werkstukken aannemen, vóór dat de jongere leerlingen daar weer aan toe zijn. In een woord, steeds staat het belang van den leerling op den voorgrond. Hij is voortdurend onder leiding van onderwijzers, wier eenig doel het is de leerlingen zoover te brengen als hun aanleg het toelaat. Hierdoor zullen zelfs zij, van wie anders totaal niets te recht kwam, niet zelden tot flinke ambachtslieden worden gevormd. Daarbij hebben de leerlingen nog het groote voordeel, dat zij steeds aan de ambachtsschool in eene nette omgeving zijn geweest, waar werken steeds de leus was, en waar zij omgaan met jongens, die met hen dezelfde belangen hebben. Daar blijven ze ten minste tot hun 15 of 16 jaar, onbekend met datgene waarvan het zoo wenschelijk zoude zijn, dat er nooit kennis mede gemaakt werd. Zijn ze eenmaal op dien leeftijd gekomen, dan hebben ze reeds een zelfstandig oordeel tusschen goed en kwaad.

Wat het bouwen op een ongelijken akker aangaat is het natuurlijk dat men op het door den heer M. bedoelde verschil moet letten. De heer M. heeft gelijk, dat, indien men daar geene rekening mede houdt, men ook geen gunstige resultaten kan verwachten. Niets is natuurlijker dan dat. Ik kan mij echter aan eene ambachtschool onmogelijk een goed leeraar voorstellen, die geen rekening houdt met de ontwikkeling en den aanleg van den leerling. Ook aan eene ambachtsschool moet men zoo wel individueel als klassikaal onderwijzen, de leeraar kan dan ook geen grootere klassen hebben dan van p. m. 25 leerlingen.

De heer M. zegt vervolgens: «De handwerksman moet hard werken, om met de zijnen in de behoeften van het gezin te voorzien." »De algemeene sociale toestand is zóó, dat in 't algemeen, de handwerksman het loon zijner kinderen, zoodra zij 12 à 14 jaar geworden zijn, niet missen kan, en er veel bittere ironie voor hem gelegen is, in den eisch dien sommigen hem doen, om zich en de zijnen nog eenige jaren dat loon te ontzeggen, in de hoop op ruimere verdiensten na verscheidene jaren. De meesten kunnen niet anders dan bij den dag leven".

Wel degelijk moet de handwerksman hard werken om voor zich en de zijnen te zorgen. Heeft hij in zijn jeugd een degelijk vakonderwijs ontvangen, zoo zal hij hebben geleerd in minder tijd, meer en beter werk af te leveren. Hij vertegenwoordigt dus meer en zal in denzelfden tijd, zonder dat dit iemand iets kost, meer geld verdienen.

Nu moeten wij nagaan, in hoeverre de verdiensten van zijn zoon een overwegend bezwaar opleveren

Veronderstelen wij, dat hij, die zijn zoon niet naar de ambachtsschool zendt, hem, tot zijn 13e jaar van de lagere school laat profiteeren. Indien hij daarna bij een baas komt, ontvangt hij gedurende het eerste jaar hoogstens 50 cents loon per week. Wij kunnen echter zonder eenige overdrijving aannemen, dat deze 50 cents meer dan noodig zijn, aan meerdere slijtage van kleeren, en enkele andere noodzakelijke uitgaven. Het tweede jaar stellen wij die verdienste op een gulden. Natuurlijk ontvangt hij nu ook een dubbeltje per week meer zakgeld van zijne ouders. Hij moet ook een spaarspot voor het gereedschap aanleggen, daar de uitgaaf in eens van een geheel stel gereedschap een onoverkomelijk bezwaar voor de ouders zou zijn. Die gulden wordt nu aldus verdeeld:

30 cent meerdere slijtage.
10 » zakgeld
30 » spaarpot gereedschappen (dit wordt p. m. 15 Gld. in het jaar.
rest: 30 » voor de ouders.

Nemen wij nu aan, dat hij bij den aanvang van het derde jaar 2 Gld. s'weeks gaat verdienen, dan zal een ieder die deze periode zelve heeft ondervonden, of de eerste jaren van den zoogenaamden leerjongen van nabij heeft leeren kennen, moeten beamen, dat een en ander zeer optimistisch is voorgesteld.

Indien zijne ouders hem nu van de ambachtsschool hadden laten profiteeren, dan zou hij dezen cursus achter den rug hebben op het moment, dat hij in het zooeven genoemde geval het derde jaar intreed. Daar toch aan de ambachtsschool het lager onderwijs wordt herhaald, en voortgezet, kan hij in dit laatste geval een jaar vroeger, dus op 12 jarigen leeftijd, de lagere school vaarwel zeggen. Wij veronderstellen hier natuurlijk den toestand in het meest arme gezin.

Nu komt hij met het diploma der ambachtsschool in den zak, en een bak gereedschap, waarvoor die school ook heeft gezorgd, op den schouder, bij den baas. De ondervinding leert dat deze jongens gemiddeld 5 cents per uur verdienen. Daar nu een werkman, indien hij gedurende het geheele jaar geen enkel overuur maakt, gemiddeld 60 uren per week werkt, wordt dit elke week drie gulden. Hieruit blijkt, dat de ouders door gedurende één jaar dertig cents per week prijs te geven, reeds het volgende jaar elke week een gulden *meer* van hunnen zoon ontvangen, dan dat hij niet van de ambachtsschool had geprofiteerd.

Men ziet hieruit, dat het volstrekt niet noodzakelijk is, de jongens reeds aan de school geld te laten verdienen. Het behoeft zeer zeker ook geen betoog, dat deze methode voor het onderwijs mede zeer gevaarlijk is.

Wij zouden te uitvoerig worden, de nu eerst volgende jaren van die beide jongens bij den baas na te gaan. Het is toch onnoodig er op te wijzen, dat het verschil in voordeel voor hem die *wel*, en voor hem die *niet* van de ambachtsschool heeft geprofiteerd, niet alleen in *die gulden* is gelegen. O neen, stel des noods, dat de verdienste op 't eerste moment gelijk is, en zie dan eens wat een verschil, bijv. twee jaren later. Het gemis van den degelijken grondslag, welke de eene aan de ambachtsschool heeft ontvangen, kan onmogelijk aan den tweeden, op welke manier dan ook, volkomen worden vergoed.

Het onderwijs van den a. s. werkman moet dus zoo geregeld zijn, dat zijn verdiensten er zooveel mogelijk door stijgen.

Ligt in 't bovenstaande reeds een waardeering dier ambachtscholen, wanneer wij ons ook nog om andere reden vóór haar verklaren, dan beweren wij daardoor niet, dat burgeravondscholen

in alle plaatsen van eenige beteekenis geen reden van bestaan hebben, evenmin, dat aan zulk een school geen goed onderwijs zou zijn gegeven of gegeven wordt. Onze stelling is echter deze: De burgeravondscholen zijn noodzakelijk in alle plaatsen van eenige beteekenis. — Vooreerst voor hen, die niet van het ambachtsschool onderwijs kunnen profiteeren, omdat er in de plaats hunner inwoning geen ambachtsschool is; ten tweede voor hen, die een vak hebben gekozen, dat niet aan de ambachtsschool wordt onderwezen, (daar het tot nu toe particuliere inrichtingen zijn, moet men roeien met de riemen die men heeft); en ten derde voor herhaling en voortgezet onderwijs voor de oud ambachtsschool-leerlingen.

Maar het bouwkundig onderwijs aan de burgeravondschool, voldoet veel minder aan de allereerste eischen, welke men aan het bouwkundig onderwijs mag stellen, dan het onderwijs dat aan de ambachtsscholen kan worden gegeven. En daarom moeten wij trachten het oprichten van ambachtsscholen zooveel mogelijk te bevorderen, opdat de ambachtsstand moge veredelen, veel armoede worde voorkomen en alzoo een belangrijk deel der sociale kwestie hare oplossing meer en meer nadere. Voorzeker ligt er zeer veel billijkheid in, dat ook de ambachtsman zijn deel krijgt nu hoe langer hoe meer door den Staat, en door de Gemeente, ten bate van de opleiding der zonen uit de meer gegoede standen, aan Hoogescholen, Politechnische scholen, Gymnasien en Hooger Burgerscholen wordt ten koste gelegd.

Wij zijn als bouwkundigen, als vakmannen, verplicht de Regeering van den Staat, de Besturen van de Provincien en de Gemeente in te lichten, dat wij geld noodig hebben, niet enkel om te profiteeren, maar om het gehalte van onzen handwerksstand te verbeteren; om die duizenden en tienduizenden guldens, die nu aan buitenlandsche fabrikanten en werklieden worden uitgegeven, ten minste voor een gedeelte in ons land te behouden. Van de Staats-, Provinciale-, Gemeente-financiën, wordt dan momentelijk wel iets gevorderd, doch zeer zeker zal deze uitgaaf dubbel worden vergoed, door de ook daardoor toenemende nationale welvaart.

Uitgaven en inkomsten zijn zaken, die men altijd in verband met elkander moet beschouwen. Het beteekent volstrekt niets, een groote uitgaaf te doen, indien deze in een anderen vorm door meerdere inkomst (tengevolge dezer uitgaaf) wordt gedekt, en door minder uitgaven voor het armwezen gesteund.

Het uitgangspunt om de bevolking der ambachtsscholen te bepalen, is ook, naar mijn bescheiden meening, niet gelukkig gekozen.

De burgeravondschool in Deventer toch, heeft een cursus van zes jaar, terwijl de ambachtsscholen in drie jaren zijn doorloopen. Hierbij moet echter nog in aanmerking worden genomen, dat aan de burgeravondschool in Deventer, zij, die na dien zesjarigen cursus nog eenige jaren van het voortgezet bouwkundig onderwijs willen blijven profiteeren, daartoe gereede gelegenheid vinden. Hiervan wordt dan ook veel gebruik gemaakt, en men heeft niet weinig leerlingen, die acht ja zelfs tien jaren geregeld deze lessen volgen.

Hoewel deze omstandigheid wel pleit voor het degelijk onderwijs, dat aan de burgeravondschool te Deventer wordt gegeven, vind ik deze inrichting toch minder geschikt om als uitgangspunt aan te nemen voor de bepaling van het aantal leerjongens op de ambachtsscholen. Bespiegelend met cijfers te schermen, is gevaarlijk. Menigeen heeft zich zelf en anderen, daardoor teleurgesteld. Men moet zooveel mogelijk rekening houden met de werkelijkheid, met de feiten.

In Rotterdam is de cursus gepasseerde jaar aangevangen met 175 leerlingen. De beroepskeuze dezer leerlingen, wijst op tien verschillende vakken t. w. timmeren, smeden, huisschilderen, meubelmaken, loodgieten, metselen, beeldhouwen, het koperslagersvak, stoffeeren en het wagenmaken. Hier kan men dus niet spreken van eene groote beperking der vakken. Al is het nu ook waar, dat de practijk van eenige dezer vakken, niet aan de school zelve wordt onderwezen, daar men voor een enkelen leerling moeilijk al de voor dat vak benoodigde materialen en gereedschappen kan aanschaffen, benevens een werkplaats beschikbaar stellen, en een onderwijzer salarieeren (dit zou zelfs voor rijksinrichtingen onverantwoordelijk zijn), toch moet men bekennen, dat de toestand in Rotterdam zoo is, dat, onverschillig voor welk practisch vak de jongen ook lust gevoelt, de ouders die zich bij de burger ambachtsschool aanmelden, niet licht teleur gesteld worden. En toch, niettegenstaande men hier zoo weinig mogelijk op beperking kan wijzen, begon de nieuwe cursus in 1883 met niet meer dan 175 leerlingen. Dat dit ook volstrekt geen bizonder geval is, zien wij, wanneer we het aantal leerlingen gedurende een reeks achtereenvolgende jaren nagaan.

Van 1870 tot en met 1882, was het gemiddelde cijfer toch 184 leerlingen.

Indien wij nu het aantal leerlingen der burger ambachtschool, bij eene meer algemeene waardeering van dat onderwijs op 400 stellen, dan moeten we bekennen, met het oog op de zoo even genoemde cijfers, dat zij goed bezocht wordt. En 400 is maar 1/3 gedeelte van 800. Wel telt de burger avondschool te Rotterdam een 800-tal leerlingen; wij hebben hier echter denzelfden toestand als te Deventer, namelijk een doorloopenden cursus.

Beschouwen wij nu eens de andere steden, dan hebben we Amsterdam met een bevolking van pm. 338000 — 159 aantal leerlingen.

den Haag	»	»	»	118000 —	100	» »
Arnhem	»	»	»	42000 —	130	» »
Utrecht	»	»	»	69000 —	100	» »
Leeuwarden	»	»	»	29000 —	100	» »

Dat het schoolgeld, dat aan sommige ambachtsscholen wordt geheven, van invloed is op het aantal leerlingen, kan waar zijn.

Duidelijk is het echter, dat, waar wij bij de ambachtsscholen in ons land zoo'n verschil in verhouding, tusschen de bevolking der Gemeenten en het aantal leerlingen der ambachtsschool aantreffen, men bij eene bespiegelende beschouwing, zooals de heer M. trachtte te geven, rekening heeft te houden met zeer vele eigenaardige plaatselijke toestanden, die op 't moment, voor mij ten minste, te ingewikkeld zijn om hier te ontleden.

Aan de ambachtsschool te Leeuwarden is het onderwijs gratis. Daar bestaat dus geen andere belemmering, dan dat daar nog niet al de in aanmerking komende vakken worden onderwezen. De vakken timmeren, meubelmaken en smeden, leveren echter verreweg het grootste contingent, zoodat, indien onze ambachtsschool de meest mogelijke uitbreiding onderging het getal van 125 leerlingen nooit zou worden overschreden. Dit wordt volgens het cijfer van den heer M. ƒ 140 per leerling, ƒ 17.500 gulden. Meer dan een derde der leerlingen komen echter van buiten de gemeente, uit de provincie, zoodat men op rekening der gemeente niet meer dan 2/3 der geheele uitgaaf kan stellen. Voor de Gemeente Leeuwarden werd dit. . . . . ƒ 11.700.
voor de Provincie. . . . . » 5.800.

De Burger Dagschool en een der Herhalingsscholen zouden dan echter opgeheven kunnen worden, zoodat indien de Ambachtschool te Leeuwarden eene gemeentelijke inrichting werd, gesubsidieerd door de provincie, de Gemeente, zonder hare uitgaven te vermeerderen voor de Burger Dagschool, een ambachtsschool in de plaats zoude krijgen. Eene uitgaaf van ƒ 11.700 voor een zoo uitgebreid mogelijke ambachtsschool kan voor een Gemeente als Leeuwarden volstrekt geen overwegend bezwaar zijn.

Het zijn dan ook geen enkele bevoorrechten, die van deze ambachtsschool zouden kunnen profiteeren. Allen die belang stellen in onderwijs, hoe arm ze dan ook mogen zijn, en welk met de bouwkunde in verband staand practisch vak ze ook mogen kiezen, allen kunnen dan hun opleiding aan de ambachtsschool vinden, en dat voor de betrekkelijk geringe som van ƒ 11.700.

Waarlijk, de grootste tegenstanders moeten tot de overtuiging komen, dat ze toch de ambachtschool verkeerd hebben beoordeeld. De tijd zal, vertrouwen wij, dan ook wel komen, dat zij niet meer met die finantieele bezwaren hebben te kampen, als met eenige dier inrichtingen thans nog het geval is, en ook niet meer gedoemd zullen zijn, om alleen in enkel bevoorrechte gemeenten te kunnen worden opgericht. Voor die gemeenten, welke volgens de Wet verplicht zijn, een burger- dag- en avondschool te openen, kan het geen groot financieel bezwaar zijn, daarvoor eene ambachtsschool in de plaats te stellen. De Wet staat dit toe, en voor de 70 à 80 % overschietende leerjongens, die niet aan de burger dagschool datgene kunnen vinden, wat ze zoo zeer noodig hebben, wordt dan naar behooren gezorgd. De kleine gemeenten, die geen ambachtsschool kunnen bekostigen, moeten hunne burgeravondscholen zoodanig inrichten, dat de aanstaande ambachtslieden daar een degelijke *technische* cursus kunnen volgen.

Wordt vervolgd.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Hetgeen te Rotterdam op bouwkunstig gebied in den laatsten tijd is voortgebracht, kan behalve de nieuw in aanbouw zijnde schouwburg en eene R. K. Kerk aan den Goudschen Rijweg niet op grooten vooruitgang aanspraak maken.

Wel zijn hier en daar eenige vorderingen te bespeuren, doch voor het meerendeel zijn de nieuwe bouwproducten zonder stijl of karakter en geven blijk van zonder smaak of kunstzin te zijn opgesmukt met motieven, die de ontwerper zelf met den naam van Hollandsche Renaissance bestempelt.

Een ieder bouwt tegenwoordig Oud-Hollandsch . . . . ! ' met welken wijdschen titel hij den stijl zijner bouwproducten aanduidt. Overal baksteen, afgewisseld met bergsteen of cement, topgevels met krullen, eindvormen, pinacles, windvanen enz.; doch men bemerkt alras hoe weinig onze schoone geschiedkundige overblijfselen der 17e eeuw zijn bestudeerd of nagevolgd. Men begrijpt niet, dat een gewone gemetselde gevel met architraaf en kroonlijst of tuitgevel, beter voldoet, dan een gevel met allerlei versieringen welke zonder smaak of kunstzin zijn aangebracht.

Voornamelijk is dit op den nieuwen Boulevard alhier te bespeuren; en schittert er al een enkele parel onder hetgeen in de laatste jaren aldaar is gebouwd, het geheel kan ons nog geenszins bevredigen.

De tweede koopstad des rijks zal zich echter spoedig mogen verheugen in het bezit van een gebouw, dat haar, voor zooverre wij thans reeds kunnen nagaan, alle eer zal aandoen, nl. de nieuwe schouwburg, architekt de heer J. Verheul Dzn.

Hoewel de ligging van dit gebouw, in de Aert v. Nesstraat, niet eene der gelukkigste is, zoo mag men echter met grond hopen, dat die straat na verloop van tijd eene gunstige verandering zal ondergaan.

Het terrein van den schouwburg is groot 73 M. bij 34 M., de voorgevel heeft thans eene hoogte bereikt van ongeveer 20 M., en het achtergedeelte (tooneel met toeschouwersruimte en bijvertrekken) is opgemetseld tot + 10 M. boven den beganen grond, zoodat spoedig met het stellen der vijf ijzeren kapspanten boven de tooneelruimte een aanvang zal kunnen worden gemaakt. Het tooneel heeft eene breedte van 25.20 M. en eene diepte van 18 M., welke zoo noodig tot 25 M. kan worden verlengd; de geheele hoogte (tooneel met ondertooneel) bedraagt ongeveer 22 M.

Bij het maken van den voorgevel wordt gebruik gemaakt van Waalsteen (± 5.000.000 stuks) en Pilsnersteen (± 425 M³) welke laatste geleverd wordt door de firma de Donker & van Rogge te Luik.

Het ijzerwerk, voornamelijk kap- en balkijzer, te zamen ongeveer 300.000 Kg., wordt geleverd door de Gutte Hoffnungs hütte te Sterkrade.

De hoofdgroep boven den voorgevel zal voorstellen »de Poesie", de beelden die in de nissen komen terzijde van den voorsprong, »Mozart en Shakspeare;" nog zullen vier medaillon-portretten van tooneelspelers en tooneelschrijvers den gevel versieren. Het geheel belooft eene waardigen gevel te zullen worden voor dezen tempel der kunst.

Later hopen wij op dit gebouw terug te komen; wij kunnen echter thans niet eindigen, zonder te gewagen van den grooten spoed, waarmede de heer J. H. Vos. van Almeloo, het werk uitvoert; op den 3den Mei van dit jaar werd de eerste steen gelegd en alle kans bestaat, dat op den gestelden termijn, Juli 1885, het geheele werk glasdicht en onder den kap zal zijn gebracht en in Mei 1886 wordt opgeleverd.

De reeds genoemde kerk aan den Goudschen Rijweg is gebouwd door den heer Keizer, architekt te Venlo. De schoone toren, met ranke spits, aan de hoeken geflankeerd door 4 kleinere spitsen, treft u reeds bij het inkomen der Hugo de Grootstraat, (de straat welke recht, tegenover de kerk is gelegen). Ook de ranke, diepliggende vensters en ingangen, benevens de gelukkige silhouette van het geheel, doen een kunstvaardige hand kennen.

Naderbij komende, wordt ons oog nog meer getroffen door de met juistheid aangebrachte schakering der kleuren, teweeg gebracht door zwarte en roode steen, die de ernstige stemming van het gebouw nog verhoogt.

Hebben wij thans getracht u het een en ander over de bouwkunst te derer stede mede te deelen, over den toestand der bouwkundige vereenigingen alhier is weinig te vermelden. De afdeeling bevindt zich nog steeds in een tijdperk van crisis. De Commissie uit haar midden heeft nog geen rapport uitgebracht op de aan haar gestelde vragen. Wat het antwoord zal zijn, weten wij niet. Zij, die de afdeeling los willen maken van de Maatschappij, zijn volkomen in hun recht, waar zij zeggen: de afdeeling voldoet niet aan hetgeen men van haar m a g en k a n verwachten; maar waar zij die schuld willen werpen op de Maatschappij en voornamelijk op het vermaard geworden a r t. 52. vergeten zij het kwaad te veel, dat in eigen boezem schuilt en dat niet alle 50 leden, die de afdeeling in de laatste jaren heeft verloren, geoffered zijn op het altaar der Maatschappij, maar op het altaar, dat zij, die afdeeling ZELVE, heeft opgericht. Wij zouden haar wel dezelfde woorden willen toeroepen, die de Minister Modderman bij de aanneming van zijn strafwetboek tot de Tweede Kamer richtte:

HERZIE U ZELVE!!

AHASVEROS.

PRIJSVRAGEN.

KERKBOUW TE KATWIJK AAN ZEE.

Door Heeren Kerkvoogden wordt bekend gemaakt, dat de Jury van beoordeeling der ingezonden ontwerpen voor den bouw eener nieuwe kerk te Katwijk aan Zee zal bestaan uit de heeren: Prof. E. Gugel, W. Springer, O. Baron van Wassenaer van Catwyck en kerkvoogden der gemeente.

In een buitengewoon nummer van dit Blad werd mededeeling gedaan van de bekroning, door de Jury voor de prijsvraag voor een nieuwe Beurs te Amsterdam toegewezen.

Wij kunnen thans een bericht mededeelen, dat ongetwijfeld met groote belangstelling zal worden vernomen, namelijk dit, dat een der vijf plannen, welker ontwerpers tot den tweeden engeren wedstrijd worden toegelaten, is ingeleverd door de heeren Th. Sanders en H. P. Berlage, architecten te Amsterdam.

In tegenstelling met reeds verspreide berichten kunnen wij mededeelen, dat de dag waarop de tentoonstelling der plannen zal worden geopend, nog niet is bepaald.

CORRESPONDENTIE.

Een bouwkundige, te Delft. Het zal de 10 bekroonde plannen behandelen. Van hetgeen u verzoekt, is reeds vóór uw schrijven werk gemaakt.

INGEZONDEN.

Het Bestuur der Maatschappij is zoo welwillend geweest, het door mij ingezonden stuk over de Rotterdamsche kwestie door eenige woorden te laten volgen, welke onbeantwoord konden blijven, indien het slot ervan niet eene, door niets gemotiveerde verdachtmaking inhield. Hoezeer het mij ook tegen de borst stuit, mag ik daaromtrent het stilzwijgen niet bewaren.

Het Bestuur leidt uit het verslag der afdeelings vergadering van 19 September 1884 af, dat de door mij genoemde redenen niet de ware kunnen zijn. Dat in die vergadering echter ook van de genoemde en dergelijke redenen zijn te berde gebracht, is een feit, al zij het ook dat slechts een er van met enkele woorden in het verslag is vermeld. Een feit is het mede, dat meerdere leden der Maatschappij alhier, en zeer waarschijnlijk ook wel elders, aanstoot vinden in de door mij genoemde feiten, welke, op een enkele uitzondering na, in de officieele verslagen van de Algemeene vergaderingen zijn vermeld.

Op grond hiervan pretendeer ik de waarheid en niets dan de waarheid geschreven te hebben, en nu is het mij niet duidelijk hoe bij, welke de waarheid zegt, gemeld kan worden de leden der Maatschappij op een dwaalspoor te willen leiden. Ik heb altijd gedacht, dat dit alleen door het zeggen en verspreiden van onwaarheden kon geschieden. Bij het neerschrijven van die woorden, is de logica aan het Bestuur ontsnapt.

Al ware het nu het geval geweest, dat van het door mij geschrevene niets op de bedoelde vergadering is gezegd, dan beschouwe men het als een aanvulling van het daar gesprokene.

W. C. VAN GOOR.

BERICHT.

Een artikel over de Waterleiding te Arnhem, en het Verslag der Vergadering van de Afdeeling 's-Gravenhage, kunnen wegens plaatsgebrek eerst in een volgend nummer worden opgenomen.

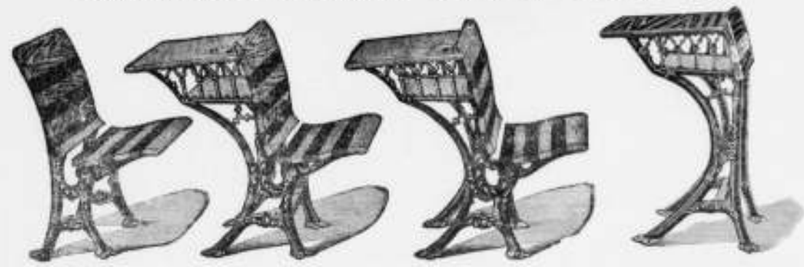
FRED. STIELTJES & C°. Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM

hebben voor dadelijke levering gereed:

2243

AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.

Bekroond met de hoogste onderscheiding.



Philadelphia 1876. Parijs 1878. Amsterdam 1883.

Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.

Henri Huinck & Co.

Bouwmaterialen en Machinerieën.

ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEG 2.

2244 VERWARMING.
VENTILATIE.
DROOG-INRICHTINGEN.
GESNEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.
BROEIKASTEN — WINTERTUINEN.
POMPADOUR EN ANDERE ZEEZET.
CEMENT-TEGELS.
Zandsteen.
Fonteinen. Sieraden. — Gierstorten.
Kunsthekwerken. — Schoorsteenpotten.
CARTON PIERRE.
HOUTEN PARKETVLOEREN.
PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.
Verzilverd, Gefacetteerd, Gegraveerd of Verguld Spiegelglas.
GLAS IN LOOD.
CATHEDRAALGLAS.
DAGLICHT-REFLECTOR.
GLASDECORATIE.
GLAS-ASSURANTIE.
METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN

Th. SANDERS,

Iets over de Inrichting

VAN

BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

BELANGRIJKE VEILING VAN HOUT

afkomstig van het

Gebouw voor Schoone Kunsten

der Intern.-Kol. en Uitvoerh.-Tentoonstelling te Amsterdam in 1883.

J. H. STROETHOFF,

Deurwaarder, als lasthebbende van zijn principaal, zal op *Dinsdag 25 November* 1884, des voormiddags ten 10 ure, in »CAFÉ NEUF", Ferdinand Bolstraat hoek Jacob van Campenstraat, te Amsterdam, presenteeren te verkoopen: eene partij

Greenen en Vuren

PLATEN, DEELEN en SCHROOTEN,

waarbij voorkomen eene aanzienlijke hoeveelheid **Greenen Platen 3-4-5.**

☞ Notitien zijn van Vrijdag 21 November af te bekomen ten kantore van genoemden Deurwaarder, Heerengracht bij het Koningsplein 427. 2246

2245 **AANBESTEDING.**

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Zaandam* zullen op Donderdag den 27 November 1884, des 's namiddags ten 1 ure in het Gemeentehuis AANBESTEDEN:

1°. Het maken van eene verplaatsbare houten ziekenbarak.

2°. Het dempen en rioleeren van de sloot tusschen den stationsweg en het Schapenpad.

Bestekken zijn à f —.50 per Expl. verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Inlichtingen worden gegeven door den Gemeente-architect

J. VAN DER HOOGH.

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.

GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883.

BEKROOND: Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN

MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN. GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen, Londen, Boston.**

OPGERICHT 1850. 2247

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

Voor zoo ver de voorraad strekt, zijn voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, bij de ondergeteekenden te verkrijgen.

Bouwkundig Tijdschrift 1881 f 5 —

Bouwkundig Tijdschrift 1882 „ 5.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.
Uitgevers.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN

2234 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dingsdag den 2den December 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 411.

Het maken van twee dubbele Wachterswoningen nabij de brug over de Oude Maas te Dordrecht, alsmede het uitvoeren van eenige bijkomende werken.

De besteding geschiedt volgens § 75 van het bestek.

Het bestek ligt van den 14den November 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur Jhr. W. HOEUFFT te *Rotterdam* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Heer Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 21sten November 1884 ten 10.30 voormiddags.

UTRECHT, den 13den November 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2235 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 2den December 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 412.

Het maken van een Plankier in de haven te SNEEK.

De besteding geschiedt volgens § 26 van het bestek.

Het bestek ligt van den 14den November 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur L. J. DE SONNAVILLE te *Groningen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te komen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 25sten November 1884 ten 10 ure voormiddags.

UTRECHT, den 13den November 1884.

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH.
BOCH FRÈRES.
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2236

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2237

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
2238 EN
Stal-Benoodigdheden.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat.
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

MARTIN & Co. BOUWORNAMENTEN, enz.
Achter Oosteinde N°. 244,
BIJ HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.
2239

METAALVERVEN
ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.
SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)
G. DUPILLE & E. CHALMEL Succrs.
8 RUE D'ENGHIEN, PARIJS. 2241

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk TB bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.

Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.

Zij zijn uitstekend geschikt om zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.

Het vocht-werend element van onze bepleistering TB is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat

Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften betreffende het aanwenden van onze verven op de meest vochtige muren, is voor iedereen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar.

☞ *Zie het artikel »Verven de Ruoltz" in N°. 28 van het Bouwkundig Weekblad.*

Uit de hand te koop:

Te NIJMEGEN is *te koop:* **EEN PERCEEL**, groot: ruim 380 C.A. gelegen op den besten en druksten stand. Uit het gebouw dat

36 meter gevelbreedte

heeft, kunnen met eenige kosten

VIJF FLINKE WINKELHUIZEN

gemaakt worden, terwijl ook het geheele pand tot

HOTEL, RESTAURANT of CAFÉ

kan ingericht worden. 2242

Aanbiedingen onder letter X aan den Boekhandelaar F. L. VAN AMMERS, *'s Bosch.*

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 2240
BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.
D. S. M. KALKER,
AMSTERDAM. Telephoon N°. 352.
MUSGRAVE'S
LANGZAAM VERBRANDENDE KACHELS
zijn de beste en zuinigste tot heden bekend.
Zilv. Medaille, Amsterdam 1883.

Modellen ter bezichtiging.



Catalogussen verkrijgbaar

Deze Kachels zijn onderzocht door de gezondheids-Commissien op de Tentoonstellingen te *Parijs* en te *South Kenzington*, en door de Schoolcommissie te *Leeds*, en bevonden als zijnde de **doelmatigste kachels** voor KAMERS, SCHOOLLOKALEN en VESTIBULEN.

Zij worden met Coaks gestookt en vorderen *zeer weinig brandstof.*

☞ **Branden zonder eenig gevaar dag en nacht door.**

Het veel succès zijn deze Kachels den vorigen winter in werking geweest bij particulieren, schoollokalen en in het HOTEL GARNI. Plantage alhier.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 48

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEE.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Eenige mededeelingen betreffende de waterleiding te Arnhem. — Verslag van de Vergadering der Afdeeling Leeuwarden, gehouden 14 November 1884. — Verslag van de Vergadering der Afdeeling 's-Gravenhage, gehouden 14 November 1884. — Verslag van de vereenigde vergadering der afdeeling Leiden en omstreken enz., gehouden 20 November 1884. — Ingezonden. — Prijsvraag. — Binnen- en buitenlandsche berichten.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Amsterdam.

Op de gezellige bijeenkomst van Vrijdag 28 dezer liggen ter inzage: *de periodieke tijdschriften*, en worden tentoongesteld: *ontwerpen van den architekt H. W. Veth te Dordrecht.*

NB. Leden van de Maatschappij hebben toegang tot deze en volgende bijeenkomsten.

EENIGE MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE WATERLEIDING TE ARNHEM

Nu de waterleiding te Arnhem zoo langzamerhand hare voltooiing nadert, zal het misschien vele lezers van dit Weekblad niet onaangenaam zijn eenige bizonderheden daarvan te vernemen. Om het denkbeeld omtrent het geheel dezer waterleidingwerken zoo duidelijk mogelijk te doen zijn, acht ik het 't beste, de onderdeelen in diezelfde volgorde te behandelen, als welke zij door hunne functie ten opzichte van elkander innemen.

Die onderdeelen zijn: het terrein van de „prise d'eau" der waterleiding, de verzamelputten, de centrale- of zuigput, het ketel-gebouw met schoorsteen, het machinegebouw, het hoog-reservoir en de buisleiding.

Het terrein van de „prise d'eau" der waterleiding is gelegen in het Arnhemsche Broek, een laaggelegen stuk weiland aan de zuid oostzijde der stad. De zuidzijde van dit land wordt begrensd door den Westervoortschen dijk, die vader Rhijn het overstroomen dezer laag gelegen gronden moet beletten.

De talrijke grondboringen, op het terrein van de „prise d'eau" gedaan, hebben aangetoond, dat er zuiver drinkwater steeds in voldoende hoeveelheid aanwezig zal zijn. Tot de zuiverheid van dit welwater draagt voornamelijk bij, dat het eene natuurlijke filtreering ondergaat door een bedding van zuiver zand en kiezel, welke bedding over een groote uitgestrektheid tot op zekere diepte in dit terrein aanwezig is. Of nu de waterstand van den Rhijn — die in de onmiddelijke nabijheid stroomt — geen invloed heeft op den waterstand van dit welwater, is mij niet bekend; maar wel, dat men op goede gronden kan aannemen, dat de richting van den onderaardschen waterstroom loopt van het N. O. naar het Z. W., dat is: van de hoog gelegen heuvelenrij naar den lager gelegen Rhijn.

Ten einde dit welwater nu te verzamelen, zijn op het terrein van de „prise d'eau" drie verzamelputten gemaakt. Deze putten hebben een binnenw. diam. van 1 M. en zijn hoog 15 M.

De putkrans is van gegoten ijzer; hierop rust het metselwerk van beste klinkerputsteenen in zand. De dikte van dit metselwerk — dat den waterdoorlatenden wand van den put vormt, bedraagt 0.34 M., de hoogte 7.50 M. Het bovenste gedeelte dezer putten is volkomen waterdicht en bestaat uit gegoten ijzeren ringen, elke ring hoog 1 M., onderling door flenzen en schroefbouten verbonden.

Gedrukt 26 November 1884.

Aangezien de kruin dezer putten belangrijk hooger gelegen is dan het terrein, heeft men rondom taluds gemaakt, voorzien van brikgloolingen.

Uit deze drie verzamelputten wordt het water door middel eener hevel-leiding naar de centrale- of zuigput gevoerd; deze leiding bestaat voor het grootste gedeelte uit gegoten ijzeren buizen, doch bevat ook enkele koperen. Deze laatsten zijn aangebracht ter plaatse waar men voor eventueele grondzetting bevreesd, het afknappen van de sockets of flenzen van ijzeren pijpen verwachten kon; een gevaar dat door toepassing van het meer buigzame koper vermeden wordt. De centrale of zuigput is geplaatst achter het machine-gebouw, en heeft een binnenw. diam. van 3 M. bij een hoogte van 15.5 M. Het onderste gedeelte, tot een hoogte van 9 M., is evenzoo samengesteld als het bovenste gedeelte der verzamelputten (ijzeren ringen uit één stuk gegoten, ter hoogte van 1 M.); het overige is metselwerk, het geheel is volkomen waterdicht. De onderlinge afstand van deze vier putten bedraagt ongeveer 100 M.

Alvorens verder eene beschrijving der gebouwen te geven, wensch ik even stil te staan bij de deugdelijke wijze waarop hunne fundeering is saamgesteld.

De gebouwen met toebehooren zijn gesticht aan den Westervoortschen dijk; de kruin van dezen dijk is gelegen op 14.50 M. + A P. 1) De fundeeringput heeft men ontgraven tot 9 M. + A P. en daarna afgeheid met damplanken en dampalen; vervolgens verder ontgraven en uitgebaggerd tot + 5.50 M. + A P. en aangevuld met grof rivierzand, behoorlijk ingewaterd. Voor het ketelgebouw met schoorsteen bedraagt de hoogte dezer zandaanvulling ruim 5 M., voor het machinegebouw, 1 M. Hierop heeft men een betonlaag gestort, ter hoogte van 0.80 M. voor het ketelgebouw met schoorsteen en ter hoogte van 1.40 M. voor het machinegebouw. Op dit massieve onderstel heeft men gemeend veilig het metselwerk te kunnen aanvangen en gevrijwaard te zijn voor verzakkingen die, nimmer gewenscht, in 't bizonder op den geregelden gang der machines eenen zeer storenden invloed zouden kunnen uitoefenen.

De toegang tot het ketelgebouw heeft men langs een hardsteenen trap die zich binnen het gebouw bevindt. Het peil van den vloer is gelegen op 11 M. + A P. Twee cilindervormige ketels van belangrijke afmetingen zijn in een geheel vuurvaste ommetseling aangebracht, waaromheen weder een waalsteenbekleeding is opgetrokken.

Van deze ketels, waarin zich de beweegkracht moet ontwikkelen, is alzoo weinig meer te zien dan de vuurmonden; de omkleeding echter, die als schoon metselwerk behandeld wordt, is zeer net met gekleurden metselsteen versierd. De kolenhokken, mede in dit lokaal aanwezig, zijn hiervan afgescheiden door roldeuren, uit gegolfd gegalvaniseerd plaatijzer saamgesteld. De dakbedekking is mede van dit laatste materiaal vervaardigd, de kapspanten zijn van ijzer.

De schoorsteen verheft zich op een vierkant voetstuk, heeft een gemiddelden binnenw. diam. van 1.30 M. bij een hoogte van 25 M., en is inderdaad een gelukkige uitzondering op de eentoonige gelijkvormigheid der fabrieksschoorsteenen bij ons te lande. Men heeft door een zeer gelukkige toepassing van gekleurde metselsteenen, de steenmassa voor het oog op behaaglijke wijze verlevendigd.

Van uit het ketelgebouw daalt men weder af naar de machinekamer, waarvan de vloer een meter lager ligt. Ofschoon bij mijn bezoek nog niet geheel in gereedheid, zoo belooft het een goeden indruk te zullen maken. Aangezien dit lokaal bijna geheel onder den beganen grond is gelegen, ontvangt het zijn licht door middel van groote koekoeken. De wanden, naar eisch der constructie met versterkingspilasters ingedeeld, zullen op eenigszins artistieke wijze met tegel-lambriseeringen worden bekleed.

De machines, aan welker monteering men druk bezig was, zijn geleverd door de „Dinglersche Maschinenfabrik" te Zweibrücke. Boven de machinekamer bevinden zich in het machinegebouw de woningen voor machinist en stoker benevens een lokaal voor de Directie.

De gebouwen zijn opgetrokken van baksteen met een goede toepassing van Escauzijnschen steen en zandsteen van la Rochette. Op enkele plaatsen heeft men een versiering van gekleurden metselsteen aangewend, terwijl een inscriptiesteen, de stichting enz. vermeldende, in den voorgevel van het machinegebouw zal worden geplaatst

Van deze gebouwen naar het hoog-reservoir is een groote sprong, dit moet ik erkennen. Ofschoon de overgang geleidelijker zoude zijn, indien ik zou trachten de lezers iets mede te deelen van de schoone vergezichten welke de weg oplevert die naar het hoog-reservoir voert, acht ik dit onderwerp, hoe verleidelijk ook, hier minder ter plaatse en dus: punctum.

Uit de hiervoren omschreven centrale- of zuigput wordt het water door middel der perspomp-machines gebracht in de hoofdleiding voor het hoog-reservoir en de buisleiding der stad. Het hoog-reservoir ligt op ongeveer driekwart uur afstand van het terrein van de „prise d'eau" en ongeveer 55 M. hooger. Van de heuvelachtige omstreken, waaraan Arnhem zijn overbekende schoone ligging dankt, heeft men deze plaats (Moskowa geheeten), als eene der hoogstgelegene punten, het best voor het doel geschikt geacht.

De platte grond van dit reservoir vertoont een cirkel met een binnenw. diam. van 20 M.; de zijwand is hoog 5 M. terwijl de hoogte naar het midden toe iets vermeerdert. De inhoud bedraagt ongeveer 1500 M³. De bodem bestaat uit cementbeton; in het midden er van bevindt zich een aanvoerbuis. De ringvormige wand heeft een gemiddelde muurdikte van 1.40 M. De zoldering is overwelfd en als volgt geconstrueerd. Drie rijen gegoten ijzeren kolommen zijn concentrisch geplaatst en onderling door een ringvormig balkijzer verbonden. Tusschen deze balkijzers zijn segmentvormige gewelven geslagen, waarover eene gemetselde aanraseering afwaterend is aangebracht. Op deze aanraseering is tot op terreinshoogte grond gestort, zoodat van het reservoir boven den grond niets anders te zien is dan de opening, die er toegang tot verleent. De waterspiegel ligt bij gevulden toestand op 67 M. + AP.

Van de buisleiding bestaat de hoofdleiding uit buizen wijd 0.30 M., de hierin geplaatste afsluiters zijn geconstrueerd volgens het „systeem Halbertsma." Op twee plaatsen heeft men een cilindervormigen windketel gelegd,

1) Het centrum der stad is gelegen op pl.m. 14.20 M. + A P.

die de regelmatige snelheid van het water in de buisleiding bevordert.

De concessionaris is de „Compagnie Générale des Conduites d'Eau" te Luik, die de levering van al het gegoten ijzerwerk in eigen beheer heeft gehouden.

Met het maken van de projecten voor deze werken werd belast de Heer H. P. N. Halbertsma, Ingenieur te Rotterdam, welke tevens tot directeur der uit te voeren werken benoemd werd. Den heer Ingenieur J. A. Roest van Limburg, werd de leiding der werkzaamheden te Arnhem opgedragen.

De gebouwen met toebehooren werden aangenomen voor 72 mille door de heeren van IJkelen en Opzoomer uit Nijmegen; het hoog-reservoir door de heeren van Burken en Wissing uit Oosterbeek. Met het dagelijksche toezicht op deze werken waren respectievelijk belast de heeren P. W. Zijderlaan en A. J. A. Engelenkamp.

Aangenaam is het mij aan deze mededeelingen een woord van lof te kunnen toevoegen over de wijze van uitvoering dezer bouwwerken. Behoudens een enkel bouwkundig detail van zeer ondergeschikt belang draagt alles den stempel van soliditeit en doordachte constructie.

Ten slotte uit ik de beste wenschen voor het welslagen dezer onderneming; een welslagen, dat uit een sanitair oogpunt, aan de gemeente en uit een finantieel, den ondernemers ten goede moet komen.

Velp, Nov. '84 W. J. DE GROOT.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEEUWARDEN, GEHOUDEN 14 NOVEMBER 1884.

(*Vervolg van pag.* 309.)

Bij deze regeling komt men in geen conflict met sociale toestanden, en men heeft zooveel mogelijk voor *al* de aanstaande werklieden, bazen en opzichters gezorgd. Dat men bij het oprichten eener nieuwe zaak, onderscheidene vraagstukken heeft op te lossen, spreekt wel van zelf. Ook is dit het geval bij het oprichten eener ambachtsschool. Om echter van een niet gezonden, inwendigen toestand dezer inrichtingen te spreken, omdat men *denkt*, dat voor sommige vraagstukken geen goede oplossing is te vinden, gaat een weinig te ver.

Indien leeken dit doen, kan men dit toegeven; maar nu een van de eerste architekten in het publiek deze technische zaak verwoordeelt, zonder voldoend terrein te hebben verkend om volkomen overtuigd te zijn, dat hij daartoe het recht heeft, omdat de punten in kwestie, werkelijk niet beter opgelost kunnen worden, dan dit tot nu toe werd gedaan, tenminste aan die inrichtingen, waarmede hij heeft kennis gemaakt, zou niet genoeg veroordeeld kunnen worden, indien wij niet van de goede bedoeling overtuigd waren.

De kwestie der werkstukken, het fnuiken van de ambitie der leerlingen, omdat men oefeningstukken moet laten maken, die, nadat ze gemaakt zijn, geen bepaalde bestemming hebben; de concurrentie tegenover de werkbazen, de noodzakelijkheid om al het werk dat wordt besteld te moeten aannemen, en men dus genoodzaakt zal zijn *de inrichtingen van onderwijs* te veranderen in werkplaatsen met jongens, dat alles wordt hier verkeerd voorgesteld.

Een leerling der ambachtsschool werkt pl.m. 25 uren per week. Door elkaar wordt ongeveer de helft van deze tijd besteed aan oefeningstukken zonder bestemming; bijv. het maken van houtverbindingen, kapgebinten, trapconstructien, het vijlen van rawetten, het drijven van lijsten enz. enz. Nu heeft ieder leerling 12½ uur 's weeks over voor het maken van werkstukken van waarde. Indien men deze stukken aan de bazen of fabriekanten verkoopt voor een prijs, overeenkomende met de uitgaven welke hij moest doen, indien hij ze in zijn eigen werkplaats had laten maken, kan van eene concurrentie met de industrieelen geen sprake zijn.

Oppervlakkig beoordeeld zoo de school concurrent worden van den werkman. Was er echter geen ambachtsschool, zoo zou de jongen zijn diensten bij een baas moeten aanbieden. Daar wordt gemiddeld 60 uur per week gewerkt. Nu werkt een jongen der ambachtsschool, volgens 60 uur per week, gedurende den geheelen drie-jarigen cursus 31½ week aan werkstukken van waarde.

Indien het nu waar is, dat door de aanwezigheid der ambachtsscholen zooveel meer werkstukken worden geleverd, dan vóór het bestaan dier inrichtingen, pleit dit in de eerste plaats zeer voor de nuttige werking dezer scholen. De jongen toch, die niet van de ambachtsschool profiteert en dus, zooals wij vroeger hebben aangenomen, een jaar langer van de lagere school gebruik maakt, is, terwijl de leerling der ambachtsschool den drie-jarigen cursus van die inrichting doorloopt, twee jaren bij den baas. Hij werkt alzoo gedurende dien tijd 104 weken, terwijl eerstgenoemde slechts 31½ week aan stukken van bepaalde bestemming werkt. Hoe grooter dus deze zoogenaamde concurrentie is, hoe treuriger de oude toestanden in het licht treden. De kwestie der werkstukken pleit dus *zeer ten gunste* van de ambachtsscholen.

Wat het fnuiken van de ambitie der leerlingen betreft, dit kan gerust aan den tact van onderwijzers en directie worden toevertrouwd. Hier ook houdt alle redeneering op, indien bestaande toestanden bewijzen dat het tegendeel waar is. Niettegenstaande bv. de a. s. timmerlieden aan de ambachtsschool te Leeuwarden niet minder dan ¾ gedeelte van hunnen tijd besteden aan werkstukken zonder bestemming, is de ambitie niet alleen voldoende, maar geregeld *zeer goed* te noemen. De werkstukken worden niet langer dan hoogstens twee jaren bewaard, waarna men dat materiaal weer voor andere oefeningstukken bemuttigt.

De jaarlijksche tentoonstelling der school werkt ook uitstekend. Wanneer de leerling zijne familieleden kan laten zien, wat hij gemaakt en hoever hij het reeds gebracht heeft, dan verzeker ik u dat hij trotsch is, zoo zijne ouders hem hunne goedkeuring te kennen geven. Hij gevoelt zoo dat hij vooruit gaat, en daardoor worden dikwijls die edele hartstochten in beweging gebracht, die anders niet zelden blijven sluimeren. Het is een voortdurend streven zijn werkstuk zoo af te maken, dat het minstens kan concurreeren met dat van zijn buurman, en het aantal uren hetwelk voor dat werkstuk wordt genoteerd, niet het hoogste cijfer zal aanwijzen. Dat hierdoor liefde voor het vak wordt aangekweekt behoeft zeer zeker geen betoog.

Wat het aannemen van *al* het werk dat besteld wordt aangaat, behoeft dit bij een welingerichte ambachtsschool, zelfs wanneer *alle* leerjongens der Gemeente de school bezochten, niet noodzakelijk te zijn. Duidelijk is het echter, dat naarmate het aantal leerlingen toeneemt, men minder kieskeurig *behoeft* te zijn in het aannemen van werk. Met het oog toch op den zeer uiteenloopenden aanleg der leerlingen moet men, wil men ieder zooveel mogelijk naar een wel doordacht leerplan laten werken, meer uiteenloopende werkstukken laten vervaardigen, naarmate het getal leerlingen aangroeit. Dat sommige inrichtingen daartoe gedwongen waren uit gebrek aan voldoende fondsen zou wel treurig zijn, en deze omstandigheid zou zeer zeker de invloedrijke vakmannen aansporen, om zoo spoedig mogelijk een juiste verhouding tusschen inkomsten en uitgaven te bewerkstelligen.

Verder beweert de heer M. dat het metselen, stucadooren en steenhouwen vakken zijn, niet geschikt om aan een ambachtsschool te worden onderwezen.

Deze bewering van den geachten spreker is moeielijk te begrijpen. 't Zou natuurlijk te ver voeren, indien ik hier de leerplannen van genoemde vakken ging ontwikkelen. Men zou dit trouwens ook beter kunnen laten zien dan wel omschrijven. Dat echter geen dezer vakken ongeschikt zoude zijn om aan de ambachtsscholen als leervak te worden opgenomen, zou spoedig blijken, indien er zich slechts een *voldoend aantal* leerlingen voor had aangemeld. Dat men voor een enkelen leerling geen steenhouwerswerkplaats plus al het benoodigde aanschaft, is zeer natuurlijk, en niet inconsequent. Men zou dit voor niemand doen, onverschillig voor welk vak hij zich ook had aangegeven, daar aan een ambachtsschool de resultaten in een goede verhouding moeten blijven met de uitgaven. Het zou bij de opname van het onderwijs in het steenhouwen aan een ambachtsschool tevens blijken, dat dit vak niet duurder, maar veel goedkooper zoude zijn dan bijv. het timmeren, of meubelmaken. Het zagen, frijmen, schuren, polijsten,

het in- en uit den steen bestelen van letters of vlakornament neemt toch zeer weinig materiaal, terwijl men tevens in geen der vakken meer geschikt voor den leverancier kan werken, dan juist bij het steenhouwersvak. Sluisteenen voor regenwaterbakken, en potten, gootsteenen, neuten, vijzels, grafzerken, schoorsteenmantels, enz. enz., zijn zaken die geheel of ten minste grootendeels afgewerkt kunnen worden, zooals wij dat in een steenhouwersmagazijn duidelijk kunnen zien; tevens zou het boetseeren voor steenhouwers en stucadoors zeer noodzakelijk zijn, en dit is toch de meest goedkoope practische oefening.

Neen, de ambachtsschool zorgt voor alle vakken, waarvan de opleiding te wenschen overlaat, omdat, afgezien van alle mogelijke nadeelen, die reeds voor een gedeelte althans zijn ontwikkeld, het teekenen hand aan hand moet gaan met het werken, en dit onafscheidelijk daarmede moet zijn verbonden. Zij maakt geen verschil tusschen metselen, stucadooren en steenhouwen of timmeren, meubelmaken en smeden. Men moet dus gulweg bekennen, dat de ambachtsschool bij eene algemeene invoering juist in die behoeften zal voorzien, door den handwerkstand reeds zoo lang gevoeld, en dat het practisch werken op de school geen *groote gekheid* maar *noodzakelijk is*, omdat men zonder die onmogelijk aan de allereerste eischen van het bouwk. onderwijs kan voldoen.

Hoe men aan de ambachtsscholen is gekomen, heb ik hierboven reeds in het kort ontwikkeld. Daaruit blijkt duidelijk, dat het oprichten van ambachtsscholen de oplossing is van een dringende vraag des tijds en dat het initiatief voor het oprichten dezer scholen is uitgegaan, of van bouwkundigen en industrieelen, of van specialiteiten op 't gebied van onderwijs, of van deze gecombineerd. Dat men aan de bazen de schuld geeft van de dikwijls zoo slechte ontwikkeling van den werkman, en dat men hem voor de voeten werpt, zich het lot van den ambachtsman niet meer aan te trekken, is zeer onbillijk. Hij, die zich ook grootendeels zelf heeft moeten vormen, heeft geen onderwijs-inrichting, maar een zaak, om voor zich en de zijnen de noodzakelijke levensbehoeften te verdienen, en kan het zijn wat vooruit te komen. Dit is geen zelfzucht, maar plicht.

Wel is de toestand in kleine steden en groote dorpen dikwijls beter dan in grootere steden en bestaat er een bepaalde band tusschen den baas en den leerling; dit is echter volstrekt geen bewijs, dat de leerling een ferme opleiding in zijn vak krijgt. Het is in den regel een zeer eenzijdige ontwikkeling, en hij wordt in de gunstigste gevallen juist gevormd voor het werk van de clienteele van zijn baas. In het land der blinden is »één-oog" koning.

Dat echter de verhouding tusschen den baas en den leerjongen somtijds uitstekend is, bleek mij nog in Deventer, toen een der eerste bazen dier plaats mij vertelde, dat hij voor eenige jaren, toen er een weesjongen bij hem in de leer was, naar de voogden was gegaan om de belangen van dien jongen te bespreken, en den regenten, voor zijne betere vorming, een vakschool had aanbevolen. Hij rekende zich niet verantwoord dezen jongen bij hem in de leer te behouden, daar hij toch in geen opzicht met de ambachtsscholen kon concurreeren. Hij beloofde aan de weesvoogden den jongen terug te zullen nemen, nadat deze den cursus achter den rug had. Dit heeft hij dan ook gedaan. Hij verzekerde mij, dat er van dien jongen eigenlijk een geheel ander mensch was gegroeid. Was hij vroeger onhandig, nu was hij een knecht aan wien men veel kon toevertrouwen. Liefde voor zijn vak ging nu gepaard met een juist inzicht, ook in die zaken, welke niet aan die vakschool onderwezen werden. Daar hij een weesjongen was, bestond de mogelijkheid hem naar eene school buiten de Gemeente te zenden, om *werken* te leeren.

Voor den zoon van eene arme weduwe of timmerknecht is hier echter geen denken aan. Hij moet zich tevreden stellen met de gelegenheden in de plaats zijner inwoning. Een welgezinde baas zal dan ook wel zoo goed mogelijk voor zijne opleiding zorgen. Met den besten wil, kan hij hem echter niet datgene geven, waarin eene welingerichte ambachtsschool zoo juist voorziet.

Daardoor kan er ook zoo moeielijk een goede hand ontstaan, tusschen den baas en den leerling. De laatste gevoelt toch dat hij zoo erg langzaam vooruitgaat en werpt de schuld hiervan op den baas. Ook de ouders zijn niet tevreden, omdat zij misschien kennis hebben gemaakt met jongens die hunne eerste opleiding aan een ambachtsschool hadden genoten. Zij declineeren den baas in de oogen van den leerjongen, en in die van het publiek. Kan het verkeerder, en is het niet te betreuren, dat er nog zoovele vakmannen zijn, die geen sympathie voor de ambachtsscholen gevoelen, omdat zij ze niet van nabij hebben leeren kennen, of door een verkeerd geplaatste jalousie de métier?

Het groote nadeel dat de ambachtsscholen vallen onder de wet van middelbaar onderwijs, zie ik niet in. Of moet de ziekelijke toestand der burger dag- en avondscholen nog langer voortduren, dan reeds tot groot nadeel van duizende jongelui plaats vond? Neen, het is tijd, meer dan tijd, dat ook de laatste burgerdagschool worde opgeheven, en een herziening wordt ingesteld in het leerplan der burger avondscholen. Aan *deze* laatste inrichting dient een technische cursus te worden gegeven, waarbij het zwaartepunt op de hoofdzaak, het teekenonderwijs, wordt gelegd, waar populaire werktuigkunde en practische meetkunde worden onderweven, en den jongelui tevens wordt geleerd, in eenvoudige taal hun gedachten uit te drukken. Voegt men daarbij de projectieleer en het boetseeren, zoo hebben wij bij een juiste verdeeling dezer vakken al in hoofdzaak het programma voor de burger avondschool aangegeven.

Dat de heer M. zich ergert aan de programma's van sommige ambachtsscholen is waarschijnlijk een vingerwijzing, om deze met frissche oogen, gesteund door toegenomen ervaring, te herzien. Het is zeer wel mogelijk, dat de inrichting van sommige ambachtsscholen en het onderwijs, hetwelk daar wordt gegeven, te wenschen overlaat. Daarom is het zoo goed, dat deze gewichtige zaak ter sprake is gekomen. Het past mij echter niet de verschillende ambachtsscholen de revue te laten passeeren. Dit zij opgedragen aan een zeer *bevoegde Commissie*, bestaande uit zoowel practische als onderwijskundige mannen. Deze brengt zonder aanzien des persoons advies uit, opdat het onderwijs aan ambachtsscholen op zuiver terrein kome.

Zeker is het echter, dat er weinigen met den heer M. zullen meegaan, waar hij beweert, dat vakken als meetkunde, rekenen en taal b.v., bijna overbodig zouden kunnen worden geacht voor een ambachtsschool; en dat er ambachtsscholen zijn waar het bouwkundig teekenen en de constructieleer als bijvakken worden beschouwd, was mij ten eenemale onbekend. Wanneer aan een ambachtsschool de taak juist wordt opgevat, zal niemand kunnen beweren dat zij geleerd is.

Dat er vele onder zijn, die er niet toe konden komen hunne zonen bij eene baas in de leer te doen, kan men begrijpen, wanneer men de hierboven geschetste periode van den leerjongen bij den baas van nabij heeft leeren kennen. Dat de jongens van sulke ouders nu naar de ambachtsschool worden gezonden, is zeer natuurlijk. De stand van den ambachtsman zal daardoor rijzen en de kantoren zullen niet meer zooveel last hebben van die zoogenaamde fatsoenlijke jongens, die hunne diensten als klerkje komen aanbieden.

Dat onder de leerlingen der ambachtsschool de eigenlijke ambachtsstand het minst vertegenwoordigd is, geloof ik ook minder juist. In Leeuwarden toch behooren de ouders der leerlingen voor niet minder dan het 5/6 gedeelte tot dien stand, en wij lezen in het verslag der ambachtsschool te Utrecht (1883) dat 12 der leerlingen waren opgenomen in de verschillende weeshuizen, 11 de zoons waren van weduwen, de vaders van 10 jongens het ambacht van timmeren uitoefenden;

van	2	dat van	metselaar.	van	1	dat van	aannemer.
»	6	»	» smid.	»	2	»	» kruidenier.
»	3	»	» schilder.	»	1	»	» ambtenaar.
»	2	»	» behanger.	»	1	»	» stucadoor.
»	7	»	» werkman.	»	2	»	» koetsier.
»	1	»	» stoffeerder.	»	2	»	» schipper.
»	1	»	» scheepmaker.	»	4	»	» opzichter.
»	1	»	» wagenmaker.	»	2	»	» tapper.
»	1	»	» bakenmeester.	»	2	»	» groefbidders.
»	1	»	» zoutbereider.	»	3	»	» koopman.
»	2	»	» boekhouder.	»	1	»	» zeeman.
»	1	»	» landbouwer.	»	2	»	» bleeker.
»	1	»	» tabakskerver.	»	2	»	» tuinman.
»	1	»	» draaier.	»	1	»	» bakker.
»	1	»	» meubelmaker.	»	2	»	» winkelier.
»	2	»	» bediende.	»	2	»	» kantoorbed.

terwijl van één leerling de vader zonder beroep was.

Ook te Arnhem is de ambachtsstand onder de leerlingen der ambachtsschool verreweg het sterkst vertegenwoordigd.

Hoe deze toestand in Amsterdam, den Haag en Rotterdam is, is mij onbekend, ik heb echter reeds voldoende bewezen, dat ook deze beschuldiging niet rechtmatig is.

Dat het onderwijs aan sommige ambachtsscholen ietwat te hoog is opgevoerd, en men de degelijke vorming van den a.s. ambachtsman daardoor wel een weinig uit het oog heeft verloren, moet men veronderstellen, als de heer M. spreekt van die »heertjes" die meenen, dat zij bij het verlaten der school aan den ambachtsstand zijn ontwassen. Een groot gedeelte der schuld moet men hier echter ook bij de ouders zoeken, welke hunne jongens zoogenaamd »over het paard tillen."

Dat dit in de eerste plaats een groot ongeluk is voor den jongen, beaam ik ten volle, en het zou ook wel degelijk een ramp voor de maatschappij worden, indien deze toestand regel was. Dat dit echter niet het geval is, zien wij in het verslag van de ambachtsschool te Arnhem van 1882. De heer Mr. J. Everts B.Hz. schrijft: »Goed en degelijk werk, vervaardigd door bruikbare werklieden, ziedaar de maatstaf waarnaar de resultaten der ambachtsschool worden beoordeeld. Om die elementen eener juiste beoordeeling zoo volledig mogelijk te verkrijgen, heeft het bestuur zich in den laatsten tijd toegelegd op de zamenstelling van een stamboek der oud-leerlingen, waarin worden aangeteekend, alle opgaven die kunnen verkregen worden betreffende de loopbaan der leerlingen na het verlaten der ambachtsschool, zoowel wat betreft den winkel en den werkkring, als het werk, het gedrag en het loon van den oud-leerling, en vooral ook het oordeel van den patroon. Niet altijd zijn die opgaven even gemakkelijk te verkrijgen; vele patroons vinden een dergelijk onderzoek niet aangenaam of gewenscht; en aan hunne goede gezindheid en medewerking is ons te veel gelegen, om die op die wijze in de waagschaal te stellen. Aan diegenen hunner, die ons met gewaardeerde openhartigheid daarin behulpzaam waren, en ons voorlichten waar het door ons gevraagd werd, zij daarvoor hier een woord van erkentelijkheid gebracht. Alles wat ons op de hoogte kan stellen van den loopbaan onzer vroegere leerlingen, hunne gebreken ons kan aanwijzen, en ons omtrent hunne opleiding kan voorlichten, zal altijd met dankbaarheid, maar tevens met nauwgezette discretie door ons worden opgenomen. De patroons, de deskundigen, maar tevens de belanghebbenden, zijn het, die ons daarin in de eerste plaats van dienst kunnen zijn.

Uit de verkregen opgaven, die in het algemeen zeer gunstig mogen genoemd worden, is ons één ding reeds duidelijk gebleken, de ongegrondheid n.l. van het verwijt, dat de ambachtsschool hare eigenlijke roeping, de vorming van ambachtslieden, niet of slecht weinig zoude vervullen.

De ambachtschool, zeggen velen, vormt een soort, en geen zeer goede, van architekten of opzichters; de leerlingen dier scholen trachten eene hoogere positie dan die van ambachtsman machtig te worden; gewone ambachtslieden levert de ambachtsschool niet. Het stamboek toont aan, dat van de 88 leerlingen die van af de oprichting der school haar met een eind-diploma verlieten, er thans nog 72 als ambachtsman werkzaam zijn; 3 van hen zijn overleden, 3 verlieten het ambacht, terwijl er 7 als teekenaar of onderbaas, en 3 als opzichter bij den Waterstaat en den aanleg der Staatsspoorwegen zijn in dienst getreden. In het geheel traden dus van de 88 er 10 in eene hoogere betrekking.

Hierbij moet worden opgemerkt, dat deze opgaaf alleen loopt over de leerlingen, die een eind-diploma verwierven; diegenen hunner die daarvoor niet in aanmerking kwamen, zullen wel tevens de minst geschikten geweest zijn voor eene betrekking van onderbaas of opzichter. Wanneer daarom het overzicht over alle oud-leerlingen werd genomen, zoude ongetwijfeld het resultaat ten gunste van hen, die werkman zijn gebleven, uitvallen. Bovendien mag daarbij niet over het hoofd worden gezien, dat de zucht naar verbetering van positie een loffelijk streven is, en dat het bestuur daarom slechts met eigenaardig leedgevoel zijn oud-leerlingen naar betere betrekkingen ziet opklimmen. Toch blijft de verbetering van het gehalte van den werkmansstand, het vormen van bekwame ambachtslieden, het voornaamste streven van de ambachtsschool; en de gegevens van ons stamboek leeren ons, dat wij daarin ons doel niet voorbij streven. De arbeid en het werk door onze leerlingen in de werkplaatsen geleverd, doen ons die meening met vertrouwen uiten. Laten zij spreken, die onze leerlingen in dienst namen, en zich tevens wisten los te maken van kleingeestige vooroordeelen, en van de invloeden van misplaatst eigenbelang. Wij zullen onzerzijds niet betwisten, dat de leerling, die na een driejarigen cursus de werkplaats betreedt, in uiterlijke bedrevenheid en bruikbaarheid achterstaat bij hem, die een gelijk aantal jaren reeds in de werkplaats heeft doorgebracht, maar wanneer onze leerling zich de gewoonten en eischen die de patroon moet stellen, heeft eigen gemaakt en de eigenaardige richting, die de school onvermijdelijk in zijn werk brengt, voor die van den werkwinkel heeft plaats gemaakt, zal weldra het groote voordeel van opleiding en kennis onmiskenbaar aan het licht treden. En reeds nu zouden wij er op kunnen wijzen hoe onze oud-leerlingen, die tot mannen opgegroeid, als volslagen knecht dienst doen, in de werkplaatsen onder de besten worden gerekend. En het is daarom niet een verklaarbare voorliefde voor onze inrichting, maar het zijn de resultaten die zij afwerpt, die ons de overtuiging schenken dat binnen langer of korter tijdverloop de meesterknechts in de werkplaatsen, hoofdzakelijk uit de ambachtslieden die de ambachtsschool heeft gevormd, zullen genomen worden."

Doch genoeg, ik hoop u door het gesprokene overtuigd te hebben, dat de welingerichte ambachtsschool, juist omdat hier overdag onderwijs wordt gegeven, de meest gewenschte plaats is voor de opleiding van den a.s. ambachtsman. Voor de degelijke opleiding van den werkman moeten wij juist in haar onze kracht zoeken. Wanneer men nu daarnaast burger avondscholen, ook voor voortgezet bouwkundig onderwijs opricht, zoo zal én voor den ambachtsman, én voor den werkbaas, én voor den opzichter zoo goed mogelijk zijn gezorgd. Men heeft dan den socialen toestand in dit opzicht zoo goed mogelijk geregeld. Om het klassikaal onderricht aan welke inrichting van onderwijs dan ook *geheel* te verwijderen, is naar mijn bescheiden meening niet zeer onderwijskundig. Doch basta. De heer M. voert geen strijd tegen de détails, alleen tegen de beginselen; en hoewel ik beweer, dat men de waarde van ee.. ambachtsschool juist in hare details leert kennen en de gunstige resultaten juist te danken zijn aan de goede opvatting der details, eindig ik met dit resumé:

1°. dat door het meer algemeen oprichten van ambachtsscholen het bouwkundig onderwijs zóó geregeld wordt, dat het niet alleen ten goede komt aan de enkelen die door bizonderen aanleg en ijver uitmunten, of die door toevallige gunstige maatschappelijke omstandigheden zijn gezegend, maar ook in de eerste plaatst aan die velen, die, toegerust met slechts voldoenden aanleg en ijver, behoefte hebben aan meerdere steun en leiding, dan zij bij den baas en het burgeravondschool onderwijs kunnen vinden; dat het bouwkundig onderwijs dan ook ten goede komt aan hen, bij wie den aanleg beneden het middelmatige en den ijver niet meer dan voldoende is te noemen; die voor hunne opleiding juist aan die geheele toewijding behoefte hebben, welke alleen aan een ambachtsschool is te vinden, zoodat zij niet gedoemd zullen zijn, steeds middelmatige krukken te blijven, maar door het ambachtsschool onderwijs, tot bruikbare handwerkslieden worden gevormd; dat het aan de welingerichte ambachtsschool regel is, dat de leerlingen, met slechts voldoende aanleg en ijver het gestelde doel bereiken; dat dit doel is, den degelijken grondslag te leggen bij den a.s. handwerksman, ten einde hem in staat te stellen met vrucht het hoofd te kunnen blijven bieden aan de moeielijkheden, die steeds hoe langer zoo grooter worden, om met eere te kunnen blijven in dezelfde maatschappelijke positie waarin hij geboren is; dat dit onderwijs *zóó* moet worden gegeven, dat de beste leerlingen ook de beste handwerkslieden worden; dat zij het vak hunner keuze zóó hebben leeren kennen, dat zij zich selve wel degelijk bewust zijn, te kort te zullen schieten in eene betrekking als opzichter of onderbaas; terwijl zij den weg hebben leeren kennen om, indien zij in de gelegenheid zijn, voortgezet bouwkundig onderwijs te ontvangen, zij na ernstige studie degelijke opzichters of werkbazen kunnen worden.

2°. Dat het in het belang is van den Staat de ontwikkeling van den handwerksman zooveel mogelijk te bevorderen; dat voor het aanbrengen dezer ontwikkeling het eerst in aanmerking komen de ambachtsscholen, omdat deze ook *dagscholen* zijn, en hier tevens *werken* wordt geleerd, en dat men alleen in kleine gemeenten niet anders dan noode daarvoor de burgeravondschool dienstbaar maakt; dat een zoo algemeen mogelijke toepassing van het ambachtschool onderwijs zeer gewenscht, ja, noodzakelijk is voor de welvaart en den bloei van onze natie; dat een inrichting van onderwijs, waar men niet let op de intellectueele ontwikkeling van den leerling, waar men alzoo vooruit kan weten, dat de gunstige resultaten tot de pia vota zullen behooren, niet pleit tegen de inrichtingen van onderwijs in het algemeen, maar alleen tegen één in het bizonder.

3°. dat juist, omdat de sociale toestand zoodanig is, dat de werkman zoo spoedig mogelijk van het loon zijner kinderen moet profiteeren, hij hierin wordt geholpen door het oprichten van ambachtsscholen, opdat hij in de gelegenheid worde gesteld, zijne zonen, zoodanige opleiding te doen geven, dat zij reeds op 15 à 16 jarigen leeftijd in staat zijn hem in het onderhoud van zijn gezin niet onbelangrijk te steunen.

De Voorzitter brengt den spreker zijnen dank en, naar hij kan oordeelen uit de onverdeelde aandacht waarmede de voordracht is aangehoord en 't krachtig applaus aan 't einde er van, ook die der bijeengekomen leden en niet-leden dezer afdeeling. Hij uit den wensch, dat 't gesprokene meerdere bekendheid moge erlangen, en verzocht den spreker zijne rede af te staan, om die in haar geheel in 't Bouwkundig Weekblad op te nemen; in ruimeren kring verspreid, kan ook van anderer opinie ten dezen opzichte blijken en uit wisseling van gedachten iets goeds voortkomen. 't Doet den Voorzitter dan ook genoegen uit naam van den spreker mede te kunnen deelen, dat hij niet alleen daartoe bereid is, maar gaarne ook staande de vergadering de opinie omtrent dit zeer belangrijk onderwerp van andere leden wenscht te hooren, om de zijne daar tegenover te kunnen verdedigen.

Het lid Rooseboom vraagt nadere inlichtingen en wenscht *sprekers* opinie gaarne te vernemen omtrent de burger avondschool; wenscht hij die te *behouden* of geheel te doen *vervallen*.

De heer Baron réplicceert, dat hij de burger avondschool wenscht te behouden;

1e. omdat de leerlingen der ambachtsschool, na afloop van den drie-jarigen cursus aan die inrichting van onderwijs, gelegenheid zullen hebben voortgezet onderwijs te erlangen;

2e. omdat er ambachten zijn, die aan eene ambachtsschool niet kunnen worden onderwezen, zooals die van bakkers, kleermakers, en andere vakken, en de jongens wier keuze op zoodanig vak valt, daar eene plaats kunnen vinden;

3e. zullen er verder steeds gevonden worden, die bezwaar hebben tegen ambachtsschool onderwijs en deze worden alsdan in de gelegenheid gesteld onderwijs aan de burger avondschool te volgen.

Dit denkbeeld komt het lid Rooseboom wel wat idealistisch voor; eene ambachtsschool en daarnevens een burger avondschool zal zeker veel financieele bezwaren opleveren; dit bezwaar van den heer Metzelaar acht hij hiermede niet voldoende weerlegd.

De heer Baron preciseert nader zijn denkbeeld door op te merken, dat indien de ambachtsschool, en de burger avondschool in een gebouw werden vereenigd, dezelfde onderwijzers, gereedschappen en leermiddelen voor beiden zouden kunnen dienen en de kosten daardoor niet zoo hoog worden opgedreven.

Het lid Noordendorp merkt op, dat dan zeker door spreker een theoretische en practische ambachtsschool bedoeld wordt, en vraagt of 't maximum cijfer van 125 leerlingen voor deze Gemeente, door den heer Baron opgegeven, niet te laag gesteld is; waarop door den laatste wordt geantwoord, dat hij dit cijfer met eenige zekerheid kan bepalen uit de verschillende verschijnselen die zich reeds hebben voorgedaan, o. a. ook uit telling der jongens die nog onderwijs bij de bazen ontvangen. Door de ter vergadering aanwezige werkbazen wordt geconstateerd, dat sinds de oprichting der ambachtsschool, bijna geene leerjongens meer te krijgen zijn.

Het lid Stoett is van meening, dat de burger avondschool zooals die hier ter stede is ingericht, volkomen aan 't doel, door den heer Baron gesteld, beantwoordt; ook is het bezoek aan deze inrichting van onderwijs, na de oprichting van de ambachtsschool niet verminderd.

De heer Baron neemt dit gaarne aan, hij wenscht echter tusschen de beide inrichtingen meer verband; directie en leeraren moeten zamen werken en met elkaar in contact komen opdat meer één geheel worde verkregen. Daartoe zou de combinatie in een gebouw met dezelfde onderwijzers en leermiddelen onder eene directie veel bijbrengen. Voor onderwijs aan eerstbeginnenden keurt spreker echter de burger avondscholen af, omdat daar geen werken wordt geleerd.

De heer Stoett wenscht te constateeren, dat hij met het onderwijs der ambachtsschool is ingenomen, en hoopt, dat het door hem gesprokene niet zal worden opgevat als zoude hij de ambachtsschool niet welgezind zijn.

De heer Mr. J. C. Meijer, als belangstellende in deze vergadering geïntroduceerd, vraagt verlof om ook zijne opinie in deze zaak, waarin hij veel belang stelt, te mogen geven. Hij heeft het stuk van den heer Metzelaar maar even, staande de vergadering, gelezen, en niet geen breed verschil tusschen de beide heeren; door den heer Metzelaar wordt hoofdzakelijk op de financieele bezwaren gewezen en hierin is het verschil met de opinie van den heer Baron wel 't grootst. Dat ambachtsscholen te duur zijn voor kleinere plaatsen acht ook hij een groot bezwaar. Men moet rechtvaardig zijn en overal moet men van de ambachtsschool kunnen profiteeren, zal deze instelling in 't algemeen aan 't doel kunnen beantwoorden, en dan stuit men zeker op te groote financieele bezwaren.

Beide heeren zijn in deze zaak niet tot den kern doorgedrongen en hadden verder moeten gaan. Waar zij de opleiding van den ambachtsman wenschen na te gaan hadden zij moeten beginnen met de lagere school. De ongeschiktheid van den werkman vooral ten platten lande ligt, volgens sprekers meening, in hoofdzaak in 't gemis aan teekenonderwijs op de lagere scholen. Zelfs in Japan, zegt spreker, maakt het teekenonderwijs, evenals lezen, schrijven en rekenen, een integreerend deel van 't lager onderwijs uit.

De heer Rooseboom is 't volstrekt niet met den vorigen spreker eens; hij niet *geen gering* verschil in opvatting tusschen den heer Baron en den heer Metzelaar; de heer Meijer heeft zeker de verhandeling te vluchtig gelezen. De heer Metzelaar toch geeft duidelijk te kennen, dat hij geen ambachtsschool wil en de opheffing van de bestaande wenschelijk acht. Spreker wil 't debat niet rekken maar verklaart, dat hij de meening van den heer Meijer, wat de noodzakelijkheid betreft om aan de lagere scholen teeken onderwijs te geven, volstrekt *niet* deelt. Nadat de heeren Meijer, en Baron hierover nog nader hebben gesproken en eerstgenoemde zijn dank aan de vergadering heeft betuigd, dat hij in de gelegenheid werd gesteld aan de discussien over dit belangrijk onderwerp deel te nemen, sluit de Voorzitter de vergadering, na de leden voor hunne talrijke opkomst, de geïntroduceerden voor hunne belangstelling en den heer H. H. Cramer als waarnemend Secretaris bedankt te hebben.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING 's-GRAVENHAGE, GEHOUDEN 14 NOVEMBER 1884.

De Voorzitter vestigt de aandacht der leden op twee geschenken, welke de afdeeling heden mocht ontvangen, als:

1°. van den heer G. J. Morre, lid van het Bestuur, eene verzameling van autographien, zooals die door dien heer bij het onderwijs aan de polytechnische school te Delft worden gebruikt; eene verzameling, die, wegens de groote uitgebreidheid en duidelijkheid waarmede alle mogelijke constructien zijn behandeld, in de hoogste mate leerrijk is. De vergadering bracht dan ook bij monde van den Voorzitter den heer Morre welgemeenden dank voor dit inderdaad zoo belangrijk cadeau.

2°. van den heer P. F. W. Mouton, een exemplaar van een werk, uitgegeven bij de firma Mouton & Co., met den titel »*Industriel Receptenboek*", een werk, met van uitvoering en rijk van inhoud; immers men vindt daarin verscheidene honderden voorschriften, bijeen verzameld uit verschillende bouwkundige werken en tijdschriften, die voor industrieelen van het meeste belang zijn.

Door die uitgave toch is een waarlijk nuttig werk verricht. Met belangstelling werd dan ook van dit geschenk nota genomen en besloten den heer Mouton daarvoor de erkentelijkheid der vergadering over te brengen.

De heer Joh. Mutters Jr. sprak daarop over de *hout-cement-daken*. Deze dakbedekking, bij velen wellicht nog niet bekend, wordt reeds sedert ongeveer 40 jaren in Duitschland met goed gevolg toegepast. De uitvinder was de heer Carl Samuel Haeusler. In het vorige jaar werden niet minder dan 150.000 M² met dit materiaal gedekt, behalve de leverantiën der later opgerichte fabrieken, als b. v. die van Weber bij Leipzig, welke fabriek in 1883 8.600 M² aflevere.

Dewijl het materiaal alleen voor vlakke daken is te gebruiken, kan men, even als bij de zinken daken, eene verdieping er mede winnen. In tegenstelling van de zinken daken, levert eene bedekking met hout-cement het voordeel op, dat de lokaliteiten daaronder in den zomer koel en in den winter warm blijven; daarbij is de

prijs minder dan die der zinken daken en zijn de onderhoudskosten zeer onbeduidend. Ook door de zeer vlakke, desverkiezend horizontale ligging en de onoplosbare vaste bestanddeelen, worden bij stormen of stortregens geene nadeelen toegebracht. Verscheidene regeeringen, staats- en stadsbeambten hebben dan ook de meest gunstige getuigschriften omtrent deze bedekking afgegeven en werd zij als beveiliging tegen brandgevaar aanbevolen.

Behalve het aangevoerde, kunnen nog als voordeelen dezer bedekking worden genoemd:

1°. Daar zij geheel zonder naad of voeg is en dus in één vlak, kunnen geen regen of sneeuw doordringen.

2°. Gelijk reeds meermalen in Duitschland geschied is, bieden die daken gelegenheid aan daarop een droog- of bleekveld of tuin aan te leggen; men heeft b. v. dit toegepast boven het laboratorium van de technische Hochschule te Aken, waardoor men tegelijk een eigenaardig panorama verkrijgt.

3°. Wordt het bedoelde dak met goede hout-cement en het daarvoor aangewezen papier met kiezellijm, volgens het voorschrift, uitgevoerd, dan blijken reparatien volkomen onnoodig te zijn.

Spreker legt eene lijst over, houdende de namen der verschillende gebouwen, alwaar deze daken zijn toegepast. Volgens het daarvan aangeboden model is de helling dezer daken zeer gering en wel van slechts 5 tot 8 cM. per M. De sparren worden, wanneer de constructie zulks toelaat, gelegd als een gewone bintlaag onder de bovengenoemde helling, op een onderlingen afstand van 0.50 M. tot hoogstens 0.75 M., bij eene zwaarte van 7 bij 14 of 10 bij 20 cM. en op afstanden van 3 tot 4 M., ondersteund door nok en gordingen. Op deze sparren brengt men de bebording van 22 mM. Daarop wordt eerst eene zandlaag gebracht om de bebording geheel te vrijwaren tegen de door de 1ste papierlaag eventueel te dringen hout-cement. Dan legt men de eerste papierlaag ter breedte van 1.40 tot 1.60 M., zorg dragende, dat de tweede strook 15 cM. over de eerste dekt; vervolgens bestrijkt men deze papierlaag met eene laag verwarmde hautcement. Vloeibaar zijnde, wordt de cement met een zachten borstel dun en gelijkmatig uitgestreken.

Daarna rolt een tweede werkman de 2e papierlaag onmiddelijk achter den borstel af en drukt die met vlakke hand op de nog warme hout-cement, zóó dat er geen blazen onder blijven. De papierlagen worden in verband gelegd, in dier voege, dat de naden in het midden komen. Op gelijke wijze handelt men ook met de 3e en 3e laag, steeds zorg dragende, dat er geene vouwen in het papier ontstaan en op de uitgestreken cementlaag direkt het papier volgt. Zoodra de tweede papierlaag is aangebracht, worden er zinken randen aan de gootzijden en aan de gevelzijden eenvoudige zinken opstanden, ter hoogte van dezen rand aangebracht.

Na de laatste cementlaag wordt deze ter dikte van 3 cM. terstond bestrooid met steenkolengruis, koolasch of beter nog met fijngestooten slakken; hierop eene laag fijn zand van 1 cM. en eindelijk grove kiezel, ter dikte van 5 cM., die een weinig wordt vastgeloopen. Die kiezellaag is noodig tegen de werking van de zon, verkrijgende het hout-cement dan allengs een groote hardheid, zonder de buigzaamheid te verliezen. Voor een M². dakvlak zijn, naar verhouding van het klimaat, noodig, 3—3½ K.G. hout-cement, 0.60 tot 0.70 K.G. papier en *f* 0.40 arbeidsloon, zoodat de prijs van deze dakbedekking alsdan wordt *f* 2.30 per M²., gerekend bij hoeveelheden van minstens 50 M². Bij grootere hoeveelheden kan de prijs tot *f* 2.— verminderen, wanneer het grind in de onmiddelijke nabijheid te verkrijgen is.

De heer Mutters heeft zich met de agentuur voor deze bedekking alhier belast en dit alreeds met het beste gevolg toegepast bij de onlangs gedane verbouwing van de magazijnen van den heer Osthoff.

De geachte spreker hield daarna de vergadering nog eenigen tijd bezig over *Spaansche graniettoorten*. Uit de voorhanden monsters bleek ten volle, dat men in Spanje prachtige soorten van natuurlijken steen vindt, die, in groote hoeveelheden aanwezig zijnde, voor velerlei bouwwerken gebruikt worden. Die, welke het meest verwerkt wordt, is de zoogenaamde *Uijo*. Ofschoon een zacht soort graniet, verkrijgt die evenwel op den duur, vooral aan de zeelucht blootgesteld zijnde, eene zeer groote hardheid. De voordeelen van dien steen zijn, dat hij niet verweerd en de vorst er volstrekt geen schadelijken invloed op uitoefent. Er zijn muren, die van vóór Christus dagteekenen en nog goed bewaard bleven. In de provincie Gallicie, in het noorden van Portugal, wordt die steensoort veel verwerkt. Zij wordt gevonden in het district Uljo, aan de noordzijde van de baai van Vigo, eene tamelijk groote havenplaats van Spanje en is gemakkelijk te verwerken, zoodat het arbeidsloon per M². staat tot dat van hardsteen, als 1 : 2. De prijs per M². ruw behakt, franco Rotterdam, komt, bij niet te kleine hoeveelheden, op *f* 65.—, zoodat men als eenheidsprijs kan aannemen, dat die verwerkt *f* 115.— per M². zal kosten. De bestanddeelen zijn kwarts- mica en veldspath. Het soortelijk gewicht is 2.4; bij zachtere zandsteensoorten is het 1.9. Nog zij hier vermeld, dat de prijs in Spanje per M³. slechts bedraagt *f* 15.—

De tweede soort heet *Castrellos;* wordt gevonden op het eiland San Simson, in de baai van Vigo en is eenigszins geeler van kleur, doch overigens van gelijke eigenschappen als de eerstgenoemde.

De derde soort, *Moëra* genoemd, is fraai van kleur, doch zeer bros. Deze wordt in Spanje veel verwerkt voor buitenmuren, doch alsdan bepleisterd. Vrij zeker zouden de twee eerstgenoemde steensoorten, zoowel door de kleur als door het glinsteren der daarin aanwezige mica, een aangenaam effect maken om b. v. met baksteen te worden verwerkt.

Ten laatste vestigt de heer J. H. Muller de aandacht der vergadering op het gebruik van *carton pierre*, uit de fabriek van den heer Eduard Berthold te Leipzig. Behalve een album, houdende eene groote collectie van allerlei teekeningen van plafonds, paneelversieringen enz., had die heer de welwillendheid, verscheidene van die stukken ter bezichtiging aan te bieden. Inderdaad liet de uitvoering daarvan niets te wenschen over; voegt men hierbij den fabelachtig lagen prijs en het zeer geringe gewicht, dan is dergelijk werk, althans voor tijdelijke versieringen, zeer zeker aan te bevelen.

Eindelijk vraagt de heer G. J. Morre het woord en zegt, dat, ofschoon het onderwijs in de bouwkunst zich in vroegeren tijd in hoofdzaak bepaalde tot de studie der 5 bouworden, er toch enkelen waren, die een veel ruimer blik hadden. Spreker wijst daartoe op een boekje, dat hem toevallig in handen is gekomen, met den titel: »d' algemeene Bouwkunde, volgens d' Antyke en hedendaagsche manier, door eene beknopte inleiding afgeschetst en van veel onvoegzame bewindselen en verbasteringen ontwachteld en verbeterd door W. Goeree te Amsterdam, bij Wilhelmus op 't Rokin in Geero 1681".

De heer Morre leest daaruit een en ander voor, waaruit blijkt, dat, op welke eigenaardige wijze dan ook, de schrijver een scherpe en vaak juiste kritiek geeft over de bouwwerken van dien tijd.

VERSLAG VAN DE VEREENIGDE VERGADERING DER AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN, EN DER VEREENIGING »BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE LEIDEN.

In het gebouw tot »Nut van 't Algemeen" werd Donderdag 20 November eene vereenigde vergadering gehouden van de »Afdeeling Leiden" en van de vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap", die, behalve door de leden der beide vereenigingen, werd bijgewoond door leden van de Afdeeling Leiden der Ned. Maatschappij tot Bevordering van Nijverheid, der Kamer van Koophandel en Fabrieken, van het Leidsche Departement »Tot Nut van 't Algemeen" en vele belangstellenden. Het ontwerp, aanleg van telephonen, was voor Leiden dan ook van groot gewicht.

De Voorzitter der vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap," de heer W. A. van Lith, opende de vergadering met een woord van welkom aan allen, die gehoor hadden gegeven aan de uitnoodiging der beide vereenigingen gedaan; gaarne had hij de leiding der vergadering aan den Voorzitter der Afdeeling Leiden gelaten, maar op diens aandrang moeten zwichten, als zijnde de vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap" de oudste, en van wien ook het denkbeeld was uitgegaan, zulk een belangrijk onderwerp ter sprake te brengen. Maar is het vooral de ouderdom onzer vereeniging, ging spreker voort, die hier den voorrang genoot, die ouderdom belet ons niet met den nieuwen tijd mede te gaan, en bouden onderwerpen als thelephonie en electrische verlichting onze aandacht bezig. Vele der tegenwoordig zijnde heeren vervolgde spreker, zagen eenige weken geleden, dat eene aanvrage

om concessie bij den gemeenteraad was ingekomen, om ook in onze stad telephonische geleidingen aan te brengen. Zou dat in onze gemeente kunnen slagen? Hoe zou men dien aanleg bedoelen? En ten derde, zullen de kosten, evenals in vele plaatsen, *f* 120 per jaar bedragen? Om deze en meer andere vragen te beantwoorden, noodigden wij de heeren Reding en van Capellen uit, om sympathie op te wekken voor een spreekmiddel met personen op afstanden, hetgeen in vele gevallen zeer nuttig en gemakkelijk kan weren. Genoemde heeren waren onmiddelijk bereid aan deezen roepsiem gehoor te geven en zullen in de eerste plaats hunne voornemens en plannen ontwikkelen, om daarna u allen in de gelegenheid te stellen, vragen te doen, welke zij zullen trachten te beantwoorden.

De heer van Cappellen nam daarop het woord, zeggende: met vreugde de uitnoodiging der beide vereenigingen te hebben aangenomen, om een en ander over den aanleg van telephonische geleidingen mede te deelen. Hij achtte het zich een eer voor zulk een talrijk en uitgelezen gehoor op te treden, en zag hierin het bewijs dat Leiden's burgerij belang stelde in de zaak, waartoe de heeren Reding en hij reeds het initiatief hadden genomen en dat zij bereid zijn om mede te werken en tot het gestelde doel te geraken, n.l.: aan Leiden een telephoonnet te verschaffen. Vervolgens wees spreker er op, dat reeds vroeger over de inrichting en werking van den telephoon een voordracht was gehouden en hij zich daarom nu zou onthouden van eene beschrijving der toestellen, om alleen te trachten de vraag te beantwoorden: »Hoe kan in Leiden een goed en goedkoop telephoonnet tot stand worden gebracht?"

Dat deze vraag van het grootste gewicht is, zal men gereedelijk toestemmen. Het geldt hier een algemeen belang, terwijl het nut en gemak, door den telephoon verschaft, door niemand zal worden betwist. De uitgebreide toepassing, waarin zich dit vernuftig uitgedachte instrument na een bestaan van slecht weinige jaren reeds mag verheugen, is het beste bewijs er voor. Toen dan ook in het jaar 1876 Graham Bell op de tentoonstelling te Philadelphia de geheele wereld verbaasde met zijn uitvinding, begreep men onmiddelijk haar groote beteekenis. In den telephoon is dan ook het middel gevonden om zijne gedachten met groote snelheid aan ver verwijderde personen hoorbaar mede te deelen. Nadat spreker nog eene beschrijving geeft van een Centraal station en opmerkt, dat het telephoonnet goed zij, dat alle apparaten goed werken om alles duidelijk te verstaan, zegt hij vervolgens, dat voor een goed en goedkoop telephoonnet twee wegen openstaan: òf men moet geduldig wachten totdat eene maatschappij, buiten de stad gevestigd, concessie verkrijgt, òf wel de handen zelf in een slaan, en zich onafhankelijk maken van anderen, wier belangen niet altijd samenvallen met die der burgerij. Twee gemeenten in ons land hebben het voorbeeld gegeven: Middelburg en Enschede hebben ingezien dat, door eendrachtig samenwerken der burgers onderling, het welzijn der Gemeente zeer wordt bevorderd.

Het resultaat dat men verkreeg was werkelijk verrassend. Terwijl men in andere steden, waar de Ned. Bell telephoon Maatschappij het net exploiteert, jaarlijks *f* 120.— betaalt, zal de contributie in Middelburg en Enschede slechts *f* 30,— bedragen.

Spreker wees daarom op de wenschelijkheid, om in Leiden eveneens een Vereeniging te vormen, welke zich ten doel stelt de exploitatie van een telephoonnet, en aan welke de heeren Reding en van Cappellen dan gaarne hun concessie zouden willen overdoen, op voorwaarden dat aan hunne firma, de aanleg en levering van toestellen zou worden opgedragen.

Nadat spreker nog in het breede had aangetoond wat er al zoo voor een aanleg benoodigd is en daarbij de voor- en nadeelen, zoowel voor een lucht- als een grondnet werden besproken, ging hij over tot de berekening van kosten. Het benoodigde kapitaal, geschat op *f* 30,000, zou moeten worden bijeengebracht door het uitgeven van aandeelen groot *f* 100, à *f* 150—, terwijl de jaarlijksche abonnementsprijs zoodanig zou moeten worden geregeld, dat bij een minimum aantal abonné's eene rente wordt gewaarborgd.

Volgens onderstaande begrooting zou bij 100 abonné's, reeds 4 pCt. van het kapitaal uitgekeerd kunnen worden.

Begrooting van 100 verbindingen.

UITGAVEN.		ONTVANGSTEN.	
Reparatie *f* 5 per lijn	*f* 500.	100 Abonné's à *f* 30	*f* 3000.
3 Telephonisten	» 600.	of 60 id. » » 50	
Kantoorbehoeften	» 200.	10 buit. id. » » 50	» 500.
Belasting en patent	» 100.		*f* 3500.
Onderhoud geboowen	» 75.		
Oprichter	» 150.	Uitgaven	» 2175.
Bodeloon	» 50.		
Chef reparateur	» 300.	Winst	*f* 1325.
Onvoorziene	» 200.		

Spreker wees vervolgens nog op het nut van den telephoon bij brand en ongevallen, en welk voordeel fabrikanten, winkeliers en particulieren daarvan kunnen trekken.

Hij eindigde met er op te wijzen, welke gunstige gelegenheid zich voordoet, om een goedkoop net in Leiden te verkrijgen en sprak daarbij den wensch uit, dat zich eene Commissie zou vormen om de oprichting voor te bereiden, wanneer er mogelijkheid bestond dit plan ten uitvoer te brengen.

Na luid applaus werd de vergadering in de gelegenheid gesteld vragen aan den heer Cappellen te doen.

De heer van der Horst, directeur der gasfabriek, opende de rij der sprekers. Hij wenschte eenige vragen aan den geachten spreker te doen, doch zou zich bepalen tot het technische gedeele, het finantieele zal hij laten rusten. Aangeeien spreker reeds lang in onze gemeente eene telephoongeleiding gewenscht had, was het hem hoogst aangenaam iets nader te zullen komen tot verwezenlijking deezer zaak. Hij had onder meer den heer Cappellen hooren spreken om de geleiding onder den grond te brengen en niet over de daken. Op goede gronden vermeende de heer v. d. Horst te kunnen betoogen, dat een grondplan oneindig veel meer bezwaren had dan een zoogenaamd luchtplan, de kostbaarheid van herstellingen bij verstoringen zou zeker bij eerstgenoemd plan grooter zijn. De bezwaren aan een luchtplan waren van dien aard, dat die wel te overkomen zijn; bovendien went men aan alles, ook aan een Aeolus-harp in de lucht boven zijne woning.

De heer Jeltes, fabriekant, uitte de vrees, dat een honderdtal abonnenten niet te krijgen zouden zijn en vroeg of de telephoon ook bij nacht geopend zou zijn. De heer Schaap, gemeentearchitekt, wees mede op de bezwaren die z. i. aan een grondnet verbonden zijn, en vroeg of wel rekening met den toestand der stad was gehouden. De menigvuldige grachten toch, zullen de noodzakelijkheid van syphons doen zien, en dan ook zullen de kosten van aanleg aanmerkelijk stijgen, terwijl hij nog vroeg of bij aansluiting van elken nieuwen abonné, de grond moest opgebroken worden, hetgeen grooten invloed op de kosten zal hebben.

De heer van der Woerd, werktuigkundige, sprak eindelijk de vrees uit, dat het finantieele gedeelte der eventueele geleiding wat te rooskleurig was voorgesteld, maar wees voornamelijk op het feit, dat de Bell-Telephoon-Maatschappij later concessie zou zien te verkrijgen om de steden onderling te verbinden, en dan zou Leiden, als niet tot die Maatschappij behoorende, daarvan zijn uitgesloten.

Na eene kleine paure beantwoordde de heer van Cappellen achtereenvolgens de sprekers. De wenschelijkheid van een grond- of luchtnet liet hij geheel in het midden, daar dit het werk van de eventueel te benoemen Commissie en een zaak van plaatselijk belang was. Ook het openstellen van den telephoon was eene zaak die later besproken kon worden, en wat het opgraven der lijnen betreft, dit zou niet voortdurend noodig zijn. Ten opzichte van de vrees, geuit door laatst genoemden spreker, merkte de heer van Cappellen op, dat de bedoelde verbinding nog in het verschiet ligt, ook kan hij niet gelooven, dat het Rijk een dusdanige concessie zou verleenen, daar alsdan eene uitstekende bron van inkomsten zou verloren gaan.

De Voorzitter bracht het voorstel van den heer Cappellen, n.l. het benoemen van een Commissie, ter tafel, dat onmiddelijk werd aangenomen. Tot leden daarvan werden benoemd de heeren: P. A. van Aken, K. de Boer Hz., Pierre Driessen, D. van der Horst, W. C. Jeltes, C. H. Krantz, S. B. Vos en K. F. L. van der Woerd, die het recht hebben nog een negende lid aan zich te verbinden.

Onder dankzegging voor de talrijke opkomst en de betoonde belangstelling werd de vergadering gesloten.

INGEZONDEN.

Aan de heeren leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

In de aflevering van het Tijdschrift der Maatschappij, Deel IV, (deel 30 der bouwkundige bijdragen), komt eene beoordeeling voor van den gevel en het inwendige van het gebouw der Nederl. Koloniale Tentoonstelling op de Intern. Tentoonstelling te Amsterdam, 1883, van de hand van den heer John F. Groll, Oud-Architect te Nieuwer-Amstel.

Hoewel ik nu liefst de critiek laat voor hetgeen zij in de meeste gevallen is, dat is voor rekening van den schrijver, zoo is mij echter in dit geval van verschillende zijden aangeraden, om in het orgaan (Bouwkundig Weekblad der Maatschappij) het bewijs te leveren, dat daar, waar de schrijver bij zijne beoordeeling over het inwendige van het Koloniale gebouw, de vraag stelt: *of heeft men hier te doen met het werk van den bij ons welbekenden heer Jok. Stortenbeker?*" hij eene ongepaste verdachtmaking aan zijne beoordeeling vastknoopt.

Dit te bewijzen door onderstaande verklaring van den heer Joh. Stortenbeker aan die leden der Maatschappij, die mij niet kennen, is het doel van dit mijn schrijven, en tevens aan den heer John F. Groll, som hier eens van zijn eigen woorden gebruik te maken" *dat de wonderen de wereld nog niet uit zijn.*

Het komt mij voor dat, hoe noodig ook critiek is, het ook noodig is, dat zij in de eerste plaats eerlijk is, en als de persoon, die zich geroepen acht zijn oordeel over het een of ander werk publiek te maken, zich eerst eens goed op de hoogte stelde, zoowel omtrent personen (ten minste als men met aanzien des persoons oordeelt, zoals hier het geval is), als onder welke voorwaarden en omstandigheden soms werken moeten worden tot stand gebracht, men zou zeker in de meeste gevallen alsdan eerlijke critiek lezen. En had ook de heer John F. Groll aan die voorwaarden voldaan, misschien was zijn oordeel over den gevel van het Koloniaal gebouw ook wel wat anders uitgevallen; en voorzeker had hij geene verdachtmaking aan zijn oordeel vastgeknoopt, alleen omdat de maker hem onbekend was.

's Gravenhage, Nov. 1884. A. W. Stortenbekker.

De ondergeteekende Joh. Stortenbeker, Artist-Decoratieschilder te 's Gravenhage, verklaart bij deze, dat het schilderwerk hetwelk hij voor het Nederl. Koloniaal gebouw op de Intern. Tentoonstelling te Amsterdam, 1883, heeft vervaardigd, geheel en al is geschied naar de teekeningen en de gegevens van den Architekt voor genoemd gebouw, den heer A. W. Stortenbeker, en dat hij verder niets met de inwendige zamenstelling en inrichting heeft te maken gehad.

's Gravenhage, Nov. 84. Joh. Stortenbekker.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Naar gemeld wordt, hebben B. en W. van Groningen eene commissie benoemd, bestaande uit de hh. P. J. H. Cuypers, te Amsterdam, en L. Hezemans, te 's-Hertogenbosch, alsmede den directeur van de gemeentewerken te Groningen, den heer Schram de Jong, om een onderzoek in te stellen naar den uit- en inwendigen toestand van den Martini-toren te Groningen, en daarover rapport uit te brengen.

De heer civiel-ingenieur A. G. A. van Eelden, is, naar het »Dagblad" meldt, door den Britschen Minister van Kolonien benoemd tot technisch adsistent bij de openbare werken in St. Vincent.

Het Museum voor Kunstnijverheid te Utrecht zal aanstaanden Zaterdag worden geopend. Bij deze gelegenheid zal de heer Dr. A. Pierson eene toepasselijke rede houden. Alle leden, oprichters, inzenders en vele autoriteiten zijn uitgenoodigd deze plechtigheid bij te wonen.

Daarna wordt door den heer van Beuningen, Voorzitter der Vereeniging, aan het Bestuur en eenige genoodigden een diner aangeboden te zijnen huize.

Voortaan zal het Museum voor het publiek te bezichtigen zijn des Zondags van 1 tot 4 ure, vrij, en des Woensdags van 1 tot 4 ure tegen betaling van *f* 0.25 per persoon.

PRIJSVRAGEN.

De heeren Prof. E. Gugel, C. Muysken en J. Springer zijn uitgenoodigd om de Jury te vormen voor de ingezonden antwoorden op de prijsvraag, uitgeschreven door de Societeit »Harmonie" te Groningen.

De ingekomen plannen voor een nieuw Beursgebouw te Amsterdam zullen, volgens officieele kennisgeving, in het openbaar tentoongesteld zijn in het Rijks-Museum, van Donderdag 27 November 1884 tot en met Woensdag 10 December 1884, van des voormiddags 10 uren tot des namiddags 3 uren.

Bewijzen van toegang worden kosteloos verstrekt op aanvrage ten Raadhuize, afd. Publ. Werken, Kamer No. 88.

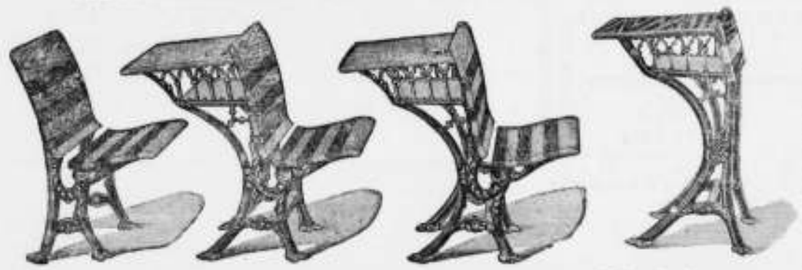
FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM

hebben voor dadelijke levering gereed:

2258

AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.

Bekroond met de hoogste onderscheiding.

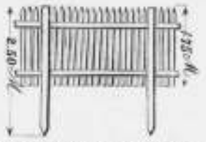


Philadelphia 1876. Parijs 1878. Amsterdam 1883.

Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.



KYANISEERFABRIEK
VAN
J. & D. VAN DER POT,
ROTTERDAM.

voor Rasterwerk, zoowel bezaagd als rustiek. Binten, Vloerdeelen, geheele Getimmerten enz. *Verkiezen behoedmiddel* tegen *rotten* en *Champion*, terwijl de vloeren ook veel minder afslijten.
Alles wordt op verlangen volgens teekening gereed gemaakt met bijlevering van hout.

Commissionairs in
Dennen-, Vuren-, Groenen- en Eikes Bestekhout.

EENIGE HANDELAREN in de
Prima Portland-Cement,
merk Dyckerhoff & Söhne,
in wichtheudende vaten van 180 Kilo en *in zakken* van 70 Kilo, **niet vervalscht** met **hoogovenslakken, kalksteen, tras**, of andere bijmenging, en laat op *de zeef van 900 mazen* per cM². *hoogstens 4% achter.*

HARD- en ZANDSTEEN, en NIEDERMENDIGER BAZALT LAVA.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en Vernissen, uit de fabriek van den Heer
F. A. Q. VAN GELDER
te Rijswijk bij 's Hage.

Italiaansche Mozaïkvloeren,
2248 volgens teekening.

ENGELSCHE AARDEN BUIZEN.
BELGISCHE GIPS.
Vuurvaste Steenen en Vuurklei enz.

G. J. Vincent & Co.
Kunstsmeden,
SCHIEDAM.
Bekroond op de Internationale Koloniale- en Uitvoerhandel Tentoonstelling te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**
Specialiteit in IJzeren Hekken
en fijn Smeedwerk.
Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2249

DE LINT & Cie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES,
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2250

LOUIS GOFFIN & Cie.,
27. Avenue Rogier 27.
LUIK. 2257
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

Henri Huinck & Co.
Bouwmaterialen en Machinerieën.
ROTTERDAM, GROOTE DIJKSTEEG 2.
2251 VERWARMING.
VENTILATIE.
DROOG-INRICHTINGEN.
GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.
BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.
PORTLAND EN HARDEN CEMENT.
CEMENT-TEGELS.
Zandsteen.
Vuurvaste Steenen. — Gasretorten.
Kanoenbuizen. — Schoorsteenpotten.
CARTON PIERRE.
HOUTEN PARKETVLOEREN.
PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.
Verzilverd, Gefacetteerd, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.
GLAS IN LOOD.
KATHEDRAALGLAS.
DAGLICHT-REFLECTOR.
GLASDECORATIE.
GLAS-ASSURANTIE.
METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

MARTIN & Co. BOUWORNAMENTEN, enz.
Achter Oosteinde N°. 244,
BIJ HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.
2252

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,
ALBASTINE
in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,
OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.
Attesten van HH. deskundigen als: Prof. Grothe, Dr. L. C. Levoir, G. J. Stam, en J. A. van der Kloes, alle aan de Politechnische school te Delft, en Kipp & Zonen te Delft, en vele anderen ter inzage.
KRAAIJENBURG, *Rijswijk bijd Haag.*
Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & C°. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 2254

2255
FERD. ENGERS.
AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14.
WEIBERN-TUFSTEEN
Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

De Erven H. van Munster & Zoon leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.
Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant,* Utrecht Stationsstraat 2. 2256



KONINKLIJKE MAGAZIJNEN
VAN 2253
D. S. M. KALKER,
AMSTERDAM.
Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.
Telephon N°. 352.
AGENT VOOR
MUSGRAVE & Co.,
te BELFAST.
FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN
IJzeren Tribunes voor Wedrennen,
Tuigkamer-Benoodigdheden,
DOGKENNELS,
Hooischuren, enz.
Gouden Med. Intern. Tentoonst.

Uitgave van De Erven H. van Munster & Zn
Th. SANDERS,
Iets over de Inrichting
VAN
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.
f —.50

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

17 NOVEMBER 1884

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.
Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

BUITENGEWOON NUMMER.

De Jury voor de internationale prijsvraag voor een nieuwe BEURS te Amsterdam, heeft de volgende ontwerpen bekroond:

N°. 3. A. G. R.
„ 20. **La Bourse ou la vie.**
„ 38. NE(E)DERLAND.
„ 69. Het wapen van Amsterdam met het devies: „Je Maintiendrai." (geteekend motto).
„ 73. **Mercaturae.**
„ 83. PERSÉVERANCE.
„ 91. **Ammerack.**
„ 106. LIEVEN DE KEIJ.
„ 150 **Het wapen van Amsterdam,** met het devies: **„In hoc signo floresco."** (geteekend motto)
„ 172. **Y.**

De vervaardigers dezer 10 ontwerpen ontvangen volgens programma ieder een prijs van duizend Gulden.

Voor het deelnemen aan het **tweede Concours** zijn door de Jury uit de bovenstaande ontwerpen aangewezen, de nummers:

20, 73, 91, 150, 172.

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT 1881

1e JAARGANG

Prijs f 10.--

BOUWKUNDIG TIJDSCHRIFT 1882

2e JAARGANG.

Prijs f 10.--

HH Leden der **Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst**, deze beide jaargangen nog ter completeering wenschende, kunnen die bekomen tegen de helft van den voor het publiek gestelden prijs; dus à **f** 5.— per jaargang bij

De Uitgevers

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 49.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. K. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8,50; voor Ned. Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11,50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts.

INHOUD.

Prijsvraag voor den bouw van eene nieuwe Beurs te Amsterdam. — Nota van de leden der Jury vertegenwoordigende den handel. — Beursplannen. — Verslag van de Buitengewone Vergadering der Afdeeling Rotterdam, gehouden 26 November 1884. — Verslag van de 1234e Vergadering der Afdeeling Leiden en omstreken, gehouden 27 November 1884. — Binnen- en buitenlandsche berichten.

PRIJSVRAAG voor den bouw van eene NIEUWE BEURS te Amsterdam.

Rapport van de Internationale Jury.

De Jury heeft onmiddelijk na hare installatie en bijeenkomst in het Rijks Museum verschillende maatregelen getroffen, om het groot aantal projecten aan een ernstige beoordeeling, volgens een vooraf vastgestelde wijze van onderzoek, te onderwerpen.

Zij is eenstemmig van oordeel geweest, dat, met het oog op de beslissende tweede prijsvraag, onder de ingezonden antwoorden die ontwerpen moesten worden opgespoord, welke — naast de beste bouwkundige ordonnantiën uit een praktisch oogpunt — bij de eind-mededinging meesterwerken, der uitvoering waardig, konden doen verwachten. Bovendien is zij van meening geweest, dat de ordonnantiën van het gebouw moeten voldoen zoowel aan de eigenaardige bestemming, als aan de omgeving, waarin het zal opgericht worden. Zij heeft geoordeeld, dat de architectonische opvatting van het geheel niet in strijd mag zijn met den schilderachtigen aanblik der stad en haar eigenaardig karakter.

Onder den indruk dezer beschouwingen heeft de Jury na verscheidene opeenvolgende bijeenkomsten onderstaande tien projecten voor de premiën van *f* 1000 — bij stemming aangewezen, in volgorde van hun nummering:

N°. 3. A. G. R.
„ 20. La bourse ou la vie.
„ 38. Ne(e)derland.
„ 69. Het wapen van Amsterdam, met het motto: „Je maintiendrai", (*geteekend*).
„ 73. Mercaturae.
„ 83. Persévérance.
„ 91. Ammerack.
„ 106. Lieven de Key.
„ 150. Het wapen van Amsterdam, met het motto: „In hoc signo floresco", (*geteekend*).
„ 172. Y.

Na eene nieuwe stemming heeft de Jury uit deze tien ontwerpen, het volgende vijftal, in dezelfde volgorde, voor de eind-mededinging aangewezen:

N°. 20, 73, 91, 150 en 172.

Deze vijf projecten onderscheiden zich allen door meer of min merkwaardige eigenschappen.

Zonder bij de hoedanigheden, die de keuze bepaald hebben, stil te staan, meent de Jury meer in het bijzonder in elk dezer projecten de verbeteringen aan te moeten wijzen, die bij de aanstaande mededinging daarin zouden moeten zijn aangebracht.

Project No. 20. De ingang aan den Dam schijnt goed gegroepeerd te zijn; die aan de grachtzijde zoude verbeterd kunnen worden. Het ware wellicht wenschelijk dezen ingang in de as van de groote zaal te verleggen, ten einde daardoor een gunstiger gevel-oplossing te verkrijgen. Overigens heeft de gerekte beurszaal een eenigszins industriëel karakter, terwijl zij tevens de in het programma gevraagde grootte overschrijdt. De dienstlokalen blijken in het algemeen behoorlijk te zijn ingedeeld. Het ware wenschelijk, dat bij het restaurant een diensttrap ware ontworpen. De noordwestelijke hoek van het gebouw aan de grachtzijde behoort gewijzigd te worden. Het geheele ontwerp toont goede eigenschappen aan.

Gedrukt 3 December 1884.

Project No. 73. De ontwerper is er in geslaagd, aan de gevels een schilderachtig aanzien en een artistiek karakter te geven. De gelukkig gekozen buiten-ordonnantiën beantwoorden goed aan de eischen van het plan en van de ligging.

Uit dit oogpunt bezit de decoratieve behandeling wezenlijke verdiensten. De Jury heeft gemeend het te moeten betreuren, dat in het inwendige *te veel* nadruk op de indeeling tusschen de drie zalen gelegd is, waardoor gelijktijdig de circulatie en de verlichting in de vakken, die deze indeeling in het leven roepen, belemmerd schijnen te worden. De verlichting kwam der Jury voor, onvoldoende te zijn, vooral in de groote lokalen. Het zou wenschelijk zijn, de gemeenschap tusschen de graanbeurs en de lokalen ten dienste van den graanhandel te vergemakkelijken en de aldaar aangebrachte uitgangen te doen vervallen. Men konde wellicht de groote trappen gemakkelijker bereikbaar maken uit het ronde lokaal, dat tot monsterkamer dient.

De inwendige decoratie schijnt niet genoeg in overeenstemming te zijn met die der buiten-architectuur; enkele daken komen der Jury overdreven hoog voor. Eenige binnen-ordonnantiën zouden verbeterd kunnen worden, ook voor de verlichting, ter voldoening aan de aanwijzingen van de Leden der Jury, vertegenwoordigers van den handel.

Project No. 91. De verschillende lokalen komen der Jury voor, goed ingedeeld te zijn. Het ware wenschelijk het lokaal ten dienste van den graanhandel te vergrooten door wijziging van enkele steunpunten. Dit lokaal zou door de vermeerdering der vensteropeningen overvloediger licht kunnen ontvangen — het onderzoek der graanmonsters toch vereischt een ruim en gelijk verdeeld licht. De Jury oordeelt, dat de plattegronden en het geheel getuigen van oorspronkelijkheid der ordonnantiën. Zij meent, dat de ontwerper de groote zaal uitwendig wellicht meer bijzonder had kunnen doen uitkomen, terwijl de uitgestrekte bekapping — te zeer overladen door dakvensters — zoude winnen, indien zij onderbroken ware. De ontwerper zou hiermede wellicht bereiken, dat de te zware indruk van de doorgaande bekapping — welke het gebouw overspant zonder uitwendig het verschil in hoogte, in verband met het verschil in belangrijkheid der onderscheidene ruimten, te doen spreken — verminderd werd. De ontwerper zoude wél doen, den ingang aan den Dam aan een nieuwe studie te onderwerpen, en er het eenigszins absidaal karakter aan te ontnemen.

Project No. 150. Het geheel van den bouw bezit een monumentaal karakter. De voet of plint van het gebouw geeft den indruk te zwak te zijn. Het open voorportaal, dat den ingang aan den Dam vormt, is niet grootsch genoeg opgevat. De onderdeelen van de balustraden van binnen en de versiering der topgevels vereischen nadere studie. Het is der Jury voorgekomen, dat de drie indeelingen der groote zaal op gelukkige wijze uitwendig zijn weergegeven door de groepeering der daken.— De gevels in het algemeen zijn zeer schilderachtig. Het ware wenschelijk, dat inzonderheid voor de groote beurszalen een stelsel van verlichting, beter in verband met den algemeenen decoratieven stijl, ware aangenomen door voor deze verlichting een ruim gebruik van de dakvensters te maken.

Project No. 172. Het heeft der Jury toegeschenen, dat dit project, van wezenlijke artistieke waarde, in zijn geheel zeer gelukkige samenvoeging van ordonnatiën aanbiedt. De aslijn is goed gekozen; de algemeene indeeling schijnt eenvoudig en de verschillende dienstlokalen, gevestigd in de onderverdieping, ontvangen behoorlijk licht en lucht van de open plaats langs den publieken weg. Op de rez-de-chaussée schijnen de buitengalerij, naar het Damrak gekeerd, en de groote galerij die op de eerste verdieping teruggevonden wordt, goede schikkingen te zijn. De groote galerij maakt het verkeer in het gebouw buiten de groote zaal, welke bestemd is voor de eigenlijke beurs, gemakkelijk. De groote zaal, inzonderheid de ruimte voor den Graanhandel bestemd, zoude noord-oostwaarst behooren doorgetrokken te worden, om een voldoend uit het noorden verlicht gedeelte te verkrijgen. Het is te betreuren, dat de dakvensters niet voor de inwendige verlichting zijn aangewend. De algemeene decoratieve behandeling van dit project, opgevat in den nederlandschen stijl, is eenvoudig en toch schilderachtig en levert tevens een zeer artisticken aanblik op. Het kwam der Jury voor, dat deze studie in haar geheel een welbegrepen toepassing is voor de hedendaagsche behoefte van den bouwstijl, die gedurende de 16de eeuw in de Nederlanden in eere was.

De mededingers zullen de nota van de Leden der Jury, vertegenwoordigers van den handel, moeten raadplegen. Deze nota betreft in het bijzonder de inrichting van de verschillende dienstlokalen in het inwendige der Beurs.

Om kort te gaan — mogen deze vijf ontwerpen beschouwd worden als merkwaardige composities, welke in een of ander opzicht de gelukkigste combinatiën en de meest artistieke motieven opleveren.

Alvorens haar rapport te eindigen, acht de Jury zich gelukkig, te kunnen gewagen van den ijver, waarmede de mededingers aan de oproeping van het Gemeentebestuur van Amsterdam voldaan hebben. Tweehonderd projecten, blijken dragende van veel inspanning, zijn ingezonden. Vele ontwerpen, hoewel achtereenvolgens ter zijde gesteld, bezitten onwederlegbaar goede hoedanigheden en getuigen van veel talent. Tot haar leedwezen heeft de Jury zoovele ontwerpen moeten opofferen, om zich tot een tiental te bepalen, waaruit zij de genoemde vijf gekozen heeft tot deelneming aan den beslissenden wedstrijd. De Jury gevoelt zich gedrongen hulde te brengen aan den ijver van alle mededingers om Amsterdam te verrijken met een Beursgebouw, haar roemrijk verleden en toekomstige grootheid waardig.

DE JURY: D. Cordes, Fr. von Schmidt, P. J. H. Cuijpers, Paul Séjalle, L. H. Eberson, R. Phené Spiers, S. Hefner, A. L. Wurfbain, J. R. de Kruijff, J. J. van Ijsendijck. J. C. Raschdorff,

NOTA van de LEDEN DER JURY, vertegenwoordigende den handel.

(Bijlage *van het Rapport der Jury.*

In overleg met de Jury hebben wij gemeend aan haar rapport enkele opmerkingen, de plannen uit een handelsoogpunt betreffende, te moeten toevoegen, voorafgegaan door eenige algemeene aanwijzingen en nadere

omschrijvingen van het programma voor de eerste mededinging.

Het wordt wenschelijk geacht, dat de vijf mededingers voor den engeren wedstrijd hiermede zooveel mogelijk rekening houden, opdat het gebouw kunne beantwoorden aan de practische eischen, die er door den handel aan gesteld moeten worden.

Bij deze opmerkingen, evenals bij de beoordeeling der plannen zelve, hebben wij evenwel gemeend rekening te moeten houden met de eigenaardige zwarigheden, welke aan de distributie verbonden zijn, als noodzakelijke gevolgen van den gegeven grondvorm en situatie.

Het wordt wellicht door de mededingers van belang geacht, bij het projecteeren der ingangen, op de hoogte te zijn van de uren, waarop de beurstijd voor de verschillende takken van den handel aanvangt:

de graanbeurs is den geheelen dag geopend;

de effectenbeurs ten 1 uur;

de goederenbeurs wordt geopend ten 1½ uur;

In het algemeen is eene indeeling der 4000 M² in drie ruimten, voor de verschillende takken van handel bestemd, waarbij aan deze onderdeelen een sprekend karakter gegeven is — zonder de circuleering en de verlichting te schaden — uit een handelsoogpunt, een gelukkig denkbeeld.

Het wordt wenschelijk geacht, dat voor elken tak van handel een afzonderlijke ingang bestemd worde, waaraan vestiaires gelegen zijn.

Voor goede ventilatie, verwarming en verlichting der beursruimte en der bijbehoorende lokalen behoort zorg gedragen te worden.

De ligging van telegraaf-, post- en telephoonkantoren behoort *in het algemeen* gerieflijk te zijn, dat is, dat deze door de drie takken van handel — niet het minst door de effectenhandelaren — gemakkelijk bereikbaar zijn.

Aan de Beurs voor den graanhandel moeten bijzondere eischen gesteld worden, in de eerste plaats ten aanzien van de verlichting. *In het algemeen* is de vraag gerezen, of door de mededingers aan dezen laatsten eisch voor de graanbeurs wel volmaakt voldaan is. Een groot deel van de ruimte voor de graanbeurs moet ruim en onbelemmerd uit het Noorden verlicht worden.

Het is een vereischte, dat de zaal bestemd voor het opmaken der noteering van den Fondsenhandel onmiddelijk grenst aan de Effectenbeurs en langs korten afstand gemeenschap geeft zoowel tot den publieken weg, als tot een trap, leidende naar de lokalen, welke op de eerste verdieping voor dezen handel bestemd zijn.

Voor de Kamer van Koophandel, die op de eerste verdieping kan gelegen zijn, is eene gemakkelijke bereikbaarheid van den publieken weg een vereischte.

Project No. 20. Het is wenschelijk, dat de eischen van verlichting van den graanhandel meer in het oog worden gehouden.

Voor den effectenhandel ware een omwisseling van Post- en Telegraafkantoren gewenscht.

Project. No. 73. De vraag rijst of de graanbeurs genoegzaam uit het noorden verlicht wordt door het venster in den noordoostelijken gevel.

Een afzonderlijke toegang tot de in verhouding te groote beurszaal voor den Effectenhandel en tot de lokalen der Vereeniging voor dezen handel ontbreekt, alhoewel daartoe behoefte bestaat

Project. No. 91. De vraag doet zich voor of de zes vensteropeningen voldoende afmeting bezitten voor de vereischte verlichting in de ruimten, bestemd voor de Korenbeurs.

Door de plaatsing van twee ingangen in de torens aan den noord-oostelijken gevel, ter zijde van de graanbeurs, zullen de graanhandelaren te zeer belemmerd worden in het ongestoord gebruik van de voor hen bestemde ruimte.

Project. No 150. Indien de door glas afgedekte bekapping der graanbeurs het vereischte licht in die ruimte verzekert, dan kan dit project geacht worden te voldoen aan den eisch van verlichting voor den graanhandel.

De „mur borgne" in de beurs voor den effectenhandel is geen vereischte.

Het telegraafkantoor ligt wel wat verwijderd van de effectenbeurs.

Project No. 172. Uit het oogpunt van den handel bestaat tegen dit plan eenige bedenking. — Moge toch de ligging der voor den effectenhandel bestemde ruimte voor dezen laatsten vrij gunstig zijn, het is niet verkieselijk voor de overige takken van handel, dat al de bijbehoorende dienstlokalen in het zuid-westelijk deel zijn samengetrokken. Deze lokalen liggen voor de handelaren in graan en goederen te zeer verwijderd, en zijn eenigszins bezwaarlijk te bereiken, zonder stoornis te geven aan de effectenhandelaren, voor wie tevens de grondvorm wellicht minder gunstig is, uit een oogpunt van circulatie en voor spoedige afdoening van zaken.

Overigens zoude voor den graanhandel de verlichte ruimte gevonden kunnen worden onder het terras en het Café-restaurant, indien de ingangen aldaar in vensters veranderd werden.

Wij behouden ons voor, zoodra de Jury het voor de uitvoering meest geschikte project zal hebben aangewezen, op enkele noodzakelijke onderdeelen van distributie terug te komen. Wij hebben o. a. het oog op een zoogenaamden schippershoek van ruim 100 M², met afzonderlijken ingang, gelegen in de nabijheid van de goederen- en graanbeurzen, de inrichting van kleine afgifte bureaux van dépêches, welke nabij de verschillende beursvakken aangebracht, door het groote telegraaflokaal zoonoodig pneumatisch bediend kunnen worden, een lokaal, ingericht als Café op de rez de chaussée, grenzende aan de graanbeurs, en dergelijke punten. Deze zijn vooralsnog bij deze mededinging van ondergeschikt belang en kunnen geregeld worden, alvorens tot den bouw der Beurs worde overgegaan.

De Leden der Jury, vertegenwoordigende den Handel,

D. Cordes
A. L. Wurfbain.
S. Hefner.

DE BEURSPLANNEN.

Het rapport der Jury over deze plannen, is uiterst kort en geeft niet meer dan, strikt genomen, noodzakelijk is. Dit is een groote teleurstelling voor velen.

Menig Nederlandsch architekt heeft indertijd op de tot hem gerichte vraag of hij aan de prijsvraag medewerkte geantwoord: natuurlijk, want ieder Nederlandsch architekt *moet* een plan inzenden, al is kans van slagen gering.

Er heeft een ongekende geestdrift geheerscht, die niet alleen is opgewekt door schoone vooruitzichten, maar ook om te trachten den buitenlander met gunstig gevolg te

bestrijden. Er heerschte een zoodanige geestdrift voor de goede zaak, dat tegenover het vele goede, hetgeen daardoor onder de oogen der Jury is gebracht, de prijsuitschrijver er op had behooren aan te dringen om een uitvoeriger rapport in 't licht te geven. Onder de niet bekroonden toch hebben velen bijna het recht te weten, waarom hun werk is gevallen; veler arbeid was dit volkomen waard. De eischen niet hoog stellende, ware het voldoende geweest een dertigtal plannen grondiger te bespreken, of wel die plannen, waaruit in laatste instantie de 10 bekroonde zijn gekozen.

In 't buitenland, waar een ruimer arbeidsveld is te vinden, waar meerdere prijsvragen worden uitgeschreven dan hier te lande, heeft uit den aard der zaak de architekt een bureau, dat beter is ingericht om voor een grooten wedstrijd mede te werken dan dat van zijn Nederlandschen kunstbroeder. Hij die buiten de architektenwereld staat moet niet vergeten, dat de strijd, hier door den Nederlandschen architekt gestreden, voor dezen zeer zwaar is geweest en dat velen hunner zich groote opofferingen hebben moeten getroosten. Dit had, meen ik, een weinig meer in aanmerking kunnen genomen worden na de eerste *groote* prijsvraag hier te lande uitgeschreven.

Zij het, dat wij ons eenigszins teleurgesteld gevoelden toen wij het korte verslag slechts op enkele plaatsen in de zalen vonden aangeplakt, wij hebben ons des te meer verheugd over het waarlijk groote succes, door de Nederlandsche architekten behaald. Wij hebben namelijk veel uitstekend werk van Nederlanders ontdekt, werk dat gezien mag worden, en waarop zij met welgevallen mogen neerzien, al werd er ook geen bekroning aan toegekend.

Het succes, door de vaderlandsche architekten behaald, zal blijken zeer eervol te zijn.

Wij zullen thans de bekroonde plannen en eenige, die wij meenen dat onder de beste behooren, nader bespreken.

Vele ontwerpers hebben in enorm hooge en rijke torens het middel gezocht om het effekt van den langen zijgevel te breken. Maar velen, en daaronder enkele bekroonden, zijn te ver gegaan. Torens toch, hooger dan de Oudekerks- of Westerkerkstorens, zijn ook wat de kosten betreft gewaagde werkstukken. Bij die hooge torens behooren hooge daken, en dit heeft velen verleid den nok bijna zoo hoog te leggen als de Oudekerkstoren is. De jury zwijgt over deze zaken. Het effekt van een dergelijk overdekt gebouw, in de nabijheid van de huizen op het Damrak enz, kan niet anders dan storend zijn.

De ontwerper van N°. 150 is in dit opzicht bescheiden geweest, die van N°. 73 minder. Diens bijzonder fraai ontwikkelde torens zijn echter in juiste harmonie met de gevels, iets hetgeen in andere ontwerpen wel eens wat te wenschen overlaat.

In de platte gronden is in 't algemeen geen groot verschil op te merken; trouwens de eigenaardige vorm van het terrein gaf daartoe aanleiding evenals het goed ingerichte programma.

Van den toestand aan het ongedempte gedeelte van het Damrak valt op te merken, dat al zeer weinig werk is gemaakt van de kaaimuren aldaar. De ontwerper van N°. 172 is binnen de perken van zijn fantaisie gebleven, die hij zoo ruimschoots heeft laten werken in de architektuur van den toren en de gevels.

Het laatstgenoemde is een prachtig plan, zoowel wat indeeling als wat architektuur betreft en behoort onder de schilderachtigste die de Jury heeft uitgekozen. De toren is een meesterstukje.

Zuivere Nederlandsche Renaissance vormen geeft de ontwerper ons niet te zien; hij leverde een ontwerp meer in neo-Vlaamschen stijl, die zich voor schilderachtige effekten bij uitstek leent. Het gebruik maken van meer inheemsch materiaal zou intusschen het ontwerp zeer ten goede zijn gekomen.

Wat de planverdeeling betreft, deze heeft vele goede eigenschappen; op den eisch van de lokalen voor den graanhandel is echter niet gelet. Naast een gedeelte van het eigenlijke beurslokaal is een gang gelegd, die in 't plan vreemd schijnt, maar praktisch is.

Voor de constructie en de versiering van het inwendige van de beurszaal is een ruim gebruik van gesmeed ijzer gemaakt, hetwelk een gelukkig denkbeeld is. De details daarvan vragen de bijzondere aandacht.

N°. 73 is ongetwijfeld een der geniaalste plannen, bovendien dat, waarin de tradities der zuivere Nederlandsche renaissance van de XVII eeuw het best zijn doorgevoerd, waarin een schat van motieven, van dien stijl den ontwerper hebben geïnspireerd, zonder dat het hem aan originaliteit heeft ontbroken. Het plan is stout en frisch van conceptie en hoogst pittoresque; de teekeningen zijn meesterlijk uitgevoerd. Ook deze behooren tot de allerbeste van de tentoonstelling.

Het moeielijke vraagstuk om van den onvermijdelijk langen gevel van het Damrak een goed en niet vervelend geheel te maken, heeft in dit plan een zeer gunstige oplossing gevonden; maar de vraag, of de vooruitspringende arkaden daar in werkelijkheid, door de vrij nauwe straat, niet veel van 't gezicht op het hooger gelegen deel van den gevel zullen benemen, is niet ongewettigd. De beide torens en het rondeel zijn zeer smaakvol. Ook de binnendecoratie is zeer gelukkig, en de architectuur van dit gedeelte bewijst voldingend, dat het ontwerp tot in de onderdeelen grondig is bestudeerd.

De indeeling van het plan heeft zeer veel goeds en de beurszalen voldoen aan de eischen die men kan stellen; de drie gedeelten der geheele ruimte zijn evenwel door wat al te krasse middelen van elkander gescheiden. Ook in eene ruimere verlichting dezer ruimten zal voorzien moeten worden.

Het ontwerp N°. 150 had niet naast N°. 73 moeten hangen. 't Laatste plan ziet men het eerste, en door de stoute behandeling der teekeningen is men geneigd, daarna in N°. 150 iets mats op te merken. Maar langzamerhand eischt dit ontwerp meerdere aandacht, want ook dit schijnt van een meesterhand te zijn.

De groote verdiensten ervan zijn deze, dat de indeeling van het grondplan aan de gestelde eischen op praktische en eenvoudige wijze voldoet, hoewel de wijze van verlichting niet geheel voldoende schijnt, en dat de inwendige verdeeling in de buitengevels spreekt. Een groot gewicht is op den gevel aan het Damrak gelegd, die monumentaler is dan die aan de Damzijde.

De stijl door den ontwerper gekozen is de tegenwoordig in Engeland zoo ruimschoots veldwinnende.

Zuiver Ned. renaissance mag hij niet genoemd worden. De ontwerper is er in geslaagd iets waardigs in zijn gevels te leggen, en volstrekt niet vervelend te worden. Hoe meer men het plan beschouwt, hoe meer het de aandacht trekt en bewijzen levert van zeer bestudeerd te zijn.

Wij zien duidelijk, dat Weenen den ontwerper geenszins vreemd is. Hij levert een tweede reeks gevels die ons dit bevestigt, en doet zien dat hij ook Italië kent. Dit tweede ontwerp, in zuiveren Italiaanschen renaissance stijl is edel van verhoudingen en past insgelijks goed bij den plattengrond. Dat dit mogelijk is geweest, is een aanbeveling te meer voor het geheele plan.

Heeft de jury, zooals te verwachten is, door het bestudeeren der plannen gezocht naar mannen, die in staat kunnen worden geacht een bouwwerk als de beurs tot stand te brengen, dan heeft zij, met hare keuze op 150 te laten vallen, een juiste greep gedaan.

Het teekenwerk is van een meesterhand en schijnt ons zeer bekend toe.

De ontwerpers van bovengenoemde plannen zullen bij hun tweede ontwerp wel in acht behooren te nemen dat bezuiniging wenschelijk is. Zij hebben dure plannen geleverd.

Goede plattegronden, waarin misschien aan bizondere eischen van beursbezoekers is voldaan, zullen wij rekenen dat oorzaak zijn waarom de plannen 20 en 91 ook onder de 5 eerste bekroonden behooren.

N°. 20. De plattegrond is zeer eenvoudig en van eene goede dispositie. De architectuur van den zijgevel is erg monotoon, die aan den Dam te sober. Ook de binnen architectuur is vervelend en zonder eenheid, alleen die van de korte zijden der zaal met de loggia, die fraai van verhouding is, zal in werkelijkheid, met de schilderingen daarboven, een gunstig effekt maken.

De teekening, voorstellende een gezicht op den gevel Damrak is heerlijk geschetst; ook de andere zijn verdienstelijk.

Van N°. 91 is de indeeling van het plan eveneens goed, hoewel de nis aan een der lange zijden van het beurslokaal een vreemd effekt zal maken. Mogen de platte gronden niet vrij te pleiten zijn van originaliteit, deze laatste ontbreekt in de gevels totaal. Die aan de Damrakzijde is kinderachtig eentoonig, en het front op den Dam zwaar, haast plomp. Ook zijn de gevels weinig in verband met de inwendige distributie ontworpen; het enorm hooge dak, quasie versierd met tallooze en doellooze dakvensters, is eigenlijk zonder zin.

De ontwerpers dezer beide laatste nommers zullen ongetwijfeld een harden strijd hebben om, vooral op artistiek gebied, de ontwerpen 73, 150 of 172 nabij te komen.

N°. 3 heeft in de wandeling den naam gekregen van manège. Zoowel de plattegrond als de zijgevel geven daartoe aanleiding. Toch blijkt bij nader inzien, dat de indeeling van het grondplan veel verdiensten heeft en hoogst eenvoudig is. Het lokaal voor den graanhandel ligt echter niet op de plaats door het programma aangewezen. De architectuur is zeer droog, vooral de zijgevel aan 't Damrak hoogst vervelend, evenals de inwendige decoratie der beurszaal. Deze ruimte is overwelfd met een nuchtere ijzeren kap, bekleed met terra-cotta tegels, waarop een noodeloos hoog dak met tallooze en doellooze dakvenstertjes. De combinatie van die ijzeren en die houten overkapping, is niet in alle opzichten te verdedigen.

N°. 38. De plattegrond is niet van verdiensten ontbloot en is beter bestudeerd dan de gevels en de inwendige architectuur, waarin weinig eenheid is te bespeuren. Een grondige studie der Nederlandsche Renaissance schijnt de ontwerper niet te hebben gemaakt, of wel die stijl lag hem niet in de vingers. Hij is bij 't trachten blijven staan. Toch is de Z. W. gevel niet zonder verdiensten.

Ook de indeeling van n°. 83 is verdienstelijk. De gevels echter zijn vervelend en getuigen van een zekere mate van onbeholpenheid in 't toepassen van den rijken schat van motieven die de Vlaamsche stijl aanbiedt. De motieven die den ontwerper voor den geest zweefden, zijn niet tot hun recht gekomen. Zeer storend werkt het doellooze en hooge dak. Het geheele ontwerp wijst op een nog min of meer ongeoefende hand, die tevens uit het teekenwerk kan vermoed worden.

Ook de ontwerper van n°. 69 heeft getracht een gebouw te leveren in den vaderlandschen stijl der XVIIe eeuw, en heeft een flink geheel samengesteld, dat zeer verdienstelijk is en op monumentaliteit aanspraak maakt. Al de gevels zijn echter wat onrustig van vorm, een gevolg van den te rijken schat van motieven. Ook in 't inwendige, zeer rijk van conceptie, is nog geen eenheid genoeg. Hoe 't mogelijk is dat de ontwerper, die veel gevoel voor fijne vormen blijkt te bezitten, een toren, zóó plomp van vorm als aan den gevel-Damzijde staat, heeft kunnen ontwerpen, is onbegrijpelijk. Dit onderdeel op zich zelf, zou 't grootste gedeelte der voor de Beurs beschikbare gelden verslinden.

Overigens draagt dit ontwerp de blijken van zeer bestudeerd te zijn, en het teekenwerk is hoogst verdienstelijk.

N°. 106. Dit ontwerp is door een niet onbekende meesterhand geteekend. Wij herinneren aan de teekeningen van het in 1882 bekroonde ontwerp van de internationale prijsvraag, door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst uitgeschreven.

De fantaisie van den ontwerper heeft wederom in ruime mate gewerkt; een rijken schat van motieven, uit de Nederlandsche Renaissance der XVIIe eeuw heeft hij in praktijk gebracht, maar zich niet los kunnen maken van de indrukken bij zijn langdurige studiereizen in Italië opgedaan. Daarom draagt het uitwendige, hoe verdienstelijk ook, geen rein Nederlandsch karakter, en is het inwendige — zie o. a. de vestibule — meermalen verwrongen tot een Genueesch voorhuis.

De indeeling van den plattegrond behoort onder de beste, en 't moet herhaald worden, dat het teekenwerk meesterlijk is, vooral dat van de perspectief.

Tot zooverre de plannen, die volgens het oordeel der jury voor bekroning in aanmerking konden komen. Onder de overige valt op menig verdienstelijk plan de aandacht gevestigd te worden.

N°. 5. Hierbij trekt vooral de aandacht, de zeer goed met de pen geteekende perspectief. Maar zoowel in de samenstelling van het grondplan als in die van de gevels is de ontwerper niet recht gelukkig geweest. Details zonder zin zijn hier en daar te bespeuren, hoewel de verhoudingen voldoende bewijzen, dat de samensteller een man van zeer ontwikkelden smaak is. 't Is een ontwerp uit de verouderde school, getuige de portiek van den gevel aan de zijde van den Dam.

N°. 7. De ontwerper heeft gefaald in de samenstelling van den platten grond. De in inkt opgewerkte pers-

pectief teekening en het kijkje in de beurszaal zijn uitstekend geteekend. De architectuur is wat al te zwaar.

N°. 12. Is een goed geteekend ontwerp, met gunstige indeeling van het grondplan. Het architectonische gedeelte is echter minder gelukkig.

N°. 14. Ook dit plan trekt aan door de uitstekende teekeningen, maar is wat de architectuur betreft niet gelukkig. De overmaat van motieven schaadt hier aan de eenheid, en de gevel-Damzijde, alsook de toren, is vrijwel mislukt.

Het ontwerp N°. 33 is in zijn geheel niet onverdienstelijk en fraai geteekend, en N°. 34 vertoont een indeeling die onder de origineele en goede behoort. Juist door die indeeling had de ontwerper tot een betere architectonische oplossing kunnen geraken. Nu is zij vervelend. De als 't ware vrij liggende en uitgebouwde vestibule aan den Dam is niet onaardig. Het geheel is een geestig Fransch plan.

In het plan N°. 57 vindt men een gunstige indeeling der verschillende ruimten, eene oplossing gelijk aan die van vele andere plannen. Ongetwijfeld is de minder gelukkige architectonische oplossing der gevels oorzaak, dat het plan niet voor bekroning is in aanmerking gekomen. Even goed geteekend als N°. 12, staan de waarden dezer plannen op gelijke hoogte.

N°. 76 en N°. 80 bevatten beiden veel goeds, vooral het eerste, dat van Berlijnschen oorsprong schijnt te zijn, en wat den plattengrond betreft boven het tweede staat. Deze onderwerpen zijn zeer verdienstelijk geteekend.

In n°. 84 is de verdeeling der zalen bepaald ongunstig; het behoort echter tot de klassieke plannen die niet zonder verdiensten zijn. Het wordt echter verre overschaduwd door N°. 88. In dit laatste plan liggen de assen van de vestibules en de beurszaal niet in eene lijn en is de zaal ietwat te gerekt van verhouding. Het geheele ontwerp is echter zeer verdienstelijk, getuigt van goeden smaak en is door flinke hand op 't papier gezet. De teekeningen zijn kranig afgewerkt. De inwendige architectuur van den koepel is te rijk geworden, waardoor hij te weinig bijdraagt tot de verlichting der zaal. Met kleine wijziging ware dit echter te ontgaan.

Door het tevens streng vasthouden aan de eischen van het programma, is dit plan wellicht het meest praktische en beste onder de klassieke.

Ook op 't ontwerp N°. 89 dient de aandacht gevestigd te worden, daar het niet zonder verdiensten is en kranig geteekend. De ontwerper had echter meer succes behaald indien bij de gevels flink had gekleurd, en de plattegronden beter had doorgewerkt. Deze toch zijn niet zeer geslaagd.

De architectuur in aanmerking genomen, had het plan ook wellicht gewonnen, indien de koepel ware achterwege gebleven; deze toch schijnt alleen aanwezig te zijn om aan de binnen versiering der zaal ten goede te komen.

N°. 92 is een flink bestudeerd plan. Plattegronden en gevels zijn verdienstelijk, maar ook bij dit ontwerp, zooals 't is opgevat, had de koepel achterwege kunnen blijven.

N°. 123. De Beurs en het Paleis van Justitie te Brussel hebben den ontwerper tot gids gediend, en verleid om een te kwistig gebruik te maken van niet altijd te verdedigen aanhangsels. De oplossing der plattegronden schijnt den ontwerper te machtig geweest te zijn, in zijn gevels is echter veel goeds. Het teekenwerk is met zeer veel zorg uitgevoerd.

N°. 112 is een plan, dat met de grootste zorg is opgezet; dit bewijst de plattegrond, die strikt aan alle eischen van het programma voldoet; het is een der weinige ontwerpen waarbij een ingang voor de schippers aanwezig is, die thans voor het tweede concours verplichtend is gesteld, en misschien het eenige waarbij van een zestal binnenplaatsjes is gebruik gemaakt, die echter een lastige kapconstructie doen geboren worden. Vele plannen zullen bij de uitvoering te machtig voor de middelen blijken te zijn; bij nadere beschouwing van 112 zou dit voor de gestelde som werkelijk zijn uit te voeren. Het te streng vasthouden aan de eischen heeft de ontwerpers er ongetwijfeld toe geleid, hun plan, wat de gevels betreft, te eenvoudig te houden en dus te sober te blijven. De Ned. Renaissance blijkt hun lievelingsstijl te zijn, en zij gevoelen zich t'huis in de toepassing er van. De horizontale lijnen in de gevels werken echter wat te sterk.

Het teekenwerk 'is uitmuntend en met meesterschap uitgevoerd.

N°. 158 kan de aandacht niet ontgaan. De ontwerper heeft de meeste zijner motieven en versieringen aan 't Rijks-Museum ontleend, vooral voor den gevel naar de stationzijde gekeerd. Het geheel, hoewel het blijkt met ernst te zijn behandeld, is blijkbaar zeer machtig voor den ontwerper geweest, getuige de gevel aan de Damzijde, die wat al te sober is geworden. Bovendien zijn ook de plattegronden niet gelukkig van conceptie. De teekeningen zijn evenwel zeer goed.

Hoewel de vorm van de beurszaal in het ontwerp No 168 veel te gerekt is, en daardoor in werkelijkheid geen gunstig effekt zal worden verkregen, is de indeeling verdienstelijk; de architectuur is echter minder gelukkig uitgevallen.

Ontwerp N°. 169 bezit vele goede eigenschappen. De plattegrond is onder de besten te rangschikken, en in de gevels liggen grootsche gedachten. De teekeningen, al te schetsmatig voor een concours, zijn van zeer geoefende hand. Het is voor den ontwerper te betreuren, dat hij zijn ontwerp onafgewerkt heeft moeten inzenden.

Het zeer fraai geteekende ontwerp N°. 179 vertoont een goeden plattengrond, en een gevel aan den Dam die goed van verhouding is, maar niet oorspronkelijk gedacht. De echt fransche zuilenstellingen worden op den duur vervelend. De toren en de zijgevel aan het Damrak zijn niet met elkaar in overeenstemming, en de architectuur van het inwendige gebouw droog en vervelend.

Wij besluiten met 190, vertrouwende thans een aantal der beste plannen besproken te hebben. Ook dit ontwerp geeft een tempel-façade aan de Damzijde te zien, een oplossing die minder in overeenstemming schijnt met het doel van het gebouw. De gevel aan het Damrak is van weinig gewicht. De plattegrond heeft vele verdiensten en behoort onder de beste oplossingen.

Thans zijn de namen bekend geworden van de vervaardigers van vier der bekroonde ontwerpen, die niet meer aan den tweeden wedstrijd deelnemen. De vijfde, de geniale ontwerper van het schoone plan N°. 69 een Weener architekt, heeft geen toestemming gegeven om zijn naam bekend te maken.

De overige bekroonden zijn de architekten A. G. Rives, te Parijs, (ontwerp A. G. R. N°. 3); A. von Wielemans, K. K. Baurath te Weenen, (ontw Ne(e)derland, N°. 38); Frantz van Peteghem te Lokeren en Johan Gerard Monton te 's Gravenhage (ontw. Persévérance, N°. 83); en August Härtel te Leipzig en Bruno Schmitz te Düsseldorf (ontw. Lieven de Key, N°. 106).

C. T. J. Louis Rieber.

VERSLAG VAN DE BUITENGEWONE VERGADERING DER AFDEELING ROTTERDAM, GEHOUDEN 26 NOVEMBER 1884.

Deze vergadering was belegd met het doel de heerschende werkeloosheid te bespreken. De heer J. A. Voorhoeve leidde met eene korte beschouwing het debat in, waarna hij oordeelde dat tegenover werkeloosheid, werk verschaffing gesteld — en waar geen werk is, werk gemaakt moet worden. De bezwaren hieraan verbonden, zullen door samenwerking van gemeentebestuur en burgerij niet onoverkomelijk blijken. Dit werk moet liefst van algemeen nut zijn en tevens geschikt voor verschillende categorien van werklieden. Voor het niet geringe kapitaal, daarvoor noodig, meende spreker, dat dit met liefde en mildheid zou worden bijgedragen. Deze wijze van weldoen is het verkieslijkst en voor den werkman niet onteerend. Onder de aangegeven werken noemde spreker het overdekken van den Singel tusschen het stoomgemaal en den Binnenweg, waardoor een kwalijk riekende gracht in een prachtige boulevard met beplanting zou herschapen worden.

Spreker herinnert aan hetgeen reeds alhier tot leniging van den nood gedaan wordt, de wijze waarop hulp verschaft zal worden, ondervindt echter geen algmeene instemming. Verslapping van den ijver die den werkman siert en zijn stand in eere houdt, moet voorkomen worden. Spreker stelt voor dat eene commissie wordt gevormd ter opsporing van een uitvoerbaar plan, geschikt voor deze gemeente, opdat men gereed zij als werkverschaffing noodzakelijk blijkt.

Uit de nu volgende discussie blijkt, dat het hoofddenkbeeld van den spreker instemming vond en dat de thans werkame commissie het doel heeft voor de ingezamelde gelden, kleeding, liggingstukken, enz. te verschaffen.

Het denkbeeld wordt geopperd om uit deze vergadering eene commissie te benoemen om met de bestaande samen te werken. Dit vond bestrijding, die commissie moest met haar werk voortgaan. Men moest van hieruit zelfstandig werken op het beginsel werk verschaffing des noods in vereeniging met andere corporatien.

Enkele leden geloofden niet, dat de werkeloosheid zoo groot is; men kon dit bij een gewone zaak misschien toegeven, maar bij bouwondernemers doet zich juist het tegenovergestelde voor.

Een spreker vraagt, of het voorgestelde middel afdoende zal zijn, zal men in het volgende jaar niet weder voor het zelfde geval staan. De grootste werkeloosheid heerscht in het fabrieksweezen en daar zijn de vooruitzichten zoodanig, dat verbetering is te achten. De in dien tak bestaande werkeloosheid wordt door een anderen spreker nader aangetoond.

Een lid van het Bestuur der vereeniging tot verbetering van Armenzorg deelde mede, dat uit haar midden eene commissie is benoemd om de zaak te onderzoeken; zij is in drie deelen gesplitst, namelijk: een tot onderzoek op handelsgebied, een omtrent den toestand der ambachten en een omtrent die der fabricken. Met het eerste is men gereed en dat onderzoek is gunstig uitgevallen. De taak van de andere deelen der Commissie is veel omvattend en vereischt meer tijd. De spreker stelde voor, dat uit deze vergadering eene commissie zou gevormd worden om zich met die uit Armenzorg in aanraking te stellen.

Na beraadslaging werd hiertoe besloten en bepaald dat zij zich niet enkel tot de werkeloosheid in de ambachten zal bepalen, maar die meer algemeen zal behandelen.

Tot leden der commissie worden benoemd de heeren: J. A. Voorhoeve, W. van Hattem Az en W. H. van Andel.

VERSLAG VAN DE 123ste VERGADERING DER AFDEELING LEIDEN EN OMSTREKEN, GEHOUDEN 27 NOVEMBER 1884.

Voor de opening der vergadering, die door een groot aantal leden was bezocht, waren door den heer W. C. Mulder eenige platen ter beziehtiging gesteld uit het prachtwerk »Le nouvel opéra de Paris."

Na de opening van de vergadering werden eenige huishoudelijke zaken afgedaan. Daarna nam de heer J. W. Schaap het woord om een verhandeling te geven over het Parijsche operagebouw. Spreker herinnerde, dat het oude gebouw in de Rue de Pelletier, ofschoon nog geen 40 jaren oud, niet meer aan de behoefte voldeed; overal verrezen grootere schouwburgen en de trotsch van de »Grande Nation" was er mede gemeid. Zoo werd een decreet uitgevaardigd waarbij de bouw van een nieuwen schouwburg werd gelast, die de wereld verbazen moest door het daaruit sprekend genie, den rijkdom en de pracht. In 1861 schreef de Staat een prijsvraag uit. Het programma bevatte in 19 hoofdstukken en 230 artikelen de voorwaarden van deelneming; 43 schetsontwerpen werden ingezonden, 17 daarvan kwamen in onderzoek, waarvan er 5 tot den hoofdkamp uitgenoodigd werden. Het ontwerp van Charles Garnier verkreeg met algemeene stemmen de voorkeur. De dag na zijne bekroning toog hij aan het werk. De stad Parijs stond voor den bouw toe 23 millioen en tot aankoop van het terrein 22½ millioen francs, doch de totale kosten hebben bedragen 58½ millioen francs.

Omtrent het uitwendige van het gebouw, dat spreker in verschillende deelen splitste, werd o. a. gezegd, dat de gevels een machtigen indruk maken. Op een breed perron van 5 treden, van hoog blauw arduin, verheft zich den sokkelbouw met 7 boogvormige ingangen, waarvan de penanten door 8 beeldgroepen en standbeelden versierd zijn. Dan treft men tot de eerste verdieping de loggia aan, gevormd door 16 twee aan twee geplaatste wit marmeren zuilen met een achtergrond van rooden Jura steen, onderling verbonden door balcons met perzik kleurig marmer met vergulde bronzen kapiteelen. Verder wordt de aandacht gevestigd op de weelderig versierde kroonlijst en een attiek met heerlijke beeldgroepen, die een met mozaik ingelegden achtergrond hebben. Hierachter verheffen zich de koepel, die de schouwburgzaal kroont en en de trotsche topgevel van het tooneel, bekroond met de bekende groep van Millet, Apollo met den gouden lier. De zij- en achtergevels staan niet achter in pracht.

Vervolgens brengt spreker zijne hoorders in het gebouw en voerde hen daar rond.

Men waant zich hier in een toverpaleis uit de duizend en één nachten, en moet eerst gewend raken aan de verblindende pracht, die overal heerscht, om te kunnen oordeelen over hetgeen men ziet; voeg daarbij, dat de zaal aan de strengste eischen der geluidsleer voldoet en dat zelfs in hare onderdeelen niets gespaard is om de pracht van het geheel te verhoogen, dan kan men nagaan welk een reuzenarbeid door Garnier is verricht.

Het geheele gebouw is uit steen en ijzer vervaardigd en alle wereldideelen moesten hun contigent leveren van de prachtigste materialen die hunnen bodem opleverden. Marmer in alle soorten die te bedenken zijn, arduin, graniet, jaspis, malachiet, agat, onyx alles in verschillende schakeeringen saamgevoegt, schitterende van goud, zilver en brons, waarbij reusachtige spiegels, gordijnen en draperieen van de kostbaarste zijde. Er is geen geld gespaard om den luister van het geheel te verhoogen.

Wel heeft de kritiek zich laten hooren, maar een ieder was tevreden; het gebouw zal blijven, want tijd en gebruik zullen het heiligen. Daarom, wat te zeggen van het bericht dat dezer dagen in enkele nieuwsbladen was te vinden? Men kan voor de Parijsche opera maar geen plaatsvervanger vinden voor den overleden directeur Vaucorbeil. Er is nog niemand opgekomen die de exploitatie aandurft. Van verschillende kanten: door Alb. Delpit in de Figaro, door Mr. Dreyfus in een Revue en door Men Hepp in de Matin, wordt de schuld van den onhoudbaren toestand gegeven aan het operagebouw, het in der tijd zoo geroemde werk van den bouwmeester Charles Garnier.

Men stelt voor het gebouw af te breken en een nieuw te maken. Dreyfus berekent, dat de verkoop van den afbraak en van den grond 30 millioen francs zou opbrengen en voor die som zou men een nieuw operagebouw, dat meer kans op voordeel geeft, kunnen bouwen.

Na luid applaus der vergadering voor deze belangrijke bijdrage werd rapport uitgebracht over de vergelijkende proeven van drie trassoorten, hier ter stede het meest in gebruik."

De daartoe benoemde commissie, bestaande uit de heeren R. Boer, G. Looman en H. van der Kamp, hadden die taak aanvaard, doch ontveinsden het moeielijke daarvan niet, omdat hunne resultaten door het materiaal, ook de leveranciers raken. De commissie hoopt echter dat hunne eerlijk genomen proeven den leveranciers mogen doen zien, w a t ze moeten wijzigen om de eenige trassoort die bestaan kan, n. l. g o e d e, te leveren, terwijl zij er op wijzen dat voldoende hoedanigheid, bij kleine hoeveelheden, niet onder de *f* 1.15 à *f* 1.20 per H. L. kan worden verkocht.

De commissie had zich vastgehouden aan de naaldproef, want door hare toepassing verkrijgt men in den kortst mogelijken tijd voldoende resultaten om over de hoedanigheid van tras te oordeelen. Zij noemen het eene illusie, dat men van w i l d e t r a s, onder de naald, voldoende uitkomsten kan verkrijgen.

Iedere soort werd eerst aan de proef, voorgeschreven door het Departement van Waterstaat enz., onderworpen.

De uitkomst was dat de naald in de proeven als volgt indrong:

N°. 1. Tras van de heeren Fontein, bij 3 Hgr. belasting, eene zakking van ruim 2 m.M.

N°. 2. Tras van de firma d'Angremont, bij 3 Hgr. belasting, eene zakking van nog geen ½ m.M.

N°. 3. Tras van de heeren de Vries en Stevens, bij 3 Hgr. belastinge zakte de naald niet.

De verschillende proeven tot 8 Hgr. belasting hadden tot uitkomst dat de naald bij N°. 1, 16 m.M. zakte, bij N°. 2, 3 m.M. en bij N°. 3 ruim 1 m.M.

Nog werden proeven genomen naar het voorschrift eener brochure van Gerhard Herfeldt, waarvan de uitkomsten waren, dat bij een gemiddelde belasting van 13 Hgr.

de naald bij N°. 1 ruim 4 m.M. zakte
» » » N°. 2 » 2½ » »
» » » N°. 3 » ¼ » »

Het tras, geleverd door de heeren de Vries en Stevens, leverde dus het meest gunstige resultaat op.

Nog werd door de commissie het soortelijk gewicht van tufsteen en gemalen tras bepaald, en het was opmerkelijk dat de tufsteen van een der trassoorten, als het zwaarst zijnde, tras oplevert, welks soortelijk gewicht het lichtste is.

De hierop volgende metsel- of trekproeven, door den heer J. Roem ter vergadering behandeld, hadden weinig verschillende uitkomsten, doch met het oog op den weinig voorbereidendentijd, zal dienaangaande meer volledige proeven worden genomen,

Wegens het zeer vergevorderde uur moesten verschillende rapporten, besprekingen enz. tot een volgende vergadering worden uitgesteld.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

Op Saturdag den 29sten November l.l. werd te Utrecht het Museum van Kunstnijverheid geopend, in het bijzijn van een talrijke schare genoodigden, waaronder men opmerkte: Mr. Hubrecht, Secr. Gen. van B. Z., Mr. 's Jacob, Commissaris des Konings, Mr. Boer, Burgemeester van Utrecht, verschillende raadsleden, autoriteiten op nijverheidsgebied, enz.

Daar de feestredenaar, Prof. A. Pierson, door ongesteldheid verhinderd was op te treden, richtte de heer van Beuningen, Voorzitter der Commissie van deze instelling een woord van dank tot allen die hadden medegewerkt, om na jaren lange pogingen het oprichten van het museum mogelijk te maken, en in 't bizonder tot Mr. Hubrecht, wiens tegenwoordigheid, namens den Minister, een bewijs was dat het nut van de stichting ook bij de Regeering werd ingezien. Spreker hoopte dan ook, dat een goede uitslag te verwachten was op het verzoekschrift tot den Minister gericht, om een subsidie van het Rijk te verkrijgen, ten einde aan 't Museum een school te kunnen verbinden.

Dr. Mouton trad in eenige geschiedkundige beschouwingen en besprak den allengs veel verbeterden toestand der nijverheid in deze dagen, daarbij de mannen gedenkende die reeds veel daartoe hadden bijgedragen en den directeur van 't Museum, de heer P. J. Houtzagers, wijzende op de schoone roeping die hem wacht, door het bevorderen van den kunstzin bij het algemeen.

Na deezen spreker trad de heer J. A. Böhringer, lid van het Hoofdbestuur van de Maatschappij t. n. van 't Algemeen op.

Had, zeide hij, zijn voorganger gesproken over den ernst der kunst, hij wenschte meer de kunst in hare vroolijke sfeeren voor te stellen. De kunst was zoo rijk, had zooveel weg te geven: doch hij hoopte, dat het niet voor enkele bevoorrechten zou weggelegd zijn om te genieten van dat, wat het leven zoo rijk maakt, maar dat dit een algemeen bezit zou worden. Daartoe moet de gezichteinder voor het volk verruimd worden. Het volk moet veel zien, maar ook leeren zien. Het volk moest ook eenmaal de gouden poort des levens kunnen binnengaan, nadat, vooral door den invloed der kunst, veel van den hoogen scheidsmuur was gevallen, die tusschen ons en het volk staat.

Na een hartelijk woord van den hoofd-ingenieur Conrad, Voorzitter der Maatschappij van Nijverheid, trad de Burgemeester van Utrecht voor het spreekgestoelte. Hij bracht hulde aan hetgeen voor het tot brengen van 't Museum was gedaan, en sprak een woord van dank tot allen die hadden medegewerkt, in 't bijzonder tot de heeren van Beuningen en Koolemans Beijnen, Voorzitter en Secretaris der commissie. Daarna voldeed de spreker aan het tot hem gerichte verzoek en verklaarde het Museum voor geopend.

De genoodigden namen toen die inrichting in oogenschouw en men stond niet weinig verbaasd over het vele goede en schoone dat reeds aanwezig was. Met smaak in een en ander gerangschikt.

De lokalen thans tot Museum ingericht, maakten vroeger een gedeelte uit van de Willemskazerne en waren bestemd tot onderofficiers kamers en cachotten. Veel is gedaan moeten worden om tot den toestand van thans te komen. De heer Houtzagers heeft inmiddels alle eer van zijn werk.

Iedere verdieping heeft 6 vertrekken ter grootte van ongeveer 30 M2; ter weerszijden van een gang liggen er drie.

De bestemming dezer vertrekken is als volgt:

1e vertrek rechts: Bestuurs- en Directeurskamer.

2e vertrek; voornamelijk goud- en zilversmidskunst, glaswerk, porselein en aardewerk.

3e vertrek; bibliotheek, waarin reeds vele boek- en plaatwerken over de meeste takken van kunstnijverheid.

Het 4e vertrek, tegenover 't 3e, is bestemd voor meubels, houtsnijwerk, enz.;

het 5e (tegenover no 2) voor tapijten, behangsels, stoffen, enz. De beide op de bovenste verdieping ingenomen vertrekken zijn ingericht voor gipsafgietsels, het eerste voor de werken der Grieksche en Romeinsche kunst en de daarbij aansluitende Ital. en Fransche Renaissance.

In het tweede lokaal: Moorsche, Byzantynsche, Romaansche Gothische, en de tusschen Gothische en klassieke kunst liggende Vlaamsche en Hollandsche Renaissance.

De personen die in het bijzonder hun medewerking hebben betoond, waren de heeren J. R. Kruyff, door zijne voorlichtingen bij 't ontwerpen der plannen voor de toekomst, het bestuur van 't Museum te Haarlem door 't in bruikleen afstaan van vele voorwerpen, de heer von Saher, die afgietsels overdeed, slechts tegen vergoeding der kosten van 't afgieten.

Behalve de schoone inzendingen van deze laatsten mogen in 't bijzonder genoemd worden, het decoratief schilderwerk of de ontwerpen van den heer A. F. Gips, C. Sluiterman, beiden tijdelijk te Antwerpen, J. C. M. Legner te Venlo, en Buining te Breda. Ook waren fraaie teekeningen en ontwerpen aanwezig van de heeren J. Verheul Dzn., Oostinjer, de Man en P. J. Houtzagers.

Eene bijzondere vermelding verdient ook het door den heer de Man te Breda in bruikleen afgestane Oud-Hollandsche raam met luiken en ijzeren beslagwerk; verder een Oud-Hollandsche kast en een vouwstoeltje van den heer Jan van der Kellen te Rotterdam, een collectie Japansch porselein van den heer Schober; het geschilderd glaswerk van den heer Gever te Utrecht, Oostersche tapijten van den heer Alb. Neuhuis; de heeren Joost 't Hooft en Labouchère zonden zeer fraaie Nieuw-Delftsche tegel-tafereelen.

Waarlijk, Utrecht mag zich gelukkig achten met zulk een begin. Wij wenschen die stad toe, dat een groot aantal geschenken spoedig een uitbreiding van het Museum noodig zal maken, en dat eene school voor kunstnijverheid de kroon op het werk zette.

De namen der Commissie-leden zijn: H. A. van Beuningen, Voorzitter, C. G. L. Koolemans Beijnen, Secretaris, J. G. Brouwer Nijhoff, Penningmeester, A. J. Nijland, J. C. van Eelde, F. M Enderlé, Mr. F. A. L. Ridder van Rappard, E. F. Georges, en Dr. J. W. Schubart.

Op de zondagen is het Museum gratis toegankelijk, en op elken Woensdag tegen een toegangsprijs van *f* 0.25.

Belangstelling schijnt de zaak wel te hebben, getuige dat op Zondag l.l. het Museum door ongeveer 900 personen werd bezocht.

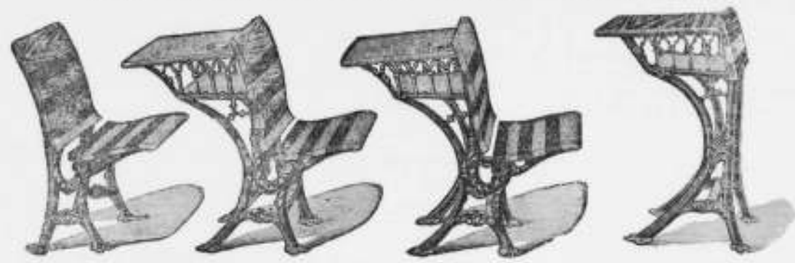
FRED. STIELTJES & C°, Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM

hebben voor dadelijke levering gereed:

2268

AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.

Bekroond met de hoogste onderscheiding.



Philadelphia 1876. Parijs 1878. Amsterdam 1883.

Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.

Bij P. JOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ELFDE** aflevering van:

GESCHIEDENIS VAN DE BOUWSTIJLEN
IN DE
HOOFDTIJDPERKEN DER ARCHITECTUUR,
DOOR
EUGEN. GUGEL.

Hoogleeraar voor de Bouwkunst aan de Polytechnische School, te Delft.

Met ruim **700** in den tekst gedrukte figuren en **6** staalgravuren.

Tweede, veel vermeerderde en bijgewerkte druk.

De uitgave geschiedt bij inteekening in 12 afleveringen à *f* **1.75.** 2269

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.

GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1884.

BEKROOND: Frankforta/M. 1881. Amsterdam 1882.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN
MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.

Succursales: **Amsterdam, Weenen Londen, Boston.**

OPGERICHT 1830. 2270

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

METAALVERVEN

ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.

SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)

G. DUPILLE & E. CHALMEL Succ*s.

8 RUE D'ENGHIEN, PARIJS. 2271

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk TB bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.

Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.

Zij zijn uitstekend geschikt om zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.

Het vocht-werend element van onze bepleistering TB is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat.

Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften, is voor iederen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar bij de Heeren RUTTEN & C°., Hoofd-Agenten voor Nederland en Nederl. Indie, Noordwal te 's Hage.

☛ *Zie het artikel »Verven de Ruolz" in N°. 38 van het Bouwkundig Weekblad.*

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
EN
Stal-Benoodigdheden.

2272

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Koloniën

STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.

alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.

Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zwarz vorm en lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN.** *Steenfabrikant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2273

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN

2259 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 16den December 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

Bestek N°. 413.

Het verrichten van grondwerken en het maken van gebouwen en verdere inrichtingen ten behoeve van de halte PEPERGA.

De besteding geschiedt volgens § 87 van het bestek.

Het bestek ligt van den 26sten November 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur W. J. KLERK DE REUS te *Meppel* en is *op franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 8sten December 1884 ten 3½ ure namiddags.

UTRECHT, den 24sten November 1884.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN 2260

VAN

BOUWARTIKELEN en GEREEDSCHAPPEN.

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM. Telephoon N°. 352.

MUSGRAVE'S

LANGZAAM VERBRANDENDE KACHELS

zijn de beste en zuinigste tot heden bekend.

Zilv. Medaille, Amsterdam 1883.

Modellen ter bezichtiging.



Catalogussen verkrijgbaar

Deze Kachels zijn onderzocht door de gezondheids-Commissiën op de Tentoonstellingen te *Parijs* en te *South Kensington*, en door de Schoolcommissie te *Leeds*, en bevonden als zijnde de **doelmatigste kachels** voor KAMERS, SCHOOLLOKALEN en VESTIBULEN.

Zij worden met Coaks gestookt en verderen *zeer weinig brandstof.*

☞ **Branden zonder eenig gevaar dag en nacht door.**

Met veel succès zijn deze Kachels den vorigen winter in werking geweest bij particulieren, schoollokalen en in het HOTEL GARNI, Plantage alhier.

LOUIS GOFFIN & Cie.,

27, Avenue Rogier 27.

LUIK. 2261

HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.

LA ROCHETTE STEEN.

Alles geleverd franco en op keur.

Henri Huinck & Co.

Bouwmaterialen en Machinerieën.

ROTTERDAM, GROOTE DIAASTEEG 2.

2262 VERWARMING.

VENTILATIE.

DROOG-INRICHTINGEN.

GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.

BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.

PORTLAND EN BALSER CEMENT.

CEMENT-TEGELS.

Zandsteen.

Vuurvaste Steenen. — Gasretorten. Kanonsluizen. — Schoorsteenpotten.

CARTON PIERRE.

HOUTEN PARKETVLOEREN.

PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.

Verzilverd, Gefoelied, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.

GLAS IN LOOD.

CATHEDRAALGLAS.

DAGLICHT-REFLECTOR.

GLASDECORATIE.

GLAS-ASSURANTIE.

METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

GEMEENTE OPZICHTER.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Enkhuizen*, roepen, om zoo spoedig mogelijk in dienst te treden, sollicitanten op naar de betrekking van **Gemeente Opzichter**, welke aan het hoofd der Gemeentewerken zal staan, op een jaarwedde van *f* 1200.—

Sollicitanten worden uitgenoodigd zich met gezegeld verzoekschrift aan te melden, onder overlegging van de noodige stukken, vóór 15 December e. k

De Burgemeester,
HARTKAMP,
De Secretaris,
H. VLASVELD.

ENKHUIZEN,
29 November 1884.
2263

ASPHALT ISOLEERPLATEN, 2264

belettende het opstijgen van vocht in gebouwen, bij den opbouw van muren gebruikelijk, bij **MARTIN & Co. Amsterdam.**

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH.

BOCH FRERES.

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2265

VOLKOMEN BEHOEDMIDDEL VOOR HOUT enz.

tegen verrotten en zwam.

Scheikundig onderzocht door DR. D. DE LOOS te Leiden.

In de Kyaniseerfabriek van 2266

J. & D. VAN DER POT te Rotterdam,

wordt **Hout, Zeildoek** en **Touwwerk** tegen bovenstaande schadelijke invloeden reuk- en kleurloos geprepareerd, en kan het hout worden geverfd als gewoonlijk. Voor den **Huisbouw** voor **Binten** en **Vloeren** (die door het veel minder afslijten uitstekend geschikt zijn voor Winkels, Fabrieken, enz.)

" " **Waterbouw**, voor **Sluizen, Schoeiingen, Brugdekken,** enz.

" " **Spoorwegbouw**, voor **Dwarsliggers, Afsluitingen, Telegraaf-, Telefoon-** en **Perkoenpalen.**

" " **Tuinbouw**, voor **Priëelen, Broei-** en **Plantenbakken, Boonenstokken, Rasters,** enz.

" " **Scheepsbouw**, voor **Buikdenningen, Luiken, Dekdeelen,** enz.

" " **Scheepvaart**, voor **Zeilen en Touwwerk.**

Het hout wordt op verlangen bijgeleverd, en volgens teekening gereed gemaakt.

ACTIEVE AGENTEN VOOR ALLE PLAATSEN GEVRAAGD.

Eenige Handelaren in de Prima Portland Cement

(merk DYCKERHOFF & SÖHNE),

in wichthoudende vaten van 180 K°. en in zakken van 70 K°. *niet vervalscht met hoogovenslakken, kalksteen- tras* of andere bijmenging, en laat op de zeef van 900 mazen per M² hoogstens 4 % achter.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en **Vernissen** uit de fabriek van den heer **F. A. Q. VAN GELDER,** te Rijswijk bij 's Hage.

☞ **Engelsche aarden buizen, Belgische gips, Vuurvaste steenen, Vuurklei,** enz.

Bij P. GOUDA QUINT, te ARNHEM, is verschenen de **ACHTSTE** aflevering van:

BEKNOPT PRACTISCH LEERBOEK

DER 2267

BURGERLIJKE en WATER-BOUWKUNDE,

DOOR

B. F. PLASSCHAERT,

Leeraar aan de Burgeravondschool en de Hoogere Burgerschool, te Delft.

Met omstreeks **800** in den tekst gedrukte, uitgewerkte Constructie-figuren.

De uitgave geschiedt bij inteekening in ongeveer 14 à 15 afleveringen à *f* 1.20.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

44e JAARGANG N°. 50

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEL.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Het bouwkundig onderwijs in Nederland. — Aanbacht en scholen. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Arnhem, gehouden 28 November 1884. — Verslag van de Vergadering der Afdeeling Rotterdam, gehouden 28 November 1884. — Binnenlandsche berichten. — Ingezonden. — Prijsvragen.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Amsterdam.

Naar aanleiding van gevraagde inlichtingen ten opzichte der uitgeschreven prijsvraag B, betreffende opmetingen van bouwkundige détails enz. deelt het Bestuur, in overleg met de samenstellers van het programma mede, dat tot de mededinging ook werden toegelaten: inwendig aangebrachte détails, hekken, monumenten en andere vrijstaande zaken.

Uitgesloten zijn: meubels, enz. terwijl teekeningen van geheele gevels, slechts als toelichting van de détails zullen worden beschouwd.

Het Bestuur van de Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.
P. J. HUIBERS. *Secretaris.*

Gezellige bijeenkomst op Vrijdag 12 December a. s. in EENSGEZINDHEID.

Ter lezing liggen: de periodieke tijdschriften, terwijl de heer H. P. Berlage, Architect alhier, eene collectie photographiën uit Italië zal ten toon stellen.

HET BOUWKUNDIG ONDERWIJS IN NEDERLAND.

Met genoegen heb ik kennis gemaakt, in het Bouwk. Weekblad, met de voordracht van den heer Baron, gehouden in de vergadering der afdeeling Leeuwarden van de Maatschappij; met genoegen zeg ik, ook al bleek ten slotte de meerderheid der afdeelingsleden mijne zienswijze niet te deelen. Niets toch is mij liever, dan dat de zaak van het bouwk. onderwijs met liefde en ernst overdacht en besproken worde, vooral door personen die daarin recht van medespreken hebben; en wat dan ten slotte ook het resultaat zij —, die overdenkingen, gedachtenwisselingen en bestrijdingen in waardigen vorm, komen het onderwijs zelf, zeker ten goede en juist dit is het voornaamste, ja het eenigste. Moge Leeuwarden's voorbeeld in dat opzicht spoedig navolging vinden.

En toch —, mij overtuigd of mijn gevoelen omtrent de regeling van het bouwk. onderwijs veranderd, heeft de heer Baron niet. ZEd. en ook vele afdeelingsleden met hem, hebben alleen gelet op het door mij gesprokene te Leeuwarden, en te weinig op het verband van het daar verhandelde met mijn schriftelijk voorstel aan mijne medeleden van het Hoofdbestuur; zijn bij de verdediging der ambachtsschool uitgegaan van het standpunt, dat er slechts twee zaken mogelijk waren, òf onderwijs op de ambachtsschool, of in 't geheel geen technisch onderwijs, en hebben geheel gezwegen van de juist met kracht en overtuiging door mij voorgestane bouwkundige avondschool, (wel te onderscheiden van de burgeravondschool). Op deze wijze wordt de questie door voorstanders der ambachtsschool niet zuiver gesteld en komt men tot zeer scheve en onbillijke beoordeelingen en veroordeelingen. Ik geloof niet, dat ik zelf tot die verkeerde opvatting aanleiding heb gegeven; maar met het

Gedrukt 10 December 1884.

oog op mogelijke verdere besprekingen, achtte ik het wenschelijk hierop de aandacht te vestigen en, opdat het beginsel waarom het hier te doen is niet in de détails verloren ga, dat beginsel onder eenigszins anderen vorm nog eens kortelijk uiteen te zetten en door eene vergelijking te verduidelijken.

Ik acht het o. a. een gelukkig verschijnsel, dat de behoefte aan onderwijs in 't algemeen sterk is toegenomen, en vooral het zegenrijke van goed lager onderwijs, voor ieder toegankelijk, door elkeen wordt beaamd. Beschouwde men het voor betrekkelijk weinige jaren mogelijk, dat één onderwijzer eene klasse van 100 tot 120 leerlingen onderwijzen kon, thans oordeelt men een onderwijzer niet in staat goed onderwijs te kunnen geven aan meer dan 60 leerlingen, liever nog 30 à 40. Naar dit getal van 30 à 40 leerlingen per onderwijzer zijn thans vele openbare scholen ingericht, hoewel er ook nog met 60 leerlingen per onderwijzer gevonden worden. Nu vraag ik: zou men met 20, 15, 10, 5 ja 3 leerlingen per onderwijzer nog geen betere onderwijsresultaten verkrijgen; is klassikaal onderwijs eigenlijk niet een noodzakelijk kwaad? Geven zeer rijke, welgestelde ouders niet een opleiding door gouverneurs en gouvernantes aan hunne kinderen, waarbij hoogst bekwame personen zich uitsluitend met het onderwijs van 1, 2 of in alle gevallen slechts enkele kinderen hebben te belasten. Ik geloof geen tegenspraak te zullen ontmoeten wanneer ik beweer, dat bij dezelfde bekwaamheid van onderwijzers, hun onderwijs betere vruchten zal dragen, als zij met het onderwijs van weinig kinderen zijn belast en over ruime hulpmiddelen kunnen beschikken; dat aan de kinderen, in denzelfden tijd waarin ze thans op de school gewoon lager onderwijs genieten, bij vermeerdering van het getal onderwijzers, dan wellicht tevens het meer uitgebreid lager onderwijs kon gegeven worden; in één woord, dat bij één onderwijzer op 3 kinderen de resultaten voortreffelijker zouden zijn dan thans.

Maar dan is het vreemd, niet waar, dat men bij 't lager onderwijs, die levensbehoefte voor elken mensch van wat rang en stand ook, blijft staan bij dat getal van 30 in één klasse en niet algemeen tot groote vermindering van dat cijfer overgaat. Vreemd? Neen volstrekt niet; want zulk eene verbetering zou de grootste finantiëele gevolgen na zich slepen, niet voor één school, maar als zij algemeen werd; die algemeene verbetering, zonder welke het lager onderwijs toch gelukkig nog voldoende en gezegend blijft, zou niet te betalen zijn. Zou het dan nu rechtvaardig en billijk zijn, om ter wille van enkele buitengewone resultaten, met het geld der belastingschuldigen zulk een buitengewone school voor enkelen op te richten, tot finantiëel nadeel der andere scholen? Wie zou het in den vader goedkeuren, als hij het grootste gedeelte van zijn vermogen ten beste gaf aan de opleiding van één zijner kinderen, al waren de resultaten ook mooi, daarbij voor de opleiding der anderen niet het hoog noodigste beschikbaar houdende?

Welnu, wat voor het lager onderwijs in het algemeen geldt, geldt ook voor het bouwkundig onderwijs. Dat wij bouwkundigen in de bres springen voor goed bouwk. onderwijs, is natuurlijk, want goede waar voor het bestede geld is wenschelijk en niet anders dan goed te keuren. Maar hoe groote onderwijsvrienden ook, onze ijver mag ons niet te ver voeren. Die ijver mag niet doen aandringen op stichten of in stand houden van bouwk. scholen die zóó veel geld kosten, werden zij algemeen ingevoerd, dat het van geen regeering verantwoord zou zijn die sommen voor het bouwkundig onderwijs alléén te besteden. De bouwkundigen toch vormen nog maar een klein deel der staatsburgers; kleermakers, schoenmakers, hoedenmakers, passementwerkers, goud- en zilversmeden, blikslagers, kuipers, wevers, spinners, enz. enz. zijn ook nog vertegenwoordigers van ambachten, die evenzeer rechten tot technische opleiding zouden kunnen eischen. Vragen wij bouwkundigen voor onzen handwerksman, a. s. baas en opzichter nog alleen maar het hoog noodige theoretisch technisch onderwijs, in de werkplaats niet te leeren, en drijven we de kosten daarvan niet te hoog op, dan staan we op goeden grondslag; maar vragen we bovendien nog geld, en niet weinig maar buiten alle evenredigheid veel geld, voor opleiding en oefening in het hanteeren van het gereedschap in ambachtsscholen, dan wordt het standpunt op den duur onhoudbaar.

Gesteld dus zelfs dat ik de ambachtsschool-opleiding overigens de ideale vond, en dat ik in dit opzicht den heer Baron en anderen zelfs nog verre overtrof (ik sta echter geenszins op dat standpunt), dan zou ik nog op bovenstaande gronden mijn medebouwkundigen blijven toeroepen: laat ons, vóór het te laat is, het bouwkundig onderwijs op den duur niet te veel schaden, door te trachten naar groote resultaten met enkele handwerkslieden, maar meer onze kracht gaan zoeken naar goede, zeer voldoende resultaten bij allen, naar elks behoeften. Is het, vraag ik, rechtvaardig en wijs, groote uitgaven te doen voor enkelen ten koste van velen?

Laat hierop antwoord gegeven worden.

Met moeite weerhoud ik mij om te antwoorden op de vele détails der rede van den geachten directeur der Leeuwarder ambachtsschool; doch het is beter dat voor 't oogenblik de détails rusten, opdat het hoofdbeginsel te duidelijker uitkome. Van é é n e verklaring neem ik nog openlijk akte. Ze is deze: dat de ambachtsschool-opleiding alléén, door den heer Baron en velen met hem niet voldoende geacht wordt voor den ambachtsman, maar nog gevolgd moet worden door verdere opleiding aan een bouwkundige avondschool. Het wordt dus in het vervolg niet meer een vergelijking van 3-jarigen ambachtsschoolcursus tegenover de 6-jarige bouwkundige avondschoolcursus, maar die van een 3-jarigen ambachtsschool + 2 of 3-jarige bouwkundige avondschool, tegenover 6-jarige bouwkundige avondschool, wat kosten en resultaat betreft.

Ik ben de heeren hoogst dankbaar voor die ridderlijke verklaring, geheel in 't voordeel van 't betoog van hun tegenstander.

W. C. Metzelaar

AMBACHT EN SCHOLEN.

De vraag omtrent het nut der bestaande ambachtsscholen heeft aanleiding tot bespreking gegeven in onze Maatschappij; naar mijne meening heeft de heer Metzelaar een verdienstelijk werk gedaan met die vraag aan de orde te stellen.

De heer Metzelaar heeft in zijne redevoering de ambachtsscholen, zooals ze nu zijn, bestreden, omdat ze

mededingsters worden van de burger dag- en avondscholen en van de teekenscholen, en (als ik goed begrijp) ook aangemerkt, dat *al* die scholen te zamen niet het geschikte onderwijs voor ambachtslieden geven.

Op beide punten ben ik het volkomen met ZEd. eens en ik zal trachten duidelijk te maken waarom.

Op de burger dag- en avondscholen wordt geen speciaal ambachtsonderwijs, en op de ambachtsscholen wordt onderwijs in de bouwkunst gegeven; beide categoriën van scholen verloochenen hunne afkomst niet. Men versta mij goed. Ik zie er geen kwaad in, dat een ambachtsman even geleerd zij als een schoolmeester, of even bekwaam als een architect; maar noch de geleerdheid van den een, noch het talent en de bekwaamheden van den ander behooren tot het „onderwijs voor ambachtslieden".

Het denkbeeld, dat ieder die een bouwambacht uitoefent, onderwijs *in* de *bouwkunst* hebben moet, is in ons vak zoo algemeen, dat ik meen alleen door voorbeelden te kunnen duidelijk maken, wat naar mijne bescheiden meening ambachtsonderwijs wezen moet. Een timmerman moet bijvoorbeeld onderwijs ontvangen in de kennis van zijn materiaal, hoe het in den handel voorkomt, wat de goede en kwade eigenschappen zijn, hoe het moet verbeterd worden, enz. Hij moet alle mogelijke uitslagen op ware grootte kunnen maken, verbindingen begrijpen en verdedigen kunnen, op strooken papier geheele betimmeringen uitslaan en zich volkomen rekenschap geven van alle in- en uitsprongen, ronde en holle hoeken, verstekken enz. (wat wisten de vroegere timmerlieden dat beter dan de tegenwoordige); verder moet een timmerman volledige kennis van de gereedschappen hebben, vooral van de grootere, touw en blok, lier en kaapstand, steigers, mallen, reiën, profillen, formeelen enz. Al die zaken worden óf half, óf in 't geheel niet onderwezen. Een ambachtsman, die een twee- en drieschijfsblok kan inscheeren, is al een zeldzaamheid en ongelukken met steiger- of stellingwerken behooren tot de gewone bladvullingen in de couranten. Teekenen, dat, helaas! niet op de lagere school geleerd wordt, moet op de ambachtsschool onderwezen worden, om hem tot bovengenoemde oefeningen in staat te stellen; het maken van net teekeningen of ontwerpen van groote of kleine gebouwen, doorzichtkunde, enz. zijn geen onderdeel van ambachtsonderwijs; beschrijvende meetkunde is alleen noodig tot die hoogte, die hem in staat moet stellen om het onderwijs te begrijpen, en wordt niet „ter wille van zich zelf" onderwezen.

Een smid moet de verschillende manieren om ijzer en staal te maken en te verwerken begrijpen en zoodanig voor zijn vak worden voorbereid, dat hij niet de naäper van den timmerman wordt; nu wordt hem al zijn werk voorgeschrapt of in hout voorgedaan en dan begrijpt hij nog maar kwalijk hoedanig het gemaakt moet worden. Alle nieuwe modellen van sloten, knieren, rollen, schuiven, kortom allerlei hang- en sluitwerk, moeten hem voorgelegd en door hem bestudeerd worden. Kachels en verwarmingstoestellen moeten door den onderwijzer worden verklaard en toegelicht. De school moet voor alle ambachten de beste modellen hebben van allerlei werkstukken. Al het courante ijzerwerk en snuisterijen worden tegenwoordig uit den vreemde ingevoerd, waar ze door gewone menschen met gewone handen worden gemaakt, en sommige zaken duur genoeg betaald tevens. De agenten in dergelijke zaken zijn Heeren, en de smid, die ze zou moeten en kunnen maken, loopt zonder werk en zonder brood.

De Belgische steenhouwer werkt met dezelfde handen en oogen als de onze en verdient hooger dagloon; maar het verschil in prijs tusschen zijn werk en dat van onze menschen is zóó groot, dat de steen verwerkt ingevoerd wordt, niettegenstaande het gevaar van beschadigen.

Waartoe meer voorbeelden? Wij weten het allen, de ambachten gaan achteruit bij gebrek aan onderwijs; en om dat te voorkomen, geven wij *les in de bouwkunst*. Dit is even snugger alsof we aan een apotheker, die geen kruiden kent, les geven in het schrijven van recepten.

Als we in plaats van bouwkunst —, ambachtsonderwijs gaven, dan zouden er zooveel timmer- en metselbazen niet zijn die zich architekt noemen, en over stijl en kunst — over „lowie kijns" en „lowie sijs" redeneeren tot vervelens toe, en van hun eigen vak even weinig weten als van de bouwkunst —, de architekten zouden zich niet behoeven te bemoeien met allerlei onderdeelen die buiten hunne studie leggen en waarin ze dikwijls genoeg mistasten —, we zouden krijgen werkbazen en werklieden die hun ambacht verstonden en daar eene eer in stelden, en zich niet behoefden te behelpen met geleende veeren om „knap" te *schijnen*.

Wij spreken (in onzen kring natuurlijk) bijna altijd over *bouw-ambachten*, als wij van ambachten spreken; maar bedenk eens HH. Directeuren van ambachtsscholen, wat er nog ambachten zijn behalve huizen bouwen, als die van: scheepmakers, meubelmakers, kleedermakers, schoenmakers, blikslagers, lampenmakers, horlogiemakers enz. die grootendeels hunne producten al van anderen ontbieden moeten, omdat anderen ze beter maken en goedkooper leveren dan zij, die zachtjes aan allen in winkeliers veranderen. Moeten die zonder onderwijs blijven of gaat gij die les in „Bouwkunst" geven? Laten wij maar erkennen, ambachtsonderwijs is geen bouwkunst, evenmin als het geknutsel aan onze timmerscholen; laten we hopen dat het besef zal doordringen tot de voorstanders van dat onderwijs niet alleen, maar ook tot onzen wetgever, opdat die begrijpen mogen dat er ander onderwijs voor die ambachten noodig is, dan schoolmeesters en timmerlieden geven kunnen.

Als de school nog wat anders zijn moet dan het voertuig van kennis en beschaving —, als ze ons volk, daarmée bedoel ik onze werklieden, moet helpen en bekwamen in den strijd om het dagelijksch brood, dan moeten wij wat anders leeren dan lezen, schrijven en rekenen, dan heeft de ambachtstand, de nijverheid, *recht* op onderwijs dat voor hun geschikt is.

Over het werken op de scholen wensch ik ook een enkel woord te zeggen. Naar mijne overtuiging is dat werken zonder nut, veel te duur (door grondstoffen en gereedschappen), en niet op alle ambachten toe te passen, terwijl alle toch gelijke rechten hebben. De beide laatste bezwaren zijn al meer genoemd en naar ik meen niet weerlegd. Omtrent het eerste bezwaar (het nutteloozе) merk ik het navolgende op.

Het *werken* bestaat niet in begrijpen of weten, maar moet geleerd worden door oefeningen in het *doen*. Men kan een metselaars jongen in een half uur leeren hoe hij den troffel moet vasthouden, de kalk moet spreiden,

de steen opvatten en weer neêrleggen, maar hij moet heel wat muren opgetrokken hebben eer hij de vermoeienis van voortdurend bukken en steenen verleggen weêrstaat, en dan nog bruikbaar werk levert; en nu zou ik de ambachtsschool wel eens willen zien, waar hem dat geleerd kan worden. Al die scholieren zijn gelijk aan soldaten, die precies weten hoe ze hun geweer moeten laden, maar die niet marcheeren kunnen en de officieren alléén tegen de vijand laten optrekken. Niemand is in de gelegenheid om die geleerde jongens wat aan het verstand te brengen, want „ze weten het wel, maar ze kunnen het nog niet." Geen werkman voelt zich opgewekt om hen terecht te helpen, omdat *ze het al weten*.

Het is waar: er zijn bezwaren tegen de wijze van leeren, zooals ze op de werkplaatsen tot dusverre plaats vond; maar waarom is er niet getracht daarin verbetering te brengen. Onze tijd (vergeef me als ik ga filosofeeren) strijdt bij voorkeur tegen de gevolgen en niet tegen de oorzaken.

Die bezwaren zijn: boodschappen doen, laarzen poetsen, jenever halen en drinken, en den jongen aan zijn lot overlaten.

Alles af te keuren — ik geef het dadelijk toe —, maar laat ons niet overdrijven. Dat de jongen eene enkele boodschap doet is zoo erg niet; in het begin is het toch niet doenlijk om gedurende den geheelen tijd te werken en dan is die boodschap een soort van verpoozing. Dat de jongen den jas van zijn patroon afschuiert of zijn laarzen schoon maakt is beter, dan dat de patroon dat zelf moet doen; te huis deed de jongen voor vader of moeder ook wel wat. Op deftige kantoren moet de jongste klerk wel „op de bel passen" en is altijd bereid om den patroon of de oudere klerken een kleine dienst te bewijzen. Dat is nu wel niet volgens „de rechten van den mensch," maar het is een gevolg van wederzijdsche welwillendheid — als het niet behoeft, nog beter —; maar zóó erg is dat niet.

Jenever halen en drinken *is* erg; maar dat mag nergens geduld worden. Werkplaatsen waar dat gebeurt mogen voor de leerjongens niet mée tellen; er zijn genoeg andere.

„De patroon geeft zich niet veel moeite"; ik erken dadelijk dat zulks een groot bezwaar is; maar aan wien de schuld? En is dat niet te verhelpen? De patroon heeft geen lust om een jongen te onderwijzen die, zoodra hij twee centen per uur waard is, zonder groeten wegblijft of wegblijven kan. Zijn eigenbelang brengt niet mede om hen klaar te maken voor zijn concurrent. Val hem om dat „eigenbelang" niet hard; de man heeft geen vast tractement zooals de schoolmeester of de directeur van de ambachtsschool (die verliezen toch ook wel eens de ambitie als de jongens tusschentijds wegloopen), en jongens klaarmaken om zijn concurrenten te believen, doet niemand gaarne.

De Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij sluit voor hare werkplaatsen contracten met ouders van leerlingen; waarom wordt dat niet algemeen beproefd? Als dat ingang vinden kan was er meer nut gesticht, dan al de ambachtsscholen te zamen gedaan hebben, en dat kost niets.

Nu halen de ambachtsscholen de beste jongens weg, en geven ze aan de werkplaatsen als ze onbruikbaar gemaakt zijn en de beste leerjaren voorbij zijn; want iedereen weet dat het gemakkelijker is om een kind te onderwijzen, dan een man. Ik zeg de *beste* jongens, en dat is zoo; het is natuurlijk dat de meest fatsoenlijke en leergierige jongens het eerst naar de school trekken.

Het doet mij leed, dat ik zoo te velde trekken moet tegen inrichtingen, die ontstaan zijn door oprechten ijver en welwillendheid voor een stand, dien ik boven alle andere liefheb.

Maar waarheid boven al, en behoudens nadere inlichtingen en terechtwijzingen, houd ik het door mij aangevoerde voor waarheid.

Omtrent het resultaat der nu bestaande ambachtsscholen diene tot slot nog het navolgende. De heer Dr. J. Th. Mouton te s' Hage, bij ons allen wel bekend om zijne welwillende en goede bemoeiingen, ter wille van den werkenden stand, heeft aan Directeuren van ambachtsscholen en patroons bij circulaire gevraagd om opgaven en verslagen aangaande de oud-leerlingen, en was zoo welwillend om mij inzage van de ingekomen antwoorden te verleenen, nog voor ZEd. deze zelf heeft kunnen gebruiken.

Met uitzondering van eene enkele school waren al de Directeuren, waarvan antwoorden ingekomen zijn, van oordeel, dat hunne inrichting te kort gewerkt had om nu conclusiën te kunnen trekken.

De school, die lang genoeg bestaan had om dat onderzoek te kunnen doen, is de Haagsche ambachtsschool; en daarvan is een prachtig uitgewerkt verslag van den Directeur, den Heer Boersma, ingekomen, dat ik gecopiëerd heb en waarvan de copie voor mij ligt.

Daaruit blijkt, dat de school heeft gehad van 1877 tot en met 1883, 79 leerlingen; daarvan waren 50 timmerlieden. Van die 50 timmerlieden zijn 40 geworden opzichters en teekenaars, (dat is 80 %); van de andere 10 waren, gedeeltelijk „nadere bijzonderheden onbekend," „zoons van werkbazen" en de rest ambachtslieden. Van die „rest" is er een in mijne fabriek werkzaam en die is de minst ijverige en de minst nette werkman van mijne jongelui, en een eigenwijze tegenprater.

Ik heb er onder anderen een gehad, die met eene recommandatie van den heer Directeur bij mij kwam, en na twee of drie dagen te hebben gewerkt, kennis gaf, dat hij weder weg ging, want hij kon eene betrekking krijgen als teekenaar; de heer Directeur „wist er alles van" en had hem dan ook alleen maar zoolang bij mij geplaatst, totdat hij in de teekenaarsbetrekking kon overgaan.

Den Haag, 8 Dec. 1884. F. H. VAN MALSEN.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ARNHEM, GEHOUDEN 26 NOVEMBER 1884.

Ingekomen waren: van de afdeeling Amsterdam eenige exemplaren der door die afdeeling uitgeschreven prijsvragen, die met een opwekkend woord tot deelneming voor de leden werden beschikbaar gesteld, en verder geschenken van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, en de Stoom-Timmerfabriek »Mollij" te Appingedam.

Voor de boekerij is aangekocht: J. Koditek, Repertorium der wichtigsten Zeitschriften des Hochbauwesens.

De heer P. H. Scheltema te Nijmegen, lid der afdeeling, hield eenige beschouwingen over ambachten en kunsten in vroegeren tijd en tegenwoordig. De heer Scheltema, die van plan was zijne hoorders eerst later op die beschouwingen te vergasten, ging slechts, op uitnoodiging, daar nu reeds toe over, omdat hij het beter oordeelde

het doel der afdeelingen te helpen bevorderen door het houden van nuttige voordrachten, gelijk in het Noorden van ons land, bij name te Leeuwarden, geschiedt, dan het voortbestaan der afdeelingen te bemoeielijken door ze in ongelegenheid te laten of zooals te Rotterdam, eene verterende onrust tusschen Maatschappij en afdeelingen gaande te houden, die nimmer tot iets goeds kan leiden. Spreker gaf daarop slechts zijn leedwezen te kennen, zijn onderwerp wegens te weinig tijd, niet naar wensch te hebben kunnen uitwerken, zich vleiende, volgens mededeeling aan het Bestuur, later een goed geheel zijner rede, in het Bouwkundig Weekblad te doen opnemen.

Terugkomende op de nuttige rede van den heer Baron te Leeuwarden gehouden, verklaart hij het met dien heer in dit opzicht eens te zijn: ambachtsscholen kunnen geen meesters vormen, maar slechts ontwikkelde leerlingen; meesters worden slechts, na voorafgaande studie, door de praktijk gevormd.

In de oude gildentijden werden soms acht jaren praktijk voor de vorming van het meesterschap gevorderd. De opvattingen echter zijn dienaangaande, en vooral wat de kunsten betreft, zeer verschillend en geschriften daarover soms bepaald vermakelijk. 't geen wel in hoofdzaak zijn oorzaak zal vinden in de inmenging van het dilettantisme, dat gaarne zijne zienswijze verkondigt.

De gilden bestonden reeds in de oude Romeinsche maatschappij, toen deze in groote ontwikkeling was. Evenals nu, kwam echter ook daar reeds het geld ter sprake, waar het de uitoefening van kunsten en ambachten betrof. De Romeinen hielden niet van handenarbeid en gebruikten daartoe de slaven, waarvan sommige door de ontwikkeling, daarmede gepaard gaande, soms boven hunne meesters stonden en daardoor een zekere macht verkregen die de vorming der gilden ten gevolge had. Meermalen werd het talent dezer ontwikkelde slaven zoodanig op prijs gesteld, dat ze hunne vrijheid bekwamen. Doch langzamerhand werd dit vrijlaten een gebruik, waarnaar men den rijkdom en het aanzien der heeren ging afmeten, waardoor eene bizondere stand, die der vrijgelatenen, ontstond, welke weldra grooten invloed verkreeg en waaraan het te gronde gaan van het Romeinsche Rijk, voor een deel is toe te schrijven.

In dien tijd werden echter verschillende vakken en kunsten tot eene bizondere hoogte opgevoerd, waarvan de overblijfselen, opgeborgen in museums, enz., getuigen. Van de zilverwerken der Hildesheimer Silberfund toonde spreker eenige afbeeldingen, waarvan de teekening zeer te roemen is, en noemde voorts de bronswerken, bijouterien, terra-cotta voorwerpen, en wandschilderingen, voor welke laatste de grieken als de leermeesters der Romeinen mogen aangemerkt worden, doch waarbij later meer naar weelde en overdrijving, dan wel naar schoonheid werd gestreefd; voorts waterleidingen, schouwburgen, bruggen, wegen, enz. Ook de glasperiode kwam toen tot hooge ontwikkeling. Doch het glas werd minder voor practische doeleinden, dan wel naast edelgesteenten voor sieraden gebruikt. Spreker herinnerde aan de glasmozaieken die Tunis te zien gaf op de Amsterdamsche Tentoonstelling, en haalde aan 't geen Semper schrijft over glastechniek, waar in plaats van blokjes voor mozaieken, verschillende gekleurde staafjes worden gebruikt, die, in bundeltjes vereenigd, zóó worden saamgevoegd, dat de kop-einden eene teekening vormen, waarna ze, aan elkaar gesmolten en aan schijfjes gesneden, het materiaal voor eene onverslijtbare, monumentale techniek vormden.

Fabrieken, meende spreker, schijnen in dien tijd niet te hebben bestaan, daar er ons weinig of niets van bekend is. Steenbakken, steenhouwen, en vele andere vakken werden bijna door allen uitgeoefend; vooral de soldaten werden toen dikwijls voor dergelijken arbeid gebruikt, waardoor minder kunstenaars, dan wel uitstekende vormers werden gekweekt.

Na eenige opmerkingen betreffende het toen en nu, waarbij het spreker vooral verwonderde dat er zoo weinig partij wordt getrokken van 't geen hier te lande uit vroegere tijden valt op te merken, terwijl er stoffe te over is voor grondige studie, vooral ten platte lande, — dat er voorts zoo velen zijn die verre reizen maken om in 't buitenland de noodige kennis op te doen, terwijl daarentegen buitenlanders ons land waardig keuren te bezoeken, te beschrijven, en hooge prijzen te bieden voor voortbrengselen ons uit vroegere tijden nagelaten, gaat hij er toe over meer in bizonderheden te treden over Gouda en 't geen die stad ons merkwaardigs te zien geeft.

Na over den bloeitijd, toen Gouda (naar men zegt) op 300 bierbrouwerijen, 200 pottenbakkerijen, enz. kon wijzen, eenigszins te hebben uitgeweid en mededeelingen te hebben gedaan omtrent enkele bouwwerken enz., stond hij een wijle stil bij de geschiedenis der geschilderde ramen, waarvan eenige photographien en op groote schaal vervaardigde kopergraveuren ter bezichtiging werden aangeboden. Een zevental dezer graveuren, op uitstekende wijze elk een verschillend raam weergevende, elke plaat met een afzonderlijk blad text, waren bizonder merkwaardig daar het de eenige zijn van een onvoltooid werk. Van deze zeven werden slechts vijftig exemplaren afgedrukt. Er moeten echter nog veel goede oorspronkelijke teekeningen van verschillende ramen te Gouda aanwezig zijn, in zwart krijt op wit papier, waarop de reproductie-methode uitstekend was toe te passen; en hoewel ze tegenwoordig zoo zorgvuldig worden bewaard, dat het haast onmogelijk is ze te zien te krijgen, meent spreker, dat het toch wel op den weg der Maatschappij ligt, te trachten daar partij van te trekken.

Betreffende een drinkbeker, eigenlijk een miskelk, van zilver met emails versierd, door Jacoba van Beijeren aan het Schuttersgilde te Gouda geschonken, en waarvan de heer Scheltema eene afbeelding te zien gaf, sprak hij als van een kunststuk van hooge waarde.

Voorts schetste hij nog de toestanden der middeneeuwen, als weinig verschillende met die ten tijde der Romeinen. Eerst waren het de slaven, later de lijfeigenen, die gedwongen werden ambachten uit te oefenen. Die lijfeigenen gingen ook weer een eigen stand vormen, waardoor steden en dorpen ontstonden welker burgers, eerst beheerscht door de kloosterheeren en den ridderstand, door tweespalt tusschen de heerschende partijen, hunne vrijheid verkregen. De gilden hebben hun bestaan zeer lang voortgezet en mochten zelfs, hoewel niet erkend, op sommige plaatsen in het buitenland nog bestaan. Veel is er uit hen voortgevloeid, zoowel ten goede als ten kwade, en nog zijn de tegenwoordige ziekenbussen overblijfselen uit dien vroegeren gildentijd, die door de Patentwet en de octrooien zijn te niet gedaan.

Photographien en eenige boekwerken, in hoofdzaak Gouda betreffende, werden voorts ter nadere kennisname in de bockerij gedeponeerd, waarna de Voorzitter, als tolk der aanwezigen, de heer Scheltema dankte voor het vele merkwaardige door hem te hooren en te zien gegeven.

Het Bestuur stelde voor, de leesavonden, welker bespreking aan de orde was, met Januari te beginnen, slechts maandelijks te houden, de connectie met het Leesgezelschap te Zwolle op te zeggen, en voor de daarmede vrijkomende gelden op eenige tijdschriften in te teekenen. Het Bestuur hoopt, dat die bijeenkomsten dan beter bezocht zullen worden en daardoor meer recht van bestaan zullen hebben dan nu, nu als 't ware niemand er gebruik van maakt. De meeningen waren echter verschillend en daar de opkomst der leden niet groot was en een paar reeds vertrokken waren, werd geen besluit genomen.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ROTTERDAM, GEHOUDEN 28 NOVEMBER 1884.

Bij den aanvang der vergadering deelt de voorzitter mede, dat van de afdeeling Amsterdam eenige exemplaren van door haar uitgeschreven prijsvragen zijn ingekomen, welke hij ter beschikking van de leden stelt.

Door de in de vorige vergadering benoemde commissie tot onderzoek der vragen 1) wordt rapport uitgebracht, waaruit blijkt, dat de commissie niet eenstemmig was.

Wij zouden voor een verslag te uitvoerig worden, wilden wij alle motieven van voor en tegen vermelden. Wij achten dit echter na het genomen besluit om ook aan alle afdeelingen een gedrukt exemplaar te zenden meer of minder overbodig, dewijl belangstellenden door de Besturen der Afdeelingen zeker wel in de gelegenheid gesteld zullen worden, kennis met het rapport te maken.

Na voorlezing van het rapport verkrijgt de heer Drooglever het woord. Spreker beveelt de leden aan zich vóór de stemming ernstig af te vragen op welk standpunt men zich moet plaatsen

1) Zie Bouwkundig Weekblad, blads. 284.

Hij bespreekt vervolgens de houding van de minderheid der commissie en wijst daarbij op bladz. 3 van het rapport, waar een der leden daarvan verklaarde, zich te zullen laten leiden door de mogelijke gevolgen, die hij zich van den arbeid der commissie voorstelde, en op bladz. 9 waar een ander lid der minderheid stemt, tegen het eerst door hem gegeven advies. Ieder stemme volgens zijne overtuiging zonder te vragen welke de gevolgen kunnen zijn. Nog twee andere leden bespreken in denzelfden zin deze houding der minderheid, waarvan een der leden had verklaard, dat de eerste vragen positief bevestigend moesten beantwoord worden en toch tegen stemden.

Een ander lid beaamt het beginsel, maar in de praktijk wordt het anders; men mag wel nagaan welke de gevolgen zullen zijn en daarnaar stemmen; buiten stemming blijven leidt ook tot niets. Hij voor zich deelt alle grieven en is toch huiverig bij de stemming; men weet wel wat men heeft, doch niet wat men krijgen zal.

Dit beweren wordt bestreden door aan den vorigen spreker te vragen of, wanneer hem eene vraag wordt gedaan waarop hij meent ja te moeten antwoorden, hij toch neen zal zeggen. De gevolgen behooren aan de toekomst. Nu is het de vraag van recht.

Nadat nog het een en ander was in het midden gebracht, komt het denkbeeld boven, dat de stemming alleen over het rapoort zal plaats hebben, zonder zich te verplichten omtrent de gevolgen, waarna het gevoelen van de meerderheid der commissie met 24 tegen 3 stemmen wordt aangenomen, terwijl 1 blanco biljet was ingeleverd.

Op de vraag: wat nu? stelt een lid voor, het rapport aan het Bestuur der Maatschappij te zenden met begeleidende missive waarin de grieven worden blootgelegd, met verzoek die op te heffen. Wordt aan dat verzoek niet voldaan, dan zouden wij vrij zijn en konden doen wat wij wilden.

Dit voorstel wordt ondersteund en uitgebreid met dat, om ook aan de andere afdeelingen een rapport te zenden, met kennisgeving van wat door ons is gedaan. Men stelde er prijs op, dat de Maatschappij en de afdeelingen zouden weten, dat wij alles hadden gedaan om tot een vredelievende oplossing te komen en, om zoo gezegd, de maat vol te meten.

Nu werd gevraagd, of, met het oog op al hetgeen vroeger is geschied, er kans bestaat dat het bestuur der Maatschappij onze grieven zal wegnemen, waarop de voorzitter antwoordde, dat het Bestuur de grieven niet kan wegnemen maar dat dit afhing van de algemeene vergadering. Na eenige discussie werd nu het voorstel gedaan en met de vroegere aangenomen, aan het Bestuur der Maatschappij de vraag te richten of het naar aanleiding van het rapport bereid is de toezegging te doen, om een voorstel tot wegneming van Art. 32 aan de algemeene vergadering te zullen onderwerpen, en of het die toezegging met eenigen spoed zou willen doen.

De beide vroeger ingekomen vragen (over het droogmaken van natte muren en het vastleggen van zink op daken) worden thans in behandeling genomen, doch leveren niet veel nieuwe gezichtspunten op.

BINNENLANDSCH BERICHT.

Gelukkig schijnt men meer algemeen tot de overtuiging te komen, dat de opleiding onzer ambachtslieden en industrieelen zeer veel te wenschen overlaat. Meermalen reeds was dit onderwerp in enkele afdeelingen een punt van overweging. Tot een ernstig afdoend onderzoek, daarnaar in te stellen, scheen het niet te kunnen komen. Op de laatst gehouden Algemeene Vergadering der Nederl. Maatschappij van Nijverheid, werd deze zaak als punt van beschrijving aan de orde gesteld, die naar aanleiding daarvan hare directeuren heeft opgedragen om die stappen te doen, welke zij meenen, dat het best kunnen leiden tot het verkrijgen van eene hervorming van het herhalings-onderwijs en van de burger-avondscholen, opdat die meer dan thans zullen dienen ter opleiding van den ambachtsman en tevens om te geraken tot het opnemen van het onderwijs in het teekenen onder de verplichte vakken van de lagere school.

Directeuren hebben deze tweeledige opdracht in overweging gesteld van eene commissie, bestaande uit de heeren A. C. Kruseman te Haarlem, Dr. D. de Loos te Leiden, Mr. A. van Delden te Deventer en Mr. J. C. Meijer te Leeuwarden, in overleg met de commissie van het museum van Kunstnijverheid. Deze gecombineerde commissie heeft den 10den November, onder de leiding van den heer A. C. Kruseman eene bijeenkomst gehouden en tot haar rapporteur benoemd den heer Mr. J. C. Meijer.

Ingelijks heeft de vereeniging ter bevordering van fabricks- en handwerksnijverheid, op initiatief der Afdeeling Utrecht, het hoofdbestuur de opdracht gedaan zich in overleg met die Afdeeling tot de regeering te wenden, ten einde invoering te vragen van verplicht teekenonderwijs op de lagere scholen in steden met eene bevolking van 10.000 zielen en daarboven enz. (zie boven.) Het hoofdbestuur heeft deze zaak ter onderzoek in handen gesteld van eene commissie van 3 leden en daartoe benoemd de heeren Dr. J. Th. Mouton, Joh. Ykema, beiden te 's Hage en P. J. Houtzagers te Utrecht.

INGEZONDEN.

Niettegenstaande de vleiende recensie van ons ontwerp No. 112 (s'Lands wijs, s'Lands eer) in het vorige nommer van het Bouwkundig Weekblad, meenen wij op eene bedenkelijke misvatting daarin te moeten wijzen.

"Er wordt daarin gesproken van een zestal binnenplaatsjes,.. Dit is volkomen onjuist, want er is er maar één.

Waarschijnlijk zijn daarvoor aangezien de »Lichthöfe". Daar dit echter een duitsche uitdrukking is, werd in ons projekt geschreven binnenplaatsen; doch eene beschouwing der Teekeningen maakt onmiddelijk duidelijk wat voor soort binnenplaatsen dit zijn. Zij komen namelijk slechts voor op de verdieping en geven door lantaarns licht op den beganen grond, terwijl zij tevens dienen tot krachtige ventilatie van de beursruimte.

Versnippering van ruimte in den beganen grond (waarvan ons daarom ook door het blad *de Opmerker* een verwijt wordt gemaakt), het nadeel dat door binnenplaatsen veroorzaakt zou kunnen worden, wordt dus door deze »Lichthöfe" volstrekt niet teweeg gebracht.

Wij wijzen hier uitdrukkelijk op, omdat bij gebrek aan een behoorlijk rapport, zonder hetwelk de taak van een Jury niet geacht kan worden te zijn vervuld, men zich verdedigen moet tegen zulk soort vergissingen, waarin bij dit concours, de schrijver van bovengenoemde kritiek, overigens niet alleen schijnt gestaan te hebben.

Jacob F. Klinkhamer.
A. van Delden.

Een antwoord op bovenstaand schrijven kan ik, wegens gebrek aan plaatsruimte, eerst in een volgend blad geven.

C. T. J. Louis Rieber.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

M. M!

De ondergeteekenden, gelezen hebbende het verslag over de beursontwerpen voorkomende in het vorige nommer van het Bouwkundig Weekblad, gevoelen zich gedrongen hun leedwezen uit te drukken, dat niet een uitvoeriger, zaakrijker en waarheger verslag, door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is uitgebracht.

J. Verheul Dzn.
Jurriaan Kok.

PRIJSVRAGEN.

Op de prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging »de Harmonie", zijn de volgende 28 antwoorden ingekomen.

No. 1, motto, cirkel met middellijn; 2, Eccolo; 3, Gezelligheid; 4, Melpomene; 5, Orpheus; 6, Trouw moet blijken; 7, Orpheus; 8, Repos ailleurs; 9, de distributie is 't voornaamste; 10, Pax intrantibus; 11, Alles of niets; 12, Messager itinéraire; 13, Simplex; 14, Es ist eine alte Geschichte, doch bleibt sie immer neu; 15, Grano; 16, Hoop en vertrouwen; 17, Hora Ruit; 18, Fancy; 19, 't Noorden; 20, Stradella; 21, Unie; 22, L'Union 103; 23 Kinderhint; 24, Felix Mendelsohn; 25, Degustibus non est disputandem; 26, drie cirkels; 27, HH.; 28, Eintracht.

Onder deze ontwerpen zijn waarschijnlijk 2 buitenlandsche.

Den 18 December a. s. zullen, na de uitspraak der Jury, de verschillende ontwerpen publiek worden tentoongesteld.

2285
FERD. ENGERS.
AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14.
WEIBERN-TUFSTEEN
Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

Uit de hand te koop:

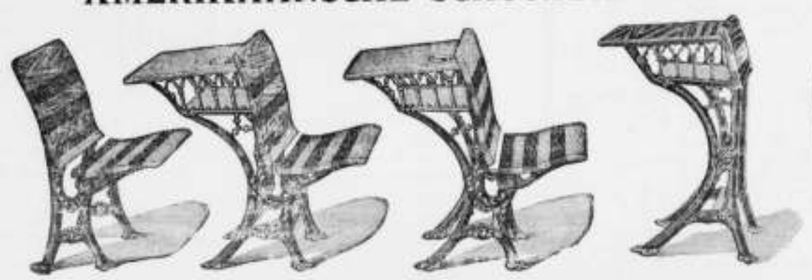
Te NIJMEGEN is *te koop:* **EEN PERCEEL** groot: ruim 380 C.A. gelegen op den besten en druksten stand. Uit het gebouw dat
36 meter gevelbreedte
heeft, kunnen met eenige kosten
VIJF FLINKE WINKELHUIZEN
gemaakt worden, terwijl ook het geheele pand tot
HOTEL, RESTAURANT of CAFÉ
kan ingericht worden. 2286
Aanbiedingen onder letter X aan den Boekhandelaar F. L. van Ammers, *'s Bosch.*

Voor zoo ver de voorraad strekt, zijn voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, bij de ondergeteekenden te verkrijgen.
Bouwkundig Tijdschrift 1881 f 5.—
Bouwkundig Tijdschrift 1882 „ 5.—
DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON.
Uitgevers.

Een Opzichter-Teekenaar
meerdere belangrijke werken uitgevoerd hebbende en bekwaam **Teekenaar**, zoekt plaatsing met 1 Januarij. Fr. brieven lett. S C K aan het Algemeen Advert. Bureau van NIJGH & VAN DITMAR, Beursstraat Amsterdam. 2287

Uitgave van De Erven H. van Munster & Zn.
Th. SANDERS,
Iets over de Inrichting van
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.
f —.50

UIT DE HAND TE KOOP:
Een prachtig met bloemen gebeeldhouwden grijs marmeren Schoorsteenmantel (stijl Louis XVI).
Adres: motto *Schoorsteenmantel* bij de Erven H. van Munster & Zoon, Heerengracht 246, Amsterdam.

FRED. STIELTJES & C°, Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM
hebben voor dadelijke levering gereed:
2288
AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.
Bekroond met de hoogste onderscheiding.

Philadelphia 1876 Parijs 1878. Amsterdam 1883.
Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.
Modelbanken worden op verlangen toegezonden.
Veel verminderde prijzen.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

AANBESTEDING.

2274

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 23sten December 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

Bestek N°. 414.

Het maken van een Haltegebouw te Deinum, ten behoeve van den spoorweg van LEEUWARDEN naar HARLINGEN.

De besteding geschiedt volgens § 60 van het bestek.

Het bestek ligt van den 8sten December 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur L. J. DE SONNAVILLE te *Gemingen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraal-bureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van ƒ 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 16den December 1884 ten 2½ ure voormiddags.

UTRECHT, den 5den December 1884.

GEMEENTE OPZICHTER.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS van *Enkhuizen*, roepen, om zoo spoedig mogelijk in dienst te treden, sollicitanten op naar de betrekking van **Gemeente Opzichter**, welke aan het hoofd der Gemeentewerken zal staan, op een jaarwedde van ƒ 1200.—

Sollicitanten worden uitgenoodigd zich met gezegeld verzoekschrift aan te melden, onder overlegging van de noodige stukken, vóór 15 December e. k.

De Burgemeester,
HARTKAMP,
De Secretaris,
H. VLASVELD.

ENKHUIZEN,
29 November 1884.
2275

MARTIN & Cº. BOUWORNAMENTEN, enz.

2276 **Achter Oosteinde N°. 244,**

BIJ HET PALEIS VOOR VOLKSVLIJT.

G. J. Vincent & Cº.

Kunstsmeden.

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE**.

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2277

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH,

BOCH FRERES,

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2278

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN**, *Steenfabrikant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2279

VOLKOMEN BEHOEDMIDDEL VOOR HOUT enz.

tegen verrotten en zwam.

Scheikundig onderzocht door DR. D. DE LOOS te Leiden.

In de Kyaniseerfabriek van 2280

J. & D. VAN DER POT te Rotterdam,

wordt **Hout, Zeildoek** en **Touwwerk** tegen bovenstaande schadelijke invloeden reuk- en kleurloos geprepareerd, en kan het hout worden geverfd als gewoonlijk.

Het hout wordt op verlangen bijgeleverd, en volgens teekening gereed gemaakt.

ACTIEVE AGENTEN VOOR ALLE PLAATSEN GEVRAAGD.

Eenige Handelaren in de Prima Portland Cement

(merk DYCKERHOFF & SÖHNE),

in wichthoudende vaten van 180 K°. en in zakken van 70 K°. *nietvervalscht met hoogovenslakken, kalksteen- tras* of andere bijmenging, en laat op de zeef van 900 mazen per M² hoogstens 4 % achter.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en **Vernissen** uit de fabriek van den heer **F. A. Q. VAN GELDER**, te Rijswijk bij 's Hage.

Engelsche aarden buizen, Belgische gips. Vuurvaste steenen, Vuurklei, enz.

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Politechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & Cº. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D. VAN DER POT, *Rotterdam.* 2281

Henri Huinck & Co.

Bouwmaterialen en Machineriën.

ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.

2282 VERWARMING.

VENTILATIE.

DROOG-INRICHTINGEN.

GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.

BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.

PORTLAND EN HAMBURGSCHE CEMENT.

CEMENT-TEGELS.

Zandsteen.

Vuurvaste Stenen. — Gasretorten. Kanonbuizen. — Schoorsteenpotten.

CARTON-PIERRE.

HOUTEN PARKETVLOEREN.

PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.

Verzilverd, Gefolied, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.

GLAS IN LOOD.

CATHEDRAALGLAS.

DAGLICHT-REFLECTOR.

GLASDECORATIE.

GLAS-ASSURANTIE.

METAALLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

LOUIS GOFFIN & Cie.,

27. Avenue Rogier 27.

LUIK. 2283

HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.

LA ROCHETTE STEEN.

Alles geleverd franco en op keur.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2284

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephon N°. 352.

AGENT VOOR

MUSGRAVE & Cº.,

te BELFAST.



FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

DOGKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden Med. Intern. Tentoonst.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren

BESTEKKEN,

zoowel met als zonder bijbehoorende

TEEKENINGEN.

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon

TORENSPITSEN uit de XVI en XVII eeuw



Oude kerk te Amsterdam.



Nieuwe kerk te Haarlem.



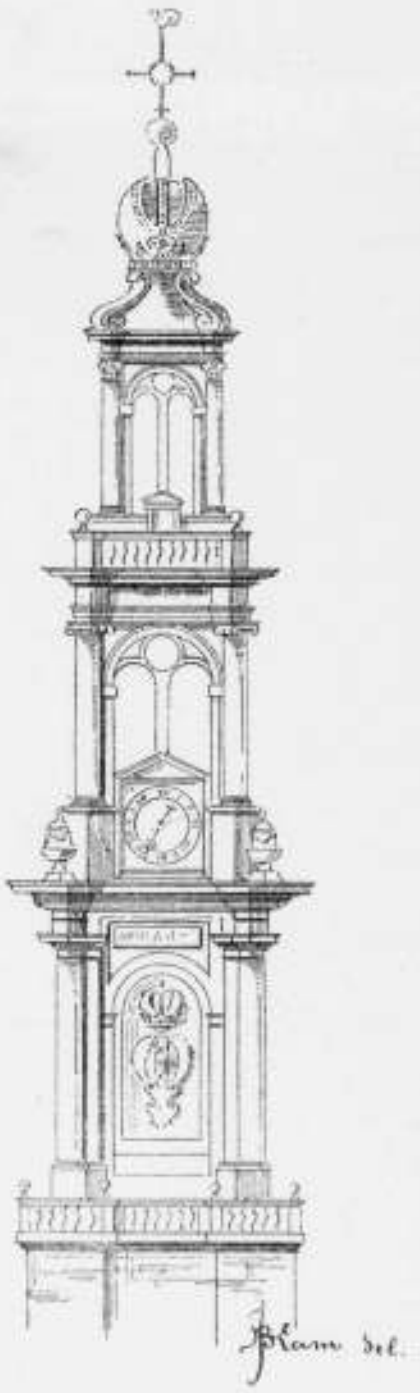
Raadhuis te Leiden.



Raadhuis te 's Gravenhage.



Gemeenlandshuis te Delft.



Wester kerk te Amsterdam.

Bijvoegsel van het Bouwkundig Weekblad. Uitgave van de Erven H. van Munster & Zoon Amsterdam.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD
ORGAAN
VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 51.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBEEK.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 249, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 16.— Afzonderl. Nummers voor aanslag der voorrand strekt 25 Ct.

INHOUD.

Hollandsche Torenspitsen uit de 16e en 17e eeuw, door J. B. Kam. — De Martinitoren te Groningen. — Karakter en stijl der Amsterdamsche Beurs. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Leeuwarden gehouden 12 December 1884. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Utrecht, gehouden 12 December 1884. — Verslag van de Vergadering der Afdeeling 's-Gravenhage, gehouden 12 December 1884. — Prijsvragen. — Binnen- en buitenlandsche berichten. — Ingezonden.

PLAAT: Hollandsche Torenspitsen.

HOLLANDSCHE TORENSPITSEN UIT DE 16de EN 17de EEUW

door J. B. KAM

Mag het waar zijn, dat het der hollandsche renaissance-bouwmeesters met eenig recht verweten kan worden, nooit een goeden vorm voor hunne kerken gevonden te hebben, zeker is het, dat men dit verwijt terug zal houden, wanneer men denkt aan de torens, die zoo vaak naast het kerkgebouw werden opgetrokken. En toch, hoe slecht ook de godshuizen der 16e en 17e eeuw, uit een architectonisch oogpunt beschouwd, mogen zijn, zoo oordeele men niet te hard. Laat ons bedenken, in de eerste plaats, dat de kunst op het slagveld niet te huis is, dat in een tijd, waarin de kerk zelve door hevige gistingen beroerd werd, er zeker geen goeden vorm voor haar uitwendige gedaante was te vinden; ten tweede, dat toen het protestantisme hier eenmaal had gezegevierd, er in den eersten tijd volstrekt geen behoefte aan nieuwe gebouwen bestond; en eindelijk, dat het calvinisme, het leidend beginsel der Nederlandsch Hervormde kerk, de kunst haatte met een haat, die een tijdperk van drie eeuwen nog niet volkomen heeft kunnen uitwisschen.

Bij de nieuwere kerken die men stichtte, bleef de oude traditie evenwel gehandhaafd; want naast het kerkgebouw prijkt meestal een toren, waarbij de bouwmeesters, die zich zoo hadden moeten intoomen, hunne fantasie weer eens den vrijen teugel konden vieren, en de heerlijke voorbeelden, die wij nog aantreffen, zijn ware bouwkundige composities.

Eens was er een tijd, waarin men, in zijn gedachten althans, geen kerken zonder torens kende; waarin kerk en toren bij elkaar behoorden als de eerste en de laatste regel van een gedicht; en al bewonderen wij in den tegenwoordigen tijd vaak een van beiden, zoo kunnen zij voor ons toch niets meer zijn dan fragmenten van een verheven geheel.

Maar die tijd ging voorbij en in de 16de eeuw behoorde hij reeds tot het verleden.

Wij zouden derhalve verkeerd doen, den oorsprong van onze renaissance torens in den gothischen kerkbouw te zoeken; men gehoorzaamde, zooals wij reeds opmerkten, alleen de traditie, waar men een toren naast het kerkgebouw plaatste, maar het werd een schepping op zich zelf.

Er bestaat evenwel een geheel andere soort van gebouwen, die wij als de voortypen van onze torens moeten beschouwen, met name de, vooral in Vlaanderen omdat het ouder is, maar ook in Holland voorkomende, Belfrood.

De Belfrood was in vroeger tijden een groot zwaar gebouw, zich boven de omgeving verheffend, waarnaast of waaromheen meestal het stadhuis werd opgetrokken. Het was als het ware het hart van de stad en tevens de drager van de groote klok, die in tijden van gevaar de burgers samen riep.

Toen de steden nog slechts ommanteld waren en telkens bloot stonden aan invallen van roofzuchtige

burchtheeren, werd zulk een Belfrood zwaar en stevig gebouwd en tot verdediging geschikt gemaakt, zoodat hij een veilige bergplaats voor de schatten en documenten der stad aanbood. In Vlaanderen vindt men nog verscheidene dergelijke gebouwen en in ons land behoort de toren van het stadhuis te Delft, een overblijfsel van het in 1618 door brand vernielde, tot die soort.

Ook Sluis bezit een raadhuis-toren van omstreeks 1376, die als vertegenwoordiger van dit type kan beschouwd worden.

Toen evenwel de steden met sterke wallen en poorten waren voorzien en de ruwheid der tijden wat begon te verminderen, was zulk een Belfrood voor een groot deel overbodig geworden. Men was er echter eenmaal aan gewoon geraakt een stadhuis met een toren te zien en bij den bouw van nieuwe, bleef dus de Belfrood behouden; men gaf er alleen een sierlijken en schoonen vorm aan, waardoor hij een zuiver decoratief onderdeel van het gebouw werd. Dit was in hooge mate in het rijke Vlaanderen het geval, waar de verschillende steden, naijverig op elkander, alles in het werk stelden om zich zelf een groot en prachtig aanzien te geven en vooral hunne stadhuizen, de ziel van hun bestaan, de uitdrukking hunner gemeentelijke zelfstandigheid, met de meest mogelijke zorg behandelen.

Doch de toepassing van torens als decoratie van een gebouw bleef niet tot de stadhuizen beperkt. Het werd meer en meer gewoonte alle openbare gebouwen, zooals wagen, hallen, enz. door middel van torens van anderen te onderscheiden, en het was deze gewoonte, die in Holland in de 16de en 17de eeuw navolging vond, toen het oudere Vlaanderen, door het Spaansche wanbeheer in het hart gewond, langzamerhand ten onder ging.

Wij zien dus, dat een geheel bizonder beginsel aan deze torens ten grondslag ligt, en reeds bij een vluchtige beschouwing, springt het groote karakterverschil der gothische stadhuistorens, als te Brussel, te Leuven, enz. en der gothische kerktorens duidelijk in het oog.

Onze torenspitsen uit den renaissance tijd zijn in hooge mate origineel en als een bijzondere vrucht van den Hollandschen bodem te beschouwen.

In Italië komen weinig torens voor; alleen bij romaansche gebouwen in Opper-Italië, die zooals we weten door westersche inmenging ontstonden, vindt men enkele voorbeelden, die evenwel geheel afwijken van de bij ons voorkomende vormen. Toch oefenden deze gebouwen, zooals wij later zullen zien, nog invloed uit op onze hollandsche kunstenaars; overigens deed zich de klassieke geest der ouden, hoewel sluimerend, steeds te veel gevoelen, dan dat het algemeen worden van deze gebouwen er mogelijk kon zijn.

Bij ons, evenals in Vlaanderen en Duitschland, vindt men veel meer die eigenaardige mengeling van antieke met westersche begrippen, en de gebouwen, juist in den overgangstijd van gothiek tot renaissance ontstaan, zijn misschien de schoonste die wij bezitten.

In Frankrijk heeft de torenbouw, die wij op het oogenblik beschouwen, dus die der kerken uitgezonderd, zich evenmin sterk ontwikkeld. Alleen als traptoren treft men, daar dikwijls, een ronden of veelhoekigen uitbouw aan, die echter terstond na het eindigen van de trap met een helmvormig koepeldak overdekt is, en slechts zelden door een lantaren bekroond wordt.

In Duitschland vond de torenbouw een veel ruimere toepassing. Het zuiver decoratieve doel treedt er zeer sterk op den voorgrond, veel meer nog dan bij ons, zoodat niet alleen publieke gebouwen, maar ook zeer veel particuliere woningen, en vooral kasteelen, met torentjes werden versierd. Toch bestaat er een groot karakterverschil tusschen deze eindigingsvormen en onze meer op zich zelf behandelde spitsen, hoewel zij hiermede dikwijls den koepel of de helmvormige bekroning gemeen hebben.

Alleen in de Hanzestad Dantzig vindt men torens, die zeer veel met de onzen overeenkomen, maar we weten ook, dat de hollandsche en vlaamsche bouwkunst daar een zeer grooten invloed uitoefenden, dat Antony van Obbergen uit Mechelen, er in 1588 stadsbouwmeester was.

Wij willen trachten in deze studie een overzicht te geven van de voornaamste typen, die nog in ons land voorkomen en den ontwikkelingsgang nagaan, die ook bij deze gebouwen valt waar te nemen.

Toen de 16de eeuw haar intrede in de wereld deed, arbeidde men in het tegenwoordige Nederland aan twee gebouwen, die nog heden ten dage in ruime mate onze belangstelling verdienen; het eene was de grootste, — het andere de schoonste gothische kerk die wij bezitten: de St. Bavo te Haarlem en de St Jan te 's Hertogenbosch. Beide gebouwen, reeds in het laatst van de 15de eeuw in gebruik gesteld, waren helaas te laat begonnen om geheel voltooid te kunnen worden. De bezielende kracht, die een of twee eeuwen vroeger in West-Europa zooveel heerlijke kerken in het leven riep, had opgehouden haren invloed te doen gelden; de gothische bouwkunst was reeds lang een tijdperk van verval ingetreden.

Toch werd aan beide gebouwen in de 16de eeuw nog een tijd lang gewerkt, maar de nieuwere gedeelten ademen niet meer den zelfden geest, die uit de oudere spreekt. Dit valt vooral op te merken bij de St. Bavo wanneer wij den toren, die boven het kruispunt der hoofdbeuken is opgericht, vergelijken met andere gedeelten van den bouw.

Het is ons terstond duidelijk, dat nieuwe denkbeelden zich hebben doen gelden; dat het eene niet uit het andere is kunnen voortkomen, zonder dat nieuwe elementen zich in den ouden gedachtengang hebben ingemengd.

De toren van de St. Bavo is niet meer die fijne, sierlijke piramide, zooals de laat gothiek er ons zoo velen heeft achtergelaten, maar het is een opeenstapeling van steeds kleiner wordende verdiepingen. Wij zien hieruit, dat de vertikale lijn, die eenige eeuwen lang in de bouwkunst alle composities beheerschte, op het punt staat onttroond te worden, om haar gezag voortaan met de horizontale meer klassieke lijn te deelen. We zullen later zien, hoe door meer voorsprong aan lijstwerken te geven, de horizontale in beteekenis winnen, terwijl de vertikale meer en meer worden onderdrukt.

Men begon dezen toren in 1502 van steen op te trekken, maar daar het spoedig bleek, dat de pijlers in de kerk niet behoorlijk aan zulk een zwaren last konden weerstand bieden, brak men het opgetrokken gedeelte in 1515 weer af, om in hetzelfde jaar met een houten toren te beginnen, die in 1520 voltooid werd.

Hij behoort zeker tot de schoonste voorbeelden, die

wij van laat gothische torens kennen. Sterk doorbroken, luchtig, verheft zich de eene verdieping boven de andere om in een opengewerkte peervormige bekroning te eindigen.

Door het telkens kleiner worden der verdiepingen is die eigenaardige piramidale vorm verkregen, die vooral voor bekroningen zoo zeer gewenscht is, terwijl het verschil in hoogte der étagen een aangename afwisseling doet ontstaan. Afbeeldingen vindt men er van in het werk van Ysendyck: „Documents classées" en in dat van prof. Gugel over de geschiedenis der Bouwstijlen.

Het komt ons niet onwaarschijnlijk voor, dat de toren, die eertijds het kruispunt van den St. Jan te 's Hertogenbosch versierde, van ongeveer gelijken vorm was.

Wij lezen daarvan, dat die eveneens bestond uit drie of vier verdiepingen. Deze spits vormde een bekroning voor den koepel, waarmede het kruispunt der beuken was overdekt, waarin dus een onderscheid is gelegen met die van den St. Bavo, die zich boven het snijpunt der daken verheft.

Hij was eveneens uit hout, met lood bekleed, geconstrueerd en werd in 1529 voltooid, maar brandde in 1589 af, waardoor zeer groote schade aan het inwendige der kerk werd toegebracht. Eerst veel later werd de tegenwoordige spits gebouwd, die van zeer weinig beteekenis is.

Een andere toren die, hoewel veel later gesticht met de eerstgenoemde zeer veel verwantschap heeft, is die van het stadhuis te Leiden. Het is een geheel op zich zelf staand gebouw, op de binnenplaats van het beroemde raadhuis opgericht. De onderbouw is dientengevolge zeer eenvoudig en biedt geen belangrijke bizonderheden aan, maar de spits munt uit door schitterenden rijkdom.

Hij werd in 1576 gebouwd in plaats van een oudere, die in 1573 door brand was vernield. Het is niet onmogelijk, dat men bij dezen toren den vorm van den ouden ongeveer heeft gevolgd, waaraan het dan moet worden toegeschreven, dat zijn gedaante nog zooveel afwijkt van het type, dat in de tweede helft der 16de eeuw in Noord-Nederland vrij algemeen gevolgd werd.

Men zou deze spits haast een vertaling van een gothische compositie in renaissance karakters kunnen noemen. Ook hier vinden we een opeenstapeling van verschillende verdiepingen, waarvan sommige vol, andere geheel opengewerkt zijn; de lijstwerken hebben half gothische, half renaissance profielen; de spitsboog of ezelsrug voor de afsluiting van de openingen der lantarens is vervangen door een eenvoudigen rondboog; de pilasters doen nog aan gothische schalken denken; de pynakels zijn obelisken geworden, en die van de bovenste balustrade verraden hun afkomst duidelijk door kleine uitsteeksels, die aan hogels doen denken. Zoo gaat het met ieder onderdeel; bijna van elk stukje van het geheel kan men zonder eenige moeite den vroegeren vorm aanwijzen, zoodat het wel niet te verwonderen is, dat deze toren, op een afstand beschouwd, geheel den indruk geeft van een laat gothische compositie te zijn.

De bovenste lantaren is afgedekt met een piramide, die sterk is geprofileerd en dus door horizontale lijnen verdeeld wordt. Bij de ribben is zij versierd met laatgothische gedreven looden hogels, evenals de opengewerkte peervormige bekroning, dezelfde die bij de St. Bavo voorkomt.

Deze bekroning is een zeer gelukkige vinding van de laat-gothiek. In vroegere tijden bestond de spits uit een piramide, die als eindigingsvorm een kruisbloem droeg. Dit motief is betrekkelijk klein en vormt geen overgang tot de lucht. Hieraan werd bij Hollandsche torens dikwijls te gemoet gekomen door een gesmeed ijzeren kruis toe te passen, dat met fijnere vormen is versierd. Hierbij verkrijgt men een zeer gelijkmatigen overgang van de massieve spits op het dunne kruis, dat zich op zijn beurt weer door de dunnere versieringen geheel in de lucht oplost. Een schoon voorbeeld hiervan is de bekroning van den toren der Oude kerk te Delft.

De laat-gothiek heeft hetzelfde doel nog veel beter bereikt, door die opengewerkte peervormige bekroningen, waarvan we nu reeds twee voorbeelden ontmoetten. Wij zullen later zien, hoe de vroeg-renaissance dit motief steeds toepaste hoewel de vorm gewijzigd werd, maar ook, hoe men in den lateren tijd van dit beginsel weer afweek en een gevalden vorm ging bezigen.

Het zuiverste renaissance karakter bij dezen toren vertoont het gedeelte, dat den overgang vormt tusschen den vierkanten onderbouw en de achtkante spits. Het is een soort van hoofdgestel met een vrij sterken voorsprong en gedragen door renaissance consolen. Wij zullen later in de gelegenheid zijn dit motief nog dikwijls te ontmoeten, en dan ook over den oorsprong er van spreken.

Deze toren is ook weer van hout geconstrueerd en met lood bekleed. Détail- en constructieteekeningen vindt men er van in de „afbeeldingen van oude bestaande gebouwen, uitgegeven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst". Onze plaat geeft een klein schetsje voor den algemeenen vorm.

Dit torentype is in ons land zeer veel toegepast, waarvan oude prenten en schilderijen ons het bewijs leveren. Zoo onder anderen behoorde de toren van de groote kerk te Hoorn, die in 1838 verbrandde, tot deze soort.

Een nog bestaand, maar zeer vervallen en daardoor een buitengewoon schilderachtig voorbeeld, is de Bakenessen toren te Haarlem, die, hoewel zwaarder van verhoudingen en veel lager dan de St. Bavo, daarmede zeer groote verwantschap heeft.

In het begin der 16de eeuw werd vooral voor kleine torentjes nog een andere wijze van bekroning toegepast, die wij als een onvervalschte erfenis der gothiek moeten beschouwen. Bij deze soort vindt men een massieven vierkanten, of veelhoekigen onderbouw, afgedekt door een helmvormigen koepel, die een min of meer gerekte piramidale of peervormige spits of soms ook een bol draagt. Als bekroning van deze spits vindt men dan veelal een sierlijke gesmeed ijzeren windvaan toegepast. Voorbeelden hiervan vindt men in ons land bij het stadhuis te Middelburg (1513), bij dat te Veere en ook bij het gemeenlandsch huis te Delft (1528), waarvan onze plaat een schetsje geeft.

Maar het was slechts in het voorbijgaan, dat wij van deze torenbekroningen gewaagden. Zij zijn veeleer Vlaamsch en vielen nooit bijzonder in den smaak der Hollandsche meesters. In den tegenwoordigen tijd, bij het herleven der renaissance, worden zij vooral in België, maar ook in Duitschland vaak toegepast en het was voornamelijk daarom, dat wij ze hier even aanstipten.

Een andere soort van toren compositie van veel meer beteekenis, vraagt thans onze aandacht.

De omwenteling in het politieke en kerkelijke leven had bij ons nog geen bepaalde richting genomen, maar in de kunst had reeds het nieuwe, als overal elders, gezegevierd.

Na Scorel en Goltius deed iedere kunstenaar van eenige beteekenis de vaak moeitevolle reis naar het land, waar het nieuwe licht aan de oude lamp was ontstoken, naar het warme, zonnige Italië. Daar werden zij herboren, daar maakten zij hun geest vrij van de knellende eenzijdige begrippen hunner oude eigene kunst en vroolijk vlogen zij terug, met zich brengende een handvol uitheemsche zaden, die op den Hollandschen bodem zulk een goed onthaal vonden.

Maar het waren slechts zaden, en de planten, die er van groeiden, waren weer echte Hollandsche planten, uit onzen bodem voedsel nemende, in onze lucht ademende. Zoo moeten wij de voortbrengselen onzer bouwkunst uit de 2e helft der 16de eeuw beschouwen, en we zeggen het gaarne die oude stedenbeschrijvers als Orlers, Bleijswijck e. a. na, als ze, misschien door de zucht om hun stad een weinig te verheffen, verblind schreven, dat deze hun wedergade in de gansche wereld niet hadden.

Een van de beste voorbeelden van torens, waarbij dit alles duidelijk in het oog springt, is de toren der Oude Kerk te Amsterdam.

Dit gebouw werd begonnen in 1558, en was in 1566 voltooid. Het ontwerp werd geleverd door den architekt en beeldhouwer Joost Jansz. bijgenaamd Belhamer, een van de weinige bouwmeesters dus, wier naam is bewaard gebleven.

De vierkante onderbouw, die uit den aard der zaak tusschen de omliggende huizen wegschuilt, is zeer eenvoudig behandeld en alleen versierd met blinde arkaden, die door spits en rondbogen zijn afgesloten.

Hierboven verheft zich de slanke en buitengewoon schilderachtige spits, die in drie étagen is verdeeld, en reeds van den aanvang af een piramidalen vorm aanneemt. De eerste eigenaardigheid, die wij bij den overgang van onderbouw tot bekroning aantreffen, is de voorspringende balustrade. Dit motief, dat we reeds gelegenheid hadden op te merken bij den toren van het raadhuis te Leiden, is van zuiver Italiaanschen oorsprong. Wij vinden het vooral in Noord-Italië bij vele romaansche kerktorens toegepast. Het geeft aan die gebouwen een zeer eigenaardig karakter. Terwijl bij gothische torens reeds van den aanvang af een verdunning valt waar te nemen, waardoor dat eigenaardig naar boven strevende ontstaat, en de bekroning als het ware uit het onderste zwaardere gedeelte voortgroeit, vinden wij juist hier het tegenovergestelde: een kleine verbreeding, waardoor een sterke horizontale lijn wordt verkregen, die bekroning en onderbouw tot twee zelfstandige deelen verheft en een verschil in karakter dier gedeelten mogelijk maakt. Deze afscheiding wint nog in gewicht, doordat het lijstwerk dat de balustrade draagt, op uitgemetselde consolen steunt.

Bij ons voorbeeld zijn lijstwerken en balustraden zeer eenvoudig gevormd. De balusters bestaan uit vierkante pijlertjes, die een klein plintje tot basement en een lijstje tot kapiteel bezitten. Deze balustrade is evenals de onderbouw nog vierkant, terwijl de spits een achtkanten grondvorm heeft. De overgang wordt gevormd door een vierzijdige stompe piramide, die de veel stijlere achtzijdige doorsnijdt, een wijze dus, die men ook zeer veel bij romaansche torens vindt toegepast.

Reeds van den aanvang af gaat deze spits dus het karakter van dak dragen en de eerste etage is dan ook met leien gedekt; dit gedeelte wordt afgesloten door een slechts weinig voorspringend lijstwerk met balustrade. Hierboven verheft zich een opengewerkte piramidaalvormige lantaren, waarin het beierwerk is opgehangen, en die afgedekt is met een soort van peervormig dak. Vóór dit evenwel tot een punt is samengeloopen, wordt het onderbroken door een derde lijstwerk met balustrade, dat dan als basis dient voor een tweede, kleinere lantaren nu niet meer piramidaal, maar prismatisch van vorm. Deze laatste lantaren wordt gedekt door een kleinere geprofileerde kap, die den opengewerkten peervorm draagt welke in een gemeed ijzeren kruis met weerhaan eindigt.

Tegen vier van de zijvlakken der onderste volgewerkte piramide zijn de wijzerborden aangebracht. Dit is misschien de eerste torencompositie in ons land, waarbij aan deze, eertijds zoo hooggeschatte aanwijzers van den voortgang des tijds, van den beginne af een behoorlijke plaats werd aangewezen. Bij de meeste torens, die uit een vroegeren tijd dagteekenen, vindt men dan ook het wijzerbord er meestal op de ongelukkigste wijze tegen aan geplakt. Pogingen om de moeilijkheid nog eenigszins op te lossen, zooals bijv. aan den toren van de Oude-kerk te Delft geschiedde, waar men een soort van cartouche vorm bezigde, kunnen vrijwel als mislukt beschouwd worden, en terstond valt het in het oog, dat een uurwerk aan een gothischen toren een anachronisme is. Hier evenwel is juist van die wijzerplaat partij getrokken om de silhouet te verfraaien en de eentonige groote vlakken van de piramide te breken. De platen zijn omlijst door pilasters, die een soort van fronton dragen, terwijl het geheel door een paar voorspringende consolen gesteund wordt.

De détails van dezen toren zijn over het algemeen zeer eenvoudig, zelfs nuchter te noemen, maar niettemin is de compositie van het geheel uitmuntend en een van de schilderachtigste van ons land.

Uitvoerige teekeningen vindt men er van in de „afbeeldingen van oude bestaande gebouwen", terwijl onze plaat een schetsje geeft.

Geheel hiermede overeenkomende in karakter, is de toren van het waaggebouw te Alkmaar. Dit gebouw werd gesticht in 1582. In 1596 werd de eerste steen van den toren gelegd, die in 1579 was voltooid. Cornelis Pietersz Kunst, wordt als bouwmeester ervan genoemd. De compositie van beide torens is bijna dezelfde; alleen ademt het geheel van laatstgenoemden een meer zuiver renaissance karakter.

De onderbouw, die hier voor een deel in het gezicht komt, is met meer zorg behandeld en door hoekblokken van natuurlijken steen versierd. Overigens zijn de détails fijner dan bij den toren, dien wij zooeven beschouwden, en de overgang van de eene étage op de andere is veel eenvoudiger en minder gezocht.

De toren van het Alkmaarsche waaggebouw behoort, met de Amsterdamsche Munt-toren, die wij later zullen beschouwen, zeker tot de beste, die wij in ons land kunnen aanwijzen.

Ook de spits van den Zaandamschen toren, hoewel veel bescheidener van afmetingen, en eenvoudiger van

compositie, komt, wat de ordonnantie betreft, geheel met de beide voorgaande overeen. Het is trouwens een algemeen voorkomend verschijnsel, dat torens van plaatsen, die in elkanders nabijheid liggen, of met elkaar in geregelde betrekking staan, dikwijls groote overeenkomst vertoonen. Dit is ook iets, wat men vooral bij onze dorpstorens veel kan waarnemen.

Wordt vervolgd.

DE MARTINI-TOREN TE GRONINGEN.

Ontdekte gebreken van ernstigen aard aan den Martini-toren te Groningen, hebben den Gemeenteraad aldaar doen besluiten een onderzoek naar den in- en uitwendigen toestand van dien toren te doen instellen, door eene speciale commissie van deskundigen.

Als leden dier commissie werden benoemd de Heeren: P. J. H. Cuypers, architekt der Rijks Museumgebouwen te Amsterdam, C. L. Hezenmans, architekt te 's Hertogenbosch en A. Schram de Jong, Directeur der Gemeentewerken te Groningen.

Voor velen zal het ongetwijfeld belangrijk zijn eenige bijzonderheden omtrent den vermelden toren te vernemen, die wij hier thans laten volgen.

De Martini-kerk en toren te Groningen behooren tot de oudste en belangrijkste monumenten van ons land.

De kerk moet, blijkens den stijl van hetgeen van den oorspronkelijken bouw nog aanwezig is, in het begin der 13e eeuw gesticht zijn. Dit oorspronkelijk gedeelte bestaat heden uit twee gewelfsvakken van het middenschip en uit drie gewelfsvakken van de dwarsbeuk. Tusschen de zware pilaren van het middenschip stonden aanvankelijk lagere zuilen, die elk twee bogen droegen. Smalle zijbeuken, waarvan elk gewelfsvak een zuiver vierkant vormde, sloten zich tegen het middenschip aan. De uiterste gewelfsvakken van de dwarsbeuk hadden een kleine absis; tegen het middenste vak sloot zich het choor met een absis aan. Aan het westelijk einde der kerk stond een niet zeer hooge toren. De geheele kerk schijnt met lood gedekt te zijn geweest. Deze bijzonderheden zijn meest allen af te leiden uit hetgeen thans nog van den ouden bouw behouden is, en worden bevestigd door een zeer getrouwe afbeelding der kerk, voorkomende op het oude zegel der stad. Het oudste stuk, waaraan dit zegel gevonden wordt, draagt de dagteekening van 1283, quarto ydus Augusti, en berust in het oud gemeente-archief; doch blijkens eene aanteekening in Driessens, Register van charters van den Heer de Sitter, is dit zelfde zegel aan een brief van 1245, XVIII Cal. Decembris, aangetroffen. Daaruit volgt, dat de kerk stellig in 1245 voltooid was.

In het midden der XVe eeuw werd aan de kerk een groote uitbreiding gegeven, en verkreeg zij hare tegenwoordige gedaante. De kleine zijschepen werden met de tusschenpilaren weggebroken en vervangen door de tegenwoordige zijbeuken, die dezelfde breedte als de dwarsbreuk hebben. In de plaats van het kleine oude choor en van drie absiden werd een ruim choor met ambulatorium of trans gesticht, en aan de noordzijde daarvan bouwde men een fraaie kapel, met een rijk stergewelf gedekt, en eene sacristy.

Ook de oude toren moest voor de voorgenomen uitbreiding wijken en de bouw van een nieuwen, meer westwaarts, werd noodzakelijk. Het schijnt dat die oude toren kort na 1452 afgebroken werd. Althans volgens aanteekening, voorkomende in den Groningschen volksalmanak van 1841 (blz. 55), was hij nog in 1452 in wezen, en was 1456, op 14 Augustus, het metselwerk van den nieuwen westwaarts gelegen toren gereed. 1) Het dak was in 1461 gesteld en in dat jaar voorzag men den toren van een nieuw uurwerk.

Kort daarop evenwel, in 1465, deed de bliksem den toren in brand vliegen. De daardoor aangerichte verwoesting en vermoedelijk ook de weinig stevige constructie van het metselwerk hadden tengevolge, dat drie jaren later, in 1468, de romp van den toren instortte, waarbij dat gedeelte der kerk hetwelk om den toren gebouwd was, verwoest werd.

Het is stellig een bewijs voor de macht van Groningens gemeente, dat reeds in het jaar daarna, in 1469, met den aanleg van een geheel nieuwen toren, den derden welken de kerk verkreeg, een aanvang werd gemaakt. De bouw werd met zoodanigen spoed geleid, dat reeds in 1482 het geheele gevaarte voltooid kon heeten. Deze toren is het monument, dat heden nog aanwezig is. Alleen is de tegenwoordige spits niet die, welke in 1482 voleindigd werd. De spits van 1482 brandde den 15e Maart 1577 af, tengevolge van een onvoorzichtig aangestoken vuurwerk met pek en teertonnen, bij gelegenheid van het vertrek der Waalsche soldaten. Met de spits ging een fraai klokkenspel verloren.

Twee dagen later werd in de kerken van den kansel, vanwege Burgemeesteren en Raad, een beroep op de ingezetenen gedaan, om bij te dragen tot instandhouding van het monument, waarvan het behouden gebleven metselwerk met ankers en balken werd bevestigd. Collecten werden ook in Drenthe gehouden. Doch de onrustige tijden lieten niet toe, iets meer te doen dan voorzieningen te treffen, om verder verval tegen te houden, en een drietal klokken te gieten, die nog aanwezig zijn.

Deze drie klokken hangen op een eikenhouten klokkenstoel, allen op gelijke hoogte.

I. De grootste der drie, wegende ongeveer 7000 Kilogram, heeft een diameter van 2.25 Meter.

Een legende, welke echter met het randschrift in tegenspraak is, zegt, dat de klok door de Franschen te Appingedam gestolen werd; maar op hun terugtocht, nabij Groningen overvallen, moesten zij dit zware lichaam achterlaten en namen de Groningers er bezit van, die het met veel moeite uit een sloot ophaalden en hierheen voerden.

Boven aan deze klok is een drievoudige rand; de bovenste is als fries behandeld met vierkante vakken, waarin afwisselend een mannen- en een vrouwenkop is geplaatst.

Daaronder volgt deze tekst:

1) «In 't jaer 1461 is aengelegt dat nieuwe uijwerk met dus toren aen t'westen van St-Martenstoren, *die doe voor in 't jaer* '52, ende de muyren zijn gemaekt in 't jaer 1456 omser L. Vrouwen avont assumptionis. «Ten overchte verklaart de schrijver in den Groninger Volks-almanak de cursief gedrukte woorden aldus: «waarmede men in 1452 was begonnen te bouwen". De juiste zin is: ten westen van den voorspronkelijken XIII-eeuwschen St. Martenstoren, die daar was (d. i. die nog aanwezig was) in het jaar 1452.

✪ DO MEN SCHREEF 1577 . JAER : IN MARTIO DEN 15'' DAGH S' NACHTS . O . 10 URE VERWAER : DE TORE BRADE M & GROET BECLAECH ALS DE SOLDATE WARE VERTROKKEN WELCKE DO QUADE PICKVATE GESCHACH : ✪

En daaronder de volgende :

✪ UN VERLOERE HET SCHOONE ACKOORD VA CLOCKE D - JO . EELTS . & . M. RADICK KOENICK BEIDE PASTORE INT' LIEVE D . EVERS SIMOS . EGBERT & UBKENA JOE HARMA WIERICK . DUIRT . ULGER . VOGDE . WEREN ✪

H. V. T.

(Als gietmerk komt op deze klok voor, een dubbel koppige adelaar met de wapens van Groningen, en twee malen een beeldje, voorstellende de Verrijzenis van Christus.)

II. Naast de groote hangt aan de zuidzijde eene klok die 3000 K. G. zal wegen en een diameter heeft van 1.75 M.

Het ornament van den bovenrand komt overeen met dat van de vorige: fries met koppen en pilasters

✪ SENATUS POPULUSQUE GRONINGENSIS ME CONFLARI VOLUIT. DOCP: JOE: EELTS. M. RADINGO COENINCK. PAS EVERARDO SIMOIS. ✪

EGBERTO. UBKENA. HARMANO WIERINCK. JUNIORE ET DURARDO ULGER. EDIT . ANNO . DNI 1578. HENRICUS . DE TREVERIS . ME . FECIT ✪

(Gietmerk: dubbel koppige adelaar met de wapens van Groningen.)

III. Aan de noordzijde hangt een klok met 1.80 M. diameter en ongeveer 5000 K. G. wegende.

Het zeldzame geornaerde fries met kolommen, en mannen en vrouwenkoppen.

✪ SENATUS . POPULUSQUE . GRONINGENSIS. ME . CONFLARI . VOLUIT . JOHANNE THEDEMA . THEODORICO . SCHAFFER. ✪

✪ REGNERO . ALBERDA . ET . JOHANNE . WIFRINCK . COSS . ANNO . DNI 1578 . HENRICUS . TREVERIS . ME . FECIT. ✪ ✪

Eerst in 1627 was men in staat een nieuwe spits te bouwen, waarin in 1668 door Georgius Spraackel uit Zutfen, een klokkenspel geleverd werd. Dit is de spits die wij thans aanschouwen en die in wezen bleef, alhoewel de bliksem daaraan onderscheidene malen (in 1699, 1738, 1822 en 1836) meerdere of mindere schade aanbracht.

De toren is aan den voet ruim 15 M. vierkant en vormt er zijne eerste verdieping, een regelmatigen kubus die door 4 bogen doorsneden is, om gelijkstraats publieke doorgangen open te laten.

Boven dezen massieven onderbouw waarvan de muren, in baksteen uitgevoerd, nagenoeg 4 M. dik zijn, verheft zich de 2e verdieping; door een terugsprong van 1.20 M. aan de breede zijden, wordt een galanderij aan de westzijde verkregen, terwijl 12 beren aan de vier zijden drie bogen vormen, welke door spitsbogen gesloten zijn.

Tusschen de bogen welke de geheele diepte der Konterforten innemen, zijn aan elke zijde vensters aangebracht, waarvan het middenste, tevens het benedenste, open en de twee andere gesloten zijn. Rijk maaswerk en diepe lijsten versieren een en ander.

Boven deze verdieping verdunt het muurwerk van den toren wederom aan de buitenzijde, waardoor eene breede galanderij verkregen wordt, waarop een rijke balustrade in steen, door pinakels aan elke zijde in drie vakken gedeeld; de bekroning dezer pinakels ontbreekt thans geheel. Deze verdieping heeft ook aan elke zijde drie vensters met maaswerk, gelijk de daaronderstaande, maar kleiner van afmetingen.

Op de derde verdieping, welke nog een vierkant grond vlak van ruim 12 cM. breedte en diepte heeft, en welke onoverwelfd is, ontwikkelt zich de 4e verdieping. Deze vormt een zuiveren achthoek.

Eene rijke balustrade bekroont de 3e verdieping en sluit een breede galanderij af aan de buitenzijde; acht spitsboogvensters met maaswerk geven licht aan de buitenzijde en vormen met het gewelf eene belangrijke steenen lantaarn. Ook deze verdieping is met een steenen balustrade bekroont; aan de hoeken zijn waterspuwers, in steen uitgehouwen, welke het regenwater dat op de galanderijen valt, ver van het metselwerk afstort.

De 5 en 6e verdiepingen zijn in hout uitgevoerd; zij behooren niet tot het primitieve ontwerp hetwelk een helmdak was, door een peervormigen bekroning versierd. Dit gedeelte is in hout met eene lood- en leibedekking voorzien; de plaats welke kruis en haan gewoonlijk innemen, zijn door een eenvoudige ijzeren staf, met een paard bekroond, vervangen.

Het lijdt geen twijfel, dat de Martini-toren gerekend mag worden tot de belangrijkste monumenten van dien aard, welke de middeleeuwen ons hebben nagelaten en dat hij een blijvende getuigenis aflegt van de macht en van de artistieke ontwikkeling van de stad Groningen, reeds in overoude tijden. Of is het niet een merkwaardig feit, dat deze stad in de XVe eeuw, binnen den tijd van 26 jaren twee kolossale torens stichtte en van een uurwerk en een kostbaar klokkenspel voorzag, en dat zij in het begin der XVIIe eeuw, na lange jaren van oorlog, een zeer ingewikkelde spits deed bouwen en een nieuw klokkenspel bekostigde?

De Martinitoren bereikt eene hoogte van 95 meter en is derhalve wat de afmetingen betreft de derde van ons land 1). Op verren afstand is hij uit de Ommelanden zichtbaar en duidt het middenpunt en de hoofdstad van het gewest aan.

KARAKTER EN STIJL DER AMSTERDAMSCHE BEURS.

De belangrijkste tentoonstelling op het gebied der bouwkunst, welke waarschijnlijk ooit in Nederland is gehouden, heeft thans plaats gehad in het Rijks Museum te Amsterdam, en langen tijd zal weder zijn voorbij gegaan, alvorens eene dergelijke collectie teekeningen in ons vaderland zal voorkomen. Uit alle oorden van Europa, ja zelfs uit Amerika, zijn plannen ingekomen voor een gebouw, dat als middenpunt moet dienen voor den Amsterdamschen koophandel.

Voorwaar eene schoone opgaaf voor den architekt, en het is dan ook wel te begrijpen geweest, dat 200 ontwerpen zijn ingekomen, welk groot aantal ongetwijfeld ook zijn oorzaak vindt, in de degelijkheid van programma, de onbekrompene wijze van uitschrijven der prijzen en de keuze der jury-leden.

Welk architekt, bouwkunstenaar, bouwkundige, kunstliefhebber,

1) De Domtoren te Utrecht heeft 109 à 110 meter.
De toren van Amersfoort heeft 98.21 meter.
De toren van Breda heeft bijna 94 meter.
De Westerkerkstoren te Amsterdam heeft slechts 84.64 meter.

ja leek, zal, eenigszins in de gelegenheid geweest zijnde, verzuimd hebben te gaan zien, wat over eenige weken weder naar Oost en West zal zijn verspreid.

Rondgaande, zal hij hebben verbaasd gestaan over de groote verscheidenheid van oplossingen voor het trapeziumvormige terrein, de verschillende wijzen van teekenwerk, hier en daar zelfs schilderwerk geworden; maar vooral over de opvattingen van *karakter* en *stijl*, als hoofdschotel.

Ons inziens hebben te recht de meeste mededingers voor hunne ontwerpen, niet den 200 schilderachtigen Oud-Hollandschen Renaissance stijl, uit het einde der 16e en begin der 17e eeuw gekozen, maar den Italiaanschen of modernen Renaissanc estijl, tot grondslag hebbende de klassieke oudheid.

Hoe schoon onze oud-Nederlandsche Bouwkunst ook zij, wij mogen en kunnen haar niet te hoog opvoeren. De jury is dan ook naar onze bescheiden meening te ver gegaan, daar zij blijkbaar alles wat eenigszins naar klassiek zweemde, heeft op zijde gelegd.

Men wil thans onze vaderlandsche Bouwkunst tot eene hoogte opvoeren, van waar waarschijnlijk haar val onvermijdelijk is. Nooit of nimmer heeft men met goed succes getracht een gebouw, welks eerste vereischte is g r o o t s c h en m o n u m e n t a a l te zijn, te ontwerpen in den stijl onzer vaderen, en met recht, daar bij hiervoor niet is geschapen en dienstig geweest. De geschiedenis der bouwkunst in ons vaderland uit de 16e eeuw, leert ons den oorsprong en het ontstaan van torens, hooge daken, topgevels enz. welke alleen werden gebruikt waar zij volstrekt noodig waren, en thans voor onze nationale bouwkunst als onmisbaar schijnen te zijn.

Torens vindt men aan gebouwen uit dien tijd, wanneer zij redenen van bestaan hadden, als aan verscheidene kerken, raadhuizen, poorten tot afsluiting van verdedigingswallen enz. Men heeft echter nooit getracht, met torens een gebouw grootsch en monumentaal te maken. (Er zijn torens, ook bij de bekroonde ontwerpen, hooger dan de Westerkerkstoren te Amsterdam). Evenmin als door buitensporige hooge daken (er zijn er onder de bekroonden met een hoogte van 40 M) welker redenen van bestaan hier geheel verdwijnen, en nog minder door eene aaneenschakeling van ijzingwekkende hooge topgevels, vroeger dienstig als tuitgevels, thans echter gebruikt tot het wegwerken der hooge daken en tot het verkrijgen eener silhouette, welke alsdan in overeenstemming komt met de groote afmetingen van het gebouw.

Dit, wat aangaat de buiten-architectuur; met de binnen-ordonnantien is het nog minder gelukkig gesteld.

Heeft men bij de verschillende ontwerpen er eenige, welke in oud-Nederlandschen renaissance stijl ontworpen, bepaald meesterstukken zijn van compositie wat het uitwendige betreft (doch, indien men ze tot op de helft verkleint, meer het cachet geven van een Raadhuis als van eene Beurs), van binnen heeft men blijkbaar voor het vraagstuk gestaan, eene zaal van 4000 M2. oppervlakte te ontwerpen in d e z e l f d e h a r m o n i e en blijvende in h e t z e l f d e k a r a k t e r. En slechts bij één ontwerp is zulks gedeeltelijk gelukt, gebruik makende van de kap der Antwerpsche beurs. Bij de meeste andere ontwerpen heeft men de Italiaansche renaissance vormen toegepast. De oplossing was dan ook niet gemakkelijk, eene zaal van dergelijke grootte, waar slechts door g r o o t e v o r m e n e n s p r e k e n d e l i j n e n een treffend en grootsch geheel was te verkrijgen, te ontwerpen in den vaderlandschen bouwstijl.

Zie daar, eene reeks van projecten, hoe meesterlijk enkelen ook zijn, welke ons echter geene voldoening kunnen schenken, voor een gebouw dat dienst moet doen als eene der voornaamste beurzen van Europa.

De jury heeft geoordeeld, dat de architectonische opvatting van het geheel niet in strijd mag zijn met den schilderachtigen aanblik der stad en haar eigenaardig karakter.

Zelfs, al zouden wij voor een oogenblik aannemen, dat een Beurs in oud-Nederlandschen renaissance stijl mogelijk was, dan nog zijn wij overtuigd, van deze stelling uitgaande, dat een beurs in den Italiaanschen of modernen renaissance stijl meer reden van bestaan zoude hebben.

Het schoone, zuiver klassieke Paleis op den Dam, is, als liggende in de onmiddelijke nabijheid, het eenige monument, dat van invloed zou kunnen zijn op den stijl en het karakter der nieuwe beurs.

Het tijdperk van Philips Vinghooms en Vignola en dat van Daniel Marot, hebben het meest tot het algemeene karakter en den schilderachtigen aanblik der stad bijgedragen door hunne deftige burgerwoonhuizen (die het toenmaligverval van onze nationale kunst het duidelijkst aantoonden) gelegen aan de 200 rijke en sierlijk gebogen grachten.

De stad Amsterdam heeft echter ook in de laatste jaren, door hare moderne groote en kleine gebouwen en haren breeden aanleg, veel van het schilderachtige karakter verloren.

Doch aannemende, dat Amsterdam eene stad was, welke geheel het oud-Nederlandsche karakter droeg, dan nog zou eene welladige afwisseling het geheel geene schade doen.

De jury zal waarschijnlijk niet eenstemmig in haar oordeel zijn geweest, daar wij ons zeer goed herinneren, dat een der Nederlandsche juryleden, eenige jaren geleden, in samenwerking met een der voornaamste architekten van Nederland, een ontwerp voor eene Amsterdamsche beurs heeft gemaakt, dat in modernen renaissance stijl was ontworpen, en destijds verscheen in een Amsterdamsch Weekblad.

Eindigen wij thans met ons leedwezen uit te drukken, dat bovengenoemde grondslag eerst door de jury is aangenomen, bij den aanvang der beoordeeling, en dat dus veel arbeid zou zijn bespaard, niet alleen, maar ook waarschijnlijk van vele zijden stemmen van tegenkanting waren opgegaan, indien deze bepaling v o o r u i t en d u i d e l i j k e r omschreven, in het programma ware opgenomen.

ROTTERDAM. JURRIAAN KOK.
Dec. 1884.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING LEEUWARDEN, GEHOUDEN 12 DECEMBER 1884.

Na opening der vergadering, lezing en vaststellen der notulen van de vorige bijeenkomst, bespreekt de Voorzitter in de eerste plaats de prijsvragen, uitgeschreven door de Afd. Amsterdam, waarvan door den secretaris eenige programma's waren ontvangen.

Verder behooren tot de ingekomen stukken een geïllustreerde catalogus van de stoomtimmerfabriek van den heer Vos te Amsterdam en een dito van de fabriek Molly te Appingedam.

Hoewel ook deze laatste der kennismaking zeer waard is, was het in hoofdzaak het werk van den heer Vos dat de aandacht der aanwezige leden trok.

De groote verscheidenheid van bouwkundige details, directieketen, Zwitersche woonhuizen enz. enz., alles met zorg en kennis van zaken smaakvol geprofileerd en ontworpen, doen ons vermoeden, dat een kennismaking met het werk der stoomtimmerfabriek van den heer Vos te Amsterdam zal leiden tot zeer bevredigende resultaten.

Nu was het eerst aan de orde het benoemen van een Voorzitter. Het was natuurlijk, dat hij, die steeds met zooveel tact en ijver de vergaderingen der Afd. wist te leiden en te beroepen, algemeene stemmen als Voorzitter der Afd. werd herkozen. Een luid applaus volgde op de verklaring van den heer Noordendorp, dat hij met genoegen deze benoeming wederom wilde aanvaarden. Ook de heer J. Vonk, aftredend bestuurslid, werd als zoodanig herkozen.

Als leden der Commissie tot het opmeten en in teekening brengen van oude bestaande gebouwen enz. werden benoemd de heeren A. F. van Wijngaarden en A. D. G. ten Doesschate.

Nu volgde de benoeming van afgevaardigden naar de a. s. Mei-vergadering in Amsterdam. De heer Baron had ook het vorige jaar reeds ontwikkeld, waarom het niet wenschelijk is dat steeds de zelfde afgevaardigden de Afd. Leeuwarden te Amsterdam gaan vertegenwoordigen. De goede verhouding tusschen de Maatschappij en de Afd. wordt zeer zeker bevorderd door persoonlijke kennismaking en daarom is eene voortdurende afwisseling van personen voor deze commissie zeer gewenscht.

De uitslag der stemming bewees, dat de leden de zienswijze van den heer Baron deelden, daar voor genoemde commissie de heeren J. E. G. Noordendorp en H. H. Kramer werden benoemd die zich deze benoeming lieten welgevallen.

Vervolgens werd het woord gegeven aan den heer A. T. van Wijngaarden. Spreker had tot onderwerp gekozen het houtcement.

Met het oog op het uitvoerig verslag van de Afd. den Haag, waarin het houtcement zeer nauwkeurig wordt omschreven, is het onnoodig, des sprekers belangrijke voordracht in dit verslag te ontwikkelen. Alleen zij vermeld, dat een model kap op 1/10 der

ware grootte en bedekt met genoemd materiaal ter vergadering aanwezig was, zoodat spreker den leden al de bijonderheden kon laten zien, waardoor een gezellige discussie werd ontlokt.

Gedurende de pauze stelde de penningmeester, de heer J. Vonk, de rekening en verantwoording in handen van een door den Voorzitter aangewezen commissie, bestaande uit de heeren Kramer v. d. Hoef en v. d. Mey. De heer Kramer gaf als rapporteur te kennen, dat alles in een goede orde was bevonden en stelde daarom voor den penningmeester te dechargeeren onder dankbetuiging voor het goede beheer.

Na de pauze gaf de heer A. T. van Wijngaarden nog een interessante kunstbeschouwing ten beste. Zoowel voor deze kunstbeschouwing als voor het gesprokene werd hem door den Voorzitter den dank der vergadering gebracht, waarna deze nuttige en gezellige bijeenkomst werd gesloten.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING UTRECHT, GEHOUDEN 12 DECEMBER 1884.

De heer Nijland opent als waarnemend Voorzitter deze bijeenkomst, met de mededeeling dat ingekomen zijn, de volgende stukken, als:

1°. een schrijven van het bestuur van het Kunst-Nijverheids museum waarbij het bestuur dezer Afdeeling is uitgenoodigd tot bijwoning van de feestelijke opening van dat museum op 29 November l.l.; aan welke uitnoodiging het bestuur gevolg heeft gegeven;

2°. eenige exemplaren van prijsvragen door de Afd. Amsterdam uitgeschreven; die ter beschikking der leden worden gesteld;

3°. de verslagen van 1883-4 van de »Vereeniging tot verbetering der volksgezondheid" alhier.

Daarop werd de heer J. F. Kok, die volgens rooster als bestuurslid moest aftreden, herbenoemd; deze verklaarde zich bereid die benoeming aan te nemen.

Evenzoo werden daarna de heeren Nieuwenhuis, Kok en van Lunteren in hunne respectieve functien van Voorzitter, Penningmeester en Secretaris herkozen. De heeren Kok, en van Lunteren verklaarden die betrekkingen weder te zullen aanvaarden, doch daar de heer Nieuwenhuis niet aanwezig was, moet zijn besluit nader afgewacht worden.

De heeren P. J. Houtzagers, W. A. G. Jansen en A. H. van Asperen, door den Voorzitter benoemd tot het nazien van de rekening en verantwoording van den penningmeester, brengen daarover rapport uit, met advies om die rekening goed te keuren en den penningmeester, onder dankbetuiging, te déchargeeren voor zijn gehouden beheer.

Nadat aldus besloten is, brengt het bestuur ter tafel de begrooting voor 1885, die, na eenige discussie, wordt goedgekeurd, en waarbij de subsidie aan het Kunst-Nijverheids museum voor dat jaar op *f* 15 is vastgesteld.

Naar aanleiding van het besluit op de Mei-vergadering te Amsterdam genomen, was door het bestuur een voorstel ingebracht ten einde aan jongelieden beneden 23 jaren en die geen lid zijn der Maatschappij, den toegang tot de bijeenkomsten open te stellen. Na eenige wijziging werd dit voorstel aangenomen, zoodat zij, na voorgesteld te zijn door een lid en na voorafgaande balloteage, tegen een jaarlijksche contributie van *f* 1 tot de bijeenkomsten zullen worden toegelaten.

De vraag, of »het op den weg der Afdeeling ligt om eenige stappen te doen in zake werkverschaffing," en of het mogelijk was om door tusschenkomst der leden eenigszins een juist overzicht te krijgen van het aantal werklieden dat zonder werk is, gaf aanleiding tot uitvoerige bespreking, waarbij het eerste gedeelte van deze vraag in ontkennenden zin werd beantwoord. Ook meende men, dat bedoeld overzicht moeielijk zou te verkrijgen zijn, waarom besloten is een afwachtende houding in deze aan te nemen, daar allicht de commissien die zich alhier —tot dat doel— zullen constitueeren, bij de leden dezer afdeeling de noodige informatien zullen instellen.

Een tranie collectie photographien van Ned. stadsgezichten, door den heer Kruijf beschikbaar gesteld, moest, wegens het vergevorderde uur, wat al te vluchtig bezichtigd worden, waarna de vergadering door den Voorzitter wordt gesloten.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING 's GRAVENHAGE, GEHOUDEN 12 DECEMBER 1884.

In de op 12 dezer gehouden vergadering, werd een nieuw lid aangenomen, en ingevolge de Artikelen 11 en 15 van het Reglement overgegaan tot het benoemen van:

1°. Een Voorzitter, waarbij op voorstel van een der Leden de tegenwoordige titularis bij acclimatie werd herkozen, die onder dankzegging voor de aan hem betoonde blijken van welwillendheid, op nieuw die betrekking aanvaarde.

2°. Eene Commissie tot het verzamelen van stukken, geschikt ter opneming in het Tijdschrift der Maatschappij en tot het opmeten en in teekening brengen van oude gebouwen.

Nadat een van de leden dier Commissie te kennen gaf, dat meerdere stukken welhaast gereed waren om te worden ingezonden, werden de thans nog fungeerende leden herkozen.

3°. Ook aan twee bestuursleden, de h.h. G. J. Morre en P. Tirion, volgens den rooster aan de beurt van afreding, viel de eer van herkozen te worden te beurt. Beide heeren verklaarden die herbenoeming gaarne aan te nemen.

4°. Twee afgevaardigden bij de Algemeene vergaderingen der Maatschappij, waarbij de keuze viel op de h.h. H. P. Vogel en P. Tirion, plaatsvervangers de h.h. F. H. v. Malsen en J. van Lith Jr.

5°. Gaf de Penningmeester rekening en verantwoording van zijn gehouden beheer.

Onder de punten van behandeling op deze vergadering behoort in de laatste plaats:

Iets over den bouw van het Badhuis, waaromtrent den heer J. van Lith Jr. een en ander mededeelt.

Spreker wenscht niet te treden in eene historie van het Badhuis, ook niet in de lijdensgeschiedenis van dat gebouw; een en ander is genoegzaam bekend. Alleenlijk is het de bedoeling, onder verwijsing naar de hier voorhanden teekeningen, eenige bijzonderheden te vermelden, waarvan men, ofschoon ze grootendeels uit bestek en teekeningen en den uitslag der aanbesteding bekend zijn misschien niet algemeen nota genomen heeft.

Door de met den bouw belaste Architekten de h.h. Henkenhof en Ebert te Amsterdam, werd het werk in Augustus j.l. aanbesteed en bedroeg de laag te inschrijving de som van. . *f* 593.289
en de hoogste daarentegen . . . . . » 763.990
Uit de opgegeven hoofdafmetingen blijkt onder meer, dat het nieuwe gebouw eene lengte verkrijgt van . . . . . 123.50 M.
waarvan het midden gebouw . . . . . 35.50 »
bij eene diepte van . . . . . 36.50 »
terwijl het terras lang en breed wordt. . . 123.50 bij 22— »
De metselwerken der buitengevels worden gemaakt van Duitschen steen.

Aan balkijzer is beschreven	123.000 K.G.	getrokken
Voor de koepel ±	83.000 »	ijzer.
en aan gesmeed ijzer	10.000 »	
Voor de waranda's, land- en zeezijde.		
aan getrokken ijzer ±	60.000 »	
aan gegoten dito ±	200.000 »	

De ramen en deuren van voor- en achtergevels (parterre) worden beset met spiegelglas.

Het bovenlicht van den koepel met brute spiegelglas en dat van de Kurzaal met gebrand glas.

In de eet-, restauratie-, conversatie- en biljardzalen worden gelegd eikenhouten parketvloeren; in de souterreins cementbeton vloeren, en in de groote Kurzaal, waranda landzijde, privaten, toiletkamers, vestibulen, gangen parterre, en in de winkels der galerijen worden de vloeren gemaakt van terrazzo mozaik.

Het geheel zal electrisch worden verlicht, waarvoor de aannemer leveren moet 1 stoomwerktuig van 40 paardenkrachten en 2 electrische machines met toebehooren.

Op 1 Mei 1885 moeten machinehuis, machines en binnenhaden geheel voltooid zijn.

Op 1 Juni d. a. v. moeten het Kurhuis met entresols, groote kurzaal met tooneel, het terras en den geheelen bouw onder dak zijn,

terwijl op 30 November het geheele werk gereed moet opgeleverd worden.

Nadat de teekeningen met veel belangstelling waren gezien, werd dit zoo omvangrijke bouw door meerdere leden besproken. Zoo werd naar aanleiding van een onderwerp, onlangs alhier behandeld, namelijk »over de voorzorgen te nemen bij het bouwen aan het strand", de vraag gericht: in hoeverre men hier daarop heeft gelet. Uit het daarop verstrekte antwoord bleek echter, dat zulks niet in allen deele het geval was.

Ofschoon men in het algemeen de architectuur van dat kolossale gebouw zeer prees, zoo betreurde men het echter dat juist aan buitenlanders dit belangrijke werk was opgedragen, wijzende daarbij op de tentoonstelling der beursplannen, waaruit bleek, dat onze Nederlandsche bouwkundigen werkelijk in staat zijn met de buitenlandsche te concurreeren.

Ten laatste stelt de heer J. v. Lith Jr. eene motie voor, die met algemeene stemmen aangenomen werd, luidende: »de Afdeeling 's Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der »Bouwkunst, niet tredende in de verdiensten van het ontwerp »voor den bouw van het Badhuis te Scheveningen, betreurt »alle mijk dat de Maatschappij Zeebad Scheveningen dat werk »heeft opgedragen aan buitenlandsche bouwkundigen, buiten »mededing van Nederlandsche architekten".

De Voorzitter zegt den heer v. Lith dank voor zijne belangrijke mededeelingen, en geeft daarop het woord aan den heer J. P. Henneveld van Delft, welke heer, namens den heer F. W. Braat aldaar, de leden uitnoodigd een bezoek te komen brengen aan de nieuwe fabriek van zinkwerken, die aanmerkelijk uitgebreid en van werktuigen der nieuwste vinding op dat gebied voorzien, zeker veler belangstelling zal verwekken. Bij monde van den Voorzitter werd die uitnoodiging volgaarne aangenomen.

Het uitschrijven van *prijsvragen*, over welk doel *f* 125— is uitgetrokken, werd alsnog besproken, en zulks ook naar aanleiding der toezending van de Afdeeling Amsterdam van eenige programma's der laatstelijk door die Afdeeling uitgeschreven prijsvragen.

Van een ingezonden album van de fabriek van stoomtimmerwerken Mollij te Appingadam, werd tevens kennis genomen.

PRIJSVRAGEN.

Ter Secretarie van de Gemeente Amsterdam is het volgende programma ter lezing gelegd, voor den besloten wedstrijd tusschen de vijf ontwerpers der plannen voor een nieuwe beurs, daartoe door de Jury aangewezen.

1. De besloten mededinging heeft plaats tusschen de ontwerpers der projecten onder de volgende motto's: No. 20. La bourse ou la vie — No. 73. Mercaturae. — No. 91. Ammerack. — No. 150. Het wapen van Amsterdam met het motto: In hoc signo floresco" (*teekening*), en No. 172, V.

2. Op den 1en Mei a.s. moeten in handen van Burgemeester en Wethouders zijn gesteld: Een algemeen plan, schaal 1 à 500. Het plan van het soubassement. Het plan van de rez de chaussée en van alle verdiepingen, die noodig mochten zijn. De vier gevels. De doorsneden welke noodig zijn om over de inrichting en constructie te oordeelen. Een lengte doorsnede, een dwarsdoorsnede en in het algemeen alle plannen en doorsneden, die noodig zijn voor de volledige toelichting van het ontwerp; schaal 1 à 200. Een dwarsdoorsnede van de groote zaal, waarin de details van de constructie en decoratie zijn aangetoond, schaal 1 à 20.

3. De mededingers moeten bij deze mededinging in het algemeen de schikkingen en het bouwkunstig karakter van hun eerste ontwerp handhaven, behoudens alle verbeteringen waarvoor de ontwerpen vatbaar zijn, inzonderheid die, welke in het rapport der jury en in de nota der leden van de jury, vertegenwoordigende den handel, zijn aangedaid.

4. De ontwerpen moeten vergezeld zijn van een memorie van toelichting. De bouwsom is vastgesteld op ongeveer twee millioen gulden. Bij de beoordeeling zal rekening worden gehouden met mogelijke bezuiniging in het ontwerp. Tot inlichting der Jury wordt van de mededingers eene opgave verlangd van den totalen inhoud en de oppervlakte van het gebouw boven trottoirshoogte, onder bijvoeging van alle bescheiden en begrootingen, die zij noodig achten.

5. Het project moet hetzelfde motto als bij den eersten wedstrijd dragen.

6. De Jury zal op de zelfde wijze zijn samengesteld als bepaald is bij het programma van den eersten wedstrijd.

7. De mededingers ontvangen, naar gelang van de verdiensten hunner plannen, en in zooverre als die plannen aan de gestelde eischen beantwoorden respectievelijk eene premie van *f* 10,000, *f* 6,000, *f* 5,000, *f* 4,000, *f* 3,000, en staan daarvoor hunne plannen en verdere bescheiden aan de Gemeente af.

8. Indien de Gemeenteraad besluit het ontwerp, waaraan de eerste bekroning is toegekend, te doen uitvoeren, dan zal de uitvoering — tenzij overwegende redenen bestaan om tot het tegendeel te besluiten — aan den ontwerper worden opgedragen.

Hij zal daarvoor een honorarium ontvangen, door den Gemeenteraad te bepalen, na de Jury te hebben gehoord. De bovengenoemde premie van 10,000 gulden komt alsdan in mindering van dit honorarium.

9. Wanneer de uitvoering van dat plan niet aan den ontwerper wordt opgedragen, zal hem een belooning in geld worden uitgekeerd, waarvan het bedrag door den Gemeenteraad wordt vastgesteld, na de Jury te hebben gehoord.

10. Alle voorstellen der Jury, betrekking hebbende op de besloten mededinging, worden aan de goedkeuring van den Gemeenteraad onderworpen.

11. Vóór de uitspraak van den Gemeenteraad worden de plannen der besloten mededinging gedurende minstens 12 dagen in het openbaar tentoongesteld, terwijl het rapport der Jury openbaar gemaakt en tevens bij de plannen ter inzage gelegd wordt.

12. Voor de algemeene inrichting van het project moeten het programma en het rapport van de Jury betreffende de eerste mededinging worden geraadpleegd.

De lokalen, bestemd voor politiebureau en buurtsecretariaat, groot 500 M² totaal, kunnen vervallen.

De Tentoonstelling van de 51 ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor een kerkgebouw te Katwijk aan Zee, zal plaats hebben op Donderdag 18 en Saturdag 20 December a.s., tegen een toegangsprijs van 25 centen en op Woensdag 17 en Vrijdag 19 December, tegen een toegangsprijs van 10 centen.

De Commissie van beoordeeling der ingezonden ontwerpen heeft, in overeenstemming met de kerkvoogden, het ontwerp met het motto »1550 tot 60" der bekroning waardig gekeurd.

Als inzender en vervaardiger van dat ontwerp werd, bij opening van het naambriefje, bekend de heer H. J. Jesse, architekt te Leiden.

Naar wij vernemen zullen ongeveer een tachtigtal der beste plannen voor de nieuwe Beurs te Amsterdam binnen kort andermaal publiek worden tentoongesteld, gedeeltelijk in een der zalen van het nieuwe Rijks-Museum, en in de Militiezaal (Singel te Amsterdam.)

De jury der Bouwkundige Vereeniging te Deventer heeft van de plannen, welke ingekomen zijn voor het bouwen van een nieuw societeitsgebouw enz., het ontwerp van den heer A. F. Vosman met den prijs bekroond, en dat van den heer J. H. Bolink met de premie.

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE BERICHTEN.

De Afdeeling Dordrecht der Vereeniging tot Bevordering van fabriek en handwerksnijverheid ontving dezer dagen het volgend schrijven van het Hoofdbestuur:

Met zeer veel belangstelling heeft het Hoofdbestuur der Vereeniging kennis genomen van het voornemen der Afdeeling om in Mei 1885 een wedstrijd tusschen werklieden te doen plaats hebben.

Het Hoofdbestuur, gaarne ook blijk wenschende te geven van zijne ingenomenheid, heeft op zijn laatst gehouden vergadering besloten, eene zilveren medaille beschikbaar te stellen voor de Jury, om toe te wijzen aan den maker van die voorwerpen, onverschillig in welk vak, welke boven allen uitmunt.

Naar aanleiding der opdracht aan directeuren der Maatschappij van Nijverheid, betreffende het Teekenonderwijs in het vorige nummer medegedeeld, is thans in de verschillende afdeelingen dier Maatschappij in overweging welke takken van kunstnijverheid hier te lande met voordeel kunnen worden beoefend.

De Vereeniging ter bevordering van fabrieks en handwerksnijverheid (afdeeling Utrecht) zal eerlang eene wedstrijd en tentoonstelling houden van voorwerpen van Kunst- en Nijverheid en van Bouwkundige, Werktuigkundige- en handteekeningen, door jeugdige ambachtslieden vervaardigd. De gemeente heeft daarvoor eene subsidie van ƒ 500 toegestaan. Alleen zij die in de Provincie Utrecht wonen, kunnen aan dezen wedstrijd deelnemen.

De Afd. Dortrecht dier zelfde Vereeniging is ingelijks voorneemens in Mei 1885 een wedstrijd te houden tusschen werklieden uit alle gemeenten binnen den kring der Afdeeling.

Te Breda wordt eene ambachtsschool gebouwd. In dit nieuwe gebouw zal ook het daar tot dusverre stiefmoederlijk bedeelde teekenonderwijs eene plaats vinden en wel zullen daarvoor de bovenlokalen worden ingericht.

Te 's Gravenhage tracht men eene vereeniging op te richten ten doel hebbende de Kunst in hare toepassing op de Nijverheid te bevorderen door het houden van tentoonstellingen, voordrachten over Kunst, enz.

Een en ander mag een gelukkig verschijnsel genoemd worden, waardoor de oogen meer gevestigd worden op onze Kunstnijverheid. Indien de verschillende Vereenigingen tot bevordering der Nijverheid de handen ineen slaan, koesteren wij de hoop, dat de Regeering eens ernstig onze altijd achtergestelde nijverheid zal gedenken.

INGEZONDEN.

In hetzelfde geval verkeerende als de heeren Jacob F. Klinkhamer en A. van Delden, d. i. voor »Lichthöfe" geen goede hollandsche vertaling vindende, heb ik in de beoordeeling der Beursplannen gesproken van zes binnenplaatsjes.

Aangezien ik daarmede ook de »Lichthofe bedoeld heb, kan men mij moeilijk betichten van bedenkelijke misvatting. Deze zoude ik meer genegen zijn te zoeken in het ontwerp van de heeren K. en v. D., daär, waar zij voor de indeeling van een buitengewoon groot gebouw: 1 binnenplaats en 6 Lichthofe gebruiken. Zoo iets behoort allerminst bij een grootsche opvatting die men dan toch verwachtte.

C. T. J. Louis Riegen.

De leden der Maatschappij kunnen de volgende uitgegeven werken, voor zooverre die nog voorhanden zijn, aan het bureau der Maatschappij verkrijgen, tegen betaling van de opgegeven prijzen, zijnde meerendeels de helft van de oorspronkelijk voor de leden gestelde prijzen.

VERZAMELING
VAN
BOUWKUNDIGE ONTWERPEN,
BEKROOND EN UITGEGEVEN DOOR DE
Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De Afleveringen 1 tot en met 5 (uitgegeven van 1844—1851) zijn niet meer voorhanden.

Afl. 6. (1853). Ontwerp voor een Schouwburg en voor een gevel van een Winkelhuis, 3 platen: ƒ 0.70.

Afl. 7. (Niet meer voorhanden).

Afl. 8. (1856). Postkantoor in een groote Stad, en Bewaarschool voor 200 Kinderen, 3 pl.; ƒ 0.70.

Afl. 9. (1857). Militair Wachthuis in een Residentie, en glazen tochtpui in een vestibule, 4 pl.; ƒ 0.60.

Afl. 10. (1858). Boerderij voor zuivelbereiding, veeteelt of graanverbouwing, met woning, 4 pl.; ƒ 0.60.

Afl. 11. (1859). Kavalerie-Kazerne met stallingen, overdekte rijschool en fourage-magazijnen, 3 pl. ƒ 0.80.

Afl. 12. 1e gedeelte (1860). Porte-cochère; 2 pl., ƒ 0.30.
2e ged. (1862). Beweegbaar houten Tuinhek, 2 ontwerpen; 4 pl.; ƒ 0.30.

Afl. 13. (1863). Woonhuis, 1e. ontw., 4 pl., 2e ontw. 3 pl.; ƒ 1.50.

Afl. 14 (1864). Gebouw voor 't tentoonstellen van werken van Schilder-, Bouw- Beeldhouw- en andere kunsten, 3 pl.; ƒ 0.75.

Afl. 15. 1e ged. (1865). Marmeren Schoorsteenmantel met betimmerden boezem en haard, 2 pl.; ƒ 0.30.
2e ged. (1866). Dorpskerk voor R. K. Eeredienst, 3 pl.; ƒ 0.50.

Afl. 16. (1867). Dorpskerk voor Prot. Eeredienst, met toren, 4 pl.; Hoofd-Ingang voor een Stadhuis, (2 ontw.), 4 pl.; ƒ 0.75.

Afl. 17. 1e ged. (1869). Monument voor de Ned. Bouwmeesters, H. de Keijzer en J. van Campen, 3 pl.; ƒ 0.60.
2e ged. (1870). Voorgevel van een Winkelgebouw (2 ontw.), 2 pl.; ƒ 0.50.

Afl. 18. (1871). Kunstkast, 2 pl.; ƒ 0.50.

Afl. 19. (1872). Kazerne voor een Bataljon Infanterie, 3 pl.; Buiten-Societeit, 3 pl.; ƒ 1.25.

Afl. 20. (1876). Vast Circus, 8 pl.; Grafsteen, 2 pl.; ƒ 1.50

Afl. 21. (1876). Station voor Omnibussen, 3 pl.; ƒ 1.00.

Afl. 22. (1878). Candelaber, 2 pl.; ƒ 0.30.

Afl. 23. (1876). Abattoir voor een Provinciestad, 6 pl., Aesluiting van een Wandelplaats, 2 pl.; ƒ 1.25.

Na deze aflevering is de *afzonderlijke* uitgave der bekroonde prijsvragen gestaakt en zijn deze gevoegd bij de Verslagen der Algemeene Vergaderingen.

Van de Verslagen der Algem. Vergaderingen, waarbij bekroonde prijsvragen zijn gevoegd, zijn nog de volgende voorhanden.

Verslag 1876. Concertgebouw, 2 pl.; Houten Station voor Omnibussen, 1e ontw., 2 pl.; 2e ontw., 2 pl. ƒ 1.50.

Verslag 1877. Vorstelijk Verblijf in de nabijheid van een groote stad, 1e ontw., 2 pl.; 2e ontw., 2 pl.; ƒ 1.75.

Verslag 1878. Synagoge voor een groote stad, 3 pl.; Abattoir voor een Provinciestad, 1 pl.; ƒ 1.50.

Verslag 1879. Verfrischingstent (2 ontw.), 2 pl.; Gebouw voor het Loodswezen (2 ontw.), 2 pl.; ƒ 1.50.

Verslag 1880. Zeven Woonhuizen, 3 ontw., 10 pl.; ƒ 3.00.

Verslag 1881. Bad-Hotel, 4 pl.; ƒ 1.75.

Verslag 1882. Vereenigings-Gebouw voor de beoefenaars der Bouwkunst, 3 ontw., 7 pl.; ƒ 3.00

Verslag 1883. Titelblad voor het Bouwk. Tijdschrift, en Schoorsteen met betimmerden boezem, 2 pl.; ƒ 1.50.

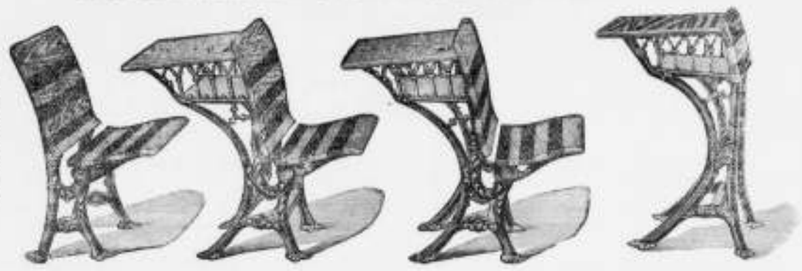
FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM

hebben voor dadelijke levering gereed:

2298

AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.

Bekroond met de hoogste onderscheiding.



Philadelphia 1876 Parijs 1878. Amsterdam 1883.

Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880. GOUDEN MEDAILLE AMSTERDAM 1883. BEKROOND: Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1883.

JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.

FABRIEK VAN MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN

Succursales: **Amsterdam, Weenen Londen, Boston.**

OPGERICHT 1830. 2299

Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:

FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, *van zware vorm en lage prijzen*, op kort te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabrieksnl*, Utrecht Stationsstraat 2. 2302

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK voor Stal-Inrichtingen 2303 EN Stal-Benoodigdheden.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE. Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Reproductiën in Photolithographie.

Heeren Uitgevers, Teekenaren, Architekten en Aannemers, maken wij attent op ons Photolithographisch Etablissement, speciaal ingericht voor reproductien van **Pentekeningen, Oude of Moderne Handschriften, Plannen, Landkaarten, Staal- of Koperen Platen, Etsen, Lithographiën,** in een woord van *iedere* teekening, bestaande uit *zwarte lijnen* of *puntjes*, op wit papier geschreven, geteekend of gedrukt.

Bezige der talrijke voordeelen van het Photolithographisch Procédé zijn: mathematisch juiste teruggave van het origineel, goedkoopte, spoed, zindelijkheid eene teekening te vergrooten, te verkleinen, of in gelijke grootte te copieeren, enz. enz.

Prijsopgave zullen wij gaarne zenden, wanneer ons opgegeven wordt: het te reproduceren onderwerp, het formaat, waarop de reproductie verlangd wordt, of op luxe of gewoon papier, en het approximatif aantal exemplaren. WEGNER & MOTTU.

Amsterdam, Rokin 138. *Utrecht*, Hamburgerstraat, 237

☛ De platen van het „Bouwkundig Weekblad" en het „Bouwkundig Tijdschrift" zijn in ons Etablissement vervaardigd. 2300

2304 AANBESTEDING.

Burgemeester en Wethouders van Zaandam, zullen op Dinsdag 23 December 1884, des namiddags ten 1 ure, in het Gemeentehuis aanbesteden:

1°. Het vergrooten der Oostzijder Begraafplaats,

2°. Het maken eener houten Brug in het Noorderkerkpad.

3°. Het maken eener houten Beschoeiing langs het Noorderkerkpad.

Bestekken van sub 1 (met 2 teekeningen) à ƒ 1.50 en der overigen à ƒ 0.50, zijn verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Inlichtingen worden gegeven door den Gemeente-Architekt J. van der Kooij.

Agenten voor Nederland en de Kolonien

STAAL & HAALMEIJER, 36. Derde Weteringdwarsstraat, AMSTERDAM, alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is. **Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.**

LOUIS GOFFIN & C^ie.,

27. Avenue Rogier 27.

LUIK. 2301

HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.

LA ROCHETTE STEEN.

Alles geleverd franco en op kaar.

Uitgave van De Erven H. van Munster & Zn.

Th. SANDERS,

Iets over de Inrichting VAN BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.

f —.50

De Erven H. van Munster & Zoon leveren

BESTEKKEN, zoowel met als zonder bijbehoorende TEEKENINGEN.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN

2289 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 23sten December 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te *Utrecht*, van:

Bestek N°. 415.

Het maken van een Bergplaats voor Steenkolen en Takkebossen en eenige bijkomende werken op het station EINDHOVEN.

De besteding geschiedt volgens § 43 van het bestek.

Het bestek ligt van den 6den December 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur H. VAN DER KUN te *Venlo* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Heer Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 18den December 1884 ten 11.36 voormiddags.

UTRECHT, den 6den December 1884.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN STAATSSPOORWEGEN.

2290 **AANBESTEDING.**

(VOOR REKENING VAN DEN STAAT.)

Op Dinsdag den 23sten December 1884, des namiddags ten 2 ure, aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen bij de Moreelse Laan te Utrecht, van:

Bestek N°. 416.

Het veranderen van de kraanbrug over het Zijlsterdiep in eene vaste brug, en het uitvoeren van daarmede in verband staande werken ten behoeve van den spoorweg van GRONINGEN naar NIEUWESCHANS.

De besteding geschiedt volgens § 39 van het bestek.

Het bestek ligt van den 10den December 1884 ter lezing aan het Centraalbureau bij de Moreelse Laan en aan het bureau van den Heer Sectie-Ingenieur L. J. DE SONNAVILLE te *Groningen* en is op *franco* aanvraag aan genoemd Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van *f* 0.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Afd. Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

De aanwijzing op het terrein zal geschieden den 15den December 1884 ten 11 ure voormiddags.

UTRECHT, den 6den December 1884.

LEIJENDAKEN

gelezd met bijlevering van alles à *f* 1.65 per vierk. meter, belasten zich

2291 **MARTIN & Co., Amsterdam.**

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VLUGEL- en TOUCH,

BOCH FRERES.

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2202

2293 **AANBESTEDING.**

School en Onderwijzerswoning.

BURGEMEESTER en WETHOUDERS der gemeente Hillegersberg, zullen, behoudens nadere goedkeuring, op Woensdag 24 December 1884, des namiddags ten 1 ure, op het Raadhuis aldaar AANBESTEDEN:

Het bouwen van eene SCHOOL voor 102 leerlingen met Onderwijzerswoning en verder bijbehooren te Hillegersberg.

Bestek en teekeningen, liggen van af den 10den dezer ter inzage ter Gemeente Secretarie; deze zijn alsdaar tegen betaling van *f* 1.50 per stel mede verkrijgbaar, alsook ten kantore van den Architect H. WESTRA Jz. te 's Gravenhage, waar tevens dagelijks van 9 tot 1 uur, nadere inlichtingen zijn te bekomen.

Aanwijzing in loco op Zaterdag 20 December a. s. des voormiddags ten 11 ure.

De gezegelde inschrijvingsbiljetten moeten bezorgd worden ter Gemeente-Secretarie, welke op de werkdagen van 9 tot 1 uur geopend is.

Burgemeester en Wethouders voornoemd,

De Burgemeester,
LE FÈVRE DE MONTIGNY,
De Wethouders L. S.
P. VISSER.

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2294

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephon N°. 352.

BOUWARTIKELEN, GEREEDSCHAPPEN.

IJZER- en KOPERWAREN

Balkijzer, enz. enz.

AGENT VOOR

BECHEM & POST,

HAGEN in Westphalen.

FABRIEK

voor Centrale en Zelfregulceerende

STOOMVERWARMING

EN

VENTILATIE-INRICHTINGEN.

Omtrent de beschrijving, de werking en doelmatigheid gelieve men het Bouwkundig Weekblad N°. 21 te raadplegen.

AANBESTEDING. 2295

COMMISSARISSEN der Societeit Harmonie, te Rotterdam, zijn voornemens op den 27sten December 1884, des namiddags te 3 uren, in een der lokalen der Societeit, aan te besteden:

Het afbreken en verbouwen van de bestaande STOELEN- en COULISSENBERGPLAATS en het bouwen van een LOKAAL en AANHOOREN, dienstig voor Café-Concert enz. op de Plaats der Societeit Harmonie te Rotterdam.

Van af den 17den December zullen de teekeningen ter visie liggen in een der Lokalen bovengenoemd en alsdaar de bestekken verkrijgbaar zijn tegen betaling van *f* 0.50.

Aanwijzing in loco zal plaats hebben op den 24sten December a.s. des voormiddags te 10 uren, terwijl inmiddels alle inlichtingen te bekomen zijn bij den Architekt A. VAN AMEYDEN VAN DUYM Dzn., Schiedamsche Singel 65, te Rotterdam.

Rotterdam, 14 December 1884.

Henri Huinck & Co.

Bouwmaterialen en Machineriën.

ROTTERDAM. GROOTE DRAAISTEEG 2.

2296 VERWARMING.

VENTILATIE.

DROOG-INRICHTINGEN.

GENEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.

BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.

POMPADO en BANCO SOFAS.

CEMENT-TEGELS.

Zandsteen.

Vuurvaste Steenen. — Gaarderen. Kouwenbalken. — Schoorsteenpotten.

CARTON PIERRE.

HOUTEN PARKETVLOEREN.

PUI-SPIEGELGLAS, VLOEREGLAS, BAKGLAS.

Verzilverd, Gebeeld, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.

GLAS IN LOOD.

CATHEDRAALGLAS.

DAGLICHT-REFLECTOR.

GLASDECORATIE.

GLAS-ASSURANTIE.

METAALLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

METAALVERVEN

ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.

SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)

G. DUPILLE & E. CHALMEL Succrs.

8 RUE D'ENGHIEN, PARIJS. 2297

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk TB bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.

Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorwegmaatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.

Zij zijn uitstekend geschikt om zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.

Het vocht-werend element van onze bepleistering TB is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat.

Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften, is voor iedereen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar bij de Heeren RUTTEN & C°., Hoofd-Agenten voor Nederland en Nederl. Indie, Noordwal te 's Hage.

Zie het artikel „Verven de Ruotz" in N°. 38 van het Bouwkundig Weekblad.

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 52.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. *f* 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. *f* 10.— Afzonderl. Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Hollandsche Torenspitsen uit de 16e en 17e eeuw, door J. B. Kam. Vervolg van pag. 337. — Iets over de Ambachtsscholen in 't algemeen, en over de Haagsche Ambachtsschool in 't bijzonder, door H. L. Boersma. — De Koninklijke stoomfabriek van Zinkwerken te Delft. — De Bouwkunst op de Brusselsche Tentoonstelling. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Groningen, gehouden 12 December 1884. — Verslag van de vergadering der Afdeeling Amsterdam, gehouden 19 December 1884. — Prijsvragen. — Aan de Redactie. — Ingezonden. — Vraagbaak.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

De „bijeenkomst" der leden van de Afdeeling Amsterdam, op Vrijdag 26 December a. s., zal wegens het Kersfeest niet plaats hebben.

HOLLANDSCHE TORENSPITSEN UIT DE 16de EN 17de EEUW

door J. B. KAM

Vervolg van bladz. 337.

In onze voorgaande beschouwingen hebben wij kunnen zien, hoe langzamerhand de groote omwenteling in de kunst tot stand kwam, hoe de gothische ordonnantie eerst werd versierd met renaissance details, en eindelijk, hoe ook de algemeene vorm allengs een karakter ging aannemen, dat zich meer van de middeleeuwsche richting verwijderde, naarmate de klassieke invloed zich sterker deed gevoelen. Bij de laatste voorbeelden, die wij beschouwden, hadden wij reeds te doen met gebouwen uit den bloeitijd onzer renaissance, al herinnerde de compositie hier en daar nog aan vroegere tijden.

Dit is niet meer het geval bij een derde type van torenspitsen, dat in ons land voorkomt; wij vinden, dat daar ook de algemeene vorm een zuiver renaissance karakter draagt.

Die richting, welke aan zoovele schoone werken het aanzijn zou schenken, deed haar intrede in ons land reeds vóór den bouw van den laatst beschouwden toren. Het is namelijk bij het Haagsche stadhuis, omtrent 1565 voltooid, dat wij haar voor het eerst zien optreden. Dat Haagsche raadhuis is ongetwijfeld een van de belangrijkste gebouwen uit de 16de eeuw, niet alleen wat betreft de compositie, en vooral de details, maar ook wat aangaat de tijd waarin het tot stand kwam.

Het is in vele opzichten een daad geweest, zulk een gebouw te ontwerpen, dat in zoo menig opzicht afweek van de heerschende richting, dat om zoo te zeggen zijn tijd zooveel vooruit was.

Dit gebouw is het waarschijnlijk, dat Galland, de schrijver van het werkje „Die Renaissance in Holland", op een dwaalspoor bracht, toen hij hiermede de periode der vroeg renaissance afsloot en het deed voorkomen alsof men na 1565 in ons land weer is terug gegaan. Dit is een dwaling; want vergelijkt men aandachtig den gevel van het Haagsche raadhuis met gebouwen van wat lateren tijd, — hoewel er slechts weinigen uit die woelige dagen bestaan, — dan zal men zien, dat er wel degelijk een vooruit strevende richting valt waar te nemen, dat de klassieke denkbeelden zich steeds meer en meer deden gelden.

Het is evenwel niet te verwonderen, dat een vreemdeling, die ons land en onze geschiedenis niet, of slechts oppervlakkig kent, in zulk een dwaling verviel, want, zooals wij reeds opmerkten, werkelijk is er een groot

Gedrukt 24 December 1884.

contrast tusschen dit gebouw en degenen die er onmiddelijk aan vooraf gaan. We zien dit ook weer bij den toren, die in een tijd, dat men hier en daar (bijv. Leiden) nog vast hield aan de laat-gothische compositie, reeds een zuiver renaissance karakter vertoont. Achtkant van grondvorm, verheft zich deze toren nog drie etages boven het rondloopend hoofdgestel, dat bij beide gevels den topgevel van den onderbouw scheidt. Die verdiepingen zijn beurtelings versierd met ramen of halfronde nissen, terwijl zij, evenals de gevel waarbij de toren behoort, door zandsteenen banden zijn verdeeld.

Hierboven rijst de eigenlijke spits omhoog, die van den onderbouw weer door een krachtig voorspringend lijstwerk met balustrade is afgescheiden. Dat lijstwerk wordt hier, in afwijking van vroegere voorbeelden, alleen gedragen door consolen op de hoeken van het achtkant, waardoor de schaduwwerking nog zeer wordt verstrekt.

De spits zelf bestaat uit twee prismatische lantarens, gevormd door arkaden en afgesloten met hoofdgestellen. De overgang van de onderste lantaren op de tweede geschiedt door een eenvoudigen bolvormigen koepel, terwijl de afdekking van den bovensten op dezelfde wijze is gevormd; een groot verschil dus met de vroeger beschouwde typen, waarbij die overgangen meestal werden gevormd door sterk geprofileerde vlakken, die nog uit het laatste tijdperk der gothiek afkomstig waren

Als eindbekroning doet hier een opengewerkte bol dienst, die ten slotte de windvaan draagt.

Wij zien dus ook hier weer den meer klassieken vorm, de bol, de plaats innemen van de vroegere peer, evenals overal bij deze toren-compositie het streven naar klassieke eenvoud zich sterk openbaart. In het algemeen is deze spits zeer sierlijk en munt zij boven velen uit, door schoone verhoudingen.

Op onze plaat vindt men er een kleine schets van.

Lang duurde het, vóór men bij groote toren-composities dit type weer op nieuw aantreft. Wel werd het zeer veel toegepast voor kleinere torentjes, die tot bekroning van het dak dienden en waarvan men er bij dorpskerken en raadshuizen zoovelen aantreft. Het torentje o. a., dat het dak van het Accynshuis te Alkmaar kroont, kan als een zeer schoon voorbeeld van dien aard gelden.

De eerste voornamere torenspits, sterk verwant aan den Haagschen raadhuis toren, is die van het stadhuis te Bolsward. Ook hier vinden wij een spits, boven een eenigszins voorspringend lijstwerk met balustrade, uit twee lantarens samengesteld, die echter beiden min of meer piramidaal van vorm zijn. De overgang van de eene lantaren op de andere, geschiedt weer door een eenvoudigen koepelvorm. De bekroning is evenwel ontleend aan die kleinere laat-gotische torenspitsjes, waarvan wij in het raadshuis van Veere een voorbeeld zagen.

Over het geheel is deze spits eenigszins plomp en ademt niet dien zuiveren renaissance-geest, dien wij in de Haagsche opmerkten; nochtans is het gebouw uit 1614 en het raadhuis, een type van hollandschen renaissance stijl.

Veel slanker van verhoudingen en eenvoudiger van compositie is de Munt- of Reguliers-toren te Amsterdam. Dit torentje werd in 1619 door den stadsbouwmeester Hendrik de Keijzer ontworpen en uitgevoerd. De onderbouw is nog een overblijfsel van den ouden toren, die eertijds deel uitmaakte van de Reguliers poort, wat ook zeer duidelijk te zien is. Het bestuur van Amsterdam had in het begin der 17e eeuw er zeer veel voor over, de stad een sierlijk aanzien te geven. In plaats toch van de oude poort geheel weg te breken, nu zij onbruikbaar was geworden en het verkeer belemmerde, liet men er een gedeelte van bestaan en voorzag dit van een spits, die nog heden ten dage het Sophiaplein tot een waar sieraad verstrekt.

En zoo deed men niet alleen hier, maar zoo handelde men ook bij den Haringpakkers toren (1606), den Montelbaans toren (1610), en den Jan Roodenpoorts toren (1616); terwijl het eenige praktische doel, dat er aan ten grondslag lag dit was, dat zij van behoorlijke uurwerken voorzien, de bewoners van de buurt, in een tijd, dat klokken nog schaars in een burgerhuishouden voorkwamen, van groot nut waren.

De Munttoren is zeker een werk, den grooten Amsterdamschen bouwmeester waardig. Met betrekkelijk weinig middelen, met eenvoudige motieven, is een schoon geheel in het leven geroepen. Boven den ouden ronden romp verheft zich een achtkantig steenen gedeelte, dat met blinde ramen is versierd. Daarboven volgt de eigenlijke spits, die uit twee verdiepingen bestaat, waarvan alleen de bovenste open is gewerkt. Vier van de acht zijden van de onderste étage zijn versierd met nissen, die door hoofdgestellen met gebogen frontons bekroond zijn. Deze nissen, die iets voorspringen, zijn het voornamelijk, die aan den toren dat aardige uiterlijk geven en zulk een gunstigen invloed op de silhouet uitoefenen.

De Munttoren is een prachtig voorbeeld, hoe klassieke motieven in toepassing kunnen worden gebracht, bij een bij uitstek westersche soort van bouwwerken, zonder dat een van beiden geweld wordt aangedaan.

De Montelbaanstoren, die eveneens nog heden ten dage het hoofd boven de Amstelveste omhoog houdt, is veel minder klassiek van opvatting. Bijna op dezelfde wijze ontstaan, als de zooeven beschouwde, heeft de eigenlijke spits, die zich op een zwaren onderbouw verheft, veel meer verwantschap met het Stadhuistorentje te Bolsward, hoewel het geheel een veel slankeren en fijneren indruk maakt.

De bovenste lantaren, door een balustade van de benedenste gescheiden, is weer eenigszins pyramidaal van vorm en bizonder rijzig van verhoudingen. De wijzerborden zijn hier met opmerkelijke zorg behandeld; trouwens men verhaalt ook van dezen toren, dat hij op aandrang van Burgemeester Pauw werd opgetrokken, die er juist schuin over woonde en gaarne van den juisten tijd op de hoogte was.

De spitsen, in het laatste deel van deze studie beschouwd, waren over het algemeen klein van afmetingen en dienden meer tot decoratie van het gebouw, waarbij zij behoorden, dan dat men ze als op zich zelf staande composities kon beschouwen. In de 17e eeuw evenwel, toen hier en daar weer eens een nieuwe kerk verrees, zette men dikwijls naast die kerk een toren, die, zooals wij reeds in den aanvang van dit opstel opmerkten, een geheel zelfstandig karakter droeg. Het is wederom in het in de 17de eeuw zoo bloeiende Amsterdam, dat wij het eerste voorbeeld van dien aard aantreffen.

In 1614 werd de Zuiderkerktoren, door Hendrik de Keyzer ontworpen, voltooid. Reeds bij den eersten aanblik zien we, dat wij hier met een geheel bizondere opvatting van torenbouw te doen hebben, die wij tot nog toe niet aantroffen. Eensdeels werd dit veroorzaakt door dat in den lateren tijd nergens degelijke groote torens waren gebouwd, maar aan den anderen kant ook door den geest des tijds, die meer en meer afkeerig van de motieven der westersche kunst, gretig de hand uitstrekte naar antieke vormen, om die, vaak zonder gevoel helaas, maar volgens bepaalde berekeningen toe te passen. Wij treden geleidelijk het tijdperk in, dat men gewoon is met den naam van barok-tijd te bestempelen. Aan den aanvang daarvan, treffen wij den Zuiderkerktoren aan, zeker een van de meest schilderachtig gelegen torens van ons land.

Aan het einde van den Groenen Burgwal verheft zich op een eenvoudigen onderbouw, die sterk met zandsteen is doorbroken, de buitengewoon rijke spits.

De benedenste etage is reeds achtkant van grondvorm, terwijl op de hoeken van den overstekenden vierkanten onderbouw, ionische zuilen zijn geplaatst. Het volledige hoofdgestel, dat deze etage kroont, wordt over de zuilen omgekarnist en draagt daar vier reeds tamelijk barok gevormde vazen. De verdieping zelve is versierd met dorische pilasters, terwijl halfronde nissen met kleine, op consolen voorspringende balustraden er een rijk aanzien aan geven.

Deze wijze, om van den vierkanten op den achtkanten grondvorm over te gaan, is zeker in hooge mate oorspronkelijk, en buiten ons land vóór dien tijd, — naar wij meenen, — nergens toegepast. Het motief mist ook zijn werking niet. Het geeft den toren iets luchtigs en tegelijk iets monumentaals; maar het vele omkarnissen der lijstwerken maakt het geheel onrustig en schaadt daardoor zeer veel aan het goede effekt.

De eerst volgende verdieping, met paneelen en sterk voorspringende wijzerborden rijk versierd, is geheel gesloten en met leien gedekt. Dit motief, om staande vakken, met houten lijsten omsloten, met leien te dekken, paste de zelfde bouwmeester ook bij het Munttorentje toe. De bovenste verdieping, van de zooeven genoemde door een balustrade gescheiden, is een voor het grootste deel opengewerkte lantaren, waarin de klokken hangen. Zij is afgesloten door een hoofdgestel en draagt een sierlijk geprofileerde peervormige bekroning, die echter in tegenstelling met vroegere voorbeelden, geheel gesloten is.

Over het algemeen maakt deze toren, vooral door zijn schilderachtige ligging en omgeving, een zeer gelukkig effekt.

Het zelfde stelsel, dat wij bij de eerste etage van den Zuiderkerktoren vonden, is bij den Westerkerktoren met meer consekwentie doorgevoerd. Het is de zwanenzang van den beroemden Amsterdamschen bouwmeester. In 1620 ontworpen, stierf Hendrik de Keyzer reeds in het volgende jaar, zoodat hij niet de voldoening mocht smaken, ook nog deze schepping van zijn geest voltooid te zien.

De verschillende étages zijn met romeinsch-dorische, — jonische en — corintische kolommen versierd, zooals we dat ook later bij gebouwen in Jesuiten stijl veel toegepast vinden.

Alle verdiepingen zijn afgesloten door sterk voorspringende hoofdgestellen, die over de kolommen zijn omgekarnist. Als eindbekroning doet dienst de keizerskroon, die zooals wij weten, het Amsterdamsche wapen siert; een massieve vorm dus, die zich veel minder tot het doel eigent dan de vroegere opengewerkte peervorm.

De geheele toren, hoe monumentaal ook van compositie, maakt op ons niet dien aangenamen indruk, die de torens uit het midden der 16e eeuw bij ons opwekken; het is maar al te duidelijk, hoe vreemde, uitheemsche vormen, onveranderd, in bij uitstek nationale gebouwen zijn ingedrongen. waardoor te veel sprekende contrasten zijn ontstaan, en de harmonie, die in het geheel moest heerschen, verdwenen is.

Beide torens vindt men opgenomen in de „afbeeldingen van oude bestaande gebouwen, uitgegeven door de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst," terwijl van den laatsten onze plaat een schets geeft.

Geheel onder den invloed van deze beide Amsterdamsche composities, in verband met enkele oude tradities, zooals de voorspringende balustrade bij den aanvang van de spits, ontstond deWijnhuistoren te Zutphen, in 1630, eveneens een van de meest monumentale torens van den lateren tijd. De geheele compositie biedt zeer weinig belangrijks meer aan; alleen vinden wij hier weer als afdekking van de tweede verdieping den koepelvorm toegepast, die vooral iets later in de architektuur zulk een voorname rol speelde.

Als een zeer geestig voorbeeld van torentjes uit dezen tijd, moeten wij nog noemen het spitsje, dat in 1652 op de hoofdpoort te Hoorn werd opgericht. De benedenste verdieping is gevormd op dezelfde wijze als dit bij den Zuiderkerktoren het geval is; de beide bovenste zijn opengewerkte lantarens, geheel in den geest van het Haagsche stadhuis. Merkwaardig is het, hoe dit torentje met het laat gothische gebouw, dat uit 1532 dagteekent, een harmonisch en schilderachtig geheel vormt.

Geheel op zich zelf, wat de opvatting betreft, staat het torentje van de Nieuwe of St. Anna kerk te Haarlem. In het algemeen wild van compositie en barok van details, maakt het op korten afstand gezien, toch een buitengewoon schilderachtig effekt. Op een grooteren afstand is het geheel niet zoo gelukkig en missen wij er die eenheid in, die bijv. in de St. Bavo zoo heerlijk spreekt.

De spits, die ook hier weer van den onderbouw door een op consolen voorspringend lijstwerk met balustrade is afgescheiden, bestaat uit een opeenstapeling van verschillende, somtijds zeer vreemdsoortig gevormde, geledingen, die door lijstwerken of balustraden aan elkaar verbonden zijn.

Hoewel van tijd tot tijd sommige gedeelten veranderingen hebben ondergaan, vooral onder den stadsbouwmeester J. E. van den Arend in 1862, zijn dezen zoo volkomen in den geest van het geheel geschied, dat men ze onmogelijk zien kan. De spits is waarschijnlijk in 1649, tegelijk met de verbouwing van de kerk voltooid, hoewel wij hieromtrent geen zekerheid hebben verkregen.

Het is een schepping, die, evenals meer gebouwen in Haarlem, onder den onmiskenbaren invloed van de groote krachtige schilderschool, die er in de 17d eeuw bloeide, is ontstaan.

Het is daarbij een van de laatste groote toren-composities uit ons land, natuurlijk die van den tegenwoordigen tijd niet medegerekend. De groote bloeitijd van onze nationale bouwkunst was voorbij gegaan. De architekten vergaten met het karakter van hun land en hun volk rekenschap te houden; zij hielden op den naam van kunstenaars te verdienen. In hun zucht om

de ouden na te volgen, zagen zij den geest dier klassieke monumenten voorbij, die hun voorvaderen zoo meesterlijk begrepen en zoo juist in harmonie brachten met den hemel, waaronder zij leefden, en met het materiaal waarin zij arbeidden, om aan de doode letter te blijven hangen. Ieder weet het, hoe zij zich voortaan vormden, door het van buiten leeren van Vignola of Bosboom. In die werken vond men geen voorschriften omtrent torenbouw, en niemand dacht er ook meer aan ze te stichten, terwijl de gothische composities als uitingen van een geheel barbaarsch volk werden beschouwd.

In België, waar de Jesuiten-stijl in het midden der 17de eeuw nog zeer schoone gebouwen schiep, vinden we ook nog enkele heerlijke toren-composities; in ons land komen die natuurlijk niet voor.

Wie een open oog heeft voor het schoone, wie niet noodig heeft aan de hand van een Baedeker in den vreemde te zoeken, wat bij te huis vinden kan, zal ongetwijfeld dikwijls hebben verwijld bij een dier heerlijke vergezichten, die het vlakke Holland ons zoo menigmaal aanbiedt. Wie dan het oog richt naar de stad, die hij zoo pas verliet, en die half achter het hooge groen, dat er singels en geslechte wallen tot aangename wandelingen maakt, schuil gaat, zal een van de heerlijkste landschappen voor zich zien, die er te genieten zijn.

Hij zal dan niet meer verwonderd vragen, waar toch van Gooyen, Cuyp en zooveel andere groote meesters hunne heerlijke composieties zochten en vonden, maar hij zal ook opmerken in hoe hooge mate de vele torens en torentjes er toe bijdragen om het aangename, het aardige van het geheel te verhoogen.

Bijna in het midden staat de zware, dikwijls onafgewerkte gothische toren van de oude of groote kerk, en daaromheen komen, als kinderen, die geestige renaissance spitsjes lachend boven de boomen te voorschijn. Hier en daar verrijst ook een enkele moderne spits, boven de anderen zich verheffende, alsof een toren alleen hoog behoefde te zijn, strak en koud, als de geest, die hem schiep.

Doch laat ons billijk zijn. Ook hierin openbaart zich een streven naar beter. Enkele latere voorbeelden zijn er het bewijs van. Zij zijn er echter nog ver van af, zich maar eenigszins te kunnen meten met die heerlijke scheppingen uit de 16de en 17de eeuw, welke in zoo ruime mate onze aandacht en onze belangstelling verdienen, omdat het, — wij zeiden het reeds in den aanvang, — gebouwen zijn, die in het bizonder in Holland te huis behooren. Tot nog toe werden ze meest door schrijvers over Hollandsche Renaissance over het hoofd gezien of zeer ter loops besproken. In het meer gemelde werkje, behandelt b. v. de heer Galland slechts even den Wijnhuistoren te Zutphen; de overigen schijnt hij zoo goed als niet opgemerkt te hebben.

Wij hebben getracht in de voorgaande bladzijden een overzicht te geven van de verschillende typen, die bij ons voorkomen. Uit den aard der zaak is onze studie onvolledig; hoeveel dorpstorentjes zijn er niet, die de moeite, ze afzonderlijk te beschouwen, in ruime mate loonen? Wij meenden evenwel een voldoend aantal voorbeelden besproken te hebben, om den ontwikkelingsgang bij deze gebouwen aan te kunnen wijzen.

Men vergete ook niet, hoe moeilijk het is, van allen behoorlijke afbeeldingen te krijgen; slechts enkelen werden opgemeten en uitgegeven, doch die teekeningen, hoe goed ook voor het bestudeeren van afzonderlijke details, zijn vrij ongeschikt om van het geheel een algemeenen indruk te geven.

Moge onze arbeid velen opwekken, de nog overgebleven monumenten der hollandsche Renaissance te bestudeeren, dan zullen wij onze moeite ruimschoots beloond achten.

IETS OVER DE AMBACHTSSCHOLEN IN 'T ALGEMEEN, EN OVER DE HAAGSCHE AMBACHTSSCHOOL IN 'T BIJZONDER.

De artikelen van de hh. Metzelaar en van Malsen, in de voorgaande Nos. van dit blad, hebben van het ambachtsonderwijs weder een kwestie gemaakt. Ofschoon reeds bij het eerste opstel van den heer M. van bevriende zijde aangezocht, hiervoor mede in het strijdperk te treden, gevoel ik weinig lust op nieuw een poging te doen om een tegenpartij, die optreedt als ware er nog nimmer over deze zaak gedebatteerd, terwijl er reeds een reeks van pro- en contra-artikelen bestaat, tot andere gedachten te brengen, en ben daarin versterkt door de wijze, waarop de heer M. het even duidelijk als zakelijk betoog van den heer Baron beantwoord heeft.

Daarbij is het een onbegonnen werk, menschen die zich zelfs niet door feiten willen overtuigen, dit nog door redeneering te willen doen.

Wie in zulk een twistgeschrijf zijn leergeld heeft betaald, besteedt zijn kracht en tijd voortaan liever aan den verderen opbouw en de volmaking van hetgeen hij wenscht te stichten, dan aan de weerlegging van een critiek, welke niet anders weet dan af te breken en te veroordeelen.

Doch de wijze, waarop de heer van Malsen zich in het debat heeft gemengd, door één ambachtsschool (de Haagsche) en mijn persoon als directeur dezer instelling, er als met de haren bij te slepen, is al te bout en te bont om zich dat maar klakkeloos te laten aanleunen.

Ik vraag daarom eerst het woord voor een persoonlijk feit, een feit trouwens waarmee het voornaamste in het opstel van den heer v. M. staat of valt. 't Is, waar hij spreekt over de gegevens, door mij aan Dr. Mouton verstrekt in antwoord op diens circulaire, o. a. ook aan directeuren van ambachtsscholen gericht.

De heer v. M. doet mij al te veel eer aan met die gegevens voor te stellen als „een prachtig verslag". Zij bestaan uit niets anders dan een *staat van de leerlingen die van* 1877-83 *de Haagsche ambachtsschool met eervol ontslag hebben verlaten, ten getale van* 93. 1)

Daar ik ten tijde dat de heer Mouton die gegevens vroeg, geen gelegenheid had ze in duplo op te maken, zond ik ZEd. dien staat maar in klad; hetgeen mij dezer dagen een reden te meer was, *dienzelfden* staat terug te vragen, waarop dan ook terugzending heeft plaats gehad, nadat de heer v. Malsen er eerst copie van had genomen.

1) De heer v. M. noemt een getal van 79; waarom hij de leerlingen van 1883 niet mederekent, heldert hij niet op.

Op dienzelfden oorspronkelijken staat heb ik in 't bijzijn van Bestuursleden der Haagsche ambachtsschool 68 *van de* 93 *leerlingen aangewezen, die van de school in de praktijk zijn overgegaan als* **werkman**; een en ander met opgaaf van de namen der patroons zoowel als van de leerlingen; — d. i. (als ik mijn rekenkunst nog een beetje vertrouwen kan) circa **70** % *werklieden* en dus 30 % die als volontair, opzichter of teekenaar plaats hebben verkregen.

Misschien heeft de heer v. M. in de haast de eerste en voor het punt in kwestie belangrijkste aanteekeningen over 't hoofd gezien. Op dien staat komen ook berichten voor, aangaande hetgeen sommigen leerlingen *later* zijn geworden. Deze raadplegende, bevindt men, dat ook van die 70 % werklieden nog verscheidene zich hebben opgewerkt tot opzichter of werkbaas. Van dezulken ziet men op den staat tevens vrij algemeen aangeteekend, dat zij na het verlaten der ambachtsschool, hunne studiën met vrucht hebben voortgezet aan de Haagsche academie of een andere inrichting voor teekenonderwijs.

Is dit prijzenswaardig in die leerlingen, voor de school, waar zij in de *beginselen* van hun vak werden opgeleid, kan dit m. i. niet anders dan eervol zijn. In elk geval is dit feit in lijnrechte tegenspraak met de beschuldiging van den heer v. M., *„dat de ambachtsscholen de beste jongens wegnemen om ze aan de werkplaatsen terug te geven, als zij onbruikbaar gemaakt zijn."* 1)

Waren die leerlingen met voordacht buiten de werkplaats om, tot die positie opgevoerd, ik zou die beschuldiging billijken: maar het geldt hier leerlingen, die van werkman tot hooger zijn geklommen.

Een ieder, die voormelden staat heeft ingezien niet alleen, maar ook nauwlettend en onpartijdig heeft nagegaan, is het dan ook een raadsel, hoe de heer van Malsen daaruit zulke becijferingen heeft kunnen putten zooals hij in zijn opstel ten beste (?) geeft. Ik vraag: is het te verwonderen, dat iemand, die zulke flaters begaat, ondervindt, zelfs door zijne inferieuren wordt tegengesproken?

Wat overigens het feit betreft, waarop de heer v. M. in het slot van zijn artikel doelt, verklaar ik: dat de leerling, die hem zoo spoedig den rug liet zien, dit geheel deed op eigen gezag, zonder dat ik er op dat tijdstip iets van wist, — dat ik dien leerling daarover heb onderhouden, maar dit niet deed omdat ik mij daartoe verplicht reken. Integendeel meen ik, dat wanneer een leerling de ambachtsschool voor goed heeft verlaten, alle verantwoording voor zijn doen en laten op rekening komt van hem zelf of op die van zijne ouders of verzorgers. 2)

Waarom ik mij tot deze bestrijding bepaal, is bij den aanvang met enkele woorden gezegd. Laat mij hier bijvoegen, dat noch bij het Bestuur der Haagsche ambachtschool, noch bij mij eenige herinnering bestaat, *dat óf de heer Metzelaar, óf de heer van Malsen ooit die school hebben bezocht*, welke thans ruim *elf* jaren bestaat in de plaats hunner inwoning.

Kortom, hoe meer ik het geschrijf van die heeren beschouw, hoe meer reden het mij geeft, met een variatie van de woorden des heeren v. M. te eindigen:

„Al die heeren, die zoo uit de verte over ambachtsscholen oordeelen, zijn gelijk aan officieren, die wel weten te commandeeren, maar niet mede marcheeren en aan anderen overlaten proeven te nemen hoe het best het geweer is te laden. Niemand zal ten laatste meer lust en roeping gevoelen die heeren nog wat van het ambachtsonderwijs aan hun verstand te brengen; want ... „al kennen ze die ambachtsscholen niet, zij doen alsof zij er reeds alles van weten."

H. L. Boersma.

Den Haag, 12 Dec. '84.

1) Ik onderstreep, om te doen uitkomen wat men al niet zeggen durft, zonder daarvoor overtuigende bewijzen bij te brengen.

2) Die leerling heeft mij bij herhaling verzekerd, dat hij den heer v. M. 8 dagen te voren heeft gewaarschuwd, door onvoorziene omstandigheden niet te kunnen blijven, en dat hem daarop door den meesterknecht zoovele liefelijkheden zijn toegevoegd, dat hij geen kans zag met eenig goed gevolg tegen dezen op te treden, en toen ook geen lust meer gevoelde zich nader bij den heer v. M. zelf te gaan verantwoorden.

Wat nog den tweeden oud-leerling betreft, waarop de heer v. M. doelt, deze is, ondanks eigenwijze tegenspraak" nog in zijn dienst; waaruit ik de gevolgtrekking maak, dat er dan toch ook nog wat goeds in dien leerling schijnt te wezen.

DE KONINKLIJKE STOOMFABRIEK VAN ZINKWERKEN TE DELFT.

Aan de welwillende uitnoodiging van den heer F. W. Braat, te Delft, om een bezoek te brengen aan de fabriek van zinkwerken aldaar, werd op Vrijdag 19 dezer door een dertigtal leden der afdeeling 's Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, gevolg gegeven.

Door de twee leden te Delft aan het station ontvangen, wandelde het gezelschap naar de nieuwe fabriek aan het Zuid-einde der stad. In de ruime kantoorlokalen door de zoons van den heer Braat (de tegenwoordige firmanten) opgewacht, ging men onder geleide van die heeren eerst naar de modelkamer. Hier viel al aanstonds het oog op de groote kiosk, in het vorige jaar op de Internationale Tentoonstelling te Amsterdam met het eere-diploma bekroond. Tal van andere zaken, als de bedekking van daken, consoles van verschillende grootte, piedestallen, vazen, beelden voor fonteinen, ornamenten voor marquises, waranda's, trapbalusters in de grootste verscheidenheid, evenals raamroeden, à jour panceelen voor deuren en nog meerdere zaken, werden door onze vriendelijke geleiders niet alleen aangewezen, maar ook op zeer duidelijke wijze de samenstelling en bewerking er van verklaard.

Mocht men, als in het voorbijgaan, daarbij de prijzen vernemen van enkele artikelen, als bijv. van groote consoles van zeer samengestelden vorm van ƒ 13 tot ƒ 20, trapbalusters van af 14 cents per stuk, dan voorzeker verbaast men zich over de massa artikelen die, in zink uitgevoerd, ijzer, steen en hout, in sommige gevallen kunnen vervangen.

Op de rondgaande galerij werden tal van modellen vertoond, zooals die worden gebezigd om de voorwerpen te gieten. Niettegenstaande de groote verscheidenheid, was alles met de meest mogelijke zorg gesorteerd en daardoor het overzicht gemakkelijk.

Daarop volgde een bezoek aan de zeer ruime werkplaatsen, alwaar men de bewerking van het zink kon nagaan. Eerst het snijden van een blad in een cirkelvorm, daarna het drijven van dat blad tot een halve bol van 30 centimeters in diameter, het slaan van versierde lijsten door een zwaar blok, bijwijze van stoomhamer van eene zekere hoogte op het voorwerp vallende, het trekken van glasroeden, het buigen tot pijpen tusschen de walsen van de geslagen gegolfde strooken; alle deze bewerkingen werden op de verschillende werktuigen in korten tijd en met de meest mogelijke nauwkeurigheid uitgevoerd. Wij vonden hierin de verklaring van de zoo geringe prijzen van meerdere modellen, ons te voren vertoond.

Nu volgden wij naar de gieterij, zagen daar rosetten uit de vormen komen, in den vollen zin: zuiver als glas.

Om den spoed te laten zien, waarmede bijv. de trapbalusters worden gefabriceerd, werd er in onze tegenwoordigheid een van de meest geornamenteerde, rondom de ijzeren staaf gegoten.

En nu naar het machinehuis, gebouwd onmiddelijk tegen de groote werkplaatsen, doch door een ijzeren, schuivende deur daarvan afgescheiden. Ook zelfs hier, gelijk we dat overal opmerkten, heerschte orde en netheid. Een stoomwerktuig van Westinghouse, met een vermogen van 18 paardenkrachten, gevoed door een op korten afstand staanden stoomketel, brengt de machinerien in beweging. De kleine omvang, de eenvoudige constructie en de zachte beweging van dit werktuig, was inderdaad zeer opvallend.

Zoo brachten wij niet alleen eenige zeer genoegelijke, maar ook leerrijke uren door. Deze industrie toch, zooals ze hier wordt in praktijk gebracht, was aan velen niet in bijzonderheden bekend.

Nadat men nog eenige oogenblikken uitrustte van de wandeling en er wederkeerig woorden werden gewisseld van bijzondere tevredenheid, werd de terugreis aangenomen en in het voorbijgaan het in aanbouw zijnde station met den tunnel bezichtigd.

Nog eene enkele toelichting. Vóór ruim 17 jaren werd door den heer F. W. Braat, de vader der tegenwoordige firmanten, de fabriek gebouwd, aan den Buitensingel nabij het oude station te Delft. Nadat de beide zonen van een langdurig verblijf in het buitenland waren teruggekeerd, rijpte allengs het plan van den vader om de zaak aan jonge krachten over te laten. Nu ruim 3 maanden geleden is dat plan tot uitvoering gekomen en staat het nieuwe gebouw, met al zijn toebehooren daar, zooals wij dat zooeven beschreven, uitmuntende door ruimte en praktische inrichting, terwijl het getal werklieden in weinige maanden tot 100 geklommen is, die geregeld alle werkdagen tot des avonds 10 ure bezig zijn. Neemt men daarbij in aanmerking, dat de heeren firmanten ons de meest overtuigende bewijzen leverden, dat zij zoowel in de theorie als in de praktijk volkomen tehuis waren, dan voorzeker is hunne toekomst verzekerd.

Kunnen we het ons daarom voorstellen, dat de jonge firmanten ingenomen waren met het bezoek, dat van groote belangstelling getuigde, evenzeer was het verklaarbaar, dat de heer F. W. Braat (de vader), daarbij recht genoegelijke oogenblikken doorbracht.

Hij toch is de man, die klein begonnen, in zijne zoons mag ondervinden, dat de moeite en kosten door hem aan die zaak besteed, met zulk eenen gewenschten uitslag worden bekroond.

DE BOUWKUNST OP DE BRUSSELSCHE TENTOONSTELLING.

Wij hebben in den loop van 1882 tot 1884 reeds gelegenheid gehad onze lezers met den toestand der bouwkunst in België bekend te maken. Het is eene droevige waarheid dat de kunst tentoonstelling de ondervinding komt bevestigen welke wij in de laatste jaren hebben opgedaan: België is niet het land der bouwkunstenaars, al heeft het ook eene goede rij van beeldhouwers aan te toonen.

Niet alleen dat op de tentoonstelling het getal plannen en teekeningen uiterst schraal is, maar zoowel de gedachten die uit die plannen spreken, als de wijze waarop zij hier in teekening verschijnen, wekt tot medelijden op.

De practische zijde van het karakter onzer zuidelijke broeders schijnt altoos nog zoo overheerschend bij de pogingen om hout en steen en ijzer en lei tot woning, of vergaderzaal, of architectonisch herinneringsteeken in edele vormen te dwingen, dat, al kan de bruikbaarheid hunner voortbrengselen niet altijd geloochend worden, de grondgedachte en de uitdrukking daarvan, van een esthetisch standpunt, zeer gering is.

De schoonheid van huis- of monument wordt gezocht in de aangekleede versierselen, dat is dus in onderdeelen van beeldhouwkunst; de kern van het bouwwerk is hier cyclopisch ruw, ginds kinderachtig onbeduidend. Het is als of de *architectura*, de *aartskunst*, niet tot de schoone kunsten mag gerekend worden dan alleen wanneer de beeldhouwer gezegevierd heeft over den bouwmeester, en uit de schepping van dezen eene groep heeft vervaardigd, samengesteld uit pilaren en pilasters die niet het onmiddelijke gevolg zijn van constructieve noodzakelijkheid, en gierlanden en busten zonder zin.

Wij treden de tentoonstelling binnen, waar niemand ons het gezicht beneemt der bouwkundige teekeningen; want het publiek stelt geen belang in plannen en doorzichten die niet door perspectivische teekeningen, met of zonder kleur, worden toegelicht, gelijk de engelsche bouwkunstenaars dit plegen 't doen.

Ons oog wordt onmiddelijk getrokken door een opschrift, aldus luidende: »Monument commémoratif:" »Herinneringsbouw" »bouwkunstig gedenkstuk," of hoe zal men 't noemen *Commémoratif?* Voor wien, voor wat? Voor de lijken van bannelingen in Siberië? Voor de gesneuvelde Garibaldianen voor Napels? Voor den Keiser van Rusland? Of voor Wagner? Hoe waagt een kunstenaar zijn gebrek aan nadenken aldus te verkondigen? Analyseeren willen wij het werk dan ook niet; wij noemen niet eens den bouwmeester. Wij hopen evenwel hartelijk dat hij onze opmerking moge ter harte nemen. Men kan gerust honderden bijzonderheden van zijn werk afnemen zonder de uitdrukking der gedachte te schaden, natuurlijk!

Wij zien verder, 1412: Projet d'ensemble monumental", een titel nog wel zoo belachelijk als de voorgaande, en duidelijk verradende dat ook dezen kunstenaar niet recht bewust is wat **hij** door een werk van bouwkunst heeft te verstaan: »Een plan van een bouwkundig geheel!" 't Spreekt van zelf dat wij ook dezen bouwmeester niet zullen plagen met verdere opmerkingen, daar hij zich van te voren reeds bekend maakt als iemand die zich van de eischen der bouwkunst geen rekenschap heeft gegeven.

Moet men het dan boden nog aan mannen van het vak herhalen, dat een gebouw — noem het zoo als gij wilt, geef daaraan de bestemming die gij verkiest — dat elk gebouw zoo onmiddelijk mogelijk, zoo mathematisch juist als 't zijn kan, de uitdrukking moet wezen der werkzaamheden die er in plaats hebben, der bestemming welke men er aan wil geven?

Hoe kan ik dan spreken van een *Ensemble?*

Verderop vindt men: »Project d'hôtel-de-ville de style de la renaissance flamande" Wij gaan kritiek maken; doch hola! Boven de teekeningen prijkt met groote letters het woord »Impose" (Opgelegd, voorgeschreven, opgedrongen). De vlag redt de lading! Maar toch het plan, in zes teekeningen uitgewerkt, van P. J. J. Saintenoy, behoort tot de beste ontwerpen van de zaal. Hier heerscht ten minste een zekere matiging in de aangewende middelen, en de lijnen der soms ook al overvloedige bijzonderheden kruisen niet onzinnig dooreen. Het geheel heeft iets grootsch, maar wij konden een tal van torentjes, sluitmuurtjes, en dakvenstertjes, die er met eene zekere losheid zijn geplaatst, missen, zonder dat aan het geheel wierd geschaad.

Die zorg voor kleine bijzonderheden (beeldhouwerswerk) komt nog veel meer door in de plannen van den heer E. C. Serrure. Zijn ontwerp voor eene gemeenteschool is in dit opzicht verkieselijk boven zijn »Projet de monument à élever en l'honneur des arts nationaux" — een weidsche titel die niet weinig afschrikt en maar al te zeer op het werk van invloed was. Men heeft ook niet zonder recht aan Serrure's teekeningen »manque de virilité" en »peu architecturale" manier verweten.

De heeren Lefever, van Renterghem, ens. hebben landhuizen geleverd, die in vele opzichten te prijzen zijn, doch evenwel aan het leven buiten de stad, of op het strand van Oostende slechts weinig doen denken. Wij zien hier echter een gezonder streven in dan in vele andere ontwerpen die wereldlijke *herrenrs* zijn in hunne soort.

Het ziet er met de Belgische bouwkunst, op eenige uitzonderingen na, zeer treurig uit. »C est l'influence de l'Académie royale des Beaux Arts de Bruxelles qui semble dominer dans toute sa splendeur," zeide onlangs de begaafde criticus Edmond Louis, van de bouwplannen der tentoonstelling sprekende, en wij zijn het geheel met hem eens.

Ten slotte dan nog een woord wat de rechtvaardigheid schijnt te vorderen, en voor sommigen wellicht een *Calmant* is.

Geeft de tentoonstelling ook al geen blijken van krachtige ontwikkeling der bouwkunst in België, zoo zien wij toch met ingenomenheid het streven van bouwmeesters als Beyaert, Winders, v. IJsendijck, Schoy, en anderen, die door bouwwerken als men er vindt te Antwerpen, o. a. het huis van Moretus, en andere, de herstelling van N. D. de Sablon, meerdere andere bouwwerken te Brussel, enz. bewijzen geven dat zij den Vaderlandschen stijl zijn toegedaan.

A.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING GRONINGEN GEHOUDEN 12 DECEMBER 1884.

Er waren uitnoodigingen gericht tot het Bestuur der Vereeniging van huis- en decoratieschilders, en dat der meubelmakers

Vereeniging, welke bericht hadden gezonden, dat terzelfder tijd plaats hebbende vergaderingen hunner Vereeniging, noopten voor de beleefdheid van heden te bedanken, zich voor een volgende gelegenheid aanbevelende.

Een der leden vroeg naar de resultaten welke de bijeenkomst met het bestuur der Vereeniging van werkbazen en dat der werklieden Vereeniging hebben opgeleverd.

De Voorzitter deelde mede, dat den besturen dier Vereenigingen was aanbevolen het onderwijs voor den ambachtsstand alhier in eigen boezem te bespreken, om in Februari met het Afdeelingsbestuur gecombineerde vergaderingen te houden en dan eerst de resultaten dier besprekingen in wijder kring bekend te maken.

De verkiezing van een plaatsvervanger te Secretaris en dito Penningmeester had het Bestuur doen besluiten twee dubbeltallen den leden aantebevelen, en reeds vóór de vergadering de buitenleden verzocht van hun gevoelen te doen blijken. De heeren Sips en Hoekzema werden dientengevolge gekozen en namen de benoeming voorloopig aan. Met de benoemde waren aanbevolen de heeren Kramer, en Schotanus te Zuidhorn, die door hunne werkzaamheden verhinderd werden de kandidatuur voor deze gelegenheid te aanvaarden.

Met 't oog op de vele buiten de stad wonende leden, werd het Bestuur in overweging gegeven een zoodanig vergader-uur te kiezen, dat de buitenleden met minder bezwaar de vergaderingen kunnen bijwonen.

De Voorzitter deelt mede, dat van de heeren Pot te Rotterdam is ontvangen een zeer interessante bijdrage in zake Portland-cement vervalsching. Daar 't stuk te uitgebreid is om te worden voorgelezen, wordt voorgesteld den auteur te verzoeken afschrift te mogen nemen van deze bijdrage, of wel het te doen opnemen in 't Bouwkundig Weekblad of het Maatschappelijk Tijdschrift.

Het Bestuur deelt mede, dat de begrooting voor 't volgende jaar, voor zoover zulks de inkomsten betreft, zal worden aangevuld met een renteloos voorschot, der Afdeeling toegezegd, en zoodoende bestaan uit de contributien van donateurs, de restitutie der Maatschappij en een Crediетpost. Het streven bestaat, de leden der Maatschappij geene Afdeelings contributie te doen betalen, maar door middel van donateurs in de vergaderkosten, kunstbeschouwingen, drukloonen, porto's en prijsvragen te doen voorzien.

Op voorstel van 't Bestuur werd besloten eene prijsvraag uit te schrijven voor 't ontwerp eener bibliotheek-kast, welk voorstel tot de volgende vergadering werd verdaagd.

Aan de leden wordt medegedeeld het programma voor twee prijsvragen, door de Afdeeling Amsterdam uitgeschreven, en de leden uitgenoodigd daaraan te willen deelnemen.

De tentoongestelde bouwmaterialen bestonden in een nieuw model atmospherische deurveer, genaamd de Norton, van de heeren Stokvisch te Rotterdam ontboden, zoomede van plinten, ingezonden door den heer K. Switters alhier. Voor de leestafel, die met gunstig gevolg een uur vóór 't openen der vergadering gereed stond, waren beschikbaar gesteld de 4 laatste deelen van het Maatschappelijk Tijdschrift, het Maatschappelijk Weekblad, de Opmerker, Maandblad voor teekenonderwijs, van Nijverheid; enz.

Voor de kunstbeschouwing tijdens de vergadering was gekozen een deel van 't werk van IJsendijck, een deel Basornamenten der Neuzeit, een deel Denkmäler Deutscher Renaissance, welke in de pauseering en na de vergadering met veel belangstelling werden beschouwd.

De kunstbeschouwing, welke op Zondag na de gewone vergadering der maand wordt gehouden, lokte thans, wegens 't ongunstige weder, niet zoovele bezoekers als bij de vorige gelegenheid. De bovengenoemde beschikbare werken waren aangevuld door l'Art dans la Maison, die Renaissance im Kunstgewerbe. Architectonische Rundschau.

De plaatselijke Vereeniging betoonde reeds hare belangstelling. Twee der bezoekers meldden zich aan als kunstlievende leden der Maatschappij.

De vraag doet zich thans alhier voor, onder welke gunstiger voorwaarden kunnen kunstlievende leden het Bouwkundig Weekblad ontvangen. 't zou zeer zeker den band versterken tusschen deze categorie leden en de Maatschappij en misschien eene bijdrage leveren tot vermindering der bestaande bezwaren.

Drie invités traden als gewone leden toe.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING AMSTERDAM, GEHOUDEN 19 DECEMBER 1884.

Van de afdeeling Rotterdam is ingekomen een afschrift van hare missive, aan het Bestuur der Maatschappij, in zake de bekende kwestie over art. 52 der wet, met verzoek om ondersteuning. Dit verzoek zal in de vergadering van Januari worden besproken.

Als leden worden voorgesteld de heeren H. S. Keuls en W. A. Franken. Hierna treedt als spreker op, het eerelid, de heer J. H. Leliman, met eene bijdrage: »Iets over de critiek in de bouwkunst.

Als inleiding schetst spreker de vergaderingen der afdeeling in vroegeren tijd, toen zij steeds zeer druk bezocht, altijd gezellig en leerzaam waren en er nimmer gebrek aan sprekers of stof, maar altijd gebrek aan tijd was. Ook toen had hij het voorrecht meermalen op te treden en heeft over het thans te behandelen onderwerp wel eens zijne gedachten gezegd. Critiek, 't woord bevalt hem slecht; ieder is tot critiseeren geneigd en meent dan vaak, dat zijn uil een valk is. Reeds het kind is geneigd de daden van anderen, van den grijsaard, te beoordeelen; de leek beoordeelt het werk van vakmannen, van kunstenaars, soms ook zonder eenige kennis van bijzondere omstandigheden, die invloed op de vervaardiging van dat werk hebben gehad. Vooral in onzen tijd, den tijd der veelvermogende pers, nu het oordeel van een enkele vaak door duizenden gelezen wordt, is het woord van den criticus een machtig wapen, gevaarlijk in handen van hen, die het lichtzinnig, onedel gebruiken.

Spreker noemt voorbeelden van ongelukkige slachtoffers eener meedoogenlooze critiek, die, na een kwijnend leven, gestorven, zich zelven afgemaakt hebben of krankzinnig geworden zijn. Toch noemt spreker het woord van Schiller, »de critiek is een hemeldochter", een heerlijk woord; maar dan wil hij het fransche spreekwoord »la critique est aisée", omgekeerd zien. Dan is de critiek een moeielijke, de moeielijkste aller kunsten. De vereischten eener degelijke critiek worden nu uitvoerig toegelicht, waarbij spreker ook verwijst naar hetgeen daarover door de heeren Rose, van Goor en anderen gezegd is, en te vinden is in de verslagen der 16de en 22ste algemeene vergaderingen der Maatschappij, als antwoorden op de vragen:

Hoedanig moet een kritiek over bouwkundige voortbrengselen zijn, om nuttig te wezen voor hare beoefenaars; en

Wat zijn de voor- en nadeelen eener openbare critiek over gebouwen, en waaraan moet zich de criticus houden?

De lezing dier verhandelingen beveelt spreker bijzonder aan, vooral ter navolging voor hen, die zich soms geroepen achten het werk van anderen in het openbaar te beoordeelen.

Bij de discussien die volgden, werd door den heer Schill opgemerkt, dat, naar zijne meening, critiek, 't zij dan goede of slechte, de voorkeur verdient boven »dood zwijgen". Een waar kunstwerk wordt door critiek niet afgemaakt. Hiermede is de heer Leliman het niet geheel eens. Hij verhaalt, hoe nog voor korten tijd een onwelwillende en niet zeer zaakkundige critiek in een der Amsterdamsche dagbladen, verslagenheid en lusteloosheid bij vele jonge schilders had veroorzaakt. Daarom is het een hoogst ernstige zaak, welke alleen door ten volle bevoegde mannen mag worden uitgeoefend, wanneer zij waarlijk de voor het publiek en den kunstenaar gewenschte vruchten zal dragen.

Hierna werden nog eenige causeriën gehouden over de Beursprijsvraag, waarna de vergadering werd gesloten.

PRIJSVRAGEN.

DE KATWIJKSCHE PRIJSVRAAG.

De bezoekers van de tentoonstelling der ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor een protestantsche kerk te Katwijk a/Zee, zijn ongetwijfeld niet teleurgesteld geworden, want, een 18-tal ontwerpen uitgezonderd, was de verzameling wel waard om in oogenschouw te worden genomen. Minstens kan men een tiental projecten tot de zeer goede rekenen.

Dit in aanmerking genomen, zou men geneigd zijn aan te nemen

dat deze prijsvraag gelukt is. Neemt men de beschikbare bouwsom in aanmerking, dan is geen der projecten, die aan de andere eischen van het programma voldoen, voor dat geld te bouwen. Naar mijn meening is dit ook niet het geval met het bekroonde ontwerp; ik wil echter gaarne aannemen, dat de Jury juist heeft gezien en ik mij daarentegen zeer vergis. Daar de memoriën van toelichting of begrootingen niet ter inzage lagen, was 't bezwaarlijk om nader te oordeelen over het bedrag der kosten.

De geringe bouwsom heeft als natuurlijk gevolg gehad, dat de ontwerpers zoo zuinig mogelijk zijn geweest met de hoeveelheid der materialen. Vele ontwerpen — en daaronder het bekroonde — vertoonen buitenmuren van slechts 1½ steen dikte met spouw.

Beschouwt men de plattegronden der verschillende ontwerpen, dan is het opmerkelijk, hoevele ontwerpers meer of minder streng hebben vastgehouden aan den grondvorm der oud-christelijke godshuizen, en zeer weinigen, feitelijk slechts één, een ronden of liever achtkanten grondvorm hebben genomen. Met het oog op zuinigheid drong die laatste vorm op den voorgrond, maar kon moeielijk leiden tot een eenigszins schilderachtig geheel. De grondvorm waarbij een middenschip, zijbeuken, een transcept, zelfs een koor, optreden, is geen vorm die noodzakelijk is voor protestantsche kerken, omdat die verschillende onderdeelen bij de hervormden niet meer die beteekenis hebben, welke er door de katholieken aan gegeven zijn. De oud-christelijke basilica heeft zich uit het oud-romeinsche woonhuis ontwikkeld, en is geheel en al ingericht naar de eischen van den godsdienst. De hervormden hebben eenvoudig, bestaande katholieke kerken voor de uitoefening van hunnen dienst gewijzigd, zonder aan den grondvorm iets te kunnen veranderen. Meer dan spreekgestoelte en doopplaats is echter niet noodig, en 't geheel reduceert zich tot eene soort van gehoorzaal. Dat velen toch de indeeling der oud-christelijke kerken hebben genomen, is te betreuren, aangezien door die misgreep zeker vele overigens verdienstelijke plannen zijn ter zijde gelegd moeten worden.

Een der ontwerpers heeft gemeend wel te doen met het leveren van een plan tot verbouwing van 't bestaande kerkje.

Nog valt in 't algemeen op te merken, dat betrekkelijk weinig ontwerpers voldoende het oog hebben gehad op de omgeving; want, hoewel het nieuwe kerkje, op 't mulle zand, nimmer in het lommer van het groene geboomte zal verscholen liggen, blijft toch een schilderachtig geheel, hoofdzaak voor een dorpskerkje, zonder daarom ernst of stemmigheid te vergeten.

In het bekroonde ontwerp zijn werkelijk de eischen, aan zulk een gebouw te stellen, goed volgehouden. Zonder iets te kort te doen aan waardigheid of deftigheid, is het gebouw schilderachtig en toch eenvoudig: er heerscht eenheid in van stijl, in alle onderdeelen. Een elegant torentje geeft een fijne en met smaak gekozen silhouet.

Als grondvorm is aangenomen een kruis met zeer korte armen, een vorm die in alle opzichten als zeer praktisch, en bijna een centraal bouw zijnde, de voorkeur verdient, ook omdat de plaats van den predikstoel, vóór een der kruisarmen geplaatst, de meest gewenschte voor spreker en toehoorders is, en de verdeeling der zitplaatsen en gangpaden zeer regelmatig kan worden. De inspringende hoeken worden ingenomen door lage uitbouwtjes, gedeeltelijk voor portalen van den ingang bestemd, gedeeltelijk voor andere bestemming. De torenvormige bekapping van deze uitbouwtjes schijnt op de teekening wat gedrukt te zijn. Het gevorderde aantal zitplaatsen is in het ontwerp aanwezig, terwijl meerdere zijn aangegeven. Deze zijn echter achter den predikstoel geplaatst. Vóór de kerk is nog een plein gehouden, hetgeen eigenlijk bij geen dorpskerk mag ontbreken.

Het teekenwerk is hoogst artistiek uitgevoerd.

Dit bekroonde ontwerp, motto »1350-60", is vervaardigd door den heer H. J. Jesse te Leiden.

Hoewel de tentoonstelling reeds is gesloten, moeten toch enkele ontwerpen, al is het met een paar woorden, vermeld worden. Dit geschiedt in de volgorde, zooals zij tentoongesteld waren.

N° 8. Beth-El. — De ontwerper heeft in zooverre niet voldaan aan de eischen van 't programma, dat het gevraagde aantal zitplaatsen niet aanwezig is; bovendien zijn er enkelen onder van waaruit men den spreker niet zal kunnen zien. Overigens is de grondvorm van de kerk goed gekozen. De gevels zijn fraai van verhouding, zoo ook de toren, die echter te eenvoudig behandeld is. Toch maakt het geheel den aangenamen indruk, voor een dorpskerkje vereischt, en daarom is het te betreuren dat de ontwerper zich vergiste met het aantal zitplaatsen.

N° 23. Irène. — De platte grond is eenvoudig en goed. Hoewel de architectuur wat te zwaar is, voornamelijk doordien de daken te weinig helling hebben en de torenspits wat te gedrukt van vormen is, kan het plan toch ander de verdienstelijke gerangschikt worden. Het vlakke der daken zal in de werkelijkheid ook minder hinderen dan de gedrukte spits.

N° 15. Schets. — Dit is een aardig ontwerp, goed geteekend, maar dat zeker verre boven de raming zal gaan. De ijzeren overkapping, zonder voldoende voorzorgen tegen zijdelingsche drukking, en zooals de ontwerper die projecteerde, is wel wat gewaagd.

N° 20. De platte grond heeft den vorm van een kruis; de predikstoel staat voor een der in de kerk uitspringende hoeken. Deze indeeling is in zooverre niet gelukkig gekozen, omdat eigenlijk slechts de helft van 't aantal toehoorders den voorganger der gemeente goed kan zien; van de overige zijn er velen die achter hem zitten.

Zoo de spits zich beter uit den toren had ontwikkeld, zou het projekt veel hebben gewonnen. Het is met zorg en goed geteekend.

N° 29. Is uitstekend geteekend; de platte grond verdeeling is niet in alle opzichten praktisch en bovendien wat gezocht.

Van N° 48, Matteus, — zijn de geometrische teekeningen eveneens zeer goed, maar de geheele opvatting der inwendige architectuur is minder gelukkig voor protestantsche kerken. De torenspits belast den toren te veel.

Ook N° 46, 1884,— behoort onder de goede ontwerpen. De indruk zou gewonnen hebben, indien de daken en daardoor de gevels der zijbeuken stijler waren, en de ronde ramen in die gevels door meer passende waren vervangen. De verdeeling der zitplaatsen is voor een gedeelte niet zeer gunstig uitgevallen.

In de gothiek heeft elke vorm, rede van bestaan, en vloeit uit de constructie voort. Dit heeft de ontwerper van N° 27 hier en daar vergeten. Trouwens uit het teekenwerk blijkt, dat de Gothiek niet zijn lievelingsstijl is.

N° 45. Zwarte ster, — is een met zorg en goed geteekend ontwerp, met een in vele opzichten verdienstelijk plan. De toren is eenvoudig gedacht en goed van verhoudingen. De beschikbare gelden zouden echter geenszins voldoende zijn om dit ontwerp uit te voeren.

No. 12. Simplex. — Ook dit plan behoort, zoowel wat de indeeling betreft, als om de architectuur, tot de besten die geleverd zijn. Het aantal beschikbare zitplaatsen is evenwel niet voldoende. Vooral de voorgevel is verdienstelijk en zeer geschikt voor een dorpskerkje. Wellicht zoude deze nog beter zijn, indien het dak, en daardoor de topgevel, wat stijler, de afdekking boven de deur wat minder stijl ware. Misschien zouden de dakvensters van den toren ook wat kleiner kunnen zijn. De teekeningen, in zwarte lijnen, zijn kranig; de behandeling der ramen, die geheel zwart zijn, is misschien een weinig te kras.

Onder de goed geteekende ontwerpen behooren nog No. 3, Katwijk, en No. 30, Salve. Dit laatste, uitmuntend in sepia gewasschen, zal evenwel verre de kosten overschrijden.

No. 44. — De indeeling van dit ontwerp is eenvoudig, de architectuur goed, maar, wat het inwendige betreft niet sober genoeg voor het doel van 't gebouw. Het teekenwerk is uitstekend en ziet er smakelijk uit.

No. 21. Calvijn. — De ontwerper heeft zich laten verleiden een project te leveren, dat ontegenzeglijk veel te duur zou blijkento zijn. In alle opzichten is het echter hoogst verdienstelijk; menig detail der gevels doet levendig denken aan de architectuur der Zuiderkerk te Amsterdam. Het torentje is zeer geestig en het spitsje ten hoogste schilderachtig. De indeeling van het plan is praktisch en eenvoudig, evenals de verdeeling der zitplaatsen. Het geheel blijkt zeer bestudeerd te zijn.

No. 28. Rijnland, — is een goed geteekend ontwerp; de plattegrond is echter minder praktisch (de ontwerper heeft o. a. een choor aangebracht), en de toren is wat te zwaar.

No. 36. — De ontwerper heeft wat te weinig gedacht aan de eischen van een dorpskerk, en heeft ook de waarschijnlijke kosten overschreden, niettegenstaande het ontwerp eenvoudig schijnt. Hij heeft de stijlvormen uit de Gothiek gekozen, en tot plattengrond een kruis.

De binnen architectuur is wel wat al te eenvoudig behandeld. Het ontwerp behoort tot de zeer verdienstelijke en is met groote nauwkeurigheid, en uitstekend geteekend.

No. 10. De ontwerper heeft een toren ontworpen, die vele verdiensten bezit; niet zoo gelukkig is hij geweest in het ontwerpen der gevels, die wat te nuchter schijnen te zijn, en daardoor wordt de indruk, die het totaal oplevert, ongunstiger. Hoewel de plattegrond veel goede elementen bevat, is de verdeeling van het licht niet gunstig. Het teekenwerk verraadt een geoefende hand.

No. 42. Seh ich die Werke enz., — is het ontwerp waarvan reeds gerept is, dat de grondvorm een achthoek is. De ingangen zijn geplaatst in de drie zijden van een omgeschreven vierhoek; aan de vierde zijde ligt de consistoriekamer. De ruimte heeft een ijzeren overkapping van 33 M. spanning. Deze oplossing, de teekening in aanmerking genomen, zal ook wat de kosten betreft, blijken niet van groote bezwaren ontbloot te zijn. Een torentje bekroont het koepeldak. Het zeer verdienstelijke ontwerp zou ongetwijfeld in aanmerking gekomen zijn, indien er sprake was van het bouwen eener stadskerk; voor een dorpskerk schijnt het wat te deftig.

De teekeningen verdienen alle hulde, zij zijn met meesterschap in kleur behandeld.

Nog behoort No. 13 vermeld te worden, als een verdienstelijk plan. De platte grond geeft den kruisvorm aan, maar kan waarschijnlijk niet het gevraagde aantal zitplaatsen bevatten. Over 't geheel zijn de Gothische vormen wat al te eenvoudig behandeld, en in overeenstemming daarmede de torentjes wat al te sober. Klaarblijkelijk zijn de handen van den ontwerper wat te veel gebonden geworden door de vrees voor den beschikbaren bouwsom.

Het ontwerp is goed geteekend.

Meer en meer schijnt het ook hier te lande gewoonte te worden dat vele ontwerpers, na de uitspraak der Jury, hunne namen bekend maken. In de zaal kon men de volgende namen lezen:

No. 6. N. Francken.
No. 8. G. W. Vixeboxse, Amsterdam.
No. 13. T. E. Kuipers, N. Amstel.
No. 26. K. Stoffels, 's Gravenhage.
No. 36. J. van Sluis.
No. 42. du Rieu & Kerkhoff, Delft.
No. 44. J. H. Schmitz Jr, Amsterdam.
No. 45. Joh. Vlaanderen, Leiden.
No. 48. J. Oldhuis Amsterdam.

C. T. J. Louis Rieber.

In afwachting dat het Rapport der Jury van beoordeeling van de ingekomen antwoorden op de Prijsvraag der Vereeniging »de Harmonie" te Groningen, zal verschijnen, kunnen wij het volgende mededeelen.

De Jury heeft de overtuiging gekregen, dat geen der ontwerpen voor de beschikbare som van *f* 100.000 is uittevoeren. Dit stemt geheel overeen met de laatste woorden van de beoordeeling van het programma zelve, opgenomen in het Weekblad No. 33 van 13 Aug. 1884, waar gezegd wordt: »Het kan niet anders, of het zal blijken dat de gestelde bouwsom veel te laag is."

Hoewel voor 't geval, dat het blijken zoude dat de bouwsom overschreden was, de eerste bekroning niet zou worden toegewezen, terwijl, zonderling genoeg, de premie in elk geval aan het tweede project moest worden toegekend, heeft de Jury toch voorgesteld No. 14, Eccolo voor de som van *f* 1500 aantekoopen, en aan No. 21, Stradella, de premie van *f* 500 toetekennen.

In het nummer van dit blad, verschenen 10 Dec. l.l., werden de verschillende motto's opgegeven van de ingekomen antwoorden. De 28 antwoorden zijn nu gemerkt als volgt, 1 *Simplex*; 2, drie cirkels (geteekend); 3 *Gezelligheid*; 4, *'t Noorden*; 5, *Hoop en Vertrouwen*; 6, cirkel met middelijn (get.); 7, *Repos ailleurs*; 8, *De gustibus non est disputandem*; 9, *De distributie is het voornaamste* 10, *L'union*; 11, *Es ist eine alte Geschichte, etc.*; 12, *Eendracht*; 13, *Messager itinéraire*; 14, *Eccolo*; 15, *Melpomene*; 16, *Trouw moet blijken*; 17, *Pax intrantibus*; 18, *Hora ruit*; 19, *H.H.*; 20, *Orpheus*; 21, *Stradella*; 22, *Fancy*; 23, *Felix Mendelssohn*; 24, *Alles of niets*; 25, *Kinderhint*; 26, *Orpheus*; 27, *Unie*, en 28, *Gruno*.

Na een onderzoek, dat voornamelijk ten doel had, de verdiensten op te sporen met het oog op goede distributie, daarbij de artistieke waarde niet over het hoofd ziende, liet de Jury de volgende 14 ontwerpen buiten nadere beschouwing. No. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 19, 22 en 27. De ontwerpers der overige antwoorden hebben te weinig er aan gedacht om gebruik te maken van de bestaande toestanden. Velen toch leverden plannen voor een geheel nieuw gebouw, waarvan evenwel — de bouwsom in aanmerking genomen — geen sprake kan zijn. Onder de overblijvende ontwerpen, waaronder volgens het oordeel der Jury zeer verdienstelijke waren, moesten weder vele buiten verdere beschouwing blijven, wegens minder goede distributie; de ontwerpen No. 17, 20, 25 en 11 moende zij evenwel in 't bijzonder, als verdienstelijk, te moeten vermelden. Als de beste ontwerpen heeft de Jury aangemerkt: No. 1, *Simplex*; 2, drie cirkels; 14, *Eccolo*, 16, *Trouw moet blijken*; 18, *Hora ruit*; 21, *Stradella*; 24, *Alles of niets* en 28, *Gruno*.

Uit deze ontwerpen werden No. 14 en 21 gekozen als zijnde de beste; de overeenkomst in de distributie van de Societeits lokalen, noemt de Jury zeer opmerkelijk. *Stradella* schijnt evenwel onmogelijk voor de bepaalde som te kunnen worden uitgevoerd; *Eccolo* daarentegen wel, doch met eenige geringe in acht te nemen bezuinigingen. Het laatste ontwerp is, wat de algemeene distributie betreft, ongetwijfeld het eenvoudigste en het doelmatigste.

De heeren J. B. Jager en A. W. Weissman hebben zich bekend gemaakt als de ontwerpers van No. 16, *Trouw moet blijken*. (Zij garandeeren, per advertentie, in de Groningsche couranten, dat de uitvoering van hun ontwerp voor f 100.000 kan geschieden.)

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Mijne Heeren!

In de *Deutsche Bauzeitung* van 3 December l.l. komt een verslag voor van eene vergadering der »Vereiniging zur Vertretung baukünstlerischer Interessen in Berlin", waarin door Prof. Raschdorff eenige mededeelingen werden gedaan over den uitslag der Beurs-prijsvraag te Amsterdam.

Die mededeelingen geven in korte woorden een volledige denkbeeld van de wijze, waarop de Jury bij de beoordeeling der plannen is te werk gegaan, dan men uit het officieele rapport verkrijgen kan. Er blijkt namelijk uit, dat van de 201 ingezonden ontwerpen, 40 eene meer nauwkeurige bestudeering werden waardig gekeurd, dat vervolgens uit die 40 weder 20 werden uitgeschoten en uit de overblijvende 20 de 10 bekroonde werden uitgekozen.

Zoowel voor de deelnemers aan den wedstrijd, als voor allen, die er belang in stellen, zou het, dunkt mij, wel de moeite waard geweest zijn, dat de Jury de nummers van het eerste veertig-, en het tweede twintigtal in het rapport hadde bekend gemaakt. Van die nummers is toch waarschijnlijk wel notitie gehouden.

Daar nu het gemeentebestuur voornemens is de tentoonstelling der ontwerpen nog eenige weken te verlengen, ben ik zoo vrij te vragen of niet de Nederlandsche Juryleden, die tevens leden der Redactie van het Bouwkundig Weekblad zijn, alsnog genegen zouden wezen, alle belangstellenden een dienst te bewijzen, door de bedoelde nummers openbaar te maken.

Moge dit al moeilijk officieel kunnen geschieden, ik kan mij, vooral met 't oog op het door Prof. Raschdorff te Berlijn medegedeelde, niet voorstellen, dat er ernstig bezwaar kan bestaan tegen eene openbaarmaking, die zeker veel zou kunnen bijdragen tot een juister oordeel over den uitslag der Prijsvraag, dan de verslagen in verschillende dag- en weekbladen ons daarover geven kunnen. Over de waarde van die verslagen wil ik hier niet in beschouwingen treden, doch alleen aanmerken, dat het geen verslaggever mogelijk is een zoo uitgebreide verzameling, als de tentoonstelling te zien geeft, eenigszins naar een bepaalde methode te bestudeeren, iets wat de Jury natuurlijk wel gedaan heeft en wat ook een Commissie bestaande uit bevoegde beoordeelaars zou kunnen doen. Zou het niet op den weg van het bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst liggen, nog zulk een Commissie te benoemen?

Niemand zal ontkennen, dat de tentoonstelling zooals zij nu is, den Nederlandschen beoefenaars der bouwkunst ontzachlijk veel te leeren en te denken geeft en ik houd mij overtuigd, dat zij dit na bovenbedoelde openbaarmaking nog in hoogere mate doen zou.

P. H. SCHELTEMA.

Nijmegen 15 December 1884.

De in dit schrijven bedoelde leden der Jury hebben aan de Red. te kennen gegeven, dat zij niet meenen het recht te hebben om aan het verlangen van den geachten schrijver te voldoen.

INGEZONDEN.

Woorden zijn niet altijd argumenten, doch kunnen kwaad doen, zoo de stukken (hier teekeningen) niet onmiddellijk bij de hand zijn. Daarom nog een enkele en laatste opmerking van onze zijde.

In het vorige nummer, N°. 51, spreekt de heer Rieber, naar aanleiding van onze wederlegging in N°. 50 van dit blad, als zou het eene misvatting zijn, »Lichthöfe" aan te brengen in een buitengewoon groot gebouw.

Juist als een gebouw buitengewoon groot is, zijn deze Lichthöfe op hun plaats, want dan komen tal van ondergeschikte lokalen voor, die toch ook licht en lucht moetende hebben, minder op hun plaats zijn aan een gevel. Om de minste te noemen, toiletten en retiraden, doch ook trappenhuizen, corridors en dergelijke.

Dat men, om de teekening eenvoudig te doen schijnen, soms vertrekken van ± 15 M. diep aanlegt, slechts verlicht van uit den gevel, heeft dit concours bewezen, even als dat zulke handigheden daar niet werden opgemerkt.

Bij goede ontwerpen, en als het op bouwen aankomt, doet men anders, wat eenige voorbeelden mogen bewijzen, welke de heer Rieber zeker niet zal weigeren grootsche bouwwerken te noemen. Deze voorbeelden zullen duidelijk genoeg spreken.

Nagenoeg alle ontwerpen voor het Reichstagsgebäude te Berlijn, waarvan wij slechts aanhalen het met den eersten prijs bekroonde van Thiersch, met 4 binnenplaatsen en 4 Lichthöfe, en het met den tweeden prijs bekroonde van Cremer & Wolfenstein, met 3 binnenplaatsen en 5 Lichthöfe enz. enz. Het, in vergelijking met bovenstaand bouwwerk kleine Muzik-Vereins-gebäude te Weenen, van Hanzen, met 4 Lichthöfe. Men heeft de voorbeelden maar voor het grijpen, zooals men ziet!

Om echter bij het onderwerp »beurs" te blijven:

De beurs te Weenen, van Hanzen, met 4 Lichthöfe; de beurs te Frankfort a/M., van Burnits & Sommer, met 3 Lichthöfe, beiden op veel eenvoudiger en kleiner terrein.

Deze voorbeelden zullen duidelijk genoeg spreken.

JACOB F. KLINKHAMER.
AUG. VAN DELDEN.

VRAAGBAAK.

ANTWOORD 49. — Overzicht van de geschiedenis der Bouwkunst, naar het Hoogduitsch. Met 51 houtsneden. Gent, 1879.

Grondbeginselen der Schoone Bouwkunst, door H. P. Vogel. Dit laatste werk is N°. 1 van de technische bibliotheek, van van Gendt en Brinkman. (1872).

Beide bovengenoemde werkjes zijn verkrijgbaar bij de Boekhandelaars Brinkman en v. d. Meulen, te Amsterdam.

BERICHT.

Wegens plaatsgebrek kunnen de Verslagen „Arnhem" en „Rotterdam" eerst in een volgend nommer worden opgenomen.

De leden der Maatschappij kunnen de volgende uitgegeven werken, voor zooverre die nog voorhanden zijn, aan het bureau der Maatschappij verkrijgen, tegen betaling van de opgegeven prijzen, zijnde meerendeels de helft van de oorspronkelijk voor de leden gestelde prijzen.

VERZAMELING
VAN
BOUWKUNDIGE ONTWERPEN,
BEKROOND EN UITGEGEVEN DOOR DE
Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

De Afleveringen 1 tot en met 5 (uitgegeven van 1844—1851) zijn niet meer voorhanden.

Afl. 6. (1853). ONTWERP voor een SCHOUWBURG en voor een GEVEL van een WINKELHUIS, 5 platen: ƒ 0.70.

Afl. 7. (Niet meer voorhanden).

Afl. 8. (1856). POSTKANTOOR IN EEN GROOTE STAD, en BEWAARSCHOOL voor 200 KINDEREN, 5 pl.: ƒ 0.70.

Afl. 9. (1857). MILITAIR WACHTHUIS IN EEN RESIDENTIE, en GLAZEN TOCHTPUI IN EEN VESTIBULE, 4 pl.: ƒ 0.60.

Afl. 10. (1858). BOERDERIJ voor ZUIVELBEREIDING, VEETEELT OF GRAANVERBOUWING, met woning, 4 pl.: ƒ 0.60.

Afl. 11. (1859). KAVALERIE-KAZERNE MET STALLINGEN, OVERDEKTE RIJSCHOOL EN FOURAGE-MAGAZIJNEN, 3 pl. ƒ 0.80.

Afl. 12. 1e gedeelte (1860). PORTE-COCHÈRE: 2 pl., ƒ 0.30.
2e ged. (1862). BEWEEGBAAR HOUTEN TUINHEK, 2 ontwerpen: 4 pl.: ƒ 0.30.

Afl. 13. (1863). WOONHUIS, 1e ontw., 4 pl., 2e ontw. 3 pl.; ƒ 1.50.

Afl. 14 (1864). GEBOUW VOOR 'T TENTOONSTELLEN VAN WERKEN VAN SCHILDER-, BOUW- BEELDHOUW- EN ANDERE KUNSTEN, 3 pl.: ƒ 0.75.

Afl. 15. 1e ged. (1865). MARMEREN SCHOORSTEENMANTEL MET BETIMMERDEN BOEZEM EN HAARD, 2 pl.: ƒ 0.30.
2e ged. (1866). DORPSKERK VOOR R. K. EEREDIENST. 3 pl.; OVERDEKTE ZITPLAATS IN EEN TUIN (2 ontwerpen), 3 pl.: ƒ 0.50.

Afl. 16. (1867). DORPSKERK VOOR PROT. 'EEREDIENST, MET TOREN, 4 pl.; HOOFD-INGANG VOOR EEN STADHUIS, (2 ontw.), 4 pl.: ƒ 0.75.

Afl. 17. 1e ged. (1869). MONUMENT VOOR DE NED. BOUWMEESTERS, H. DE KEIJZER EN J. VAN CAMPEN, 3 pl.; ƒ 0.60.
2e ged. (1870). VOORGEVEL VAN EEN WINKELGEBOUW 2 ontw.), 2 pl.: ƒ 0.50.

Afl. 18. (1871). KUNSTKAST, 2 pl.: ƒ 0.50.

Afl. 19. (1872). KAZERNE VOOR EEN BATALJON INFANTERIE, 3 pl.; BUITEN-SOCIETEIT, 3 pl.: ƒ 1.25.

Afl. 20. (1876). VAST CIRCUS, 8 pl.; Grafsteen, 2 pl.; ƒ 1.50

Afl. 21. (1876). STATION VOOR OMNIBUSSEN, 3 pl.; ƒ 1.00.

Afl. 22. (1878). CANDELAREN, 2 pl.; ƒ 0.30.

Afl. 23. (1878). ABATTOIR VOOR EEN PROVINCIESTAD, 6 pl., AFSLUITING VAN EEN WANDELPLAATS, 2 pl.; ƒ 1.25.

Na deze aflevering is de *afzonderlijke* uitgave der bekroonde prijsvragen gestaakt en zijn deze gevoegd bij de Verslagen der Algemeene Vergaderingen.

Van de Verslagen der Algem. Vergaderingen, waarbij de bekroonde prijsvragen zijn gevoegd, zijn nog de volgende voorhanden

Verslag 1876. CONCERTGEBOUW, 2 pl.; HOUTEN STATION VOOR OMNIBUSSEN, 1e ontw., 2 pl.; 2e ontw., 1 pl. ƒ 1.50.

Verslag 1877. VORSTELIJK VERBLIJF IN DE NABIJHEID VAN EEN GROOTE STAD, 1e ontw., 2 pl.; 2e ontw., 2 pl.; ƒ 1.75.

Verslag 1878. SYNAGOGE VOOR EEN GROOTE STAD, 3 pl.; ABATTOIR VOOR EEN PROVINCIESTAD, 1 pl.; ƒ 1.50.

Verslag 1879. VERFRISSCHINGSTENT (2 ontw)., 2 pl.; GEBOUW VOOR HET LOODSWEZEN (2 ontw.), 2 pl.; ƒ 1.50.

Verslag 1880. ZEVEN WOONHUIZEN, 3 ontw., 10 pl.; ƒ 3.00.

Verslag 1881. BAD-HOTEL, 4 pl.; ƒ 1.75.

Verslag 1882. VEREENIGINGS-GEBOUW VOOR DE BEOEFENAARS DER BOUWKUNST, 3 ontw., 7 pl.; ƒ 3.00

Verslag 1883. TITELBLAD VOOR HET BOUWK. TIJDSCHRIFT, EN SCHOORSTEEN MET BETIMMERDEN BOEZEM, 2 pl.; ƒ 1.50.

Verslag 1883. BADHUIS MET ZWEMBASSIN, ROMEINSCHE EN ANDERE BADEN, 3 dubbele platen: ƒ 2.50

FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM

hebben voor dadelijke levering gereed:

2314 **AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.**

Bekroond met de hoogste onderscheiding.



Philadelphia 1876 Parijs 1878. Amsterdam 1883.

Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.

Henri Huinck & Co.
Bouwmaterialen en Machinerien,
ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.

2315 VERWARMING.
VENTILATIE.
DROOG-INRICHTINGEN.
GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWEEREN.
BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.
PORTLAND EN HARDEN CEMENT.
CEMENT-TEGELS.
Zandsteen.
Vuurvaste Steenen. — Gasretorten.
Kannenhuizen. — Schoorsteenpotten.
CARTON PIERRE.
HOUTEN PARKETVLOEREN.
PUI-SPIEGELGLAS, VLOEGLAS, DAKGLAS.
Versilverd, Gefoelied, Gegraveerd of Verguld Spiegelglas.
GLAS IN LOOD.
CATHEDRAALGLAS.
DAGLICHT-REFLECTOR.
GLASDECORATIE.
GLAS-ASSURANTIE.
METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

2317 **FERD. ENGERS.**
AMSTERDAM, UTRECHTSCHESTRAAT 14.
WEIBERN-TUFSTEEN
Obernkirchner of Bremer- Udelfanger- Heilbronner-
Roode Kijlburger-ZANDSTEEN.
Silezisch & Zweedsch GRANIET.
Fransch en Italiaansch MARMER.
Fransche KALKSTEEN.
Terrazzo- & Mozaïkvloeren.

PORTLAND-CEMENT
van N. HURET & C°., te Neufchatel (Frankrijk).
Gouden Medaille op de Tentoonstelling te Amsterdam 1883
Gouden Medaille te Nizza (Frankrijk) 1884.

De qualiteit van dit Cement wordt geacht andere merken in het algemeen te overtreffen, niet alleen om zijn voortreffelijk dynamisch weerstandsvermogen, maar ook bijzonder wegens zijn spoedig hard worden, terwijl de prijzen uiterst billijk en beneden die van andere merken zijn.

2318 **Aantevragen bij MARTIN & C°.,** *Achter Oosteinde N°. 2,* AMSTERDAM.

LOUIS GOFFIN & Cie.,
27. Avenue Rogier 27.
LUIK. 2316
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op keur.

DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON leveren
BESTEKKEN,
zoowel met als zonder bijbehoorende
TEEKENINGEN.

Uitgave van DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZN
Th. SANDERS,
Iets over de Inrichting van
BOUWKUNDIGE PRIJSVRAGEN.
f —.50

UIT DE HAND TE KOOP:
Een prachtig met bloemen gebeeldhouwden grijs marmeren Schoorsteenmantel (stijl Louis XVI).
Adres: motto *Schoorsteenmantel* bij de ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 245, Amsterdam.

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

Rechtsgebouwen en Gevangenissen.

2305 **AANBESTEDING.**

Op Dinsdag den 30 December 1884, des namiddags te één ure, zal in een der localen van het Ministerie van Justitie op het Plein te 's Gravenhage, bij enkele inschrijving worden aanbesteed:

Het uitvoeren van vernieuwingen en herstellingen aan- en het onderhouden, gedurende 1885, 1886 en 1887, van:

de rechtsgebouwen te Arnhem, Zutphen, Tiel, Utrecht, Amersfoort, Dordrecht en Leiden;

de gevangenissen te Arnhem, Zutphen, Tiel, Utrecht, Montfoort, Rotterdam, Dordrecht en 's Gravenhage.

De bestekken liggen ter lezing: te 's Gravenhage, in gemeld locaal van het Ministerie van Justitie; te Arnhem, Zutphen, Tiel, Utrecht, Amersfoort, Dordrecht en Leiden, in de rechtsgebouwen; te Zutphen, Montfoort, Rotterdam en 's Gravenhage, in de gevangenissen.

Zij zijn voorts op franco aanvrage te bekomen aan het Ministerie van Justitie; bovendien voor Arnhem, bij den Opzichter W. A. NICGLA; voor Zutphen bij den Opzichter B. BERKHOUT; voor Tiel, bij den Opzichter G. A. SCHOLTEN; voor Utrecht, Amersfoort en Montfoort, bij den Hoofdopzichter P. KREBER te Utrecht; voor Rotterdam en Dordrecht, bij den Hoofdopzichter G. I. VAN DER GOES te Rotterdam; voor 's Gravenhage, bij den Opzichter J. H. PFEIFFER; en voor Leiden, bij den Opzichter J. ROEM.

Inlichtingen worden gegeven door den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen W. C. METZELAAR te 's Gravenhage en door de Opzichters bovengenoemd.

Aanwijzing zal worden gedaan te Arnhem, Zutphen, Tiel, Utrecht, Rotterdam, 's Gravenhage en Leiden, Woensdag 24 December, des voormiddags te 9 ure; voor Arnhem, Zutphen, Tiel en Utrecht, beginnende aan de rechtsgebouwen, voor Rotterdam aan het Huis van Arrest, te Amersfoort en Dordrecht, Dinsdag den 23 December, des voormiddags, te 10 ure, voor Dordrecht beginnende aan het rechtsgebouw; te Montfoort, Zaterdag den 27 December, des namiddags te 1 ure.

's Gravenhage, den 12 Dec. 1884.

Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal.
CLANT.

G. J. Vincent & Cº.

Kunstsmeden,

SCHIEDAM.

Bekroond op de INTERNATIONALE KOLONIALE- EN UITVOERHANDEL TENTOONSTELLING te Amsterdam 1883 met de **ZILVEREN MEDAILLE.**

Specialiteit in IJzeren Hekken

en fijn Smeedwerk.

Leveren PAARDENRUIVEN, IJZEREN KETELS en RESERVOIRS voor water, olie, enz. 2306

DE LINT & Cie.

Rotterdam.

PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:

VILLEROY & BOCH.

BOCH FRÈRES,

MINTON HOLLINS & Cie.

Trottoir-IJzerstoen en Cementtegels.

Groote voorraden. 2307

MINISTERIE VAN JUSTITIE.

2308 **AANBESTEDING.**

Op Woensdag den 7 Januari 1885, des namiddags ten één ure, zal in een der lokalen van het Ministerie van Justitie op het Plein te 's Gravenhage, bij enkele inschrijving worden aanbesteed:

Het leveren van buitenlandsche- en inlandsche houtwaren, metselsteenen, metsel- en pleisterspeciën, pannen, tegels, verfwaren, glas- en verwersgereedschappen, en wel:

Bestek No. 1. Leverantien ten behoeve van het Tuchthuis te Leeuwarden.

Bestek No. 2. Leverantien ten behoeve van het Huis van Correctie te Hoorn.

Bestek No. 3. Leverantien ten behoeve van de Militaire Strafgevangenis te Leiden.

Bestek No. 4. Leverantien ten behoeve van de Strafgevangenis »de Kruisberg" bij Doetinchem.

De bestekken liggen ter lezing aan het Ministerie van Justitie en aan bovengenoemde gestichten, en zijn voorts op franco aanvrage te bekomen: bestek N°. 1 aan het Tuchthuis te Leeuwarden, N°. 2. aan het Huis van Correctie te Hoorn, N°. 3. aan de Militaire Strafgevangenis te Leiden, N°. 4 aan de Strafgevangenis »de Kruisberg" te Doetinchem en Nos. 1, 2, 3 en 4 aan bovengenoemd Departement.

Nadere inlichtingen worden gegeven door den Ingenieur-Architect voor de gevangenissen en rechtsgebouwen W. C. METZELAAR te 's Gravenhage.

's GRAVENHAGE, den 19 December 1884.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal.
CLANT.

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zware vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht Stationsstraat 2. 2309

VOLKOMEN BEHOEDMIDDEL VOOR HOUT enz.

tegen verrotten en zwam.

Scheikundig onderzocht door DR. D. DE LOOS te Leiden.

In de Kyaniseerfabriek van 2312

J. & D. VAN DER POT te Rotterdam,

wordt **Hout, Zeildoek** en **Touwwerk** tegen bovenstaande schadelijke invloeden reuk- en kleurloos geprepareerd, en kan het hout worden geverfd als gewoonlijk.

Het hout wordt op verlangen bijgeleverd, en volgens teekening gereed gemaakt.

ACTIEVE AGENTEN VOOR ALLE PLAATSEN GEVRAAGD.

Eenige Handelaren in de Prima Portland Cement

(merk DYCKERHOFF & SÖHNE),

in wichthoudende vaten van 180 K°. en in zakken van 70 K°. *niet vervalscht met hoogovenslakken, kalksteen- tras* of andere bijmenging, en laat op de zeef van 900 mazen per M² hoogstens 4 % achter.

Chemisch bereide Verf, Oliebijtsels, en **Vernissen** uit de fabriek van den heer **F. A. Q. VAN GELDER,** te Rijswijk bij 's Hage.

Engelsche aarden buizen, Belgische gips, Vuurvaste steenen, Vuurklei, enz.

FABRIEK VAN CHEMISCH BEREIDE GLANZENDE EN DOFFE VERVEN,

ALBASTINE

in verschillende kleuren, ter vervanging van WITKALK,

OLIEBIJTSELS, VERNISSEN en VERF voor bodems van schepen.

Attesten van HH. deskundigen als: Prof. GROTHE, Dr. L. C. LEVOIR, G. J. STAM, en J. A. VAN DER KLOES, alle aan de Polytechnische school te Delft, en KIPP & ZONEN te Delft, en vele anderen ter inzage.

KRAAIJENBURG, *Rijswijk bij Haag.*

Alleenverkoop van Albastine voor Nederland, RUTTEN & Cº. Noordwal, *den Haag.*
Hoofdagent voor de Verven, J. & D VAN DER POT, *Rotterdam.* 2313

KONINKLIJKE MAGAZIJNEN

VAN 2310

D. S. M. KALKER,

AMSTERDAM.

Telegram-Adres: KALKER—IJZERWAREN.

Telephon N°. 352.

AGENT VOOR

MUSGRAVE & Cº.,

te BELFAST



FABRIEK VOOR STALINRICHTINGEN.

IJzeren Tribunes voor Wedrennen,

Tuigkamer-Benoodigdheden,

HOOKENNELS,

Hooischuren, enz.

Gouden Med. Intern. Tentoonst.

AMSTERDAM.

LEIJENDAKEN

gelegd met bijlevering van alles à ƒ 1.65 per vierk. meter, belasten zich

2311 **MARTIN & Co., Amsterdam.**

Gedrukt bij de Erven H van Munster & Zoon

BOUWKUNDIG WEEKBLAD

ORGAAN

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST

4de JAARGANG N°. 53.

Redactie: P. J. H. CUYPERS, Prof. E. GUGEL, J. R. DE KRUYFF C. MUYSKEN, F. J. NIEUWENHUIS en C. T. J. LOUIS RIEBER.

Uitgevers: DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON, Heerengracht 246, Amsterdam.

Abonnementsprijs voor Nederland, fr. p. p. ƒ 8.50; voor Ned.-Indië (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 11.50; voor het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. ƒ 10.— *Afzonderl.* Nummers voor zoo lang de voorraad strekt 25 Cts

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Ambacht en Scholen. — Verslag van de Vergadering der Afdeeling Arnhem, gehouden 17 December 1884. — Verslag van de Vergadering der Afdeeling Rotterdam, gehouden 19 December 1884. — Inhoud.

MEDEDEELINGEN BETREFFENDE DE MAATSCHAPPIJ.

Afdeeling Amsterdam. Gezellige bijeenkomst op 2 Januari 1885. Ter lezing liggen de periodieke tijdschriften; eenige *interessante photographiën* zullen ter bezichtiging worden aangeboden.

AMBACHT EN SCHOLEN

De heer Boersma, „die zijn leergeld al betaald heeft", kan van zijne hoogte niet meer in debat treden over de zaak.

Het spijt mij voor den heer Metzelaar en voor mij, dat wij zoo ver beneden den heer Boersma staan, en ik zal de heer Boersma maar niet uit zijne verschansing zien te lokken. Ik zal maar doen alsof ik het geloof dat een Architect-Ingenieur, die al geruimen tijd zijne krachten aan het onderwijs wijdde, en een ambachtsman, hetzij dan te zamen of ieder afzonderlijk, nog geen partij zijn voor ZEd.

Omtrent het personeele feit dat ZEd. in mijn schrijven „gevonden" heeft, schijnt ZEd. niet zoo ongenaakbaar te zijn en zal ik mij dus maar de vrijheid veroorloven een paar bedenkingen in het midden te brengen. Personeele feiten behooren wel niet in het publiek debat, maar de zaak staat er mee in verband (mijn betoog staat of valt er mee, zegt ZEd.), en dus dien ik ZEd. wel te volgen op den weg dien hij uitvond nu hij de andere weg heeft verlaten.

Dat ik de Haagsche Ambachtsschool alleen kan noemen (niet „met de haren er bij sleepte") was niet mijne schuld en ook van mij *niet personeel*; die school was de eenige die er melding van maakte wat er *na het verlaten van de school* van de leerlingen was geworden, en dat was wat ik zocht om het resultaat van de scholen *met betrekking* tot *het ambacht* te weten.

Dat verslag, of liever de lijst van *eervol* ontslagenen kreeg ik met de anderen ter inzage van Dr. Mouton en heb dat hiervoor gebruikt met medeweten en goedkeuring van een der voornaamste bestuurders en begunstigers van de Haagsche Ambachtsschool.

In dat verslag (hetwelk ik den heer Boersma aanraad om in het *Bouwk. Weekblad* te doen afdrukken) zijn de bijzonderheden omtrent de leerlingen in kolommen meegedeeld, en nu begrijp ik dat de heer B. aan het bestuur der school heeft aangeweren in de zesde kolom: 30 % der leerlingen die dadelijk van de school af, buiten het ambacht om, in andere betrekkingen zijn overgegaan en dat de 70 % anderen de school verlieten als werkman. Maar in de zevende kolom staat vermeld, dat de 70 % anderen met enkele uitzondering, *na den schooltijd het ambacht hebben verlaten*, om te worden volontair, teekenaar, enz.

Die zevende kolom van de lijst had ik op het oog, omdat ik wilde weten wat er van de leerjongens werd die de school aan het ambacht leverde, en nu houd ik vol, op grond van dat verslag (en op gevaar af dat de heer B. zal doen uitkomen wat ik al niet schrijven durf!), dat de school de beste leerjongens voor het *ambacht onbruikbaar* maakt.

Zij mogen (en ik wensch het hun toe) in de *bouwkunst* een goed figuur maken, voor het *ambacht* heeft de school hen doen verloren gaan.

Dat ik de leerlingen van 1883 niet mede telde, is omdat die nog te kort van de school waren vertrokken.

Dat de jongelui zich *buiten* het ambacht hooger op (†) werken, moge voor *hen* eervol zijn; of dat eervol voor de *school* is, betwijfel ik; eer zou ik denken dat die school daardoor toont hare roeping voorbij te streven en hare subsidie niet te verdienen.

De rest van des heeren B's. schrijven, doet aan de zaak zelve niet af. Als ZEd. het bovenvermelde verslag wil laten afdrukken, dan kan ZEd. van mij er nog wel wat ter illustratie bij krijgen, o. a. onze correspondentie

(†) Dat woord »hooger" zegt meer dan hoekdeelen; een opzichter, een teekenaar, *een volontair??* »hooger" dan een ambachtsman.

Is het wonder dat dergelijke beschouwingen heertjes in de wereld brengen, die het *ambacht* verachtelijk eden rug toekeeren"

Gedrukt 31 December 1884.

over enkele leerlingen die bij mij gewerkt hebben, dan kan ZEd. daaruit doen zien, hoe *juist* die zaak door ZEd. voorgesteld wordt.

Dat de heer Metzelaar of ik niet bevoegd zouden zijn om de zaak te bespreken of gevolgtrekkingen te maken, omdat wij de school van m'. B niet bezocht hebben, is toch al te naïef: — dat klinkt mij alsof ik een mahomedaan hoor zeggen: „ge moogt over christendom niet spreken voor ge bij *mij* in de moskee geweest zijt. — Met veel meer recht zou men kunnen zeggen: die geen *ambacht* kent, mag niet aan het hoofd van eene ambachtsschool staan.

Den Haag, 27 Dec. 1884. J. H. VAN MALSEN.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ARNHEM, GEHOUDEN 17 DECEMBER 1884.

Van de Afdeeling Rotterdam was ingekomen een verzoek om, zoo mogelijk, ondersteuning van een schrijven van die Afdeeling aan het Bestuur der Maatschappij. Er werd besloten, dat schrijven, doelende op opheffing der bezwaren aan Art. 52 der wet van de Maatschappij verbonden, te ondersteunen doch daarbij er op te wijzen, dat naar ons oordeel slechts opheffing van die bezwaren kan volgen, wanneer het voorstel van het Bestuur der Afdeeling Arnhem, deze kwestie betreffende, werd gevolgd (zij het dan ook eenigszins gewijzigd). Het voorstel van het Bestuur der Afdeeling Arnhem is opgenomen in het Bouwkundig Weekblad 1884, N° 3 en N° 20.

Van het Bestuur der Maatschappij ontvingen wij bericht, dat de bekroonde antwoorden op de prijsvragen in 1883 uitgeschreven, van 11 tot 25 Februari a. s. alhier kunnen worden verwacht. Daaromtrent werd besloten ze op eene gewone vergadering of leesavond voor de leden der Afdeeling ter beschtiging te stellen.

Ook deed het Bestuur der Maatschappij ons toekomen een tweetal vragen die het op de eerstvolgende Algemeene Vergadering wenscht behandeld te zien.

In zake het leesgezelschap werd besloten, de leesavonden te beginnen met Jan. e. k. maandelijks te houden en voor de bibliotheek aan te schaffen: L'Emulation, en Kugler, Geschichte der Baukunst. De leesavonden, vallende op 1sten Kerstdag en Nieuwjaar, zullen niet gehouden worden.

De rekening en verantwoording van den Penningmeester, over 1884, gecontroleerd door de heeren Noppen, Scheltema en Traanboer, werd accoord bevonden, en de begrooting voor 1885, door het Bestuur voorgedragen en houdende in ontvangsten en uitgaven /134.68, door de vergadering vastgesteld.

De heeren M. A. van Wadenoijen, 2de Voorzitter en F. Berghuis, Penningmeester, periodiek uittredende, werden herkozen en de herbenoeming door hen aanvaard.

Daarop werd eene bespreking over het inrichten van brandvrije kelders door den heer E. G. Traanboer ingeleid, waaraan door verschillende leden werd deelgenomen. Daarbij kwam ter sprake de kwestie omtrent het noodige of nuttige van het gebruik van vuurvaste steenen bij dergelijke inrichtingen; men schijnt het niet algemeen eens te zijn over de toepassing van dit materiaal, daar sommige kelders of kluizen ter binnenzijde, andere ter buitenzijde van eene al of niet vrijstaande bekleeding van vuurvaste steenen worden voorzien, terwijl weder bij andere, dergelijke bekleeding geheel wordt nagelaten. Als eindoordeel werd aangenomen, dat voor brandvrije kelders, d. i. in den grond, een dergelijke bekleeding geheel overbodig is, dat voor kluizen, d. i. boven den grond, dergelijke bekleeding niet noodig is, doch, wordt ze aangebracht, dat zulks dan ter buitenzijde behoort te geschieden; de bekleeding liefst vrijstaande, dus met eene spouw tusschen het gewone- en vuurvaste werk. Voorts werd opgemerkt: 1e dat het metselwerk dient opgetrokken te worden in portland-cementspecie als zijnde beter tegen verhitting bestand dan andere metselspecien; 2e dat nimmer eene overdekking met z. g. trogwulfjes moet worden toegepast, maar een het geheel overspannend gewelf, waarvan de steenen naar den porringdraad zijn gebakken, dus niet behoeven behakt te worden, terwijl de sluitsteenen, zoo noodig dienen bijgeslepen te worden; 3e dat het zeer is aan te raden het gewelf met eene zandlaag van minstens 50 cM. dikte te dekken (om den val van neêrstortende balken enz. te breken), waarover eene gemetselde bevloering; en ten laatste, dat geene ijzeren balken, trekstangen, en zoo min mogelijk ankers, bouten of ander ijzerwerk in het metselwerk moet worden aangebracht, omdat dit door uitzetting bij verhitting, het werk doet scheuren.

De heer Traanboer toekende en beschreef de inrichting der brandvrije kelders van de Geldersche credietvereeniging en der firma van Capelle & Co. alhier, voor welke beiden door hem het noodige ijzerwerk werd geleverd en aangebracht. Vooral die der laatste verdient vermelding wegens het daarin aangebrachte ijzeren pantser. Dit pantser, rustende op eene gekruiste ijzeren bendlaag die op de gemetselde bevloering is gelegd, bestaat uit een raamwerk van zwaar T ijzer, waarin ijzeren platen van 6 à 7 m. M. dikte zijn vast geschroefd. Het geheele pantser staat rondom 10 c. M. vrij van het metselwerk, terwijl de bedekking, met dezelfde straal als het steenen gewelf, enkele duimen buiten de rechtstanden oversteekt, waardoor het water, nedervallende zoolang het metselwerk niet geheel is uitgedroogd, in de gevormde spouw wordt afgevoerd. Al het ijzerwerk is vóór het aanbrengen tweemalen gemenied en daarna tweemalen met warme koolteer bestreken.

Deze kelder, ter binnenwerksche grootte van p. m. 4,50 bij 5,70 M. en eene minste hoogte van 1,80 M., voor publiek gebruik bestemd, terwijl, bij toenemend gebruik, eene gelijke ruimte ter beschikking over is, ligt geheel in den grond.

De trapruimte is afgesloten met eene dubbele met asch gevulde ijzeren deur van 13 streeps plaatijzer, toegang gevende tot een, portaal, waarvan de voor het publiek bestemde ruimte is afgescheiden met twee dito deuren, waarvan de sleutels bij de firmanten berusten. In den van pantser voorzienen kelder zijn een groot aantal kasten en laden aangebracht van plaatijzer, ter dikte van 7 m. M., welke ruimten, — allen met geheel verschillende sloten, waarbij slechts twee niet na te maken sleutels behooren —, afzonderlijk zijn te huren terwijl alsdan de huurder deze twee sleutels ontvangt.

Betreffende het namaken van sleutels werd medegedeeld, dat eene fabriekant in 't bezit van machinebanken die 10 tot 50 duizend verschillende sleutels maken, tot heden 20 à 30,000 verschillende sleutels kan leveren die allen, van verschillende nummers voorzien, bij notarieele acte worden afgeleverd; bij het verloren gaan van een sleutel, kan alleen bij overlegging dezer acte, door den leverancier aan wien het slot geleverd werd, een nieuwen sleutel worden aangevraagd.

VERSLAG VAN DE VERGADERING DER AFDEELING ROTTERDAM GEHOUDEN 19 DECEMBER 1884.

De Voorzitter doet de mededeeling, dat van het Bestuur der Maatschappij zijn ingekomen enkele exemplaren van het Reglement en het tarief voor de Permanente tentoonstelling, welke in Mei a.s. zal geopend worden en van twee op de algemeene Vergadering te behandelen vragen; omtrent laatstgenoemde wordt besloten ze op de volgende vergadering te behandelen.

De rekening en verantwoording van den Penningmeester wordt goedgekeurd.

Aan de beurt van aftreding uit het Bestuur zijn de heeren G. J. van der Goes, Secretaris, en T. L. Kanters, Penningmeester, beiden herkiesbaar. Eerstgenoemde wordt herkozen, laatsgenoemde stelt zich niet beschikbaar voor de hernieuwing van het mandaat. In zijn plaats wordt gekozen de heer C. M. Droogleever Fortuijn, welke de aanneming der keuze in beraad houdt.

De in de vorige vergadering benoemde commissie brengt rapport uit. Zij was benoemd om zich in aanraking te stellen met de Vereeniging tot verbetering van armenzorg alhier. In de bijeenkomst van de gecombineerde commissie werd medegedeeld, dat slechts inlichtingen werden gewenscht over de werkeloosheid in de ambachten. Het onderzoek omtrent den handel viel gunstig uit, dat omtrent der fabrieken niet. In de ambachten was de uitkomst gedeeltelijk gunstig, gedeeltelijk ongunstig, doch men was daarmede nog niet gereed.

De commissie uit de Afdeeling verklaart, dat zij, door eigen ervaring en onderzoek geleid, kan bevestigen dat in de ambachten eene meer dan gewone winter-werkeloosheid bestaat, waardoor vele bekwame werklieden van werk zijn verstoken en het niet

te verwachten is dat deze binnen den anders gewonen tijd, werk zullen vinden. Vele patroons doen het uiterste, doch de daaraan verbonden bezwaren zijn te drukkend, waarom de werkeloosheid daardoor niet voldoende kan bestreden worden.

De commissie meent de hoofdoorzaak te vinden in de omstandigheid, dat vele bouwondernemers in den laatsten tijd verplicht zijn te staken of met minder kracht te werken. Er zijn te veel woonhuizen, de waarde van vaste goederen is gedaald, geld op hypotheek wordt daarom minder ruim en gemakkelijk verstrekt. Hierdoor worden de bouwondernemers krachteloos en geraken vele werklieden zonder werk. Bij dit alles komt de malaise in nijverheid en handel, waardoor partikulieren ook minder laten werken.

Hiertegenover staan gunstige uitzonderingen, als: werkbazen die voor zich en hun personeel geen schade door werkeloosheid ondervinden, anderen dien het wel gaat in hunne clientèle aak of die de uitvoering van eenig bouwwerk hebben aangenomen of de opdracht daarvoor ontvingen. Maar die gevallen zijn niet talrijk en veranderen den algemeenen toestand niet. Ook de intrekking der wet tot tijdelijken vrijdom van grondbelasting, doet voor het oogenblik eenig goed. Met het oog daarop zijn er partikulieren en bouwondernemers die voor 1 Januari een begin van uitvoering aan eenig bouwwerk hebben gegeven, maar sommigen zullen het wel bij een begin laten.

Naar aanleiding van dezen pijnlijken toestand, die in de fabrieken nog veel sterker is, gevoelen velen zich gedrongen en opgewekt tot nadenken, wat tegenover de kwaal als het verkiesclijkste middel tot leniging moet gesteld worden. Het beslist antwoord der commissie is: werkverschaffing. Zij erkent gaarne het moeielijke van dit vraagstuk. Alleen in hoogen nood mag kunstmatige werkverschaffing aangeprezen worden, die dan zou moeten uitgaan van de weldadigheid der burgerij, zedelijk gesteund door Besturen en Vereenigingen. Bij voorkeur zou het werk, dat anders niet verricht zou worden, ten algemeenen nutte moeten zijn en hoofdzakelijk door de omstandigheden aanbevolen. Maar tegenover de bezwaren staat de ernstige plicht, te voorkomen dat honderde werklieden die willen —, doch niet kunnen werken, en eerder alles zullen beproeven en doen, armlastig worden. Men helpe hen op de beste wijze aan werk, al is het tijdelijk en niet altijd juist in het bedrijf dat zij gewoon zijn uit te oefenen. Tot bevordering van algemeene welvaart en orde moet achteruitgaan en ellende worden voorkomen. Het is de plicht van alle burgers om daartoe mede te werken.

De Commissie dringt bij de Afdeeling er op aan ten spoedigste een praktisch uitvoerbaar plan te beramen, om gereed te zijn als werkverschaffing tegenover werkeloosheid in ambachten en fabrieken alhier noodzakelijk wordt geacht. Zulk een plan kan van de Afdeeling niet alléén uitgaan, te meer daar in de November vergadering is besloten, dat de Commissie hare bemoeiingen verder zou uitstrekken dan tot de ambachten alleen. Zij stelt daarom voor, een plan te beramen met eene commissie uit de Vereeniging ter bev. van fabriek- en handwerks nijverheid alhier, met recht van toevoeging van meerdere vereenigingen en personen.

Dit rapport was ook opgenomen in een schrijven aan het werkbureau der Vereeniging tot verbetering van armenzorg. De commissie der Afdeeling had een schrijven van dankbetuiging ontvangen met de mededeeling, dat naar aanleiding der conferentie door het Hoofdbestuur van armenzorg eene motie was aangenomen, waarin wordt verklaard, dat de vereeniging gaarne haren zedelijken steun en hulp zal verleenen aan de commissie, die benoemd mocht worden tot inzameling van gelden voor tijdelijke werkverschaffing.

Omtrent het rapport, in behandeling genomen zijnde, werd na eenige discussie besloten, dat de commissie der Afdeeling met die uit fabriek- en handwerksnijverheid, tot verdere beraadslaging en onderzoek zal werkzaam blijven.

De rapporteur der commissie, de heer J. A. Voorhoeve, krijgt daarna het woord tot aanvulling zijner beschouwingen over het onderwerp, in de vorige vergadering medegedeeld, en dit wel naar aanleiding van opmerkingen en vragen, hem daarna gedaan.

Terwijl velen werkverschaffing het beste middel achten, zijn er die dit, noch bedeeling, goedkeuren. Deze blijven echter in gebreke iets beters voor te stellen. Hun raad laat zich op in beschouwingen en onderzoek naar de oorzaken, en advies tot landverhuizen, dienstneming, mindere ophooping der bevolking in groote steden, enz. Daarin ligt wel eenige waarheid en in betere tijden moest daarop meer gelet worden. Men kan het nu echter daarbij niet laten en als het werkelijk blijkt, dat er nood bestaat, dan mag men niet besluiten tot niets doen.

Werkeloosheid is eene ziekte die zich zooveel mogelijk zelve moet genezen; iets moet er gedaan worden tot leniging of tot overgang in anderen toestand, maar het gebruikte middel moet goed doen en niet onteerend voor den werkman zijn; het moet met de meeste voorzichtigheid en slechts in tijd van nood worden toegediend. Tijdelijke kunstmatige werkverschaffing zal daarvoor in groote steden, waar veel werklieden wonen, noodig kunnen worden. Men zie toe, dat geen werklieden van elders er op af komen, weshalve men moeten trachten, daar waar werkeloosheid heerscht, op de beste wijze, werklieden de gemeente te doen verlaten. Werkverschaffing alzoo, uitsluitend voor in de gemeenten gevestigde inwoners. Voor Rotterdam zou men er echter wel eenige straten van aangrenzende gemeenten bij mogen nemen.

Het werk moet onvoorwaardelijk nuttig zijn en mag niet in concurrentie met andere belangen treden en zoo min mogelijk een toekomstig werk omvatten. Alzoo: werk dat anders niet doch nu wel door werkeloozen wordt verricht. Behalve het reeds in de vorige vergadering genoemde, sonde spreker nog enkele andere werken op welke, uitgevoerd wordende, in dit cadre zouden passen.

Het bezwaar der kosten en de grootte van het te betalen arbeidsloon wordt mede door velen te hoge gebracht. Volgens spreker moet werk, dat op deze wijze gemaakt wordt, minder kosten, dan anders daarvoor betaald zou moeten worden. Directie en leveranciers zouden belangeloos moeten helpen en van het gebruikelijke loon der werklieden zou percents-gewijze een gedeelte moeten worden ingehouden. Liever nog dan dit aanmerkelijk te verminderen, stelle men den werktijd niet lang; liever halven werktijd voor het zoo mogelijk gewone loon, dan geheelen werktijd voor half loon; het laatste maakt hu en ontevreden. Moeten velen geholpen en daardoor het weekloon laag worden, misschien niet veel meer dan de helft van het gewone, het zal dan toch altijd nog veel meer zijn dan bij eenige bedeeling denkbaar is, en bovendien is het verdiend geld; dat is de hoofdzaak. De geheele regeling zij zoo, dat het voor iederen werkman wenschelijk blijft ten spoedigste naar zijn gewone of een beteren werkkring terug te keeren.

Hierover zal de benoemde commissie hebben te denken en te onderhandelen; doch voor alles is het van belang, den omvang en juisten aard der werkeloosheid te kennen. Zonder dat is het niet mogelijk het geschiktste plan te beramen of hulp te vragen.

Spreker had over deze denkbeelden gaarne het gevoelen der vergadering vernomen, doch met het oog op andere nog te verrichten werkzaamheden was daarvoor geen tijd meer beschikbaar.

De heer Droogleever verzoekt het door hem en den heer van Wijk gedane voorstel in de Januari vergadering aan de orde te stellen, indien alsdan een antwoord van het Bestuur der Maatschappij op den brief der Afdeeling zal zijn ingekomen (1). In overleg met den heer van Wijk trekt hij de twee laatste punten van dat voorstel in, zoodat alleen het eerste punt overblijft. Daaruit vloeit geen wetsherziening voort.

Voorts wordt naar aanleiding van den vroeger van het Bestuur der Maatschappij ingekomen brief besloten, dat alle leden der Afdeeling stemrecht in deze zaak hebben.

Ten slotte wordt besproken de vraag: »Kan over met asbest geverfde voorwerpen met gewone verf geschilderd worden, en wordt hierdoor het brandvrije van de asbest niet benadeeld"?

Een ter tafel zijnd voorwerp, dat met alhier verkrigbare asbestverf was bestreken en gedeeltelijk met oliverf, doorstond de vuurproef van den kachel niet. Namens den heer James Willing alhier werd echter medegedeeld, dat de asbest-verf van The United Asbestos Co. Ltd., te Londen en Birmingham, niet geschikt is om met gewone oliverf bestreken te worden; het brandvrije wordt daardoor benadeeld. Daarenboven heeft deze fabriek een speciaal bereide verf samengesteld, om over de asbest te schilderen, zonder het brandvrije te benadeelen.

(1) Dit antwoord is iets te laat voor deze vergadering ingekomen.

Wegens plaatsgebrek moeten verschillende Stukken tot een volgend Nummer blijven liggen.

INHOUD.

Mededeelingen betreffende de Maatschappij.

	Blads.
Prijsvragen in 1883 uitgeschreven	1.
Uitnoodiging tot bijwoning van het Congres te Nice.	21.
Fundeering van het Gebouw voor Permanente Tentoonstellingen.	89.
G. A. Scholten, tot Correspondent te Zalt-Bommel benoemd.	95.
Agenda der algemeene Mei vergadering.	114.
Voorstellen tot wijziging der Wet, voorstel van het Bestuur.	115.
Proeve eener algemeene bouwverordening voor Nederland.	116, 123, 135.
Het leggen van den eersten steen voor 't gebouw in de Marnixstraat.	133.
Begrooting over 1885.	134.
Voorwaarden bij het uitschrijven van prijsvragen in acht te nemen.	137.
Aanbesteding van den opbouw van het gebouw in de Marnixstraat.	153.
Agenda der algemeene vergadering, in September te Leeuwarden. (volgende op)	226.
Schrijven van den heer W. C. Metzelaar, aan het Bestuur der Maatschappij.	227
Schrijven van het Bestuur der Maatschappij aan dat der afdeeling Rotterdam.	271.

Onderwerpen, betrekking hebbende op de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en hare Afdeelingen.

Art. 52, door J. B. Kam.	10.
Eendracht maakt macht (art. 52), door Daniel J. Sanches.	14.
Nog eens art. 52 der Wet, door Th. G. Schill.	15.
Uittreksel uit de aanteekeningen der Commissie van beoordeeling der 5 antwoorden op de prijsvraag voor een Gebouw voor Permanente Tentoonstellingen.	16.
De Wet der Maatschappij, door C. M. Droogleever Fortuijn.	17. 48.
Voorstel tot wijziging van enkele bepalingen in de Wet der Maatschappij, door het Bestuur van de afdeeling Arnhem.	23—30.
De Maatschappij en hare afdeelingen, door P. J. Huibers.	25.
Het artikel van den heer Sanches, door J. B. Kam.	25.
Vergadering van gedelegeerden der afdeelingen.	29.
Het voorstel van gedelegeerden der afdeelingen.	36.
Een voorstel van het Bestuur en het belang der Maatschappij, door J. Muller.	139.
Antwoord daarop, door C. T. J. Louis Rieber.	140.
Wetsherziening, door J. K. M. Lindhout.	148.
De algemeene vergadering op 28 en 29 Mei 1884.	155
De 50ste algemeene vergadering.	256.

Verslagen van de Vergaderingen der Afdeelingen.

			Blads
AMSTERDAM.	4	Januari 1884.	12
	1	Februari »	36.
	7	Maart »	73.
	23	April »	130.
	10	October »	276.
	7	November »	302.
	19	December »	349.
ARNHEM.	19	December 1883.	6.
	16	Januari 1884.	31.
	20	Februari »	57.
	19	Maart »	85.
	7	Mei »	138.
	22	October »	290.
	26	November »	330
	17	December »	354.
ROTTERDAM.	28	December 1883	11.
	18	Januari 1884.	27.
	15	Februari »	51.
	21	Maart »	87.
	18	April »	110. 119.
	19	September »	261.
	17	October »	281.
	26	November »	325.
	28	November »	331.
	19	December »	354.
's GRAVENHAGE.	11	Januari 1884.	18.
	25	Januari »	32.
	8	Februari »	43.
	14	Maart »	79.
	17	April »	110. 118.
	24	October »	291.
	14	November »	316.
	12	December »	340.
UTRECHT.	11	Januari 1884.	18.
	25	Maart »	99.
	7	November »	303.
	12	December »	340.
LEEUWARDEN.	11	Januari 1884.	19.
	8	Februari »	43.
	14	Maart »	80.
	17	October »	282.
	14	November »	306. 313.
	12	December »	339.
LEIDEN.	17	Januari 1884.	50.
	14	Februari »	51.
	19	Maart »	85.
	16	April »	109.
	31	October »	298.
	27	November »	325.
GRONINGEN.	5	September 1884.	248.
	7	November »	305.
	12	December »	348.

Verslagen van Vergaderingen.

Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen.	26. 42. 108.
Uit de Vergadering der Maatschappij tot bevordering der Nijverheid.	195.
Vergadering van de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs, op 23 Augustus 1884.	229.
Vergadering der afdeeling Leiden en der Vereeniging »Bouwkunst en Vriendschap".	317.

Onderwerpen, betrekking hebbende op het bouwvak, Bouwmaterialen, Details, Ventilatie, Verwarming, Rioleering, Hygiëne, Wetgeving, enz.

De Nederlandsche Wetgeving ten opzichte van de uitbreiding der steden, door J. A. Mulock Houwer.	2 — 9
Iets over ventilatie en verwarming van kazernen.	60.
Doffe verven, door Dr. L. C. Levoir.	64.
Spouwmuren	72.
Het roesten van ijzer.	82.
Mededeelingen over tulsteen en tras.	98.
Ventilatie systeem Norton.	102.
Aardbevingen en gebouwen.	103 149.
Verwarming met stoom, systeem Bechem en Post.	146.
Onderzoek van lucht in woonvertrekken, door H. Hinkelman.	167.
Terra Cotta, van Villeroy en Boch.	176.
Waloleum teekenlinnen.	177.
Kookfornuis volgens het systeem A. Senking, door P. A. Frijlink, E. Mzn.	194.
Oorzaak van luchtbederf en middelen tot zuivering der lucht enz. door M. Sijmons.	198.
Middel tegen vochtige muren.	199.
Bescherming der koppen van balken.	200.
Zwart kleursel.	200.
Beschouwingen over het aanbesteden van werken, door F. J. Nieuwenhuis.	203. 215. 221.
Lift met horizontalen zuiger.	230.
Strooi-inrichting voor turf-molm.	230.
Onderzoek van Lucht in woonvertrekken, door H. Hinkelman.	236.
Verven, de Ruolz.	247.
De laatste jaren op bouwkundig gebied in Nederland, voordracht door C. Muysken.	264.
Het oordeel van een partijdige, door F. J. Nieuwenhuis.	279.
Twee proeven.	300.
De waterleiding te Arnhem, door W. J. de Groot.	311.

Uitgevoerde en Onuitgevoerde ontwerpen, Beschrijvingen, enz.

De kerk van den H. Dominicus te Amsterdam, door P. J. H. Cuypers.	7.
Woonhuis te Rotterdam, door J. Verheul Dzn.	13.
Schoorsteenmantel, door E. Gugel.	28.
Gebouw voor Permanente Tentoonstellingen, Th. G. Schill en D. H. Haverkamp.	40.
Het nieuwe gerechtshof te Brussel.	49.
Kosten van het nieuwe gerechtshof te Brussel.	74.
De nieuwe R. K. Kerk en Pastorie te Oudewater, door E. J. Magrij.	95.
Gebouw met winkels en etage woningen.	130. 142.
Het volkskoffiehuis aan de De Ruyterkade, door Sanders en Berlage.	161.
Het ongeval der kerk te Vucht, door D. E. C. Knuttel.	233.
Ons bovenhuis, door Jacob F. Klinkhamer.	239.
Verbouwing van het groot Noordijk te Twello, door W. C. Metzelaar.	279.
De nieuwe parochiale kerk van den H. Bonifacius, te Leeuwarden, door P. J. H. Cuypers.	293.
Overkapping van het Centraal-Personen-Station te Amsterdam, door L. J. Eijmer.	299.

Kunstgeschiedenis, Archeologie, oude Monumenten, Details, enz.

Een stookplaats uit de XVI^de^ eeuw, door J. C. W. Legner.	76.
De restauratie van den raadhuisgevel te Leiden, door G. Looman.	101.
De Berlijnsche architectuur, naar Hugo Licht.	173.
De restauratie van den Waag-gevel te Alkmaar, door J. B. Kam.	209.
De overblijfselen van het oude Tiryns.	251.
Restauraties, door J. B. Kam.	268.
Het oordeel van een partijdige, (Restauraties) door F. J. Nieuwenhuis.	279.
Mededeelingen op de Vergadering te Leeuwarden, door J. E. G. Noordendorp.	285
De Kanselarij te Leeuwarden, door C. T. J. Louis Rieber.	288
De Broer kerk te Bolsward, door C. T. J. Louis Rieber.	290.
Raadhuis te Bolsward, door C. T. J. Louis Rieber.	295.
De St. Martini-kerk te Bolsward door C. T. J. Louis Rieber.	296.
Hollandsche Torenspitsen uit de 16^de^ en 17^e^ eeuw, door J. B. Kam.	333. 343.
De Martini toren te Groningen.	337.

Verschillende Onderwerpen.

Vergoeding van Reis- en Verblijfkosten door het Rijk.	21.
Congres van Architekten en Ingenieurs te Nice.	29.
De Beurs te Amsterdam.	34.
Het nieuwe tarief.	40.
Het Congres te Nice, door C. T. J. Louis Rieber.	46. 53.
Architecturae Studio, te Rotterdam, door Jurr. Kok.	55.
Ons vak, ons loon, ons lot, door J. H. Leliman.	66.
Eenige beschouwingen over bovenstaande bijdrage, door J. de Haan.	77. 91. 217.
Een vraag, door J. G. J. van Roosmalen.	89.
Antwoord op bovenstaande vraag.	90.
Intermezzo, door J. de Haan.	104.
Alweder een prijsvraaghistorie, door J. de Haan.	107.
Szegedin, door Daniel J. Sanches.	131. 157. 162.
Prijsvraag en proces, door L. H. J. van Lunteren.	197.
Teekenschool voor Kunstambachten te Amsterdam.	241.
Het gebruik van vloeibaar koolzuur in de techniek, door H. Hinkelman.	243.
Over het onderwijs aan Ambachtsscholen, door W. C. Metzelaar	271.
Een niet uitgesproken woord, naar aanleiding van 't voorstel des heeren Metzelaar.	275.
Ambachtsscholen, door S. Baron.	306. 313.
Het Bouwkundig Onderwijs in Nederland, door W. C. Metzelaar.	327.
Ambacht en Scholen, door F. H. van Malsen.	328. 353.
Karakter en stijl der Amsterdamsche Beurs, door Jurr. Kok.	338.
Iets over de Ambachtsscholen in 't algemeen, door H. L. Boersma.	346.
De Koninklijke Stoomfabriek van Zinkwerken te Delft.	347.

Boekbeoordeelingen en Aankondigingen.

Burgerlijke en Waterbouwkunde, door B. F. Plaschaert; door W. J. de Groot.	74.
De Theorie van Prof. C. von Naegeli, in verband met de faecalien-kwestie in Nederland, door J. A. van der Kloes.	170.
Idem, door W. C. Koomans.	179.
Idem, door Daniel J. Sanches.	185. 191.

Levensbeschrijvingen.

Gottfried Semper, door H. P. Berlage.	142.

Prijsvragen.

Prijsvragen in 1883 door de Maatschappij uitgeschreven, programma.	1.
Gebouw voor Permanente tentoonstellingen, aanteekeningen gehouden op de vergadering der Jury.	16.
Prijsvraag voor een Museum te Rijssel.	36.
Antwoorden op prijsvragen, door de afdeeling Rotterdam uitgeschreven.	100.
Alweder een prijsvraag historie, school te Nieuwer-Amstel, door J. de Haan.	107.
Prijsvraag, uitgeschreven door de Vereeniging »de Harmonie" te Groningen. Programma.	165.
Beoordeeling der plannen voor een monumentale fontein te Groningen.	170.
Beurs te Amsterdam. Programma (uittreksel), Jury, enz.	177.
Beurs te Amsterdam. Programma.	182.
De fontein te Groningen.	184. 187.
Beurs te Amsterdam, door C. T. J. Louis Rieber.	196.
Beoordeeling der prijsvraag van »de Harmonie" te Groningen.	220.
Kerkbouw te Katwijk aan zee.	254. 263. 277. 284.
Kerkbouw » » » » (Beoordeeling programma.)	269.
Ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor de Beurs te Amsterdam.	303.
Bekroonde antwoorden op de prijsvraag voor de Beurs te Amsterdam.	304.
Kerkbouw te Katwijk aan zee, benoeming der Jury.	310.
Benoeming der Jury van beoordeeling, prijsvraag »Harmonie" te Groningen.	319.

	Blads.
Tentoonstelling der Beurs-ontwerpen.	319.
Rapport der Jury, over de ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor een Beurs te Amsterdam.	319. (bis)
Nota van de leden der Jury, vertegenwoordigende den Handel.	320.
De Beursplannen, door C. T. J. Louis Rieber.	321.
Karakter en stijl der Amsterdamsche beurs.	338.
Voorloopig programma der 2e prijsvraag, voor de beurs te Amsterdam.	341.
Tentoonstelling en bekroond antwoord der prijsvraag voor een kerk, te Katwijk aan Zee.	341.
De Katwijksche Prijsvraag, beoordeeling der plannen, door C. T. J. Louis Rieber.	349.
Uittreksel uit het Rapport der Jury over de antwoorden op de prijsvraag der Societeit Harmonie, te Groningen.	351.

Tentoonstellingen.

Kunstwerken van levende meesters, te 's Gravenhage. Programma.	37.
De Landbouwtentoonstelling in 1884.	98.
Health Exhibition.	189. 201. 207
Van de Berlijnsche Tentoonstelling.	211.
De Int. Tentoonstelling van uitvindingen in 1885.	277.
De Bouwkunst op de Brusselsche Tentoonstelling.	348.

Correspondentie en Ingezonden Stukken.

Uitnoodiging tot het doen van een voorstel aan de algemeene vergadering. Dani. J. Sanches, enz. (volgende op)	20.
Vervolg op bovenstaand schrijven.	28.
Over een schrijven van Jurr. Kok, over Architecturae Studio, door W. Stok Jr.	65.
Recensiën over het Leerboek der Burgerlijke en Waterbouwkunde, door B. F. Plasschaert.	93.
Over de bijdrage van J. de Haan (N°. 14 van het Weekblad), door D. Toepoel.	100.
Intermezzo, door J. de Haan.	104.
Over 't rapport eener Commissie over teekenonderwijs, door F. J. Nieuwenhuis.	105.
Over bovengenoemd schrijven, door P. J. Houtzagers.	84.
Gevoelen der aftredende bestuursleden over de Wetswijziging, door J. Muller.	132.
Wetsherziening, door J. K. M. Lindhout.	148.
Over de prijsvraag der Vereeniging »Harmonie", door Jurr. Kok.	160.
Over de Kritiek, betreffende de ontwerpen voor een fontein te Groningen.	170.
Beoordeeling van Programma's.	208.
Wat een opzichter is, enz., door M. van Wijngaarden, en antwoord door F. J. Nieuwenhuis.	232.
Over de kapel van Karel den Groote, te Nijmegen.	243.
De afdeeling Rotterdam en hare toekomst.	276.
Het schrijven van Junior, enz., door C. M. Droogleever Fortuijn.	283. 291.
Naar aanleiding van het schrijven des heeren D. F., door Junior.	292.
De Rotterdamsche kwestie, door W. C. van Goor.	300. 310.
Over de decoratie van het Koloniale Gebouw op de Tentoonstelling, 1885.	319.
Over beoordeeling der Beursplannen, door J. F. Klinkhamer en A. van Delden.	332. 352.
De beoordeeling der Beursplannen, door J. Verheul Dzn. en Jurr. Kok.	332.
Antwoord op het schrijven van J. F. Klinkhamer en A. van Delden, door C. T. J. Louis Rieber.	342.
Omtrent de ontwerpen der Beurs-prijsvraag, door P. H. Scheltema.	351.

Vraagbaak.

		Vraag.	Antw.
Vraag N°. 39.	Zinken dakbedekking op een oude kap.	6.	39.
» » 40.	Schilderijen op aardewerk. (volgende op.)	20.	45.
» » 41.	Bizondere kenmerken van het ornament der Duitsche Renaissance.	39.	
» » 42.	Reis en verblijfkosten van den architekt. (volgende op.)	65.	106.
» » 43.	Betaling voor omwerken van plannen en algemeen tarief voor salaris van den architekt. (volgende op)	65.	
» » 44.	Dakpannen Menant.	94.	94.
» » 45.	Drijfsteen voor buitenmuren.	100.	106.
» » 46.	Scheuren in gemetselde bogen, boven openingen.	106.	132.
» » 47.	Overkappingen van zeildragend, gegalvaniseerd, gegolfd plaatijzer.	249.	254.
» » 48.	Glazuur van tegels.	255	255.
» » 49.	Werk over Geschiedenis der Bouwkunde.	292.	352.

PLATEN.

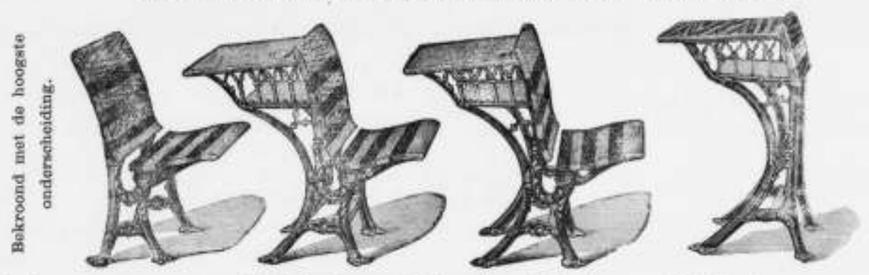
1—2.	R. K. Kerk van den H. Dominicus te Amsterdam.	8.
3.	Woonhuis te Rotterdam, door J. Verheul Dzn.	13.
4.	Schoorsteenmantel, door E. Gugel.	28.
5—6.	Gebouw voor Permanente Tentoonstellingen, door Th. G. Schill en D. H. Haverkamp.	40.
7—8.	Gebouw voor Permanente Tentoonstellingen, door Jurr. Kok.	58.
9.	Stookplaats uit de XVIe eeuw, door J. C. W. Legner.	76.
10—11.	De nieuwe R. K. Kerk te Oudewater, door E. J. Margry.	95.
12-13-14.	Gebouw met winkels en étage-woningen, door G. Brouwer Jr.	130. 142.
15—16.	Volkskoffiehuis aan de De Ruyterkade te Amsterdam, door Sanders en Berlage.	161.
17.	Situatie der nieuwe Beurs te Amsterdam.	183.
19.	Kookfornuis in de Infanterie-kazerne te Utrecht.	194.
20.	De Waag te Alkmaar, door J. B. Kam, benevens figuren, behoorende bij het opstel over de Berlijnsche Tentoonstelling.	211.
21.	Ontwerp van een gevel, door Jacob F. Klinkhamer.	241.
22—23.	Verbouw van het groot Noordijk te Twello, door W. C. Metzelaar.	279.
24.	Kerk van den H. Bonifacius te Leeuwarden.	294.
25—26.	Overkapping van het Centraal Personenstation te Amsterdam, door L. J. Eijmer.	299.
27—28.	Hollandsche Torenspitsen uit de 16de en 17de eeuw, door J. B. Kam.	336.

FRED. STIELTJES & C°., Keizersgracht b/d. Amstel, 745, AMSTERDAM

hebben voor dadelijke levering gereed:

2329

AMERIKAANSCHE SCHOOLBANKEN.



Geplaatst op een groot aantal Scholen in ons land en door Onderwijzers en Schoolopzieners zeer aanbevolen.

Modelbanken worden op verlangen toegezonden.

Veel verminderde prijzen.

Bij DE ERVEN H. VAN MUNSTER & ZOON verschijnt:

MAANDBLAD

gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland.

Dit Tijdschrift wordt den Eerleden en Donateurs der Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs gratis toegezonden en is voor de Leden fr. p. p. verkrijgbaar tegen betaling van ƒ 2.— per jaar.

Prijs voor niet-leden der Vereeniging ƒ 4.—. Afzonderlijke nummers, zoolang de voorraad strekt, 40 Ct.

Advertentiën 1—10 regels ƒ 1.20, verder 10 Ct. per regel.

REDAKTIE: Een commissie uit het bestuur der Vereeniging.

Adres der Redaktie: den Sekretaris der Vereeniging, D. LAKO, te *Zwolle*.

BESTUUR DER VEREENIGING:

Jhr. Mr. V. E. L. De Stuers, Den Haag, *Eere-Voorzitter*; W. B. G. Molkenboer, Amsterdam, *Voorzitter*; J. D. Belmer, Kampen, *Onder-Voorzitter*; D. Lako, Zwolle, 1e *Sekretaris*; W. Visser, Lisse, 2e *Sekretaris*; B. J. Bouwmeester, Den Bosch, *Penningmeester*; H. L. Boersma, Den Haag; J. D. Huibers, Amsterdam.

Voor Heeren Leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, is de inteekening op bovengenoemd Maandblad, opengesteld tegen ƒ 3.— per jaar.

The St. Pancras Iron Work Company, London.



FABRIEK
voor Stal-Inrichtingen
2319 EN
Stal-Benoodigdheden.

Eerste Prijs: GOUDEN MEDAILLE.
Internationale Landbouw-Tentoonstelling te Amsterdam, 1884.

Agenten voor Nederland en de Kolonien
STAAL & HAALMEIJER,
36. Derde Weteringdwarsstraat,
AMSTERDAM.
alwaar een **Stal** en **Box** op ware grootte te bezichtigen is.
Geïllustreerde Catalogussen op aanvrage.

LOUIS GOFFIN & C^ie.,
27. Avenue Rogier 27.
LUIK. 2320
HARDSTEEN, KEIJEN, KALK.
LA ROCHETTE STEEN.
Alles geleverd franco en op kaar.

Henri Huinck & C^o.
Bouwmaterialen en Machinerieën.
ROTTERDAM, GROOTE DRAAISTEEG 2.
2321 VERWARMING.
VENTILATIE.
DROOG-INRICHTINGEN.
GESMEED IJZEREN PANEELEN, BALCONS EN HEKWERKEN.
BROEIKASTEN. — WINTERTUINEN.
PORTLAND EN ANDERE CEMENT.
CEMENT-TEGELS.
Zandsteen.
Vuurvaste Stoenen. — Gasretorten. Kannenbeien. — Schoorsteenpotten.
CARTON PIERRE.
HOUTEN PARKETVLOEREN.
PUI-SPIEGELGLAS, VLOERGLAS, DAKGLAS.
Verziverd, Gefestonneerd, Gegraveerd of Versierd Spiegelglas.
GLAS IN LOOD.
CATHEDRAALGLAS.
DAGLICHT-REFLECTOR.
GLASDECORATIE.
GLAS-ASSURANTIE.
METAALBLADEN TEGEN VOCHTIGE MUREN.

DE LINT & C^ie.
Rotterdam.
PARKETVLOEREN en WANDTEGELS:
VILLEROY & BOCH,
BOCH FRÈRES,
MINTON HOLLINS & Cie.
Trottoir-IJzersteen en Cementtegels.
Groote voorraden. 2322

LEIJENDAKEN
gelegd met bijlevering van alles à *f* 1.65 per vierk. meter, belasten zich
2323 **MARTIN & Co., Amsterdam.**

Voorhanden, alle soorten van WAALVORM, UTRECHTSCHE VORM, en RIJNSTEEN, van *zwaare vorm* en *lage prijzen*, op keur te leveren. **C. G. L. KOOLEMANS BEIJNEN,** *Steenfabriekant*, Utrecht: Stationsstraat 2. 2324

BEKROOND: Dusseldorp 1880. Weenen 1880.
GOUDEN MEDAILLE
AMSTERDAM 1883.
BEKROOND: Frankfort a/M. 1881. Amsterdam 1882.
JOHAN ODORICO, Frankfort a/Main.
FABRIEK VAN
MARMERMOZAIEK en TERRAZZO-VLOEREN, GLASMOZAIEK, KUNSTMARMER en CEMENTUITVOERINGEN.
Succursales: **Amsterdam, Weenen Londen, Boston.**
OPGERICHT 1830. 2325
Eenig vertegenwoordiger voor Nederland:
FERD. ENGERS, Utrechtschestraat 14 Amsterdam

PORTLAND-CEMENT
van N. HURET & C^o., te Neufchatel (Frankrijk).
Gouden Medaille op de Tentoonstelling te Amsterdam 1883.
Gouden Medaille op de Tentoonstelling te Nizza (Frankrijk) 1884.
De qualiteit van dit Cement wordt geacht andere merken in het algemeen te overtreffen, niet alleen om zijn voortreffelijk dynamisch weêrstandsvermogen, maar ook bijzonder wegens zijn spoedig hard worden, terwijl de prijzen uiterst billijk en beneden die van andere merken zijn.
Aanvragen voor Amsterdam in te zenden bij MARTIN & C^o.,
2326 *Achter Oosteinde N^o. 2, AMSTERDAM.*

METAALVERVEN
ter wering van vocht, salpeteruitslag, oxidatie, enz.
SYSTEEM RUOLZ, gebreveteerd (S. G. D. G.)
G. DUPILLE & E. CHALMEL Succ^rs.
8 RUE D'ENGHIEN, PARIJS. 2327

Onze Metaalverven zijn de eenigen welke onder het merk TB bij de gemeentewerken van Parijs gebruikt worden.
Zij worden tevens uitsluitend aangewend door de groote Spoorweg-maatschappijen in Frankrijk en in het buitenland.
Zij zijn uitstekend geschikt om zoowel bij binnen- als buitenwerk gebruikt te worden op alle hout-, metaal-, pleister-, kalk- of cementwerken.
Het vocht-werend element van onze bepleistering TB is daarom alleen aanbevelenswaardig, dat, zoodra nieuwe aanbouwen van kalk of cement er mede bestreken zijn, zij alle teekenen van vocht dadelijk doet verdwijnen en het schilderen, of beplakken van den muur met behangselpapier toelaat.
Een gedetailleerd prospectus met tal van getuigschriften, is voor iederen belangstellende op aanvrage franco verkrijgbaar bij de Heeren RUTTEN & C^o., Hoofd-Agenten voor Nederland en Nederl. Indie, Noordwal te 's Hage.
☛ *Zie het artikel »Verven de Ruolz" in N^o. 38 van het Bouwkundig Weekblad.*

Uit de hand te koop:

Te NIJMEGEN is *te koop:* **EEN PERCEEL** groot: ruim 380 C.A. gelegen op den besten en druksten stand. Uit het gebouw dat
36 meter gevelbreedte
heeft, kunnen met eenige kosten
VIJF FLINKE WINKELHUIZEN
gemaakt worden, terwijl ook het geheele pand tot
HOTEL, RESTAURANT of CAFÉ
kan ingericht worden. 2328
Aanbiedingen onder letter X aan den Boekhandelaar F. L. VAN AMMERS, *'s Bosch.*

Gedrukt bij de Erven H. van Munster & Zoon

NAAMLIJST DER LEDEN
VAN DE
Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst
1884.

Beschermheer Z. M. DE KONING.

BESTUUR:

Amsterdam. C. MUYSKEN, Architekt-Ingenieur. Ridder der Franz Joseph Orde. (*Voorzitter.*)
P. J. H. CUYPERS, Architekt der Rijks-Museum-Gebouwen. Ridder der orde van den Heiligen Gregorius en van de Eikenkroon, Lid van het Institut de France. (*Vice-Voorzitter.*)
N. REDEKER BISDOM, Architekt. Ridder der orde van de Kroon van Italië. (*Penningmeester.*)
J. R. DE KRUYFF, Architekt, Directeur der Rijks-School voor Kunstnijverheid, Officier der orde van de Eikenkroon, Ridder der Franz Joseph orde.
T. SANDERS, Civiel en Bouwkundig Ingenieur.
's Gravenhage. W. C. METZELAAR, Rijks-Architekt, Ingenieur over de gevangenissen en rechtsgebouwen.
Rotterdam. H. CRAMER, Architekt.
Dordrecht. H. W. VETH, Architekt.
Utrecht. F. J. NIEUWENHUIS, Architekt, leeraar aan de Akademie van beeldende kunsten en technische wetenschappen te Rotterdam.
Sekretaris: C. T. J. LOUIS RIEBER, Bouwkundig-Ingenieur.

HONORAIRE LEDEN.

Amsterdam. **J. H. Leliman,** architekt, ridder van de Christus-orde en van de Conceiçad, beiden van Portugal, honorair lid en correspondent van de „Société centrale des Beaux Arts" te Parijs, enz.
A. N. Godefroy, architekt.
Antwerpen. **P. J. A. Dens,** gemeente-architekt, Prof. in de bouwk. aan de Kon. Akademie.
J. Schadde, architekt, Prof. in de Bouwk. aan de Kon. Akademie, ridder der Leopolds-orde.
Berlijn. **K. Boetticher,** Phil. Dr., Professor aan de Bouw-Akademie en directeur van het Kon. Museum.
H. Waesemann, architekt.
Brussel. **Léon Suys,** architekt van den Senaat, officier der Leopolds-orde.
J. J. van Yssendyck, architekt.
Théophile Pumière, architekt.
Dresden. **C. Graf,** architekt, Hoogleeraar en Direkteur aan de Akademie voor Kunst-Industrie.
Gotha. **L. F. C. Bohnstedt,** architekt, Professor der Keizerl. Akad. van Kunsten te St. Petersburg, Kommand. der orde van St. Jacob van Portugal, enz.
's Gravenhage. Mr. **J. Heemskerk Az.,** Minister van Binnenlandsche Zaken.
Mr. **C. Fock,** Oud-Minister van Binnenlandsche Zaken, Kommissaris des Konings in de prov. Zuid-Holland.
Hannover. **C. W. Hase,** architekt, Baurath. Professor a. d. Techn. Hochschule.
Lissabon. **J. P. N Da Silva,** architekt van Z. M. den Koning van Portugal, ridder van de orde van de Toren en het Zwaard en van den H. Mauritius en Lazarus van Italië; president van de Vereeniging voor architekten in Portugal.
J. Fergusson, architekt.
Mechelen. **C. Drossaert,** architekt en lid van het Instituut voor schoone kunsten.
München. **E. Lange,** architekt, Professor in de Bouwkunst aan de Polytechnische school te München.
Parijs. **P. Sédille,** architekt, sekretaris van de Société Centrale des architectes français, ridder van het Legioen van Eer.
César Daly, architekt van de Eer en van de Russische Stanislas-orde 3e klasse, enz.
Fleury Flobert, architekt, ridder der orde van St.-Michiel van Beieren, enz. enz.
Charles Garnier, architekt, ridder van de Christus-orde van Portugal, officier v. h Legioen van Eer, enz. enz.
P. Abadie, architekt, lid der Kommissie van historische monumenten, enz. officier van het Legioen van Eer.
H. M. Lefuël, architekt, kommandeur der orde van het Legioen van Eer enz.
Charles Lucas, architekt, ridder der orde van Karel III van Spanje en van de Christus-orde van Portugal.
L. Reynaud, architekt, Professor in de bouwkunst aan de Polytechnische school, hoofdinspecteur van de bruggen en wegen.
Rotterdam. **A. W. van Dam,** architekt, ridder der orde van de Eikenkroon.
Rijssel. **Emile van den Bergh,** Voorzitter van de Société de la Région du Nord de la France.
Tourcoing. **Louis Leblan,** Onder-Voorzitter van de Société de la Région du Nord de la France.
Versailles. **C. A. Questel,** architekt van het paleis te Versailles, inspecteur-generaal der rijksgebouwen te Versailles, enz. Officier van het Legioen van Eer.
Weenen. Baron **T. Hansen,** architekt, ridder van de Keizerlijke Koninklijke Oostenrijksche orde van de IJzeren Kroon, van den Heiligen Verlosser van Griekenland en van de orde van den Grootherzog van Oldenburg.
F. Schmidt, architekt, Professor in de bouwkunst aan de Akademie voor schoone kunsten.
J. Stork, Hoogleeraar aan de Kunst-industrieschool van het Oostenrijksch-Museum.

LEDEN.

Amsterdam.

BESTUUR DER AFDEELING.

N. Redeker Bisdom, *Voorzitter.*
H. J. Wolter, *Vice-Voorzitter.*
J. N. Landré, *Penningmeester.*
P. J. Huibers, *Sekretaris*
P. F. Laarman.
Dan. J. Sanches.
Th. G. Schill.

J. A. Alberdingk Thym, ridder der orde van den H. Gregorius.
M. Andreson. (B. L.)
Genootschap: Architectura et Amicitia.
J. van Asperen, bouw- en werktuigkundige bij de staats-spoorwegen.
L. E. Asser, ingenieur bij de Hollandsche spoorweg-maatschappij.
P. Baay, mr. timmerman en makelaar.
L. Beirer, architekt.
J. J. Bekker.
W. Berghuis, hoofdopzichter bij de gemeentewerken.
A. J. C. J. S. Bergsma.
J. G. van Berkum, aannemer.
W. G. van Berkum, te *Nieuwer-Amstel.*
H. P Berlage, architekt.
A. C. Bleys, architekt
Erven D. J. van den Brink, Weijntjes & C°., in bouwmaterialen.
G. Brongers, ingenieur.
A. A. M. Bruning, architekt.
G. J. J. Bruineman.
J. Bruyn Aukes, mr. loodgieter.
Y. Bijvoets Gz. architekt.
J. Cerlijn.
J. H. Coelewij.
J. J. Cool, in marmeren schoorsteenmantels.
A. Coops Jr., bouwkundige.
Firma Cruijff en Schouten, aannemers.
Joseph Th. J. Cuypers, architekt, civiel-ingenieur.
P. J. H. Cuypers, architekt der Rijks-Museum gebouwen, ridder der orde van den H. Gregorius en van de Eikenkroon, Lid van het Institut de France.
A. van Delden, architekt.
J. Dirks, hoofdingenieur van den waterstaat, ridder der orde van den Nederl. Leeuw.
J. Döink, in bouwmaterialen. (K. L.)
C. J. van Doorn, ingenieur.
M. O. Doijer, houtkoper.
F. Ebert, architekt.
G. J. van Eden, bouwkundige.
C. P. van Eeghen, ridder der orde van den Nederl. Leeuw.
L. E. Eimer, ingenieur bij de staats-spoorwegen.
Ferd. Engers, in bouwartikelen.
W. P. Eskes.
H. van Eijkelen, bouwkundige. (B. L.)
J. J. Eyrond, Mr. timmerman en makelaar.
Feikema & C°., boekhandelaars en uitgevers.
Joh. Franse, beeldhouwer.
P. J. Gabriël, architekt.
R. M. van Gameren Jr., (B. L.)
A. L. van Gendt, ingenieur-architekt.
A. G. de Geus, technisch geëmployeerde bij de Duinwaterleiding-maatschappij.
A. N. Godefroy, architekt, Eere-lid der Maatschappij.
J. Gosschalk, ingenieur-architekt, lid van den Gemeenteraad, ridder van de Franz Joseph-orde.
J. J. Goseling, mr. timmerman.
P. W. C. de Graaf, bouwkundige.
B. de Greef Jz., stads-architekt, officier der orde van de Eikenkroon.
John F. Groll, oud-architekt resident van den Rao van Cutch in Engelsch Indië, te *Nieuwer-Amstel.*
H. Groenendijk, mr. timmerman.
J. A. Haak.
J. D. P. Haalmeijer, aannemer.
J. de Haan, architekt.
A. J. de Haan, aannemer.
J. L. Hageman, mr. timmerman.
W. Hamer, architekt
J. F. van Hamersveld, bouwkundige.
M. Hartmann, spiegelfabriekant.
J. B. E. Hauët, opzichter bij de gemeentewerken.
D. H. Haverkamp, architekt.
A. K. F. R. van Hasselt, ingenieur bij de Holl. Spoorw. Maatsij.
C. C. van der Heide, mr. timmerman en aannemer.
H. Th. C. Hellings, koopman.
S. P. Herfst, bouwkundige.
F. W. Hesse, bouwkundige.
H. A. J. T. Hissink, architekt.
N. A. van der Hoeven, in bouwmaterialen. (K. L.)
A. R. Hol, mr. timmerman.
J. Hopman. (K. L.)
P. J. Huibers, opzichter 1e kl. bij de staats-spoorwegen.
J. Huizinga, bouwkundig opzichter.
G. J. Jansen, decorateur.
J. A. de Jonge.
T. P. de Jonge, mr. loodgieter. (K. L.)
J. W. Jutte.
D. S. M. Kalker, Magaz. en agentuur in Bouwmaterialen
Jacob F. Klinkhamer, bouwk.-ingenieur.
J. W. de Heer Kloots, aannemer.
B. Kloosterman, bouwkundige.
J. Kluit, ingenieur van den Waterstaat, te *N.-Amstel.*
W. D. J. Koentz, civiel-ingenieur.
J. Kooy, mr. timmerman en aannemer.
H. J. Koper, aannemer.
J. Koster, aannemer.
Th. A. de Koster.
J. Krabbendam Jr., mr. timmerman en makelaar.
C. Krook, aannemer. (K. L.)
G. Krook, Pz., architekt.
R. Kroon, aannemer, te *Buiksloot.*
J. R. de Kruyff, ingenieur-architekt, direkteur der Rijks-School voor Kunstnijverheid, officier der orde van de Eikenkroon, ridder der Franz-Joseph-orde.
M. Kuiper, schilder.
De Rijks-School voor Kunstnijverheid.
P. F. Laarman, architekt.
G. H. Lagers, architekt.
Landré en Glinderman, werktuigkundigen.
J. N. Landré, bouwkundige.
E. de Langen, in bouwmaterialen.
J. L. de Langen, élève-bouwkundige.
Th. de Langen, lid der firma Folkers & C°.
W. Langhout Gz., architekt.
W. J. Leibbrandt, aannemer.
J. H. Leliman, architekt, ridder van de Christusorde en van de Conceiçad, beiden van Portugal, honorair lid en correspondent van de Société centrale des Beaux-Arts te Parijs, Eere-lid der Maatschappij, enz.

Mr. H. J. van Lennep, lid van den Gemeenteraad, ridder der orde van den gouden Leeuw van Nassau.
Mr. H. S. van Lennep, advocaat en lid van den Gemeenteraad.
J. van Looy, architekt.
J. M. van der Made, direkteur der Kon. Fabriek van stoom- en andere werktuigen.
C. J. Maks Jz., aannemer. (K.L.)
G. D. Martens, mr. stukadoor.
J. H. Martens, mr. stukadoor. (K.L.)
G. Matthieu.
C. P. Metelerkamp, lid van den Gemeenteraad. (K L.)
J. W. Meijer, sectie-brandmeester.
M. Mendes da Costa, steenhouwer.
H. Moen G.Pz., bouwkundige en makelaar.
D. C. Molenkamp, hoofdopzichter bij de maatschappij: *Tot bevordering van landbouw en landontginning.*
De Erven H van Munster & Zoon. (K.L.)
C. Muysken, architekt-ingenieur, ridder der Franz-Joseph orde, lid van de Gemeenteraad.
J. L. Neumeijer, mr timmerman en makelaar.
A. Newnham, architekt. (K. L.)
N. H. Nierstrasz, chef van weg, werken en mouvement bij de Holl. IJzeren Spoorw. Maatschappij.
J. G. van Niftrik, stads-ingenieur.
G. S. Nout, aannemer te *Nieuwer-Amstel.*
J. Oldigs, mr stukadoor.
Jb. Olie Jbz., direkteur der Ambachtschool.
J. A. van Ommen van Guijlik, direkteur der creosoot-fabriek.
Aug. Oostmeijer. (B.L.)
B. J. Ouendag, architekt.
E. Overlack, kunst-zandsteenfabriek „de Amstel".
J. Parthesius, bouwopzichter.
W. Paton Walsh, direkteur der Aspalt-Company.
F. W. M. Poggenbeek, bouwkundige.
S. H. Pruys & W. Beuker, in lood- en zinkwerken.
H. E. Rademaker.
K. G. N. Redeker Bisdom.
N. Redeker Bisdom, architekt, ridder der orde van de Kroon van Italië.
F. A. Reimeringer, lithograaf.
A. H. P. Reijdon.
C. T. J. Louis Rieber, bouwkundig-ingenieur.
J. A. Rooseboom, architekt.
J. P. F. van Rossem, architekt.
J. G. M. Roijaards, ingenieur.
J. A. Roijer, ingenieur.
P. S. Rijnierse, bouwkundige.
G. B. Salm, architekt.
Daniël J. Sanches, architekt.
T. Sanders, civiel- en bouwk. ingenieur.
D. van der Schaft, bouwkundige.
J. N. Scheltema, in fijne bouwartikelen.
Th. G. Schill, civiel-ingenieur en architekt.
J. H. Schmitz Jr., architekt.
J. G. Schreuder, houthandelaar.
J. A. Schuurman, direkteur der openbare werken, ridder der orde v. d. Eikenkroon en v. d. Ned. Leeuw.
J. A. Sieuwe Jr., mr. timmerman.
Jacob Smits, kunstschilder te *Nieuwer-Amstel.*
J. W. H. van Staa, mr. timmerman.
J. F. Staal, aannemer.
J. van Stavel.
J. G. Stemler Cz., boekhandelaar.
L. J. van Straaten, handelaar in fijne houtwaren.
F. W. Stroër, mr. timmerman.
J. G. Tersteeg, mr. timmerman en makelaar.
J. van Tetterode Jr., opzichter bij de Rijks-Museumgebouwen.
J. Trommel, mr. timmerman.
J. Visser Jr.
W. P. Voorham, mr. timmerman.
H. D. van Voorthuisen, bouwkundige.
W. Voskuijl, aannemer.
J. H. A. Eliza de Vries, leeraar in het teekenen bij het middelbaar onderwijs. (K. L.)
A. van de Vijsel, houthandelaar.
H. C. Warnink, mr. timmerman en makelaar.
Dr. G. F. Westerman, direkteur v. h. genootschap: *Natura Artis Magistra*, officier der orde van de Eikenkroon en ridder der orde van den Nederl. Leeuw. (K.L.)
P. Westmaas, aannemer.
C. Wiegand, mr. timmerman en makelaar.
H. J. Wigman, architekt, te *Nieuwer-Amstel.*
P. N Wolff, mr. timmerman en makelaar.
H. J. Wolter, civiel-ingenieur.
G. Woud, aannemer en makelaar. (K. L.)
G. A. Zeeman. (B. L.)
J. Zimmer Johz., mr. smid en ijzergieter. (K. L.)
D. Zuiderhoek, aannemer.
C. de Zwaan Jr., aannemer.

Alkmaar, e. a.

W. F. du Croix, gemeente-architekt, *Correspondent.*
N. A. Schelling, technoloog, direkteur der Nederl. kunstzandsteenfabriek, te *Beverwijk.*
W. F. Stoel, industrieel.
M. J. Stucki, architekt, onderwijzer in de bouw- en teekenkunst.
P. B. Weehuizen, opzichter van den waterstaat.
C. Zander, bouwkundig opzichter.

Amersfoort, e. a.

W. H. Kam, gemeente-architekt, *Correspondent.*
H. De Boer, mr. timmerman en houtkooper, te *Barneveld.*
Jr. J. Hartsen, direkteur der gasfabriek, te *Baarn.*
C. C. Jurling, controleur, te *Nijkerk.*
R. Jurling, mr. timmerman, te *Nijkerk.*
J. Chr. Meischke, opzichter-kazernebouw.

Antwerpen.

Edm. Leclef, bouwmeester.

Arnhem, e. a.

BESTUUR DER AFDEELING.

J. C. Stoeller, Wzn., *Voorzitter.*
M. A. van Wadenoijen, 2e *Voorzitter.*
F. Lz. Berghuis, *Penningmeester.*
J. H. Persijn, *Bibliothekaris.*
J. H. Hollenbach, *Sekretaris.*

W. A. N. Aberson, architekt.
De Ambachtschool.
B. A. Berends, architekt en mr. timmerman.
J. G. van den Berg, eerstaanw. ingen. bij de Staatsspoorw., ridder 3e kl. van de Kroon-orde van Pruisen.
C. Blok.
J. W. Boerbooms, architekt.
V. G. A Bosch, bouwkundig-ingenieur.
J. C. Carmiggelt, aannemer te *Brummen.*
F. W. van Gendt, JGz., architekt en ingenieur.
Jbs. Greiner, bouwkundige.
W. J. de Groot, opzichter teekenaar te *Velp.* (B.L.)
H. J. Heuvelink Jr., architekt.

J. H. Hollenbach, architekt, timmerman en metselaar.
W. F. G. L. van Hooff, kap.-ingen., te *Spankeren*. (K. L.)
E. K. Jacobs, bij den aanleg van staats-spoorw.
J. W. Kaiser, kapitein, eerstaanw. ingenieur.
H. Kaufman, opzichter, te *Laag-Keppel*.
L. J. Kesper, ingenieur bij de staats-spoorw.
C. Klapwijk.
J. A. Knoops, mr. steenhouwer en metselaar.
W. G. Lensink, mr. timmerman en aannemer.
G. F. Moele Bergveld, architekt.
W. A. Nicola, architekt en mr. steenhouwer.
J. H. Persijn, architekt.
H. Portheine Jr., opzichter van den Waterstaat.
E. Riepma, leeraar aan de Ambachtschool.
H. Th. Roelofsen Jz., mr. timmerman.
J. A. Roest van Limburg, civiel-ingenieur.
H. Sagleven Jr., bouwkundige te *Doetinchem*.
E. Scheltema, te *Oosterbeek*.
M. W. Smijtink, bouwkundige, te *Oosterbeek*.
Ph. W. van der Sleyden, ingen. van den Waterstaat.
M. K. Smit, architekt, te *Dieren*.
J. C. Stoeller Wzn., terra-cotta fabrikant.
F. G. Traanboer, fabrickant van smidswerken.
Dr. A. Vrolik, (*Huize Haagstede*) *Utrechtsche weg bij Arnhem*.
M. A. van Wadenoijen, opzichter bij den aanleg van staats-spoorwegen.
E. Wansink, mr. timmerman.
S. Wijn, opzichter.

Breda, c. a.

P. van de Erve, hoofdopzichter der domeinen, *Correspondent*.
F. A. Baggerman, te *Bergen-op-Zoom*.
A. C. Buyzerd, bouwkundige.
C. F. van Hoof, architekt, te *Tilburg*.
O. S. Knotterus, bouwk. opzichter, te *Roosendaal*.
D. Kol van Kluijve, bouwkundige.
De Koninklijke Militaire Akademie.
W. C. Koomans, civ.- en bouwk. ingenieur, leeraar aan de Kon. Mil. Akademie.
G. Lamers, provinciaal-opzichter.
J. J. van Langelaar, architekt, te *Prinsenhage*.
J. Leijdsman, architekt.
H. W. Peeters, hoofd-opzichter der rechts-gebouwen.
B. Wevels.
A. Zwanenburg, 2e hoofd-opzichter bij de in aanbouw zijnde cell. gevangenis.

Brussel.

Achille Damman, directeur de la société anonyme de la construction industrielle.
Wauters Koeckx, fonderie de fer.

Delft, c. a.

G. J. Morre, leeraar in de bouwkunst aan de Polytechnische school. *Correspondent*.
F. W. Braat, Koninklijke fabriek van zinkwerken.
F. A. Q. van Gelder, (huize Kraaijenburg), te *Rijswijk*.
C. J. de Bruyn Kops, gemeente-architekt.
E. Gugel, hoogleeraar in de bouwkunst aan de Polytechnische school.
G. H. W. van Haeften, kapitein-ingenieur bij het Oost-Indische leger.
J. P. Henneveld, mr. timmerman.
F. M. L. Kerkhoff, bouwk. en civ. ingenieur.
A. Lecomte, leeraar aan de Polytechnische school.
A. Leeflang, bouwkundige.
Ph. Lindo & C°., cementsteen- en buizenfabriekanten, te *Vrijenban*.
A. N. de Lint.
P. J. Mouthaan, hoofd-ingenieur, adviseur der Holl. Spoorwegmaatsch., offic. der orde van de Eikenkroon.
E. J. Niermans, architekt te Parijs.
De Polytechnische school.
B. Schelling, adsistent bij het onderwijs in de bouwk. aan de Polytechnische school.
J. Thooft, fabriekant van Delftsch aardewerk.

Deventer, c. a.

J. A. Mulock Houwer, gemeente-bouwmeester, *Correspondent*.
G. Beltman, aannemer.
J. Bosch, architekt der gemeente *Lochem*.
J. Haarhendriks, opzichter, te *Diepenveen*.
N. van Kleef, te *Hengelo*. (B. L.)
J. H. Makkink, gemeente-architekt, te *Harderwijk*.
A. van der Meer, mr. timmerman en molenmaker.
J. C. Meijer, direkteur der gasfabriek, te *Goor*.
J. Moll, architekt, te *Hengelo*.
M. J. Muiderman, aannemer.
G. te Riele Wzn., architekt.
H. Rozeman, gemeente-opzichter, te *Coevorden*.
C. R. van Ruijven, hoofdopzichter van fortificatiën.
D. Toepoel, adsistent gemeente-architekt.
De Vereeniging tot bevordering van den bloei van alle ambachten of vakken, enz.
H. Visscher, bouwkundige.

Dordrecht, c. a.

C. C. van Rijsbergen, direkteur der Gemeentewerken, *Correspondent*.
De Burger Avondschool der gemeente.
M. J. van Dijke, leeraar aan de Burger Avondschool.
J. M. van Hoogstraten. 1e luitenant-ingenieur.
L. Korthals Jr.
A. Pijl, aannemer, te *Alblasserdam*.
H. van der Sande Gzn., lid der firma H. F. Onderwater & C°., stoom- tras- en taanmolenaars.
H. C. Scheffel Gzn., opzichter bij de staats-spoorw. te *Sliedrecht*.
A. Sluis, opzichter bij de Staats-spoorw., te *Sliedrecht*.
H. W. Veth, architekt.
A. Volker, aannemer, te *Hoek van Holland*.
H. Vriesendorp Jr., lid van den Gemeenteraad.
Ph. J. Waller, ingenieur bij de staats-spoorwegen

Dragten, c. a.

D. D. Duursma, gemeente-architekt, *Correspondent*.
H. van Dam Hzn., aannemer en kastenmaker te *Gorredijk*.
L. de Goed, polderopzichter, te *Beetsterzwaag*.
A. Kooistra, architekt, te *Gorredijk*.
O. M. Meek, houthandelaar, te *Donkerbroek*.
J. A. Meesen, architekt der gemeente *Opsterland*, te *Beetsterzwaag*.

Frankfurt a/M.

Johan Odorico, mozaik-terrazzo-fabrikant.

Goes, c. a.

J. H. Hannink, architekt, *Correspondent*.
D. de Koning, gemeente-bouwmeester en leeraar bij het middelbaar onderwijs.

Gorinchem, c. a.

C. L. Loeven, gemeente-architekt, *Correspondent*.
H. Berghuis, fortificatie opzichter, te *Woudrichem*.
J. Dik Jr., mr. timmerman, te *Leerdam*.
G. van Erkel, bouwkundige.
G. A Escher, ingenieur van den Waterstaat.
De Gemeente Teekenschool.
A. G. de Pater, architekt.
M. A. Treffers, bouwkundige.

Gouda, c. a.

L. Burgersdijk, gemeente-architekt. *Correspondent*.
De Burger Avondschool.
W. Hoogendijk Wz, houtkooper.
H. J Nederhorst, aannemer en mr. timmerman.
L. F Redeker, gemeente-architekt, te *Schoonhoven*.

's Gravenhage, c. a.

BESTUUR DER AFDEELING.

H. P. Vogel, *Voorzitter*.
J. van Lith Jr., *Onder-Voorzitter*.
G. H. Bauer, *Penningmeester*.
F. H. van Malsen.
H. Wesstra, Jr.
G. J. Morre.
P. Tirion, *Sekretaris*.

De Akademie van beeldende kunsten.
De Ambachtschool.
L. Arnold, opzichter der Justitie-gebouwen.
H. E. de Baan, bouwopzichter, te *Scheveningen*.
G. H. Bauer, huisschilder.
W. C. Bauer (K. L.)
H. F. W. Becking, kapitein-ingenieur te *Hoek van Holland*.
A. van Beek, opz. bij de gebouwen van het onderwijs.
J. W. H. Berden, bouwkundige.
H. van Bergen Henegouwen, aannemer.
P. Bodaan, bouwkundige (B. L.)
H. L. Boersma, direkteur der Ambachtschool (K. L.)
J. W. Bosboom, bouwkundige.
G. Brouwer, architekt.
J. Claus, mr. loodgieter.
J. J. van Coeverden, direkteur van de ijzergieterij de Prins van Oranje.
T. C. A. Colenbrander, architekt te *Scheveningen*.
J. J. Delia, architekt, ridder der orde van de Eikenkroon.
E. F. Ehnle, (B. L.)
H. J. P. F. van Ewijk, opzichter over de landsgebouwen (B. L.)
I. F. L. Frowein, architekt.
W. Gabel, bouwkundige (B. L.)
G. P. Grandia, boek- en kunsthandelaar
M. C. Haakxman.
C. Hartman, mr. timmerman. te *Loosduinen*.
Hoofdbureau der Genie, te *Batavia*, adres: Gebr. van Cleef.
Jhr. J. E. Hoeufft van Velzen, rijks-bouwmeester.
H. F. van Houten, bouwkundige. (B. L.)
J. H Huijgens, civ.-ingenieur, direkteur der ijzergieterij de Prins van Oranje.
L. H. J. Jennissen, hoofd-opzichter over de gevangenissen en gerechtsgebouwen.
A. Jentink, kapitein-ingenieur.
W de Jong, bouwkundige.
D. van de Kamer.
N. J. Kamperdijk, architekt, te *Voorburg*.
J. Kapitz, mr. timmerman.
E. W. F. Kerling, hoofdleeraar voor het ornement aan de Akademie voor beeldende Kunsten.
W T. Kockx, bouwkundige
H. van der Kooij, bouwkundige.
J. Kranenburg, opzichter bij den bouw van het Ministerie van Justitie.
W. Kromhout Czn. (K. L.)
W. B. van Liefland, architekt.
J. K M. Lindhout, ingenieur.
H. Linse, civiel ingenieur.
J. van Lith Jr., mr timmerman.
J. Lokhorst, architekt bij het Ministerie van B Z.
J. H Looisen, architekt.
I. P. J. Lorrie, (B L.)
I. M. L. Lotz, opzichter b/d gemeente-werken.
F. H. van Malsen, aannemer.
F. Th. de Mazure Jr., bouwkundige.
J F. Metzelaar, Rijks-architekt, ingenieur over de gevangenissen en rechtsgebouwen, ridder der orde van den Ned. Leeuw en van de Wassa-orde van Zweden.
W. C. Metzelaar, Rijks-architekt, ingenieur over de gevangenissen en rechtsgebouwen.
J. H. Mialaret, (B. L.)
N. Molenaar, bouwopzichter.
H. J. Mondt.
I. G. Mouton.
J. H. Muller, tech. direkteur der IJsel Stoom-Tramweg-Maatschappij.
J Mutters, bouwkundige.
A. Nater, bouwkundige.
J. J. van Nieukerken.
E. H. Overbosch, opzichter bij de gemeentewerken.
J. H Peppink, bouwkundige, te *Scheveningen* (B L.)
C H. Peters, rijks-bouwmeester.
J. H. Pfeiffer, bouwkundige.
J. C. Pietersen, aannemer der gemeente-werken.
C. F. Rademaker, bouwopzichter.
B. Reinders, architekt-direkteur der gemeente-werken
K. G. Reuvekamp, bouwkundige, (B. L.)
Jr. B. W F. van Riemsdijk, civ. en bouwk. ing.
J. G. P. Roel, opzichter bij de landsgebouwen (B. L.)
J. Roermeester, mr. timmerman
E. M. Rood, mr. timmerman.
C. J. van Roode Js., mr. metselaar en aannemer.
A. Roodenburg, architekt.
H. S. J. Rose, hoofdingenieur van den waterstaat, ridder der orde van den Ned. Leeuw.
Carl Rosse, decorateur.
W. C. van Rijswijk, mr. timmerman.
C. Schelling. (B. L.)
I. E. N. Schimmelpenninck van der Ooye, luit. kolonel der Genie, adj. van Z. M. den Koning.
J. A Schroot, mr. metselaar en loodgieter.
M L. Schroot.
W. A. Schroot, mr. metselaar.
F. H. Siebenhaar, beeldhouwer.
J. van Sluijs, opzichter bij de landsgebouwen.
Th. L. D. Smeele
W. A. Smit, bouwkundige
W. C. A. Staring, referendaris bij het Min.v.W.H. en N.
J. Steenbeek, bouwopzichter
G. L. M. Steffelaar. (B. L.)
A. Stigter, bouwkundige.
K. Stoffels.
Jhr. Mr. V. E. L. de Stuers, advokaat, referendaris bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken, Commandeur der Frans Jozeph orde en der Leopolds orde.
W. Swaneveld.
W. P. Teeuwisse, aannemer.

H. Timmermans, opzichter bij het fort a. d. *Hoek v. Holland.*
P. Tirion, gemeente-architekt
H. Tol, opz. b/d spoorwegen.
J. C. Tom, bouwkundige
F. J. A. Verhoef, aannemer.
A. G. Verschoor, architekt
A. van Vlijmen, mr stukadoor.
H. P. Vogel, architekt, 2de direkteur en hoofdonderwijzer in de bouwkunst aan de Akad. van beeldende kunsten.
C. W. de Vos.
J. Vos, aannemer.
Mr. J. W. J. baron de Vos van Steenwijk.
H. J. Voogden, bouwkundige. (B. L.)
G. van der Voort.
J. M. Vreeswijk, architekt.
J. L. Werdes Jr., mr. timmerman en aannemer.
H. Wesstra Jr., architekt.
J. W. Witsen Elias, eerstaanwezend ingenieur bij de staats-spoorwegen
J. J. C. de Wijs, mr. metselaar.
M. A. de Zwart, bouwkundige, te *Voorburg.*

Groningen c. a.

J. B. Jager, architekt, aannemer, *Correspondent.*
J. Bauer, stadsbouwmeester, te *Winschoten.*
B. Cremer, opzichter van het waterschap Oldambt, te *Nieuwolda.* (B. L.)
K. Hoekzema, architekt
T. R. Huizinga, opzichter, te *Uithuizen.*
E. D. J. de Jongh Jr, bouwkundige.
H. Kiel Az., architekt, te *Uithuizen.*
A. R. Kramer, architekt.
H. J. Kruizinga, mr. timmerman en aannemer, te *Blijham*
J. W. Maris, architekt.
G. Nijhuis, architekt.
J. Penterman. (B. L.)
H. Raamaker, opzichter van den waterstaat.
A. Schotanus, architekt en landmeter, te *Zuidhorn.*
M. Viets, hoofd-opzichter bij het waterschap Westerkwartier, te *Grijpskerk*
H. Wind, deskundige van het waterschap Hunsinge te *Onderdendam.* (B. L.)
W. Wolters, (B. L.)

Haarlem, c. a.

BESTUUR DER AFDEELING.

J. H. Stoel, Az. *Voorzitter.*
A. van der Steur, Jr., *Vice-Voorzitter.*
Jacques Leijn, *Sekretaris.*
H. J. Geijl. *Vice-Sekretaris.*
E. von Saher, *Penningmeester.*

J. van Amstel D.Jz., mr. timmerman.
J. E. van den Arend, oud gem. architekt.
D. Stads Bibliotheek.
Th. Bierhorst.
G. P. J. Beccari, mr. timmerman.
T. J. Bremmer Hz., bouwkundige, te *Overveen.*
Dr. Th. Borret, R. K. pastoor aan de *Vogelenzang*, lid der Kon. Acad. van Wetenschappen.
H. M. Buijen, van Weelderen, architekt, ridder der Medjidié-orde.
J. M. G. Droste, bouwkundige.
P. Kleiweg Dijserinck, bouwkundige.
Firma J. van Ek & Zoon, mr. timmerlieden.
A. J. C. van Gemund, architekt
H. J. Geijl, mr. timmerman en aannemer.
H. Hütten, bouwkundige, te *Overveen.*
J. B. Kam, civiel en bouwk. ingenieur, te *Overveen.*
P. Kolpa. (K.L.)
I. C. Kruseman. (K.L.)
J. B. Lasschuit.
J. Leijh, gemeente architekt.
M. T. Leijh, leerling bouwk.
J. G. Michielse, opzichter van de *Haarlemmermeer.*
Jhr. J. W. M. van de Poll, civiel-ingenieur.
A. Reijnders Jz., mr. metselaar en steenkooper.
S. Roog, architekt.
L. Rouwens, mr. timmerman, te *Bloemendaal.*
S. R Rijnierse, mr. timmerman, te *Overveen.*
I. Scholtens. (K.L.)
Jhr. J. H. Schorer, te *Groot Bentveld bij Haarlem.*
J. C. Sonneveldt, bouwkundige, te *Overveen.*
S. I. Graaf van Limburg Stirum, te *Bloemendaal* (K.L.)
L. Sabelis Jr., mr. steenhouwer.
E. von Saher, conservator van het kunstnijverheidsmuseum
M. Spaanderman Jr., bouwkundige.
A. van der Steur Jr., architekt.
A. J. Stoel Azn., mr. metselaar.
J. H. Stoel Az
J. H Stoel, Jr., te *Bloemendaal.*
Jhr. G. F. van Tets, kommies bij het prof. gouv.
J. Vis, bouwopzichter, te *Bloemendaal.*
J. J. de Waal Malefijt, mr. metselaar, te *Overveen.*
B. Zuithof, aannemer.

Havelte, c. a.

G. J. Aberson, mr. timmerman, te *Steenwijk.*
W. J. Klerk de Reus, technisch ambtenaar bij de staats-spoorwegen, te *Meppel.*
N. O. Veenstra, mr. timmerman, te *Wolvega.*
H. A. Zondag, bouwkundige, te *Midlaren*, (Drenthe).

De Helder, c. a.

N. J. Leijer, gemeente-bouwmeester, *Correspondent.*
H. J. Janzen Sz, aannemer. te *Nieuwe Diep.*
Vereeniging tot bevordering der bouwkunst voor Schagen en omstreken. A. W Gezellen, bouwkundige, *Voorzitter.*
I. Spruit. (B.L.)
J. Schol, bouwkundige, te *Nieuwe Diep.* (B.L.)
A. Vos Rz., mr. timmerman en aannemer.
D. de Vries, mr timmerman en aannemer.

's Hertogenbosch, c. a.

J. J. H. Bolsius, architekt. *Correspondent.*
A. C. Broekman, eerstaanwezend ingenieur bij de staats-spoorwegen.
Derks, architekt.
H. R. Hendriks, aannemer, te *Oss.*
A. M. K. W. Baron van Ittersum, hoofd-ingenieur van den Waterstaat.
H. P. Koenen, opzichter bij den provincialen waterstaat, te *Vegchel.*
D. E. C Knuttel, civiel en bouwkundig ingenieur, adres: Station Zwaluwe.
J. M Nabbe, gemeente-architekt.
C. J Smith, opzichter bij de staats-spoorwegen.
P. H Stornebrink, gemeente-opzichter.

Hoorn, c. a.

B. Blanken, oud-gemeente-architekt. *Correspondent.*
A. D. van Balen Blanken, bouwk., te *Benningbroek.*
F. M. H. Bogaard, opzichter van Drechterland, te *Enkhuizen.*
J. C. de Groot, bouwkundige, te *Enkhuizen.*
G. J. Hennink, gemeente-architekt.
B. Hoogenboom, ingenieur van den Waterstaat.
A. Kater Jz., opzichter bij de vier Nieuwdorper Kogge.
W. van der Oord, bouwk. opzichter, te *Wognum bij Hoorn.* (B.L.)
J. Schroeder van der Kolk, ingenieur bij de staatsspoorwegen.
De Stedelijke Regeering.
T. C. van der Sterr, provinciaal opzichter van den Waterstaat.
A. Stoutjesdijk, beëdigd landmeter en opzichter van Drechterland.
K. Swagerman Pz., opzichter van Drechterland, te *Bovencarspel.*
H. Vollewens, mr. timmerman en aannemer.
A. T. van Wijngaarden, gemeente-architekt, te *Medemblik.*
Jb. Zeijlemaker, mr. timmerman en aannemer.

Leeuwarden, c. a.

BESTUUR DER AFDEELING.

J. E. G. Noordendorp, *Voorzitter.*
H. R. Stoett Fz., *Vice-Voorzitter.*
S. Baron, *Sekretaris.*
J. Vonk, *Penningmeester.*
A. J. Rooseboom.

G. Asman, sekretaris der Brandwaarb.-Maats. (K.L.)
S. Baron, direkteur der ambachtschool.
Jhr. Mr. A. E. van Boelens van Eijsenga (K.L.)
A. Bosch, mr. timmerman en molenmaker.
M. Buwalda, opzichter der gemeentewerken.
A. D. G. ten Doesschate, opzichter van den Rijkswaterstaat.
K. Faber, opzichter der gemeentewerken.
C. W. Finke, fabriekant van cementsteen-werken.
W. C. de Groot, architekt.
Coöperatieve Handelsdrukkerij, direkteur O. Rommerts. (K. L.)
J. Helder Pz., steenfabrickant, te *Dokkum.*
S. S. Hobma, te *Sneek.*
R. A. Hoogeveen, opzichter bij de Ned. Tramweg Maatschappij, te *Bolsward.*
N. van der Hoeff, bouwkundige, te *Harlingen.* (K.L.)
J. P. Hogendijk, gemeente-architekt.
J. van Hulst, steenfabrikant, te *Harlingen.*
H. Keijzer Jr., aannemer.
R. Kielstra, ingenieur der Maatschappij tot landontginning.
H. H. Kramer, architekt.
J. E. G. Noordendorp, direkteur der gemeentewerken.
J. R. Nijdam, architekt, te *Irnsum.*
H. H. Poederbach, gemeente-architekt, te *Bolsward.*
Th. Reijnders, ijzerhandelaar. (K. L.)
A. J. Rooseboon, fabriekant. (K. L.)
J. J. van Schuijlenburg, opzichter bij den bouw van het kantongerecht, te *Harlingen.*
A. van Seters, te *Workum.*
H. R. Stoet Fz., architekt.
A. Breunissen Troost, architekt, te *Sneek.*
R. Vermeulen, handelaar in bouwmaterialen. (K.L.)
J. Vonk, mr. timmerman en aannemer.
H. Vrijburg, gemeente-architekt, te *Makkinga.* (K.L.)
J. D. van der Weide, bouwkundig opzichter.
W. J. van Welderen baron Rengers, (K. L.)
A. T. van Wijngaarden, hoofd-opzichter der gemeentewerken.

Leiden, c. a.

BESTUUR DER AFDEELING.

J. W. Schaap, *Voorzitter.*
P. A. van Aken, *Onder-Voorzitter.*
P. G. Lancel, *Sekretaris.*
P. J. Groen, *Penningmeester.*
J. J. Hasselbach, *Kommissaris.*

Ads J. van Achterberg, direkteur der praktische Ambachtschool.
Afdeeling Leiden en omstreken.
C. Blansjaar, architekt, te *Leiderdorp.*
K. de Boer, opzichter der Akademie gebouwen.
H. A. de la Bije, mr. schilder. (K. L.)
J. van Dam, mr. schilder. (K. L.)
G. van Driel, mr. timmerman, architekt en onderwijzer in de bouwkunde.
P. L. van Erkel, mr. timmerman.
P. J. de Fremery, wethouder.
Genootschap Mathesis Scientiarum Genetrix.
R. A. Heij, te *Haverswoude.*
J. L. Hoos, steenfabrikant, te *Leiderdorp.* (K. L.)
Js. van der Kamp, houthandelaar.
W. Kok. mr. timmerman en architekt.
J. P. de Koning, mr. timmerman en architekt.
P. G. Lancel, architekt.
Dr. C. Leemans, direkteur van 's Rijks Museum van Oudheden, ridder der orde van den Ned. Leeuw, kommandeur der 2de klasse van de Albrechtsorde, officier van de Leopoldsorde, lid der Koninkl. Akad. van wetenschappen. (K. L.)
J. van Lith Jr., architekt. (K. L.)
G. Looman, hoofd-opzichter bij de gemeentewerken.
W. C. Mulder, architekt en onderwijzer in de bouwkunde.
D. Pannevis, mr. timmerman, te *Oudshoorn a.d. Rijn.*
H. J. Planjer, mr. metselaar. (B. L.)
Dr. W. N. du Rieu, bibliothekaris v. d. bibliotheek der Hoogeschool, ridder der Albrechtsorde van Saksen.
J. Roem, opz. der landsgebouwen.
J. W. Schaap, gemeente-architekt.
A. A. R. Verhoog, mr. metselaar. (K. L.)
Ads. Verhoog, mr. metselaar.
D. Veilbrief, bouwkundig opzichter.
Joh. Vlaanderen, bouwkundig opzichter (B. L.)
R. de Wilde Rz., mr. behanger. (K. L.)

Maastricht.

M. E. C Plemp, civiel-ingenieur, *Correspondent.*
W. J. Brender à Brandis, gemeente-ingenieur.
H. Janzen Bz., civiel-ingenieur.
J. D. Kruyff, hoofd-ingenieur van den Waterstaat, kommandeur van de orde van de Eikenkroon, ridder van de orde van den Ned. Leeuw.
W. van Reij, cementfabriekant, te *Vaals.*

Middelburg, c. a.

J. A. Frederiks, architekt, *Correspondent.*
J. F. Tak Brouwer, steenfabriekant.
H. J. Ganderheijden, leeraar aan de ambachtschool.
M. B. G. Hogerwaard, hoofd-ing. van den Provincialen waterstaat in Zeeland.

G. Jeras, aannemer.
P. A. Jongepier, bouwopzichter, te *Vlissingen.*
K. J. Kuiler, mr. timmerman en metselaar.
J. J. Notenboom, architekt, te *Vlissingen.*
W. H. Martin, ingenieur-werktuigkundige aan de Kon. maatschappij de Schelde, te *Vlissingen.*
C. Pierssens, architekt, te *Hulst.*
J. van Raalte, direkteur der Kon. maatschappij de Schelde, te *Vlissingen.* (K. L.)
H. P. van Ree, mr. timmerman en metselaar.
J. H. van Will, gemeente bouwmeester.

Monnickendam, c. a.

J. van Leeuwen Az., gezworen landmeter, opzichter van Waterland en gemeente-architekt. *Correspondent.*
C. de Jong, mr. timmerman, te *Edam.*
A. W. Reijnders, gemeente-architekt, te *Edam.*
A. H. D. Rups, waterschaps-architekt in Noord-Holland, te *Edam.*

Nijmegen, c. a.

J. J. Weve, gemeente-architekt. *Correspondent.*
J. van den Elft, mr. metselaar en steenhouwer.
J. A. Giesing, opzichter bij de staats-spoorwegen, te *Hees.*
J. E. Haanappel, teekenaar. (B. L.)
A. den Hartigh, bouwkundige. (B. L.)
N. van Heukelum.
L. E. Hoctin, R. K. priester.
J. Knoops, bouwkundige.
J. Lorentz, hoofd-opzichter bij de staats-spoorwegen.
W. T. Lucassen, opzichter bij de staats-spoorwegen.
J. van Meel, steenfabrikant.
J. Paijens, direkteur der gemeente-gasfabriek.
G. Pelt, teekenaar. (B. L.)
P. H. Scheltema, bouwkundige.
D. Semmelink.
J. Stuart, leerling bouwkundige, te *Erlecom.*
K. Verburgh, mr. timmerman en aannemer.
W. J. H. van der Waarden.
M. H. Wouters, mr. timmerman.

Purmerend, c. a.

H. P. van den Aardweg, opzichter van de wegen der zes Noord-Holl. steden.
W. Francken Az., opzichter van het waterschap de Purmer.
J. J. R. Grinwis, adjunct-ingen. b. d. staats-spoorwegen.
D. Kerkhof, te *Beemster.* (B. L.)
M. Klerk, te *Warder.* (B. L.)

Rotterdam.

BESTUUR DER AFDEELING.

H. Cramer, *Voorzitter.*
W. C. Coepijn, *Vice-Voorzitter.*
T. L. Kanters, *Penningmeester.*
W. C. van Goor, *Correspondent.*
H. J. Dupont, *Commissaris.*
J. A. Voorhoeve, „
J. C. van Wijk, „
G. J. van der Goes, *Sekretaris.*

Akademie van beeldende kunsten en technische Wetenschappen.
A. van Ameijden van Duijm, architekt.
De Vereeniging Architectura Studio.
Jr. W. J. Backer, civ. ingenieur, ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw.
G Bakkus, bouwkundige. (B. L.)
J. Bartels, opzichter bij de landsgebouwen.
B. H. Beijderwellen, architekt en mr. timmerman.
P. Bleijenburg, mr. metselaar.
C. Boer, mr. timmerman, te *Kralingen.*
A. T. van den Boom, inspecteur over het bouwen.
E. A. Braat, bouwkundige.
Jr. P. H. A. Martini Buijs, ingenieur bij de staats-spoorwegen.
W. C. Coepijn, architekt, te *Kralingen.*
H Cramer, architekt, aannemer en mr. metselaar.
A. W. van Dam, architekt, ridder der orde van de Eikenkroon.
H. Dekker, mr. metselaar.
A. Dirkzwager, te *Lekkerkerk.*
H. J. Dupont, mr. timmerman.
C. H. Eckhardt, fabriekant van spiegels en ornamentist.
E. G. A. Fol, architekt.
G. J. van der Goes, hoofd-opzichter der gevangenissen en rechtsgebouwen.
W. C. van Goor, architekt.
Gouverne en Doon, mrs. timmerlieden.
G. J. de Haas, mr. timmerman.
H. P. N. Halbertsma, civ. en wertuigk. ingen.
P. Harteveld Hoos, architekt en aannemer.
A. van der Heijden, bouwkundige.
L. van den Hoonaard, architekt, te *Abbenbroek.*
C. H. Huijgen, civiel-ingenieur.
Henri Huinck & C°., kooplieden.
G. J. de Jongh, direkteur der Gemeentewerken.
T. L. Kanters, mr. timmerman en metselaar.
C. A. Karseboom, te *Ridderkerk.*
G. J. Kelk, architekt.
J. Kok, architekt.
De Vereeniging Kunstvlijt.
S. Lantinga Az., onder-direkteur der ambachtschool. te *Kralingen.*
H. A. Lieuwens, mr. metselaar.
H. van der Linden Dz., mr. loodgieter, ridder de orde van de Eikenkroon.
A. A. J. Margrij, architekt.
E. J. Margrij, architekt.
J. Massens Wzn., lid der firma de Lint & C°. (K.L.)
A. Maurisse, bouwkundige.
L. J. Nijinhuis, hoofd-opzichter der gemeente-werken.
A. Nolen, bouwkundige.
P. J. van Oversteg, bouwkundig teekenaar.
B. van de Pavert, bouwkundige. (B. L.)
A. Piena, mr. timmerman, te *Kralingen.*
J. van Prooije, aannemer.
W. G. van Roekel, opzichter 1e klasse bij de staats-spoorwegen.
Carl. F. Schade, bouwkundige.
P. J. van Schaik, architekt en mr. timmerman.
G. Scholten, direkteur der akademie van beeldende kunsten.
J. Schotel, ingenieur-architekt.
J. H. Schouten, bouwkundige, te *Kralingen.*
J. Verheul Dz., architekt.
J. Visser, architekt.
C. W. van Vleuten, mr. timmerman.
Voorhoeve en Weeldenburg, architekten.
H. W. Vrolijk, mr. timmerman en metselaar.
G. Vuijk, hoofd-opzichter bij de Gooische stoomtram.
H. Wakkie, hoofd-ingenieur 2e kl. bij den waterstaat in Ned. Indië.
I. J. van Waning, ingenieur-architekt.
N. J. Weeldenburg, mr. timmerman.
H. Weijmans Ligtenberg, lid van den Gemeenteraad.

Schiedam, c. a.

J. J. Vormer, architekt. *Correspondent.*
A. Bubberman, opzichter der gemeentewerken.
M. van Erkel, gemeente-architekt.
J. Feteris.
A. F. Gips.
A. D. Heederik.
W. A. Hoek, bouwopzichter.
J. Struijk, Jz., te *Fernis.*
P. Vermeijde Azn., te *Delfshaven.*
A. van der Wilde, te *Delfshaven.*
N. G. Wouterlood.

Tiel, c. a.

G. A. Scholten, leeraar aan de H. B. School, *Correspond.*
G van Broekhoven, opzichter, te *Zalt-Bommel.* (B. L.)
C. van Weerden, gemeente-architekt.

Utrecht, c. a.

BESTUUR DER AFDEELING.

F. J. Nieuwenhuis, *Voorzitter.*
Alb. Nijland, *Vice-Voorzitter.*
J. T. Kok, *Penningmeester.*
D. Kruijf.
I. H. J. van Lunteren, *Sekretaris.*

Jonkh. J. J. van Asch van Wijck, steenfabriek. (K. L.)
A. B. van Asperen, mr. timmerman.
A. J. van Beek, architekt, te *Maarsen.*
T. C. Bölger, bouwkundige.
J. N. Breebaart, bouw-inspecteur.
P. N. Broers, architekt.
G G G. Canter Cremers, te *Culemborg.*
R. J. Castendijk, ingenieur van den Rijks-Waterstaat.
G. J. Cubes, mr. metselaar en bouwkundige.
R. Diks, aannemer.
H. H. van Dijk, aannemer.
J Th. Dobbe, bouwkundige.
F. M. van Panthaleon Baron van Eek, kapitein-ingenieur.
P. A. Frijlink, E. Mzn., architekt.
W. F. van der Geer.
C. H. de Haart, mr. steenhouwer. (K. L.)
A. D. Hamburger, eigenaar der Ned. zinkpletterij.
H. van Hilten, mr. timmerman, te *Baambrugge.*
P. J. Houtzagers, architekt.
W. A. G. Jansen, aannemer.
E. Jelsma, direkteur der Ambachtschool.
J. Kalff, hoofd-ingenieur bd Maatschappij tot Exploitatie van staats-spoorwegen.
C. W. van de Kasteele, kapitein-ingenieur.
D. L. van Kent, mr. timmerman.
P. Kleijnhens, 1e luitenant-ingenieur.
J. T. Kok, hoofd-opzichter bij de gemeentewerken.
D. Kruijf, bouwkundige.
Joh. J. van Leeuwen, mr. timmerman en aannemer.
P. J. van Leeuwen (K.L.)
P. C. J. Lington (B.L.)
A. van der Lip, bouwkundige.
I. H. J. van Lunteren, architekt.
A. J. van Maanen, aannemer.
H. A Martin, fabrikant van faience-kachels en ornementwerk, te *Zeist.*
F. J. Nieuwenhuis, architekt, lid van den Gemeenter.
H. Nieuwenhuizen, mr. timmerman en metselaar, te *Hilversum.*
Alb. Nijland, architekt.
J. Pannevis, mr. timmerman.
Mr. W. J. Royaards van den Ham, wethouder.
W. H. Schoonhein, bouwopzichter.
L. W. R. Schütz, metaalgieter, te *Zeist.*
C. Sillevis, mr. timmerman, te *Culemborg.*
J. A. van Straaten, mr. timmerman en aannemer.
A. Tepe, architekt.
L. Tollenaar, architekt.
C. Vermeijs, architekt-direkteur der gemeentewerken.
A. C. Vink, aannemer.
W. J. van Vogelpoel, architekt.
A. J. Vreeswijk, architekt.
P. van der Weiden, bouwkundige.
E. G. Wentink, architekt, te *Schalkwijk.*
J. H. Wiesman, mr. timmerman.
W. J. de Wit, houthandelaar.

Venlo, c. a.

J. C. M. Legner, leeraar in het handteekenen. *Correspent.*
N. van der Schuit, te *Roermond.*
S. H. P. C. Breukel, ops. v. d. Rijks-Waterstaat te *Weert* (*Limburg*).

Wageningen, c. a.

J. Goossen, leeraar in het teekenen aan de Rijkslandbouwschool, *Correspondent.*
H. Boerce, opzichter van den waterstaat.
G. A. G. P. Baron van der Duijn van Maasdam, rentmeester van het Kroon-domein.

Weesp, c. a.

W. van Schaik, bouwkundige.
E. D. van Wijngaarden.

Zaandam, c. a.

J. van der Koogh, gemeente-architekt. *Correspondent.*
J. H. Eilman, mr. timmerman.
D. Gorter, mr. timmerman en molenmaker, te *Wormerveer.*
M. Stam, mr. timmerman te *Wormerveer.*
P. Stelling, mr. metselaar te *Wormerveer.*
J. A. Vonk, gem.-architekt, te *Krommenie.*

Zierikzee, c. a.

M. Couvée Jr., gemeente-architekt en direkteur der gemeente-gasfabriek. *Correspondent.*
F. Labrijn Dz., ingenieur.
J. van der Linden, mr. metselaar.
Jr. C. C. Th. Six, Ingr. Prov. waterstaat. (K. L.)

Zutphen, c. a.

F. H. van Etteger, gemeente-Architekt, *Correspondent.*
A. J. Bessem, aannemer en mr. timmerman.
K. H. van Brederode, ingr. b. d. staats-spoorw. *Apeldoorn.*
L. N. Dingemans, te *Lochem.*

H. Enklaar, bouwopzichter te *Ruurlo*.
C. M. Gardenier. civ. ingr. te *Apeldoorn*.
Th. van Leeuwen.
Jac. Leeuwenburg, opz K. N. Lok. sp. Maatsch. te *Apeldoorn*.
D. Lijsen, architekt.
Wilhelm Neelmeijer, architekt, opzichter der Kon. bouwwerken, te *Apeldoorn*.
J. H. Nivel, direkteur-ingenieur te *Winterswijk*.
S. J. de Rooy, te *Apeldoorn*.
H. L. van der Schaaf, gem. opzichter te *Winterswijk*.
J. A. Wijn, opz. b. d. Lokaal-spoorweg te *Apeldoorn*.

Zwolle, e. a.

De Afdeeling Zwolle.
J. Beuker, mr. timmerman en aannemer, te *Zwartsluis*.
S. J. H. Breukel, hoofdopzichter bij de Prov. Waterstaat in *Overijsel*, afd. *Dedemsvaart* te *Avereest*.
H. van Dijk, architekt, leeraar aan de Burgeravond- en teekenschool.
J. L. van Essen, gemeente-architekt
J. de Groot, mr. timmerman.
K. A. Hakkert, mr. timmerman te *Dedemsvaart*.
F. C. Koch, architekt.
L. Krook, mr. timmerman en molenmaker.
O. de Leeuw.
H. J. Lendrink, opzichter over de gemeentewerken.
H. Rietberg, te *Hankate*.
J. G. J. van Roosmalen.
G. Schutte, mr. timmerman.
M. Simon, eerstaanwezend ingenieur bij de staatsspoorwegen.
De Stads Teekenschool, te *Kampen*.
S. J. H. Trooster, architekt.

Oost-Indie.

BATAVIA.

H. J. Roeland, Hoofd-Ingenieur v. d. waterstaat, *Hoofd-Correspondent*.
J. W. O. H. Buennink, ingenieur v. d. waterstaat.
H. A. G. von Dentsch, 1e luit-ingenieur.
J. P. Ermeling, Kolonel der Genie.
W. M. L. Franken.
N. C. Fransz, architekt van den waterstaat.
C. Haccou.
J. Heaveside, architekt van den waterstaat.
F. D. Kloesmeijer, 1e luit-ingenieur.
C. A. de Leau, opzichter van den waterstaat.
J. H. de Leau.
P. Lichthart.
J. G. C. Plantinga, 1e luit-ingenieur.
J. P. Roosmalen, architekt 2e kl. van den waterstaat.
A. Scheers, architekt van den waterstaat.
N. F. Veldhuizen.
G. E. van Zuijlen, Kolonel der Genie.

BANDONG.

R. C. van der Palm, hoofd-ing.der burg. openb. werken

MALANG.

C. J. Tirion, aannemer.

SOERABAYA.

G. J. la Bastide, opzichter van den waterstaat.

LEDENTAL.

		Per Transport.	512
Amsterdam	184	Hoorn	16
Alkmaar	6	Leeuwarden	34
Amersfoort	6	Leiden	30
Antwerpen	1	Maastricht	5
Arnhem	39	Middelburg	13
Breda	14	Monnickendam	4
Brussel	2	Nijmegen	19
Delft	17	Purmerend	5
Deventer	16	Rotterdam	65
Dordrecht	13	Schiedam	11
Dragten	6	Tiel	3
Frankfurt a/M	1	Utrecht	53
Goes	2	Venlo	3
Gorinchem	8	Wageningen	3
Gouda	5	Weesp	2
's Gravenhage	113	Zaandam	6
Groningen	17	Zierikzee	4
Haarlem	41	Zutphen	14
Havelte	4	Zwolle	17
Helder	7	Oost-Indië	20
's Hertogenbosch	10		
Transportere	512	Totaal	836